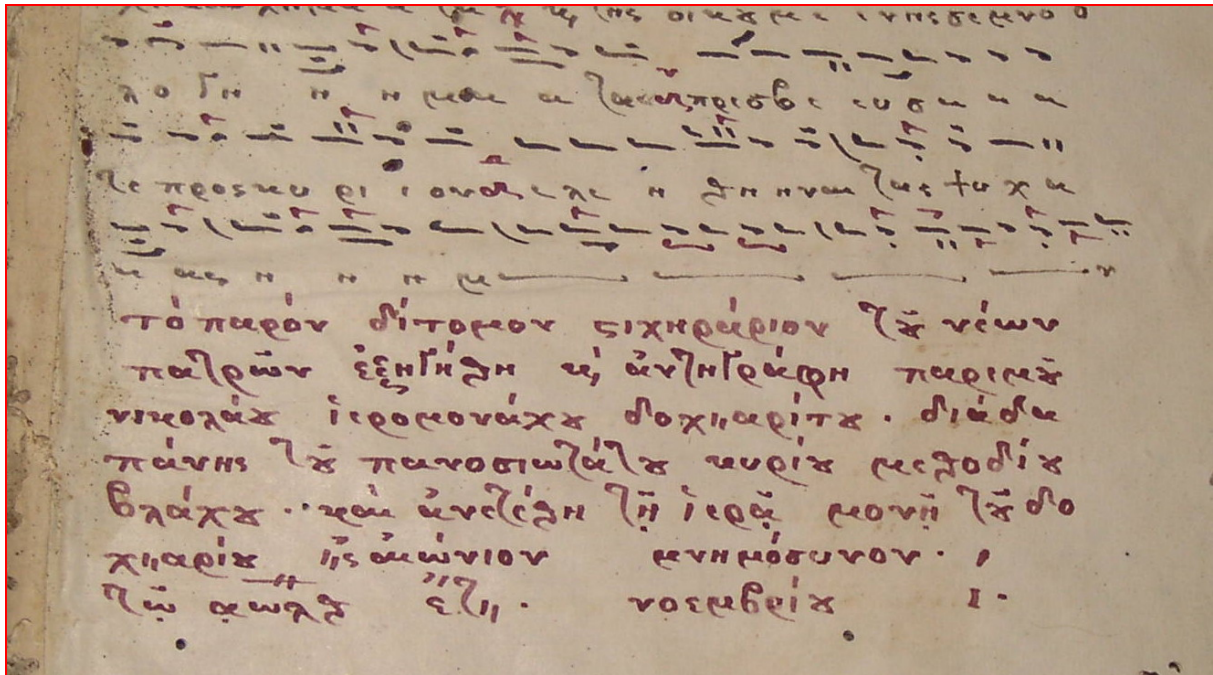

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ - ΤΜΗΜΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

ΜΙΧΑΗΛ Ι.-Μ. ΣΤΡΟΥΜΠΑΚΗΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΔΟΧΕΙΑΡΙΤΗΣ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΨΑΛΤΙΚΗ
ΤΕΧΝΗ.

Διδακτορική διατριβή

ΑΘΗΝΑ 2007

Στούς δασκάλους μου

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Εἴκοσι ἐπτὰ χρόνια ἔχουν περάσει, χάριτι Θεοῦ, ἀπό τότε πού γιά πρώτη φορά ἔπιασα στά χέρια μου τό πρῶτο βιβλίο τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, τό Ἀναστασιματάριο, μιμούμενος μέ τή σειρά μου ὅλους τούς προηγούμενους κεκλημένους ἀπό τή Θεία Πρόνοια διακόνους τῆς μουσικῆς μας, στή γενέτειρά μου τή μουσοτρόφο Χίο, καί καλούμενος νά ἀναλάβω, ὅπως καί πολλοί ἄλλοι συνομήλικοί μου, τή σκυτάλη τῆς μελωδήσης τῶν ψαλτικῶν ἀσμάτων. Μόλις πού καταλάβαινα, μειράκιον ὢν, καί «ἐν ἐσόπτρῳ» διέβλεπα ὅτι τό «παβουγαδί» ἦταν μονάχα τό πρῶτο σκαλοπάτι στήν κλίμακα τῆς Τέχνης καί μιά σταγόνα στόν ὠκεανό τῆς γνώσης. Πολύ περισσότερο, προσγειωνόμουν ἀπό τόν παιδικό κομπασμό τοῦ ὅτι κατάφερα νά «πῶ τό προσόμοιο ὅπως στό Εἰρμολόγιο», ὅταν ὁ πατέρας μου π. Ἰωάννης, τήν κρίσιμη πρώτη δεκαετία τῆς μαθητείας μου, σοφά μοῦ χάριζε τό «Θεωρητικό τοῦ Χρυσάνθου», τήν «Παρασημαντική τοῦ Ψάχου», τά «Χειρόγραφα τοῦ Χατζηγιακουμῆ», τήν «Εξήγηση τῆς παλαιᾶς Σημειογραφίας τοῦ Στάθου», ὅταν πλούτιζε τή βιβλιοθήκη μας μέ ὅλες τίς ἀνατυπώσεις τῶν παλαιῶν μουσικῶν ἐκδόσεων. Ποτέ, ὅμως δέν φανταζόμουν ὅτι θά βρισκόμουν στή γεμάτη ἀνάμεικτα συναισθήματα στιγμὴ τῆς σύνταξης τοῦ προλόγου μιᾶς ιστορικο-μουσικολογικῆς ἐργασίας. Ποτέ δέν φανταζόμουν ὅτι θά ἐρχόταν στιγμὴ κατὰ τήν ὁποία ὅλ' αὐτά τά βιβλία θά γινόταν ἀντικείμενα εἰδικῆς μελέτης καί βοηθήματα ζωτικά γιά τήν ἔρευνα τοῦ ἀναληφθέντος θέματος: **Ὁ Νικόλαος Δοχειαρίτης καί ἡ συμβολή του στήν Ψαλτικὴ Τέχνη.**

Τό θέμα μοῦ προκάλεσε ἐξ ἀρχῆς τό ἐνδιαφέρον. Ὁ Νικόλαος Δοχειαρίτης ἦταν ὁ συνδετικός κρίκος μεταξύ τῆς παλαιᾶς καί τῆς νέας σημειογραφίας. Πίστευα ἀκράδαντα ὅτι ἡ ἔρευνα, αὐτὴ καθ' ἑαυτή θά ἔδινε ἀπαντήσεις σέ ζητήματα πού εἶχαν ἀπασχολήσει ἐμένα ἀλλά καί ὅσους προβληματίζονταν πάνω στήν ψαλτική. Σημαντικό ρόλο στήν ἐπιλογή τοῦ θέματος διαδραμάτισε ὁ χώρος στόν ὁποῖο θά ἐπιτελοῦνταν ἡ ἔρευνα. Τό Ἅγιον Ὅρος τῆς ὑπερχιλιετοῦς ἀδιάλειπτης προσευχῆς καί ψαλμώδησης, μέ τίς βιβλιοθήκες καί τά ἀρχεῖα τῶν Μονῶν του, τούς ὀνομαστούς ψάλτες του καί τήν ἐρευνητική παράδοση ἐγκριτῶν ἐπιστημόνων, μοῦ ἀσκοῦσε γοητεία καί μοῦ προκαλοῦσε τό ζήλο πρὸς ἐξερεύνηση τῶν «κεκρυμμένων μυστηρίων» τῆς μουσικῆς μας. Πίστευα ὅτι ἡ ἐνασχόληση μέ ἓνα θέμα ἀγιορειτικοῦ ἐνδιαφέροντος θά μοῦ παρεῖχε τή δυνατότητα νά ἔρθω σ' ἐπαφή μέ ὅλη αὐτὴ τήν Παράδοση καί νά γίνω, χάριτι Θεοῦ, μέτοχός της. Κι ἐπειδὴ ἡ ἴδια ἡ ὑφή τῆς ἐργασίας ἀσκεῖ ἀπαράμιλλη γοητεία στόν ἐνασχολούμενο μέ τά ζητήματα αὐτά καί τό «ταξίδι γιά τήν Ἰθάκη» ἀπό μόνο του ἀποκτᾷ ἰδιαίτερη σημασία, οἱ ἀπαιτήσεις τίς ἔρευνας γιά συνεχεῖς μεταβάσεις στό Ἅγιον Ὅρος καί γιά χρῆση τῆς νέας ψηφιακῆς τεχνολογίας ἀποτέλεσαν ἓνα κρίσιμο σημεῖο ἐκκίνησης, ἀπό τό ὁποῖο ξεκίνησα.

Τό παράδοξο εἶναι ὅτι οἱ παραπάνω λόγοι πού μέ γοήτευσαν ἦταν ἐκεῖνοι πού συνάμα μέ δυσκόλεψαν στό ταξίδι τῆς ἔρευνας. Οἱ, κατὰ τακτά χρονικά διαστήματα, κοπιαστικές ψυχικά καί σωματικά μεταβάσεις στό Ἅγιον Ὅρος, μηνιαίας διάρκειας κάθε φορά, οἱ ἀπρόβλεπτες καθυστερήσεις ἐξαιτίας τῆς ἀπουσίας τῶν ὑπευθύνων τῶν βιβλιοθηκῶν ἢ τῆς ἀναγκαίης ἐνασχόλησής τους μέ

υποθέσεις των Μονών τους, οί, κάποτε, έρμητικά κλειστές βιβλιοθήκες και τά άπροσπέλαστα άρχεία, οί παντοειδείς δοκιμασίες, από τήν κακοκαιρία μέχρι και τή διαφορετική κατά περίσταση αντιμετώπιση τής ανθρώπινης προσπάθειας, ήταν μερικές από τίς δυσκολίες πού για νά ξεπεραστούν χρειάζονταν ύπομονή και άγάπη για τό άντικείμενο. Κοντά σ' αυτές τίς δυσκολίες, όμως, υπήρχε και ή ανακούφιση από τήν άμέριστη συμπαράσταση σχεδόν όλων των Μονών στην προσπάθειά μου. Μέσα σ' αυτή τήν άπρόσμενη συμπλοκή καταστάσεων, υπήρξαν ή χαρά τής ανακάλυψης, ή συμμετοχή στη λειτουργική ζωή του Άγίου Όρους, ή «γεγονυία τή φωνή» ψαλμώδηση στις άγιορειτικές άγρυπνίες και οί φιλίες πού αναπτύχθηκαν κατά τή διάρκεια των ταξιδιών.

«Ωσπερ ξένοι χαίρουσιν ιδεΐν πατρίδα και οί θαλαττεύοντες ιδεΐν λιμένα, οϋτω και οί γράφοντες ιδεΐν βιβλίου τέλος», γράφει ό φιλόπονος κωδικογράφος του Εΐρμολογίου τής Ι. Μ. Προφήτου Ήλιού Ύδρας 722. Ίδού, λοιπόν, τό έργο ανά χειρας, διαιρεμένο σε μέρη τρία, προτασσομένης τής εισαγωγής. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζεται ό βίος του Νικολάου, ή κωδικογραφική και ή συνθετική του δραστηριότητα και οί επί μέρους μουσικές δραστηριότητες του ιερομονάχου. Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζεται ό Νικόλαος ως εξηγητής, εξετάζονται ή εξηγητική μέθοδος του Νικολάου και οί τομείς στους οποίους αναπτύχθηκε ή εξηγητική του δραστηριότητα. Τό τρίτο μέρος καταλαμβάνει ή μορφολογική εξέταση των συνθέσεων και άλλων μουσικών δραστηριοτήτων του Νικολάου Δοχειαρίτου. Έπεται ό επίλογος μέ τά συμπεράσματα.

Χάριτας όφειλω στους σεβαστούς μου καθηγητές, τά μέλη τής Συμβουλευτικής Έπιτροπής, τόν π. Γεώργιο Μεταλληνό, τόν κ. Δημήτριο Γόνη και τόν κ. Άχιλλέα Χαλδαιάκη, για τίς υποδείξεις τους, τίς συμβουλές τους και τή συνεχή και άμείωτη μέριμνά τους. Εκείνοι, σάν δεύτεροι πατέρες, έγιναν συνοδίτες μου στην επιτέλεση του έργου, «έκένωσαν έαυτούς» μέ περίσσεια ύπομονή και συγκατάβαση. Οί ίδιοι, έμπειροι όδηγοί, μέ περιέβαλαν μέ πολλή φροντίδα, κατά τή διάρκεια των αναζητήσεών μου. Τούς εύχαριστώ θερμά μέσα από τήν καρδιά μου.

Εύχαριστίες όφειλω στην Ίερά Μονή Δοχειαρίου, τόν Άγιο Καθηγούμενο π. Γρηγόριο, τόν π. Γαβριήλ, τόν π. Θεόκτιστο, τόν π. Αμφιλόχιο, τόν π. Φιλόθεο και όλους ανεξαίρετως τους πατέρες πού εκαναν τήν εργασία μου δική τους ύπόθεση, μέ περιέβαλαν μέ άγάπη, μέ φιλοξένησαν και μέ συνέδραμαν παντοιοτρόπως.

Δέν θα παραλείψω νά εύχαριστήσω όλες τίς άγιορειτικές Μονές πού μέ δέχτηκαν, τους ύπευθύνους όλων των βιβλιοθηκών πού άσμένως και μέ άγαθή προαίρεση μέ βοήθησαν. Ειδικότερα, τόν π. Θεολόγο Ίηρίτη, τόν π. Συμεών Διονυσιάτη, τόν π. Φίλιππο Βατοπαιδηνό, τόν π. Νικόδημο Άγιοπαυλίτη. Εύχαριστώ τόν π. Σπυρίδωνα Μικραγιαννανίτη και τόν π. Ιωάννη Άγιαννανίτη για τή μεσολάβησή τους σε θέματα προσέγγισης άρχείων και βιβλιοθηκών.

Εύχαριστώ τους ύπευθύνους του Τμήματος Χειρογράφων τής Έθνικης Βιβλιοθήκης και ειδικότερα τήν νϋν διευθύντρια κα Καίτη Κορδούλη, τό διευθυντή του Μορφωτικού Ίδρύματος τής Έθνικης Τραπεζής κ. Αγ. Τσελίκα και τους εργαζόμενους σ' αυτό, τους ύπευθύνους των Βιβλιοθηκών τής Γενναδείου, τής Ι. Συνόδου, τής Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής για τήν προθυμία πού επέδειξαν

στήν εξυπηρέτησή μου· τόν Predrag Matejić, διευθυντή τοῦ Ὄργανισμοῦ «Hilandar Research Library» γιά τή γενναιόδωρη προσφορά τῶν ἀντιγράφων τῶν χιλανδαρινῶν κωδίκων 580 καί 581· τοὺς κκ. Γεώργιο Χατζηθεοδώρου, Γιώργο Κωνσταντίνου καί Γιάννη Ἀρβανίτη γιά τή βιβλιογραφική τους συμβολή· τό φίλο καί συνάδελφο Δημήτρη Πάντο καί τήν οἰκογένειά του πού ἔκαναν τό σπίτι τους σπίτι μου καί διέδесαν τήν πλούσια βιβλιοθήκη τους· τοὺς φίλους ἀπό τή Σερβία Kosta Simić, Leonela Fundić καί Gordana Blagojević καί τοὺς φίλους ἀπό τή Βουλγαρία Svetoslav Snegarov καί Liubomir Ianakov γιά τή βοήθειά τους στή γλώσσα καί τή βιβλιογραφία. Ὁφείλω νά εὐχαριστήσω τοὺς γονεῖς μου καί τ' ἀδελφία μου γιά τή στήριξη πού μοῦ παρεῖχαν ὅλ' αὐτά τά χρόνια τῆς ἔρευνας καί συγγραφῆς καθώς καί γιά τήν ὑπομονή πού ἐπέδειξαν κατὰ τή διάρκεια τῆς ἐπίπονης ἐνασχόλησής μου μέ τό θέμα. Τέλος εὐχαριστίες ἀναπέμπω στήν Παναγία τή Γοργοῦπήκοο πού ἐνστάλαξε στήν καρδιά μου τό γλυκύτατο μέλι τῆς «παρηγορίας», κατὰ τίς περιόδους τῆς ἀνθρωπίνως ἐπερχομένης ραθυμίας καί κούρασης.

Παραδίδω, λοιπόν, στήν κρίση τῶν φίλομούσων τήν παρούσα διατριβή, ἔχοντας τή συναίσθηση ὅτι «οὐδεὶς ἀλάνθαστος εἰ μή ὁ Θεός», καί ὅτι παρά τίς ἀνθρώπινες προσπάθειες «πάλιν ἐκ μέρους γινώσκουμεν» «ὅτι τό πέλαγος <τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης> πολύ» καί ὅτι αὐτή ἡ ἐργασία, μέ τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἡ ἀπαρχή μιᾶς μακρᾶς πορείας. Παρακαλῶ, ἐπίσης, γιά τήν εὐμενῆ ἀντιμετώπιση τῶν πιθανῶν σφαλμάτων, ὅπως παρακαλεῖ καί ὁ κωδικογράφος τοῦ προαναφερθέντος Εἰρμολογίου: «Τῶν ἀνά χειρας λαβόντων τήνδε βίβλον, δέομαι θερμῶς τοῦ δοῦναί μοι συγγνώμην, περί τῶν κειμένων ἐν ταύτῃ γε σφαλμάτων, ἅτινα πεφεύγασιν τόν ὀφθαλμόν μου», καί θά τελειώσω τόν πρόλογό μου ἐμφαντικά μέ τό πολλάκις συναντώμενο σημείωμα, προσαρμοσμένο στήν περίσταση: «Μιχαήλ κόπος, Θεοῦ δέ τό δῶρον».

Ἀθήνα 14 Μαρτίου 2007.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	5
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	13

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ο ψαλτικός ΙΗ΄ (τέλη) και ΙΘ΄ αϊ. (ἀρχές).....	47
2. Νικόλαος Δοχειαρίτης – Τό Status quo τῆς ἔρευνας.....	51
3. Ἡ παρούσα ἐργασία.....	58
α. Ἐντοπισμός τοῦ πηγαίου ὑλικοῦ.....	58
β. Ἐπεξεργασία - χρήση τοῦ ὑλικοῦ.....	60

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΔΟΧΕΙΑΡΙΤΟΥ ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΔΟΧΕΙΑΡΙΤΗΣ. Ο ΒΙΟΣ

1. Καταγωγή. Τό συγγενικό του περιβάλλον.....	65
α. Τόπος καί χρόνος γέννησης.....	65
β. Τό συγγενικό περιβάλλον.....	66
2. Ἡ παρουσία τοῦ Νικηφόρου στό Ἅγιον Ὄρος.....	67
α. Τά πρῶτα χρόνια στή μονή Δοχειαρίου ἕως τό 1822.....	67
β. 1830 – 1834. Ὁ Νικηφόρος γίνεται Προεστώς.....	70
γ. 1834 – 1837. Ὁ Νικηφόρος γίνεται Νικόλαος καί Χιλανδαρινός.....	71
δ. 1838 – 1845. Ἡ ἐπιστροφή στό Δοχειαρί.....	
Ὁ Νικόλαος διορίζεται ἀντιπρόσωπος καί ἐπίτροπος τῆς Μονῆς.....	74
ε. Οἱ οἰκονομικές σχέσεις τοῦ Νικολάου μέ τή Μονή.....	78
στ. Ἡ σχέση τοῦ ἀγιορείτη Νικολάου μέ τό συγγενικό του περιβάλλον.....	80
3. Οἱ μουσικές δραστηριότητες τοῦ Νικολάου.....	83
α. Μουσική παιδεία – μαθητεία.....	84
β. Ψαλτική δραστηριότητα.....	86
γ. Ὁ Νικόλαος ἐξηγητής καί κωδικογράφος.....	88
δ. Ὁ Νικόλαος διδάσκαλος τῆς ψαλτικῆς τέχνης.....	92
4. Ὁ θάνατος τοῦ Νικολάου ἱερομονάχου Δοχειαρίτου.....	95

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

1. Ὁ Νικόλαος ὡς κωδικογράφος.....	96
α. Τό χειρόγραφο ὑλικό.....	96
1) Κατάταξη κατά μονές καί βιβλιοθῆκες.....	97
2) Εἰδολογική κατάταξη τοῦ χειρογράφου ὑλικοῦ.....	109
β. Ἡ δραστηριοποίηση τοῦ Νικολάου μεταξύ δύο σημειογραφιῶν.....	111
1) Ὁ Νικόλαος ὡς γραφέας τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας.....	112
2) Ὁ Νικόλαος ὡς γραφέας τῆς Νέας Σημειογραφίας.....	115

i. Ἡ διατήρηση τῆς παράδοσης.....	117
ii. Ἡ ἀνανέωση τῆς χειρόγραφης παράδοσης.....	118
iii. Ἡ ἐπέκταση τῆς χειρόγραφης παράδοσης.....	122
iv. Ὁ Νικόλαος καί ἡ μουσική τυπογραφία.....	124
v. Ἡ συνεισφορά τοῦ Νικολάου σέ ἄλλους κώδικες.....	128
γ. Οἱ πηγές τῶν χειρογράφων τοῦ Νικολάου.....	129
δ. Ἡ ταυτότητα τοῦ Νικολάου μέσα στοὺς κώδικες.....	132
ε. Ἡ μορφή τῶν χειρογράφων τοῦ Νικολάου.....	134
2. Ὁ Νικόλαος ὡς μελουργός.....	135
α. Γενικὴ θεώρηση.....	135
1) Ὁ Νικόλαος καί τὸ εἰρμολογικὸ γένος.....	138
2) Ὁ Νικόλαος καί τὸ στιχηραρικὸ γένος.....	138
3) Ὁ Νικόλαος καί τὸ παπαδικὸ γένος.....	139
β. Ἀναλυτικὴ καταγραφή τῶν συνθέσεων.....	144
1) Μέλη τοῦ Εἰρμολογίου.....	144
2) Μέλη τοῦ Στιχηραρίου.....	146
3) Παπαδικὸ γένος.....	148

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ

ἈΛΛΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟῦ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

1. Ὁ Νικόλαος μουσικὸς προσαρμοστής στὸ σλαβωνικὸ κείμενο.....	165
α. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Νικολάου γιὰ τὰ σλαβωνικά.....	165
β. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ 1834.....	166
γ. Τὸ περιεχόμενον τῆς ἐργασίας.....	167
δ. Ἡ σημασία τῆς ἐργασίας.....	171
ε. Ἀναλυτικὴ καταγραφή τῶν προσαρμοσθέντων μελῶν.....	174
1) Μέλη τοῦ Εἰρμολογίου.....	174
2) Μέλη τοῦ Στιχηραρίου.....	174
3) Μέλη τῆς Θείας Λειτουργίας.....	175
4) Μέλη τοῦ Μαθηματαρίου.....	181
2. Ὁ Νικόλαος συντηρητὴς ἀρχαίων μελῶν.....	185
α. Γενικά.....	185
β. Ἀναλυτικὴ καταγραφή τῶν συντηρηθέντων μελῶν.....	186
3. Ὁ Νικόλαος προσαρμοστής προσομοίων.....	188
α. Γενικά.....	188
β. Ἀναλυτικὴ καταγραφή τῶν προσαρμοσθέντων μελῶν.....	188
4. Συμπλήρωση καί διαμόρφωση μελῶν.....	190
α. Εἰσαγωγή.....	190
β. Παρουσίαση τῶν ἐπὶ μέρους ἐργασιῶν.....	191
1) Συμπληρώσεις μελῶν.....	191
i. Δοξολογίες.....	191
ii. Χερουβικά.....	192
2. Διαμόρφωση μελῶν.....	193
i. Κατάτμηση καί διαμόρφωση ἰδιομέλου σέ στάσεις.....	193

ii. Ἀντιστοίχιση καλοφωνικῶν εἰρμῶν μέ κρατήματα.....	194
5. Ὁ Νικόλαος ποιητής ὕμνων.....	198

ΜΕΡΟΣ Β'

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΔΟΧΕΙΑΡΙΤΟΥ ΣΤΗΝ ΕΞΗΓΗΣΗ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

Ο ΝΙΚΟΛΑΟΣ, Η ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ Η ΕΞΗΓΗΣΗ

1. Ὁ Νικόλαος καί ἡ παλαιά σημειογραφία.....	207
α. Βαθύς γνώστης τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας.....	208
β. Ὁ Νικόλαος καί ἡ Μεταβατική Ἑξηγητική Σημειογραφία.....	210
2. Τό ὁρόσημο τοῦ 1814 καί ἡ στάση τοῦ Νικολάου ἐναντι τῆς Νέας Σημειογραφίας.....	212
α. Ὁ Νικόλαος καί τό Νέο Σύστημα.....	212
β. Ὁ Νικόλαος ἔρχεται σέ ἐπαφή μέ τό νέο σύστημα.....	217
3. Ἀπό τήν ἀποδοχή τοῦ Νέου Συστήματος, στή χρήση καί διάδοση τῶν ἐξηγήσεων.....	220
4. Ἀπό τήν ἀποδοχή τοῦ Νέου Συστήματος στήν ἐξηγητική δραστηριότητα.....	221
α. Οἱ πρῶτες ἀπόπειρες ἐξήγησης - ἡ ἐνδιάμεση ἀναλυτική σημειογραφία.....	221
β. Ὁ Νικόλαος προχωρεῖ στήν ἀναλυτική σημειογραφία: τά δοκίμια τοῦ κώδ. Δοχ. 343.....	226
γ. Ὁ Νικόλαος ἔμπειρος ἐξηγητής· ἡ ἀπαρχή τῆς ἐπίσημης ἐξηγητικῆς δραστηριότητος.....	229

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

Ο ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΕΞΗΓΗΤΗΣ

1. Εἴκοσι χρόνια ἐξηγητικῆς ἐργασίας.....	234
2. Πηγές τοῦ ἐξηγητικοῦ ἔργου.....	235
3. Ὁ Νικόλαος καί ἡ ἐξήγηση στά γένη τῆς μελοποιΐας.....	238
α. Στιχηραρικό γένος.....	238
1) Καλλωπισμοί Χρυσάφου τοῦ Νέου στό παλαιό στιχηράριο.....	238
2) Ἀναστασιματάριο τοῦ Χρυσάφου τοῦ Νέου.....	238
3) Στιχηράριο Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν.....	239
4) Στιχηράριο τοῦ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου.....	242
β. Παπαδικό γένος.....	246
1) Μαθηματάριο.....	246
2) Τό καθ' αὐτό Παπαδικό γένος.....	250
4. Διάδοση τοῦ ἐξηγητικοῦ ἔργου τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου.....	253
5. Corpus τῶν ἐξηγηθέντων μελῶν.....	256
1) Στιχηραρικό γένος.....	256
2) Παπαδικό γένος.....	262

ΚΕΦ. Γ'

Η ΕΞΗΓΗΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

1. Γενικές κατευθύνσεις τῆς μελέτης· ἡ ἀφετηριακὴ χρησιμότητα τοῦ παράλληλου κειμένου τῆς Λαύρας.....	291
2. Ἡ ἐξήγηση τοῦ Νικολάου ταυτίζεται μέ τῶν ἄλλων ἐξηγητῶν.....	297
α. Σύγκριση θέσεων τοῦ κειμένου τῆς Λαύρας μέ ἀντίστοιχες ἐξηγημένες ἀπό τοὺς Χουρμούζιο καί Γρηγόριο.....	297
β. Γενίκευση τῆς σύγκρισης ἐξηγημένων θέσεων Νικολάου καί Χουρμούζιου – Γρηγορίου σέ μέλη διαφόρων ἡχῶν καί γενῶν μελοποιίας....	310
3. Ἡ σημειογραφία τῶν ἐξηγήσεων.....	325
α. Ὁ Νικόλαος ἀκολουθεῖ τὴ σημειογραφία τῶν Κωνσταντινοπολιτῶν ἐξηγητῶν.....	325
β. Ὁ Νικόλαος διαφοροποιεῖται σημειογραφικά.....	328
4. Οἱ σημειογραφικὲς διαφορὲς σκιαγραφοῦν τὸ ἐξηγητικὸ profil τοῦ Νικολάου.....	375
5. Ἡ σκοπιμότητα τῆς ἐξηγητικῆς ἐργασίας καί ἡ Ἀγιορειτικὴ Παράδοση.....	377

ΜΕΡΟΣ Γ'

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΜΟΥΣΙΚΟῦ ΕΡΓΟῦ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΔΟΧΕΙΑΡΙΤΟῦ ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α' ΠΑΠΑΔΙΚΗ

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΣΥΝΘΕΣΕΩΝ ΕΚΛΟΓΩΝ ΚΑΙ ΑΝΤΙΦΩΝΩΝ

1. Εἰσαγωγικά.....	384
α. Πολυέλεος Δοῦλοι Κύριον εἰς ἦχον Α'.....	393
β. Πολυέλεος Δοῦλοι Κύριον εἰς ἦχον Πλάγιον τοῦ Δ'.....	399
γ. Ἐκλογή Λόγον ἀγαθόν εἰς ἦχον Α'.....	404
δ. Ἐκλογή ψαλμικῶν στίχων «Αἰνεῖτε τὸν Κύριον» στήν ἐορτή τῶν Ἀρχαγγέλων εἰς ἦχον Πλάγιον τοῦ Β' Νενανώ.....	411
ε. Ἐκλογή ψαλμικῶν στίχων «Τὴν οἰκουμένην, Ἀλληλούια» στήν ἐορτή τοῦ Ἀγίου Νικολάου εἰς ἦχον Δ' Ἁγία.....	420
2. Μουσικὴ ἀποτίμηση τῶν συνθέσεων.....	429

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΣΥΝΘΕΣΕΩΝ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

1. Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου.....	433
2. Μέλη τῆς Λειτουργίας τῶν Προηγιασμένων.....	436
α. Εἰσαγωγικά.....	436
β. Οἱ συνθέσεις «Νῦν αἱ Δυνάμεις».....	436
1) «Νῦν αἱ δυνάμεις» σέ ἦχο Α' τετράφωνο.....	437
2) «Νῦν αἱ δυνάμεις» σέ ἦχο πλάγιο τοῦ Δ'.....	438
γ. Οἱ συνθέσεις «Γεύσασθε καὶ ἴδετε».....	441
1) «Γεύσασθε καὶ ἴδετε» σέ ἦχο πλάγιο τοῦ Β'.....	441
2) Γεύσασθε καὶ ἴδετε σέ ἦχο πλάγιο τοῦ Δ'.....	444

δ. Γενική αποτίμηση των μελών της Προηγιασμένης.....	447
--	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΣΥΝΘΕΣΕΩΝ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΑΡΙΟΥ

1. Τό λειτουργικό κείμενο και ο μορφολογικός τύπος των συνθέσεων.....	453
2. Καλοφωνικά στοιχεία των συνθέσεων.....	460
α. Συγκριτική μελέτη των απολυτικών.....	460
1) Κείμενο.....	460
1.α. Εισαγωγή.....	460
1.β. Κυρίως κείμενο.....	465
i. Μελωδικές αναπτύξεις.....	465
ii. Χαρακτηριστικά των μελωδικών αναπτύξεων στα απολυτικά... ..	468
2) Κράτημα.....	471
3) Τό τέλος των Απολυτικών.....	476
4) Άλλες παρατηρήσεις.....	477
β. Μάθημα στον Άγιο Παύλο τον Αγιορείτη.....	478
1) Εισαγωγή.....	478
2) Κύριο μέρος.....	479
i. κείμενο.....	479
ii. Κράτημα.....	480
3) Τέλος.....	483
3. Άξια και σπουδαιότητα των συνθέσεων.....	483

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΣΥΝΘΕΣΕΩΝ ΤΟΥ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΟΥ

1. Εισαγωγικά.....	486
2. Μορφολογία των συνθέσεων.....	487
α. Γενικά μορφολογικά στοιχεία.....	487
β. Ειδικά μορφολογικά στοιχεία ή περίπτωση των δοξαστικών του Δοχ. 327.....	495
3. Συνολική αποτίμηση των συνθέσεων.....	499

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΣΥΝΤΜΗΣΕΩΝ

1. Εισαγωγικά.....	500
2. Μορφολογικά στοιχεία των συντμήσεων του Νικολάου.....	502
3. Αποτίμηση της εργασίας σύντμησης.....	524

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ'

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΩΝ

1. Εισαγωγικά.....	525
2. Μελωδικά στοιχεία των προσομοίων.....	526
3. Αποτίμηση της εργασίας των προσαρμογών.....	537
ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	537
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	541

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

I. ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

1. Έκδόσεων (ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν, λεξικῶν, ἐγκυκλοπαιδειῶν καὶ σειρῶν ἐκδόσεων).

ΑΣ =	Ἀδωνικά Σύμμεικτα.
ΓΠ =	Ὁ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς.
ΕΕΒΣ =	Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν.
ΕΕΘΣΠΑ =	Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
ΕΕΘΣΧ =	Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν.
ΕΕΘΣΑΠΘ =	Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.
ΕΕΦΣΠΑ =	Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
ΕΜΑ	Ἐπετηρίς Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου.
ΘΗΕ =	Θρησκευτική καὶ Ἡθική Ἐγκυκλοπαιδεία.
ΙΒΜ =	Ἰδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας.
ΙΕΕ =	Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Ἐκδοτική Ἀθηνῶν.
ΙΕΕΕ	Ἱστορική καὶ Ἐθνολογική Ἐταιρεία τῆς Ἑλλάδος.
ΙΛΝΕ =	Ἀρχεῖον Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Νεοελληνικῆς Γλώσσας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Κέντρον ἐρεύνης τῶν νεοελληνικῶν διαλέκτων καὶ ἰδιωμάτων, ΙΛΝΕ, τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.
ΜΕΕ =	Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαιδεία, Ἐκδοσις Δευτέρα ἐνημερωμένη διὰ συμπληρωμάτων. Ἐκδοτικός ὀργανισμός «Ὁ Φοῖνιξ» Ε.Π.Ε. Φειδίου 6 Ἀθῆναι.
ΜΙΕΤ =	Μορφωτικό Ἰδρυμα Ἐθνικῆς Τραπεζῆς.
ΠΕΑ =	Παράρτημα Ἐκκλησιαστικῆς Ἀλήθειας.
ΑΜΒ =	Acta Musica Byzantina.
ΗΖ =	Hilandarski Zbornik. Srpska Akademija Nauka i Umetnosti.
SEC =	Studies in Eastern Chant.

2. Κωδίκων.

Μ. Λαύρ.	Ι. Μονῆς Μεγίστης Λαύρας Ἀγίου Ὁρους.
Βατ.	Ι. Μονῆς Βατοπαιδίου Ἀγίου Ὁρους.
Ἰβήρ.	Ι. Μονῆς Ἰβήρων Ἀγίου Ὁρους.
Χιλιαν.	Ι. Μονῆς Χιλιανδαρίου Ἀγίου Ὁρους.
Διον.	Ι. Μονῆς Διονυσίου Ἀγίου Ὁρους.
Κουτλ.	Ι. Μονῆς Κουτλουμουσίου Ἀγίου Ὁρους.
Παντοκρ.	Ι. Μονῆς Παντοκράτορος Ἀγίου Ὁρους.
Ξηροπ.	Ι. Μονῆς Ξηροποτάμου Ἀγίου Ὁρους.
Δοχ.	Ι. Μονῆς Δοχειαρίου Ἀγίου Ὁρους.
Καρακ.	Ι. Μονῆς Καρακάλλου Ἀγίου Ὁρους.
Φιλοθ.	Ι. Μονῆς Φιλοθέου Ἀγίου Ὁρους.
Σιμ. Πέτρ.	Ι. Μονῆς Σίμωνος Πέτρας Ἀγίου Ὁρους.

Άγ. Παύλ.	Ί. Μονῆς Ἀγίου Παύλου Ἀγίου Ὁρους
Σταυρον.	Ί. Μονῆς Σταυρονικήτα Ἀγίου Ὁρους.
Ξεν.	Ί. Μονῆς Ξενοφώντος Ἀγίου Ὁρους.
Γρηγ.	Ί. Μονῆς Ὁσίου Γρηγορίου Ἀγίου Ὁρους.
Παντ.	Ί. Μονῆς Παντελεήμονος Ἀγίου Ὁρους.
Κωνστ.	Ί. Μονῆς Κωνσταντίνου Ἀγίου Ὁρους.
Σκ. Ἀγ. Ἀννης	Ί. Σκήτης Ἀγίας Ἀννης Ἀγίου Ὁρους.
ΕΒΕ	Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἑλλάδος.
ΜΠΤ	Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου.
Βιβλ. Χίου	Βιβλιοθήκης Χίου «ὁ Κοραῆς».
Αθ. Εὐθ.	Βιβλιοθήκης Ἀθραάμ Εὐθυμιάδη.

3. ΛΟΙΠΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΛΑ

αἰ.	αἰώνας – νες
άν.	άνωτέρω
άν. μνημ.	άνωτέρω μνημονευθεῖς – εἰσης – ἐν
άρ.	ἀριθμός – οι
ἄρθρ.	ἄρθρο – α
αὐτόγρ.	αὐτόγραφο – α
βλ.	βλέπε
ἐσώφ.	ἐσώφυλλο
ἦχ.	ἦχος
κατ.	κατωτέρω
κωδ.	κώδικας – κες
ν. ἄρ.	νέα ἀρίθμηση
π. χ.	παραδείγματος χάριν
περ.	περίπου
πρβλ	παραβάλλε
πργφ.	παράγραφος
πργφφ.	παράγραφοι
πρσ.	περισσότερα
πφ.	παράφυλλο
πφφ.	παράφυλλα
σελ.	σελίδα
σσ.	σελίδες
στίχ.	στίχος – οι
σχετ.	σχετικά
ὕπ' ἄρ.	ὕπ' ἀριθμόν
ὕπσ.	ὕποσημείωση
φ.	φύλλο
φφ.	φύλλα
χφ.	χειρόγραφο
χφφ.	χειρόγραφα

II. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. ΠΗΓΕΣ

1. ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΙ ΜΟΥΣΙΚΟΙ ΚΩΔΙΚΕΣ

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΜΕΓΙΣΤΗΣ ΛΑΪΡΑΣ

Θ 160	αἱ. ΙΘ' (1820 – 1825)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
Μ 22	αἱ. ΙΘ' (1835 – 1840)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
557 (114)	αἱ. ΙΘ' (τέλη)	
558 (115)	αἱ. ΙΘ' (τέλη)	

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΒΑΤΟΠΑΙΔΙΟΥ

1359	αἱ. ΙΘ' (1825 – 1835)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
1364	αἱ. ΙΘ' (1853)	χφ. Σωφρονίου Μαδυτινοῦ
1370	αἱ. ΙΘ' (1825 – 1830)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
1601	αἱ. ΙΘ' (α' ἥμισυ)	χφ. Ματθαίου Βατοπαιδηνοῦ
1766	αἱ. ΙΘ' (α' ἥμισυ)	χφ. Ματθαίου Βατοπαιδηνοῦ
1767	αἱ. ΙΘ' (α' ἥμισυ)	χφ. Ματθαίου Βατοπαιδηνοῦ
1810	αἱ. ΙΘ' (1830 κ. έ.)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΙΒΗΡΩΝ

951	αἱ. ΙΖ' (6' ἥμισυ)	χφ. Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν
970	αἱ. ΙΖ' (1686)	χφ. Κοσμᾶ Μακεδόνας
993	αἱ. ΙΖ' (μέσα)	χφ. Κοσμᾶ Μακεδόνας
1010	αἱ. ΙΗ' (1755)	χφ. Θεοκλήτου Μοναχοῦ
2044	αἱ. ΙΘ' (μέσα)	χφ. [Κωνσταντίνου]
2056	αἱ. ΙΘ' (1830 κ. έ.)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΧΙΛΙΑΝΔΑΡΙΟΥ

54 (973)	αἱ. ΙΘ' (1837)	χφ. Νικολάου Δοχειαρίτου
78 (861)	αἱ. ΙΘ' (1834 – 1837)	[χφ. τμήμα Νικολάου Δοχειαρίτου]
88 (1022)	αἱ. ΙΘ' (1823)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
95 (1025)	αἱ. ΙΘ' (1834 – 1837)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
148 (1007)	αἱ. ΙΘ' (1825 – 1830)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
163 (1038)	αἱ. ΙΘ' (1834 – 1837)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
167 (929)	αἱ. ΙΘ' (1825 – 1835)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
175 (889)	αἱ. ΙΘ' (1834 – 1837)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
307	αἱ. ΙΒ'	
308	αἱ. ΙΓ'	
309	αἱ. ΙΗ' (1786)	χφ. Μακαρίου ἱερομονάχου
311	αἱ. ΙΗ' (1775)	
312	αἱ. ΙΗ' (τέλη)	
556	αἱ. ΙΘ' (6' ἥμισυ)	χφ. Σπυρίδωνος Χιλανδαρινοῦ
557	αἱ. ΙΘ' (1837)	χφ. Σπυρίδωνος Χιλανδαρινοῦ
558	αἱ. ΙΘ' (1837)	χφ. Σπυρίδωνος Χιλανδαρινοῦ
559	αἱ. ΙΘ' (1837)	χφ. Σπυρίδωνος Χιλανδαρινοῦ
571	αἱ. ΙΗ' (τέλη)	
580	αἱ. ΙΘ' (1834)	χφ. Νικολάου Δοχειαρίτου
581	αἱ. ΙΗ' (1774)	χφ. Κυπριανοῦ μοναχοῦ
595	αἱ. ΙΘ' (1870;)	χφ. Σπυρίδωνος Χιλανδαρινοῦ
785	αἱ. ΙΘ' (1884)	

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

571	αί. ΙΘ' (1807)	χφ. Δαμασκηνοῦ Ἀγραφορενδινιώτου
575	αί. ΙΗ' (1764)	χφ. Ιωάννου Πρωτοψάλτου
576	αί. ΙΘ' (1816)	
612	αί. ΙΘ' (α' ἤμισυ)	
636	αί. ΙΘ' (α' ἤμισυ)	
645	αί. ΙΘ' (μέσα)	χφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
645	αί. ΙΘ' (μέσα)	χφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
651	αί. ΙΘ' (α' ἤμισυ)	χφ. Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος καὶ Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
652	αί. ΙΘ' (α' ἤμισυ)	χφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
657	αί. ΙΘ' (μέσα)	
678	αί. ΙΘ' (α' ἤμισυ)	χφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
679	αί. ΙΘ' (1819)	χφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
680	αί. ΙΘ' (α' ἤμισυ)	χφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
681	αί. ΙΘ' (α' ἤμισυ)	χφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
690	αί. ΙΘ' (1837)	χφ. Ματθαίου Βατοπαιδηγνοῦ καὶ Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
691	αί. ΙΘ' (μέσα)	
693	αί. ΙΘ' (μέσα)	χφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
694	αί. ΙΘ' (β' τέταρτον)	χφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
700	αί. ΙΘ' (α' ἤμισυ)	χφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
705	αί. ΙΘ' (α' ἤμισυ)	χφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
707	αί. ΙΘ' (1858)	χφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
708	αί. ΙΘ' (μέσα)	χφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
720	αί. ΙΘ' (1833)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
723	αί. ΙΘ' (1830 κ. έ.)	[χφ. τμήμα Νικολάου Δοχειαρίτου]
740	αί. ΙΘ' (1830 κ. έ.)	[χφ. τμήμα Νικολάου Δοχειαρίτου]
762	αί. ΙΘ' (1818)	χφ. Συμεών διδασκάλου
766	αί. ΙΘ' (1830 – 1835)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
767	αί. ΙΘ' (μέσα)	χφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
806	αί. ΙΘ' (μέσα)	χφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
812	αί. ΙΘ' (τέλη)	
823	αί. ΙΘ' (μέσα)	χφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
824	αί. ΙΘ' (μέσα)	χφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
825	αί. ΙΘ' (μέσα)	χφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
826	αί. ΙΘ' (μέσα)	χφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
827	αί. ΙΘ' (μέσα)	χφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
828	αί. ΙΘ' (μέσα)	χφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
829	αί. ΙΘ' (μέσα)	χφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
830	αί. ΙΘ' (μέσα)	χφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
833	αί. ΙΘ' (1824 – 1830)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΚΟΥΤΛΟΥΜΟΥΣΙΟΥ

397	αί. ΙΗ' (μέσα)	
399	αί. ΙΔ' (μέσα)	
415	αί. ΙΗ' (μέσα)	
421	αί. ΙΗ' (τέλη)	χφ. Συνεσίου Ἰεραρίτου
424	αί. ΙΘ' (1818 – 1822)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
434	αί. ΙΗ' (γ' τέταρτο)	

446	αἱ. ΙΗ' (1757)	χφ. Θεόκλητου μοναχοῦ
449	αἱ. ΙΗ' (περ. 1700)	χφ. Δανιήλ μοναχοῦ
457	αἱ. ΙΔ' (6' ἡμισυ)	
632	αἱ. ΙΘ' (α' τέταρτο)	χφ. Θεοφάνους μοναχοῦ

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΞΗΡΟΠΟΤΑΜΟΥ

263	αἱ. ΙΖ' (α' ἡμισυ)	
265	αἱ. ΙΣΤ' (μέσα)	
288	αἱ. ΙΘ' (ἀρχές)	χφ. Δαμασκηνοῦ Ἀγραφορενδινιώτη
307	αἱ. ΙΗ' (1767, 1770)	χφ. Ἀναστασίου Βαΐα
310	αἱ. ΙΘ' (1841)	χφ. [Νεοφύτου Ἱερομονάχου τοῦ Σαμίου]
361	αἱ. ΙΘ' (ἀρχές)	
371	αἱ. ΙΘ' (ἀρχές)	
372	αἱ. ΙΗ' (τέλη)	
375	αἱ. ΙΗ' (1783)	χφ. Κυριακοῦ Τραπεζουντίου
378	αἱ. ΙΗ' (1785)	χφ. Ἰακώβου Πελοποννησίου
380	αἱ. ΙΗ' (1759)	χφ. Λαυρεντίου Ἱερομονάχου
382	αἱ. ΙΗ' (τέλη)	
402	αἱ. ΙΘ' (1839)	χφ. Κοσμᾶ Δοχειαρίτου

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΔΟΧΕΙΑΡΙΟΥ

306	αἱ. ΙΗ' (μέσα)	
307	αἱ. ΙΘ' (1825 – 1830)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
312	αἱ. ΙΗ' (τέλη)	
315	αἱ. ΙΣΤ' (ἀρχαί)	
317	αἱ. ΙΗ' (1747)	χφ. Ἰγνατίου Ἱερομονάχου
320	αἱ. ΙΗ' (μέσα)	χφ. Ἰγνατίου Ἱερομονάχου;
321	αἱ. ΙΗ' (μέσα)	χφ. Ἰγνατίου Ἱερομονάχου;
322	αἱ. ΙΘ' (1825)	
323	αἱ. ΙΘ' (1825 – 1835)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
324	αἱ. ΙΖ' (1686)	χφ. Κοσμᾶ Ἱερομονάχου Ἰθιήριτου
326	αἱ. ΙΗ' (1763)	χφ. Παΐσιου Ἱερομονάχου
327	αἱ. ΙΘ' (1839)	χφ. Νικολάου Δοχειαρίτου
328	αἱ. ΙΗ' (μέσα)	
329	αἱ. ΙΗ' (μέσα)	
335	αἱ. ΙΘ' (α' ἡμισυ)	
338	αἱ. ΙΗ' (1767)	χφ. Δημητρίου Λώτου
340	αἱ. ΙΘ' (1818)	
341	αἱ. ΙΘ' (1822)	χφ. Νικολάου Δοχειαρίτου
343	αἱ. ΙΘ' (1810 – 1815)	[παρασελίδες σημειώσεις Νικολάου Δοχειαρίτου]
355	αἱ. ΙΘ' (1830 – 1840)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
359	αἱ. ΙΗ' (τέλη)	
360	αἱ. ΙΘ' (1825 – 1830)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
362	αἱ. ΙΘ' (1825 – 1830)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
364	αἱ. ΙΘ' (1825 κ. ἐ)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
365	αἱ. ΙΘ' (ἀρχές)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
366	αἱ. ΙΘ' (1825 – 1840)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
370	αἱ. ΙΘ' (1825 – 1835)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]

401	αἰ. ΙΗ'	(τελευταῖο τέταρτο)	
404	αἰ. ΙΘ'	(1840 κ. έ)	χφ. [Μελχισεδέκ Νομοφύλακος Ναξίου;]
406	αἰ. ΙΘ'	(μέσα)	
411	αἰ. ΙΘ'	(1825;)	
413	αἰ. ΙΘ'	(1825;)	
461	αἰ. ΙΘ'	(1825 – 1830)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
467	αἰ. ΙΘ'	(1838 – 1840)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
468	αἰ. ΙΘ'	(1840 κ. έ.)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
469	αἰ. ΙΘ'	(1839)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
471	αἰ. ΙΘ'	(1825 – 1830)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
629	αἰ. ΙΘ'	(1825 – 1840)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
1238	αἰ. ΙΘ'	(μέσα)	
1239	αἰ. ΙΘ'	(μέσα)	
1240	αἰ. ΙΘ'	(μέσα)	
1247	αἰ. ΙΘ'	(1844;)	

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΚΑΡΑΚΑΛΛΟΥ

216	αἰ. ΙΘ'	(1819)	[χφ. τμήμα Νικολάου Δοχειαρίτου]
222	αἰ. ΙΘ'	(1825 – 1835)	[χφ. τμήμα Νικολάου Δοχειαρίτου]
226	αἰ. ΙΘ'	(1820 – 1825)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
228	αἰ. ΙΘ'	(1811)	χφ. Ματθαίου Βατοπαιδηνού
230	αἰ. ΙΘ'	(1821)	χφ. Ἀποστόλου Κώνστα Χίου
231	αἰ. ΙΘ'	(ἀρχές)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
240	αἰ. ΙΘ'	(1830 – 1840)	[χφ. τμήμα Νικολάου Δοχειαρίτου]
241	αἰ. ΙΘ'	(ἀ' ἡμισυ)	

ΦΙΛΟΘΕΟΥ

124	αἰ. ΙΘ'	(ἀρχές)
137	αἰ. ΙΖ'	(ἀρχές)

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΣΙΜΩΝΟΣ ΠΕΤΡΑΣ

1	αἰ. ΙΖ'	(ἀρχές)	
17	αἰ. ΙΘ'	(1897)	χφ. [Καλλινίκου ἱεροδιακόνου]

ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

15	αἰ. ΙΘ'	(1813)	χφ. Ἀποστόλου Κώνστα
35	αἰ. ΙΗ'	(τέλη)	χφ. Ἀνδρέου ἱερέως Χίου
69	αἰ. ΙΗ'	(τέλη)	
131	αἰ. ΙΘ'	(1844)	

ΣΤΑΥΡΟΝΙΚΗΤΑ

164	αἰ. ΙΗ'	(1749)	χφ. Νικηφόρου ἱερομονάχου
166	αἰ. ΙΗ'	(1705)	χφ. Δημητράσκου

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ

105	αἰ. ΙΗ'	(τέλη)
-----	---------	--------

107	αἰ. ΙΘ' (1830-1840)	
116	αἰ. ΙΘ' (1840;)	
116	αἰ. ΙΘ'	
120	αἰ. ΙΘ' (1818-1825)	χφ. Τραϊανου ἱερέως
136	αἰ. ΙΘ' (1815)	χφ. Τραϊανου ἱερέως
148	αἰ. ΙΘ' (1824)	χφ. Τραϊανου ἱερέως
149	αἰ. ΙΘ' (1830;)	
153	αἰ. ΙΗ' (β' ἡμισυ)	
154	αἰ. ΙΗ' (β' ἡμισυ)	
160	αἰ. ΙΗ' (ἀρχές)	
166	αἰ. ΙΘ' (1824)	
167	αἰ. ΙΘ' (1830)	
173	αἰ. ΙΘ' (1830;)	
174	αἰ. ΙΘ' (1819)	

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

11	αἰ. ΙΗ' (τέλη)	
14	αἰ. ΙΗ' (β' τέταρτο)	
18	αἰ. ΙΘ' (1843)	χφ. Ματθαίου Βατοπαιδηνού
19	αἰ. ΙΗ' (τέλη)	
31	αἰ. ΙΗ' (β' ἡμισυ)	
39	αἰ. ΙΗ' (α' ἡμισυ)	
40	αἰ. ΙΗ' (τέλη)	
49	αἰ. Κ' (1908)	

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ

901	αἰ. ΙΗ' (1734)	χφ. Γερμανου Ὀλυμπιώτου
902	αἰ. ΙΘ' (1822)	χφ. Φωτίου Ἀντωνιάδου
904	αἰ. ΙΗ' (τέλη)	χφ. Ἀποστόλου Κώνστα
906	αἰ. ΙΘ' (1816)	χφ. Γρηγορίου Πρωτοψάλτου
912	αἰ. ΙΘ' (1820-1830)	χφ. Μιχαήλ
915	αἰ. ΙΘ' (1820-1830;)	χφ. Μιχαήλ
923	αἰ. ΙΘ' (1830 - 1840)	[χφ. τμήμα Νικολάου Δοχειαρίτου]
928	αἰ. ΙΘ' (1827)	
934	αἰ. ΙΘ' (1818)	
934	αἰ. ΙΘ' (1818)	χφ. Ἀντωνίου Κυπρίου
935	αἰ. ΙΘ' (1830 - 1840)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου - Ματθαίου Βατοπαιδηνού]
937	αἰ. ΙΘ' (β' ἡμισυ)	χφ. Μητροφάνους μοναχοῦ
944	αἰ. ΙΘ' (α' ἡμισυ)	
946	αἰ. ΙΘ' (1830)	
950	αἰ. ΙΘ' (1815-1825)	χφ. Θεοφάνους μοναχοῦ
952	αἰ. ΙΗ' (β' ἡμισυ)	
953	αἰ. ΙΘ' (1815 - 1825)	
953	αἰ. ΙΘ' (1815-1825)	χφ. Γρηγορίου Λαμπαδαρίου
957	αἰ. ΙΘ' (1815-1830)	χφ. Θεοφάνους μοναχοῦ
970	αἰ. ΙΘ' (1815-1830)	χφ. Θεοφάνους μοναχοῦ
976	αἰ. ΙΗ' (τέλη)	χφ. Ἀποστόλου Κώνστα
986	αἰ. ΙΘ' (1815 - 1830)	
986	αἰ. ΙΘ' (1815-1830)	

987	αἱ. ΙΘ' (1815-1830)	
988	αἱ. ΙΘ' (1815 – 1830)	
988	αἱ. ΙΘ' (1815-1830)	
989	αἱ. ΙΘ' (1819 – 1825)	χφ. [Νικολάου Δοχειαρίτου]
998	αἱ. ΙΘ' (1815)	χφ. Κωνσταντίνου
1008	αἱ. ΙΖ' (δ' τέταρτο)	χφ. Μπαλασίου Δομεστίκου
1012	αἱ. ΙΗ' (1768)	χφ. Μιχαήλ Δράκου
1014	αἱ. ΙΘ' (1825-1840;)	
1018	αἱ. ΙΘ' (1830 – 1840)	[χφ. τμήμα Νικολάου Δοχειαρίτου]
1024	αἱ. ΙΘ' (α' ἥμισυ)	
1031	αἱ. ΙΘ' (α' ἥμισυ)	
1032	αἱ. ΙΘ' (α' ἥμισυ)	χφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
1036	αἱ. ΙΘ' (1830 – 1840)	[χφ. τμήμα Νικολάου Δοχειαρίτου]
1037	αἱ. ΙΘ' (α' ἥμισυ)	χφ. Ἀποστόλου Κώνστα-Σεργίου μοναχοῦ
1038	αἱ. ΙΘ' (α' ἥμισυ)	χφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
1042	αἱ. ΙΘ' (1843)	χφ. [Ἰγνατίου Κερκυραίου]

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΚΩΝΣΤΑΜΟΝΙΤΟΥ

87	αἱ. ΙΘ' (1820)
90	αἱ. ΙΘ' (1825)
92	αἱ. ΙΘ' (1840;)
94	αἱ. ΙΗ' (τέλη)
95	αἱ. ΙΗ' (μέσα)

ΣΚΗΤΗ ΑΓΙΑΣ ΑΝΝΗΣ

108	αἱ. Κ' (1905)	χφ. [Ἀθανασίου μοναχοῦ Ἀγιαννανίτη]
382	αἱ. Κ' (ἀρχές)	χφ. [Ἀθανασίου μοναχοῦ Ἀγιαννανίτη]

ΕΘΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

2175	αἱ. ΙΗ' (μέσα)	
2221	αἱ. ΙΗ' (μέσα)	
3022	αἱ. ΙΘ' (1845)	χφ. [Νεοφύτου Ἱερομονάχου Σαμίου]

ΜΕΤΟΧΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΟΥ ΤΑΦΟΥ

704	αἱ. ΙΘ' (α' τέταρτο)	χφ. Χουρμουζίου Χαρτοφύλακα
706	αἱ. ΙΘ' (1819)	χφ. Χουρμουζίου Χαρτοφύλακα
712	αἱ. ΙΘ' (1837)	χφ. Χουρμουζίου Χαρτοφύλακα
722	αἱ. ΙΘ' (1819)	χφ. Χουρμουζίου Χαρτοφύλακα
727	αἱ. ΙΘ' (α' τέταρτο)	χφ. Χουρμουζίου Χαρτοφύλακα
745	αἱ. ΙΘ' (1832)	χφ. Χουρμουζίου Χαρτοφύλακα
746	αἱ. ΙΘ' (α' τέταρτο)	χφ. Γρηγορίου Πρωτοψάλτου
747	αἱ. ΙΘ' (1832)	χφ. Χουρμουζίου Χαρτοφύλακα
750	αἱ. ΙΘ' (1832)	χφ. Χουρμουζίου Χαρτοφύλακα
755	αἱ. ΙΘ' (α' τέταρτο)	χφ. Γρηγορίου Πρωτοψάλτου

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΧΙΟΥ «Ο ΚΟΡΑΗΣ»

180	αἱ. ΙΗ' (τέλη)
-----	----------------

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΒΡΑΑΜ ΕΥΘΥΜΙΑΔΗ

ἄνευ ἀριθμήσεως, αἰ. ΙΘ' (1825 – 1830)

χφ. [Νικολάου Δοχειαρίου]

2. ΑΡΧΕΙΑ.

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΔΟΧΕΙΑΡΙΟΥ.

Κώδικας Ζητειῶν 491.

Ἐξοφλημένα ταβήλια ἐτῶν 1804 – 1902, Φάκελλος Λ'.

Κατάστιχα ληψοδοσιῶν 1806 – 1846, Φάκελλος ΛΑ', XXXI – LXIV.

Φάκελλοι ἐπιστολῶν Α', Γ', Μ', Η', ΙΑ', ΙΕ' καὶ ΛΗ'.

Κώδικας ΚΔ' (1840-1906): ἐπιστολαὶ τῶν μονῶν Λαύρας, Βατοπαιδίου, Ἰβήρων, Χιλιανδαρίου, Κουτλουμουσίου, Διονυσίου, Παντοκράτορος, Ξηροποτάμου, Καρακάλλου, Ζωγράφου, Φιλοθέου, Σιμωνόπετρας, Ἀγίου Παύλου.

3. ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ

Βέης, Κατάλογος τοῦ Σπηλαίου =	Μ. Ν. Α. Βέης, «Κατάλογος τῶν Ἑλληνικῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Πελοποννήσῳ μονῆς τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, Β», <i>ΕΜΑ</i> 7 (1957) 3 – 33.
Κουρίλας, Κατάλογος =	Εὐ. Κουρίλας, «Κατάλογος ἀγιορειτικῶν χειρογράφων», <i>Θεολογία</i> 14 (1936) 42 – 52, 114 – 128, 330 – 347· 15 (1937) 239 – 248, 361 – 366· 16 (1938) 74 – 79, 173 – 180, 249 – 261, 350 – 354· 21 (1950) 269 – 291, 325 – 338, 506 – 525.
Λάμπρος, Κατάλογος =	Σπ. Λάμπρος, <i>Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἀγίου Ὁρους Ἑλληνικῶν κωδίκων</i> , τόμ. 1-2, Cambridge University Press, 1895, 1900 (φωτο-ἀναστατική ἐπανεκδόση Ἀμστερνταμ 1966).
Νικολόπουλος, Περιγραφή =	Π. Γ. Νικολόπουλος, <i>Περιγραφή χειρογράφων κωδίκων τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος</i> , ἀρ. 3122 – 3369, Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1996.
Παπαδόπουλος – Κεραμεύς, <i>Βιβλιοθήκη</i> =	Ἀθ. Παπαδόπουλος – Κεραμεύς, <i>Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη, ἥτοι, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἀγιωτάτου Ἀποστολικοῦ τε καὶ Καθολικοῦ Ὁρθοδόξου Πατριαρχικοῦ Θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων καὶ πάσης Παλαιστίνης ἀποκειμένων Ἑλληνικῶν κωδίκων</i> , συνταχθεῖσα μὲν καὶ φωτοτυπικοῖς κοσμηθεῖσα πινάξιν ὑπὸ ..., Τύποις δ' ἐκδοθεῖσα ἀναλώμασι τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Ὁρθοδόξου Παλαιστινοῦ Συλλόγου, τόμ. 1 – 5, 1891. [Impression anastatique Culture et civilisation 115, Avenue Gabriel Lebon, Bruxelles 1963].
Πολίτης, Κατάλογος =	Λ. Πολίτης, <i>Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος</i> , ἀρ. 1857 – 2500, μέ τῇ συνεργασίᾳ Μαρίας Λ. Πολίτη, Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 54, Γραφεῖον Δημοσιευμάτων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1991.
Στάθης, <i>Χειρόγραφα Α'</i> =	Γρ. Θ. Στάθης, <i>Τὰ χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς Ἀγίου Ὁρος</i> .

- Κατάλογος περιγραφικός τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς μουσικῆς, τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ἱερῶν μονῶν καί σκητῶν τοῦ Ἀγίου Ὁρους, τόμ. Α', [Μονές Ξηροποτάμου, Δοχειαρίου, Κωνσταντινίου], (IBM, Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος), Ἀθῆναι 1975.
- Στάδης, Χειρόγραφα Β' = Γρ. Θ. Στάδης, *Τά χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς Ἁγίου Ὁρος. Κατάλογος περιγραφικός τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς μουσικῆς, τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ἱερῶν μονῶν καί σκητῶν τοῦ Ἀγίου Ὁρους*, τόμ. Β', [Μονές Ξενοφώντος, Παντελεήμονος, Σίμωνος Πέτρας, Γρηγορίου, Διονυσίου], (IBM, Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος), Ἀθῆναι 1976.
- Στάδης, Χειρόγραφα Γ' = Γρ. Θ. Στάδης, *Τά χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς Ἁγίου Ὁρος. Κατάλογος περιγραφικός τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς μουσικῆς, τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ἱερῶν μονῶν καί σκητῶν τοῦ Ἀγίου Ὁρους*, τόμ. Γ', [Μονές Ἀγίου Παύλου, Κουτλουμουσίου, Καρακάλλου, Φιλοθέου, Σταυρονικήτα, Ἰδίων Α' μέρος], (IBM, Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος), Ἀθῆναι 1993.
- Τσελίκας, Χειρόγραφα Χίου = Ἀγ. Τσελίκας, *Τά βυζαντινά καί μεταβυζαντινά χειρόγραφα τῆς βιβλιοθήκης τῆς Χίου «Ὁ Κοραῆς»*, (Ἀνάτυπο ἀπό τὰ Χιακά Χρονικά), Ἐκδοση Βιβλιοθήκης Κοραῆ (Χίος), Ἀθήνα 1984.
- Χατζηγιακουμῆς, Μουσικά Μ. Κ. Χατζηγιακουμῆς, *Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, Τόμος πρῶτος, Ἀθήνα 1975.
- χειρόγραφα = Richard, Répertoire = M. Richard – J.-M. Olivier, *Répertoire des bibliothèques et des catalogues de manuscrits Grecs*, Troisième édition entièrement refondue par Jean-Marie Olivier (Institut de recherche et d'histoire des textes, CNRS), Brepols - Turnhout 1995.
- Jakovlević, Inventar = A. Jakovlević, «Inventar muzičkih rukopisa Hilandara» *HZ* 4 (1978) 193 – 234.
- Stefanović, Checklist = D. Stefanović, «An additional checklist of Hilandar Slavonic music manuscripts» *HZ* 7 (1989) 163 – 176.

4. ΛΕΙΤΟΪΡΓΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

- Μηναιὼν τοῦ Δεκεμβρίου*, Ἐκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1970.
- Μηναιὼν τοῦ Ἰανουαρίου*, Ἐκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1970.
- Μηναιὼν τοῦ Αὐγούστου*, Ἐκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1969.
- Τριψῶδιον κατανυκτικόν*, Ἐκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1960.
- Πεντηχοστάριον χαρμόσυνον*, Ἐκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1959.
- Ἐκλογάριον 1808*= *Ἐκλογάριον*, ἥτοι συλλογὴ τῶν ἐν ἐκάστη ἐορτῇ δι' ὅλου τοῦ ἔτους μετὰ τὸν πολυέλεον ἀναγινωσκομένων ψαλμῶν τοῦ Δαβὶδ, Ἐνετίησιν 1808// [...], ἐν Κωνσταντινουπόλει 1850// [...], Ἀθῆναι 1894 (ἔκδοσις Σάββα ἱερομονάχου).
- Ἐκλογάριον 2001*= *Ἐκλογάριον*, πρὸς χρῆσιν ἐν ταῖς ὁλονυκτίαις [sic] καὶ λοιπῆς [sic] πανηγυρικῆς [sic] ἱερέας [sic] ἀκολουθίας [sic], [Κατερίνη 2001].
- Ἐκλογάριον Πηγ. 2001*= *Ἐκλογάριον*, ἥτοι Ἐκλογὴ ἐκ τῶν ψαλμῶν τοῦ Προφῆτου καὶ Βασιλέως Δαβὶδ πρὸς χρῆσιν τῶν ὁλονυκτίων καὶ λοιπῶν

Sluzhebnik 1736
Sluzhebnik 1646
Pendikostarion 1815

ἐορτασίων ἀκολουθιών, Ἐκδόσεις Βασ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 2001.
Sluzhebnik, Kiev, 1736.
Sluzhebnik, Moskva, 1646.
Pendikostarion, Moskva, 1815.

Β. ΜΕΛΕΤΕΣ – ΑΡΘΡΑ

Ι. ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

Ἀγγελόπουλος, Γούτας =

Λυκ. Ἀντ. Ἀγγελόπουλος, «Ἐνα ἀνέκδοτο ‘Θεοτόκε Παρθένε’ τῆς ἀρτοκλασίας, μέλος Μανουήλ Γούτα πρωτοψάλτη Θεσσαλονίκης (περί τό 1700)», *Συμπόσιον Πνευματικόν ἐπὶ χρυσῷ Ἰωδηλαίῳ ἱερωσύνης τοῦ Μητροπολίτου Πατρῶν Νικοδήμου* (1939 – 1989), Ἀθήναι 1999, σσ. 661 – 677.

Ἀγγελόπουλος, Σημασία τῆς ἔρευνας =

Λυκ. Ἀντ. Ἀγγελόπουλος, *Ἡ σημασία τῆς ἔρευνας καὶ διδασκαλίας τοῦ Σίμωνος Καραῖ ὡς πρὸς τὴν ἐπισήμανση καὶ καταγραφή τῆς ἐνέργειας τῶν σημείων τῆς χειρονομίας (προφορικῆς ἐρμηνείας τῆς γραπτῆς παράδοσης)*. Ἀνακοίνωση στό μουσικολογικὸ συνέδριο Δελφῶν, 4 ἕως 7 Σεπτεμβρίου 1986. Ἐκδόσεις «Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Χορωδίας», Ἀθήνα 1998. [Ἀνεξάρτητη τῶν πρακτικῶν τοῦ συνεδρίου ἔκδοση τῆς ἐργασίας, μετάφραση τοῦ πρώτου μέρους καὶ στά γαλλικά μέ τίτλο: *L’ importance de l’ étude et de l’ enseignement de Simon Karas sur l’ indication et l’ inventaire des signes de la chironomie (geste manuel)* (interpretation orale de la tradition écrite)].

Ἀγιοπολίτης =

Ἀγιοπολίτης (Θεωρητικὴ συγγραφή), *Tardo, Melurgia*, σσ. 164-173.

Ἀγιορειτικὸν Τυπικόν =

Ἀγιορειτικὸν Τυπικὸν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκολουθίας ἤτοι βιβλὸς περιέχουσα τὰ τελούμενα ἐν τῷ Ναῷ καθ’ ὅλον τό ἔτος ἐν τοῖς Ἱεροῖς τοῦ Ἁθῶ Μοναστηρίοις, καὶ δὴ εἰς τόν Πάνσεπτον Ναόν τοῦ Πρωτάτου Καραῶν, ἔχουσα σχέδιά τινα καὶ πίνακας λίαν ὠφελίμους ἐν τῷ τέλει, συνταχθέν ὑπὸ τῆς Συνοδίας Χρυσοστόμου Ἱερομονάχου, Ἱερὸν Κελλίον Εὐαγγελισμοῦ Καρυαί, Ἁγίου Ὄρους, Ἐκδόσεις Καστανιώτη, Ἀθήνα 1997².

Ἀκολουθία Ἀγ. Γοβδέλαα =

Ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Γοβδέλαα Πέρσου τοῦ πολυάθλου ψαλλομένη τῇ καθ’ τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός. Συντεθεῖσα παρὰ τε τοῦ ὁσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις καὶ λογιωτάτου κυρίου Καλλιοπίου Καλλιέργου τοῦ Κρητός, παρὰ τε τοῦ εὐλαβεστάτου ἐν ἱερεῦσι κυρίου Ἑμμανουήλου Τζάνε τοῦ λεγομένου Μπουνιαλῆ, τοῦ εἰκονογράφου, ἐφημερίου ἐν τῷ Ναῷ τοῦ ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τῶν Ρωμαίων τοῦ ἐν κλειναῖς Βενετίας. Διὰ δαπάνης δὲ καὶ ἀναλωμάτων τοῦ αὐτοῦ ἱερέως Τζάνε. Ἐνετίησιν ἀρχῆα Παρά Ἀνδρέα τῷ Ἰουλιανῷ, Con Licenza de’ Superiori et Privilegio.

Ἀκολουθία Ἀγιορειτῶν Πατέρων =

Ἀκολουθία ἀσματικὴ καὶ ἐγκώμιον τῶν ὁσίων καὶ Θεοφόρων Πατέρων ἡμῶν, τῶν ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει τοῦ Ἁθῶ λαμβάντων. Συγγραφέντα μὲν ὑπὸ τοῦ ἐν μοναχοῖς ἐλαχίστου Νικοδήμου Ἀγιορείτου, προτροπῇ καὶ ἀξιῶσει τῆς ἱεράς καὶ κοινῆς Συνάξεως πάντων τῶν μοναστηριακῶν τοῦ ἁγίου Ὄρους πατέρων νῦν δὲ πρῶτον τύποις ἐκδοθέντα ὑπὸ τοῦ τυπογράφου Γεωργίου Μελισταγοῦς, διὰ συνδρομῆς τῆς σεβασμίας ὁμηγύρεως τῶν ἐν Ἁθῶ πατέρων εἰς κοινὴν τῶν μοναχῶν καὶ πάντων τῶν ὀρθοδόξων λαϊκῶν Χριστιανῶν ὠφέλειαν. Ἐν Ἐρμουπόλει ἐκ τῆς

- Ακολουθία Αγιορειτών Πατέρων 1986 = τυπογραφίας Γ. Μελισταγοῦς Μακεδόνος 1847. *Άσματική Ακολουθία πλήρης τῶν ὁσίων καί Θεοφόρων Πατέρων ἡμῶν τῶν ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ Ὄρει τοῦ Ἄθω διαλαμπάντων, ποιηθεῖσα μετὰ τοῦ πανηγυρικοῦ λόγου ὑπό τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου καί ψαλλομένη τῇ δευτέρᾳ Κυριακῇ τοῦ Ματθαίου. Ἄρτι συνεπληρώθη ὑπό Γερασίου μοναχοῦ Μικραγιαννανίτου ὑμνογράφου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἐν ἣ συμπεριελήφθησαν ὁ τέ παρακλητικός κανὼν καί οἱ χαιρετισμοί τῶν ὁσίων. Ἐκδόσις Μοναστικῆς Ἀδελφότητος Δανιηλαίων, Κατουνάκια Ἀγίου Ὁρους ἀλπς' (1986).*
- Ακολουθία τῆς Συνάξεως = *Πανηγυρική Ακολουθία τῆς Συνάξεως τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν Μιχαήλ καί Γαβριήλ καί πασῶν τῶν ἐπουρανίων Δυνάμεων Ἀσωμάτων, Εἰσαγωγή καί ἐπιμέλεια Μοναχῶν τῆς Ἱ. Μ. Δοχειαρίου, Ἱερά Μονή Δοχειαρίου Ἁγίου Ὁρος 2001.*
- Ἀλέξανδρος Λαυριώτης, Ἅγιον Ὅρος = *Γ. Ἀλέξανδρος Λαυριώτης, «Τό Ἅγιον Ὅρος μετὰ τήν Ὀθωμανικήν κατάκτησιν», ΕΕΒΣ 32 (1963) 113 – 261.*
- Ἀλυγιζάκης, Θέματα = *Ἄντ. Ἀλυγιζάκης, Θέματα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, Θεσσαλονίκη 1978.*
- Ἀλυγιζάκης, Ὀκταηχία = *Ἄντ. Ἀλυγιζάκης, Ἡ ὀκταηχία στήν ἐλληνική λειτουργική ὑμνογραφία, Θεσσαλονίκη 1985.*
- Ἀλυγιζάκης, Μελωδήματα = *Ἄντ. Ἀλυγιζάκης, Μελωδήματα ἀσκήσεων λειτουργικῆς, Ἐκδόσεις Γ. Δεδούση, Θεσσαλονίκη 1992.*
- Ἀλυγιζάκης, Παρατηρήσεις = *Ἄντ. Ἀλυγιζάκης, «Μορφολογικές παρατηρήσεις στό ἔργο τῶν μελουργῶν Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου καί Ἰακώβου Πρωτοψάλτου (ΙΗ' αἰ.)», ΓΠ 71 (1988) 299 – 305.*
- Ἀλυγιζάκης, Περιπτώσεις = *Ἄντ. Ἀλυγιζάκης, «Χαρακτηριστικές περιπτώσεις ἰδιομορφιῶν τοῦ Στιχηρατικοῦ Μέλους», Θεωρία καί Πράξις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης Β', 255 – 269.*
- Ἀλυγιζάκης, Ἰωάσαφ = *Ἄντ. Ἀλυγιζάκης, «Ἰωάσαφ διδάσκαλος Διονυσιάτης (α' ἡμισυ ΙΘ' αἰ. – 1866). Βίος καί ἔργο», κείμενο στό φυλλάδιο τοῦ ψηφιακοῦ δίσκου Πανεπιστημιακή Χορωδία Θεσσαλονίκης, Ἰωάσαφ διδάσκαλος Διονυσιάτης, 2 – 30.*
- Ἀμφιλόχιος, Μουσικοδιδάσκαλοι = *Ἀμφιλόχιος ἱερομόναχος Δοχειαρίτης, «Δοχειαρίτες μουσικοδιδάσκαλοι καί ἱεροψάλτες ἀπό τόν ιη' μέχρι τά μέσα τοῦ κ' αἰῶνα», Παρουσία, σσ. 453 – 462.*
- Ἀμφιλόχιος, Παράδοση = *Ἀμφιλόχιος ἱερομόναχος Δοχειαρίτης, «Ἡ λειτουργική παράδοση τοῦ ἑορτασμοῦ τῶν Ταξιαρχῶν», Παρουσία, σσ. 443-452.*
- Ἀναστασίου, Κρατήματα = *Γρ. Γ. Ἀναστασίου, Τά Κρατήματα στήν Ψαλτική Τέχνη, [IBM, Μελέται 12], Ἐκδίδει ὁ Γρ. Θ. Στάθης, Ἀθήναι 2005.*
- Ἀνώνυμος, Μουσική = *Ἀνώνυμος, «Ἡ μουσική ἐν Ταταούλοις τό πάλαι», Μουσική 3 (1914) 71 – 72.*
- Ἀνώνυμος, Ἐξετάσεις = *Ἀνώνυμος, «Ἐξετάσεις παλαιᾶς μουσικῆς σχολῆς», Φόρμιγξ, περ. Α', Ἔτος Β', ἀρ. 17 – 18 (15 & 31 Ἰανουαρίου 1904) 7.*
- Ἀνώνυμος, Πέτρος Πελοποννήσιος = *Ἀνώνυμος, Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος, Μουσική Δ' 41 (Μάιος 1915) 63 – 64.*
- Ἀποστολόπουλος, Κώνστας = *Θ. Κ. Ἀποστολόπουλος, Ὁ Ἀπόστολος Κώνστας ὁ Χίος καί ἡ συμβολή του στή θεωρία τῆς Μουσικῆς τέχνης. Μουσικολογική θεωρήση ἀπό ἔποψη ἱστορική, κωδικογραφική, μελοποιητική καί θεωρητική, [IBM Μελέται 4], Ἀθήνα 2002.*
- Ἀποστολόπουλος, Μορφολογικές παρατηρήσεις = *Θ. Ἀποστολόπουλος, «Μορφολογικές παρατηρήσεις στά Δοξαστικά τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου κατὰ τό 'νέο ἀργό'*

- στιχηραρικό είδος», *Θεωρία και Πράξη της Ψαλτικής Τέχνης* Β', σσ. 291 – 309.
- Αρβανίτης, Έρμηνεία = *Ι. Β. Αρβανίτης, «Ενδειξεις και αποδείξεις για τή σύντομη έρμηνεία του παλαιού στιχηραρίου», Β' Διεθνές Συνέδριο Μουσικολογικό, σσ. 233 – 253.*
- Αριστοξενικός, Συστήματα = *Αριστοξενικός, «Τά διάφορα συστήματα της Έλληνικής Παρασημαντικής», Μουσική 4 (1912) 120 – 122.*
- Β' Διεθνές Συνέδριο Μουσικολογικό = *Τά Γένη και Εἶδη τῆς Βυζαντινῆς Ψαλτικῆς Μελοποιίας, Θεωρία και Πράξη τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, Β' Διεθνές Συνέδριο Μουσικολογικό και Ψαλτικό (Αθήνα 15 – 19 Ὀκτωβρίου 2003): Τά Γένη και Εἶδη τῆς Βυζαντινῆς Ψαλτικῆς Μελοποιίας. Πρακτικά ἐκδίδει ὁ Γρ. Θ. Στάθης. Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, IBM, Αθήνα 2006.*
- Βακαλόπουλος, Ἡ θέση τῶν Ἑλλήνων = *Α. Βακαλόπουλος, «Ἡ θέση τῶν Ἑλλήνων καί οἱ δοκιμασίες τους ὑπό τούς Τούρκους», ΙΕΕΙ (1974) 22 – 91.*
- Βακαλόπουλος, Ρωσοτουρκικός πόλεμος = *Α. Βακαλόπουλος, «Ὁ Ρωσοτουρκικός πόλεμος τοῦ 1787 – 1792 καί οἱ Ἕλληνες. Οἱ ἀγῶνες τῶν Σουλιωτῶν καί ἡ δράση τοῦ Λάμπρου Κατσώνη», ΙΕΕΙΒ' (1975) 85 – 97.*
- Βαμβουδάκης, Συμβολή = *Έμμ. Βαμβουδάκης, Συμβολή εἰς τήν σπουδὴν τῆς παρασημαντικῆς τῶν Βυζαντινῶν μουσικῶν, τόμος Α', Μέρος Γενικόν, Σάμος 1938.*
- Βατάλας, Γεώργιος Δ' = *Μ. Δ. Βατάλας, «Γεώργιος Δ'», ΜΕΕ Η' (Γ' - Δεκέλεια) 316 – 317.*
- Βελλιανίτης, Νικόλαος Α' = *Θ. Βελλιανίτης, «Νικόλαος Α' Παύλοβιτς», ΜΕΕ Η' (Ν' - Ὀπτησις) 305.*
- Βερύκιος, Μεταρρύθμιση = *Δ. Χρ. Βερύκιος, Δ' περίοδος τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς σημειογραφίας· ἡ μεταρρύθμιση τοῦ 1814 – 15. Ἱστορικό – μουσικολογικό δοκίμιο, Αθήνα 2000.*
- Βιολάκης, Μελέτη συγκριτική = *Γ. Ι. Βιολάκης (Πρωτοψάλτης τῆς Μ. τ. Χ. Ἐκκλησίας), Μελέτη συγκριτική τῆς νῦν ἐν χρήσει μουσικῆς γραφῆς πρὸς τήν τοῦ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου καί πρὸς τήν ἀρχαιοτέραν γραφήν, Ἐκδόσεις Τέρτιος Κατερίνη 1991³. Ἡ πρώτη μορφή ἐκδόσεως ὑπῆρξε ὡς ἄρθρο στή μουσική ἐφημερίδα Φόρμιγξ «Μελέτη συγκριτική τῆς νῦν ἐν χρήσει μουσικῆς γραφῆς πρὸς τήν τοῦ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου καί πρὸς τήν ἀρχαιοτέραν γραφήν», Φόρμιγξ, περ. Β', Ἔτος Ζ', ἀρ. 3 – 4 (15 & 31 Αὐγούστου 1911) 6 – 8· ἀρ. 5 – 6 (15 & 30 Σεπτεμβρίου 1911) 6 – 8· ἀρ. 7 – 9 (15 & 31 Ὀκτωβρίου, 15 Νοεμβρίου 1911) 5 – 7.*
- Κοσμᾶς, Χερσόνησος = *Κοσμᾶς Βλάχος Διάκονος, Ἡ χερσόνησος τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἄθω καί αἱ ἐν αὐτῇ Μοναί καί οἱ μοναχοί πάλαι τε καί νῦν ὑπό... Ἐν Βόλῳ Πανθεσσαλικόν Τυπογραφεῖον Ἀθ. Πλατανιώτου, 1903. Φωτοαναστατική ἀνατύπωση (στό τέλος περιλαμβάνει εὔρετήριο κυρίων ὀνομάτων συνταχθέν ὑπό Νικολάου Τουτοῦ καί Γεωργίου Φουστέρη), Ἀγιορειτική Ἑστία [Ἀθωνικά Ἀνάλεκτα 2], Θεσσαλονίκη 2005.*
- Βλεμμίδης = *Ἀρχή σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῶν σημαδίων ἐρμηνευομένων καθ' ἕκαστον ποιηθέν παρὰ τοῦ σοφωτάτου κυροῦ Μιχαήλ τοῦ Βλεμμίδου, Tardo, Melurgia, σσ. 245-247*
- Βοζνεσένσκη, Ἱστορικά σημεία = *Ι. Βοζνεσένσκη, «Τά κυριώτερα ἱστορικά σημεία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς», Φόρμιγξ, περ. Β', Ἔτος Στ', ἀρ. 23 – 24 (15 & 30 Ἰουνίου 1911) 1 – 3, Ἔτος Ζ', ἀρ. 1 – 2 (15 & 31 Ἰουλίου 1911) 3 – 7, ἀρ. 3 – 4 (15 & 31 Αὐγούστου 1911) 1 – 6,*

- Βουδούρης, *Ημερολόγιον* = άρ. 5 – 6 (15 & 30 Σεπτεμβρίου 1911) 3 – 4.
- Βουδούρης, *Μουσικοκριτικά* = Άγγ. Λ. Βουδούρης, «Μουσικόν Ἡμερολόγιον, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1940», τμήμα τοῦ τόμ. Βουδούρης, *Μουσικοκριτικά*, σσ. 44 – 158.
- Βουδούρης, *Μουσικοκριτικά* = Άγγ. Λ. Βουδούρης, *Μουσικοκριτικά*, Ἐκδοσις πρώτη, Εὐρωπαϊκό Κέντρο Τέχνης, Ἀθήναι 1998.
- Βουδούρης, *Μουσικοκριτικά* = Άγγ. Λ. Βουδούρης, «Μουσικοκριτικά, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1945», τμήμα τοῦ τόμ. Βουδούρης, *Μουσικοκριτικά*, σσ. 16 – 42.
- Βουδούρης, *Μουσικολογικά Α'* = Άγγ. Λ. Βουδούρης, «Μουσικολογικά Α' ἤτοι σημειώματα ἀναφερόμενα εἰς ἐκκλησιαστικούς μουσικούς διδασκάλους μάλιστα δέ τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας ἀπό τῆς Ἀλώσεως καί ἐξῆς μέχρι τοῦ νῦν χρόνου ἀκμάσαντας, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1940», τμήμα τοῦ τόμ. Βουδούρης, *Μουσικοκριτικά*, σσ. 159 – 315.
- Βουδούρης, *Μουσικολογικά Β'* = Άγγ. Λ. Βουδούρης, «Μουσικολογικά Β' ἤτοι σημειώματα ἀναφερόμενα εἰς ἐκκλησιαστικούς μουσικούς διδασκάλους ἐξωτερικούς ἀπό τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος καί ἐξῆς ἔν τε Κωνσταντινουπόλει καί ἀλλαχοῦ συνταχθέντα παρά Ἀγγέλου δομεστίκου τῆς Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας τοῦ ἐκ Χερρονήσου, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1943», τμήμα τοῦ τόμ. Βουδούρης, *Μουσικοκριτικά*, σσ. 317 – 484.
- Βουδούρης, *Υπόμνημα* = Ἀ. Λ. Βουδούρης, *Υπόμνημα περί τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς ὑποβληθέν τῇ 7 Ὀκτωβρίου 1930 πρὸς τὴν Α. Θ. Π. τὸν οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Φώτιον τὸν Β' ἐπὶ τῇ πρώτῃ ἐπετηρίδι τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως Θρόνον*, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1931. Ἀναδημοσίευση στό Βουδούρης, *Ἀπομνημονεύματα*.
- Βουδούρης, *Ἀπομνημονεύματα* = Ἀ. Λ. Βουδούρης, *Μουσικολογικά ἀπομνημονεύματα, Ἀνατυπώσεις: Υπόμνημα περί τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, Οἱ μουσικοὶ χοροὶ τῆς Μ. Χ. Ε., Μεγάλῃ τοπικῇ σύνοδος τοῦ 1872*, Ἐκδοσις πρώτη, Εὐρωπαϊκό Κέντρο Τέχνης, Ἀθήναι 1998.
- Βουρλῆς, *Ὁψεις* = Ἀθ. Βουρλῆς, *Δογματικοθηδικαὶ ὀψεις τῆς ὀρθοδόξου ψαλμωδίας*, Ἀθήναι 1991.
- Γαβριήλ ἱερομόναχος, *Ὁμολογία* = Τοῦ τιμιωτάτου καί λογιωτάτου κυροῦ Γαβριήλ ἱερομονάχου ἐκ τῆς Μονῆς τῶν Ξανθοπούλων περί τῆς τῶν ἐν τῇ ψαλτικῇ σημαδίων ὁμολογίας καί ἐτέρων χρησίων, Tardo, Melurgia, σσ. 184-205 καί Βαμβουδάκη, *Συμβολή*, σσ. 1-35.
- Γάσπαρης, *Ἀρχεῖο Πρωτάτου* = Χαρ. Γάσπαρης, «Ἀρχεῖο Πρωτάτου. Ἐπιτομές μεταβυζαντινῶν ἐγγράφων», *ΑΣ 2* (1991).
- Γκίνης – Μέξας, *Βιβλιογραφία* = Δ. Γκίνης – Βαλ. Μέξας, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800 – 1863. Ἀναγραφὴ τῶν κατὰ τὴν χρονικὴν ταύτην περίοδον ὅπουδήποτε ἑλληνιστὶ ἐκδοθέντων βιβλίων καί ἐντύπων ἐν γένει μετὰ πίνακος τῶν ἐφημερίδων καί περιοδικῶν τῆς περιόδου ταύτης ὑπὸ Δημητρίου Σ. Γκίνη καί Βαλερίου Γ. Μέξα († 1937) βραβευθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, [Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τόμος 11^{ος}, τόμος πρῶτος 1800 – 1839], Ἐν Ἀθήναις 1939· τόμος δεῦτερος 1840 – 1855, Ἐν Ἀθήναις 1941· τόμος τρίτος περιέχων τὰ ἐντυπα τῶν ἐτῶν 1856 – 1863, τὰς προσδῆκας τῶν ἐτῶν 1800 – 1855 καί τὸ εὐρετήριο τῶν κυρίων ὀνομάτων*, Ἐν Ἀθήναις 1957.
- Γόνης, *Διάγραμμα* = Δ. Β. Γόνης, «Ἱστορικὸν διάγραμμα τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Δοχειαρίου», *Παρουσία*, σσ. 23 – 90.

- Γόνης, Πνευματική Παράδοση = Δ. Β. Γόνης, «Πνευματική Παράδοση του Πατριαρχείου Σερβίας», *Ὁ Θεσαυρός τῆς Ὁρθοδοξίας*, τόμ. Β', σσ. 277 – 283.
- Δεσποτόπουλος, Ἐπανάσταση = Ἀλ. Δεσποτόπουλος, «Ἡ Ἐπανάσταση κατά τό 1828», *ΙΕΕ ΙΒ'* (1975) 478 – 491.
- Διονύσιος, 183 Ἐκκλησιαστικοί ὕμνοι = Διον. Ψαριανός (Μητροπ. Σερβίων καί Κοζάνης), 183 Ἐκκλησιαστικοί ὕμνοι εἰς βυζαντινήν καί εὐρωπαϊκὴν παρασημαντικὴν, Προλεγόμενα – Εἰσαγωγή Γρηγόριος Θ. Στάδης, IBM, Ἀθήνα 2004.
- Δραγούμης, Μουσική = Μ. Φ. Δραγούμης, «Ἡ Βυζαντινὴ Μουσικὴ. Ἡ ἱστορικὴ τῆς ἐξέλιξις, τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς γνωρίσματα, οἱ τρόποι τῆς ἐκτελέσεώς τῆς», *Παρνασσός* 8 (1966) 247 – 256, καί ἀνάτυπον, Ἀθήναι 1966.
- Εὐθυμιάδης, Μαθήματα = Ἀθρ. Εὐθυμιάδης, *Μαθήματα Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς*, Θεσσαλονίκη 1997⁴.
- Θάμυρις, Εἰσαγωγή = Α. Θάμυρις, *Εἰσαγωγή εἰς τό θεωρητικόν καί πρακτικόν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, συνταχθεῖσα πρὸς χρῆσιν τῶν σπουδάζοντων αὐτὴν κατὰ τὴν νέαν μέθοδον παρὰ Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Μαδύτων, Διδασκάλου τοῦ Θεωρητικοῦ τῆς Μουσικῆς*. Ἐν Παρισίοις. Ἐκ τῆς τυπογραφίας Ριγνίου. Εὐρίσκεται δέ κατὰ τὸν Γαλατὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Παρὰ τῷ Α. Κάστρου, Τυπογράφῳ, 1821. Ἐπανεκδόθηκε στὸ Λαδᾶς, *Τυπωμένα βιβλία*, σσ. 20 – 26.
- Θεωρία καί Πράξις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης Α' = *Θεωρία καί Πράξις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, Τὰ γένη καί τὰ εἶδη τῆς Βυζαντινῆς Ψαλτικῆς Μελοποιίας*. Πρακτικά Α' Πανελληνίου Συνεδρίου Ψαλτικῆς Τέχνης (Ἀθήνα 3 – 5 Νοεμβρίου 2000). Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, IBM, Ἀθήνα 2001.
- Θεωρία καί Πράξις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης Β' = *Θεωρία καί Πράξις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, Τὰ γένη καί τὰ εἶδη τῆς Βυζαντινῆς Ψαλτικῆς Μελοποιίας*. Πρακτικά Β' Διεθνούς Συνεδρίου Μουσικολογικοῦ καί Ψαλτικοῦ. Ἀθήνα, 15 – 19 Ὀκτωβρίου 2003. Ἐκδίδει ὁ Γρ. Θ. Στάδης. Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, IBM, Ἀθήνα 2006.
- Θησαυρός τῆς Ὁρθοδοξίας = *Ὁ Θεσαυρός τῆς Ὁρθοδοξίας. 2000 χρόνια. Ἱστορία· Μνημεῖα· Τέχνη*. Τόμ. Α': «Ἡ δόξα καί τό μεγαλεῖο τῆς Ὁρθοδοξίας». Τόμ. Β': «Πατριαρχεῖα καί Αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες». Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 2000.
- Ἰωαννίδης, Ἀρτοκλασία = Δ. Ἰωαννίδης, *Ἡ τελετὴ τῆς ἀρτοκλασίας. Τυπικὴ διάταξις, ὕμνογραφικὰ πλήρη*. Ἐκδόσεις Ἱερᾶς ἐπισκοπικῆς Μονῆς ἁγίων μαρτύρων Κυπριανοῦ καί Ἰουστίνης, Φυλὴ Ἀττικῆς 1994.
- Καραγκούνης, Χερουβικά = Κ. Χ. Καραγκούνης, *Ἡ παράδοση καί ἐξήγησις τοῦ μέλους τῶν χερουβικῶν τῆς βυζαντινῆς καί μεταβυζαντινῆς μελοποιίας*, [IBM Μελέται 7], ἐκδίδει ὁ Γρ. Θ. Στάδης, Ἀθήναι 2003.
- Καράς, Θεωρητικόν = Σ. Ἱ. Καράς, *Μέθοδος τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς· Θεωρητικόν*, τόμ. Α' - Β', Ἀθήναι 1982.
- Καράς, Ἔρευνα = Σ. Ἱ. Καράς, *Ἡ Βυζαντινὴ μουσικὴ παλαιογραφικὴ ἔρευνα ἐν Ἑλλάδι, διάλεξις γενομένη ἐν Λονδίῳ κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1975*, Ἀθήναι 1976.
- Καράς, Ἑρμηνεῖα = Σ. Ἱ. Καράς, «Ἡ ὀρθὴ ἐρμηνεῖα καί μεταγραφὴ τῶν Βυζαντινῶν Μουσικῶν χειρογράφων», *Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνούς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου Θεσσαλονίκης* (τόμος Β'), Ἐκδόσεις Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Περιοδικὸν Ἑλληνικά, παράρτημα ἀριθμ. 9, 140 – 149 (μετὰ ἐννέα πινάκων), Ἀθήναι Τυπογραφεῖον Μυρτίδη 1955.

- Καράς, *Σημειογραφία* = Σ.Ι. Καράς, *Η Βυζαντινή μουσική σημειογραφία*, [Αθήναι 1933].
- Καράς, *Σημειογραφία* = Σ. Ι. Καράς, *Η Βυζαντινή μουσική σημειογραφία* (μετά 4 μουσικῶν πινάκων), Αθήναι 1933.
- Κόντοβας, Βιβλιογράφοι = Β. Θ. Κόντοβας, «Τά ἑλληνικά χειρόγραφα τοῦ Χελανδαρίου καί οἱ βιβλιογράφοι τους, Μέρος Α'», *ΓΠ* 15 (1983) 97 – 143.
- Κορομηλάς, Κάρολος Ι' = Γ. Δ. Κορομηλάς, «Κάρολος Ι'», *MEE* Η' (Ιλίτζα - Καστέλιον) 880.
- Κούκκου, Τό Ἑλληνικό κράτος = Ἑλ. Κούκκου, «Τό Ἑλληνικό κράτος κατά τό 1831», *IEE* IB' (1975) 549 – 562.
- Κρητικοῦ, Ἀκάθιστος Ὕμνος = Φλ. Κρητικοῦ, *Ὁ Ἀκάθιστος Ὕμνος στή Βυζαντινή καί Μεταβυζαντινή μελοποιία*, [IBM Μελέται 10], ἐκδίδει ὁ Γρ. Θ. Στάδης, Αθήνα 2004.
- Κρητικοῦ, Ἀκάθιστος Ἰωάννου Λαμπαδαρίου = Φλ. Κρητικοῦ, «Μορφολογία καί ἀνάλυση τοῦ Ἀκαθίστου τοῦ Ἰωάννου Λαμπαδαρίου τοῦ Κλαδᾶ», *Θεωρία καί Πράξη τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης* Β', 171 – 193.
- Κωνσταντινίδης, Παρατηρήσεις = Ἀ. Κωνσταντινίδης, «Παρατηρήσεις μορφολογικῆς ἀνάπτυξης, σύμπτυξης καί ἐπεξεργασίας, βασισμένες στίς σειρές Χερουβικῶν τοῦ Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου», *Θεωρία καί Πράξη τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης* Β', 211 – 224.
- Κώνστας, Θεωρητικόν = Χ. Καρακατσάνης, *Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου Θεωρητικόν*, Κώδιξ 1867 τοῦ 1820 Ε. Β. Ε. [Βυζαντινή ποταμῆς, τόμ. Α'], Αθήναι ἀλλε' [1995].
- Λαδᾶς, Τυπωμένα βιβλία = Γ. Γ. Λαδᾶς, *Τά πρῶτα τυπωμένα βιβλία Βυζαντινῆς Μουσικῆς*, Ἐπιμέλεια Λάμπρου Κ. Κωστακιώτη, Ἐκδόσεις – Γκαλερί Κουλτούρα 1978.
- Μαμαλάκης, Ἅγιον Ὅρος = Ἰ. Π. Μαμαλάκης, *Τό ἅγιον Ὅρος (Ἄδως) διά μέσου τῶν αἰώνων*, [Μακεδονική Βιβλιοθήκη 33], Δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1971.
- Μαρμαρηνός, Εἰσαγωγή Κύριλλος Μαρμαρηνός (ἐπ. Τήνου), *Εἰσαγωγή μουσικῆς κατ' ἐρωταπόκρισιν εἰς βαιοτέραν κατάληψιν τῶν μαθητιώντων, ἧς ὁ λόγος περὶ τε τῶν ἀνιουσῶν, καί κατιουσῶν φωνῶν σωμάτων τε καί πνευμάτων, ἧ καδ' ἑαυτά, καί ἧ πρὸς ἄλληλα ἔχουσιν, ἐν τε συνδέσει καί συντάξει, καί περὶ τῶν ἐνεργειῶν τε καί σχημάτων τῶν κοινῶς λεγομένων μεγάλων σημαδίων, παρά τε τοῖς πάλαι καί νῦν, ἐπὶ παντός ἤχου, φθορῶν τε αὐτῶν καί φωνουργιῶν καί λήξεων, καί τῶν τινῶν ἄλλων παρεπομένων αὐτοῖς, ποιηθεῖσα παρ' ἐμοῦ Κυρίλλου ἀρχιερέως τίνου τοῦ μαρμαρινοῦ*, [Χαρ. Καρακατσάνη, Θεωρητικόν Κυρίλλου τοῦ Μαρμαρηνοῦ, κώδ. 305 IEEB (αψμθ – 1749), *Βυζαντινή ποταμῆς*, τόμ. ΙΑ', Αθήναι βδ].
- Μπαλαγεώργος, Θεόδουλος = Δ. Κ. Μπαλαγεώργος, *Ὁ Θεόδουλος μοναχός καί τό ἔργο τῶν συντηρήσεων*, Αθήνα 2003.
- Μπεκατώρος, Τάξις = Γ. Γ. Μπεκατώρος, *Τάξις τῶν ἱερῶν Ἀκολουσιῶν τοῦ Σαββάτου, συμφαστομένων τῶν ἀκολουσιῶν τῆς Παρακλητικῆς καί τοῦ Μηναίου τά ψαλτέα τῆς Παρακλητικῆς ἐν τοῖς μὴ ἐορτασίμοις Σάββασι*, ἐπιμέλεια Γεωργίου Γ. Μπεκατώρου, Αθήναι 1983.
- Μπιλάλης, Χουρμούζιος = Διον. Ν. Μπιλάλης (Ἀνατολικιώτης), *Ὁ Χουρμούζιος Χαρτοφύλαξ καί ἡ συμβολή του εἰς τὴν μουσικὴν μεταρρύθμισιν τοῦ 1814* 1. Βιογραφικά στοιχεῖα 2. Σπουδὴ εἰς τὴν μουσικὴν ὀρθογραφίαν αὐτοῦ, Ἐκδόσεις Κάλαμος, Αθήναι 2004.
- Μπόγκας, Τουρκικὲς λέξεις = Ε. Μπόγκας, *Τουρκικὲς λέξεις σέ παλιότερα ἑλληνικά κείμενα*, Αθήναι 1958.
- Οἰκονόμος, Χορδὴ = Οἰκονόμος Χαράλαμπος (Ἐφημέριος Ἀγίου Θεοδώρου),

- Βυζαντινῆς Μουσικῆς Χορδῇ, Θεωρητικόν, Ἐν Ἱερᾷ Μητροπόλει Πάφου – Κύπρου 1940, Τύποις Κ. Δ. Χαμπιαούρη – Πάφος.
- Παναγιωτίδης, *Θέματα* = Π. Χ. Παναγιωτίδης, *Θέματα ψαλτικῆς*, Μελέτες στήν Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ, [Ψαλτικά Ἀνάλεκτα 2], Ἐκδόσεις Ἐπέκταση Κατερίνη 2003.
- Παναγιωτίδης, *Τυπογραφία* = Π. Παναγιωτίδης, «Ἐκκλησιαστικὴ Βυζαντινὴ Μουσικὴ καὶ Τυπογραφία», *ΕΕΘΣΑΠΘ* 11 (2001) 209 – 223· ἀναδημοσιεύθηκε καὶ στό Παναγιωτίδης, *Θέματα*, σσ. 27 – 35.
- Παπαδόπουλος, *Ἐπισκόπησις* = Γ. Παπαδόπουλος, *Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς* ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς (1 – 1900 μ. χ.), Ἀθῆναι 1904¹, Ἐκδόσεις Τέρτιος Κατερίνη 1990².
- Παπαδόπουλος, *Συμβολαί* = Γ. Παπαδόπουλος, *Συμβολαί εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς καὶ οἱ ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων ἄχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἀκμάσαντες ἐπιφανέστεροι μελωδοί, ὕμνογράφοι, μουσικοὶ καὶ μουσικολόγοι*, Ἐν Ἀθήναις Τυπογραφεῖον καὶ Βιβλιοπωλεῖον Κουσουλίνου καὶ Ἀθανασιάδου παρὰ τῷ ναῷ τῶν ἁγίων Θεοδώρων, 1890 (φωτο - ἀναστατική ἐκδοσις ἀπὸ τίς ἐκδόσεις Κουλτούρα μέ ἀρ. 2, Ἀθήνα 1977).
- Παπαχρυσάνδου, *Διοίκησις* = Διονυσία Παπαχρυσάνδου, «Ἡ διοίκησις τοῦ Ἁγίου Ὁρους (1600 – 1927)», *ΑΣ* 6 (1999), [Ἡ μελέτη καλύπτει ὅλη τὴν ἑκτασι τοῦ τόμου τοῦ περιοδικοῦ].
- Παππᾶς, Πέτρος ὁ Βυζάντιος = Μιλτ. Παππᾶς, «Πέτρος ὁ Βυζάντιος (†1808)», *Ὁ Πανσελήνος* 6 – 7 (2001) 80 – 86.
- Πάρης, *Διερευνήσεις* = Νεκτ. Πάρης, *Διερευνήσεις στό λειτουργικὸ ἄσμα. Μελέτες στήν Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ*, [Ψαλτικά Ἀνάλεκτα 1], Ἐκδόσεις Ἐπέκταση Κατερίνη 2003.
- Πάρης, Ἀναστατικές ἐκδόσεις = Νεκτ. Πάρης, «Ἀναστατικές ἐκδόσεις βιβλίων ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς», *ΓΠ* τεύχος 746 (1993) 125 – 139· Ἀναδημοσιεύθηκε καὶ στό Πάρης, *Διερευνήσεις*, σσ. 13 – 38.
- Παρουσία* = *Παρουσία Ἱερᾶς Μονῆς Δοχειαρίου* (ἐπιμέλεια ἐκδόσεως: Στ. Γ. Παπαδόπουλος), Ἱερᾷ Μονῇ Δοχειαρίου, Ἁγιον Ὄρος 2001.
- Πατρινέλης, *Πρωτοψάλται* = Χρ. Γ. Πατρινέλης, «Συμβολαί εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου – Α' Πρωτοψάλται, Λαμπαδάριοι καὶ Δομέστικοι τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας (1453 – 1821)», *Μνημοσύνη* 2 (1969) 64 – 93.
- Πατρινέλης, Ὁργάνωσις τοῦ Γένους = «Ἡ ὁργάνωσις τοῦ Γένους ὑπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ἡ ἐπιβίωσή του», *Συλλογικὸ ἄρθρο στό ΙΕΕ* Ι' (1974) 92 – 179. Τὸ μέρος τοῦ Χ. Πατρινέλη στίς σσ. 92 – 113, 126 – 113 καὶ 139 – 146. Οἱ συγγραφεῖς τῶν ἄλλων μερῶν: Ζ. Τσιρπανλῆς, σσ. 113 – 126· Ἰ. Ἀναστασίου: σσ. 133 – 139· Γ. Ἀρνάκης: σσ. 146 – 150· Ἀ. Βακαλόπουλος, σσ. 150 – 179.
- Παυλόπουλος, Ἅγιος Νικόδημος = Ν. Παυλόπουλος (Ἀρχ.), *Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης* ὑπὸ Ἀρχιμανδρίτου Νικοδήμου Παυλοπούλου, Ἐν Ἀθήναις 1971.
- Ρήγας, *Μελωδήματα* = Γ. Ἀ. Ρήγας (Οἰκονόμος), *Μελωδήματα Σκιαδου τονισθέντα μετὰ πάσης δυνατῆς ἀκριθείας*, Ἐν Ἀθήναις 1958.
- Ρήγας, *Τυπικόν* = Γ. Ἀ. Ρήγας (Οἰκονόμος), *Τυπικόν*, [Λειτουργικά Βλατάδων 1], Πατριαρχικὸ Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1994.
- Ρουμπάνης – Τσούρας = Δ. Ρουμπάνης – Β. Τσούρας, «Παρεκκλήσια τῆς Μονῆς», *Παρουσία*, σσ. 185 – 195.
- Ρωμανοῦ, *Μεταρρύθμιση* = Κ. Ρωμανοῦ, «Ἡ μεταρρύθμιση τοῦ 1814», *Μουσικολογία* 1 (1985) 7 – 22.

- Σμυρνάκης, Όρος = Γερ. Σμυρνάκης, *Τό Άγιον Όρος*. Αρχαιολογία Όρους Άθω - Ιστορικοί ύπομνήσεις από τών αρχαιοτάτων χρόνων ἄχρι τών ἡμερών ἡμῶν - Τυπικά Άγίου Όρους - Καθεστώτα - Αρχιτεκτονική - Άγιογραφία - Βιβλιοθήκαι - Μοναί - Κειμήλια - Άπογραφική καί λοιπά. Μετά 62 εικόνων καί χάρτου τοῦ Άγίου Όρους. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου τών καταστημάτων «Ἀνέστη Κωνσταντινίδου» 1903. Φωτογραφική ἀνατύπωση ἀπό τήν ἐκδοση τοῦ 1903, συμπληρωμένη μέ εὔρετήριο ὀνομάτων, πρόλογο τῆς Διονυσίας Παπαχρυσάνθου ἀπό τίς ἐκδόσεις «Πανσέληνος», Καρυές Άγίου Όρους 1988.
- Στάθης Π., Δήμητριος Λῶτος = Πηγελόπη Στάθης, «Ο φίλος τοῦ Κοραῆ Δημήτριος Λῶτος καί τά μουσικά χειρόγραφα του», *Ο Ἑρανιστής* 10 (1972) 157 – 190.
- Στάθης, Άγιον Όρος = Γρ. Θ. Στάθης, «Ἡ ψαλτική τέχνη στό Ἅγιον Όρος. Ἡ σπουδαιότητα μερικῶν ἀγιορειτικῶν χειρογράφων», *Ἐποπτεία* (Ἀφιέρωμα στό Ἅγιον Όρος), Ἀθήναι, Δεκέμβριος 1984, σσ. 1236 – 1241.
- Στάθης, Ἀγιορειτική μελουργία = Γρ. Θ. Στάθης, «Ἀγιορειτική μελουργία, κωδικογραφία καί ψαλτική τέχνη», *Θησαυροί τοῦ Ἁγίου Όρους*, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 555 – 558.
- Στάθης, Ἀναγραμματισμοί = Γρ. Θ. Στάθης, *Οἱ ἀναγραμματισμοί καί τά μαθήματα τῆς Βυζαντινῆς μελοποιίας, καί πανομοιότυπος ἐκδοσις τοῦ καλοφωνικοῦ στιχηροῦ τῆς Μεταμορφώσεως «Προτυπῶν τήν ἀνάστασιν», μεθ' ὅλων τῶν ποδῶν καί ἀναγραμματισμῶν αὐτοῦ, ἐκ τοῦ Μαθηματαρίου τοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος [IBM, μελέται3], Ἀθήνα 1998⁴.*
- Στάθης, Ἀνάλυση = Γρ. Θ. Στάθης, «Ἀνάλυση τοῦ στιχηροῦ τοῦ Γερμανοῦ Ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν “Τόν ἥλιον κρύψαντα”· ἡ παλαιά “συνοπτική” καί ἡ Νέα “Ἀναλυτική” Μέθοδος τῆς Βυζαντινῆς Σημειογραφίας», *Τιμή πρὸς τόν διδάσκαλον*, σσ. 534 – 587.
- Στάθης, Βυζαντινή σημειογραφία = Γρ. Θ. Στάθης, «Εἰσαγωγή. Ἡ Βυζαντινή σημειογραφία καί αἱ γενόμεναι μεταγραφαί της», στόν τόμο *Διονύσιος, 183 Ἐκκλησιαστικοί ὕμνοι*, σσ. ρλε' - ρξγ'.
- Στάθης, Γερμανός = Γρ. Θ. Στάθης, «Γερμανός Ἀρχιερεὺς Νέων Πατρῶν» ἐκ τοῦ Προγράμματος τοῦ Μεγάλου Μουσικῆς Ἀθηνῶν *Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Μελουργοί τοῦ ΙΖ' αἰῶνα. Παναγιώτης ὁ Χρυσάφης ὁ νέος καί Πρωτοψάλτης, Γερμανός Ἀρχιερεὺς Νέων Πατρῶν, Μπαλάσης ἱερεὺς καί Νομοφύλαξ, Πέτρος Μπερεκέτης ὁ Μελωδός*, Περίοδος 1995 - 1996, σσ. 33 – 41.
- Στάθης, Γρηγόριος Πρωτοψάλτης = Γρ. Θ. Στάθης, *Βυζαντινοί καί μεταβυζαντινοί μελουργοί – Γρηγόριος Πρωτοψάλτης ὁ Βυζάντιος* (6' μουσικολογική σπουδή), Ἀθήναι 1976.
- Στάθης, Δειναί θέσεις = Γρ. Θ. Στάθης, «Δειναί θέσεις καί ἐξήγησις», *Θεολογία ΝΓ'* (1982) 764 – 782, καί ἀνάτυπον Ἀθήνα 1982.
- Στάθης, Διακήρυξις = Γρ. Θ. Στάθης, «Διακήρυξις, ἀποσταλεῖσα μέ Πατριαρχική Ἀπανταχοῦσα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ ς', κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον ἢ Μάϊον τοῦ 1815. “Περὶ τῆς Νέας Μεθόδου τῆς Μουσικῆς Τέχνης καί περὶ συστάσεως τοῦ κοινοῦ Μουσικοῦ Σχολείου”», *ΜΟΥ. Σ. Α.* 1 (1995) 26 – 29.
- Στάθης, Ἐξέλιξις = Γρ. Θ. Στάθης, «Ἡ ἐξέλιξις τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς στή μεταβυζαντινῇ περίοδῳ», *Ἀναφορά εἰς μνήμην Μητροπολίτου Σάρδεων Μαξίμου 1914 – 1986*, τόμος τέταρτος, Γενεύη 1989, 431 – 449.

- Στάδης, Ἐξήγηση= Γρ. Θ. Στάδης, «Ἡ ἐξήγηση τῆς ψαλτικῆς τέχνης», *Θεολογία ΝΗ'* (1987) 337 – 371.
- Στάδης, Ἐξήγησις = Γρ. Θ. Στάδης, *Ἡ ἐξήγησις τῆς παλαιᾶς Βυζαντινῆς σημειογραφίας καί ἐκδόσις ἀνωνύμου συγγραφῆς τοῦ κώδικος Ξηροποτάμου 357 ὡς καί ἐπιλογῆς τῆς Μουσικῆς Τέχνης τοῦ Ἀποστόλου Κώνστα Χίου ἐκ τοῦ κώδικος Δοχειαρίου 389* [IBM, μελέται 2], Ἀθήναι 1978.
- Στάδης, Θεώρηση = Γρ. Θ. Στάδης, «Ἱστορική θεώρηση τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης: διδακτική καί διάδοσις», στόν τόμο *Θεωρία καί Πράξις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης*, Πρακτικά Α' Πανελληνίου συνεδρίου ψαλτικῆς Τέχνης (Ἀθήνα 3 – 5 Νοεμβρίου 2000), IBM, Ἀθήνα 2001.
- Στάδης, Ἰάκωβος Πρωτοψάλτης ὁ Βυζάντιος = Γρ. Θ. Στάδης, «Ἰάκωβος Πρωτοψάλτης ὁ Βυζάντιος (†23 Ἀπριλίου 1800)», *Πρόγραμμα Μεγάρου Μουσικῆς Ἀθηνῶν 1996 – 1997. Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Οἱ ἥχοι τ' οὐρανοῦ. Ἀγιορεῖτες μελουργοί «παλαιοί τε καί νέοι». Μελουργοί τοῦ 18^{ου} αἰῶνα. Πέτρος Λαμπαδάριος ὁ Πελοποννήσιος - Ἰάκωβος Πρωτοψάλτης ὁ Βυζάντιος*, [Ἀθήνα 1996], 36 – 45.
- Στάδης, Ἰάκωβος Πρωτοψάλτης = Γρ. Θ. Στάδης, Ἰάκωβος Πρωτοψάλτης ὁ Βυζάντιος († 23 Ἀπριλίου 1800)», *ΕΕΘΣΠΑ ΛΒ* (1997) 317 – 334.
- Στάδης, Ἰωάσαφ Ριλιώτης = Γρ. Θ. Στάδης, «Ο Ἰωάσαφ Ριλιώτης καί οἱ “ἐξηγήσεις” του σέ κάποιες βυζαντινές συνθέσεις», *Τιμή πρὸς τόν διδάσκαλον*, σσ. 512 – 533.
- Στάδης, Καταλογογράφησις = Γρ. Θ. Στάδης, *Ἡ καταλογογράφησις τῶν χειρογράφων βυζαντινῆς μουσικῆς τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Ἐν προσαρτήματι τὰ μουσικά κείμενα νῦν τό πρῶτον ἐκδιδόμενα: Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν, Δοξολογία ἢ «πάντερπνος πάνυ», ἥχος πλ. Α' · Ἰωάννου λαμπαδαρίου τοῦ Κλαδά, μάθημα Οἶκος ἐκ τοῦ Ἀκαθίστου: «Σῶσαι θέλων τόν κόσμον», ἥχος πλ. Δ' · Ἐκ τῆς προπαιδείας τῆς Παπαδικῆς, εὐχή – μέθοδος διὰ τό παλαιόν στιχηράριον μέλος: «Δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων Πατέρων», ἥχος Α' τετράφωνος*, Ἀθήναι 1973.
- Στάδης, Λατρεία = Γρ. Θ. Στάδης, «Ἡ Βυζαντινὴ Μουσικὴ στὴ Λατρεία καί στὴν Ἐπιστήμη», *Βυζαντινά 4* (1972) 389 – 438.
- Στάδης, Μελουργία= Γρ. Θ. Στάδης, «Ἀγιορειτικὴ μελουργία», *Διεθνὲς Συμπόσιον: Τό ἅγιον Ὅρος χθές – σήμερα – αὔριο, Θεσσαλονίκη 29 Ὀκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 1993*, Θεσσαλονίκη 1996, σσ. 291 – 310.
- Στάδης, Μελουργοὶ ΙΘ' αἰ. = Γρ. Θ. Στάδης, «Οἱ κυριώτεροι μελουργοὶ τοῦ ΙΘ' αἰῶνα», *Ἡμερολόγιον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*. Περίοδος τρίτη, ἔτος εἰκοστόν ἑβδομον. Ἐκδόσις Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1985 σ. 162.
- Στάδης, Μοναχοί= Γρ. Θ. Στάδης, «Οἱ μοναχοὶ καί ἡ μουσικὴ τῆς λατρείας», *Πρακτικά Πανελληνίου Μοναστικοῦ Συνεδρίου. (Ἁγία Μετέωρα 18 – 20 Ἀπριλίου 1990)*, Ἁγία Μετέωρα 1990, σσ. 229 – 242.
- Στάδης, Μορφολογία = Γρ. Θ. Στάδης, *Μορφολογία καί ἐκφράσις τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς*, Ἀθήνα, Μητρόπολη Μεγάρων καί Σαλαμίνος, 1980.
- Στάδης, Παλαιὰ Βυζαντινὴ Σημειογραφία = Γρ. Θ. Στάδης, «Ἡ παλαιὰ βυζαντινὴ σημειογραφία καί τό πρόβλημα μεταγραφῆς τῆς εἰς τό πεντάγραμμον», *Βυζαντινά 7* (1975) 214 – 216.
- Στάδης, Παναγιώτης ὁ Χρυσάφης ὁ Νέος = Γρ. Θ. Στάδης, «Παναγιώτης ὁ Χρυσάφης ὁ νέος καί Πρωτοψάλτης» ἐκ τοῦ Προγράμματος τοῦ Μεγάρου Μουσικῆς Ἀθηνῶν. *Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Μελουργοὶ τοῦ ΙΖ' αἰῶνα. Παναγιώτης ὁ Χρυσάφης ὁ νέος καί Πρωτοψάλτης, Γερμανὸς Ἀρχιερεὺς Νέων Πατρῶν, Μπαλάσης ἱερεὺς καί Νομοφύλαξ*,

- Πέτρος Μπερεκέτης ὁ Μελωδός*, Περίοδος 1995 -1996, σσ. 7 - 16.
- Στάθης, Παράδοση = Γρ. Θ. Στάθης, «Ἡ σύντομη καὶ ἀργή παράδοση τῆς βυζαντινῆς ψαλτικῆς», *Ἀξίες καὶ πολιτισμός. Αἰετώσιμα στὸν Καθηγητὴ Εὐάγγελου Θεοδώρου*, Ἀθήνα 1991, 385 - 402.
- Στάθης, Παράδοση= Γρ. Θ. Στάθης, «Ἀγιορειτικὴ ψαλτικὴ παράδοση», *Μέγαρο Μουσικῆς Ἀθηνῶν 1996 - 1997. Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Οἱ ἤχοι τ' οὐρανοῦ. Ἀγιορεῖτες μελουργοὶ «παλαιοὶ τε καὶ νέοι». Μελουργοὶ τοῦ 18^{ου} αἰῶνα. Πέτρος λαμπαδάριος ὁ Πελοποννήσιος - Ἰάκωβος Πρωτοψάλτης ὁ Βυζάντιος*, Ἀθήνα 1996, σσ. 3 - 21.
- Στάθης, Πελοποννήσιος = Γρ. Θ. Στάθης, «Πέτρος λαμπαδάριος ὁ Πελοποννήσιος ὁ ἀπὸ Λακεδαιμόνιος ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του (†1778), *Λακωνικαὶ Σπουδαί* 7 (1983) 108 - 125
- Στάθης, Πέτρος ὁ Μπερεκέτης = Γρ. Θ. Στάθης, «Πέτρος ὁ Μπερεκέτης ὁ Μελωδός» ἐκ τοῦ Προγράμματος τοῦ Μεγάλου Μουσικῆς Ἀθηνῶν. *Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Μελουργοὶ τοῦ 12^{ου} αἰῶνα. Παναγιώτης ὁ Χρυσάφης ὁ νέος καὶ Πρωτοψάλτης, Γερμανὸς Ἀρχιερεὺς Νέων Πατρῶν, Μπαλάσης ἱερεὺς καὶ Νομοφύλαξ, Πέτρος Μπερεκέτης ὁ Μελωδός*, Περίοδος 1995 -1996, σσ. 17 - 21.
- Στάθης, Πρόλογος = Γρ. Θ. Στάθης, «Πρόλογος στὴν ἀναστατικὴ ἔκδοση τοῦ *Εἰρημολογίου* τοῦ 1825», Ἐκδόσεις Κουλτούρα 1982.
- Στάθης, Προσδιορισμός = Γρ. Θ. Στάθης, «Προσδιορισμός τῶν Γενῶν τῆς Βυζαντινῆς Ψαλτικῆς Μελοποιίας», *Κεντρικὴ εἰσήγησις κατὰ τὴν ἐπίσημη ἐναρξὴ τοῦ Β' Διεθνoῦς Συνεδρίου Θεωρία καὶ Πράξις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης Β'*, 55 - 70.
- Στάθης, Σύγχυση = Γρ. Θ. Στάθης, «Ἡ σύγχυση τῶν τριῶν Πέτρων (δηλ. Μπερεκέτης, Πελοποννησίου καὶ Βυζαντίου)», *Βυζαντινά* 3 (1971) 213 - 251.
- Στάθης, Συντμήσεις = Γρ. Θ. Στάθης, «Οἱ “Συντμήσεις” βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν συνθέσεων», στὸν τόμο *Τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον*, Ἀθῆναι 2001, σσ. 588 - 605.
- Στάθης, Τὰ πρωτόγραφα = Γρ. Θ. Στάθης, «Τὰ πρωτόγραφα τῆς ἐξηγήσεως στὴ Νέα Μέθοδο», στὸν τόμο *Τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον*, Ἀθῆναι 2001, σσ. 696 - 707.
- Στάθης, Τετραλογία = Γρ. Θ. Στάθης, «Ἡ Βυζαντινὴ Μουσικὴ στὴ Λατρεία καὶ στὴν ἐπιστήμη (εἰσαγωγικὴ τετραλογία)», *Βυζαντινά* 4 (1972) 388 - 438.
- Στάθης, Ὑμνογραφία = Γρ. Θ. Στάθης, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία ἐν τῇ Βυζαντινῇ μελοποιίᾳ καὶ ἔκδοσις τῶν κειμένων εἰς ἓν Corpus*, ἐκδίδουν ὁ Μητροπολίτης Κοζάνης Διονύσιος καὶ ὁ Γρ. Θ. Στάθης, IBM Μελέται 1, Ἀθῆναι 1977.
- Στάθης, Χειρόγραφα Βατοπαιδίου = Γρ. Θ. Στάθης, «Τὰ μουσικὰ χειρόγραφα», *Ἱερὰ Μεγίστη Μονὴ Βατοπαιδίου. Παράδοση - Ἱστορία - Τέχνη*, τόμ. Β', Ἅγιον Ὅρος 1996, σσ. 598 - 604.
- Στάθης, Χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς= Γρ. Θ. Στάθης, «Χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς», *Παρουσία*, σσ. 267-274.
- Στεφανίδης, Σχεδιάσμα = Β. Στεφανίδης, «Σχεδιάσμα περὶ μουσικῆς ἰδιαίτερον ἐκκλησιαστικῆς Βασιλείου Στεφανίδου τοῦ Βυζαντίου τοῦ ἐκ διαφόρων ἐπισήμων Ἀκαδημιῶν ἱατροφιλοσόφου», *Συνεγράφη ἐν Νεοχωρίῳ τοῦ Βοσπόρου ἐν ἔτει ρωιδ'.* (Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ ὑπὸ τοῦ ἀρχοντος Πρωτοψάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας Γεωργίου Βιολάκη), *ΠΕΑ* 5 (1 Νοεμβρίου 1902) 207 - 279.

- Στεφανίδης, Σχεδιάσμα = *Σχεδιάσμα περί μουσικῆς ἰδιαίτερον ἐκκλησιαστικῆς Βασιλείου Στεφανίδου τοῦ Βυζαντίου ἱατροφιλοσόφου, Ἐν Νεοχωρίῳ τοῦ Βοσπόρου 1819. Ἐκδίδεται νῦν τὸ πρῶτον εἰς τύπον μετὰ σχολίων ὑπὸ Χαραλάμπους Σταμ. Καρακατσάνη Πρωτοψάλτου τάχα καὶ μουσικοδιδασκάλου [Βυζαντινὴ ποταμῆς, Τόμ. Στ'], Ἀθῆναι ἀλξ' [1997].*
- Στρουμπάκης, Διδασκαλία = *Μ. Στρουμπάκης, «Ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς στὴ Χίο κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 19^{ου} αἰ.», Πρακτικά Συνεδρίου 'Ἑλληνικά ἱστορικά ἐκπαιδευτήρια στὴ Μεσόγειο ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα', Χίος, 18 - 21/10/2001, Ὑπουργεῖο Ἑθνικῆς Παιδείας καὶ ὁρησκευμάτων - Δήμος Χίου, Χίος 2002, σσ. 346 - 362.*
- Συμεών Θεσσαλονίκης, *Περὶ τῆς Θείας Προσευχῆς* = *Συμεών ἐπ. Θεσσαλονίκης, Περὶ τῆς Θείας Προσευχῆς, PG 155, 535 - 670.*
- Συμεών Θεσσαλονίκης, *Ἀρτοκλασία* = *Συμεών ἐπ. Θεσσαλονίκης, Περὶ τῆς λεγομένης ἀρτοκλασίας, PG 155, 617 - 620.*
- Τερζόπουλος, Κωνσταντῖνος *Βυζάντιος* = *Κ. Τερζόπουλος (Πρεσβύτερος Οἰκονόμος), Ὁ Πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Κωνσταντίνος Βυζάντιος (†30 Ἰουνίου 1862)· ἡ συμβολὴ του στὴν Ψαλτικὴ Τέχνη, [IBM Μελέται 9], ἐκδίδει ὁ Γρ. Θ. Στάθης, Ἀθῆναι 2004.*
- Τερζόπουλος, Ανθολογία Στιχηραρίου = *Κ. Τερζόπουλος, «Ποικιλία τέρπουσα Ἡ μελοποιία στὴν Ἀνθολογία Στιχηραρίου τοῦ Πρωτοψάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας Κωνσταντίνου τοῦ Βυζαντίου (†30 Ἰουνίου 1862)», Θεωρία καὶ Πράξις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης Β', 311 - 333.*
- Τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον = *Τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον· ἐκφράση ἀγάπης στὸ πρόσωπο τοῦ καθηγητοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθης· Αἰτίωμα στὰ ἐξηντάχρονα τῆς ἡλικίας καὶ στὰ τριαντάχρονα τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς προσφοράς του, Ἀθῆναι 2001.*
- Τσιαμούλης - Ἐρευνίδης, *Συνθέτες* = *Χρ. Τσιαμούλης - Παῦλ. Ἐρευνίδης, Ρωμηοὶ συνθέτες τῆς Πόλης (17^{ος} - 20^{ος} αἰ.), Ἐκδόσεις Δόμος, Ἀθήνα 1988¹.*
- Τυπικὸν Διονυσίου* = *Τυπικὸν τῆς ἐν Ἀθῶ Ἱερᾷ Μονῆς τοῦ ἁγίου Διονυσίου, Ἐκδόσεις τῆς Ἱ. Μονῆς Ἀγίου Διονυσίου, Ἁγιον Ὄρος 2004.*
- Φιλοξένης, *Θεωρητικόν* = *Κ. Φιλοξένης, Θεωρητικὸν στοιχειῶδες τῆς Μουσικῆς κατὰ τὸν κανονισμόν τῶν Τριῶν Διδασκάλων τοῦ νέου συστήματος, Γρηγορίου Πρωτοψάλτου, Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος καὶ Χρυσάνθου Προύσης· περιέχον τὴν ἀνάλυσιν τῶν μουσικῶν κανόνων, τὴν γέννησιν τῶν τόνων, τὴν ἐφαρμογὴν τῶν κλιμάκων, τὰς διαιρέσεις τῶν ἤχων, τὴν ἀναπλήρωσιν τῆς Κλίμακος τοῦ Β' ἤχου, τὸ ποσὸν καὶ ποιὸν, τὰ παραδείγματα τῆς Μελοποιίας, τῆς Μετροφωνίας καὶ τὰ σηματοδόμενα τοῦ παλαιοῦ συστήματος, κτλ. Συναρμολογηθὲν καὶ συνταχθὲν ὑπὸ Κυριακοῦ Φιλοξένου τοῦ Ἐφέσιομάγνητος· Ἐκδίδεται νῦν τὸ πρῶτον κατ' ἐγκρισιν μὲν τῆς τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας, τῇ ἀδείᾳ δὲ τοῦ Α. Ὑπουργείου τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, Δαπάνη τοῦ φιλομούσου Κ. Ἀθανασίου Ἀγγελίδου τοῦ Σερραίου. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, τύποις Σ. Ἰγνατιάδου 1859 (φωτο - ἀναστατική ἐπανέκδοσις, Ἐκδόσεις Π. Πουρναρᾶ Θεσσαλονίκης 1992).*
- Φιλοξένης, *Λεξικόν* = *Κ. Φιλοξένης, Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς φιλοπονηθὲν μὲν ὑπὸ Κυριακοῦ Φιλοξένου τοῦ Ἐφέσιομάγνητος· Ἐκδιδόμενον δὲ ἐγκρίσει καὶ ἀδείᾳ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Ἐν Κωνσταντινουπόλει τύποις Εὐαγγελينوῦ Μισαηλίδου 1868 (Φωτο - ἀναστατική ἐπανέκδοσις ἀπὸ τίς*

- Φουντούλης, Άρτοκλασία =
Χαλδαιάκης, Δευτέρα στάσις =
Χαλδαιάκης, Παράδοση =
Χαλδαιάκης, Πολυέλεος =
Χαλδαιάκης, Σπουδή =
Χατζηγιακουμής, Σχεδιάσμα =
Χατζηγιακουμής, Χειρόγραφα
Εκκλησιαστικής Μουσικής =
Χατζηθεοδώρου, Βιβλιογραφία =
Χατζηπαππᾶς, Μορφολογικά
χαρακτηριστικά =
Χουρζαμάνης, Ήχος Πρῶτος =
Χρήστου, Άγιον Όρος =
Χρῦσανθος, Θεωρητικόν Α' =
Χρῦσανθος, Θεωρητικόν Β' =
Χρῦσανθος, Ἐπιστολή =
- ἐκδόσεις Κουλτούρα 2005).
Ι. Φουντούλης, «Άρτοκλασία», *ΘΗΕ* 3 (1963) 286 – 289.
Άχ. Γ. Χαλδαιάκης, «Πολυέλεος: Ἡ δευτέρα στάσις. Ἱστορία – Μορφολογία – Μελοποιία», *Θεωρία καί Πράξις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης* Β', 83 – 100.
Άχ. Γ. Χαλδαιάκης, «Ἡ ψαλτική παράδοση τῆς νήσου Ὑδρας. Α' Ὑδραῖοι κωδικογράφοι, μελουργοί καί ψάλτες» *ΕΕΦΣΠΑ* ΛΒ' (1998 – 2000) 179 – 196.
Άχ. Γ. Χαλδαιάκης, *Ὁ Πολυέλεος στήν Βυζαντινή καί μεταβυζαντινή μελοποιία*, (ΙΒΜ, Μελέται 5), Ἐκδίδει ὁ Γρ. Στάθης, Ἀθήναι 2003.
Άχ. Γ. Χαλδαιάκης, «Ἡ θεωρητική σπουδή τῆς ψαλτικῆς τέχνης: ἀπόπειρα διαχρονικῆς προσεγγίσεως», *Θεωρία καί Πράξις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης* Α', 141 – 167.
Μ. Κ. Χατζηγιακουμής, *Ἡ ἐκκλησιαστική μουσική τοῦ Ἑλληνισμοῦ μετά τήν ἄλωση (1453-1820). Σχεδιάσμα Ἱστορίας*. Κέντρον Ἑρευνῶν καί Ἐκδόσεων, Ἀθήνα 1999.
Μ. Κ. Χατζηγιακουμής, *Χειρόγραφα Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς 1453 – 1820. Συμβολή στήν ἔρευνα τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*. Ἐθνική Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1980.
Γ. Ι. Χατζηθεοδώρου, *Βιβλιογραφία τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, Περίοδος Α' (1820 – 1899)*, Πατριαρχικόν Ἱδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1998.
Π. Χατζηπαππᾶς, «Μορφολογικά χαρακτηριστικά τοῦ Στιχηραρικοῦ Γένους τῆς Ψαλτικῆς μελοποιίας κατά τήν τελευταία περίοδο τῆς μουσικῆς σημειογραφίας (1814 καί ἐξῆς)», *Θεωρία καί Πράξις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης* Β', 359 – 396.
Ἡλ. Χουρζαμάνης, *Ήχος Πρῶτος σύντομος εἰρμολογικός (Αἱ χαρακτηριστικάί γραμμαί τῶν κανόνων)*, Τεύχη Α' - Β', Μορφολογία τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, Ἀθήναι 1961.
Π. Χρήστου, *Τό Άγιον Όρος. Ἀθωνική Πολιτεία - Ἱστορία - Τέχνη - Ζωή*, Ἐκδόσεις Ἐποπτεία, Πατριαρχικόν Ἱδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Ἀθήναι 1987.
Χρῦσανθος (Ἀρχιεπ. Δυρραχίου), *Θεωρητικόν Μέγα τῆς Μουσικῆς συνταχθέν μέν παρά Χρυσάνθου Ἀρχιεπισκόπου Δυρραχίου τοῦ ἐκ Μαδύτων ἐκδοθέν δέ ὑπό Παναγιώτου Γ. Πελοπίδου Πελοποννησίου διά φιλοτίμου συνδρομῆς τῶν ὁμογενῶν*, Μέρος Πρῶτον. Ἐν Τεργέστη ἐκ τῆς τυπογραφίας Μιχαήλ Βάϊς (Michele Weis), 1832, 1 – 222. (φωτο-ἀναστατική ἐπανεκδόση Ἐκδόσεις Κουλτούρα 1977).
Χρῦσανθος (Ἀρχιεπ. Δυρραχίου), *Θεωρητικόν Μέγα τῆς Μουσικῆς συνταχθέν μέν παρά Χρυσάνθου Ἀρχιεπισκόπου Δυρραχίου τοῦ ἐκ Μαδύτων ἐκδοθέν δέ ὑπό Παναγιώτου Γ. Πελοπίδου Πελοποννησίου διά φιλοτίμου συνδρομῆς τῶν ὁμογενῶν*. Μέρος Δεύτερον. Ἐν Τεργέστη ἐκ τῆς τυπογραφίας Μιχαήλ Βάϊς (Michele Weis), 1832, I - LXIV. (φωτο-ἀναστατική ἐπανεκδόση Ἐκδόσεις Κουλτούρα 1977).
Χρῦσανθος (Ἀρχιμ.), «Ἐπιστολή τοῦ πανοσιομουσικολογιωτάτου Ἀρχιμανδρίτου καί διδασκάλου τῆς Μουσικῆς Σχολῆς κυρίου Χρυσάνθου πρὸς τόν ἐν Ἰασίῳ ἱεροδιάκονον κύριον Γρηγόριον, μαθητήν ὁπαδόν τῆς νέας μουσικῆς μεθόδου», *Λόγιος Ἑρμῆς* (1817) 225 – 226.

- Χρυσάφης, *Ψαλτική Τέχνη* = Μανουήλ Λαμπαδαρίου του Χρυσάφου *περί ἐνθωρουμένων τῇ ψαλτικῇ τέχνῃ, καὶ ὧν φρονοῦσι κακῶς τινές περὶ αὐτῶν προοίμιον*, Tardo, *Melurgia*, σσ. 230-243 καὶ Βαμβουδάκη, *Συμβολή*, σσ. 35-45 καὶ Φόρμιγξ περ. Α', ἔτος Β' (1903), ἀρ. 5 σσ. 3-4, ἀρ. 6 σελ. 3, ἀρ. 7 σσ. 3-4, ἀρ. 8 σελ. 4, ἀρ. 9 σελ. 6.
- Ψάχος, Μουσικόν Σύστημα = Κ. Α. Ψάχος, «Τό νέον γραφικόν μουσικόν σύστημα καί τά πρῶτα ἐντυπα κείμενα», *Νέα Φόρμιγξ*, ἔτος Α', ἀρ. 1 (Μάρτιος 1921) 1 - 2.
- Ψάχος, Παρασημαντική = Κ. Α. Ψάχος [Ἀρχοντας Ἐντίμου Μουσικοδιδασκάλου καί Κληρικοῦ τῆς Πατριαρχικῆς Αὐλῆς τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, Καθηγητοῦ τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς ἐν τῷ Ὡδεῖῳ Ἀθηνῶν], *Ἡ παρασημαντική τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς ἡτοι ἱστορική καί τεχνική ἐπισκόπησις τῆς σημειογραφίας τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς ἀπό τῶν πρώτων Χριστιανικῶν χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς*, Ἐν Ἀθήναις Τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου 1917, Ἐκδόσις Δευτέρα ὑπερῆυξημένη μετὰ ἐκτενοῦς βιογραφίας καί εἰσαγωγῆς συνταχθεῖσης ὑπό τοῦ ἐπιμεληθέντος τήν ἑκδόσιν Γεωργίου Χατζηθεοδώρου Καθηγητοῦ Μουσικῆς, Ἐκδόσεις Διόνυσος, Ἀθήναι 1978.
- Ψάχος, Πέτρος ὁ Βυζάντιος = Κ. Α. Ψάχος, «Πέτρος ὁ Βυζάντιος Πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καί τά σωζόμενα ιδιόχειρα αὐτοῦ χειρόγραφα», *Φόρμιγξ*, Περ. Β', ἔτος Στ', ἀρ. 13 - 14 (15 & 31 Ἰανουαρίου 1911) 2 - 4.
- Ψάχος, Πέτρος ὁ Βυζάντιος = Κ. Α. Ψάχος, «Πέτρος ὁ Βυζάντιος Πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καί τά σωζόμενα ιδιόχειρα αὐτοῦ χειρόγραφα», *Φόρμιγξ*, Περ. Β', ἔτος Στ', ἀρ. 13 - 14 (15 & 31 Ἰανουαρίου 1911) 2 - 4.
- Ψάχος, Σημειώματα = Κ. Α. Ψάχος, «Σημειώματα Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου», *Φόρμιγξ*, Περ. Β', ἔτος Γ', ἀρ. 16 - 18, 30 (15 & 31 Δεκεμβρίου 1907) 9.
- Ψάχος, Σημειώσεις = Κ. Α. Ψάχος, «Ἐκ τῶν μουσικῶν μου σημειώσεων», *Φόρμιγξ*, Περ. Β', ἔτος Α', ἀρ. 11 - 12 (15 & 31 Αὐγούστου 1905) 7.
- Ψάχος, Στενογραφικόν σύστημα = Κ. Α. Ψάχος, «Περὶ τοῦ ἀρχαίου μουσικοῦ στενογραφικοῦ συστήματος τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς», *Φόρμιγξ*, Περ. Β', ἔτος Β', ἀρ. 13 - 14 (15 & 31 Ὀκτωβρίου 1906) 5 - 8.
- Ψευδο-Δαμασκηνός,
Ἐρωταποκρίσεις = *Τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐρωταποκρίσεις τῆς παπαδικῆς τέχνης περὶ σημαδίων καί τόνων καί φωνῶν καί πνευμάτων καί κρατημάτων καί παραλλαγῶν καί ὅσα ἐν τῇ παπαδικῇ τέχνῃ διαλαμβάνουσιν*, Tardo, *Melurgia*, σσ. 207-230.
- Choisy, Παλαιογραφία = Fr. Choisy, «Μουσική παλαιογραφία», *Φόρμιγξ*, Περ. Β', ἔτος Γ', ἀρ. 19 - 20 (15 & 31 Ἰανουαρίου 1908) 5.
- Gastoué, Σημειογραφία = Am. Gastoué, «Ἡ ἀρχαία βυζαντινὴ μουσικὴ καὶ ἡ σημειογραφία ταύτης», *Φόρμιγξ*, Περ. Β', ἔτος Δ', ἀρ. 21 - 22 (15 & 28 Φεβρουαρίου 1909) 7, ἔτος Ε', ἀρ. 15 - 16 (15 & 30 Νοεμβρίου 1909) 3 - 5.
- Rebours, Διαφοραί = J. B. Rebours, «Διαφοραὶ ἀρχαίας καὶ νεωτέρας μουσικῆς», *Φόρμιγξ*, Περ. Β', ἔτος Ε', ἀρ. 15 - 16 (15 & 30 Νοεμβρίου 1909) 5 - 6.
- II. Ξενόγλωσσες
Bogdanović, *Српску =*
Chilandar = J. Bogdanović, *Српску цуох*, 1893.
D. Bogdanović - V. Djurić - D. Medaković, *Chilandar*, The

- Holy Mountain 1997².
- Jakobson, Response = R. Jakobson, «The slavic response to byzantine poetry», *Actes du XII congrès international des Études Byzantines*, t. I, Ochride 1961, 249 – 267.
- Jakovlević, Addenda = A. Jakovlević, «Addenda bibliographica: Bibliographie du chant ecclésiastique populaire orthodoxe serbe», *Byzantinoslavica* XXVI (1965) 476 – 484.
- Legrand, *Bibliographie* = E. Legrand, *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix – septième siècle*, t. 1 – 5, Paris Alphonse Picard et fils éditeurs, 1894.
- Manastir Hilandar* = *Manastir Hilandar*, ed. G.Cubotić, Srpska Akademija Nauka i Umetnosti – Galerija, Beograd 1998.
- Medaković, History = D. Medaković, «Chilandar under Turkish rule 18th and 19th centuries. History», *Chilandar*, 171 – 182.
- Melcer, *Bibliografija* = Bojana Melcer, *Manastir Hilandar bibliografija saradnici*: Stela Filipi – Matutinović, Branislava Grbić. Centar ja crkvene studije. Niš. Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica Arhivski centar za proučavanje. Slovenskog srednjovekovla Državni universitet Ohaja, Kolumbus, Ohajo. zadužbina Svetog manastira Hilandara, Beograd 2003.
- Merlier, *Études* = M. Merlier, *Études de musique Byzantine, le premier mode et son plagal*, Librairie orientaliste Paul Geuthner, 12, Rue va vin, Paris VIe 1935.
- Milojković – Djurić, Origin = Jelena Milojković – Djurić, «Some aspects of the byzantine origin of the serbian chant (After the neumatic manuscripts from the 18th century) Introduction», *Byzantinoslavica* XXIII (1962) 45 – 51.
- Milojković - Djurić, Serbian chant = Jelena Milojković - Djurić, «On the serbian chant in the eightenth century after the neumatic manuscripts from Chilandar», », *Actes du XII congrès international des Études Byzantines*, t. II, Ochride 1961, 583 – 587.
- Milojković, Aspects = Lena Milojković, «Aspects after the neumatic manuscripts from the 18th century», *Actes du XII congrès international des Études Byzantines*, Resumés de communications, Ochride 1961 73 – 74.
- Morgan, The ‘Three teachers’ = M. M. Morgan, «The ‘Three Teachers’ and their place in the history of Greek Church Music», *SEC 2* (1971) 86 – 99.
- Osam vekova Hilandara* = *Osam vekova Hilandara – istorija, duhovin žnvot, književnost, umetnost i arhitektura: mećunarodin nanćni skup, Oktobar 1998* primleno na III skupu Odelenja istorijskih nauka održanom 31 Marta 1999. rodine. Urednik akademik Bojislav Korać. Srpska Akademija Nauka i Umetnosti, naućni skupovi· knjiga XCV· odelenje istorijskih nauka· knjiga 27, Beograd 2000. Τό αὐτό ἔργο καί μέ γαλλικό τίτλο: *Huit siècles du monastère de Chilandar. Histoire, vie spirituelle, littérature, art et architecture*. Octobre 1998. Reçu à la III séance de la Classe des sciences historiques le 31 mars 1999. Redacteur Vojislav Korać membre de l’ Academie. Academie Serbe des Sciences et des Arts. Colloques scientifiques volume XCV· classe des sciences historiques. vol. 27. Beograd 2000.
- Palikarova – Verdeil, Musicologie = R. Palikarova – Verdeil, «La musicologie byzantine et les documents slavons», *Byzantinoslavica* XI (1950) 82 – 89.

- Panagiotides, Observations = P. Panagiotides, «Observations on the Modern Musical Tradition of the Psalms in the Greek – speaking Orthodox Church», *AMB* 4 (2002) 110 – 126. ἀναδημοσιεύθηκε καί στό Παναγιωτίδης, *Θέματα*, σσ. 131 – 160.
- Panagiotides, Printing Press = P. Panagiotides, «Ecclesiastical Byzantine Music and the Printing Press», στό Παναγιωτίδης, *Θέματα*, σσ. 21 – 26.
- Peno, Vikentije = Ves. Peno, «Vikentije Hilandaran, prepisiva č neumskih zbornika 19 veka», *Osam vekova Hilandara*, 429 – 434. Ἀγγλική περίληψη τοῦ ἄρθρου μέ τίτλο: «Vikentije of Hilandar, a copyist of Neumatic collections from the 19th century», 434.
- Peno, *Vikentije* = Vesna (Sara) Peno, *Iz hilendarske pojacke rizniče Vikentije hilandaran*, Art print, Novisad 2003.
- Petit, *Acolouthies* = L. Petit, *Bibliographies des Acolouthies Grecques* par S. G. Mrg Louis Petit Archevêque Latin d' Athènes. [Subsidia Hagiographica 16], Bruxelles société des Bollandistes Boulevard Saint – Michel 24, 1926.
- Petrović, Church chant = Dan. Petrović, «Church chant in the Monastery of Hilandar», *Manastir Hilandar*, σσ. 349 – 360.
- Petrović, Hymns = Dan. Petrović, «Hymns in Musical Manuscripts and modern edition in honour of Serbian saints», *SEC* 4 (1979) 134 – 139.
- Petrović, Knjige = Dan. Petrović, «Knjige za pojce u hilendarskoj rukopisnoj zvirci», *Osam vekova Hilandara*, 417 – 428. Περίληψη τοῦ ἄρθρου στά ἀγγλικά μέ τίτλο: «Chantbook teasured in the manuscript collection of Hilandar», 427.
- Proučavanje srednjovekovnih južnoslovenskih rukopisa* = *Proučavanje srednjovekovnih južnoslovenskih rukopisa*. Zbornik radova sa III međunarodne Hilendarske konferencije održane od 28 do 30 marta 1989. Urednik Pavle Ivić. Srpska Akademija Nauka i Umetnosti, odeljenje jezika i književnosti. Beograd 1995.
- Radić, *Hilandar* = Radmila Radić, *Hilandar i državnoj politici kraljevine Srbije i Jugoslavije 1896 – 1970*, Beograd 1998.
- Romanou, A new approach = K. Romanou, «A new approach to the work of Chrysanthos of Madytos: the new Method of Musical Notation in the Greek Church and the ΜΕΓΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΝ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ», *SEC* 5 (1990) 89 – 100.
- Ruvarac, Moisijs = D. Ruvarac, «Moisijs Petrović, mitropolit beogradski, O grčkom pevanju u srpskoj pravoslavnoj crkvi», *Spomenica srp. Kraljevske akad. nauka* XXXIV (1905) 123.
- Savas, *Istorija* = Savas Hilandaran, *Istorija manastira hilandara*, priredio Tomislav Jovanović, Narodna Biblioteka Srbije, Beograd 1997.
- Slijenčević, *pitanj* = Ćoko Slijenčević, *Hilendarsko pitanje i XIX i početkom veka*, Keln 1979.
- Stefanović – M. Velimirović, Peter Lampadarios = D. Stefanović – M. Velimirović, «Peter Lampadarios and Metropolitan Serafim of Bosnia», *SEC* 1 (1966) 67 – 88.
- Stefanović, Bilingual music manuscripts = D. Stefanović, «Two bilingual music manuscripts from the fifteenth and sixteenth centuries», *Actes du XIV congrès international des Études Byzantines*, Bucharest 6-12/9/1971, t. III, (1976) 575 – 578.
- Stefanović, Earliest document = D. Stefanović, «The earliest dated and notated document of serbian chant», *R.T.I.E.B.* 7 (1961) 187 – 274.
- Stefanović, Influences = D. Stefanović, «Byzantine influences on the Slavic Chant», *Proceedings of the XIIIth International congress of Byzantine*

- Stefanović, Pojanje = D. Stefanović, «Pojanje stare srpske duhovne poezije», «Stihire Srbima svetiteljima», «Počeci stihira u hilendarskim neumskim rukopisima», *O Srbijaku* (1970) 129 – 140, 457 – 69, 477 – 83.
- Stefanović, Stihire = Dim. Stefanović, «Stihire u čast srpskih svetitela u hilendarskim neumskim rukopisima», *Proučavanje srednjovekovnih južnoslovenskih rukopisa*, 403 – 418. Η περίληψη τοῦ ᾠδρου στὰ ἀγγλικά μέ τίτλο: «Hymns in honour of serbian saints preserved in the Chilandari neumatic manuscripts», 418.
- Strunk, Construction = O. Strunk, «Melody construction in Byzantine chant», *Essays*, σσ.
- Strunk, *Essays* = O. Strunk, *Essays on music in the Byzantine World*, New York, 1977.
- Tardo, *Melurgia* = Lorenzo Tardo, jeromonaco, *L' Antica melurgia bizantina. Nell' interpretazione della scuola monastica di Grottaferrata*, Grottaferrata MCMXXXVIII [1938].
- Živković, pojanje = J. Živković, «crkveno pojanje», *Bogosl. glasnik* 4 (1903) 137 – 149, 310 – 323, 386 – 398.

ΜΟΥΣΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

- Αθωνική Μουσική Ανδοδέσμη 3= Αθωνική Μουσική Ανδοδέσμη Ὁρδρος, [Επιμέλεια - ἀντιγραφή ἱερομ. Ἱερόθεος Φιλοθεΐτης], Ἐκδόσεις Ἱερᾶς Μονῆς Φιλοθέου, Ἁγίον Ὅρος 1993².
- Αθωνική Μουσική Ανδοδέσμη 6= Αθωνική Μουσική Ανδοδέσμη Πολυέλεοι Γ', [Επιμέλεια - ἀντιγραφή ἱερομ. Ἱερόθεος Φιλοθεΐτης], Ἐκδόσεις Ἱερᾶς Μονῆς Φιλοθέου, Ἁγίον Ὅρος 1998.
- Ἀναστασιματᾶριο Ζαφειροπούλου 1853 = Ἀναστασιματᾶριον Νέον, τονισθέν τό πρῶτον ὑπό Πέτρου Λαμπαδαρίου, περιέχον τά Κεκραγάρια τά Ἀναστάσιμα, τοῦ Ἑσπερινοῦ, Ὁρδρου καί Θ. Λειτουργίας, μετά τῶν ἀναστασίμων Εὐλογηταρίων τε καί Αναβαδμῶν καί Κανόνων, ἀργοσυντόμων Καταβασίων, Τιμιωτέρων, Κατανυκτικῶν, Μαρτυρικῶν τε καί Νεκρωσίμων, τῶν ἀναστασίμων Ἐξαποστειλαρίων, τῶν ἑνδεκα Ἑωδινῶν, τῶν εἰρμολογικῶν Δοξολογιῶν Μανουήλ Πρωτοφάλτου καί τόν πεντάφωνον Βαρύν ἦχον Γεωργίου τοῦ Κρητός, ἐπεξεργασθέν δέ ἤδη καί ἐπιδιορθωθέν κατ' ἀναλυτικώτερον, ἐμμελέστερον καί κανονικώτερον τρόπον κατὰ τε τήν γραφήν καί τό μέλος ὑπό Ζ. Α. Ζαφειροπούλου Καθηγητοῦ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς καί Πρωτοφάλτου τῆς Καθεδρικῆς Ἐκκλησίας. Τύποις ἐκδίδεται συνδρομῇ τῆς Βασιλικῆς Κυβερνήσεως καί τῶν φιλομούσων ὁμογενῶν. Ἀθήνησιν ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Χ. Ν. Φιλαδελφείως (παρά τῇ Πύλῃ τῆς ἀγορᾶς, ἀρ. 420) 1853.
- Δοξαστᾶριον Ἰακώβου Α' 1836 = Δοξαστᾶριον περιέχον τά δοξαστικά ὧλων τῶν δεσποτικῶν καί δεσηγορικῶν ἑορτῶν, τῶν τε ἑορταζομένων ἀγίων τοῦ ὅλου ἑνιαυτοῦ, τοῦ τε Τριωδίου καί Πεντηκοσταρίου. Μελοποιηθέν παρά Ἰακώβου Πρωτοφάλτου, τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐξηγηθέν δέ ἀπαραλλάκτως εἰς τήν νέαν τῆς Μουσικῆς μέθοδον παρά Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, ἐνός τῶν ἐφευρετῶν τῆς ῥηθείσης μεθόδου. Νῦν πρῶτον ἐκδοθέν εἰς τύπον παρά Θεοδώρου Π. Π. Παράσχου Φωκαέως, ἐπιστασίᾳ τοῦ αὐτοῦ Ἀναλώμασι δέ τοῦ τε ἰδίου καί τῶν φιλομούσων συνδρομητῶν. Τόμος πρῶτος. Ἐκ τῆς ἐν Γαλατᾷ Τυπογραφίας Ἰσάκ δέ Κάστρου.

- Δοξαστάριον Ἰακώβου Β' 1836 = *αὐλῆς*. 1836.
Δοξαστάριον περιέχον τὰ δοξαστικά ὅλων τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἐρτῶν, τῶν τε ἐρταζομένων ἀγίων τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, τοῦ τε Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου. Μελοποιηθὲν παρὰ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐξηγηθὲν δὲ ἀπαραλλάκτως εἰς τὴν νέαν τῆς Μουσικῆς μέθοδον παρὰ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, ἐνός τῶν ἐφευρετῶν τῆς ῥηθείσης μεθόδου. Νῦν πρῶτον ἐκδοθὲν εἰς τύπον παρὰ Θεοδώρου Π. Π. Παράσχου Φωκαέως, ἐπιστασίᾳ τοῦ αὐτοῦ. Ἀναλώμασι δὲ τοῦ τε ἰδίου καὶ τῶν φιλομούσων συνδρομητῶν. Τόμος δεύτερος. Ἐκ τῆς ἐν Γαλατᾷ Τυπογραφίας Ἰσαὰκ δὲ Κάστρου. αὐλῆς. 1836.
- Δοξαστάριον Πέτρου 1820 = *Σύντομον Δοξαστάριον τοῦ ἀοιδίμου Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου, μεταφρασθὲν κατὰ τὴν νέαν μέθοδον τῆς Μουσικῆς τῶν Μουσικολογιωτάτων διδασκάλων τοῦ Νέου Συστήματος. Ἡδὲ εἰς φῶς ἀχθέν ἀναλώμασιν τῶν ἐκδοτῶν. Ἐν τῷ τοῦ Βουκουρεστίου νεοσυστάτῳ Τυπογραφείῳ 1820.*
- Δοξαστικά Πέτρου 1821 = *Δοξαστικά τοῦ ἐνιαυτοῦ τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἐρτῶν, καὶ τῶν ἐρταζομένων ἀγίων, μελισθέντα παρὰ Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου. Ἐξηγήθησαν δὲ κατὰ τὴν νέαν μέθοδον, παρὰ Γρηγορίου Λαμπαδαρίου. Τόμος πρῶτος. Ἐν Παρισίοις. Ἐκ τῆς τυπογραφίας Ριγνίου. Εὕρεται δὲ κατὰ τὸν Γαλατᾶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Παρὰ τῷ Α. Κάστρου, Τυπογράφῳ 1821.*
- Ἐν Ἄνθος Κυριαζίδου 1896 = *Ἐν ἄνθος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν Μουσικῆς, περιέχον τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Ἑσπερινοῦ, τοῦ Ὁρθροῦ καὶ τῆς Λειτουργίας μετὰ καλοφωνικῶν Εἰρμῶν, μελοποιηθὲν παρὰ διαφόρων ἀρχαίων καὶ νεωτέρων μουσικοδιδασκάλων. Ἐκδίδεται νῦν τὸ πρῶτον ὑπὸ Ἀγαθαγγέλου Κυριαζίδου πρώην Πρωτοψάλτου τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, Τύποις Ἀλεξάνδρου Νομισματίδου, 1896. [Φωτο - ἀναστατική ἐπανεκδόση ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως Β. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1995].*
- Εἰρμολόγιον Πέτρου *Εἰρμολόγιον τῶν Καταβασίων Πέτρου Πελοποννησίου μετὰ τοῦ συντόμου Εἰρμολογίου Πέτρου Πρωτοψάλτου τοῦ Βυζαντίου ἐξηγημένα κατὰ τὴν νέαν τῆς Μουσικῆς μέθοδον μετὰ προσθήκης ἱκανῶν μαθημάτων, ὧν ἐστεροῦντο εἰς τὸ παλαιόν. Ἐπιδεωρηθέντα ἤδη, καὶ ἀκριβῶς διορθωθέντα παρὰ τοῦ διδασκάλου Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος ἐνός τῶν ἐφευρετῶν τῆς ῥηθείσης μεθόδου, ἐπιστασίᾳ δὲ τοῦ ἰδίου νῦν πρῶτον ἐκδοθέντα εἰς τύπον ἀναλώμασιν ἰδίῳις καὶ Ἰσαὰκ δὲ Κάστρου. Κωνσταντινουπόλις. Ἐν τῇ Βρεταννικῇ Τυπογραφίᾳ Κάστρου εἰς Γαλατᾶν. αὐκὲ* 1825.
- Τεροψάλτου Ἐγκόλπιον 1866 = *Τεροψάλτου Ἐγκόλπιον περιέχον ἅπασαν τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαυσίον ἀκολουθίαν Ἑσπερινοῦ, Ὁρθροῦ, Λειτουργίας, Μ. Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς Λαμπροφόρου Ἀναστάσεως μετὰ τινων καλοφωνικῶν εἰρμῶν ἐν τῷ τέλει. Ἐκδίδεται τὸ πρῶτον εἰς τόμους δύο δαπάνῃ Μωϋσῆ δὲ Κάστρου. Ἐπιμελῶς δὲ διορθωθὲν παρ' Ἀλεξάνδρου Φωκαέως ἐγκρίσει καὶ ἀδείᾳ τῆς αὐτοῦ Παναγιότητος καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Τόμος πρῶτος. Ἐν Κωνσταντινουπόλει τύποις Μωϋσῆ δὲ Κάστρου. Γαλατᾶ, ὁδὸς Μπιλιγιούρ, ἀρ. 4. 1866.*
- Καλλικέλαδος Ἀηδῶν 1882 = *Καλλικέλαδος Ἀηδῶν, περιέχουσα μέρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνιαυσίου ἀκολουθίας, ἥτοι Ἑσπερινοῦ, Ὁρθροῦ καὶ Λειτουργίας,*

- μελοποιηθεῖσα κατὰ τό πλεῖστον παρά Βασιλείου Νικολαΐδου Ζαγκλιβερινού, τῇ προσδήκῃ διαφόρων ἀνεκδότων μαθημάτων ἐκ τῶν ἐξοχωτέρων τῆς ἐποχῆς μας μουσικοδιδασκάλων. Ἐκδίδεται ἤδη τό πρῶτον ὑπό Σπυρίδωνος Π. Βασιλειάδῃ καί Γρηγορίου ἱεροδιακόνου Ἰβηρίτου. Ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐκ τοῦ τυπογραφείου «Ἡ Μακεδονία» Θάνου καί Βασιλειάδῃ, 1882.
- Καλοφωνικόν Εἰρμολόγιον 1835 = Εἰρμολόγιον Καλοφωνικόν μελοποιηθέν παρά διαφόρων ποιητῶν παλαιῶν τε καί νέων διδασκάλων μεταφρασθέν δέ εἰς τήν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον Καί μετά πάσης ἐπιμελείας διορθωθέν παρά τοῦ ενός τῶν τριῶν Διδασκάλων τῆς ῥηθείσης Μεθόδου Γρηγορίου Πρωτοφάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας. Νῦν πρῶτον ἐκδοθέν εἰς τύπον παρά Θεοδώρου Π. Παράσχου Φωκαέως. Ἐπιστάσις τοῦ αὐτοῦ, Ἀναλώμασι δέ τοῦ ἰδίου Καί τῶν φιλομούσων Συνδρομητῶν. Ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Κάστρου Εἰς Γαλατᾶν. αὐλεΐ. 1835.
- Μουσικός Θησαυρός τοῦ ἑσπερινοῦ 1935 = Μουσικός Θησαυρός τοῦ ἑσπερινοῦ περιλαμβάνων ἅπασαν τήν ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν τοῦ Ἑσπερινοῦ, μετά πολλῶν προσθηκῶν. Ἐκδίδεται τό πρῶτον ὑπό Νεκταρίου μοναχοῦ ἱεροψάλτου γέροντος τοῦ ἐν Καρυαῖς τοῦ Ἀγίου Ὁρους Λαυριωτικοῦ Κελλίου Ἅγιος Ἀθανάσιος Ἀδεία τῆς Ἱ. Κοινότητος Ἀγίου Ὁρους - Ἀθῶ. Αὐξ. ἀριθ. 18. Ἅγιον Ὅρος 1935.
- Μουσικός Θησαυρός τῆς Λειτουργίας 1931 = Μουσικός Θησαυρός τῆς Λειτουργίας περιλαμβάνων ἅπασαν τήν Ἐκκλησιαστικὴν Ἀκολουθίαν τῶν Λειτουργιῶν (Ἀγ. Χρυσοστόμου, Μεγ. Βασιλείου καί Προηγιασμένων) καί τήν Ἀκολουθίαν τοῦ Πάσχα μετά τινων Καλοφωνικῶν Εἰρμῶν καί Δοξολογιῶν ἐν τῷ τέλει διὰ τὰς τελετάς. Ἐκδίδεται τό πρῶτον εἰς δύο τόμους ὑπό Νεκταρίου μοναχοῦ ἱεροψάλτου γέροντος τοῦ ἐν Καρυαῖς τοῦ Ἀγίου Ὁρους Λαυριωτικοῦ Κελλίου Ἅγιος Ἀθανάσιος Ἀδεία τῆς Ἱ. Κοινότητος Ἀγίου Ὁρους. Ἀριθ. Πρωτ. 545, 1^η Ὀκτωβρίου 1930. 1931 Ἅγιον Ὅρος.
- Νέον Ἀναστασιματάριον 1820 = Νέον Ἀναστασιματάριον, μεταφρασθέν κατὰ τήν νεοφανῆ μέθοδον τῆς μουσικῆς ὑπό τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει μουσικολογιωτῶν διδασκάλων καί ἐφευρετῶν τοῦ νέου μουσικοῦ συστήματος, νῦν πρῶτον εἰς φῶς ἀχθέν διὰ τυπογραφικῶν χαρακτήρων τῆς Μουσικῆς, ἐπὶ τῆς δεοστηρίκτου ἡγεμονίας τοῦ ὑψηλοτάτου ἡμῶν αὐθέντου πάσης Οὐγγροβλαχίας κυρίου κυρίου Ἀλεξάνδρου Νικολάου Σούτσου Βοεβόδα. Ἀρχιερατεύοντος τοῦ Πανιερωτάτου Μητροπολίτου Οὐγγροβλαχίας κυρίου Διονυσίου. Ἐκδοθέν σπουδῇ μὲν ἐπιπόνῳ τοῦ Μουσικολογιωτάτου Κυρίου Πέτρου τοῦ Ἐφέσιου, φιλοτίμῳ δέ προκαταβολῇ τοῦ Πανευγενεστάτου ἄρχοντος μεγάλου Βορνίκου κυρίου Γρηγορίου Μπαλιάνου. Ἐν τῷ τοῦ Βουκουρεστίου νεοσυστάτῳ Τυπογραφείῳ 1820.
- Νέον Τετράτομον Ὑμνολόγιον Δ' 1991 = Ἄθρ. Εὐθυμιάδῃ (Ἄρχοντος Μουσικοδιδ. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου - Πρωτοφάλτου - Καθηγητοῦ Βυζαντινῆς Μουσικῆς) (Ψ), Νέον Τετράτομον Ὑμνολόγιον Φωναῖς Αἰσίσαις, Τόμος Δ', Θεσσαλονίκη 1991.
- Νεώτατον Μουσικόν Ἐγκόλπιον Α' 1894 = Νεώτατον Μουσικόν Ἐγκόλπιον περιλαμβάνον τό Ἀναστασιματάριον, τὰ δοξαστικά τῶν Δεσποτικῶν καί Θεομητορικῶν ἑορτῶν καί ὅλων τῶν ἑορταζομένων Ἀγίων. Ἄπασαν τήν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἑσπερινοῦ, Ὁρθρου, Λειτουργίας, Μ. Βασιλείου καί τῶν Προηγιασμένων, Μ.

Τεσσαρακοστής καί Λαμπροφόρου Αναστάσεως, Καλλιφωνικούς τινας εἰρμούς καί διάφορα ἀνέκδοτα μαθήματα ἐν τέλει. Ἐκδίδεται νῦν τό πρῶτον εἰς τόμους τρεῖς δαπάνη Ν. Μιχαλοπούλου ἐπιμελῶς δέ διορθωθέν κατὰ τε τήν γραφήν καί τό μέλος καί καταμετρηθέν κατὰ τόν χρόνον ὑπό Κυριάκου Ζαχαριάδου (Βατοπεδινού). Τ. Π. τόμος πρῶτος ἑσπερινός, Ἐν Ἀθήναις παρά τῷ ἐκδότῃ Ν. Μιχαλοπούλῳ, ὁδός Αἰόλου ὑπό τήν μεγάλην οἰκίαν Μελά, ἀρ. 5, 1894.

Ὀκτάηχον Μουσικόν Καρακατσάνη Χαραλάμπους (Μουσικοδιδασκάλου – Λειμωνάριον Β' [1986] = Πρωτοψάλτου Χρυσόσπηλαιωτίσης), *Ὀκτάηχον Μουσικόν Λειμωνάριον*, τόμος Β', ἡχος Β' περιέχων τά ἀναγκαῖα μαθήματα Ἑσπερινοῦ, Ὁρθρου, Λειτουργίας τοῦ Δευτέρου ἡχου, μετά τῆς Θείας Λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου, διαφόρων ποιητῶν, παλαιῶν τε καί νέων, ταξινομηθέντα καί ἐπιθεωρηθέντα, ὅση δύναμις ὑπό τοῦ ἐκδότου, πρὸς χρῆσιν τῶν ἐν τοῖς ἀναλογίαις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας διακονούντων καί παντός φιλομούσου. Ἀθῆναι ἀλφ' [1986].

Ὀκτάηχον Μουσικόν Καρακατσάνη Χαραλάμπους (Μουσικοδιδασκάλου – Λειμωνάριον Ε' [1989] = Πρωτοψάλτου Χρυσόσπηλαιωτίσης), *Ὀκτάηχον Μουσικόν Λειμωνάριον*, τόμος Β', ἡχος Β' περιέχων τά ἀναγκαῖα μαθήματα Ἑσπερινοῦ, Ὁρθρου, Λειτουργίας τοῦ Δευτέρου ἡχου, μετά τῆς Θείας Λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου, διαφόρων ποιητῶν, παλαιῶν τε καί νέων, ταξινομηθέντα καί ἐπιθεωρηθέντα, ὅση δύναμις ὑπό τοῦ ἐκδότου, πρὸς χρῆσιν τῶν ἐν τοῖς ἀναλογίαις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας διακονούντων καί παντός φιλομούσου. Ἀθῆναι ἀλφθ' [1989].

Ὀκτάηχον Μουσικόν Καρακατσάνη Χαραλάμπους (Μουσικοδιδασκάλου – Λειμωνάριον Η' [1993] = Πρωτοψάλτου Χρυσόσπηλαιωτίσης), *Ὀκτάηχον Μουσικόν Λειμωνάριον*, τόμος Β', ἡχος Β' περιέχων τά ἀναγκαῖα μαθήματα Ἑσπερινοῦ, Ὁρθρου, Λειτουργίας τοῦ Δευτέρου ἡχου, μετά τῆς Θείας Λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου, διαφόρων ποιητῶν, παλαιῶν τε καί νέων, ταξινομηθέντα καί ἐπιθεωρηθέντα, ὅση δύναμις ὑπό τοῦ ἐκδότου, πρὸς χρῆσιν τῶν ἐν τοῖς ἀναλογίαις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας διακονούντων καί παντός φιλομούσου. Ἀθῆναι ἀλθγ' [1993].

Πανδέκτη 1 1850 = *Πανδέκτη τῆς ἱεράς ἐκκλησιαστικῆς ὕμνωδίας τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ ἐκδοθεῖσα ὑπό Ἰωάννου Λαμπαδαρίου καί Στεφάνου Α' Δομεστίκου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας. Τόμος 1* περιέχων τά μαθήματα τοῦ Ἑσπερινοῦ. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου ἁων', (Φωτο-ἀνασταστική ἀνατύπωση Ἐκδόσεις Τέρτιος, Κατερίνη 1993).

Πανδέκτη 2 1851 = *Πανδέκτη τῆς ἱεράς ἐκκλησιαστικῆς ὕμνωδίας τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ ἐκδοθεῖσα ὑπό Ἰωάννου Λαμπαδαρίου καί Στεφάνου Α' Δομεστίκου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας. Τόμος 2* περιέχων τά μαθήματα τοῦ Ὁρθρου. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου ἁωνά', (Φωτο-ἀνασταστική ἀνατύπωση Ἐκδόσεις Ἐπέκταση, Κατερίνη 1997).

Πανδέκτη 3 1851 = *Πανδέκτη τῆς ἱεράς ἐκκλησιαστικῆς ὕμνωδίας τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ ἐκδοθεῖσα ὑπό Ἰωάννου Λαμπαδαρίου καί Στεφάνου Α' Δομεστίκου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας. Τόμος 3* περιέχων τά μέγιστα μαθήματα τῆς τε Παπαδικῆς καί τοῦ Μαθηματαρίου. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ

- Τυπογραφείου αωνά, (Φωτο-άνασταστική ανατύπωση Έκδόσεις Έπέκταση, Κατερίνη 1997).
- Πανδέκτη 4 1851 = Πανδέκτη της Ιεράς Εκκλησιαστικής ύμνωδίας του ὅλου ἐνιαυτοῦ ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Ἰωάννου Λαμπαδαρίου καί Στεφάνου Α' Δομεστίκου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας. Τόμος 4 περιέχων ὅλα τὰ μαθήματα τῆς ἱεράς Λειτουργίας. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου αωνά, (Φωτο-άνασταστική ανατύπωση Έκδόσεις Έπέκταση, Κατερίνη 2001).
- Πανηγυρική Α' = Βατοπαιδινὴ Μουσικὴ Βίβλος «Ἡ Πανηγυρική» Έκδοσις τῆς Ἱερᾶς Μεγίστης Μονῆς Βατοπαιδίου, Ἁγιον Ὄρος 1997.
- Ταμεῖον Ἀνθολογίας Ταμεῖον Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν Ἑσπερινοῦ, Ὁρθρου, Λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καί τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, μετὰ τινων καλοφωνικῶν εἰρμῶν ἐν τῷ τέλει. Κατ' ἐκλογὴν τῶν ἐμμελεστέρων καί εὐφραδεστέρων μουσικῶν μαθημάτων τῶν ἐνδοξοτέρων διδασκάλων παλαιῶν τε καί νέων, ἐξηγηθεῖσαν εἰς τὴν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον, καί μετὰ πάσης ἐπιμελείας διορθωθεῖσαν ἤδη ἐσχάτως παρὰ τοῦ ἐφευρέτου τῆς ρηδείσης μεθόδου διδασκάλου Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐπιστάσι δὲ τοῦ ἰδίου, Νῦν πρῶτον ἐκδοθεῖσαν εἰς τύπον, ἀναλώμασι τοῦ Ἰσάκ δὲ Κάστρου. Τόμος Α'. Ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐκ τῆς τυπογραφίας Κάστρου, Εἰς Γαλατᾶν, αὐκδ'. 1824.
- Ταμεῖον Ἀνθολογίας Ταμεῖον Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν Ἑσπερινοῦ, Ὁρθρου, Λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καί τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, μετὰ τινων καλοφωνικῶν εἰρμῶν ἐν τῷ τέλει. Κατ' ἐκλογὴν τῶν ἐμμελεστέρων καί εὐφραδεστέρων μουσικῶν μαθημάτων τῶν ἐνδοξοτέρων διδασκάλων παλαιῶν τε καί νέων, ἐξηγηθεῖσαν εἰς τὴν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον, καί μετὰ πάσης ἐπιμελείας διορθωθεῖσαν ἤδη ἐσχάτως παρὰ τοῦ ἐφευρέτου τῆς ρηδείσης μεθόδου διδασκάλου Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐπιστάσι δὲ τοῦ ἰδίου, Νῦν πρῶτον ἐκδοθεῖσαν εἰς τύπον, ἀναλώμασι τοῦ Ἰσάκ δὲ Κάστρου. Τόμος Β'. Ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐκ τῆς τυπογραφίας Κάστρου, Εἰς Γαλατᾶν, αὐκδ'. 1824.
- Ταμεῖον Ἀνθολογίας Γρηγορίου Α' 1834 = Ταμεῖον Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν Ἑσπερινοῦ, Ὁρθρου, Λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καί τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, μετὰ τινων καλοφωνικῶν εἰρμῶν ἐν τῷ τέλει. Κατ' ἐκλογὴν τῶν ἐμμελεστέρων καί εὐφραδεστέρων μουσικῶν μαθημάτων τῶν ἐνδοξοτέρων διδασκάλων παλαιῶν τε καί νέων, ἐξηγηθεῖσαν εἰς τὴν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον, καί μετὰ πάσης ἐπιμελείας διορθωθεῖσαν παρὰ τοῦ ἐφευρέτου τῆς ρηδείσης μεθόδου διδασκάλου Γρηγορίου Πρωτοφάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, Νῦν δεῦτερον ἐκδοθεῖσαν εἰς τύπον, μετὰ προσθήκης πολλῶν ἐτέρων, ἐκτός τῶν Ἀνοιξανταρίων παρὰ Θεοδώρου παπᾶ Παράσχου Φωκαέως, ἐπιστάσι τοῦ αὐτοῦ, ἀναλώμασι δὲ τοῦ ἰδίου, καί τῶν φιλομούσων συνδρομητῶν. Τόμος πρῶτος. Ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐκ τῆς τυπογραφίας Κάστρου, Εἰς Γαλατᾶν. αὐκδ'. 1834.

Ταμείον Ανθολογίας Γρηγορίου
Β' 1834 =

Ταμείον Ανθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν Ἑσπερινοῦ, Ὁρθρου, Λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, μετὰ τινων καλοφωνικῶν εἰρμῶν ἐν τῷ τέλει. Κατ' ἐκλογὴν τῶν ἐμμελεστέρων καὶ εὐφραδεστέρων μουσικῶν μαθημάτων τῶν ἐνδοξοτέρων διδασκάλων παλαιῶν τε καὶ νέων, ἐξηγηθεῖσαν εἰς τὴν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον, καὶ μετὰ πάσης ἐπιμελείας διορθωθείσαν παρὰ τοῦ ἐφευρέτου τῆς ρηθείσης μεθόδου διδασκάλου Γρηγορίου Πρωτοφάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, Νῦν δευτέρον ἐκδοθεῖσαν εἰς τύπον, μετὰ προσθήκης πολλῶν ἐτέρων, ἐκτός τῶν Ἀνοιξανταρίων παρὰ Θεοδώρου παπᾶ Παράσχου Φωκαέως, ἐπιστασίᾳ τοῦ αὐτοῦ, ἀναλώμασι δέ τοῦ ιδίου, καὶ τῶν φιλομούσων συνδρομητῶν. Τόμος δεύτερος. Ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐκ τῆς τυπογραφίας Κάστρου, εἰς Γαλατᾶν. αἰκδ. 1834.

Ταμείον Ανθολογίας Γρηγορίου
Α' 1837 =

Ταμείον Ανθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν Ἑσπερινοῦ, Ὁρθρου, Λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, μετὰ τινων καλοφωνικῶν εἰρμῶν ἐν τῷ τέλει. Κατ' ἐκλογὴν τῶν ἐμμελεστέρων καὶ εὐφραδεστέρων μουσικῶν μαθημάτων τῶν ἐνδοξοτέρων διδασκάλων παλαιῶν τε καὶ νέων, ἐξηγηθεῖσαν εἰς τὴν νέαν τῆς Μουσικῆς μέθοδον, καὶ μετὰ πάσης ἐπιμελείας διορθωθείσαν παρὰ τοῦ ἐφευρέτου τῆς ρηθείσης μεθόδου διδασκάλου Γρηγορίου Πρωτοφάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, Νῦν τρίτον ἐκδοθεῖσαν εἰς τύπον, μετὰ προσθήκης πολλῶν ἐτέρων. Παρὰ Θεοδώρου παπᾶ Παράσχου Φωκαέως, ἐπιστασίᾳ τοῦ αὐτοῦ. Ἀναλώμασι δέ τοῦ τε ιδίου, καὶ τῶν φιλομούσων συνδρομητῶν. Τόμος πρῶτος. Ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐκ τῆς τυπογραφίας Κάστρου, εἰς Γαλατᾶν. αἰκδ. 1837.

Ταμείον Ανθολογίας Γρηγορίου
Β' 1837 =

Ταμείον Ανθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν Ἑσπερινοῦ, Ὁρθρου, Λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, μετὰ τινων καλοφωνικῶν εἰρμῶν ἐν τῷ τέλει. Κατ' ἐκλογὴν τῶν ἐμμελεστέρων καὶ εὐφραδεστέρων μουσικῶν μαθημάτων τῶν ἐνδοξοτέρων διδασκάλων παλαιῶν τε καὶ νέων, ἐξηγηθεῖσαν εἰς τὴν νέαν τῆς Μουσικῆς μέθοδον, καὶ μετὰ πάσης ἐπιμελείας διορθωθείσαν παρὰ τοῦ ἐφευρέτου τῆς ρηθείσης μεθόδου διδασκάλου Γρηγορίου Πρωτοφάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, Νῦν τρίτον ἐκδοθεῖσαν εἰς τύπον, μετὰ προσθήκης πολλῶν ἐτέρων. Παρὰ Θεοδώρου παπᾶ Παράσχου Φωκαέως, ἐπιστασίᾳ τοῦ αὐτοῦ. Ἀναλώμασι δέ τοῦ τε ιδίου, καὶ τῶν φιλομούσων συνδρομητῶν. Τόμος δεύτερος. Ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐκ τῆς τυπογραφίας Κάστρου, εἰς Γαλατᾶν. αἰκδ. 1837.

Ταμείον
Κωνσταντίνου 1845 =

Ανθολογίας

Ταμείον Ανθολογίας περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν Ἑσπερινοῦ, Ὁρθρου, Λειτουργίας, τῆς τε μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, ἔτι δέ καὶ ὀκτὼ καλοφωνικοὺς εἰρμούς ἐν τῷ τέλει, τὰ μὲν ἐπιδιορθωθέντα τὰ δέ μελοποιηθέντα καὶ τονισθέντα παρὰ Κωνσταντίνου Πρωτοφάλτου τῆς τοῦ Χ. Μεγάλης Ἐκκλησίας, κατὰ παράδοσιν δέ αὐτοῦ ἀπαρράλλκτως ἐξηγηθέντα κατὰ τὴν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον παρὰ τοῦ Α' δομεστίκου Στεφάνου, νῦν

- τό πρώτον έκδοθέντα εἰς τύπους. Τόμος πρῶτος. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τῆς τοῦ Γένους πατριαρχικῆς τυπογραφίας, 1845.
- Ταμεῖον Ἀνθολογίας
Κωνσταντίνου 1846 = Ταμεῖον Ἀνθολογίας περιέχον τὰ τε χειροβικά καί κοινωνικά ἀπάσης τῆς ἐνιαυσίου ἀκολουθίας μετά τινων μαθημάτων, καί δέκα καλοφωνικῶν εἰρμῶν ἐν τῷ τέλει, τὰ μέν ἐπιδιορθωθέντα τὰ δέ μελοποιηθέντα καί τονισθέντα παρά Κωνσταντίνου Πρωτοφάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας. Κατά παράδοσιν δέ αὐτοῦ ἀπαρράλλaktως ἐξηγηθέντα κατὰ τήν νέαν τῆς Μουσικῆς μέθοδον παρά τοῦ Α' Δομεστίκου Στεφάνου. Νῦν τό πρώτον έκδοθέντα εἰς τύπους. Τόμος Δεύτερος. Ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐκ τῆς τοῦ Γένους Πατριαρχικῆς τυπογραφίας, 1846.
- Ταμεῖον Ἀνθολογίας Φωκαέως Α'
1862 = Ταμεῖον Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τήν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν Ἑσπερινοῦ, Ὁρθρου, Λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καί τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, μετά τινων καλοφωνικῶν εἰρμῶν ἐν τῷ τέλει. Ἐξηγηθέν εἰς τήν Νέαν τῆς Μουσικῆς Μέθοδον καί πάσης ἐπιμελείας διορθωθέν παρά τῶν ἀειμνήστων διδασκάλων καί ἐφευρετῶν τῆς νεωτέρας μεθόδου, Γρηγορίου Πρωτοφάλτου καί Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος. Τετράκις έκδοθέν μέ προσδήκην πολλῶν νέων μαθημάτων μελοποιηθέντων παρά Θεοδώρου Παράσχου Φωκαέως. Καί ἤδη τό πέμπτον ἐκδίδεται εἰς τόμους τρεῖς παρά τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Λ. Φωκαέως, ἐγκρίσει καί ἀδείᾳ τῆς αὐτοῦ Παναγιότητος καί τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Δαπάνη Κωνσταντίνου Ἰγγλέση ζωγράφου. Τόμος πρῶτος. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῆς Μουσικῆς Ἀνθολογίας, 1862.
- Ταμεῖον Ἀνθολογίας Φωκαέως Β'
1869 = Ταμεῖον Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τήν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν Ἑσπερινοῦ, Ὁρθρου, Λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καί τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, μετά τινων καλοφωνικῶν εἰρμῶν ἐν τῷ τέλει. Ἐκδοθέν τό τέταρτον ἐγκρίσει καί ἀδείᾳ τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας παρά Θεοδώρου Φωκαέως. Νῦν δέ μετατυποῦται τό ἕκτον ἀπαρράλλaktως μετά τινων προσδηκῶν ὑπό Μητᾶ Δομενίκου. Δαπάνη Γεωργίου Σεϊτανίδου. Τόμος δεύτερος. Ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου «Τά ἡμερήσια νέα», βιβλιοπωλεῖον Γεωργίου Σεϊτανίδου. Ἐξῶθεν τῆς πύλης τοῦ Ζουντάν Καπουσοῦ ἀριθ. 291. 1869.
- Ταμεῖον Ἀνθολογίας Β' 1979 = Ταμεῖον Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τήν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν Ἑσπερινοῦ, Ὁρθρου, Λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καί τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, μετά τινων καλοφωνικῶν εἰρμῶν. Τόμος Β', Ἀκολουθία τοῦ ὁρθρου, τεῦχος Β', συμπλήρωμα ἀνθολογηθέν ὑπό Ἀγιορείτου μοναχοῦ Ἀνδρέου Θεοφιλοπούλου καθηγητοῦ βυζαντινῆς μουσικῆς, Θεσσαλονίκη 1979.
- Τριώδιον Φωναῖς Αἰσίαις 1991 = Ἀθρ. Εὐθυμιάδῃ (Ἀρχοντος Μουσικοδιδασκάλου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου - Πρωτοφάλτου - Καθηγητοῦ Βυζαντινῆς Μουσικῆς) (✚), Τριώδιον Φωναῖς Αἰσίαις, Θεσσαλονίκη 1991.
- Vostočno cerkovno penie.
Vecerna, 1906 = Vostočno cerkovno penie. Cvetosobranie, ἔκδοσις τῆς μονῆς Ἀγίου Γεωργίου Ζωγράφου τοῦ Ἀγίου Ὁρους, 1906.

1. ΦΩΝΟΤΑΙΝΙΕΣ (Κασσέτες)

ΕΛ. ΒΓ. Χ. 27 *Άγιος Σεραφείμ*= Έλληνική Βυζαντινή Χορωδία (Διευθύνει ο Λυκούργος Άγγελόπουλος) *Ο Μέγας Εσπερινός του αγίου Σεραφείμ* (μέ ένδετο δίγλωσσο [έλληνικά - άγγλικά] πτυσσόμενο φυλλάδιο), Αθήνα 1993.

Φιρφόρη, *Ύμνοι 1* = *Ύμνοι μέ τόν π. Διονύσιο Φιρφόρη Πρωτοψάλτου Πρωτάτου*. Έκδοση Έλληνικής Βυζαντινής Χορωδίας.

2. ΔΙΣΚΟΙ ΨΗΦΙΑΚΟΙ

Άγγελίδης, *Ύμνοι τής Υπεραγίας Θεοτόκου*= *Ύμνοι τής Υπεραγίας Θεοτόκου τής έπονομαζομένης Τριχερούσης*. Ψάλλει χορός ψαλτών (Χοράρχης Κωνσταντίνος Άγγελίδης). 2 cd σέ διπλή κασσετίνα, περιλαμβάνει ένδετο δίγλωσσο [άγγλικά - γαλλικά] τεύχος, *Τερά Μονή Χιλανδαρίου, Άγιον Όρος* 2005.

Βυζαντινός Χορός «Άγιοπολίτης», *Μελωδήματα*= *Στή σχιά του Άθω Μελωδήματα των «Κολλυβάδων» από τή Σχιάδο του Παπαδιαμάντη*. Βυζαντινός Χορός «Άγιοπολίτης» (διευθύνει ο Ίωάννης Άρβανίτης). Βιβλίδιο πού περιλαμβάνει τό δίσκο καί δίγλωσσο [έλληνικά - άγγλικά] τεύχος, *Άρχεΐο Έλληνικής Μουσικής*, Αθήνα 2002.

BXA CD 1 (1999) *Θεοτοκάριον 1*, Βυζαντινή Χορωδία Άγρινίου (Διευθύνει ο Άνδρέας Λανάρας), μέ ένδετο δίγλωσσο [έλληνικά - άγγλικά] τεύχος, Άγρίνιο 1999

ΕΛ. ΒΓ. Χ. 33, *Πολυχρονισμός*= *Μπαλασίου ιερέως καί Νομοφύλακος τής Αγίας του Χριστού Μεγάλης Έκκλησίας Πολυχρονισμός είς Οίκουμηνικόν Πατριάρχην καί ύμνοι του έσπερινού από τήν άκολουθίαν του Αγίου Αποστόλου Βαρδολομαίου Γερασίου μοναχού Μικραγιαννανίτου, Ύμνογράφου τής Αγίας του Χριστού Μεγάλης Έκκλησίας*. Έλληνική Βυζαντινή Χορωδία (διευθύνει ο Λυκούργος Άγγελόπουλος, Άρχων Πρωτοψάλτης τής Άγιωτάτης Άρχιεπισκοπής Κωνσταντινουπόλεως), μέ ένδετο δίγλωσσο [έλληνικά - άγγλικά] τεύχος, Αθήνα 1996.

Μαΐστορες τής Ψαλτικής Τέχνης, *Γερμανός Νέων Πατρών*= *Γερμανός Νέων Πατρών (6' ήμισυ ιζ' αΐωνος)*. Βυζαντινοί καί μεταβυζαντινοί μελουργοί 7, Χορός ψαλτών «Οί Μαΐστορες τής Ψαλτικής Τέχνης» (διευθύνει ο Γρηγόριος Στάδης). Βιβλίδιο πού περιλαμβάνει τό δίσκο καί δίγλωσσο [άγγλικά - γαλλικά] τεύχος, IBM, Αθήναι 2000.

Μαΐστορες τής Ψαλτικής Τέχνης, *Άγιορείτες Μελουργοί Α'* *Άγιορείτες Μελουργοί Α'* (Mount Athos Composers I), Χορός ψαλτών «Οί Μαΐστορες τής Ψαλτικής Τέχνης» (διευθύνει ο Γρηγόριος Στάδης). Βιβλίδιο πού περιλαμβάνει τό δίσκο καί δίγλωσσο [άγγλικά - γαλλικά] τεύχος, IBM, Αθήναι 1999.

Πανεπιστημιακή Χορωδία Θεσσαλονίκης, *Γερμανός Νέων Πατρών*= *Γερμανός Νέων Πατρών*. Ψάλλει ή Πανεπιστημιακή Χορωδία Θεσσαλονίκης (διευθύνει ο Άντ. Αλυγιζάκης), μέ ένδετο τεύχος. *Τερά Μονή του Διονυσίου, Άγιον Όρος* 2000.

Πανεπιστημιακή Χορωδία Θεσσαλονίκης, *Ίωάσαφ διδάσκαλος Διονυσιάτης*= *Ίωάσαφ διδάσκαλος Διονυσιάτης*. *Μουσικοί θησαυροί Αγίου Όρους*. Ψάλλει ή Πανεπιστημιακή Βυζαντινή Χορωδία Θεσσαλονίκης (διευθύνει ο Άντ. Αλυγιζάκης), μέ ένδετο τεύχος. *Τερά Μονή του Διονυσίου, Άγιον Όρος*, 1998.

Χατζηγιακουμής, *Μνημεία* *Μνημεία έκκλησιαστικής μουσικής, σωμα πρώτο, οκτάηχα μέλη καί συστήματα, τόμ. Ι*, (1 Τιμιωτέρα Κωνσταντίνου του έξ Άγχιάλου Τέλος 16ου αϊ., 2 Τιμιωτέρα Δαμιανού του Βατοπεδινού Τέλος 17ου αϊ.), [2 ψηφιακοί δίσκοι συνοδευόμενοι από ένα τεύχος 116 σελίδων], έπιμέλεια Μ. Κ. Χατζηγιακουμής Κέντρον Έρευνών καί Έκδόσεων, Αθήνα 2001

Χατζηγιακουμής,
όκταήχα II=

Μνημεῖα *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, σῶμα πρῶτο, ὀκτάηχα μέλη καί συστήματα*, τόμ. II , (3 & 4 Θεοτόκε Παρθένε Πέτρου Μπερεκέτη ἀκμή 1680-1710, ψάλλουν Θρασύβουλος Στανίτσας Ἄρχων Πρωτοψάλτης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Πατήρ Διονύσιος Φιρφίρης Πρωτοψάλτης Πρωτάτου Ἀγίου Ὁρους), [2 ψηφιακοί δίσκοι συνοδευόμενοι ἀπό ἓνα τεῦχος 109 σελίδων], ἐπιμέλεια Μ. Κ. Χατζηγιακουμής, Κέντρον Ἑρευνῶν καί Ἐκδόσεων, Ἀθήνα 2001.

Χατζηγιακουμής,
όκταήχα VII=

Μνημεῖα *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, σῶμα πρῶτο, ὀκτάηχα μέλη καί συστήματα*, τόμ. VII, (12 Ρόδον τό ἀμάραντον Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος †1840 – Νικολάου Πρωτοψάλτου Σμύρνης † 1887, 13 Ἀντίφωνα Μανουήλ Πρωτοψάλτου, ψάλλει ὁ Ματθαῖος Τσαμκιράνης Πρωτοψάλτης Καβάλας [2 ψηφιακοί δίσκοι συνοδευόμενοι ἀπό ἓνα τεῦχος 159 σελίδων], ἐπιμέλεια Μ. Κ. Χατζηγιακουμής, Κέντρον Ἑρευνῶν καί Ἐκδόσεων, Ἀθήνα 2003.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ο ψαλτικός ΙΗ' (τέλη) καί ΙΘ' αἰ. (ἀρχές).

Ο Νικόλαος Δοχειαρίτης ἐμφανίστηκε στό προσκήνιο τοῦ μουσικοῦ γίγνεσθαι κατὰ τήν ἐποχή πού χαρακτηρίζεται ὡς ἡ δεύτερη μεγάλη ἀκμή τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς¹. Ἡ περίοδος αὐτή ἀρχίζει οὐσιαστικά μέ τό θάνατο τοῦ Ἰωάννου Πρωτοψάλτη καί τήν ἐμφάνιση μιᾶς σειρᾶς ἐξόχων μουσικῶν προσωποποιήτων πού παρουσίασαν ἔργο πολύπλευρο καί σημαντικό γιά τή μετέπειτα ἐξέλιξη τῶν μουσικῶν πραγμάτων τοῦ Γένους. Ο Πρωτοψάλτης Δανιήλ (πρωτοψαλτεία 1770 – †1779), ἡ «μελωδική σάλπιγξ τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος», σύμφωνα μέ τό Χρῦσανθο², διακρίθηκε γιά τή συνθετική του δραστηριότητα³. Κάποια μέλη του ἐπεξεργάστηκε ὁ Λαμπαδάριος τοῦ Πέτρος Πελοποννήσιος.

Ο Πέτρος Λαμπαδάριος τῆς Μεγάλης τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας (ἀπό τό 1770 ἕως τό 1777 [ἔτος θανάτου]) ὑπῆρξε ὁ μεγαλύτερος μουσικός τοῦ ΙΗ' αἰ. πού κατάφερε νά δημιουργήσῃ ἔργο πολυσχιδές, συστηματικό καί, κυρίως, διαχρονικό⁴. Τό ἔργο τοῦ Πέτρου διαμοιράζεται μεταξύ τῆς ἐκ νέου σύνθεσης ὅλων τῶν

¹ Χατζηγιακουμῆς, *Χειρόγραφα Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς*, σ. 46· Χατζηγιακουμῆς, *Σχεδιάσμα*, σ. 76. Στό ἐξῆς χρησιμοποιεῖται μόνο τό Χατζηγιακουμῆς, *Σχεδιάσμα*, ὡς ἡ πρόσφατη ἐκδοση τοῦ ἱστορικοῦ σχεδιασματος πού περιλαμβάνεται στό Χατζηγιακουμῆς, *Χειρόγραφα Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς*.

² Χρῦσανθος, *Θεωρητικόν Β'*, § 54, σ. XXXV.

³ Εἶναι γνωστή ἡ δοξολογία σέ βαρὺ ἐπτάφωνο πού ψάλλεται μέχρι καί σήμερα. Ἀλλες συνθέσεις τοῦ Δανιήλ ἀφοροῦν Κρατήματα, καλοφωνικούς Εἰρμούς, πολυελέους, χερουβικά καί προπάντων τά κοινωνικά τῶν Κυριακῶν καί τοῦ Ἑνιαυτοῦ. Γιά τό Δανιήλ Πρωτοψάλτη καί τό ἔργο του, βλ. Χρῦσανθος, *Θεωρητικόν Β'*, § 54, σ. XXXV· Παπαδόπουλος, *Συμβολαί* σσ. 313 - 314· Παπαδόπουλος, *Ἐπισκόπησις*, σ. 165· Χατζηγιακουμῆς, *Σχεδιάσμα*, σσ. 70 - 71.

⁴ Γιά τό Πέτρο Λαμπαδάριο καί τό ἔργο του, βλ. ἐνδεικτικά Χρῦσανθος, *Θεωρητικόν Β'*, § 62, σσ. XL - XLI· Παπαδόπουλος, *Συμβολαί* σσ. 318 - 324· Παπαδόπουλος, *Ἐπισκόπησις*, σσ. 181 - 189· Ψάχος, *Παρασημαντική*, σσ. 75 - 80· Χατζηγιακουμῆς, *Σχεδιάσμα*, σσ. 76 - 80· Στάθης, Πελοποννήσιος· Στάθης, Σύγχυση.

παλαιῶν μουσικῶν βιβλίων⁵ καί τῆς σύνθεσης ἐντελῶς νέων μελῶν τῆς Παπαδικῆς. Ἀνάμεσα στά μέλη πού συνέθεσε περιλαμβάνονται Χερουδικά, Κοινωνικά, Δοξολογίες, Πασαπνοάρια τοῦ Ὁρθρου, ἰδιόμελα τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, τό γνωστό δοξαστικό «Κύριε ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις», τυπικά καί Ἀντίφωνα. Ἡ ἐξαιρετική γνώση καί τῆς θύραθεν, «ἐξωτερικῆς» μουσικῆς⁶ συμπληρώνει τήν εἰκόνα τοῦ προσώπου πού ἐπηρέασε βαθύτατα τή μετέπειτα πορεία τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

Ὁ Πέτρος Πελοποννήσιος ἀποτέλεσε σταθμό στήν ἐξέλιξη καί διαμόρφωση τῆς μουσικῆς σημειογραφίας. Συνέχισε τήν προσπάθεια τοῦ Ἰωάννου Πρωτοψάλτη καί συνέβαλε στήν ἀπλοποίηση τοῦ γραφικοῦ συστήματος, ἐπινοώντας ἕνα ἀναλυτικότερο καί ἀπλουστευμένο σύστημα γραφῆς. Μέ τή βοήθεια τοῦ ἀναλυτικότερου γραφικοῦ συστήματος ὁ Πέτρος ἐπιδόθηκε στήν ἐξήγηση ὅλων σχεδόν τῶν παλαιότερων μελῶν. Τά ἐξηγημένα μέλη τοῦ Πέτρου ψάλλονταν σχεδόν μέχρι καί τή μεταρρύθμιση τῆς σημειογραφίας, τό 1814.

Μαθητής τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου καί συνεχιστής τοῦ ἔργου του ὑπῆρξε ὁ Πέτρος Βυζάντιος. Πρῶτα Δομέστικος (περ. 1771 – 1789), ἔπειτα Λαμπαδάριος (1789 – 1800) καί μετέπειτα Πρωτοψάλτης (1800 – 1805), ἔδρασε στόν ψαλτικό, συνθετικό καί κωδικογραφικό τομέα⁷. Συμπλήρωσε τό ἔργο τοῦ δασκάλου του Πέτρου Πελοποννησίου⁸ καί συνέθεσε νέες μελωδίες στό Παπαδικό Γένος⁹. Ὁ Πέτρος Βυζάντιος συνέχισε τό ἔργο τοῦ δασκάλου του καί στό ζήτημα τῆς σημειογραφίας. Ἀκολούθησε τό γραφικό σύστημα τοῦ Πέτρου, ἀπλοποιώντας το περισσότερο, καί ἐπιδόθηκε, ὁμοίως, στήν ἐξήγηση παλαιῶν μελῶν. Οἱ ἐξηγητικές δραστηριότητες δασκάλου καί μαθητοῦ δείχνουν τό γενικότερο πνεῦμα ἀντιμετώπισης τῆς σημειογραφίας πού κατέληξε στήν πλήρη ἀνάλυσή της τό 1814. Ὁ Πέτρος Βυζάντιος, πέραν τῶν ἄλλων, ὑπῆρξε δραστήριος καί παραγωγικώτατος ἀντιγραφέας. Σώζονται πολλά αὐτόγραφα του, χρονολογημένα καί μ.ἡ. Σώζονται, ἐπίσης, μεμονωμένα φυλλάδια. Ἡ ἐνασχόλησή του σχετίζεται μέ τή σύγχρονη του πραγματικότητα καθῶς καί μέ τήν ἐξηγητική του δραστηριότητα.

Σχεδόν σύγχρονος τοῦ Πέτρου Βυζαντίου ὑπῆρξε ὁ Ἰάκωβος Πρωτοψάλτης¹⁰. Δομέστικος (μνεία 1764), Λαμπαδάριος (μνεία 1784) καί Πρωτοψάλτης (1789 – 1800), ὑπῆρξε ἀξιόλογος μουσικός καί παραδοσιακός, παρά τό γεγονός ὅτι ἔζησε σέ

⁵ Μελοποίησε κατά νέο τρόπο, συντομότερο τό Ἀναστασιματάριο, τό Εἰρμολόγιο τῶν Καταβασιῶν καί γιά πρώτη φορά αὐτοτελῶς τό Δοξαστάριο.

⁶ Εἶναι γνωστή ἡ ἱστορία γιά τήν ἐξ ἀκοῆς ὑποκλοπῇ τοῦ μέλους τῶν Περσῶν καί τόν ἐξ αὐτῆς τῆς πράξης χαρακτηρισμό του ὡς Χιρσιζ (κλέφτης), βλ. Παπαδόπουλος, *Συμβολαί* σσ. 320 – 321.

⁷ Γιά τό βίο καί τό ἔργο τοῦ Πέτρου Βυζαντίου, βλ. ἐνδεικτικά Χρύσανθος, *Θεωρητικόν* Β', § 62, σσ. XL – XLI · Παπαδόπουλος, *Συμβολαί* σσ. 324 – 325 · Παπαδόπουλος, *Ἐπισκόπησις*, σσ. 167 – 168 · Ψάχος, *Παρασημαντική*, σσ. 81 – 84 · Ψάχος, Πέτρος ὁ Βυζάντιος· Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σσ. 80 – 83· Παππᾶς, Πέτρος ὁ Βυζάντιος.

⁸ Συμπλήρωσε τό Ἀναστασιματάριο καί τό Εἰρμολόγιο.

⁹ Συνέθεσε Χερουδικά, Κοινωνικά, μία Δοξολογία, Τιμιωτέρες, τόν Ἄμωμο, διάφορα Θεοτοκία Μαθήματα κ. ἄ.

¹⁰ Γιά τόν Ἰάκωβο, βλ. ἐνδεικτικά, Χρύσανθος, *Θεωρητικόν* Β', § 57, σσ. XXXVI · Παπαδόπουλος, *Συμβολαί* σσ. 315 – 316 · Παπαδόπουλος, *Ἐπισκόπησις*, σσ. 165 – 167· Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σσ. 83 – 84· Στάθης, Ἰάκωβος Πρωτοψάλτης· Στάθης, Ἰάκωβος Πρωτοψάλτης ὁ Βυζάντιος.

ἐποχή κατά τήν ὁποία ἔπνεε γενικότερο ἀνανεωτικό πνεῦμα. Τόν συνόδευε ὁ χαρακτηρισμός τοῦ «ἐκκλησιαστικοῦ» μελωδοῦ καί συνέθεσε τό Δοξαστάριό του πού περιελάμβανε ὅλες τίς παλαιές θέσεις τοῦ Στιχηραρίου ἀλλά καί γνωστές νεώτερες¹¹. Τό δοξαστάριο ἀκολούθησαν τά κεκραγάρια, τά δογματικά θεοτοκία, τά πασαπνοάρια τῶν αἰνῶν καί τά ἕνδεκα ἑωθινά. Γνωστές συνθέσεις τοῦ Ἰακώβου εἶναι οἱ ὀκτώ δοξολογίες, ἀρκετοί καλοφωνικοί εἰρμοί καί χερουβικά. Στοιχεῖο πού συμπληρώνει τό ἔργο του ἀποτελεῖ τό γεγονός ὅτι δραστηριοποιήθηκε παράλληλα στή στιχοῦργηση καί σύνθεση ἐξωτερικῶν μελῶν.

Ὁ Πέτρος Λαμπαδάριος, ὁ Πέτρος Βυζάντιος καί ὁ Ἰάκωβος Πρωτοψάλτης καλύπτουν ἐξ ὀλοκλήρου τή μουσική δράση τῶν τελῶν τοῦ ΙΗ' αἰ.¹² Ὡστόσο ὑπῆρξαν καί ἄλλοι πού δραστηριοποιήθηκαν στό χῶρο τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης. Ψάλτες, συνθέτες, ἀντιγραφεῖς χειρογράφων καί δάσκαλοι τῆς μουσικῆς γίνονται ἄμεσοι φορεῖς τῆς ἀνανεωτικῆς προσπάθειας καί πνεύματος τῶν τελῶν τοῦ ΙΗ' αἰ. Ἀπό τή χορεία τῶν ἀξιόλογων μουσικῶν ἀξίζει νά ἀναφερθοῦν ὁ Ἀναστάσιος Ραψανιώτης μέ τόν καλλωπισμό τοῦ Οἰκηματαρίου καί συνθέτης διαφόρων μελῶν καί ὁ Μελέτιος Σιναΐτης ὁ Κρής¹³.

Παράλληλα μέ τίς συνθετικές καί ἐξηγητικές δραστηριότητες τῶν μεγάλων μουσικῶν τῶν τελῶν τοῦ ΙΗ' αἰ. ἐμφανίζονται καί τά λαμπρά ἀποτελέσματα ταλαντούχων κωδικογράφων. Στό τέλος τοῦ αἰῶνα ἔχουμε ἀνθήση τῆς καλλιτεχνικῆς ἀντιγραφῆς καί φιλοτέχνησης χειρογράφων. Καταρτίζονται Ἀνθολογίες καί τά νέα μουσικά βιβλία: Ἀναστασιματάριο, Δοξαστάριο καί Εἰρμολόγιο. Ὄνόματα πού κυριαρχοῦν στό χῶρο εἶναι ὁ Χῖος Πρωτοψάλτης Σμύρνης καί φίλος τοῦ Ἀδ. Κοραῆ Δημήτριος Λῶτος¹⁴ καί ὁ Σεραφεῖμ Μυτιληναῖος. Γενικότερα, δρᾷ ἓνα μεγάλο σύνολο μουσικῶν πού δραστηριοποιεῖται στόν τομέα τῆς ἀντιγραφῆς τῶν χειρογράφων¹⁵.

Ἡ ἀνατολή τοῦ ΙΘ' αἰ. συνδέεται μέ τή δραστηριότητα τοῦ Πέτρου Βυζαντίου καί τοῦ δασκάλου, συνθέτη καί ἐξηγητῆ Γεωργίου τοῦ Κρητός (ἀκμή 1790 – 1815). Ὁ τελευταῖος¹⁶ εἶναι ὁ συνεχιστής τοῦ ἔργου Πέτρου τοῦ Βυζαντίου. Προχώρησε στήν περαιτέρω ἀπλούστευση τοῦ γραφικοῦ συστήματος, πού ξεκίνησε οὐσιαστικά ἀπό τόν Πέτρο Λαμπαδάριο, συνεχίστηκε ἀπό τόν Πέτρο Βυζάντιο καί κατέληξε στή μεταρρύθμιση τῆς σημειογραφίας ἀπό τοὺς Τρεῖς Διδασκάλους, τό 1814. Ὁ Γεώργιος παρουσιάζει ἀξιόλογο συνθετικό ἔργο¹⁷ πού ἀποτελεῖ τήν τελική βαθμίδα στήν ἐξέλιξη τῆς σημειογραφίας πρίν τήν ἀλλαγὴ.

¹¹ Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σ. 83.

¹² Σχετικά μέ τά χαρακτηριστικά τοῦ ΙΗ' αἰ. στόν τομέα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, βλ. Στάθης, *Λατρεία*, σσ. 420 – 423.

¹³ Γιά τό ἔργο τῶν μουσικῶν, πού ἐργάστηκαν παράλληλα μέ τήν τριανδρία Πέτρου Πελοποννησίου, Ἰακώβου Πρωτοψάλτου καί Πέτρου Βυζαντίου, βλ. Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σ. 84 – 87.

¹⁴ Γιά τόν Δημήτριο Λῶτο βλ. Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σ. 86 – 87· Στάθης Π., *Δήμητριος Λῶτος*.

¹⁵ Πλήρη παρουσίαση τῆς κωδικογραφικῆς δραστηριότητος τῆς ἐποχῆς, βλ. Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σσ. 86 – 91.

¹⁶ Γιά τό Γεώργιο Κρητά, βλ. ἐνδεικτική βιβλιογραφία, Χρύσανθος, *Θεωρητικόν Β'*, § 53, σσ. XXXIV – XXXV· Παπαδόπουλος, *Συμβολαί* σσ. 317· Παπαδόπουλος, *Ἐπισκόπησις*, σσ. 167 – 168· Ψάχος, Πέτρος ὁ Βυζάντιος· Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σσ. 92 – 93.

¹⁷ Ἀξίζει νά μνημονευθοῦν ὁ πολυέλεος Λόγον ἀγαθόν σέ ἦχο Βαρύ, μιά δοξολογία σέ ἦχο πλ. Δ', τό γνωστό Δύναμις τοῦ Τρισαγίου, καλοφωνικοί εἰρμοί, κοινωνικά καί κρατήματα.

Άλλη μουσική προσωπικότητα τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰ. στό χῶρο τοῦ πατριαρχείου ὑπῆρξε ὁ Μανουήλ Πρωτοψάλτης¹⁸, διάδοχος τοῦ Πέτρου Βυζαντίου καί μαθητής τοῦ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου καί Γεωργίου τοῦ Κρητός. Ἦταν μελοποιός¹⁹ καί συντμητής²⁰. Ὑπῆρξε ὁ συνεχιστής τῆς παράδοσης τοῦ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, γι' αὐτό καί δέν ἀναμείχθηκε στίς σημειογραφικές διαμάχες πού προέκυψαν μέ τήν ἀλλαγὴ τῆς σημειογραφίας.

Ὡς Δομέστικος, Λαμπαδάριος καί ἀργότερα Πρωτοψάλτης στά πρῶτα χρόνια τοῦ ΙΘ' αἰ. ὑπηρέτησε καί ὁ Κωνσταντῖνος Βυζάντιος²¹. Στερρός μουσικός, δεινός ψάλτης, συνθέτης καί συντμητής, τηρητής τῶν Τυπικῶν Διατάξεων καί ἐκδότης, ἀργότερα, μουσικῶν βιβλίων καί Τυπικοῦ, ὑπῆρξε ἡ ζῶσα ἐπίσημη συνέχεια τῆς παλαιᾶς παράδοσης κατὰ τοὺς χρόνους μετὰ τήν ἀλλαγὴ τοῦ συστήματος.

Ἀνάμεσα στά πρόσωπα πού χαρακτήρισαν τόν ΙΘ' αἰ. μέ τό θεωρητικό, συνθετικό καί ἀντιγραφικό του ἔργο συγκαταλέγεται καί ὁ Ἀπόστολος Κώνστας, ὁ ἀκάματος ἐργάτης τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης²². Ὑπέρμαχος τῆς παλαιᾶς μεθόδου ἀλλὰ καί ἐξηγητής παλαιῶν μελῶν στό μετεξελιγμένο παλαιό γραφικό σύστημα, συνέταξε Θεωρητικό χρήσιμο γιά τήν κατανόηση τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας²³. Ὁμοϊδεάτης τοῦ Ἀποστόλου στόν ἀγῶνα ὑπέρ τῆς παλαιᾶς μεθόδου ὑπῆρξε ὁ Βασίλειος Στεφανίδης²⁴, ὁ ὁποῖος συνέγραψε μελέτη θεωρητική σχετικά μέ τοὺς ἤχους καί γενικά γιά τή θεωρίαν τῆς παλαιᾶς μεθόδου²⁵.

Τό 1814 ὑπῆρξε τό ὁρόσημο γιά τήν Ἐκκλησιαστική Μουσική. Οἱ γνωστοί στήν ἱστορία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς ὡς *Τρεῖς Διδάσκαλοι*, Μαδύτων Χρύσανθος, Γρηγόριος Πρωτοψάλτης καί Χουρμούζιος Χαρτοφύλακας²⁶, προχώρησαν στή σημειογραφική μεταρρύθμιση ἢ διαρρύθμιση, ὅπως ἔχει χαρακτηριστεῖ²⁷. Ἡ Νέα Μέθοδος ἀποτελέσει τό τελευταῖο στάδιο τῆς ἐξέλιξης τῆς σημειογραφίας πού εἶχε ἀρχίσει, οὐσιαστικά, ἀπό τόν Πέτρο Λαμπαδάριο καί

¹⁸ Βλ. Παπαδόπουλος, *Συμβολαί*, σσ. 317 – 318 · Παπαδόπουλος, *Ἐπισκόπησις*, σ. 168 · Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σσ. 95 – 96.

¹⁹ Συνέθεσε ὁκτώ σύντομες δοξολογίες, ἀντίφωνα καί κοινωνικά τοῦ ἐνιαυτοῦ.

²⁰ Γνωστή σύντμηση τοῦ Μανουήλ εἶναι αὐτή τοῦ «Μακάριος Ἀνήρ» Πέτρου Πελοποννησίου.

²¹ Παπαδόπουλος, *Συμβολαί*, σσ. 338 – 339 · Παπαδόπουλος, *Ἐπισκόπησις*, σσ. 170 – 171 · Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σ. 96 · Τερζόπουλος, *Κωνσταντῖνος Βυζάντιος*.

²² Παπαδόπουλος, *Συμβολαί*, σσ. 336 – 338 · Παπαδόπουλος, *Ἐπισκόπησις*, σ. 204 · Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σσ. 93 – 95 · Στάθης, *Ἐξήγησις Ἀποστολόπουλος, Κώνστας*.

²³ Πανομοιότυπο κώδικα θεωρητικοῦ τοῦ Ἀποστόλου Κώνστα κυκλοφορήθηκε ἀπό τόν ἐκδότη Χαράλαμπε Καρακατσάνη, βλ. Κώνστας, *Θεωρητικόν*.

²⁴ Παπαδόπουλος, *Συμβολαί*, σ. 342 · Παπαδόπουλος, *Ἐπισκόπησις*, σσ. 203 – 204 · Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σ. 92.

²⁵ Πρόκειται γιά τό λεγόμενο *Σχεδιάσμα περί Μουσικῆς ἰδιαίτερον Ἐκκλησιαστικῆς*, τό ὁποῖο ἐκδόθηκε κατὰ πρῶτον τό 1902, στόν πέμπτο τόμο τοῦ παραρτήματος τῆς ἐφημερίδας *Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια* (βλ. Στεφανίδης, *Σχεδιάσμα*) καί στό τέλος τοῦ παρελθόντος αἰῶνα ἀπό τόν ἐκδότη Χαράλαμπε Καρακατσάνη (βλ. Στεφανίδης, *Σχεδιάσμα*).

²⁶ Γιά τό βίο καί τό ἔργο τῶν *Τριῶν Διδασκάλων*, βλ. ἐνδεικτική βιβλιογραφία Παπαδόπουλος, *Συμβολαί*, σσ. 329 – 335 · Παπαδόπουλος, *Ἐπισκόπησις*, σσ. 198 – 202 · Ψάχος, *Παρασημαντική*, σσ. 85 – 95 · Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σσ. 97 – 106 · Morgan, *The 'Three teachers'*· Ρωμανοῦ, *Μεταρρύθμιση Στάθης, Ἐξήγησις Στάθης, Γρηγόριος Πρωτοψάλτης Στάθης, Ἀνάλυση Βερούκιος, Μεταρρύθμιση Μπιλάλης, Χουρμούζιος*.

²⁷ Ἀλυγιζάκης, *Ὀκταηχία*, σ. 201.

συνεχίστηκε από τούς Πέτρο Βυζάντιο και Γεώργιο Κρήτα. Οί *Τρεις Διδάσκαλοι* προέβησαν σε ζωτικές και σωτήριες για την επιβίωση της Ψαλτικής Τέχνης ενέργειες, όπως η πλήρης αναλυτική καταγραφή του μελικού περιεχομένου των θέσεων και υποστάσεων, η μεταγραφή των μελωδιών των παλαιών Βυζαντινών συνθέσεων και η κατάρτιση μουσικών κωδίκων της Νέας Σημειογραφίας που περιείχαν το μεγαλύτερο μέρος του ψαλτικού ρεπερτορίου.

Μέσα σ' αυτή την περιρρέουσα μουσική ατμόσφαιρα της έντονης ψαλτικής, συνθετικής, εξηγητικής και καλλιγραφικής δραστηριότητας, και ειδικότερα στις αρχές του ΙΘ' αί., ο Νικόλαος εισήχθη στο στίβο της Αγιορειτικής μοναχικής αθλήσεως, στα πλαίσια δέ της μοναστικής του πολιτείας ανέλαβε τη διακονία της Ἐκκλησιαστικής Μουσικής.

2. Νικόλαος Δοχειαρίτης – Τό Status quo της έρευνας.

Τό θέμα του Δοχειαρίτη ιερομονάχου και μουσικού Νικολάου σχετίζεται με τη μελέτη της αγιορειτικής μουσικής παράδοσης, η οποία, ουσιαστικά, εγκαινιάσθηκε στην Ελλάδα τη δεκαετία του 1970. Η έκδοση του πρώτου τόμου των Χειρογράφων της Βυζαντινής Μουσικής του Αγίου Όρους, στην Αθήνα τό 1975 από τον Γρηγόριο Στάθη ήταν τό αποτέλεσμα της πρώτης ουσιαστικής επιστημονικής ένασχόλησης με τη μουσική πλευρά του αγιορειτικού μοναχισμού και τά πρόσωπα που πρωταγωνίστησαν στό χώρο αυτό. Η αναλυτική περιγραφή των αποδησαυρισθέντων κωδίκων στις μονές του Αγίου Όρους ήλθε νά ρίξει φώς στην «άγνοιαν της μεταβυζαντινής χειρογράφου παραδόσεως, είτε εκ προθέσεως ή έλλειψως ενδιαφέροντος»²⁸ και νά καλύψει την έλλειψη «των υπάρχοντων έγχειριδίων διά ιστορικάς, δεόντως τεκμηριωμένας, ειδήσεις περί των βυζαντινών και μεταβυζαντινών μελουργών και του έργου αυτών»²⁹.

Όντως, η προσφορά του πρώτου αυτού τόμου και των άλλων δύο που έπακολούθησαν στά μετέπειτα χρόνια³⁰, κατέστη θεμελιακή για την έρευνα της μεταβυζαντινής μουσικής παράδοσης. Δεδομένου ότι η συντριπτική πλειοψηφία των κωδίκων του Δοχειαρίτη μουσικού εύρίσκεται στις αγιορειτικές βιβλιοθήκες, η διά του καταλόγου γνωστοποίηση του ακριβούς περιεχομένου των κωδίκων του Δοχειαρίτη μουσικού Νικολάου έφερε στην επιφάνεια τό έργο του που μέχρι τότε παρέμενε στά περιορισμένα πλαίσια της Μονής του Δοχειαρίου, αφού κάποιες συνθέσεις του ψαλλόταν στις ακολουθίες και πανηγύρεις της μονής από την αδελφότητα.

Η μελέτη των καταλόγων βοήθησε στην έμπεριστατωμένη γνώση της έν γένει παράδοσης στό Άγιον Όρος. Η μουσική προσφορά του Νικολάου αναδύθηκε και τονίσθηκε. Ο πονήσας τον κατάλογο, διά των σχολίων του επί του

²⁸ Στάθης, *Χειρόγραφα Α'*, σ. κγ'.

²⁹ Στάθης, *Χειρόγραφα Α'*, σ. κγ'.

³⁰ Ο δεύτερος τόμος εκδόθηκε τό 1976 και ο τρίτος τό 1993.

περιεχομένου των κωδίκων, επιχείρισε, παρά τις δυσκολίες³¹, μιά πρώτη, αποσπασματική μὲν, ἀλλὰ σοβαρή ἀποτίμηση τοῦ ἔργου τοῦ Νικολάου, κυρίως τοῦ ἐξηγητικοῦ³².

Ἡ εἰσαγωγή τοῦ δευτέρου τόμου τῆς σειρᾶς των καταλόγων τοῦ Ἁγίου Ὁρους πού ἐκδόθηκε τό 1976, μνημονεύει τήν ἐξηγητική δραστηριότητα των τριῶν μεγάλων ἐξηγητῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, Νικολάου Δοχειαρίτη, Ματθαῖο Βατοπαιδινό καί Ἰωάσαφ Διονυσιάτη. Ἡ ἀναφορά αὐτή γίνεται σέ ξεχωριστή πργφ τοῦ εἰδικοῦ μέρους³³, εἶναι ἐπιγραμματικοῦ χαρακτήρα³⁴ καί πληροφορεῖ, μετά βεβαιότητος, γιά τόν τόπο φύλαξης των κωδίκων³⁵ καί τίς ἐξηγητικές προτιμήσεις τους σέ μέλη πού δέν ἐξήγησαν οἱ ἐξηγητές τῆς Κωνσταντινουπόλεως³⁶. Ἡ μικρή, ὡστόσο χρήσιμη, ἀναφορά κατακλείεται μέ τή δήλωση ὅτι «ἡ λεπτομερὴς ἀναγραφή των ἐξηγήσεων των διδασκάλων αὐτῶν ἐκφεύγει τοῦ σκοποῦ τῆς παρούσης εἰσαγωγῆς» καί τήν παραπομπή στόν πίνακα των ὀνομάτων «τῶν

³¹ Ἐνα σημαντικό πρόβλημα ἦταν ἡ ἐξιχνίαση τῆς σχέσης μεταξύ δύο προσώπων, τοῦ Νικηφόρου καί τοῦ Νικολάου. Τά πρόσωπα αὐτά παρελαύνουν σέ κώδικες γραμμένους μέ τόν ἴδιο γραφικό χαρακτήρα. Στά σχόλια τοῦ κώδ. Δοχ. 323 περί τοῦ γραφέα, ὁ Στάθης καταθέτει τόν προβληματισμό του σχετικά μέ τήν ταύτιση ἢ μή των προσώπων γράφοντας: *Γραφέας τοῦ παρόντος κώδικος εἶναι ὁ Νικόλαος (ἢ Νικηφόρος;) Δοχειαρίτης, ὁ ὁποῖος ἔγραψε καί τόν κώδικα Δοχειαρίου 327/23 τό ἔτος 1839, ὡς καί πληθύν ὅλην κωδίκων. Ἐχει σημασίαν τό γεγονός ὅτι εἰς ἄλλους κώδικας τῆς αὐτῆς ἀκριβῶς γραφῆς ἀναφέρεται Νικηφόρος ἱερομόναχος Δοχειαρίτης. Ἡ πρόκειται περί τοῦ ἰδίου προσώπου, ἀλλάξαντος ὄνομα, ἢ περί δύο προσώπων, πάντως ἡ γραφή τοῦ Νικηφόρου τούτου εἶναι διάφορος ἀπό τῆς γραφῆς τοῦ Νικηφόρου Δοχειαρίτου τοῦ γράψαντος τόν κώδικα Εἰρηνοτάμου 310 τό ἔτος 1841, βλ. Στάθης, Χειρόγραφα Α', σσ. 367 – 368. Ὁ προβληματισμός ἐντείνεται στήν ἐξέταση τοῦ κώδ. Εἰρηπ. 310, ὅπου ὁ Στάθης σημειώνει: Ἡ περίπτωσις, καθ' ἣν ὁ Νικηφόρος ἱερομόναχος Δοχειαρίτης παρουσιάζεται ὡς διδάσκαλος καί ἐξηγητής των μαθημάτων αὐτῶν προσδίδει ἀξίαν εἰς τό πργφ, διότι δέν εἶναι γνωστός ἀλλαχόθεν ὁ Νικηφόρος βεβαίως ὑπάρχει καί ὁ Νικόλαος ἱερομόναχος Δοχειαρίτης, φαίνεται ὅμως ὅτι πρόκειται περί δύο προσώπων. Ἡ γραφή ἄλλωστε αὐτῶν εἶναι ὅλως διάφορος, βλ. Στάθης, Χειρόγραφα Α', σ. 124. Ὁ προβληματισμός γιά τήν ταύτιση ἢ μή των προσώπων παραμένει στά σχόλια τοῦ κώδ. Παντ. 1045, ὅπου ὁ Στάθης σημειώνει: *Περί τοῦ ἐξηγητῆ Νικηφόρου Δοχειαρίτου, βλ. καί τόν Εἰρηνοτάμου 310, τόν ὁποῖον ἔγραψεν ὁ ἴδιος Νικηφόρος καί, κατά τά φαινόμενα, ἀντέγραψεν ὁ Ἰγνάτιος αὐτός ἐδῶ (ὁ γραφέας τοῦ Παντ. 1042, σημ. γραφ.), βλ. Στάθης, Χειρόγραφα Β', σ. 499.**

³² Μεταφέρουμε τά σχόλια τοῦ Γρ. Στάθης γιά τούς γραφεῖς τοῦ κώδ. Παντ. 935: *Γραφεῖς ὁ Ματθαῖος Βατοπεδηνός καί ὁ Νικόλαος Δοχειαρίτης. Εὐτυχῆς σύμπτωσις νά εὗρεθῶν μαζί οἱ δύο μεγάλοι αὐτοί ἀγιορεῖται μοναχοὶ διδάσκαλοι τῆς Νέας Μεθόδου, γνωσταί τῆς παλαιᾶς παρασημαντικῆς καί δεινοὶ ἐξηγηταί αὐτῆς, βλ. Στάθης, Χειρόγραφα Β', 241.*

³³ Πρόκειται γιά τό βασικό μέρος τῆς εἰσαγωγῆς καί τιτλοφορεῖται «Αἱ ἀνέκδοτοι καί ἐκδεδομένοι ἐξηγήσεις – μεταγραφαί – εἰς τήν Νέαν Μέθοδον ἀναλυτικῆς σημειογραφίας των πρό τοῦ 1814 βυζαντινῶν μελῶν», Στάθης, Χειρόγραφα Β', σσ. ια' - ιστ'. Τά μέρη πού ἀφορῶν τούς ἀγιορεῖτες ἱερομονάχους ἐξηγητές βρίσκονται στίς σσ. ιβ', ιγ' καί ιδ'.

³⁴ Στήν εἰδική πργφ ὁ Στάθης ἀναφέρει: *Μετ' αὐτοῦς σπουδαῖον ἐξηγητικόν ἔργον ἐπετέλεσαν τρεῖς ἀγιορεῖται ἱερομόναχοι: ὁ Ματθαῖος Ἐφέσιος Βατοπεδινός, ὁ Νικόλαος Δοχειαρίτης καί ὁ Ἰωάσαφ Διονυσιάτης. Προσδετός εἰς αὐτοῦς καί ὁ Θεοφάνης μοναχός Παντοκρατορινός μέ διαφορετικὴν κατὰ τι γραμμὴν εἰς τό μέλος καί σημειογραφίαν μέ διατήρησιν στοιχείων τῆς παλαιᾶς παρασημαντικῆς, Στάθης, Χειρόγραφα Β', σ. ιβ'.*

³⁵ Περί τοῦ τόπου φύλαξης ἀναφέρεται ὅτι «οἱ των ἀγιορειτῶν ἐξηγητῶν κώδικες φυλάσσονται κυρίως εἰς τὰς βιβλιοθηκὰς των μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, εἰς τὰς ὁποίας εὕρηται καί μεγάλος ἀριθμὸς των ἰδιογράφων κωδίκων τοῦ Ἀποστόλου Κώνστα Χίου», Στάθης, Χειρόγραφα Β', σ. ιγ'.

³⁶ Γιά τό ζήτημα αὐτό ὁ Στάθης ἀναφέρει: *Οἱ ἀγιορεῖται ἐξηγηταί, Νικόλαος Δοχειαρίτης, Ματθαῖος Βατοπεδινός, Ἰωάσαφ Διονυσιάτης καί Θεοφάνης Παντοκρατορινός, ἐξήγησαν καί μετέγραψαν εἰς τήν Νέαν Μέθοδον παλαιὰ μέλη, τὰ ὁποῖα δέν ἐξήγησαν οἱ ἀνωτέρω δύο, Γρηγόριος καί Χουρμούζιος, ἢ δέν ἐγνώριζον τυχόν προτέρας ἐξηγήσεις των αὐτῶν μελῶν, ὅπωςδήποτε πάντως μέλη, τὰ ὁποῖα ἐσυνηδίζοντο νά ψάλλωνται ἐν Ἀγίῳ Ὄρει, Στάθης, Χειρόγραφα Β', σ. ιδ'.*

ἐκδεδομένων ἤδη δύο πρώτων τόμων τοῦ Καταλόγου» διά τοῦ ὁποίου «εἶναι εὐχερὲς ἡ ἀναδρομὴ εἰς τοὺς περιέχοντας τὰς ἐξηγήσεις αὐτῶν κώδικας»³⁷.

Ἡ ἐπόμενη, χρονολογικά, μελέτη³⁸ τοῦ Γρ. Στάθης στὴν ὁποία ἐξετάζεται ἡ καλοφωνία ὡς βασικὴ προϋπόθεσις «εἰς τὴν καθόλου θεωρησιν τῆς Ψαλτικῆς» καὶ ὡς συγκεκριμένη δημιουργία «ὑπὸ τὰ ὀνόματα καλοφωνικά στιχηρά, ἀναγραμματισμοί, ἀναποδισμοί, πόδες, μαθήματα, καὶ ὅσα ἄλλα περιέχονται εἰς τὴν χειρόγραφον μουσικὴν παράδοσιν»³⁹, περιλαμβάνει λεπτομερέστερη ἀναφορά στὴν κωδικογραφικὴ, ἐξηγητικὴ καὶ συνθετικὴ συνεισφορά τοῦ Νικολάου στό καλοφωνικὸ εἶδος, συνεξεταζομένων καὶ τῶν ἐτέρων σημαντικῶν ἀγιορειτῶν μουσικῶν τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν μέσων τοῦ ΙΘ' αἰ. Εἰδικότερα, στό κεφάλαιο περὶ *Καλοφώνου Στιχηραρίου ἢ Μαθηματαρίου*, ὁ Γρ. Στάθης ἀναφέρεται στό ἔργο τῶν ἐξηγητῶν τοῦ Ἀγίου Ὁρους, ὅσον ἀφορᾷ τὴν παραγωγὴν χειρογράφων κωδίκων πού περιλαμβάνουν μαθήματα ἀρχαίων μελουργῶν. Τό κωδικογραφικὸ ἔργο τῶν ἀγιορειτῶν, καὶ βεβαίως, τοῦ Νικολάου πού «παρέδωκαν Μαθηματάρια», παραβάλλεται σέ σπουδαιότητα μέ τό ἀντίστοιχο κωδικογραφικὸ τοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακα⁴⁰. Σέ ὑποσημείωση τῆς ἰδίας σελίδας γίνεται νύξη γιὰ τό μελοποιητικὸ ἔργο τῶν ἀγιορειτῶν μελουργῶν πού ἐνέταξαν στὰ χειρόγραφα Μαθηματάρια τους⁴¹. Ἀναφορά στό μελοποιητικὸ ἔργο τῶν τριῶν ἀγιορειτῶν γίνεται πιὸ κάτω⁴² ἀναγνωρίζοντας «εἰς αὐτοὺς καὶ τοὺς σπουδαίους μελοποιούς καλοφωνικῶν μελῶν τῆς Παπαδικῆς καὶ μαθημάτων»⁴³, ἐνῶ γίνεται καὶ μία νύξη γιὰ τό ἐξηγητικὸ ἔργο τῶν τριῶν ἀγιορειτῶν καὶ βεβαίως τοῦ Νικολάου⁴⁴. Στὴν πρῆφ «Οἱ μορφολογικοὶ τύποι συνθέσεως τῶν καθ' αὐτὸ μαθημάτων»⁴⁵, ὁ Γρ. Στάθης ἀναφέρεται στὴ μελουργικὴ δραστηριότητα τῶν τριῶν ἀγιορειτῶν καὶ εἰδικότερα γιὰ τὰ ὀκτάγηχα ἀπολυτίκια τῶν ἑορτῶν, συνθέσεις τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου⁴⁶.

³⁷ Στάθης, *Χειρόγραφα Β'*, σ. ιδ'.

³⁸ Πρόκειται γιὰ τὴ μελέτη *Οἱ Ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα τῆς Βυζαντινῆς Μελοποιίας* πού ἐκδόθηκε στὴν Ἀθήνα τό 1979 (στό ἐξῆς Στάθης, *Ἀναγραμματισμοί*).

³⁹ Στάθης, *Ἀναγραμματισμοί*, σ. 16.

⁴⁰ Ἀναφέρει σχετικὰ: *Ὁ Χουρμουζίος Χαρτοφύλαξ εἰς τό γιγαντιαῖον ἔργον του τῆς ἐξηγήσεως τῶν συνθέσεων τῶν βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν μελουργῶν συνεπλήρωσε ἓν ὀκτάτομον, ἐκ διαφόρων κωδίκων ἐρανισθεῖς, Μαθηματάριον τῶν Βυζαντινῶν μελουργῶν...Καὶ ἄλλοι ἐξηγηταὶ παρέδωκαν Μαθηματάρια, ὡς ὁ Ματθαῖος Βατοπεδῆνος, ὁ Νικόλαος Δοχειαρίτης, ὁ Ἰωάννης Διονυσιάτης, ὁ Θεοφάνης ὁ Παντοκρατορινός, ὁ Ἀπόστολος Κώνστας Χίος, κατὰ τό ἡμῖς τοῦ ΙΘ' αἰ., Στάθης, *Ἀναγραμματισμοί*, σ. 121.*

⁴¹ Ἐπισημαίνει ὅτι «Εἰς τὰ Μαθηματάρια ταῦτα οἱ ἐν λόγῳ ἐξηγηταὶ περιέλαβον καὶ ἰδίας αὐτῶν συνθέσεις μαθημάτων», Στάθης, *Ἀναγραμματισμοί*, σ. 121, ὑποσ. 6.

⁴² Στὴν πρῆφ *Τελευταία τοῦ εἶδους τῶν μαθημάτων ἀναλαμπὴ κατὰ τὸν ΙΗ' καὶ αὐτὸν ἔτι τὸν ΙΘ' αἰῶνα*, Στάθης, *Ἀναγραμματισμοί*, σ. 132 – 133.

⁴³ Στάθης, *Ἀναγραμματισμοί*, σ. 133.

⁴⁴ Στάθης, *Ἀναγραμματισμοί*, σ. 133, ὑποσ. 5.

⁴⁵ Στάθης, *Ἀναγραμματισμοί*, σσ. 149 – 160.

⁴⁶ Ἀναφέρει σχετικὰ: *Ὀκτάγηχα μαθήματα, οὐχὶ πάντα δίχροα, εἶναι κυρίως συνθέσεις τοῦ ΙΖ' αἰῶνος καὶ ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος...Τὸν ΙΘ' αἰῶνα ἔχομεν τὰ μνημονευθέντα ἀνωτέρω ἀπολυτίκια τῶν ἑορτῶν ὑπὸ Νικολάου Δοχειαρίτου, Ματθαίου Βατοπεδῆνου, Ἰωάννη Διονυσιάτου, ὡς καὶ τό Ρόδον τό ἀμάραντον τοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος*, Στάθης, *Ἀναγραμματισμοί*, σ. 160.

Μιά σειρά ἄρθρων⁴⁷ τοῦ ἰδίου καθηγητοῦ καί μουσικολόγου ἀσχολεῖται μέ τούς κυριώτερους μελουργούς ἀπό τόν ΙΔ΄ ἕως τόν ΙΘ΄ αἰ. Ἀνάμεσα στούς μελουργούς τοῦ ΙΘ΄ αἰ., ἀγιορειτῶν καί μή, «πού θεμελίωσαν στερεά τή νεώτερη ψαλτική τέχνη...διαμορφώνοντας τόν νεοελληνικό μουσικό πολιτισμό», συγκαταλέγει καί τό Νικόλαο Δοχειαρίτη.

Ἄν μᾶς ἐπιτρέπεται ἡ τοποθέτηση ἀπέναντι στό ἐπιτελεσθέν ἔργο μέχρι ἐκείνη τή χρονική στιγμή σχετικά μέ τό πρόσωπο τοῦ Νικολάου, μπορούμε νά ποῦμε ὅτι οἱ παρουσιάσεις αὐτές εἶναι τό πρωτόλειο στάδιο μιᾶς μουσικολογικῆς ἔρευνας ἐνός κλάδου πού μόλις γεννᾶται ἐκείνη τήν περίοδο στήν Ἑλλάδα. Πρέπει δέ νά ὁμολογήσουμε ὅτι οἱ ἀναφορές τοῦ μουσικολόγου Γρ. Στάθης ἦταν θεμελιακές γιά τήν συνέχιση τῆς ἔρευνας.

Εἰδική καί ἐκτενής ἀναφορά στή Δοχειαρίτικη ψαλτική παράδοση, κατά τόν ΙΘ΄ αἰ., μέ ἐπίκεντρο τό Νικόλαο Δοχειαρίτη, πραγματοποιεῖται πλέον πολύ ἀργότερα, τό 2001, στήν ἔγκριτη, πολυτελή ἔκδοση τῆς Μονῆς Δοχειαρίου, τόν τόμο ὀνόματι «Παρουσία». Ἀνάμεσα στά ἐξετασθέντα θέματα συγκαταλέγονται ἡ συλλογή τῶν μουσικῶν χειρογράφων τῆς Μονῆς καί οἱ Δοχειαρίτες Μουσικοδιδάσκαλοι καί ἱεροψάλτες ἀπό τόν ΙΗ΄ αἰ. ἕως καί τά μέσα τοῦ Κ΄ αἰ. Τό πρῶτο θέμα παρουσιάσθηκε ἀπό τό Γρ. Στάθης⁴⁸ καί, ὅπως ἦταν φυσικό, ὁ συγγραφέας τοῦ ἄρθρου ἀναφέρθηκε ἐκτενῶς στή δοχειαρίτικη ψαλτική παράδοση⁴⁹ καί στό κωδικογραφικό ἔργο τοῦ Νικολάου πού ἀπόκειται στή βιβλιοθήκη τῆς Μονῆς, μέ τήν ἐπισήμανση ὅτι τό ἔργο γενικά τοῦ Νικολάου βρίσκεται διεσπαρμένο καί σέ ἄλλες μονές, ὅπως Καρακάλλου, Παντελεήμονος, Διονυσίου καί Κουτλουμουσίου. Πιθανολογεῖ τήν ὑπαρξη καί ἄλλων κωδίκων σέ βιβλιοθήκες ἐκτός Ἀγίου Ὁρους⁵⁰ καί ἀναφέρεται στόν ἰδιότυπο γραφικό χαρακτήρα τοῦ⁵¹. Ἐπισημαίνει δέ ὅτι αὐτός ὁ γραφικός χαρακτήρας εἶναι τό στοιχεῖο ἀναγνώρισης τῆς πατρότητας τῶν κωδίκων λόγω τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ περισσότεροι κώδικες εἶναι ἀνώνυμοι⁵². Ἐπαναλαμβάνει τή διαπίστωση ὅτι τό ἔργο τοῦ Νικολάου, πέρα ἀπό κωδικογραφικό, εἶναι ἐξηγητικό καί συνθετικό χωρίς, ὅμως, κάποια περαιτέρω ἀναλυτικότερη ἀναφορά⁵³. Ἡ παρουσίαση τοῦ προσώπου εἶναι ὁμολογουμένως, ἐκτενέστερη, σέ σχέση μέ τίς προηγούμενες τοῦ συγγραφέα. Ὡστόσο, δύο θέματα φαίνεται νά τόν ἀπασχολοῦν καί στήν ἐργασία αὐτή. Τό πρῶτο θέμα ἀφορᾷ τόν προβληματισμό τοῦ συγγραφέα γιά τήν ὑπαρξη δύο προσώπων, τοῦ Νικηφόρου καί Νικολάου, τῶν ὁποίων οἱ γραφές ταυτίζονται. Σέ ἀποστροφή τοῦ λόγου του ἀποδέχεται μέ κάποιο, ἴσως, ἐνδοιασμό τήν ταύτιση τῶν

⁴⁷ Βλ. Στάθης, Μελουργοί ΙΘ΄ αἰ., σ. 162.

⁴⁸ Στάθης, Χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς, *Παρουσία*, σσ. 267 – 274.

⁴⁹ Τίθεται ὡς τίτλος ἰδιαίτερης ἐνότητας, Στάθης, Χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς, σ. 272.

⁵⁰ Στάθης, Χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς, σ. 272.

⁵¹ Προσδίδει στό γραφικό χαρακτήρα τοῦ Νικολάου «μιά ἰδιότυπη ἀπλότητα», Στάθης, Χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς, σ. 272.

⁵² Ἀναφέρει σχετικά: Δέν εἶναι ὅλοι οἱ κώδικες αὐτόνομοι· τό ἀντίθετο, οἱ πρισσότεροι κώδικες ἀποδίδονται στό Νικόλαο μέ βάση τό χαρακτηριστικό γραφικό του χαρακτήρα, τήν αἰσθητική τῆς σελίδας γενικότερα καί τήν ἰδιότυπη φιλοτέχνηση τῶν σημαδίων, Στάθης, Χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς, σ. 273, ὑπσ. 12.

⁵³ Στάθης, Χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς, σ. 272.

δύο προσώπων⁵⁴. Έκεί, όμως πού είναι κατηγορηματικός και πεπεισμένος είναι στο διαχωρισμό μεταξύ δύο προσώπων, του Νικηφόρου – γραφέα του μαθηματαρίου Ήρροπ. 310 και του Νικολάου Δοχειαρίτου⁵⁵. Τέλος, ο συγγραφέας παραδέχεται ότι «ή μουσικολογική έρευνα όφείλει ξεχωριστές μονογραφίες για τή ζωή και τό έργο τών Δοχειαριτών αὐτῶν μουσικοδιδασκάλων και κυρίως του Νικολάου Δοχειαρίτου»⁵⁶.

Η άλλη εργασία πού συμπεριλαμβάνεται στον τόμο αναφέρεται ειδικά πλέον στους Δοχειαρίτες μουσικοδιδασκάλους και ιεροψάλτες⁵⁷. Ειδικότερα, ο συντάκτης του άρθρου π. Αμφιλόχιος άφιερώνει τρεις δίστηλες σελίδες μεγάλου μεγέδους στο βίο και τό έργο του Νικολάου Δοχειαρίτη. Όπως παραδέχεται και ό ίδιος, ή παρουσίαση τών Δοχειαριτών μουσικῶν και ιεροψαλτῶν κατά τούς ΙΗ', ΙΘ' μέχρι και τά μέσα του Κ' αϊ. κρίνεται άτελής⁵⁸, ενώ ή εργασία του έχει σκοπό νά «σκιαγραφηθούν μέ άδρές γραμμές» ή ζωή και τό έργο του Νικολάου⁵⁹. Παρά τίς σεμνές επιφυλάξεις του συντάκτη, ή εργασία αὐτή άποτελεί τήν έκτενέστερη και πληρέστερη άναφορά πού έχει πραγματοποιηθεϊ μέχρι σήμερα για τό πρόσωπο του Δοχειαρίτη μελουργου. Ο π. Αμφιλόχιος είναι ό πρώτος πού μέ βεβαιότητα άποδεικνύει τήν ταύτιση τών προσώπων Νικηφόρου και Νικολάου. Θα μπορούσε νά λεχθεϊ ότι τό άρθρο άποτελεί στο μεγαλύτερο μέρος του μιά προσπάθεια άπόδειξης ότι ό Νικηφόρος και Νικόλαος είναι ένα και τό αὐτό πρόσωπο, πράγμα πού επιτυγχάνει, άξιοποιώντας άρκετά στοιχεϊα του ιστορικού άρχείου τής Μονής⁶⁰. Στά στενά πλαίσια του άρθρου, επιχειρεϊ μιά σύντομη άναδρομή στοιχείων του βίου και τής πολιτεϊας του Δοχειαρίτη ιερομονάχου και αναφέρεται μέ ιστορικά στοιχεϊα στο γεγονός τής έγκατάστασης του Νικηφόρου στή μονή Χιλιανδαρίου και τή μετονομασία του σε Νικόλαο⁶¹.

⁵⁴ Λέγει: Εὐσταθεϊ, μάλλον, ή υπόθεση ότι ό Νικόλαος όνομαζόταν Νικηφόρος πρίν και άρα ότι πρόκειται για ταυτοπροσωπία, Στάθης, Χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικῆς, 272.

⁵⁵ Τό άρθρο του Γρ. Στάθης αρχίζει μέ τήν πρόταση ότι «Η μονή Δοχειαρίου έχει νά επιδειξει τρεις μεγάλους διδασκάλους τής Ψαλτικῆς κατά τό α' ήμισυ του ΙΘ' αϊ., τούς Νικόλαο ιερομόναχο, Νικηφόρο ιερομόναχο και Κοσμά τόν Ρόδιο», βλ. Στάθης, Χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικῆς, σ. 272. Συνεχίζει παρακάτω λέγοντας: Πρέπει, ωστόσο, νά κάνουμε τήν διάκριση μεταξύ δύο Νικηφόρων, του Νικηφόρου – Νικολάου και ενός άλλου Νικηφόρου, βλ. Στάθης, όπ. π., Σύμφωνα μέ τήν εκτίμηση του συγγραφέα, «Ο κώδικας Ήρροποτάμου 314 [έκ παραδρομῆς έγράφη αντί του όρθου 310], γραμμένος από αὐτόν τόν άλλο Νικηφόρο, ιερομόναχο Δοχειαρίτη τό 1841, έχει σαφέστατα διαφορετικό χαρακτήρα άπ' τή γραφή του Νικολάου», βλ. Στάθης, όπ. π., σσ. 272 – 273. Στο σημείο αὐτό γίνεται λόγος για τόν αντιγραφέα του έργου του Νικολάου, Ίγνάτιο Κερκυραϊο πού άντέγραψε ένα μαθηματάριο κατ' έξήγηση Νικολάου, τόν Παντ. 1042, βλ. Στάθης, όπ. π., σ. 273.

⁵⁶ Στάθης, Χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικῆς, σ. 272.

⁵⁷ Ο τίτλος του άρθρου είναι: «Δοχειαρίτες Μουσικοδιδάσκαλοι και ιεροψάλτες από τόν ΙΗ' μέχρι τά μέσα του Κ' αϊώνος» (στο έξῆς: Αμφιλόχιος, Μουσικοδιδάσκαλοι, σσ. 453 – 462).

⁵⁸ Κατά τό πέρας του άρθρου, αναφέρει: Έδῶ τελειώνουμε τήν, όπωςδήποτε, άτελή παρουσίαση τών Δοχειαριτών μουσικῶν..., βλ. Αμφιλόχιος, Μουσικοδιδάσκαλοι, σ. 461.

⁵⁹ Αμφιλόχιος, Μουσικοδιδάσκαλοι, σ. 456.

⁶⁰ Ο π. Αμφιλόχιος είναι ενήμερος για τό περιεχόμενο του άρχείου τής Μονής πού περιλαμβάνει κώδικες (π.χ. Ζητειῶν), έπιστολές, άπογραφικούς καταλόγους μέ όνόματα τών μοναχῶν τής Μονής κ. ά.

⁶¹ Αναφέρεται στήν άπόκτηση του τίτλου του προεστῶτος τό 1830 και τήν παρουσία του στις πανηγύρεις τής Μονής. Ζήτημα πού σχετίζεται μέ τήν ύπαρξη τών δύο όνομάτων και άπασχολεί τόν Δοχειαρίτη ιερομόναχο και μουσικό είναι ή έγκατάσταση του Νικολάου στο Χιλανδάρι (τήν όποία, έσφαλμένα, όριόθετεϊ στο διάστημα του ενός έτους μόνο) και ή επανακοινοβίωσή του στή Μονή τής μετανοϊας του. Για

Ὁ π. Ἀμφιλόχιος ἔχει ὑπ' ὄψιν τοῦ τό ἀποκειμένο στή βιβλιοθήκη τῆς μονῆς κωδικογραφικό ἔργο τοῦ Νικολάου καί ἐπιχειρεῖ νά προσεγγίσει τό μέγεθος τῆς ὅλης ἐργασίας⁶². Ἀναφέρεται στό ἀντιγραφικό, ἐν γένει, ἔργο τοῦ⁶³ καί στή χαρακτηριστική γραφή του, ἐπαναλαμβάνοντας τά ἤδη λεχθέντα τοῦ Γρ. Στάθη ἐντός τῶν καταλόγων⁶⁴, προχωρεῖ δέ σέ κάποιους περαιτέρω χαρακτηρισμούς⁶⁵. Ἀναφερόμενος στό ἐξηγητικό ἔργο τοῦ Νικολάου, ἀπαριθμεῖ ἐν εἵδει σημείων τούς τομεῖς στούς ὁποίους ἐπεκτάθηκε κατὰ τήν ἐργασία τῆς ἐξήγησης⁶⁶ καί ἐπιχειρεῖ μία ἀποτίμηση τῆς ἐξηγητικῆς του δραστηριότητος μέ πολύ μεγάλη προσέγγιση στήν ἀληθινή διάσταση τῶν πραγμάτων⁶⁷. Παρουσιάζει ἐπιγραμματικά τό συνθετικό ἔργο του καί ἐπικεντρώνεται στήν ἀριστουργηματική σύνθεση τῆς ἐκλογῆς τῶν Ἀρχαγγέλων⁶⁸. Τέλος, ἀπαριθμεῖ τίς ἐκδεδομένες συνθέσεις τοῦ Νικολάου. Ὅπως ὁ Γρηγόριος Στάθης ἔτσι καί ὁ π. Ἀμφιλόχιος ἐπισημαίνει ὅτι «θά πρέπει κάποτε νά συγκεντρωθεῖ ὅλο τό ἔργο του (τοῦ Νικολάου) καί νά καταρτισθεῖ εἰδική μονογραφία ἀπό εἰδήμονες γιά τήν ἐξαίρετη αὐτή μορφή τῆς ψαλτικῆς ἐπιστήμης»⁶⁹. Ἡ συμβολή τοῦ π. Ἀμφιλοχίου κρίνεται σημαντική γιά τήν πρόοδο τῆς ἔρευνας στό θέμα μας.

Τό ἔργο τοῦ Δοχειαρίτη μελουργοῦ ἔτυχε μελέτης σέ πρόσφατες μουσικολογικές ἐργασίες ἐλλήνων μουσικολόγων. Ὁ Ἀχιλλέας Χαλδαιάκης στήν ἀπό τετραετίας ἐκδοθεῖσα μελέτη του γιά τόν *Πολυέλεο*⁷⁰ ἀναφέρεται διεξοδικά μέ μεγάλο ἀριθμό παραπομπῶν στό κωδικογραφικό, συνθετικό καί ἐξηγητικό ἔργο τοῦ Νικολάου στόν τομέα τῶν Πολυελέων. Τό εὑρετήριο τοῦ ὁγκώδους τόμου περιλαμβάνει παραπάνω ἀπό τριάντα παραπομπές σέ σελίδες τοῦ κυρίως κειμένου ἢ τῶν ὑποσημειώσεων, μέσα στίς ὁποῖες ὁ Ἀχ. Χαλδαιάκης ἀναφέρεται στό ἔργο

τό θέμα αὐτό ἐπιστρατεύει ὅλες τίς διαθέσιμες πηγές, ὅπως ἔγγραφα, ἐπιστολές καί σλαβωνικό μουσικό βιβλίον (οἱ πληροφορίες πού παρατίθενται ἀπό τό σλαβωνικό ἔντυπο εἶναι τόσο σημαντικές ὥστε, ἡ ἔλλειψη παραπομπῆς νά μπορεῖ νά παρακαμφθεῖ ἡ ἐπίμαχη σελίδα μου ὑποδείχθηκε σέ μία ἀπό τίς μεταβάσεις μου στή Μονή). Τό ἔτος θανάτου τοῦ Νικολάου παραμένει, ὡστόσο, ἄγνωστο γιά τόν π. Ἀμφιλόχιον.

⁶² Ἀναφέρει σχετικά: *Υπῆρξε (ὁ Νικόλαος) πολυγραφότατος κωδικογράφος, τό γνωστό ἔργο τοῦ οὐοίου ἀνέρχεται σέ περίπου 20.000 σελίδες (9450 φύλλα)...* *Ἡ Μονή μας διαθέτει δεκατρεῖς αὐτόγραφους κώδικές του*, βλ. Ἀμφιλόχιος, Μουσικοδιδάσκαλοι, σ. 456.

⁶³ Γιά τό ἀντιγραφικό ἔργο ὁ π. Ἀμφιλόχιος γράφει: *Ὡς ἀντιγράφας ὁ Νικόλαος εἶναι παραγωγικότατος. Μέχρι στιγμῆς ἔχουν ἐπισημανθεῖ πάνω ἀπό τριάντα κώδικες διάσπαρτοι σέ βιβλιοθήκες τοῦ Ἀγίου Ὁρους*, βλ. Ἀμφιλόχιος, Μουσικοδιδάσκαλοι, σ. 456.

⁶⁴ Ἀμφιλόχιος, Μουσικοδιδάσκαλοι, σ. 456.

⁶⁵ Γράφει: *Σέ μερικά θά μπορούσε κανεῖς νά τήν χαρακτηρίσει «ἀνειμένη» (χαλαρή), ἴσως καί διασπαστική*, βλ. Ἀμφιλόχιος, Μουσικοδιδάσκαλοι, σ. 456.

⁶⁶ Ἀμφιλόχιος, Μουσικοδιδάσκαλοι, σσ. 456 – 457.

⁶⁷ Ἀναφερόμενος στό ἐξηγητικό ἔργο τοῦ Νικολάου γράφει: *Στίς ἐξηγήσεις του εἶναι ἀναλυτικότατος. Διακρίνεται μάλιστα ἐμφανῶς ἡ προσπάθειά του νά καταγράψει μέ ἀκρίβεια τόν τρόπο, μέ τόν ὁποῖο ψαλλόταν τά διάφορα μέλη στήν ἐποχή του...παράλληλα δείχνει ὅτι ἡ μουσική παράδοση τοῦ Ὁρους ἤθελε τό μέλος περισσότερο πεποικιλμένο καί περίτεχνο...δέν εἶναι ἰσοπεδωτικός στίς ἐξηγήσεις του. Δηλαδή, γιά νά ἀποφύγει τή μονοτονία ἀπό τίς ἐπαναλαμβανόμενες θέσεις, μεταφράζει τήν ἴδια γραμμή μέ διαφορετικούς τρόπους*, βλ. Ἀμφιλόχιος, Μουσικοδιδάσκαλοι, σ. 457.

⁶⁸ Ἀναδεικνύει τή σχέση πού ἔχει ἡ σύνθεση τοῦ Νικολάου μέ τά παλαιά Ἀντίφωνα γιά τήν ἑορτή τῶν Ἀρχαγγέλων, βλ. Ἀμφιλόχιος, Μουσικοδιδάσκαλοι, σ. 457.

⁶⁹ Ἀμφιλόχιος, Μουσικοδιδάσκαλοι, σσ. 456.

⁷⁰ Ἀχιλ. Γ. Χαλδαιάκης, *Ὁ Πολυέλεος στήν Βυζαντινή καί μεταβυζαντινή μελοποιΐα*, [IBM, Μελέται 5], Ἐκδίδει ὁ Γρ. Στάθης, Ἀθήναι 2003.

του Νικολάου. Οί αναφορές του είναι εξαντλητικές και αποτελούν την πρώτη ολοκληρωμένη προσπάθεια παρουσίασης και αποτίμησης του έργου Νικολάου στο συγκεκριμένο θέμα που τον απασχολεί. Η Φλώρα Κρητικού, κατά την εξέταση του *Ακάθιστου Ύμνου στη Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή μελοποιία*⁷¹, αναφέρεται στην εξηγητική δραστηριότητα του Νικολάου στο Οἰκηματάριο⁷². Ο Κωνσταντίνος Καραγκούνης, σέ σημείωση ἐντός τῆς μελέτης του περί του Χερουβικῦ Ύμνου⁷³, ἐπισημαίνει τήν ἐξηγητική δραστηριότητα τοῦ Νικολάου. Ο Γρηγόριος Ἀναστασίου στήν ἐργασία του γιά τά Κρατήματα ἐπισημαίνει ὅτι ὁ Νικόλαος καί οἱ ἄλλοι ἁγιορεῖτες ἐξηγητές δέν ἀσχολήθηκε μέ τήν ἐξήγηση αὐτόνομων κρατημάτων⁷⁴. Τέλος, ὁ Ἰωάννης Ἀρβανίτης, στά πλαίσια τοῦ *Β' Διεθνoῦς Συνεδρίου Μουσικολογικοῦ καί Ψαλτικοῦ* ἔκανε ἐπιστημονική ἀνακοίνωση σχετικά μέ τή σύντομη ἐρμηνεία τοῦ παλαιoῦ στιχηραρίου⁷⁵, κατά τήν ὁποία παρουσίασε τήν ἐξήγηση τοῦ Νικολάου στό προσόμοιο τῆς ἐορτῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Ω τοῦ παραδόξου θαύματος, μέλος Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν⁷⁶.

Στά πλαίσια τῆς ἀπλῆς μνείας τοῦ ὀνόματος τοῦ δασκάλου Νικηφόρου (даскал Никифор) ὡς γραφέα τοῦ σλαβωνικοῦ κώδ. Χίλιαν. 580 κινoῦνται οἱ Σέρβοι μουσικολόγοι, χωρίς νά ἐμπλέκονται στή συζήτηση περί τῆς ταύτισης τῶν προσώπων Νικηφόρου καί Νικολάου. Η Danica Petrović στή μελέτη της περί τῶν βιβλίων μουσικῆς τῆς χειρόγραφης συλλογῆς τῆς Μονῆς Χιλιανδαρίου συμπεριλαμβάνει τό Νικηφόρο ἀνάμεσα στοὺς Χιλανδαρινoὺς μουσικοὺς τοῦ ΙΘ' αἰ. πού ἀσχολήθηκαν μέ τό στιχηράριο⁷⁷. Ὁμοίως, ἡ Vesna (Sara) Peno κατά τήν παρουσίαση τοῦ Χιλανδαρινoῦ ἀντιγραφέα Βικεντίου⁷⁸, στό Β' κεφ. τῆς μελέτης της ἀναφέρεται ἐπιγραμματικά στόν Νικηφόρο καί τήν ἐργασία του στό στιχηράριο του Γερμανοῦ⁷⁹.

Ἐκ τῶν παραπάνω ἐκτεθέντων γίνεται κατανοητό ὅτι δέν ὑπάρχει κάποια ἐμπεριστατωμένη μελέτη πού νά παρουσιάζει ἀφενός ὅλες τίς πτυχές τοῦ βίου τοῦ Νικολάου ὡς ἱστορικοῦ προσώπου καί ἀφετέρου νά ἐξετάζει ἐνδελεχῶς τήν ἔκταση καί τήν ποιότητα τοῦ μουσικοῦ του ἔργου. Τό κενό ἔρχεται νά καλύψει ἡ παρούσα ἐργασία.

⁷¹ Φλ. Κρητικού, *Ο Ακάθιστος Ύμνος στη Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή μελοποιία*, [IBM Μελέται 10], ἐκδίδει ὁ Γρ. Θ. Στάθης, Ἀθήνα 2004.

⁷² Αναφέρεται, εἰδικότερα, στήν ἐξήγηση τοῦ οἴκου Α τοῦ Μπαλασίου Ἱερέως ἀπό τό Νικηφόρο στόν κώδ. Εηροπ. 310, Κρητικού, *Ακάθιστος Ύμνος*, σ. 249.

⁷³ Κ. Χ. Καραγκούνης, *Η παράδοση καί ἐξήγηση τοῦ μέλους τῶν χερουβικῶν τῆς βυζαντινῆς καί μεταβυζαντινῆς μελοποιίας*, [IBM Μελέται 7], ἐκδίδει ὁ Γρ. Θ. Στάθης, Ἀθήνα 2003.

⁷⁴ «Ἄλλοι ἐξηγητές τῆς Νέας Μεθόδου, ὅπως ὁ Ματθαῖος Βατοπαιδηνός, Νικόλαος Δοχειαρίτης, Ἰωάσαφ Διονυσιάτης δέν ἀσχολοῦνται μέ τήν ἐξήγηση αὐτόνομων κρατημάτων», Ἀναστασίου, *Κρατήματα*, σ. 469.

⁷⁵ Ἀρβανίτης, «Ἐνδείξεις καί ἀποδείξεις γιά τή σύντομη ἐρμηνεία τοῦ παλαιoῦ στιχηραρίου», *Τά Γένη καί Εἶδη τῆς Βυζαντινῆς Ψαλτικῆς Μελοποιίας*, σσ. 233 – 253.

⁷⁶ Ἀρβανίτης, *Ἐνδείξεις*, σσ. 251 – 253.

⁷⁷ Dan. Petrović, «Knjige za pojce u hilendarskoj rukopisnoj zvirci», *Osam vekova Hilandara*, σ. 423.

⁷⁸ Vesna (Sara) Peno, *Iz hilendarske pojacke rizniče Vikentije hilandaran*, Art print, Novisad 2003.

⁷⁹ Peno, *Vikentije*, b. Pojanje u manastiru hilandaru u 19 veku, σ. 32.

3. Η παρούσα εργασία.

α. Έντοπισμός του πηγαίου υλικού.

Απαραίτητη προϋπόθεση για τή διεκπεραίωση κάθε πρωτότυπης εργασίας αποτελεί ή σχολαστική προσπάθεια για τή συλλογή όλων των πληροφοριών πού τήν άφορούν, πρωτογενών καί δευτερογενών. Η ιδιαιτερότητα του θέματός μας στη συλλογή των αναγκαίων στοιχείων έδράζεται στα παρακάτω σημεία: α) άν εξετάσουμε τό ζήτημα από τήν όπτική γωνία του τόπου δράσης του Νικολάου, επίκεντρο είναι τό Άγιον Όρος καί ό άγιορειτικός μοναχισμός. Τό Άγιον Όρος είναι ένας τόπος μέ πλούσια πνευματική καί μουσική παράδοση, ή όποία θά έπρεπε νά ληφθεί ύπ' όψιν κατά τή διαδικασία συλλογής των αναγκαίων πληροφοριών· β) αύτή καθ' έαυτή ή ιδιότητα του Νικολάου ως μοναστικού προσώπου, ως μουσικού ψάλτου καί κωδικογράφου μάς προσανατόλισε στό πλούσιο χειρόγραφο ύλικό των Μονών καί Σκητών του Άγίου Όρους. Έπομένως, ό πρωταρχικός καί βασικός προσανατολισμός για τή συλλογή του πρωτογενούς, κυρίως, ύλικού στράφηκε άνενδοίαστα πρός τήν πλευρά της χερσονήσου του Άθω.

Όστόσο, κατά τήν πορεία της έρευνας κρίθηκε αναγκαίο νά εξετασθούν καί άλλες περιοχές, μέ τό ένδεχόμενο τό έργο του Νικολάου νά έχει διαδοθεί καί εκτός Άγίου Όρους. Η Έθνική Βιβλιοθήκη, οί βιβλιοθήκες των Μονών των Μετεώρων, της Πάτμου, καί γενικότερα κάθε μοναστικού κέντρου στόν έλλαδικό χώρο καί εκτός αυτού (πχ. του Σινᾶ) μπορούσαν δυνάμει νά κρύβουν πρωτογενές ύλικό σχετικό μέ τό θέμα μας. Άλλά καί οί γειτονικές χώρες Σερβία, Βουλγαρία καί Ρουμανία λόγω της ιδιαίτερης σχέσης τους μέ τόν άγιορειτικό μοναχισμό έχουν νά επιδείξουν πλούσια χειρόγραφη παράδοση, ή όποία θά έπρεπε νά έρευνηθεί.

Η αναζήτηση των πηγών κινήθηκε σέ δύο άξονες. Ο πρώτος άξονας είναι ή μουσική χειρόγραφη παράδοση, μέσω της όποιας ήλθαμε σέ επαφή μέ τό κωδικογραφικό έργο του Νικολάου Δοχειαρίτου. Αναζητήθηκαν, λοιπόν, οί αυτόγραφοι μουσικοί κώδικες του Νικολάου. Παράλληλα, τό ένδιαφέρον μας στράφηκε καί στόν έντοπισμό τυχόν αντιγράφων των κωδίκων του Νικολάου πού γράφτηκαν σέ μεταγενέστερο χρόνο από άλλους γραφείς. Ο δεύτερος άξονας ήταν τά άρχεία των μονών μέ σκοπό τόν έντοπισμό των ιστορικών στοιχείων, βάσει των όποίων θά είχαμε τή δυνατότητα νά συμπληρώσουμε τήν εικόνα του Νικολάου ως ιστορικού προσώπου. Δεδομένης της ιδιότητας του Νικολάου ως Δοχειαρίτου ιερομονάχου, είναι κατανοητό ότι ή έρευνά μας επικεντρώθηκε στην Ι. Μονή Δοχειαρίου. Η καταγραφή των δραστηριοτήτων του Νικολάου μάς οδήγησε καί στα άρχεία της Ι. Έπιστασίας στό Πρωτάτο του Άγίου Όρους.

Δύσκολο έγχείρημα όσο καί άπαραίτητο, ό έντοπισμός του πηγαίου ύλικού πραγματοποιήθηκε μέ τούς παρακάτω τρόπους:

α) έξονυχιστική έρευνα των εκδεδομένων καταλόγων των χειρογράφων των βιβλιοθηκών των μονών, των δημοσίων καί ιδιωτικών συλλογών.

Άφetterία στην αναζήτηση του πηγαίου ύλικού υπήρξαν, κατ' άρχάς, οί τρεις εκδεδομένοι κατάλογοι των μουσικών χειρογράφων του Άγίου Όρους πού άποδείχθηκαν σημαντικό έργαλειο, λόγω της αναλυτικής παράθεσης των

περιεχομένων τῶν κωδίκων τῶν συμπεριλαμβανομένων Μονῶν καί ἡ ἐξ αὐτῆς τῆς ἀναλυτικῆς παράθεσης πρώτη γνωριμία μέ τό κωδικογραφικό ἔργο τοῦ Νικολάου. Τό ἔργο τοῦ Marcel Richard⁸⁰, ὑπῆρξε, ὁμοίως, σημαντικό βοήθημα στήν ἀναζήτηση τῶν ἐκδεδομένων καταλόγων τοῦ ἐλλαδικοῦ καί μή, χώρου. Ἀνεξαρτήτως ἀποτελέσματος, δεκάδες κατάλογοι τῶν χειρογράφων δημοσίων καί ιδιωτικῶν βιβλιοθηκῶν ἐξετάστηκαν πρός τήν κατεύθυνση τοῦ ἐντοπισμοῦ αὐτογράφων κωδίκων τοῦ Νικολάου ἢ ἄλλων κωδίκων πού πιθανόν εἶχαν σχέση μέ τό θέμα.

6) Αὐτοψία καί φωτογράφιση.

Ἀναγκαία ἐνέργεια, ὅσο καί γοητευτική ἦταν ἡ αὐτοψία σέ βιβλιοθηκῆς μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους γιά τίς ὁποῖες δέν ἔχει ἐκδοθεῖ ἀκόμα ἀναλυτικός κατάλογος τῶν μουσικῶν χειρογράφων. Οἱ ὑπάρχοντες γενικοί κατάλογοι τῶν Ἀγιορειτικῶν Μονῶν θεωροῦνται ἀτελεῖς, ὅσον ἀφορᾷ τά μουσικά χειρόγραφα, ἰδίως γι' αὐτά τοῦ ΙΘ' αἰ., ἐποχῆς πού μᾶς ἐνδιαφέρει ἄμεσα, διότι δέν διασαφηνίζουν πάντα τή σημειογραφία τῶν μουσικῶν κειμένων, παλαιά ἢ νέα, ἡ χρονολόγηση σέ πολλές περιπτώσεις δέν εἶναι ἀκριβής, καί ὁ γραφέας, ἐλλεῖψει βιβλιογραφικοῦ σημειώματος, ἐν πολλοῖς παραμένει ἄγνωστος. Ἐπομένως, ἡ μετάβαση στίς μονές καί ἡ ἐπιτόπια ἔρευνα τῶν βιβλιοθηκῶν ἀποτελέσσε ὅρο *sine qua non* γιά τόν ἐντοπισμό τοῦ ὕλικου καί τή διεκπεραίωση τῆς ἐργασίας.

Ὡστόσο, ἡ αὐτοψία δέν περιορίσθηκε μόνο στίς παραπάνω μονές, ἀλλά ἐπεκτάθηκε καί στίς ὑπόλοιπες, διότι κριθῆκε ἀπαραίτητο νά φωτογραφηθεῖ ὅλος ὁ ἀνευρεθείς ὄγκος τοῦ ὕλικου. Ἡ ἐνέργεια αὕτη θά διευκόλυνε τήν ἀνετη καί ἐνδελεχή μελέτη τοῦ χειρόγραφου ὕλικου κατὰ βούλησιν τοῦ γράφοντος, ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν τῆς μελέτης σέ κάθε ξεχωριστή φάση τῆς ἐργασίας καί ἀνεξαρτήτως τῶν στενῶν χρονικῶν πλαισίων μιᾶς ὀλιγοήμερης μετάβασης στή συγκεκριμένη Μονή, Σκήτη ἢ ἄλλη βιβλιοθήκη γενικότερα.

Ἡ προσπάθεια ἐντοπισμοῦ τοῦ ὕλικου πραγματοποιήθηκε σέ δύο φάσεις. Ἡ πρώτη φάση περιελάμβανε τήν ἔρευνα στόν ἀγιορειτικό χώρο, ὁ ὁποῖος στίς πλεῖστες τῶν περιπτώσεων ἦταν προσβάσιμος. Ἡ δεύτερη φάση περιελάμβανε τίς βιβλιοθηκῆς τοῦ ὑπόλοιπου ἐλλαδικοῦ χώρου, γιά τίς ὁποῖες ἡ ἔρευνα πραγματοποιήθηκε εἴτε δι' αὐτοψίας (πχ. οἱ Μονές τῶν Μετεώρων) εἴτε μέσω microfilms. τοῦ Παλαιογραφικοῦ Ἀρχείου τοῦ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζῆς⁸¹. Ἡ ἔρευνα τῶν χειρογράφων τῶν γειτονικῶν χωρῶν ἐντάχθηκε στή

⁸⁰ M. Richard – J. – M. Olivier, *Repertoire des bibliothèques et des catalogues de manuscrits grecs*, Brepols – Turnhout 1995³.

⁸¹ Τό περιεχόμενο τῶν φωτογραφήσεων τοῦ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζῆς περιλαμβάνεται στούς τόμους: Ἱστορικό καί παλαιογραφικό ἀρχεῖο, *Μικροφωτογραφήσεις χειρογράφων καί ἀρχείων*, ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 1978· Ἱστορικό καί παλαιογραφικό ἀρχεῖο, *Μικροφωτογραφήσεις χειρογράφων καί ἀρχείων* Β' (1978 – 1980), ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 1981· Ἱστορικό καί παλαιογραφικό ἀρχεῖο, *Μικροφωτογραφήσεις χειρογράφων καί ἀρχείων* Γ' (1981 – 1983), ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 1985· Ἱστορικό καί παλαιογραφικό ἀρχεῖο, *Μικροφωτογραφήσεις χειρογράφων καί ἀρχείων* Δ' (1984 – 1987), ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 1988· Ἱστορικό καί παλαιογραφικό ἀρχεῖο, *Μικροφωτογραφήσεις χειρογράφων καί ἀρχείων* Δ' (1984 – 1987), ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 1988· Ἱστορικό καί παλαιογραφικό ἀρχεῖο, *Μικροφωτογραφήσεις χειρογράφων καί ἀρχείων* ΣΤ' (1988 – 1992), ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 1994· Ἱστορικό καί παλαιογραφικό ἀρχεῖο, *Μικροφωτογραφήσεις χειρογράφων καί ἀρχείων* Ζ' (1993 – 1996), ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 1997.

δεύτερη φάση, κατά την οποία είχε διαμορφωθεί σαφής εικόνα του περιεχομένου του υλικού. Η διαμορφωθείσα εικόνα του υλικού⁸² επιστρατεύθηκε ως επίκουρικό στοιχείο κατά τη μελέτη των καταλόγων των χωρών αυτών, για να θεραπευθεί ή αδυναμία μετάβασης και επιτόπιας έρευνας, χωρίς να κολοβωθεί ή προσπάθεια συλλογής του πηγαιού υλικού.

Ανάλογες ενέργειες πραγματοποιήθηκαν για τό αρχείο της Μονής Δοχειαρίου για τόν ΙΘ' αϊ., τό όποιο είχε ήδη ταξινομηθεί από τόν υπεύθυνο της βιβλιοθήκης της Μονής π. Θεόκτιστο. Φωτογραφήθηκαν όλα τά έγγραφα και επιστολές πού σχετιζόταν μέ τό Νικόλαο. Τό αρχείο της Ι. Έπιστασίας έρευνήθηκε μέ τήν πολύτιμη βοήθεια του π. Θεοκτίστου⁸³.

6. Έπεξεργασία - χρήση του υλικού.

Μετά τή συλλογή του υλικού, απαραίτητη ήταν ή έπεξεργασία του. Σκοπός της έπεξεργασίας ήταν ή μεγαλύτερη δυνατή έποπτεία του πρωτογενούς υλικού. Η έπεξεργασία πραγματοποιήθηκε σέ δύο επίπεδα. Στο πρώτο επίπεδο έλαβε χώρα ή αναλυτική έως και σχολαστική αναδίφηση του έντοπισθέντος και φωτογραφηθέντος υλικού των χειρογράφων και των αρχείων. Πραγματοποιήθηκαν οι παρακάτω ενέργειες: 1) Όμαδοποίηση του διασκορπισμένου σέ διάφορες Μονές και Βιβλιοθήκες χειρόγραφου υλικού ανά είδος κωδίκων (πχ. Άνθολογίες, Στιχηράρια, Είρμολόγια κλπ). Η όμαδοποίηση συνέβαλε στή διαμόρφωση της πρώτης εικόνας του κωδικογραφικού έργου. 2) Αναλυτική καταγραφή του περιεχομένου όσων χειρογράφων δέν είχαν περιληφθεί σέ αναλυτικούς καταλόγους. Παράλληλα, καταγράφηκαν και τά κωδικογραφικά στοιχεία τους. 3) Αναλυτική αποδελτίωση και ταξινόμηση των έμπεριεχομένων μελών, ως έπόμενο στάδιο μετά τήν αναλυτική καταγραφή. 4) Μεταγραφή του αρχειακού υλικού, ήτοι των επιστολών, των διαφόρων έγγράφων και των Καταστίχων Ληψοδοσιών της Μονής Δοχειαρίου. 5) Αποδελτίωση και ταξινόμηση των πληροφοριών κατά χρονολογική σειρά.

Η αναλυτική καταγραφή του υλικού καθόρισε έν πολλοίς τά θέματα πού έπρεπε να έξετασθούν και όδήγησε άβίαστα στήν τριμερή διάρθρωση της εργασίας. Τό πρώτο μέρος άφορα τά ιστορικά ζητήματα και τή γενική διαπραγμάτευση των πτυχών του μουσικού έργου του Νικολάου. Τό δεύτερο μέρος άσχολείται μέ τήν εξηγητική δραστηριότητα του Νικολάου και τή μέθοδο πού ακολούθησε για τή διαδικασία της εξέγησης από τήν παλαιά στή νέα σημειογραφία. Τό τρίτο μέρος άσχολείται μέ ειδικότερα θέματα μορφολογίας του συνθετικού του έργου.

Η διαπραγμάτευση της εργασίας πραγματοποιήθηκε στό δεύτερο επίπεδο έπεξεργασίας του υλικού, κατά τό όποιο έλαβε χώρα ή ανασύνθεση των πληροφοριών. Στο στάδιο αυτό τηρήθηκε ή αρχή της όμαδοποίησης. Σκοπός της

⁸² Μερικά από τά στοιχεία πού διαμόρφωσαν, σύν τῷ χρόνῳ, τήν εικόνα του κωδικογραφικού έργου του Νικολάου είναι οι κωδικογραφικές προτιμήσεις του (τί είδος κωδίκων προτιμά να γράφει), τά περισσότερα συναντώμενα μέλη μέσα στους κώδικές του, ή περίοδος κωδικογραφικής δράσης.

⁸³ Για λόγους ανεξαρτήτους της θελήσεώς μας δέν κατέστη δυνατό να έρευνηθεί τό έλληνικό αρχείο της Μονής Χιλιανδαρίου για τό πρώτο μισό του ΙΘ' αϊ.

έργασίας ἦταν ἡ ἀποτύπωση τῆς συνολικῆς εἰκόνας τοῦ Νικολάου ὡς ἱστορικοῦ προσώπου καί ἡ ἀποτίμηση τοῦ συνόλου τοῦ κωδικογραφικοῦ, συνθετικοῦ καί ἐξηγητικοῦ ἔργου του. Ἐπομένως, ἐπιχειρήθηκε ἡ μετάβασή μας ἀπό τή λεπτολόγια καί ἀναλυτική παράθεση στή σύνθετη καί ὁμαδοποιημένη μελέτη τῶν στοιχείων, ὅπου καθ' ἓνα ἀπό αὐτά ἀποτελεῖ μία πολύτιμη ψηφίδα στό ψηφιδωτό τῆς γενικώτερης εἰκόνας. Ἡ ἀρχή τῆς ὁμαδοποίησης καί τῆς μετάβασης ἀπό τό εἰδικώτερο στό γενικώτερο τηρήθηκε σέ ὅλη τήν ἔκταση τῆς ἐργασίας.

Στήν διαπραγμάτευση τοῦ μουσικοῦ ἔργου τηρήθηκε ἡ ἀρχή τῆς δειγματοληπτικῆς ἐξέτασης. Ἡ ἀρχή αὕτη τηρήθηκε κυρίως κατὰ τήν ἐξέταση τῆς ἐξηγητικῆς δραστηριότητος, ὅπου ὁ τεράστιος ὄγκος τοῦ ὑπάρχοντος ὕλικου θά μπορούσε νά ὁδηγήσει σέ χρονοβόρες διαδικασίες καί ἀποπροσανατολισμό ἀπό τόν ἀρχικό στόχο τῆς σκιαγράφησης τῆς συνολικῆς εἰκόνας. Γιά τό λόγο αὐτό, δειγματοληπτικά ἐπελέγησαν ὁμάδες δύο ἢ τριῶν μελῶν ἀνά ἦχο καί ἀνά εἶδος μελοποιΐας μέ ἔμφαση στό στιχηράριο, λόγω τῆς ἐπισημανθείσης προτίμησης τοῦ Νικολάου σ' αὐτό τό εἶδος. Στή διαπραγμάτευση τῆς μορφολογίας τοῦ συνθετικοῦ ἔργου, δεδομένης τῆς εὐσύνοπτης ἔκτασής του, ἔγινε προσπάθεια νά ἐξετασθεῖ τό σύνολο τῶν συνθέσεων. Ὅμως, κι ἐδῶ τηρήθηκε ἡ ἀρχή τῆς ὁμαδοποίησης, ἀνά εἶδος συνθέσεως, γιά τήν εὐκολώτερη συναγωγή τῶν συμπερασμάτων τῆς ἔρευνας⁸⁴.

Περαίνοντας τήν ἐπιγραμματική παρουσίαση τῆς μεθοδολογίας τῆς ἐργασίας καί τῶν μερῶν της, βαίνουμε στή διαπραγμάτευση τοῦ θέματός μας *Νικόλαος ὁ Δοχειαρίτης καί ἡ συμβολή του στήν Ψαλτική Τέχνη*.

⁸⁴ Κατά τήν ἐξέταση τῶν συνθέσεων λήφθηκε ὑπ' ὄψιν ἡ μέθοδος πού διαμόρφωσε ὁ καθηγητής Ἀχιλλέας Χαλδαιάκης κατὰ τή μελέτη τῶν συνθέσεων τῶν Πολυελέων. Βλ. Χαλδαιάκης, *Πολυελέως*, σσ. 677 – 680.

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΔΟΧΕΙΑΡΙΤΟΥ ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΔΟΧΕΙΑΡΙΤΗΣ. Ο ΒΙΟΣ

1. Καταγωγή. Τό συγγενικό του περιβάλλον.

α. Τόπος και χρόνος γέννησης.

Νικόλαος του Ίωάννου εκ Δομοκοῦ, ὁρτά ποίλης, ἄκ σακκελής, ἐτῶν ἐξήντα, διαμένων στή μονή Δοχειαρίου. Ἰδού πῶς περιγράφεται ὁ ἱερομόναχος Νικόλαος στόν ἀπογραφικό κατάλογο τῆς Ἱ. Μονῆς Δοχειαρίου πού καταρτίσθηκε τήν 1η Ἰανουαρίου 1841⁸⁵. Δέν θά ὑπῆρχε καλύτερος τρόπος νά μᾶς δοθεῖ ἡ συνοπτική ἐξωτερική περιγραφή τοῦ προσώπου πού πρωταγωνίστησε στό χῶρο τῆς ἀγιορειτικῆς πολιτείας τό πρῶτο μισό τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνα, σέ μιά ἐποχή κατά τήν ὁποία ἡ φωτογραφία ἦταν ἄγνωστη. Ἄν ἐπιμείνουμε στήν ἀναγραφή τοῦ καταλόγου καί μεταφράσουμε τίς τουρκικές λέξεις⁸⁶, τά στοιχεῖα πού ἐκ πρώτης ὄψεως συλλέγουμε γιά τό Νικόλαο εἶναι τά παρακάτω: Νικόλαος τοῦ Ίωάννου ἐκ Δομοκοῦ, μετρίου ὕψους⁸⁷, ἀσπρογένης⁸⁸, ἐτῶν ἐξήντα, διαμένων στή μονή Δοχειαρίου.

⁸⁵ Φάκελλος Α΄, ἀρ. ἐγγράφου 4/1 – 1 – 1841, *Απογραφικός κατάλογος μοναχῶν Μονῆς Δοχειαρίου*. Ὁ κατάλογος περιλαμβάνει παρόμοιες πληροφορίες γιά ὅλους τοὺς μοναχοὺς τῆς Μονῆς τήν ἴδια χρονική περίοδο.

⁸⁶ Λόγω τῆς Τουρκοκρατίας ἔχουμε εὐρεία χρήση τουρκικῶν λέξεων στήν καθομιλούμενη καί τήν ἐπίσημη γλῶσσα, ὅπως συμβαίνει καί στόν παρόντα ἀπογραφικό κατάλογο: ὁρτά ποίλης, ἄκ σακκελής.

⁸⁷ Ἀντιστοιχεῖ στό ὁρτά (μέτριος) ποίλης (ὁ σχετικός μέ τό ὕψος).

Ὁ Νικηφόρος – Νικόλαος⁸⁹ Δοχειαρίτης γεννήθηκε στό χωριό Ὁμβριακή τῆς ἐπαρχίας Δομοκοῦ. Ὁ ἀκριβής τόπος καταγωγῆς του ἀναφέρεται στόν κώδ. 491 τῶν Ζητειῶν τῆς μονῆς Δοχειαρίου, ὅπου στό φ. 256r ἀναφέρεται: «ἔτος 1830 παράδοσις τοῦ πα(πᾶ) κῦρ Νηκιφὸρ(ου) ψάλτ(ου) *δομοκουδ(ου) χορίον Ὁμβρακὴ λεγόμενον*». Ἐδосεν εἰς τὸ μοναστήριον γρ(όσια): 2500 κ(αὶ) τὸν ἐτίμησε τὸ μο(να)στήριον, ἐς προσεστὸν καὶ ὁ, τη πέρν(ου)ν οἱ προηστὴ να πέρνη κ(αὶ) αὐτὸς καὶ ἐγράφι ἐδό εἰς ἔνδιξην»⁹⁰. Τὴν καταγωγή του ἀπὸ τὸ Δομοκό καὶ γενικότερα τὴν περιοχὴ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας δηλώνει, ἐπιπλέον, ἡ προφορὰ του καὶ εἰδικότερα τὸ λεκτικὸ του ἰδίωμα πού ἐνστικτωδῶς ἀποτυπώνεται γραπτῶς στοὺς τίτλους τῶν κωδίκων του⁹¹. Ἄν τὸ 1841 ὅδευε στό ἐξηκοστὸ ἔτος τῆς ἡλικίας του σύμφωνα μὲ τὸν ἀπογραφικὸ κατάλογο, τότε χρονολογία γέννησής του, εἶναι τὸ ἔτος 1781.

6. Τὸ συγγενικὸ περιβάλλον.

Ὁ, τι γνωρίζουμε γιὰ τὴν οἰκογένεια τοῦ Νικηφόρου καὶ τὸν εὐρύτερο κύκλο γνωστών του ἀπὸ τὸν τόπο καταγωγῆς, δίχως ὅμως πολλές λεπτομέρειες, προέρχεται ἀπὸ δύο ἐπιστολές σωζόμενες στό ἀρχεῖο τῆς μονῆς Δοχειαρίου⁹², μὲ ἀποστολέα τὸν Παναγιώτη Πρωτόπαππα ἐξ Ὁμβριακῆς. Τὸ πρόσωπο αὐτὸ ὑπογράφει τίς ἐπιστολές καὶ τηρεῖ ἐπικοινωνία μὲ τὸν ἱερομόναχο καθ' ὅλο τὸ χρονικὸ διάστημα μεταξύ 1834 καὶ 1840. Φέρεται ὡς ὁ ἐνδιάμεσος κρίκος μεταξύ τοῦ ἀγιορείτου Νικηφόρου καὶ τῶν λοιπῶν Ὁμβρακιωτῶν, καταγράφοντας νέα καὶ διοχετεύοντας πληροφορίες γιὰ τὸ συγγενικὸ περιβάλλον. Ὅλα αὐτὰ μᾶς ὁδηγοῦν στὴν ὑπόψια ὅτι ὁ Παναγιώτης Πρωτόπαππας πού ἀργότερα πρέπει νὰ ἱερώθηκε⁹³, εἶχε στενὴ συγγένεια μὲ τὸ Νικηφόρο καί, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ 1840⁹⁴, εἶχαν καὶ τὸ ἴδιο ἐπώνυμο *Πρωτόπαππας*⁹⁵. Ἡ συγγένεια προσδιορίζεται πιθανότατα στὴν ιδιότητα τοῦ ἐξαδέλφου ἢ ἀνεψιοῦ καὶ ὄχι τοῦ ἀδελφοῦ, καθότι στὴν ἐπιστολὴ τοῦ 1834 γνωστοποιεῖται ἡ παρουσία τοῦ πατέρα τοῦ Παναγιώτη μὲ τέτοιο τρόπο πού ὑποδηλώνει ξεκάθαρα ὅτι δέν ταυτίζονται οἱ

⁸⁸ Ἀντιστοιχεῖ στό ἄκ (ἄσπρος, λευκός) σακελῆς (ὁ σχετικὸς μὲ τὴν κόμη).

⁸⁹ Νικηφόρος καὶ Νικόλαος ἀποτελοῦν ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπο. Νικηφόρος ἦταν τὸ πρῶτο του μοναχικὸ ὄνομα καὶ μ' αὐτὸ μαρτυρεῖται στὰ ἀρχεῖα τῆς μονῆς ἀπὸ τὸ 1806, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω.

⁹⁰ Κώδ. Ζητειῶν Μονῆς Δοχειαρίου 491, φ. 256r.

⁹¹ Ἐχουμε τρία παραδείγματα φωνηεντισμοῦ πού φανερώνουν τὸ λεκτικὸ ἰδίωμα τοῦ τόπου καταγωγῆς: κώδ. Λαύρ. Μ 22, φ. 113r: κῦρ Ξένου τοῦ Κουρώνη· Δοχ. 341, φ. 297v: κῦρ Ξένου τοῦ Κουρώνη· Χίλιαν. 54 (973), φ. 72r: *ἀγίου ἀποστόλου Ἀνδρέου τοῦ πρωτουκλήτου*. Τό ὅτι πράγματι ἡ γραφὴ *Κουρώνη* εἶναι ἀποτέλεσμα φωνηεντισμοῦ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴ χρῆση τοῦ σωστοῦ τύπου *Καρώνη* σέ ἄλλο κώδικα τοῦ Νικολάου, βλ. Χίλιαν. 163 (1038), φ. 221v.

⁹² Φάκελλος Γ', ἀρ. ἐπιστ. 205/20 – 2 – 1834, Ὁμβριακή, Παναγιώτης Πρωτόπαππας *Πρὸς τὸν πανοσιότατον κύριον Παππᾶ Νικηφόρον προσκυνητῶς εἰς Ἅγιον Ὅρος εἰς ταῖς Καρεαῖς* Φάκελλος Γ', ἀρ. ἐπιστ. 59/1 -6 – 1840, Ὁμβριακή, Παππαναγιώτης Πρωτόπαππας, *Πρὸς τὸν πανοσιότατον παπᾶ Νικόλαον εἰς ταῖς Καρεαῖς*.

⁹³ Στὴν ἐπιστολὴ ἀρ. 205/20 – 2 – 1834 ὑπογράφει ὡς *Παναγιώτης Πρωτόπαππας*, ἐνῶ στὴν ἐπιστολὴ ἀρ. 59/6 – 1 – 1840 ὑπογράφει ὡς *παππαναγιώτης*, δηλώνοντας τὴν ιδιότητά του ὡς ἱερέα.

⁹⁴ Φάκελλος Γ', ἀρ. ἐπιστ. 59/1 -6 – 1840.

⁹⁵ Στὴν ἐπιστολὴ ἀρ. 59/1 – 6 – 1840 δηλώνει ὑπογράφοντας : «*Πρωτόπαππας καὶ γὰρ υἱὸς αὐτοῦ Παππαναγιώτης*». Τὸ ἐπώνυμο *Πρωτόπαππας* ἀπαντᾶται πολὺ συχνά στὴ Φθιώτιδα, βλ. Ἀρχεῖο ΙΑΝΕ.

πατεράδες τῶν δύο προσώπων Νικηφόρου – Νικολάου καί Παναγιώτη⁹⁶. Στήν ἐπιστολή, ἐπίσης, ἀφήνεται νά ἐννοηθεῖ ὅτι, πέρα ἀπό τό σεβασμό πού ἔτρεφε ὁ ἀποστολέας πρὸς τό Νικηφόρο, ὑπῆρχε καί μία σεβαστή διαφορά ἡλικίας πού τόν ὑποχρέωνε νά τόν ἀποκαλεῖ *παπούλη*⁹⁷, τόν δέ ἑαυτό του νά ὀνομάζει *τῆς πανοσιότητός (σου) φίλτατος αὐτῆς υἱός*⁹⁸. Ἐπομένως, ὁ Νικηφόρος φαίνεται νά ἦταν ὁ μεγαλύτερος ἡλικιακά ἀπό τά μέλη τῆς οἰκογενείας Πρωτόπαππα. Στήν ἴδια ἐπιστολή διακρίνονται καί ἄλλα μέλη τῆς οἰκογενείας, ἐκτός τοῦ Παναγιώτη. Ὁ τελευταῖος σέ ἰδιαίτερη παράγραφο, ἀναζητᾷ τόν ἀναγνώστη *Κολυβόπουλο*, ὁ ὁποῖος ἦταν γαμπρός στήν οἰκογένεια καί κάποια στιγμή⁹⁹ ἐγκατέλειψε τήν Ὀμβριακή γιά νά καρεῖ μοναχός στό Ἅγιον Ὅρος. Ὁ *Γιαννακός* ἐπίσης, εἶναι ἓνα ἄλλο μέλος τῆς οἰκογενείας Πρωτόπαππα καί δηλώνει στό περιθώριο τῆς ἴδιας ἐπιστολῆς μέ τό γραφικό του χαρακτήρα τό σεβασμό πού τρέφει γιά τό πρόσωπο τοῦ Νικηφόρου¹⁰⁰.

2. Ἡ παρουσία τοῦ Νικηφόρου στό Ἅγιον Ὅρος.

α. Τά πρώτα χρόνια στή μονή Δοχειαρίου ἕως τό 1822.

Τί ἄραγε, ὥθησε τό Νικηφόρο νά ἐγκαταλείψει τήν περιοχή τοῦ Δομοκοῦ καί νά ἀνέλθει στό Ἅγιον Ὅρος; Ἡ ἐποχή κατά τήν ὁποία γεννήθηκε ὁ Νικηφόρος ἐγκυμονοῦσε πολλούς κινδύνους. Ἡ τουρκική δουλεία καί ἡ δράση στίς γειτονικές περιοχές Ἀλβανῶν καί κυρίως τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ¹⁰¹, καλλιεργοῦσε τήν ἀβεβαιότητα

⁹⁶ Στό ὑστερόγραφο τῆς ἐπιστολῆς ἀρ. 205 ἀναφέρει ὅτι: «Ἡθελε σοι γράψῃ καί ὁ παπάχης μου (χαϊδευτικά πατερούλης, βλ. Ἀρχεῖο ΙΑΝΕ) ὅμως δέν ἔτυχεν ἐδῶ ἦτον εἰς τό Ζητοῦνι (Λαμία, βλ. Ἀρχεῖο ΙΑΝΕ) καί μὴ τὸ φέρρει εἰς βάρος». Ἡ χρήση τοῦ κτητικοῦ *μου* στή λέξη *παπάχης* διαχωρίζει τοὺς γονεῖς τῶν προσώπων καί ἐνισχύει τίς ἐξῆς δύο περιπτώσεις: α) οἱ γονεῖς τῶν δύο προσώπων εἶναι ἀδελφία, ὅποτε ὁ Παναγιώτης καί Νικηφόρος εἶναι ἐξάδελφοι, καί β) ὁ πατέρας τοῦ Παναγιώτη εἶναι ἀδελφός τοῦ Νικηφόρου, ὅποτε ὁ Παναγιώτης εἶναι ἀνεψιός τοῦ Νικηφόρου. Ἐπιπλέον, στήν ἴδια ἐπιστολή δηλοποιεῖται ὅτι ὁ Παναγιώτης Πρωτόπαππας μόνο ἐξ ἀκοῆς γνωρίζει τόν ἱερομόναχο συγγενῆ του, πράγμα πού ἐνισχύει τήν ὑπόθεση ὅτι πρόκειται περισσότερο γιά ἀνεψιό.

⁹⁷ Φάκελος Γ', ἀρ. ἐπιστ. 205/ 20 – 2 – 1834, στίχ. 9.

⁹⁸ Ο. π., σημείωμα ὑπογραφῆς.

⁹⁹ Πιθανόν μετά τό θάνατο τῆς γυναίκας του, διότι ἀναφέρεται ὡς *ποτέ γαμβρός*, βλ. ἀρ. ἐπιστ. 205.

¹⁰⁰ Ἀρ. ἐπιστ. 205: *Κάγῳ Γιαννακός πανευλαβῶς προσκυνῶ καί φιλῶ τὸ χέρι σου*. Ἡ ταύτιση τῶν ὀνομάτων τοῦ Γιαννακοῦ καί τοῦ πατέρα τοῦ Νικηφόρου Ἰωάννου δέν μπορεῖ νά περάσει ἀπαράτηρητη στήν κριτική ματιά τοῦ ἐρευνητῆ, ὁ ὁποῖος δύναται νά θεωρήσει δεδομένη τήν ἄμεση σχέση καί στενή συγγένεια τῶν δύο προσώπων.

¹⁰¹ Κατά τά χρόνια μεταξύ 1775 – 1795 παρατηρεῖται ζωηρότερη διείσδυση στίς ἐλληνικές περιοχές Ἀλβανῶν, οἱ ὁποῖοι ἐγκαθίστανται μόνιμα σ' αὐτές, καταπιέζοντας Ἕλληνες καί Τούρκους. Παρά τίς ἐκκαθαριστικές προσπάθειες τῶν Τούρκων, κατά τό 1779, πολλοί ἄτακτοι Ἀλβανοὶ κατέφυγαν στή Θεσσαλία, Ὀλυμπο καί Ἡπείρο καί λύμαιναν τίς γύρω περιοχές. Μέσα σ' αὐτή τήν ταραγμένη κατάσταση ἐμφάνιστηκε ὁ Ἀλῆ Πασᾶς, ὁ ὁποῖος σύν τῷ χρόνῳ ἐπεξέτεινε τήν κυριαρχία του καί τίς δραστηριότητές

καί τό φόβο στόν καθημερινό βίο τῶν ὑπόδουλων Χριστιανῶν. Μέσα στίς παραπάνω ἐπιστολές παίρνουμε μία γεύση γιά τήν ἔκρυθμη κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε λόγω τῆς τουρκικῆς δουλείας καί τῆς κατοπινῆς ἐπανάστασης τῆς παλιγγενεσίας. Ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς κατάστασης, ἡ περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα δέν ἀπέπνεε ἀέρα ἀσφάλειας καί ἡ φυγή σέ μέρη λιγότερο ἐπικίνδυνα ἀποτελοῦσε στόχο τῶν χριστιανῶν κατοίκων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους¹⁰². Τό Ἅγιον Ὅρος ἦταν ἓνας τόπος περισσότερο ἀσφαλῆς σέ σχέση μέ τήν ὑπόλοιπη χώρα πού ταλανιζόταν ἀπό δεινή οἰκονομική κατάσταση καί ἔλλειψη εὐκαιριῶν¹⁰³. Πέρα, ὅμως, ἀπό τούς πολιτικούς, οἰκονομικούς καί κοινωνικούς λόγους, ἰσχυροί πρέπει νά ἦταν καί οἱ θρησκευτικοί πού ὠδήσαν τόν μόλις ἐνηλικιωθέντα Νικηφόρο νά ἀκολουθήσει τό μοναχικό βίο καί νά ἐγκαταβιώσει στό Ἅγιον Ὅρος. Οἱ παραπάνω ἐπιστολές καταδεικνύουν τήν ἄμεση σχέση τοῦ οἰκογενειακοῦ περιβάλλοντος τοῦ Νικηφόρου μέ τήν Ἐκκλησία καί τό μοναχισμό, ἐπομένως καί τήν παιδιόθεν γαλούχηση τοῦ Νικολάου στά ἐκκλησιαστικά πράγματα. Μέσα σ' αὐτές ἀναφέρονται ὁ κύριος Διονύσιος πού διδάσκει τὰ μουσικά στόν Παναγιώτη Πρωτόπαππα¹⁰⁴ καί ἀργότερα ἐνδύεται τό μοναχικό σχῆμα¹⁰⁵. Ὁ Διονύσιος, ἀγιορείτης μοναχός, καταγόμενος προφανῶς ἀπό τήν ἴδια περιοχή, εἶναι φίλος τῆς οἰκογενείας, ἐνῶ ὁ προαναφερθεῖς γαμπρός τῆς οἰκογενείας Κολυβόπουλος καταφεύγει στό Ἅγιον Ὅρος. Τό θρησκευτικό οἰκογενειακό περιβάλλον του, ἡ ἐγκαταβίωση συμπατριωτῶν του στό Ἅγιον Ὅρος καί ἡ δραστηριοποίηση στήν περιοχή τῆς Θεσσαλίας «ταξειδιωτῶν»¹⁰⁶ μοναχῶν πρὸς συλλογή «ἐλεῶν», ἐνδεχομένως ἐπηρέασαν τό νεαρό Νικηφόρο καί τόν ὁδήγησαν στήν ἀπόφαση νά ἀκολουθήσει

του μέχρι καί τή Θεσσαλία, μέ τό πρόσχημα τῆς διώξης τῶν ληστῶν. Περ. λεπτομέρειες γιά τή δράση τῶν Ἀλβανῶν καί τοῦ Ἀλῆ Πασά, βλ. Βακαλόπουλος, Ρωσοτουρκικός πόλεμος, σσ. 85 – 86.

¹⁰² Γιά νά ἐξασφαλίσουν οἱ Ἕλληνες καλύτερη διαβίωση στά πλαίσια τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας κατέφευγαν στίς ἐλεύθερες ἑλληνικές ἐστίες, πρὸς τό ἐσωτερικό καί τά ὄρεινά τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, πρὸς τά λατινοκρατούμενα νησιά τοῦ Ἰονίου καί τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, στίς λατινοκρατούμενες περιοχές τῆς Ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας, καθὼς καί σέ περιοχές ἐκτός Ἑλλάδας, ὅπως Μολδαβία καί Βλαχία κ. ἄ. Γιά τήν ἀποχώρηση – μετανάστευση τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἀσφαλέστερα μέρη, βλ. Βακαλόπουλος, Ἡ θέση τῶν Ἑλλήνων, σσ. 70 – 77.

¹⁰³ Ἡ ἱερή πολιτεία τοῦ Ἀγίου Ὁρους ὑπῆρξε τό μεγαλύτερο καί σημαντικότερο ὁρδόδοξο μοναστικό κέντρο κατὰ τήν Τουρκοκρατία. Μέ τήν ἐκούσια ὑποταγή τῆς στοὺς Τούρκους εἶχε ἐξασφαλίσει ἀπὸ νωρὶς τήν αὐτοδιοίκησή της, τήν ἀπαλλαγή της ἀπὸ τήν παρουσία στρατιωτικῶν σωμάτων καί γενικότερα τήν ὀχλήση τοῦ κατακτητῆ, βλ. Βακαλόπουλος, Ἡ θέση τῶν Ἑλλήνων, σ. 72.

¹⁰⁴ Ἀρ. ἐπιστ. 205, στίχ. 19 – 20: *Διαβάζω δὲ καί τὰ μουσικά εἰς τόν κύριον Διονύσιον.*

¹⁰⁵ Φάκελος Γ', ἀρ. ἐπιστ. 59/6 – 1 – 1840, ὡς: *ὁ ἐν ἱερομονάχοις παππα Διονύσιος ἀδελφικῶς σὰς ἀσπάζεται.*

¹⁰⁶ Ἡ «Ζητεία» ἢ «Ταξειδίων» ἐντάσσεται στήν πολύπλευρη προσπάθεια τῶν ἀγιορειτικῶν Μονῶν νά ἐξασφαλίσουν χρήματα, τά ὅποια ἦταν ἀπαραίτητα γιά τήν πληρωμὴ τῶν διαφόρων ἐπαχθῶν οἰκομικῶν υποχρεώσεων ἐναντι τοῦ ὀθωμανοῦ κατακτητῆ. Πνευματικοί καί δάσκαλοι, κατὰ κανόνα ἱερομόναχοι, διέτρεχαν τίς ἐπαρχίες πρὸς συλλογὴ προαιρετικῶν «ἐλεῶν», ἀντιπροσφέροντας πνευματικὴ ὠφέλεια πού ἐκπῆγγε ἀπὸ τά Τιμία Λείψανα, τά ὅποια μετέφεραν μαζί τους ἢ τίς διάφορες ἱεροπραξίες πού ἐπιτελοῦσαν. Παράλληλα, ἡ παρουσία τῶν «Ταξειδιωτῶν» συνετέλεσε στήν προβολή τοῦ ἀγιορειτικοῦ μοναχισμοῦ, καθ' ὅτι ὁ λαὸς θαύμαζε τήν πνευματικὴ περιωπὴ τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν, μέ ἀποτέλεσμα τό Ἅγιον Ὅρος νά καταστεῖ πόλος ἑλξης. Γιά τούς «Ταξειδιώτες» καί τή «Ζητεία», βλ. Ἀλέξανδρος Λαυριώτης, Ἅγιον Ὅρος, σσ. 186 – 189· Κοσμάς, *Χερσόνησος*, σ. 93· Πατρινέλης, *Ὁργάνωση τοῦ Γένους*, σ. 144· Χρήστου, *Ἅγιον Ὅρος*, σ. 200.

τή μοναχική πολιτεία. Η απόφαση του υλοποιήθηκε με την εγκατάστασή του στη μονή Δοχειαρίου.

Η πρώτη σχετική μαρτυρία για την παρουσία του Νικηφόρου στη μονή Δοχειαρίου βρίσκεται στα *Κατάστιχα ληψοδοσιών* της Μονής, τή χρονιά 1806 – 1807¹⁰⁷, όπου αναφέρεται σάν *διάκος Νικηφόρος* πού δανείζει στό μοναστήρι 150 γρόσια μέ τόκο έξι τοῖς έκατό. Άν τό 1806 ή 1807 χειροτονείται διάκονος σέ ήλικία εικοσιπέντε έτών, τότε θά πρέπει νά μετέβη στό Άγιον Όρος στίς αρχές τοῦ 19^{ου} αἰ. Άπό τίς πληροφορίες πού μᾶς έφοδιάζουν τά ἴδια κατάστιχα¹⁰⁸ υποπτευόμαστε ότι Γέροντάς του στήν ιδιόρρυθμη τότε Μονή ήταν ὁ *Προηγούμενος Παῦλος*. Πληροφορούμαστε, επίσης, ότι τό 1812 – 1813 εἶχε ἤδη χειροτονηθεῖ στό δεύτερο βαθμό τῆς ιερωσύνης.

Ο Νικηφόρος δέν φαίνεται νά εγκαταβίωσε στή Μονή για μεγάλο χρονικό διάστημα. Δύο σημειώματα τῶν καταστίχων τόν παρουσιάζουν νά διαμένει τό 1819 στίς Καρυές¹⁰⁹ καί τό 1820 νά ἀνήκει στήν ομάδα τῶν Δοχειαριτῶν κελλιωτῶν¹¹⁰. Η εγκατάσταση τοῦ Νικηφόρου στίς Καρυές στήν πραγματικότητα ἔγινε νωρίτερα ἀπό τίς παραπάνω ἡμερομηνίες, ἀφοῦ τό Σεπτέμβριο τοῦ 1818 μέ μοναστηριακό ὁμόλογο¹¹¹ τοῦ παραχωρεῖται στίς Καρυές ἡ καλύβα¹¹² πού βρισκόταν στό χῶρο τοῦ Κονακίου τῆς Μονῆς ἀντί 850 γροσίων. Η αἴτηση ἀπόκτησης καλύβης πρέπει νά σχετίζεται μέ τήν ἀνάληψη τῶν καθηκόντων του ὡς Πρωτοψάλτη τοῦ Πρωτάτου¹¹³ ἐκείνη τήν περίοδο. Η καλύβα ἐπεστράφη στό μοναστήρι τό 1843, μετά ἀπό εἴκοσι πέντε χρόνια χρήσης¹¹⁴. Άπό τήν παραχώρηση τῆς καλύβας καί μέχρι τό θάνατό του παρέμεινε καί δραστηριοποιήθηκε στήν ἀγιορειτική πρωτεύουσα, οἱ δέ Καρυές θεωροῦνται ὡς κατ' ἐξοχήν τόπος κατοικίας του, παρά τό γεγονός ὅτι ἀνῆκε στή δύναμη τῆς μονῆς Δοχειαρίου.

Κατά τά δύσκολα καί ἐπικίνδυνα χρόνια τῆς Ἑλληνικῆς ἐπανάστασης στήν ὁποία συμμετέσχε ἡ Χαλκιδική καί τό Άγιον Όρος τό 1821¹¹⁵, ὁ Νικηφόρος δέν πρέπει νά ἀπομακρύνθηκε ἀπό τό χῶρο τῆς ἀγιορειτικῆς πολιτείας, οὔτε νά διέκοψε τίς σχέσεις του μέ τή μονή τῆς μετανόιας του. Τό πιθανότερο εἶναι νά παρέμεινε στήν καλύβα τῶν Καρυῶν ἀπασχολούμενος μέ τό ἐργόχειρο τῆς

¹⁰⁷ Κατάστιχα ληψοδοσιῶν 1806 – 7, ΛΑ xxxi, φ. 14v.

¹⁰⁸ Κατάστιχα ληψοδοσιῶν 1812 – 13, ΛΑ xxxiv, φ. 26v: γρ. 9 *διάφορον τῷ προηγούμενῳ Παύλῳ διά μίαν ὁμολογίαν 150 γρ. τοῦ παπά Νικηφόρου*.

¹⁰⁹ Κατάστιχα ληψοδοσιῶν 1819 – 20, ΛΑ xxxix, φ. 21r: *τοῦ ἐν Καραῖς παπά κύρ Νικηφόρου ψάλτη*.

¹¹⁰ Κατάστιχα ληψοδοσιῶν 1820 – 21, ΛΑ xxxx, φ. 10v: *Άπό δοσίματα τῶν ἡμετέρων κελλιωτῶν... γρ. 17 ὅσα παρά τοῦ παπά Νικηφόρου ψάλτη*.

¹¹¹ Φάκελλος Μ, ἀρ. ἐπιστ. 77 /; - 9 – 1818: *Μοναστηριακόν ὁμόλογον παραχωρήσεως καλύβης κονακίου εἰς τόν ἐν Ἱερομονάχοις Πανοσιομουσικολογιώτατον παπά κύρ Νικηφόρον ἀντί 850 γροσίων*.

¹¹² Τό μοναστηριακό ὁμόλογο ἀναφέρει λεπτομερῶς τά χαρακτηριστικά μέρη τῆς καλύβας: *ἡ ὁποία καλύβα ἔχει ἐπάνω μέν δύο ὀντάδες μέ μίαν ἀπλωταρέαν καλυμένη οὔσα ὅλη δι' ὅλη εἰς τό Κονάκι, κάτω δέ ἐν ἐργαστήριον καί ἐν κατώγιον καί οὐχί ἄλλα*. Βλ. Μοναστηριακόν Όμολογον, ὅπ. π.

¹¹³ Μνεῖα ἐτησίου μισθοῦ στά κατάστιχα ἐσόδων καί ἐξόδων τῆς Ἱ. Κοινότητος τῶν ἐτῶν 1819 – 1820. Πρσ. γιά τήν ιδιότητα τοῦ Νικολάου ὡς Πρωτοψάλτου τοῦ Πρωτάτου, βλ. §3. 6 τοῦ παρόντος κεφ.

¹¹⁴ Κατάστιχα ληψοδοσιῶν 1843 – 44, ΛΑ LVI, φ. 8r: γρ. 850 *Μαῖ 3 τῷ διδασκάλῳ παπά Νικολάῳ διά τήν ἐν Καραῖς καλύβην τῆς τιμῆς, πλὴν δέν ἐδόθη ἀπ' αὐτοῦ ἡ ὁμολογία*.

¹¹⁵ Γιά τόν ἀγῶνα στή Χαλκιδική καί τή μετέπειτα ὑποταγή τοῦ Άγίου Όρους βλ. ΙΕΕ, τ. ΙΒ', σ. 188.

ἀντιγραφῆς μουσικῶν χειρογράφων καί τήν ψαλτική. Ἦδη τό 1822 ἀντιγράφει μιᾷ ἀνθολογία γιά τή μονή Δοχειαρίου¹¹⁶ καί τό 1823 ἀντιγράφει γιά λογαριασμό τοῦ ἱερομονάχου Νικοδήμου Χιλανδαρινοῦ ἕνα εἰρμολόγιο τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου¹¹⁷. Αὐτό σημαίνει ὅτι κατά τή διάρκεια τῆς ἐπανάστασης τῶν Καρυῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἀλλά καί δύο χρόνια μετά ἀπό τήν ἀποτυχημένη ἐκβάσή της, ὁ Νικηφόρος ἐργάζεται στόν ἴδιο χώρο. Ὡστόσο, τά *Κατάστιχα* ληψοδοσιῶν δέν μαρτυροῦν κάποιες οἰκονομικές δοσοληψίες μέ τή Μονή ἀπό τό 1822 ἕως καί τό 1830, πράγμα πού θά μπορούσε νά ἐκληφθεῖ ὡς ἀπουσία ἀπό τόν ἀγιορειτικό χώρο. Ἡ ἔλλειψη μαρτυριῶν, ὅμως, δικαιολογεῖται ἀπό τήν ἐκφυγμένη κατάσταση τῆς ἀγιορειτικῆς πολιτείας καί δέ συνεπάγεται ὅπωςδήποτε καί ἀπουσία τοῦ Νικηφόρου ἀπ' αὐτήν. Παρ' ὅλη τήν προαναφερθεῖσα σχετική διαλεκτική περί τοῦ θέματος τῆς ἀπουσίας ἢ μή τοῦ ἱερομονάχου Νικηφόρου ἀπό τό Ἅγιον Ὄρος, εἶναι διάχυτη ἡ ἄποψη στή Μονή, ἐδραζομένη ἐπὶ τῆς προφορικῆς, κυρίως, παραδόσεως ὅτι ὁ Νικηφόρος κατέφυγε στήν Κωνσταντινούπολη γιά κάποιο χρονικό διάστημα¹¹⁸. Αὐτό, πιθανόν, νά σχετίζεται μέ τήν περί τό 1830 δωρεά ἀπό τήν πλευρά τοῦ ἱερομονάχου ἱκανοῦ ποσοῦ χρημάτων πού προέρχονταν ἀπό «ζητεία», ὅπως πληροφορούμαστε ἀπό τό προαναφερθέν σημείωμα τοῦ κώδικα τῶν Ζητειῶν τῆς Μονῆς Δοχειαρίου 491, φ. 256r. Ἡ παράδοση τῶν χρημάτων στή Μονή ἄλλαξε, ὅπωςδήποτε, τήν κατάσταση τοῦ Δοχειαρίτη ἱερομονάχου.

6. 1830 – 1834. Ὁ Νικηφόρος γίνεται Προεστώς.

Ἡ παράδοση ἐξ ἰδίων τοῦ μεγάλου ποσοῦ τῶν 2540 γροσίων στίς 23 Ἰουλίου τοῦ 1830¹¹⁹ στή μονή Δοχειαρίου ἀποτελέσσε σημαντικό σταθμό στή μοναστική πορεία τοῦ Νικηφόρου. Τά χρήματα αὐτά τοῦ χάρισαν τό ζηλευτό βαθμό τοῦ προεστῶτος. Μέ τό γράμμα, πού ὑπέγραψαν ἅπαντες οἱ Προϊστάμενοι τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Δοχειαρίου, ἐπαναπροσδιορίσθηκε ἡ σχέση τοῦ Νικηφόρου μέ

¹¹⁶ Εἶναι ἡ ἀνθολογία Δοχ. 341 πού γράφτηκε τόν Αὐγούστο τοῦ 1822 σύμφωνα μέ τό βιβλιογραφικό σημείωμα: *τό παρόν βιβλίον ἐγράφη παρ(ου) νι/κηφόρ(ου) ἐλαχίστ(ου) ἱερομονάχ(ου). εἰς τά /αὐχ(ή) χρονολογία αὐθ(ή)σημένη) κ(αί) εἰς τάς β' τ(ου) αὐγ(ου)στ(ου) ἐλαβε/ τέλος, Δοχ. 341, φ. 448r.*

¹¹⁷ Εἶναι τό εἰρμολόγιο Χιλαν. 88 (1022). Στό α' ἐσώφυλλο τῆς στάχωσης εἶναι γραμμένο στά Σλαβωνικά τό παρακάτω σημείωμα: Се[ ]н[ ] и[ ]рмо[ ]логъ е[ ]сть [ ] на папа Нѣко[ ]дѣма Χιλандарца:1823. Σέ ἐλεύθερη μετάφραση: Αὐτό τό εἰρμολόγιο ἀνήκει στόν παπά Νικόδημο Χιλανδαρινό: 1823. Στό φ. 1v ὑπάρχει τό παρακάτω σημείωμα μέ συναφές περιεχόμενο: Се[ ]н[ ] Ἰ[ ]рмо[ ]ло[ ]ги[ ]нъ е[ ]сть Нѣко[ ]дим[ ] i[ ]еромонаХ[ ] Χιλандарском[ ] написа[ ]с до бремена егда пленѣша ба[ ]рбари ст[ ]ю го[ ]р[ ] а[ ]о[ ]нскою: 1823. Σέ ἐλεύθερη μετάφραση: Αὐτό τό εἰρμολόγιο εἶναι τοῦ Νικοδήμου ἱερομονάχου Χιλανδαρινοῦ γράφτηκε στά χρόνια ὅταν λεηλάτησαν οἱ βάρβαροι τό Ἅγιον Ὄρος τοῦ Ἄθω: 1823.

¹¹⁸ Ὑπάρχει σήμερα ἡ ἄποψη στή Μονή ὅτι ὁ Νικηφόρος κατέφυγε στήν Κωνσταντινούπολη μετά τό ξέσπασμα τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης καί τή συμμετοχή τοῦ Ἁγίου Ὁρους σ' αὐτήν. Κάτι τέτοιο, ὅμως, δέν εἶναι ἐξακριβωμένο, μέχρι τώρα τουλάχιστον, μέσα ἀπό τίς πηγές. Ὡστόσο, στόν κατάλογο συνδρομητῶν τοῦ ἐντύπου *Ταμείου Ἀνθολογίας* τοῦ Χουρμουζίου (1824) ἀναφέρονται οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πανοσιολογιώτατοι ἱερομόναχοι Διδάσκαλος Κύρ Κοσμάς καί ὁ Κύρ Νικηφόρος τοῦ ἁγίου Νικολάου Γαλατᾶ ὁμοίως, ὀνόματα πού πιθανόν νά παραπέμπουν στούς μουσικούς ψάλτες τῆς μονῆς Δοχειαρίου τόν ΙΘ' αἰ. Κοσμά καί Νικηφόρο. Αὐτά, βέβαια, εἶναι ὑποθετικά καί τίποτα δέν ἔχει ἐξακριβωθεῖ μέχρι τώρα.

¹¹⁹ Σύμφωνα μέ τό μοναστηριακό γράμμα τῆς αὐτῆς ἡμερομηνίας, Φάκελλος ΙΕ', ἀρ. 8/23 – 7 - 1830: *Ἱεροσφράγιστο γράμμα δηλοποιοῦν ὅτι ὁ ἱερομόναχος Νικηφόρος ἔκαμε παράδοσιν γρ. 2540 καί ἐγινε προεστώς· συμφωνίης παραμονῆς τοῦ στή Μονή.*

τή μονή Δοχειαρίου μέ τή διαβεβαίωση ὅτι ὁ πανοσιότατος συναδελφός, συμμασθηριακός καί συγκοινωδιάτης Νικηφόρος θά ἀνῆκε στήν ομάδα τῶν προεστώτων. Αὐτό σημαίνει ὅτι θά ἀπολάμβανε συγκεκριμένα προνόμια πού ἀπέρρεαν ἀπό τήν ιδιότητά του. Τά προνόμια συνοψίζονταν στά ἑξῆς σημεία: α) θά ἐλάμβανε ἕνα διατεταγμένο χρηματικό ποσό πού θά τοῦ ἐξασφάλιζε τή δυνατότητα νά δραστηριοποιεῖται ἀνενόχλητος μέσα σέ καθεστώς ἐλευθερίας¹²⁰. β) θά διασφάλιζε τήν ἀμέριμνη διαβίωσή του χωρίς νά ἐνοχλεῖται ἀπό ταξίδια ἢ ἄλλες μακρινές καί μακροχρόνιες μετακινήσεις, στίς ὁποῖες ὑποβάλλονταν οἱ μοναχοί γιά τήν ἐξυπηρέτηση τῶν διαφόρων ἀναγκῶν καί ὑποθέσεων τῆς μονῆς, καί γ) ἡ ἐξ οἰασδῆποτε κατευθύνσεως ἐπιβουλή ἐναντίον τοῦ κατεχόμενου τίτλου τοῦ προεστώτος ἢ τῆς ιδιότητάς του ὡς μοναστηριακοῦ θά συνιστοῦσε τήν καταβολή χρηματικοῦ ποσοῦ στό Νικηφόρο ἴσο μέ τό ἀνωτέρω ποσό τῶν 2450 γροσίων. Ἀσφαλιστική δικλείδα ἐνάντια στήν ὑποθετική ἀσύδοτη χρήση τῆς ιδιότητος τοῦ προεστώτος ἀπό πλευρᾶς τοῦ Νικηφόρου θά ἦταν ἡ ἀπώλεια τοῦ καταβληθέντος ποσοῦ καί ἡ ἀναγκαστική ἀποχώρηση ἀπό τό μοναστήρι.

Μετά τήν ἀπόκτηση τοῦ τίτλου τοῦ προεστώτος, ὁ Νικηφόρος ἐγκαταστάθηκε στή Μονή, ἀφοῦ τό 1832 ἀναφέρεται ὡς κοινωδιάτης¹²¹ ἀλλά δύο χρόνια ἀργότερα, στίς 22 Αὐγούστου 1834, τόν συναντοῦμε στίς Καρυές καί στό Δοχειαρίτικο κονάκι. Ἐκεῖ ἔλαβε ἐπιστολή τῶν Χιλανδαρινῶν πατέρων¹²² πού θά ἄλλαζε τήν πορεία στίς σχέσεις μεταξύ αὐτοῦ καί τῆς μονῆς Δοχειαρίου.

γ. 1834 – 1837. Ὁ Νικηφόρος γίνεται Νικόλαος καί Χιλανδαρινός.

Μέ τήν ἐπιστολή αὐτή οἱ Χιλανδαρινοί κάλεσαν τό Νικηφόρο στή μονή Χιλανδαρίου, μέ σκοπό νά ἐργασθεῖ γιά τήν προσαρμογή ἐλληνικῶν μελωδιῶν στά σλαβωνικά λειτουργικά κείμενα. Μία παρόμοια ἐργασία εἶχε ἐπιτελεσθεῖ γιά τή μονή Χιλανδαρίου καί ὀλοκληρωθεῖ τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1834 γιά τό στιχηράριο τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν¹²³. Ἐπομένως, ἡ ἐπικοινωνία μεταξύ Νικηφόρου καί μονῆς Χιλανδαρίου εἶχε ξεκινήσει ἐνωρίτερα ἀπό τή χρονολογία τῆς ἐπιστολῆς. Τό πνεῦμα τῆς ἐπιστολῆς ἦταν ἐνθουσιαστικό, ἐγκάρδιο, εὐχαριστιακό καί ἀπέπνεε ἀέρα ἀγαστῆς συνεργασίας. Πέρα ἀπό τή μουσική πλευρά της, ἐμπεριείχε ἐπίσης ἐσωτερικά καί μία βαθύτερη χροιά προσέγγισης, ἀπό καί πρὸς τή μονή Χιλανδαρίου ὅπως ἀποδείχθηκε ἀργότερα, ὅταν ἡ στιγμιαία πρόσκληση μετατράπηκε σέ ἑνταξή τοῦ Νικηφόρου στή Χιλανδαρινή ἀδελφότητα μέ τήν

¹²⁰ ἵνα ζῇ ἐλευθέρως καί ἀπειράκτως καί παρ' ἡμῶν καί παρὰ τῶν μεταγενεστέρων, ὁ. π., στίχ. 7 – 9.

¹²¹ Κατάστιχα ληψοδοσιῶν 1832, ΛΑ xxxiii, φ. 8r: γρ. 1000 ἀπό τόν παπά κύρ Νικηφόρον ψάλτην κοινωδιάτην μας πρὸς 6%.

¹²² Κώδικας ΚΔ', ἀρ. ἐπιστ. 52/22 – 8 – 1834: Τῷ πανομολογιστῷ κυρίῳ Νικηφόρῳ Ἱερομονάχῳ εἰς Δοχειαρίτικον Κονάκι ἐν Καριαῖς.

¹²³ Πρόκειται γιά τόν κώδ. Χιλαν. 580, τή σλαβωνική προσαρμογή τοῦ στιχηραρίου τοῦ Γερμανοῦ στή Νέα Σημειογραφία, βλ. Jakovlević, Inventar, σ. 200.

κουρά του σέ μεγαλόσχημο μοναχό καί τήν ἀλλαγὴ τοῦ ὀνόματός του σέ Νικόλαο. Ὁ Νικηφόρος, Νικόλαος πιά, ἐμφανίζεται στὰ μουσικά βιβλία τῆς περιόδου καί συγκεκριμένα στοὺς καταλόγους συνδρομητῶν πού προέρχονται ἀπὸ τὴ *Μονὴ τοῦ Χιλιανδαρίου*, ὡς *Πανοσιομουσικολογιώτατος παπὰ Νικόλαος* τὸ 1835¹²⁴ καί ὡς *Πανοσιομουσικολογιώτατος Νικόλαος* τὸ 1836¹²⁵.

Ὁ Νικόλαος δέν πρέπει νὰ ἐγκαταστάθηκε ἐντὸς τῆς μονῆς Χιλιανδαρίου. Ἡ ἐπιστολὴ πού ἀπηρῦδυναν οἱ Χιλανδαρινοὶ τὸ Νοέμβριο τοῦ 1837 καλῶντας τον νὰ ψάλει στὴν ἑορτὴ τῶν Εἰσοδίων (τῆς Παναγίας τῆς Τριχερούσης)¹²⁶, παραλήφθηκε στὶς Καρυές καί κατὰ πᾶσα πιθανότητα στὴν καλύβη πού τοῦ εἶχε παραχωρηθεῖ ἀπὸ τὸ 1818. Ἡ παρουσία τοῦ Νικολάου στὴ Χιλιανδαρίου, ὡς ἀδελφοῦ τῆς Μονῆς, διήρκεσε τρία χρόνια, ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1834¹²⁷ μέχρι τὸ τέλος τοῦ 1837 ἄφοῦ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1838, σύμφωνα μὲ ἔγγραφο τῆς μονῆς *Δοχειαρίου*¹²⁸, ἐπανακοινοβίωσε καί ἀνέλαβε καθήκοντα ἀντιπροσώπου τῆς μονῆς στὴν Ἱερὰ Σύναξη.

Δέν γνωρίζουμε ἀκριβῶς τοὺς λόγους πού ὁδήγησαν τὸ Νικόλαο νὰ ἐγκαταλείψει τὴ μονὴ τῆς μετανοίας του καί νὰ προσχωρήσει στὴ μονὴ Χιλιανδαρίου κατὰ τὴ στιγμή πού ἐτιμᾶτο ὡς προεστώς, εἶχε μισθό καί δεδηλωμένα προνόμια ἐγγράφως. Ποιὰ ἦταν τὰ βαρύτερα κίνητρα ἀποχώρησης ἀπὸ τὴ μονὴ *Δοχειαρίου*; Τί προηγήθηκε αὐτῆς τῆς φυγῆς; Γιά ποιό λόγο ἐπανῆλθε ἀργότερα στὴ μονὴ *Δοχειαρίου*; Ἡ ἔλλειψη ἱκανῶν διαφωτιστικῶν πηγῶν μᾶς ὁδηγεῖ μονάχα σέ ὑποθέσεις. Τὰ ἔγγραφα τοῦ 1830 καί 1838 τῆς μονῆς *Δοχειαρίου* περιέχουν κάποια στοιχεῖα πού ρίχνουν λίγο φῶς στὰ πράγματα. Μέσα στὴν προαναφερθεῖσα ἐπιστολὴ τῶν *Δοχειαριτῶν* σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ Νικόλαος ἐπανακοινοβιάζει (1838) περιγράφεται χαρακτηριστικὰ ἡ ἀπόφαση τῆς μονῆς νὰ τὸν δεχθεῖ πίσω, ἀναδέτοντάς του τὰ ἀντιπροσωπευτικὰ καθήκοντα ἐπειδὴ πληροφόρηθηκε ἀκριβῶς καί πράγματι ὅτι ὁ ἀγιορεΐτης ἱερομόναχος ταπείνωσε τὸ φρόνημά του *κλινόμενος τὸν ἑαυτοῦ αὐχένα καί ἰσομετρούμενος μετὰ τὴν ἀδελφότητα*¹²⁹. Στὴ διατύπωση τῆς ἐπιστολῆς ὑπολανθάνουν δύο στοιχεῖα πού διαφωτίζουν κάπως τὰ πράγματα: α) ἐξέλιπαν οἱ λόγοι ἀπομάκρυνσης τοῦ ἱερομονάχου ἀπὸ τὸ μοναστήρι, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ γίνει ξανά δεκτός ὡς καὶ τὸ πρότερον, καί β) ἡ ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὴ μονὴ τῆς μετανοίας του, ὅπως καί ἡ ἐπιστροφή του σ' αὐτή, πραγματοποιήθηκαν μὲ δική του πρωτοβουλία.

Στὸ ἔγγραφο τοῦ 1830 οἱ πατέρες τῆς *Δοχειαρίου* παραινοῦν τὸν τότε Νικηφόρο νὰ παραβλέπει ἂν κάποιος ἀπὸ τὴν ἀδελφότητα, κατὰ διαβολικὴ συνέργεια, ἐκφραζόταν ἐναντίον του. Μὲ ἄλλα λόγια τὸν παρώτρυναν νὰ δίνει τόπο

¹²⁴ *Καλοφωνικὸν Εἰρμολόγιον*, σ. 281.

¹²⁵ *Δοξαστῆριον Ἰακώβου Β'*, σ. 417.

¹²⁶ Ἡ ἐπιστολὴ ἀπευθύνεται τῷ *πανοσιομουσικολογιωτάτῳ κυρίῳ κυρίῳ Νικολάῳ Χιλανδαρινῷ τῷ λίαν ἡμῶν ἀγαπητῷ καὶ περιποδήτῳ*, Κώδικας ΚΔ', ἀρ. ἐπιστ. 53/14 – 11 – 1837, στίχ. 1 – 2.

¹²⁷ Τὸ 1834 ἀνῆκε στὴ μονὴ *Δοχειαρίου*, πρβλ. κατάλογο συνδρομητῶν *Ταμείον Ἀνθολογίας Γρηγορίου Β'* 1834, σ. 14, ὅπου ἀναφέρεται: *Μονὴ Δοχειαρίου: Πανοσιομουσικολογιώτατος Νικηφόρος*.

¹²⁸ Φάκελλος ΙΕ', ἀρ. ἐπιστ. 7/- 1838, *Πρὸς μουσικὸν παπὰ Νικηφόρον*, ὁ ὁποῖος ἐπανακοινοβιάζει ἀνάθεση ἀντιπροσωπευτικῶν καθηκόντων. Ἐξεδόθη τὸ 1838 *ἡμέρα Δευτέρα*, προφανῶς στὶς ἀρχές τοῦ Ἰανουαρίου, ὅταν διανέμονται τὰ διάφορα διακονήματα στὶς ἱερές μονές.

¹²⁹ Ο. π., στίχ. 4 – 6.

στήν ὀργή γιά νά ἀποσοβοῦνται οἱ τυχόντες παροξυσμοί καί νά ἀποτρέπονται τά ἐνδεχόμενα σχίσματα. Μήπως ἡ παραίνεση αὐτή εἶχε ἔρεισμα σέ κάποια ἰδιαιτερότητα τοῦ χαρακτήρα του πού θά μπορούσε νά προκαλέσει πρόβλημα στίς σχέσεις του μέ τά ὑπόλοιπα μέλη τῆς ἀδελφότητας; Ἴσως σ' αὐτό ἀναφέρεται τό τελευταῖο σημεῖο τοῦ ἐγγράφου πού θά ὑποχρέωνε τό Νικόλαο νά ἀναχωρήσει ἀπό τό μοναστήρι σέ περίπτωση πού *ἐξ αἰτίας ἐδικῆς του ἤθελε συγχυσθῇ ἢ πειραχθῇ*¹³⁰. Μήπως κάποια συκοφαντία ἢ κάποια φιλονεικία μεταξύ τῶν Δοχειαριτῶν ἀδελφῶν καί τοῦ Νικολάου ἐγίνε αἰτία νά διαταραχθοῦν οἱ σχέσεις μεταξύ αὐτοῦ καί τῆς μονῆς;

Πρέπει, ὥστόσο, νά λάβουμε ὑπ' ὄψιν μας ὅτι κατά τό διάστημα μεταξύ τῶν 1830 καί 1834 τά πράγματα δέν ἔβαιναν καλῶς στή μονή Δοχειαρίου. Κάποιοι γέροντες δημιούργησαν δυσάρεστες καταστάσεις, μέ ἀποτέλεσμα τήν ἀπώλεια τῆς εὐνομίας καί τῆς τάξης. Ἡ προσπάθεια τῶν ἀδελφῶν τό 1834 νά μετατραπῇ ἡ μονή ἀπό ἰδιόρρυθμο σέ κοινόβιο ἔπεσε στό κενό. Στήν ἀνατροπή τῆς πρωτοβουλίας τοῦ προηγούμενου Θεωνᾶ γιά κοινοβιοποίηση τοῦ μοναστηριοῦ συνήργησε καί ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Μελέτιος (1830 – 1841)¹³¹. Εἶναι πολύ πιθανόν νά ἀναμείχθηκε ὁ Νικόλαος στήν ὑπόθεση αὐτή, διότι πῶς ἀλλιῶς ἐξηγεῖται ἡ μετάβασή του στή Θεσσαλονίκη τό 1834; Σύμφωνα μέ τά κατὰστιχα ληψοδοσιῶν τό 1834 ἡ μονή πλήρωσε γρόσια 46 : 23 τοῦ παπά Νικηφόρου *ἐξοδα Θεσσαλονίκης καί ὑποσχεθέντα τοῦ Θεωνᾶ*¹³².

Ὅλα τά παραπάνω ἀποτελοῦν ἐνδείξεις ὅτι οἱ σχέσεις μεταξύ μονῆς Δοχειαρίου καί Νικολάου ἦταν ἐν πολλοῖς ταραγμένες, μέ ἀποτέλεσμα τήν ἀποχώρηση τοῦ Νικολάου ἀπό τή Μονή. Μέ τή χρονική στιγμή τῆς ἀποχώρησης συνδέεται καί ἡ μὴ ἀποπληρωμὴ τοῦ δανείου χιλίων γροσίων πού ἔδωσε ὁ Νικόλαος πρὸς τή μονή τό 1832¹³³. Δέν εἶναι ἀνάξιο μνείας τό γεγονός ὅτι ἡ ἐπιστροφή τοῦ Νικολάου στή μονή Δοχειαρίου συνδέεται χρονικά μέ τήν ἀποπληρωμὴ τοῦ δανείου, στίς 16 Ὀκτωβρίου 1837¹³⁴. Τοῦτο μᾶς ὑποχρεώνει νά σκεφτοῦμε μήπως συνέτρεχαν καί λόγοι οἰκονομικοί γιά τήν εὐκολότερη λήψη τῆς ἀπόφασης γιά προσχώρηση στή Χιλανδαρινή ἀδελφότητα. Πάντως, ἀπό τά παραπάνω ἐκτεθέντα φαίνεται ὅτι οἱ λόγοι τῆς ἀποχώρησης ἦταν βαρύτεροι κι ὄχι ἀποκλειστικά οἰκονομικοί.

Μέσα στό πλαίσιο τῶν βαρύτερων αἰτιῶν πρέπει νά ἐνταχθεῖ καί ἡ πιθανή ἐνδόμυχη ἐπιθυμία τοῦ Νικολάου νά συνδέσει τό ὄνομά του μέ τή σημαντική ἐργασία τῶν προσαρμογῶν πού, ὅπως ἀποδεικνύεται, κατέχει ὑψηλή μουσική καί καλλιτεχνική ἀξία. Δέν θά ἦταν παράλογο νά δεχθοῦμε ὅτι ἡ συνειδητοποίηση τῆς λειτουργικῆς χρησιμότητας τῆς ἐργασίας γιά τό σλαβόφωνο ὀρθόδοξο στοιχεῖο τοῦ

¹³⁰ Φάκελλος ΙΕ', ἀρ. ἐπιστ. 8/23 – 7 – 1830, στίχ. 25 – 26.

¹³¹ Γόνης, Διάγραμμα, σσ. 72 – 73.

¹³² Κατὰστιχα ληψοδοσίας 1834, ΛΑ xxxv, φ. 11v.

¹³³ Κατὰστιχα ληψοδοσίας 1832, ΛΑ xxxiii, φ. 8r: γρ. 1000 ἀπὸ τόν παπά κύρ Νικηφόρον ψάλτην κοινοδιάτην μας πρὸς 6%. Μέχρι τό 1834 ὁ Νικόλαος εἶχε λάβει μόνο τοὺς τόκους: Κατὰστιχα ληψοδοσίας 1832, ΛΑ xxxiii, φ. 13r: γρ. 60 ἔτι τῶν τόκων τοῦ παπά Νικηφόρου ψάλτη ἐδικοῦ μας.

¹³⁴ Κατὰστιχα ληψοδοσίας 1837 – 38, ΛΑ xxxviii, φ. 18v: γρ. 1000 τῷ παπά Νικηφόρῳ τῆς ὁμολογίας καί ἐξοφλήθη, 1837 Ὀκτωβρίου 16.

Ἀγίου Ὁρους θά μπορούσε νά ἀποτελέσει ἕνα ἰσχυρό κίνητρο γιά τό μουσικό ψάλτη, διδάσκαλο καί ἐξηγητή Νικόλαο. Ἡ ἐπιστολή τῶν Χιλανδαρινῶν τήν ἴδια χρονιά, οὐσιαστικά ἐπισημοποίησε τήν ἀπόφαση τοῦ Νικολάου. Ἡ κουρά του σέ μεγάλος σχημο μοναχό καί ἡ ἀνενδοίαστη καταγραφή του ὡς πανοσιομουσικολογιωτάτου *Νικολάου Χιλανδαρινοῦ* στά ἔντυπα τῆς περιόδου, ἀμέσως μετά τήν προσχώρηση, καταδεικνύουν ὅτι ἡ ἀπόφαση τοῦ Νικολάου ἦταν ἐνσυνειδήτη καί ὅτι δέν ἐπρόκειτο νά ἀνακληθεῖ μέ τό πέρασμα τῶν χρόνων.

Ἡ μονή Δοχειαρίου δέ φάνηκε νά ἀποδέχθηκε *de facto* τήν ἀποχώρηση τοῦ Νικολάου οὔτε καί ἀναγνώρισε ἀμέσως τήν ἀλλαγὴ τοῦ ὀνόματός του ἀπό Νικηφόρο σέ Νικόλαο, παρά μόνο μετά τήν ἐπιστροφή τοῦ τελευταίου στή μονή. Ἐνῶ ὁ Νικόλαος εἶχε ἤδη ἀποχωρήσει τό 1835, τοῦ καταχώρησε τό ἐτήσιο ποσό ἐξόδων διαβίωσής του ἀναφέροντάς τον πάντα ὡς Νικηφόρο καί ὄχι ὡς Νικόλαο¹³⁵. Τό ὄνομα “Νικηφόρος” χρησιμοποίησε καί κατὰ τήν ἐξόφληση τοῦ δανείου τῶν 1000 γροσίων, ἐνῶ μέ τό ἴδιο ὄνομα, “Νικηφόρος”, τόν προσφώνησε στήν ἐπιστολή τῆς ἐπιστροφῆς του κατὰ τό 1838. Ἡ χρήση τοῦ ὀνόματος “Νικηφόρος” στήν ἐπιστολή ἔδειχνε μέ τόν πιό κατηγορηματικό τρόπο ὅτι ἡ μονή Δοχειαρίου οὐδέποτε ἀναγνώρισε μέχρι ἐκείνη τή στιγμή τήν ιδιότητα τοῦ Νικολάου ὡς Χιλανδαρινοῦ. Ἡ δέ μονή Χιλανδαρίου, ὅταν ἔστειλε *τῷ πανοσιομουσικολογιωτάτῳ κυρίῳ κυρίῳ Νικολάῳ Χιλανδαρινῷ τῷ λίαν ἡμῶν ἀγαπητῷ καί περιποδῆτῳ*¹³⁶ τήν ἐγκωμιαστική καί γεμάτη φιλοφρονήσεις ἐπιστολή προσκλήσεως στήν πανήγυρη τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1837, δέν γνωρίζουμε ἂν θά μπορούσε νά φανταστεῖ ὅτι μέσα σέ ἕνα μῆνα ὁ Νικόλαος θά ἐπέστρεφε στή μονή τῆς μετανοίας του. Στήν ὅλη διαλεκτική περί τοῦ ὀνόματος καί περί ποιᾶς μονῆς ἀδελφός ἦταν, ἔρχεται νά ἀπαντήσῃ ὁ ἴδιος ὁ Νικόλαος στό βιβλιογραφικό σημείωμα τοῦ χιλανδαρινοῦ κώδικα 54 (973), φ. 1r, γραμμένο κατὰ τόν Ἰούνιο τοῦ 1837: *τὸ π(α)ρὸν μαθηματάριον, ὡσαύτως κ(αὶ) τὸ δοξαστικᾶριον τ(οῦ) ἐκ τ(οῦ) Νέων Πατρῶν... μετεγλωτίσθησαν, ἐκ τῆς ἐλληνικῆς διαλέκτου, εἰς τήν τῶν β(ου)λγάρων παρὰ Νικολά(ου) ἱερομονάχ(ου) ἀγιορείτ(ου). κ(αὶ) οἱ ταῦτα ψάλλοντες εὐχεσθε ὑπὲρ αὐτ(οῦ). αὐλζ (1837). μηνί, ἰ(ου)νίου, ιβ. Μήπως τό γεγονός ὅτι ὁ Νικόλαος αὐτοαποκαλεῖται Νικόλαος ἱερομόναχος ἀγιορείτης δείχνει τήν ὀλοκλήρωση τοῦ κύκλου του καί ὡς Χιλανδαρινοῦ;*

δ. 1838 – 1845. Ἡ ἐπιστροφή στό Δοχειαρί. Ὁ Νικόλαος διορίζεται ἀντιπρόσωπος καί ἐπίτροπος τῆς Μονῆς.

Ἡ ἀπόφαση τοῦ Νικολάου νά ἐπιστρέψῃ στή μονή Δοχειαρίου δέν πραγματοποιήθηκε ἐκ τοῦ σύνεγγυς. Ἡ ἐπιστολή τοῦ 1838 μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Νικόλαος ἔγινε ξανά δεκτός στήν ἀδελφότητα ὕστερα ἀπό ἀνάλογες πληροφορίες γιά τή μεταμέλεια τοῦ ἱερομονάχου, ἐνῶ αὐτός βρισκόταν στίς Καρυές. Ὁ Νικόλαος, ἐπίσης, πληροφορήθηκε τήν ἀπόφαση τῆς μονῆς γιά τό διορισμό του ὡς ἀντιπροσώπου της στήν Ἱερά Σύναξη μέσω τῆς ἐπιστολῆς. Γιά τό λόγο αὐτό οἱ

¹³⁵ Κατάστιχα ληψοδοσίας 1835 – 36, ΛΑ xxxxvi, φ. 24r: *τῷ παπᾷ Νικηφόρῳ ψάλτη.*

¹³⁶ Κώδικας ΚΔ', ἀρ. ἐπιστ. 53/14 – 11 – 1837, στίχ. 1 – 2.

ἐπίτροποι τῆς μονῆς θά ἔστελναν ἄνθρωπο νά τοῦ παραδώσει τή σφραγίδα κατὰ τὴν ἀνέκαθεν τάξιν καὶ δεύτερον ὅτι θέλει προσωπικῶς καὶ ὁμιλήσῃ καὶ τὰ δέοντα¹³⁷.

Μέ τὴν ἐπιστροφή του στὴ μονὴ Δοχειαρίου, ἀνοίγει ἓνας νέος κύκλος στὴ μοναστική πορεία τοῦ Νικολάου. Οἱ ἀρχές τοῦ 1838 τὸν βρίσκουν νά κατέχει τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀντιπροσώπου¹³⁸ τῆς μονῆς Δοχειαρίου, ἀφοῦ πρῶτα ἔδωσε λόγον ὑποσχέσεως¹³⁹. Στὴν ἀντιπροσωπεία παρέμεινε μέχρι τὸ Μάϊο τοῦ 1840, ὅταν μέ γράμμα¹⁴⁰ πληροφόρησε τὴ Μονὴ ὅτι δέν μπορούσε νά παραμείνει πλέον στὴ θέση τοῦ ἀντιπροσώπου λόγω τῆς γενομένης δυσαρέσκειάς του καὶ ζήτησε τὴν ἀντικατάστασή του. Ἡ μονὴ ἔκανε δεκτὸ τὸ αἶτημα τοῦ ἱερομονάχου Νικολάου καὶ τοῦ ἀπέστειλε γράμμα¹⁴¹ μέ τὴν παράκληση νά παραμείνει στὴ θέση του ἕως ὅτου σταλεῖ ὁ ἀντικαταστάτης του στίς Καρυές.

Ἡ ἐθελούσια ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ ἀντιπροσώπου δέ σήμαινε καὶ παύση τῶν μοναστηριακῶν του δραστηριοτήτων. Ὁκτὼ ἡμέρες μετὰ τὸ γράμμα τῶν Δοχειαριτῶν πατέρων, ἀπεστάλη στό Νικόλαο ἑτέρα ἐπιστολή, στίς 28 Μαΐου τοῦ 1840¹⁴², πού τὸν πληροφοροῦσε γιὰ τὴν ἀνάληψη τῶν καθηκόντων τοῦ Ἐπιστάτου¹⁴³ τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος τοῦ Ἁγίου Ὄρους μέ ἰδιαίτερη μισθοδοσία γιὰ τὸ χρονικὸ διάστημα τῆς ἐπιστασίας του καὶ μηνιαία ἀποζημίωση γιὰ τίς ὑπηρεσίες του, ἀνερχομένη στό ποσό τῶν εἴκοσι πέντε γροσίων. Τὰ ἐκδιδόμενα ποσὰ εἰς ἔξοδα τοῦ παπᾶ Νικόλα διατὴν ἐν Καρεαῖς ἐπιστασίαν του πού ἀναφέρονται στὰ κατάστιχα ληψοδοσιῶν, δείχνουν ὅτι ὁ Νικόλαος ἀνταποκρίθηκε ἱκανοποιητικὰ στό ἔργο τῆς ἐπιστασίας καὶ ἡ μονὴ Δοχειαρίου ἔμεινε πιστὴ στὴν οἰκονομικὴ συμφωνία τῆς¹⁴⁴. Μέ τὴν ιδιότητα τοῦ ἐπιστάτου ὑπογράφει στίς 4 Ἰουλίου 1840¹⁴⁵ καὶ 7 Φεβρουαρίου 1841¹⁴⁶ στὴν κατάσταση ἐξοφλημένων

¹³⁷ Φάκελος ΙΕ', ἀρ. ἐπιστ. 7, στίχ. 26 – 30.

¹³⁸ Ὁ δεσμός τοῦ ἀντιπροσώπου δεσπίστηκε μέ τὸ νέο τυπικὸ πού συνέταξαν οἱ Ἀγιορεῖτες τὸ 1810. Σύμφωνα μέ τὸ Τυπικὸ αἱ Εἴκοσι Μοναὶ ὀφείλουσι νά πέμπωσιν ἰσαριθμούς ἀντιπροσώπους αὐτῶν εἰς Καρυάς, οἵτινες θά συνεργάζωνται μετὰ τῶν Ἐπιστατῶν πρὸς διεξαγωγὴν τῶν ὑποθέσεων καὶ διανομὴν τῶν φόρων, Κοσμᾶς, *Χερσόνησος*, σ. 124.

¹³⁹ Φάκελος ΙΕ', ἀρ. ἐπιστ. 7, στίχ. 18.

¹⁴⁰ Τὴν ὑπαρξὴ γράμματος τοῦ Νικολάου πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τὴν ἀπαντητικὴ ἐπιστολὴ τῆς Μονῆς Δοχειαρίου πρὸς αὐτόν στίς 20 Μαΐου 1840: *Ἐπειδὴ ἀπὸ ραβδασίον τῆς πληροφορούμεθα...*, Φάκελος ΙΕ', ἀρ. ἐπιστ. 19/20 – 5 – 1840, στίχ. 1.

¹⁴¹ Ο. π.

¹⁴² Φάκελος ΙΕ', ἀρ. ἐπιστ. 18/28 – 5 – 1840.

¹⁴³ Σύμφωνα μέ τὸν Κοσμᾶ Βλάχο αἱ Μοναὶ διαιροῦνται εἰς πέντε τετράδας, ἐκάστη δέ τούτων ἐκ περιτροπῆς πέμπει εἰς Καρυάς κατὰ τὴν Α' ἐκάστου Ἰουνίου τέσσαρας Ἐπιστάτας ἐκ τῆς τάξεως τῶν προεστώτων, οἵτινες δέον νά ἐκλέγωνται φρόνιμοι, ἐγγράμματοι καὶ πεπειραμένοι, βλ. Κοσμᾶς, *Χερσόνησος*, σ. 97. Τὰ περὶ τῆς διαμόρφωσης τοῦ Πολιτεύματος στὴν Ἀγιορειτικὴ Πολιτεία κατὰ τὸν ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰ., βλ. στίς μελέτες Χρήστου, *Ἁγιον Ὄρος Μαμαλάκης, Ἁγιον Ὄρος Παπαχρυσάνθου, Διοίκησις*.

¹⁴⁴ Κατάστιχα ληψοδοσιῶν 1839 – 40, ΛΑ L, φ. 13v: γρ. 40 εἰς ἔξοδα τοῦ παπᾶ Νικόλα διατὴν ἐν Καρεαῖς ἐπιστασίαν του ὁ. π. 1840-41, ΛΑ Lii, φ. 17v: γρ. 8 εἰς τὸν ἐν Καρεαῖς ἡμ. παπᾶ Νικόλαον.

¹⁴⁵ Φάκελος Λ ἐξοφλημένα ταβήλια 1804 – 1902: 4 - 7 – 1840, τοπικὰ ἔξοδα γρ. 3570· 4 – 7 – 1840, Ἱμῖριον κλπ γρ. 605 : 37· 4 – 7 – 1840 χαράτζια γρ. 1293 : 10. Οἱ παραπάνω δοσοληψίες ἔγιναν διὰ χειρὸς Νικολάου ἱερομονάχου Δοχ. στίς 16 – 7 – 1840. Ὁ Νικόλαος ὑπογράφει ὡς ἐπιστάτης.

¹⁴⁶ Ὡς ἐπιστάτης ὁ Νικόλαος ὑπογράφει καὶ στίς 7 – 2 – 1841 τὸ 6' τοπικόν δόσιμον γρ. 2117 : 20.

ταχβηλίων¹⁴⁷ τήν καταγραφή τῆς μονῆς τῶν ἐξοφληθέντων κατά τήν περίοδο αὐτῇ διαφόρων ὀθωμανικῶν φόρων, ὅπως τοῦ *ἰμρίου*¹⁴⁸, τῆς *σπέντζας*¹⁴⁹, τοῦ *χαρτζίου*¹⁵⁰ καί τῶν τοπικῶν *δοσιμάτων*¹⁵¹.

Στήν ἐπιστασία παρέμεινε ἕνα χρόνο, τό 1840 – 41, ὅπως συμπεραίνουμε ἀπό τή μελέτη τῶν καταστίχων ληψοδοσιῶν καί τοῦ φακέλου ἐξοφλημένων ταχβηλίων, ὅπου ἀναφέρεται γιά τελευταία φορά ὡς Ἐπιστάτης στήν προαναφερθεῖσα ἐξόφληση τοῦ *6' τοπικοῦ δοσίματος* στίς 7 – 2 – 1841¹⁵². Μέσω τῶν ἰδιῶν πηγῶν παρακολουθοῦμε καί τή μετέπειτα πορεία του στά πράγματα τῆς μονῆς. Μετά τό 1841 δέν ἀποσύρθηκε ἀπό τήν ἐνεργό δράση, ἀλλά τόν συναντοῦμε καί πάλι ὡς ἀντιπρόσωπο τῆς μονῆς νά λαμβάνει μισθό¹⁵³, νά ὑπογράφει ληψοδοσίες καί τόν ἰσολογισμό ἐσόδων καί ἐξόδων¹⁵⁴, νά ἀποστέλνει στή μονή χρήματα ἀπό ἐλεημοσύνες¹⁵⁵ καί *παρρησίες*¹⁵⁶ ἢ νά μεριμνᾷ γιά τήν ἐξόφληση τῶν ποικίλων οἰκονομικῶν φόρων τῆς μονῆς¹⁵⁷.

Κατά τή διάρκεια τῆς θητείας του ὡς ἀντιπρόσωπος καί ἐπίτροπος, τήρησε μαχητική καί ἐνίοτε παρεμβατική στάση σέ ζητήματα πού ἀφοροῦσαν τίς διαφορές

¹⁴⁷ Ἀπό τήν ἀραβική λέξη *tahvil* πού σημαίνει «κόμολογο», βλ. Ἀρχεῖον ΙΑΝΕ. Σημαίνει τήν καταγραφή κτηματικῆς περιουσίας καί τό φόρο ἐπὶ τῇ θάσει τῆς καταγραφῆς, βλ. Μαμαλάκης, *Ἅγιον Ὅρος*, σ. 679.

¹⁴⁸ Ἐξελληνισμένη ὀνομασία τοῦ συντηθέντος φορολογικοῦ ὅρου *resim miri* (ὅπου *miri* σημαίνει τό δημόσιο). Τό *ἰμρίον* ἢ *μυρί* ἦταν ὁ φόρος ὑπὲρ τοῦ Ὀθωμανικοῦ δημοσίου, τό *βασιλικόν μύριον*, ὁ κρατικός φόρος πού ἀφοροῦσε τά γεωργικά προϊόντα, βλ. Ἀρχεῖο ΙΑΝΕ· Μπόγκας, *Τουρκικὲς λέξεις*, σ. 38· Μαμαλάκης, *Ἅγιον Ὅρος*, σ. 677.

¹⁴⁹ Ἐξελληνισμένη ὀνομασία τῆς λέξης *ispenç* πού σημαίνει τό μικρόσωμο ἄνθρωπο. (ἡ) Σπέντζα ἦταν ἰδιόρρυθμος φόρος τοῦ σουλτάνου Μουράτ, τό λεγόμενον πεμπτημόριον: ἀπό τοὺς πέντε πωλουμένους στό σκλαβοπάζαρο, ὁ ἕνας ξεχωρίζεται καί ὑποχρεωνόταν νά καταταχθεῖ στό σῶμα τῶν Γενιτσάρων. Ἀργότερα, ὁ φόρος αὐτός ἐγινε χρηματικός καί ἔτσι ἴσχυε τήν ἐποχὴ κατὰ τήν ὁποία ἀναφέρονται τά ἐξοφλημένα *ταχβήλια* τῆς μονῆς *Δοχειαρίου*, βλ. Ἀρχεῖο ΙΑΝΕ· Μπόγκας, *Τουρκικὲς λέξεις*, σ. 61· Μαμαλάκης, *Ἅγιον Ὅρος*, σ. 679.

¹⁵⁰ Εἶναι ὁ γνωστός *κεφαλικὸς φόρος* πού πλήρωναν ὅλοι οἱ ὑπῆκοοι τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, πλήν τῶν Μουσουλμάνων.

¹⁵¹ Τά *τοπικά δοσίματα* ἦταν εἰσφορές τῶν Μονῶν πρὸς τίς ὑποχρεώσεις τῆς Ἱ. Κοινότητος, ὅπως τοῦ Πρωτάτου, Ἀθωνιάδα Σχολῆς, λειτουργικά ἐξόδα τοῦ Κοινοῦ κ. ἄ., βλ. Ἀλέξανδρος Λαυριώτης, *Ἅγιον Ὅρος*, σ. 217 κ. ἑ.

¹⁵² Τό ὄνομα τοῦ Νικολάου ὡς Ἐπιστάτου παύει νά ἀναφέρεται μετὰ τό 1841. Ἡ θητεία του ὁλοκληρώθηκε τό Μάιο τοῦ ἰδίου ἔτους, καθ' ὅσον ἡ *Ἐπιστασία* ἔχει ἐνιαύσια θητεία ἀπὸ 1 Ἰουνίου ἕως 30 Μαΐου, βλ. Κοσμᾶς, *Χερσόνησος*, σ. 97.

¹⁵³ Κατάστιχα ληψοδοσιῶν 1841 – 42, ΛΑ Liii, φ. 6v: γρ. 250 εἰς τὸν παπὰ Νικόλαον ἀντιπρόσωπον χρονικά του ἐξόδα φ. 11v: γρ. 400 τῆς Ναζηρίας εἰς μισθὸν τοῦ παπὰ Νικολάου 1842 – 43, ΛΑ Liv, φ. 10r: γρ. 228 εἰς τὸν ἀντιπρόσωπον παπὰ Νικόλαον διὰ ἐξόδα του ἕως 8 Ἰανουαρίου φ. 11v, γρ. 125 κύρ παπὰ Νικολάω ἀντιπροσώπῳ διὰ ἐξόδα του τῇ 5ῃ Ἀπριλίου 1844 – 45, ΛΑ Lv, φ. 15r: γρ. 24 δι' ἐξόδα τοῦ ἀντιπροσώπου πανοσιοτάτου Νικολάου φ. 16r: γρ. 77 Νοεμ 12 εἰς ἐξόδα...Νικολάου φ. 17r: γρ. 900 εἰς ἐξόδα τοῦ ἀντιπροσώπου μας παπὰ Νικολάου.

¹⁵⁴ Κατάστιχα ληψοδοσιῶν 1843-44, ΛΑ Lvi, φφ. 13r, 14v (τόν ἰσολογισμό ἐσόδων καί ἐξόδων ὑπογράφει καί ὁ παπὰ Νικόλαος).

¹⁵⁵ Κατάστιχα ληψοδοσιῶν 1844 – 45, ΛΑ Lv, φφ. 2v, 3r (πολλές ἀναφορές γιά ἐλεημοσύνες πού διαβιβάζει ὁ παπὰ Νικόλαος).

¹⁵⁶ Κατάστιχα ληψοδοσιῶν 1842 – 43, ΛΑ Liv, φ. 4v: γρ. 50 διὰ τοῦ παπὰ Νικολάου μία *παρρησία*.

¹⁵⁷ Ἀπὸ τίς 10 Ἰουλίου 1842 ἕως καί τίς 8 Μαρτίου 1845 ὁ Νικόλαος μεσολαβεῖ (διὰ χεῖρὸς τοῦ πανοσιωτάτου κυρίου παπὰ Νικολάου *Δοχειαρίτου*) στήν ἐξόφληση 16.542, 24 γροσιῶν πρὸς τό Ὀθωμανικὸ κράτος.

υποθέσεις της Μονῆς. Αναμείχθηκε ἐνεργά στή υπόθεση τῆς Σλομποζίας¹⁵⁸ ὑπὲρ τοῦ ἀρχιμανδρίτου καί ἡγουμένου τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Σλομποζίας Γαβριήλ¹⁵⁹, ἐνῶ ἀπεστάλη δύο φορές στήν Κωνσταντινούπολη γιά υποθέσεις τοῦ μοναστηριοῦ. Ἡ πρώτη ἀποστολή ἔγινε τόν Ἰανουάριο τοῦ 1840 μέ σκοπό τή μεταφορά γραμμάτων τῆς Μονῆς στόν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπίτροπο τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἀρχιμανδρίτη Σωφρόνιο Βατοπαιδινό καί νά τόν συνοδεύσει στό ταξίδι, φροντίζοντας γιά τήν ταχεία καί ἀσφαλῆ των διεύθυνσιν¹⁶⁰. Ἡ δεύτερη ἀποστολή τοῦ Νικολάου στήν Πόλη πραγματοποιήθηκε τό Σεπτέμβριο τοῦ 1845, συμμετέχοντας στήν ἐπιτροπή τῆς μονῆς πού ἀνέλαβε νά συναντηθεῖ μέ τόν πατριάρχη γιά τό ζήτημα τῆς ἡγουμενίας στό μετόχι τῆς Σλομποζίας¹⁶¹ καί, κυρίως, γιά τήν ὁριακή διαφορά μεταξύ μονῆς Δοχειαρίου καί Ξενοφώντος¹⁶².

Ἀπό τήν μελέτη τῆς ἀλληλογραφίας τῆς μονῆς πρός τό Νικόλαο κατά τήν περίοδο 1839 – 1845, διασαφηνίζεται ὁ ρόλος πού διαδραμάτισε στά πράγματα τῆς Μονῆς, ἀλλά, παράλληλα, ἀναδύεται ἡ προσωπικότητά του καί ἀποκαλύπτονται λεπτότερες πτυχές τοῦ χαρακτήρα του πού ἀναδεικνύουν τό κύρος τοῦ προσώπου καί δικαιολογοῦν τό σεβασμό καί τήν ἐκτίμηση τῶν ἀγιορειτῶν πρός αὐτόν. Στίς ἐπιστολές ὁ Νικόλαος παρουσιάζεται ὡς σημαῖνον μέλος τῆς ἀδελφότητος μέ ἐνεργό παρουσία κατά τή διάρκεια τῆς θητείας του¹⁶³. Ἦταν πεπειραμένος στά τεκταινόμενα τῆς Μονῆς καί τοῦ Ἁγίου Ὁρους¹⁶⁴ καί διέθετε ἀποψη, τήν ὁποία

¹⁵⁸ Πρόκειται γιά μετόχι τῆς μονῆς Δοχειαρίου στή Βλαχία. Ἦταν μοναστήρι μέ τεράστιες ἐκτάσεις, δωρισμένο τό 1626 ἀπό τό μέγα Ποστέλνικο Γιαννάκη, μέ μόνο ὄρο τό αἰώνιο μνημόσυνο τοῦ ἴδιου καί τῶν γονέων του, βλ. Γόνης, Διάγραμμα, σ. 68· Κτενᾶς, Δοχειαρίου, σσ. 47 – 48. Ἡ υπόθεση ἀφορᾷ τήν προσπάθεια τοῦ πρ. Τραϊανουπόλεως Ἀνθίμου, ἐκτοπισμένου Μητροπολίτη στή μονή Δοχειαρίου, νά ἀναλάβει τήν ἡγουμενία τοῦ μετοχίου τῆς Σλομποζίας, μετά τή λήξη τῆς θητείας τοῦ ἀρχιμανδρίτου Γαβριήλ.

¹⁵⁹ Δοχειαρίτης ἱερομόναχος, ἡγούμενος τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Σλομποζίας. Τό 1843 ἐξέδωσε τό *Προσκυνητάριον τοῦ βασιλικοῦ, πατριαρχικοῦ, σταυροπηγιακοῦ τε, καί σεβασμίου ἱεροῦ μοναστηριοῦ τοῦ Δοχειαρίου, τοῦ ἐν ἁγιονύμφῳ ὄρει τοῦ Ἀθωνος...*, Γόνης, Διάγραμμα, σσ. 80 – 81.

¹⁶⁰ Φάκελος ΙΕ', ἀρ. ἐπιστ. 25/8 – 1 – 1840, οἱ ἐπίτροποι τῆς Δοχειαρίου τῷ πανομολογιστικῷ κυρίῳ Νικολάῳ Δοχειαρίτῃ.

¹⁶¹ Φάκελος ΙΑ', ἀρ. ἐπιστ. 67/16 – 9 – 1845, Ἀναφορά τῆς ἀπεσταλμένης ἐπιτροπῆς πρός τή Μονή· Φάκελος Η', ἀρ. ἐπιστ. 26/8 – 9 – 1845, Σιγιλλιώδες γράμμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Μελετίου πρός τή μονή Δοχειαρίου γιά τήν υπόθεση τῆς ἡγουμενίας.

¹⁶² Δύο ἐπιστολές τῶν Δοχειαριτῶν μοναχῶν πρός τόν Ἐπιστάτη τῆς Μονῆς Πανάρετο (ἔτος ἐπιστασίας 1845 – 1846) καί πρός τήν τετράδα τῶν Ἐπιστατῶν τῆς Ἱ. Κοινότητος, ἡ πρώτη στίς 28 Αὐγούστου 1845 καί ἡ δεύτερη στήν 1^η Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, μᾶς πληροφοροῦν ὅτι οἱ ἀπεσταλμένοι στήν Κωνσταντινούπολη ἀδελφοί τῆς μονῆς Δοχειαρίου εἶχαν ἀναλάβει νά ἐκδέσσουν, σύν τοῖς ἄλλοις, καί τό ζήτημα τῶν συνοριακῶν διαφορῶν μέ τή γείτονα μονή Ξενοφώντος, πρβλ. ἔγγραφα φωτογραφημένα ἀπό τό Ἀρχεῖο τῆς Ἱ. Κοινότητος (κατά παραχώρηση τοῦ π. Θεοκτίστου).

¹⁶³ Ὅπως εἶδαμε, ὁ Νικόλαος ἐπιλέχθηκε νά συνοδεύσει τά γράμματα τῆς Μονῆς στήν Κωνσταντινούπολη καί συμμετέσχε στή συγκροτηθεῖσα ἐπιτροπή γιά τό ζήτημα τῆς ἡγουμενίας τῆς Σλομποζίας. Τό κύρος καί ὁ σεβασμός πρός τό πρόσωπό του ἀναγνωρίστηκαν ἔμπρακτα στήν ἐπιστολή μετανοίας καί εὐχαριστίας τοῦ προηγούμενου Ἰωάσαφ, μέ κατ' ὄνομα ἀναφορά στό Νικόλαο, διότι συνέβαλε στήν ἀποκλιμάκωση τῆς ἐντασης μεταξύ Ἰωάσαφ καί τῆς Μονῆς (Φάκελος ΙΑ', ἀρ. ἐπιστ. 63/7 – 7 – 1844).

¹⁶⁴ Οἱ Δοχειαρίτες ἐδειχναν ὅτι ἀναγνώριζαν τό κύρος καί τήν πείρα τοῦ προσώπου σέ πλείστες περιπτώσεις. Στίς ἐπιστολές φαίνεται καθαρά ὅτι τοῦ ἐκμυστηρεύονταν τίς ἀπόψεις τους γιά διάφορα ζητήματα τῆς Μονῆς (Φάκελος ΙΕ', ἀρ. ἐπιστ. 15/26 – 1 – ἔτος; καί 23/14 – 7 – ἔτος;), ζητοῦσαν τή γνώμη του γιά διάφορες υποθέσεις (Φάκελος ΙΕ', ἀρ. ἐπιστ. 14/1839), τόν ἐξουσιοδοτοῦσαν νά ὁμιλήσει ὡς ἀντιπρόσωπός τους στήν Ἱ. Κοινότητα (Φάκελος ΙΕ', ἀρ. ἐπιστ. 9/9 – 6 – 1839) καί τοῦ ζητοῦσαν νά τούς ἐνημερώνει τακτικά γιά τά γεγονότα (Φάκελος ΙΕ', ἀρ. ἐπιστ. 16/12 – 1 – 1841). Ἡ πείρα του στά

καί εξέφερε εὐδαρσῶς, ἀκόμα κι ἂν αὐτή δέν ἦταν ἀρεστή στή Μονή¹⁶⁵. Ἐπίσης, φαίνεται ὅτι διέθετε τή δύναμη νά ἐπηρεάζει καταστάσεις¹⁶⁶ καί, ἐκ τῆς θέσεώς του, συνέβαλε στήν ἐπιτυχῇ διεκπεραίωση ὑποθέσεων τῆς Μονῆς¹⁶⁷, ἀπολαμβάνοντας, βεβαίως, τά διάφορα ὀφέλη ἀπό τήν ὁποία συνεργασία¹⁶⁸.

ε. Οἱ οἰκονομικές σχέσεις τοῦ Νικολάου μέ τή Μονή.

Οἱ ἰδιαίτερες οἰκονομικές σχέσεις πού ἀναπτύχθηκαν στό πέρασμα τοῦ χρόνου μεταξύ τοῦ Νικολάου καί τῆς Μονῆς εἶναι μία ἐπιπλέον ἀφορμή σεβασμοῦ τῶν Δοχειαριτῶν καί γενικότερα τῶν Ἀγιορειτῶν πρὸς αὐτόν. Οἱ δοσοληψίες μέ τό μοναστήρι καταγράφηκαν στά γνωστά *κατάστιχα ληψοδοσιῶν* τῆς Μονῆς, ὅπου φαίνεται νά τή χρηματοδοτεῖ ἀπό πολύ νωρίς γιά τήν κάλυψη τῶν τρεχουσῶν οἰκονομικῶν ἀναγκῶν τῆς. Στή διαδρομή τῆς μοναστικῆς του πορείας, ὁ Νικόλαος δάνεισε καί δώρισε στό μοναστήρι πάνω ἀπό τρισήμισυ χιλιάδες γρόσια¹⁶⁹, ποσό ἀρκετά ὑψηλό γιά τήν ἐποχή ἐκείνη. Χρήματα δάνεισε καί σέ μεμονωμένα

διοικητικά ἀναγνωρίστηκε γιά ἄλλη μία φορά, ὅταν οἱ Δοχειαρίτες τόν παρακάλεσαν νά καθοδηγεῖ τόν ἀντιπρόσωπο διάκο Γαβριήλ στά καθήκοντά του, ὁ ὁποῖος «ὡς ἀρχάριος δέν γνωρίζει καὶ τὴν θέσιν τῆς συνεδριάσεώς του» (Φάκελος ΙΕ', ἀρ. ἐπιστ. 17/13 – 6 – 1841). Ὁ ἀρχιμανδρίτης Θεοφάνης ζήτησε τή συμβουλή του σχετικά μέ τό ἂν ἔπρεπε νά σφραγιστοῦν οἱ ἐπιστολές του ἢ ὄχι (Φάκελος ΙΕ', ἀρ. ἐπιστ. 37/19 – 10 – 1840).

¹⁶⁵ Χαρακτηριστικό τῆς θητείας τοῦ Νικολάου ἦταν ἡ διατύπωση τῶν ἀπόψεών του μέ τρόπο ἐνεργητικό καί ἡ ὑποστήριξή τους, ἀκόμα κι ἂν ἦταν ἀντίθετες μέ τό σκεπτικό τῆς Δοχειαρικῆς ἀδελφότητος. Τόν βλέπουμε, λοιπόν, νά ἀναλαμβάνει πρωτοβουλία νά ὁμιλήσει σέ ἀγιορεῖτες καί συμμοναστηριακοὺς ὑπὲρ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Γαβριήλ τῆς Σλομποζίας (Φάκελος Γ', ἀρ. ἐπιστ. 49/8 – 6 – 1839) καί νά ἀπευθύνει ἀναφορά πρὸς τήν ἰ. Κοινότητα (Φάκελος ΙΕ', ἀρ. ἐπιστ. 11/1 – 7 – 1839), παρὰ τίς ἀντίθετες ἐπιδιώξεις τῆς Μονῆς πού ἤθελε τήν ἀντικατάστασή του ἀπὸ τόν Ἀνθιμο πρ. Τραϊανουπόλεως. Ὁ Νικόλαος δὲ δίστασε νά ἀσκήσει κριτική σχετικά μέ τίς ἐνέργειες τῆς Μονῆς (Φάκελος ΙΕ', ἀρ. ἐπιστ. 11/1 – 7 – 1839), νά παρατηρήσει τήν ἀδελφότητα γιά ἐλλειψή ζήλου (Φάκελος ΙΕ', ἀρ. ἐπιστ. 11/1 – 7 – 1839) καί ἐντέλει νά παραιτηθεῖ ἀπὸ τήν ἀντιπροσωπεία, δυσανασχετώντας γιά τίς δημιουργηθεῖσες δυσάρεστες καταστάσεις μεταξύ τοῦ μοναστηριοῦ καί τῆς Κοινότητος (Φάκελος ΙΕ', ἀρ. ἐπιστ. 9/20 – 5 – 1840). Ἡ κριτικὴ του δέν ἦταν ἄγνοη ἀλλὰ συνοδευόταν ἀπὸ προτάσεις, ὅπως π.χ. συνέβη στό ζήτημα τῆς κατάρτισης τοῦ ἀπογραφικοῦ καταλόγου «Νοφούζ»: πρότεινε σχέδιο κατάρτισης, τό ὁποῖο τελικὰ δὲ ἐγινε δεκτὸ ἀπὸ τή Μονή (Φάκελος ΙΕ', ἀρ. ἐπιστ. 32/15 – 1 – 1841).

¹⁶⁶ Τοῦτο φαίνεται ἀπὸ τό γεγονός ὅτι παρακαλεῖται ἀπὸ τοὺς Δοχειαρίτες νά βοηθήσει στήν ὑπόθεση τῆς ἡγουμενίας (Φάκελος Γ', ἀρ. ἐπιστ. 49/8 – 6 – 1839) καί νά παρακινήσει τό Γαβριήλ νά κατέλθει στή μονή τῆς μετανοίας του (Φάκελος ΙΕ', ἀρ. ἐπιστ. 11/1 – 7 – 1841).

¹⁶⁷ Ἀπὸ τίς σημαντικές, ὅπως ὑπόθεση ἡγουμενίας, ἐξόφληση *ταχὲγλίων* (Φάκελος ΙΕ', ἀρ. ἐπιστ. 24/17 – 7 – ἔτος;), μεταφορά χρημάτων καί ἀλληλογραφίας ἀπὸ καί πρὸς τή Μονή (Φάκελος ΙΕ', ἀρ. ἐπιστ. 14/ἔτος 1839 · 16/12 – 1 – 1841; · 22/27 – 6 – 1840) μέχρι τίς πιὸ ἀπλές καί καθημερινές, ὅπως ἐκτέλεση ἐντολῶν τοῦ Ἀνθίμου πρ. Τραϊανουπόλεως γιά τή ζωγράφισι εἰκόνων (Φάκελος Γ', ἀρ. ἐπιστ. 220/14 – 7 – ἔτος;), διεκπεραίωση ὑποθέσεων ἀνθρώπων τοῦ μοναστηριοῦ (Φάκελος ΙΑ', ἀρ. ἐπιστ. 82/21 – 7 – ἔτος; διεκπεραίωση ἐργασίας τοῦ κυρίου Ἰωνᾶ).

¹⁶⁸ Πέρα ἀπὸ τίς οἰκονομικές ἀπολαβές πού ἀπέρρεαν ἀπὸ τό διορισμὸ του ὡς ἐπιστάτου ἢ ἀντιπροσώπου, ὁ Νικόλαος ὑπῆρξε παραλήπτης τροφίμων ἀπὸ τή μονή του. Οἱ Δοχειαρίτες τοῦ στέλνουν λάδι, τυρί καί κρασί (Φάκελος ΙΕ', ἀρ. ἐπιστ. 26/2 – 10 – ἔτος;) καί ὁ ἀρχιμανδρίτης Θεοφάνης ἐκφράζει τή λύπη του γιατί δέν ἔχει νά τοῦ στείλει κάτι (Φάκελος ΙΑ', ἀρ. ἐπιστ. 36/11 – 10 – 1841) μετὰ ὅμως, ἀνταποκρίνεται στίς υποχρεώσεις του καί τοῦ στέλνει ἕνα...πετεινάρι (Φάκελος ΙΑ', ἀρ. ἐπιστ. 37/19 – 10 – 1841).

¹⁶⁹ Κατάστιχα ληψοδοσιῶν 1806 – 7, ΛΑ xxxi, φ. 14v: *ὁ διάκος Νικηφόρος δανεῖζει στό μοναστήρι 150 γρ. ἐπὶ 6% 1832, ΛΑ xxxiii, φ. 8r: γρ. 1000 ἀπὸ τὸν παπὰ κύρ Νικηφόρον ψάλτην κοινοδιάτην μας πρὸς 6%. Στά χρήματα αὐτά πρέπει νά προστεθοῦν καί ἐκεῖνα πού δώρισε τό 1830 γιά νά πάρει τὸν τίτλο τοῦ Προεστῶτος.*

πρόσωπα¹⁷⁰. Παράλληλα, τά *κατάστιχα* μαρτυρούν ότι ο Νικόλαος διαβίβαζε χρήματα στη Μονή από έλεημοσύνες¹⁷¹ και παρρησίες¹⁷². Αυτό όφειλόταν ασφαλώς στη θέση του αντιπροσώπου - επιτρόπου της Μονής και στο αύξημένο κύρος που απέρεε από αυτή. Τέλος, συμμετέσχε στο έθνικό έργο της Μονής, καταβάλλοντας μαζί με άλλους μοναχούς χρήματα για την επανάσταση¹⁷³.

Είναι γενικά παραδεκτό ότι ο δανεισμός χρημάτων προϋποθέτει χρηματική άνεση του δανειζοντος. Πράγματι, ο Νικόλαος είχε καταφέρει να αποκτήσει μία ικανή οικονομική επιφάνεια που του επέτρεπε να κινείται άνετα στο άγιορειτικό περιβάλλον και να δανείζει εντόκως χρήματα στη Μονή και σε μεμονωμένα πρόσωπα. Στά γνωστά *κατάστιχα* ληψοδοσιών, συγκεκριμένα στο ΛΑ LXIV, 1845 - 1846, φ. 1r, καταγράφηκαν τά χρήματα που άφησε ο Νικόλαος μετά θάνατον, σε μετρητά και όμολογα: *όσα από κληρονομίας αποβιώσαντων συγκοινωνιατών μας: από τον παπα Νικόλαον εις μετρητά 11499, εις όμολογίας 11751, σύνολο 23250*. Τό ποσό είναι αρκετά μεγάλο. Μέ ποιο τρόπο άραγε άπόκτησε ο Νικόλαος όλα αυτά τά χρήματα; Η σκέψη μας όδηγείται πρώτα στις διάφορες άπολαβές δίκην μισθού από τη Μονή για τίς ύπηρεσίες του. Γνωρίζουμε ότι στά *Κατάστιχα* Ληψοδοσιών καταγράφηκαν κατά χρονολογική σειρά τά χρήματα που προοριζόταν για τη μισθοδοσία και τά διάφορα έξοδα του ιερομονάχου, χρήματα που δέν υπερβαίνουν, ώστόσο, τίς τέσσερις χιλιάδες γρόσια¹⁷⁴. Μία δεύτερη σκέψη σχετίζεται με τίς μουσικές - αντιγραφικές δραστηριότητες του Νικολάου, ότι, δηλαδή, μέρος των χρημάτων προήλθε από την αντιγραφή των χειρογράφων και την εκπόνηση μουσικών έργασιών. Μέ βάση τίς πληροφορίες για τη μέση τιμή διάθεσης χειρογράφου τετρακοσίων φύλλων έναντι εκατόν πενήντα γροσίων¹⁷⁵, ή αξία των αντιγραφέντων κωδίκων δέν έπρεπε

¹⁷⁰ Κατάστιχα ληψοδοσιών 1812 - 13, ΛΑ xxxiv, φ. 26v: *γρ. 9 διάφορον τῷ προηγουμένῳ Παύλῳ διὰ μίαν όμολογίαν 150 γρ. του παπα Νικηφόρου*. Η κατοχή της όμολογίας και ή είσπραξη του τόκου από πλευράς του Παύλου για λογαριασμό του Νικηφόρου - Νικολάου άποτελεί δείγμα στενού δεσμού μεταξύ των δύο άνδρων και ένισχύει την υπόθεση ότι ο Νικηφόρος ήταν ύποτακτικός του Παύλου.

¹⁷¹ Κατάστιχα ληψοδοσιών 1838 - 39, ΛΑ IL, φ. 2r: *γρ. 100 από μίαν έλεημοσύνην διὰ του παπα Νικόλα φάλτου*. 1839 - 40, ΛΑ L, φ. 1r: *γρ. 18 από μιαν έλεημοσύνην διὰ του παπα Νικόλα*. 1843 - 44, ΛΑ Lvi, φ. 2r - 3v, (άναφέρεται ότι ο αντιπρόσωπος Νικόλαος άποστέλλει στη Μονή διάφορες έλεημοσύνες) · 1844-45, ΛΑ Lv, φφ. 2v, 3r (πολλές άναφορές για έλεημοσύνες που διαβιβάζει ο παπα Νικόλαος).

¹⁷² Κατάστιχα ληψοδοσιών 1842 - 43 ΛΑ Liv, φ. 4v: *γρ. 50 διὰ του παπα Νικολάου μία παρρησία*.

¹⁷³ Κατάστιχα ληψοδοσιών 1820 - 21, ΛΑ xxx, φ. 10v: *Από δοσίματα των ήμετέρων κελλιωτών...* γρ. 17 *όσα παρά του παπα Νικηφόρου ψάλτη* · 1822, ΛΑ xxx, φ. 17v: *53:10 από τον παπα Νικηφόρον* (προηγούνται και άλλα δοσίματα υπέρ της επαναστάσεως).

¹⁷⁴ Ένδεικτικά άναφέρουμε από τίς πολλές καταγραφές των καταστίχων ληψοδσίας τά παρακάτω: 1839 - 40, ΛΑ L, φ. 13v: *γρ. 40 εις έξοδα του παπα Νικόλα διὰ την έν Καρεαίς έπιστασίαν του* · 1841 - 42, ΛΑ Liii, φ. 6v: *γρ. 250 εις τον παπα Νικόλαον αντιπρόσωπον χρονικά του έξοδα* · 1842 - 43 ΛΑ Liv, φ. 10r: *γρ. 228 εις τον αντιπρόσωπον παπα Νικόλαον διὰ έξοδα του έως 8 Ιανουαρίου* · 1844 - 45, ΛΑ Lv, φ. 17r: *γρ. 900 εις έξοδα του αντιπροσώπου μας παπα Νικολάου*.

¹⁷⁵ Πληροφορίες για την τιμή των χειρογράφων του Νικολάου διαθέτουμε από τά κατάστιχα ληψοδοσίας, όπου φαίνεται ότι ή Μονή πλήρωσε: 170 γρ. *εις μαθηματάριον έν, τετράδια 46 πάνυ ώφέλιμον έκ του παπα Νικολάου* (1843 - 44, ΛΑ Lvi, φ. 6v). Άλλη πληροφορία προέρχεται από τό σημείωμα του κωδ. Χιλίαν. 175 (889),φ. Ar: *τό άγόρασα γρόσια 400*. Η τιμή άναφέρεται στο δίτομο Δοξαστάριο Ίακώβου Πρωτοψάλτου - Δοξαστάριο άποστίχων Γερμανού Νέων Πατρών που συμπεριλαμβάνει τον κωδ. Χιλίαν. 78 (861). Τό 1833 ένα Δοξαστάριο του Γερμανού Νέων Πατρών κόστιζε 125 γρόσια, πρβλ. Διον. 720, πφ. ιη (verso).

νά ξεπερνάει κατά προσέγγιση τίς πέντε χιλιάδες γρόσια¹⁷⁶. Στά παραπάνω ποσά πρέπει νά προστεθούν τά χρήματα πού δώρησε ἢ πού δάνεισε μέ τόκο¹⁷⁷. Παρ' ὅλ' αὐτά, τό ἄθροισμά τους δέν ὑπερβαίνει τίς δεκατρεῖς χιλιάδες γρόσια (κατά προσέγγιση), ἥτοι δέκα χιλιάδες γρόσια λιγότερα ἀπό τά ἀνευρεθέντα χρήματα τῆς κληρονομίας. Ἐπομένως, γιά τή συμπλήρωση τῆς εἰκόνας τῆς οἰκονομικῆς κατάστασης τοῦ Νικολάου, πρέπει νά ἀναζητηθοῦν καί ἕτεροι τρόποι ἀποκτήσεως χρημάτων, ὅπως τά διάφορα ἐπί χρήμασι διακονήματα πού πιθανόν νά ἐπιτέλεσε στή Μονή πρὶν ἀνέλθει στίς Καρυές, τά ποσά τῶν πιθανῶν διδάκτρων ἀπό τό ἔργο τῆς διδασκαλίας τῆς μουσικῆς, τά χρήματα ἀπό τή συμμετοχή του σέ πανηγύρεις ἢ ἡ πιθανή κληρονομία τῆς περιουσίας τοῦ γέροντά του. Ἡ καταβολή τῶν χρημάτων αὐτῶν δέν ἔχει καταγραφῆ πουθενά καί γιά τό λόγο αὐτό δέν ἀποδεικνύεται. Οἱ ἐνδείξεις γιά τήν ὑπαρξή τους, ὅμως, εὐρίσκονται στήν ἀπλή λογική τῆς καθημερινῆς ἀγιορειτικῆς πράξης, πού ἰσχύει μέχρι καί σήμερα.

στ. Ἡ σχέση τοῦ ἀγιορείτη Νικολάου μέ τό συγγενικό του περιβάλλον.

Παρά τή μετάβαση καί ἐγκατάστασή του στό Ἅγιον Ὅρος, ὁ Νικόλαος δέν διέκοψε τοὺς δεσμούς μέ τό οἰκογενειακό καί φιλικό του περιβάλλον. Τά πρῶτα χρόνια μέχρι τό 1834, ἡ ἐπικοινωνία μέ τοὺς δικούς του φαίνεται νά ἦταν ἀμφίπλευρη καί πολύ συχνή, περισσότερο ὅμως ἀπό τήν πλευρά τοῦ ἱερομονάχου. Τοῦτο ἀνιχνεύεται στήν ἐπιστολή τοῦ 1834, ὅπου ὁ Παναγιώτης Πρωτόπαππας κάνει λόγο γιά γράμματα τοῦ Νικηφόρου μέσα στά ὁποῖα διατυπώνονταν παράπονα ὅτι ἡ οἰκογένειά του δέν ἐπικοινωνοῦσε μ' αὐτόν στήν ἐπιθυμούμενη συχνότητα¹⁷⁸. Ἡ ἔλλειψη ἐπικοινωνίας δέν ὀφείλεται σέ κανένα ἄλλο λόγο, παρά μόνο στήν ἔκρυθμη κατάσταση τῆς μετεπαναστατικῆς Ἑλλάδας, στήν ὁποία ἐπιδρομές καί βανδαλισμοί ταλάνιζαν τίς περιοχές τοῦ Δομοκοῦ καί δυσκόλευαν τήν ἐλεύθερη διακίνηση προσώπων καί πραγμάτων¹⁷⁹. Ἐξάλλου, τό πλήρες οἰκειότητας προσίμιο τῆς ἐπιστολῆς¹⁸⁰ καί ἡ δηλούμενη διά στόματος τοῦ Παναγιώτη Πρωτόπαππα ἐπιθυμία τῶν συγγενῶν νά δοῦν ἀπό κοντά τό Νικόλαο

¹⁷⁶ Ὑπολογίστηκε κατά προσέγγιση ἡ ἀξία ὅσων χειρογράφων ἀντιγράφηκαν γιά παραλήπτες ἐντός καί ἐκτός τῆς Μονῆς Δοχειαρίου, ἐνῶ παραλείφθηκαν τά χειρόγραφα τοῦ Νικολάου πού ἀποδεδειγμένα προορίζονταν γιά ιδιόχρηση.

¹⁷⁷ Σύμφωνα μέ τά *Κατάστιχα* ὁ δανεισμός χρημάτων γινόταν μέ τόκο 6% ἢ καί παραπάνω, κατά περίσταση. Ἄν, λοιπόν, δάνειζε 1000 γρόσια μέ τόκο 6% γιά δέκα χρόνια θά ἔπαιρνε τόκο 600 γρόσια.

¹⁷⁸ Ἀναφέρει ὁ Παναγιώτης Πρωτόπαππας: *Τὰ λάβαμεν τὰ γράμματά σου, ἐχάρημεν κατὰ πολλὰ διὰ τὴν ὑγείαν σου καί εἶδαμεν νὰ μᾶς κατηγορεῖς ὅτι δέν σέ ἐστείλαμεν κανένα γράμμα*, Φάκελος Γ', ἀρ. ἐπιστ. 205/20 - 2 - 1834, στίχ. 12 - 14.

¹⁷⁹ Στήν ἴδια ἐπιστολή, ὁ. π., στίχ. 11, ὁ ἀποστολέας ἀναφέρεται σέ *τινὰ ἐμπόδια* πού δυσκόλευαν τό ταξίδι καί γενικά τήν ἐπικοινωνία, ἐνῶ γίνεται λόγος γιά ἐπιδρομή ὁμάδας ἀνδρῶν ὑπὸ τὴν ἡγεσία τοῦ *Ταφίλη* (sic) πού κατέστρεψε τά πάντα στήν περιοχή: *Καί τὸν ἐπερασμένον χρόνον ἠθέλαμεν σέ γράψῃ, ὅμως ἤλθεν ὁ Ταφίλης καί μᾶς ἐχάλασε καί μᾶς ἔκαψε τά πάντα... καί ἄλλα ἀναρίθμητα κακὰ ὅπου μᾶς ἔκαναν*, ὁ. π., στίχ. 15 - 18.

¹⁸⁰ Ἡ διατύπωση τοῦ προσιμίου δείχνει οἰκειότητα καί νοσταλγία τοῦ Πρωτόπαππα γιά τό πρόσωπο τοῦ Νικηφόρου: *Τὴν Πανοσιότητά σου ταπεινῶς ἄμα καί υἱικῶς προσκυνῶ, τὴν ἀγίαν αὐτῆς δεξιάν ἀσπαζόμεθα καί παρακαλῶ τὸν Θεὸν σκέποι καί διατηροῖ αὐτὴν ἐν ὑγείᾳ διηνεκῇ*, ὁ. π., στίχ. 1 - 4.

καί νά «τόν ἀπολαύσουν»¹⁸¹ δείχνει ὅτι ἡ ἔλλειψη ἐπικοινωνίας ὀφειλόταν σέ ἐξωγενεῖς παράγοντες καί ὄχι σέ ψύχρανση τῶν σχέσεων.

Μετά τό 1834 τά πράγματα φαίνεται νά ἀλλάζουν τόσο στή συχνότητα ὅσο καί τήν πλευρά ἐπικοινωνίας. Στήν ἐπιστολή τοῦ 1840, ὁ Παναγιώτης Πρωτόπαππας εἶναι αὐτός πού τώρα παραπονεῖται ὅτι ὁ ἀγιορείτης συγγενής του δέν ἐπικοινωνεῖ, οὔτε κἄν μία φορά τό χρόνο, παρά τό γεγονός ὅτι εἶναι εὐκολότερο γι' αὐτόν νά δώσει τά γράμματα γιά τήν οἰκογένειά του στούς προσκυνητές ἀπό τήν περιοχή τοῦ Δομοκοῦ¹⁸². Τί ἀλλάξε ἀπό τό 1834 καί ἐντεῦθεν; Μήπως ὁ Νικόλαος σταμάτησε νά ἐνδιαφέρεται γιά τούς συγγενεῖς του ἢ τούς φίλους του; Μᾶλλον ὄχι. Τό περιεχόμενο τῆς δεύτερης ἐπιστολῆς δείχνει ἀκριβῶς τό ἀντίθετο, καθότι ὁ Παναγιώτης μετέφερε στόν ἱερομόναχο τίς πληροφορίες πού ζήτησε διὰ τό παιδίον αὐτό τοῦ μακαρίτου παππαντωνίου¹⁸³. Ἴσως ἡ ἀφιέρωση τοῦ Νικολάου στό ἔργο τῆς ἐξήγησης τῆς μουσικῆς σημειογραφίας, ἡ διδασκαλία τῆς ψαλτικῆς τέχνης καί οἱ αὐξημένες εὐθύνες λόγω τοῦ διακονήματος τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Μονῆς Δοχειαρίου ἀπό τό 1838, ἔκαναν νά ἀτονήσῃ ἡ ἐπικοινωνία μεταξύ τῶν οἰκογενειακῶν μελῶν.

Ἡ ἐπικοινωνία τοῦ Νικολάου μέ τούς συμπατριῶτες του δέν ἦταν τυπική. Ἀπό τίς ἐπιστολές φαίνεται καθαρά ὅτι ἐπιζητοῦσε νά μάθει τά νέα γιά συγκεκριμένα πρόσωπα καί τήν κατάσταση στήν ὁποία βρισκόνταν αὐτά: οἱ παππάδες πού ἀπέθαναν¹⁸⁴, ὁ παππαντώνης κι ἡ παππαδιά του πού ἄφησαν δύο παιδιά¹⁸⁵, οἱ ἄνθρωποι ἀπό τή Τζοφλάρ¹⁸⁶ πού ἀντιμετώπισαν τό διωγμό¹⁸⁷, ὁ παπαγιάννης πού δέν ἄφησε τίποτε¹⁸⁸, ὁ Γιαννακός πού ἀσπάζεται πανευλαβῶς τό χέρι του¹⁸⁹, ἄνθρωποι πού θυμόταν ἀπό τά παιδικά του χρόνια ἴσως, ἦταν ἱκανές αἰτίες γιά τήν οὐσιαστική ἐπικοινωνία του μέ τόν Παναγιώτη Πρωτόπαππα. Ἡ θλιβερή ἀπώλειά τους, ὁ θάνατός τους θά ἦταν ἱκανή αἰτία τῆς σταδιακῆς ἀποδυνάμωσης τῶν δεσμῶν τοῦ ἱερομονάχου μέ τόν τόπο του. Διαπιστώνουμε ὅτι ὁ Νικόλαος ἔκανε ὅτιδῆποτε περνοῦσε ἀπό τό χέρι του νά διατηρήσῃ ζωντανούς τούς δεσμούς του μέ τόν τόπο του, ὑλικά καί πνευματικά. Στέλνει *χουλιάρια* καί *μοιράζονται* στούς συγγενεῖς του καί στόν *Ἅγιον Σακελλάριον*¹⁹⁰· δέχεται

¹⁸¹ Ὁ Παναγιώτης Πρωτόπαππας μεταφέρει στό Νικόλαο τήν ἐπιθυμία τῶν συγγενῶν του νά τούς ἐπισκεφθεῖ, διότι αὐτοί δέν μποροῦν νά μεταβοῦν στό Ἅγιον Ὅρος λόγω διαφόρων ἐμποδίων. Προφανῶς, ἦταν εὐκολότερο στό Νικόλαο νά ταξιδέψῃ, ὅπως φαίνεται μέσα στήν ἐπιστολή: *σέ παρακαλοῦμεν νά ἐλθῇς νά σέ εἰδοῦμεν καί νά μᾶς εἰδῇς, ἐπειδὴ τό νά ἐλθῶμεν αὐτοῦ κανέναν δέν ἤμποροῦμεν ἀπό τινά ἐμπόδια*, ὁ. π., στίχ. 8 – 10.

¹⁸² Ἀναφέρει παραπονούμενος: *...ὁμῶς λυπούμεθα μεγάλως διότι δέν ἀπολαμβάνομεν τὸν καθ' ἕνα χρόνον κἄν τουλάχιστον κανένα γραμματάκιον*, Φάκελος Γ, ἀρ. ἐπιστ. 59/1 – 6 – 1840, στίχ. 6 – 7.

¹⁸³ Ὁ. π., στίχ. 19 – 23. Ὅπως θά δοῦμε, ὁ Νικηφόρος δέν διέκοψε τούς δεσμούς του μέ κανένα γνωστό πρόσωπο ἀπό τήν ἰδιαίτερή του πατρίδα.

¹⁸⁴ Φάκελος Γ, ἀρ. ἐπιστ. 205/20 – 2 – 1834, στίχ. 23.

¹⁸⁵ Ὁ. π. στίχ. 24 – 25.

¹⁸⁶ Τζοφλάρ¹ εἶναι ἡ σημερινή Σοφιάδα, βλ. IMXA.

¹⁸⁷ Στήν ὦα, ἀριστερά τοῦ κυρίως κειμένου, ὁ. π., στίχ. 1.

¹⁸⁸ Στήν ὦα, ἀριστερά τοῦ κυρίως κειμένου, ὁ. π., στίχ. 1.

¹⁸⁹ Στήν ὦα, ἀριστερά τοῦ κυρίως κειμένου, ὁ. π., στίχ. 7 – 8.

¹⁹⁰ ὁ. π., στίχ. 22 – 23.

παραγγελίες για κανένα στιχηράρι¹⁹¹ και για άλλα βιβλία¹⁹². τό κυριότερο: στή δεύτερη ἐπιστολή τοῦ 1840 καί μέσω τοῦ Παναγιώτη, προσκαλεῖ γιά πολλοστή φορά στό Ἅγιον Ὅρος νά θέσει ὑπό τήν πνευματική του καθοδήγηση καί ὕλική ἐπιστασία τό ὀρφανό τέκνο τοῦ μακαρίτου παππααντωνίου. Δέν τό κατάφερε. Σύμφωνα μέ τά γραφόμενα τῆς ἐπιστολῆς, τό παιδί προτίμησε τήν ἐλπίδα τῆς ἀπολαβῆς κάποιων ἀγαθῶν ἀπό τόν τότε προστάτη του Χατζηγεώργιον, ἐλπίδα ὡστόσο φρούδα, ἀφοῦ ματαίως, εἶναι ἄλλοι δι' αὐτόν¹⁹³.

Ἡ παρουσία τοῦ Νικολάου στό Ἅγιον Ὅρος κατέστη πόλος ἑλξης γιά τούς συμπατριῶτες του, εἴτε αὐτοί μόνασαν εἴτε ἐπισκέφθηκαν τό Ἅγιον Ὅρος ὡς προσκυνητές¹⁹⁴. Ὁ κύριος Ἰωνᾶς τῆς ἐπιστολῆς τοῦ 1834 πού πληροφόρησε τό Νικόλαο γιά τήν κατάσταση τῆς ἰδιαίτερῆς του πατρίδας μετά τήν ἐπίδρομή τοῦ Ταφίλη¹⁹⁵ εἶναι ὁ ἴδιος πού ἀπηύδυνε τό 1840 ἐπιστολή πρὸς τόν ἱερομόναχο γιά διεκπεραίωση ἐργασιῶν τῆς Μονῆς¹⁹⁶. Ὁ Παναγιώτης Πρωτόπαππας ἀναζήτησε μέσω τοῦ Νικολάου τόν ἀναγνώστη Κολυβόπουλο τόν ποτέ γαμπρόν τῆς οἰκογενείας διότι ἔφυγε στό Ἅγιον Ὅρος διὰ νά χειροτονηθεῖ καλόγερος. Ἐντέλει, ὁ ἀγιορεΐτης ἱερομόναχος παρακλήθηκε νά ἀνταμώσῃ καί τόν Διονύσιον μοναχόν, γνωστό τῆς οἰκογενείας. Τά πρόσωπα αὐτά εἶναι φανερό ὅτι παράλληλα πληροφοροῦσαν τό Νικόλαο γιά τά τεκταινόμενα στή γενέτειρά του.

Ὁ Νικόλαος δέν φαίνεται νά ταξίδεψε πρὸς τήν ἰδιαίτερή του πατρίδα ξανά ἀφ' ὅτου ἔφυγε γιά τό Ἅγιον Ὅρος. Ὁ Παναγιώτης Πρωτόπαππας παρακαλεῖ τόν γέροντα πλέον συγγενῇ του νά ἐπισκεφθεῖ στήν Ὁμβριακή, γιά νά μπορέσει νά τόν γνωρίσει ἀπό κοντά, ἀφοῦ μόνο ἐξ ἀκοῆς τόν γνωρίζει¹⁹⁷. Ὡστόσο, ἡ ἀπόσταση δέ μείωσε τήν ἀξία του ἀλλά ἀντίθετα ἔχαιρε σεβασμοῦ καί παραδοχῆς ἀπό τό οἰκογενειακό καί φιλικό του περιβάλλον. Τό ἀποδεικνύει ἡ διάχυτη χαρά πού νιώθει κανεῖς διαβάζοντας τίς ἐπιστολές τοῦ συγγενοῦς του καί τῶν ἄλλων προσώπων πού τίς προσυπογράφουν.

¹⁹¹ ὁ. π., στίχ. 20 – 21.

¹⁹² Γράφει ὁ Παναγιώτης Πρωτόπαππας: καὶ ἄλλην φοράν σοὶ ἔγραψα διὰ νά μέ στείλῃς κανένα βιβλίον ἢ τὰς ἐπιστολάς τοῦ Πρωτοκορυφαίου τῶν Ἀποστόλων Παύλου ἢ ἄλλο κανένα, Φάκελος Γ', ἀρ. ἐπιστ. 59/1 – 6 – 1840, στό verso τῆς ἐπιστολῆς, στίχ. 1 – 4.

¹⁹³ ὁ. π., στίχ. 18 – 23.

¹⁹⁴ Ἡ ἐπαφή τοῦ ἱερομονάχου μέ τούς προσκυνητές ἐπισκέπτες πού θὰ ἐπέστρεφαν στό Δομοκό δηλοποιεῖται στό παρακάτω ἀπόσπασμα ἀπό τήν ἐπιστολή τοῦ 1840: Ἴσως διὰ νά ἔχητε περισσοτέραν εὐκολίαν διὰ νά βρίσκετε τοὺς ἐνθάδε ἐρχομένους, ὁ. π., στίχ. 5.

¹⁹⁵ Φάκελος Γ', ἀρ. ἐπιστ. 205/20 – 2 – 1834, στίχ. 17.

¹⁹⁶ Φάκελος ΙΑ', ἀρ. ἐπιστ. 82/21 – 7 – [1840].

¹⁹⁷ Φάκελος Γ', ἀρ. ἐπιστ. 205/20 – 2 – 1834, στίχ. 7 – 9.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΔΕΙΚΤΗΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΔΟΧΕΙΑΡΙΤΟΥ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΓΕΓΟΝΟΤΑ
1781	Γέννηση του Νικολάου στο χωρίον Όμβριακή του Δομοκού.
ἀρχές του ΙΘ' αἰ.	Ἐγκαθίσταται στή μονή Δοχειαρίου.
1806	Παρουσιάζεται ως Διάκονος τῆς Μονῆς.
1812	Παρουσιάζεται ως Ἱερέυς τῆς Μονῆς.
1818	Μετεγκαθίσταται στήν ἀγορασθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ καλύβη τῶν Καρυῶν.
1820 – 1821	Διακονεῖ ως Πρωτοψάλτης τοῦ Πρωτάτου.
1830	Παραδίδει χρηματικό ποσό στή μονή Δοχειαρίου καί γίνεται Προεστώς τῆς Μονῆς.
1834	Ἀποχωρεῖ ἀπό τή Μονή καί προσχωρεῖ στή μονή Χιλιανδαρίου.
1838	Ἐπιστρέφει στή μονή Δοχειαρίου.
1838	Ἀναλαμβάνει καθήκοντα Ἀντιπροσώπου τῆς Μονῆς στήν Ἱ. Κοινότητα.
1840 – 1841	Ἀναλαμβάνει καθήκοντα Ἐπιστάτου στήν Ἱ. Κοινότητα.
1841 – 1845	Ἐπιστρέφει στά καθήκοντα τοῦ Ἀντιπροσώπου.
1846	Τά <i>Κατάστιχα</i> Ληψοδοσιῶν τῆς Μονῆς βεβαιώνουν τήν ἀποβίωση τοῦ Δοχειαρίτη ἱερομονάχου.

3. Οἱ μουσικές δραστηριότητες τοῦ Νικολάου.

Ὁ Νικόλαος ἔγινε γνωστός στήν ἀγιορειτική πολιτεία κυρίως γιά τίς μουσικές του δραστηριότητες στήν ψαλτική, στήν ἐξήγηση τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας, στήν ἀντιγραφή κωδίκων καί στή διδασκαλία τῆς ψαλτικῆς τέχνης. Πῶς ἔφτασε σέ τέτοιο ἐπίπεδο μουσικῶν γνώσεων; Ποῦ μαθήτευσε ἔτσι ὥστε νά φτάσει νά γίνεи δάσκαλος τῆς μουσικῆς καί ἕνας ἀπό τοὺς σημαντικότερους ἐξηγητές τῆς Νέας Μεθόδου;

α. Μουσική παιδεία – μαθητεία.

Ἀκριβεῖς πληροφορίες γιά τή μαθητεία του στή μουσική δέν ἔχουμε. Ὅπως εἶδαμε, ἐγκαταστάθηκε στό Ἅγιον Ὅρος στήν ἡλικία τῶν δεκαοχτώ ἢ εἴκοσι ἐτῶν. Οἱ ἀπαρχές τῆς μουσικῆς του παιδείας ὅμως πρέπει νά συσχετισθοῦν πολύ ἐνωρίτερα μέ τήν ἰδιαίτερή του πατρίδα, τήν περιοχὴ τῆς Ὁμβριακῆς – Δομοκοῦ, ὅπου φαίνεται νά ὑπῆρχε ἀξιόλογη μουσική κίνηση, καί ἔπειτα μέ τήν οἰκογένειά του. Τό ὅτι ὑπῆρχε ἀξιόλογη μουσική κίνηση στήν περιοχὴ τοῦ Δομοκοῦ φαίνεται ἀπό τοὺς καταλόγους τῶν συνδρομητῶν τῶν μουσικῶν βιβλίων καί συγκεκριμένα τοῦ *Καλοφωνικοῦ Εἰρμολογίου*, ὅπου σέ ἰδιαίτερη παράγραφο ἀναφέρονται: *Οἱ ἐν Δομοκῶ συνδρομητές. Ἀνάμεσα στοὺς συνδρομητές συγκαταλέγονται ὁ Θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Θαυμακοῦ κ. Κύριλλος, ὁ ἐν ἱερομονάχοις μουσικός κ. Διονύσιος ἐξ Ὁμβριακῆς, ὁ λόγιος καί μουσικός κ. Νικόλαος Παπάζογλους ἐκ Δομοκοῦ, ὁ τιμιώτατος κ. Μῆτρος Μάμμος.* Παρά τή μεγάλη χρονική ἀπόσταση τῆς ἔκδοσης τοῦ καταλόγου ἀπὸ τὰ τελευταῖα δέκα πέντε χρόνια τοῦ 18^{ου} αἰ. (ταυτιζόμενα μέ τήν παιδική ἡλικία τοῦ Νικολάου), τό ὀνομαστικό περιεχόμενο τοῦ καταλόγου εἶναι ἐνδεικτικό τῆς μουσικῆς κίνησης τοῦ Δομοκοῦ πού ἐνδεχομένως ὑπῆρχε τήν περίοδο ἐκείνη, ὅταν ὁ μικρὸς Νικόλαος βαπτιζόταν στά νάματα τῆς μουσικῆς. Στόν κατάλογο φαίνεται σέ δεύτερο ἐπίπεδο, πέρα ἀπὸ τό ἰδιωτικό ἐνδιαφέρον καί τήν προσωπική ἐνασχόληση, ἡ «ἐπίσημη» ὑποστήριξη τῆς μουσικῆς στό πρόσωπο τοῦ Θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου, ἡ ὑπαρξὴ μοναστικοῦ κέντρου πού θά ὑποστήριζε τήν ἐκμάθηση καί διάδοση τῆς ψαλτικῆς τέχνης, ἡ πιθανὴ ὑπαρξὴ μουσικοδιδασκαλείου στό Δομοκὸ πλαισιούμενο ἀπὸ λογίους καί μουσικούς, καί ὁ συνεπικουρικός ρόλος τῶν τιμιωτάτων ἀνδρῶν. Τό μουσικό περιβάλλον τῆς περιοχῆς πρέπει νά ὑπῆρξε ὁ πρῶτος παιδαγωγὸς τοῦ Νικολάου στή μουσική.

Ἐπίσης, βλέπουμε ὅτι καί ἄνθρωποι τοῦ συγγενικοῦ περιβάλλοντός του ἀσχολοῦνταν μέ τήν ψαλτικὴ τέχνη. Ἀπὸ τήν πρώτη ἐπιστολὴ τοῦ συγγενοῦς του Παναγιώτη Πρωτόπαππα κατὰ τό 1834 πληροφορούμαστε ὅτι ὁ Παναγιώτης γνῶριζε μουσική καί ὅτι διδασκόταν ἀπὸ τόν *κύριον* καί μετέπειτα *ἱερομόναχον Διονύσιον* πού ἀναφέρεται στόν κατάλογο συνδρομητῶν τοῦ *Καλοφωνικοῦ Εἰρμολογίου*. Ἡ μουσική του ἀναζήτηση τόν ὁδήγησε νά ζητήσῃ ἀπὸ τό Νικόλαο το 1834 νά τοῦ ἀποστείλῃ μουσικὸ βιβλίον καί μάλιστα στιχηράρι, γιά νά διαβάσῃ,

ὅπως γράφει¹⁹⁸. Ἡ παράκλησή του ἐπαναλαμβάνεται καί στή δεύτερή του ἐπιστολή τό 1840 γιατί, ὅπως ἀναφέρει, ἡ ἀνάγκη τῆς μελέτης εἶναι ἐπιτακτική. Βλέπουμε λοιπόν ὅτι ἀφενός ἡ οἰκογένειά του καί ἀφετέρου ἡ μουσική κίνηση τοῦ Δομοκοῦ ὑπῆρξαν τό πρῶτο ἐφαλτήριο γιά τήν ψαλτική ἀνάπτυξη τοῦ Νικολάου.

Ὡστόσο, ἡ πραγματική του ἐκπαίδευση καί ἐξέλιξη πρέπει νά πραγματοποιήθηκε στή μονή Δοχειαρίου. Ἐκεῖ θά συνάντησε τοὺς δασκάλους τῆς μονῆς πού διακονοῦσαν τό ἀναλόγιο καί δίδασκαν τήν ψαλτική τέχνη¹⁹⁹. Ἐχει ἐπισημανθεῖ στή Μονή Δοχειαρίου ἓνας κώδικας, πού ἐξαιτίας τῶν παρασελίδιων σημειώσεων εἰκάζεται ὅτι χρησίμευσε σάν ἓνα πρῶτο βιβλίο ψαλτικῆς γιά τό Νικόλαο καί βέβαια ἀνῆκε στόν κύκλο τῶν ἀναγκαίων ψαλτικῶν βιβλίων γιά τή διακονία τοῦ ψαλτηρίου²⁰⁰. Παράλληλα, θά ζυμώθηκε στίς ἀδιάλειπτες νυχθήμερες ἀκολουθίες, ὅπου θά ἔκανε πράξη ὅλο τό ἀναγκαῖο ρεπερτόριο τῆς ψαλτικῆς τέχνης. Ἡ ἄνεση πού ἐπέδειξε ἀργότερα τόσο στήν ἀντιγραφή τῶν κωδίκων του ὅσο καί στή σύνθεση νέων μελῶν βασισμένων στό παραδοσιακό μέλος μαρτυρεῖ τήν οὐσιαστική ἐξοικειώσή του μέ τό ἐκκλησιαστικό μέλος πού εἶχε ἐπιτελεσθεῖ κατά τή διάρκεια τῆς μαθητείας του καί εἶχε ἐπιβοηθηθεῖ μέ τή συνεχή ἄσκηση τοῦ ψαλτικοῦ λειτουργήματος.

Εἶναι, ἐπίσης, βέβαιο ὅτι ἦλθε σέ ἐπαφή μέ ἄλλες μουσικές προσωπικότητες τοῦ Ἁγίου Ὁρους πού καλοῦνταν νά ψάλουν στίς πανηγύρεις τῆς Μονῆς καί ιδιαίτερα μέ τό Συνέσιο Ἱερείτη, μεγάλη ἀγιορειτική ψαλτική μορφή πού ἔδρασε κατά τά τέλη τοῦ 18^{ου} καί ἀρχές τοῦ 19^{ου} αἰ.²⁰¹. Ἡ ἀναφορά τῶν ὀνομάτων τῶν ἐν

¹⁹⁸ Τό γεγονός ὅτι ζητᾶ ἀπό τό Νικόλαο νά τοῦ στείλει στιχηράρι, βιβλίο ψαλτικῆς πού ἀπαιτεῖ προχωρημένες μουσικές γνώσεις, φανερώνει τό ἀρκετά ὑψηλό ἐπίπεδο γνώσεων τοῦ Παναγιώτη Πρωτόπαπα καί γενικότερα τό ὑψηλό ψαλτικό περιβάλλον του. Ἐπιπλέον, τό διάβασμα στό χωρὸ τῆς ψαλτικῆς, πέρα ἀπὸ τήν ἐννοια τῆς προσωπικῆς μελέτης σημαίνει καί τή διδασκαλία τῆς μουσικῆς. Ὅπως ἔχουμε δεῖ, ὁ Παναγιώτης Πρωτόπαπας ἐπαιρνε μαθήματα μουσικῆς ἀπὸ τόν ἱερομόναχο Διονύσιο.

¹⁹⁹ Ἡ μονή Δοχειαρίου διέθετε στίς τάξεις τῆς ἱκανοῦς ψάλτες καί μουσικοδιδασκάλους, γνωστούς ἀπὸ τά μέσα τοῦ ΙΗ' αἰ., πού δημιουργήσαν μιὰ ἀξιόλογη παράδοση, βλ. Ἀμφιλόχιος, Μουσικοδιδασκαλοὶ, σσ. 453 – 462. Ἰδιαίτερα, ἀπὸ τό τέλος τοῦ ΙΗ' καί τίς ἀρχές τοῦ ΙΘ' αἰ., κατά τήν περίοδο τῆς πρώτης ἐπαφῆς τοῦ Νικηφόρου μέ τό ἀγιορειτικό – Δοχειαρίτικο περιβάλλον, ἦταν γνωστή ἡ ψαλτική φυσιογνωμία τοῦ πανοσιμουσικολογιωτάτου κυρίου Ἰακώβου Δοχειαρίτου ἐξ Ἀγραύων, ἐκ κόμης Φουρνᾶ, ὁ ὁποῖος δίδασκε τήν ψαλτική τέχνη, σύμφωνα μέ σημείωμα τοῦ κώδ. Δοχ. 208 (Ἀναστασιματᾶριο τοῦ Χρυσάφου τοῦ Νέου). Βλ. Ἀμφιλόχιος, Μουσικοδιδασκαλοὶ, σ. 454.

²⁰⁰ Εἶναι ὁ κώδ. Δοχ. 343 (Ἀνθολογία - Ὡραι) πού περιέχει παρασελίδες ἐξηγήσεις τοῦ Νικολάου στή Νέα Σημειογραφία. Ἡ ὑπαρξὴ σημειώσεων δηλώνει ὅτι τό χφ ἀνῆκε στό Νικόλαο καί μᾶς παραπέμπει στή χρῆση τοῦ χφ κατά τήν πρώτη ψαλτική περίοδο τοῦ Νικολάου, πρὶν τή μεταρρύθμιση τοῦ 1814.

²⁰¹ Σύμφωνα μέ τά κατάστιχα ληψοδοσιῶν, ὁ Συνέσιος Ἱερείτης ἐκλήθη νά ψάλει στή μονή Δοχειαρίου κατά τήν πανήγυρη τῶν Ἀρχαγγέλων δύο φορές: τό 1812, ΛΑ xxiv, φ. 16v: *Τῷ κυρ Συνεσίῳ ψάλτη διὰ τὴν ἑορτὴν καὶ* τό 1815, ΛΑ xxxviii, φ. 16v: *γρόσια 12 εἰς τὸν ψάλτην κυρ Συνέσιον ἐν τῇ ἑορτῇ*. Ἐπομένως, ὁ Νικηφόρος εἶχε ἔλθει σέ ἐπαφή μέ τό Συνέσιο καί μάλιστα τό 1815 συνέψαλε στήν πανήγυρη, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τήν πληρωμὴ του τήν ἴδια χρονιά γιά τή συμμετοχή του στή γιορτή. Ἡ σχέση τοῦ Νικηφόρου μέ τόν γέροντα πιά Συνέσιο καί ἡ μουσική μετακένωση τοῦ ὕλικου στό νεαρό τότε Νικηφόρο ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τό γεγονός ὅτι, ἀργότερα, οἱ κώδικες τοῦ ἀγιορείτη ἐξηγητῆ περιλαμβάνουν ἐννέα συνθέσεις τοῦ Συνεσίου ἐξηγημένες στή Νέα Σημειογραφία καί πολλαπλά ἀντιγραμμένες: Μακάριος Ἀνὴρ ἦχος Α' (τρίτη συνθεση), Δοῦλοι Κύριον ἦχος Γ', Δοῦλοι Κύριον ἦχος πλάγιος τοῦ Β', Λόγον ἀγαθόν ἦχος Δ', Δοξολογία ἦχος Α' τετράφωνος, Χερουδικὸ ἦχος Α', Ἐπὶ Σοὶ χαίρει ἦχος πλάγιος τοῦ Δ', Ἀπορῶ γλώττη καὶ χεῖλεσιν (μάθημα στοὺς μ' μάρτυρας) ἦχος Α', Χαίρει χαρὰν πάντα τὰ πέρατα (μάθημα στοὺς Ἀρχαγγέλους) ἦχος πλάγιος τοῦ Δ'. Γιά τίς ἀκριβεῖς παραπομπές τῶν συνθέσεων βλ. σχετικά τό κεφ. μέ τίς ἐξηγήσεις τοῦ Νικολάου.

Κωνσταντινουπόλει Πανοσιολογιωτάτων ιερομονάχων Διδασκάλου Κυρ Κοσμᾶ καὶ Κυρ Νικηφόρου τοῦ ἁγίου Νικολάου Γαλατᾶ ὁμοίως, ὀνόματα πού εἶναι πιθανόν νά παραπέμπουν στους Δοχειαρίτες μουσικούς Κοσμᾶ²⁰² καὶ Νικηφόρο, ὡς συνδρομητῶν τοῦ ἐντύπου *Ταμείου Ἀνθολογίας* τοῦ Χουρμουζίου (1824), δημιούργησαν τήν υπόθεση ὅτι, μετά τήν ἀποτυχημένη ἐξέγερση τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ὁ Νικόλαος μετέβη στή Βασιλίδα τῶν Πόλεων καὶ μαθήτευσε κοντά στό μεγάλο ἐξηγητή τῆς Πατρώας μας μουσικῆς Χουρμούζιο Χαρτοφύλακα. Ἡ υπόθεση ἐνισχύεται ἀπό τό γεγονός ὅτι οἱ ἕτεροι δύο συνόμιλοι τοῦ Νικολάου, Ματθαῖος Βατοπαιδινός καὶ Ἰωάσαφ Διονυσιάτης, παρεπιδήμησαν γιά κάποιο διάστημα στήν Κωνσταντινούπολη καὶ μαθήτευσαν κοντά στό γεραρό διδάσκαλο τοῦ Νέου Συστήματος. Αὐτό παραμένει, πρὸς τό παρόν, στή σφαῖρα τῆς υπόθεσης. Τό βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ οὐσιαστική ἐνασχόλησή του μέ τήν ψαλτική τόν ὠθοῦσε στόν ἐφοδιασμό μέ μουσικά κείμενα ἢ χειρόγραφα καὶ ἀσφαλῶς στή συνεχή πληροφόρηση σχετικά μέ τή μουσική περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἄν ἐξετάσουμε τούς κώδικες του, θά διαπιστώσουμε ὅτι ὁρισμένοι ἀπό αὐτούς σχετίζονται κατὰ ἓνα μέρος, μεγάλο ἢ μικρό ἀνάλογα μέ τήν περίπτωση, στά ἔντυπα τῆς ἐποχῆς²⁰³, τά ὁποῖα εἶχε στήν κατοχή του²⁰⁴. Σέ κάποια εἶδαμε ὅτι ἦταν καὶ συνδρομητῆς²⁰⁵.

6. Ψαλτική δραστηριότητα.

Τό ἔμφυτο ταλέντο του καὶ τό ὑψηλό ἐπίπεδο τῆς ψαλτικῆς του παιδείας, ὁδήγησαν τό Νικόλαο ἀπό πολύ νωρίς νά προσανατολιστεῖ στό ἀγλαόκαρπο διακόνημα τοῦ ψάλτη. Τό γεγονός ὅτι ἀπό τό 1818 ἐγκαθίσταται στίς Καρυές ἀπ' ὅπου καλεῖται νά ψάλει στίς ἀγιορειτικές πανηγύρεις, μᾶς δείχνει ὅτι ὁ ἀγιορεΐτης μελουργός ἐπιθυμοῦσε ἀπό νωρίς νά ἀσχοληθεῖ ἀποκλειστικά μέ τήν ψαλτική τέχνη, ἀπερίσπαστος ἀπό τίς υποχρεώσεις τοῦ κοινοβιακοῦ μοναχισμοῦ. Τό ἐπίπεδο τῆς ψαλτικῆς του ἀπόδοσης ἀναγνωρίστηκε ἀπό τή μονή Δοχειαρίου καὶ στήν ὠριμη ἡλικία τῶν τριάντα τεσσάρων ἐτῶν ἀναφέρεται ἐπίσημα στά κατάστιχα ληψοδοσιῶν τῆς μονῆς νά λαμβάνει μισθό γιά τόν ψαλτικό του κόπο στήν ἐορτή τῶν Ἀρχαγγέλων, συμψάλλοντας μέ τό Συνέσιο Ἰβηρίτη²⁰⁶. Σταθμός γιά τήν

²⁰² Σπουδαῖος Δοχειαρίτης μουσικοδιδάσκαλος καὶ ψάλτης, συνομήλικος τοῦ Νικολάου, ἔζησε καὶ ἔδρασε τήν ἴδια περίοδο στή Μονή. Βλ. Ἀμφιλόχιος, Μουσικοδιδάσκαλοι, σ. 458.

²⁰³ *Ταμείον Ἀνθολογίας Χουρμουζίου* Α' - Β', 1824· *Εἰρμολόγιον Πέτρου Λαμπαδαρίου* 1825· *Ταμείον Ἀνθολογίας Γρηγορίου* Α' - Β' 1834· *Καλοφωνικόν Εἰρμολόγιον*, 1835. Εἰδικότερα περὶ τοῦ θέματος βλ. στό κεφ. Ὁ Νικόλαος ὡς κωδικογράφος.

²⁰⁴ Στή βιβλιοθήκη τῆς μονῆς Δοχειαρίου βρέθηκε ὁ Α' τόμος τοῦ ἔντυπου *Ταμείου Ἀνθολογίας* τοῦ Χουρμουζίου, 1824, συσταχωμένος μέ τεύχη περιέχοντα συμπληρωματική ὕλη, γραμμένα ἀπό τό χέρι τοῦ Νικολάου. Πρόκειται γιά τό Δοχ. 471 πού σύμφωνα μέ τό σημεῖωμα στό πρῶτο ἐσώφυλλο τοῦ ἐντύπου: *Καί τότε σύν τοῖς ἄλλοις πέφυκε σταματίου πέτρ[...]* | *Διδειμοτειχέου* περιῆλθε στά χέρια τοῦ Νικολάου μετά τήν ἐπιτελεσθεῖσα ἐργασία τῶν συμπληρωματικῶν τευχῶν.

²⁰⁵ Εἶδαμε προηγουμένως τό Νικόλαο νά εἶναι συνδρομητῆς στό *Ταμείον Ἀνθολογίας Γρηγορίου* Α' - Β', 1834, στό *Καλοφωνικόν Εἰρμολόγιον*, 1835 καὶ στό *Δοξαστάριον Ἰακώβου* Α' - Β', 1836.

²⁰⁶ Κατάστιχα ληψοδοσιῶν 1815, ΛΑ xxxvii, φ. 16v: *γρόσια 2:20 εἰς κόπον τοῦ παπά Νικηφόρου διά τήν ἐορτήν*. Τῆς παραπάνω ἐγγραφῆς προηγεῖται ἡ ἐγγραφὴ πού ἀφορᾷ τό Συνέσιο γιά τήν ἴδια ἐορτή.

φαλτική δραστηριότητα του Νικολάου υπήρξε ή ανάληψη υπηρεσίας ως προεξάρχοντος του δεξιού χορού του Πρωτάτου, μέ χρονικόν του μισθόν γρ. 110, όπως αναφέρεται στα Κατάστιχα ληψοδοσίας της Ι. Κοινότητας²⁰⁷. Ως παπά κύρ Νικηφόρος ιεροψάλτης αναφέρεται στο κείμενο του 1830 κατά το οποίο έγινε προεστώς. Έκτοτε, στίς περισσότερες οικονομικές ληψοδοσίες μέ τή Μονή μνημονεύεται ως ψάλτης²⁰⁸, ιδιότητα πού χαρακτηρίζει τό διά βίου διακόνημα του Νικολάου στο Άγιον Όρος²⁰⁹. Ως ψάλτης ή ιεροψάλτης αναγνωρίζεται καί από τό εύρύτερο περιβάλλον του, όπως καταδεικνύουν οι προσαγορεύσεις των ληψοδισών επιστολών²¹⁰.

Οι επιστολές, πού κατά καιρούς έλάμβανε για να προσκληθεϊ στίς άγιορειτικές πανηγύρεις, περιγράφουν τήν εκτίμηση πού έτρεφαν οι άγιορείτες στο Δοχειαρίτη ψάλτη μουσικό. Από τίς επιστολές αυτές σώζονται δυστυχώς μόνο τρεις. Η πρώτη μέ ήμερομηνία 14 Νοεμβρίου 1837 αναφέρθηκε στην παράγραφο τή σχετική μέ τήν παρουσία του Νικολάου στη Μονή Χιλανδαρίου. Σ' αυτήν οι Χιλανδαρινοί άπευδύνονται *Τῷ πανομοουσικολογιωτάτῳ κυρίῳ κυρίῳ Νικολάῳ Χιλανδαρινῷ τῷ λίαν ἡμῶν ἀγαπητῷ καί περιποδήτῳ παρακαλῶντας τον να παρευρεθεϊ στην έορτή των Εισοδίων της Παναγίας της Τριχερούσης καί να ψάλει*. Η παρουσία του κρινόταν άπαραίτητη για τή λαμπρότερη επιτέλεση της έορτής, ενώ θά συνέβαλε στη δημιουργία κλίματος σεβασμού καί κατανύξεως στους συνεορτάζοντες²¹¹. Οι έτερες δύο επιστολές προέρχονται από τή μονή Δοχειαρίου²¹². Οι Δοχειαρίτες προσκάλεσαν τό Νικόλαο να χοροστατήσκει στίς έορτές των Αρχαγγέλων καί του Αγίου Νικολάου. Οι γιορτές αυτές είναι οι σημαντικότερες για τή Μονή Δοχειαρίου καί γι' αυτό ή παρουσία του κρινόταν άναγκαία για τήν απόλαυση της επιθυμούμενης πνευματικής εύωχίας²¹³.

²⁰⁷ Η πληροφορία προέρχεται από τον π. Θεόκτιστο Δοχειαρίτη, τον οποίο εύχαριστώ για τήν έρευνα πού διετέλεσε για λογαριασμό μου στα Αρχεία της Κοινότητας, κατόπιν σχετικής μου αίτησης στην Ι. Κοινότητα. Παραδέτω τό σχετικό άπόσπασμα: 1820 - 1821, *Τῷ Πρωτοψάλτῃ παπᾶ Νικηφόρῳ χρονικόν του μισθόν γρ. 110*. Τά κατάστιχα έσόδων καί έξόδων της Ι. Κοινότητας για τήν περίοδο αυτή περιέχονται στον κώδ. υπ' αρ. 11 του Αρχείου του Πρωτάτου, βλ. σχετ. Γάσπαρης, Αρχείο Πρωτάτου, σσ. 208 - 210. Η καταγραφή των ληψοδοσιών διακόπτεται, για εύνόητους λόγους, μέ τό ξέσπασμα της Έπανάστασης στο Άγιον Όρος.

²⁰⁸ Κατάστιχα ληψοδοσιών 1819 - 20, ΛΑ xxxix, φ. 21r: *τοῦ ἐν Καραῖς παπᾶ κύρ Νικηφόρου ψάλτη* · 1820 - 21, ΛΑ xxxx, φ. 10v: *Από δοσίματα των ἡμετέρων κελλιωτών...* γρ. 17 *ὅσα παρά τοῦ παπᾶ Νικηφόρου ψάλτη* · 1832, ΛΑ xxxiii, φ. 8r: γρ. 1000 *ἀπό τόν παπᾶ κύρ Νικηφόρον ψάλτην κοινοβιάτην μας πρὸς 6%* · φ. 13r, γρ. 60 *ἔτι των τόκων τοῦ παπᾶ Νικηφόρου ψάλτη ἐδικοῦ μας* · 1835 - 36, ΛΑ xxxvi, φ. 24r: *τῷ παπᾶ Νικηφόρῳ ψάλτῃ* · 1838 - 39, ΛΑ IL, φ. 2r: γρ. 100 *ἀπό μίαν ἐλεημοσύνην διὰ τοῦ παπᾶ Νικόλα ψάλτου*.

²⁰⁹ Κώδικας ΚΔ', αρ. έπιστ. 258/14 - 10 - 1844, έπιστολή Άγιοπαυλιτών πρὸς τοὺς Δοχειαρίτας, στίχ. 1: *Δῆλον γίνεται ὅτι ἐλάβομεν παρὰ τοῦ κυρίου παπᾶ Νικολάου ψάλτου...*

²¹⁰ Φακέλος Γ', αρ. έπιστ. 49/8 - 6 - 1839, Θεοφάνης Αρχιμανδρίτης *Τῷ πανομοουσικολογιωτάτῳ κυρίῳ μοι κυρίῳ Νικολάῳ ιεροψάλτῃ*.

²¹¹ Τοῦ γράφουν χαρακτηριστικά οι Χιλανδαρινοί: *Ὅρισατε λοιπόν, ἅγιε ἀδελφέ παρακαλοῦμεν ὁποῦ ἐπίτηδες αὐτῆς στέλνομεν νὰ συνεορτάσωμεν θεοθραβεύτως καί λαμπροτέρως αὐτὴν ταύτην τὴν χαρμόσυνον ἡμέραν* (Κώδικας Έπιστολῶν ΚΔ', αρ. έπιστ. 53/14 - 11 - 1837, στίχ. 5 - 7).

²¹² Φάκελλος ΙΕ', αρ. έπιστ. 12/3 - 11 - 1839 · αρ. έπιστ. 13/29 - 11 - 1839.

²¹³ Γράφουν οι Δοχειαρίτες ὅτι *εἶναι ἐπ'ἀνάγκης νὰ παρευρεθῇτε διὰ νὰ χοροστατήσητε...νὰ κατέλθετε ἐγκαίρως εἰς τὸ νὰ συμπανηγυρίσωμεν συνευχθέντες πνευματικῶς* (Φάκελλος ΙΕ', αρ. έπιστ. 12/3 - 11 - 1839, στίχ. 2 - 3, 7 - 9).

Όρισμένες εκφράσεις, ωστόσο, των παραπάνω τριών επιστολών φανερώουν εν πολλοίς τή στάση πού τηρούσε ο Νικόλαος στις προσκλήσεις των Μονών. Η έμμونه παράκληση των Χιλανδαρινών²¹⁴, ή παρουσίαση τής συμμετοχής του στή Μονή Δοχειαρίου ως αναγκαίας²¹⁵ και ή κατάθεση τής υπολανθάνουσας έλπίδας καλυμμένης μέ τό πέπλο τής συγκρατημένης βεβαιότητας ότι ο Νικόλαος θά ανταποκριθεί στήν πρόσκληση του μοναστηριού του²¹⁶ δηλώνουν, αν όχι τήν επιλεκτική αποδοχή των προσκλήσεων, σίγουρα τήν όχι αποκλειστική ένασχόλησή του μέ τίς πανηγύρεις, παρά τήν ύπαρξη «εὐλογίας», όπως συνηθίζεται νά ονομάζεται στό Άγιον Όρος ή αμοιβή. Οί πανηγύρεις δέν ήταν ή βασική επιδίωξη του Νικολάου. Ο άγιορείτης μελωδός είχε από νωρίς προσανατολισθεί στή σημαντική δραστηριότητα τής αντιγραφής κωδίκων και τήν καίρια προσφορά γιά τήν υπόθεση τής μουσικής μας, τήν εξήγηση τής παλαιάς σημειογραφίας στή νέα μουσική γραφή.

γ. Ο Νικόλαος εξηγητής και κωδικογράφος.

Τό κατ' έξοχήν έργο πού κληροδότησε ο Νικόλαος στους θεράποντες τής εκκλησιαστικής μουσικής είναι αντιγραφικό και εξηγητικό. Όπως φαίνεται από τό χρονολογικό πίνακα των χφ τής συλλογής²¹⁷, ο Νικόλαος ξεκίνησε τήν κωδικογραφική του δραστηριότητα αρκετά νωρίς, στις αρχές του ΙΘ' αϊ. Η ανθολογία Δοχ. 343, τό δοξαστάριο του Ίακώβου Δοχ. 365, τό αναστασιματάριο του Χρυσάφου Καρακ. 231 είναι κώδικες γραμμένοι στήν παλαιά σημειογραφία, προοριζόμενοι γιά δικό του λογαριασμό κατά τή διακονία του αναλογίου. Γιά δική του χρήση πρέπει νά ήταν και ή ανθολογία Δοχ. 341, στήν παλαιά σημειογραφία πού γράφτηκε αρκετά αργότερα, τό 1822²¹⁸. Η πρώτη εξακριβωμένη αντιγραφική δράση γιά λογαριασμό τρίτων τοποθετείται τό 1823, όταν αντιγράφει στήν παλαιά σημειογραφία γιά τόν παπά Νικόδημο Χιλανδαρινό ένα είρμολόγιο Πέτρου λαμπαδαρίου «κατά τό ύφος τής του Χριστού Μεγάλης Έκκλησίας»²¹⁹. Τήν ίδια περίοδο 1820 – 1825 τοποθετείται και ένας πολύ σημαντικός κώδικας, ο Μ. Λάυρας Θ 160 πού περιέχει μέλη σέ διπλή σημειογραφία (παλαιά και νέα) και αποτελεί τήν πρώτη αντιγραφική και εξηγητική προσπάθεια του Νικολάου στήν Νέα Σημειογραφία. Μέ τόν κώδικα αυτό εγκαινιάστηκε ή εξηγητική του δραστηριότητα, χωρίς όμως νά θεωρείται ολοκληρωμένη εργασία. Η πρώτη ολοκληρωμένη αξιόλογη εξηγητική εργασία του Νικολάου τοποθετείται στήν τετραετία 1827 – 1831. Πρόκειται γιά τό μαθηματάριο Άβρ. Εὐθυμιάδη (†)²²⁰. Η

²¹⁴ «Ορίσατε άγιε άδελφέ, παρακαλοῦμεν», επιβοούν οί Χιλανδαρινοί (Κώδικας Έπιστολών ΚΔ', άρ. έπιστ. 53/14 – 11 – 1837, στίχ. 5).

²¹⁵ Φάκελλος ΙΕ', άρ. έπιστ. 12/3 – 11 – 1839, στίχ. 2.

²¹⁶ «Και δέν άμφιβάλλομεν ότι θέλει εκπληρώσει τήν άδελφικήν ήμων αίτησιν», καταδέτουν άνιχνευτικά οί Δοχειαρίτες στή δεύτερη έπιστολή (Φάκελλος ΙΕ', άρ. έπιστ. 13/29 – 11 – 1839, στίχ. 3 – 5).

²¹⁷ Βλ. Παράρτημα, Χρονολογικός Πίνακας των Χειρογράφων τής Συλλογής.

²¹⁸ Σύμφωνα μέ τό βιβλιογραφικό σημείωμα του φ. 448r.

²¹⁹ Χιλαν. 88 (1022), φ. 4r.

²²⁰ Η περίοδος γραφής του κώδικα συμπεραίνεται από τήν ύπαρξη στό τέλος αυτού δύο πολυχρονίων αφιερωμένων στον Κυβερνήτη τής Ελλάδος Καποδίστρια και τούς ήγεμόνες τής Εὐρώπης και τής Ρωσίας,

έξηγητική και αντιγραφική δραστηριότητα του Νικολάου κορυφώθηκε στην περίοδο μεταξύ των ετών 1830 και 1845.

Η περίοδος αυτή (1830 – 1845) χαρακτηρίζεται ως η πλέον δημιουργική για το Νικόλαο. Σ' αυτό συνετέλεσαν αποφασιστικά το ζηλευτό αξίωμα του προεστώτος κατά το 1830, η εγκατάστασή του στις Καρυές και η ένασχόλησή του με τα αντιπροσωπευτικά – διοικητικά καθήκοντα. Ο μισθός που έλάμβανε από τη μονή και του παρείχε την επαρκή διαβίωση στα πλαίσια του ιδιόρρυθμου μοναχισμού, το κατοχυρωμένο ανενόχλητο από καταστάσεις που θα του διασπούσαν την προσήλωση στο διακονημά του και η κατοικία του στο κέντρο του Αγίου Όρους, στις Καρυές, όπου θα μπορούσε να γίνει δέκτης όλων των εισερχομένων και εξερχομένων μουσικών έρεθισμάτων, του εξασφάλιζαν την απρόσκοπτη ένασχόληση με την εξέγηση της παλαιάς σημειογραφίας και την αντιγραφή των μουσικών του κωδίκων. Η επαφή με τους άλλους άγιορείτες στα πλαίσια των καθηκόντων του ήταν ο καλύτερος τρόπος για τη διάδοση της μουσικής του εργασίας²²¹. Τόν βλέπουμε να εργάζεται ακατάπαυστα χρησιμοποιώντας κάθε διαθέσιμο χαρτί, ακόμα και αυτό της λαμβανομένης αλληλογραφίας²²². Φαίνεται ότι ο φιλόπονος άγιορείτης χρησιμοποιούσε κάθε

κώδ. Αβρ. Εὐθυμιάδης, φ. 349r – v. Τα πολυχρόνια γράφτηκαν από το δεύτερο άγνωστο γραφέα που συμπλήρωσε την ὕλη του μαθηματαρίου του Νικολάου με μαθήματα του Ματθαίου Βατοπαιδινού και άλλα μέλη της Θ. Λειτουργίας.

²²¹ Δύο παραδείγματα επαφής του Νικολάου με πρόσωπα του άγιορειτικού μοναχισμού που διαδραμάτισαν κάποιο ρόλο στα τεκταινόμενα της εποχής είναι ο Μεθόδιος Βλάχος και ο Σωφρόνιος Βατοπαιδινός. Ο Μεθόδιος Βλάχος είναι Δοχειαρίτης και αναφέρεται σε δύο επιστολές προς το Νικόλαο. Στην πρώτη (Φάκελος Γ' αρ. έπιστ. 49/8 – 6 – 1839, Θεοφάνης Αρχιμανδρίτης προς Νικόλαο για την ὑπόθεση του Κοτροζανίου), ο Μεθόδιος φέρεται να βρίσκεται στο Μοναστήρι και να είναι όμóγνωμος με το Νικόλαο και το Θεοφάνη για την ανατροπή της προσπάθειάς του Τραϊανουπόλεως Ανθίμου να ήγουμενεύσει στο μετόχι της Μονής στη Σλομποζία. Στη δεύτερη έπιστολή (Φάκελος Γ' αρ. έπιστ. 220/14 – 7 – [1839]) ο Μεθόδιος είναι αποστολέας και εκτελεί εργασία παραγγελίας τριών εικόνων για λογαριασμό του Τραϊανουπόλεως Ανθίμου. Ο ίδιος ο Μεθόδιος Βλάχος κατέβαλε ικανό ποσό στο Νικόλαο για τη γράφή του δίτομου στιχηραρίου του Γερμανού Νέων Πατρών. Το δίτομο στιχηράριο κατατέθηκε στη μονή Δοχειαρίου το 1839, πρβλ. βιβλιογραφικό σημείωμα Δοχ. 327, φ. 448r. Το δεύτερο πρόσωπο είναι ο Σωφρόνιος Βατοπαιδινός. Ο τελευταίος δέν είναι τυχαίο πρόσωπο. Στην έπιστολή των Δοχειαριτών προς το Νικόλαο (Φάκελος ΙΓ', αρ. έπιστ. 25/8 – 1 – 1840) ο Σωφρόνιος φέρεται ως ο έν Κωνσταντινουπόλει Έπίτροπος του Αγίου Όρους, μέ τόν όποιον ο Νικόλαος θα συνταξίδευε στην Κωνσταντινούπολη, για να συνοδεύσει την αλληλογραφία του μοναστηριού σχετικά με το μετόχι της Σλομποζίας. Μέ την ίδια ιδιότητα του Έπιτρόπου φέρεται και στα κατάστιχα έσόδων και έξόδων της Ι. Κοινότητας (Κώδ. 36/στοιχείο 44, σσ. 272 – 275: *Κατάστιχο έσόδων και έξόδων των Έπιτρόπων της Κωνσταντινουπόλης*, βλ. Γάσπαρης, Αρχείο Πρωτάτου, σ. 249). Μέ ήμερομηνία 1 Ιουνίου 1839 – 1 Ιουνίου 1840 αναφέρονται Έπίτροποι ο Αρχιμανδρίτης Σωφρόνιος Βατοπαιδινός, Αρχιμανδρίτης Παρθένιος Κουτλουμουσιανός. Ο Σωφρόνιος διατηρεί αλληλογραφία, έπίσης, και μέ τόν αρχιμανδρίτη Θεοφάνη (Φάκελος Γ', αρ. έπιστ. 49/8 – 6 – 1839, στίχ. 15 – 16). Στη μονή Βατοπαιδίου σώζεται στιχηράριο του Γερμανού Νέων Πατρών κατ' εξέγηση Νικολάου Δοχειαρίτου (Βατ. 1364) γραμμένο από το Σωφρόνιο προηγούμενο Λαύρας δι' αίτήσεως *Μελχισεδέκ Νομοφύλακος Ναξίου Αθω 1853*, Βατ. 1364, φ. Γv.

²²² Έχουν διασωθεί δύο έπιστολές που είναι κατάγραφες από μουσικό κείμενο: α) Φάκελος ΙΑ', αρ. έπιστ. 82/21 – 7 – [1840], Ίωνας προς Έπιστάτη Νικόλαο. Στα περιθώρια της όλιγόλογης έπιστολής, ο Νικόλαος εξέγχει τούς δύο τελευταίους στίχους και τά αλληλουϊάρια από τά αρχαία άργά αναστάσιμα εύλογητάρια β) Κώδικας ΚΔ', αρ. έπιστ. 52/22 – 8 – 1834, Χιλανδαρινός προς Νικηφόρο Δοχειαρίτη. Στα περιθώρια ο Νικόλαος καταγράφει σχέδιο μελοποίησης στίχων του *Μακάριος Άνθρ* σε άκατάγνωστο ήχο (δέν υπάρχουν μαρτυρίες, ούτε γοργά και σε κάποιους στίχους δέν υπάρχει ούτε το λειτουργικό κείμενο). Έπίσης, στην πρώτη σωζόμενη έπιστολή του συγγενούς του Παναγιώτη Πρωτόπαπα (Φάκελος Γ', αρ. έπιστ. 205/20 – 2

κομμάτι χαρτιού που είχε στή διάθεσή του για να καταγράψει τά μουσικά του. Ακόμα και εκείνο που προοριζόταν για την αλληλογραφία με τη μονή τό χρησιμοποιούσε με φειδώ, σκεπτόμενος ίσως ότι η χρήση του ήταν μονάχα για την καταγραφή των μουσικών του κειμένων. Τί νόημα άλλωστε είχαν τά παράπονα που δέχθηκε από τούς Δοχειαρίτες Έπιτρόπους ότι η αλληλογραφία του προς τη μονή έμπεριεχόταν σε πολύ μικρά χαρτάκια και όχι καθαρά²²³, όταν οί κώδικες του αποτελούν μέχρι σήμερα πρότυπα καθαρής και μεθοδικής εργασίας;

Τή χρονική περίοδο 1830 – 1834 είχε ήδη εξηγήσει και αντιγράψει σε όγκώδεις κώδικες μαθήματα του όλου ένιαυτου²²⁴, τά δοξαστικά από τό στιχηράριο του Γερμανού αρχιερέως Νέων Πατρών²²⁵, τά στιχηρά των Ώρων από τό παλαιό στιχηράριο²²⁶, τά δογματικά Θεοτοκία²²⁷ και τά στιχηρά αναστάσιμα του Α΄ ήχου από τό αναστασιματάριο του Χρυσάφου του Νέου²²⁸. Είχε αντιγράψει, επίσης, πολλά μέλη του έσπερινού, του όρθρου και της λειτουργίας²²⁹, τό δοξαστάριο του Ιακώβου²³⁰, τό είρμολόγιο του Πέτρου και τό καλοφωνικό είρμολόγιο²³¹.

Η «Χιλανδαρινή» περίοδος, 1834 – 1837, κατέστη χρονολογία όρόσημο για τό Νικόλαο και τίς μουσικές του δραστηριότητες. Κατά την περίοδο αυτή ό Νικόλαος άνοίγεται προς τό σλαβικό κόσμο και μεταγράφει για πρώτη φορά στή Νέα Σημειογραφία μέλη στή σλαβωνική λειτουργική γλώσσα. Έχουν έπισημανθεί στά σλαβωνικά ένα στιχηράριο του Γερμανού Νέων Πατρών, μία άνθολογία με ποικίλο περιεχόμενο και ένα μαθηματάριο. Παράλληλα ό Νικόλαος άφησε στή μονή ένα σημαντικό συνδυασμό δοξασταρίου του Ιακώβου και στιχηραρίου άποστίχων του Γερμανού στήν έλληνική γλώσσα. Άφησε, επίσης, στό Χιλανδάρι μία άνθολογία γραμμένη στήν έλληνική γλώσσα για την παράλληλη χρήση στις ακολουθίες από τό έλληνόφωνο στοιχείο του μοναστηριού και του Αγίου Όρους κατά τίς μεγάλες πανηγύρεις της Μονής²³².

– 1834), ό Νικόλαος καταγράφει μουσική σημειογραφία άνευ γοργών, μαρτυριών και λειτουργικού κειμένου.

²²³ Γράφουν δηκτικά οί Δοχειαρίτες έπίτροποι: *Μας δίδετε την άδειαν δια να σας παρατηρήσωμεν προς τοίς άλλοις άδελφικώς ότι όταν του λοιπού δελήσητε να μας είδοποιήσητε περί τινος οίουδήποτε πράγματος, να μας γράφετε τακτικώς εις μισήν κόλλαν χαρτί καθαρόν και όχι εις [...] λυπούμενος ίσως ταύτην και προσκρούοντες εις τα ύμ [ετερα;] και ταύτα έν βίη, (Φάκελος ΙΕ΄, άρ. έπιστ. 27 / 4 – 1 – 1841, verso στίχ. 20 – 28). Σημειωτέον ότι στήν ίδια έπιστολή είχαν προηγηθεί και έτερα παράπονα των Δοχειαριτών έπιτρόπων σχετικά με την επίδειξη άδιαφορίας του Νικολάου για την σύνταξη του άπογραφικού καταλόγου «Νοφούς».*

²²⁴ Κώδ. Δοχ. 307 και κώδ. Αβ. Εύθυμ.

²²⁵ Κώδ. Δοχ. 355, Δοχ. 366, Διον. 720, Διον. 766, Δοχ. 461, Παντ. 935, Παντ. 1036, Χιλαν. 167 (929).

²²⁶ Κώδ. Βατ. 1370, Βατ. 1810, Δοχ. 360.

²²⁷ Κώδ. Χιλαν. 167 (929), Δοχ. 471, Διον. 833.

²²⁸ Κώδ. Παντ. 1018.

²²⁹ Κώδ. Βατ. 1810, Ίβήρ. 2056, Δοχ. 360, Δοχ. 362, Δοχ. 370, Μ. Λάυρας Μ 22.

²³⁰ Κώδ. Δοχ. 323.

²³¹ Κώδ. Καρκα. 226.

²³² Πρσ. για τη «Χιλανδαρινή περίοδο» βλ. κεφ. Ο Νικόλαος προσαρμοστής στα Σλαβωνικά. Οί κώδικες της «Χιλανδαρινής» περιόδου είναι: Χιλαν. 54 (973), Χιλαν. 78 (861), Χιλαν. 95 (1025), Χιλαν. 148 (1007), Χιλαν. 163 (1038) και Χιλαν. 175 (889).

Κατά την περίοδο 1838 – 1845, ο Νικόλαος είναι ώριμος πλέον μουσικά και ήλίκιακά. Στους κώδικες αυτής της περιόδου κατέγραψε και διέδωσε τις σημαντικότερες συνθέσεις του, όπως τα *οκτάηχα απολυτίκια*, *πολυελεύς* και *έκλογές*²³³. Τό 1839 επιδόθηκε στην εξέγηση και αντιγραφή του μεγαλύτερου μέρους του στιχηραρίου του Γερμανού²³⁴, κατά παραγγελία του Μεθοδίου Βλάχου, ενώ τό 1843 έγραψε για τή μονή Δοχειαρίου ένα μαθηματάριο, τόν Δοχ. 468, πού περιλαμβάνει τά σημαντικότερα μαθήματα του όλου ένιαυτου και τίς περισσότερες συνθέσεις του²³⁵. Οί δύο τελευταίες έργασίες, τό στιχηράριο και τό μαθηματάριο, αποτελούν τό κύκνειο άσμα του δοχειαρίτη εξέγητη και τήν παρακαταθήκη του στό μοναστήρι, όταν τό 1845 – 6 απέβίωσε.

Τόπος αντιγραφής των κωδίκων του πρέπει νά θεωρηθεί τό κονάκι στις Καρυές, στό όποιο έζησε σχεδόν όλα τά χρόνια του μοναχικού του βίου. Ο μέγας άριθμός των αντιγραφέντων κωδίκων²³⁶ δικαιολογεί τήν άποψη ότι ο χώρος αυτός κατέστη αντιγραφικό κέντρο στις Καρυές, άπ' όπου διαδιδόταν ή εξέγηση των μελών στή Νέα Μέθοδο σέ καλαισθητους κώδικες. Η πρόταση ότι ο χώρος αυτός μπορεί νά χαρακτηριστεί ως ένα άπό τά νεώτερα αντιγραφικά κέντρα στό Άγιον Όρος τή δεκαετία του 1830 ένισχύεται άπό τό γεγονός ότι έχουν έπισημανθεί κώδικες, κατά τή συγγραφή των όποιων ο Νικόλαος έναλλάσσεται μέ έτερο γραφέα στό έργο τής αντιγραφής, είτε α) αρχίζοντας τή θεματική ένότητα, είτε β) συνεχίζοντας τήν ίδια θεματική ένότητα άπό τό σημείο όπου σταμάτησε ο προηγούμενος, είτε γ) συμπληρώνοντας τό άτελές μέρος του προηγούμενου²³⁷.

²³³ Κώδ. Καρχ. 222, Καρχ. 240, Δοχ. 467.

²³⁴ Κώδ. Δοχ. 327 και Δοχ. 469.

²³⁵ Κατάστιχα ληψοδοσιών 1843 – 44, ΛΑ Lvi, φ. 6v: 170 γρ. εις μαθηματάριον έν, τετράδια 46 πάνυ ωφέλιμον έκ του παπα Νικολάου.

²³⁶ Μέ βάση τούς έπισημανθέντες κώδικες και τά συναγόμενα στατιστικά στοιχεία, ο Νικόλαος άντέγραψε σαράντα ένα έξ ολοκληρώου αυτόγραφους κώδικες και συμμετείχε σέ έξι κώδικες άλλων γραφέων μέ έπιλεγμένες συμπληρώσεις μουσικής ύλης.

²³⁷ Τέτοιοι «κώδικες συνεργασίας» είναι κατ' έξοχήν οί Παντ. 923, Χιλίαν. 78 (861) και Δοχ. 370. Ο Παντ. 923 περιλαμβάνει και τίς τρεις πτυχές συνεργασίας: Παντ. 923, φφ. 1r – 46v (άρχική ένότητα Νικολάου: άρχαία άνοιξαντάρια, Μακάριος άνήρ Πέτρου λαμπαδαρίου, Κεκραγάρια του Ιωάννου Δαμασκηνού): φφ. 49r – 157v (συνέχεια κώδικα άπό έτερο γραφέα μέ λοιπά μαθήματα του έσπερινου και του όρθρου έως και τήν άρχή τής ακολουθίας τής Θ. Λειτουργίας): φφ. 158r – 163r (συνέχεια του κώδικα μέ τήν ένότητα των τρισαγίων και Δύναμεις για τή Θ. Λειτουργία του Ι. Χρυσοστόμου υπό Νικολάου): φφ. 163r – 196v (έτερη ένότητα γραμμένη άπό τόν άλλο γραφέα, περιλαμβάνουσα τίς συνθέσεις χερουβικών): φ. 197r (ο Νικόλαος ολοκληρώνει τό χερουβικό του Γρηγορίου Πρωτοψάλτου σέ ήχο Βαρύ και συνεχίζει μέ τά κοινωνικά των Κυριακών Πέτρου Βυζαντίου, φτάνοντας μέχρι και τόν Γ' ήχο): φ. 203v (τό άτελές κοινωνικό του Γ' ήχου ολοκληρώνεται άπό τόν έτερο γραφέα πού συνεχίζει τήν αντιγραφή έως τό φ. 230r μέση φ. 230r μέση (όλοκληρώνει τό φ. ο Νικόλαος και συνεχίζει μέ τά κοινωνικά του ένιαυτου έως τό φ. 240r, έχοντας άφήσει χώρο για τό κοινωνικό τής Μεταμορφώσεως πού τελικά δέν καταγράφεται): φφ. 241r – 311r (κοινωνικά Κυριακών Δανιήλ, κοινωνικά του ένιαυτου, λειτουργία του Μ. Βασιλείου, των Προηγιασμένων, Άκάθιστος Ύμνος, Μ. Έβδομάδα, ακολουθία του Πάσχα, ιδιόμελα τής Μ. Τεσσαρακοστής άπό τόν άλλο γραφέα): φφ. 317r – 344v (καταληκτική ένότητα μαθημάτων αντιγραφέντων άπό τό Νικόλαο). Ο πίνακας περιεχομένων πού καταρτίστηκε άπό τόν άγνωστο συνεργάτη του Νικολάου περιλαμβάνει όλες τίς ένότητες του κώδικα, παρουσιάζοντας αυτόν ως ένιαίο σύνολο. Ο Χιλίαν. 78 (861) περιλαμβάνει δύο αντιγραφικές ένότητες: φφ. 1r – 71v μέση (άρχή Τριωδίου – 1^ο τροπάριο τής ΣΤ' ώρας των Ώρων τής μ. Παρασκευής: α' γραφέας) και φφ. 71v – τέλος (2^ο τροπάριο τής ΣΤ' ώρας των Ώρων τής μ. Παρασκευής – δοξαστικά Κυριακής των Αγίων Πάντων: γραφέας Νικόλαος). Στους κώδ. Παντ. 1018 και Χιλίαν. 95 (1025) ο Νικόλαος φαίνεται νά διαδραματίζει ρόλο έπιβλέποντα στην έργασία. Ο Δοχ. 370

Υπάρχουν και περιπτώσεις στις οποίες ο Νικόλαος διαδραματίζει ρόλο επιβλέποντος²³⁸. Σ' αυτό το επίπεδο συνεργασίας έχουν επισημανθεί τέσσερις διαφορετικοί γραφείς εκ των οποίων η ταυτότητα του ενός μās γνωστοποιείται μέσω της συγκρίσεως των γραφών των κωδίκων²³⁹. Ωστόσο, είναι αναγκαίο να σημειωθεί ότι τρεις ακόμα αντιγραφείς φαίνονται να συμμετέχουν στις αντιγραφικές εργασίες του Νικολάου²⁴⁰. Η ομάδα των έξι αντιγραφέων πρέπει να συνδυασθεί με τον ευρύτερο ψαλτικό κύκλο του Δοχειαρίτη ιερομονάχου καθώς και με το γεγονός ότι ο Νικόλαος διετέλεσε σύν τοις άλλοις διδάσκαλος της ψαλτικής τέχνης, συντελώντας αποτελεσματικά στη διάδοση της Νέας Μεθόδου.

Η αντιγραφή των κωδίκων πρέπει να θεωρηθεί και ένα από τα «έργοχειρα» του Νικολάου, εργασία δηλαδή η οποία του απέφερε κάποια οικονομικά όφελη και του εξασφάλιζε σύν τοις άλλοις τά προς τό ζήν. Έχουμε πληροφορίες για τό κόστος των κωδίκων του από τά προαναφερθέντα δύο σημειώματα και από τά κατάστιχα ληψοδοσιών της Μονής. Τά ποσά πού σημειώνονται είναι ύψηλά και ένδεικτικά για τήν αποτίμηση της εργασίας του Νικολάου αλλά και τήν αξιολόγηση της αισθητικής αξίας τους κατά τήν εποχή εκείνη.

δ. Ο Νικόλαος διδάσκαλος της ψαλτικής τέχνης.

Η γνώση των δύο συστημάτων της μουσικής (παλαιού και νέου), ή ειδίκευση στην εξήγηση της παλαιάς σημειογραφίας, ή ψαλτική διακονία, ή αντιγραφή των κωδίκων και ή ενημέρωση με τήν τρέχουσα μουσική βιβλιογραφία, συνέβαλαν στην αναγνώριση της διδασκαλικής ιδιότητας στο Νικόλαο πρώτα ως

περιέχει μία μικρή έμβολιμη ένότητα μεταξύ των σσ. 396 – 418, κατά τήν οποία ο παρεμβαλλόμενος γραφέας ολοκληρώνει τό ἀρξάμενο από τό Νικόλαο κοινωνικό *Αίνεϊτε τόν Κύριον* του Πέτρου Βυζαντίου σέ ἦχο Α' και συνεχίζει τή σειρά των κοινωνικών μέχρι και τόν πλάγιο του Δ'. Ο Νικόλαος ανέλαβε τόν κάλαμο για να αντιγράψει τά μέλη της Θ. Λειτουργίας του Μεγάλου Βασιλείου, σσ. 418 κ. έ.

²³⁸ Πρόκειται για τούς κώδικες Παντ. 1018 και Χιλίαν. 95 (1025). Ο κώδ. Παντ. 1018 γράφτηκε κατά τό μεγαλύτερο μέρος του από άγνωστο γραφέα. Τό επίτιτλο σημείωμα του φ. 1r και ή όφίοςχημη επίτιτλη διακοσμητική ταινία προέρχεται από τά χέρια του Νικολάου. Ο ίδιος Νικόλαος συμπληρώνει τήν ύλη του κώδικα μέ τό Άναστασιματάριο του Χρυσάφου του Νέου και τά στιχηρά της Κυριακής της Πεντηκοστής. Ο Χιλίαν. 95 (1025) γράφτηκε από διάφορους γραφείς. Ο Νικόλαος συμπληρώνει τούς τίτλους στά αρχαία άνοιξαντάρια, στά Κεκραγάρια του Δαμασκηνού και καταθέτει τό δικό του μέρος για τήν ολοκλήρωση της ύλης του κώδικα (δογματικά Θεοτοκία Χρυσάφου του Νέου, Πολυέλεος Δούλοι Κύριον Συνεσίου Ίθρηίτου σέ Γ' ἦχο).

²³⁹ Ο γραφέας του Παντ. 923 είναι διάφορος του γραφέα του Παντ. 1018. Ο γραφέας του Χιλίαν. 78 (861) είναι ο αυτός μέ τό γραφέα του Χιλίαν. 95 (1025). Ο παρεμβαλλόμενος γραφέας του Δοχ. 370 είναι ο αυτός μέ τό γραφέα του μαθηματαρίου Παντ. 1042, πού σύμφωνα μέ τό βιβλιογραφικό σημείωμα του φ. 240v είναι ο Ίγνάτιος ιερομόναχος ο Κερκυραίος.

²⁴⁰ Έχουν έντοπιστεί και ταυτιστεί οί εξής γραφείς: α) ο γραφέας του Καρακ. 222, φφ. 61r – 74v, είναι ο αυτός μέ τό γραφέα του Καρακ. 240, φφ. 1r – 61r · β) ο γραφέας του Καρακ. 222, φφ. 75r – 83v, είναι ο αυτός μέ τό γραφέα του Καρακ. 240, φφ. 298r – 302v (αντιγράφει και στους δύο κώδικες τό ίδιο μέλος, τή δοξολογία του Ζαφειρίου Ζαφειροπούλου σέ ἦχο πλάγιο του Δ' · γ) ο γραφέας του Δοχ. 364, φφ. 313 κ. έ., του Δοχ. 366, φ. 57r – 146r, 155r – 161v, 187r – 200v και του Διον. 766, φφ. 434r – 435r, είναι ο ίδιος. Ο τελευταίος φαίνεται να έκτελει εργασία συμπληρώσεως, καθώς σον συμπληρώνει τόν Διον. 766 (τό τέλος του δοξαστικού των αίνων της 29^{ης} Αυγούστου) και τόν Δοχ. 364 (καταγράφει διάφορα ιδιόμελα στό τέλος του κώδικα). Στόν Δοχ. 366 θεωρείται ένας βασικός γραφέας.

βιωματική σχέση με τή μουσική και μετά ως πρακτική μετάδοσης τῆς ψαλτικῆς τέχνης. Ὁ Νικόλαος ἀπόκτησε μαθητές, μέ τούς ὁποίους φέρεται νά συνέψαλλε ἀφοῦ τούς δίδαξε τό νέο σύστημα. Ἡ προσκλητήρια ἐπιστολή²⁴¹ τῶν Δοχειαριτῶν πατέρων πρὸς τὸ Νικόλαο γιὰ τὴν πανηγυρὴ τῶν Ἀρχαγγέλων τὸν προέτρεπε νά κατέλθει ἔχοντας μαζί του καὶ ἓναν ἀπὸ τούς ἀξιοτέρους μαθητές του ὡς βοηθό²⁴².

Τὸ σημεῖο τῆς ἐπιστολῆς, πού ἀναφέρεται στὴν συνπρόσκληση τοῦ ἀξίου μαθητοῦ, μᾶς διαφωτίζει ἀρκετὰ γιὰ τὴ διδακτικὴ δράση τοῦ Νικολάου. Τό γεγονὸς τῆς ἐπιλογῆς μεταξύ ἄλλων μαθητῶν μᾶς ὁδηγεῖ ἀναπόφευκτα στό νά δεχθοῦμε τὴν ὑπαρξὴ ομάδας μαθητῶν μέ ἀριθμὸ τέτοιο, πού νά ἐπιτρέπει τὴν πράξη τῆς ἐπιλογῆς. Ἡ ἴδια ἡ ἐπιλογή σάν πράξη μᾶς ὁδηγεῖ αὐτόματα στό νά δεχθοῦμε ὅτι ἀνάμεσα στὴν ομάδα ὑπῆρχαν διαφορετικὰ μαθησιακὰ επίπεδα. Ἐπομένως, γύρω ἀπὸ τὸ Νικόλαο εἶχαν συγκεντρωθεῖ ἀρκετοὶ ἄνθρωποι μέ σκοπὸ νά μάθουν μουσικὴ, εὐρισκόμενοι σὲ διαφορετικὰ επίπεδα γνώσης.

Ἐκ τῶν πραγμάτων φαίνεται ὅτι τὸ μοναστήρι γνῶριζε τὴν ὑπαρξὴ μαθητῶν καθὼς καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ δάσκαλός τους συνήθιζε νά συμπάλλει μ' αὐτοὺς στίς διάφορες πανηγύρεις. Ἄν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ψάλλονταν στίς πανηγύρεις ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἀργὰ μέλη πού μετέγραφε ἢ ἀντέγραφε ὁ Νικόλαος, τότε τὸ ἀπαιτούμενο ἐπίπεδο θὰ πρέπει νά ἦταν ἀρκετὰ ὑψηλό. Ἐπομένως, τὸ ἐπίπεδο τοῦ ἐπιλεγμένου μαθητῆ γιὰ τὴν περίπτωση τῆς πανηγύρεως θὰ ἔπρεπε νά ἦταν ικανοποιητικὸ ἔτσι γιὰ νά δικαιολογήσει μέ ἐπάρκεια τὴν παρουσία του στὴν ἐορτή. Ἀντιλαμβανόμεστε, λοιπόν, ποιά ἦταν ἡ ποιότητα τῆς διδασκαλίας τοῦ Νικολάου καὶ πρὶν ἀπὸ πόσο χρονικὸ διάστημα εἶχε ἀρχίσει νά ἀσχολεῖται μέ τὸ ἔργο τῆς διδασκαλίας. Εἶναι γενικὰ παραδεκτὸ ὅτι, ὅταν δεχόμαστε κάποιον μαθητὴ ὡς «ἀξιο», ἐννοοῦμε ὅτι ἔχει φτάσει σὲ ὑψηλὸ θεωρητικὸ καὶ πρακτικὸ ἐπίπεδο καὶ ὅτι γιὰ νά μπορέσει νά συμπάλλει μέ τὸ δάσκαλό του σὲ ἀγιορειτικὴ πανηγυρὴ ὑψηλῶν ἀπαιτήσεων, θὰ ἔπρεπε νά ἔχει καθίσει δίπλα του ἀρκετὸ καιρὸ. Ἡ πείρα τοῦ ἀναλογίου ἀποδεικνύει ὅτι χρονικὸ διάστημα μικρότερο ἀπὸ μία πενταετία συνεχοῦς ἐνασχολήσεως μέ τὴ μουσικὴ μετὰ βίας θὰ ἀπέδιδε κάποιο εὐχρηστὸ ἀποτέλεσμα. Ὁ Νικόλαος, λοιπόν, πρέπει νά ἄρχισε τὴ διδασκαλικὴ του δραστηριότητα τουλάχιστον μία πενταετία πρὶν καὶ εἶναι σχεδὸν βέβαιο ὅτι κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1830 τὸ κονάκι του ἦταν τόπος συναντήσεως τῶν ἐραστῶν τῆς ψαλτικῆς τέχνης.

Ἡ διδασκαλικὴ ιδιότητα τοῦ Νικολάου ἦταν γνωστὴ γενικότερα στό Ἅγιον Ὅρος καὶ ἐπισημαίνεται σὲ κάθε εὐκαιρία. Ὁ ἀνώνυμος γραφέας τοῦ κώδ. Λαύρας Μ 22 κατὰ τὸ 1834 καὶ ὁ ἀντιγραφὴς τοῦ μαθηματαρίου Ξηροπ. 310 κατὰ τὸ 1841 ἀναφέρουν τὸν Νικηφόρο Δοχειαρίτη ὡς διδάσκαλο²⁴³. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα

²⁴¹ Φάκελος ΙΕ', ἀρ. ἐπιστ. 12/3 - 11 - 1839, Οἱ ἐπίτροποι τῆς Δοχειαρίου *Τῷ πανοσιωτάτῳ κυρίῳ Νικολάῳ Δοχειαρίτῃ ἐν Χριστῷ ἡμῖν ἀγαπητῷ ἀδελφῷ καὶ περιποδήτῳ ἐν Καρυαῖς*.

²⁴² Ἡ πρόταση τῶν Δοχειαριτῶν εἶχε ὡς ἐξῆς: *Δηλοποιούντες σας αὐτόδι τοῦτο ἐπισήμως ἀξιούμεν ὑμᾶς ὥστε συμπαραλαβόντες μεθ' ὑμῶν καὶ ἓνα ἐκ τῶν ἀξιωτέρων σας μαθητῶν διὰ συμβοηθόν σας, νά κατέλθετε ἐγκαίρως εἰς τὸ νά συμπανηγυρίσωμεν συνευωχηθέντες πνευματικῶς, ὁ. π., στίχ. 5 - 8.*

²⁴³ Μ. Λαύρας Μ 22, φ. 152r: *Ἐκλογὴ ψάλλομεν ἐν ταῖς Θεομητορικαῖς ἐορταῖς μελισθέντα (sic) παρὰ διδασκάλου κυρίου κυρίου Νικηφόρου ἱερομονάχου Δοχειαρίτου, ἥχος Α' Πα, Λόγον ἀγαθόν. Ὁ χαρακτηρισμὸς κυρίου κυρίου σημαίνει ὅτι τὸ σημεῖωμα γράφτηκε ζῶντος τοῦ Νικολάου. Μάλιστα ἐγράφη κατὰ ἡ μετὰ τὸ 1834, διότι: α) ἀναφέρεται μέ τὸ πρῶτο του ὄνομα Νικηφόρος Δοχειαρίτης καὶ β) ὁ γραφέας*

πρόσωπα, όχι απαραίτητα ένασχολούμενα με τή μουσική, τονίζουν στις επιστολές τους τή διδασκαλική ιδιότητα του Νικολάου. Ὁ Τραϊανουπόλεως Ἀνθιμος ἀπευθύνεται τῷ πανοσιωτᾷ διδασκάλῳ κὺρ Νικολάῳ Δοχειαρίτῃ ὅταν ἐπικοινωνεῖ δι' ἐπιστολῶν²⁴⁴. ὁ Ἰωάσαφ Προηγούμενος Δοχειαρίτης εὐχαριστεῖ κατ' ὄνομα τὸν σεβαστὸν καὶ εὐεργέτην κύριον Νικηφόρον διδασκαλόν²⁴⁵, οἱ δὲ ἐπίτροποι τῆς μονῆς Δοχειαρίου ἀπευθύνουν τίς ἐπιστολές τους τῷ πανοσιωτᾷ ἐν διδασκάλοις κυρίῳ Νικολάῳ Δοχειαρίτῃ ἐν Χριστῷ ἡμῖν ἀγαπητῷ ἀδελφῷ ἐν Καρεαῖς²⁴⁶. Ὁ Νικόλαος, λοιπόν, καθιερώθηκε ἀπὸ νωρὶς στὶς συνειδήσεις τῶν ἀγιορειτῶν ὡς διδασκαλὸς τῆς ψαλτικῆς τέχνης.

Δὲ γνωρίζουμε μὲ βεβαιότητα ποιά πρόσωπα ἦταν ἀποδεδειγμένα μαθητὲς τοῦ Νικολάου. Ὡστόσο, ἔχουμε ἐπισημάνει κάποια πού σχετίζονται μὲ τὸν ἱερομόναχο καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶχαν σχέση μὲ τὸ ἔργο τῆς διδασκαλίας του. Ὁ Ἰγνάτιος Σταυροδᾶς κτήτορας τοῦ κώδ. Βατ. 1810²⁴⁷ καὶ ὁ Παράσχος υἱὸς τοῦ κὺρ Τζομπάν κτήτορας τοῦ κώδ. Διον. 720²⁴⁸, τοῦ παρήγγειλαν τοὺς παραπάνω κώδικες, πληρώνοντας τὸ ἀνάλογο χρηματικὸ ποσό. Οἱ κωδικογράφοι τῶν κωδ. Παντ. 1042 Ἰγνάτιος ἱερομόναχος Κερκυραῖος²⁴⁹, EBE 3022 καὶ Ξηροπ. 310 Νεόφυτος Σάμιος²⁵⁰ ἀντιγράφουν τοὺς κωδικὲς τοὺς μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1840 καὶ 1845, διάστημα κατὰ τὸ ὁποῖο ὁ Νικόλαος ζοῦσε, καὶ εἶναι πιθανόν νὰ ἀποτελοῦν ἓνα ἕτερο κύκλο μαθητῶν. Παραπάνω εἶδαμε ὅτι ὁ ἱερομόναχος Ἰγνάτιος Κερκυραῖος συμμετέσχε ὡς βοηθὸς τοῦ Νικολάου στὴν ἀντιγραφή τοῦ κώδ. Δοχ. 370. Ὁ γνωστὸς τοῦ Νικολάου Σωφρόνιος Μαδυτινὸς ἀντιγράφει τὸ 1853 ἓνα δοξαστᾶριο τοῦ Γερμανοῦ ἀπὸ ἀνθιόβολο τοῦ Νικολάου, κατ' αἴτησιν Μελχισεδέκ

συμπεριλαμβάνει στὴν ὕλη του μέλη τοῦ Θεοδώρου Φωκαέως (*Νῦν αἱ δυνάμεις σέ ἤγχο Δ' καὶ πλάγιο τοῦ Δ*), πού συνδέονται μὲ τίς ἐκδόσεις τῶν Ταμείων Ἀνθολογίας τοῦ 1834 καὶ 1837. Ξηροπ. 310, σ. 649: *Μᾶθημα ψαλλόμενον ἐν τῇ ἀρτοκλασίᾳ τῶν Χριστοῦ γεννῶν εἰς ὀκτάηχον, μελίσδέντα (sic) παρὰ διδασκάλου Νικηφόρου ἱερομονάχου Δοχειαρίτου, ἤχος Δ' Βου, Ἡ γέννησίς σου Χριστέ.*

²⁴⁴ Ἐντοπίστηκαν δύο ἐπιστολές του στό ἀρχεῖο τῆς μονῆς Δοχειαρίου: Φάκελος Γ', ἀρ. ἐπιστ. 207/[1839 – 40], Ἀνθιμος Τραϊανουπόλεως τῷ πανοσιωτᾷ διδασκάλῳ κὺρ Νικολάῳ Δοχειαρίτῃ, καὶ ἀρ. ἐπιστ. 219/27 – 1 – [1839 – 40], Ἀνθιμος Τραϊανουπόλεως τῷ πανοσιωτᾷ διδασκάλῳ παπᾷ κὺρ Νικολάῳ Δοχειαρίτῃ ἐν Καρεαῖς.

²⁴⁵ Φάκελος ΙΑ', ἀρ. ἐπιστ. 63/7 – 7 – 1844, Προηγούμενος Ἰωάσαφ Δοχειαρίτης *Τὴν πανσέβαστον εὐεργετήσαντά μοι αὐτῆς πανοσιότητα σὺν πάντας τῆς ἱερᾶς χορείας τῶν πανοσιωτᾶτων καὶ ὁσιωτᾶτων πατέρων σεβαστῶν μοι ἀδελφικῶς ἐν Κυρίῳ κατασπαζόμενος δουλικῶς προσκυνῶ.* Πρόκειται γιὰ μία ἐπιστολή, στὴν ὁποία ὁ προηγούμενος Ἰωάσαφ δείχνει μεταμέλεια γιὰ κάποιες ἐνέργειές του, εὐχαριστεῖ γιὰ τὴν ἔγγραφη ἐκ μέρους τῆς Μονῆς ἀποδοχὴ τῆς συγγνώμης του καὶ ἀναφέρεται ὀνομαστικά στὸν ἱερομόναχο διδασκαλὸ Νικηφόρο.

²⁴⁶ Φάκελος ΙΕ', ἀρ. ἐπιστ. 13/29 – 11 – 1839, Οἱ ἐπίτροποι τῆς Δοχειαρίου τῷ πανοσιωτᾷ ἐν διδασκάλοις κυρίῳ Νικολάῳ Δοχειαρίτῃ ἐν Χριστῷ ἡμῖν ἀγαπητῷ ἀδελφῷ ἐν Καρεαῖς.

²⁴⁷ Βατ. 1810/ἔσωτ. πλευρά τοῦ α' ἑξφ. : ἡ παρούσα ψαλτικὴ ὑπάρχει καὶ τοῦ Ἰγνατίου Ἱερομονάχου σταυροδᾶ.

²⁴⁸ Διον. 720, πφ. ιη (verso): *αὐτῷ τῷ βιβλίῳ ὁ πάρχης τοῦ κὺρ παράσχου|ειοῦ τοῦ κὺρ τζομπάν χρήστου καὶ ἡγάγρα του πρὸς| γρ(όσια) 125[σέ ἀραβικὴ ἀρίθμηση] ἐν ἔτη 1833 μαῖ(ου) α'.*

²⁴⁹ Παντ. 1042, φ. 240v: *Τὸ παρὸν μαθηματᾶριον ἐγράφη διὰ χειρὸς Ἰγνατίου ἱερομονάχου τοῦ Κερκυρέου ἐκ κύμης κυνοπιαστῶν τοῦ Δαφνῆ. ἔτος σωτηρίον 1843 μαῖου 22.*

²⁵⁰ EBE 3022, φ. 109v: *Τὸ παρὸν μαθηματᾶριον, ἐγράφη διὰ χειρὸς, νεοφύτου Ἱερομονάχου, τοῦ σαμίου. ἐκ κύμης, μιτυληνῶν. ἔτος σωτήριον, 1845 φεβρουαρίου α.* Οἱ κωδικογράφοι τῶν EBE 3022 καὶ Ξηροπ. 310 ταυτίζονται μὲ βάση τὴν ὁμοιότητα τῆς γραφῆς.

Νομοφύλακος τοῦ Ναξίου²⁵¹. Ὁ τελευταῖος ἀντέγραψε τόν Δοχ. 404²⁵², πού περιέχει τό σύνολο σχεδόν τῶν συνθέσεων τοῦ ἁγιορείτη δασκάλου, φανερώνοντας ἔτσι τή μεταξύ τους σχέση μαθητή καί διδασκάλου. Ἀνάλογη σχέση πρέπει νά εἶχε καί ὁ Γαβριήλ ἱερομόναχος πού ἀφιερώνει τόν κώδ. Δοχ. 323 στή μονή Δοχειαρίου²⁵³.

4. Ὁ θάνατος τοῦ Νικολάου ἱερομονάχου Δοχειαρίτου.

Ὁ Νικόλαος παρέμεινε ἀντιπρόσωπος στήν ὑπηρεσία τῆς μονῆς μέχρι καί τό τέλος τῆς ζωῆς του. Ὁ θάνατος τόν βρῆκε μετά τό Σεπτέμβριο τοῦ 1845, ἀφοῦ ἐκεῖνο τό μήνα βρισκόταν στήν Κωνσταντινούπολη γιά τό ζήτημα τῆς Σλομποζίας. Τό πιθανότερο εἶναι ὅτι ἐπλήρωσε τό «κοινόν χρέος» στίς ἀρχές τοῦ 1846. Τό θάνατό του μαθαίνουμε ἀπό τό γνωστό ἀπόσπασμα τῶν *καταστίχων ληψοδοσιῶν*²⁵⁴. Ἦταν ἐξήντα πέντε ἐτῶν. Ἡ μονή Δοχειαρίου τίμησε τόν μακαριστό ἱερομόναχο καταβάλλοντας χρήματα εἰς μνημόσυνόν του²⁵⁵, ὅπως καί αὐτός ἄλλωστε ἔπραξε σέ ἀνάλογη περίπτωση²⁵⁶.

²⁵¹ Βατ. 1364, φ. Γν: *Σημειώσεις Τό παρὸν Στιχηράριον τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν ἐξηγηθὲν κατὰ τὸ νέον σύστημα τῆς Μουσικῆς παρὰ τοῦ ἐν Ἱερομονάχοις Νικολάου Δοχειαρίτου ἀντεγράφη διὰ χειρὸς τοῦ προηγούμε. Σωφρονίου Μαδυτινοῦ Λαυριώτου δι' αἰτήσεως Μελχισεδέκ Νομοφύλακος Ναξίου Ἀθῶ 1853.*

²⁵² Δοχ. 404, φ. 1r: *Μελχισεδέκ νομοφύλακος ναξί(ου). Ἐχουν ταυτιστεῖ οἱ γραφές τοῦ σημειώματος καί τοῦ λειτουργικοῦ κειμένου στό πρόσωπο τοῦ Μελχισεδέκ Νομοφύλακος.*

²⁵³ Τό σημείωμα βρίσκεται στό πφ. I (verso): *ἡ παρούσα ψαλτικῇ ἀφιερόδη | εἰς τήν ἐκκλησίαν τῶν παμμεγίστων | ἀρχαγγέλων μιχαήλ καί Γαβριήλ | καί ἥτις τήν ἀπόξενόση, νά τ(οῦ)ς | ἔχει ἀντιδίκους εἰς τήν ὄραν τ(οῦ) | θανάτ(ου) τ(ου) καί εἰς τήν μέλ(ου) | σαν κρίσην. ὁμ(οῦ) καί τήν | κυρίαν μας Θεοτόκον. | Γαβριήλ Ἱεροδιάκονος ὁ γράψας.*

²⁵⁴ Κατάστιχα ληψοδοσιῶν 1845 – 46, ΛΑ LXIV, φ. 1r.

²⁵⁵ Κατάστιχα ληψοδοσιῶν, 1845 – 46, ΛΑ LXIV, φ. 4r: *εἰς τρεῖς παρρησίας διὰ τόν ππ Νικόλα γρ. 150· φ. 4r: εἰς ἓνα πτωχόν διὰ τόν ππ Νικόλα γρ. 50.*

²⁵⁶ Κώδικας ΚΔ, ἀρ. ἐπιστ. 258/14 – 10 – 1844, ὁ Νικόλαος δίνει ἑκατό γρόσια διὰ ὄνομα Ἰωάσαφ μοναχοῦ... διὰ μνημόσυνόν του καί ἔστω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

1. Ο Νικόλαος ως κωδικογράφος.

α. Τό χειρόγραφο ύλικο.

Ἐξήντα ἐπτά μουσικοί κώδικες μᾶς πληροφοροῦν γιά τό ἔργο τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτη. Αὐτόγραφοι ἢ ἀντιγραμμένοι ἀπό ἄλλους γραφεῖς διέδωσαν τή μουσική ἐργασία τοῦ ἀγιορείτη μελουργοῦ. Ἡ ἔρευνα κινήθηκε, ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον, στά πλαίσια τοῦ Ἀγίου Ὁρους, καθόσον στό χωρο αὐτό ὁ Νικόλαος δραστηριοποιήθηκε καί ἔγινε γνωστός²⁵⁷.

Ἡ ἐπισήμανσή τους ὑπῆρξε μία ἰδιαίτερα δύσκολη καί ἐπίπονη ἐργασία, ἐξαιτίας τῶν παραμέτρων ἀναζήτησης. Πρῶτον, ἀναζητήθηκαν κώδικες συγκεκριμένου κωδικογράφου (Νικόλαος) καί ὄχι κώδικες μέ συγκεκριμένο

²⁵⁷ Βεβαίως, πραγματοποιήθηκε ἐξονυχιστική ἔρευνα στούς καταλόγους χειρογράφων τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου γιά πιθανή ἀνέυρεση διεσπαρμένου χειρογράφου ὑλικοῦ, χωρίς ὅμως ἀποτέλεσμα, μέ τήν ἐπιφύλαξη ὅτι στήν ἐπιστημονική ἔρευνα πάντα ἀναμένονται εὐχάριστες ἐκπλήξεις. Εἶναι γενικά ἀποδεκτό ὅτι ἡ ἔρευνα δέν ἐξαντλεῖται ὀλοκληρωτικά, ἰδίως ὅταν πρόκειται γιά κώδικες ἀπολεσθέντες ἢ εὕρισκομένους σέ ἀτομικές βιβλιοθήκες ἢ συλλογές μέ δύσκολη πρόσβαση ἕως καί ἀδύνατη. Μέχρι καί αὐτή τή στιγμή πού γράφονται αὐτές οἱ γραμμές τό ὑλικό πού κατέχουμε προέρχεται κυρίως ἀπό τίς ἀγιορειτικές μονές.

περιεχόμενο. Δεδομένου ότι ο Νικόλαος δέν δηλώνει τήν ταυτότητά του μέ κάποιο βιβλιογραφικό σημείωμα παρά μόνο σέ ἐλάχιστους ἀπό τούς αὐτογράφους κώδικες²⁵⁸, εἶναι κατανοητό ὅτι ἡ ταύτιση τῶν κωδίκων μέ τό ἐρευνώμενο πρόσωπο ὀφείλε νά πραγματοποιηθεῖ μέ αὐτοψία καί ἐπί τόπου ἐξέταση τοῦ γραφικοῦ τύπου, οὕτως ὥστε τό ἀποτέλεσμα νά εἶναι ἀστασίαστο ἐπωφελές. Δεύτερον, ἀναζητήθηκαν τεύχη καλλιγραφημένα ἀπό τή γραφίδα τοῦ Νικολάου πού ἀποτελοῦσαν μέρη κωδίκων ἄλλων κωδικογράφων. Αὐτό, ἐπίσης, προϋπέθετε ἄμεση ἐπαφή μέ τό ὕλικό. Τρίτον, ἀναζητήθηκε τό μουσικό ἔργο τοῦ Νικολάου μέσα σέ κώδικες πού ἔχουν ἀντιγραφεῖ ἀπό ἄλλους γραφεῖς. Ἡ δυσκολία πού παρουσιάστηκε ἀφοροῦσε τήν ταύτιση τῶν ἀντιγεγραμμένων μελῶν, δεδομένου ὅτι σέ κάποιες περιπτώσεις δέν ἀναγραφόταν ὁ ποιητής τοῦ μέλους. Καί ἐδῶ ἡ αὐτοψία ἦταν ἀπαραίτητη²⁵⁹.

1) Κατάταξη κατά μονές καί βιβλιοθῆκες.

Ἡ πρώτη κατάταξη ἐγινε κατά μονές καί βιβλιοθῆκες καί ἐκτίθεται κατωτέρω γιά τήν, ὅσο τό δυνατόν, καλύτερη ἐποπτεία τοῦ ὕλικου:

ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΜΕΓΙΣΤΗΣ ΛΑΥΡΑΣ

Θ 160: ΣΥΣΤΑΧΩΜΕΝΑ ΤΕΥΧΗ περιέχοντα μέλη τοῦ στιχηραρίου, τοῦ ἐσπερινοῦ καί τῆς Θ. Λειτουργίας. Χαρτῶο, διαστάσεις 18 x 13, φφ. Β' + 52. Γραφείας: φφ. 1r-9r καί 25r-38r ἄγνωστος, φφ. 11r-24r Νικόλαος ὁ Δοχειαρίτης. Ἔτος: [1820 – 25;]. Σημειογραφία: ἡ Πρωτότυπη ἐξηγητική καί ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

²⁵⁸ Πρόκειται γιά τούς παρακάτω κώδικες μετά τῶν σημειωμάτων τους (χρονολογικά): Δοχ. 341, φ. 448r : τό παρόν βιβλίον ἐγράφη παρ(ου) νικηφόρ(ου) ἐλαχίστ(ου) ἱερομονάχ(ου). εἰς τά /αωκβ (ἡ χρονολογία αὐθῆ ἐσθνημένη) κ(αί) εἰς τάς β' τ(ου) ἀν(ου)στ(ου) ἐλαβε/ τέλος· Χιλίαν. 54 (973), φ. 305r-v: τό π(α)ρόν μαθηματάριον, | ὡσαύτως κ(αί) τό δοξαστικάρ(ου) | ον τ(ου) ἐκ τ(ου) Νέων Πατρῶν, | τό στιχηράριον κ(αί) ἄλλα ἀ|τινα εἰς τήν ἱεράν μονήν | τ(ου) Χιλανδαρί(ου) φαίνονται | δηλαδὴ ἀνοιξαντάρια, κε|κραγάρια, πολυέλεσι, χειρ(ου)βικά, κοινωνικά, δο|ξολογία κ(αί) ὅτι ἄλλα. με|τεγλωτίσθησαν, ἐκ τῆς ἐ|λληνικῆς διαλέκτ(ου), εἰς| τήν τῶν β(ου)λγάρων παρὰ Νικολά(ου) ἱερομονάχ(ου) ἀγιορείτ(ου). κ(αί) ὅι τάυτα ψάλλον|τες εὐχεσθε ὑπέρ αὐτ(ου). | αωλζ (1837). μηνί, ἰ(ου)νί(ου), ιβ'. Δοχ. 327, φ. 448r : τό παρόν δίτομον στιχηράριον τ(ου) νέων/πατρῶν ἐξηγήθη κ(αί) ἀντηγράφη παρ(ου) /νικολά(ου) ἱερομονάχ(ου) δοχειαρίτ(ου). διάδ(α)πάνης τ(ου) πανοσιωτάτ(ου) κυρί(ου) μεθοδί(ου) /βλάχ(ου). καί ἀνετέθη τῇ ἱερᾷ μονῇ τ(ου) δο/χειαρί(ου) εἰς αἰώνιον μνημόσυνον. /τῷ αωλθ ἔτει. νοεμβρί(ου) ι'. Ἡ ὑπαρξὴ ἔστω καί μόνο αὐτῶν τῶν τριῶν κωδίκων καί ὁ χαρακτηριστικός γραφικός χαρακτήρας τοῦ Νικολάου ἐγινε ὁδηγός γιά τήν ἀναζήτησιν καί τῶν ἄλλων κωδίκων τῆς συλλογῆς.

²⁵⁹ Ἐξαιρετικό ἐργαλεῖο στήν ἀναζήτησίν μας, τουλάχιστον γιά τήν περιοχὴ τοῦ Ἀγίου Ὁρους, ὑπῆρξε τό τρίτομο (μέχρι τοῦδε ἀναμένονται ἄλλοι τέσσερις τόμοι) ἐκδοθέν ἔργο τοῦ περιγραφικοῦ καταλόγου τῶν χειρογράφων κωδίκων Βυζαντινῆς Μουσικῆς τοῦ Ἀγίου Ὁρους (Στάθης, Χειρόγραφα Α', Στάθης, Χειρόγραφα Β', Στάθης, Χειρόγραφα Γ'). Οἱ ἐκδοθέντες τόμοι δέν περιλαμβάνουν τίς μονές Ἰθέρων Β' μέρος, Βατοπαιδίου Α' - Β' μέρος, Παντοκράτορος, Ἐσφιγμένου, Χιλανδαρίου, Ζωγράφου, Μεγίστης Λαύρας καί Σκήτες, μέρη γιά τά ὅποια χρειάστηκε νά προβῶ σέ ἐπιτόπια ἐρευνα καί αὐτοψία τῶν κωδίκων.

Μ 22: *ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ - ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ ΜΕΛΗ*. Ὁ κώδικας περιέχει μέλη τοῦ ἑσπερινοῦ, ὄρθρου, Θ. Λειτουργίας, μέλη τοῦ στιχηραρίου καί μαθηματαρίου. Εἶναι χαρτῶος, διαστάσεις 17 x 12, φφ. ΣΤ' + 210. Γραφέας: [Νικόλαος ὁ Δοχειαρίτης] φφ. 1r-152r, καί ἕτερος ἄγνωστος πιδανόν μαθητῆς τοῦ Νικολάου φφ. 152r-161v. Ἔτος: [1835 - 1840], Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

557 (114): *ΣΥΛΛΟΓΗ ΑΠΟΛΥΤΙΚΙΩΝ - ΤΡΟΠΑΡΙΩΝ - ΔΟΞΑΣΤΙΚΩΝ*. Ὁ κώδικας περιέχει, σύν τοῖς ἄλλοις, τὰ ὀκτάηχα Ἀπολυτίκια τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου. Εἶναι χαρτῶος, διαστάσεις 21 x 16, φφ. 80. Γραφέας: ἄγνωστος. Ἔτος: [ΙΘ' τέλη]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

558 (115): *ΣΥΛΛΟΓΗ ΑΠΟΛΥΤΙΚΙΩΝ - ΔΟΞΑΣΤΙΚΩΝ*. Ὁ κώδικας περιέχει, σύν τοῖς ἄλλοις, τὰ ὀκτάηχα Ἀπολυτίκια τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου. Εἶναι χαρτῶος, διαστάσεις 22 x 26, φφ. 51. Γραφέας: ἄγνωστος. Ἔτος: [ΙΘ' τέλη]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΒΑΤΟΠΑΙΔΙΟΥ

Βατ. 1359: *ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΝ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΟΥ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν - ΕΚΛΟΓΗ ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΑΤΑΡΙΟΥ [Χρυσάφου τοῦ Νέου]*. Ὁ κώδικας περιέχει τὰ δοξαστικά ἑσπερίων, ἀποστίχων καί αἰνῶν, τῶν δεσποτικῶν καί θεομητορικῶν ἑορτῶν, τοῦ Τριωδίου καί Πεντηκοσταρίου, καθὼς καί ὀρισμένων ἑορταζομένων ἀγίων τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ μετὰ τινῶν στιχηρῶν τῶν ἑσπερίων καί λιτῆς. Περιέχει, ἐπίσης, τὰ δογματικά θεοτοκία ἑσπερίων καί ἀποστίχων, καθὼς καί τὰ πασαπνοάρια εἰς τοὺς ὀκτῶ ἡχούς. Εἶναι χαρτῶος, διαστάσεις 23, 5 x 16, φφ. Α' - Ζ' + σσ. 498 (μέ σλαβικούς ἀριθμούς). Ἔτος [1825 - 1835]. Γραφέας: [Νικόλαος ὁ Δοχειαρίτης] σσ. 1 - 483, καί ἕτερος ἄγνωστος σσ. 489 - 497. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Βατ. 1364: *ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΝ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΟΥ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν (ἐξήγ. Νικολάου Δοχειαρίτου)*. Ὁ κώδικας περιέχει τὰ δοξαστικά ἑσπερίων, λιτῆς, ἀποστίχων καί αἰνῶν τῶν δεσποτικῶν καί θεομητορικῶν ἑορτῶν, τοῦ Τριωδίου καί Πεντηκοσταρίου καθὼς καί ὀρισμένων ἑορταζομένων ἀγίων τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ. Εἶναι χαρτῶος, διαστάσεις 25 x 18, φφ. Α + Β + Γ + σσ. 564. Γραφέας: Σωφρόνιος Μαδυτινός Προηγούμενος Μεγίστης Λαύρας. Ἔτος: 1853. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Βατ. 1370: *ΕΚΛΟΓΗ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΟΥ - ΩΡΑΙ (τοῦ παλαιοῦ στιχηραρίου)*. Ὁ κώδικας περιέχει τὰ δογματικά θεοτοκία τοῦ Χρυσάφου τοῦ Νέου, τὰ πασαπνοάρια καί τὰ Ἑωθινὰ τοῦ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, τίς Ὑρρες τοῦ παλαιοῦ στιχηραρίου καί μέλη ἐκ τοῦ στιχηραρίου τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν. Εἶναι χαρτῶος, διαστάσεις 17, 5 x 12, φφ. Α' - Γ' + 492 + α' - β'. Γραφέας: [Νικόλαος Δοχειαρίτης]. Ἔτος: [1825 - 1830]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Βατ. 1810: *ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ - ΩΡΑΙ* (παλαιού στιχηραρίου). Ὁ κώδικας περιέχει τίς ὧρες τοῦ , καί μέλη τοῦ ἑσπερινοῦ, ὄρθρου καί Θ. Λειτουργίας. Εἶναι χαρτῶς, διαστάσεις 18, 5 x 12, φφ. Α' + 136 (ἡμ. ἀρίθμ.). Γραφέας: [Νικόλαος ὁ Δοχειαρίτης]. Ἔτος [1830 κ. ἐ]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΙΒΗΡΩΝ

Ἰβήρ 2044: *ΣΥΡΡΑΜΜΕΝΑ ΤΕΥΧΗ* περιέχοντα σύν τοῖς ἄλλοις δύο ὀκτάηχα ἀπολυτίκια τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου. Εἶναι χαρτῶς, διαστάσεις 22, 5 x 8, φφ. 10 + 10 (τά δύο συγκεκριμένα τεύχη). Γραφέας: [Κωνσταντῖνος]²⁶⁰. Ἔτος: [ΙΘ' αἰ., μέσα]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Ἰβήρ 2056: *ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ* (τμῆμα). Περιέχει μέρος τῶν παλαιῶν Ἀνοιξανταρίων. Εἶναι χαρτῶς, διαστάσεις 12 x 7, φφ. 26, ἀκέφαλο – κολοδό. Γραφέας: [Νικόλαος Δοχειαρίτης]. Ἔτος: [1830 κ. ἐ]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΧΙΛΙΑΝΔΑΡΙΟΥ

Χιλίαν. 54 (973): *ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑΡΙΟΥ*. Ὁ κώδικας περιέχει τά καλοφωνικά μαθήματα τῶν δεσποτικῶν καί θεομητορικῶν ἑορτῶν, τοῦ Τριωδίου, τοῦ Πεντηκοσταρίου καί τῶν ἑορταζομένων ἀγίων τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ. Εἶναι χαρτῶς, διαστάσεις 18, 5 x 12, 5, φφ. III+315. Γραφέας: Νικόλαος Δοχειαρίτης, ὁ καί ἐξηγητής τῶν περιεχομένων μελῶν. Ἔτος: 1837. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Χιλίαν. 78 (861): *ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΝ [Ἰακώβου Πρωτοψάλτου - ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΝ ΑΠΟΣΤΙΧΩΝ [Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν]*. Πρόκειται γιά τό δεύτερο τόμο, συνέχεια τοῦ κώδ. Χιλίαν. 175 (889). Περιέχει τά δοξαστικά τῶν ἑσπερίων, τῆς λιτῆς καί τῶν αἵνων τοῦ Τριωδίου καί τοῦ Πεντηκοσταρίου. Περιλαμβάνει, ἐπίσης, τά δοξαστικά τῶν ἀποστίχων καί τά *Καί νῦν*, στίς περιπτώσεις πού αὐτά ἐλλείπουν, τοῦ Τριωδίου καί τοῦ Πεντηκοσταρίου ἀπό τό στιχηράριο τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν. Εἶναι χαρτῶς, διαστάσεις 24, 5 x 17, φφ. II+132, Γραφέας: α' γραφέας ἄγνωστος 1-71v, β' γραφέας [Νικόλαος Δοχειαρίτης ὁ ἐξηγητής] 71v μέσον – 131. Ἔτος: [περί τό 1837;]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Χιλίαν. 88 (1022): *ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΟΝ Πέτρου Λαμπαδαρίου*. Περιέχει τίς καταβασίες τῶν δεσποτικῶν καί θεομητορικῶν ἑορτῶν τοῦς κανόνες τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος, τά κατ' ἥχον προσόμοια, καθίσματα, ἀπολυτίκια, ἀντίφωνα, ἐξαποστειλάρια καί τήν ἀκολουθία τοῦ Ἀκαθίστου. Εἶναι χαρτῶς,

²⁶⁰ Ἡ ταυτότητα τοῦ γραφέα γίνεται γνωστή ἀπό τά ἄλλα τεύχη πού ὑπογράφει: φ. 21r (στήν πάνω δεξιά ὠα): *ἐγράφη διὰ χειρός Κωνσταντίνου*.

διαστάσεις 17, 5 x 12, φφ. 112, Γραφέας: [Νικόλαος Δοχειαρίτης] φφ. 1 – 102, 6' γραφέας άγνωστος φφ. 103 – 104, γ' γραφέας άγνωστος φφ. 105 – 112. Έτος: 1823. Σημειογραφία: ή Πρωτότυπη και ή τής Νέας Μεθόδου.

Χιλαν. 95 (1025): *ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ*. Περιέχει μέλη του έσπερινου, του ὀρθρου και τής Θ. Λειτουργίας. Είναι χαρτώο, διαστάσεις 17, 5 x 12, 5, φφ. 247. Γραφέας: τέσσερεις άγνωστοι γραφείς και ὁ [Νικόλαος Δοχειαρίτης] φφ. 101r - 144v, 224r - 241v. Έτος: [1837;]. Σημειογραφία: ή τής Νέας Μεθόδου.

Χιλαν. 148 (1007): *ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ*. Περιέχει μέλη του έσπερινου, του ὀρθρου και τής Θ. Λειτουργίας. Είναι χαρτώο, διαστάσεις 18, 5 x 13, φφ. Α' + 312. Γραφέας: [Νικόλαος Δοχειαρίτης]. Έτος [1834 κ. έ]. Σημειογραφία: ή τής Νέας Μεθόδου.

Χιλαν. 163 (1038): *ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ – ΜΕΛΗ ΤΟΥ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΟΥ – ΩΡΑΙ*. Περιέχει στή σλαβωνική λειτουργική γλώσσα²⁶¹ μέλη του έσπερινου, ὀρθρου και Θ. Λειτουργίας, τίς Ώρες καθώς και μέλη εκ του στιχηραρίου του Γερμανου Νέων Πατρων και δοξασταρίου Ίακώβου του Πρωτοψάλτου. Είναι χαρτώο, διαστάσεις 17, 5 x 12, φφ. 281. Γραφέας: α' γραφέας άγνωστος φφ. 1 - 2, 6' γραφέας άγνωστος φφ. 5 - 6, 278 - 280, [Νικόλαος ὁ Δοχειαρίτης] φφ. 7-277,. Έτος: [1834 – 1837]. Σημειογραφία: ή τής Νέας Μεθόδου.

Χιλαν. 167 (929): *ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΝ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΟΥ Γερμανου Νέων Πατρων- ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ ΘΕΟΤΟΚΙΑ Χρυσάφου του Νέου*. Πρόκειται για τον Β' τόμο του Άνθολογίου στιχηραρίου (ὁ Α' τόμος εύρίσκεται στή μονή Δοχειαρίου μέ κωδικό αρ. Δοχ. 461). Περιέχει τά δοξαστικά των έσπερίων, λιτής και αποστίχων των δεσποτικων και θεομητορικων έορτων, του Τριωδίου και του Πεντηκοσταρίου, των έορταζομένων αγίων τής περιόδου Μαρτίου – Αυγούστου μέ ὀρισμένα στιχηρά ιδιόμελα. Επίσης, περιέχει τά δογματικά Θεοτοκία και στους ὀκτώ ἡχους. Είναι χαρτώο, διαστάσεις 18, 5 x 12, 5), φφ. Α' + 493. Γραφέας: [ὁ Νικόλαος Δοχειαρίτης]. Έτος: [1825 – 1835]. Σημειογραφία: ή τής Νέας Μεθόδου.

Χιλαν. 175 (889): *ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΝ Ίακώβου Πρωτοψάλτου- ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΝ ΑΠΟΣΤΙΧΩΝ Γερμανου Νέων Πατρων*. (Α' μέρος). Πρόκειται για τον πρώτο τόμο μέ δεύτερο τον προγραφέντα Χιλαν. 78 (861). Περιλαμβάνει τά δοξαστικά των έσπερίων, τής λιτής και των αϊνων των έορτων ὄλων των έορταζομένων αγίων. Περιλαμβάνεται, επίσης, ή αρχή του Τριωδίου. Περιλαμβάνονται ακόμη, τά δοξαστικά των αποστίχων και τά *Και νυν* στίς περιπτώσεις πού αὐτά έλλείπουν. Είναι χαρτώο, διαστάσεις 23, 5 x 17, 5 φφ. Α' + 344. Γραφέας: [Νικόλαος Δοχειαρίτης]. Έτος: [1837;]. Σημειογραφία: ή τής Νέας Μεθόδου.

²⁶¹ Οί τίτλοι των μελών είναι στά έλληνικά. Κάποια μέλη γράφονται στά έλληνικά.

Χιλίαν. 580: *ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΟΥ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν - ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ ΘΕΟΤΟΚΙΑ Χρυσάφου τοῦ Νέου*. Περιέχει τὰ δοξαστικά τῶν ἐσπερίων, λιτῆς καὶ ἀποστίχων τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἐορτῶν, τῶν ἐορταζομένων ἀγίων, τοῦ Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου, μετὰ τινων στιχηρῶν ἰδιομέλων. Περιέχει, ἐπίσης, τὰ δογματικά Θεοτοκία ἐσπερίων καὶ ἀποστίχων τῶν ὁκτώ ἡχων, ἀκολουθούμενα ὑπὸ τῶν πασαπνοαρίων τοῦ παλαιοῦ στιχηραρίου ἀνά ἡχο. Εἶναι χαρτῶο, διαστάσεις 25, 8 x 18, 8, φφ. Ζ' + 439. Γραφέας: Νικόλαος Δοχειαρίτης. Ἔτος: 1834. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Χιλίαν. 785: *Fragmenta. No II: ΠΟΛΥΕΛΕΟΣ Δοῦλοι Κύριον*. Εἶναι χαρτῶο, φφ. I+8+I. Γραφέας: ἄγνωστος. Ἔτος: 1884. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου. No III: *ΠΟΛΥΕΛΕΟΣ Δοῦλοι Κύριον*. Εἶναι χαρτῶο, φφ. 7+I. Γραφέας: ἄγνωστος. Ἔτος: 1884. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

Διον. 720: *ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΝ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν*. Περιέχει τὰ δοξαστικά τῶν ἐσπερίων, τῆς λιτῆς, τῶν ἀποστίχων καὶ τῶν αἰνῶν τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἐορτῶν, τῶν περισσοτέρων ἐορταζομένων ἀγίων τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ καὶ μερικά ἐκ τοῦ Τριωδίου καὶ τοῦ Πεντηκοσταρίου. Εἶναι χαρτῶο, διαστάσεις 17, 4 x 12, 2, φφ. Ζ' + 447 + ιη'. Γραφέας: [Νικόλαος ὁ Δοχειαρίτης]. Ἔτος 1833. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Διον. 723: *ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ*. Ἦτοι μέλη τοῦ ἐσπερινοῦ, τοῦ ὄρθρου καὶ τῆς Θ. Λειτουργίας. Εἶναι χαρτῶο, διαστάσεις 17, 3 x 11, 9, φφ. Α' + 301 + β'. Γραφέας: διάφοροι ἄγνωστοι γραφεῖς καὶ ὁ [Νικόλαος Δοχειαρίτης], φφ. 163 - 186. Ἔτος: [μετὰ τό 1830]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Διον. 740: *ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΟΝ ΚΑΛΟΦΩΝΙΚΟΝ - ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ*. Περιέχει τοὺς καλοφωνικούς εἰρμούς κατ' ἡχον διαφόρων ποιητῶν μετὰ κρατημάτων καὶ μέλη τοῦ ἐσπερινοῦ, τοῦ ὄρθρου καὶ τῆς Θ. Λειτουργίας. Εἶναι χαρτῶο, διαστάσεις 14, 3 x 10, φφ. 240 + ζ'. Γραφέας: τέσσερις ἄγνωστοι γραφεῖς καὶ ὁ [Νικόλαος Δοχειαρίτης] φφ. 68r - 70v, 73r - 79r. Ἔτος [μετὰ τό 1830]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Διον. 766: *ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΝ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν*. Περιέχει τὰ δοξαστικά τῶν ἐσπερίων, τῆς λιτῆς, τῶν ἀποστίχων καὶ τῶν αἰνῶν τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἐορτῶν, καθὼς καὶ τὰ δοξαστικά τῶν ἀποστίχων τῶν ἐορταζομένων ἀγίων τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ. Εἶναι χαρτῶο, διαστάσεις 20, 3 x 15, φφ. Γ' + σσ. 435. Γραφέας: [ὁ Νικόλαος ὁ Δοχειαρίτης]. Ἔτος [1830 - 1835]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Διον. 812: ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΝ Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου - ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΟΝ Πέτρου Πελοποννησίου - ΜΕΛΗ ΤΙΝΑ ΠΑΠΑΔΙΚΑ. Περιέχει, σύν τοῖς ἄλλοις, τήν ἐκλογή τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου γιά τήν ἐορτή τοῦ ἁγίου Νικολάου. Χαρτῶο, διαστάσεις 18 x 11, φ. Α' + σσ. 720 + φφ. α' - β'. Γραφέας: ἄγνωστος. Ἔτος: [ΙΘ' αἰ., τέλη]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Διον. 833: ΕΝΤΥΠΟΝ ΤΑΜΕΙΟΝ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑΣ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος - ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ [Νικολάου Δοχειαρίτου]. Πρόκειται γιά τά ὀκτώ δογματικά Θεοτοκία ἐκ τοῦ Στιχηραρίου τοῦ Χρυσάφου τοῦ Νέου μετά τοῦ Δόξα, Καί νῦν. Εἶναι χαρτῶο, διαστάσεις 17 x 11, φφ. 17. Γραφέας: [Νικόλαος ὁ Δοχειαρίτης]. Ἔτος [1824 - 1830]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΚΟΥΤΛΟΥΜΟΥΣΙΟΥ

Κουτλ. 424: ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ. Περιέχει μέλη τοῦ ἐσπερινοῦ, τοῦ ὁρθρου καί τῆς Θ. Λειτουργίας καί μερικούς καλοφωνικούς εἰρμούς. Ὁ κώδικας εἶναι χαρτῶος, διαστάσεις 17 x 11, φφ. 148. Γραφέας: [Νικόλαος ὁ Δοχειαρίτης] φφ. 1r - 133v, ἄγνωστος γραφέας φφ. 133r-146v. Ἔτος: [1818 - 22]. Σημειογραφία: ἡ Πρωτότυπη ἐξηγητική, πρίν τό 1814.

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΞΗΡΟΠΟΤΑΜΟΥ

Ξηροπ. 310: ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑΡΙΟΥ. Ὁ κώδικας περιέχει καλοφωνικά μαθήματα τῶν δεσποτικῶν καί θεομητορικῶν ἐορτῶν, τῶν ἐορταζομένων ἁγίων τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, τοῦ Τριωδίου καί τοῦ Πεντηκοσταρίου. Εἶναι χαρτῶος, διαστάσεις 18 x 11, 2, φφ. ΙΓ' + σσ. 684 + φ. α'. Γραφέας: [ὁ τοῦ κώδικα ΕΒΕ 1022 Νεόφυτος Ἱερομόναχος Σάμιος]. Ἔτος: 1841. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΔΟΧΕΙΑΡΙΟΥ

Δοχ. 307: ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑΡΙΟΥ. Ὁ κώδικας περιέχει καλοφωνικά μαθήματα τῶν δεσποτικῶν καί θεομητορικῶν ἐορτῶν, τῶν ἐορτῶν ἐορταζομένων ἁγίων, τοῦ Τριωδίου καί τοῦ Πεντηκοσταρίου. Εἶναι χαρτῶος, διαστάσεις 23, 2 x 17, φφ. Α' + 180. Γραφέας: [Νικόλαος Δοχειαρίτης]. Ἔτος: [1825 - 1830]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Δοχ. 323: ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΝ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου - ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΝ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΟΥ [Γερμανοῦ] Νέων Πατρῶν. Περιέχει τά δοξαστικά τοῦ ἐσπερινοῦ, τῆς λιτῆς καί τῶν αἰνῶν τῶν ἐορτῶν τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, τοῦ Τριωδίου καί τοῦ Πεντηκοσταρίου ἀπό τό δοξαστάριο τοῦ Ἰακώβου

Πρωτοψάλτου. Περιλαμβάνει, επίσης, από τό στιχηράριο του Γερμανού Νέων Πατρών, επιλογή στιχηρών και δοξαστικών του έσπερινού, της λιτής και των αΐνων δεσποτικών, θεομητορικών και έορτών άγίων του όλου ένιαυτου, Τριωδίου και Πεντηκοσταρίου. Ο κώδικας είναι χαρτώος, διαστάσεις 21 x 14, 5, φφ. Α' + 538 + α'. Γραφέας: [Νικόλαος ό Δοχειαρίτης]. Έτος: [1825 - 1835]. Σημειογραφία: της Νέας Μεθόδου.

Δοχ. 327: ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΟΝ Γερμανού Νέων Πατρών. Πρόκειται για τό δεύτερο τόμο του στιχηραρίου, που έξηγήθηκε από τό Νικόλαο. Περιλαμβάνει τά στιχηρά ιδιόμελα και τά δοξαστικά των έορτών του ένιαυτου, των Δεσποτικών και Θεομητορικών έορτών, των έορτών των Άγίων, του Τριωδίου και του Πεντηκοσταρίου. Ο τόμος άρχεται από την έορτή του Άγίου Γεωργίου. Ο κώδικας είναι χαρτώος, διαστάσεις 23, 5 x 17, 2, φφ. Β' + 448 + β'. Γραφέας: Νικόλαος ό Δοχειαρίτης. Έτος: 1839. Σημειογραφία: ή της Νέας Μεθόδου.

Δοχ. 341: ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ. Ο κώδικας περιλαμβάνει έκτενή συλλογή μελών του έσπερινού, του όρθρου και της Θ. Λειτουργίας, τόν Άμωμο, θεοτοκία, μαθήματα του ένιαυτου και καλοφωνικούς είρμούς. Είναι χαρτώος, διαστάσεις 19, 5 x 14, 5, φφ. Γ' + 448 + β'. Γραφέας: Νικηφόρος (Νικόλαος) Δοχειαρίτης. Έτος: 1822. Σημειογραφία: Η πρωτότυπη και ή πρό του 1814 έξηγητική.

Δοχ. 343: ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ - ΩΡΑΙ Ιακώβου Πρωτοψάλτου. Ο κώδικας περιλαμβάνει συλλογή μελών του έσπερινού, του όρθρου και της Θ. Λειτουργίας, τίς Ώρες των Χριστουγέννων, Θεοφανείων και Μ. Παρασκευής. Στά περιθώρια περιλαμβάνονται σημειώσεις - έξηγήσεις του Νικηφόρου (Νικολάου) Δοχειαρίτου. Είναι χαρτώος, διαστάσεις 18, 5 x 14, φφ. Α' + 448. Γραφέας: άγνωστος, των περιθωρίων και έξωφύλλων ό Νικηφόρος (Νικόλαος) Δοχειαρίτης. Έτος: [1810-1815]. Σημειογραφία: ή πρωτότυπη και έξηγητική, ή πριν τό 1814.

Δοχ. 355: ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΝ Γερμανού Νέων Πατρών. Ο κώδικας περιλαμβάνει τά δοξαστικά του έσπερινού, της λιτής, των άποστίχων και των Αΐνων των Δεσποτικών και Θεομητορικών έορτών, καθώς και όρισμένων έορταζομένων άγίων της περιόδου Σεπτεμβρίου - Ιανουαρίου. Παρεμβάλλονται τινά κατ' επιλογήν στιχηρά από τό Στιχηράριο του Γερμανού Νέων Πατρών και οί Ώρες από τό Δοξαστάριον του Ιακώβου Πρωτοψάλτου. Είναι χαρτώος, διαστάσεις 17 x 12, φφ. Α' - Β' + 393 + α'. Γραφέας: [Νικόλαος Δοχειαρίτης]. Έτος: [1830 - 1840]. Σημειογραφία: της Νέας Μεθόδου.

Δοχ. 360: ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ - ΩΡΑΙ - ΕΠΙΛΟΓΗ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΩΝ ΜΕΛΩΝ. Ο κώδικας περιλαμβάνει συλλογή μελών του έσπερινού, του όρθρου και της Θ. Λειτουργίας, τά στιχηρά των Ώρων Χριστουγέννων - Θεοφανείων - Μ. Παρασκευής, Θεοτοκία και όρισμένα στιχηραρικά μέλη. Είναι χαρτώος, διαστάσεις

17 x 11, 5, φφ. Γ' + 563 + γ'. Γραφέας: [Νικόλαος Δοχειαρίτης]. Έτος: [1825 - 1830]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Δοχ. 362: *ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ*. Ἦτοι συλλογή μελῶν τοῦ ἑσπερινοῦ, τοῦ ὄρθρου καὶ τῆς Θ. Λειτουργίας. Ὁ κώδικας εἶναι χαρτῶος, διαστάσεις 15, 5 x 11, 5, φφ. 177 + β'. Γραφέας: [Νικόλαος Δοχειαρίτης]. Έτος: [1825 - 1830]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Δοχ. 364: *ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΥ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου*. Περιλαμβάνει τὰ δοξαστικά τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν καθὼς καὶ μερικῶν ἑορταζομένων ἁγίων. Ὁ κώδικας εἶναι χαρτῶος, διαστάσεις 17 x 11, 5, φφ. Α' + 324 + α'. Γραφέας: [Νικόλαος ὁ Δοχειαρίτης]. Έτος: [περί τό 1825 κ. ἐ.]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Δοχ. 365: *ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΝ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου - ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΝ ΣΤΙΧΗΡΩΝ*. Ὁ κώδικας περιλαμβάνει τὰ δοξαστικά ἑσπερίων, λιτῆς καὶ αἵνων τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν καὶ τῶν ἑορταζομένων ἁγίων. Ἀκόμη, περιλαμβάνει στιχηρά ἰδιόμελα τοῦ Τριωδίου καὶ τοῦ Πεντηκοσταρίου, τίς Ὡρες τῶν Χριστουγέννων, Θεοφανείων καὶ Μ. Παρασκευῆς, τὸν Ἄμωμο. Εἶναι χαρτῶος, διαστάσεις 17 x 11, 7, φφ. Δ' + 311 + δ'. Γραφέας: [Νικόλαος Δοχειαρίτης]. Έτος: [ΙΘ' αἰ., ἀρχές]. Σημειογραφία: ἡ πρωτότυπη.

Δοχ. 366: *ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ - ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΝ ΑΠΟΣΤΙΧΩΝ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν*. Ὁ κώδικας περιλαμβάνει συλλογή μελῶν τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου, μαθημάτων καὶ καλοφωνικῶν εἰρμῶν, δοξαστικῶν ἀποστίχων ἐκ τοῦ στιχηραρίου τοῦ Γερμανοῦ. Εἶναι χαρτῶος, διαστάσεις 16, 5 x 11, φφ. Α' + 230 + β'. Γραφέας: [Νικόλαος Δοχειαρίτης] καὶ δύο ἄγνωστοι, πιθανόν μαθητές αὐτοῦ. Έτος: [1825 - 1840]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Δοχ. 370: *ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ*. Ἦτοι συλλογή μελῶν τοῦ ἑσπερινοῦ, τοῦ ὄρθρου καὶ τῆς Θ. Λειτουργίας. Ὁ κώδικας εἶναι χαρτῶος, διαστάσεις 16 x 11, σσ. Δ' + 676. Γραφέας: [Νικόλαος Δοχειαρίτης]. Παρεμβάλλεται ἕτερος γραφέας στίς σσ. 396 - 418. Έτος: [1825 - 1835 κ. ἐ.]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Δοχ. 404: *ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ*. Ἦτοι συλλογή μελῶν τοῦ ἑσπερινοῦ, τοῦ ὄρθρου καὶ τῆς Θ. Λειτουργίας. Κώδικας χαρτῶος, διαστάσεις 16, 5 x 11, 5, φφ. 335. Γραφέας: ἄγνωστος μαθητής τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου, ὁ αὐτός τοῦ δ' μέρους τοῦ 366 κώδικα τῆς Δοχειαρίου. Έτος: [περί τό 1840]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Δοχ. 461: *ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΝ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΟΥ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν*. Περιλαμβάνει τὰ δοξαστικά τοῦ ἑσπερινοῦ, τῆς λιτῆς, τῶν στίχων καὶ τῶν αἵνων τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν, καθὼς καὶ ὀρισμένων

έορταζομένων αγίων τῆς περιόδου Ἰανουαρίου – Φεβρουαρίου, μετά τινων στιχηρῶν προσομοίων καί ἰδιομέλων έσπερίων, αἰνων καὶ λιτῆς. Κώδικας χαρτῶς, διαστάσεις 16 x 11, φφ. 386 + α'. Γραφέας: [Νικόλαος Δοχειαρίτης]. Έτος: [1825 - 1830]. Σημειογραφία: τῆς Νέας Μεθόδου.

Δοχ. 467: *ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΝ ΜΑΘΗΜΑΤΑΡΙΟΥ*. Ὁ κώδικας περιλαμβάνει μαθήματα τῶν δεσποτικῶν καί θεομητορικῶν έορτῶν ὡς καί καλοφωνικά ὀκτάηχα ἀπολυτίκια σέ κάποιες ἀπό τίς παραπάνω έορτές. Έπιπλέον, περιλαμβάνει τά Τριαδικά καί ὀρισμένους πολυελέους. Εἶναι χαρτῶς, διαστάσεις 16 x 11, 5, φφ. Α' + σσ. 518 + α'. Γραφέας: [Νικόλαος ὁ Δοχειαρίτης]. Έτος: [1838 - 1840]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Δοχ. 468: *ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΝ ΜΑΘΗΜΑΤΑΡΙΟΥ*. Ἦτοι καλοφωνικά μαθήματα τῶν δεσποτικῶν καί Θεομητορικῶν έορτῶν, καθῶς καί τῶν έορταζομένων αγίων. Ἀκόμη περιλαμβάνει μαθήματα θεοτοκία καί ἀπολυτίκια ὀκτάηχα καλοφωνικά. Κώδικας χαρτῶς, διαστάσεις 16, 5 x 11, 5, φφ. Α' + σσ. 731 + ε'. Γραφέας: [Νικόλαος Δοχειαρίτης]. Έτος: [1840 κ. έ.]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Δοχ. 469: *ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΟΝ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν* (Α' τόμος). Πρόκειται γιά τόν πρῶτο τόμο τοῦ έξηγηθέντος στιχηραρίου τοῦ Γερμανοῦ. Περιλαμβάνει τά στιχηρά ἰδιόμελα καί τά δοξαστικά τῶν έορτῶν τοῦ ένιαυτοῦ, τῶν δεσποτικῶν καί θεομητορικῶν έορτῶν, τῶν έορτῶν τῶν Ἀγίων, τοῦ Τριωδίου καί τοῦ Πεντηκοσταρίου. Ὁ τόμος ἄρχεται ἀπό τήν έορτή τοῦ Ἀγίου Συμεών τοῦ Στυλίου καί περατοῦται στήν έορτή τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου. Εἶναι χαρτῶς, διαστάσεις 23 x 17, φφ. Γ' + 492. Γραφέας: [Νικόλαος Δοχειαρίτης]. Έτος: [1839]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Δοχ. 471: *ΕΝΤΥΠΟΝ ΤΑΜΕΙΟΝ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑΣ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος - ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ* [Νικολάου Δοχειαρίτου]. Ἀνάμεσα στούς δύο τόμους τοῦ έντυπου Ταμείου παρεμβάλλονται μέλη τοῦ έσπερινοῦ καί τοῦ ὄρθρου. Χαρτῶς, διαστάσεις 35 x 16, φφ. Α' + 1 - 80 (ήμ. ἀρίθμ.). Γραφέας [Νικόλαος ὁ Δοχειαρίτης]. Έτος: [1825 κ. έ.]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Δοχ. 629: *ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ* (τμήμα). Περιλαμβάνει τμήμα ὀκταήχου ἀπολυτικίου τῶν Θεοφανίων. Χαρτῶς, διαστάσεις 17 x 11, 5, φφ. 8. Γραφέας: [Νικόλαος Δοχειαρίτης]. Έτος: [1840;]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΚΑΡΑΚΑΛΛΟΥ

Καρακ. 216: *ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ*. Περιλαμβάνει μέλη τοῦ έσπερινοῦ, τοῦ ὄρθρου καί τῆς Θ. Λειτουργίας. Κώδικας χαρτῶς, διαστάσεις 16 x 11, 5, φφ. Α' + 444 + β'. Γραφέας: α' ἄγνωστος 1r - 436v, β' Νικόλαος ὁ Δοχειαρίτης 437r - τέλους

(άνωμαλη ἀρίθμ.). Ἔτος: 26 Μαρτίου 1819 (γιά τό τεῦχος τοῦ Νικολάου 1823 - 1825). Σημειογραφία: ἡ πρωτότυπη ἐξηγητική καί ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Καρακ. 222: *ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ*. Ὁ κώδικας περιλαμβάνει μέλη τοῦ ἑσπερινοῦ, τοῦ ὁρθρου καί τῆς Θ. Λειτουργίας. Εἶναι χαρτῶος, διαστάσεις 17, 1 x 11, 7), φφ. Γ' + 144 + 1. Γραφέας: α' γραφέας [Νικόλαος Δοχειαρίτης] φφ. 1 - 60, β' γραφέας ἄγνωστος φφ. 61 - 74, γ' ἄγνωστος γραφέας φφ. 75 - 83, δ' ἄγνωστος γραφέας φφ. 84 - 96, ε' ἄγνωστος γραφέας φφ. 97 - 106, στ' γραφέας Ματθαῖος ὁ Βατοπαιδινός φφ. 107 - 110, ζ' ἄγνωστος γραφέας φφ. 111-135, η' ἄγνωστος γραφέας φφ. 136-142. Ἔτος: (1825 - 1835). Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Καρακ. 226: *ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΟΝ Πέτρου Πελοποννησίου - ΚΑΛΟΦΩΝΙΚΟΝ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΟΝ*. Ἦτοι οἱ καταβασίεις τῶν δεσποτικῶν καί θεομητορικῶν ἑορτῶν μετά τῶν καθισμάτων καί κανόνων τῆς Μ. Ἑβδομάδας, τῶν ἐγκωμίων, τῶν εὐλογηταρίων, τῶν κατ' ἤχον προσομοίων, καθισμάτων, ἀπολυτικίων, ἀντιφώνων καί ἐξαποστειλαρίων. Περιλαμβάνονται, ἀκόμη, οἱ καλοφωνικοὶ εἰρμοὶ κατ' ἤχον διαφόρων ποιητῶν μετά τῶν κρατημάτων. Κώδικας χαρτῶος, διαστάσεις 18, x 12, 4, φφ. Α' + 197 + 6'. Γραφέας: [Νικόλαος ὁ Δοχειαρίτης]. Ἔτος: [1820 - 1825]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Καρακ. 231: *ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΑΤΑΡΙΟΝ Χρυσάφου τοῦ Νέου*. Περιλαμβάνει τά στιχηρά ἀναστάσιμα καί τήν προθεωρία τῆς ψαλτικῆς τέχνης. Ὁ κώδικας εἶναι χαρτῶος, διαστάσεις 17, 4 x 11, 5, φφ. 85. Γραφέας: [Νικόλαος Δοχειαρίτης]. Ἔτος: [ΙΘ' αἰ., ἀρχές]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Καρακ. 240: *ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ*. Ὁ κώδικας περιλαμβάνει μέλη τοῦ ἑσπερινοῦ, τοῦ ὁρθρου καί τῆς Θ. Λειτουργίας. Εἶναι χαρτῶος, διαστάσεις 17, 4 x 11, 6, φφ. Α' + 319 + α'. Γραφέας: α' γραφέας ἄγνωστος φφ. 1 - 161, 304 - 319, β' γραφέας ἄγνωστος φφ. 63 - 94, γ' γραφέας [Νικόλαος Δοχειαρίτης] φφ. 96 - 295, δ' γραφέας ἄγνωστος φφ. 298 - 302. Οἱ πρῶτοι δύο ἀναγνωρίζονται ὡς γραφεῖς σέ κώδικες συνεργασίας μετά τοῦ Νικολάου. Ἔτος: [1830 - 1840]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΣΙΜΩΝΟΣ ΠΕΤΡΑΣ

Σίμ. Πέτρ. 17: *ΕΚΛΟΓΗ ΔΙΑΦΟΡΩΝ*. Περιλαμβάνει σύν τοῖς ἄλλοις τά στιχηρά τῆς λιτῆς τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων σέ ἐξήγηση Νικολάου Δοχειαρίτου καί τό ὀκτάηχο ἀπολυτίκιο *Ἡ γέννησίς Σου* στήν αὐτή ἑορτή, μέλος τοῦ ἰδίου. Κώδικας χαρτῶος, διαστάσεις 20 x 14, 3, φφ. 70 + η'. Γραφέας: Καλλίνικος ἱεροδιάκονος Καρυαῖς Ἀγίου Ὁρους. Ἔτος: 11 Ἰανουαρίου 1897. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

Γρηγ. 18: *ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑΡΙΟΥ*. Περιέχει σύν τοῖς ἄλλοις ἐργασίαις (ἐξηγήσεις, συνθέσεις καί συντμήσεις) τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου. Κώδικας χαρτῶος, διαστάσεις 17 x 11, 5, φφ. Η' + σσ. 708 (+ φφ. 18). Γραφέας: Ματθαῖος Βατοπαιδινός. Ἔτος: 1843. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ

Παντ. 923: *ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ*. Ὁ κώδικας περιέχει μέλη τοῦ ἑσπερινοῦ, τοῦ ὁρθρου καί τῆς Θ. Λειτουργίας. Εἶναι χαρτῶος, διαστάσεις 21 x 15, φφ. Β' + 344 + 6'. Γραφέας: α' [Νικόλαος ὁ Δοχειαρίτης] φφ. 1r - 46r, 158r - 163r, 197r - 203v, 230r μέση - 240r καί 317r - 344v, β' ἄγνωστος γραφέας φφ. 49r - 157v, 165r - 196v, 205 - 230r μέση καί 241r - 311r. Ἔτος: [1830 - 1840]. Σημειογραφία: Ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Παντ. 935: *ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΝ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου - ΕΚΛΟΓΗ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΟΥ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν*. (Τριώδιον-Πεντηκοστάριον). Ὁ κώδικας περιέχει τά δοξαστικά τῶν ἑσπερίων, τῆς λιτῆς καί τῶν αἰνῶν τοῦ Τριωδίου καί τοῦ Πεντηκοσταρίου. Περιλαμβάνει, ἐπίσης, μέλη τῆς λιτῆς τῶν Χριστουγέννων καί τῶν Θεοφανείων. Εἶναι χαρτῶος, διαστάσεις 22 x 16, φφ. Γ' + 86 + γ'. Γραφέας: [Ματθαῖος ὁ Βατοπαιδινός], [Νικόλαος ὁ Δοχειαρίτης]. Ἔτος: [1830 - 1840]. Σημειογραφία: τῆς Νέας Μεθόδου.

Παντ. 989: *ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΟΝ Πέτρου Πελοποννησίου*. Ἦτοι οἱ καταβασίαι τῶν δεσποτικῶν καί θεομητορικῶν ἑορτῶν μετὰ τῶν καδισμάτων καί κανόνων τῆς Μ. Ἑβδομάδας, τῶν ἐγκωμίων, τῶν εὐλογηταρίων, τῶν κατ' ἥχον προσομοίων, καδισμάτων, ἀπολυτικίων, ἀντιφώνων καί ἑξαποστειλαρίων. Κώδικας χαρτῶος, διαστάσεις 15, 2 x 11, φφ. 191. Γραφέας: [Νικόλαος ὁ Δοχειαρίτης]. Ἔτος: [1819 - 1825]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Παντ. 1018: *ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ - ΕΚΛΟΓΗ ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΑΤΑΡΙΟΥ Χρυσάφου τοῦ Νέου*. Ὁ κώδικας περιλαμβάνει μέλη τοῦ ἑσπερινοῦ, τοῦ ὁρθρου καί τῆς Θ. Λειτουργίας. Εἶναι χαρτῶος, διαστάσεις 16, 5 x 12, φφ. Β' + 202 + 6'. Γραφέας: α' γραφέας ἄγνωστος φφ. 1 - 120, 173 - 202, β' γραφέας [Νικόλαος Δοχειαρίτης] φφ. 121 - 171. Ἔτος: [1830 - 1840]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Παντ. 1036: *ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ*. Ἦτοι μέλη τοῦ ἑσπερινοῦ, τοῦ ὁρθρου καί τῆς Θ. Λειτουργίας. Κώδικας χαρτῶος, διαστάσεις 18, 5 x 12, φφ. Ε' + 226. Σύμμεικτος κώδικας ἀποτελούμενος ἀπὸ δεκατρία διαφορετικά χφ μέρη, ἀπὸ τά

ὁποῖα γραφέας τοῦ 8^{ου} (φφ. 108r-123v) εἶναι ὁ Νικόλαος ὁ Δοχειαρίτης. Ἔτος [1830 - 40;]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Παντ. 1042: *ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑΡΙΟΥ*. Ἦτοι καλοφωνικά μαθήματα τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν, τῶν ἑορταζομένων ἁγίων τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, τοῦ Τριωδίου καὶ τοῦ Πεντηκοσταρίου. Κώδικας χαρτῶς, διαστάσεις 17, 5 x 11, φφ. Α' + 253 + α'. Γραφέας: Ἰγνάτιος ὁ Κερκυραῖος. Ἔτος: 1843 Μαΐου 22. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΚΩΝΣΤΑΜΟΝΙΤΟΥ

Κωνστ. 92: *ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ*. Περιέχει, σύν τοῖς ἄλλοις, ἐργασίες (ἐξηγήσεις, συντμήσεις) τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου. Κώδικας χαρτῶς, διαστάσεις 17, 5 x 11, 8, φφ. Α' + σσ. (856). Γραφέας: ἄγνωστος. Ἔτος: (περί τό 1840). Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

ΣΚΗΤΗ ΑΓΙΑΣ ΑΝΝΗΣ

Σκ. Ἀγ. Ἀννης 108: *ΣΥΛΛΟΓΗ ΑΠΟΛΥΤΙΚΙΩΝ - ΤΡΟΠΑΡΙΩΝ*. Περιέχει, σύν τοῖς ἄλλοις, συνθετικές ἐργασίες τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου, ἧτοι τρία ὁκτάηχα ἀπολυτίκια δεσποτικῶν ἑορτῶν (Ἀναλήψεως, Χριστουγέννων, Θεοφανείων). Ὁ κώδικας εἶναι χαρτῶς, διαστάσεις 17, 5 x 11, 5, φφ. 70. Γραφέας: Ἀθανάσιος μοναχός Ἀγιαννανίτης. Ἔτος: 1905. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

Σκ. Ἀγ. Ἀννης 382: *ΜΕΜΟΝΩΜΕΝΟ ΤΕΥΧΟΣ*. Περιέχει τό ὁκτάηχο ἀπολυτίκιο γιά τήν ἑορτή τῶν Χριστουγέννων, Νικολάου Δοχειαρίτου. Εἶναι χαρτῶς, διαστάσεις 25 x 17, φφ. 11. Γραφέας: Ἀθανάσιος μοναχός Ἀγιαννανίτης; Ἔτος: [Κ' αἰ., ἀρχές]. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

ΑΘΗΝΑ

ΕΒΕ

ΕΒΕ 3022. *ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑΡΙΟΥ*. Περιέχει καλοφωνικά μαθήματα τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν, τῶν ἑορταζομένων ἁγίων τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, τοῦ Τριωδίου καὶ τοῦ Πεντηκοσταρίου. Κώδικας χαρτῶς, διαστάσεις 21, x 16, φφ. Δ' + 143. Γραφέας: Νεόφυτος ἱερομόναχος ὁ Σάμιος. Ἔτος: 1845. Σημειογραφία: ἡ τῆς Νέας Μεθόδου.

ΑΓΝΩΣΤΟΥ ΙΔΙΟΚΤΗΤΟΥ

ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ²⁶². Τά λοιπά στοιχεία παραμένουν άγνωστα. Εικάζουμε τό χρόνο συγγραφής μεταξύ τών έτών 1823 – 1830;

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΒΡΑΑΜ ΕΥΘΥΜΙΑΔΗ ▽

Α6. Εϋδ. (άνευ ιδιαιτέρας άριθμ.): ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑΡΙΟΥ. Περιέχει καλοφωνικά μαθήματα τών δεσποτικών και θεομητορικών έορτών, τών έορταζομένων άγίων του όλου ένιαυτου, του Τριωδίου και του Πεντηκοσταρίου. Κώδικας χαρτώος, διαστάσεις 17 X 12, φφ. ΙΑ' + 350. Γραφείς: [Νικόλαος ό Δοχειαρίτης] φφ. 1r – 332v, άγνωστος γραφέας φφ. 332v – 349v. Έτος: [1825 - 1830]. Σημειογραφία: ή τής Νέας Μεθόδου.

2) Ειδολογική κατάταξη του χειρόγραφου ύλικου.

Θά ήταν εύκολο νά χωρίσουμε τό κωδικολογικό ύλικό μέ βάση τό είδος του κάθε κώδικα που έπισημάνθηκε· όμως, ό ιδιαιτέρος χαρακτήρας που κατέχει κάθε κώδικας ξεχωριστά μάς όδήγησε στό νά προβούμε σέ διαφορετική και σαφώς, λεπτομερέστερη κατάταξη, ή όποία έν τέλει μάς βοήθησε νά συνάξουμε εύκολότερα τά όποια συμπεράσματα τής έρευνάς μας. Αφού λάβαμε ύπ' όψη, λοιπόν, τή γενικότερη ειδολογική κατάταξη που άφορά τήν παραδεδομένη όνοματολογία τών κωδίκων²⁶³, αλλά και άλλες ειδικότερες παραμέτρους που άπτονται τών ιδιαιτέρων πτυχών του θέματός μας²⁶⁴, καταλήξαμε στην παρακάτω λεπτομερέστερη ειδολογική κατάταξη του χειρόγραφου ύλικου:

I. ΑΝΘΟΛΟΓΙΕΣ

1. Άμιγείς και αυτόγραφες (Νικόλαος)

Σέ παλαιά σημειογραφία: Δοχ. 341, Κουτλ. 424.

²⁶² Για τήν ύπαρξη του χφ πληροφορούμεθα από τή μελέτη του Λ. Αγγελουπούλου σχετικά μέ τό *Θεοτόκε Παρθένε* του Μανουήλ Γούτα, βλ. Αγγελόπουλος, Γούτας, σ. 661. Ο κάτοχος του χφ παραμένει άγνωστος παρά τίς προσπάθειές μας για έντόπισή του μέσω του βιβλιοπωλείου βιβλιοφύλων Κώστα Σπανού που διενήργησε τή δημοπρασσία, τό 1979 – 80.

²⁶³ Η όνομασία τών κωδίκων ακολουθεϊ τήν κατάταξη τών περιεχομένων σ' αυτούς μελών σύμφωνα μέ τά γένη μελοποιϊας τους, τά όποια κατά Χρύσανθον είναι βασικώς τέσσερα: Στιχηραρικό παλαιό, Στιχηραρικό νέο, Παπαδικό και Ειρμολογικό (Χρύσανθος, *Θεωρητικόν* Α', § 402, σ. 179). Έτσι οι κώδικες που συναντούμε συχνότερα κατά τίς άρχές και μέσα του ΙΘ' αι. και ειδικότερα στην έρευνά μας είναι τό Στιχηράριο, τό Δοξαστάριο, τό Δοξαστάριο τών Αποστίχων, τό Ανθολόγιο Στιχηραρίου, ή Ανθολογία Στιχηραρίου, ή Έκλογή Στιχηραρίου, τό Αναστασιματάριο, τό Ειρμολόγιο, τό Καλοφωνικό Ειρμολόγιο, ή Ανθολογία, τό Ανθολόγιο του Μαθηματαρίου και ή φυλλάδα. Περί τής όνοματολογίας και του περιεχομένου τών κωδίκων, βλ. Στάθης, *Χειρόγραφα Α'*, σσ. κδ' - μγ'.

²⁶⁴ Αυτές οι λεπτότερες διακρίσεις άφορούν: α) τή διάκριση τής σημειογραφίας σέ Πρωτότυπη - εξηγητική (που ήταν έν χρήσει πριν τήν αλλαγή του σημειογραφικού συστήματος, τό 1814) και νέα αναλυτική βυζαντινή σημειογραφία ή Νέα Μέθοδος (από τό 1814 και έντεϋθεν), β) τό αν ό κώδικας είναι έξ ολοκλήρου αυτόγραφος του Νικολάου ή όχι και, γ) τό αν κάποιος κώδικας περιέχει μόνο κάποια τετράδια μέ έργασία του Νικολάου.

Σέ νέα σημειογραφία: Δοχ. 362, Δοχ. 370, Μ. Λαυρ. Μ 22, Χιλαν. 148 (1007).

2. Ανθολογίες – Στιχηρά (τῆς νέας σημειογραφίας): Βατ. 1810, Δοχ. 366, Χιλαν. 163 (1038).
3. Ανθολογίες ἄλλων γραφῶν, στίς ὁποῖες ὁ Νικόλαος συμμετέχει κατὰ ἓνα μέρος (τῆς νέας σημειογραφίας): Διον. 723, Καρακ. 222, Καρακ. 240, Παντ. 923, Χιλαν. 95 (1025), Παντ. 1018.
4. Ανθολογίες ἄλλων γραφῶν πού περιέχουν συνθέσεις ἢ ἐξηγήσεις τοῦ Νικολάου: Δοχ. 404, Κωνστ. 92.

II. ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΑΤΑΡΙΑ

Σέ παλαιά γραφή: Καρακ. 231.

III. ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΑ

1. Πέτρου Λαμπαδαρίου

Σέ παλαιά σημειογραφία: Χιλαν. 88 (1022).

Σέ νέα σημειογραφία (καί κάποια μέλη στήν ἐξηγητική): Παντελ. 989

2. Πέτρου Λαμπαδαρίου – Καλοφωνικό εἰρμολόγιο (τῆς νέας σημειογραφίας): Καρακ. 226.

IV. ΜΑΘΗΜΑΤΑΡΙΑ

1. Αὐτόγραφα (τῆς νέας σημειογραφίας): Δοχ. 307, Δοχ. 467, Δοχ. 468, Χιλαν. 54 (973), Βιβλ. Ἀβρ. Εὐθ.
2. Ἀντιγραφές μαθηματαρίων τοῦ Νικολάου ἀπό ἄλλους γραφεῖς: Ξηροπ. 310, Παντ. 1042, ΕΒΕ 3022.
3. Μαθηματάρια περιέχοντα μαθήματα καί ὁρισμένες ἐξηγήσεις τοῦ Νικολάου, ἄλλου γραφέα: Γρηγ. 18.

V. ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΑ ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΝΕΩΝ ΠΑΤΡΩΝ

1. Αὐτόγραφα (τῆς Νέας Γραφῆς): Δοχ. 327 (Β' τόμος), Δοχ. 469 (Α' τόμος).
  2. Ανθολογίες στιχηραρίου (τῆς νέας σημειογραφίας).
- α) αὐτόγραφε: Διον. 720, Διον. 766, Δοχ. 355, Δοχ. 461.
- β) ἀντιγραφές ἄλλων γραφῶν: Βατ. 1364.
3. Ανθολογίες στιχηραρίου - Ἀναστασιματάριο Χρυσάφη τοῦ Νέου (τῆς νέας σημειογραφίας): Βατ. 1359, Χιλαν. 167 (929), Χιλαν. 580.

VI. ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΝ ΙΑΚΩΒΟΥ

1. Ἀμιγῆ: Δοχ. 364.
2. Συνδυασμός Δοξασταρίου Ἰακώβου μέ ἄλλη ομάδα μελῶν: Δοχ. 323 (Δοξαστάριον Ἰακώβου - Ανθολόγιον στιχηραρίου Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν), Δοχ. 365 (Δοξαστάριον Ἰακώβου - Ανθολόγιον στιχηρῶν), Παντ. 935 (Δοξαστάριον Ἰακώβου - Ανθολόγιον στιχηρῶν), Χιλαν. 78 (861) (Δοξαστάριον Ἰακώβου - Δοξαστάριον ἀποστίχων Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν), Χιλαν. 175 (881) (Δοξαστάριον Ἰακώβου - Δοξαστάριον ἀποστίχων Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν).

VII. ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ ΜΕΛΗ

Βατ. 1370, Μ. Λαύρ. Θ 160 (παλαιά και νέα σημειογραφία).

VIII. ΣΥΛΛΟΓΕΣ ΜΕΛΩΝ Ἡ ΜΕΜΟΝΩΜΕΝΟΙ ΥΜΝΟΙ

Δοχ. 343, Ἀνθολογία μέ ἐξηγήσεις τοῦ Νικολάου στά περιθώρια.

Δοχ. 629, Μεμονωμένος ὕμνος ἀντιγραφή Νικολάου.

Δοχ. 471, Ἐντυπὴ Ἀνθολογία – συλλογὴ μελῶν (ἀντιγραφή Νικολάου).

Διον. 812, Δοξαστάριο Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου – συλλογὴ Παπαδικῶν μελῶν Νικολάου.

Διον. 833, Ἐντυπὴ Ἀνθολογία – συλλογὴ μελῶν (ἀντιγραφή Νικολάου).

Διον. 740, Ἀνθολογία περιέχουσα μεμονωμένο μέλος ἀντιγραφή Νικολάου.

Ἰδὴρ. 2056, Τμῆμα Ἀνθολογίας (Τριαδικά παλαιά, ἀντιγραφή Νικολάου).

Ἰδὴρ. 2044, Συρραμένα τεύχη μέ συνθέσεις τοῦ Νικολάου ἀπὸ ἄλλο γραφέα.

Καρακ. 216, Ἀνθολογία μέ ἐμβόλιμα φφ. τοῦ Νικολάου.

Παντ. 1036, Σύμμεικτος κώδικας περιέχων τεῦχος τοῦ Νικολάου.

Σιμ. Πέτρας 17, Ἐξηγήσεις τοῦ Νικολάου καὶ ὀκτάηχο Ἀπολυτίκιον

Λαύρας 557 (114), Συλλογὴ Ἀπολυτικίων καὶ Δοξαστικῶν.

Λαύρας 558 (115), Συλλογὴ Ἀπολυτικίων καὶ Δοξαστικῶν.

Σκήτη Ἀγ. Ἀνν. 108 Συλλογὴ Ἀπολυτικίων καὶ τροπαρίων.

Σκήτη Ἀγ. Ἀνν. 382 Ἀπολυτίκιον ὀκτάηχον.

6. Ἡ δραστηριοποίηση τοῦ Νικολάου μεταξύ δύο σημειογραφιῶν.

Ὁ Νικόλαος ἔζησε, ἔδρασε καὶ δημιουργήσε μουσικά μεταξύ δύο περιόδων, οἱ ὁποῖες χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὴν χρῆση διαφορετικῆς σημειογραφίας γιὰ τὴν καταγραφή τῶν ἐκκλησιαστικῶν μελῶν. Ἡ πρώτη περίοδος χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν σημειογραφία τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου καὶ ὅλες τὶς ἐξηγητικές προσπάθειες τοῦ Γεωργίου τοῦ Κρητός, τοῦ Πέτρου τοῦ Βυζαντίου καὶ τοῦ Γεωργίου Ὁγουρλοῦ. Αὐτὴ φθάνει μέχρι τὸ 1814, χρονολογία - ὁρόσημο, κατὰ τὴν ὁποία καθιερώνεται ἡ Νέα Μέθοδος. Ἀπὸ τὴν χρονολογία αὕτη καὶ μετὰ ἐγκαινιάζεται ἡ νεώτερη περίοδος, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἀναλυτικὴ ἐξηγητικὴ σημειογραφία²⁶⁵. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει καὶ ἡ χειρόγραφη δημιουργία τοῦ Νικολάου καθορίζεται κατὰ πρῶτο λόγο ἀπὸ τὴν σημειογραφία, ἡ ὁποία ἀναμφισβήτητα ἀποτελεῖ γιὰ τοὺς

²⁶⁵ Δέν θά ἐπεκταθοῦμε περισσότερο στό σημεῖο αὐτὸ σχετικὰ μέ τὶς περιόδους σημειογραφίας, ἐπειδὴ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, αὐτὰ τυγχάνουν γνωστά. Θά ἀρκεστοῦμε μονάχα στὴν ἀναφορά τῶν βασικῶν μελετῶν ἐπὶ τοῦ θέματος ἀπὸ τὴν πολυπληθὴ βιβλιογραφία τῶν τελευταίων χρόνων: Στάθης, *Ἐξήγησις* Στάθης, *Ἐξήγησις* Στάθης, *Δειναὶ θέσεις* Στάθης, *Παράδοσις* Στάθης, *Ἐξέλιξις* Στάθης, *Ἰωάσαφ Ριλιώτης* Στάθης, *Ἀνάλυσις* Στάθης, *Σύγχυσις καὶ Στάθης*, *Λατρεία*. Ἐκτενὴς ἀναφορά στό θέμα τῶν ἐξηγήσεων θά γίνῃι στό οἰκεῖο κεφ. γιὰ τὴ συμβολὴ τοῦ Νικολάου στὴν ἐξήγησιν τῆς σημειογραφίας.

μουσικούς πρωταρχικό έργαλειο έκφρασης καί δημιουργίας. Από τή χειρόγραφη παράδοση διαπιστώνουμε τή μουσική δραστηριότητα του Νικολάου καί στις δύο σημειογραφικές περιόδους.

1) Ο Νικόλαος ως γραφέας τής παλαιᾶς σημειογραφίας.

Ἡ μουσική δραστηριότητα του Νικολάου κατά τήν παλαιά σημειογραφία εκδηλώνεται κατ' ἐξοχήν μέ τήν αντιγραφή κωδίκων πού περιείχαν τά βασικά μέλη γιά τίς ἐκκλησιαστικές ἀκολουθίες, ὅπως ἀνθολογίες²⁶⁶ (Δοχ. 341, Κουτλ. 424), εἰρμολόγιο (Χιλίαν. 88/1022), ἀναστασιματάριο (Καρακ. 231), δοξαστάριο του Ἰακώβου (Δοχ. 365) καί λοιπά στιχηρικά μέλη (Μ. Λαύρας Θ 160). Πρέπει νά τονιστεῖ ὅτι τό ὄριο-ὁρόσημο τῆς χρονολογίας 1814 (ἀλλαγὴ του παλαιοῦ συστήματος καί ἐπιβολή του νέου) δέν εἶναι ἀπόλυτα διακριτό στό ἔργο του Νικολάου, ὅσον ἀφορᾷ τήν περίοδο χρήσης ἀπό αὐτόν τῆς παλαιᾶς γραφῆς. Ἐχουμε ὑπ' ὄψη μας δύο παραδείγματα κωδίκων πού συνηγοροῦν στήν ἀποψη αὐτή. Ἡ ἀνθολογία Δοχ. 341 «... ὠραία καί πλουσιωτάτη ἡ ὁποία περιέχουσα ἅπασαν τήν ἀκολουθίαν ἐσπερινοῦ ὁρθροῦ τε καί λειτουργίας»²⁶⁷ γράφτηκε τό 1822, ἐποχὴ κατά τήν ὁποία ἡ νέα γραφή εἶχε ἐν πολλοῖς ἐπιβληθεῖ διά τῆς διδασκαλίας αὐτῆς στήν Δ' Πατριαρχική Σχολή καί δύο μουσικά βιβλία τῆς νέας γραφῆς εἶχαν ἤδη ἐκδοθεῖ τύποις. Τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τό εἰρμολόγιο Χιλίαν. 88 (1022). Τό κτητορικό σημείωμα του ἱερομονάχου Νικοδήμου Χιλανδαρινοῦ φέρει χρονολογία 1823: *Αὐτό τό εἰρμολόγιο ἀνήκει στόν παπά Νικόδημο Χιλανδαρινό. 1823*²⁶⁸. Ἡ ἡμερομηνία κτήσης δέν μπορεῖ νά ἀπέχει πολύ ἀπό τήν ἡμερομηνία γραφῆς, δεδομένου ὅτι δέν ὑπάρχει ἄλλο κτητορικό σημείωμα στόν κώδικα. Ἄν συνδυάσουμε τίς ἡμερομηνίες τόν δύο κωδίκων, θά λέγαμε ὅτι γράφτηκαν περίπου τήν ἴδια ἐποχὴ.

Οἱ προαναφερθέντες κώδικες συγκεντρώνουν ὅλα τά χαρακτηριστικά τῶν κωδίκων τῆς παλαιᾶς γραφῆς²⁶⁹. Ἡ ἀνθολογία Δοχ. 341 ἀποτελεῖ ἕνα τυπικό

²⁶⁶ Οἱ Ἀνθολογίες, τῆς παλαιᾶς καί τῆς νέας γραφῆς, ἀποτελοῦν τό μεγαλύτερο ὄγκο τῶν χφ ἀναλογικά μέ τά ὑπόλοιπα χφ τῆς συλλογῆς πού ἀφοροῦν στό ἔργο του Νικολάου Δοχειαρίτου. Σύμφωνα μέ τό περιεχόμενο τῶν Ἀνθολογιῶν, ὅπως καταγράφεται ἀπό τόν καθηγητὴ Γρηγόριο Στάθη, αὐτές ἀποτελοῦν τή «βραχυτέρα μορφή του περιεχομένου μιᾶς Παπαδικῆς», Στάθης, *Χειρόγραφα* Α', σ. λζ. Τόσο ἡ Παπαδική, ὅσο καί ἡ Ἀνθολογία περιέχουν τά παπαδικὰ μέλη πού ψάλλονται στόν ἐσπερινό, τόν ὁρθρο καί τή Θ. Λειτουργία, καθώς καί μέλη ἀρμόδια γιά ἄλλες ἀκολουθίες, ὅπως του Ἀμώμου. Στό βιβλίο τῆς Παπαδικῆς περιέχονται καί τά λεγόμενα κατανυκτικά μαθήματα, τά μαθήματα του ἐνιαυτοῦ ἐκ του Μαθηματαρίου καί ἡ ἐνότητα τῶν καλοφωνικῶν εἰρμῶν μέ τά ἀρμόδια κρατήματα. Δεδομένου ὅτι ἡ Ἀνθολογία συνιστᾷ βραχυτέρο περιεχόμενο ἢ ἄλλιως ἀνθολόγησι ἐκ του περιεχομένου τῆς Παπαδικῆς ἢ καλύτερα ἐπιλογή μελῶν τῆς Παπαδικῆς καί καταγραφή τους ἐντός τῶν Ἀνθολογιῶν, τό περιεχόμενο τῶν τελευταίων, ὅταν εἶναι πλήρεις, καθορίζεται ἀπό τήν παρακάτω ὕλη: ἐσπερινός - ὁρθρος - Λειτουργία (σέ μικρότερη ἔκταση), τό Ἀναστασιματάριο του Χρυσάφου του Νέου (ὁλόκληρο ἢ ἐπιλογή στιχηρῶν), μαθήματα καί καλοφωνικοὶ εἰρμοὶ (ὁμοίως σέ μικρότερη ἔκταση). Μέ βάση τίς παραπάνω ἐπιστημάνσεις ἐξετάζεται καί τό περιεχόμενο τῶν Ἀνθολογιῶν τῆς συλλογῆς.

²⁶⁷ Δοχ. 341, φ. 1r.

²⁶⁸ Σέ ἐλληνικὴ μετάφρασι ἐκ του σλαβωνικοῦ, Χιλίαν. 88 (1022), α' ἐσωφ.

²⁶⁹ Τά χαρακτηριστικά ὁμαδοποιοῦνται μέ βάση τό περιεχόμενο καί τά εἶδη τῶν κωδίκων, συναρτῆσει τῶν ἐπελθουσῶν μεταβολῶν κατά τή σημειογραφικὴ μεταρρύθμιση, καί δύνανται νά εἶναι τά παρακάτω: 1)

δείγμα ανθολογίας της προ - Χρυσανθινής εποχής πλουσιωτάτης και ωραίας μέ εύρύ περιεχόμενο²⁷⁰ και μεγάλη συγκέντρωση μελών ανά μελοποιητική ομάδα²⁷¹, αλλά και μέλη που δέν θά συναντήσουμε πλέον στις ανθολογίες της νέας σημειογραφίας²⁷². Μικρότερη σέ έκταση αλλά, επίσης, σημαντική γιά τό

Συγκεκριμένο περιεχόμενο και συγκεκριμένα καταγραφόμενα μέλη, πολλά από τά όποια δέν επιβιώνουν στή Δ' περίοδο σημειογραφίας, π.χ. Ανθολογίες περιέχουσες διάφορα μέλη, πρβλ. Χατζηγιακουμής, *Χειρόγραφα έκκλησιαστικής Μουσικής*, σ. 60, όπου αναφέρεται: «Ακόμη και όσα από τά παλαιότερα μέλη πέρασαν στή σύγχρονη παράδοση, όφείλονται στή τελική επιλογή που έγινε κατά τήν ίδια αυτή περίοδο (της Νέας σημειογρ)» ή νέα μέθοδος, δηλαδή, ήλθε ως διαχωριστικός και καθοριστικός παράγοντας κατάρτισης των ψαλτικών συλλογών, οι όποιες σαφώς ήταν διαφορετικά κατηρητισμένες στήν παλαιά γραφή. 2) Συγκεκριμένο είδος κωδίκων που ύφίσταται στήν παλαιά σημειογραφία, όπως τό παλαιό στιχηράριο, τό κοντακάριο ή τό κρατηματάριο, πρβλ Στάθης, *Αναγραμματισμοί*, σ. 59, όπου αναφέρεται ότι «Κατά τήν τετάρτην περίοδον διασώζονται διά της μεταγραφής πάντα τά είδη, λησμονείται όμως τό παλαιόν στιχηρικό μέλος, εκλείπει σχεδόν τό Κοντακάριον και όλίγον κατ' όλίγον εξαφανίζονται τό μαθηματάριον και Κρατηματάριον» βλέπουμε, δηλαδή, ότι ή Νέα Μέθοδος προσανατολίζει σέ διαφορετικές επιλογές μελών. 3) τά μέλη των κωδίκων αυτών κατά τήν παλαιά σημειογραφία αποτελούν αυτοτελές μέρος της χειρόγραφης παραγωγής, στή δέ νέα διαχέονται κατά ένα μέρος στις χφ Ανθολογίες, π.χ. τό Αναστασιματάριο του Χρυσάφου.

²⁷⁰ Καταχωρούμε συνοπτικά τό περιεχόμενο του κώδικα γιά τό λόγο ότι ανταποκρίνεται στά χαρακτηριστικά μιας πληρέστατης ανθολογίας και καθίσταται πρότυπο κώδικα: 1) Τριαδικά στήν παλαιά γραφή, 2) Τριαδικά κατ' εξήγησιν Πέτρου Λαμπαδαρίου, 3) Μακάριος άνήρ Πέτρου Λαμπαδαρίου, 4) Κεκραγάρια Ιωάννου Δαμασκηνού, 5) Κεκραγάρια Ιωάννου Δαμασκηνού εξήγησιν Πέτρου Λαμπαδαρίου, 6) Αναστασιματάριο Χρυσάφου του Νέου (σέ κάθε ήχο ένα στιχηρό, τά δογματικά Θεοτοκία έσπερίων - άποστίχων και τά πασαπνοάρια), 7) Τά δογματικά Θεοτοκία Ιακώβου Πρωτοψάλτου, 8) Εισοδικόν Φώς ιλαρόν άρχαίον - εξήγησιν Πέτρου Λαμπαδαρίου, 9) Δοχές Θεοδούλου μοναχού, 10) Μεγάλα προκείμενα της Μ. Τεσσαρακοστής άρχαία, 11) Θεότοκε Παρθένε όκτάηχον Πέτρου Μπερεκέτου, 12) Θεότοκε Παρθένε Μανουήλ Γούτα, 13) Τά του Ακαθίστου, 14) Τά της Μ. Έβδομάδος, 15) Πολυέλεσι, 16) Εύλογητάρια, 17) Πασαπνοάρια του Εύαγγελίου, 18) Τά του Εύαγγελίου του όρδρου, 19) Τά του Εύαγγελίου του όρδρου τή Μ. Τεσσαρακοστή Μπαλασίου ιερέως, 20) Τά ένδεκα έωδινά Ιακώβου Πρωτοψάλτου, 21) Δοξολογίαί, 22) Ασματικόν του Σταυρού Μανουήλ Χρυσάφου, 23) Ασματικόν του Σταυρού Μανουήλ Χρυσάφου εξήγησιν Πέτρου, 24) Ασματικόν νεκρώσιμον Μπαλασίου ιερέως, 25) Τόν Δεσπότην άρχαίον, 26) Τόν Δεσπότην άρχαίον εξήγησιν Πέτρου Λαμπαδαρίου, 27) Τόν Δεσπότην άρχαίον μέ τό κείμενο στά σλαβωνικά, 28) Άνωθεν οι Προφήται Ιωάννου Κουκουζέλη κατ' εξήγησιν Πέτρου Βυζαντίου, 29) Κεχαριτωμένη χαιρε Ιωάννου Κουκουζέλη κατ' εξήγησιν Πέτρου Λαμπαδαρίου, 30) Εισοδικά Ιωάννου Πρωτοψάλτου, 31) Τά της χειροτονίας και λειτουργίας μέ Αρχιερέα, 32) Τρισάγια, 33) Τρισάγιον νεκρώσιμον, Μπαλασίου κατ' εξήγησιν Πέτρου Λαμπαδαρίου 34) Αλληλουιάριον Ιωάννου Πρωτοψάλτου, 35) Χερουδικά, 36) Η Θ. Λειτουργία του Μ. Βασιλείου, 37) Κοινωνικά, 38) Η Θ. Λειτουργία των Προηγιασμένων, 39) Μαθήματα Θεοτοκία, 40) Μαθήματα του όλου ένιαυτου, 41) Ο Άμωμος Μιχαήλ ιερέως του Χίου, 42) Νεκρώσιμοι είρμοί, 43) Καλοφωνικοί είρμοί, 44) Κρατήματα.

²⁷¹ Ο κώδικας περιέχει μία πολύ μεγάλη συλλογή πολυελέων, δοξολογιών, χερουδικών, κοινωνικών (έβδομάδος, Κυριακών και ένιαυτου) και μαθημάτων σέ σχέση μέ τους υπόλοιπους άνερευθέντες κώδικες.

²⁷² Πρόκειται κυρίως γιά συνθέσεις των άκολούθων μελωδών: Μιχαήλ ιερέως του Χίου (ό Άμωμος, Δοχ. 341, 428v)· Αναστασίου Ραφανιώτου (οί νεκρώσιμοι είρμοί *Πάντα ματαιότης ήχ. Γ', Δοχ. 341, φ. 428v, Θρηνώ και όδύρμαι, ήχ. πλ. Δ', Δοχ. 341, φ. 430v*)· Δημητρίου Λώτου (χερουδικό προηγιασμένης *Νύν αί δυνάμεις, ήχ. Α', Δοχ. 341, φ. 347r ήχ. πλ. Δ', Δοχ. 341, φ. 347v*· Κοινωνικό *Αίνεϊτε, ήχ. Βαρύς, Δοχ. 341, φ. 314r*· Κοινωνικά Προηγιασμένης *Γεύσασθε ήχ. Δ' Δοχ. 341, φ. 348r ήχ. πλ. Δ' Δοχ. 341, φ. 349r*)· Μελετίου Σιναΐτου (Πολυέλεος *Δούλοι Κύριον, ήχ. πλ. του Δ', Δοχ. 341, φ. 121r* μάθημα Θεοτοκίον *Ρόδον τό άμάραντον, ήχ. Δ', Δοχ. 341, φ. 358r*)· Γαβριήλ ιερομονάχου (πολυέλεος *Βαβυλώνος, Αλληλουία, ήχ. πλ. Δ', Δοχ. 341, φ. 134v*· πασαπνοάριο του Εύαγγελίου του όρδρου, ήχ. πλ. Δ', Δοχ. 341, φ. 156v)· Καλλινίκου μοναχού Μυτιληναίου (Δοξολογία, ήχ. πλ. Α', Δοχ. 341, φ. 199v)· Δαμασκηνού μοναχού (κοινωνικό *Αίνεϊτε, ήχ. Γ', Δοχ. 341, φ. 305v*)· Βασιλείου Βυζαντίου (χερουδικοί ύμνοι, ήχ. Α', Δοχ. 341, φ. 252v ήχ. Β', Δοχ. 341, φ. 259r ήχ. Γ', Δοχ. 341, φ. 263v ήχ. Δ', Δοχ. 341, φ. 269v ήχ. πλ. Α', Δοχ. 341, φ. 275v ήχ. πλ. Β', Δοχ. 341, φ. 280v ήχ. Βαρύς, Δοχ. 341, φ. 286r ήχ. πλ. Δ', Δοχ. 341, φ. 291r)· Στεφάνου μοναχού

περιεχόμενό της²⁷³ είναι ἡ ἀνθολογία Κουτλ. 424²⁷⁴. Ἡ προθεωρία τῆς Παπαδικῆς, πού θά περιμέναμε νά βρίσκεται σέ ἕναν ἀπό τούς δύο κώδικες, ἐντοπίζεται στόν κώδ. Καρακ. 231 (Ἀναστασιματάριο Χρυσάφου τοῦ Νέου)²⁷⁵. Εἶναι ὁ μοναδικός, κώδικας πού περιέχει τήν καθιερωμένη, γνωστή προθεωρία τῆς Παπαδικῆς²⁷⁶. Ὁ κώδ. Χιλίαν. 88 (1022) περιλαμβάνει τήν ἐργασία τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου στό εἰρμολόγιο²⁷⁷ καί τίς ἀκολουθίες τοῦ Ἀκαθίστου καί τοῦ Νυμφίου κατὰ τό ἀρχαῖον μέλος, γνωστή τακτική γιά τά εἰρμολόγια τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας²⁷⁸. Ὁ κώδ. Δοχ. 365, ἐκτός ἀπό τά μέλη τοῦ δοξασταρίου τοῦ Ἰακώβου, περιέχει καί ἄλλα μέλη τοῦ Ἰακώβου, τά ὁποῖα κυρίως συναντᾶμε στίς Ἀνθολογίες, ὅπως κεκραγάρια, πασαπνοάρια καί δογματικά θεοτοκία. Τά τελευταῖα συμπεριελήφθησαν στό ἐντυπο δοξαστάριο τοῦ Ἰακώβου, τό 1836. Ὁ κώδ. Μ. Λαύρας Θ 160 ἀποτελεῖ μιᾶ ἰδιαίτερη καί σπάνια περίπτωση συγκέντρωσης μελῶν στήν παλαιά σημειογραφία καί τῆς παράλληλης ἐξήγησής τους στή Νέα Μέθοδο²⁷⁹.

Εἶναι μεγάλο εὐτύχημα γιά τήν ἔρευνα ἡ ἐπισήμανση τῶν παραπάνω κωδίκων, διότι μέ τή βοήθειά τους μπορούμε νά ἐξηγήσουμε καί νά δικαιολογήσουμε τή μετέπειτα δράση τοῦ Νικολάου. Κατ' ἀρχάς, ἡ ὑπαρξή καί μόνο τῶν κωδίκων καί μάλιστα ἡ διασπορά τους ἐντός τοῦ Ἀγίου Ὁρους φανερώνει ὅτι ὁ Νικόλαος ἦταν γνωστός ὡς ἀντιγραφέας κωδίκων πρὶν τήν ἐκ μέρους του

(χερουβικοί ὕμνοι ἡχ. Δ', Δοχ. 341, φ. 271v· ἡχ. πλ. Β', Δοχ. 341, φ. 282v· ἡχ. Βαρύς, Δοχ. 341, φ. 288r· ἡχ. πλ. Δ', Δοχ. 341, φ. 293r).

²⁷³ Ἡ σημασία τοῦ περιεχομένου τοῦ κώδικα ὀφείλεται στήν καταγραφή ἐξηγήσεων τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου, γιά τίς ὁποῖες θά γίνει λόγος κατωτέρω.

²⁷⁴ Ἡ δομή τῆς καθὼς καί ἡ ἐπιλογή τῶν μελῶν ὁμοιάζει μέ τοῦ κώδ. Δοχ. 341, ἄσχετα μέ τό γεγονός ὅτι εἶναι φτωχότερη. Ἡ ἐπισήμανση αὐτή ἀποτελεῖ καί ἐνδειξη ὅτι ὁ Κουτλ. 424 χρονικά πρέπει νά τοποθετεῖται τήν ἴδια περίοδο μέ τόν Δοχ. 341, μέχρι τό 1822, καί ὅτι ἀποτελεῖ μιᾶ ἐπιτομή τοῦ τελευταίου.

²⁷⁵ Ἀρχή σὺν Θεῷ ἀγίῳ καί τῶν ἀναστασίμων στιχηρῶν καλωπισμός κυρ Χρυσάφου τοῦ Νέου. Τά δὲ Κεκραγάρια ἐτονίσθησαν παρὰ τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὕστερον ἐκαλλωπίσθησαν ὑπὸ πολλῶν διδασκάλων, παλαιῶν τε καί νέων, Καρακ. 231, φ. 7r. Ὁ κώδικας περιέχει, ἐκτός ἀπὸ τήν προθεωρία (φ. 1r – 6v), τά στιχηρά ἀναστάσιμα ἐσπερίων, ἀποστίχων καί αἰνῶν, τὸν μακαρισμὸ ἐκάστου ἡχοῦ, τά κεκραγάρια τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ καί τά πασαπνοάρια τῆς παλαιᾶς παραδόσεως.

²⁷⁶ Ἰσως, ἐπειδὴ εἶναι παλαιότερος τῶν ἄλλων κωδίκων. Ἀπὸ τό γενικό περιεχόμενο τῶν Ἀναστασιματάρων τῆς ψαλτικῆς παράδοσης τοῦ ΙΖ' αἰ. δικαιολογεῖται ἡ ὑπαρξή προθεωρίας (Στάδης, *Χειρόγραφα Α'*, σ. λγ'). Ὁ λόγος γιά τὸν ὁποῖο ὁ Νικόλαος δέν προτάσσει τήν καθιερωμένη προθεωρία στίς ἀνθολογίες ἰχνηλατεῖται στό προαναφερθέν βιβλιογραφικό σημείωμα τοῦ Δοχ. 341, φ. 448v, πού μᾶς πληροφορεῖ γιά τό γραφέα καί τό χρόνο ἀντιγραφῆς εἰς τὰ 1822. Ἡδη ἀπὸ τό 1814 ἔχει ἐδραιωθεῖ ἡ Νέα Μέθοδος καί διδάσκεται ἀπὸ τήν πατριαρχική σχολή καί τίς κατὰ τόπους μουσικῆς σχολές. Τό θεωρητικό μέρος τῆς διδασκόμενης ἐν εἴδει ἐρωταποκρίσεων στοὺς μαθητὲς τῶν ἐν λόγῳ σχολῶν, τό δὲ θεωρητικό τοῦ Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Μαδύτων θά κυκλοφοροῦσε μεταξύ τῶν μαθητικῶν κύκλων ἔστω καί σέ χειρόγραφο, ἀφοῦ τύποις ἐκδόθηκε τό πρῶτον στήν Τεργέστη τό 1832. Δέν ὑπῆρχε, λοιπόν, ἀναγκαστικός λόγος καταγραφῆς τῆς παλαιᾶς θεωρίας.

²⁷⁷ *Εἰρμολόγιον ποιηθέν παρὰ τοῦ μοσιτάτου (sic) (μουσικωτάτου) διδασκάλου κυρίου Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου κατὰ τό ὕφος τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας*, Χιλίαν. 88 (1022), φ. 4r.

²⁷⁸ Πρβλ. Στάδης, *Χειρόγραφα Α'*, ὅπου ἀνευρίσκουμε τούς κώδ. Εἰρηοπ. 371 (σ. 256), Εἰρηοπ. 372 (σ. 258), Εἰρηοπ. 375 (σ. 267), Εἰρηοπ. 378 (σ. 270), Δοχ. 312 (σ. 343), Κωνστ. 90 (σ. 673), Κωνστ. 94 (σ. 679).

²⁷⁹ Τό περιεχόμενο τοῦ κώδικα μᾶς παραπέμπει στό μεγάλο θέμα τῶν ἐξηγήσεων, στό ὁποῖο θά ἀναφερθοῦμε στό οἰκεῖο κεφ.

ἀποδοχή τοῦ νέου συστήματος καί τήν ἀπό τήν ἀγιορειτική κοινότητα ἀναγνώρισή του ὡς ἐξηγητῇ τῶν μαθημάτων τῆς παλαιᾶς γραφῆς. Φανερώνει δέ τό κύρος πού εἶχε ἀποκτήσει πρίν τήν περίοδο τῆς μεγάλης του δράσης, μετά τό 1830. Ἐπειτα, παρουσιάζεται ὡς ψάλτης πού εἶχε ὑπ' ὄψη του σχεδόν ὁλόκληρο τό ὕλικό τῶν προηγούμενων δύο αἰ. ΙΖ' καί ΙΗ', τό κατεῖχε καί προφανῶς εἶχε φτάσει στό ἐπίπεδο τοῦ νά εἶναι μουσικῶς ἐγκρατής τοῦ ὕλικου αὐτοῦ²⁸⁰.

Τό κυριότερο, ὅμως, εἶναι ὅτι ὁ Νικόλαος ἐμφανίζεται νά ἔχει ὅλο τό ἀναγκαῖο ὕλικό γιά τή μετέπειτα ἐξηγητική του ἐργασία καί κατ' ἐπέκταση γιά τήν κωδικογραφική του δραστηριότητα: ἀναστασιματάριο, εἰρμολόγιο, στιχηράριο, ἀνθολογία εἶναι οἱ κώδικες πού ἐξηγεῖ καί καταρτίζει στή Νέα Μέθοδο. Γιά τήν περίπτωση δέ τῶν ἀνθολογιῶν, ὁ κώδ. Δοχ. 341 μέ τή μεγάλη συγκέντρωση μελῶν ἀνά μελοποιητική ὁμάδα φαίνεται ὅτι ἀποτελέσει τή βάση γιά τίς μετέπειτα μεταγραφές του, μιᾶς καί οἱ κώδικες τῆς νέας γραφῆς τοῦ Νικολάου περιέχουν, κυρίως, μελοποιήματα πού ἀνευρίσκονται στό ἐν λόγω χειρόγραφο. Τό πράγμα ἀποδεικνύεται, ὅταν ἐξετάσει κανεῖς τό περιεχόμενο τῶν Ἀνθολογιῶν ἢ τῶν μαθηματαρίων τῆς Νέας Μεθόδου καί τό συγκρίνει μέ τίς ἀνάλογες ὁμάδες ἐντός τοῦ κώδ. Δοχ. 341²⁸¹. Ἔτσι ἐξηγεῖται καί ἡ κατάρτιση τοῦ κώδικα στήν παλαιά σημειογραφία ὀκτώ χρόνια μετά τήν καθιέρωση τῆς νέας γραφῆς. Σκοπός του ἦταν νά συγκεντρώσει ὅ, τι μάθημα ἐχρησιμοποιεῖτο τή συγκεκριμένη περίοδο, ἔτσι ὥστε νά ἔχει τήν ἀναγκαῖα «βάση δεδομένων» γιά τίς περαιτέρω ἐξηγητικές του ἐργασίες. Παρόμοια ἐργασία φαίνεται νά ἐπετέλεσαν καί οἱ δύο μεγάλοι ἐξηγητές Χουρμούζιος Χαρτοφύλαξ καί Γρηγόριος Λαμπαδάριος, γιά νά καταρτίσουν τίς νέες τους Παπαδικές²⁸².

2) Ὁ Νικόλαος ὡς γραφέας τῆς Νέας Σημειογραφίας.

Κύριο χαρακτηριστικό τῆς νέας κωδικογραφικῆς περιόδου ἀποτελεῖ ἡ ἀλλαγὴ τοῦ σημειογραφικοῦ συστήματος, ἡ ἐξήγηση τῶν μαθημάτων καί κατ' ἐπέκταση ἡ κατάρτιση κωδίκων στή Νέα Μέθοδο. Ἐχει ἐπισημανθεῖ ὅτι ἡ διάδοση τῆς Νέας μεθόδου καί τό εὐληπτο τῆς γραφῆς τῆς βοήθησαν στήν ἐξάπλωση τοῦ χειρογράφου πού ὑπολειπόταν μέν στήν καλαισθησία σέ σύγκριση μέ τούς παλαιότερους κώδικες, ἡ ἐξάπλωσή του, ὅμως, ἦταν εὐρεία, καθόσον ὁ γνώστης τοῦ συστήματος μπορούσε νά εἶναι μέ περισσότερη εὐκολία καί κωδικογράφος²⁸³. Ὁ Νικόλαος ἀποδέχθηκε τή Νέα Μέθοδο καί προσάρμοσε τήν

²⁸⁰ Εἶναι κατανοητό στό χώρο τῆς ψαλτικῆς καί τῆς μουσικολογίας ὅτι δέν μπορεῖ νά ὑπάρχει διαστολή μεταξύ τῶν ιδιοτήτων τοῦ κωδικογράφου καί τοῦ ψάλτη. Συνήθως, ὁ κωδικογράφος ἦταν καί ψάλτης πού μελωδοῦσε τά ἀντιγραφέντα ὑπ' αὐτοῦ μέλη, βλ. ἐπισήμανση σχετικά μέ τό διαχωρισμό κωδικογράφοι – μελουργοί – ψάλτες στό Χαλδαιάκης, Παράδοση, σ. 181, ὑπσ. 5.

²⁸¹ Πρβλ. περιεχόμενο τῶν Ἀνθολογιῶν καί τῶν Μαθηματαρίων τοῦ Νικολάου στό Στάθης, Χειρόγραφα Α' - Β' - Γ' στοὺς οἰκείους τόπους περιγραφῆς τῶν χειρογράφων.

²⁸² Στάθης, *Αναγραμματισμοί* σ. 113, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι «Μετά τήν μεταρρύθμισιν τῆς Νέας Μεθόδου, ὁ τε Γρηγόριος καί ὁ Χουρμούζιος ἐξήγησαν τάς ὑπ' αὐτῶν καταρτισθείσας Παπαδικάς».

²⁸³ Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σσ. 106–107.

ἐργασία του στά νέα δεδομένα. Ὁ μεγάλος ὄγκος τῆς χειρόγραφης παραγωγῆς του ἀνήκει σ' αὐτήν τήν περίοδο μέ πάνω ἀπό πενήντα πέντε κώδικες πού καλύπτουν τά παρακάτω ἀναγκαῖα εἶδη γιά τήν ψαλμώδηση: εἰρμολόγιο, ἀνθολογία, μαθηματάριο, στιχηράριο, δοξαστάριο.

Ἄν τό σημειογραφικό σύστημα χαρακτηρίζει καί τή χειρόγραφη παραγωγή τοῦ Νικολάου, τοῦτο εἰδικότερα ἀποδεικνύεται ἀπό τό εἶδος καί τό περιεχόμενο τῶν κωδίκων αὐτοῦ κατά τή νέα αὐτή περίοδο. Εἶδαμε στήν προηγούμενη παράγραφο ὅτι ἡ χρήση τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας σηματοδοτοῦσε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά ὅσον ἀφορᾷ τό εἶδος κωδίκων καί τίς ἐπιλογές τῶν μελῶν. Μέ τήν καθιέρωση τῆς Νέας Μεθόδου, ὁ τρόπος ἐργασίας ἀλλάζει, ἐνῶ συντελοῦνται ἄλλες διεργασίες γιά τήν κατάρτιση τῶν κωδίκων. Τήν ἐν λόγω περίοδο παρατηροῦμε: α) μεταβολή περιεχομένου τῶν κωδίκων²⁸⁴, β) κατάργηση κάποιων κωδίκων καί διασπορά μελῶν τους σέ ἄλλους κώδικες²⁸⁵, γ) μεταβολή ἀναλογιῶν μεταξύ ὄγκου καί περιεχομένου²⁸⁶ καί δ) διαπιστώνουμε τήν ἐμφάνιση τῆς μουσικῆς τυπογραφίας, μέ ὅσες συνέπειες εἶχε αὐτό τό γεγονός γιά τή χειρόγραφη παραγωγή²⁸⁷.

Γιά νά ἐμβαδύνουμε στό ἔργο τοῦ ἁγιορείτη μελουργοῦ, πρέπει νά λάβουμε ὑπ' ὄψη μας ὅτι ὁ Νικόλαος ἀκολουθεῖ τά χαρακτηριστικά πού ἀναπόφευκτα προσδίδει στή χειρόγραφη παραγωγή ἡ νέα μέθοδος, ἀλλά ταυτόχρονα διαμορφώνει καί τόν ἰδιαίτερο τρόπο ἐργασίας μέσα ἀπό τόν ὁποῖο ἀναδύεται ἡ κωδικογραφική του προσωπικότητα, ὡς μαρτυρία τοῦ προσωπικοῦ ιδιώματος, σέ συνάρτηση μέ τό

²⁸⁴ Τό περιεχόμενο τῶν κωδίκων ἀλλάζει. Στίς ἀνθολογίες δέν περιλαμβάνονται μέλη, τά ὁποῖα κατά τή διαδικασία τῆς ἐξηγητικῆς ἐργασίας κρίθηκαν ὅτι δέν ἔπρεπε νά μεταγραφοῦν. Εἶναι γεγονός ὅτι τά μέλη, πού δέν ἐνέπεσαν στή διαδικασία τῆς ἐξήγησης, θαυμάσια ἤ καί αὐτόματα, σταμάτησαν νά ψάλλονται, ἐπομένως καί νά καταγράφονται. Προτιμήθηκαν ἐκεῖνα τά μέλη πού ἀνῆκαν, ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον, στούς μελωδούς τῆς τελευταίας περιόδου καί κυρίως τοῦ ΙΗ' αἰ., πρβλ. Στάθης, *Χειρόγραφα Β'*, σ. 16', ὅπου ἀναφέρεται ὅτι «Μετενηγεμένα εἰς τήν ἀναλυτικὴν σημειογραφίαν τῆς Νέας Μεθόδου εἶναι σχεδόν τά ἅπαντα συνδέματα τῶν μελουργῶν τοῦ ΙΗ' καί ΙΖ' αἰῶνος» καί ἐπίσης, σχετικὰ μέ τίς καταρτισθεῖσες παπαδικές, βλ. Στάθης, *Ἀναγραμματισμοί*, σ. 113, ὅπου ἀναφέρεται «...Ἐν σχέσει πρὸς τήν Παπαδικὴν τοῦ ΙΔ' - ΙΕ' αἰῶνος ἡ Παπαδικὴ αὐτὴ [τῶν Χουρμουζίου καί Γρηγορίου] εἶναι νέα, ὡς περιέχουσα ἐκτός τοῦ Μαθηματαρίου καί τῶν μεγάλων ἀνοιξανταρίων, πάντα τά μαθήματα τῶν νέων μελουργῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καί τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ ΙΘ'». Ἄλλο παράδειγμα μεταβολῆς περιεχομένου ἀποτελοῦν τά εἰρμολόγια πού δέν περιέχουν πλέον τίς ἀκολουθίες τοῦ Ἀκαθίστου καί τοῦ Νυμφίου.

²⁸⁵ Τέτοιο παράδειγμα εἶναι τό στιχηράριο (παλαιόν, Χρυσάφου καί Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν): μέλη τῶν στιχηραρίων μεταγράφονται ἐπιλεκτικὰ καί διοχετεύονται κυρίως στίς ἀνθολογίες ἢ σέ ἰδιαίτερους κώδικες πού ὀνομάζονται συλλογὴ στιχηραρίων μελῶν. Τά στιχηράρια σταδιακὰ ἐκλείπουν ὡς αὐτοτελεῖς κώδικες κατά τή νέα περίοδο. Μία ἄλλη ἰδιαίτερη περίπτωση ἀποτελεῖ τό ἀναστασιματάριο τοῦ Χρυσάφου τοῦ Νέου. Στή νέα μέθοδο δέν βλέπουμε νά ἀντιγράφονται αὐτοτελεῖς κώδικες ἀναστασιματαρίων, ἀλλὰ καί παύουν νά ἀντιγράφονται ὁλόκληρα, ὅπως παλαιότερα. Τώρα ἐπιβιώνει ἡ πρακτικὴ πού ἔχει ἐπισημανθεῖ, κυρίως, ἀπὸ τό τέλος τοῦ ΙΗ' αἰ. καί ἀρχῆς τοῦ ΙΘ', κατὰ τήν ὁποία ἀνθολογεῖται ἓνα μέρος τοῦ ἀναστασιματαρίου, τά δογματικὰ θεοτοκία καί ἴσως κάποια τροπάρια.

²⁸⁶ Ἡ ἀναλυτικὴ σημειογραφία ἀπαιτεῖ περισσότερη ἔκταση στήν καταγραφή τῶν μαθημάτων μέ ἀποτέλεσμα οἱ κώδικες, παρὰ τόν ὄγκο τους, νά περιέχουν σαφῶς λιγότερα μαθήματα σέ σχέση μέ ἐκεῖνους τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας.

²⁸⁷ Γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς μουσικῆς τυπογραφίας βλ. Χατζηθεοδώρου, *Βιβλιογραφία*, σσ. 22 κ. ἐ. στό κεφ. «Ἡ γραπτὴ παράδοση καί οἱ ἐντυπες ἐκδόσεις τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς». Ἄλλες μελέτες σχετικὰ μέ τήν ἐμφάνιση καί ἐξάπλωση τῆς μουσικῆς τυπογραφίας, βλ. Παναγιωτίδης, *Θέματα*, ἄρθρ. «Ἐκκλησιαστικὴ Βυζαντινὴ Μουσικὴ καί Τυπογραφία», σσ. 27 - 42, καί Πάρης, *Διερευνήσεις*, ἄρθρ. «Ἀναστατικές ἐκδόσεις βιβλίων ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς», σσ. 13 - 38.

μουσικό περιβάλλον στο οποίο ζή και εργάζεται: Ο Νικόλαος δέν είναι ένας άπλός γραφέας πού επιδίδεται σέ μηχανική αναπαραγωγή κάποιων κωδίκων είναι ό μουσικός ψάλτης και εξηγητής πού εξηγεί από τήν παλαιά σημειογραφία στή νέα τά μαθήματα τής επιλογής του. Συλλέγει ύλικό από διάφορες πηγές, είτε αυτές είναι χειρόγραφα είτε έντυπα είτε σύγχρονοί του μελωδοί, και συνθέτει τό περιεχόμενο των κωδίκων του ή τό τροποποιεί ανάλογα μέ τίς λειτουργικές και μουσικές ανάγκες του περιβάλλοντός του. Η κωδικογραφική εργασία του Νικολάου τήν περίοδο αυτή είναι μία τομή στά μουσικά πράγματα. Αποτελεί μία δυναμική ενέργεια πού εκφράζεται τριπλά: διατήρηση των παραδοσιακών μορφών, ανανέωση των μορφών πού έτειναν νά καταργηθούν και επέκταση των παραδοσιακών μορφών μέ τήν τροποποίησή τους πρós έξυπνέτηση των μουσικών και λειτουργικών αναγκών. Οί τρεις πτυχές δέον νά έννοηθεί ότι αλληλοπεριχωρούνται, διότι έχουν ως στόχο τή συντήρηση τής παράδοσης μέσα στό ανανεωτικό πνεύμα τής περιόδου μετά τή μεταρρύθμιση τής σημειογραφίας.

1. Η διατήρηση τής παράδοσης.

Στοιχείο πού σκιαγραφεί τήν κωδικογραφική προσωπικότητα του Νικολάου κατά τή νέα περίοδο αποτελεί τό γεγονός ότι διατηρεί σέ μεγάλο βαθμό τό παραδεδομένο είδος και τή διάρθρωση του περιεχομένου των κωδίκων τής προηγούμενης περιόδου, όπως μαρτυρούν οί ανθολογίες και τό δοξαστάριο του Ίακώβου Πρωτοψάλτου. Από τίς ανθολογίες, πού μάς παρέδωσε ό Νικόλαος, οί τυπικότερες όσον άφορά τή διάρθρωση²⁸⁸, ανεξάρτητα από τόν άριθμό των περιεχομένων μελών, είναι οί κώδ. Χιλίαν. 148 (1007) και Δοχ. 362. Όπως μάς πληροφορούν τά εισαγωγικά σημειώματα των κωδίκων²⁸⁹, και οί δύο περιλαμβάνουν τό βασικό τρίπτυχο έσπερινού - όρθρου - λειτουργίας, παρά τίς όποιες διαφοροποιήσεις μεταξύ τους²⁹⁰. Τά μαθήματα πού περιέχουν άποσκοπούν στήν καλύτερη έξυπνέτηση των λειτουργικών αναγκών των ακολουθιών του νυχθημέρου και ειδικότερα τής Θ. Λειτουργίας²⁹¹, ένω οί βασικοί μελωδοί είναι αυτοί των μέσων του ΙΗ' αϊ. και άρχων του ΙΘ'²⁹², χωρίς νά άγνοούνται και οί παλαιότεροι²⁹³. Οί άλλες εργασίες του πάνω στις ανθολογίες δέν φαίνεται νά ανταποκρίνονται στά προειρηθέντα πρότυπα, καθόσον, όπως διά δοῦμε παρακάτω,

²⁸⁸ Περιέχουν τίς βασικές ένότητες των έσπερινού - όρθρου - Θ. Λειτουργίας.

²⁸⁹ Χιλίαν. 148 (1007), 1r: *Ανθολογία ή οποία περιέχουσα άπασαν| τήν ιεράν ακολουθίαν έσπε|ρινου όρθρου τε και λειτουργίας* Δοχ. 362, 8r: *Ανθολογία σύν Θεω άγιω περιέχουσα τήν πρέπουσαν ακολουθίαν έσπερινου, όρθρου τε και λειτουργίας*.

²⁹⁰ Παρά τόν τίτλο του Δοχ. 362, άπουσιάζουν τά Ανοιξαντάρια και τά αναγκαία μαθήματα για τή συμμετοχή Αρχιερέα στις ακολουθίες (*Τόν Δεσπότην και Αρχιερέα, όταν ό Αρχιερέας «παίρνει καιρό», και τό Άνωθεν οί Προφήται*, όταν ένδύεται τά ιερά άμφια), ένω περιέχονται στόν Χιλίαν. 148 (1007).

²⁹¹ Για τό λόγο αυτό, ίσως, δέν καταγράφονται καλοφωνικά μαθήματα ή είρμοί, παρά μόνο τά δύο αναγκαία για τήν ακολουθία μαθήματα (*Τόν Δεσπότην, Άνωθεν οί Προφήται*).

²⁹² Τή βασική ύλη αποτελούν τά μέλη Πέτρου Λαμπαδαρίου, Δανιήλ Πρωτοψάλτη και Ίακώβου Πρωτοψάλτη. Οί Γεώργιος Κρης, Πέτρος Βυζάντιος και Γρηγόριος Πρωτοψάλτης αναφέρονται σέ όρισμένα κοινωνικά του ένιαυτου και ό Ίωάννης Πρωτοψάλτης σέ μέλη του όρθρου.

²⁹³ Καταγράφονται μέλη του έσπερινού, του όρθρου και τής Θ. Λειτουργίας των Προηγιασμένων Δώρων, πού άνήκουν στους Ίωάννη Κουκουζέλη, Ίωάννη Κλαδά, Μπαλάσιο ιερέα και Πέτρο Μπερεκέτη.

υπόκεινται εύκολότερα σέ διαφοροποιήσεις²⁹⁴. Ἡ ἐξηγητική ἐργασία τοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακα στό δοξαστάριο τοῦ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου καταγράφεται στόν κώδ. Δοχ. 364²⁹⁵.

ii. Ἡ ἀνανέωση τῆς χειρόγραφης παράδοσης.

Ὁ Νικόλαος ταυτόχρονα ἀνανεώνει τή χειρόγραφη παράδοση μέ τήν παραγωγή εἰδῶν κωδίκων πού μέ τή νέα γραφή ἀλλά καί τά νέα μουσικά ἤδη σταδιακά ἄρχισαν νά σπανίζουν μέ κίνδυνο νά παύσουν νά υἱίστανται. Τά μαθηματάρια²⁹⁶, ἡ καλύτερα τά ἀνθολόγια μαθηματάρων²⁹⁷ εἶναι μία περίπτωση ἐπιβίωσης ἐνός εἶδους κατὰ τή νέα περίοδο, ὅταν «διασώζονται, διά τῆς μεταγραφῆς, πάντα τά εἶδη [μελοποιίας], λησμονεῖται ὅμως σχεδόν τό παλαιόν στιχηραρικό μέλος, ἐκλείπει σχεδόν τό Κοντακάριον καί ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐξαφανίζονται Μαθηματάριον καί Κρατηματάριον»²⁹⁸. Κατά τήν ἴδια τετάρτη περίοδο, ἐκτός ἀπό τό Χουρμουζίο Χαρτοφύλακα καί τό Γρηγόριο Λαμπαδάριο, οἱ ἀγιορεῖτες ἐξηγητές²⁹⁹, ἀνάμεσά τους καί ὁ Νικόλαος Δοχειαρίτης, παρέδωσαν μαθηματάρια στά ὁποῖα περιλαμβάνονταν τά μαθήματα μελουργῶν τοῦ ΙΖ', κυρίως, αἱ. ἀλλά καί παλαιότερων³⁰⁰. Ἡ σχετική ἐρευνα τοῦ ὕλικου μᾶς ἔδειξε ὅτι τά ἀνθολόγια μαθηματάρων κατέχουν σημαντική θέση στό ἔργο τοῦ Νικολάου³⁰¹. Μέχρις στιγμῆς ἔχουν ἐπισημανθεῖ πέντε αὐτόγραφοι κώδικες μέ

²⁹⁴ Οἱ ἀνθολογίες γιά τό Νικόλαο εἶναι ἕνα ἀπό τά ἀξιολογότερα πεδία δράσης, καθόσον ἔχει τή δυνατότητα νά καταρτίζει τό περιεχόμενό τους κατὰ βούληση. Γι' αὐτό καί παρουσιάζουν ποικίλες διαφορές, ὅπως: ἀνθολογίες ἐξ ὀλοκλήρου αὐτόγραφες ἢ κατὰ ἕνα μέρος, ἀμιγεῖς κατὰ περιεχόμενο ἢ ἀνθολογίες πού, ἐκτός ἀπό τήν καθορισμένη ὕλη, περιέχουν καί στιχηρά ἀπό τό στιχηράριο τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν ἢ τό Δοξαστάριο τοῦ Ἰακώβου.

²⁹⁵ *Ἀνθολογία τοῦ Δοξαστικαρίου τοῦ μακαρίτου Ἰακώβου [Πρωτοψάλτου], ἡ ὁποία περιέχει τά δοξαστικά τῶν Δεσποτικῶν καί Θεομητορικῶν ἑορτῶν καί μερικῶν ἑορταζομένων ἀγίων ἐξηγηθέντα δὲ κατὰ τό νέον τῆς μουσικῆς σύστημα παρὰ κύρ Χουρμουζίου [Χαρτοφύλακος], Δοχ. 364, φφ. 1r-192v.*

²⁹⁶ Σύμφωνα μέ τόν περιγραφικό ὅρισμό τῶν μαθηματάρων ἀπό τόν καθηγητή Γρηγόριο Στάθη, «Μαθηματάριον ἢ καλοφωνικόν Στιχηράριον» καλεῖται ὁ κώδικας ἐκεῖνος πού περιέχει τά καλοφωνικά στιχηρά καί τούς ἀναγραμματοσμούς αὐτῶν τῶν ἑορτῶν τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, τοῦ Τριωδίου καί τοῦ Πεντηκοσταρίου. Ἐπιπλέον, περιέχει τά θεοτοκία μαθῆματα, τά κατανυκτικά μετὰ τῶν νεκρωσίων καί τά σταυροθεοτοκία, βλ. Στάθης, *Χειρόγραφα Α'*, σσ. λη' κ. ἐ., καί ἀναλυτικότερα βλ. Στάθης, *Ἀναγραμματοσμοί* σσ. 118 – 121.

²⁹⁷ Παραπλήσιος κώδικας, ὅσον ἀφορᾷ τό περιεχόμενο, θεωρεῖται τό «Ἀνθολόγιον τοῦ Μαθηματαρίου» τό ὁποῖο περιέχει ἐκλεκτικά τά εὐφραδέστερα μαθήματα τῶν μεγάλων ἑορτῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ, Τριωδίου καί Πεντηκοσταρίου, μιά μικρή συλλογή θεοτοκίων μαθημάτων καί τά πλέον διαδεδομένα κατανυκτικά μαθήματα, Στάθης, *Χειρόγραφα Α'*, σ. λδ'.

²⁹⁸ Στάθης, *Ἀναγραμματοσμοί* σ. 59.

²⁹⁹ Ματθαῖος Βατοπαιδινός, Ἰωάσαφ Διονυσίου καί Θεοφάνης Παντοκρατορινός. Περὶ τῶν μαθηματάρων κατὰ τήν τετάρτην περίοδο βλ. Στάθης, *Ἀναγραμματοσμοί* σ. 121.

³⁰⁰ Ἰωάννου Κουκουζέλη καί Ἰωάννου Κλαδά γιά τήν περίπτωση τοῦ μαθηματαρίου τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου.

³⁰¹ Λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν μας τούς παραπάνω ὁρισμούς περὶ Μαθηματάρων ἀλλά καί τό περιεχόμενο τῶν ἀνά χεῖρας κωδίκων ἀντιλαμβανόμεστε ὅτι οἱ ἐπισημανθέντες κώδικες δέν εἶναι δυνατόν νά χαρακτηριστοῦν ὡς πλήρη μαθηματάρια ἀλλά ἀνθολόγια μαθηματάρων καί, ἐν στενοτέρῳ ἐννοίᾳ, πληρέστεροι κώδικες στόν ὅρισμό τῶν Ἀνθολογίων Μαθηματάρων μποροῦν νά θεωρηθοῦν μονάχα οἱ κώδικες πού περιέχουν, σὺν τοῖς ἄλλοις, θεοτοκία μαθῆματα. Οἱ κώδικες αὐτοὶ εἶναι οἱ Δοχ. 307 καί Δοχ. 468.

μαθήματα του ένιαυτου, του Τριωδίου και του Πεντηκοσταρίου. Πρόκειται για τους κώδικες Δοχ. 307³⁰², Δοχ. 467³⁰³, Δοχ. 468³⁰⁴, Βιβλίοδ. Εὐδ. 305 και Χιλίαν. 54 (973)³⁰⁶. Τά χφ περιέχουν σέ γενικές γραμμές τά ἴδια μαθήματα, ἐνῶ τυχόν διαφοροποιήσεις μεταξύ τους³⁰⁷ φανερώουν ὅτι οἱ κώδικες δέν εἶναι ἀποτελέσματα μιᾶς ἀπλῆς ἀντιγραφῆς, ἀλλά ὁ καθένας τους ἀποτελεῖ ξεχωριστή περίπτωση³⁰⁸.

Τό δεύτερο σημεῖο τῆς προσφορᾶς τοῦ Νικολάου στόν τομέα τῆς ἀνανέωσης τῆς χειρόγραφης παράδοσης ἀναφέρεται στό στιχηράριο τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν³⁰⁹. Ὁ Νικόλαος ἐξήγησε ἕνα μεγάλο μέρος ἀπό τό στιχηράριο τοῦ

³⁰² Τό προλογικό σημείωμα τοῦ χφ βρίσκεται στό φ. 12ν: *Ἀρχή σὺν Θεῷ ἀγίῳ καὶ τὰ μαθήματα τοῦ ὅλου ένιαυτου. Ἐμελίσθησαν δὲ παρὰ διαφόρων ποιητῶν*. Προηγούνται πέντε θεοτοκία μαθημάτων, ἀπό τά ὁποῖα τό πρῶτο ἀκέφαλο, συμπληρώνεται ἀπό ἄλλο μεταγενέστερο γράφει.

³⁰³ Ὁ κώδικας ἐπιγράφεται ἀπλά *Μαθήματα τοῦ ένιαυτου*, Δοχ. 467, σ. 1 καὶ συγκριτικά κρίνεται ὡς ὁ πτωχότερος ἀπό ἄποψη περιεχομένου.

³⁰⁴ Ὁ ἕτερος πλησιέστερος δοχειαρίτικος κώδικας ἔχει ἀναλυτικότερη ἐπιγραφή: *Ἀρχή σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῶν μαθημάτων τοῦ ὅλου ένιαυτου*, Δοχ. 468, σ. 1. Τό περιεχόμενό του κρίνεται πλουσιότερο ἔναντι τῶν ἄλλων κωδίκων συγκριτικά.

³⁰⁵ Παραπλήσιος τίτλος μέ τόν Δοχ. 467: *Μαθήματα τοῦ ὅλου ένιαυτου*, Βιβλίοδ. Εὐδ., φ. 1r.

³⁰⁶ Ὁ κώδικας αὐτός ἀποτελεῖ μία ἰδιαίτερη περίπτωση στό ἔργο τοῦ Νικολάου, καθότι περιέχει μαθήματα τό λειτουργικό κείμενο τῶν ὁποίων μεταφράσθηκε στή σλαβωνική γλῶσσα καὶ προσαρμόστηκε στίς μελωδίες τῶν μελῶν τῆς ἐλληνικῆς: *Βιβλίον καλούμενον Μαθηματάριον. Μετεφράσθησαν δὲ μερικὰ μαθήματα ἀπό τὰ ἐλληνικά, εἰς τὰ βουλγάρικα παρὰ τινος καὶ ἐγράφησαν, εἰς αὐτό*, Χιλίαν. 54 (973), φ. 1r. Γιά τό ἀνάλογο περιεχόμενο τῶν ἄλλων χιλανδαρινῶν κωδίκων θά ἀναφερθοῦμε σέ εἰδικό κεφάλαιο, ὅπου θά γίνῃ διεξοδική ἀνάλυση τῆς ἐργασίας τοῦ Νικολάου.

³⁰⁷ Παρὰ τήν ὁμοιότητα τοῦ περιεχομένου, κανένας κώδικας δέν εἶναι ἀκριβῶς ἴδιος μέ ἄλλο, ὡς προϊόν ἀντιγραφῆς. Ἡ συγκριτική μελέτη ἔδειξε ὅτι οἱ διαφοροποιήσεις μεταξύ τους ἐπικεντρώνονται στά ἐξῆς σημεία: α) δέν τηρεῖται πάντα ὁμοία σειρά καταγραφῆς τῶν μαθημάτων (σέ κάποιους κώδικες γίνεται συμπλήρωση μαθημάτων ἐκτός τῆς σειρᾶς τοῦ ἐορτολογίου), β) τά μαθήματα πού ἀφοροῦν τήν ἐορτή τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (*Ποταμοὶ θεολογίας* Χρυσάφου τοῦ Νέου, *Ἰωάννη πανεύφημε* Πέτρου Μπερεκέτου) ἐναλλάσσονται στοὺς δύο μῆνες, Σεπτέμβριο καὶ Μάιο, ἀνάλογα μέ τή βούληση τοῦ γράφει, καὶ γ) οἱ κώδικες Δοχ. 307, Δοχ. 468 καὶ Βιβλίοδ. Εὐδ. συγκεντρώνουν τό μεγάλο ὄγκο τῶν κοινῶν μαθημάτων, ἀλλά ὁ καθένας ξεχωριστά περιέχει, πέραν τῶν ἄλλων, καὶ μαθήματα πού ἀπαντῶνται μόνο σ' αὐτόν.

³⁰⁸ Βεβαίως, πρέπει νά δεχθοῦμε ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἐξαρτήσεις μεταξύ τῶν κωδίκων καθότι προέρχονται ἀπό τήν ἴδια γραφίδα καὶ περιέχουν ὁμοιοειδές ὕλικό: Οἱ κώδ. Δοχ. 467 καὶ 468 περιέχουν τό μεγαλύτερο μέρος τῶν συνδυαστικῶν καὶ συντημητικῶν ἐργασιῶν τοῦ Νικολάου, ἐνῶ οἱ Δοχ. 307 καὶ 468 πρέπει νά θεωρηθοῦν συνδυαστικά ὡς ἡ βάση γιά τά ἄλλα μαθηματάρια, καθ' ὅσον συγκεντρώνουν ἐπιπλέον τῶν ἄλλων τά λιγότερα συναντώμενα μαθήματα. Βλ. Συγκριτικό Πίνακα τῶν Περιεχομένων τῶν Μαθηματαρίων στό Παράρτημα.

³⁰⁹ Θά περιμέναμε νά πράξει τό ἴδιο καὶ γιά τό Ἀναστασιματάριο τοῦ Χρυσάφου τοῦ Νέου, καθ' ὅτι αὐτό ἀνήκει στό παλαιό στιχηραρικό μέλος καὶ ἔχει ἐπισημανθεῖ αὐτοτελῆς κώδικας ἀναστασιματαρίου, ὁ Καρακ. 231. Ὁ Νικόλαος ἐξήγησε μονάχα ἕνα μέρος τοῦ ἀναστασιματαρίου καὶ τό διοχέτευσε στίς ἀνθολογίες ἢ τά στιχηράρια. Τό ἐξηγημένο μέρος ἀφοροῦσε τά δογματικά θεοτοκία, εἴτε μόνο τά πρῶτα ὀκτώ τῶν ἐσπερίων (Βατ. 1370, φφ. 1r-28r Δοχ. 360, φφ. 89r-118v Δοχ. 366, φφ. 1r-32v Διον. 833, φφ. 1r-16v), εἴτε καὶ τά τῶν ἀποστίχων (Χιλίαν. 167 (929), φφ. 437r-491r Χιλίαν. 95 (1025), φφ. 145r-200v Δοχ. 471, φφ. 28r-52r) μετὰ τοῦ *Δόξ, Καὶ νῦν*. Μόνο στόν Παντ. 1018, φφ. 121r-134v, ὁ Νικόλαος ἐξηγεῖ μέρος τοῦ Α' ἤχου ἀπό τό Ἀναστασιματάριο τοῦ Χρυσάφου τοῦ Νέου, τά ἐξῆς ἰδιόμελα: φ. 121r *Τὰς ἐσπερινὰς ἡμῶν εὐχάς*, φ. 122r *Κυκλώσατε λαοὶ Σιών*, φ. 123r *Δεῦτε λαοὶ ὑμνήσωμεν*, φ. 125r *Εὐφράνθητε οὐρανοί*, φ. 126v *Ἰδοὺ πεπλήρωται*, φ. 129v *Ἦμνοῦμέν σου Χριστέ*, φ. 130r *Ὁ Σταυρὸν ὑπομείνας*, φ. 131r *Ὁ τὸν Ἀθὴν σκυλεύσας*, φ. 133r *Τὴν θεοπρεπῆ σου συγκατάβασιν*. Τά δογματικά θεοτοκία, ἐπίσης, ἐσπερίων καὶ ἀποστίχων, ἀπέτελεσαν αἶτημα παραγγελίας πρὸς τό Νικόλαο, γιά τήν κατάρτιση κωδίκων ἄλλων γραφέων, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Χιλίαν. 96 (1025), φφ. 145r – 200v.

Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν σέ δύο τόμους. Ἡ ἐργασία κατέλαβε δύο ὀγκωδέστατους κώδικες: τόν Δοχ. 467 (Α΄ τόμος τοῦ στιχηραρίου: Σεπτέμβριος – Μάρτιος) καί τόν Δοχ. 327 (Β΄ τόμος τοῦ Στιχηραρίου: Ἀπρίλιος – Αὐγουστος, Τριῶδιο – Πεντηκοστάριο) καί συνοψίζεται σέ δύο σημαντικές λέξεις τοῦ βιβλιογραφικοῦ σημειώματος: «ἐξηγήθη» καί «ἀντηγράφη»³¹⁰. Ἡ ἐργασία παραγγέλθηκε ἀπό τόν Μεθόδιο Βλάχο, πρόσωπο γνωστό στό Νικόλαο ἀπό ἄλλες δραστηριότητες³¹¹, πραγματοποιήθηκε ὡς ἐνιαῖο σύνολο³¹² γιά λογαριασμό τῆς μονῆς Δοχειαρίου, στήν ὁποία καί ἀφιερώθηκε μετά τήν ἀποπεράτωσή της, τό 1839.

Σύμφωνα μέ τά εἰσαγωγικά σημειώματα τῶν τόμων³¹³, ἡ ἐργασία τοῦ Νικολάου περιέχει τά στιχηρά ἰδιόμελα καί τά δοξαστικά ἐσπερίων, λιτῆς, ἀποστίχων καί αἰνῶν τῶν δεσποτικῶν καί θεομητορικῶν ἐορτῶν καθῶς καί τῶν ἐορτῶν ὅλων τῶν ἐορταζομένων ἀγίων. Αὐτά, βεβαίως, ἀποτελοῦν ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ στιχηραρίου, ὅχι, ὅμως, ὅλο τό ἔργο πού, ὡς γνωστόν, ἐξηγήθηκε σέ τέσσερις τόμους ἀπό τό Χουρμούζιο Χαρτοφύλακα³¹⁴. Παράλληλα μέ τίς προαναφερθεῖσες ἐργασίες στό στιχηράριο, ὁ Νικόλαος ἐπετέλεσε καί μία ἄλλη ἐργασία συμπλήρωσης τοῦ ἤδη ὑπάρχοντος ὕλικου. Ἡ συμπλήρωση ἀναφέρεται στή μελοποίηση τῶν δοξαστικῶν τῆς ἐορτῆς τῶν ἀγίων Πατέρων τῶν ἐν τῷ Ἄθῳ καί τήν ἐνσωμάτωσή της στό στιχηράριο τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν. Τό καθ' ἑαυτό στιχηράριο δέν περιέχει τήν ἐορτή αὐτή³¹⁵.

Παρόμοιες ἐργασίες, ἀλλά μικρότερης ἔκτασης εἶναι οἱ ἐπόμενοι κώδικες Διον. 720, Διον. 766, Δοχ. 355, Δοχ. 461, Βατ. 1359 καί Χιλίαν. 167 (929) πού περιέχουν ὁμοίως μέλη ἀπό τό στιχηράριο τοῦ Γερμανοῦ. Τό εἰδικό περιεχόμενο τους, ὅμως, διαφοροποιεῖται ἀπό τήν ὕλη τῶν προηγουμένων δοχειαρίτικων κωδίκων, ὡς ὑποσύνολο αὐτῶν. Ὁ ἴδιος ὁ Νικόλαος ἀναφέρει στά προλογικά του σημειώματα ὅτι πρόκειται γιά ἀνθολογίες Δοξασταρίου τοῦ Γερμανοῦ³¹⁶ ἢ ὅτι σέ αὐτούς περιέχονται δοξαστικά³¹⁷ ἀπό τό στιχηράριο, σέ ἀντιδιαστολή μέ τούς δύο

³¹⁰ Τό παρόν δίτομον στιχηράριον τ(οῦ) νέων/πατρῶν ἐξηγήθη κ(αί) ἀντηγράφη παρ(ε)μ(οῦ) /νικολά(ου) ἱερομονάχ(ου) δοχειαρίτ(ου). διάδ(α)πάνης τ(οῦ) πανοσιωτάτ(ου) κυρί(ου) μεθοδί(ου) /βλάχ(ου). καί ἀνετέθη τῇ ἱερᾷ μονῇ τ(οῦ) δ(ο)χ(ε)αρί(ου) εἰς αἰώνιον μνημόσυνον. /τῷ πωλῶ ἔπει. νοεμβρί(ου) ἰ, Δοχ. 327, φ. 448r.

³¹¹ Ὁ Μεθόδιος Βλάχος πού ἀναφέρεται στό βιβλιογραφικό σημείωμα εἶναι πρόσωπο πού σχετίζεται μέ τό Νικόλαο. Σέ ἐπιστολή του (βλ. Φάκελος Γ', ἀρ. ἐπιστ. 220/14 – 7 - ἔτος;) ζητεῖ ἀπό τό Νικόλαο νά ἔλθει σέ συνεννόηση μέ τόν ἀγιογράφο γιά τόν ἐπαναπροσδιορισμό τῆς παραγγελίας τοῦ Τραϊάνουπόλεως Ἀνδίου.

³¹² Τό ἔργο, ἂν καί δίτομο, εἶναι ἐνιαῖο, καθότι τό βιβλιογραφικό σημείωμα βρίσκεται στό τέλος τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ στιχηραρίου.

³¹³ Στιχηράριον καλόφωνον περιέχον πάσας τὰς Δεσποτικές καί Θεομητορικές ἐορτάς καί τῶν ἐορταζομένων ἀγίων. Ποιηθέν παρὰ κυρ Γερμανοῦ ἀρχιερέως, Νέων Πατρῶν, Δοχ. 469, φ. 1r καί, Στιχηράριον περιέχον τὰ δοξαστικά καί λοιπὰ ἰδιόμελα ὅλων τῶν Δεσποτικῶν καί Θεομητορικῶν ἐορτῶν τῶν τε ἐορταζομένων ἀγίων τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ τοῦ τε Τριωδίου καί Πεντηκοσταρίου, μελοποιηθέν παρὰ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν, Δοχ. 327, φ. 1r.

³¹⁴ Πρόκειται γιά τούς κώδ. EBE 747 – 750. Γιά τό συνολικό ἔργο καί τά χειρόγραφα τῆς συλλογῆς, βλ. Χατζηγιακουμῆς, *Μουσικά χειρόγραφα*, σσ. 389 – 390.

³¹⁵ Ἡ ἐορτή εἶναι νεότερη, ἡ δέ ἀκολουθία καταρτίστηκε ἀπό τόν ἅγιο Νικόδημο τόν Ἀγιορείτη.

³¹⁶ Ἀνθολογία περιέχουσα τὰ δοξαστικά τῶν δώδεκα δεσποτικῶν καί θεομητορικῶν ἐορτῶν, εἰς τε τὰ ἐσπερία, λιτῆς καί τῶν ἀποστίχων καί τῶν αἰνῶν, καί τὰ δοξαστικά τῶν ἀποστίχων εἰς τούς ἐορταζομένους ἀγίους κατὰ τήν Νέαν Μέθοδον τῆς μουσικῆς, Διον. 766, σ. 1.

³¹⁷ Βατ. 1359, σ. 1: Δοξαστικά τῶν Δεσποτικῶν καί Θεομητορικῶν ἐορτῶν καί μερικῶν ἐορταζομένων ἀγίων, ἐκ τοῦ στιχηραρίου τοῦ Νέων Πατρῶν Γερμανοῦ ἀρχιερέως · Διον. 720, φ. 1r: Δοξαστικά τῶν

βασικούς δοχειαρίτικους κώδικες πού, όπως είδαμε, τούς ονομάζει *Στιχηράρια*. Πρέπει νά τονίσουμε ότι ὁ Νικόλαος μπορεῖ νά τιτλοφορεῖ ἓνα κώδικα ὡς «ἀνθολογία περιέχουσα τὰ δοξαστικά...» ἢ νά δηλώνει ὅτι ὁ κώδικας περιέχει «Δοξαστικά τῶν Δεσποτικῶν καί Θεομητορικῶν ἑορτῶν...», ὅμως, ἀπό τή μελέτη τοῦ περιεχομένου εἶναι φανερό ὅτι τό περιεχόμενο δέν περιορίζεται στόν τίτλο. Εἶναι διαπιστωμένο ὅτι συμπληρώνει τήν ὕλη τῶν κωδίκων μέ στιχηρά ἰδιόμελα καί προσόμοια τῶν ἐσπερίων ἢ τῆς λιτῆς τῶν σημαντικότερων ἑορτῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ, δεσποτικῶν, θεομητορικῶν ἢ ἑορταζομένων ἁγίων ἢ ἀκόμη καί ἄλλα στιχηραρικά μέλη. Παραδείγματα τέτοιων διευρυμένων κωδίκων εἶναι οἱ διονυσιατικοί, οἱ ὁποῖοι μάλιστα καί ἀλληλοσυμπληρώνονται.³¹⁸ Οἱ κώδ. Δοχ. 461 καί Χιλίαν. 167 (929) χαρακτηρίζονται ἀπό τήν προηγούμενη ἰδιομορφία τῆς ἀλληλοσυμπλήρωσης, παρ' ὅτι βρίσκονται σέ διαφορετικές μονές.³¹⁹ Ὁ Βατ. 1359, παρά τό γεγονός ὅτι τιτλοφορεῖται «Δοξαστικά τῶν Δεσποτικῶν καί Θεομητορικῶν ἑορτῶν καί μερικῶν ἑορταζομένων ἁγίων, ἐκ τοῦ στιχηραρίου τοῦ Νέων Πατρῶν Γερμανοῦ ἀρχιερέως» περιέχει, κατ' ἐπιλογήν τοῦ γραφέα καί ἐξηγητῆ Νικολάου, ἐπιπλέον καί ἄλλα μέλη ἢ παραλείπονται ἀπό αὐτούς κάποιες ἑορτές.³²⁰ Ὁ Δοχ. 355 δανεῖζεται, σέ μικρή ἔκταση, μέλη ἀπό τό δοξαστάριο τοῦ Ἰακώβου.³²¹

Δεσποτικῶν καί Θεομητορικῶν ἑορτῶν καί μερικῶν ἑορταζομένων ἁγίων ἐκ τοῦ Στιχηράριον (sic) τοῦ [Γερμανοῦ] Νέων Πατρῶν · Δοχ. 355, φ. 1r: Δοξαστικά τῶν Δεσποτικῶν καί Θεομητορικῶν ἑορτῶν καί μερικῶν ἁγίων ἑορταζομένων ἐκ τοῦ Στιχηράριον τοῦ [Γερμανοῦ] Νέων Πατρῶν · Δοχ. 461, φ. 1r: Δοξαστικά τῶν Δεσποτικῶν καί Θεομητορικῶν ἑορτῶν καί μερικῶν ἑορταζομένων ἁγίων τὰ ὁποῖα ἐξηγήθησαν ἐκ τοῦ στιχηράριον (sic) τοῦ [Γερμανοῦ] Νέων Πατρῶν Χιλίαν. 167 (929), φ. 1r: Δοξαστικά τῶν Δεσποτικῶν καί Θεομητορικῶν ἑορτῶν, τῶν τε ἑορταζομένων ἁγίων τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ ὁμοῦ καί τοῦ Τριωδίου καί Πεντηκοσταρίου.

³¹⁸ Παρά τὰ προλογικά σημειώματα πού ἀναφέρονται στό βασικό κορμό τοῦ περιεχομένου, ἡ ὕλη ἐπεκτείνεται κατὰ τή βούληση τοῦ γραφέα, ἢ ἴσως καί τοῦ παραγγέλλοντος καί σέ ἄλλα μέλη. Αὐτά εἶναι οἱ Ὁρες τῶν Χριστουγέννων καί τῶν Θεοφανείων, τὰ στιχηρά ἰδιόμελα ἐσπερίων, λιτῆς καί αἰνῶν σημαντικῶν ἑορτῶν (Θεοφανείων, Ὑπαπαντῆς, Γενεσίου τοῦ Τιμίου Προδρόμου, Μεταμορφώσεως, Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καί Ἀποτομῆς τῆς κεφαλῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου), τὰ *Δόξα Καί νῦν* καί τὰ *Πασαπνοάρια* τοῦ Α' ἡχου. Ἐπίσης, ἡ ὕλη τῶν δύο διονυσιατικῶν κωδίκων ἀλληλοσυμπληρώνεται, ὅπως φαίνεται ἀπό τήν ἐνδελεχῆ ἐξέταση τοῦ περιεχομένου τους: ὁ Διον. 720 περιέχει τὰ δοξαστικά τῶν ἐσπερίων, τῆς λιτῆς καί τῶν αἰνῶν τῶν δεσποτικῶν, θεομητορικῶν ἑορτῶν καί ἑορταζομένων ἁγίων, ἐνῶ ὁ Διον. 766 τὰ δοξαστικά τῶν στίχων τῶν περιεχομένων ἑορταζομένων ἁγίων, τὰ *Καί νῦν* τῶν δοξαστικῶν, ὅπου ὑπάρχουν, καθώς καί ἅπαντα τὰ δοξαστικά τῶν δεσποτικῶν καί θεομητορικῶν ἑορτῶν. Θά λέγαμε ὅτι ὁ πρῶτος κώδικας γράφτηκε γιά τό δεξιό χορό τῆς μονῆς καί ὁ δεύτερος παραγγέλθηκε γιά τόν ἀριστερό. Καί μάλιστα πρέπει νά θεωροῦνται ὁ ἓνας συνέχεια τοῦ ἄλλου, καθ' ὅσον στό προλογικό σημείωμα τοῦ δευτέρου (Διον. 766) δέν ἀναγράφεται ὅτι τὰ μέλη προέρχονται ἀπό τό στιχηράρι τοῦ Γερμανοῦ.

³¹⁹ Ὁ ἓνας κώδικας ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ ἄλλου. Ὁ Δοχ. 461 περιέχει τίς δεσποτικές καί θεομητορικές ἑορτές καί ἑορταζομένους ἁγίους τῆς περιόδου Σεπτεμβρίου – Φεβρουαρίου, ἐνῶ ὁ Χιλίαν. 167 (929) τίς ἀνάλογες ἑορτές τῆς περιόδου Μαρτίου – Αὐγούστου καί τῶν Τριωδίου – Πεντηκοσταρίου. Ἐκτός ἀπό τήν ἀλληλουχία τοῦ περιεχομένου, οἱ κώδικες παρουσιάζουν καί ἕτερο κοινό στοιχεῖο πού ἐνισχύει τή μεταξύ τους σχέση: τόν ἀπό τό Νικόλαο τονισμό στιχηρῶν προσομοίων σέ συγκεκριμένες ἑορτές, κάτι πού δέ συναντᾶται σέ κανένα ἄλλο κώδικα στιχηραρίου τοῦ Γερμανοῦ, καί παρουσιάζει μιᾶ ἄλλη πτυχή τῆς συνθετικῆς δραστηριότητος τοῦ ἁγιορείτη μελουργοῦ πού προσομοιάζει μ' ἐκεῖνη τοῦ ἄλλου συνόμιλου του, Ματθαίου τοῦ Βατοπαιδίου.

³²⁰ Ὁ Νικόλαος εἶναι ἐπιλεκτικός στήν κατάρτιση τοῦ κώδικα μέ τό νά καταχωρεῖ ἢ ὄχι, συγκεκριμένα μέλη: α) καταγράφει ἐπιλεκτικά τό α' στιχηρό τῶν ἐσπερίων ἢ τῶν αἰνῶν, τὰ στιχηρά καί τό *Δόξα* τῆς λιτῆς ὁρισμένων συγκεκριμένων ἑορτῶν, β) στό Τριώδιο καί τό Πεντηκοστάριο καταγράφει μόνο τήν Κυριακή τῶν Βαΐων, κάποια δοξαστικά τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδας, τήν ἑορτή τῆς Ἀναλήψεως, τῆς

iii. Η επέκταση της χειρόγραφης παράδοσης.

Υπό τό πρίσμα τῆς ἀνανεωτικῆς προσπάθειας τοῦ Νικολάου πρέπει νά κατανοηθεῖ καί ἡ ἐνέργειά του νά ἐπεκτείνει τή χειρόγραφη παράδοση μέ τήν τροποποίηση τῶν διαφόρων ὑφιστάμενων μορφῶν κωδίκων καί τή δημιουργία ἄλλων μορφῶν πού ἐξυπηρετοῦσαν τίς μουσικές καί λειτουργικές ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς. Τό στιχηράριο καί τά μέλη του κατέστησαν ἡ ἀφορμή γιά τήν τροποποίηση ἑνός μέρους τῶν ἀνθολογιῶν. Οἱ κώδ. Βατ. 1810, Δοχ. 360, Δοχ. 366, Μ. Λαύρ. Μ 22 καί Χίλιαν. 163 (1038), πέρα ἀπό τά καθιερωμένα μέλη τῶν ἀνθολογιῶν συγκεντρώνουν μέλη ἀπό τό παλαιό στιχηράριο, τό στιχηράριο τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν καί τό δοξαστάριο τοῦ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου. Τό γεγονός εἶναι ἄξιο παρατήρησης, καθ' ὅσον, στίς περιπτώσεις αὐτές, τό στιχηραρικό μέλος ξεφεύγει ἀπό τά στενά ὅρια ἑνός ὁμοιοειδοῦς κώδικα καί καταγράφεται ὡς ἄλλη ομάδα μέλους μέσα στήν ποικιλομορφία μιᾶς Ἀνθολογίας. Ὁ Νικόλαος ἀποδεσμεύεται ἀπό τήν κλασσική ὕλη τῶν ἀνθολογιῶν καί καταγράφει ἐπιπλέον μέλη τοῦ στιχηραρίου πού πιθανόν νά τοῦ ζητοῦσαν οἱ παραγγέλλοντες τούς κώδικες. Ὁ λόγος εἶναι προφανής: τά βασικά βιβλία τῆς ψαλτικῆς ἀναστασιματάριο, εἰρμολόγιο, νέο στιχηράριο, ἀνθολογία εἶχαν ἐξηγηθεῖ στή νέα γραφή, κυκλοφοροῦσαν εὐρέως σέ χειρόγραφα καί ἔντυπα· τί θά γινόταν ὅμως μέ τά μέλη τοῦ παλαιοῦ στιχηραρίου πού συνεχίζονταν νά ψάλλονται; Ὁ Νικόλαος ἐνέταξε τά μέλη αὐτά στίς χειρόγραφές του ἀνθολογίες. Ὁ κώδ. Βατ. 1810 περιέχει τή Λιτή τῶν Χριστουγέννων, τῶν Θεοφανείων καί τοῦ Εὐαγγελισμοῦ³²². Ὁ Δοχ. 366 περιέχει ἀποκλειστικά μέλη (δοξαστικά ἀποστίχων) ἀπό τό στιχηράριο τοῦ Γερμανοῦ³²³, ἐνῶ ὁ Μ. Λαύρ. Μ 22 περιέχει μέλη τῆς Κυριακῆς τοῦ Θωμᾶ³²⁴, ὁμοίως ἀπό τό στιχηράριο τοῦ Γερμανοῦ. Ξεχωριστή περίπτωση ἀποτελεῖ ὁ Χίλιαν. 163 (1038) πού περιέχει μέλη τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν καί τοῦ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου³²⁵. Ὁ Δοχ. 360 καί ὁ Βατ. 1370 κώδικες

Πεντηκοστῆς καί τῶν ἁγίων Πάντων, γ) δέν καταγράφει τίς ἐορτές τῆς κατὰ σάρκα περιτομῆς τοῦ Κυρίου καί τῆς Ἀποτομῆς τῆς κεφαλῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου, δύο πολύ βασικές ἐορτές στόν ἐνιαύσιο ἐορταστικό κύκλο· δ) καταχωρεῖ τήν ἐορτή τοῦ ἁγίου Τρύφωνος πού, σημειωτέον δέν βρίσκεται ἐξηγημένη στό δίτομο στιχηράριο τῆς Δοχειαρίου (ὑπάρχει παρεκκλήσιο τοῦ Ἀγίου ἐκτός τῆς μονῆς Βατοπαιδίου), ε) καταγράφει τά δοξαστικά τῆς ἐορτῆς τῶν ἐν Ἄθῳ Πατέρων, μελοποιημένα ἀπό τόν ἴδιο σέ ἀργό μέλος κατὰ τά πρότυπα τοῦ Στιχηραρίου τοῦ Γερμανοῦ, καί στ) συμπληρώνει τήν ἐορτή τῶν ἁγίων Πάντων μέ τό δοξαστικό ἐωδινό τοῦ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου (περίπτωση δανεισμοῦ μέλους καί συμπλήρωση τοῦ ὁμοιοειδοῦς κώδικα ἀπό ἄλλο μελουργό).

³²¹ Περιέχει τίς Ὁρεές τῶν Χριστουγέννων καί τῶν Θεοφανείων ἀπό τό δοξαστάριο τοῦ Ἰακώβου. Στόν ἐν λόγω κώδικα γίνεται σέ πολύ μικρό βαθμό. Τό φαινόμενο δανεισμοῦ μελῶν ἀπό ἄλλο μελουργό πρὸς συμπλήρωση τῆς καταγραφόμενης ὕλης παρατηρεῖται καί στόν Χίλιαν. 167 (929) μέ τήν καταγραφή τῶν προσομοίων τοῦ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου καί τοῦ ἀργοῦ δοξαστικοῦ τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου, στό στίχο τῶν αἰνῶν τοῦ ὁρδρου τῆς Μεγάλης Τετάρτης.

³²² Ὁ Νικόλαος ἀντιγράφει τή λιτή τοῦ Εὐαγγελισμοῦ λόγω τοῦ ὅτι τό καθολικό τῆς Μονῆς Βατοπαιδίου τιμᾶται στήν ὁμώνυμη ἐορτή.

³²³ φ.φ. 163r - 185r: *Ἰδοὺ καί μερικά δοξαστικά τῶν στίχων ἐκ τό στιχηράριον τοῦ [Γερμανοῦ] Νέων Πατρῶν.*

³²⁴ Περιέχονται στά φ.φ. 128v - 142v.

³²⁵ φ.φ. 237v - 238v: *Τὰ παρὸν (sic) τροπάρια ψάλλονται εἰς τήν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου κατὰ τὰς ιε' Αὐγούστου. Τὸ παρὸν κυρίου Γερμανοῦ ἀρχιερέως, ἡχος Α' Πα, 32 τοῦ παραδόξου θαύματος. Ἀκολουθοῦν στιχηρά τοῦ Ἰακώβου μεταξύ τῶν φ.φ. 238v - 256v.*

συλλογῆς στιχηραρικῶν μελῶν περιέχουν μέλη τοῦ παλαιοῦ στιχηραρίου, γνωστά στοὺς κώδικες τῆς περιόδου αὐτῆς³²⁶. Ἐνα μέρος τοῦ ἀναστασιματαρίου τοῦ Χρυσάφου τοῦ Νέου περιλαμβάνεται, ὅπως εἶδαμε, στίς ἀνθολογίες³²⁷.

Ἡ ἐκτεταμένη χρῆση ἐν Ἀγίῳ Ὁρει τοῦ ἀργοῦ δοξασταρίου τοῦ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου καί ἡ ἔλλειψη μελοποίησης τῶν δοξαστικῶν τῶν ἀποστίχων³²⁸, ὁδήγησαν τὸ Νικόλαο στὴ δημιουργία τῶν λεγόμενων *μεικτῶν κωδίκων*³²⁹, μεικτῶν ὑπὸ τὴν ἔποψη ὅτι ἀπαρτίζονται ἀπὸ ὁμοιοειδῆς περιεχόμενο (στιχηραρικά μέλη) ἀλλὰ πού ἀνήκει σὲ διαφορετικούς μελωδούς³³⁰. Ὁ Νικόλαος ἐπετέλεσε μιὰ ξεχωριστὴ ἐργασία συμπλήρωσης τοῦ δοξασταρίου τοῦ Ἰακώβου ἀπὸ τὸ στιχηράριο τοῦ Γερμανοῦ, ἀντιγράφοντας τὰ δοξαστικά τῶν ἀποστίχων ἢ τὰ *Καὶ νῦν* τῶν Δόξα καὶ τοποθετώντας τα στὴν ἀρμόζουσα θέση. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο κατάρτισε ἓνα νέο εἶδος κώδικα δοξασταρίου ἀποτελούμενο ἀπὸ ἔργα δύο διαφορετικῶν μελωδῶν, πού, κατὰ περίπτωσιν, περιεῖχε καὶ κάποια στιχηρά. Ὡς ἡ ἐργασία αὐτὴ περιέχεται στοὺς χιλιανδαρινούς κώδικες Χιλιαν. 175 (889)³³¹ καὶ Χιλιαν. 78 (861)³³². Ὁ Δοχ. 323 περιέχει ὁμοίως δοξαστάριο ἀποστίχων τοῦ Γερμανοῦ, ὅμως τὰ δοξαστικά ἀποτελοῦν ξεχωριστὴ ἐνότητα καὶ δὲν ἐνσωματώνονται στὴν ὕλη τοῦ δοξασταρίου τοῦ Ἰακώβου³³³. Στοὺς παραπάνω κώδικες τὸ στιχηράριο τοῦ Γερμανοῦ ἔρχεται σὲ δεύτερη μοῖρα σὲ σχέση μὲ τὸ δοξαστάριο τοῦ Ἰακώβου, καθόσον ὁ ρόλος του εἶναι συμπληρωματικός.

³²⁶ Πρόκειται γιὰ τίς Ὁρες τῶν Χριστουγέννων, τῶν Θεοφανείων καὶ τῆς Μ. Παρασκευῆς, τὸ ὁκτάηχο *Θεαρχίῳ* νεύματι τοῦ παλαιοῦ στιχηραρίου, τὸ ὁκτάηχο τροπάριο γιὰ τὸν Τίμιο Πρόδρομο *Ἡ ἀνουσιουργότροπος μήτηρ*, τὸ τροπάριο τῆς ἐορτῆς τῆς Σταυροπροσκυνήσεως *Ὁρώσα σε ἡ κτίσις καὶ τὸ ἐπιλεγόμενον* ὡς «δεινόν» τροπάριο τῆς Σταυροπροσκυνήσεως *Σήμερον ὁ ἀπρόσιτος τῇ οὐσίᾳ*. Καταγράφονται σὲ ἀρκετοὺς κώδικες τῆς αὐτῆς περιόδου καὶ μάλιστα μὲ τὴν ἴδια σειρά, πρὸς κώδ. Δοχ. 360, Δοχ. 1247, Ξεν. 116, Ξεν. 166, Ξεν. 167, Παντελ. 911, Παντελ. 946, Παντελ. 1031, Διον. 636, Διον. 657, Στάθης, *Χειρόγραφα Α' - Β'*.

³²⁷ Ἐπιλογές μελῶν τοῦ ἀναστασιματαρίου τοῦ Χρυσάφου ὑπάρχουν καὶ σὲ κώδικα τῆς παλαιᾶς γραφῆς τοῦ Νικολάου, Δοχ. 341, φ. 40ν - 53r, ὅπου καταγράφονται τὰ δύο πρῶτα ἐσπέρια μὲ τὰ δογματικά θεοτοκία ἐσπερίων καὶ ἀποστίχων μετὰ τῶν πασαπνοαρίων καὶ στοὺς ὁκτώ ἤχους. Γιὰ τὰ περιεχόμενα τῶν συλλογῶν τῆς νέας γραφῆς, σὲ σχέση μὲ τὸ στιχηράριο, βλ. Ἀλυγίζακης, *Ὁκταηχία*, σ. 199.

³²⁸ Ὡς γνωστόν, ὁ Ἰακώβος μελοποίησε τὰ δοξαστικά τῶν ἐσπερίων, τῆς λιτῆς καὶ τῶν αἰνῶν τῶν δεσποτικῶν, θεομητορικῶν ἐορτῶν καὶ ἐορτῶν ἐορταζομένων ἁγίων, Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου.

³²⁹ Ὁ ὅρος εἶναι ἡμέτερος καὶ θέλει νὰ δηλώσει τὴ δημιουργία ἐνός νέου τύπου κώδικα ὁμοιοειδοῦς περιεχομένου πού προέρχεται ἀπὸ τὸ συνδυασμὸ τῶν μελῶν δύο διαφορετικῶν μελωδῶν.

³³⁰ Σύμφωνα μὲ τὸν παραπάνω ὀρισμὸ *μεικτοὶ κώδικες* θὰ μπορούσαν νὰ θεωρηθοῦν καὶ οἱ προαναφερθέντες κώδ. Χιλιαν. 167 (929), Δοχ. 355 καὶ Βατ. 1359 ὡς ἀντίστροφη περίπτωσις συμπλήρωσης τοῦ Γερμανοῦ ἀπὸ τὸν Ἰακώβο. Ἐδῶ, ὅμως, ἔχουμε διαφορετικὴ περίπτωσις συμπλήρωσης μελῶν: τὰ μέλη τοῦ Ἰακώβου δὲν συμπληρώνουν ἐλλείψεις τοῦ Γερμανοῦ ἀλλὰ ἀντιγράφηκαν κατ' ἐπιλογὴ καὶ βούλησιν τοῦ γραφέα Νικολάου. Τὸ στιχηράρι τοῦ Γερμανοῦ ἀποτελεῖ τὸ κύριο καὶ βασικὸ μέρος τῶν κωδίκων αὐτῶν.

³³¹ Χιλιαν. 175 (889), φ. 1r: *Δοξαστικά τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἐορτῶν, τῶν τε ἐορταζομένων ἁγίων τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ καὶ τινὰ ἰδιόμελα τοῦ Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου. Ποίημα κυρίου Ἰακώβου Πρωτοψάλτου τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας.*

³³² Χιλιαν. 78 (861), φ. 1r: *Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἁγίῳ καὶ τῶν δοξαστικῶν τοῦ Τριωδίου. Τῇ Κυριακῇ τοῦ τελώνου καὶ φαισαίου* φ. 86v: *ἀρχή (sic) σὺν Θεῷ ἁγίῳ καὶ τῶν δοξαστικῶν τοῦ Πεντηκοσταρίου.* Ἐκπλήξη προκαλεῖ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Νικόλαος δὲν ἀναφέρεται καθόλου στὴν ὑπαρξὴ τῶν δοξαστικῶν ἀποστίχων τοῦ Γερμανοῦ. Ἡ ἐργασία πρέπει νὰ ἦταν παραγγελία καὶ γράφτηκε γιὰ νὰ ψάλλεται.

³³³ Δοχ. 323, φ. 310r: *Ἰδοὺ καὶ μερικά δοξαστικά εἰς τὸν στίχον ἐκ τοῦ <Γερμανοῦ> Νέων Πατρῶν τὸ στιχηράριον ἐξηγήθησαν δὲ παρά τινος εἰς τὴν νέαν μουσικήν.*

iv. Ο Νικόλαος και η μουσική τυπογραφία.

Η ανάπτυξη της μουσικής τυπογραφίας από τό 1820 και έντεϋθεν έπηρέασε τήν κωδικογραφική παρουσία και δραστηριότητα του Νικολάου. Είηαι γεγονός ότι ή τυπογραφία έδωσε νέα ώθησή στή διάδοση του νέου μουσικού συστήματος και των βιβλίων της ψαλτικής τέχνης³³⁴. Η άπλούστευση του γραφικού συστήματος μέ τόν περιορισμό των πολυάριθμων μουσικών χαρακτήρων όδήγησε στήν εύκολη χάραξη τυπογραφικών στοιχείων και κατά συνέπεια στήν έκδοση των νέων μουσικών βιβλίων, όπως τά Άναστασιματάριο, Είρμολόγιο, Δοξαστάριο, Ταμείο Άνθολογίας³³⁵. Ο Α. Θάμυρις στόν πρώτο πρόλογο του *Θεωρητικού* του Χρυσάνθου έκθειάζοντας τή μουσική τυπογραφία, ως άποτέλεσμα τής μουσικής μεταρρύθμισης, θριαμβολογεί για τήν άπαλλαγή των νεωτέρων από τήν πολύμοχθη και χρονοβόρα αντιγραφή των κωδίκων³³⁶. Παρά τή διάδοση του έντυπου ύλικού, ή ταχεία διεκπεραίώσή του ήταν περιορισμένη ή δέν ήταν πάντα δυνατή³³⁷. Επίπλέον, τά έντυπα, παρά τίς όποιες εύκολίες στή χρήση τους, πάντοτε περιείχαν συγκεκριμένη ύλη, ή όποία πιθανόν νά έχρηζε συμπληρώσεως κατά τή βούληση και τίς προτιμήσεις του ψάλλοντος. Από τή μία πλευρά, λοιπόν, ή τυπογραφική δραστηριότητα της περιόδου αύτης ήταν χρήσιμη έξαιτίας του έφοδιασμού των ψαλτών μέ τά έργα της παραδόσεως, από τήν άλλη τό χφ έξυπηρετούσε τίς τρέχουσες λειτουργικές ανάγκες, άφού μπορούσε νά φιλοξενήσει στά φύλλα του τίς έξηγητικές και συνθετικές έργασίες των νεωτέρων μελωδών. Δέν είηαι καθόλου τυχαίο τό γεγονός ότι ή κωδικογραφική δραστηριότητα συνεχίζει νά ύφίσταται στό Άγιον Όρος και μετά τήν ανάπτυξη της τυπογραφίας³³⁸.

Ο Νικόλαος είηαι ένας από τούς πολυγραφότατους κωδικογράφους του Άγίου Όρους πού έλαβε ύπ' όψιν του τό έντυπο ύλικό διττώς. Άφενός τό χρησιμοποίησε ως πηγή, έως ένα βαθμό και σέ μεταγενέστερο στάδιο, για τή

³³⁴ Ο μαθητής των τριών διδασκάλων Παναγιώτης Πελοπίδης, γράφοντας στήν εισαγωγή του *Θεωρητικού* του Χρυσάνθου, αναφέρει για τή συνέργεια του Χουρμουζίου Χαρτοφύλακα στή σύσταση Πατριαρχικού μουσικού τυπογραφείου, «όπου εξέδωκεν αρκετά μουσικά άσματα, τά αναγκαιότερα είς τούς ψάλτας», καθώς και για τή δραστηριότητα του Πέτρου Έβφσίου στή Ρουμανία, Χρυσάνθος, *Θεωρητικόν Α'*, σ. η'.

³³⁵ Τά νέα αύτά βιβλία είηαι τό *Νέον Αναστασιματάριον* (έκδοση Βουκουρεστίου, 1820), τό *Είρμολόγιον Καταβασίων Πέτρου του Πελοποννησίου μετά του συντόμου Είρμολογίου Πέτρου Πρωτοψάλτου του Βυζαντίου* (έκδοση Κωνσταντινουπόλεως, 1825), τά *Δοξαστικά του ένιαυτου...Πέτρου Λαμπαδαρίου* (έκδόσεις Βουκουρεστίου, 1820 και Κωνσταντινουπόλεως, 1821), *Ταμείον Ανθολογίας...Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος* (έκδοση Κωνσταντινουπόλεως 1824) και *Ταμείον Ανθολογίας Γρηγορίου* (έκδόσεις 1834 και 1837), *Δοξαστάριον Ιακώβου Πρωτοψάλτου* (Κωνσταντινούπολη, 1836). Για τίς αναλυτικές βιβλιογραφικές αναφορές, βλ. Πίνακα Βιβλιογραφίας και Χατζηθεοδώρου, *Βιβλιογραφία*, σσ. 57 κ. έ.

³³⁶ Θάμυρις, *Εισαγωγή*, σ. ά'.

³³⁷ Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σ. 109.

³³⁸ Γνωστοί βιβλιογράφοι της περιόδου, πλην του Νικολάου, είηαι ό Ματθαίος Βατοπαιδινός και ό Ίωάσαφ Διονυσιάτης μέ μεγάλο όγκο χειρόγραφης παραγωγής. Για τή χειρόγραφη παραγωγή του Ματθαίου Βατοπαιδινού, βλ. Στάθης, *Χειρόγραφα Βατοπαιδίου*, 603. Για τό κωδικογραφικό έργο του Ίωάσαφ Διονυσιάτου, βλ., κυρίως, Στάθης, *Χειρόγραφα Β'*, Μονή Διονυσίου, σσ. 679 – 879.

συγκρότηση τῶν κωδίκων του, καί ἀφετέρου τήρησε κριτική στάση ἀπέναντι σ' αὐτό. Ὁ τρόπος χρήσης τοῦ ὕλικου πρέπει νά ἐρμηνευθεῖ κάτω ἀπό τό πρῖσμα τῶν ἐξηγητικῶν του καταβολῶν καί ἐπιλογῶν. Ἡ ἐξέταση τῶν μελῶν πού ἀντιγράφει στούς κώδικές του καταδεικνύει ὅτι ὁ Νικόλαος ἀκολούθησε τήν ἐξηγητική ἀτραπό τοῦ Γρηγορίου Πρωτοψάλτου καί σέ κάποιες περιπτώσεις τοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος. Οἱ βασικές ἀνθολογίες γιά τήν καθ' ἡμέραν ψαλμώδηση Δοχ. 360, Δοχ. 362, Δοχ. 370 καί Χιλίαν. 148 (1007) καί οἱ μικρότερης σημασίας Βατ. 1810, Μ. Λαύρ. Μ 22 καί Χιλίαν. 95 (1025) περιλαμβάνουν κατά συντριπτικό ποσοστό τίς ἐξηγήσεις τοῦ Γρηγορίου. Δεδομένου ὅτι οἱ ἐξηγήσεις τοῦ Γρηγορίου κυκλοφορήθηκαν σέ ἔντυπη μορφή μέ τό *Ταμεῖον Ἀνθολογίας* 1834, θά ἦταν παράλογο νά δεχθοῦμε ὅτι μέχρι ἐκείνη τή χρονολογία ὁ Νικόλαος δέν ἔψαλλε ἢ δέν χρησιμοποιοῦσε τίς ἐξηγήσεις τοῦ Γρηγορίου. Οἱ ἐπισημανθεῖσες διαφορές στή σημειογραφία μεταξύ τῶν μελῶν τῶν χειρογράφων καί τῶν ἐκδεδομένων στό ἔντυπο³³⁹ δηλώνουν ὅτι ὁ Νικόλαος στηρίχθηκε γιά τήν ἀντιγραφή σέ κάποια ἄλλη χειρόγραφη πηγή καί ὅχι στό ὄψιμο ἔντυπο τοῦ 1834. Ἐπομένως, ἀπό νωρίς ὁ Νικόλαος εἶχε ἀναζητήσει τίς ἀνάλογες χειρόγραφες πηγές γιά τήν κατάρτιση τῶν κωδίκων του καί τήν ψαλμώδηση στή Λατρεία.

Στοιχεῖο πού βεβαιώνει τήν παραπάνω ἀποψη ἀποτελεῖ ἡ κριτική στάση τοῦ Νικολάου ἀπέναντι στό μοναδικό, ὡς τότε, ἐκδεδομένο ἔντυπο ἀνθολογίας, τό *Ταμεῖον Ἀνθολογίας Χουρμουζίου* 1824. Ἡ κριτική στάση ἐκφράστηκε μέ τήν ἐκ μέρους τοῦ Νικολάου χειρόγραφη προσθήκη μελῶν σ' αὐτό. Ἐχουν ἐπισημανθεῖ δύο ἔντυπα πού περιέχουν τίς χειρόγραφες προσθήκες τοῦ Νικολάου, τά Δοχ. 471 καί Διον. 833. Καί στίς δύο περιπτώσεις, ὁ Νικόλαος συμπλήρωσε τόν πρῶτο τόμο τοῦ *Ταμεῖου Ἀνθολογίας* τοῦ Χουρμουζίου (1824) πού περιλαμβάνει ἐσπερινό καί ὄρθρο. Οἱ προσθήκες ἀφοροῦν μέρος τῆς ἐξηγητικῆς καί συνδυαστικῆς ἐργασίας τοῦ Νικολάου καί περιλαμβάνουν: α) μέλη πού δέν ὑπῆρχαν στό ἔντυπο ἀλλά, προφανῶς, ψαλλόταν στίς ἀκολουθίες ἐκείνης τῆς ἐποχῆς³⁴⁰ καί β) μέλη πού

³³⁹ Γιά τίς διαφορές μεταξύ ἀντιγραφμένων μελῶν καί ἐντύπων, βλ. Μέρος Β', Κεφ. Α'. 3.

³⁴⁰ Πρόκειται γιά τά παρακάτω μέλη: τά δογματικά θεοτοκία τοῦ Χρυσάφη τοῦ Νέου: Δοχ. 471, φφ. 28r - 52r, *Τά κατ' ἥχον δογματικά ποιηθέντα παρὰ κυροῦ Χρυσάφη τοῦ Νέου καί Διον. 833, φφ. 1r - 16v, [Τά ὁκτῶ δογματικά θεοτοκία ἐκ τοῦ στιχηραρίου Χρυσάφου τοῦ Νέου] οἱ Δοχές τῆς ἐβδομάδος μετά κρατήματος: Προκειμένα φαλλόμενα εἰς ταῖς ἀγρυπνίαις κυρ Θεοδούλου μοναχοῦ, Δοχ. 471, φφ. 52r - 65r τό ὁκτάηχο Ἀπολυτίκιο Ἡ Γέννησίς σου Νικολάου Δοχειαρίτου: Τό παρόν ψάλλεται εἰς τήν ἐορτήν τῶν Χριστοῦ Γεννῶν. Ἐστὶ δὲ ὁκτάηχον, ἥχος λέγετος ἐκ τοῦ Βου, Ἡ Γέννησίς σου, Δοχ. 471, φφ. 65r - 73r τό ὁκτάηχο ἀπολυτίκιο Ἐν Ἰερδάνη: Ἐτερον τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου Δοχειαρίτου] φαλλόμενον εἰς τήν ἐορτήν τῶν Φώτων. Ὀκτάηχον, ἥχος Α' Πα, Ἐν Ἰερδάνη, Δοχ. 471, φφ. 73r - 78v Πολυέλεσι καί ἐκλογές: Συνεσίου Ἰβηρίτου: Ἐτερος πολυέλεος κυρ Συνεσίου Ἰβηρίτου, ἥχος Γ' Γα, Δούλοι Κύριον, Δοχ. 471, φφ. 89v - 97v Ἐκλογή φαλλομένη εἰς τὰς ἐορτάς τῆς Θεοτόκου μετά τὸν πολυέλεον Συνεσίου μοναχοῦ, ἥχος Δ' Δι, Λόγον ἀγαθόν, Δοχ. 471, φφ. 105v - 110v Ἀναστασίου Ραφανιώτου: Ἐτερος πολυέλεος Ἀναστασίου Ραφανιώτου, ἥχος Δ' λέγετος ἐκ τοῦ Βου, Δούλοι Κύριον, Δοχ. 471, φφ. 97v - 105v Νικολάου Δοχειαρίτου: Ἐτέρα ἐκλογή [Νικολάου Δοχειαρίτου], ἥχος Α' Πα, Λόγον ἀγαθόν, Δοχ. 471, φφ. 110v - 115v Ἐτέρα εἰς τήν ἐορτήν τῶν ἀρχαγγέλων [Νικολάου Δοχειαρίτου], ἥχος πλάγιος τοῦ Β' Δι, Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν, Δοχ. 471, φφ. 115v - 119r Ἐτέρα ἐκλογή φαλλομένη εἰς τήν ἐορτήν τοῦ ἀγίου Νικολάου, τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου Δοχειαρίτου], ἥχος Δ' Δι, Τὴν οἰκουμένην, Δοχ. 471, φφ. 119r - 124v Πασαπνοάρια τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ ὁρθρου: Ἰωάννου Πρωτοψάλτου: τοῦ αὐτοῦ [Ἰωάννου Πρωτοψάλτου], ἥχος Α' Πα, Δοχ. 471, φφ. 126r - 127r Δοξολογίες: Πέτρου Μπερεκέτου: Δοξολογία Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος Α' τετράφωνος, Δόξα Σοι τῷ δεῖξαντι, Δοχ. 471, φφ. 132v - 135r [Δοξολογία] τοῦ αὐτοῦ [Πέτρου Μπερεκέτου], ἥχος Β' πα,*

ὕπῃρχαν μὲν στό ἔντυπο ἀλλὰ σέ ἄλλη ἐρμηνευτική ἐκδοχή³⁴¹. Ἡ συμπλήρωση τῶν ἐντύπων καταδεικνύει τήν ἀποδοχή καί χρήση αὐτῶν στή λειτουργική πράξη, ἀποδεικνύει, ὅμως, καί τήν ἐν μέρει ἀνεπάρκειά τους νά ἐπιτελέσουν οὐσιαστικό ρόλο στήν καταγραφή τοῦ ψαλλόμενου ἁσματος³⁴². Τό φαινόμενο τῶν συμπληρώσεων παρατηρεῖται καί στούς ἕτερους δύο σύγχρονους τοῦ Νικολάου χαλκέντερου γραφεῖς καί ἐξηγητές τοῦ Ἀγίου Ὁρους, τόν Ἰωάσαφ Διονυσιάτη³⁴³ καί τόν Ματθαῖο Βατοπαιδινό³⁴⁴.

Ὡστόσο, ὁ Νικόλαος, ἔστω καί μεταγενέστερα, χρησιμοποίησε τό ἔντυπο γιά τήν κατάρτιση τῶν κωδίκων του. Ἡ σλαβωνική ἀνθολογία Χιλίαν. 163 (1038) περιέχει τίς ἐξηγήσεις τοῦ Γρηγορίου προσαρμοσμένες στή σλαβωνική λειτουργική γλώσσα. Τά μουσικά κείμενα πού χρησιμοποιήθηκαν γιά τήν ἐργασία τῆς προσαρμογῆς προέρχονται ἀπό τό *Ταμεῖον Ἀνθολογίας* 1834. Ἡ συγκριτική ἀντιπαραβολή τῶν μελῶν καί τῶν περιεχομένων ἀπέδειξε ὅτι τά μουσικά κείμενα τοῦ Χιλίαν. 163 (1038) δέν παρουσιάζουν καμία σημειογραφική διαφοροποίηση σέ σχέση μέ τά κείμενα τοῦ ἐντύπου, διαφέρουν δέ σημειογραφικά ἀπό τά ἀνάλογα κείμενα τῶν προαναφερθεῖσων Ἀνθολογιῶν Δοχ. 360, Δοχ. 362 καί Δοχ. 370. Ἐπίσης, ὁ Χιλίαν. 163 (1038) φαίνεται νά ἀκολουθεῖ τή διάταξη τῆς ὕλης τοῦ ἐντύπου, ὅπως δείχνει ὁ παρακάτω πίνακας:

Συγκριτικός Πίνακας Κοινῶν Περιεχομένων Χιλίαν. 163 (1038) καί *Ταμεῖον Ἀνθολογίας* 1834

Χιλίαν. 163 (1038)	<i>Ταμεῖον Ἀνθολογίας</i> 1834, Β' τόμος
φφ. 7r - 8v, ὅταν ἀσπάζεται ὁ ἀρχιερεὺς τὰς ἀγίας	Τὸν Δεσπότην καί Ἀρχιερέα, σσ. 106 - 107

Δοχ. 471, φφ. 135r - 138r [Δοξολογία] Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, φφ. 145r - 148r Βαλασίου: [Δοξολογία] Βαλασίου ἱερέως, ἥχος Δ' Δι, Δοχ. 471, φφ. 138r-140v. Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν: [Δοξολογία] Γερμανοῦ ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν, ἥχος πλάγιος τοῦ Α' Πα, Δοχ. 471, φφ. 140v - 143r. [Δοξολογία] κύρ Ἀναστασίου Ραφανιώτου, ἥχος πλάγιος τοῦ Β' Δι, Δοχ. 471, φφ. 143r - 145r.

³⁴¹ Πρόκειται γιά τά παρακάτω μέλη: Ἀνοιξαντάρια: Τριαδικὰ ψαλλόμενα εἰς ταῖς ἀγρυπνίαις. Τὰ ὅποια ἐμελοποιήθησαν παρὰ διαφόρων ποιητῶν. Τὸ δὲ παρόν, κύρ Ἰωάννη τοῦ Κουκουζέλη, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Νε, Ἀνοιξαντὸς Σου τὴν χεῖρα, Δοχ. 471, φφ. 1r - 14v (*Ταμεῖον Ἀνθολογίας Χουρμουζίου* Α', 1824, σσ. 1 - 36). Κεκραγάρια: Κεκραγάρια κατ' ἥχον ἅτινα ἐμελουρήθησαν παρὰ τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, Δοχ. 471, φφ. 15v - 28r (*Ταμεῖον Ἀνθολογίας Χουρμουζίου* Α', 1824, σσ. 71 - 124). Πασαπνοάρια τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ ὁρδρου: Ἰωάννου Πρωτοφάλτου: ἥχος Α' Πα, Δοχ. 471, φφ. 124v - 126r (*Ταμεῖον Ἀνθολογίας Χουρμουζίου* Α', 1824, σσ. 325 - 329). τοῦ αὐτοῦ [Ἰωάννου Πρωτοφάλτου], ἥχος Βαρὺς Ζω, Δοχ. 471, φφ. 127r-129v (*Ταμεῖον Ἀνθολογίας Χουρμουζίου* Α', 1824, σσ. 343 - 349). Πέτρου Λαμπαδαρίου: Πέτρου λαμπαδαρίου, ἥχος πλάγιος τοῦ Β' Πα, Δοχ. 471, φφ. 129v - 132v (*Ταμεῖον Ἀνθολογίας Χουρμουζίου* Α' 1824, σσ. 335 - 343).

³⁴² Ἀπὸ τήν ἐπισήμανση τῶν καταγεγραμμένων μελῶν, καί μάλιστα ἐκείνων πού ὑπάρχουν στό ἔντυπο ἀλλὰ καταγράφονται ἐκ νέου μέ διαφορετική ἐρμηνευτική-ἐξηγητική ἐκδοχή, προκύπτει ἓνα σοβαρό ζήτημα: κατὰ πόσον ἡ ἀποδοχή ἢ μὴ τῶν ἐξηγήσεων τῶν τριῶν διδασκάλων ἦταν πλήρης. Κατὰ πόσον ἄραγε οἱ περιεχόμενες στό ἔντυπο ἐξηγήσεις ἦταν ἀποδεκτές ἀπὸ τήν ἀγιορειτική κοινότητα; Μήπως τά ἐξηγημένα μέλη ἀπηχοῦν τήν ἰδιαίτερη ἀγιορειτική ἐρμηνεία, ἡ ὅποια καί καταγράφεται ὡς συμπλήρωμα στό ἔντυπο; Ἐκ προοιμίου θά λέγαμε ὅτι αὐτὸς ἦταν ὁ θαυότερος λόγος καταγραφῆς τους. Τά θέματα αὐτά ἀναπτύσσονται λεπτομερῶς στό ἰδιαίτερο κεφάλαιο περὶ τῆς συμβολῆς τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου στήν ἐξήγηση τῆς σημειογραφίας.

³⁴³ Οἱ κώδ. Διον. 823 - 830 εἶναι ἔντυπα πού περιλαμβάνουν συσταχωμένες προσδῆκες τοῦ Ἰωάσαφ Διονυσιάτου (Στάθης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 864 κ. ἐ.).

³⁴⁴ Οἱ κώδ. Βατ. 1766 καί 1767 εἶναι ἔντυπα *Ταμεῖα Ἀνθολογίας* τοῦ 1824 πού περιλαμβάνουν προσδῆκες τοῦ Ματθαίου Βατοπαιδινού (αὐτοψία).

<i>εικόνας, ἤχος βαρὺς Ζω, Τὸν Δεσπότην</i>	
φφ. 8v – 15v, Ὅταν ἐνδύεται ὁ Ἀρχιερεὺς, Ἄνωθεν οἱ Προφῆται	Ἄνωθεν οἱ Προφῆται, σσ. 107 – 114
φφ. 15v – 21v, Ἔτερον Γρηγορίου [Πρωτοψάλτου], ἤχος Βαρὺς Ζω, Περίζωσε τὴν ρομφαίαν σου	Περίζωσε τὴν ρομφαίαν σου, σσ. 114 – 120
φ. 21r – v, Εἰσοδικὸν Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου, ἤχος Β' Δι, Δεῦτε προσκυνήσωμεν φφ. 21v, Εἰς ἁγίων ἐορτάς, ἤχος Β', Ὁ ἐν ἁγίοις θαυμαστός	Δεῦτε προσκυνήσωμεν τοῦ Ἀρχιερέως, σ. 120
φφ. 22v – 23v, Τρισάγιον τοῦ αὐτοῦ [Πέτρου Λαμπαδαρίου], ἤχος Β' Δι, Ἅγιος ὁ Θεός φφ. 22v – 23r, Τοῦ Βήματος, ἤχος Β' Δι	Τρισάγιον τό συνειδισμένον καί τοῦ Βήματος, σ. 122
φφ. 23r – 24r, [Δύναμις] Γεωργίου τοῦ Κρητός, ἤχος Β' Δι	Δύναμις τοῦ Κρητός, σ. 123
φ. 24r – v, Εἰς τὰς Δεσποτικὰς ἐορτάς μέλος ἀρχαῖον, ἤχος πλάγιος τοῦ Α' Πα, Ὅσοι εἰς Χριστόν φφ. 24v – 26v, Ἔτερον Βαλασίου Τερέως, ἤχος πλάγιος τοῦ Α' Πα	Δύναμις τῶν Δεσποτικῶν ἐορτῶν, ὅμοιον Βαλασίου ἱερέως τοῦ Νομοφύλακος, σσ. 124 – 126
φ. 27v, Εἰς τὴν ἐορτὴν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ [Πέτρου Λαμπαδαρίου], ἤχος Β' Δι, Τὸν Σταυρόν Σου φ. 27r – v, [Δύναμις], ἤχος Β' Δι	Τὸν Σταυρόν Σου προσκυνοῦμεν Δέσποτα, σσ. 126 – 127
φφ. 28r – 29r, Ἀλληλουάριον τοῦ Εὐαγγελίου Πέτρου Λαμπαδαρίου, ἤχος πλάγιος τοῦ Α' Πα, Ἀλληλούια	Ἀλληλουάριον τοῦ Εὐαγγελίου, σ. 128
φφ. 30r – 47v, Χερουβικά σύντομα τῆς ἐβδομάδος κατ' ἤχον	Χερουβικά κατ' ἤχον τῆς ἐβδομάδος, σσ. 134 – 149
φφ. 98r – 122v, Ἔτερα Χερουβικά κατ' ἤχον Γρηγορίου Πρωτοψάλτου	Ὅμοια Χερουβικά κατ' ἤχον Γρηγορίου Πρωτοψάλτου, σσ. 190 – 217
φφ. 123r – 144r, Κοινωνικά τῶν Κυριακῶν Γρηγορίου Πρωτοψάλτου	Ὅμοια κατ' ἤχον Γρηγορίου Πρωτοψάλτου, σσ. 290 – 314
φφ. 150r – 165r, Κοινωνικά τῶν Κυριακῶν κατ' ἤχον μελισθέντα παρὰ Δανιὴλ Πρωτοψάλτου	Κοινωνικά τῶν Κυριακῶν κατ' ἤχον Δανιὴλ Πρωτοψάλτου, σσ. 273 – 290
φφ. 165r – 173v, Κοινωνικά τῆς ἐβδομάδος Πέτρου Λαμπαδαρίου	Κοινωνικά τῆς ἐβδομάδος Πέτρου Λαμπαδαρίου, σσ. 263 – 273
φφ. 173r – 218v, Κοινωνικά τοῦ ἐνιαυτοῦ	Κοινωνικά τοῦ ἐνιαυτοῦ παρὰ διαφόρων ποιητῶν, σσ. 316 – 394
φφ. 219r – 223r, Τὰ παρόντα ψάλλονται εἰς τὴν Λειτουργίαν τοῦ μεγάλου Βασιλείου	Ἡ Θεία Λειτουργία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, σσ. 259 – 263
φφ. 223r – 225v, Εἰς τὴν Λειτουργίαν τῶν Προηγιασμένων	Ἡ Θεία καὶ Ἱερὰ Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων, σσ. 246 – 252

Ὁ Νικόλαος ἔλαβε ὑπ' ὄψιν του τό ἔντυπο ὕλικό καὶ ἀντιστρόφως. Παρατηροῦμε ὅτι ἀνάμεσα στοὺς κώδικές του δέν ὑπάρχουν δοξαστάρια τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου ἢ Ἀναστασιματάρια, καθ' ὅσον αὐτὰ εἶχαν ἤδη ἐκδοθεῖ. Τὰ *Εἰρμολόγια* πού ἐπισημάνθηκαν (Καρακ. 226, Παντ. 989) πρέπει νά ἔχουν γραφτεῖ πρὶν τὴν ἐκδοση τοῦ *Εἰρμολογίου* 1825, σύμφωνα μέ τίς ἀποχρῶσες ἐνδείξεις³⁴⁵. Μετά τὴν ἐκδοση τῶν *Ταμείων Ἀνθολογίας* 1824 καὶ 1834, τοῦ *Καλοφώνικου Εἰρμολογίου* 1835 καὶ τοῦ *Δοξασταρίου τοῦ Ἰακώβου* 1836, ἡ χειρόγραφη παραγωγή τοῦ Νικολάου περιορίστηκε στή συγγραφή τῶν

³⁴⁵ Ἀναλυτικά γιὰ τὴ χρονολόγηση τῶν *Εἰρμολογίων*, βλ. Μέρος Β', Κεφ. Α', 2. β.

Μαθηματαρίων καὶ τῶν *Στιχηραρίων* του, κωδίκων, δηλαδή, πού περιελάμβαναν μὴ ἐκδοθέντα μέλη. Αὐτό σημαίνει ὅτι ἡ κωδικογραφικὴ δραστηριότητα τοῦ Νικολάου ἐξυπηρετοῦσε πραγματικές λειτουργικὲς καὶ μουσικὲς ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς του καί, ὅπωςδήποτε, συμβάδιζε μὲ τὴν πρόοδο τῆς μουσικῆς τυπογραφίας.

ν. Ἡ συνεισφορά τοῦ Νικολάου σέ ἄλλους κώδικες.

Ἡ ἐλλιπὴς κατάρτιση τῶν ἐντύπων ἀλλὰ καὶ οἱ ἰδιαίτερες μουσικὲς προτιμήσεις τῶν ἀγιορειτῶν ὁδήγησαν κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ στὴ συμπύληση ἀρκετῶν νέων χειρογράφων, στὰ ὁποῖα ὁ Νικόλαος κλήθηκε νὰ συνεισφέρει μὲ τίς ἐξηγητικὲς καὶ συνθετικὲς του ἐργασίες. Ἔχουν ἐπισημανθεῖ κώδικες³⁴⁶ πού δείχνουν ποιὰ μέλη εἶχαν ζητήσει οἱ ἀγιορεῖτες ἀπὸ τὸ Νικόλαο. Τὰ καταγεγραμμένα μέλη ὁμαδοποιοῦνται σέ δύο κατηγορίες, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀναλυτικὴ ἀποδελτίωση: α) ἐξηγήσεις πού πραγματοποιήθηκαν ἀπὸ τὸ Νικόλαο, ὅπως τῶν ἀνοιξανταρίων κατὰ τὸ ἀγιορείτικο ὕφος³⁴⁷, διαφόρων μαθημάτων παλαιῶν καὶ σύγχρονων μελωδῶν³⁴⁸, ἐξήγηση συνθέσεων τοῦ Συνεσίου Ἰβηρίτου, ὅπως πολυελέων, ἐκλογῶν καὶ δοξολογιῶν³⁴⁹, β) συνθέσεις τοῦ Νικολάου, ὅπως ὁκτάγηχα ἀπολυτίκια³⁵⁰, πολυέλεοι - ἐκλογές καὶ στιχηρικά μέλη³⁵¹, καὶ γ) ἕτερα μέλη πού, προφανῶς, ὑπῆρχαν στὴν κατοχὴ τοῦ Νικολάου³⁵². Ἀφορμώμενοι ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τῶν κωδίκων μποροῦμε νὰ κάνουμε τίς ἐξῆς

³⁴⁶ Πρόκειται γιὰ τοὺς κώδ. Διον. 723, Διον. 740, Δοχ. 629, Ἰθῆρ. 2056, Καρακ. 216, Καρακ. 222, Καρακ. 240, Παντ. 923 καὶ Χιλίαν. 95 (1025), Μ. Λαύρας Θ 160, Παντ. 923, Παντ. 935, Παντ. 1036, Χιλίαν. 95 (1025). Γιὰ τὸ συνολικὸ περιεχ. βλ. ἀναλυτικὸ περιγραφικὸ κατὰλογο.

³⁴⁷ *Τριαδικὰ ψαλλόμενα εἰς ταῖς ἀγρυπνίαις, τὰ ὁποῖα ἐμελοποιήθησαν παρὰ διαφόρων ποιητῶν. Τὸ δὲ παρὸν κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νῆρ, Ἀνοιξαντός Σου*, Παντ. 923/ φ. 1r - 21v.

³⁴⁸ *Θεοτόκε Παρθένε* τοῦ Πέτρου Μπερεκέτου (Διον. 740, φ. 68r - 79r)· *Κεκραγάρια* Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ (Παντ. 923, φ. 29r - 46v)· *δογματικά* Θεοτοκία Χρυσάφου τοῦ Νέου (Χιλίαν. 95. 1025, φ. 145r - 200v)· *Κεχαριτωμένη* σέ ἥχο Α' τετράφωνο Ἰωάννου Κουκουζέλη (Χιλίαν. 95. 1025, φ. 235r - 241r)· *Λόγον ἀγαθόν* Ἀναστασίου Ραφανιώτου σέ ἥχο Δ' λέγετο (Καρακ. 240, φ. 175r - 182v)· *πασπανοάρια* Εὐαγγελίου τοῦ ὁρθρου Ἰωάννου Πρωτοψάλτου (Καρακ. 240, φ. 250r - 260r)· *δοξολογίες* Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν καὶ Πέτρου Μπερεκέτου (Καρακ. 240, φ. 260r - 295v), *δοξολογία* Ἀναστασίου Ραφανιώτου σέ ἥχο πλ. Β' (Χιλίαν. 95. 1025, φ. 229r - 235r)· *Δύναμις Ἁγίος ὁ Θεός* Ξένου Κορώνη, Γεωργίου Κρητός καὶ *Δύναμις Ὅσοι εἰς Χριστόν* Μπαλασίου (Παντ. 923, φ. 158r - 160r)· *κοινωνικά* *Αἰνεῖτε* Πέτρου Βυζαντίου (Παντ. 923, φ. 200r-207v) καὶ τοῦ ἐνιαυτοῦ (Παντ. 923, φ. 230r - 231v)· *καλοφωνικά* μαθήματα Μανουήλ Χρυσάφη, Μπαλασίου Ἱερέως, Πέτρου Μπερεκέτη καὶ Δανιήλ Πρωτοψάλτου (Παντ. 923, φ. 317r - 344v)· μέλη ἀπὸ τὸ στιχηράριο τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν (Παντ. 935, φ. 79r - 84v, Παντ. 1036, φ. 108r - 123v).

³⁴⁹ *Πολυέλεος Δοῦλοι Κύριον* σέ ἥχο Γ' (Καρακ. 222, φ. 31r - 48r, Καρακ. 240, φ. 96r - 112r, Χιλίαν. 95 (1025), φ. 201r - 217v)· *ἐκλογὴ Λόγον ἀγαθόν* σέ ἥχο Δ' (Διον. 723, φ. 183v - 194v)· *δοξολογία* σέ ἥχο Α' τετράφωνο (Χιλίαν. 95. 1025, φ. 224r - 229r).

³⁵⁰ Περιέχονται στὸν κωδ. Καρακ. 240, φ. 183r - 241v.

³⁵¹ Πρόκειται γιὰ τὸν πολυέλεο *Δοῦλοι Κύριον* σέ ἥχο πλ. Δ' (Διον. 723, φ. 163v - 183v), τὴν ἐκλογὴ στὴν ἐορτὴ τῶν Ἀρχαγγέλων σέ ἥχο πλ. Β' *Νενανώ* (Καρακ. 240, φ. 162r - 169v) καὶ τὴν ἐκλογὴ στὸν ἅγιο Νικόλαο σέ ἥχο *Ἁγία* (Καρακ. 240, φ. 151r - 162r)· *δοξαστικά* τῆς ἐορτῆς Μιχαήλ ἀρχιεπισκόπου Συνάδων (Μ. Λαυρ. Θ 160, φ. 11r - 17v).

³⁵² *Ἀνοιξαντάρια* παλαιά (Ἰθῆρ. 2056 - τεύχος)· *Ἀνοιξαντάρια* παλαιά σύντμηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακα (Καρακ. 222, φ. 1r - 20v)· *Ἀνοιξαντάρια* Χουρμουζίου Χαρτοφύλακα (Καρακ. 222, φ. 1r - 20v)· *Μακάριος ἀνὴρ* Πέτρου Λαμπαδαρίου (Παντ. 923, φ. 21v - 28v)· *Ρόδον τὸ ἀμάραντον* Χουρμουζίου Χαρτοφύλακα (Καρακ. 240, φ. 241r - 249v)· *Πολυέλεος Δοῦλοι Κύριον* Πέτρου Λαμπαδαρίου (Καρακ. 240, φ. 132r - 148r)· *Πολυέλεος Δοῦλοι Κύριον* Χουρμουζίου Χαρτοφύλακα (Καρακ. 240, φ. 114r - 132v)· *χερουβικά* τῆς ἐβδομάδος Πέτρου Λαμπαδαρίου (Καρακ. 216, φ. 437r κ. ἐ.).

παρατηρήσεις: 1) Ὁ Νικόλαος καλεῖται νά διαδόσει τίς ἐργασίες του, ἐξηγητικές καί συνθετικές, καί ὄχι ἀπλά νά ἀντιγράψει κάποιο κώδικα, 2) Ἀπό τό Νικόλαο ζητήθηκε ἡ συνδρομή σέ συγκεκριμένα μέλη καί κυρίως σέ ἐκεῖνα πού ψάλλονταν τήν περίοδο αὐτή στό Ἅγιον Ὅρος, 3) Συμπληρώνεται ἡ εἰκόνα τοῦ Νικολάου ὡς γραφέα ἐνεργοῦ καί δραστηριοποιημένου· ὁ Νικόλαος φαίνεται παρών στά μουσικά πράγματα τοῦ Ἁγίου Ὁρους καί ὅτι δέν ἔγραφε γιά προσωπική του κατανάλωση ἀλλά γιά νά καλύψει τίς τρέχουσες λειτουργικές ἀνάγκες³⁵³. οἱ περιπτώσεις τῶν παραπάνω κωδίκων φανερώνουν τήν ἐκτίμηση τῶν ἀγιορειτῶν στό πρόσωπο τοῦ Νικολάου καί τήν ἀναγνώριση τῆς μουσικῆς του ἐργασίας, ἐξηγητικῆς καί συνθετικῆς.

γ. Οἱ πηγές τῶν χειρογράφων τοῦ Νικολάου.

Ποιές χειρόγραφες πηγές χρησιμοποίησε ὁ Νικόλαος κατά τήν κωδικογραφική του δραστηριότητα; Ἡ ἀπάντηση ἐκ πρώτης ὄψεως δέν εἶναι εὐκόλη, διότι ἀπό τήν πλευρά τοῦ Νικολάου δέν ἔχουμε κάποια ιδιαίτερη πληροφορία σχετικά μέ τήν ἐργασία καί τίς πηγές του. Τό χειρόγραφο ὑλικό, ὅμως καί ἡ σύγκριση τοῦ περιεχομένου τῶν κωδίκων μᾶς ὁδηγοῦν σέ σοβαρές ἐνδείξεις γιά τό ποιές πιθανολογοῦνται ὡς πηγές κατά τήν περίοδο χρήσης τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας ἀλλά καί κατά τήν ἐξηγητική του ἐργασία. Μιά ιδιαίτερη περίπτωση ιδιοκτησίας κώδικα ὡς πηγῆς μελῶν εἶναι ὁ Δοχ. 343 καί ἀφορᾷ ἀντιγραφική δραστηριότητα τοῦ Νικολάου κατά τήν πρώτη περίοδο. Ὁ κώδικας ἀνῆκε τό πιθανότερο στό Νικόλαο³⁵⁴ καί ἀποτέλεσε τή βάση γιά τήν κατάρτιση τοῦ Δοχ. 365. Τό συμπέρασμα προκύπτει ἀπό τήν ἐμφανή ὁμοιότητα στή σειρά καταχώρησης τῶν ἐμπεριεχομένων μελῶν, ὅπως προκύπτει ἀπό τόν παρακάτω συνοπτικό συγκριτικό πίνακα μελῶν τῶν δύο κωδίκων:

Δοχ. 343	Δοχ. 365
Γραφέας: ἄγνωστος	Γραφέας: Νικόλαος
Σημειογραφία: Πρωτότυπος καί ἐξηγητική	Σημειογραφία: Πρωτότυπος καί ἐξηγητική
Μέλη ἀπό φ. 132r ἕως τέλους: Ἰδιόμελα τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, <i>Κύριε ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις</i> Πέτρου Λαμπαδαρίου, <i>Ἵρρες Χριστουγέννων</i> Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, <i>Ἵρρες Θεοφανείων</i> Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, <i>Ἵρρες</i>	Μέλη ἀπό φ. 230r ἕως τέλους: Ἰδιόμελα τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, <i>Κύριε ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις</i> Πέτρου Λαμπαδαρίου, <i>Ἵρρες Χριστουγέννων</i> Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, <i>Ἵρρες Θεοφανείων</i> Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, <i>Ἵρρες</i>

³⁵³ Χαρακτηριστικό παράδειγμα εἶναι ὁ Παντ. 935 πού περιέχει μέλη τοῦ στιχηραρίου τοῦ Γερμανοῦ γεγραμμένα γιά τίς λειτουργικές ἀνάγκες τῆς μονῆς Παντελεήμονος. Πρόκειται γιά τό δοξαστικό τῶν ἑσπερίων τοῦ ὁσίου Στεφάνου τοῦ Νέου, τοῦ ὁποῦ ἡ χάρα φυλάσσεται στό καθολικό τῆς Μονῆς. Ἡ χάρα τοῦ ὁσίου ἀφιερώθηκε, ὡς γνωστόν, τό 1815 ἀπό τή Δόμνα Ρωξάνδρα, σύζυγο τοῦ Ἡγεμόνα τῆς Μολδοβλαχίας Σκαρλάτου Καλλιμάχη, γιά νά τελεῖται ἀγρυπνία ὑπέρ αὐτῆς κατά τή μνήμη τοῦ ὁσίου, πρβλ. Σμυρνάκης, Ὅρος, σ. 669.

³⁵⁴ Αὐτό προκύπτει ἀπό τήν ὑπαρξή παρασελίδων ἐξηγήσεων σέ μέλη στιχηραρίου τοῦ Γερμανοῦ καί δηλώνει ἐλευθερία χρήσης τοῦ κώδικα πού προκύπτει ἀπό τήν ιδιοκτησία αὐτοῦ.

Μ. Παρασκευῆς Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, [μετά τούτων τῶν μελῶν ὁ κώδικας κολοβωμένος].	Μ. Παρασκευῆς Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, <i>Σέ τόν ἀναβαλλόμενον Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, Ἀναστάσεως ἡμέρα Μανουήλ Χρυσάφου, Ἄμωμος.</i>
---	--

Γιά τήν περίοδο τῆς νέας σημειογραφίας τό ἐρώτημα περί τῶν πηγῶν καθίσταται θεμελιακό, ἂν ἀναλογιστοῦμε ὅτι οἱ κώδικές του ἀποτελοῦν ταμεῖον ἐξηγημένων μελῶν. Εἶναι γνωστό ὅτι, γενομένης τῆς σημειογραφικῆς ἀλλαγῆς, παρουσιάστηκε ἡ ἀνάγκη ταχύρρυθμης μεταγραφῆς τῶν παπαδικῶν μελῶν στό νέο σύστημα, ἔτσι ὥστε νά ἐξυπηρετηθεῖ ὁ μέγας ἀριθμός τῶν ψαλτῶν πού υἱοθετοῦσε τή νέα γραφή καί νά θεραπευθοῦν οἱ λειτουργικῆς ἀνάγκες τῆς περιόδου³⁵⁵. Ὁ ἐντοπισμός τῶν πρωτογράφων τῆς ἐξήγησής³⁵⁶ καί ἡ χρονική τοποθέτησή τους τήν πρώτη εἰκοσαετία μετά τή σημειογραφική ἀλλαγή, μέ ἀφετηριακή χρονία τό 1816, ἀποδεικνύει τήν ἔντονη μέριμνα πού ἐπέδειξαν οἱ Κωνσταντινοπολίτες ἐξηγητές Χουρμούζιος Χαρτοφύλακας καί Γρηγόριος Λαμπαδάριος (καί μετέπειτα Πρωτοψάλτης, 1819 – 1821), γιά τόν ἄμεσο καταρτισμό κωδίκων πού περιελάμβαναν τά ἀναγκαῖα μέλη.

Στό Ἅγιον Ὅρος καί κατά τήν περίοδο τῆς στροφῆς τοῦ Νικολάου πρὸς τό νέο σημειογραφικό σύστημα³⁵⁷, ὁ Δοχειαρίτης ψάλτης ἀντιμετώπισε τήν ἴδια ἀνάγκη ἐφοδιασμοῦ ἐξηγημένων μελῶν, δεδομένου ὅτι τά μοναδικά ἔντυπα τῆς νέας σημειογραφίας ἀφοροῦσαν ἕως τότε μόνο τό Ἀναστασιματάριο καί Δοξαστάριο τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου. Ὁ Νικόλαος, λοιπόν, μπροστά στήν ἐπιτακτική ἀνάγκη τῆς καθ' ἡμέραν ψαλμώδησης στίς ἱερές ἀκολουθίες ἀναζήτησε τίς κατάλληλες πηγές γιά τήν κατάρτιση Ἀνθολογιῶν, πού θά περιελάμβαναν τά ἐξηγημένα πλέον μέλη τοῦ ἑσπερινοῦ, τοῦ ὄρθρου καί τῆς Θ. Λειτουργίας. Δεδομένου ὅτι ὁ Νικόλαος καταγράφει σέ ὅλους τοὺς κώδικές του μέλη πού ἐξηγήθηκαν, κυρίως, ἀπό τό Γρηγόριο³⁵⁸, οἱ πηγές του πρέπει νά ἀναζητηθοῦν ἀνάμεσα στοὺς κώδικες πού περιεῖχαν τίς ἀνάλογες ἐξηγήσεις.

Δέν μποροῦμε νά γνωρίζουμε μέ βεβαιότητα ποιοί κώδικες τῆς νέας σημειογραφίας χρησιμοποιήθηκαν ἀπό τό Νικόλαο γιά τήν συμπίληση τῶν χφ. του. Ὡστόσο, στό Ἅγιον Ὅρος ὑπῆρχαν ἀπό πολύ νωρίς κώδικες πού περιεῖχαν τίς ἐξηγήσεις τῶν Κωνσταντινοπολιτῶν ἐξηγητῶν³⁵⁹. Ἰδιαίτερα δέ στή μονή

³⁵⁵ Ἡ «Πατριαρχική Διακήρυξις», πού συνοδεύεταν ἀπὸ τήν «Ἀπανταχοῦσα» τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου ΣΤ' καί ἐκδόθηκε τό 1815 ἀπὸ τό πατριαρχικό τυπογραφεῖο, μαρτυρεῖ τήν ἀνάγκη μεταγραφῆς ὅλων τῶν βιβλίων πάντων τῶν μέχρι τοῦδε ἁσματογραφηθέντων παλαιῶν τε καί νέων πονημάτων, Στάθης, Τά πρωτόγραφα, σ. 697.

³⁵⁶ Περιληπτικό κατάλογο τῶν πρωτογράφων τῆς ἐξήγησής βλ. Στάθης, Τά πρωτόγραφα, σσ. 703 – 707.

³⁵⁷ Ἡ στροφή τοῦ Νικολάου στό νέο σημειογραφικό σύστημα τοποθετεῖται μεταξύ τῶν ἐτῶν 1820 καί 1824. Πρσ. βλ. στό οἰκεῖο κεφ. Ὁ Νικόλαος ὡς ἐξηγητής.

³⁵⁸ Ὁ Νικόλαος ἐπέλεξε νά καταγράφει στίς ἀνθολογίες του τίς ἐξηγήσεις τοῦ Γρηγορίου καί κατ' ἐπιλογὴν ἐξηγήσεις τοῦ Χουρμούζιου.

³⁵⁹ Πρβλ. τοὺς ἐκδεδομένους καταλόγους τῶν χφ. Βυζαντινῆς μουσικῆς τοῦ Ἁγίου Ὁρους, Στάθης, *Χειρόγραφα Α – Γ*. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε τοὺς παρακάτω κώδικες: Δοχ. 340 (1818): ἐξηγήσεις Γρηγορίου Λαμπαδαρίου καί Χουρμούζιου Χαρτοφύλακος, βλ. Στάθης, *Χειρόγραφα Α'*, σσ. 427 – 429· Παντ. 934 (1818): ἐξηγήσεις Γρηγορίου Λαμπαδαρίου, βλ. Στάθης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 237 – 240· Παντ. 953 (1815 – 1825): ἐξηγήσεις Γρηγορίου Πρωτοψάλτου, βλ. Στάθης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 269 – 274· Παντ. 986 (1815 –

Δοχειαρίου ἔχουν ἐπισημανθεῖ τρεῖς κώδικες πού περιέχουν τίς ἐξηγήσεις τῶν Γρηγορίου Πρωτοψάλτου καί Χουρμουζίου Χαρτοφύλακα, οἱ ἀνθολογίες Δοχ. 1238, Δοχ. 1239 καί Δοχ. 1240, μέ χρονολογία συμπλήρωσης μεταξύ τῶν ἐτῶν 1822 καί 1840³⁶⁰. Ἐπειτα ἀπό συγκριτική ἀντιπαραβολή τῶν κωδίκων διαπιστώθηκε ὅτι ὑπάρχει σχέση μεταξύ τῆς τρίτομης ἀνθολογίας καί τῶν ἀνθολογιῶν τοῦ Νικολάου, ὅσον ἀφορᾷ τήν ὕλη³⁶¹ καί τή σημειογραφία τῶν μελῶν³⁶². Αὐτές καί ἄλλες ἐνδείξεις³⁶³ μᾶς ὁδηγοῦν στή βásiμη ὑπόψια ὅτι οἱ βασικές στήν ψαλτική χρῆση³⁶⁴ ἀνθολογίες Δοχ. 360, Δοχ. 362, Δοχ. 370 καί Χιλίαν. 148 (1007) σχετίζονται μέ τήν τρίτομη ἀνθολογία³⁶⁵.

Δοχ. 1239, σ. 611

Δοχ. 362, 101v

1830): ἐξηγήσεις Γρηγορίου Πρωτοψάλτου, Στάθης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 357 – 359· Παντ. 988 (1815 – 1830): ἐξηγήσεις Γρηγορίου Πρωτοψάλτου, Στάθης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 362 – 364.

³⁶⁰ Πρβλ. Στάθης, *Χειρόγραφα Α'*, σσ. 606 – 623, ὅπου παρατίθεται ἀναλυτικά τό περιεχόμενο τῶν ἐν λόγω κωδίκων.

³⁶¹ Ἡ ἀναλυτική καταλογογράφηση ἔδειξε ὅτι τά μέλη τῶν ἀνθολογιῶν τοῦ Νικολάου ἀποτελοῦν ὑποσύνολο τῆς ὕλης τῆς τρίτομης ἀνθολογίας.

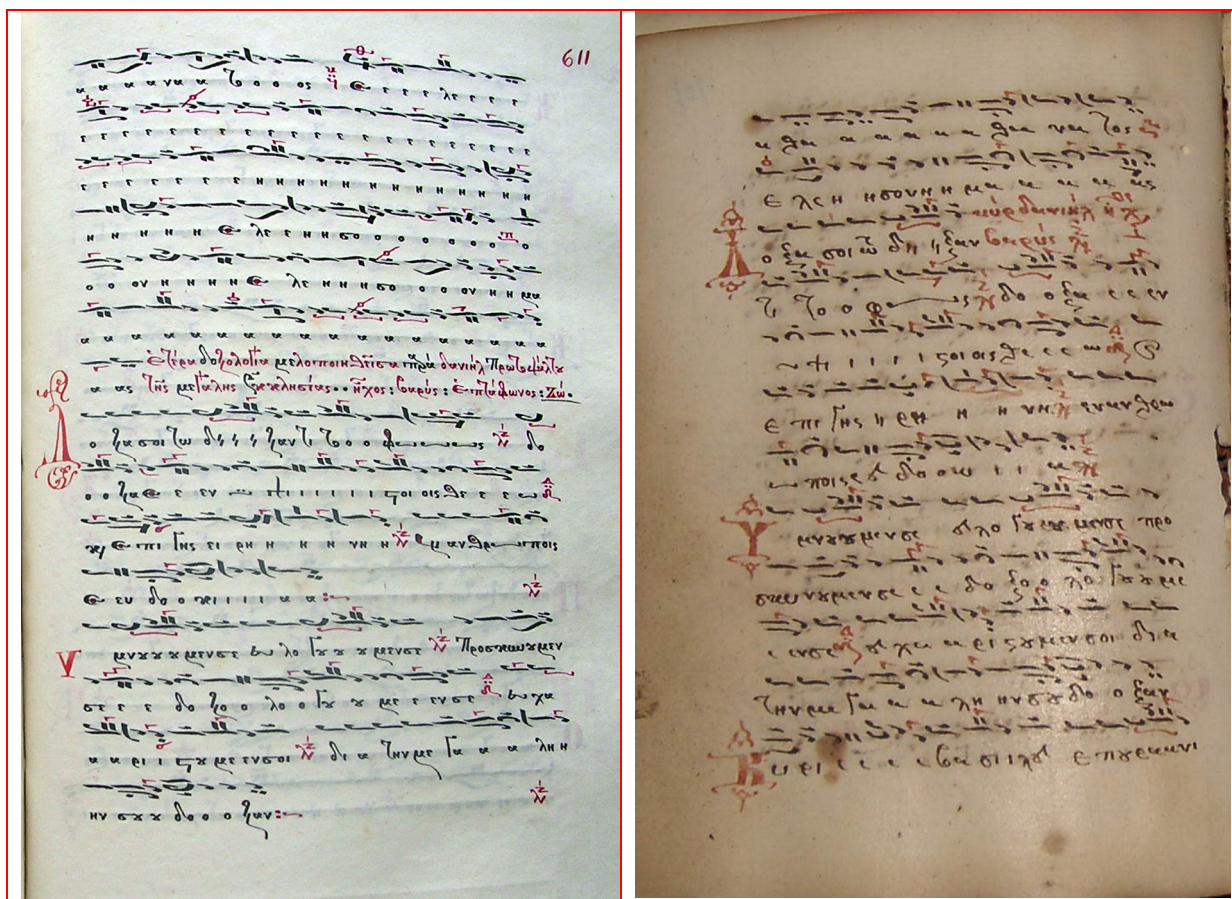
³⁶² Ἡ σημειογραφία τῶν κοινῶν μελῶν ταυτίζεται, πέρα ἀπό τίς περιπτώσεις ἀβλεψίας, παράλειψης μαρτυριῶν ἢ φθορῶν ἢ διαφορετικῶν σημειογραφικῶν τύπων πού ὁπωσδήποτε, δέν ἀλλοιώνου τό κείμενο καί δέν ἐπηρεάζουν τό τελικό ἄκουσμα τοῦ μέλους.

³⁶³ Ὁ γραφέας τῆς τρίτομης Ἀνθολογίας ταυτίζεται, ὅπως προκύπτει ἀπό τήν ὁμοιότητα τῆς γραφῆς, μέ τό γραφέα τῶν σσ. 575 – 675 τοῦ μαθηματαρίου Γρηγ. 18, ἐντός τῶν ὁποίων περιέχονται ἐξηγήσεις καί συνδέσεις τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου. Αὐτό σημαίνει ὅτι οἱ δύο γραφεῖς δέν ἦταν ἀγνωστοί, προέρχονταν ἀπό τόν ἴδιο ἀγιορειτικό χώρο καί πολύ πιθανόν εἶχαν ἄμεση σχέση, ἐφοδιάζοντας ὁ ἓνας τόν ἄλλον μέ ἐξηγήσεις γιά τοὺς κώδικές τους.

³⁶⁴ Περιέχουν ὅλα τά ἀναγκαῖα μέλη γιά τήν καθημερινή καί «ἐπίσημη» ψαλτική πράξη.

³⁶⁵ Ἐλλείπει ἀπτῶν στοιχείων, τρεῖς ὑποθέσεις μπορούμε νά διατυπώσουμε γιά τή σχέση τῶν ἀνθολογιῶν τοῦ Νικολάου καί τῆς τρίτομης ἀνθολογίας τῆς Μονῆς Δοχειαρίου. Ἡ πρώτη εἶναι ὅτι ὁ Δοχειαρίτης μουσικός γνώριζε καί ἔλαβε ὑπ' ὄψιν του τήν τρίτομη ἀνθολογία κατὰ τήν ἐργασία τῆς κατάρτισης τῶν δικῶν του κωδίκων, ἐπεξεργαζόμενος ταυτόχρονα τό ὕλικό. Τά στοιχεῖα τῆς ἐπεξεργασίας ὑποσημειοῦνται στήν πργφ. *Ἀπό τήν ἀποδοχή τοῦ Νέου Συστήματος στή χρῆση καί διάδοση τῶν ἐξηγήσεων.* Ἡ δεύτερη ὑπόθεση εἶναι ὅτι ὁ γραφέας τῆς τρίτομης ἀνθολογίας ἀντέγραψε ἀπό τό Νικόλαο, ὁ ὁποῖος τότε θά εἶχε ὑπ' ὄψιν του μία τρίτη πηγή. Τρίτη ὑπόθεση εἶναι ὅτι καί οἱ δύο ἐργασίες προέρχονται ἀπό μία τρίτη ἀγνωστή πηγή. Κατά τήν ἀπόψή μας, ἡ ἀλήθεια θρίσκεται πλησιέστερα στήν πρώτη ὑπόθεση, διότι: α) τό περιεχόμενο τῆς τρίτομης ἀνθολογίας εἶναι σαφῶς εὐρύτερο (πρβλ. ἀναλυτικό περιεχόμενο τῶν κωδ. στό Στάθης, *Χειρογραφα Α'*, σσ. 606 – 623) ἀπό τό σύνολο τῶν ἀνθολογιῶν τοῦ Νικολάου, καί β) ἂν ὁ γραφέας ἀντέγραφε ἀπό τό Νικόλαο, θά μετέφερε τίς σημειογραφικές διαφορές τῶν ἀνθολογιῶν κάτι τέτοιο, ὅμως δέν συμβαίνει. Πιο ἀποδκτική εἶναι ἡ ἀπόψη τῆς ἐπεξεργασίας ἀπό τήν πλευρά τοῦ Νικολάου, ἐνῶ καί ἡ περίπτωση μιᾶς τρίτης πηγῆς δέν εἶναι ἀπορριπτέα, μέχρι τήν ἐμφάνιση νέων στοιχείων στό μέλλον.

Εἰκ. 1: Σύγκριση φφ. τρίτομης Ἀνθολογίας καὶ Ἀνθολογίας τοῦ Νικολάου.

Ἐφόσον ὁ Νικόλαος δραστηριοποιήθηκε κωδικογραφικά καὶ στά δύο γραφικά συστήματα ἐπιδιδόμενος στό ἔργο τῆς ἐξήγησης, πηγές του θεωροῦνται κατὰ βάσιν ὅλοι οἱ κώδικες τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας πού ἔχουν ἐπισημανθεῖ ὡς αὐτόγραφοι. Εἰδικότερα, οἱ ἀνθολογίες Δοχ. 341 καὶ Κουτ. 424 περιέχουν μέλη τοῦ ἐσπερινοῦ, τοῦ ὄρθρου καὶ τῆς Θ. λειτουργίας καὶ μαθήματα πού συναντᾶμε ἐξηγημένα στους κώδικες τῆς νέας σημειογραφίας. Τό ἀναστασιματάριο Καρακ. 231 εἶναι δυνατόν νά ἀποτελέσει τή βάση γιά τήν ἐξήγηση τῶν δογματικῶν θεοτοκίων καὶ ἄλλων ἐπιλεγμένων μελῶν. Τό δοξαστάριο τοῦ Ἰακώβου Δοχ. 365, ὁμοίως, εἶναι δυνατόν νά ἀποτελέσει τή βάση γιά τίς μετέπειτα ἐξηγητικές ἐργασίες πού συναντᾶμε στους χιλανδαρινούς μεικτούς κώδικες. Οἱ πηγές γιά τό στιχηράριο τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν πρέπει νά ἀναζητηθοῦν στά χφ στιχηράρια τῆς μονῆς Δοχειαρίου³⁶⁶.

δ. Ἡ ταυτότητα τοῦ Νικολάου μέσα στους κώδικες.

Ἕνα βασικό ζήτημα πού ἀπασχόλησε τήν ἔρευνα εἶναι αὐτό τῆς ταυτότητας τοῦ Νικολάου μέσα στους κώδικες ἢ ἀλλιῶς πῶς ἀνιχνεύεται ἡ ταυτότητα τοῦ

³⁶⁶ Στάθης, *Χειρόγραφα Α΄*: Δοχ. 306 (μέσα ΙΗ΄ αἰ.) Τριώδιον – Πεντηχοστάριον Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν, σ. 335· Δοχ. 317 (1747) Στιχηράριον Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν, σ. 357· Δοχ. 320 (μέσα ΙΗ΄ αἰ.) Στιχηράριον Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν, σ. 361· Δοχ. 325 Δοξαστάριον Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν, σ. 372· Δοχ. 326 (1763) Τριώδιον – Πεντηχοστάριον Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν, σ. 373· Δοχ. 328 (μέσα ΙΗ΄ αἰ.) Δοξαστάριον Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν, σ. 377· Δοχ. 329 (ἄ΄ ἡμισυ ΙΗ΄ αἰ.) Στιχηράριον Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν, σ. 378.

Νικολάου ως αντιγραφέα, εξηγητῇ καί συνθέτῃ. Εἶναι διαπιστωμένο ὅτι ὁ ἴδιος ἀποφεύγει τῇ συχνῇ ἀναγραφή τοῦ ὀνόματός του ὡς ποιητῇ τῆς ἐργασίας σέ ἀντίθεση μέ τούς ἄλλους ἀγιορεῖτες συνόμιλους του διδασκάλους καί ἐξηγητές Ματθαῖο Βατοπαιδινό καί Ἰωάσαφ Διονυσιάτη³⁶⁷. Ὁ Νικόλαος δέν ἀρέσκεται στήν ἀναγραφή σημειωμάτων καί τίτλων. Τά αὐτόγραφα σημειώματα πού ἀνευρίσκομε στή σεβαστή ἀπό ἀριθμητική ἀποψη συλλογή τῶν σχετιζομένων μέ τό θέμα μας κωδίκων, εἶναι μόλις τέσσερα³⁶⁸ καί μᾶς πληροφοροῦν μονάχα γιά τίς ἀντιγραφικές καί ἐξηγητικές ἐργασίες τοῦ Νικολάου. Τί συμβαίνει, ὅμως, μέ τίς συνθετικές ἐργασίες τοῦ ἀγιορεῖτη μελουργοῦ; Ἡ πρώτη δυσκολία πού συναντᾶμε στήν καταγραφή τῶν συνθεμάτων ἀφορᾷ τούς τίτλους πού δέν ἀναφέρουν τό μελωδῶ³⁶⁹. Ἡ ἄλλη δυσκολία συναρτώμενη μέ τήν πρώτη εἶναι ὅτι οἱ περισσότεροι αὐτόγραφοι κώδικες καλύπτουν τήν ταυτότητα τοῦ Νικολάου μελουργοῦ κάτω ἀπό τό μανδύα τῆς ἐκφράσεως «τοῦ αὐτοῦ», ἀκόμα καί ὅταν δέν προηγεῖται ἄλλη προηγούμενη ἀναγραφή τοῦ ὀνόματος³⁷⁰. Αὐτό γίνεται γιά τά περισσότερα συνθέματα, πλὴν τῶν ὀκταήχων ἀπολυτικίων τῶν δεσποτικῶν ἐορτῶν πού διαθέτουν ἐπώνυμο τίτλο³⁷¹. Ἡ ἀνίχνευση τοῦ συνθετικοῦ ἔργου πραγματοποιεῖται μέ τή συνδρομή δύο βασικῶν κωδίκων: τοῦ αὐτογράφου Δοχ. 467 καί τοῦ ἀντιγραμμένου ἀπό ἄγνωστο γραφέα Δοχ. 404 πού, ὅπως φαίνεται ἀπό τό περιεχόμενο, ἐπωμίσθηκε τό σημαντικό ἔργο καταγραφῆς τῆς ἐργασίας τοῦ Νικολάου. Παρά τό γεγονός ὅτι περιέχουν καί μέλη κοινά³⁷², οἱ δύο κώδικες διασταυρούμενοι μᾶς προσφέρουν τήν πληρέστερη, κατὰ τό δυνατόν, εἰκόνα τοῦ συνθετικοῦ ἔργου τοῦ Νικολάου. Ἐπώνυμο τίτλο ἔχουν καί οἱ ἐργασίες σύντμησης

³⁶⁷ Ἡ τακτική τοῦ Νικολάου νά μὴν ἀναγράφει τό ὄνομά του ἔρχεται σέ πλήρη ἀντίθεση μέ τήν τακτική τῶν ἄλλων συνόμιλων του, Ματθαίου Βατοπαιδινού καί Ἰωάσαφ Διονυσιάτη, οἱ ὁποῖοι σχεδόν σέ κάθε ἐργασία τους, συνθετική ἢ ἐξηγητική, ἀναγράφουν τό ὄνομά τους ἢ καταγράφουν σημειώματα, σέ κάποιες περιπτώσεις μακροσκελέστατα, πού, θεβαίως, καδίστανται χρησιμότητα γιά τήν ἔρευνα ἐξαιτίας τῆς πληθώρας τῶν πληροφοριῶν πού περιέχουν. Ἐνδεικτικά ἀναφέρουμε τούς κώδ. Διον. 651 (Στάθης, *Χειρόγραφα Β*, σ. 750), Διον. 652 (ὅ. π., σ. 752), Διον. 678 (ὅ. π., σ. 757), Διον. 691 (ὅ. π., σ. 771), Διον. 693 (ὅ. π., σ. 774), Διον. 694 (ὅ. π., σ. 778), Διον. 705 (ὅ. π., σ. 788), Διον. 707 (ὅ. π., σ. 791) τοῦ Ἰωάσαφ Διονυσιάτη καί Διον. 690 (ὅ. π., σ. 768), Πανηγυρική (ἐκδοση τῆς I. M. Βατοπαιδίου, σ. 23) τοῦ Ματθαίου Βατοπαιδινού.

³⁶⁸ Πρόκειται γιά τά σημειώματα Δοχ. 341, φ. 448r (ἀναφορά γιά τήν ἀντιγραφική ἐργασία τοῦ Νικηφόρου – Νικολάου), Χίλιαν. 54 (973), φ. 305v καί Χίλιαν. 580, IAn (ἀναφορά γιά τήν ἀντιγραφική – ἐξηγητική ἐργασία τοῦ Νικολάου), καί Δοχ. 327, φ. 448r (ἀναφορά γιά τήν ἐξηγητική ἐργασία τοῦ Νικολάου στό στιχηράριο τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν).

³⁶⁹ Πρβλ. τούς τίτλους στοὺς κώδ. Βατ. 1810, φφ. 67v – 76v, Δοχ. 370, σσ. 487 – 503, Δοχ. 471, φφ. 65r, 110v, 115v, Καρακ. 240, φ. 151r καί M. Λαύρας M 22, φφ. 81v, 111r – 119r, ὅπου δέν ὑπάρχει καμία ἀναφορά μελουργοῦ.

³⁷⁰ Πρβλ. τούς τίτλους στοὺς κώδ. Βατ. 1810, φφ. 76v – 80v, Δοχ. 471, φφ. 73r, 119r, Καρακ. 240, φ. 162v καί M. Λαύρας M 22, φφ. 120v, 122r, ὅπου ὁ τίτλος «τοῦ αὐτοῦ» δέν ἀντιστοιχεῖ σέ καμία προηγούμενη ἀναφορά τοῦ ὀνόματος τοῦ Νικολάου.

³⁷¹ Στοὺς τίτλους τοῦ κώδ. Καρακ. 240, φφ. 183r κ. ἐ., προφανῶς, ἐπειδὴ ὁ Νικόλαος προσέδιδε στά ὀκτάηχα ἀπολυτίκια ἐξαίρετη σημασία ὡς συνθέσεις, ἀλλὰ καί ἐξαιτίας τῆς ἐτέρας σύγχρονης μελοποίησής τους ἀπὸ ἄλλους μελουργούς, ὅπως ὁ Χουρμούζιος Χαρτοφύλακας (Διον. 806, σσ. 199 κ. ἐ., Στάθης, *Χειρόγραφα Β*, σ. 850) καί ὁ Ἰωάσαφ Διονυσιάτης (Διον. 824, σσ. 417 – 488, Στάθης, *Χειρόγραφα Β*, σσ. 865 – 866).

³⁷² Τά ὀκτάηχα ἀπολυτίκια, τήν ἐκλογή στίς ἐορτές τῆς Θεοτόκου *Λόγον ἀγαθόν* καί τούς πολυελέους *Δούλοι, Κύριον* σέ ἦχο Α' καί πλάγιου τοῦ Δ'.

τῶν ἀνοιξανταρίων, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ χιλανδαρινός κώδικας 148 (1007)³⁷³. Πηγὴ, ἐπίσης, ἐξακρίβωσης τῆς ταυτότητας τοῦ Νικολάου ἀποτελοῦν οἱ κώδικες τῶν μαθηματαρίων³⁷⁴ καὶ τοῦ δοξασταρίου τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν³⁷⁵, προερχόμενοι ἀπὸ τῆ γραφίδα ἄλλων γραφέων καὶ ἀφοροῦν τίς ἐξηγητικές ἐργασίες του.

ε. Ἡ μορφή τῶν χειρογράφων τοῦ Νικολάου.

Ἡ αὐξανόμενη εἰσροὴ τοῦ ἐντύπου στὰ μουσικά πράγματα δὲ φάνηκε νὰ ἐπηρεάζει τὴ λιτὴ μὲν ἀλλὰ καλαίσθητη μορφή τῶν κωδίκων τοῦ Νικολάου. Ὁ Νικόλαος ἐμμένει στὸν τρόπο γραφῆς καὶ παραγωγῆς τῶν χειρογράφων του, τὸν ἴδιο πού ἀκολουθοῦσε καὶ πρὶν τὴν ἀλλαγὴ τοῦ σημειογραφικοῦ συστήματος. Οἱ κωδικὲς του παρέμειναν πρότυπα γιὰ τὸν τακτικὸ καὶ συστηματικὸ τρόπο γραφῆς. Στοιχεῖα πού ἀνιχνεύονται στὴν πρώιμη ἐργασία του, διαφαίνονται καὶ στὴν περίοδο τῆς ὀψίμης μουσικῆς του κωδικογραφίας, ὅπως: α) χρῆση συγκεκριμένου χαρτιοῦ (τουρκικοῦ στιλπνοῦ) πού μᾶλλον θὰ ἀγόραζε σὲ ποσότητες, ἐξαιτίας τῆς ἄσκησης τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ καλλιγράφου – κωδικογράφου³⁷⁶. β) ἡ ἀπαρέγκλιτη μέχρι σχολαστικοῦ βαθμοῦ κατάρτιση τετραδίων καὶ ἀρίθμησή τους³⁷⁷. γ) ἡ ὁμοιόμορφη γραφή, ἐξαιτίας τῆς χρήσης τῆς ἴδιας ἢ παρόμοιου τύπου γραφίδας σὲ ὅλες τίς περιπτώσεις κωδίκων³⁷⁸. δ) ἡ φιλοτέχνηση συγκεκριμένων πρωτογραμμάτων καὶ ἐπιτίτλων³⁷⁹ καὶ ε) ἡ καλαίσθητη δερμάτινη στάχωση (νεωτερικὴ μὲ ἐξογκώματα) διακοσμημένη μὲ σταμπωτά ἢ διαγραμμίσεις καὶ στίς δύο πλευρές τοῦ καλύμματος.

Ὁ Νικόλαος δὲν εἶναι ὁ ἔξοχος καλλιγράφος μὲ τὰ περίτεχνα πρωτογράμματα καὶ τίς διαμετρικὲς αὐξομειώσεις τῶν μουσικῶν του χαρακτήρων. Ὡστόσο, γράφει μὲ ἐπαγγελματικὴ συνείδηση. Τὰ κείμενά του ἀποκαλύπτουν τὴν

³⁷³ *Ανθολογία ἡ ὁποία περιέχουσα ἅπασαν τὴν ἱερὰν ἀκολουθίαν ἐσπερινοῦ ὁρθρου τε καὶ λειτουργίας. Καὶ πρῶτον τὰ τριαδικὰ τὰ ὁποῖα συνετημήθησαν παρὰ Νικολάου, Χιλίαν 148 (1007), φ. 1r.*

³⁷⁴ EBE 3022, φ. 1r: *Μαθηματαρίον τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ μελοποιηθέν παρὰ διαφόρων ποιητῶν καὶ ἐξηγητῶν παρὰ τοῦ πανοσιωτάτου κυρίου Νικηφόρου Δοχειαρίτου εἰς τὴν Νέαν τῆς Μουσικῆς Μέθοδον* Ξηροπ. 310/ φ. 1Ar: *Μαθηματαρίον ὅλου τοῦ ἐνὶ αὐτοῦ ἑμβελισθέντα δὲ παρὰ διαφόρων ποιητῶν, παλαιῶν τε καὶ νέων, ἐξηγητῶν εἰς τὴν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον καὶ μετὰ πάσης ἐπιμελείας διορθωθεῖσαν παρὰ Νικηφόρου Τερομονάχου δοχειαρίτη· αωμὰ' 1841, Ίανν. ιδ' -14 Παντ. 1042, φ. 1r: *Μαθηματαρίον τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ μελοποιηθέν παρὰ διαφόρων ποιητῶν καὶ ἐξηγητῶν παρὰ τοῦ πανοσιωτάτου κυρίου Νικηφόρου Δοχειαρίτου εἰς τὴν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον.**

³⁷⁵ Βατ. 1364, φ. 1r: *Στιχηράριον τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν περιέχον τὰ δοξαστικά τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἐορτῶν καὶ τινῶν ἐορταζομένων ἀγίων, ἐξηγητῶν εἰς τὴν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον παρὰ Παπά Νικολάου Δοχειαρίτου καὶ ἀντιγραφὴν παρὰ Σωφρονίου προηγούμενου Λαυριώτου.*

³⁷⁶ Προκαλεῖ ἐντύπωση ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Νικολάου στὴν ἀναζήτηση ποιοτικοῦ στιλπνοῦ καὶ χονδροῦ χάρτου γιὰ τὴ γραφὴ τῶν χειρογράφων του, ἐκτός ἐλαχίστων περιπτώσεων.

³⁷⁷ Σὲ ὅλους τοὺς κώδικες τὰ τεύχη εἶναι τετράδια καὶ ἀπαρέγκλιτα ἀριθμημένα δι' ἐλληνικῶν ἀριθμῶν στὸ verso τοῦ 8^{ου} φ. καὶ στὸ μέσον τῆς κάτω ὥας. Δὲν θὰ ἦταν ὑπερβολὴ νὰ ποῦμε ὅτι καὶ μόνο αὐτὸ τό χαρακτηριστικὸ θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελέσει ἀναγνωριστικὸ στοιχεῖο γιὰ τὴν ἐπισήμανση κάποιου κώδικα τοῦ Νικολάου.

³⁷⁸ Ἡ γραφὴ τοῦ Νικολάου εἶναι ὅμοια, ἐπομένως καὶ ἀναγνωρίσιμη καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς κωδικογραφικῆς του παραγωγῆς.

³⁷⁹ Τὰ πρωτογράμματά του εἶναι ἀπλά. Στὰ ἐπίτιτλα περιορίζεται σὲ τρεῖς συγκεκριμένους τύπους δέχρωμης (μαῦρο – κόκκινο) διακόσμησης: ὀφίοσχημη ταινία, πίοσχημος γόρδιος δεσμός (γιὰ τὴν ἀρχὴ τοῦ κώδικα) καὶ ταινιόσχημος γόρδιος δεσμός (γιὰ τὸ διαχωρισμὸ τῶν ἐνοτήτων ἐντὸς τοῦ κώδικα).

εικόνα τοῦ ἀκάματου, εὐσυνείδητου καί πειθαρχημένου ἐργάτη πού γνωρίζει τί πρέπει νά γράψει καί πῶς, δίχως χάσματα. Οἱ διορθώσεις εἶναι ἐλάχιστες, οἱ παραλείψεις, ὅπου ὑπάρχουν, σημειώνονται στά περιθώρια τοῦ βασικοῦ σώματος τοῦ κειμένου, πάντα καλαίσθητα. Ἡ καθαρή γραφή του δείχνει σταθερή γνώση τοῦ ἀντικειμένου. Τό ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ ἀναγνωρισιμότητα τῶν κωδίκων του, ὅπου δέν κατέγραφε τό ὄνομά του, παρά μόνο τό ἄφηνε νά διαφανεῖ μέσα ἀπό τό γριφῶδες ἀλλά καί σεμνό συνάμα λογότυπο «τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου ἱερομονάχου Δοχειαρίτου]».

2. Ὁ Νικόλαος ὡς μελουργός.

α. Γενική θεώρηση.

Ὁ Νικόλαος, παράλληλα μέ τό ἐξηγητικό ἔργο, παρουσίασε καί συνθετικό πού ἐκτείνεται στά τρία γένη³⁸⁰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μελοποιίας, τό Εἰρμολογικό³⁸¹, τό Στιχηραρικό³⁸² καί τό Παπαδικό³⁸³. Συνέδεσε ἀργούς εἰρμούς γιά τήν Θ' ὠδή, δοξαστικά, πολυελέους, ἐκλογές, μέλη τῆς Θ. λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου καί τῶν Προηγιασμένων Δώρων, καλοφωνικά μαθήματα καί ἀπολυτίκια τῶν Δεσποτικῶν ἑορτῶν ὁκτάηχα³⁸⁴.

Ἡ ἑναρξή τῆς συνθετικῆς του δραστηριότητος δέν μπορεῖ νά ἐντοπισθεῖ σέ κάποια συγκεκριμένη χρονολογία. Ἐντούτοις, ἡ ὑπαρξή τριῶν συνθέσεων στήν παλαιά σημειογραφία³⁸⁵, συνοδευόμενων ἀπό τήν παράλληλη ἐξήγηση τῆς μιᾶς στή νέα γραφή, μᾶς τοποθετεῖ χρονικά κατὰ τήν περίοδο μεταξύ τοῦ 1814 καί τοῦ 1825³⁸⁶, ἐποχή κατὰ τήν ὁποία ἔχει ἐπέλθει ἡ ἀλλαγὴ στό σημειογραφικό σύστημα καί ὁ Νικόλαος ἀποφασίζει νά ἀσχοληθεῖ μέ τό ἔργο τῆς ἐξήγησης τῶν παλαιῶν μελῶν. Ἀπό τό γεγονός ὅτι δέν ἔχουν ἐπισημανθεῖ ἄλλες αὐτόνομες συνθέσεις του στήν παλαιά γραφή, πλὴν τῶν προαναφερθεῖσιν σέ συνάρτηση μέ τό ἐξηγητικό μέλος, συμπεραίνουμε ὅτι ὁ κύριος ὄγκος τῆς συνθετικῆς του ἐργασίας ἀνήκει κατ' ἀποκλειστικότητα στήν περίοδο, κατὰ τήν ὁποία ἀποφάσισε νά χρησιμοποιοῦσε τίς πολλαπλές δυνατότητες τῆς ἀναλυτικῆς σημειογραφίας. Ἡ Νέα ἀναλυτικὴ Σημειογραφία δημιούργησε τίς προϋποθέσεις γιά τήν εὐκολή καί ἀπρόσκοπτη μελοποίηση ἐκκλησιαστικῶν μελῶν³⁸⁷. Παρά τούς κινδύνους

³⁸⁰ Γιά τὰ εἶδη καί τὰ γένη τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς, καθὼς καί γιά τήν ἀκολουθούμενη εἰδολογική κατάταξη τίς πρῶτες ἀναφορές κάνει ὁ Χρυσάνθος στό Θεωρητικό του, βλ. Χρυσάνθος, *Θεωρητικόν* Α', §§ 402 – 405, σσ. 179 – 180.

³⁸¹ Λέγοντες εἰρμολογικό γένος ἐννοοῦμε τό μέλος πού μᾶς παρέδωσε ἡ σύντομη καί ἀργή μελοποίηση τοῦ *Εἰρμολογίου*, ἀπό τοὺς Πέτρο Λαμπαδάριο καί Πέτρο Βυζάντιο. Τό Εἰρμολόγιο περιλαμβάνει τοὺς εἰρμούς τῶν κανόνων (τῆς Ὀκτωήχου, τοῦ Μηνολογίου καί τοῦ Τριωδίου – Πεντηχοσταρίου), τοὺς εἰρμούς χαρακτηριζόμενους ὡς *Καταβάσεις*, τὰ αὐτόμελα τροπάρια τῶν ὁκτώ ἡχων, ἥτοι τοὺς προλόγους τῶν στιχηρῶν προσομοίων, τὰ κατ' ἡχὸν καθίσματα, κοντάκια, ἐξαποστειλάρια, ἀντίφωνα, ἀναβαθμούς κλπ., βλ. Στάθης, *Αναγραμματισμοί* σ. 43· Στάθης, *Θεώρηση*, σ. 77· Ἀλυγιζάκης, *Μελωδήματα*, σσ. 23 – 24· Ἀλυγιζάκης, *Ὀκταήχια*, σσ. 123 κ. ἐ.

³⁸² Τό στιχηραρικό γένος περιλαμβάνει τή μελωδία τῶν στιχηρῶν ἰδιομέλων τῶν ἀκινήτων ἑορτῶν τοῦ Μηνολογίου, τῶν ἀναστασίμων ἰδιομέλων τῆς Ὀκτωήχου καί τῶν ἰδιομέλων τοῦ Τριωδίου καί τοῦ Πεντηχοσταρίου σέ ἀργό καί σύντομο μέλος. Ἡ ἀργή μελωδία συνιστᾷ τό παλαιό στιχηραρικό γένος «μετὰ τινος καινοῦ καλλωπισμοῦ» καί ἡ σύντομη τό νέο ἀργό στιχηραρικό καί νέο σύντομο, βλ. Ἀλυγιζάκης, *Μελωδήματα*, σσ. 17 – 19· Στάθης, *Αναγραμματισμοί* σσ. 40 – 41 καί 45 – 46.

³⁸³ Τό Παπαδικό γένος περιλαμβάνει τίς πλατεῖες μουσικῆς συνθέσεις ἐπὶ βραχέων κειμένων, ἥτοι τή μελωδία τῶν ἁσματικῶν, ἀλληλουαρίων, χερουδικῶν, κοινωνικῶν, ἀνοιξανταρίων, κεκραγαρίων, πολυελέων κλπ. Τό παπαδικό γένος περιλαμβάνει, ἐπίσης, τό οἰκηματάριο ἢ κοντακάριο, τό μαθηματάριο καί τό κρατηματάριο. Πρσ. βλ. σέ Στάθης, *Αναγραμματισμοί* σσ. 44 – 46· Στάθης, *Χειρόγραφα* Α', σσ. κδ' – λ'.

³⁸⁴ Τό ἔργο του ἐδῶ ἐξετάζεται σύμφωνα μέ τὰ γένη καί εἶδη τῆς ἐκκλησιαστικῆς μελοποιίας καί δέν ἐπεκτείνοντο σέ θέματα μορφολογίας τοῦ μέλους, παρά ὅπου εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖο. Τὰ θέματα τῆς μορφολογίας συνεξετάζονται στό οἰκεῖο κεφάλαιο.

³⁸⁵ Πρόκειται γιά τὰ δοξαστικά τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ἁγίου Μιχαήλ ἐπισκόπου Συνάδων (ἐσπερίων, ἀποστίχων καί αἰνῶν), δίπλα στά ὁποῖα καταγράφηκε ἡ ἐξήγηση τοῦ ενός γιά λόγους προφανῶς διδακτικούς. Τό θέμα ἐξετάζεται ἐκτενῶς στό περί συμβολῆς τοῦ Νικολάου στήν ἐξήγηση τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας κεφάλαιο.

³⁸⁶ Διαπιστώσαμε ἀπό τήν κωδικολογική ἐξέταση τοῦ ἔργου του ὅτι ὁ Νικόλαος ἀναλίσκεται στό ἀντιγραφικό ἔργο τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας μέχρι τό 1822 – 3.

³⁸⁷ Μέ τή μείωση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν σημαδιῶν καί τόν ἀκριβή καθορισμό τῆς ἐνέργειάς τους, τόν αὐστηρό καθορισμό τῆς χρονικῆς διάρκειας τῶν χαρακτήρων καί τέλος τόν κανονισμό τῆς δομῆς τῶν κλιμάκων στά

άλλοιώσης του παραδοσιακού μέλους που έλλόχευαν στην αναλυτική μέθοδο καταγραφής του εκκλησιαστικού ᾄσματος³⁸⁸, ο Νικόλαος θεράπευσε τις λειτουργικές και μουσικές ανάγκες, ακολουθώντας τη συνθετική παράδοση των προγενέστερων μουσικών προσωπικοτήτων. Η κύρια συνθετική του δράση έντοπιζεται από το 1830 και μετά, όπου τον βλέπουμε να δραστηριοποιείται έντονα κωδικογραφικά. Πιστεύουμε ότι η έντονη κωδικογραφική δραστηριότητα βοήθησε στην ταχεία συνθετική του ωρίμανση. Οι παραγγελίες των χειρογράφων, που συνοδεύονταν από παράλληλες παραγγελίες μελών, ή συνεχής τριβή με το παραδοσιακό μέλος και η έσωτερική ανάγκη έκφρασης της μουσικής του ιδιοσυγκρασίας ώθησαν τον έγκρατη της ψαλτικής τέχνης Νικόλαο να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της εποχής του.

Από τα βιογραφικά του στοιχεία διαπιστώνουμε ότι έζησε και δραστηριοποιήθηκε στο τέλος της εποχής που χαρακτηρίστηκε ως «δεύτερη μεγάλη άκμή» της εκκλησιαστικής μουσικής μετά την Άλωση³⁸⁹ και καταλαμβάνει τους χρόνους μεταξύ των ετών 1770 και 1820. Την εποχή αυτή δεσπόζουν οι επιβλητικές μορφές των Πέτρου Λαμπαδαρίου († 1778)³⁹⁰, Δανιήλ Πρωτοψάλτου († 1789)³⁹¹, Ιακώβου Πρωτοψάλτου († 1800)³⁹², Πέτρου του Βυζαντίου († 1808)³⁹³ και Γεωργίου του Κρητός († 1815)³⁹⁴. Παράλληλα, έζησε και έδρασε την ίδια εποχή με τους πρωτεργάτες της εφεύρεσης και καθιέρωσης του ισχύοντος μουσικού συστήματος Χρύσανθο, Γρηγόριο Πρωτοψάλτη και Χουρμούζιο Χαρτοφύλακα³⁹⁵. Οι μουσικές προσωπικότητες των μεγάλων δασκάλων του τέλους του ΙΗ' αϊ. πέρα από το πλούσιο συνθετικό έργο, διαμόρφωσαν την παράδοση που επιβιώνει από τον ΙΘ' αϊ. μέχρι και σήμερα, οι δέ «Τρεις Διδάσκαλοι» συντήρησαν και ανέπτυξαν το παραδοθέν έργο και επέδειξαν, ομοίως, ικανό συνθετικό έργο. Στα πλαίσια αυτής της παράδοσης πρέπει να εξετασθεί το έργο του Νικολάου, ως συνέχεια, δηλαδή, της ήδη διαμορφωμένης μουσικής και λειτουργικής εκκλησιαστικής παράδοσης. Είναι σημαντικό να κατανοήσουμε ότι ο Νικόλαος δεν είναι αποκομμένος από την προγενέστερη

τρία γένη και τους οκτώ ἤχους. Γιά όλα τά σημεία που αποτελοῦν τά βασικά χαρακτηριστικά τῆς Νέας Μεθόδου, βλ. Στάθης, *Ανάλυση*, σσ. 537 – 541.

³⁸⁸ Η διευκόλυνση στην καταγραφή του παραγόμενου μέλους ωφέλησε την εκμάθηση και παρασήμανση των μελών, παράλληλα, όμως, ἄνοιξε καί τήν κερκόπορτα γιά τήν εἰσαγωγή μελωδιῶν προερχομένων ἀπό τήν ἐξωτερική μουσική ἤ καί ἄλλων μελωδιῶν πού δέν συνάδουν μέ τό ἀκραιφνές ἐκκλησιαστικό πνεῦμα τῆς ὀρθόδοξης λειτουργικῆς μουσικῆς, βλ. σχετικᾶ Στάθης, *Πρόλογος*, σσ. 4, 5. Σχετική ἐπισήμανση γιά τήν ἐπακολουθήσασα ἐλευθεριότητα καί ἀλλοίωση τῆς ψαλτικῆς παράδοσης βλ. Πάρη, «Αναστατικές ἐκδόσεις βιβλίων ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς», *Διερευνήσεις*, σ. 15.

³⁸⁹ Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σ. 76.

³⁹⁰ Παπαδόπουλος, *Επισκόπησις*, σσ. 181 – 189· Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σσ. 76 – 80· Στάθης, *Πελοποννήσιος Στάθης*, Σύγχυση.

³⁹¹ Παπαδόπουλος, *Επισκόπησις*, σ. 165· Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σσ. 70 – 71.

³⁹² Παπαδόπουλος, *Επισκόπησις*, σσ. 165 – 167· Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σσ. 83 – 84. Στάθης, *Ιακώβος*, σσ. 36 – 45· Στάθης, *Ιακώβος Πρωτοψάλτης*, σσ. 317 – 334.

³⁹³ Παπαδόπουλος, *Επισκόπησις*, σσ. 167 – 168· Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σσ. 81 – 83· Στάθης, *Σύγχυση*.

³⁹⁴ Παπαδόπουλος, *Επισκόπησις*, σσ. 190 - 191· Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σσ. 92 – 93.

³⁹⁵ Περί των βιογραφικῶν στοιχείων των τριῶν διδασκάλων, βλ. Παπαδόπουλος, *Συμβολαί* σσ. 329 – 335· Morgan, *The 'Three teachers'*· Μπιλάλης, *Χουρμούζιος*.

παράδοση, αλλά, όπως θα δοῦμε καί παρακάτω, τό συνθετικό του ἔργο αποτελεί συνέχεια αὐτῆς.

Ἀπό τήν ἐξέταση τοῦ ἔργου του διαπιστώσαμε ὅτι κινητήριος μοχλός τῆς συνθετικῆς δραστηριότητάς του ἀποτελεῖ ἡ μουσικο – λειτουργική ἀναγκαιότητα τῆς ἐποχῆς σέ συνδυασμό μέ τήν ἐσωτερική ἀνάγκη ἐκφράσης τοῦ προσωπικοῦ μουσικοῦ ἰδιώματος, πάντα μέσα στά πλαίσια τῆς προγενέστερης παράδοσης. Αὐτές οἱ δύο παράμετροι δέν εἶναι δυνατόν νά ἐξετασθοῦν ξεχωριστά στό ἔργο τοῦ Νικολάου, ἀλλά ἀλληλοπλέκονται καί ἀναδεικνύονται σέ ὅλες τίς ἐκφάνσεις του.

1) Ὁ Νικόλαος καί τό εἰρμολογικό γένος.

Κατά τή νέα περίοδο, τό εἰρμολογικό γένος δύσκολα θά μπορούσε νά ἀποτελέσει πεδίο δημιουργίας, διότι σύμφωνα μέ τό Χρῦσανθο πού δίνει πληροφορίες περί τοῦ *τωρινοῦ τρόπου μελίζειν* καί συμβουλές πρὸς αὐτοὺς πού ἐπιθυμοῦν νά καταστρώσουν ἐκκλησιαστικές μελωδίες, «ὀλίγον ζητεῖται τὴν σήμερον τὸ μελίζειν, ἐπειδὴ τὰ περισσότερα μὲν ἀπὸ ἐκεῖνα, τὰ ὅποια θέλουσιν εἰρμολογικὸν μέλος εἶναι προσόμοια· τὰ δὲ λοιπά, ὅσα ψάλλονται μὲ ταχεῖαν ἀγωγὴν χρόνου ... ἐμελίσθησαν ἀπὸ τοὺς διδασκάλους Πέτρον Πελοποννήσιον καὶ Πέτρον Βυζάντιον»³⁹⁶. Ἀπὸ τήν καταγραφή τῶν μελῶν καταδεικνύεται ὅτι ὁ Νικόλαος δέν συνέθεσε ἐκ νέου τὰ ἤδη ὑπάρχοντα μέλη τοῦ εἰρμολογίου, οὔτε καινοτόμησε προτείνοντας ἄλλες νεότευκτες μελωδίες. Ἡ μοναδική του παρέμβαση στό εἰρμολογικό γένος, πού μᾶλλον προεκτείνεται στὴν καλοφωνία καὶ παρέχει τὴν εὐκαιρία γιὰ ἐκφράση τοῦ μουσικοῦ του ἰδιώματος, εἶναι ἡ, γιὰ λογαριασμό τῆς Μονῆς Χιλιανδαρίου, σύνθεση εἰρμῶν ψαλλομένων στίς Δεσποτικές καὶ Θεομητορικές ἐορτές, στή θ' ὥδῃ. Τό λειτουργικὸ κείμενο εἶναι σλαβωνικό. Τό βασικὸ σκαρίφημα τοῦ μέλους μᾶς ὁδηγεῖ στίς παραδοσιακές συνδέσεις τοῦ *Εἰρμολογίου*, ἡ ὅλη μελοποίηση ὅμως, λίαν καλλωπισμένη ἀργή εἰρμολογική, δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἀπλή προσαρμογὴ τοῦ γνωστοῦ μέλους τῶν καταβασίων τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου στό σλαβωνικὸ λειτουργικὸ κείμενο. Ἡ ἐντεχνη μελοποίησή τους καὶ ἡ θέση τους ἐντὸς τοῦ Χιλιαν. 163 (1038) τοῦ δευτέρου τόμου τῆς ἀνθολογίας (μέλη τῆς Θ. Λειτουργίας), σέ ἰδιαίτερη ἐνότητα καὶ πρὸς τό τέλος τοῦ κώδικα, μετὰ τῇ Λειτουργίᾳ τῶν Προηγιασμένων, δηλώνει ὅτι ὁ Νικόλαος προόρισε τοὺς εἰρμούς γιὰ τὴ Θ. Λειτουργία, ἀντὶ τοῦ *Ἄξιόν ἐστιν*. Παρόμοιο παράδειγμα καλλωπισμένης μελοποίησης εἰρμῶν τῆς Θ' ὥδῃς ἔχουμε ἀπὸ τό Χουρμούζιο Χαρτοφύλακα πού ἐκδόθησαν ἀπὸ τὸν ἴδιο στό *Εἰρμολόγιον* τοῦ 1825³⁹⁷.

2) Ὁ Νικόλαος καί τό στιχηραρικό γένος.

Ἡ κάλυψη τῶν μουσικῶν κενῶν συνδέεται μέ τὴ μουσικὴ ἐπένδυση κειμένων πού συντάχθηκαν σέ νεότερη ἐποχὴ καὶ δέν ὑπῆρχαν μέσα στά ἔντυπα

³⁹⁶ Χρῦσανθος, *Θεωρητικόν* Α', §425, σ. 189.

³⁹⁷ *Καταβασίαι ψαλλόμεναι ἀντὶ τοῦ ἄξιον ἐστὶν ἐν πάσαις ταῖς Δεσποτικαῖς καὶ Θεομητορικαῖς ἐορταῖς τοῦ ὅλου Ἐνιαυτοῦ· καλλωπισμὸς Χουρμούζιου Χαρτοφύλακος, Εἰρμολόγιον Πέτρου Λαμπαδαρίου, 1825, σσ. 278 – 296, ὅπου περιλαμβάνονται εἰκοσιδύο εἰρμοί.*

μηναιά. Οί συνθέσεις ἀφοροῦν δοξαστικά μεμελισμένα κατὰ τὸ παλαιὸ στιχηράριο. Ἄν λάβουμε ὑπ' ὄψιν μας τὴν πολὺ σημαντικὴ μαρτυρία τοῦ Χρυσάνθου γιὰ τίς συνθετικές ἐπεκτάσεις τῆς μετα - μεταρρυθμιστικῆς πραγματικότητας στὴ σύνδεση μελῶν σύμφωνα μέ τὸ παλαιὸ στιχηράριο³⁹⁸, ἀμέσως ἔχουμε τὸ μέτρο κρίσης γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Νικολάου στό **στιχηραρικό γένος**. Ἄν ὁ Νικόλαος συνέθεσε ἰδιόμελα κατὰ τὸ παλαιὸ στιχηράριο, τοῦτο ἔγινε διότι ἀνταποκρίθηκε στίς λειτουργικές ἀνάγκες καί τὸ μουσικὸ περιβάλλον τῆς ἐποχῆς του. Δέν ἀπασχολήθηκε μέ συνθετικές “κορῶνες” σέ μέλη πού ἦταν ἤδη μεμελισμένα. Πράγματι, τὰ δοξαστικά ἐσπερίων, ἀποστίχων καί αἰνῶν τῆς ἐορτῆς τοῦ ἁγίου Μιχαήλ ἐπισκόπου Συνάδων, στήν παλαιά καί νέα σημειογραφία, δέν περιλαμβάνονται στίς ἐκδόσεις τῶν Μηναιῶν. Τό κείμενό τους προέρχεται ἀπὸ ἰδιαίτερη φυλλάδα, τὸ ὁποῖο κλήθηκε νὰ μελοποιηθεῖ. Ἄλλη περίπτωση κάλυψης μουσικο - λειτουργικῶν κενῶν ἀποτελοῦν τὰ στιχηραρικά μέλη (δοξαστικά τῶν ἐσπερίων, τῶν ἀποστίχων καί τῶν αἰνῶν) τῶν ἐν Ἄθῳ πατέρων. Τὰ μέλη προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀκολουθία πού συντάχθηκε ἀπὸ τὸν Ἅγιο Νικόδημο τὸν Ἀγιορείτη³⁹⁹, ψαλλόμενη τὴν Κυριακὴ μετὰ τὴν Κυριακὴ τῶν ἁγίων Πάντων. Εἶναι μεμελισμένα σέ τέσσερις διαφορετικές συνθετικές ἐκδοχές, οἱ τρεῖς σύμφωνα μέ τὸ παλαιὸ στιχηραρικό μέλος, κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ Γερμανοῦ καί τοῦ Ἰακώβου, ἐνῶ ἡ τέταρτη μετὰ τοῦ μέλους τοῦ Ἰακώβου καί τοῦ νέου στιχηραρικοῦ μέλους. Βρίσκονται στό τέλος τῶν στιχηραρίων. Τὰ μέλη αὐτὰ ἔτυχαν μελοποίησης ἀπὸ τοὺς ἄλλους δύο ἁγιορεῖτες μελουργούς, Ματθαῖο Βατοπαιδινό καί Ἰωάσαφ Διονυσιάτη, πού μαζί μέ τὸ Νικόλαο κατέδесαν τὴ δική τους μαρτυρία γιὰ τὸν ἁγιορειτικὸ τρόπο μελωδίσσης, ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία «λησμονεῖται σχεδὸν τὸ παλαιὸν στιχηραρικὸν μέλος»⁴⁰⁰.

3) Ὁ Νικόλαος καί τὸ παπαδικὸ γένος.

Τὴν ἴδια περίοδο παρατηρεῖται πλούσια συνθετικὴ δραστηριότητα στό παπαδικὸ γένος, κατὰ τὴν ἐπισήμανση τοῦ Χρυσάνθου ὅτι «Κατὰ δὲ τὸ παπαδικὸν μέλος παρὰ πολὺ ζητεῖται τὴν σήμερον τὸ μελιῖζειν, καί μάλιστα

³⁹⁸ Σύμφωνα μέ τὸ Χρυσάνθο «Εἰς τὰς ἡμέρας μας ὀλίγον ζητεῖται τὸ μελιῖζειν κατὰ τὸ παλαιὸν στιχηράριον· ἐπειδὴ βρίσκονται μεμελισμένα ἀπὸ παλαιούς μουσικούς καί στιχηρὰ καί δοξαστικά καί τὰ λοιπὰ καί δύναται τινὰς νὰ μεταχειρισθῇ τὰ ἔτοιμα», Χρυσάνθος, *Θεωρητικόν* Α', §416, σ. 185.

³⁹⁹ Παπαδόπουλος, *Συμβολαί*, σσ. 312 -313, ὅπου ἀναφέρεται ὡς ὕμνογράφος. Ἄλλες μνεῖες περὶ τοῦ ἁγίου ὡς ὕμνογράφου, βλ. Παυλόπουλος, *Ἅγιος Νικόδημος*, σσ. 184 - 195. Ἡ ἀκολουθία ἐκδόθηκε τύποις γιὰ πρώτη φορά τὸ 1847: *Ἀκολουθία ἀσματικὴ καί ἐγκώμιον τῶν ὁσίων καί Θεοφόρων Πατέρων ἡμῶν, τῶν ἐν τῷ Ἀγίῳ Ὄρει τοῦ Ἀθῶ λαμπάντων. Συγγραφέντα μὲν ὑπὸ τοῦ ἐν μοναχοῖς ἐλαχίστου Νικοδήμου Ἀγιορείτου, προτροπῇ καί ἀξιώσει τῆς ἱεράς καί κοινῆς Συνάξεως πάντων τῶν μοναστηριακῶν τοῦ ἁγίου Ὄρους πατέρων νῦν δὲ πρῶτον τύποις ἐκδοθέντα ὑπὸ τοῦ τυπογράφου Γεωργίου Μελισταγοῦς, διὰ συνδρομῆς τῆς σεβασμίας ὁμηγύρεως τῶν ἐν Ἀθῶ πατέρων εἰς κοινὴν τῶν μοναχῶν καί πάντων τῶν ὀρθοδόξων λαϊκῶν Χριστιανῶν ὠφέλειαν*. Ἐν Ἐρμούπολει ἐκ τῆς τυπογραφίας Γ. Μελισταγοῦς Μακεδόνας 1847. Ἡ ἀκολουθία ἐπανεκδόθηκε τὸ 1869: Ἐν Ἀθήναις Τύποις Γεωργίου Καρυοφύλλη, καί τὸ 1897: Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Α. Καλαράκη κάτωδι τοῦ Δημαρχείου. Πρὸβλ. Petit, *Acolouthies*, σσ. 229 - 230· Γκίνης - Μέξας, *Βιβλιογραφία*, τ. 2^{ος}, σ. 175. Ἀκολούθησαν ἄλλες τρεῖς ἐπανεκδόσεις, μέ τὴν τελευταία συμπληρωμένη ἀπὸ Παρακλητικὸ Κανόνα, ποίημα τοῦ Γερασίου Μικραγιαννανίτου. Βλ. *Ἀκολουθία Ἀγιορειτῶν Πατέρων* 1986.

⁴⁰⁰ Στάθης, *Ἀναγραμματισμοί* σ. 59.

χερουβικά καὶ κοινωνικά»⁴⁰¹. Τό παπαδικό μέλος θά καταστεί ὁ βασικός ἄξονας ἐκφράσεως τοῦ ἰδιαίτερου μουσικοῦ ιδιώματος τοῦ Νικολάου, ἐνῶ ταυτόχρονα θά καλυφθοῦν γενικότερες μουσικο-λειτουργικές ἀνάγκες τῆς ἀγιορειτικῆς κοινότητος. Συνέθεσε, λοιπόν, γιὰ τὴ Μονὴ Δοχειαρίου ἐκλογή πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Ἡ ἐπιλογή τοῦ Νικολάου νά συνθέσει ἐκλογή πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου συνδέεται μὲ τὸ γεγονός ὅτι ἡ Μονή, στὰ πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς της, ἐτιμᾶτο στὸ πρόσωπο τοῦ συγκεκριμένου Ἁγίου. Ἐτσι δικαιολογεῖται τὸ γεγονός ὅτι ὁ Νικόλαος συνέταξε εἰδικὸ κείμενο ποῦ περιεῖχε ἐγκωμιαστικούς χαρακτηρισμούς γιὰ τὸν Ἅγιο. Εἰδικότερα, στὸν ἑνατο στίχο τῆς ἐκλογῆς ὁ Ἅγιος Νικόλαος ἀναφέρεται ὡς *πολιοῦχος*, χαρακτηρισμὸς ποῦ παραπέμπει στὴν ἐποχὴ ποῦ ἐτιμᾶτο ὡς Ἅγιος προστάτης τῆς Μονῆς⁴⁰². Στὴ σύνθεση, ὁ ἀγιορεῖτης μελουργὸς χρησιμοποίησε τὸ πρότυπο τῶν ἐκλογῶν πρὸς τὴν Ὑπεραγία Θεοτόκο: *ψαλμικός στίχος - ἐξωψαλμικὸ ἐγκώμιο - ἀκροτελεύτιο Ἀλληλούια*. Αὐτὸ ἀποτελεῖ μιὰ ἰδιαίτερη περίπτωση ἐφαρμογῆς τοῦ προτύπου ἐκλογῆς τῆς Θεοτόκου καὶ μεταφορᾶς του στίς ἐκλογές *ψαλμικῶν* στίχων πρὸς τιμὴν τῶν ἁγίων ὅταν ἡ σύγχρονη τοῦ Νικολάου μελοποίηση προέκρινε σύνθεση ἐπὶ τῶν *ψαλμικῶν* στίχων, ἀπουσία ἐξωψαλμικῶν ἐγκωμίων⁴⁰³.

Ὁ Νικόλαος ὁδηγήθηκε, ἐπίσης, στὴν ἐκ νέου μελοποίηση τῶν παλαιῶν ἀντιφώνων πρὸς τιμὴν τῶν Ἀρχαγγέλων. Ἡ μελέτη τῆς χειρόγραφης παράδοσης μᾶς ἀποκαλύπτει ὅτι ἡ ἀνθολόγησις τῶν ἀντιφώνων, ποῦ ἀφιερώνονται στὴ Σύναξη τῶν Ἀρχαγγέλων, εἶναι πλουσιότατη κατὰ τὴν περίοδο μεταξύ ΙΔ' καὶ ΙΗ' αἰ. καὶ ἀφορᾷ συνθέσεις τοῦ Νικηφόρου τοῦ Ἡδικοῦ⁴⁰⁴, ἀντίθετα τὸν ΙΘ' ἡ ἀνθολόγησις τῶν παραπάνω συνθέσεων τοῦ Ἡδικοῦ εἶναι πενιχρή, συναντώμενη

⁴⁰¹ Χρύσανθος, *Θεωρητικόν* Α', §417, σ. 186.

⁴⁰² Σύμφωνα μὲ τὸν καθηγητὴ Δημήτριο Γόνη, «πρὶν ἀπὸ τὸ 1089 ἡ μονὴ ἔφερε τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Νικολάου», ἀργότερα «οἱ νέοι κτήτορες τῆς μονῆς ἀποφάσισαν ν' ἀλλάξουν τὸν προστάτη της καὶ νά διατηρήσουν τὴν ἀνάμνησίν του μὲ τὴν ἀνέγερση παρεκκλησίου τοῦ ἁγίου Νικολάου», ἐνῶ «τὸ ἔτος 1273/1274 ἡ μονὴ Δοχειαρίου εἶχε ἤδη ὡς προστάτες της τοὺς ἀρχαγγέλους Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ», βλ. Γόνης, *Διάγραμμα*, σσ. 41, 46. Σήμερα, ὁ ναὸς τοῦ κοιμητηρίου τῆς μονῆς τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Νικολάου· εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ παρεκκλήσια τῆς μονῆς ποῦ βρίσκονται ἐκτὸς αὐτῆς, πρὸς βλ. Ρουμπάνης - Τσουράς, *Παρεκκλήσια*.

⁴⁰³ Σύγχρονο τοῦ Νικολάου παράδειγμα ἀποτελοῦν οἱ ἐκλογές τοῦ Συνεσίου Ἰωηρίτου. Ὁ Συνέσιος ἐμέλισε ἐκλογές στὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου καὶ τὰ Εἰσόδια, πρὸς τιμὴν τῶν Ἀρχαγγέλων καὶ τοῦ ἁγίου Νικολάου (*Χαλδαιάκης, Πολυέλεος*, σσ. 482 - 483). Στίς ἐκλογές αὐτές μελοποιοῦνται μονάχα οἱ ἐκλελεγμένοι *ψαλμικοὶ* στίχοι, ἐνῶ ἀπουσιάζουν τὰ ἐξωψαλμικά ἐγκώμια (αὐτοψία καὶ φωτογράφιση).

⁴⁰⁴ Γιὰ νά καταδειχθεῖ τοῦ λόγου τὸ ἀληθές, παραθέτουμε τὴν ἐνδεικτικὴ ἀνθολόγησιν τῶν ἀντιφώνων αὐτῶν σὲ κάθε αἰῶνα μὲ βάση τοὺς κώδικες τῆς ἀνάλογης περιόδου (*Χαλδαιάκης, Πολυέλεος*, σ. 157, ὅπου κατὰλογος τῶν χρησιμοποιηθέντων κωδίκων) : ΙΔ' αἰ. : *Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἁγίῳ τῶν ἀντιφώνων ποιηθέντων παρὰ διαφόρων ποιητῶν παλαιῶν τε καὶ νέων... Ἔτερα ἀντίφωνα εἰς τοὺς Ἀρχιστρατήγους, ἥχος πλ. β', Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ* (*Χαλδαιάκης, Πολυέλεος*, σσ. 170 - 171)· ΙΕ' αἰ. : *Ἔτερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων ποιηθέν παρὰ τοῦ Δομεστίκου κυρ Νικηφόρου τοῦ Ἡδικοῦ καὶ ἐτέρων, ἥχος πλ. β', Αἰνεῖτε τὸν Κύριον* (*Χαλδαιάκης, Πολυέλεος*, σ. 182)· ΙΣΤ' αἰ. : *Ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τοὺς φωτισοὺς καὶ θεοὺς Ἀσωμάτων, ἀλλὰ δὴ καὶ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν, κυρ Νικηφόρου τοῦ Ἡδικοῦ, ἥχος πλ. β', Αἰνεῖτε τὸν Κύριον* (*Χαλδαιάκης, Πολυέλεος*, σ. 185)· ΙΖ' αἰ. : *Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων ποίημα τοῦ Ἡδικοῦ [ἥχος] πλ. β', Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν* (*Χαλδαιάκης, Πολυέλεος*, σ. 194)· ΙΗ' αἰ. : *Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων, ποίημα τοῦ Ἡδικοῦ, ἥχος πλ. β', Αἰνεῖτε τὸν Κύριον* (*Χαλδαιάκης, Πολυέλεος*, σ. 202).

κυρίως στις ἐξηγήσεις τοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακα στή Νέα Σημειογραφία⁴⁰⁵, ἐνῶ στό Ἅγιον Ὅρος ἐμφανίζεται ἡ νέα σύνθεση ἀντιφώνων στούς Ἀσωμάτους «Αἰνεῖτε τόν Κύριον», προερχόμενη ἀπό τόν κάλαμο τοῦ Νικολάου καί ἀποτελοῦσα τό ἐπιστέγασμα τῆς συνθετικῆς του δραστηριότητας στό εἶδος τῶν πολυελέων καί ἐκλογῶν⁴⁰⁶. Τῇ μελοποίηση ἀπαιτοῦσε, κυρίως, ἡ ἐορτή τῆς Μονῆς Δοχειαρίου, πού τιμᾶται στό ὄνομα τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν. Ὁ Νικόλαος δέν θά ἔβρισκε καλύπτερη παρακίνηση γιά τή μελωδία τῶν ἀντιφώνων ἀπό τήν ἴδια τήν ἐορτή τῆς Μονῆς τῆς μετανοίας του καί ἦταν ὁ πλέον ἀρμόδιος γι' αὐτό. Οὐσιαστικότερος λόγος, ὅμως, γιά τή μελοποίηση μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἡ διαμορφωθείσα μουσική καί λειτουργική τάση τοῦ ΙΘ' αἰ. πρὸς σύμπτυξη τῶν ἀκολουθιῶν πού ἀπαιτοῦσε τήν ἐκ νέου μελοποίηση ὅχι μόνο τῶν ἀντιφώνων ἀλλά καί τῶν ἄλλων παλαιότερων συνθέσεων πού ἦταν μακροσκελεῖς. Στό σημεῖο αὐτό ὁ Νικόλαος ἀκολούθησε τήν τάση μελωδίσσεως τῶν πολυελέων, ὅπως αὐτή εἶχε διαμορφωθεῖ ἀπό τοὺς προγενέστερους μελωδοῦς⁴⁰⁷ καί πού περιλαμβάνει ὅλα ἐκεῖνα τὰ χαρακτηριστικά τοῦ σύντομου Παπαδικοῦ μέλους γιά τήν περίπτωση τῶν μελῶν αὐτῶν⁴⁰⁸.

Τήν ἴδια διαμορφωθείσα παράδοση ἀκολούθησε καί στή σύνθεση τοῦ πολυελέου *Δοῦλοι Κύριον*, μέ τήν ἐφαρμογή τῆς ἀπό τόν ΙΖ' αἰ. στερεότυπης διάταξης πολυελέων (συγκειμένων ἐκ τεσσαράκοντα στίχων). Ὁ Νικόλαος δέν προέβη σέ σύμπτυξη τῶν στίχων, κατὰ τό παράδειγμα τοῦ Γρηγορίου Πρωτοψάλτου καί τοῦ μιμητῆ του Ἰωάσαφ Διονυσιάτου⁴⁰⁹. Οἱ πολυέλεοί του εἶναι πλήρεις (περιλαμβάνουν σαράντα στίχους) μετά τῶν δοξαστικῶν καταληκτηρίων μαθημάτων καί τῶν κρατημάτων τους καί ἀποτελοῦν μερικά ἀπό τὰ τελευταῖα μνημεῖα τῆς παραδοσιακῆς σύνθεσης τῶν πολυελέων. Παρόμοια ἐξάρτηση ἀπό τήν παραδοσιακή πρακτική παρουσιάζει καί ἡ ἐκλογή τοῦ Νικολάου πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου *Λόγον ἀγαθόν*, μεμελισμένη κατὰ τὰ πρότυπα τῶν παλαιότερων μελωδῶν τοῦ ΙΗ' αἰ. πού διαμόρφωσαν τό συγκεκριμένο εἶδος⁴¹⁰.

⁴⁰⁵ Τό πρωτόγραφο τῆς ἐξηγήσεως βρίσκεται στόν αὐτόγραφο κώδικα τοῦ Χουρμουζίου ΜΠΤ 704, φφ. 143v - 149r, μέ τήν παρακάτω ἀναγραφή: *Εἰς τοὺς Ἀσωμάτους, μέλος Νικηφόρου τοῦ Ἡδικοῦ ἤχος πλάγιος ἑ Πα, Αἰνεῖτε τόν Κύριον* (Χαλδαιάκης, *Πολυέλεος*, σ. 385).

⁴⁰⁶ Περὶ τῆς μορφολογίας τῶν βυζαντινῶν καί μεταβυζαντινῶν Ἀντιφώνων πρὸς τιμὴν τῶν Ἀρχαγγέλων, βλ. Χαλδαιάκης, *Πολυέλεος*, σσ. 373 - 379.

⁴⁰⁷ Ἡ παρατηρούμενη ἀκμαία συνθετικὴ δραστηριότητα στόν τομέα τῶν πολυελέων κατὰ τόν ΙΘ' αἰ. ἔχει τίς καταβολές της στή μεγαλοφυῆ μουσικὴ δράση τῶν μελωδῶν τοῦ ΙΗ' καί ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰ. Ἰωάννου τοῦ Τραπεζουντίου, Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, Δανιήλ τοῦ Πρωτοψάλτου, Μελετίου Σιναΐτου τοῦ Κρητός, Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου καί Πέτρου τοῦ Βυζαντίου, οἱ ὅποιοι «διαμόρφωσαν τήν ἰσχύουσα ἀσματικὴ πράξη τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καί ἀναντιλέκτως ἔδωσαν ἰσχυρώτατα θεμέλια γιά τήν κατὰ τήν παρούσα περίοδο παρατηρουμένη μουσικὴ ἀκμή», Χαλδαιάκης, *Πολυέλεος*, σ. 207.

⁴⁰⁸ Περισσότερο ἀναλυτικὰ ἐπὶ τοῦ θέματος, βλ. Χαλδαιάκης, *Πολυέλεος*, σσ. 195 - 207.

⁴⁰⁹ Ἀναλυτικὰ γιά τό θέμα τῶν λεγομένων «διστίχων» πολυελέων, βλ. Χαλδαιάκης, *Πολυέλεος*, σσ. 216 - 217 καί 262 - 266. Τέτοια μορφή «διστίχων» πολυελέου μᾶς παραδόθηκε ἐπίσης ἀπό τόν Πέτρο Ἐφέσιο, πρὸς τὸν ἴδιον, ὅπ. π., σ. 267.

⁴¹⁰ Ἡ τάση μελοποίησης τῆς ἐκλογῆς *Λόγον ἀγαθόν*, πού ἴσχυσε στήν ἐποχὴ τοῦ Νικολάου διαμορφώθηκε κατὰ τόν ΙΗ' καί τόν ΙΘ' αἰ. καί περιλαμβάνει τή μελοποίηση ὁρισμένων στίχων τοῦ μδ' ψαλμοῦ, συνοδευομένων ἀπό τὰ ἀνάλογα ἐξωψαλμικά ἐγκώμια πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου. Τό πρότυπο οὐσιαστικὰ διαμορφώθηκε ἀπό τόν Πέτρο Μπερεκέτη τό μελωδό, βλ. Χαλδαιάκης, *Πολυέλεος*, σσ. 316 - 320.

Στό παπαδικό είδος τῆς Θ. Λειτουργίας ὁ Νικόλαος παρουσιάζεται φειδωλός μέ τῇ μελοποίησιν ὀλίγων σχετικά μελῶν ἀπό τῇ Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου καί τῶν Προηγιασμένων Δώρων. Ὁ Νικόλαος συνέδεσε γιά τῇ Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου⁴¹¹ τόν ὕμνο «Ἐπὶ σοὶ χαίρει Κεχαριτωμένη» πού ψάλλεται ἀντί τοῦ Ἀξιόν ἐστίν. Ἡ μελοποίησις τοῦ ὕμνου πρέπει νά ἐξετασθεῖ ὡς συνέχεια τῆς ἤδη ὑπάρχουσας παραδόσεως⁴¹² πού ἀνθολογεῖται ἐντός τῶν Ἀνθολογιῶν⁴¹³. Συνέδεσε, ἐπίσης, γιά τῇ Θ. Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων Δώρων⁴¹⁴ τόν ὕμνο «Νῦν αἱ δυνάμεις», ψαλλόμενον ὡς χερουβικό, καί τόν ὕμνο «Γεύσασθε καὶ ἴδετε» ὡς κοινωνικό. Τά μέλη τῆς Προηγιασμένης, ἐκ παραδόσεως, ἀνθολογοῦνται μέσα στίς Ἀνθολογίες⁴¹⁵ καί ὁ Νικόλαος ἀκολούθησε τήν παραδεδομένη σειρά καταγραφῆς τῶν μελῶν, δηλαδή, μετὰ ἀπό τῇ Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου⁴¹⁶.

⁴¹¹ Ἡ Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου περιλαμβάνει τά μέλη: τό ἄργον Ἅγιος - Ἅγιος - Ἅγιος, τά δύο Ἀμήν, τό Σέ ὑμνοῦμεν καί τό ἀντί τοῦ Ἀξιόν ἐστίν ψαλλόμενον Ἐπὶ σοὶ χαίρει Κεχαριτωμένη πᾶσα ἡ κτίσις, εἴτε ὁλόκληρο εἴτε σέ διάφορες στάσεις ἢ πόδες.

⁴¹² Οἱ συναντώμενες συνδέσεις τοῦ Ἐπὶ σοὶ χαίρει μεταξύ τοῦ ΙΕ' καί ΙΗ' αἰ., ὅπως προκύπτει ἀπό τῇ χειρόγραφῃ Παράδοσιν, εἶναι οἱ συνδέσεις τοῦ Ξένου τοῦ Κορώνη «Ἐπὶ σοὶ χαίρει» σέ ἦχο πλάγιο τοῦ Δ' (πρβλ. Ξηροπ. 265, φφ. 86r κ. ἐ., Στάθης, Χειρόγραφα Α', σ. 15), «Τὴν γὰρ σὴν μῆτρην» σέ ἦχο Α' τετράφωνο (πρβλ. Δοχ. 362, φφ. 168v κ. ἐ., Στάθης, Χειρόγραφα Α', σ. 482), καί πλάγιο τοῦ Δ' (πρβλ. Δοχ. 321, φφ. 185r κ. ἐ., Στάθης, Χειρόγραφα Α', σ. 364), «Ἀπειργάσατο» σέ ἦχο Α' τετράφωνο (πρβλ. Δοχ. 341, φφ. 297v κ. ἐ., Στάθης, Χειρόγραφα Α', σ. 433), καί πλάγιο τοῦ Δ' (πρβλ. Ἀγ. Παῦλ. 25, σσ. 215 κ. ἐ., Στάθης, Χειρόγραφα Γ', σ. 39), «Παρθενικόν καύχημα» σέ ἦχο πλάγιο τοῦ Α' (πρβλ. κώδ. Δοχ. 324, φφ. 156v κ. ἐ., Στάθης, Χειρόγραφα Α', σ. 370), καί πλάγιο τοῦ Δ' (πρβλ. κώδ. Ξηροπ. 263, φφ. 105v κ. ἐ., Στάθης, Χειρόγραφα Α', σ. 13), Ἀκολουθοῦν οἱ συνδέσεις τοῦ Μανουὴλ Χρυσάφου «Ἐπὶ σοὶ χαίρει» σέ ἦχο πλάγιο τοῦ Δ' (πρβλ. κώδ. Ίθέρ 993, φφ. 152v κ. ἐ., Στάθης, Χειρόγραφα Γ', σ. 875), ἀργότερα τοῦ Καλλινίκου ἱερέως «Ἐπὶ σοὶ χαίρει» σέ ἦχο πλάγιο τοῦ Δ' (πρβλ. κώδ. Παντ. 928, φφ. 221r κ. ἐ., Στάθης, Χειρόγραφα Β', σ. 228), καί, βεβαίως, οἱ ἐξηγήσεις ἢ συντμήσεις στὰ παραπάνω μέλη ἀπὸ τόν Κύριλλο Μαρμαρινό (πρβλ. κώδ. Ξηροπ. 382, φφ. 113v κ. ἐ., Στάθης, Χειρόγραφα Α', σ. 285, κώδ. Δοχ. 359, φφ. 169v κ. ἐ., Στάθης, Χειρόγραφα Α', σ. 473) καί τόν Ἀναστάσιο Ραψανιώτη (πρβλ. Δοχ. 401, φφ. 151v κ. ἐ., Στάθης, Χειρόγραφα Α', σ. 580).

⁴¹³ Ἡ λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου καταχωρεῖται ἐντός τῶν χειρογράφων Ἀνθολογιῶν καί καταλαμβάνει ἰδιαίτερη ἐνότητα πού ἐπιγράφεται συνήθως μέ τόν τίτλο: «Εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου».

⁴¹⁴ Τά μέλη τῆς Θ. Λειτουργίας τῶν Προηγιασμένων εἶναι τό Κατευθυνθήτω, τό Νῦν αἱ δυνάμεις καί τό Γεύσασθε καὶ ἴδετε.

⁴¹⁵ Εἶναι γνωστό ὅτι τά μέλη τῆς Θείας Λειτουργίας τῶν Προηγιασμένων ἀνθολογοῦνται σχεδόν ἀποκλειστικά ἐντός τῶν Παπαδικῶν ἢ Ἀνθολογιῶν. Συνήθως, τά μέλη τῶν Προηγιασμένων ἀποτελοῦν μιὰ ἰδιαίτερη ὁμάδα μέσα στὸν κώδικα καί βρίσκονται στὸ μέρος ἐκεῖνο πού ἀφορᾷ τῇ Θεῇ Λειτουργίᾳ: εἰδικότερα τοποθετοῦνται μετὰ τῇ Λειτουργίᾳ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Ἔπονται, συνήθως, τά κοινωνικά τοῦ ἐνιαυτοῦ, ὁρισμένα ἄλλα μαθήματα, καλοφωνικοὶ εἰρμοὶ ἢ κρατήματα χωρὶς νά ἀποκλείονται καί ἄλλες συνδέσεις τῆς Λειτουργίας, τοῦ Ὁρθροῦ ἢ τοῦ Ἑσπερινοῦ, ὡς συμπληρωματικὲς καταγραφές τῶν κωδικογράφων. Οἱ παρατηρήσεις μας στηρίχθηκαν ἀπὸ τὴν πληθώρα τῶν χειρογράφων Ἀνθολογιῶν καί Παπαδικῶν ἐνδεικτικὰ στοὺς παρακάτω κώδικες: Δοχ. 315 Ἀνθολογία (ΙΣΤ' αἰ.)· Δοχ. 321 Ἀνθολογία (ΙΗ' αἰ.)· Δοχ. 324 Ἀνθολογία (ΙΖ' αἰ.)· χφ Κοσμᾶ Μακεδόνο· Δοχ. 338 Ἀνθολογία χφ Δημητρίου Λώτου (ΙΗ' αἰ.)· Ξηροπ. 265 Ἀνθολογία (ΙΣΤ' αἰ.)· Ξηροπ. 288 Ἀνθολογία (ΙΘ' αἰ.)· χφ Δαμασκηνοῦ Ἀγραφορενδιωτῆ Ξηροπ. 307 Παπαδική (ΙΗ' αἰ.)· Ξηροπ. 380 Παπαδική (ΙΗ' αἰ.)· χφ Λαυρεντίου ἱερομονάχου· Κων 95 Ἀνθολογία (ΙΗ' αἰ.)· Ξεν. 105 Ἀνθολογία (ΙΗ' αἰ.)· Ξεν. 153 Ἀνθολογία (ΙΗ' αἰ.)· Ξεν. 154 Ἀνθολογία (ΙΗ' αἰ.)· Ξεν. 160 Ἀνθολογία (ΙΗ' αἰ.)· Παντ. 901 Ἀνθολογία (ΙΗ' αἰ.)· Παντ. 904 Ἀνθολογία (ΙΗ' αἰ.)· Παντ. 952 Ἀνθολογία (ΙΗ' αἰ.)· Παντ. 1008 Παπαδική (ΙΖ' αἰ.)· Συμ. Πέτρ. 1 Ἀνθολογία (ΙΖ' αἰ.)· Γρηγ. 11 Ἀνθολογία (ΙΗ' αἰ.)· Γρηγ. 14 Ἀνθολογία (ΙΗ' αἰ.)· Γρηγ. 19 Ἀνθολογία (ΙΗ' αἰ.)· Γρηγ. 31 Ἀνθολογία (ΙΗ' αἰ.)· Γρηγ. 39 Ἀνθολογία (ΙΗ' αἰ.)· Ἀγ. Παῦλ. 15 Ἀνθολογία (ΙΘ' αἰ.)· χφ Ἀποστόλου Κώνστα· Ἀγ. Παῦλ. 35 Ἀνθολογία (ΙΗ' αἰ.)· χφ Ἀνδρέου ἱερέως Χίου· Ἀγ. Παῦλ. 69 Ἀνθολογία (ΙΗ' αἰ.)· Ἀγ. Παῦλ. 131 Ἀνθολογία (ΙΗ' αἰ.)· χφ Δημητρίου Λώτου· Κουτλ. 397 Ἀνθολογία (ΙΗ' αἰ.)· Κουτλ. 399 Παπαδική (ΙΔ' αἰ.)· Κουτλ. 446 Παπαδική νέα (ΙΗ' αἰ.)· Κουτλ. 449 Ἀνθολογία (ΙΖ' αἰ.)· χφ

Ἡ τελευταία ἀναλαμπή τοῦ εἵδους τῶν μαθημάτων κατὰ τόν ΙΘ' αἰώνα, σύμφωνα μέ τήν ἐκφράση τοῦ καθηγητῆ Γρηγορίου Στάθη⁴¹⁷, συνδέεται ἐκτός τῶν ἄλλων καί μέ τό πρόσωπο τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου, ὁποῖος ὑπῆρξε σπουδαῖος μελοποιός καλοφωνικῶν μαθημάτων. Ὁ Νικόλαος συνέχισε τήν παράδοση καί συνέθεσε μαθήματα σέ ἐποχή κατὰ τήν ὁποία ἡ σύνθεση μαθημάτων ὑφίστατο ὕφεση. Συνέθεσε καλοφωνικό μάθημα πρός τιμήν τοῦ ἁγίου Παύλου τοῦ Ἀγιορείτου, ἐνῶ πλούτισε μουσικῶς τήν τελετή τῆς Ἀρτοκλασίας μέ τά ὀκτάηχα ἀπολυτίκια τῶν Δεσποτικῶν ἑορτῶν τῶν Χριστουγέννων, Θεοφανείων, Βαΐων, Ἀναλήψεως καί Μεταμορφώσεως, ἐνισχύοντας τήν ὀρδή λειτουργική πράξη⁴¹⁸. Ὑπάρχουν, ἐπίσης, ὑποψίες ὅτι τό μάθημα γιά τήν ἑορτή τῶν Ἀγιορειτῶν Πατέρων⁴¹⁹ καί τοῦ ἁγίου Γοβδελαᾶ⁴²⁰ ἀποτελοῦν δικά του ἔργα.

Περαίνοντας τήν ἐξέταση τοῦ ἔργου, καταλήγουμε στά παρακάτω συμπεράσματα πού περιγράφουν τήν ἀκριβῆ εἰκόνα τῆς προσωπικότητος τοῦ Νικολάου ὡς συνθέτη:

α) Γεννησιουργός αἰτία τοῦ ἔργου ἦταν ἡ κάλυψη μουσικῶν καί λειτουργικῶν ἀναγκῶν. Τοῦτο ἀποδεικνύουν ἡ μουσική ἐπένδυση νεώτερων λειτουργικῶν κειμένων, ἡ μουσικο-λειτουργική κάλυψη ἑορτῶν τῶν μονῶν μέ τή σύνθεση μαθημάτων καί ἐκλογῶν πρός τιμήν ἁγιορειτῶν ἁγίων καί ἁγιορειτικῶν ἑορτῶν καί ἡ ἐνίσχυση ἰσχυουσῶν λειτουργικῶν μορφῶν (Ἀρτοκλασίας) μέ τή μελοποίηση τῶν ἀνάλογων ὀκτάηχων μαθημάτων.

β) Ὅπου ἡ σύνθεση ἀποτελεῖ ἀνάγκη ἐκφράσης καί καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, ὅπως στήν περίπτωση τῶν εἰρμῶν τῆς Θ' ὥδης καί τῶν πολυελέων,

Δανιήλ μοναχοῦ· Κουτλ. 632 Ἀνθολογία (ΙΘ' αἰ.)· χφ Θεοφάνους μοναχοῦ· Καρακ. 216 Ἀνθολογία (ΙΘ' αἰ.)· Φιλοδ. 137 Ἀνθολογία (ΙΖ' αἰ.)· Σταυρον. 164 Ἀνθολογία (ΙΗ' αἰ.)· Σταυρον. 166 Ἀνθολογία (ΙΗ' αἰ.)· Ἰβήρ 951 Ἀνθολογία (ΙΗ' αἰ.)· Ἰβήρ 970 Παπαδική (ΙΖ' αἰ.)· χφ Κοσμᾶ Μακεδόνας. Γιά ἀναλυτική περιγραφή τῶν περιεχομένων τῶν ἀνωτέρω κωδίκων, βλ. στοὺς οἰκείους καταλόγους, Στάθης, *Χειρόγραφα Α', Στάθης, Χειρόγραφα Β' καί Στάθης, Χειρόγραφα Γ'*.

⁴¹⁶ Πρβλ. Κώδ. Βατ. 1810, Δοχ. 370, Λαύρ. Μ 22.

⁴¹⁷ Στάθης, *Αναγραμματισμοί* σσ. 132 – 133.

⁴¹⁸ Ἡ μελοποίηση τῶν ὀκτάηχων ἀπολυτικίων συνδέεται μέ τήν ὀρδή λειτουργική δέση στό τέλος τοῦ ἑσπερινοῦ τῶν ἀγρυπνιῶν, ὡς διατάσσουν τά τυπικά. Πρβλ. Φουντούλης, *Ἀρτοκλασία*, στ. 287· Ἰωαννίδης, *Ἀρτοκλασία*, σσ. 15 – 16, 20, 21 – 24, ὅπου καταγράφεται «ἡ πλήρης ὀρδή τάξις Λιτῆς καί Ἀρτοκλασίας κατὰ τά μοναχικά τυπικά· πρβλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, *Περί τῆς Θείας Προσευχῆς*, ὅπου ὑπάρχουν ἀναφορές «Περί τῆς ἐν τῷ νάρθηκι λιτῆς καί τῶν λοιπῶν ἔξωθεν τοῦ ναοῦ λιτανειῶν», «Περί τῆς τελευταίας εὐχῆς τῆς ἐν τῇ λιτῇ»· πρβλ. ἐπίσης, Συμεών Θεσσαλονίκης, *Ἀρτοκλασία*, ὅπου ἀναφέρεται λεπτομερῶς γιά τήν ἀκολουθία τῆς Ἀρτοκλασίας. Ἐπιπλέον, ἡ μελοποίηση τῶν Ἀπολυτικίων συνάδει μέ τήν τυπική διάταξη τῶν ἀγρυπνιῶν τῶν Δεσποτικῶν ἑορτῶν, σύμφωνα μέ τήν ὁποία, ἀντί τοῦ *Θεοτόκε Παρθένε*, ψάλλεται τρίς τό ἀπολυτίκιο (δύς συντόμως, καί ἅπαξ “εὐπαρρησιάζτως μετὰ μέλους”). Ἡ τάξις τῆς ψαλμώδησης τῶν ἀργῶν διχόρων ἀπολυτικίων κατὰ τήν τελετή τῆς ἀρτοκλασίας στίς ἀγρυπνίες τῶν δεσποτικῶν ἑορτῶν τηρεῖται μέχρι σήμερα στή Μονή Δοχειαρίου καί μᾶλλον ἀποτελεῖ παράδοσή της, δεδομένου ὅτι ὁ παλαιότερος ἀδελφός τῆς Μονῆς παπά - Νικόλας, κατὰ τή δεκαετία τοῦ 1960, εἶχε ἀντιγράψει σέ δικό του κωδικάριον, δίκην ἐγκολπίου, τά ἐν τῇ μονῇ ψαλλόμενα ὀκτάηχα ἀπολυτίκια τοῦ Νικολάου. Γιά τό νεώτερο Νικόλαο, βλ. Ἀμφιλόχιος, *Μουσικοδιδάσκαλοι*, σ. 461.

⁴¹⁹ Τό κείμενο τοῦ μαθήματος προέρχεται ἀπό τήν Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Νικοδήμου καί εἶναι τό τοῦ τετάρτου στιχηροῦ προσομοίου τῶν αἰνῶν *Τῆς ὑπερφύτου Τριάδος νῦν ἐλλαμπόμενοι* σέ ἦχο Α', *Ἀκολουθία Ἀγιορειτῶν Πατέρων*, σ. 51.

⁴²⁰ Τό κείμενο τοῦ μαθήματος προέρχεται ἀπό τήν 8' ὥδή τοῦ κανόνα τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου πού ἐκδόθηκε τό 1661 στή Βενετία, βλ. *Ἀκολουθία Αγ. Γοβδελαᾶ*, σ. λη'. Βιβλιογραφικές ἀναφορές γιά τήν ἀκολουθία στά Legrand, *Bibliographie*, τ. 2, σσ. 129 – 133 καί Petit, *Acolouthies*, σ. 99.

δέν εκφεύγει από τήν προγενέστερη παράδοση, οὔτε ἐπεκτείνεται σέ αὐθαιρεσίες καί αὐτοσχεδιασμούς.

γ) Σέ προέκταση τῆς παραπάνω πρότασης, ὁ Νικόλαος συνέβαλε στή διατήρηση τοῦ παραδοσιακοῦ τρόπου μελίζειν κατά τά διάφορα γένη καί εἶδη τῆς ἐκκλησιαστικῆς μελοποιΐας, μέ ἀπόλυτο σεβασμό στίς ἤδη παραδεδομένες δομές.

δ) Ὁ Νικόλαος, μέ τή σύνθεση μελῶν τοῦ μαθηματαρίου καί τοῦ παλαιοῦ στιχηραρίου, συνέβαλε στή διατήρηση μουσικῶν μορφῶν πού σύν τῷ χρόνῳ τελικῶς ἐξέλιπαν ἀπό τή γενικευμένη λειτουργική πράξη τῆς Ἐκκλησίας.

6. Αναλυτική καταγραφή τῶν συνθέσεων⁴²¹.

1) Μέλη τοῦ Εἰρμολογίου.

Εἰρμοί φαλλόμενοι στήν Θ' ὠδή

A.

- Στήν ἑορτή τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου
Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 225v – 226v

Καταβασία φαλλόμενα εἰς τὰς δεσποτικὰς καί θεομητορικὰς ἑορτάς, εἰς τήν ἐνάτην ὠδήν καί πρῶτον εἰς τήν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, ἦχος Α' Πα⁴²², Αἱ γεννεαὶ πᾶσαι – Νενίκηνται τῆς φύσεως οἱ ὅροι.

- Στήν ἑορτή τῶν Χριστουγέννων
Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 226v – 227v

Τῶν Χριστουγέννων, ἦχος Α' Πα, Μεγάλυνον ψυχή μου – Μυστήριον ξένον.

- Στήν ἰδίᾳ ἑορτή καί στή Σύναξη τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου
Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 227v – 226r
<ἄνευ τίτλου> Στέργειν μὲν ἡμᾶς.

- Στήν ἑορτή τοῦ Πάσχα
Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 228r – 229r

Τοῦ Πάσχα, ἦχος Α' Πα, Ὁ ἄγγελος ἐβόα – Φωτίζου, φωτίζου.

⁴²¹ Γιά τήν πληρέστερη καί σαφέστερη παρουσίαση ἐκάστης συνθέσεως ἀκολουθήθηκε ὁ παρακάτω τύπος ἐξέτασης: Τίτλος τῆς σύνθεσης, Α) Ἀνθολόγηση τῆς σύνθεσης ἐντός τῶν χειρογράφων μέ πλήρη ἀναγραφή τῶν τίτλων (ἡ πρῆξ ἀσχολεῖται, ἐπιπλέον, μέ τά στοιχεῖα πού δηλοποιοῦν τό Νικόλαο ὡς συνθέτη τοῦ συγκεκριμένου μέλους ἢ μέ τήν προβληματική σχετικά μέ τήν ταύτιση τῆς σύνθεσης μέ τό Νικόλαο), Β) Ἡ συνήθης σειρά καταγραφῆς τῆς, Γ) χειρόγραφη ἢ ἔντυπη ἢ ἄλλη (τυχόν ἠχογραφήσεις ἀπό βυζαντινές χορωδίες) ἐξάπλωση τῆς σύνθεσης. Γιά τήν ἀποφυγή ἐπαναλήψεων θά ἐπαναλαμβάνεται μόνο ἡ ἀρίθμηση (Α, Β, Γ).

⁴²² Τό κείμενο τοῦ πρώτου τίτλου στά ἑλληνικά. Οἱ ἐπόμενοι τίτλοι εἶναι στά σλαβωνικά.

- Στήν ἰδίᾳ ἑορτή
Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 229r – 230r
Ἐτερον ἥχος Α΄ Πα, Ὁ ἄγγελος ἐδόξα – Φωτίζου, φωτίζου.
- Στήν ἑορτή τῶν Θεοφανείων
Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 230r – 231r
Τῶν Θεοφανείων, ἥχος Β΄ Πα, Μεγάλυνον ψυχὴ μου – Ἀπορεῖ πᾶσα γλῶσσα.
- Στήν ἑορτή τῆς Ὑπαπαντῆς
Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 231r – 232r
Τῆς Ὑπαπαντῆς, ἥχος Γ΄ Πα, Θεοτόκε ἡ ἐλπίς – Ἐν νόμῳ σκιᾶ καὶ γράμματι.
- Στήν ἑορτή τῶν Εἰσοδίων
Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 232r – 233r
Τῶν εἰσοδίων, ἥχος Δ΄ Βου, Ἄγγελοι τὴν εἴσοδον – Ὡς ἐμψύχῳ Θεοῦ κιβωτῷ.
- Στήν ἑορτή τοῦ Εὐαγγελισμοῦ
Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 225v – 226v
Τοῦ εὐαγγελισμοῦ, [ἥχος Δ] Βου, Εὐαγγελίζου <ἐννοεῖται ὅτι ἐπαναλαμβάνεται τὸ ἴδιο κείμενο “Ὡς ἐμψύχῳ”>, Τὸ τέλος τοῦ εἰρμού, Θεοτόκε Παρθένε ἀγνή.
- Στήν ἑορτή τῶν Βαΐων
Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 233v – 234r
Τῶν Βαΐων, ἥχος Δ΄ Βου, Νε, Θεὸς Κύριος καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν.
- Στήν ἑορτή τοῦ Ἁγίου Πνεύματος
Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 234v – 235r
Τοῦ ἁγίου Πνεύματος, [ἥχος Δ] Βου, Χαίρεις ἄνασσα.
- Στήν ἑορτή τῆς Μεταμορφώσεως
Χιλίαν. 163 (1038), φ. 235r – v
Τῆς Μεταμορφώσεως, ἥχος Δ΄ λέγετο Βου, Ὁ τόκος σου ἄφθορος ἐδείχθη.
- Στήν ἑορτή τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ
Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 235v – 236r
*Τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ἥχος η΄ <πλάγιος τοῦ Δ> Νη, Μυστικῶς εἰ
Θεοτόκε Παράδεισος.*
- Στήν ἑορτή τῆς Μεσοπεντηκοστῆς ἢ Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου
Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 236v – 237r
*Τοῦ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου καὶ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς, ἥχος η΄ <πλάγιος τοῦ Δ>
Νη, Ἀλλότριον τῶν μητέρων.*

B.

Οἱ εἰρμοὶ βρίσκονται σέ ἰδιαίτερη ἐνότητα πρὸς τό τέλος τοῦ κώδικα πρὸς εὐκολότερη ἀνεύρεση κατὰ τή στιγμή τῆς ψαλμώδησης.

Γ.

Οἱ εἰρμοὶ παραμένουν ἀνέκδοτοι.

2) Μέλη τοῦ Στιχηραρίου.

- Δοξαστικά τῆς Ἀκολουθίας τῶν ἐν Ἄθῳ πατέρων

Α.

Δοξαστικό τῶν ἐσπερίων

Βατ. 1359, σσ. 479 – 485

Κυριακή μετὰ τῶν ἁγίων Πάντων τῶν ἁγίων καί Θεοφόρων Πατέρων ἡμῶν τῶν ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει τοῦ Ἄθῳ λαμψάντων, δόξα ἡῶς πλάγιος τοῦ Β΄ Πα, Σήμερον ἐξέλαμψεν.

Δοχ. 327, φφ. 444r – 445v

Τῶν ὁσίων καί Θεοφόρων πατέρων ἡμῶν τῶν ἐν τῷ Ἄθῳ λαμψάντων, δόξα ἡῶς πλάγιος τοῦ Β΄ Πα, Σήμερον ἐξέλαμψεν.

Δοχ. 323, φφ. 533v – 536r

Κυριακή μετὰ τῶν ἁγίων Πάντων τῶν ἁγίων καί Θεοφόρων Πατέρων ἡμῶν τῶν ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει τοῦ Ἄθῳ λαμψάντων, δόξα ἡῶς πλάγιος τοῦ Β΄ Πα, Σήμερον ἐξέλαμψεν.

Χιλ. 580, φφ. 372r – 375v

иже бо стѣи горѹ а»шнстѣи прпбномъ Нченикш оцемъ нашимъ здѹ подбизаѡшимс- набечерни сла гла ѿ, днес шблиста.

Δοξαστικό τῶν ἀποστίχων

Βατ. 1359, σσ. 485 – 492

Εἰς τὸν στίχον δόξα, [ἡῶς] πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Τίς λαλήσει τοὺς ἀγῶνας ὑμῶν.

Δοχ. 327, φφ. 445v – 447r

Εἰς τὸν στίχον δόξα [ἡῶς] πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Τίς λαλήσει τοὺς ἀγῶνας ὑμῶν.

Δοχ. 323, φφ. 536v – 537v (κολοβό)

Εἰς τὸν στίχον δόξα, [ἡῶς] πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Τίς λαλήσει τοὺς ἀγῶνας ὑμῶν

Χιλ. 580, φφ. 375v – 378v
 наст·хобни слаба, гласѹ и шЈ, ктoиз глагоиз глаголет

Δοξαστικό τῶν αἰνῶν

Βατ. 1359, σσ. 492 - 498

Εἰς τοὺς αἶνους δόξα, ἡχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Τῶν ὁσίων πατέρων ὁ χορός ἐκ διαφόρων πατρίδων.

Δοχ. 327, φφ. 447r – 448r

Εἰς τοὺς αἶνους δόξα, ἡχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Τῶν ὁσίων πατέρων ὁ χορός ἐκ διαφόρων πατρίδων⁴²³.

Χιλ. 580, φφ. 378v – 381r

нахбалитѹхѹ Оцемѹ слаба гласѹ и, Преподобнѹтецлнкѹ

В.

Ὅπως προαναφέραμε στὴν εἰσαγωγή τοῦ συνθετικοῦ ἔργου, τὰ δοξαστικά βρίσκονται στὰ δοξαστάρια ἢ στιχηράρια τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν καί στό τέλος τοῦ Πεντηχοσταρίου, ὅπου καί ἡ φυσική θέση τῆς ἐορτῆς τῶν ἐν Ἀθῶ Πατέρων.

Γ.

Ἀπό τὴν ἀνθολόγηση τῶν μελῶν καταδεικνύεται ὅτι ὁ Νικόλαος συνέθεσε τὴν Ἀκολουθία γιὰ χρήση στίς ἀκολουθίες τῆς Μονῆς, χάριν τῶν Δοχειαριτῶν πατέρων. Ἡ διαφορετικὴ μελοποίηση στό Βατοπαιδινό κώδικα δείχνει ὅτι συνέθεσε καί διέδωσε τὰ μέλη αὐτά, ὕστερα ἀπὸ αἴτηση τῶν Βατοπαιδινῶν⁴²⁴. Τὰ μέλη παραμένουν ἕως τώρα ἀνέκδοτα.

• Δοξαστικά τῆς Ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου Μιχαήλ ἐπισκόπου Συνάδων

Α.

⁴²³ Εἶναι γεγονός ὅτι δὲν ἀναφέρεται ὁ μελοποιός σὲ καμία τιτλικὴ ἀναγραφή. Στὴν ταύτιση μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Νικολάου μᾶς ὁδηγοῦν τὰ ἑξῆς: α) βρίσκονται μέσα στίς ἐξηγήσεις γιὰ τὸ στιχηράριο τοῦ Γερμανοῦ, γνωρίζοντας ὅτι ἡ ἐορτὴ δὲν συμπεριλαμβάνεται στό καθ' ἑαυτὸ στιχηράριο, β) οἱ τρεῖς διαφορετικὲς μελικὲς ἐκδοχὲς τῶν δοξαστικῶν, καί μάλιστα σὲ διαφορετικοὺς κώδικες κάθε φορὰ, εἶναι στοιχεῖο πού ὁδηγεῖ στό Νικόλαο ὡς μελοποιῶ ἂν δὲν ἦταν δική του μελοποίηση, γὰρ εἶχαμε, τὸ πιθανότερο, μία συνθετικὴ ἐκδοχὴ καί ἀναγραφή τοῦ συνθέτη, ὅπως πράττει μέσα στοὺς κώδικες ἀπαρεγκλίτως, γ) ἡ μελοποίηση τῆς ἀκολουθίας ὑπῆρξε προσφιλὴς ἐνασχόληση καί τῶν ἄλλων δύο ἀγιορειτῶν μελουργῶν, Ματθαίου Βατοπαιδινοῦ καί Ἰωάσαφ Διονυσιάτη· ὁ Νικόλαος δὲ θὰ μπορούσε νὰ ἀπουσιάσει καί, δ) ἔπειτα ἀπὸ ἀντιπαράβολή τῶν μελῶν αὐτῶν μὲ τίς ἀνάλογες συνθέσεις τῶν ἄλλων δύο ἀγιορειτῶν μελουργῶν ἀναδεικνύονται ἡ μοναδικότητα καί τὸ ἀρχαιοπρεπὲς τῶν συνθέσεων, ιδιότητες πού ταιριάζουν στὴ συνθετικὴ προσωπικότητα τοῦ Νικολάου.

⁴²⁴ Ἄλλο ἓνα στοιχεῖο πού ὁδηγεῖ στό Νικόλαο ὡς συνθέτη τῶν ἐν λόγῳ μελῶν.

Λαύρας Θ 160

Δοξαστικό τῶν ἐσπερίων

φφ. 11r - 12r

*Δοξαστικὸν τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Μιχαήλ Ἀρχιεπισκόπου Συνάδων, Δόξα ἡ̣χος Β', Ὁ σὸς θεόπνευστος λόγος (στὴν παλαιὰ ἐξηγητική γραφή)*⁴²⁵.

Δοξαστικό τῶν ἐσπερίων

φφ. 12r - 15v

Τὸ αὐτὸ ἐξήγησις, ἡ̣χος Β' Δι, Ὁ σὸς θεόπνευστος λόγος (στὴ νέα σημειογραφία).

Δοξαστικό τῶν ἀποστίχων

φφ. 15v - 16v

Εἰς τὸν στίχον δόξα, [ἡ̣χος] πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Δεῦτε πιστῶν ὁ δῆμος (στὴν παλαιὰ σημειογραφία).

Δοξαστικό τῶν αἰνῶν

φφ. 16v - 17v

Εἰς τοὺς αἰνους δόξα, ἡ̣χος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Τερωσύνης τὴν στολὴν (στὴν παλαιὰ σημειογραφία).

B.

Τὰ μέλη βρίσκονται σὲ μία ἐνότητα, συσταχωμένα μαζί με ἄλλα τεύχη στοῦ σύμμεικτο κώδικα τῆς Μ. Λαύρας.

Γ.

Ἄπαντα τὰ μέλη παραμένουν ἀνέκδοτα.

3) Παπαδικό γένος

➤ Πολυέλεοι - Ἐκλογές

Ἡ ἐνότητα τῶν πολυελέων καὶ ἐκλογῶν περιέχεται κυρίως ἐντός τῶν *Ἀνθολογιῶν*, χωρὶς νὰ ἀποκλείονται καὶ οἱ ἐξαιρέσεις⁴²⁶.

⁴²⁵ Τὰ μέλη τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ἁγίου Μιχαήλ ἀποτελοῦν μοναδικό τεκμήριο μελοποίησης τοῦ Νικολάου κατὰ τὴν παλαιὰ σημειογραφία. Ὁδηγοῦμαστε στὴν ταύτιση τῶν μελῶν μετὰ τὸ Νικόλαο, μετὰ ἀπὸ τίς ἐξῆς διαπιστώσεις: α) τὸ λειτουργικὸ κείμενο τῶν δοξαστικῶν δὲν περιέχεται στὰ ἐντυπα μηναιᾶ, πράγμα πού σημαίνει ὅτι ἡ μελοποίησή τους ἔγινε ὕστερα ἀπὸ ἐφοδιασμό τοῦ Νικολάου μετὰ τὸ κείμενο καὶ αἵτηση τῶν Λαυριωτῶν, β) τὰ δοξαστικά περιέχονται σὲ ἓνα τεῦχος πού δηλώνει ἐνιαία ἐργασία, γ) ἡ περιεχόμενη ἐξήγηση τῶν μελῶν στὴ Νέα Σημειογραφία καταδεικνύει ὅτι ὁ Νικόλαος ἐργάστηκε ὁλοκληρωμένα ὡς συνθέτης καὶ ἐξηγητής, καὶ δ) ὁ Νικόλαος πάντα ἀναφέρει τὸ μελουργό, ἂν τὸ μέλος δὲν ἀνήκει σ' αὐτόν.

⁴²⁶ Οἱ πολυέλεοι περιέχονται κατὰ κύριο λόγο ἐντός τῶν κωδίκων τῶν κοινῶς γνωστῶν ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν *Ἀνθολογίες*, πλὴν τῆς περιπτώσεως τοῦ κώδικα Δοχ. 467 πού ἀποτελεῖ Μαθηματάριο καὶ περιλαμβάνει ἐκτός ἀπὸ τὰ ἐξηγηθέντα ἀπὸ τὸ Νικόλαο μαθήματα τοῦ ἐνιαυτοῦ, καὶ ἱκανὸ ἀριθμὸ συνθέσεων τοῦ ἰδίου.

• Πολυέλεος “Δοῦλοι Κύριον” εἰς ἦχον Α΄

A.

Δοχ. 404, φφ. 171r – 190v

Ἀρχὴ τῶν πολυελέων παρὰ διαφόρων ποιητῶν. Τὸ παρὸν παρὰ Νικολάου ἱερομονάχου⁴²⁷, ἦχος Α΄ Πα, Δοῦλοι Κύριον.

B.

Ὁ πολυέλεος Δοῦλοι Κύριον τοῦ Α΄ ἤχου ἀνθολογεῖται παραδόξως σέ ἓνα μόνο κώδικα καὶ μάλιστα ὄχι αὐτόγραφο⁴²⁸. Ὁ τονισμός του σέ Α΄ ἦχο δικαιολογεῖ καὶ τὴν πρόταξή του ἔναντι τῶν ἄλλων ὁμοειδῶν συνθέσεων στὴ συγκεκριμένη διάταξη τοῦ Δοχ. 404. Ὁ ἀντιγραφέας ἀκολουθεῖ τὴ φυσικὴ πορεία τῶν ἡχων γιὰ τὴν καταγραφὴ τοῦ ὕλικου του καὶ ὄχι τὴ χρονολογικὴ σειρὰ καταγραφῆς μέ βάση τὸ μελουργό⁴²⁹. Εἶναι προφανές ὅτι θέλει νὰ προβάλλει τίς συνθέσεις τοῦ Νικολάου καὶ νὰ τίς ἐντάξει στὴν καθόλου μουσικὴ παράδοση.

Γ.

Ἡ θέση τῶν πολυελέων ἐντός τῶν Ἀνθολογιῶν ποικίλλει ἀνάλογα μέ τὸν κώδικα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοποθετοῦνται πρὶν τὰ Πασαπνοάρια τοῦ ὁρθρου (πρβλ. Δοχ. 471, ὅπου στὰ φφ. 81r – 124v περιέχονται πολυέλεοι διαφόρων μελουργῶν καὶ τοῦ Νικολάου), καὶ ἀκολουθῶς στὸ φ. 124v, Πασαπνοάρια τοῦ ὁρθρου· Καρακ. 240, ὅπου στὰ φφ. 96r – 182v πολυέλεοι διαφόρων ποιητῶν καὶ τοῦ Νικολάου, ἀκολουθῶς τὰ ὀκτάηχα ἀπολυτίκια τοῦ αὐτοῦ καὶ στὸ φ. 250r, πασαπνοάρια τοῦ ὁρθρου) ἢ πρὶν τὰ Ἀναστάσιμα Εὐλογητάρια (Διον. 723, ὅπου στὸ φ. 139r καταγράφονται τὰ ἀναστάσιμα εὐλογητάρια παρὰ Ἰωάσαφ Διονυσιάτου καὶ ἀμέσως ἀκολουθοῦν συνθέσεις πολυελέων διαφόρων ποιητῶν καθὼς καὶ τοῦ Νικολάου. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ὁ κώδικας Μεγ. Λαύρας M 22, ὅπου οἱ πολυέλεοι ἀνθολογοῦνται μετὰ τὸ νεκρώσιμο τρισάγιο τοῦ Μπαλασίου ἱερέως (φ. 62r) καὶ μετὰ ἔπονται οἱ δοξολογίες καὶ μετὰ ἀπὸ 100 περ. φφ., 152r – 158r, ἀνθολογεῖται ἡ ἐκλογή τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου πρὸς τὴν Ὑπεραγία Θεοτόκο Λόγον ἀγαθόν). Περισσότερες πληροφορίες γιὰ τὴν ἀνθολόγησιν τῶν πολυελέων, βλ. Χαλδαιάκης, Πολυέλεος, σσ. 157 – 165, ὅπου καὶ πινάξ Β΄ Δεικνύων τὴν διάταξιν τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὁρθρου στὶς χειρόγραφες Παπαδικές - Ἀνθολογίες τῶν ιζ΄ - ιθ΄ αἰώνων (σσ. 161 – 163).

⁴²⁷ Ἀσφαλὴς μαρτυρία ὅτι συνθέτης τοῦ πολυελέου εἶναι ὁ Νικόλαος ἀποτελεῖ τὸ ἐπίτιτλο σημεῖωμα τῆς σύνθεσης. Τὸ ὄνομα τοῦ Νικολάου ἐπαναλαμβάνεται σέ ὅλον τὸν κώδικα, ἀφοῦ πρὶν τὸν πολυέλεο ἔχουν προηγηθεῖ τὰ ὀκτάηχα ἀπολυτίκια μελοποιηθέντα ὑπὸ Νικολάου ἱερομονάχου Δοχειαρίτου καὶ ἡ ἐκλογή Λόγον ἀγαθόν σέ Α΄ ἦχο, ὁμοίως Νικολάου ἱερομονάχου (Δοχ. 404, φ. 32r καὶ Δοχ. 404, φ. 116r, ἀντίστοιχα). Μετὰ τὴν καταγραφὴ τοῦ ἐξεταζόμενου πολυελέου ἀκολουθοῦν ἄλλα μελοποιήματα τοῦ Νικολάου (Πρόκειται γιὰ τὸν πολυέλεο Δοῦλοι Κύριον εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ Δ΄, Δοχ. 404, φ. 230v, καὶ ἕτερα μαθήματα εἰς τὴν Λειτουργίαν τῶν Προηγιασμένων καὶ τοῦ Μ. Βασιλείου, Δοχ. 404, φφ. 274v – 283v). Ἡ ἐξεταζόμενη σύνθεσις, λοιπόν, ἐντάσσεται μέσα στὸ σύνολο τοῦ συνθετικοῦ ἔργου τοῦ Νικολάου.

⁴²⁸ Εἶναι γεγονός ὅτι ὁ Νικόλαος δὲν περιλαμβάνει τὸν πολυέλεο αὐτὸ στὴν ὁμάδα τῶν αὐτόγραφων μελοποιημάτων του, πού βρίσκονται κυρίως στοὺς κώδικες Δοχ. 467 καὶ Δοχ. 468. Ἐπίσης, δὲν τὸν ἀντιγράφει σέ κανέναν ἄλλο κώδικα ἀπὸ αὐτοὺς πού ἔχουμε ὑπ’ ὄψιν μας καὶ πού προορίζονταν γιὰ κάποιον παραλήπτη ἐκτός τῆς μονῆς Δοχειαρίου. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ πολυέλεος δὲν ἀντιγράφεται ἀπὸ τὸ Νικόλαο, θὰ μπορούσε νὰ προσβάλλει τὴν πατρότητα τοῦ ἔργου ὅμως, τὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸν κώδ. Δοχ. 404 συνηγοροῦν γιὰ τὴν ταυτότητα τοῦ μελουργοῦ.

⁴²⁹ Ὁ γραφέας ἀκολουθεῖ τὴ σειρὰ τῶν ἡχων μέ πρῶτο πολυέλεο στὴ σειρὰ τὸν πολυέλεο τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου σέ ἦχο Α΄ (Δοχ. 404, φ. 171r), δεύτερο τὸν πολυέλεο σέ ἦχο λέγετο τοῦ Ἀναστασίου Ραψανιώτου (Δοχ. 404, φ. 190r), τρίτο τὸν πολυέλεο σέ ἦχο Βαρύ διατονικὸ τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου (Δοχ. 404, φ. 211r) καὶ, τέλος, τέταρτο τὸν πολυέλεο, ὁμοίως Νικολάου Δοχειαρίτου, σέ ἦχο πλάγιον τοῦ Δ΄ (Δοχ. 404, φ. 230v).

Ἡ σύνδεση εἶναι ἀνέκδοτη καί, ἐπιπλέον, δέν φαίνεται νά γνώρισε διάδοση μεταξύ τῶν ψαλτικῶν κύκλων τοῦ Ἀγίου Ὁρους.

- Πολυέλεος “Δοῦλοι Κύριον” εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ Δ⁴³⁰
Α.

Δοχ. 467, σσ. 389 – 429

Ὁ παρῶν πολυέλεος ἐμελοποιήθη παρ’ αὐτοῦ [Νικολάου ἱερομονάχου], ἦχος πλάγιος τοῦ Δ’ Νη, Δοῦλοι Κύριον.

Διον. 723, φφ. 163r – 183v

Ὁ παρῶν πολυέλεος ψάλλεται εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ Δ’ Νη [Νικολάου Δοχειαρίτου], Δοῦλοι Κύριον.

Δοχ. 404, φφ. 230v – 258v

Ἐτερος πολυέλεος ἐποιήθη παρὰ Νικολάου ἱερομονάχου⁴³¹, ἦχος πλάγιος τοῦ Δ’ Νη, Δοῦλοι Κύριον.

Χιλίαν. 785, φφ. 2r – 9v

(σέ μετάφραση ἀπό τὰ Ἀγγλικά⁴³² καί προσαρμογή στή συνήθη τυπολογία τῶν τίτλων) Πολυέλεος εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ Δ’, Νικολάου Ἱερομονάχου Δοχειαρίτου, Δοῦλοι Κύριον.

B.

Ὁ πολυέλεος δέν κατέχει τακτική θέση καταγραφῆς ἔναντι τῶν ἐτέρων ὁμοειδῶν συνθέσεων⁴³³. Στόν Δοχ. 467 κατέχει τήν πρώτη θέση ἀνάμεσα στήν ομάδα τῶν πολυελέων. Τέλος, στόν Δοχ. 404 παρατίθεται στή φυσική του θέση μετά τόν πολυέλεο εἰς ἦχον Βαρύ τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου.

Γ.

⁴³⁰ Ὁ Νικόλαος μελοποιεῖ τήν πρώτη στάση τοῦ πολυελέου, τόν ρλδ’ ψαλμό: Δοῦλοι Κύριον ἄλληλούια. Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου, αἰνεῖτε, δοῦλοι, Κύριον ἄλληλούια. Ἀπό τή μέχρι τώρα ἔρευνα δέν ἔχει διαπιστωθεῖ ὅτι ὁ Νικόλαος μελοποίησε καί τή δεύτερη στάση τοῦ πολυελέου Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ.

⁴³¹ Δύο ἐπίτιτλα σημειώματα μᾶς πληροφοροῦν περὶ τοῦ προσώπου τοῦ μελουργοῦ. Τό “αὐτοῦ” τοῦ Δοχ. 467 ἀναμφισβήτητα ἀναφέρεται στό πρόσωπο τοῦ Δοχειαρίτη μελουργοῦ, ὡς ἐπόμενον προηγουμένων διατυπώσεων στόν ἴδιο κώδικα (στά συντετμημένα ἀνοιξαντάρια καί στά ὀκτάηχα ἀπολυτίκια), ὅπου μνημονεύεται ρητὰ τὸ ὄνομα: Νικόλαος ἱερομόναχος. Στόν Δοχ. 404, φ. 230v προηγεῖται ἡ πληρέστερη ἀναγραφὴ γιὰ τίς συνθέσεις τῶν ἀπολυτικίων στά φφ. 63r - 115v: Νικολάου ἱερομονάχου Δοχειαρίτου. Στό χφ τῆς μονῆς Διον. 723, φ. 163r, ὁ Νικόλαος δέν ἀναγράφει τὸ ὄνομά του, ἀλλὰ ἡ ὁμοιότητα μεταξύ τῶν ἀναφερομένων συνθέσεων ὁδηγεῖ ἀσφαλῶς στήν ταύτιση μελουργοῦ καί συνθέσεως.

⁴³² Stefanović, Checklist, σ. 172.

⁴³³ Στόν κώδικα Διον. 723 (Ἀνθολογία) καταχωρεῖται ἐμβόλιμη στίς ἄλλες συνθέσεις πολυελέων καί συγκεκριμένα, ἀνάμεσα στόν πολυέλεο τοῦ Ἀναστασίου Ραψανιώτου εἰς ἦχον Δ’ Λέγετο καί τήν ἐκλογή στίς ἐορτές τῆς Θετόκου Λόγον ἀγαθόν εἰς ἦχον Δ’.

Ἡ σύνθεση διαδόθηκε, κυρίως, μέσω τοῦ ἰδίου τοῦ μελουργοῦ, ὅπως δηλώνει ὁ Διονυσιατικὸς κώδικας. Ὁ ἄγνωστος γραφέας τοῦ Δοχ. 404 τὸν συμπεριέλαβε μέσα στὰ μελοποιήματα τοῦ Νικολάου. Ἀργότερα, πρὸς τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰ. ὁ πολυέλεος δημοσιεύθηκε στίς ἐντυπες ἐκδόσεις τῆς ἐποχῆς καὶ συγκεκριμένα στὸ βιβλίο *Καλλικελάδος Ἀηδῶν*, Θεσσαλονίκη 1882, σσ. 89 -110⁴³⁴, ἄνευ τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων. Σύμφωνα μέ τὸν ἀναλυτικὸ τίτλο τῆς ἐκδόσεως⁴³⁵, πέρα ἀπὸ τὰ καθιερωμένα μαθήματα τοῦ ἐσπερινοῦ, τοῦ ὄρθρου καὶ τῆς λειτουργίας, τὸ βιβλίο ἐκδίδεται τῇ προσθήκῃ διαφόρων ἀνεκδότων μαθημάτων ἐκ τῶν ἐξοχωτέρων τῆς ἐποχῆς μας μουσικοδιδασκάλων⁴³⁶. Μέχρι σήμερα ὁ πολυέλεος ἔχει γνωρίσει ἄλλες δύο ἐκδόσεις καὶ μάλιστα ἄνευ τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων: 1) *Ταμεῖον Ἀνθολογίας* [ἐπιμελεία] Ἀνδρέου μοναχοῦ Ἀγιορείτου (Θεσσαλονίκη 1979), σσ. 340 – 361 καὶ 2) *Ὀκτάηχον Μουσικὸν Λειμωνάριον* Χαραλάμπους Καρακατσάνη (Ἀθήνα 1993), τόμος Η', ἤχος πλ. δ', σσ. 717 – 731⁴³⁷. Ἡ ἐκδοσις τοῦ *Ταμεῖου Ἀνθολογίας*, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ὁμοιότητος τῆς γραμματοσειρᾶς⁴³⁸, προφανῶς στηρίζεται στὴν πρώτη ἐκδοσις τῆς *Καλλικελάδος Ἀηδόνας* καὶ φέρει τίτλο: *Πολυέλεος ὑπὸ Νικολάου Ἱερομονάχου Δοχειαρίτου, ἤχος πλάγιος τοῦ Δ' Νῆ*⁴³⁹. Ἡ δευτέρη ἐκδοσις στηρίζεται καὶ αὐτὴ στίς προηγούμενες, ἔχει δὲ ἐπεξεργαστεῖ ἀπὸ τὸν ἐκδότη Χαραλάμπο Καρακατσάνη μέ ἰσοκρατήματα καὶ σημεία ἀναπνοῶν καὶ φέρει ἀπλῶς τὸν τίτλο: *Νικολάου Δοχειαρίτου*⁴⁴⁰. Τὸ κείμενο τοῦ πολυελέου πού βρίσκεται στίς ἐκδόσεις δὲν παρουσιάζει σημαντικές διαφοροποιήσεις ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ χειρογράφου⁴⁴¹.

⁴³⁴ Γιά τὸν πλήρη τίτλο τῆς ἐκδόσεως βλ. στὸν πίνακα τῆς βιβλιογραφίας στὸ οἰκείο τόπο.

⁴³⁵ Χατζηθεοδώρου, *Βιβλιογραφία*, σ. 166.

⁴³⁶ Χατζηθεοδώρου, *Βιβλιογραφία*, σ. 166. Ἀπὸ τὰ περιεχόμενα, ἀναγνωρίζουμε συνθέσεις τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου, Ἀναστασίου Ραφανιώτου καὶ Συνεσίου τοῦ Ἰδρητίου. Ἄν λάβουμε ὑπ' ὄψιν μας ὅτι ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐκδότες εἶναι ὁ Γρηγόριος ἱεροδιάκονος Ἰδρητίτης, καταλαβαίνουμε γιατί περιελήφθησαν στὴν ἐκδοσις ἔργα τῶν παραπάνω μελουργῶν.

⁴³⁷ Γιά τὴν πλήρη βιβλιογραφικὴ ἀναφορά τῶν προαναφερθεῖσιν ἐκδόσεων βλ. ὁμοίως στὸν πίνακα τῆς βιβλιογραφίας.

⁴³⁸ Πρόκειται γιὰ φῶτο - ἀναστατική ἐκδοσις τοῦ συγκεκριμένου μέρους πού περιέχει τὸν πολυέλεο.

⁴³⁹ *Ταμεῖον Ἀνθολογίας Β'* (1979), σ. 340.

⁴⁴⁰ *Ὀκτάηχον Μουσικὸν Λειμωνάριον Η'* [1993], σσ. 717 – 731.

⁴⁴¹ Ἀπὸ τὴ συγκριτικὴ ἀντιπαραβολὴ τῶν ἐντύπων ἐκδόσεων μέ τὸ κείμενο τοῦ πολυελέου πού μᾶς παραδίδεται στὸν κωδ. Δοχ. 467, διαπιστώσαμε ὅτι ὑπάρχουν μεταξύ τους διαφορές πού συνοψίζονται: α) στίς μαρτυρίες καὶ φθορές [τοποθέτησή τους ἢ μή, τοποθέτηση σέ διαφορετικὰ σημεία τοῦ κειμένου] καὶ β) σέ θέσεις ἐπὶ τοῦ κειμένου. Οἱ διαφορές ἐπὶ τῶν μαρτυριῶν καὶ φθορῶν δὲν ἐπηρεάζουν τὸ ἄκουσμα τοῦ μέλους, οἱ δὲ φθορές περισσότερο ἐπεξηγοῦν παρὰ διαφοροποιοῦν τὴ μελικὴ πορεία. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε τὴν εἰς τὴν ἐκδοσις τοῦ *Ταμεῖου*, σ. 351, τοποθέτηση τῆς φθορᾶς τοῦ σκληροῦ διατονικοῦ γένους στὸ στίχο *Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἡ τῆς φθορᾶς τοῦ Γα τοῦ μαλακοῦ διατονικοῦ γένους* στὸ στίχο *Καὶ ἔδωκεν τὴν γῆν αὐτῶν*. Οἱ διαφορές, ὅμως, σέ θέσεις ἐπὶ τοῦ κειμένου σηματοδοτοῦν καὶ διαφορετικὸ ἄκουσμα. Ἀναφέρουμε, καὶ πάλι ἐνδεικτικὰ, τὴ διαφοροποίησις τοῦ κειμένου τοῦ *Ταμεῖου*, σ. 349, στὸ στίχο *Ὅς ἐπάταξε καὶ στή λέξη πολλά, καθὼς καὶ στὸ στίχο *Εὐλογητὸς Κύριος* στή λέξη *Εὐλογητὸς* (Ταμεῖον, σ. 360). Ἄλλη προσεκτικὴ μελέτη καὶ ἀντιπαραβολὴ τῶν ἐντύπων ἐκδόσεων μέ τὰ ἄλλα δύο χῆφ πού περιέχουν τὸν πολυέλεο (Δοχ. 404, Διον. 723) μᾶς ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ ἐντυπες ἐκδόσεις καὶ κυρίως ἡ πρώτη, τῆς *Καλλιφώνου Ἀηδόνας*, πρέπει νὰ προῆλθαν ἀπὸ τὸ συμπῆλμα τῶν κειμένων τῶν εὐρισκομένων ἐντὸς τῶν χῆφ Δοχ. 404 καὶ Διον. 723 πού ἀμφότεροι, διασταυρούμενοι, περιέχουν ὅλα τὰ ὑπάρχοντα στίς ἐκδόσεις στοιχεῖα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παραλλαγὴ τοῦ στίχου *Ὅς ἐπάταξε*, πού πρέπει νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα ἐπεξεργασίας τῶν ἐκδοτῶν, ἔτσι ὥστε νὰ ἀποτελεῖ μελικὸ ζευγὸς μέ τὸν προηγούμενο στίχο.*

- *Ἐκλογή πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου “Λόγον ἀγαθὸν” εἰς ἦχον Α΄*

Α.

Δοχ. 467, σσ. 429 – 450

Ἐκλογή ψαλλομένη εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου, τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου ἱερομονάχου], ἦχος Α΄ Πα, Λόγον ἀγαθόν.

Δοχ. 471, φφ. 110v – 115v

Ἐτέρα ἐκλογή [Νικολάου Δοχειαρίτου], ἦχος Α΄ Πα, Λόγον ἀγαθόν.

Δοχ. 404, φφ. 116r – 134r

Ἀρχὴ καὶ τῶν ἐκλογῶν παρὰ διαφόρων ποιητῶν. Τὸ παρὸν Νικολάου ἱερομονάχου, ἦχος Α΄ Πα, Λόγον ἀγαθόν.

Λαύρας Μ 22, φφ. 152r – 158r

Ἐκλογή ψάλλομεν (sic) ἐν ταῖς θεομητορηκαῖς ἐορταῖς μελισθέντα παρὰ διδασκάλου κυρίου κυρίου Νικηφόρου Ἱερομονάχου Δοχειαρίτου⁴⁴², ἦχος Α΄ Πα, Λόγον Ἀγαθόν.

Β.

Ἡ ἐκλογή καταλαμβάνει τὴ συνήθη θέση ἀνάμεσα στοὺς πολυελέους καὶ τίς ἐκλογές. Στόν Δοχ. 467 ἔπεται τοῦ πολυελέου τοῦ Νικολάου *Δοῦλοι Κύριον* εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ Δ΄, εὐρισκόμενος ἀνάμεσα στὶς συνθέσεις τοῦ ἀγιορείτου μελουργοῦ· στόν Δοχ. 471 ἔπεται τῆς ἀρχαιότερης ἐκλογῆς τοῦ Μελετίου Σιναΐτου σέ ἦχο Δ΄ Ἀγια στόν Δοχ. 404 προηγεῖται ἐναντι ὅλων τῶν ἄλλων συνθέσεων, ὡς τονισθεῖς εἰς ἦχον Α΄, ὅπως ἄλλωστε συνέβη καὶ στήν περίπτωση τοῦ πολυελέου *Δοῦλοι Κύριον* εἰς ἦχον Α΄· στόν Λαύρας Μ 22 βρίσκεται στό τέλος σχεδόν, καθόσον ὁ ἕτερος γραφέας κατέγραψε τὴν παρούσα σύνθεση μετὰ ἀπὸ τό μέρος τοῦ Νικολάου, γιὰ νά συμπληρώσει τὴν ὕλη.

Γ.

Ἡ ἐκλογή *Λόγον ἀγαθόν* εἰς ἦχον Α΄ ἔτυχε προσοχῆς καὶ ἐκτός τῆς Μονῆς Δοχειαρίου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν ἄγνωστο γραφέα τοῦ Λαυρεωτικοῦ κώδικα. Πολύ ἀργότερα δημοσιεύθηκε πλήρης (δεκαοκτὼ στίχοι καὶ δύο καταληκτῆρια μαθήματα) δύο φορές. Ἡ πρώτη δημοσίευση ἔγινε ἀπὸ τὸν ἱερολογιώτατο

⁴⁴² Περὶ τῆς ταυτότητας τοῦ μελουργοῦ δὲν τίθεται ἀμφισβήτηση, ἀφοῦ ἔχουμε τὴν αὐτόγραφη ἀναφορὰ τοῦ στόν κώδ. Δοχ. 467, σ. 429: ...*τοῦ αὐτοῦ* [Νικολάου ἱερομονάχου (σύμφωνα μέ προηγούμενη ἀναφορὰ στή σ. 250 τοῦ ἴδιου κώδικα)]. Ἡ πληροφορία τοῦ παραπάνω σημειώματος ἐπιβεβαιώνεται δευτερογενῶς καὶ ἀπὸ τὰ σημειώματα τῶν ἄλλων γραφῶν, τοῦ Δοχ. 404, φ. 116r καὶ Λαύρας Μ 22, φ. 152r. Στόν κώδ. Δοχ. 471, φ. 110v, παρ' ὅτι δὲν ἀναφέρεται ὁ μελουργός, ἡ ταύτιση τῆς σύνθεσης μέ τό πρόσωπο τοῦ Νικολάου εἶναι προφανές, συγκρινόμενη μέ τὰ ἄλλα κείμενα στοὺς προαναφερθέντες κώδικες.

Νικοδήμου Ἰωαννίδη στό μουσικό παράρτημα τῆς μουσικῆς ἐφημερίδας *Φόρμιγξ*, τό 1910. Σύμφωνα μέ τό εἰσαγωγικό σημείωμα τῆς δημοσίευσής, ἡ ἐκλογή βρέθηκε στά χειρόγραφα τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου στά Καλάβρυτα⁴⁴³. Τί ἦταν ἄραγε τά χειρόγραφα αὐτά; αὐτόγραφα τοῦ Νικολάου πού ταξίδεψαν μέχρις ἐκεῖ, ἢ αντιγραφές φιλόμουσων μοναχῶν καί λαϊκῶν; Δέν θά μάθουμε ποτέ, ἀφοῦ ἡ πλουσιότατη βιβλιοθήκη τῆς μονῆς καταστράφηκε ἀπό πυρκαϊά⁴⁴⁴. Ἡ πρώτη αὐτή δημοσίευση ὑπῆρξε ἡ βάση γιά τήν ἐπανέκδοσή της ἀπό τόν Ἀνδρέα μοναχό Ἀγιορείτη⁴⁴⁵. Ὁ Ἀνδρέας ἐπαναλαμβάνει τήν ἐπισήμανση τοῦ Νικοδήμου Ἰωαννίδου «παρ' ἄνωνύμου». Ἡ ταύτιση τοῦ μελουργοῦ Νικολάου μέ τήν ἐκδεδομένη σύνδεση ἐγινε ἀπό τόν Δοχειαρίτη ἱερομόναχο Ἀμφιλόχιο στό ἄρθρο του περί τῶν δοχειαριτῶν μουσικοδιδασκάλων καί ἱεροψαλτῶν στόν ἀφιερωματικό στή Μονή Δοχειαρίου τόμο *Παρουσία*⁴⁴⁶. Ἐξί στίχοι ἀπό τήν ἐκλογή, ἄνευ ἀναφορᾶς στό πρόσωπο τοῦ Νικολάου, περιλαμβάνονται στόν ψηφιακό δίσκο τῆς Βυζαντινῆς Χορωδίας Ἀγρινίου⁴⁴⁷. Σήμερα, ἡ ἐκλογή ψάλλεται ἀπό τούς Δοχειαρίτες στίς ἐορτές τῆς Θεοτόκου καί εἰδικότερα στήν ἐορτή τῆς Παναγίας τῆς Γοργοῦπηκούς (1^η Ὀκτωβρίου).

- *Ἐκλογή “Αἰνεῖτε τὸν Κύριον” γιά τήν ἐορτή τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν εἰς ἤχον Πλάγιον τοῦ Β' Νενανώ*

A.

Δοχ. 467, σσ. 450 – 464

Ἐτέρα εἰς τήν ἐορτήν τῶν Ἀρχαγγέλων, τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου ἱερομονάχου], ἤχος πλάγιος τοῦ Β' Δι, Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν, δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ.

Δοχ. 471, φφ. 115v – 119r

Ἐτέρα εἰς τήν ἐορτήν τῶν ἀρχαγγέλων [Νικολάου Δοχειαρίτου, ἤχος πλάγιος τοῦ Β' Δι, Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν.

Καρακ. 240, φφ. 162r – 169v

⁴⁴³ Πολυέλεος παρ' ἄνωνύμου, ψαλλόμενος εἰς τὰς θεομητορικὰς ἐορτάς, εὐρεθεῖς ἐν τοῖς χειρογράφοις τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, δημοσιεύεται δὲ παρὰ τοῦ ἱερολογιωτάτου Νικοδήμου Ἰωαννίδου, ἱεροδιακόνου καὶ μουσικοῦ ἤχος Α' Πα Λόγον ἀγαθόν.

⁴⁴⁴ Καταστράφηκε ἀπό πυρκαϊά πού ξέσπασε στίς 17 Ἰουλίου 1934. Πρσ. βλ. στό Βέης, Κατάλογος τοῦ Μ. Σπηλαίου, σ. 3.

⁴⁴⁵ *Ταμεῖον Ἀνθολογίας Β'* (1979), σσ. 56 – 74.

⁴⁴⁶ Ἀμφιλόχιος, Μουσικοδιδάσκαλοι, σ. 457.

⁴⁴⁷ Πρόκειται γιά τοὺς στίχους: *Λόγον ἀγαθόν – Λέγω ἐγώ – Ἡ γλῶσσα μου κάλαμος – Περιζῶσαι τήν ρομφαίαν σου – Ἐνεκεν ἀληθείας – Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός*, BXA CD 1 (1999), μέλος no 3.

Ἐτέρα ἐκλογή τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου Δοχειαρίτου]⁴⁴⁸, ψαλλομένη εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν παμμεγίστων Ταξιαρχῶν Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ, ἥχος πλάγιος τοῦ Β' Δι, Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν. Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ.

B.

Στούς δύο πρώτους κώδικες ἡ σύνδεση καταλαμβάνει τὴ θέση μετὰ ἀπὸ τὴν ἐκλογή «Λόγον ἀγαθόν» τοῦ ἰδίου μελωδοῦ, ἐνῶ στὸν τρίτο καταγράφεται μετὰ τὴν ἀφιερωμένη στὸν Ἅγιο Νικόλαο ἐκλογή «Τὴν οἰκουμένην, ἀλληλούια», ποίημα καὶ πάλι τοῦ ἰδίου Νικολάου. Καὶ στίς τρεῖς περιπτώσεις ἀνθολογεῖται, ὅπως παρατηροῦμε, ἀνάμεσα σέ ὁμοειδεῖς συνθέσεις ἀντιφώνων πού ἐξυπηρετοῦν συγκεκριμένες λειτουργικές περιστάσεις.

Γ.

Ἡ ἐκλογή, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ χειρόγραφη παράδοση, δέν διαδόθηκε εὐρέως. Προφανῶς, ἡ μελώδησή του παρέμεινε μέσα στὰ ἑορταστικά πλαίσια τῆς μονῆς Δοχειαρίου, στὴν ὁποία καὶ ψάλλεται μέχρι σήμερα κατὰ τὴν ἀγρυπνία τῆς πανηγύρεως. Τό κείμενο τῆς ἐκλογῆς δέν εἶδε τό φῶς τῆς δημοσιότητας, παρὰ μόνο ὅταν ἡ Μονὴ ἐξέδωσε βιβλίο ἀφιερωμένο στὴν ἑορτὴ τῶν Ἀρχαγγέλων⁴⁴⁹, ἐντός τοῦ ὁποίου καὶ στίς σελίδες 325 – 341 δημοσιεύεται ἡ σύνδεση τοῦ Νικολάου, καλλιγραφημένη ἀπὸ τὴν πέννα τοῦ π. Νικολάου Λαζαρόπουλου.

- *Ἐκλογή “Τὴν οἰκουμένην, Ἀλληλούια” πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀγίου Νικολάου εἰς ἥχον Δ' Ἄγια*

A.

Δοχ. 467, σσ. 464 – 485

Ἐτέρα ἐκλογή εἰς τὸν Ἅγιον Νικόλαον, τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου ἱερομονάχου], ἥχος Δ' Δι.

Καρακ. 240, φφ. 151r - 162r

Ἐκλογή ψαλλομένη εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου [Νικολάου Δοχειαρίτου], ἥχος Δ'.

Μ. Λαύρ. Μ 22, φφ. 81v – 93v

Ἐκλογή ψαλλομένη εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου [Νικολάου Δοχειαρίτου], ἥχος Δ'.

⁴⁴⁸ Ὅπως διαπιστώνουμε ἀπὸ τίς ἀναγραφές τῶν τίτλων τῆς συνθέσεως, ποιητὴς αὐτῆς εἶναι ὁ Νικόλαος Δοχειαρίτης. Ὁ συνθέτης εἶναι γνωστός ἀπὸ προγενέστερες ἀναγραφές στοὺς ἴδιους κώδικες.

⁴⁴⁹ Ἰδοὺ ἡ πλήρης βιβλιογραφικὴ ἀναγραφὴ: Πανηγυρικὴ Ἀκολουθία τῆς Συνάξεως τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ καὶ πασῶν τῶν ἐπουρανίων Δυνάμεων Ἀσωμάτων, Εἰσαγωγὴ καὶ ἐπιμέλεια Μοναχῶν τῆς Ἱ. Μ. Δοχειαρίου, Ἱερά Μονὴ Δοχειαρίου Ἁγίου Ὄρους 2001.

Διον. 812, σσ. 632 – 662

*Ἐκλογή ψαλλομένη εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου [Νικολάου] Δοχειαρίτου*⁴⁵⁰, ἤχος Δ΄.

B.

Ἡ ἐκλογή κατέχει τὴν πρέπουσα θέση ἀνάμεσα στοὺς πολυελέους καὶ τίς ἐκλογές πού περιέχονται στοὺς κώδικες. Στόν Δοχ. 467 καὶ Καρακ. 240 ἀκολουθεῖ μετὰ τοὺς πολυελέους καὶ σάν δεύτερη ἐκλογή μετὰ τὴν ἐκλογή τῶν Ἀρχαγγέλων, ἐνῶ στόν Λαύρας M 22 προτάσσεται τοῦ πολυελέου τοῦ Συνεσίου Ἰβηρίτου. Ὁ Διον. 812 ἀποτελεῖ μιὰ ἰδιαίτερη περίπτωση καταγραφῆς, ἀφοῦ τό κύριο μέρος καταλαμβάνει τό δοξαστάριο τοῦ Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου καὶ τά ἄλλα μέλη, ἀνάμεσά τους καὶ ἡ ἐκλογή, συμπληρώνουν τὴν ὕλη τοῦ κώδικα.

Γ.

Ἡ ἐκλογή διαδόθηκε⁴⁵¹ καὶ πέραν τῆς μονῆς Δοχειαρίου, ἀλλὰ παραμένει ἀνέκδοτη.

➤ Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου

A.

- “Ἐπὶ σοὶ χαίρει Κεχαριτωμένη” εἰς ἤχον πλάγιον τοῦ Δ΄

Δοχ. 370, σσ. 487 – 490

Ἦχος πλάγιος τοῦ Δ΄, Νε ἐπὶ σοὶ χαίρει.

Δοχ. 404, φφ. 281v – 283v

Ἔτερον τοῦ παπᾶ Νικολάου, ἤχος πλάγιος τοῦ Δ΄, Νε ἐπὶ σοὶ χαίρει.

Βατ. 1810, φφ. 71v – 73v

Ἔτερον, ἤχος πλάγιος τοῦ Δ΄, Νε ἐπὶ σοὶ χαίρει.

Λαύρ M 22, φφ. 111r – 113r

*Τὸ παρὸν ψάλλεται εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ἤχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νε ἐπὶ σοὶ χαίρει*⁴⁵².

B.

⁴⁵⁰ Ὁ Δοχ. 467 λύνει τό πρόβλημα τῶν ἀτελῶν τιτλικῶν ἀναγραφῶν καὶ ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὸν ἄγνωστο γραφέα τοῦ Διον. 812.

⁴⁵¹ Δι’ αὐτοψίας διαπιστώθηκε ὅτι ἡ ἐκλογή τοῦ κώδικα Γρηγ. 45 [55], φφ. 1r – 10v μέ τίτλο: *Ἐκλογή εἰς τὸν Ἅγιον Νικόλαον, ἤχος Δ΄* καὶ οἱ ἀντιγραφές της στοὺς κώδ. Γρηγ. 46 [56], Γρηγ. 47 [54] καὶ Γρηγ. 48 [53], (βλ. Στάθη, *Χειρόγραφα Β΄*, σσ. 670 – 672) ἀποτελεῖ διαφορετικὴ σύνθεση ἀπὸ τὴν ἐδῶ ἐξεταζόμενη.

⁴⁵² Ὅπως καὶ σέ ἄλλες περιπτώσεις μελῶν, ἡ πατρότητα τῆς σύνθεσης διασφαλίζεται ἀπὸ τὴ μαρτυρία τοῦ ἀνώνυμου γραφέα τοῦ Δοχ. 404, ὁ ὁποῖος στό φ. 281v ἀναφέρει τὸν παπα Νικόλαο ὡς συνθέτη τοῦ ὕμνου. Τό ἴδιο μέλος καταγράφεται καὶ στοὺς ὑπόλοιπους κώδικες καὶ παρ’ ὅτι δέν ἀναφέρεται ὁ μελωργός, ἡ ταύτισή τους μέ τό μέλος τοῦ ἐν λόγῳ κώδικα μᾶς ὁδηγεῖ de facto στό πρόσωπο τοῦ ἀγιορείτη Νικολάου.

Στους παραπάνω κώδικες δέν τηρείται ἡ καθιερωμένη τακτική καταγραφῆς τῆς Λειτουργίας, ὅπως συμβαίνει στίς *Ἀνθολογίες*. Ὁ συγκεκριμένος ὕμνος καταγράφεται ἐκτός τῆς καθορισμένης ἐνότητας. Ὁ Βατ. 1810 καί ὁ Μ. Λαύρ. Μ 22 δέν περιλαμβάνουν καὶ τὴν εἰδική ἐνότητα. Ὁ Δοχ. 370 περιλαμβάνει ἐνότητα μέ τίς «κλασσικές», θά λέγαμε, συνθέσεις, τουτέστιν τὰ Ἄγιος - Ἄγιος - Ἄγιος, Ἀμήν, Ἀμήν, Σὲ ὑμνοῦμεν, Τὴν γὰρ σὴν μήτραν (Ξένου τοῦ Κορώνη, ἦχος Α' τετράφωνος), ἡ δὲ σύνθεση τοῦ Νικολάου καταγράφεται πρὸς τὸ τέλος τοῦ κώδικα καί ἐκτός κάποιας ἐνότητας. Τέλος, ὁ Δοχ. 404 καταγράφει τὴ σύνθεση ὡς φαλλόμενη στῆ Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου ἀλλὰ σκοπεύει οὐσιαστικά στὴν καταγραφή τῶν συγκεκριμένων συνθέσεων κι ὄχι στό σύνολο τῶν μελῶν τῆς λειτουργίας. Μέ αὐτά τὰ δεδομένα, πού βασίζονται στό ὕλικό τῶν κωδίκων, συμπεραίνουμε ὅτι σκοπὸς τοῦ γραφέα Νικολάου εἶναι ἡ καταγραφή συγκεκριμένων μελῶν: τὸ «Ἐπὶ σοὶ χαίρει» τοῦ ἰδίου, τὸ τοῦ Συνεσίου Ἰθιρίτου⁴⁵³ καί τὸ «Ἀπειργάσατο» τοῦ Ξένου Κορώνη. Ὁμοίως πράττει καί ὁ ἄγνωστος ἐρανιστὴς τοῦ Δοχ. 404. Αὐτές οἱ τρεῖς συνθέσεις ἐπαναλαμβάνονται καί στούς τέσσερις κώδικες. Σημειωτέον ὅτι σέ ἄλλες *Ἀνθολογίες* ὁ Νικόλαος παρουσιάζεται «συντηρητικός» μέ τὴν ἔννοια ὅτι καταγράφει τὰ «κλασσικά» μέλη τῆς Λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου. Σύμφωνα μέ τίς παραπάνω διαπιστώσεις καί δεδομένου ὅτι οἱ δύο ἀπὸ τοὺς τέσσερις κώδικες ἠρέθησαν σέ βιβλιοθήκες ἐκτός τῆς Μονῆς Δοχειαρίου, ὀδηγοῦμαστε στό συμπέρασμα ὅτι ὁ Νικόλαος θέλησε νὰ διαδόσει τὰ συγκεκριμένα μέλη, δύο ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν νεότερες συνθέσεις τῆς ἐποχῆς του.

Γ.

Ἡ σύνθεση διαδόθηκε μέσω τοῦ συνθέτη. Δέν ἔχουμε πρὸς τὸ παρόν μαρτυρίες ὅτι ἀντιγράφηκε ἀπὸ ἄλλους γραφεῖς, ἐνῶ παραμένει ἀνέκδοτη.

➤ *Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων Δώρων*

Α.

- *“Νῦν αἱ δυνάμεις” εἰς ἦχον Α' τετράφωνον*

Βατ. 1810, φφ. 75v – 76v

*Τὰ παρόντα φάλλονται εἰς τὴν λειτουργίαν τῶν Προηγιασμένων, ἦχος Α' τετράφωνος ἐκ τοῦ Κε, Νῦν αἱ δυνάμεις*⁴⁵⁴.

⁴⁵³ Σχεδὸν τὴν ἴδια περίοδο συνθέτει καί ὁ Συνέσιος ὁ Ἰθιρίτης τὸν ὕμνο *Ἐπὶ σοὶ χαίρει* σέ ἦχο πλάγιο τοῦ Δ'. Ὁ Νικόλαος δέν παραλείπει νὰ ἀνθολογεῖ στὰ χειρόγραφα του τὴ σύνθεση αὐτή, ὅπως συμβαίνει γενικά μέ τίς συνθέσεις τοῦ Συνεσίου. Στὴν ἐνότητα πού μελετᾶμε, ἡ σύνθεση τοῦ Συνεσίου συνανθολογεῖται μέ αὐτὴ τοῦ Νικολάου, παρὰ τίς ὅποιες μελικές διαφορές μεταξύ τους.

⁴⁵⁴ Ἐνα ζήτημα πού ἀπασχόλησε τὴ μελέτη εἶναι ἡ πατρότητα τοῦ μέλους *Νῦν αἱ δυνάμεις* σέ Α' τετράφωνο, πού καταγράφεται ἀποκλειστικά ἀπὸ τὸ Νικόλαο στὸν Βατ. 1810 καί Λαυρ. Μ 22 καί προηγείται τῶν ἄλλων μελῶν τῆς Προηγιασμένης. Ἐνῶ γιὰ τὰ ἄλλα μέλη ἔχουμε τὴν ἐπικουρική

Λαυρ. Μ 22, φφ. 119r – 120v

Εἰς τὴν λειτουργίαν τῶν Προηγιασμένων, ἤχος Α' τετράφωνος Κε, Νῦν αἱ Δυνάμεις.

- “Νῦν αἱ δυνάμεις” εἰς ἤχον πλάγιον τοῦ Δ'

Βατ. 1810/ φφ. 76v – 78v

Τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου], πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Νῦν αἱ δυνάμεις.

Δοχ. 404/ φφ. 276v - 278v

Τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου ἱερομονάχου], ἤχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Νῦν αἱ Δυνάμεις.

Λαυρ. Μ 22, φφ. 120v – 121v

Τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου Δοχειαρίτου], ἤχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Νῦν αἱ δυνάμεις.

- “Γεύσασθε καὶ ἴδετε” εἰς ἤχον πλάγιον τοῦ Β'

Δοχ. 370, σσ. 501 – 503

Ἦχος πλάγιος τοῦ Β' Πα, Γεύσασθε.

Δοχ. 404, φφ. 274v - 276v

Εἰς τὴν θείαν καὶ ἱερὰν Λειτουργίαν τῶν Προηγιασμένων. Κοινωνικὸν ποιηθὲν παρὰ Νικολάου ἱερομονάχου, ἤχος πλάγιος τοῦ Β' Πα, Γεύσασθε καὶ ἴδετε.

- “Γεύσασθε καὶ ἴδετε” εἰς ἤχον πλάγιον τοῦ Δ'

Βατ. 1810, φφ. 78r – 80r

Τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου] ἀντὶ κοινωνικοῦ, πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Γεύσασθε.

Λαυρ. Μ 22, φφ. 122v – 123v

Ἀντὶ κοινωνικὸν τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου Δοχειαρίτου], ἤχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Νέ Γεύσασθε.

πληροφόρηση τῶν σημειωμάτων τοῦ Δοχ. 404, τὸ συγκεκριμένο μέλος φέρεται ἀνώνυμο. Τὸ πρόβλημα ἐπιλύεται ἂν σκεφτοῦμε ἐπαγωγικὰ ὅτι ἂν ἡ ἐπόμενη σύνδεση ἐπιγράφεται ὡς τοῦ αὐτοῦ, τότε αὐτὴ καὶ ἡ προηγούμενη ἀνήκουν στὸν ἴδιο μελωδὸ. Ἰδοὺ οἱ ἀκριβεῖς ἀναγραφές τῶν μελῶν τοῦ Βατ. 1810, φφ. 75v – 76v, *Τὰ παρόντα ψάλλονται εἰς τὴν λειτουργίαν τῶν Προηγιασμένων, ἤχος Α' τετράφωνος ἐκ τοῦ Κε, Νῦν αἱ δυνάμεις* φφ. 76v – 78v, *Τοῦ αὐτοῦ πλάγιος τοῦ Δ', Νῦν αἱ δυνάμεις* φφ. 78r – 80r, *Τοῦ αὐτοῦ ἀντὶ κοινωνικοῦ, Γεύσασθε καὶ ἴδετε*. Ἐπίσης, ἔχει παρατηρηθεῖ ὅτι ὁ Νικόλαος εἶναι πάντα ἀκριβὴς στοὺς τίτλους τοῦ ἀκόμα καὶ γιὰ συνδέσεις τῶν ὁποίων δὲν γνωρίζει τὸ συνδέτη. Πρβλ. Δοχ. 365, φφ. 304r: *Ἀμωμος κύρ Χρυσάφου τοῦ Νέου, ἐξηγήθη δὲ παρὰ τινος ἀνωνύμου, ἤχος Β', Ἀμωμοὶ ἐν ὁδῷ*. Ἄν τὸ μέλος τοῦ Α' τετραφώνου ἀνῆκε σὲ ἄλλο μελωδὸ, δὲν κατανοεῖται ἡ ἔλλειψη ἀναγραφῆς τοῦ συνδέτη ἀπὸ πλευρᾶς Νικολάου.

Δοχ. 404, φφ. 278v – 280v

Τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου ἱερομονάχου], ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Γεύσασθε.

B.

Τά μέλη καταγράφονται κατά ομάδες στήν ξεχωριστή ένότητα τῶν μελῶν τῆς Προηγιασμένης, μετά ἀπό τή Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου. Αὐτό συμβαίνει στούς κῶδ. Βατ. 1810, Δοχ. 370, Δοχ. 404, Μ. Λαύρ. Μ 22. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ὁ Δοχ. 370, ὅπου ἡ ένότητα τῆς Προηγιασμένης ὑπάρχει μέν στήν οἰκεία θέση (περιλαμβάνει τίς συνθέσεις τοῦ Ἰωάννου Κλαδά), ἡ σύνθεση ὁμως, *Γεύσασθε* τοῦ πλαγίου τοῦ Β', βρίσκεται πρὸς τό τέλος τοῦ κώδικα σέ μιᾶ ἄλλη ένότητα μουσικῶν δημιουργιῶν τοῦ ἁγιορείτη μελουργοῦ. Προφανῶς ὁ Νικόλαος θέλει νά διαφοροποιήσῃ σέ μιᾶ ἰδιαίτερη ένότητα τή συνθετική του ἐργασία ἐντὸς τοῦ κώδικα καί μάλιστα πρὸς τό τέλος του. Ὁ Δοχ. 370, ἐπίσης, εἶναι ὁ μοναδικός κώδικας τοῦ Νικολάου στόν ὁποῖο καταγράφονται ταυτόχρονα μέλη τῆς παλαιᾶς παραδόσεως καί συνθέσεις τοῦ Νικολάου γιά τήν ἀκολουθία τῆς Προηγιασμένης. Ὅλοι οἱ ἄλλοι κώδικες, στή συγκεκριμένη ένότητα, περιέχουν ἀποκλειστικά τήν ἐργασία τοῦ Νικολάου. Ὁ λόγος εἶναι προφανής ἂν σκεφτοῦμε ὅτι οἱ κῶδ. Βατ. 1810 καί Λαυρ. Μ 22 προσρῖζονταν γιά παραλῆπτες ἐκτός τῆς Μονῆς Δοχειαρίου, ὁπότε εὐλογο θά ἦταν νά καταγραφοῦν μονάχα οἱ μουσικές δημιουργίες τοῦ γραφέα τῶν κωδίκων αὐτῶν. Στό σημεῖο αὐτό πρέπει νά παρατηρήσουμε ὅτι στούς κῶδ. Βατ. 1810 καί Μ. Λαύρ. Μ 22, στήν ένότητα τῆς Προηγιασμένης, καταγράφονται τά ἴδια μέλη μέ τήν ἴδια σειρά ἀπαραλλάκτως, πράγμα πού φανερώνει τό σκοπό τοῦ Νικολάου νά καταγραφοῦν οἱ συνθέσεις του, ἔστω καί ἄνωνύμως. Στόν κῶδ. Δοχ. 404 ἀκολουθεῖται ἄλλη σειρά καταγραφῆς: μετά τά *Δύναμεις* τῆς Θ. Λειτουργίας ἀκολουθεῖ ἡ ένότητα τῆς Προηγιασμένης καί μετά ἔπονται ἡ Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου καί τά κοινωνικά τῶν Κυριακῶν καί τοῦ ἐνιαυτοῦ. Ὁ γραφέας τοῦ κῶδ. Δοχ. 404 οὐσιαστικά εἶναι ὁ ἐρανιστής τοῦ ἔργου τοῦ Νικολάου καί ἀπό τόν ὁποῖο ἀντλοῦμε τίς περισσότερες πληροφορίες γιά τήν πατρότητα τῶν συνθέσεων.

Γ.

Τά μέλη τῆς Προηγιασμένης διαδόθηκαν ἀπό τό μελουργό. Ἡ σύνθεση *Νῦν αἱ Δυνάμεις* σέ ἥχο Α' τετράφωνο ἐκδόθηκε στόν Τόμο *Τριώδιον Φωναῖς Αἰσίαῖς*⁴⁵⁵ ἀπό τόν Ἀβραάμ Εὐθυμιάδη. Οἱ ἄλλες συνθέσεις παραμένουν ἀνέκδοτες ἕως σήμερα.

Μέλη τοῦ Μαθηματαρίου

➤ Καλοφωνικά μαθήματα

- *Μάθημα εἰς τήν μνήμην τοῦ Ἀγίου Παύλου τοῦ Ἀγιορείτου*

⁴⁵⁵ Ἄνευ ἀναγραφῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ συνθέτη Νικολάου: *Νῦν αἱ Δυνάμεις*, ἥχος Α' τετράφωνος (μετά σημάνσεως ἀργῆς χρονικῆς ἀγωγῆς 68), *Τριώδιον Φωναῖς Αἰσίαῖς*, σσ. 211 – 213.

Γρηγ. 18, σσ. 658 - 675

Μάθημα ψαλλόμενον εἰς τὴν λιτὴν τῇ κη΄Ιουλίου εἰς τὴν μνήμην τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Παύλου τοῦ ἀγιορείτου. Μελοποιηθὲν δὲ παρὰ Νικηφόρου Δοχειαρίτου, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄Νη, Ὁ θάνατός τε Παῦλε.

*Μαθήματα ἀμφιβαλλόμενα*⁴⁵⁶

- *Μάθημα εἰς τὴν ἐορτὴν τῶν Ἀγιορειτῶν Πατέρων*

Ξηροπ. 310, σσ. 561 – 572

Τῶν ἁγίων Πατέρων τῶν ἐν τῷ Ἄθῳ, ἥχος Α΄ Πα, Τῆς ὑπερφώτου Τριάδος.

- *Μάθημα εἰς τὴν μνήμην τοῦ Ἁγίου Μάρτυρος Γοβδελαᾶ*

Ξηροπ. 310, σσ. 572 – 588

Τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγάλου μάρτυρος Γοβδελαᾶ, [ἥχος] πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Μετέστης ἐνθα ἥχος καθαρός.

B.

Βρίσκονται μέσα στὰ χειρόγραφα τὰ καλούμενα Μαθηματάρια.

Γ.

Τὰ μαθήματα παραμένουν ἀνέκδοτα.

➤ *Ὁκτάηχα Ἀπολυτίκια Μαθήματα*

A.

- *Ὁκτάηχον ἀπολυτίκιον τῶν Χριστουγέννων “Ὁ γέννησός σου Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν”*

⁴⁵⁶ Γιά τό μάθημα τῶν ἀγιορειτῶν Πατέρων δέν ἔχουμε ἄμεση μαρτυρία γιά τό μελουργό. Ὑποπτεύομαστε τό Νικόλαο γιά τούς παρακάτω λόγους: α) μελοποίησε τὰ δοξαστικά τῆς Ἀκολουθίας, κατ' ἐπέκταση θά ἦταν δυνατόν νά μελοποιήσει καί τό μάθημα τῆς αὐτῆς ἐορτῆς, β) ἡ σύνθεση βρίσκεται στό τέλος τοῦ κώδικα, καί ἐκτός σειρᾶς, μαζί μέ τό ἄλλο ἀνεπίγραφο μάθημα τοῦ ἁγίου Γοβδελαᾶ, γ) ἡ μαρτυρία τοῦ γραφέα ὅτι ὁ κώδικας περιέχει ἐξηγήσεις τοῦ Νικηφόρου – Νικολάου δέν ἀποκλείει τὰ μαθήματα τόσο τῶν ἀγιορειτῶν Πατέρων ὅσο καί τοῦ ἁγίου Γοβδελαᾶ νά ἀνήκουν στόν δοχειαρίτη μελουργό. Ὡστόσο, ὑπάρχει ἀμφιβολία γιά τό κατά πόσο ὁ Νικόλαος ὑπῆρξε ὁ συνθέτης, ὅταν ἡ μουσική φρασεολογία πού συναντᾶται σ' αὐτή δέν ἐναρμονίζεται μέ τό πνεῦμα τῶν ἄλλων συνθέσεων τοῦ ἀγιορείτη μελουργοῦ. Τά ἀνωτέρω λεχθέντα περί τοῦ μαθήματος τῶν ἀγιορειτῶν Πατέρων ἰσχύουν, ἐπίσης, γιά τό μάθημα στόν ἅγιο Γοβδελαᾶ.

Δοχ. 404, φφ. 63v-72r

Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ καὶ τῶν ἀπολυτικίων τῶν Δεσποτικῶν ἐορτῶν μελοποιηθέντα παρὰ Νικολάου Τερομονάχου Δοχειαρίτου. Ἀκολουθοῦν τὰ παρακάτω ὀκτάηχα ἀπολυτίκια. Εἰς τὴν ἐορτὴν τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως, Λέγετος Βου, Ἡ Γέννησίς Σου Χριστέ.

Δοχ. 467, σσ. 281-312

Τὸ παρὸν ψάλλεται εἰς τὴν ἐορτὴν τῶν Χριστοῦ Γεννῶν. Ὀκτάηχον, τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου ἱερομονάχου], ἥχος Δ' ἐκ τοῦ Βου λέγετος, Ἡ γέννησίς Σου Χριστέ.

Δοχ. 468, σσ. 623-654

Τὸ παρὸν ψάλλεται εἰς τὴν ἐορτὴν τῶν Χριστοῦ Γεννῶν εἰς τὴν ἀρτοκλασίαν, Νικολάου ἱερομονάχου [Δοχειαρίτου], ἥχος λέγετος ἐκ τοῦ Βου, Ἡ γέννησίς Σου Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Δοχ. 471, φφ. 65v-73r

Τὸ παρὸν ψάλλεται εἰς τὴν ἐορτὴν τῶν Χριστοῦ Γεννῶν. Ἔστι δὲ ὀκτάηχον, ἥχος λέγετος ἐκ τοῦ Βου, Ἡ Γέννησίς σου Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Ἰδὴρ 2044, φφ. 1v – 9v

Μάθημα ὀκτάηχον ψαλλόμενον εἰς τὸν ἑσπερινὸν τῶν Χριστουγεννῶν:- [Νικολάου Δοχειαρίτου] ἥχος Λέγετος ἐκ τοῦ Βου, Ἡ γέννησίς σου Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Καρακ. 240, φφ. 182r-199r

Τὸ παρὸν ψάλλεται εἰς τὴν ἐορτὴν τῶν Χριστοῦ Γεννῶν εἰς τὴν ἀρτοκλασίαν. Ἔστι δὲ ὀκτάηχον. Νικολάου Δοχειαρίτου, ἥχος Λέγετος ἐκ τοῦ Βου, Ἡ γέννησίς Σου Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Ξηροπ. 310, σσ. 649-683

Μάθημα ψαλλόμενον ἐν τῇ ἀρτοκλασίᾳ τῶν Χριστοῦ Γεννῶν εἰς ὀκτάηχον, μελίσθεντα (sic) παρὰ διδασκ[άλου] Νικηφ[όρου] ἱρμχ [ἱερομονάχου] Δοχειαρ[ίτου], ἥχος [Δ'] Βου [Λέγετος], Ἡ Γέννησίς σου Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Μ. Λαύρας 557 (114), φφ. 29r – 39v

Νικολάου Δοχειαρίτου εἰς τὴν ἀρτοκλασίαν τῶν Χριστουγεννῶν, ὀκτάηχον, Ἡ Γέννησίς σου Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Σκ. Ἀγ. Ἀννης 108, φφ. 14r-36r

Ἔτερον εἰς τὴν ἐορτὴν τῶν Χριστουγεννῶν [Νικολάου Δοχειαρίτου], ἥχος λέγετος ἐκ τοῦ Βου, Ἡ γέννησίς σου Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Σκ. Ἀγ. Ἀννης 382, φφ. 1r-11v

Τὸ παρὸν ψάλλεται εἰς τὴν ἀρτοκλασίαν τῶν Χριστοῦ Γεννῶν, ἐστὶ δέ ὀκτάηχον [Νικολάου Δοχειαρίτου], ἥχος λέγετος ἐκ τοῦ Βου, Ἡ γέννησίς σου Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν.

- *Ὁκτάηχον ἀπολυτίκιον τῶν Θεοφανείων Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου σου Κύριε*

Δοχ. 404, φφ. 72r-84r

Εἰς τὴν ἐορτὴν τῶν Θεοφανείων τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου Ἱερομονάχου], ἥχος Α΄ Πα, Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου σου Κύριε.

Δοχ. 467, σσ. 312-336

Εἰς τὴν ἐορτὴν τῶν Φώτων. Δίχορον καὶ ὀκτάηχον, τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου Ἱερομονάχου], ἥχος Α΄ Πα, Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου σου Κύριε.

Δοχ. 468, σσ. 655-678

Τὸ παρὸν ψάλλεται εἰς τὴν ἐορτὴν τῶν Φώτων εἰς τὴν ἀρτοκλασίαν τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου Ἱερομονάχου Δοχειαρίτου], ἔστι δέ ὀκτάηχον, ἥχος Α΄ Πα, Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου σου Κύριε.

Δοχ. 471, φφ. 73r-78r

Ἔτερον τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου Δοχειαρίτου] ψαλλόμενον εἰς τὴν ἐορτὴν τῶν Φώτων. Ὁκτάηχον, ἥχος Α΄ Πα, Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου σου Κύριε.

Δοχ. 629

(Ἀπὸ τὸν στίχο «ἐβεβαίου τοῦ Λόγου τὸ ἀσφαλές», ἕως τέλους).

Καρακ. 240, φφ. 199v-212v

Ἔτερον εἰς τὴν ἐορτὴν τῶν Θεοφανείων τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου Δοχειαρίτου], ἥχος Α΄, ὀκτάηχον, Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου σου Κύριε.

Μ. Λαύρας 557 (114), φφ. 39v – 48v

Τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου Δοχειαρίτου] ἕτερον ὀκτάηχον εἰς τὴν ἐορτὴν τῶν Θεοφανείων, Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου σου Κύριε.

Σκ. Ἀγ. Ἀννης 108, φφ. 36r-52v

Ἔτερον εἰς τὴν ἐορτὴν τῶν Θεοφανείων τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου Δοχειαρίτου], ἥχος Α΄ Πα, Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου σου Κύριε.

- *Ὁκτάηχον ἀπολυτίκιον τῶν Βαΐων Τὴν κοινὴν Ἀνάστασιν*

Δοχ. 404, φφ. 84r-94r

Τῇ Κυριακῇ τῶν Βαΐων τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου Ἱερομονάχου Δοχειαρίτου], ἥχος Α΄ Πα, Τὴν κοινὴν Ἀνάστασιν.

Δοχ. 467, σσ. 336-353

Τὸ παρὸν ψάλλεται τῇ Κυριακῇ τῶν Βαΐων τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου Ἱερομονάχου] ὁκτάηχον, ἥχος Α΄ Πα, Τὴν κοινὴν Ἀνάστασιν.

Δοχ. 468, σσ. 678-696

Τὸ παρὸν ψάλλεται τῇ Κυριακῇ τῶν Βαΐων, ὁκτάηχον τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου Ἱερομονάχου Δοχειαρίτου], ἥχος Α΄ Πα, Τὴν κοινὴν Ἀνάστασιν.

Καρακ. 240, φφ. 212v-222r

Τῇ Κυριακῇ τῶν Βαΐων, ψάλλεται εἰς τὴν ἀρτοκλασίαν δίχορον, τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου Δοχειαρίτου], ἥχος Α΄ Πα, Τὴν κοινὴν Ἀνάστασιν.

Μ. Λαύρας 557 (114), φφ. 48v – 55r

Τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου Δοχειαρίτου] ὁκτάηχον εἰς τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων, Τὴν κοινὴν Ἀνάστασιν.

• *Ὁκτάηχον ἀπολυτίκιον τῆς Ἀναλήψεως Ἀνελήφθης ἐν δόξῃ*

Δοχ. 404, φφ. 95v-104v

Τῇ Πέμπτῃ τῆς Ἀναλήψεως, τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου Ἱερομονάχου Δοχειαρίτου], ἥχος Λέγετος Βου, Ἀνελήφθης ἐν δόξῃ.

Δοχ. 467, σσ. 353-370

Τῇ Πέμπτῃ τῆς Ἀναλήψεως τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου Ἱερομονάχου] ὁκτάηχον, ἥχος λέγετος Βου, Ἀνελήφθης ἐν δόξῃ.

Δοχ. 468, σσ. 696-712

Τῇ Πέμπτῃ τῆς Ἀναλήψεως τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου Ἱερομονάχου Δοχειαρίτου] ὁκτάηχον, [ἥχος] λέγετος, Ἀνελήφθης ἐν δόξῃ.

Ἰδὴρ 2044, φφ. 11r – 19v

Τὸ παρὸν ψάλλεται τῇ Πέμπτῃ τῆς Ἀναλήψεως [Νικολάου Δοχειαρίτου] ἥχος Δ΄ ἐκ τοῦ Βου, Ἀνελήφθης ἐν δόξῃ.

Καρακ. 240, φφ. 222v-231r

Τὸ παρὸν ψάλλεται τῇ Πέμπτῃ τῆς Ἀναλήψεως. Ὁκτάηχον τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου Δοχειαρίτου], [ἥχος] λέγετος ἐκ τοῦ Βου, Ἀνελήφθης ἐν δόξῃ.

Μ. Λαύρας 557 (114), φφ. 55r – 61r

Τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου Δοχειαρίτου] ὀκτάηχον τῇ Πέμπτῃ τῆς Ἀναλήψεως, Ἀνελήφθης ἐν δόξῃ.

• *Ὀκτάηχον ἀπολυτίκιον τῆς Μεταμορφώσεως Μετεμορφώθης ἐν τῷ ὄρει*

Δοχ. 404, φφ. 104v-115v

Εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου Ἱερομονάχου Δοχειαρίτου], ἥχος Βαρὺς Ζω, Μετεμορφώθης ἐν τῷ ὄρει.

Δοχ. 467, σσ. 370-389

Τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου ἱερομονάχου] ὀκτάηχον, ἥχος Βαρὺς Ζω, Μετεμορφώθης ἐν τῷ ὄρει.

Δοχ. 468, σσ. 712-731

Τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου ἱερομονάχου Δοχειαρίτου], ἥχος Βαρὺς Ζω, δίχορον, Μετεμορφώθης ἐν τῷ ὄρει.

Καρακ. 240, φφ. 231r-241v

Τροπάριον φαλλόμενον εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ αὐτοῦ [Νικολάου Δοχειαρίτου]⁴⁵⁷, ἥχος Βαρὺς Ζω [ὀκτάηχον], Μετεμορφώθης ἐν τῷ ὄρει.

Μ. Λαύρας 557 (114), φφ. 74r – 80v

Νικολάου ἱερομονάχου Δοχειαρίτου ὀκτάηχον εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν, Μετεμορφώθης ἐν τῷ ὄρει.

B.

Τὰ ἀπολυτίκια ἀνθολογοῦνται κυρίως ἐντός τῶν Ἀνθολογιῶν καὶ τῶν Μαθηματαρίων⁴⁵⁸. Δέν λείπουν, βέβαια, καὶ οἱ νεώτεροι κώδικες τοῦ τέλους τοῦ ΙΘ' καὶ ἀρχῶν τοῦ Κ' αἰ. πού ἔχουν ὡς κύριο ἢ ἀποκλειστικό περιεχόμενό τους τὰ ἀπολυτίκια. Ἡ συνήθης θέση τῶν ὀκτάηχων ἀπολυτικίων βρίσκεται στὸν ἑσπερινό μετὰ τὰ τριαδικά ἢ στὶς δοχές καὶ πρὶν τοὺς πολυελέους. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ἡ Ἀνθολογία Καρακ. 240, ὅπου τὰ ἀπολυτίκια καταγράφονται μετὰ τοὺς πολυελέους· ὁμως, ἡ ἐξήγηση εἶναι ἐμφανής: τὸ τμήμα πού περιέχει τοὺς πολυελέους καὶ κατόπιν τὰ ἀπολυτίκια εἶναι ἔργο τοῦ Νικολάου, ὁ ὁποῖος ἀντέγραψε πρῶτα συνθέσεις ἄλλων μελουργῶν καὶ ἐν συνεχείᾳ συμπεριέλαβε στὰ ἐπόμενα τετράδια δικές του συνθέσεις. Τὸ τμήμα αὐτό, πού πιθανόν παρήγγειλαν

⁴⁵⁷ Τὰ ἀπολυτίκια εἶναι τὰ μοναδικὰ μέλη, γιὰ τὰ ὁποῖα δέν ἔχουμε καμία ἀμφιβολία γιὰ τὸ μελουργό. Σέ ὅλους τοὺς κώδικες, αὐτόγραφους ἢ μὴ ἀναφέρεται ὡς μελουργός ὁ Νικόλαος Δοχειαρίτης. Μία παρατήρηση σχετικά μέ τὴν ἀναγραφή τῶν τίτλων: ὁ Νικόλαος δέν χρησιμοποιεῖ τὴν ἴδια μορφή σύνταξης σέ ὅλους τοὺς τίτλους πού προτάσσει. Στὸν Δοχ. 468 (βρισκόταν στὸ Τυπικαριό τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς) τονίζει τὴν ιδιότητά του ὡς ἱερομόναχος, ἀφοῦ ὁ κώδικας αὐτός ἀντιγράφηκε γιὰ λογαριασμό τῆς μονῆς Δοχειαρίου, ἐνῶ στὸν Καρακ. 240 ἀναγράφει καὶ τὸ μοναστήρι στὸ ὁποῖο ἀνῆκε (Δοχειαρίτης), ἔτσι ὥστε νά γίνει ἐμφανής ἡ ταυτότητά του.

⁴⁵⁸ Περὶ τῆς ὀνοματολογίας τῶν κωδίκων τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς βλ. Στάθης, *Χειρόγραφα Α', Εἰσαγωγή*, σσ. λ' - μα'.

οί τῆς Καρακάλλου, συσταχώθηκε μέ τό υπόλοιπο τμήμα τοῦ κώδικα, ἔργο κατά τό μεγαλύτερο μέρος ἑτέρου γραφέα. Στά Μαθηματάρια τά ἀπολυτικά ἀνθολογοῦνται πρὸς τό τέλος τοῦ κώδικα ἢ μετὰ τά παλαιά μαθήματα, ὡς νεώτερες συνθέσεις. Στούς κώδικες πού ἔχουν κατά κύριο ἢ ἀποκλειστικό περιεχόμενο τίς ἐν λόγω συνθέσεις, τά ἀπολυτικά κατέχουν πρωτεύουσα θέση.

Γ.

Ἡ μουσική καί λειτουργική ἀξία⁴⁵⁹ τῶν ἀπολυτικίων ἀναγνωρίστηκε ἀπό τοὺς ἀγιορεῖτες καί γιὰ τοῦτο ζητήθηκαν καί ἀντιγράφηκαν ἀπό τό Νικόλαο σέ μεγάλο βαθμό. Ἡ διάδοσή τους φτάνει μέχρι καί τά τέλη τοῦ ΙΘ' καί τίς ἀρχές τοῦ Κ' αἰ. ὅπου διαπιστώνουμε ὅτι ἀντιγράφονται, ἔστω καί συντετμημένα⁴⁶⁰, λόγω τίς εἰδικῆς κατάστασης πού ἐπικρατοῦσε στά μουσικά πράγματα τῆς ἐποχῆς⁴⁶¹, ἐνῶ ἡ Μονή Δοχειαρίου συνεχίζει μέχρι καί σήμερα τή μελωδήσή τους στίς Δεσποτικές ἐορτές ἀπό τό χειρόγραφο ἐνός νεώτερου Νικολάου μοναχοῦ πού ἔζησε στό μοναστήρι τῆ δεκαετία τοῦ 1960⁴⁶².

⁴⁵⁹ Ἡ λειτουργική χρήση τῶν ἀπολυτικίων τοποθετεῖται στήν ὥρα τῆς Ἀρτοκλασίας, ὅπως οἱ τίτλοι τῶν συνθέσεων μᾶς πληροφοροῦν (πρβλ. Δοχ. 468, σ. 623, Καρακ. 240, φ. 182r)

⁴⁶⁰ Ἐχουν περιοριστεῖ οἱ μελικοὶ πλατυσμοὶ τοῦ λειτουργικοῦ κειμένου καί τά κρατήματα.

⁴⁶¹ Τάση πρὸς χρονική συρρίκνωση τῶν ἀκολουθιῶν μέ τήν περικοπή τῶν ἀργῶν μελῶν καί ἰδίως τῶν κρατημάτων.

⁴⁶² Ὁ παπᾶ – Νικόλας, ὅπως παραμένει στή μνήμη τῶν παλαιότερων στή Μονή, ἦταν ἄριστος ψάλτης καί ἱκανὸς καλλιγράφος. Ἐχει καλλιγραφήσει σέ ξεχωριστά τεύχη τίς ἐκλογές τῶν Ἀρχαγγέλων καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Σέ ξεχωριστό χφ. ἔχει καταχωρήσει τά ὁκτάγηρα ἀπολυτικά. Ἀπὸ αὐτό τό χφ. ψάλλονται ἔως σήμερα τά ἀπολυτικά στίς Δεσποτικές ἐορτές (αὐτοψία).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

ΑΛΛΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

1. Ο Νικόλαος μουσικός προσαρμοστής στο σλαβωνικό κείμενο.

α. Τό ενδιαφέρον του Νικολάου για τὰ σλαβωνικά.

Μία από τις πλέον ενδιαφέρουσες εργασίες του Νικολάου Δοχειαρίτου είναι και η προσαρμογή τῆς μουσικῆς ἑλληνικῶν μελῶν στο ἀντίστοιχο σλαβωνικό λειτουργικό κείμενο⁴⁶³. Παρόμοια ἐργασία προσαρμογῆς ἑλληνικῶν μελῶν στὰ σλαβωνικά ἔχει ἐπισημανθεῖ, ἐπίσης, κατὰ τὴν προηγούμενη σημειογραφικὴ περίοδο καὶ δηλώνει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Σλάβων γιὰ τὴ Βυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσική, ἀλλὰ καὶ τὴν προσπάθεια κάλυψης τῶν μουσικῶν καὶ λειτουργικῶν κενῶν στο σλαβικό χωρὸ⁴⁶⁴. Κατὰ τὴν τελευταία σημειογραφικὴ περίοδο, ἡ ἀλλαγὴ τῆς γραφῆς δημιούργησε ἐκ νέου τὴν ἀνάγκη καταγραφῆς τῶν ἐξηγημένων μελωδιῶν κατὰ προσαρμογὴ στο σλαβωνικό κείμενο.

⁴⁶³ Ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα στο σλαβικό χωρὸ ἔχει ἀσχοληθεῖ παλαιότερα σὲ μεγάλη ἔκταση μὲ τὸ ζήτημα τῆς προέλευσης τοῦ σερβικοῦ ἁσματος ἢ καλύτερα τῶν πηγῶν τῆς σλαβικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς παράδοσης. Σέρβοι καὶ Βούλγαροι μουσικολόγοι ἔχουν ξεκινήσει τὴν ἔρευνα, ἥδη ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ ΙΘ' αἰ. Ἀπὸ τὸ μεγάλο ὄγκο τῶν μελετῶν πού ἀναφέρονται στο θέμα παραθέτουμε τίς σημαντικότερες βιβλιογραφικὲς ἀναφορές: Ruvarac, Moisiĵe Živković, Ђојословска Bogdanović, Српска Jakobson, Response Palikarova – Verdeil, Musicologie Stefanović, Bilingual music manuscripts Stefanović, Earliest document Stefanović, Influences Stefanović, Pojanje. Vašica, Notation Milojković – Djurić, Origin Milojković - Djurić, Serbian chant. Γιὰ πλήρη βιβλιογραφία ἐπὶ τοῦ θέματος μέχρι καὶ τὸ 1965, βλ. A. Jakovlević, «Addenda bibliographica: Bibliographie du chant ecclésiastique populaire orthodoxe serbe », *Byzantinoslavica* XXVI (1965) 476 – 484.

⁴⁶⁴ Στὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰ. ἔχουν ἐπισημανθεῖ σημαντικὲς προσπάθειες προσαρμογῆς μουσικῆς τῶν ἑλληνικῶν μελῶν στο σλαβωνικό κείμενο. Ἐπίσημη προσπάθεια προσαρμογῶν ἀποτελεῖ ἡ ἐργασία τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου τῆς ΜΧΕ, ὁ ὁποῖος «δι' αἰτήσεως τοῦ πανιερωτάτου Μητροπολίτου ἁγίου Μπόσνας κυροῦ Σεραφεῖμ» τόνισε «κατὰ τὸ τοῦ παλαιοῦ ἀναστασιματαρίου ὕφους» τὰ στιχηρά ἀναστάσιμα «εἰς τὴν σλοβανικὴν διάλεκτον» (ἀπὸ τὸ ἐπίτιτλο σημείωμα τοῦ κώδικα). Πρὸς ἄρθρο τῶν D. Stefanović – M. Velimirović, Peter Lamadarios, ὅπου γίνεται διεξοδικὴ μελέτη τοῦ χφ εὗρισκομένου στο Yale University. Στὴ μονὴ Χιλανδαρίου καὶ στο τέλος τοῦ ΙΗ' αἰ. ἔχουν ἐπισημανθεῖ δύο χφ πού περιέχουν προσαρμοσμένα μέλη στὰ σλαβωνικά. Τὸ πρῶτο εἶναι τὸ Χίλιαν. 581 (στιχηράριον) τοῦ Κυπριανοῦ μοναχοῦ μὲ χρονολογία 1774. Σύμφωνα μὲ τὸ βιβλιογραφικὸ σημείωμα τοῦ φ. 302ν (σέ νεο – ἑλληνικὴ ἐλεύθερη μετάφραση) Αὐτὸ τὸ βιβλίον Στιχηράριον μεταφράστηκε ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ στιχηράριον μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς πανάγνου Θεομήτορος μὲ πολὺ κόπο καὶ ἐπιμέλεια τοῦ Κυπριανοῦ Μοναχοῦ τῆς ἁγίας Χιλανδαρινῆς ἀδελφότητος ἔγραψε αὐτὸ [τὸ βιβλίον] στὴν ἴδια ἀδελφότητα καὶ ὁλοκλήρωσε τὸ ἔτος 1774, τὸ μῆνα Δεκέμβριον, τὴν 9' ἡμέρα. Τέλος καὶ τῷ Θεῷ δόξα. Τὸ πρωτότυπο σλαβωνικό κείμενο τοῦ σημειώματος, βλ. στο Jakovlević, Inventar, σσ. 199 – 200. Πρὸς καὶ Stefanović, Checklist, σ. 167. Τὸ δεύτερο εἶναι ὁ κώδ. Χίλιαν. 309 (ἀνθολογία τοῦ στιχηραρίου) τοῦ Μακαρίου ἱερομοναχοῦ Χιλανδαρινοῦ μὲ χρονολογία 1786: Μῆν Ἰούλιος, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ βιβλιογραφικὸ σημείωμα τοῦ φ. 1r στὴ σλαβωνικὴ γλῶσσα. Ἡ ἐργασία προσαρμογῆς δηλώνεται στο ἑλληνικὸ σημείωμα τοῦ φ. 49r, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι Αὐτὴ ἡ ψαλτικοὶ ἐκράζατ[.] ἀνθολογία τοῦ στιχηραρί(ο)υ, ὡμως ἐσινδεδόθηκοι ἀπὸ τὰ βιβλία τὰ ρομάνηκα εἰς βολγάρικα καὶ μὲ πολ(ο)ύς κώπους εἰς [...] κοίσματα καὶ θέσις, ἔχοντα πωλὰ δῆσκωλα καὶ παραζήτσημα, Jakovlević, ὅπ. π., σ. 199 Stefanović, ὅπ. π., σ. 164.

Τό ενδιαφέρον του Νικολάου για τις προσαρμογές εκδηλώθηκε σταδιακά. Μία πρώιμη προσέγγιση επισημαίνεται τον Αύγουστο του 1822, στον κώδ. Δοχ. 341, φ. 234r – ν με την καταγραφή της *Φήμης του Αρχιερέως “Τὸν Δεσπότην καὶ Αρχιερέα”* στά σλαβωνικά μετά από τό ελληνικό κείμενο, στήν εξηγητική γραφή του Πέτρου Λαμπαδαρίου: *τὸ αὐτὸ Σέρβικον, ἡχος Βαρύς, Τὸν Δεσπότην*. Στόν ἴδιο κώδικα Δοχ. 341, φ. 383r – 384v, τό μάθημα του Μπαλασίου ιερέως *Χριστὸς γεννᾶται δοξάσατε* προσαρμόστηκε καὶ στά σλαβωνικά, ἐπάνω ἀκριβῶς ἀπὸ τό ελληνικό κείμενο.

Δώδεκα χρόνια ἀργότερα ὁ Νικόλαος παρέδωσε στή Μονή Χιλιανδαρίου μιὰ ἀνθολογία στιχηταρίου του Γερμανοῦ, ἐξηγημένη καὶ γραμμένη ἀπὸ τὸν ἴδιο. Σύμφωνα μέ τό βιβλιογραφικό σημείωμα του κώδικα *Αὕτῃ ἡ ἀνθολογία μεταφράσθηκε ἀπὸ τὰ ἑλληνικά στά σλαβωνικά ἀπὸ τό διδάσκαλο Νικηφόρο ἱερομόναχο μέ δαπάνη τῆς Μονῆς ἐν ἔτει 1834, Ἀπριλίου 14*⁴⁶⁵. Πρόκειται γιὰ τὸν κώδ. Χιλ. 580, ἀνθολογία στιχηταρίου του Γερμανοῦ πού περιεῖχε τὴν ἐξήγηση στή Νέα Σημειογραφία τῆς σλαβωνικῆς προσαρμογῆς δοξαστικῶν ἀπὸ τό στιχητάριο του Γερμανοῦ. Περιεῖχε σὺν τοῖς ἄλλοις τὰ ἰδιόμελα τῶν ἑορτῶν πρὸς τιμὴν σλάβων ἁγίων⁴⁶⁶, σέ ἀργὸ στιχηταρικό μέλος⁴⁶⁷ καὶ τὰ δογματικά θεοτοκία. Ἡ ἀρτιότητα καὶ ἡ πιστότητά της οὐσιαστικά ἀπέδειξε τίς μουσικὲς ικανότητες του Νικολάου καὶ συνέβαλε ἀποτελεσματικά στήν ἀποφασιστικὴ ἀνάθεση νέας ἐργασίας στόν τομέα τῶν προσαρμογῶν μουσικοῦ κειμένου στή σλαβωνικὴ γλώσσα.

6. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ 1834.

Μία ἐπιστολὴ μέ ἡμερομηνία 22 Αὐγούστου 1834 ἀναφέρει τὴν πρόσκληση τῶν Χιλανδαρινῶν πατέρων στόν ἱερομόναχο Νικηφόρο νά ἐργασθεῖ στήν προσαρμογὴ ἑλληνικῶν μελωδιῶν στό σλαβωνικό κείμενο. Σύμφωνα μέ τὴν ἐπιστολὴ⁴⁶⁸, οἱ Χιλανδαρινοὶ ζήτησαν ἀπὸ τὸ Νικόλαο νά τοὺς γράψει «εἰς βουλγάρικα ἀνοιξαντάρια, μακάριος ἀνὴρ, πολυελοῦς καὶ κεκραγάρια μεγάλα καὶ <...> πασαπνοάρια καὶ δοξολογίας»⁴⁶⁹.

Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Ἡσαΐας ζήτησε ἀπὸ τὸ Νικόλαο νά μὴ φεισθεῖ κόπου, ἀλλὰ νά γράψει ὅσα τετράδια χρειαστοῦν γιὰ νά ὁλοκληρωθεῖ ἡ ἐργασία. Ἐπιπλέον τὸν κάλεσαν νά μεταβεῖ στό μοναστήρι καὶ τοῦ ζήτησαν νά τοὺς εἰδοποιήσει γιὰ τό χρόνο τῆς ἐπίσκεψής του. Ἡ ἀμοιβὴ ὁρίσθηκε στά ἑξακόσια γρόσια, ποσὸ ἀρκετὰ

⁴⁶⁵ Τό κείμενο τοῦ σημειώματος στά σλαβωνικά: *С·а а҃нтолог·а пребедена шJ гречески на слав·нски шJ даскала Н·киѡора Iеромонаха, сосѣ трошokѣ монастирски блѣто 1834: априлѣа, 14, Χιλ. 580, φ. IIv, Jakovlević, Inventar, σ. 200.*

⁴⁶⁶ Περιέχονται οἱ ἑορτές τῶν Ἀγίων Ἰωάννου τῆς Ρίλας (19 Ὀκτωβρίου), Ἀρσενίου Ἀρχιεπισκόπου Σερβίας (28 Ὀκτωβρίου), κρᾶλη Μιλούτιν (30 Ὀκτωβρίου), κρᾶλη Στεφάνου τοῦ Ντέτσани (11 Νοεμβρίου), Ἀγ. Σάββα (14 Ἰανουαρίου), ὁσίου Συμεὼν τοῦ Μυροβλήτου (13 Φεβρουαρίου), Ἀγ. Λαζάρου πρίγκιπα (15 Ἰουνίου).

⁴⁶⁷ Ἐξαιτίας τοῦ εἰδικοῦ περιεχομένου του, τό στιχητάριο Χιλ. 580 μελετήθηκε σέ συσχέτισμό μέ τοὺς χιλανδαρινούς κώδ. 311, 312, 558 καὶ 559 ἀπὸ σέρβους μουσικολόγους, βλ. Petrović, *Hymns καὶ Stefanović, Stihire*.

⁴⁶⁸ Κώδικας ΚΔ', ἀρ. ἐπιστ. 52/22 – 8 – 1834.

⁴⁶⁹ Κώδικας ΚΔ', ἀρ. ἐπιστ. 52/22 – 8 – 1834, στίχ. 12 – 15.

μεγάλο για τήν εποχή εκείνη. Ἡ παροχή μεγάλης ἀμοιβῆς καταδεικνύει τή μέγιστη ἐπιθυμία τῶν Χιλανδαρινῶν γιά τήν πραγματοποίηση τῆς ἐργασίας, ἐπιτείνει τή σπουδαιότητα καί τήν ἀναγκαιότητά της καί συμμαρτυρεῖ γιά τή δυσκολία τῆς ἐπιτέλεσής της. Παράλληλα, διά τῆς ὑψηλῆς ἀμοιβῆς ἀναγνωρίζεται ἔμμεσα ἡ ἱκανότητα τοῦ Νικολάου γιά τήν ἐπιτέλεση τῆς σπουδαίας καί δύσκολης ἐργασίας.

γ. Τό περιεχόμενο τῆς ἐργασίας.

Ἡ ἐπιστολή τῶν Χιλανδαρινῶν παρέσχε στό Νικόλαο τή δυνατότητα γιά μία οὐσιαστικότερη καί ἐπίσημη πλέον προσέγγιση τοῦ πεδίου τῶν προσαρμογῶν. Τρία χρόνια ἀργότερα, τό 1837, κατά τήν περίοδο πού ὁ Νικόλαος εἶχε προσχωρήσει στή χιλανδαρινή μοναστική ἀδελφότητα, ἐμφανίστηκαν οἱ καρποί τῆς συμφωνίας. Τά σημειώματα τῶν ἐπισημανθέντων κωδίκων εἶναι ἀρκούντως κατατοπιστικά⁴⁷⁰. Στό πρῶτο ἐπίτιτλο σημείωμα τοῦ ἐντοπισθέντος μαθηματαρίου Χιλαν. 54 (973), φ. 1r, ἀναφέρεται ἐπιγραμματικά ἡ ἐργασία τῆς προσαρμογῆς στήν ὕλη τοῦ μαθηματαρίου: *Βιβλίον καλούμενον μαθηματάριον μετεφράσθησαν δὲ μερικὰ μαθήματα ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ εἰς τὰ βουλγάρικα*⁴⁷¹ *παρά τινος καὶ ἐγράφησαν εἰς αὐτό*. Τό μαθηματάριο ἀποτελέσει μᾶλλον τήν τελευταία στή σειρά κωδικογραφική δραστηριότητα τοῦ Νικολάου γιά τή μονή Χιλανδαρίου καί γιά τό λόγο αὐτό στό βιβλιογραφικό σημείωμα τοῦ ἰδίου κώδικα, φ. 305v, ὁ Νικόλαος μᾶς πληροφορεῖ γιά τό περιεχόμενο καί τήν ἔκταση τῆς ὅλης τελεσθείσης ἐργασίας: *Τὸ παρὸν μαθηματάριον ὡσαύτως καὶ τὸ δοξαστικόν τοῦ ἐκ τοῦ Νέων Πατρῶν, τὸ στιχηράριον καὶ ἄλλα ἅτινα εἰς τὴν ἱερὰν μονὴν τοῦ Χιλανδαρίου φαίνονται, δηλαδὴ ἀνοιξαντάρια, κεκραγάρια, πολυέλεσι, χερουδικά, κοινωνικά, δοξολογίαι καὶ ὅ, τι ἄλλα μετεγλωτίσθησαν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου εἰς τὴν τῶν Βουλγάρων παρὰ Νικολάου ἱερομονάχου ἀγιορείτου καὶ οἱ ταῦτα ψάλλοντες εὐχεσθε ὑπὲρ αὐτοῦ, αὐλῆς (1837) μηνὶ Ἰουνίου ἰβ'.* Κάποια μέλη ἀπὸ αὐτὰ πού ἀναφέρονται στό σημείωμα προϋποθέτουν τήν ὑπαρξή σλαβωνικῆς ἀνθολογίας. Ἡ ὑπαρξή τῆς ἀνθολογίας, καί μάλιστα δίτομης⁴⁷², ἐπιβεβαιώνεται

⁴⁷⁰ Ἀναφορά στά σημειώματα καί τὸν γραφέα τοῦ κώδικα Χιλαν. 54 (973) γίνεται στό Κόντοbas, Βιβλιογράφοι, σ. 142.

⁴⁷¹ Εἶδαμε παραπάνω ὅτι ἀναφορά στήν ἐθνική πλευρά τῆς σλαβωνικῆς λειτουργικῆς γλώσσας ἀπαντᾶται στὸν κώδ. Δοχ. 341, φ. 383r, ὅπου ὁ Νικόλαος χαρακτηρίζει τό μέλος *σέρβικον*. Ἡ διαφοροποίηση τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος ἀπὸ *σέρβικον* σέ *βουλγάρικον* στήν ἐπιστολή στό βιβλιογραφικό σημείωμα τοῦ Χιλαν. 54 (973) ὀφείλεται στὸν ἀρνητικὸ συσχετισμὸ τῶν δυνάμεων μεταξύ Σέρβων καὶ Βουλγάρων μοναχῶν μέσα στή Μονή Χιλανδαρίου. Πρβλ. Petrović, Knjige, σσ. 423 – 424 (ἐρεῖδεται ἐπὶ τῶν πληροφοριῶν πού ἀρύνονται ἀπὸ τὸ Savas, *Istorija · Peno, Vikentije*, σσ. 33, 209, ὕψ. 136, ὅπου ἀναφέρεται σέ κυριαρχία τῶν Βουλγάρων στή Μονή Χιλανδαρίου κατὰ τὸν ΙΘ' αἰ. Στῆρίζεται στίς ἐργασίες Slijenčević, *Pitanj* καὶ Radić, *Hilandar*.

⁴⁷² Δὲν ἔχει ἐπισημανθεῖ ἀκόμη ὁ πρῶτος τόμος. Ἡ δίτομη σλαβωνικὴ ἀνθολογία πρέπει νὰ προῆλθε ἀπὸ τήν προσαρμογὴ τῶν μελῶν πού ἐμπεριέχονταν στὸν κώδ. Χιλαν. 148 (1007), μία ἑλληνικὴ ἀνθολογία. Ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω καὶ μέ τό Δοξαστάριο τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν, ὁ Νικόλαος εἶχε παραδώσει στή μονή Χιλανδαρίου καὶ τήν ἑλληνικὴ ἐκδοχὴ τῶν μελῶν αὐτῶν γιά τήν περίπτωση πού κάποιος ἤθελε νὰ ψάλλει ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κείμενο. Πρόκειται γιά πλήρη ἀνθολογία πού περιλαμβάνει τή σύντμηση τῶν παλαιῶν Ἀνοιξανταρίων, τὸ Μακάριος Ἀνὴρ, τὰ μεγάλα Κεκραγάρια τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, πασαπνοάρια τοῦ ὁρθρου, πολυέλεους καὶ δοξολογίες. Ἐπίσης, περιέχει χερουδικά, κοινωνικά, τὴ λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου, τῶν Προηγιασμένων καὶ ὀρισμένα στιχηρά ἰδιόμελα. Ἡ διαφορὰ μεταξύ τῶν δύο

καί πρακτικά από τήν ἐπισήμανση τοῦ δεύτερου τόμου, τοῦ κώδ. Χιλίαν. 163 (1038) ἀφοῦ στό ἐπίτιτλο σημείωμα τοῦ φ. 7r ἀναφέρεται τό περιεχόμενο τοῦ κώδικα καί ἡ ἔκταση τῆς ἐργασίας (τό σημείωμα στά ἑλληνικά): *Ἀνθολογία τόμος δεύτερος ἡ ὁποῖα περιέχουσα ἅπασαν τήν ἱεράν ἀκολουθίαν τῆς λειτουργίας τοῦ μεγάλου Βασιλείου, τοῦ θείου Χρυσοστόμου καί πρῶτον τό παρὸν ψάλλεται ὅταν ἀσπάζεται ὁ ἀρχιερεὺς τὰς ἀγίας εἰκόνας.*

Μελετώντας τὰ σημειώματα τοῦ μαθηματαρίου Χιλίαν. 54 (973) καί τῆς σλαβωνικῆς ἀνθολογίας στιχηταρίου Χιλίαν. 580 εἶναι δυνατόν νά δημιουργηθεῖ μία σύγχυση σχετικά μέ τό ποιά ἐργασία ἀκριβῶς ἐπιτέλεσε ὁ Νικόλαος. Ἦταν μουσική προσαρμογή ἤδη μεταφρασμένων στά σλαβωνικά κειμένων ἢ ἦταν μετάφραση τῶν κειμένων ἀπό τὰ ἑλληνικά στά σλαβωνικά καί μουσική προσαρμογή τους; Ὁ ἴδιος ὁ Νικόλαος θέλοντας νά προσδιορίσει τήν ἐπιτελεσθεῖσα ἐργασία χρησιμοποίησε τρεῖς φράσεις πού θά μπορούσαν νά ἔχουν τό ἴδιο νόημα: “*Αὕτῃ ἡ ἀνθολογία μεταφράσθηκε ἀπό τὰ ἑλληνικά στά σλαβωνικά ἀπό τό διδάσκαλο Νικηφόρο ἱερομόναχο...*”⁴⁷³, “*... μετεφράσθησαν δὲ μερικὰ μαθήματα ἀπό τὰ ἑλληνικά εἰς τὰ βουλγάρικα παρά τινος...*”⁴⁷⁴ καί “*... μετεγλωτίσθησαν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου εἰς τήν τῶν Βουλγάρων...*”⁴⁷⁵.

Οἱ λέξεις “μετεφράσθησαν” καί “μετεγλωτίσθησαν” ὁδηγοῦν ἐκ πρώτης ὄψεως στήν ἀποψη ὅτι μεταφράστηκε τό ἑλληνικό λειτουργικό κείμενο στά σλαβωνικά καί θέτουν σέ δεύτερο ἐπίπεδο τήν προσαρμογή τῆς μουσικῆς στή μετάφραση. Τά πράγματα θά παρέμεναν πράγματι συγκεχυμένα, ἂν δέν ὑπῆρχε μία σημείωση τοῦ Νικολάου ἐντός τοῦ κώδικα Χιλίαν. 54 (973), φ. 197v πού ἀναφέρεται στό μάθημα τοῦ Πέτρου Μπερεκέτου πρὸς τιμὴν τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ *Ἰλάσθητί μοι Σωτήρ σέ ἤχο πλάγιο τοῦ Δ΄*. Ἐκεῖ, ὁ Νικόλαος ἀπευθυνόμενος στοὺς σλάβους παραληπτές τοῦ κώδικα παραδέχεται τήν ἀδυναμία του νά εὑρεῖ στά σλαβωνικά τό κείμενο τοῦ μαθήματος καί γιὰ τό λόγο αὐτό ζητᾷ τήν ἐπιείκειά τους, καθότι ἡ ἐνέργειά του νά καταχωρήσει τό κανονικό ἑλληνικό κείμενο δέν ἦταν σκόπιμη: *Ἐπειδὴ καὶ δὲν τὸ ἤβραμε αὐτὸ τὸ τροπάριον εἰς τὸ Βουλγάρικον, τὸ βάμεν (sic) ἑλληνικὸν καὶ μὴ μᾶς κατακρίνετε περὶ τοῦτο*. Ἄν ὁ Νικόλαος ἦταν ταυτόχρονα καί ὁ μεταφραστὴς τῶν κειμένων, τότε δέν ἐξηγεῖται ἡ σκοπιμότητα τοῦ παραπάνω σημειώματος. Ἄν ὁ Νικόλαος μπόρεσε νά μεταφράσει ἓνα ὁλόκληρο μαθηματάριο δέν ἐξηγεῖται ἡ ἀδυναμία μετάφρασης τοῦ συγκεκριμένου μαθήματος. Ἐπομένως, ὁ Νικόλαος δέν ἦταν ὁ μεταφραστὴς τῶν κειμένων, ἀλλὰ μόνο ὁ μουσικός προσαρμοστὴς τῶν κειμένων στήν Νέα Σημειογραφία. Τέλος, ἡ παραπάνω σημείωση μᾶς ἀποκαλύπτει ἓνα ἐπιπλέον σημαντικό στοιχεῖο σχετικά

ἀνθολογιῶν (ὅσον ἀφορᾷ τήν ἔκταση: ἑλληνική ἀνθολογία ἓνας τόμος, σλαβωνική δίτομη) εἶναι δικαιολογημένη λόγω τοῦ ὅτι ὑπάρχει διαφορά στήν ἀντιστοιχία λέξεων ἢ φράσεων μεταξύ τῶν λειτουργικῶν κειμένων ἐξαιτίας τῆς διαφορετικῆς γλωσσικῆς ἐπένδυσης.

⁴⁷³ Χιλίαν. 580, φ. IIv.

⁴⁷⁴ Χιλίαν. 54 (973), φ. 1r.

⁴⁷⁵ Χιλίαν. 54 (973), φ. 305v.

μέ τήν ἐργασία: εἶχε προηγηθεῖ ἔρευνα ἐντοπισμοῦ τῶν σλαβωνικῶν λειτουργικῶν κειμένων πρὶν ὁ Νικόλαος προσαρμόσει τή μουσική στό κείμενο⁴⁷⁶.

Ποιά εἶναι, ὥστόσο, ἡ ὑποκρυπτόμενη ἔννοια τῶν λέξεων “μετεφράσθησαν” καί “μετεγλωτίσθησαν” καί πῶς συνδυάζεται μέ τήν ἐργασία τῶν προσαρμογῶν; Οἱ λέξεις αὐτές ἐκφράζουν, ἐκ πρώτης ὄψεως τήν ἐργασία τῆς προσαρμογῆς τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς στό σλαβωνικό κείμενο. Ὑπὸ τήν ἔννοια αὐτή, ἡ μουσική μιᾶς ἐλληνικῆς σύνθεσης προσαρμόζεται σέ ἓνα ξενόγλωσσο κείμενο, ἥτοι μεταγλωτίζεται, ἀποκτᾷ νέο γλωσσικό ὑπόβαθρο. Δευτερογενῶς, ὅμως, ἐκφράζουν τήν κοπιώδη προσπάθεια τοῦ Νικολάου νά προσαρμόσει τή μελωδία τοῦ ἐλληνικοῦ λειτουργικοῦ κειμένου στό ἀντίστοιχο σλαβωνικό, μέ ὅλες τίς δυσκολίες πού περικλείει μιᾶ τέτοια ἐργασία. Οἱ δυσκολίες ὀφείλονται στίς συντακτικές διαφορές μεταξύ τῶν δύο γλωσσῶν καί τό διαφορετικό ἀριθμό συλλαβῶν πού περικλείει μιᾶ λέξη. Οἱ διαφορές γίνονται πιό ὁρατές, ὅταν προσπαθῇ κάποιος νά ἀντιστοιχίσει κείμενο καί λέξεις μιᾶς γλώσσας, τῆς σλαβωνικῆς ἐν προκειμένῳ, μέ τή μουσική πού δημιουργήθηκε γιά ἄλλο γλωσσικό ὑπόβαθρο. Ἡ λεπτότερη ἔννοια, λοιπόν, τῶν λέξεων μεταγλώττιση καί μετάφραση πού δίνει ὁ Νικόλαος εἶναι ἡ κατὰ περίπτωσιν διασκευή τοῦ πρωτότυπου μουσικοῦ μέλους, ἔτσι ὥστε νά ἐπιτύχει τήν ἀρμονικότερη προσαρμογή τῆς μουσικῆς, νά μὴν ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τήν πρωτότυπη μελωδία, δεδομένης τῆς ἀναγραφῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ συνθέτη καί, τέλος, νά ἀποδώσει τό ἀκριβές νόημα τοῦ σλαβωνικοῦ κειμένου.

Ποιά εἶναι τὰ μέλη πού προσάρμοσε ὁ Νικόλαος στά σλαβωνικά; Ἄν συγκρίνουμε τό περιεχόμενο τοῦ βιβλιογραφικοῦ σημειώματος τοῦ μαθηματοῦ μέ αὐτό τῆς ἐπιστολῆς, θά διαπιστώσουμε ὅτι: α) τό περιεχόμενο τοῦ σημειώματος ἔρχεται σέ πλήρη συμφωνία μέ τό περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς, ὅσον ἀφορᾷ τὰ προσαρμοσθέντα μέλη, β) ἐπιπλέον μᾶς πληροφορεῖ γιά ἐργασίες πού ἐπιτελέσθηκαν ἀπό τό Νικόλαο σὺν τῷ χρόνῳ, πέρα ἀπὸ τό πρῶτο συμφωνητικό πού ὑπερβαίνουν τό περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς, καί γ) στό σημείωμα περιγράφεται ὅλη ἡ σταδιακῶς ἐπιτελεσθεῖσα ἐργασία προσαρμογῶν. Ἡ παρουσία τοῦ Νικολάου στή μονή, ἡ ἐγγράφη του στό Χιλανδαρινό μοναχολόγιο, τό 1837, καί οἱ λειτουργικὲς ἀνάγκες αὐτές καθ’ ἑαυτές θά ἀποτελέσαν ἓνα ἰσχυρό κίνητρο γιά τή διεύρυνση τῆς ἐργασίας. Οἱ ἐργασίες, πού κρίνονται ὅτι κατέχουν μεγάλη σημασία ἢ ἀνταποκρίνονται στά αἰτήματα τῶν Χιλανδαρινῶν, ἀναφέρονται ἀπὸ τό Νικόλαο ὀνομαστικά στό βιβλιογραφικό σημείωμα τοῦ Χιλαν. 54 (973), ἐνῶ ὑπὸ τήν ἐκφράση «ὅ, τι ἄλλα» τοῦ σημειώματος ὑπονοοῦνται ὅσα ἥσσανος σημασίας μέλη προφανῶς προέκυψαν κατὰ τήν περίοδο τῆς ἐργασίας καί δέν ἀναφέρονται ἀπὸ τό Νικόλαο. Τὰ μέλη αὐτά ἐντοπίστηκαν κατὰ τήν ἀναλυτικὴ καταλογογράφηση τῶν κωδίκων.

⁴⁷⁶ Εἶναι γνωστό ὅτι ἀπὸ τὸν ΙΖ΄ αἰ. ὑπῆρχαν ἔντυπα σλαβωνικά λειτουργικά βιβλία, ὅπως Παρακλητική, Μηναια, Τριώδιο, Πεντηχοστάριο, Ὁρολόγιο, Λειτουργικόν κ. ἄ. Πρβλ. *Sluzhebnik* 1646· *Sluzhebnik* 1736· *Pendikostarion* 1815 (αὐτοψία καί τῶν τριῶν λειτουργικῶν βιβλίων). Ἐπίσης, εἶχαν προηγηθεῖ καί ἄλλες προσπάθειες προσαρμογῶν, ἔστω καί στήν παλαιὰ σημειογραφία. Ἐπομένως, δέν ὑπῆρχε ζήτημα μετάφρασης τῶν κειμένων τήν ἐποχὴ πού ὁ Νικόλαος ἀνέλαβε τήν ἐργασία τῶν προσαρμογῶν.

Αξιοποιώντας τις πληροφορίες της ἐπιστολῆς, τῶν σημειωμάτων καί τῶν λοιπῶν εὐρεθέντων κωδίκων μποροῦμε νά καταρτίσουμε σέ γενικές γραμμές τό corpus τῶν προσαρμοσθέντων μελῶν:

Συγκεντρωτικό Corpus τῶν σλαβωνικῶν μελῶν⁴⁷⁷

Μέλη ἀναφερόμενα στά σημειώματα	Προέλευση ἀναφορᾶς
1. Ἀνοιξαντάρια	E, BΣ Χιλίαν. 54
2. Μακάριος Ἀνὴρ	E, BΣ Χιλίαν. 54
3. Κεκραγάρια μεγάλη	E, BΣ Χιλίαν. 54
4. Πολυέλεοι	E, BΣ Χιλίαν. 54
5. Πασαπνοάρια	E
6. Δοξολογίες	E, BΣ Χιλίαν. 54
7. Μαθηματάριον	EΣ Χιλίαν. 54, BΣ Χιλίαν. 54
8. Δοξαστικάριον Νέων Πατρῶν	BΣ Χιλίαν. 54
9. Στιχηράριον	BΣ Χιλίαν. 54
10. Χερουδικά	BΣ Χιλίαν. 54
11. Κοινωνικά	BΣ Χιλίαν. 54
12. Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου	ΠΚ
13. Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων Δώρων	ΠΚ
14. Εἴρμοί τῆς Θ' ὁδῆς	ΠΚ
15. Στιχηρά διάφορα	ΠΚ
16. Μαθήματα: Τὸν Δεσπότην, Ἄνωθεν, Περιζῶσαι	ΠΚ

Ἀπό τά μέλη τοῦ πίνακα: α) ἔχουν ἐντοπισθεῖ: Χερουδικά, κοινωνικά, Λειτουργία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων Δώρων, εἴρμοί, στιχηρά διάφορα, μαθήματα *Τὸν Δεσπότην, Ἄνωθεν, Περιζῶσαι*, ἐντός τῆς Ἀδολογίας Χιλίαν. 163 (1038): Μαθηματάριον περιλαμβάνον μαθήματα τῶν δεσποτικῶν καί θεομητορικῶν ἑορτῶν καί ἑορτῶν ἑορταζομένων ἁγίων, τοῦ Τριωδίου καί Πεντηκοσταρίου. Εἶναι ὁ προαναφερθεὶς κώδικας Χιλίαν. 54 (973): Στιχηράριον τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν, περιλαμβάνον στιχηρά ἰδιόμελα καί δοξαστικά. Εἶναι ὁ Χιλίαν. 580· β) δέν ἔχουν ἐντοπισθεῖ: τά ἀνοιξαντάρια, Μακάριος Ἀνὴρ, κεκραγάρια μεγάλη, πολυέλεοι, πασαπνοάρια καί δοξολογίες, μέλη πού πρέπει νά βρίσκονται στό μὴ ἐντοπισθέντα πρῶτο τόμο τῆς δίτομης

⁴⁷⁷ Στόν ἀκολουθοῦντα πίνακα, τά μέλη καταγράφονται μέ τή σειρά πού ἀναφέρονται στό σημείωμα τοῦ Χιλίαν. 54 (973) καί ἡ ἀντιστοιχία μελῶν καί ἀναφορῶν εἶναι ἡ ἀκόλουθη: Ἐπιστολή 1834= E, Βιβλιογραφικό σημείωμα Χιλίαν. 54 (973)= BΣ Χιλίαν. 54, Ἐπίτιτλο Σημείωμα Χιλίαν. 54 (973)= EΣ Χιλίαν. 54, ἔκφραση «ѿ, τι ἄλλα» = Π(ληροφορίες) Κ(ωδίκων).

ἀνθολογίας⁴⁷⁸. ἐπίσης, δέν ἔχει ἐντοπισθεῖ τό Δοξαστικάριον τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν⁴⁷⁹.

δ. Ἡ σημασία τῆς ἐργασίας.

Σέ προηγούμενη πργφ. ἀναφερθήκαμε σέ προσπάθειες σλάβων μοναχῶν νά προσαρμόσουν στό σλαβωνικό κείμενο μελωδίες πού εἶχαν συντεθεῖ γιά τό ἐλληνικό πρωτότυπο⁴⁸⁰. Οἱ ἐργασίες αὐτές ἀφοροῦσαν μέλη γραμμένα στήν παλαιά σημειογραφία καί τοποθετοῦνται χρονικά στά τέλη τοῦ ΙΗ' καί τίς ἀρχές τοῦ ΙΘ' αἰ. Ἡ σημειογραφική μεταρρύθμιση τοῦ 1814 δημιούργησε τήν ἀνάγκη μεταγραφῆς τῶν μελῶν τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας στή νέα. Ἡ δραστηριότητα τῶν ἐξηγητῶν τῆς Κωνσταντινούπολης περιστράφηκε, ὅπως ἦταν φυσικό, γύρω ἀπό τή μεταγραφή τῶν ἐλληνικῶν κειμένων, ἐνῶ ἡ μουσική τυπογραφία τοῦ Βουκουρεστίου καί τῆς Κωνσταντινούπολης διέδωσε τά ἐλληνικά ἐξηγημένα κείμενα. Ἡ ἀνάγκη προσαρμογῆς στό σλαβωνικό κείμενο μελωδιῶν ἐξηγημένων στή νέα σημειογραφία ἦταν κάτι παραπάνω ἀπό ἐπιτακτική. Ἡ ἀνάγκη ἦταν περισσότερο φανερή στό Ἅγιον Ὄρος, χῶρος, κατ' ἐξοχήν, ἐθνολογικά ποικίλος. Ἡ αἵτηση τῶν Χιλιανδαρινῶν πρὸς τό Νικόλαο νά ἐργασθεῖ γιά τίς προσαρμογές τῆς ἐξηγημένης μουσικῆς τῶν παραδοσιακῶν συνθέσεων στή σλαβωνική λειτουργική γλώσσα δηλώνει ἐμμέσως πλὴν σαφῶς τήν ἔλλειψη τέτοιων κειμένων στό σλαβόφωνο ἀγιορειτικό μοναχισμό. Ἄν μελετήσουμε τοὺς ἐκδεδομένους καταλόγους τῶν χειρογράφων τῆς Μονῆς Χιλιανδαρίου, θά διαπιστώσουμε ὅτι ἀπό τήν ἀλλαγὴ τῆς σημειογραφίας μέχρι καί τήν ἐμφάνιση τοῦ Νικολάου στό μουσικό - ἐξηγητικό προσκήνιο τοῦ Ἁγίου Ὄρους δέν ἔχει ἐντοπισθεῖ παρόμοια ἐργασία προσαρμογῆς στή νέα σημειογραφία, γεγονός πού τονίζει ἀκόμα περισσότερο τήν ἀναγκαιότητα καί τή χρησιμότητα τῶν προσαρμογῶν⁴⁸¹.

⁴⁷⁸ Ἡ σλαβωνική προσαρμογὴ τῆς σύνθεσης τοῦ Νικολάου Δούλοι, Κύριον σέ ἦχο πλάγιο τοῦ Δ' καταχωρήθηκε στὸν κῶδ. Χιλαν. 785 (fragmenta II – III) τοῦ 1884, βλ. Stefanović, Checklist, σσ. 172 – 173. Αὐτὸ ἀποτελεῖ ἔνδειξη γιά τήν ἐπιτέλεση τῆς ἐργασίας. Ὡστόσο, ἀναφέρεται μέ τήν ἐπιφύλαξη ὅτι εἶναι δυνατόν ἡ συγκεκριμένη προσαρμογὴ νά ἐπιτελέστηκε ἀπὸ ἄλλον Χιλιανδαρινὸ μουσικό, λόγω τοῦ ὅτι ἡ ἡμερομηνία γραφῆς τοῦ κώδικα ἀπέχει κατὰ πολὺ ἀπὸ τήν περίοδο ἐργασίας τοῦ Νικολάου.

⁴⁷⁹ Ἐπειδὴ ὁ Νικόλαος ἔγραψε δύο παράλληλες Ἀνθολογίες (στήν ἐλληνική καί στή σλαβική γλώσσα), ὑπάρχει ἡ ὑποψία ὅτι ὁ Νικόλαος κλήθηκε νά γράφει τό δοξαστάριο τοῦ Γερμανοῦ γιά τή μονή Χιλιανδαρίου καί στίς δύο γλώσσες. Ἡ ἀποψη αὕτη ἐνισχύεται ἀπὸ τό γεγονός ὅτι ἔχει ἐντοπιστεῖ δοξαστάριο τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν, γραμμένο ἀπὸ τό χέρι τοῦ Νικολάου στά ἐλληνικά, προορισμένο ὅμως γιά χρῆση ἀπὸ σλαβόφωνους μοναχοὺς. Πρόκειται γιά τόν Βατ. 1359. Χαρακτηριστικὸ τοῦ δοξασταρίου εἶναι ἡ κατὰ κόρον χρῆση τῆς λέξης *Σλάβα* πού σημαίνει στά σλαβωνικά *Δόξα*. Στήν ἀρχὴ μάλιστα τοῦ κώδικα ὑπάρχει πίνακας περιεχομένων στά σλαβωνικά, ἀπὸ ἄλλο γραφέα. Τά δύο παραπάνω στοιχεῖα μᾶς δείχνουν ὅτι ὁ κώδικας γράφτηκε γιά σλαβόφωνους καί χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ αὐτοὺς.

⁴⁸⁰ Πρὸς τοὺς προαναφερθέντες κῶδ. Χιλαν. 581 τοῦ Κυπριανοῦ μοναχοῦ καί Χιλαν. 309 τοῦ Μακαρίου ἱερομονάχου Χιλιανδαρινοῦ.

⁴⁸¹ Σύμφωνα μέ τοὺς καταλόγους τῶν Jakovlević, Inventar καί Stefanović, Checklist οἱ μνημονευόμενοι κώδικες τοῦ Νικολάου εἶναι οἱ πρῶτοι ἀμιγῶς σλαβωνικοὶ χρονολογημένοι κώδικες τῆς Νέας Σημειογραφίας (1834 – 1837) πού ἐπισημαίνονται στή μονή. Οἱ προηγούμενοι κώδικες [Χιλαν. 307 (ΙΒ' αἰ.), βλ. Jakovlević, ὅπ. π., σσ. 195, 199· Stefanović, ὅπ. π., σ. 164, Χιλαν. 308 (ΙΓ' αἰ.), βλ. Jakovlević, ὅπ. π.· Stefanović, ὅπ. π., Χιλαν. 309 (1786), βλ. Jakovlević, ὅπ. π.· Stefanović, ὅπ. π., Χιλαν. 312 (ἀρχές ΙΘ' αἰ.), βλ. Jakovlević, ὅπ. π., σ. 202· Stefanović, ὅπ. π., σ. 165, Χιλαν. 571 (ΙΗ' αἰ.), βλ. Jakovlević, ὅπ. π., σσ. 202, 199· Stefanović, ὅπ. π., σ. 166, Χιλαν. 581 (1774), βλ. Jakovlević, ὅπ. π., σσ. 195, 199 – 200· Stefanović, ὅπ. π., σ. 167], εἶναι γραμμένοι στήν παλαιὰ σημειογραφία. Πρὸς καί Petrović, Knjige, σ. 423,

Ἡ αναγκαιότητα αὐτῆς τῆς ἐργασίας ἐντοπίζεται ὄχι μόνο στό μουσικό πεδίο ἀλλά καί στό οὐσιαστικό πεδίο τῆς λειτουργικῆς πραγματικότητας τῶν σλαβόφωνων ἀγιορειτῶν. Ἡ ἔλλειψη σλαβωνικῶν μουσικῶν κειμένων λόγω τῆς σημειογραφικῆς μεταρρύθμισης ἦταν ἓνα γεγονός. Οἱ συνέπειες, ὅμως, ἦταν μεγαλύτερες. Οἱ γνώστες τῶν σλαβωνικῶν κειμένων τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας εἶχαν ἤδη ἀρχίσει νά ἐκλείπουν. Οἱ περισσότεροι μοναχοί ἦταν γνώστες τῆς νέας γραφῆς, ἀλλά δέν ὑπῆρχαν σλαβωνικά κείμενα στή νέα ἀναλυτική σημειογραφία. Ἄλλοι, λοιπόν, θά ἐψαλλαν ἀπό τά σλαβωνικά κείμενα τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας, ἄλλοι, ὡς γνώστες μόνο τῆς νέας, ἀπό τά ὑπάρχοντα ἑλληνικά. Εἶναι κατανοητό, λοιπόν, ὅτι ἡ σημειογραφική ἀνομοιογένεια συνοδευόταν καί ἀπό γλωσσική μέ ὅλα τά δυσάρεστα ἐπακόλουθα γιά τή λειτουργική ζωή τῶν μονῶν καί τῶν ἀδελφοτήτων τους. Ἡ αἴτηση τοῦ ἀρχιμανδρίτη Ἡσαΐα πρὸς τὸ Νικόλαο νά ἀσχοληθεῖ μέ τίς προσαρμογές, «ἐπειδὴ ἀπὸ αὐτά μία τάξιν θὰ μανθάνον (sic)»⁴⁸², ἐκφράζει ἀκριβῶς αὐτή τὴν ἀγωνία γιά τὴν ἀποκατάσταση τῆς λειτουργικῆς ἁρμονίας καί ὁμοιογένειας στοὺς κόλπους τοῦ σλαβόφωνου ἀγιορείτικου μοναχισμοῦ. Ἡ ἐργασία τοῦ Νικολάου συνέβαλε σέ μεγάλο βαθμὸ στό σκοπὸ αὐτό.

Ἡ ἐργασία τοῦ Νικολάου βρίσκεται χρονολογικά στή βάση τῆς περαιτέρω δραστηριότητας καί ἐνασχόλησης τῶν Σέρβων καί Βουλγάρων μουσικῶν τῆς Μονῆς Χιλανδαρίου. Τὸ σλαβωνικό στιχηράριο Χιλιαν. 580 εἶναι τὸ πρῶτο χρονολογημένο στή νέα σημειογραφία, ἐνῶ οἱ ἐργασίες σλαβωνικῶν στιχηραρίων ποὺ ἐπισημάνθηκαν στοὺς καταλόγους ἢ μουσικολογικές μελέτες εἶναι μεταγενέστερες⁴⁸³. Ἐχει ἀναφερθεῖ ὅτι Χιλανδαρινοὶ μουσικοὶ τοῦ 6' μισοῦ τοῦ 10' αἰ. μετέγραψαν πολλές δημοφιλεῖς ἑλληνικές μελωδίες⁴⁸⁴. Ἐργασίες τῶν Χιλανδαρινῶν μουσικῶν Σπυρίδωνα καί Βικεντίου κοσμοῦν τὴ βιβλιοθήκη τῆς μονῆς, ὅπως συμπεραίνουμε, ἔπειτα ἀπὸ τὴ διεξοδική ἀναδίφηση τῶν ἰδίων τῶν

ὅπου μνημονεύονται οἱ παραπάνω κώδικες καί καταχωρεῖται σέ συνοπτικούς – παραστατικούς πίνακες ὅλο τὸ χειρόγραφο ὕλικό τῆς Μονῆς Χιλανδαρίου. Ἀναφορὰ στοὺς σλαβωνικούς κώδικες στιχηραρίου γίνεται καί στό Petrović, Hymns, σσ. 134 – 135.

⁴⁸² Κώδικας ΚΔ', ἀρ. ἐπιστ. 52/22 – 8 – 1834, στίχ. 15 – 16.

⁴⁸³ Ἡ D. Petrović, Knjige, σ. 426 παραθέτει στὸν πίνακα II. б. словенски рукописи τὰ στιχηράρια τοῦ 10' αἰ. τῆς Μονῆς Χιλανδαρίου, μεταξύ τῶν ὁποίων βρίσκεται καί ὁ Χιλιαν. 580. Οἱ ἑτεροὶ μνημονευόμενοι κώδικες, καί μάλιστα προτασσόμενοι τοῦ Χιλιαν. 580, εἶναι οἱ Χιλιαν. 558, 559, 560 καί 578. Οἱ πρῶτοι τρεῖς κώδικες ἀνήκουν στὸν Χιλανδαρινὸ μοναχὸ Σπυρίδωνα. Ὁ Χιλιαν. 558, σύμφωνα μέ τοὺς καταλόγους χφ τῶν Jakovlević, ὅπ. π., σ. 201· Stefanović, ὅπ. π., σ. 165, περιέχει βιβλιογραφικὸ σημεῖωμα μέ τὴ χρονολογία 5 Μαΐου 1837 (1837, ма·а д2нь 5). Τῆς ἰδίας περιόδου μέ τὸν προηγούμενο εἶναι καί ὁ Χιλιαν. 559 (ἡ ὕλη ἀρχεται ἀπὸ τὸ μῆνα Φεβρουάριου), Jakovlević, ὅπ. π., σ. 202· Stefanović, ὅπ. π., σ. 165. Ἡ ὕλη τῶν δύο στιχηραρίων εἶναι κοινὴ μέ τοῦ κώδ. 580 (δοξαστικά τοῦ ἐνιαυτοῦ, δοξαστικά τῶν σέρβων Ἀγίων καί τῶν Ἀθωνιτῶν πατέρων, δογματικά θεοτοκία τοῦ Χρυσάφου τοῦ Νέου καί Πασαπνοάρια). Ὁ Χιλιαν. 560 εἶναι πολὺ μεταγενέστερος (1854), Jakovlević, ὅπ. π., σ. 201· Stefanović, ὅπ. π., σ. 165. Ὁ τελευταῖος στή σειρά μνημονευόμενος κώδικας Χιλιαν. 597, μετὰ τὸν κώδ. 580, ἀνήκει στὸν Βησσαρίωνα μοναχὸ ὁ ὁποῖος ἐργάσθηκε ἐντεκα χρόνια μετὰ τὸν Σπυρίδωνα, τὸ 1863, βλ. Jakovlević, ὅπ. π., σ. 202· Stefanović, ὅπ. π., σ. 168. Ὁ Χιλιαν. 578 γράφτηκε στὰ τέλη τοῦ 10' αἰ. (1890), βλ. Jakovlević, ὅπ. π.· Stefanović, ὅπ. π., σ. 166.

⁴⁸⁴ Μετάφραση ἀπὸ τὸ ἀγγλικὸ κείμενο τῆς Petrović, Church chant, σ. 359: *Our melographer of Church chant in the second half of the 19th century trascribed many popular greek melodies.*

καταλόγων και μελετών⁴⁸⁵. Ωστόσο πρέπει να επισημανθεί ότι έμπεριστατωμένη εργασία προσαρμογής στη σλαβωνική εκκλησιαστική γλώσσα, που περιείχε όλα σχεδόν τα αναγκαία μέλη για την καθ' ημέραν ψαλμώδηση⁴⁸⁶, είχε συντελεσθεί από το Νικόλαο μεταξύ των ετών 1834 και 1837.

Η εργασία του Νικολάου στον τομέα των προσαρμογών εκτιμήθηκε στους μεταγενέστερους χρόνους. Ειδικότερα, ο πρώτος τόμος της τετράτομης σλαβωνικής μουσικής Άνθολογίας⁴⁸⁷ που εκδόθηκε από τη Μονή Ζωγράφου στις αρχές του Κ' αϊ., περιλαμβάνει έβδομήντα επτά σελίδες με τα δογματικά θεοτοκία έσπερίων - αποστίχων Χρυσάφου του Νέου στη σλαβωνική προσαρμογή τους και εξήγηση στη Νέα Σημειογραφία από το Νικόλαο.

Ο τίτλος της ένότητας κατ' αντιγραφή εκ του σλαβωνικού: **ДОГМАТИКИ на вс-к-и гласѣ творен-е шЈ гдина хрнсѣфа Новагш, шЈ негоже истолковашас- на нова- мус-кѣ-, даскалѣ Нѣколаи Іеросх-монаху Дох-арецѣ прѣжде послѣжде во х-ландарѣ постриженъ всхнму.**

και σέ έλεύθερη απόδοση: *Δογματικά στους οκτώ ήχους συντεθέντα παρά Χρυσάφου του Νέου, και μετενηνεχθέντα στη Νέα Μουσική από τό Νικόλαο Ιερομόναχο Δοχειαρίτη, ό όποιος έλαβε τό μεγάλο και άγγελικό σχήμα στη Μονή Χιλανδαρίου.*

⁴⁸⁵ Όπως προκύπτει από τους καταλόγους, ό Σπυρίδων Χιλανδαρινός, εκτός από τά ήδη αναφερθέντα στιχηράρια, έχει γράψει και τίς παρακάτω άνθολογίες Χιλίαν. 556 (1837), Χιλίαν. 557 (1837), Χιλίαν. 595 (1870), βλ. Jakovlević, Inventar και Stefanović, Checklist, όπου συνοπτική περιγραφή του περιεχομένου τους. Για τόν Βικέντιο Χιλανδαρινό, αντιγραφέα των τελών του ΙΘ' αϊ. και τη χειρόγραφη παραγωγή του, βλ. Peno, Vikentije και τη διεξοδική μελέτη της ίδιας, *Vikentije* Γενικά περί της χειρόγραφης παραγωγής στη Μονή Χιλανδαρίου τόν ΙΘ' αϊ. βλ. Petrović, Knjige, σσ. 423 - 424, 426 (πίνακας χφ).

⁴⁸⁶ Όλα όσα αναφέρονται στο βιβλιογραφικό σημείωμα του κώδ. Χιλίαν. 54 (973) ικανοποιούν τίς ψαλτικές ανάγκες για τη λατρεία.

⁴⁸⁷ *Vostočio cerkovnopénie Cvčtosobranie*, Večerna, 1906.

Εἰκ.2: Vostočno cerkovno penie. Cvetosobranie, Večerna, σ. 119

Πέρα από τις ιστορικές πληροφορίες που ἀρνούμεθα από τό ἐπίτιτλο σημείωμα σχετικά μέ τήν παραμονή τοῦ Νικολάου στή Μονή Χιλανδαρίου, ἡ ἐκδοση αὐτή καθ' ἑαυτή τοῦ ἔργου του ἀναδεικνύει τή μουσική του ἀξία. Δέ μένει στή μελλοντική ἔρευνα παρά νά δείξει, ἂν ἄλλα μουσικά κείμενα, πόσα καί ποιά - ἐξηγήσεις καί προσαρμογές - στοιχειοθέτησαν τίς ἔντυπες σλαβωνικές ἐκδόσεις. Ὡς τότε θά γνωρίζουμε ὅτι τό ἔργο του μελωδήθηκε, ἔστω καί ἀπό χειρογράφου, στίς νυχθημέρες ἀκολουθίες τῶν σλαβοφώνων μοναχῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

ε. Ἀναλυτική καταγραφή τῶν προσαρμοσθέντων μελῶν.

1) Μέλη τοῦ Εἰρμολογίου.

Τά μέλη τοῦ Εἰρμολογίου βρίσκονται στόν κώδ. Χιλίαν. 163 (1038)/ φφ. 225v - 237r, ἀφοροῦν τή μελοποίηση στό σλαβωνικό κείμενο τῶν ἐννέα ὠδῶν τῶν καταβασίων Δεσποτικῶν καί Θεομητορικῶν ἑορτῶν καί ἔχουν ἐξετασθεῖ στό συνθετικό ἔργο τοῦ Νικολάου. Ὁ Νικόλαος προσάρμοσε, ἐπίσης, δύο καλοφωνικούς εἰρμούς πού περιέχονται στό μαθηματάριο Χιλίαν. 54 (973):

- *καλοφωνικός εἰρμός Πέτρου Μπερεκέτου “Ἐσεῖσθησαν λαοί”*
Χιλίαν. 54 (973), φφ. 307r - 308v.
Εἰρμός καλοφωνικός Πέτρου Μπερεκέτου, ἦχος Δ' Δι, Ἐσεῖσθησαν λαοί.
- *καλοφωνικός εἰρμός Παναγιώτου Χαλάτζογλου “Ἐφρίξε γῆ”*
Χιλίαν. 54 (973)/ φφ. 309r - 310v.
Παναγιώτου Χαλάτζογλου, ἦχος πλάγιος τοῦ Α' Πα, Ἐφρίξε γῆ.

2) Μέλη τοῦ Στιχηραρίου.

Α. Στιχηράριον τοῦ Γερμανοῦ, Χιλίαν. 580.

- *Στιχηρά στήν Κοίμηση τῆς Θεοτόκου.*
i. Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 237v - 238v:
Τά παρὸν (sic) τροπάρια ψάλλονται εἰς τήν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου κατὰ τὰς ἑ' Αὐγούστου. Τὸ παρὸν κυρίου Γερμανοῦ ἀρχιερέως, ἦχος Α' Πα, Ξ' τοῦ παραδόξου θαύματος.
ii. Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 238v - 239v:
Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, [ἦχος] Α' Πα, Βαβαί.
iii. Χιλίαν. 163 (1038), φ. 240r - v:
Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, ἦχος Α' Πα, Τὴν σὴν δοξάζουσι.

Χιλίαν. 163 (1038), φ. 21v:

Εἰς ἀγίων ἐορτάς, ἥχος Β΄, Ὁ ἐν ἀγίοις θαυμαστός.

- *Τρισάγιον – Δύναμις.*

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 22v - 23v:

Τρισάγιον τοῦ αὐτοῦ [Πέτρου Λαμπαδαρίου], ἥχος Β΄ Δι, Ἅγιος ὁ Θεός.

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 22v - 23r:

Τοῦ Βήματος, ἥχος Β΄ Δι.

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 23r - 24r

[Δύναμις] Γεωργίου τοῦ Κρητός, ἥχος Β΄ Δι.

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 27v - 28r:

Τὸ παρὸν ἔλαθεν ἀπὸ τὴν ἀράδαν < ἀνωνύμως>, [ἥχος] Β΄ Δι, Δύναμις Ἅγιος ὁ Θεός.

- *Σέ Δεσποτικές ἐορτές “Δύναμις - Ὅσοι εἰς Χριστόν”.*

Χιλίαν. 163 (1038), φ. 24r - v:

Εἰς τὰς Δεσποτικὰς ἐορτάς μέλος ἀρχαῖον, ἥχος πλάγιος τοῦ Α΄ Πα, Ὅσοι εἰς Χριστόν.

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 24v - 26v:

Ἐτερον Βαλασίου Ἱερέως, ἥχος πλάγιος τοῦ Α΄ Πα.

- *Στίς ἐορτές τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, “Τὸν Σταυρόν Σου, Δύναμις”*

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 27v:

Εἰς τὴν ἐορτὴν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ [Πέτρου Λαμπαδαρίου], ἥχος Β΄ Δι, Τὸν Σταυρόν Σου.

Χιλίαν. 163 (1038), φ. 27r - v:

[Δύναμις], ἥχος Β΄ Δι.

- *Ἀλληλουιάρια τοῦ Εὐαγγελίου.*

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 28r - 29r:

Ἀλληλουάριον τοῦ Εὐαγγελίου Πέτρου Λαμπαδαρίου [ἐξήγηση], ἥχος πλάγιος τοῦ Α΄ Πα, Ἀλληλούια.

Χιλίαν. 163 (1038)/ φ. 29v:

[ἕτερον συντομότερον ἀνωνύμως], ἥχος Α΄ Πα.

Χιλίαν. 163 (1038), φ. 30r:

Σύντομον, ἥχος Β΄ Δι.

- *Κύριε ἐλέησον τῆς ἐκτενοῦς.*

Χιλίαν. 163 (1038), φ. 30r:

Τὸ παρὸν κὺρ Χουρμουζίου [Χαρτοφύλακος], ἥχος πλάγιος τοῦ Β΄ Πα.

- *Χερουβικοὶ ὕμνοι.*

1) *Χερουβικά τῆς ἐβδομάδος.*

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 30r - 47v:

Χερουβικά σύντομα τῆς ἐβδομάδος κατ' ἥχον.

Ἀκολουθοῦν τὰ γνωστά σύντομα χερουβικά τῆς ἐβδομάδος τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου καὶ Γρηγορίου Πρωτοψάλτου μέ προσθήκη κρατημάτων.

2) *Χερουβικά Πέτρου Λαμπαδαρίου (6' σειρά).*

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 48r - 73r:

Ἔτερα Χερουβικά τοῦ αὐτοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου, λεγόμενα μεσαία.

3) *Χερουβικά Πέτρου Βυζαντίου.*

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 73r - 97v:

Ἔτερα Χερουβικά Πέτρου Πρωτοψάλτου τοῦ Βυζαντίου.

4) *Χερουβικά Γρηγορίου Πρωτοψάλτου.*

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 98r - 122v:

Ἔτερα Χερουβικά κατ' ἥχον Γρηγορίου Πρωτοψάλτου.

- *Κοινωνικά.*

1) *Τῶν Κυριακῶν “Αἰνεῖτε τὸν Κύριον”.*

i. *Γρηγορίου Πρωτοψάλτου.*

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 123r - 144r

Κοινωνικά τῶν Κυριακῶν Γρηγορίου Πρωτοψάλτου.

ii. *Πέτρου Λαμπαδαρίου.*

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 144v - 146v

[Κοινωνικόν] Πέτρου Λαμπαδαρίου, [ἥχος] πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη.

iii. *Πέτρου Βυζαντίου.*

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 147r - 148v:

[Κοινωνικόν] Πέτρου Βυζαντίου, [ἥχος] πλάγιος τοῦ Α΄ Πα.

iv. *Δανιήλ Πρωτοψάλτου.*

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 150r - 165r:

Κοινωνικά τῶν Κυριακῶν κατ' ἥχον μελίσθεντα παρὰ Δανιήλ Πρωτοψάλτου.

2) *Τῆς ἐβδομάδος Πέτρου Λαμπαδαρίου.*

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 165r - 173v:

Κοινωνικά τῆς ἐβδομάδος Πέτρου Παμπαδαρίου.

3) Κοινωνικά τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ.

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 173r - 218v:

Κοινωνικά τοῦ ἐνιαυτοῦ.

Ἀκολουθοῦν τὰ παρακάτω κοινωνικά:

α. Κοινωνικό τῆς Ἰνδίκτου.

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 173r - 175v:

Τῇ πρώτῃ Σεπτεμβρίου, Γεωργίου τοῦ Κρητός, ἥχος Α΄ Πα, Εὐλόγησον Κύριε.

β. Κοινωνικό γιά τίς θεομητορικές ἐορτές.

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 175v - 178v:

Εἰς τὰς ἐορτάς τῆς Θεοτόκου Δανιήλ [Πρωτοψάλτου], ἥχος Δ΄ Δι, Ποτήριον σωτηρίου.

γ. Κοινωνικό τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 178v - 180r:

Τοῦ Τιμίου Σταυροῦ τοῦ αὐτοῦ [Δανιήλ Πρωτοψάλτου], ἥχος Α΄ Πα, Ἐσημειώθη.

δ. Κοινωνικό τῶν Χριστουγέννων.

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 180r - 182v:

Εἰς τὴν ἐορτὴν τῶν Χριστοῦ Γεννῶν Δανιήλ [Πρωτοψάλτου], ἥχος Α΄ τετράφωνος Κε, Λύτρωσιν.

ε. Κοινωνικό τῶν Θεοφανείων.

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 182v - 184r:

Τῶν Θεοφανείων τοῦ αὐτοῦ [Δανιήλ Πρωτοψάλτου], ἥχος Α΄ Πα, Ἐπεφάνη.

στ. Κοινωνικό τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 184v - 187r:

Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τοῦ αὐτοῦ Δανιήλ [Πρωτοψάλτου], ἥχος Α΄ τετράφωνος Κε, Ἐξελέξατο.

ζ. Κοινωνικό τοῦ Λαζάρου.

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 187r - 188v:

Τῷ Σαββάτῳ τοῦ Λαζάρου [Πέτρου Λαμπαδαρίου], ἥχος Α΄ Πα, Ἐκ στόματος νηπίων.

η. Κοινωνικό τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων.

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 188v - 190r:

Τῇ Κυριακῇ τῶν Βαΐων Δανιήλ Πρωτοψάλτου, ἥχος Δ΄ Δι, Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος.

θ. Κοινωνικό καί χερουβικό τῆς Μεγάλης Πέμπτης.

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 190r - 192r:

Τῇ ἀγία καὶ μεγάλῃ Πέμπτῃ ἀντί Χερουβικοῦ καὶ κοινωνικὸν [Ἰακώβου Πρωτοψάλτου], ἦχος πλάγιος τοῦ Β΄ Πα, Τοῦ Δείπνου Σου τοῦ μυστικοῦ.

ι. Χερουβικόν τοῦ Μεγάλου Σαββάτου.

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 192r-194r :

Τῷ ἀγίῳ καὶ μεγάλῳ Σαββάτῳ ἀντί Χερουβικοῦ Ἰακώβου [Πρωτοψάλτου], ἦχος πλάγιος τοῦ Α΄ Πα, Σιγησάτω⁴⁸⁸.

ια. Κοινωνικό τοῦ Μεγάλου Σαββάτου.

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 194r - 195v:

Πέτρου Παμπαδαρίου, ἦχος Α΄ Πα, Ἐξηγέρθη.

ιβ. Κοινωνικό τοῦ Πάσχα.

Χιλίαν. 163 (1038)/ φφ. 195v - 198r:

Τῇ ἀγία καὶ μεγάλῃ Κυριακῇ τοῦ Πάσχα κύρ Δανιήλ [Πρωτοψάλτου], ἦχος Α΄ Πα, Σῶμα Χριστοῦ.

ιγ. Κοινωνικό τῆς Κυριακῆς τοῦ Θωμᾶ.

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 198r - 200r:

Τῇ Κυριακῇ τοῦ Θωμᾶ τοῦ αὐτοῦ [Δανιήλ Πρωτοψάλτου], ἦχος Α΄ Πα, Ἐπαίνει Ἱερουσαλήμ.

ιδ. Κοινωνικό τῆς Μεσοπεντηκοστῆς.

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 200r - 202r:

Τῆς Μεσοπεντηκοστῆς τοῦ αὐτοῦ [Δανιήλ Πρωτοψάλτου], ἦχος Δ΄ Δι, Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα.

ιε. Κοινωνικό τῆς Ἀναλήψεως.

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 202r - 203v:

Τῆς Ἀναλήψεως τοῦ αὐτοῦ [Δανιήλ Πρωτοψάλτου], ἦχος Δ΄ Δι, Ἀνέβη ὁ Θεός.

ιστ. Κοινωνικό τῆς Πεντηκοστῆς.

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 203v - 206r:

Τῇ Κυριακῇ τῆς Πεντηκοστῆς Πέτρου Βυζαντίου, ἦχος Α΄ Πα, Τὸ Πνεῦμα Σου τὸ Ἅγιον.

ιζ. Κοινωνικό τῆς Κυριακῆς τῶν Ἀγίων Πάντων.

Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 206r - 208r:

⁴⁸⁸ Ὁ Νικόλαος δὲν καταγράφει τὰ Χερουβικά τῆς Μεγάλῃς Ἑβδομάδας (Πέμπτη καὶ Σάββατο) σέ ξεχωριστὴ ἐνότητα, ὅπως συμβαίνει μὲ τίς ἐντυπες Ἀνθολογίες. Πρβλ. *Ταμεῖον Ἀνθολογίας Χουρμουζίου* Β΄ 1824, σσ. 145 - 149· *Ταμεῖον Ἀνθολογίας Γρηγορίου* Β΄ 1834, σσ. 252 - 257.

Τῇ Κυριακῇ τῶν ἁγίων Πάντων Δανιὴλ [Πρωτοψάλτου], [ἦχος] πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Ἀγαλλιᾶσθε δίκαιοι.

ιη. Κοινωνικό εἰς μνήμας ἁγίων.

Χιλιαν. 163 (1038), φφ. 208r - 210v:

Τὸ παρὸν ψάλλεται εἰς ὁσίου, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας Γεωργίου τοῦ Κρητός, ἦχος Βαρὺς Ζω, Εἰς μνημόσυνον.

ιδ. Κοινωνικό εἰς μνήμας Ἀποστόλων.

Χιλιαν. 163 (1038), φφ. 210v - 213r:

Εἰς Ἀποστόλους Γρηγορίου [Πρωτοψάλτου], [ἦχος] πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν.

κ. Κοινωνικό στίς ἑορτές τῶν Ἀσωμάτων.

Χιλιαν. 163 (1038), φφ. 213r - 215v:

Εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν ἁγίων Ἀρχαγγέλων Γεωργίου [τοῦ Κρητός], [ἦχος] πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Ὁ ποιῶν τοὺς Ἀγγέλους.

κα. Κοινωνικό τῆς Μεταμορφώσεως.

Χιλιαν. 163 (1038), φφ. 215v - 218v:

Τῆς Μεταμορφώσεως [Ἀνωνύμως], ἦχος Βαρὺς Ζω, Ἐν τῷ φωτί.

- *Λειτουργία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.*

Χιλιαν. 163 (1038), φφ. 219r - 223r:

Τὰ παρόντα ψάλλονται εἰς τὴν Λειτουργίαν τοῦ μεγάλου Βασιλείου, κύρ Πέτρου Λαμπαδαρίου, τὰ ὅποια ἐξηγήθησαν μὲ κόπον μέγαλον. Ὅμοίως καὶ τὰ ἄλλα ὅλα παρὰ τινος ἀμαθοῦς καὶ ἀνωνύμου.

Ἀκολουθοῦν τὰ παρακάτω μέλη:

- Χιλιαν. 163 (1038), φφ. 219v - 221r: *ἦχος Β' Δι, Ἅγιος-Ἅγιος-Ἅγιος, Ἀμήν-Ἀμήν, Σὲ ὑμνοῦμεν.*
- Χιλιαν. 163 (1038), φφ. 221v - 223r: *Κύρ Ξένου τοῦ Κορώνη, ἦχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Ἐπὶ Σοὶ χαίρει.*

- *Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων Δώρων.*

Χιλιαν. 163 (1038), φφ. 223r - 225v:

Εἰς τὴν Λειτουργίαν τῶν Προηγιασμένων.

Ἀκολουθοῦν τὰ μέλη:

- Χιλιαν. 163 (1038), φφ. 223r - 224v: *Πέτρου Λαμπαδαρίου, ἦχος πλάγιος τοῦ Β' Πα, Νῦν αἱ Δυνάμεις.*
- Χιλιαν. 163 (1038), φφ. 224v - 225v: *Ἰωάννου τοῦ Κλαδᾶ, ἦχος Α' τετράφωνος Κε, Γεύσασθε καὶ ἴδετε.*

4) Μέλη του Μαθηματαρίου.

Μαθήματα περιέχονται στην Ανθολογία Χιλαν. 163 (1038) και στο μαθηματάριο Χιλαν. 54 (973).

- *Μάθημα όταν “παίρνει καιρό” ο Αρχιερέας*
Χιλαν. 163 (1038), φφ. 7r - 8v:
Ανθολογία. Τόμος δεύτερος, ή οποία περιέχουσα ἅπασαν τὴν ἱερὰν ἀκολουθείαν τῆς Λειτουργίας τοῦ μεγάλου Βασιλείου, τοῦ θείου Χρυσοστόμου καὶ πρῶτον τὸ παρὸν, τὸ ὁποῖον ψάλλεται ὅταν ἀσπάζεται ὁ ἀρχιερεὺς τὰς ἁγίας εἰκόνας, ἦχος βαρὺς Ζω, Τὸν Δεσπότην.
- *Μάθημα όταν ἐνδύεται ὁ Αρχιερέας.*
  - i. Χιλαν. 163 (1038), φφ. 8v - 15v:
Ὅταν ἐνδύεται ὁ ἀρχιερεὺς Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη, ἦχος Βαρὺς Ζω, Ἄνωθεν οἱ Προφῆται.
  - iii. Χιλαν. 163 (1038), φφ. 15v - 21v:
Ἐτερον Γρηγορίου [Πρωτοψάλτου], ἦχος Βαρὺς Ζω, Περιζῶσε τὴν ρομφαίαν σου.
- *Μάθημα στὴ Λαμπροφόρο Ἀνάστασι.*
  - i. Χιλαν. 163 (1038), φφ. 257r - v:
Εἰς τὴν λαμπροφόρον Ἀνάστασιν τροπάριον, ἦχος πλάγιος τοῦ Α΄ Πα, Χριστὸς Ἀνέστη.
  - ii. Χιλαν. 163 (1038), φφ. 258v - 262v:
Τὸ Δόξα [Μανουὴλ Χρυσάφου], ἦχος πλάγιος τοῦ Α΄ Πα, Ἀναστάσεως ἡμέρα. Ἀκολουθεῖ (φφ. 262v-265v) τὸ κράτημα τοῦ Μανουὴλ Χρυσάφη σὲ ἦχο πλάγιο τοῦ Α΄ Πα.
- *Μάθημα στό Γενέσιον τῆς Θεοτόκου (8 Σεπτεμβρίου).*
Χιλαν. 54 (973), φφ. 1r - 12v:
Μὴν Σεπτέμβριος, εἰς τὰς ἡ΄ τὸ γεννέσιον τῆς Θεοτόκου, κὺρ Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος, ἦχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Ἐν εὐσήμεν ἡμέρα.
- *Μάθημα στὴν Ὑψωση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρίου).*
Χιλαν. 54 (973), φφ. 12v - 22r:
Εἰς τὰς δέκα τέσσαρας τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ Σταυροῦ κυρίου Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἦχος Δ΄ Δι, Ἐν φωναῖς ἀλλαλάζωμεν.
- *Μάθημα στὸν Ἅγιο Ἰωάννη τὸν Θεολόγο (26 Σεπτεμβρίου).*
Χιλαν. 54 (973), φφ. 22r - 31r:

Εἰς τὰς κοστ' τοῦ ἁγίου ἐνδόξου καὶ πανευφήμου ἀποστόλου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, κύρ Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἥχος Α΄ Πα, Ποταμοὶ θεολογίας.

- *Μάθημα στὸν Ἅγιο Δημήτριο (26 Ὀκτωβρίου).*

Χιλ. 54 (973), φφ. 31r - 42r:

Μὴν Ὀκτώβριος, εἰς τὰς κοστ' τοῦ ἁγίου, ἐνδόξου μεγάλου μάρτυρος Δημητρίου Μπαλασίου ἱερέως, ἥχος Α΄ τετράφωνος Κε, Εὐφραίνου ἐν Κυρίῳ.

- *Μάθημα στοὺς Ἀρχαγγέλους (8 Νοεμβρίου).*

Χιλ. 54 (973), φφ. 42r - 52r:

Μὴν Νοέμβριος, εἰς τὰς ἡ' τῶν παμμεγίστων ἀρχαγγέλων Μιχαήλ καὶ Γαβριήλ, Συνεσίου μοναχοῦ Ἰβηρίτου, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Χαίρει χαρὰν πάντα τὰ πέρατα.

- *Μάθημα στὸν Ἅγιο Ἰωάννη Χρυσόστομο (13 Νοεμβρίου).*

Χιλ. 54 (973), φφ. 52r - 59r:

Εἰς τὰς ιγ', τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ εἰς κάθε ἱεράρχην Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος πλάγιος τοῦ Β' Δι, Ὅσιε τρισμάκαρ.

- *Μάθημα στὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου (21 Νοεμβρίου).*

Χιλ. 54 (973), φφ. 59r - 72r:

Εἰς τὰς κα', τὰ εἰσόδια τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου Μαρίας, κύρ Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος, ἥχος πλάγιος Α΄ Πα, Ἐπέλαμψεν ἡμέρα χαρμῶν.

- *Μάθημα στὸν Ἀπόστολο Ἀνδρέα (30 Νοεμβρίου).*

Χιλ. 54 (973), φφ. 72r - 80r:

Εἰς τὰς λ', τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἀνδρέου τοῦ πρώτουκλήτου (sic), Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος Δ' Δι, Τὴν τῶν ἰχθύων ἄγραν.

- *Μάθημα στὸν Ἅγιο Σάββα (5 Δεκεμβρίου).*

Χιλ. 54 (973), φφ. 80r-89v:

Μὴν Δεκέμβριος, εἰς τὰς ε', τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Σάββα τοῦ ἡγιασμένου, κυρίου Μπαλασίου ἱερέως, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Μοναστῶν τὰ πλήθη.

- *Μάθημα στὸν Ἅγιο Νικόλαο (6 Δεκεμβρίου).*

Χιλ. 54 (973), φφ. 89v - 99r:

Εἰς τὰς στ' τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου τοῦ θαυματουργοῦ, Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἥχος Α΄ Πα, Νέος Ἀβραάμ ἐδείχθη.

- *Μάθημα στὰ Χριστούγεννα (25 Δεκεμβρίου).*

Χιλ. 54 (973), φφ. 99v - 108v:

Εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, κυρίου Μπαλασίου ἱερέως, ἥχος Α΄ Πα, Χριστὸς γεννᾶται δοξάσατε.

- *Μάθημα στό Μέγα Βασιλείο (1 Ιανουαρίου).*

Χιλίαν. 54 (973), φφ. 108v - 116r:

Μήν Ιαννουάριος, εἰς τήν πρώτην, τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου τοῦ μεγάλου, Πέτρου τοῦ Γλυκύ, ἥχος Α΄ τετράφωνος Κε, ΞΩ θεία καὶ ἱερά.

- *Μάθημα στά Θεοφάνεια (6 Ιανουαρίου).*

Χιλίαν. 54 (973), φφ. 116r - 130r:

Εἰς τὰς στ΄, εἰς τὰ ἅγια Θεοφάνια, κυρίου Γερμανοῦ ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Σήμερον ἡ κτίσις φωτίζεται.

- *Μάθημα στήν Ὑπαπαντή (2 Φεβρουαρίου).*

Χιλίαν. 54 (973), φφ. 130v - 140r:

Μήν Φεβρουάριος, εἰς τὰς β΄, ἡ Ὑπαπαντή τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Θεοδούλου μοναχοῦ ἀγιορείτου, ἥχος Α΄ Πα, Χαίρε κεχαριτωμένη.

- *Μάθημα στόν Εὐαγγελισμό τῆς Θεοτόκου (25 Μαρτίου).*

Χιλίαν. 54 (973), φφ. 140r - 153v:

Μήν Μάρτιος, εἰς τὰς κε΄, ὁ Εὐαγγελισμός τῆς Θεοτόκου Μαρίας, Γερμανοῦ ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν, ἥχος Δ΄ Δι, Σήμερον χαρᾶς εὐαγγέλια.

- *Μάθημα στόν Ἅγιο Γεώργιο (23 Ἀπριλίου).*

Χιλίαν. 54 (973), φφ. 153v - 166v:

Μήν Ἀπρίλλιος, εἰς τὰς κγ΄ τοῦ ἀγίου ἐνδόξου μεγάλου μάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου, Χρυσάφη τοῦ Νέου. ἥχος Α΄ τετράφωνος ἐκ τοῦ Κε, Δεῦτε φιλοθεάμον πληθος.

- *Μάθημα στοὺς Ἁγίους Κωνσταντῖνο καὶ Ἑλένη (21 Μαΐου).*

Χιλίαν. 54 (973), φφ. 166r - 177v:

Μήν Μάιος, τῶν ἀγίων Βασιλέων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Προάναρχε Βασιλεῦ.

- *Μάθημα στό Γενέσιον τοῦ Τιμίου Προδρόμου (24 Ἰουνίου).*

Χιλίαν. 54 (973), φφ. 177v - 188v:

Μήν Ἰούνιος, εἰς τὰς κδ΄, τὸ γεννέσιον τοῦ τιμίου Προδρόμου, Κοσμᾶ μοναχοῦ, ἥχος Δ΄ Δι, Ἰωάννη πανεύφημε.

- *Μάθημα στοὺς Ἀποστόλους Πέτρο καὶ Παῦλο (29 Ἰουνίου).*

Χιλίαν. 54 (973), φφ. 188v - 197v:

Τῷ αὐτῷ μηνὶ κδ΄, τῶν ἀγίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, Χρυσάφου τοῦ Νέου, ἥχος Δ΄ Δι, Μακάριόν σε τὸ γλυκύτατον.

- *Μάθημα στή Μεταμόρφωση τοῦ Σωτῆρος (6 Αὐγούστου).*

Χιλίαν. 54 (973), φφ. 204v - 215v:

Μὴν Αὐγουστος, εἰς τὰς στ', ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, κυρίου Μπαλασίου ἱερέως, ἡχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Παρέλαβεν ὁ Χριστὸς.

- *Μάθημα στὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου (15 Αὐγούστου).*

Χιλίαν. 54 (973), φφ. 215v - 224v:

Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, Πέτρου Μπερεκέτου, ἡχος Δ' Δι, Ἐν τῇ μεταστάσει σου.

- *Μάθημα στὸν Ἀκάθιστο Ὑμνο.*

Χιλίαν. 54 (973), φφ. 225r - 235r:

Ἰδοὺ καὶ μερικὰ μαθήματα τοῦ Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου. Καὶ πρῶτον, εἰς τὸν Ἀκάθιστον Ὑμνον, Ἰωάννου τοῦ Κλαδᾶ, ἡχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Ἄγγελος πρωτοστάτης.

- *Μάθημα στὸν Ἀκάθιστο Ὑμνο.*

Χιλίαν. 54 (973), φφ. 235r - 247r:

Εἰς τὴν αὐτὴν ἑορτὴν, Μπαλασίου ἱερέως, ἡχος Α' Πα, Ἄγγελος Πρωτοστάτης.

- *Μάθημα τὴν Κυριακὴ τῶν Βαΐων.*

Χιλίαν. 54 (973), φφ. 247r - 255r:

Τῇ Κυριακῇ τῶν Βαΐων, Μπαλασίου ἱερέως ἡχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Χαῖρε καὶ εὐφραίνου.

- *Μάθημα τὴν Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ.*

Χιλίαν. 54 (973), φφ. 255r - 264v:

Τῇ Κυριακῇ τοῦ ἀγίου ἀποστόλου Θωμᾶ, Πέτρου Μπερεκέτου, ἡχος Α' Πα, Τῶν θυρῶν κεκλεισμένων.

- *Μάθημα στὴν ἑορτὴ τῆς Ἀναλήψεως.*

Χιλίαν. 54 (973), φφ. 264v - 274v:

Τῇ Πέμπτῃ τῆς Ἀναλήψεως, Μπαλασίου ἱερέως, ἡχος πλάγιος τοῦ Β' Δι, Ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς.

- *Μάθημα τὴν Κυριακὴ τῶν Πατέρων.*

Χιλίαν. 54 (973), φφ. 274v - 282r:

Τῇ Κυριακῇ τῶν ἀγίων πατέρων τῆς πρώτης Συνόδου καὶ εἰς τοὺς τρεῖς ἱεράρχας, Πέτρου Μπερεκέτου, ἡχος πλάγιος τοῦ Β' Δι, Τὰς μυστικὰς σήμερον.

- *Μάθημα τὴν Κυριακὴ τῆς Πεντηκοστῆς.*

Χιλίαν. 54 (973), φφ. 282r - 293v:

Τῇ Κυριακῇ τῆς Πεντηκοστῆς, Μπαλασίου ἱερέως, ἡχος Α' Πα, Πάντα χορηγεῖ.

- *Μάθημα τήν Κυριακή τῶν Ἀγίων Πάντων.*

Χιλ.αν. 54 (973), φφ. 293v - 305r:

Τῇ Κυριακῇ τῶν ἁγίων Πάντων, Πέτρου Μπερεκέτου, ἤχος Α' τετράφωνος Κε, Δεῦτε πάντες οἱ πιστοί.

2. Ὁ Νικόλαος συντμητής ἀρχαίων μελῶν.

α. Γενικά.

Ἄν ἡ ἐξέλιξη τῆς ψαλτικῆς ὡς ζωντανῆς τέχνης ἀπαιτεῖ τή συμπόρευσή της μέ τή λειτουργική πράξη τῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τήν ἔκφραση τοῦ καθηγητῆ Γρηγορίου Στάθης⁴⁸⁹, τότε καί ὁ Νικόλαος, ἀνταποκρινόμενος στίς ἀνάγκες τῶν καιρῶν γιά διάσωση τοῦ μέλους ἀρχαίων συνθέσεων, προσέβη στήν ἐξήγηση καί τή σύντμηση αὐτῶν⁴⁹⁰. Ἡ ἐνσυνειδήτη πράξη τῆς σύντμησης εἶχε σκοπό τήν εὐκολότερη ψαλμώδηση ἀξιόλογων μελῶν μέσα στά ὅρια τοῦ ὑφιστάμενου λειτουργικοῦ χρόνου τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Ὁ ὅρος σύντμηση⁴⁹¹ σημαίνει σμίκρυνση μιᾶς σύνθεσης μέ τήν ἀπομάκρυνση μελικῶν στοιχείων, χωρίς νά παραμορφωθεῖ ἡ ἀρχική της δομή, ἔτσι ὥστε αὐτή νά διαρκεῖ λιγότερο χρονικό διάστημα ἀπό τήν πρωτότυπη σύνθεση⁴⁹².

Ἡ ἀναλυτική καταλογογράφηση ἀποκάλυψε δύο συντμητικές ἐργασίες τοῦ Νικολάου. Ἡ πρώτη ἀφορᾷ τά παλαιά Ἀνοιξαντάρια πού συντέθηκαν ἀπό διάφορους μελωδούς⁴⁹³ καί ἡ δεύτερη τή σύνθεση τοῦ Ἰωάννου Κουκουζέλη σέ ἤχο Βαρύ Ἀνωθεν οἱ Προφῆται, ὅταν ἐνδύεται ὁ Ἀρχιερέας. Ἡ λεκτική περιγραφή τῆς ἐργασίας πραγματοποιεῖται ἀπό τό Νικόλαο μέσα στούς κώδικες μέ δύο ὅρους: *συντεμνήθησαν καί σύντομον*. Τό *σύντομον* ἀναφέρεται στό *Ἀνωθεν οἱ Προφῆται*. Παρά τήν ἐπισήμανση τῆς ἐννοιολογικῆς διαφορᾶς μεταξύ τῶν ὁρῶν *σύντομον*⁴⁹⁴ καί *συντετμημένον*⁴⁹⁵, ἐδῶ πρέπει νά παραδεχθοῦμε ὅτι ἐννοιολογικά ταυτίζονται, ὑποδηλώνοντας τήν περικοπή μερῶν τοῦ μελικοῦ καλλωπισμοῦ. Τό πιστοποιοῦν ἡ

⁴⁸⁹ Στάθης, Συντμήσεις, σ. 590.

⁴⁹⁰ Ἀναφέρει χαρακτηριστικά ὁ Γρηγόριος Στάθης: «Μπροστά στόν κίνδυνο νά πέσουν σέ λήθη οἱ πάντερπνες παλαιές συνθέσεις, οἱ διδάσκαλοι προνόησαν νά κάνουν δύο πράγματα: νά τίς ἐξηγήσουν, δηλαδή νά τίς μεταγράψουν σέ ἀναλυτική σημειογραφία κι ἔτσι νά κάνουν εὐκολότερη τήν ψαλμώδησή τους, καί νά συντμήσουν ἐκεῖνες τῶν ὁποίων ἀναγνώριζαν τήν παραμόνιμη καλλιτεχνική ἀξία...», Στάθης, Συντμήσεις, σ. 599.

⁴⁹¹ Γενικά περὶ τῶν συντμήσεων τῶν βυζαντινῶν καί μεταβυζαντινῶν συνθέσεων, βλ. Στάθης, Συντμήσεις καί Μπαλαγεώργος, Θεόδουλος.

⁴⁹² Στάθης, Συντμήσεις, σ. 592, ὅπου ἀναφέρονται ἀναλυτικά τά στοιχεῖα τῆς συντμητικῆς ἐργασίας.

⁴⁹³ Ἡ ἀναλυτική καταγραφή τῶν ἐξηγήσεων στό οἰκεῖο κεφ. καταδεικνύει τοὺς μελωδοὺς καί τίς συνθέσεις κατὰ στίχο.

⁴⁹⁴ Σύμφωνα μέ τό Γρ. Στάθης «ὁ ὅρος “σύντομον” χαρακτηρίζει ἓνα μέρος ὡς διαφορετικό ἀπὸ ἓνα ἄλλο μέρος πού δέν εἶναι σύντομον», Συντμήσεις, σ. 592.

⁴⁹⁵ Ὁ ὅρος “συντετμημένον” ἀφορᾷ τήν ἴδια σύνθεση, ἡ ὁποία ἔχει ὑποστεί ἐπεξεργασία ἀποκοπῆς στοιχείων πλατυσμοῦ τοῦ μέλους, βλ. Στάθης, Συντμήσεις, σ. 592.

σύγκριση μεταξύ τῆς πρωτότυπης σύνδεσης καί τῆς συντετμημένης, καθώς καί οἱ ἀνώνυμοι γραφεῖς τῶν κωδ. Κωνστ. 92 καί Γρηγ. 18⁴⁹⁶.

Ἐνα ἄλλο πρόβλημα ἀφορᾷ τό χρόνο κατά τόν ὁποῖο ἐπιτελέσθηκε ἡ συντηρητική ἐργασία. Μέ βάση τίς χρονιές γραφῆς τῶν κωδίκων πού περιέχουν τά μέλη⁴⁹⁷ εἶναι φανερό ὅτι αὐτά διαδόθηκαν μετὰ τό 1834.

6. Αναλυτική καταγραφή τῶν συντηρηθέντων μελῶν.

α) Σύντμηση τῶν ἀρχαίων Ἀνοιξανταρίων

- Χιλ. 148 (1007), φφ. 1r - 17r.

Ἀνθολογία ἡ ὁποία περιέχουσα ἅπασαν τήν ἱερὰν ἀκολουθίαν ἐσπερινοῦ ὁρθρου τε καί λειτουργίας. Καί πρῶτον τὰ τριαδικά τὰ ὁποῖα συνετμήθησαν, παρὰ Νικολάου. Τò δὲ παρὸν, κυρίου Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη, ἡχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Ἀνοιξαντός σου.

- Δοχ. 467, σσ. 250 - 281.

Τριαδικὰ ψαλλόμενα εἰς ταῖς ἀγρυπνίαις. Συνετμήθησαν ἐκ τῶν παλαιῶν παρὰ Νικολάου ἱερομονάχου. Τò παρὸν κυρίου Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη, ἡχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Ἀνοιξαντός Σου τήν χεῖρα.

Ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Νικόλαος ἀντιγράφει καί διαδίδει τή σύντμηση τοῦ Χουρμουζίου γιά τά Ἀνοιξαντάρια⁴⁹⁸, εἶναι φανερό ὅτι ἔχει ὑπ' ὄψιν του παρόμοια ἐργασία⁴⁹⁹ καί ἐπιθυμεῖ νά κάνει μία ἄλλη πρόταση σύντμησης γιά τά ἀρχαῖα μέλη, τήν ὁποία, ὁμοίως ἀντιγράφει καί διαδίδει. Μάλιστα, ἐπειδὴ ἡ ἐργασία αὐτή πρωτοεμφανίστηκε στόν Χιλανδαρινό κώδ. 148 (1007), φφ. 1r - 17r, δέν θά ἦταν παράλογο νά ὑποστηρίξουμε ὅτι οὐσιαστικά ὁ Νικόλαος συνέταξε τά ἀρχαῖα Ἀνοιξαντάρια γιά λογαριασμό τῶν Χιλανδαρινῶν. Ἡ ἐργασία ἀργότερα (περί τό 1840) ἀντιγράφηκε στόν Δοχ. 467, σσ. 250 - 281, μαζί μέ τίς συμπεριλαμβανόμενες ὑπόλοιπες ἐργασίες (συνθετικές καί ἐξηγητικές).

Ἡ σύντμηση τῶν ἀρχαίων Ἀνοιξανταρίων παραμένει ἀνέκδοτη ἕως σήμερα.

β) Σύντμηση τοῦ «Ἄνωθεν οἱ Προφῆται».

- Βατ. 1810, φφ. 67v - 70r.

⁴⁹⁶ Ἄτερον τοῦ αὐτοῦ [Ἰωάννου Κουκουζέλη] ἐνδυομένου ἀρχαιρέου (sic), ἐσυντομήθη δὲ παρὰ τινος ἄλος ἀνόνυμου, ἡχος Βαρὺς Ζω, Ἄνωθεν οἱ Προφῆται, Γρηγ. 18, σσ. 627 - 634 · Ὅταν ἐνδύεται ὁ ἀρχιερεὺς ἐσυνετμήθη παρὰ Νικολάου ἱερομονάχου Δοχειαρίτου, ἡχος Βαρὺς Ζω, Ἄνωθεν οἱ Προφῆται, Κωνστ. 92, σσ. 784 - 790.

⁴⁹⁷ Βλ. κατ. ἀναλυτικὴ καταγραφή τῶν μελῶν καί Χρονολογικὸ Πίνακα τῶν Χειρογράφων τῆς Συλλογῆς στό Παράρτημα.

⁴⁹⁸ Καρ. 222, φφ. 1r - 20v.

⁴⁹⁹ Προφανῶς ἀπὸ ἄλλα χφ, ἀφοῦ ἡ σύντμηση τοῦ Χουρμουζίου ἐκδόθηκε τύποις, γιά πρώτη φορά, στό Ταμεῖον Ἀνθολογίας Γρηγορίου Α' 1837, σσ. 1 - 24.

Τὸ Ἀνωθεν οἱ Προφῆται σύντομον, ἥχος Βαρὺς Ζω, Ἀνωθεν οἱ Προφῆται.

- Γρηγ. 18, σσ. 627 – 634.

Ἐτερον τοῦ αὐτοῦ [Ἰωάννου Κουκουζέλη] ἐνδυομένου ἀρχιαιρέου (sic), ἐσυντομήθη δὲ παρά τινος ἄλος ἀνονύμου, ἥχος Βαρὺς Ζω, Ἀνωθεν οἱ Προφῆται.

- Δοχ. 370, σσ. 496 – 501.

Ἀνωθεν οἱ προφῆται σύντομον, ἥχος Βαρὺς Ζω, Ἀνωθεν οἱ προφῆται.

- Κωνστ. 92, σσ. 784 – 790.

Ὅταν ἐνδύεται ὁ ἀρχιερεὺς ἐσυνετμήθη παρὰ Νικολάου ἱερομονάχου Δοχειαρίτου, ἥχος Βαρὺς Ζω, Ἀνωθεν οἱ Προφῆται.

- Μ. Λαύρ. Μ 22, φφ. 116r - 119r.

Ἀνωθεν οἱ Προφῆται σύντομον, [ἥχος] Βαρὺς Ζω, Ἀνωθεν οἱ Προφῆται.

- Χιλίαν. 148 (1007), φφ. 195v-198r.

Τὸ Ἀνωθεν οἱ Προφῆται σύντομον [Ἀνωνύμως], ἥχος Βαρὺς Ζω, Ἀνωθεν οἱ προφῆται.

Ὅπως διαπιστώνουμε ἀπὸ τὴν ἀναλυτικὴ καταγραφή, ἡ σύντμηση διαδόθηκε ἀπὸ τὸ Νικόλαο καὶ τοὺς ἄλλους γραφεῖς σὲ ὅλες τὶς περιόδους δραστηριότητος τοῦ ἁγιορείτη μελουργοῦ⁵⁰⁰. Τὰ περὶ πατρότητας τῆς ἐργασίας διασαφηνίζονται ἀπὸ τὶς ἀναγραφές τῶν ἐτέρων γραφῶν καὶ τὴν ὁμοιότητα τῶν συνδέσεων, φαινόμενο, ἄλλωστε, καὶ ἄλλοῦ συναντώμενο⁵⁰¹. Ἡ ἐργασία τοῦ Νικολάου γιὰ τὸ ἀρχαῖο μέλος δὲν ξεπέρασε τὰ χρονικὰ ὅρια τῆς ἐποχῆς του, διότι ἐπισκιάστηκε ἀπὸ τὴ σύντμηση τοῦ Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου πού ἐκδόθηκε στὸ *Ταμεῖον Ἀνθολογίας Κωνσταντίνου* τοῦ 1845 μέ ἐκδότῃ τὸν Α΄ Δομέστικο Στέφανο⁵⁰². Ἡ σημασία της, ὡστόσο, παραμένει σπουδαία γιὰ τὴν ἀνταπόκριση τοῦ Νικολάου γιὰ τὴν κάλυψη τῶν λειτουργικῶν ἀναγκῶν τῆς ἐποχῆς καί, βεβαίως, γιὰ τὰ μορφολογικὰ στοιχεῖα πού τὴν διαφοροποιοῦν ἀπὸ τὴ σύντμηση τοῦ Κωνσταντίνου. Ἡ ἐργασία τοῦ Νικολάου παραμένει ἀνέκδοτη.

⁵⁰⁰ Οἱ κώδ. Βατ. 1810, Δοχ. 370 καὶ Λαύρας Μ 22 προέρχονται ἀπὸ τὴν πρώτη συνθετικὴ περίοδο τοῦ Νικολάου (1830 – 1834), ὁ Χιλίαν. 148 (1007) ἀπὸ τὴ «Χιλανδαρινή» περίοδο (1834 – 1838), ἐνῶ οἱ κώδ. Κωνστ. 92 καὶ Γρηγ. 18 ἀπὸ τὴν τελευταία περίοδο (1840 – 1845).

⁵⁰¹ Πρβλ ἀναγραφές συνθετικοῦ ἔργου.

⁵⁰² *Ταμεῖον Ἀνθολογίας Κωνσταντίνου*, «ὅταν ἐνδύεται ὁ ἀρχιερεὺς Ἰωάννου Κουκουζέλου ἥχος Βαρὺς, συνετμήθη παρὰ Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου», Τόμος Β΄, σσ. 263 – 266.

3. Ο Νικόλαος προσαρμοστής προσομοίων.

α. Γενικά.

Ο Νικόλαος τόνισε στιχηρά προσόμοια Δεσποτικών και Θεομητορικών έορτών και Ακολουθιών έορταζομένων αγίων σέ άργό είρμολογικό δρόμο, συμβάλλοντας κατ' αὐτόν τόν τρόπο στήν καταγραφή και διάδοση του άγιορειτικού ύφους ψαλμώδησης των είρμολογικών μελών. Τό ύφος των προσομοίων χαρακτηρίζεται από αρκετές ιδιομορφίες και δέν ταυτίζεται απόλυτα μέ τούς προλόγους του Πέτρου Λαμπαδαρίου. Ο Νικόλαος καταγράφει, βεβαίως, ανάμεσα στά πρώτα προσόμοια και άλλα, απόλυτα προσαρμοσμένα, κατά τό μέτρο του δυνατού, στους προλόγους του Πέτρου. Τά προσόμοια βρίσκονται στους δύο κώδικες Δοχ. 461 και Χιλίαν. 167 (929) [δοξαστάριο Γερμανού Νέων Πατρών]. Τό είρμολόγιο Παντ. 989 περιέχει, κατ' έξαιρέση, τά τρία έσπέρια προσόμοια τής Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού. Δέν έχουν τονιστεί όλα τά προσόμοια όλων των έορτών, αλλά επιλεκτικά των κυριοτέρων. Παρόμοια εργασία τονισμού προσομοίων έχουν επιτελέσει και οί έτεροι δύο μεγάλοι έξηγητές του Αγίου Όρους, Ματθαῖος Βατοπαιδινός⁵⁰³ και Ίωάσαφ Διονυσιάτης⁵⁰⁴, γεγονός που αποδεικνύει ότι ο Νικόλαος δέν έδρασε αυθαίρετα, αλλά μέσα στά πλαίσια τής έν γένει άγιορειτικής παράδοσης.

6. Αναλυτική καταγραφή των προσαρμοσθέντων μελών.

- Προσόμοια τής έορτής τής Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού.

Παντ. 989, φφ. 184v – 186v.

⁵⁰³ Ο Ματθαῖος Βατοπαιδινός κατέγραψε προσόμοια τονισμένα κατά τό άγιορείτικο ύφος στον κώδ. Βατ. 1601: «Συλλογή των ιδιομελών, προσομοίων, στιχηρών, καθισμάτων, άπολυτικών τε και άλλων τινών μελοποιηθέντων και έν τη παρούση βίβλῳ καλλιγραφηθέντων άπάντων παρά του έν μοναχίς μουσικοδιδασκάλου Ματθαίου Βατοπαιδινού του Έβεσίου, καθ' όν τρόπον ψάλλονται άργώς κατά τό άγιώνυμον Όρος του Άθωνος έν ταῖς ίεραῖς άγρυπνίαις των δεσποτικών, θεομητορικών και των έορταζομένων αγίων του όλου ένιαυτου, Τριωδίου τε και Πεντηκοσταρίου...». Ο κώδικας Βατ. 1601 καλλιγραφήθηκε έκ νέου τό 1997 σέ δύο τόμους, από τούς όποιους εκδόθηκε ο πρώτος μέ τον τίτλο *Πανηγυρική Α'.*

⁵⁰⁴ Ο Ίωάσαφ Διονυσιάτης μάς παρέδωσε προσόμοια που τονίστηκαν από τον ίδιο, κατά τό άγιορείτικο ύφος όμοίως, στον κώδ. Διον. 705 (Προσομοιάριον άργόν): *Συλλογή πάντων των προσομοίων του όλου ένιαυτου, πασών των δεσποτικών, θεομητορικών και αγίων έορτών, έν [αἱς] άγρυπνία επιτελείται, μελοποιηθέντων κατά τό ύφος του αγίου Όρους παρά Ίωάσαφ Διονυσιάτου διδασκάλου*, φ. 1r, Στάθης, *Χειρόγραφα Β'*, σ. 788. Στά πλαίσια του ψαλτικού και μουσικολογικού ενδιαφέροντος για τήν άγιορειτική παράδοση έχουν ήχογραφήθει φωνοταινίες και ψηφιακοί δίσκοι που περιλαμβάνουν προσόμοια τονισθέντα κατά τό άγιορείτικο ύφος. Ένδεικτικά αναφέρουμε τίς παρακάτω φωνοταινίες και ψηφιακούς δίσκους κατά χρονολογική σειρά: Φωνοταινίες: ΕΛ. ΒΥ. Χ. *Παπαδιαμάντης*, μέλος άρ. · ΕΛ. ΒΥ. Χ. 27 *Άγιος Σεραφείμ*, α' πλευρά – άρ. 4: τρία στιχηρά προσόμοια ήχος δ' · Ψηφιακοί δίσκοι: ΕΛ. ΒΥ. Χ. 33, *Πολυχρονισμός*, άρ. 4: δύο στιχηρά προσόμοια σέ άργό είρμολογικό μέλος ήχος δ' · Μαΐστορες τής Ψαλτικής Τέχνης, *Άγιορείτικα*, μέλη άρ. 3 · Βυζαντινός Χορός «Άγιοπολίτης», *Μελωδήματα*, άρ. 2: *Των αγίων είς άγια* – *Γηδομένη ύπόδεξιαι*.

Ἄνευ τίτλου [ἤχος] πλάγιος τοῦ Β' Βου, Σταυρός ἀνυψούμενος – Μωσῆς προετύπωσε – Σταυρὲ πανσεβάσμιε. Ἄπαντα προσαρμοσμένα στό πρότυπο τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου, στή νέα σημειογραφία μέ χρήση καί κάποιων σημαδιῶν τῆς παλαιᾶς.

Δοχ. 461, φφ. 19v – 20v.

Εἰς τὰς ιδ' ἡ παγκόσμιος ὕψωσις τοῦ Τιμίου καὶ ζωοποιοῦ Σταυροῦ, ἤχος πλάγιος τοῦ Β' Βου, Σταυρός ἀνυψούμενος. Τό α' προσόμοιο τῶν ἐσπερίων τῆς ἐορτῆς [προσαρμογὴ στό πρότυπο τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου].

Δοχ. 461, φφ. 36v – 37v.

Εἰς τοὺς αἶνους προσόμοια στιχηρὰ ἤχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος. Τό α' προσόμοιο [καλλωπισμός Νικολάου].

- Προσόμοια τῆς ἐορτῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου.

Δοχ. 461, φφ. 41v – 42v.

Εἰς τὰς κστ' τοῦ ἁγίου ἐνδόξου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἤχος Α' Δι, Ὁ θεατῆς τῶν ἀρρήτων – Ἡ θεοκίνητος λύρα. Τά πρῶτα δύο προσόμοια τῶν ἐσπερίων [καλλωπισμός Νικολάου].

Δοχ. 461, φφ. 52v – 54r.

Εἰς τοὺς αἶνους ἤχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Μάκαρ Ἰωάννη πάνσοφε – Θεολογίας τά νάματα. Τά δύο πρῶτα προσόμοια [καλλωπισμός Νικολάου].

- Προσόμοια τῆς ἐορτῆς τοῦ ἁγίου Δημητρίου.

Δοχ. 461, φφ. 59v – 60v.

Μὴν Ὀκτώβριος. Εἰς τὰς κστ'. Τοῦ ἁγίου μεγάλου μάρτυρος Δημητρίου, ἤχος πλάγιος τοῦ Δ', Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος ἐν οὐρανῷ – Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος ταῖς τῶν θαυμάτων. Τά δύο πρῶτα προσόμοια τῶν ἐσπερίων [καλλωπισμός Νικολάου].

Δοχ. 461, φφ. 76v – 77v.

Εἰς τοὺς αἶνους ἤχος πλάγιος τοῦ Α' Πα, Δεῦρο μάρτυς Χριστοῦ. Τό α' προσόμοιο [καλλωπισμός Νικολάου].

- Προσόμοια τῆς ἐορτῆς τῶν Ἀρχαγγέλων.

Δοχ. 461, φφ. 82v – 84r.

Μὴν Νοέμβριος. Εἰς τὰς ὀκτώ ἡ σύναξις τῶν ἀρχαγγέλων, ἤχος Δ' ἐκ τοῦ Βου, Τρισηλίου θεότητος – Καὶ τὸ εἶδος σου πύρινον – Νοῦς ὁ προαιώνιος. Τά τρία προσόμοια τῶν ἐσπερίων [τό α' καλλωπισμός Νικολάου, τό β' προσαρμογὴ στό πρότυπο Πέτρου Λαμπαδαρίου καὶ τό γ' (κατὰ τὸ Ἐδωκας σημείωσιν) ὁμοίως προσαρμογὴ στό πρότυπο Πέτρου Λαμπαδαρίου].

- *Προσόμοια τῆς ἑορτῆς τῶν Εἰσοδίων.*

Δοχ. 461, φφ. 117r – 118v.

Εἰς τὰς κα' ἢ ἐν τῷ ναῷ εἴσοδος τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἥχος Α' Πα, Σήμερον πιστοὶ χορεύσωμεν – Σήμερον ναὸς ὁ ἔμφυχος. [Τὰ δύο πρῶτα προσόμοια τῶν ἑσπερίων προσαρμοσμένα στό πρότυπο Ἰακώβου Πρωτοψάλτου].

Δοχ. 461, φφ. 118v - 120r

ἥχος Δ' ἐκ τοῦ Βου, Τῶν ἁγίων εἰς ἅγια – Αἱ νεάνιδες χαίρουσαι. Τὰ δύο δεύτερα προσόμοια [τό α' προσαρμοσμένο στό πρότυπο Πέτρου Λαμπαδαρίου, τό β' καλλωπισμός Νικολάου⁵⁰⁵].

- *Προσόμοια τῆς ἑορτῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.*

Χιλ. 167 (929), φφ. 18r – 20v.

Εἰς τὰς κε' ὁ Εὐαγγελισμός τῆς Ὑπεραγίας ἡμῶν Θεοτόκου Μαρίας, [ἥχος] πλάγιος τοῦ Β' Δι, Βουλὴν προαιώνιον – Φαίνη μοι ὡς ἄνθρωπος – Θεὸς ὅπου βούλεται. Τὰ τρία προσόμοια τῆς ἑορτῆς [τό α' καλλωπισμός τοῦ Νικολάου, τὰ β' καὶ γ' προσαρμοσμένα στό πρότυπο τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου].

4. Συμπλήρωση καὶ διαμόρφωση μελῶν.

α. Εἰσαγωγή.

Ἡ μουσικὴ ἐργασία τοῦ Νικολάου σχετιζόταν πρωτίστως μέ τήν πράξη τῆς ψαλτικῆς τέχνης. Γιά τό Νικόλαο ἡ ψαλτικὴ δέν ἦταν μουσειακὸ εἶδος, οὔτε εὐκαιρία ἐγκεφαλικῆς ἐνασχόλησης. Εἶχε πρακτικὴ προέκταση μέσα στή λειτουργικὴ τῆς χρήσης. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἀντίληψης εἶναι, ἐκτός τῶν ἄλλων, οἱ διάφορες ἐπεμβάσεις γιά συμπλήρωση καὶ διαμόρφωση τῶν ψαλλομένων μελῶν μέ σκοπὸ τὴν καλύτερη καὶ εὐκολότερη χρήσι τῶν συνθέσεων ἐντὸς τῶν ἀκολουθιῶν. Οἱ ἐπεμβάσεις ἀφοροῦν: α) συμπληρώσεις μελῶν καὶ β) διαμόρφωση μελῶν. Βαίνουμε, λοιπόν, στήν ἐξέταση καὶ παρουσίαση τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν.

⁵⁰⁵ Ἀργότερα, μετὰ ἀπὸ ἑκατὸ καὶ πλέον ἔτη, μέρος τῆς μελωδίας αὐτῆς, στήν ἀναλελυμένη της μορφή, θὰ καταστεῖ γνωστὴ ὡς «κολλυβάδικη». Καταγράφηκε ἀπὸ τὸν Οἰκονόμο π. Γεώργιο Ρήγα τό 1958: «Ἐκ τοῦ Εἰρμολογίου Α' αὐτόμελα 1. Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσιν α' Εἰς μνήμην τοῦ Ἀγ. Γεωργίου ἥχος λέγετο Βου, β' Εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, γ' Εἰς τὴν μνήμην τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, δ' Εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου», βλ. Ρήγας, *Μελωδήματα*, σσ. 51 – 67. Τὰ προσόμοια τῶν εἰσοδίων στὸν ἥχο Δ' λέγετο ἡχογραφήθηκαν καὶ παρουσιάστηκαν ἀπὸ τὸν προαναφερθέντα ψηφιακὸ δίσκο Βυζαντινὸς Χορὸς «Ἀγιοπολίτης», *Μελωδήματα*.

6. Παρουσίαση τῶν ἐπὶ μέρους ἐργασιῶν.

1) Συμπληρώσεις μελῶν.

i. Δοξολογίες.

Ὁ Νικόλαος συμπλήρωσε τὴ δοξολογία τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν μέ τό ὁμόηχο ἁσματικό τοῦ Μανουήλ Γούτα πού καταχώρησε στὸν κώδ. τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας Δοχ. 341 (Ἀνθολογία, 1822) καί στό τέλος τῆς ἐνότητος τῶν δοξολογιῶν: *Τὸ παρὸν κύρ Μανουήλ Γούτα ψάλλεται εἰς τοῦ [Γερμανοῦ] Νέων Πατρῶν τὴν δοξολογίαν*⁵⁰⁶. Παρόμοιες ἐνέργειες συμπλήρωσεως ἔχουν ἐπισημανθεῖ καί σέ προγενέστερους κώδικες ἀπὸ ἄλλους γραφεῖς, δεδομένου ὅτι ὁ συνθέτης τοῦ μέλους Γερμανός δέν μᾶς παρέδωσε ἀνάλογο ἁσματικό⁵⁰⁷. Τό φαινόμενο τῆς συμπλήρωσης τῆς δοξολογίας καταγράφεται καί στοὺς κώδικες τῆς Νέας Σημειογραφίας⁵⁰⁸. Τό μέλος ἐξηγημένο πλέον στή Νέα Μέθοδο συνδέθηκε μέ τό μεταγενέστερο χρονικά ἁσματικό τοῦ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου πού συνετέθη γιὰ τὴν ὁμόηχη δοξολογία του. Βλέπουμε, λοιπόν, ὅτι κατὰ τὴν περίοδο τῆς Νέας Μεθόδου, ὁ Νικόλαος ἐγκατέλειψε τούς παλαιότερους μελωδούς, ὅπως Γούτα καί Δημήτριο Λῶτο, πράγμα πού ἐπισημάναμε στά προηγούμενα, καί προέκρινε τὴ σύνδεση τοῦ νεωτέρου μελωδοῦ Ἰακώβου⁵⁰⁹. Ἡ ἐπιλογή αὕτη κατὰ κάποιο τρόπο παγιώνεται, ἄνευ ἐπισημάνσεως πλέον, καί κατὰ τὴ μεταγενέστερη καταγραφή τῆς δοξολογίας στὸν Καρακαλλινὸ κώδικα 240⁵¹⁰, ἀλλὰ καί κατὰ τὴ δημοσίευση τῆς «παντέπνου πάνυ» δοξολογίας ἀπὸ τὸν ἱερομόναχο Ἱερόθεο Φιλοθεΐτη, στά τέλη τοῦ παρελθόντος Κ' αἰ. (1993)⁵¹¹.

⁵⁰⁶ Δοχ. 341, φφ. 228v - 229r.

⁵⁰⁷ Πρβλ EBE 2175 (Παπαδική, μέσα τοῦ ΙΗ' αἰ.), φ. 260r: *[ἁσματικόν] κύρ Μανουήλ τοῦ Γούτα καὶ πρωτοψάλτου τε καὶ ταβουλαρίου τῆς Θεσσαλονίκης*, φ. 260v: ἕτερον ἑτέρου· EBE 2221 (Ἀνθολογία, ἀρχές ΙΗ' αἰ.), φ. 68v, ὅπου καταχωρεῖται ἁσματικὸν μικρῆς ἐκτάσεως καὶ ἀνεπίγραφον. Ἐπίσης, ἡ δοξολογία μᾶς παραδόθηκε ἐξηγημένη ἀπὸ τὸ Χουρμούζιο Χαρτοφύλακα ἄνευ ἁσματικοῦ, πρβλ. κώδ. ΜΠΤ 704, φφ. 237r - 238r.

⁵⁰⁸ Πρβλ Δοχ. 471 (συμπληρωματικά φφ. τοῦ ἐντύπου *Ταμείου Ἀνθολογίας Α' 1824*), φφ. 140v - 143r· Καρακ. 240, φφ. 273r - 278r.

⁵⁰⁹ Ὁ Νικόλαος προκρίνει τὴ συμπλήρωση τῆς δοξολογίας τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν ἀπὸ τό ὁμόηχο ἁσματικό τῆς δοξολογίας τοῦ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου μέ τὴν ἐπισήμανση «τοῦ Ἰακώβου», Δοχ. 471, φ. 142v.

⁵¹⁰ Καρακ. 240, φ. 273r: *[Δοξολογία] κυρίου Γερμανοῦ ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν, ἦχος πλάγιος τοῦ Α'.*

⁵¹¹ *Αἰθωνική Μουσική Ανθοδέσμη 3*, «ἑτέρα Γερμανοῦ Ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν, ἡ πάντερπνος πάνυ, ἦχος πλάγιος τοῦ Α'», σσ. 236 - 248. Ὁ π. Ἱερόθεος ἔλαβε ὑπ' ὄψιν του τό Καρακαλλινὸ χφ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τό σημεῖωμα τῆς φωτογραφίας πού βρίσκεται στὸ α' ἐσῶφ. τῆς ἔκδοσης. Ἐκεῖ τυπώθηκαν πανομοιότυπα δύο φφ. ἐκ τοῦ Καρακαλλινοῦ χφ. 240 πού περιλαμβάνουν τὴν ἀρχὴ τῶν δοξολογιῶν τοῦ Πέτρου Μπερεκέτη σέ ἦχο Α' τετράφωνο καὶ τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν σέ ἦχο πλάγιος τοῦ Α'. Τό σχόλιο τοῦ π. Ἱεροθέου γιὰ τὴ φωτογραφία τῆς δοξολογίας τοῦ Γερμανοῦ εἶναι τό ἀκόλουθο: *Ἡ ἀνωτέρω δοξολογία τοῦ Γερμανοῦ Ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν, παραδεδομένη ἐνίοτε εἰς ἦχον Α' τετράφωνον, ἐλήφθη ἐκ τοῦ κώδικος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Καρακάλλου 240/105, φφ. 273 - 278, ἰδιογράφου ὄντος τοῦ Νικολάου ἱερομονάχου Δοχειαρίτου, τοῦ καὶ ἐξηγητῆ. Ἡ αὕτη δοξολογία βρίσκεται ἐξηγημένη καὶ εἰς τὸν κώδικα τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Δοχειαρίου 406/100, φ. 269.* Ἡ συμπλήρωση καταχωρήθηκε χωρὶς νά ἐπισημαίνεται τό διάφορο τῶν προσώπων τοῦ μελωργοῦ τῆς δοξολογίας (Γερμανός) καὶ μελωργοῦ τοῦ ἁσματικοῦ (Ἰακώβος Πρωτοψάλτης).

Ἡ ἄλλη συμπλήρωση ἀφορᾷ τή δοξολογία τοῦ Δανιήλ Πρωτοψάλτου σέ ἦχο Βαρύ ἐπτάφωνο, ἡ ὁποία μᾶς παραδίδεται ἄνευ ἀργοῦ ἀσματικοῦ, καθόσον τό ἴδιο σύντομο τρισάγιο, συναπτόμενο μετά τοῦ στίχου *Παράτεινον τὸ ἑλεός Σου*, ἐπαναλαμβάνεται ὡς ἀσματικό⁵¹². Ὁ Νικόλαος καταχώρησε μετά τή σύνδεση, στὸν Δοχ. 341, φφ. 211v – 212v, δύο ἀργά ἀσματικά γιὰ τή δυνητική ψαλμώδησή τους κατὰ τή χρήση τῆς ἐν λόγῳ δοξολογίας. Τό δεύτερο καί μεγαλύτερης ἔκτασης ἀπό αὐτά ἐξηγήθηκε ἀπό τὸν ἴδιο στὸν κώδ. τῆς Νέας Σημειογραφίας Δοχ. 362, φφ. 104v – 105v, μετά τήν παράθεση τοῦ γνωστοῦ συντόμου ἀσματικοῦ. Ὡστόσο, ἡ ἴδια δοξολογία καταγράφηκε στὸν κώδ. Δοχ. 360⁵¹³ μέ τή μορφή πού δημοσιεύεται στὰ ἔντυπα μουσικά βιβλία, δίχως τό ἐξηγηθέν ἀσματικό, γεγονός πού δείχνει ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου ὁ Νικόλαος ἀπομακρύνεται ἀπό τήν παλαιότερη ψαλτική παράδοση καί στρέφεται, σύμφωνα μέ τίς λειτουργικές ἀνάγκες, στίς σύγχρονες ἐπιλογές τῶν μελῶν⁵¹⁴.

Ἄλλη μία συμπλήρωση δοξολογίας ἐπισημάνθηκε στὸν Δοχ. 362, φφ. 93v κ. ἐ. Πρόκειται γιὰ τή συμπλήρωση τῆς γνωστῆς δοξολογίας τοῦ Πέτρου Βυζαντίου σέ ἦχο, σύμφωνα μέ τὰ ἐπίτιτλα σημειώματα⁵¹⁵, Α' τετράφωνο μέ τό ἀσματικό τοῦ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου πού συντέθηκε γιὰ τή δοξολογία τοῦ Α' τετραφώνου. Ὁ Νικόλαος δεχόμενος ὡς ἦχο τῆς δοξολογίας τὸν Α' τετράφωνο ἐπέλεξε τό καταλληλότερο ὁμόηχο ἀσματικό. Ἡ ἐπιλογή καταγράφηκε μονάχα στὸν Δοχ. 362⁵¹⁶ καί ὄχι στὸν Δοχ. 341 καί Δοχ. 360, ὅπου ἡ δοξολογία μᾶς παραδόθηκε ἄνευ ἀσματικοῦ, ἀλλὰ πάντα στὸν ἴδιο Α' ἦχο.

Ἄλλη μία περίπτωση, ἀντικατάστασης αὐτῇ τῇ φορά, ἀσματικοῦ ἐπισημάνθηκε στὸν Δοχ. 362, φφ. 94r κ. ἐ. Τό ἐκτενές ἀσματικό τῆς δοξολογίας τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου σέ ἦχο λέγετο ἀντικαταστάθηκε ἀπό τό συνοπτικότερο ἀσματικό σέ ἦχο Δ' Ἅγια τῆς ὁμόηχης δοξολογίας τοῦ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου.

ii. Χερουβικά.

Ὁ ἀγιορείτης μελουργός συμπλήρωσε τὰ σύντομα χερουβικά τῆς ἐβδομάδας τῶν Πέτρου Λαμπαδαρίου καί Γρηγορίου Πρωτοψάλτου μέ παρεκβολές κρατημάτων δικῆς του συνθέσεως, στήν οἰκεία θέση μετά τή φράση «Ὡς τὸν Βασιλέα»⁵¹⁷. Ἡ ἐργασία συμπλήρωσης τῶν χερουβικῶν ἐντοπίστηκε στὸν κώδ.

⁵¹² *Ταμεῖον Ἀνθολογίας Γρηγορίου Β'* 1834, σσ. 37 – 38· *Πανδέκτη* 2, σσ. 700 – 701.

⁵¹³ Δοχ. 360, φφ. 531v – 534r.

⁵¹⁴ Ἡ καταχώρηση τῆς δοξολογίας τοῦ Δανιήλ στὸν Δοχ. 360 χωρὶς τή συμπλήρωσή της ἀπό τὰ προαναφερθέντα ἀσματικά, ἀσφαλῶς, ὑποδεικνύει ὅτι ὁ Δοχ. 362 εἶναι προϊόν πρωιμότερης ἐπεξεργασίας τῶν περιεχομένων μελῶν καί εἶναι πλησιέστερος στήν παλαιότερη ψαλτική παράδοση.

⁵¹⁵ «Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ καὶ μερικαῖς δοξολογίαις. Ἡ παροῦσα κὺρ Πέτρου Βυζαντίου, ἦχος Α' τετράφωνος Κε», Δοχ. 362, φ. 90v. Ὡς εἰς Α' τετράφωνο ἦχο καταχωρεῖ τήν ἴδια δοξολογία καί στὸν κώδ. τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας Δοχ. 341, φ. 223r, ἀλλὰ καί στὸν ἕτερο τῆς Νέας Δοχ. 360, φ. 526r: «Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ καὶ μερικαῖς δοξολογίαις. Ἡ παροῦσα κὺρ Πέτρου Βυζαντίου, ἦχος Α' τετράφωνος Κε». Ἡ ἐν λόγῳ δοξολογία καταχωρήθηκε στό ἔντυπο *Ταμεῖο Ἀνθολογίας Γρηγορίου Β'*, σσ. 23 κ. ἐ., ὡς ἀνήκουσα στὸν πλάγιό τοῦ Α' ἦχο.

⁵¹⁶ Καί στήν περίπτωση αὐτῇ ἀναδεικνύεται ὁ Δοχ. 362 ὡς πρωιμότερος ἀπό τοὺς ὁμοειδεῖς κώδικες τοῦ μελουργοῦ.

⁵¹⁷ Ἡ παρεκβολὴ κρατήματος *τερριέμ* στό «Ὡς τὸν Βασιλέα» γιὰ λόγους πλατυσμοῦ τοῦ μέλους παρατηρεῖται ἀπὸ παλαιοτάτων χρόνων καί δὴ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ ΙΓ' αἰ., Καραγκούνης, *Χερουβικά*, σ. 212.

Χιλίαν. 163 (1038) πού περιέχει μέλη τῆς Θ. Λειτουργίας προσαρμοσμένα στή σλαβωνική γλώσσα. Οἱ συγκεκριμένες παρεκβολές βρίσκονται στά φφ. 30ν – 47ν. Παρόμοια ἐργασία συμπλήρωσης εἶχε ἐκπονηθεῖ παλαιότερα (ἀρχές τοῦ ΙΘ' αἰ.) ἀπό τόν ἕτερο μεγάλο ἀγιορείτη μουσικό, τό Συνέσιο Ἰβηρίτη, ἀλλά μόνο γιά τίς συνθέσεις χερουβικῶν τῆς ἐβδομάδας τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου⁵¹⁸. Ὁ Νικόλαος, μεταγενέστερος τοῦ Συνεσίου, ἐπανέλαβε τήν ἐργασία συμπλήρωσης συμπεριλαμβάνοντας τά χερουβικά τοῦ Γρηγορίου Πρωτοψάλτου γιά τούς ἤχους Β', Γ' καί πλ. τοῦ Β'. Μέ τήν ἐργασία αὕτη ὁ Νικόλαος ἀποδεικνύεται ὁπαδός τῆς ἀρχαιοπρεποῦς μελωδίας τῶν χερουβικῶν, συνδεδεμένων μέ παρεκβολές κρατημάτων, σέ ἐποχή κατά τήν ὁποία ἀποφεύγεται ἡ ἐπιβολή τους ἢ περιορίζεται ἡ ἔκτασή τους στίς σύντομες, κυρίως, συνθέσεις χερουβικῶν⁵¹⁹.

2. Διαμόρφωση μελῶν.

i. Κατάτμηση καί διαμόρφωση ἰδιομέλου σέ στάσεις.

Ἡ ψαλτική παράδοση γνωρίζει τήν κατάτμηση ἰδιομέλων σέ στάσεις καί τήν ἐναλλάξ ἀπό τούς δύο χορούς ψαλμώδησή τους⁵²⁰. Ὁ Νικόλαος, στηριζόμενος στήν παλαιότερη ψαλτική πράξη, κατέτμησε τό δοξαστικό τῶν ἐσπερίων τῆς ἑορτῆς τῆς Ἀναλήψεως σέ στάσεις, μέ σκοπό τή δίχρονη ψαλμώδησή του⁵²¹. Ἡ ἐργασία βρίσκεται στό γνωστό γιά τίς προσαρμογές του Χιλανδαρινό κώδ. 163

⁵¹⁸ Στόν κώδ. τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Γρηγ. 40 [49], στά φφ. 153r κ. ἐ., περιλαμβάνονται *Κρατήματα εἰς ὅσα χερουβικά εἶναι ἀτελείωτα τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου ποίημα κῶρ Συνεσίου Ἰβηρίτου* (πέντε κρατήματα Ὡς τόν Βασιλέα, Τεριρέμ εἰς α', β', πλ. Α', πλ. Β', καί Βαρύν), Στάθης, *Χειρόγραφα Β'*, σ. 664' πρβλ. Καραγκούνης, *Χερουβικά*, σ. 560, ὅπου καταγράφεται ἡ συμβολή τοῦ Συνεσίου στήν παράδοση τοῦ Χερουβικοῦ ὕμνου. Ἡ σύγκριση μεταξύ τῶν δύο ὁμάδων συνθέσεων παρεκβολῶν ἔδειξε ὅτι ὁ Νικόλαος συνέθεσε αὐτόνομα καί ἀνεξάρτητα ἀπό τή σύλληψη τοῦ Συνεσίου (στό σημεῖο αὐτό ἐπιθυμῶ νά εὐχαριστήσω τό μουσικολογικότατο Δρ. Γεώργιο Κωνσταντίνου πού μοῦ ἐπέτρεψε νά δῶ ἀπό τό φωτογραφικό του ἀρχειο τό τμήμα τοῦ κώδ. πού ἀφορᾷ τό ζήτημα τῶν παρεκβολῶν τοῦ Συνεσίου).

⁵¹⁹ Βλ. σχετ. Καραγκούνης, *Χερουβικά*, σσ. 649 – 653, ὅπου οἱ συνοπτικές παρατηρήσεις γιά τή μορφολογία τῶν χερουβικῶν τῆς Ζ' περιόδου (1814 – τέλη ΙΘ' αἰ.). Ἀνάλογη παρατήρηση ἐπισημαίνεται καί στήν προηγούμενη ΣΤ' περίοδο (6' τέταρτο ΙΗ' αἰ. – 1814), κατά τήν ὁποία *Αποφεύγεται ἡ περιορίζεται ἡ ἐπιβολή κρατημάτων*, Καραγκούνης, *Χερουβικά*, σ. 577. Ἀργότερα, περί τά μέσα τοῦ ΙΘ' αἰ., ὁ Ἰωάσαφ Διονυσιάτης ἀκολουθώντας προφανῶς τήν προγενέστερη παράδοση, μᾶς παρέδωσε στόν κώδ. Διον. 645 (μέσα ΙΘ' αἰ.), σσ. 40 – 51 μία σειρά παρεκβολῶν «Ὡς τόν Βασιλέα...τεριρέμ» *εἰς τὰ τοῦ Κωνσταντίνου χερουβικά τὰ εἰς τήν ἐκδοσιν τήν τρίτην*, βλ. Στάθης, *Χειρόγραφα Β'*, σ. 744' Καραγκούνης, ὁ. π., σ. 636.

⁵²⁰ Εἶναι γνωστές οἱ περιπτώσεις τῶν ἐξῆς διχόρων ἰδιομέλων: τό δοξαστικό τῆς ἑορτῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου «Θεαρχίῳ νεύματι», τό δοξαστικό τῆς Θ' ὥρας τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων «Σήμερον γεννᾶται ἐκ Παρθένου», τό δοξαστικό τῆς Θ' ὥρας τῆς ἑορτῆς τῶν Θεοφανείων «Τὴν χεῖρα σου τὴν ἀψαμένην» καί τό δοξαστικό τῆς Θ' ὥρας τῆς Μ. Παρασκευῆς «Σήμερον κρεμᾶται ἐπὶ ζύλου».

⁵²¹ Οἱ στάσεις τοῦ δοξαστικοῦ μετὰ τήν ἐπεξεργασία διαμορφώθηκαν ὡς ἐξῆς: α': *Τῶν κόλπων τῶν πατρικῶν μὴ χωρισθεῖς γλυκύτατε Ἰησοῦ καὶ τοῖς ἐπὶ γῆς ἀνθρώποις συναναστραφεῖς* β': *Σήμερον ἐπ' Ὅρους τῶν Ἐλαιῶν ἀνελήφθης ἐν δόξῃ καὶ τὴν πεσοῦσαν φύσιν ἡμῶν συμπαθῶς ἀνυψώσας τῷ Πατρὶ συνεκάθισας* α': *Ὅθεν αἱ οὐράνιαι τῶν ἀσωμάτων Τάξεις τὸ θαῦμα ἐκπληττόμεναι ἐξίσταντο θάμβει καὶ τρόμῳ συνεχόμεναι τὴν σὴν φιλανθρωπίαν ἐμεγάλυναν* β': *Μεθ' ὧν καὶ ἡμεῖς οἱ ἐπὶ γῆς τὴν πρὸς ἡμᾶς Σου συγκατάβασιν καὶ τὴν ἀφ' ἡμῶν Ἀνάληψιν δοξολογοῦντες ἰκετεύομεν λέγοντες* α': *Ὅ τοὺς μαθητάς καὶ τὴν τεκοῦσαν Σε Θεοτόκον χαρᾶς ἀπείρου πλήσας ἐν τῇ Σῇ Ἀναλήψει* β': *Καὶ ἡμᾶς ἀξιώσον τῶν ἐκλεκτῶν Σου τῆς χαρᾶς εὐχαῖς αὐτῶν διὰ τὸ μέγα Σου ἔλεος.*

(1038), φφ. 266r – 269v⁵²². Ἡ καταχώρησή του στό συγκεκριμένο κώδικα πού προορίζεταν κατ' ἐξοχήν γιά τήν πρακτική ψαλτική τῆς Χιλανδαρινῆς ἀδελφότητος καί ἡ ἰδιαίτερη διά τῶν διαφόρων μελικῶν πλατυσμῶν ἐπεξεργασία τοῦ μέλους, γιά νά ἰσορροπήσουν οἱ στάσεις στή μουσική τους ἔκταση⁵²³, ἀποτελοῦν στοιχεῖα πού δηλώνουν ὅτι ἡ ἐργασία ἀποσκοποῦσε στή λειτουργική πράξη καί ὄχι στήν ἐγκεφαλικὴ ἐνασχόληση τοῦ Νικολάου μέ τή μουσική.

ii. Ἀντιστοιχίση καλοφωνικῶν εἰρμῶν μέ κρατήματα.

Τό φαινόμενο τῆς ἀντιστοιχίσης καλοφωνικῶν εἰρμῶν μέ τὰ ἀρμόδια κρατήματα παρατηρεῖται ἤδη ἀπό τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰ., ὅταν συντίθενται τὰ «νεοφανῆ», ὅπως ὀνομάζονται, κρατήματα τῶν μεγάλων διδασκάλων τῆς τελευταίας περιόδου πρὶν τὴν ἀλλαγὴ τῆς σημειογραφίας καί καταγράφονται στοὺς κώδικες τῆς περιόδου⁵²⁴. Ἡ ἐργασία αὐτὴ ἀποκτᾷ ἐνδιαφέρον, ὅταν ληφθεῖ ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἴδιοι καλοφωνικοὶ εἰρμοὶ ἐκδόθηκαν χωριστὰ ἀπὸ τὰ κρατήματα, κατὰ τὴν ἐκδοση τοῦ *Καλοφωνικοῦ Εἰρμολογίου* 1835⁵²⁵. Ἡ

⁵²² «Τῇ Πέμπτῃ τῆς Ἀναλήψεως, Ἰακώβου [Πρωτοψάλτου], δόξα καὶ νῦν, ἦχος πλάγιος τοῦ Β' Πα», Χιλαν. 163 (1038), φ. 266r.

⁵²³ Σύμφωνα μέ τὸ ἐπίτιτλο σημείωμα, τὸ προσαρμοσθέν στή σλαβωνικὴ γλῶσσα μέλος τοῦ ὕμνου ἀνήκει στὸν Ἰακώβο Πρωτοψάλτη. Παρατηροῦνται, ὡστόσο, διαφοροποιήσεις πού ὀφείλονται στήν ἀντιστοιχία τῶν λέξεων τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου μέ τὸ σλαβωνικόν, μέ ἀποτέλεσμα τοὺς μελικοὺς πλατυσμοὺς ἐξαιτίας τῆς ποσοτικῆς διαφορᾶς τῶν δύο κειμένων. Οἱ μελικοὶ πλατυσμοὶ πού ὀφείλονται στήν ποσοτικὴ διαφορὰ τείνουν πρὸς τὸ πρωτότυπο κείμενο τοῦ Ἰακώβου. Ἀντίθετα, ὑπάρχουν πλατυσμοὶ ἀνεξαρτήτως τῆς ποσοτικῆς διαφορᾶς τῶν κειμένων πού ἔχουν ὡς σκοπὸ τὴν ἐξισορρόπηση τῆς ἐκτάσεως τῆς μελωδίας μεταξύ τῶν στάσεων. Τοῦτο παρατηρεῖται κυρίως στὶς δύο τελευταῖες στάσεις, ὅπου οἱ πλατυσμοὶ εἶναι ἐκτενεῖς καί περιέχουν δάνεια ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο δοξαστικὸ ἀπὸ τὸ στιχηράριο τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν.

⁵²⁴ Ἀπὸ τὸν ὄγκο τῶν μουσικῶν χφ ἐπιλέξαμε νά καταδέσουμε ἓνα μικρὸ ἀριθμὸ. Στούς κώδικες αὐτοὺς παρατηρεῖται ἀντιστοιχίση καλοφωνικῶν εἰρμῶν μέ τὰ κρατήματα: Ξηροπ. 361 [Ἀνθολογία, ΙΘ' αἰ., ἀρχαί], φ. 312v [Πέτρου Μπερεκέτη], ἦχος Δ', Ἐσεῖσθησαν λαοὶ φ. 313v, Κύρ Δανιήλ [Πρωτοψάλτου], ἦχος δ' [κράτημα], Στάθης, Χειρόγραφά Α', σσ. 225 - 226· Ξηροπ. 402 [Ἀνθολογία Κοσμᾶ Δοχειαρίτη, 1839], σ. 311, Ἐτερος εἰρμός τοῦ ἰδίου [Πέτρου Μπερεκέτη], ἦχος Α' Κε, Τὴν σὴν εἰρήνην σ. 315, [κράτημα Ἰωάννου Πρωτοψάλτου], Στάθης, Χειρόγραφά Α', σ. 310· Γρηγ. 49 [Ἀνθολογία, ΙΗ' αἰ.], φ. 131r, Κρατήματα εἰς τοὺς παλαιούς εἰρμούς (ὑποδεικνύεται καί διὰ ποῖον καλοφωνικὸν εἰρμόν ἐποιήθη ἕκαστον, Στάθης, Χειρόγραφά Β', σ. 664)· Παντ. 976 [Ἀνθολογία Ἀποστόλου Κώνστα, ΙΗ' αἰ., τέλη], φφ. 88r κ. ἐ., Εἰρμοὶ καλοφωνικοὶ, ἐντεχνοὶ τε καὶ ἡδύτατοι, συγκεκριημένοι παρὰ τοῦ μουσικολογιωτάτου κύρ Γεωργίου τοῦ Κρητός (Νῦν πάντα πεπλήρωται - τεριρεμ, Τὴν δέησίν μου δέξαι τὴν πενιχρὰν - τεριρέμ), Στάθης, Χειρόγραφά Β', σ. 337· Παντ. 1012 [Ἀνθολογία - Ἀναστασιματάριο, 1768], φ. 259v, Τοῦ αὐτοῦ κύρ Μελετίου, ἦχος Δ', Ποία μήτηρ ἠκούσθη (ἐπεται κράτημα τοῦ Δαμιανοῦ ἱερομονάχου)· φ. 275v, Μπαλασίου ἦχος Βαρύς, Μὴ τῆς φθορᾶς (ἐπεται κράτημα Παναγιώτου Χαλάτζογλου), Στάθης, Χειρόγραφά Β', σ. 436· Διον. 575 [Ἀναστασιματάριον - Ἀνθολογία, ΙΗ' αἰ., 1764], φ. 298v κ. ἐ., Μπαλασίου, Μὴ τῆς φθορᾶς (ἐπεται κράτημα τοῦ Χαλάτζογλου)· Χουρμούζη, Αποβλεψάμενος ὁ τύραννος (ἐπεται κράτημα εἰς ἦχον πλ. Δ'), Στάθης, Χειρόγραφά Β', σ. 723· Ἀγ. Παύλου 35 [Ἀνθολογία, ΙΗ' αἰ., τέλη], σ. 871, Μπαλασίου ἦχος Βαρύς, Μὴ τῆς φθορᾶς (ἐπεται κράτημα τοῦ Παναγιώτη Χαλάτζογλου), Στάθης, Χειρόγραφά Γ', σ. 55· Κουτλ. 415 [Ἀνθολογία, ΙΗ' αἰ., τέλη], φ. 340r κ. ἐ., Μπαλασίου ἦχος Βαρύς, Μὴ τῆς φθορᾶς (ἐπεται κράτημα τοῦ Παναγιώτη Χαλάτζογλου), Στάθης, Χειρόγραφά Γ', σ. 259· Κουτλ. 421 [Ἀνθολογία Συνεσίου Ἰερείτου, ΙΗ' αἰ., τέλη], φφ. 393r κ. ἐ., Ἀρχὴ οἱ εἰρμοὶ τοῦ κύρ Πέτρου Μπερεκέτη (Οἱ γνωστότεροι εἰρμοὶ ἀκολουθοῦμενοι ὑπὸ «νέων κρατημάτων» τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου, Ἰωάννου καὶ Δανιήλ), Στάθης, Χειρόγραφά Γ', σ. 269· Κουτλ. 434 [Ἀνθολογία, ΙΗ' αἰ., γ' τέταρτο], φφ. 166r κ. ἐ., Τὸ παρὸν ποίημα κύρ Παναγιώτου [Χαλάτζογλου] καὶ Πρωτοψάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἦχος Α', Ἐφρίξε γῆ [ἐπεται κράτημα]· φφ. 171v, Πέτρου [Μπερεκέτη], Ἐν θυδῷ κατέστρωσε [μετὰ κρατήματος], Στάθης, Χειρόγραφά Γ', σ. 288.

⁵²⁵ Τὰ κρατήματα καταχωρήθηκαν στή δεύτερη ἐνότητα, *Καλοφωνικὸ Εἰρμολόγιο* 1835, σσ. 189 - 262.

αναλυτική αποδελτίωση τῶν περιεχομένων στους προαναφερθέντες κώδικες εἰρμῶν ἔδειξε ὅτι συγκεκριμένοι εἰρμοὶ πάντοτε συνδέονταν μέ τό ἴδιο κράτημα⁵²⁶, παρά τή δυνητική χρήση αὐτῶν καί ἀλλαχοῦ. Αὐτό εἶναι τό δεύτερο σημεῖο πού κινεῖ τό ἐνδιαφέρον καί ἀναδεικνύει τή σπουδαιότητα τῆς ἀντιστοίχισης. Τό τρίτο σημεῖο πού ἀφορᾷ πλέον τή μελέτη τοῦ ἔργου τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου εἶναι ὅτι ἀντιστοίχισε, ὁμοίως, τούς εἰρμούς μετά τῶν κρατημάτων, ἀκολουθώντας τήν προγενέστερη παράδοση πού ἐπισημάνθηκε στους παραπάνω κώδικες. Εἰδικότερα, διακρίνουμε στενή σχέση τῆς ἐργασίας τοῦ Νικολάου μέ τήν καταγραφείσα ἐργασία τριῶν συγκεκριμένων κωδίκων πού ἀπηχοῦν τήν ἀγιορειτική - Κωνσταντινοπολίτικη παράδοση, ὅπως ἐκφράστηκε ἀπό τό Συνέσιο Ἰβηρίτη καί τό Μελέτιο Ἐφέσιο (μεταγ. Ματθαῖο Βατοπαιδινό)⁵²⁷. Ἡ ἐργασία τοῦ Νικολάου ἐπισημάνθηκε στίς Ἀνθολογίες τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας Δοχ. 341 καί Κουτλ. 424, στίς ἐνότητες τῶν καλοφωνικῶν εἰρμῶν⁵²⁸ καί ἀναλυτικά ἔχει ὡς ἑξῆς:

ΠΙΝΑΚΑΣ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΗΣ ΕΙΡΜΩΝ ΚΑΙ ΚΡΑΤΗΜΑΤΩΝ	
κώδ. Δοχ. 341, Κουτλ. 424	
Εἰρμοί	Κράτημα
Μπαλασίου ἱερέως: <i>Τήν φωτοφόρον νεφέλην</i> (Α' ἦχος) ⁵²⁹ .	-
Παναγιώτου Χαλάτζογλου: <i>Ἐφρίξε γῆ</i> (Α' ἦχος) ⁵³⁰ .	Παναγιώτου Χαλάτζογλου: <i>τερριρεμ</i>
Πέτρου Μπερεκέτη: <i>Ἡ τρίφωτος οὐσία</i> (Α' ἦχος) ⁵³¹ .	Ἰωάννου Πρωτοψ.: <i>ανεννα</i>
Πέτρου Μπερεκέτη: <i>Ἐν τῇ βροντῶσῃ καμίνῳ</i> (Α' ἦχος) ⁵³² .	Ἰωάννου Πρωτοψ.: <i>τοτοτο</i>

⁵²⁶ Ὅπως προκύπτει ἀπό τήν ἀνωτέρω ἀποδελτίωση τῶν ἐμπεριεχομένων μελῶν.

⁵²⁷ Πρόκειται γιά τούς κώδ. : Γρηγ. 40 [49] (Ἀνθολογία, τέλη ΙΗ' - ἀρχές ΙΘ' αἰ.), γραφέας ὁ Μελέτιος Ἐφέσιος· ἀπό ἕτερο γραφέα καταγράφονται (φφ. 131ν κ. ἐ) ποιά κρατήματα συνδέονται μέ συγκεκριμένους εἰρμούς: (φ. 138r), *Εἰς τό ἐσεῖσθσαν λαοί Δανιήλ ἦχος Δ'*, (138v), *κύρ Δανιήλ εἰς τό Θεόν ἀνθρώποις*, (140r), *Εἰς τό πῶς σου τήν χάριν Ἰωάννου Πρωτο(ψάλτου)*, (141r), *Κυρίου Πέτρου Λαμπαδαρίου ἦχος πλάγιος τοῦ Δ' εἰς τό Κυρίως Θεοτόκον*, (143r), *τοῦ αὐτοῦ [Ἰωάννου] εἰς τό ἐν τῇ βροντῶσει ἦχος Α'*, (146v), *Ἰωάννου εἰς τό τῇ εἰκόνι ἦχος Δ'*· ὁ ἴδιος γραφέας παρακάτω (φφ. 153r κ. ἐ.) παρέδωσε τίς προαναφερθεῖσες παρεκβολές κρατημάτων τοῦ Συνεσίου Ἰβηρίτου γιά τά χειροδικά τῆς ἐβδομάδας τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου, Στάθης, *Χειρόγραφα Β'*, σ. 664· Κουτλ. 421 (Ἀνθολογία, τέλη ΙΗ'), γραφέας ὁ Συνέσιος Ἰβηρίτης, φφ. 393r κ. ἐ, ὅπου καταγράφονται οἱ γνωστοί εἰρμοὶ τοῦ Πέτρου Μπερεκέτη ἀκολουθούμενοι ὑπό νέων κρατημάτων ἕκαστος τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου, *Ἰωάννου καί Δανιήλ*, Στάθης, *Χειρόγραφα Γ'*, σ. 269· Καρακ. 228 (Καλοφωνικό εἰρμολόγιο, 1811), γραφέας ὁ Μελέτιος Ἐφέσιος (Ματθαῖος Βατοπαιδινός), ὅπου κατὰ σειρά τῶν εἰρμῶν παρεμβάλλονται τά ἀρμόδια κρατήματα, Στάθης, *Χειρόγραφα Γ'*, σσ. 239 - 445.

⁵²⁸ Δοχ. 341, φφ. 431r - 448r: *Ἀρχή σὺν Θεῷ Ἀγίῳ καί τῶν καλοφωνικῶν εἰρμῶν* Κουτλ. 424, φφ. 130r - 133v, *Εἰρμός καλόφωνος κύρ Πέτρου Μπερεκέτη, ἦχος Α'*, *Τήν σὴν εἰρήνην δός ἡμῖν*. Ἀκολουθοῦν καί οἱ ὑπόλοιποι εἰρμοὶ μετά τῶν κρατημάτων.

⁵²⁹ Δοχ. 341, φφ. 431r - ν, ὁ παρὼν κυρίου *Μπαλασίου ἱερέως, ἦχος Α'*, *Τήν φωτοφόρον νεφέλην*.

⁵³⁰ Δοχ. 341, φφ. 431v - 432v, *κύρ Παναγιώτου Πρωτοψάλτου [Χαλάτζογλου], ἦχος Α'*, *Ἐφρίξε γῆ* <παρεμβάλλεται κράτημα *τερριρεμ* τοῦ ἰδίου>.

⁵³¹ Δοχ. 341, φφ. 432v - 433r, *κύρ Πέτρου Μπερεκέτη, ἦχος Α'*, *Ἡ τρίφωτος οὐσία*. Ἀκολουθεῖ τό κράτημα *ανεννα* τοῦ κυρίου Ἰωάννου [Τραπεζούντιου] στὸν ἴδιο ἦχο Α', Δοχ. 341, φφ. 433r - r.

Πέτρου Μπερεκέτη: <i>Τὴν σὴν εἰρήνην</i> (Α' ἦχος) ⁵³³ .	Ἰωάννου Πρωτοψ.: <i>τοτοτο</i>
Πέτρου Μπερεκέτη: <i>Συνέχομαι πάντοθεν</i> (Α' ἦχος) ⁵³⁴ .	Πέτρου Λαμπαδαρίου: <i>Ερριρεμ</i>
Πέτρου Μπερεκέτη: <i>Ἐν βυθῷ κατέστρωσε ποτέ</i> (ἦχος Λέγετος) ⁵³⁵ .	Πέτρου Λαμπαδαρίου: <i>ερριρεμ</i>
Πέτρου Μπερεκέτη: <i>Λατρεύειν ζῶντι Θεῷ</i> (Γ' ἦχος) ⁵³⁶ .	Πέτρου Λαμπαδαρίου: <i>τερριρεμ</i>
Δαμιανοῦ ἱερομονάχου: <i>Ἐν Σιναίῳ τῷ ὄρει</i> (Γ' ἦχος) ⁵³⁷ .	-
Μελετίου Σιναΐτου: <i>Παντάνασσα Πανύμνητε</i> (Δ' ἦχος) ⁵³⁸ .	-
Πέτρου Μπερεκέτη: <i>Ἐσεΐσθησαν λαοί</i> (Δ' ἦχος) ⁵³⁹ .	Δανιήλ Πρωτοψάλτου: <i>ερριρεμ</i>
Πέτρου Μπερεκέτη: <i>Τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ</i> (Δ' ἦχος) ⁵⁴⁰ .	Ἰωάννου Πρωτοψ.: <i>τοτοτο</i>
Πέτρου Μπερεκέτη: <i>Χαῖρε πύλη Κυρίου</i> (πλ. Α' ἦχος) ⁵⁴¹ .	Πέτρου Δομεστίκου: <i>ερριρρέμ</i>
Πέτρου Μπερεκέτη: <i>Θεὸν ἀνθρώποις</i> (πλ. Β' ἦχος) ⁵⁴² .	Πέτρου Μπερεκέτη: <i>τετετε</i>
Μπαλασίου ἱερέως: <i>Μὴ τῆς φθορᾶς</i> (ἦχος Βαρύς) ⁵⁴³ .	Παναγιώτη Χαλάτζογλου: <i>τερριρε</i>

⁵³² Δοχ. 341, φ. 434r, [Πέτρου] Μπερεκέτη, [ἦχος Α'], *Ἐν τῇ βροντῶσει καμίνῳ* Ἀκολουθεῖ τό κράτημα *τοτοτο* τοῦ Ἰωάννου Πρωτοψάλτου σέ ἦχο Α', Δοχ. 341, φφ. 434r - 435v.

⁵³³ Δοχ. 341, φφ. 435v - 436v, τοῦ [Πέτρου] Μπερεκέτη, ἦχος Α', *Τὴν σὴν εἰρήνην δὸς ἡμῖν*. Ἀκολουθεῖ τό κράτημα *τοτοτο* τοῦ Ἰωάννου Πρωτοψάλτου, Δοχ. 341, φ. 436r - v. Κουτλ. 424, φ. 130r - v, *Εἰρμός καλόφωνος κύρ Πέτρου Μπερεκέτη, ἦχος Α', Τὴν σὴν εἰρήνην δὸς ἡμῖν*. Ἀκολουθεῖ συνημμένο (φφ. 130v-131v), [κράτημα] *Ἰωάννου [Πρωτοψάλτου, ἦχος Α', τοτοτο*.

⁵³⁴ Δοχ. 341, φφ. 436v - 437r, [Πέτρου] Μπερεκέτη, ἦχος Α', *Συνέχομαι πάντοθεν*. Ἀκολουθεῖ τό κράτημα *ερριρεμ* τοῦ Πέτρου [Λαμπαδαρίου] σέ ἦχο Α', Δοχ. 341, φ. 437r - v.

⁵³⁵ Δοχ. 341, φφ. 437v - 438r, [Πέτρου] Μπερεκέτη, ἦχος Δ' λέγετος, *Ἐν βυθῷ κατέστρωσε ποτέ*. Ὁμοίως ἀκολουθεῖ κράτημα *ερριρεμ* τοῦ Πέτρου [Λαμπαδαρίου] σέ Δ' λέγετο, Δοχ. 341, φ. 438r - v.

⁵³⁶ Δοχ. 341, φφ. 438v - 439r, [Πέτρου] Μπερεκέτη, ἦχος Γ', *Λατρεύειν ζῶντι Θεῷ*. Ἐπακολουθεῖ τό κράτημα *τερριρεμ* τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου σέ Γ' ἦχο, χωρίς τό α' μέρος αννενα.

⁵³⁷ Δοχ. 341, φ. 440r, κυρίου Δαμιανοῦ ἱερομονάχου, ἦχος Γ', *Ἐν Σιναίῳ τῷ ὄρει*.

⁵³⁸ Δοχ. 341, φ. 440r, [Μελετίου ἱερομονάχου], ἦχος Δ', *Παντάνασσα πανύμνητε* Κουτλ. 424, φ. 133v, *Μελετίου ἱερομονάχου, ἦχος Δ', Παντάνασσα Πανύμνητε*.

⁵³⁹ Δοχ. 341, φ. 440r - v, Πέτρου Μπερεκέτη, ἦχος Δ', *Ἐσεΐσθησαν λαοί*. Ἀκολουθεῖ τό ὁμόηχο κράτημα *ερριρεμ* τοῦ Δανιήλ Πρωτοψάλτου, Δοχ. 341, φφ. 440v - 441r. Κουτλ. 424, φφ. 131v - 132r, *Τοῦ αὐτοῦ [Ἰωάννου Πρωτοψάλτου], ἦχος Δ', Ἐσεΐσθησαν λαοί*. Κουτλ. 424, φφ. 132r - 133v, [κράτημα] *Δανιήλ [Πρωτοψάλτου], ἦχος Δ', Ερριρε*.

⁵⁴⁰ Δοχ. 341, φ. 441v, [Πέτρου] Μπερεκέτη, ἦχος Δ', *Τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ*. τό ἀκολουθοῦν ὁμόηχο κράτημα *τοτοτο* τοῦ Ἰωάννου Πρωτοψάλτου, Δοχ. 341, φφ. 441r - 442v.

⁵⁴¹ Δοχ. 341, φφ. 442v - 443r, [Πέτρου] Μπερεκέτη, ἦχος πλάγιος τοῦ Α', *Χαῖρε πύλη Κυρίου*. Ἀκολουθεῖ τό κράτημα *ερριρεμ* τοῦ Πέτρου Δομεστίκου [Λαμπαδαρίου] σέ πλάγιο τοῦ Α', Δοχ. 341, φ. 443r - v.

⁵⁴² Δοχ. 341, φφ. 443v - 444r, [Πέτρου] Μπερεκέτη, ἦχος πλάγιος τοῦ Β', *Θεὸν ἀνθρώποις*. Ἐπισυνάπτεται τό κράτημα *τετετε* τοῦ ἰδίου, Δοχ. 341, φ. 444r - v.

Πέτρου Μπερεκέτη: <i>Πῶς σοῦ τήν χάριν</i> (πλ. Δ') ⁵⁴⁴ .	Ἰωάννου Πρωτοψ.: <i>τιτιτι</i>
-	Δανιήλ Πρωτοψ.: <i>ανεννα</i> ⁵⁴⁵
-	Πέτρου Λαμπαδαρίου: <i>ερρερε</i> ⁵⁴⁶

Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι στὸν κώδ. Καρακ. 226 (Εἰρμολόγιο Πέτρου Πελοποννησίου – Καλοφωνικό εἰρμολόγιο) ὁ Νικόλαος ἀκολουθεῖ τή μορφή κατάταξης τῆς ὕλης ὅλων τῶν ὁμοειδῶν κωδίκων, ἥτοι ξεχωριστές ἐνότητες γιά τοὺς εἰρμούς καί τὰ κρατήματα *Κατ' ἥχον ποιηθέντα παρὰ τῶν νέων διδασκάλων*⁵⁴⁷. Ὡστόσο, προβαίνει στήν ἐπισήμανση κάποιας ἀντιστοιχίσης ἐκεῖ ὅπου θεωρεῖ ἀναγκαῖο νά γίνει⁵⁴⁸, ἥ καί προβαίνει στήν ἀντιστοιχίση εἰρμοῦ καί κρατήματος, χωρίς, ὅμως, κάποια περαιτέρω ἀναφορά στό συνδῆτη τοῦ κρατήματος⁵⁴⁹. Στό σημεῖο αὐτό διαφοροποιεῖται ἀπό τήν ἐντυπη ἔκδοση τοῦ *Καλοφωνικοῦ Εἰρμολογίου* 1835, τό ὁποῖο, βεβαίως, καταχωρεῖ εἰρμούς καί κρατήματα ξεχωριστά καί δίχως καμία ἀναφορά στή σχέση μεταξύ τῶν ἐμπεριεχομένων μελῶν⁵⁵⁰.

Ἡ ἀξία καί σημασία τῆς ἐργασίας τοῦ Νικολάου καί τῶν ἄλλων ἀγιορειτῶν μελουργῶν ἐπιβεβαιώνεται δευτερογενῶς ἀπό τό γεγονός ὅτι μέρος αὐτῆς καταχωρήθηκε στό τέλος τοῦ Β' τόμου τοῦ ἐντύπου *Ταμείου Ἀνθολογίας* 1824 τοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος⁵⁵¹ καί τοῦ *Ταμείου Ἀνθολογίας* 1834 τοῦ

⁵⁴³ Δοχ. 341, φ. 444v, *κὺρ Μπαλασίου ἱερέως, ἥχος Βαρύς, Μὴ τῆς φθορᾶς*· ἐπισυνάπτεται τό κράτημα *περιρε* τοῦ Παναγιώτου Χαλάτζογλου, Δοχ. 341, φφ. 444v - 446r.

⁵⁴⁴ Δοχ. 341, φ. 446r - v, [Πέτρου] *Μπερεκέτη, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ', Πῶς σοῦ τήν χάριν ὑμῆσαι μου*· κράτημα *τιτιτι* τοῦ Ἰωάννου Πρωτοψάλτου, Δοχ. 341, φ. 447r - v.

⁵⁴⁵ Δοχ. 341, φφ. 447v - 448r, [κράτημα] *κὺρ Δανιήλ, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ', ανεννα*.

⁵⁴⁶ Δοχ. 341, φ. 448r - v, [κράτημα] *Πέτρου Πελοποννησίου, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ, ερρερε*.

⁵⁴⁷ Καρακ. 226, φ. 173r.

⁵⁴⁸ Πρβλ. Καρακ. 226, φ. 184r, [κράτημα] *Μελετίου Σιναΐτου τοῦ παλαιοῦ εἰς τὸ Παντάνασσα, ἥχος Δ' φ. 120v - 121r, Γεωργίου τοῦ Κρητός, ἥχος Α', Νῦν πάντα πεπλήρωται*, φ. 121r, *τὸ κράτημά του ἐγράφη ὀπισθεν ἐν τῇ τῶν κρατημάτων σειρᾷ φ. 123r - 124v, Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, ἥχος λέγετος βου, Ἦν ἡρετίσω Δέσποτα*, φ. 124v, *τὸ κράτημα ἐσημειώθη ὀπισθεν ἐν τῇ σειρᾷ τῶν κρατημάτων*.

⁵⁴⁹ Πρβλ. τὸν καλοφωνικό εἰρμό στό φ. 128r - v, *Ἰωάννου Πρωτοψάλτου, ἥχος Γ', Παιδοτόκον παρθένον καί* τό ἄνευ ἐπισημάνσεως μελουργοῦ ἐπισυναπτόμενον στά φφ. 128v - 129v ὁμόηχο κράτημα *τιτιτι*. Τό κράτημα δὲν περιλαμβάνεται στή 6' ἐνότητα κρατημάτων τοῦ *Καλοφωνικοῦ Εἰρμολογίου* 1835, τό ὅτι δὲ ὁ μελουργός τοῦ κρατήματος προέρχεται ἀπὸ τοὺς νεώτερους δασκάλους ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὸν Καρακ. 228, φ. 106r, ὅπου καταγράφεται *ἕτερον κράτημα* (ἐπισυναπτόμενο στὸν εἰρμό *Ἰωάννου Πρωτοψάλτου ὡς ἐσυντέθη παρ' αὐτοῦ, τρίτος ἥχος, Παιδοτόκον Παρθένον* [φφ. 104v κ. ἐ.]) *ῥαῖον ἐρανισθέν ἐκ τῶν νέων, ἥχος Γ', Στάθης, Χειρόγραφα Γ', σ. 442*.

⁵⁵⁰ Μοναδική περίπτωση ἀντιστοιχίσης εἰρμοῦ μέ κράτημα ὑπάρχει στήν ἐκδεδομένη μορφή τοῦ *Καλοφωνικοῦ Εἰρμολογίου*. Πρόκειται γιά τὸν εἰρμό τοῦ Ἰωάννου Πρωτοψάλτου *Παιδοτόκον παρθένον* σέ ἥχο Γ' ἀκολουθούμενο ἀπὸ τό ὁμόηχο κράτημα τοῦ ἴδιου μελουργοῦ *τιτιτι, Καλοφωνικό Εἰρμολόγιο* 1835, σσ. 68 - 70.

⁵⁵¹ Σέ ἐκτενὴ ἐνότητα, πού καταλαμβάνει τίς σσ. 367 - 423 τοῦ Β' τόμου τοῦ ἐντύπου περιλαμβάνονται οἱ ἔνδεκα εἰρμοὶ ἀκολουθούμενοι ἀπὸ τὰ κρατήματα. Οἱ μελουργοὶ τῶν κρατημάτων ἐπισημαίνονται ἀπὸ τὸν ἐκδότη Χουρμουζίου. Πρόκειται γιά τοὺς παρακάτω εἰρμούς: Πέτρου Μπερεκέτου *Τὴν σὴν εἰρήνην*, Κράτημα Ἰωάννου Πρωτοψάλτου· Πέτρου Μπερεκέτου *Ἐν θυῶ κατέστρωσε ποτέ*, Κράτημα Πέτρου Λαμπαδαρίου· Ἰακώβου Πρωτοψάλτου *Ἦν ἡρετίσω Δέσποτα*, Κράτημα τοῦ ἴδιου Πέτρου Μπερεκέτου *Λατρεύειν ζῶντι Θεῷ*, Κράτημα Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος· Πέτρου Μπερεκέτου *Ἐσεῖσθησαν λαοί*, Κράτημα Δανιήλ Πρωτοψάλτου· Παναγιώτου Χαλάτζογλου *Ἐφρίξε γῆ*, Κράτημα τοῦ ἴδιου Πέτρου Μπερεκέτου *Χαῖρε πύλη*

Γρηγορίου⁵⁵², ἐπιβεβαιώνοντας τή στενή σχέση μεταξύ προφορικής, χειρόγραφης καί ἑντυπης παραδόσεως τῆς ψαλτικῆς τέχνης.

5. Ὁ Νικόλαος ποιητής ὕμνων.

Ὁ ἐντοπισμός τεσσάρων ποιημάτων συνδεομένων μέ τίς συνθέσεις συγκεκριμένων πολυελέων καί ἐκλογῶν τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου μᾶς ὁδήγησε στή διαπίστωση ὅτι ὁ μελουργός ἀσχολήθηκε παράλληλα καί μέ τήν ποίηση ὕμνογραφικῶν κειμένων τά ὁποῖα καί μελοποίησε. Πρόκειται γιά δοξαστικά καί θεοτοκία καταληκτήρια μαθήματα τῶν συνθέσεων τῶν πολυελέων *Δοῦλοι Κύριον* σέ Α΄ ἤχο καί πλάγιο τοῦ Δ΄ καθώς καί ἐξωψαλμικά ἐγκώμια πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀγίου Νικολάου, συναπτώμενα μέ ἐπιλεγμένους ψαλμικούς στίχους μέ σκοπὸ τήν κατάρτιση ἐκλογῆς πρὸς τιμὴν τοῦ ἰδίου ἀγίου, σέ ἤχο Δ΄ *Ἄγια* τῆς Παπαδικῆς. Παραθέτουμε ἐνταῦθα τά ἐντοπισθέντα κείμενα καί προβαίνουμε ἐν συνεχείᾳ σέ παρατηρήσεις ἐπὶ τούτων:

Α΄ κείμενο· *Καί νῦν τοῦ Πολυελέου Δοῦλοι Κύριον* εἰς ἤχον Α΄ Νικολάου Δοχειαρίτου.

*Ω Δέσποινα Πανύμνητε καί μητέρα τοῦ ἐλέους
ἴδε δακρύων σταλαγμὸν καί στεναγμὸν καρδίας
καί λύτρωσαι τοὺς δούλους σου βασάνων αἰωνίων.*

Β΄ κείμενο· *Καί νῦν τοῦ Πολυελέου Δοῦλοι Κύριον* εἰς ἤχον πλάγιον τοῦ Δ΄ Νικολάου Δοχειαρίτου.

*Ω Δέσποινα Πανύμνητε Μητέρα Θεοῦ τοῦ Λόγου
Κυρία οὕσα τοῦ παντός καί τῶν βροτῶν προστάτης
Κυρίουσόν μου τὴν ψυχὴν ἐξαίρουσα πταισμάτων
καί κληρόν με ἀξιώσον γενέσθαι τοῦ Υἱοῦ σου.*

Γ΄ κείμενο· *Δόξα* τοῦ Πολυελέου *Δοῦλοι Κύριον* εἰς ἤχον πλάγιον τοῦ Δ΄ Νικολάου Δοχειαρίτου.

Κυρίου, Κράτημα Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος· Πέτρου Μπερεκέτου *Θεὸν ἀνθρώποις*, Κράτημα Δανιὴλ Πρωτοψάλτου· Πέτρου Μπερεκέτου *Πᾶσαν τὴν ἐλπίδα μου*, Κράτημα Γρηγορίου Πρωτοψάλτου· Πέτρου Μπερεκέτου *Πῶς σου τὴν χάριν*, Κράτημα Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος· Γεωργίου τοῦ Κρητός *Τὴν δέησίν μου δέξαι*, Κράτημα τοῦ ἰδίου· Γεωργίου τοῦ Κρητός ἐπιφώνημα *Ροὴν μου τῶν δακρύων*.

⁵⁵² Ἐννέα ἐπώνυμοι καλοφωνικοί εἰρμοὶ καταχωρήθηκαν στίς σσ. 417 – 451 συνδεδεμένοι μετὰ κρατήματος, ἄνευ ἐπιστημάνσεως τοῦ μελουργοῦ αὐτῶν. Εἶναι μέ τή σειρά ἐκδοσῆς τους οἱ κάτωθι: Πέτρου Μπερεκέτη, *Τὴν σὴν εἰρήνην*, Κράτημα Ἰωάννου Πρωτοψάλτου· Πέτρου Μπερεκέτου, *Ἐν θυμῷ κατέστρωσε ποτέ*, Κράτημα Πέτρου Λαμπαδαρίου· Πέτρου Μπερεκέτη, *Λατρεύειν ζῶντι Θεῷ*, Κράτημα Πέτρου Λαμπαδαρίου (6΄ μέρος)· Πέτρου Μπερεκέτη, *Ἐσεύσθησαν λαοί*, Κράτημα Δανιὴλ Πρωτοψάλτου· Πέτρου Μπερεκέτου, *Στένων ἐκ θαλάσσης*, Κράτημα Πέτρου Δομεστίκου· Πέτρου Μπερεκέτου, *Θεὸν ἀνθρώποις*, Κράτημα Πέτρου Μπερεκέτη· Πέτρου Μπερεκέτη, *Πᾶσαν τὴν ἐλπίδα μου*, Κράτημα Γρηγορίου Πρωτοψάλτου· Γεωργίου τοῦ Κρητός, *Τὴν δέησίν μου δέξαι*, Κράτημα τοῦ ἰδίου· Ἐπιφώνημα Γεωργίου τοῦ Κρητός, *Ροὴν μου τῶν δακρύων*.

Ὡ Μονὰς τρισὺπόστατε καὶ Τριάς ὁμοούσιε
 Προάναρχε Πάτερ, σύνθρονε Υἱὲ καὶ Πνεῦμα ὁμοούσιον,
 Ὁ εἷς Θεὸς τῇ φύσει ἀμέριστος καὶ ποιητὴς τοῦ παντός
 σῶσον ἡμᾶς πάντας τοὺς ὀρθοδόξως προσκυνοῦντάς Σε.

Δ' κείμενο· Ἐκλογή πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου εἰς ἥχον Δ' Νικολάου
 Δοχειαρίτου.

Μέγα σου τὸ κλέος τῆς νίκης φερώνυμε πανθαύμαστε ἱερόνικε Νικόλαε.
 Μεγίστη σου ἡ εὐκλεία τῶν σῶν φρικτῶν τεραστίων τερατουργέ Νικόλαε.
 Ἐξαίσια τὰ σὰ καὶ φρικαλέα πέλει τὰ κατορθώματα σημειόφορε Νικόλαε.
 Ἐένα καὶ φρικτὰ τὰ παρὰ σοῦ πραχθέντα ἐνυγρᾷ καὶ χέρσῳ Νικόλαε.
 Ἐξέστησαν νόες φωτεινοί, ἐτρόμαξαν δαίμονες δεινοί τὴν σὴν δοδεῖσαν χάριν
 Νικόλαε.
 Ἀστράπτεις γὰρ ἐν γῇ καὶ φθάνεις ἐν θαλάσῃ καλούμενος καὶ σώζεις τοὺς ἐν
 δεινοῖς Νικόλαε.
 Ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ καὶ λειτουργέ Κυρίου, σκεῦος ἐκλογῆς, βάσις τῆς Ἐκκλησίας,
 τερατουργέ Νικόλαε.
 Λάμπας ἀρετῶν περιουσία καὶ θαυμάτων πλήθη ὡς παγκόσμιος φωστὴρ λάμπεις
 Νικόλαε.
 Προστάτης τῶν πιστῶν, ἡμῶν δὲ πολιούχος, Μύρων δὲ ποιμὴν, ἀνεδείχθης
 Νικόλαε.
 Χαίροις τοιγαροῦν, ὦ ἱερά κεφαλὴ, ποιμὴν ὁ φανώτατος καὶ τῆς νίκης ἐπώνυμος
 Νικόλαε.
 Χαίροις τῶν ἱαμάτων βρωσίς ἀκένωτε, πάθη ψυχῶν καὶ σωμάτων ἰώμενος τοῖς σῇ
 προστρέχουσι Νικόλαε.
 Χαίροις ὁ ἱερώτατος νοῦς, ὁ δεομένοις συμπαθῶς ἐπικλῶμενος καὶ ἐτοιμώτατος τῶν
 ἐν κινδύνοις ρύστης Νικόλαε.
 Χαίροις ὁ πυρρὸς τοῖς ἐν θαλάσῃ φανώτατος, διασώζων πρὸς ὄρμον σωτηρίας τοῖς
 σὲ καλοῦντας Νικόλαε.
 Χαίροις τῶν καταπονουμένων ἡ βοήθεια χηρῶν καὶ ὀρφανῶν ὁ τροφέυς καὶ
 ἐτοιμώτατος ἐπίκουρος Νικόλαε.
 Χαίροις ἀστὴρ ὁ λαμπρότατος, διασκεδάζων σκότος πειρασμῶν καὶ θλίψεων
 στεφανίτα Νικόλαε.
 Χαίροις ὁ ταῖς δι' ὀνείρων προσφοιτήσεσι ἀδίκως μέλλοντας θνήσκειν πονηρᾶς
 ρυσάμενος Νικόλαε.
 Χαίροις πηγὴ μύρα μύροις πλουσίως πηγάζουσα καὶ ψυχαῖς καταρδεύουσα
 μυροβλήτα Νικόλαε.
 Χαίροις οἱ μυριπνόις σου ὁδμαῖς τὸ δυσῶδες τῶν παθῶν ἀπελάνουσα εὐωδία τῶν
 πιστῶν μυστιπόλε Νικόλαε.
 Χαίροις πανάγιε Νικόλαε ἐπάκουσον τῆς φωνῆς τοῦ ἀχρείου οἰκέτου σου καὶ
 στεναγμοὺς τῆς καρδίας μου προσφέρω σοι ἀεννάως εὐόδωσον Ἱεράρχα.
 Πανσέβαστε Νικόλαε τὴν οἰκτρὰν λειτουργίαν μου πρόσδεξαι καὶ Θεῷ τῷ
 εὐσπλάγχχνῳ προσάγαγε, ὅπως χαίρων τιμῷ σου τὴν πάνσεπτον μνήμην.

Τό πρώτο ζήτημα πού προέκυψε κατά τή μελέτη τῶν κειμένων αὐτῶν ἦταν, φυσικά, τά περί τῆς πατρότητος τοῦ δημιουργοῦ, δεδομένου ὅτι τό ὄνομα τοῦ Νικολάου δέν συνδέεται μέ τό ποιητικό κείμενο μέ τή γνωστή γραπτή ἀναφορά τοῦ τύπου «γράμματα καί μέλος τοῦ αὐτοῦ», ὅπως ἔχουμε γιά ἄλλες περιπτώσεις δοξαστικῶν καί θεοτοκίων καταληκτηρίων μαθημάτων, κατά τήν ἴδια περίοδο⁵⁵³. Ἐντούτοις, ὀρισμένες ἐπιστημάνσεις ὁδηγοῦν ἀδιάστα στό πρόσωπο τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτη, ὡς ποιητοῦ τῶν κειμένων. Καί ὅσον ἀφορᾷ τά καταληκτήρια μαθήματα ἔχουμε νά ἐπιστημάνουμε τά ἐξῆς:

Στίς ἀντίστοιχες ὁμοειδεῖς συνθέσεις πολυελέων τοῦ ΙΗ' καί ΙΘ' αἰ. ἀπαντῶνται διαφορετικά ἐν συνόλῳ κείμενα καταληκτηρίων μαθημάτων, τά ὁποῖα, βεβαίως, ἤ μέχρι τοῦδε ἔρευνα ἔχει καταγράψει καί μελετήσει ἐπαρκῶς⁵⁵⁴. Ἐπίσης, τά ἀνωτέρω παρατεθέντα κείμενα ἀπαντῶνται γιά πρώτη φορά ὡς καταληκτήρια κείμενα τῶν ὁμοειδῶν συνθέσεων πολυελέων τοῦ ΙΗ' - ΙΘ' αἰ. ἀλλά καί τῶν παλαιότερων χρόνων, ὅπως προκύπτει ἀπό τήν ἀντιπαραβολή μέ τά περιεχόμενα στίς μνημονευθεῖσες ἐκδόσεις κείμενα.

Ἐνα πολύ σημαντικό στοιχεῖο, ὡσαύτως, πού ἐξανεμίζει τίς ἀμφιβολίες γιά τήν πατρότητα τῶν ποιητικῶν κειμένων, ἀποτελεῖ τό γεγονός τῆς ὑπό τοῦ Νικολάου σύνδεσης τῶν μελῶν, ἐντός τῶν ὁποίων ἐντάσσονται καί τά κείμενα αὐτά. Καί ἐνῶ πολλές φορές, σέ προγενέστερες ἢ καί σύγχρονες τοῦ Νικολάου συνθέσεις πολυελέων, οἱ μελωδοί δανεῖζονται αὐτούσια κείμενα ἢ ἐπιλεγμένα μέρη αὐτῶν καί τά τοποθετοῦν στόν οἰκεῖο τόπο, ἐπενδυμένα μέ διαφορετικό μουσικό ἔνδυμα⁵⁵⁵, ἀντιθέτως ὁ Νικόλαος στούς ἐν λόγω δύο πολυελέους *Δοῦλοι Κύριον* σέ Α' καί πλάγιο τοῦ Δ' ἤχο παρουσιάζει ἐντελῶς νέο κείμενο. Τοῦτο ἐντάσσεται στήν περίπτωση, κατά τήν ὁποία «ἡ πατρότης τῶν ἐκάστοτε χρησιμοποιουμένων ποιητικῶν κειμένων ἔχει ἐπικρατήσει νά ἀναγνωρίζεται ἀδιάστως στό πρόσωπο τοῦ μελουργοῦ τῆς συνθέσεως»⁵⁵⁶. Ἡ ἔνδειξη «Τοῦ αὐτοῦ» ἢ «Νικολάου Δοχειαρίτου» στά ἐπίτιπλα σημειώματα⁵⁵⁷ μᾶς ὁδηγεῖ στήν ταύτιση τοῦ στιχουργοῦ τοῦ ποιήματος μέ τό μελουργό τῆς σύνδεσης πού δέν εἶναι ἄλλος ἀπό τόν Νικόλαο Δοχειαρίτη. Ὅσον ἀφορᾷ τό πρόσωπο πού συνέταξε τά ἐξωψαλμικά ἐγκώμια πρέπει νά δεχθοῦμε κατ' ἀρχάς ὅτι προέρχεται ἀπό τή δοχειαρίτικη

⁵⁵³ Ἀναφέρουμε τό παράδειγμα τοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακα γιά τήν περίπτωση τῆς σύνδεσης τοῦ πολυελέου τοῦ *Δοῦλοι Κύριον* εἰς ἤχον πλάγιον τοῦ Δ' (*Ταμεῖον Ἀνθολογίας Χουρμουζίου* Α' 1824, σ. 285) καθώς καί τό παράδειγμα τοῦ συγχρόνου τοῦ Νικολάου ἐτέρου ἀγιορείτου μελουργοῦ Ἰωάσαφ Διονυσιάτου γιά τήν περίπτωση τῶν ἐπισυναπτομένων μαθημάτων τῶν ἐκλογῶν *Λόγον ἀγαθόν* εἰς ἤχον Β' καί πλάγιον τοῦ Β' (πρβλ. Χαλδαιάκης, *Πολυελεος*, σ. 647, ὑπσ. 164, ὅπου καί οἱ σχετικές ἐπιστημάνσεις).

⁵⁵⁴ Πρβλ. Στάθης, *Ὑμνογραφία*, σσ. 197 - 202 ζ' *Θεοτοκία Πολυελέων* καί σσ. 253 - 255 *Η' Τριαδικά*, β' τά *Τριαδικά - δοξαστικά πολυελέων* καί Χαλδαιάκης, *Πολυελεος*, σσ. 627 - 648 στήν πργφ. 1.2.3 *Καταληκτικά δοξαστικά μαθήματα πολυελέων, ἀντιφώνων καί ἐκλογῶν*.

⁵⁵⁵ Σύμφωνα μέ τή διπλή ἐπισήμανση τοῦ Ἀχ. Χαλδαιάκη: «ἡ ὑφ' ἐτέρου μελουργοῦ προγενέστερος μελοποίησις τοῦ αὐτοῦ ποιητικοῦ κειμένου (ὅποτε τό συγκεκριμένο ποίημα ἀποδίδεται, μετ' ἐπιφυλάξεως, στόν ἀρχαιότερο μελουργό ἢ τουλάχιστον σέ ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος πρῶτος κατέγινε μέ τή μελοποίηση αὐτοῦ) ἢ ἡ ἐμφανής ὁμοιότης τυχόντος ποιητικοῦ κειμένου εἴτε πρὸς προγενέστερα ὁμοειδῆ ποιήματα εἴτε πρὸς γνωστά ὕμνογραφήματα (ὅποτε ἀνιχνεύονται σαφῶς συγκεκριμένες ἐκλεκτικές συγγένειες μεταξύ μελουργῶν ἢ οἱ ποιητικές καταβολές δεδομένου κειμένου)», Χαλδαιάκης, *Πολυελεος*, σσ. 647 - 648.

⁵⁵⁶ Χαλδαιάκης, *Πολυελεος*, σ. 647· πρβλ καί Στάθης, *Ὑμνογραφία*, σσ. 88 - 89.

⁵⁵⁷ Βλ. ἀναλυτική καταγραφή τῶν συνθέσεων στό οἰκεῖο κεφ.

ἀδελφότητα, καθόσον ἐντός τοῦ κειμένου διαφαίνεται ὁ διπλός ἑορτασμός τοῦ Ἀγίου Νικολάου καί τῶν Ἀρχαγγέλων⁵⁵⁸, γεγονός πού de facto ὑφίσταται στή μονή Δοχειαρίου⁵⁵⁹. Δεδομένου μάλιστα ὅτι τὰ ἐγκώμια συνδέονται μέ τήν ἐκλογή πού ἔγινε ἀπό τό Νικόλαο πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀγίου, πρέπει νά δεχθούμε τό συνδέτη καί ὡς ποιητὴ τῶν ἐγκωμίων.

Τὰ δύο θεοτοκία καταληκτῆρια ποιήματα, πέρα ἀπὸ τήν ἐξεύρεση τοῦ ποιητοῦ τους, ἀποκτοῦν μεγαλύτερη ἀξία ἢ ἐξετασθοῦν ἀπὸ μετρικὴ ἄποψη, διότι ἐκ πρώτης ἡδὴ ἀπόψεως κατατάσσονται στή μακραίωνη παράδοση τοῦ εἴδους τῶν δεκαπεντασυλλάβων μαθημάτων τῆς βυζαντινῆς ὑμνογραφίας:

Ω - Δέ - σποι - να - Πα - νύ - μνη - τε - καὶ - μῆ - τερ - τοῦ - εἰ - λέ - ους
(15 συλλ.)

Ω - Δέ - σποι - να - Πα - νύ - μνη - τε - Μῆ - τερ - Θε - οῦ - τοῦ - Λό - γου (15 συλλ.)

Ἐξ ἐπόψεως κατάταξης σέ κατηγορίες, κατ' ἀρχάς, τὰ πρῶτα δύο μαθήματα κατατάσσονται στὰ Θεοτοκία τῶν πολυελέων⁵⁶⁰, τό τρίτο στὰ Τριαδικά - δοξαστικά τῶν πολυελέων. Μία δεύτερη κατάταξη στοιχειοθετεῖται ἀπὸ τό εἰδικότερο περιεχόμενο ἐκάστου μαθήματος. Τό πρῶτο μάθημα κατατάσσεται στὰ Θεοτοκία τῶν πολυελέων μέ περιεχόμενο πού μᾶς ὁδηγεῖ στήν ὑποκατηγορία τῶν κατανυκτικῶν 15συλλάβων θεοτοκίων⁵⁶¹, ἐνῶ τό περιεχόμενο τοῦ δευτέρου μαθήματος μᾶς ὁδηγεῖ στήν κατηγορία τῶν παρακλητικῶν θεοτοκίων πού ἔχουν ὡς ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό τήν προσωπική σχέση τοῦ ὑμνογράφου μέ τή Θεοτόκον⁵⁶².

Παρά τήν ἐμφανή λόγῳ περιεχομένου, κατάταξη, ἀντιλαμβανόμαστε ἀπὸ τήν ἀντιπαραβολή τῶν κειμένων ὅτι οἱ ἐνταῦθα ἐξεταζόμενοι στίχοι, κατὰ ἓνα μέρος αὐτῶν, ἢ προέρχονται ἀπὸ θεοτοκία πλείστων ἄλλων κατηγοριῶν⁵⁶³, ἢ

⁵⁵⁸ Πρὸς στίχ. 5: *Ἐξέστησαν νόες φωτεινοί καὶ στίχ. 9: Προστάτης τῶν πιστῶν, ἡμῶν δὲ πολιούχος.*

⁵⁵⁹ Πρὸς Γόνης, Διάγραμμα, σσ. 41, 46 καὶ ὑπ. κεφ. Ὁ Νικόλαος ὡς συνδέτης γ) ὁ Νικόλαος καὶ τό παπαδικό γένος.

⁵⁶⁰ Ἄλλες κατηγορίες Θεοτοκίων: Δογματικά, Κατανυκτικά, Παρακλητικά, Εὐχαριστήρια, Μεγαλυνάρια, Στάθης, Ὑμνογραφία, σσ. 76 - 77.

⁵⁶¹ «Κατανυκτικά θεοτοκία εἶναι ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἐκδέτουν τήν ἁμαρτωλότητα τῆς ψυχῆς καὶ τήν μετὰ δακρύων καὶ ὀδυρμοῦ συντριβὴν αὐτῆς καὶ τήν καταφυγὴν εἰς τήν Θεοτόκον τήν δυναμένην νά λυτρώσῃ αὐτήν ἐκ παντοίων δεινῶν», Στάθης, Ὑμνογραφία, σ. 76.

⁵⁶² «Τὰ παρακλητικά Θεοτοκία συνήθως ἀπευθύνονται εἰς τήν Θεοτόκον διὰ τοῦ 6' προσώπου καὶ ἐκφράζεται δι' αὐτῶν ἡ ἰκεσία νά τύχῃ ὁ ποιητὴς τῆς μεσιτείας αὐτῆς ἢ τῆς ἀμέσου βοηθείας», Στάθης, Ὑμνογραφία, σ. 76.

⁵⁶³ Ω Δέσποινα Πανύμνητε: πολυέλεος Ἰωάννου Πρωτοψάλτου εἰς ἦχον Δ' [6' - γ' τέταρτον ΙΗ' αἰ., Πανδέκτη 3, σ. 74], Στάθης, Ὑμνογραφία, κείμ. 59, Θεοτοκίον Πολυελέου, σ. 201 · πολυέλεος Πέτρου Πελοποννησίου εἰς ἦχον Βαρύν, Χαλδαιάκης, Πολυέλεος, κείμ. ε', Θεοτοκίον Πολυελέου, σ. 638. Ἰδε δακρύων σταλαγμὸν: Κατανυκτικὸν θεοτοκίον τοῦ λαμπαδαρίου Ἰωάννου τοῦ Κλαδᾶ εἰς ἦχον Δ': Ἰδε δακρύων σταλαγμοὺς [6' ἡμισυ ΙΔ' - α' τέταρτον ΙΕ' αἰ.], Στάθης, Ὑμνογραφία, κείμ. 11, σ. 179· στίχοι κατανυκτικοὶ εἰς τήν Θεοτόκον, ἱερέως τοῦ Κουκουλά εἰς ἦχον πλ. τοῦ Β', 6' πούς: Ἰδε δακρύων σταλαγμοὺς [α' ἡμισυ ΙΔ' αἰ.], Στάθης, Ὑμνογραφία, κείμ. 13, Κατανυκτικόν, σ. 180· κατανυκτικόν [Μελετίου ἱερομονάχου Σιναΐτου] εἰς ἦχον Δ' [τέλη ΙΖ αἰ., Καλοφ. Εἰρμολόγιον, σ. 92 «τοῦ αὐτοῦ»], Στάθης, Ὑμνογραφία, κείμ. 14, σ. 180. καὶ στεναγμὸν καρδίας: στίχοι μέ παραπλήσιο νόημα βρίσκονται στὰ παρακάτω κείμενα: Κατανυκτικὸν τοῦ λαμπαδαρίου Ἰωάννου τοῦ Κλαδᾶ, ἦχος Δ': Ἰδε καρδίας πάθος, [6' ἡμισυ ΙΔ' - α' τέταρτον ΙΕ' αἰ.], Στάθης, Ὑμνογραφία, κείμ. 11, σ. 179· κατανυκτικόν [Μελετίου ἱερομονάχου Σιναΐτου], εἰς ἦχον Δ', [τέλη ΙΖ αἰ. Καλοφ. Εἰρμολόγιον, σ. 92 «τοῦ αὐτοῦ»: Ἰδε ψυχῆς τήν λύπην], Στάθης,

κατέχουν παραπλήσιο νόημα με αυτό τῶν παλαιότερων κειμένων, γεγονός που ἐνισχύει τὴ σχέση τοῦ Νικολάου με τὴν προγενέστερη ποιητική παράδοση καὶ τὸν κατατάσσει στοὺς συνεχιστὲς τοῦ εἵδους.

Τὸ τρίτο μάθημα, ὡς τριαδικὸ πολυελέων, εἶναι συντεθειμένο σὲ ἐλεύθερους στίχους καὶ περιέχει στοιχεῖα ἀπὸ τὰ προγενέστερα τριαδικὰ τῶν πολυελέων⁵⁶⁴. Τὰ ἐξωφθαλμικὰ ἐγκώμια ἀντλοῦν ἐκφράσεις, λεκτικὰ σχήματα καὶ ἐπιθετικούς

Ὑμνογραφία, , κείμ. 14, σ. 180. Ἡ φράση τοῦ κειμένου μας *ἶδε δακρύων σταλαγμὸν καὶ στεναγμὸν καρδίας* ὑπάρχει παραλλαγμένη στὸ προαναφερθὲν κείμ. 11. : «ἶδε δακρύων σταλαγμούς, ἶδε καρδίας πάθος». καὶ *λύτρωσαι τοὺς δούλους σου*: στίχοι με παραπλήσιο νόημα βρίσκονται στὰ παρακάτω κείμενα: Κατανυκτικὸν ἁνωνύμου [α' ἡμισυ ΙΔ' αἰ.] «καὶ λυτρωθῆναι τῶν δεινῶν», Στάθης, *Ὑμνογραφία*, κείμ. 9, σ. 178· Κατανυκτικὸν «τοῦ μαῖστορος [Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη]» εἰς ἦχον Γ' [α' ἡμισυ ΙΔ' αἰ.] «ρῦσαι με τοῦ κινδύνου», Στάθης, *Ὑμνογραφία*, κείμ. 7, σ. 177· Στίχοι κατανυκτικοὶ εἰς τὴν Θεοτόκον, ἱερέως τοῦ Κουκουλά, εἰς ἦχον πλ. τοῦ Β', α' πούς: «ρῦσαι με πάσης ἀπειλῆς καὶ πάσης τρικυμίας» [α' ἡμισυ ΙΔ' αἰ.], Στάθης, *Ὑμνογραφία*, κείμ. 12, σ. 179· Παρακλητικὸν τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου τοῦ Κλαδά, εἰς ἦχον πλ. τοῦ Α': «ρῦσασθαι πάσης θλίψεως» [β' ἡμισυ ΙΔ' - α' τέταρτον ΙΕ' αἰ.], Στάθης, *Ὑμνογραφία*, κείμ. 18, σ. 181· Παρακλητικὸν Μανουὴλ Ἀργυροπούλου εἰς ἦχον Δ': «ρῦσαι παντός με πειρασμοῦ» [α' ἡμισυ ΙΕ' αἰ.], Στάθης, *Ὑμνογραφία*, κείμ. 20, σ. 182· Θεοτοκίον ἐκ τοῦ πολυελέου τοῦ Σεραφεῖμ Λαυριώτου, εἰς ἦχον Α': «ἵνα μέ ρύσης τῶν παθῶν ἅμα καὶ τῆς γέννης» [β' ἡμισυ ΙΗ' αἰ.], Στάθης, *Ὑμνογραφία* κείμ. 60, σ. 202· Θεοτοκίον ἐκ τοῦ πολυελέου Μελετίου τοῦ Κρητός καὶ Σιναΐτου, εἰς ἦχον πλ. Δ': «ρῦσαι ἡμᾶς κακώσεως ὡς τοῦ παντός κυρία» [τέλη ΙΖ' αἰ., *Πανδέκτη* 2, σ. 169], Στάθης, *Ὑμνογραφία*, κείμ. 61, σ. 202. **βασάνων αἰωνίων**: στίχος με παραπλήσια ἔννοια: Θεοτοκίον ἐκ τοῦ πολυελέου ἐκκλησιαστικοῦ, ποίημα κύρ Πέτρου [Μπερεκέτη], εἰς ἦχον Α': «καὶ ρῦσαι με ἐκ τοῦ πυρός ἀσθέστου αἰωνίου» [α' τέταρτον ΙΗ' αἰ.], Στάθης, *Ὑμνογραφία*, κείμ. 56, σ. 201. **Μήτηρ Θεοῦ τοῦ Λόγου**: Κατανυκτικὸν τοῦ λαμπαδαρίου Ἰωάννου τοῦ Κλαδά, εἰς ἦχον Δ' [β' ἡμισυ ΙΔ' - α' τέταρτον ΙΕ' αἰ.], Στάθης, *Ὑμνογραφία*, κείμ. 11, σ. 179· ὁ στίχος ἀπαντᾶται καὶ ἄλλωθ: *Ὡ Δέσποινα Πανύμνητε Μήτηρ εὐλογημένη*: Θεοτοκίον Πολυελέου Πέτρου Πελοποννησίου εἰς ἦχον Βαρύν, Χαλδαιάκης, *Πολυέλεος*, κείμ. ε', σ. 638· *Ὡ Δέσποινα Πανάχραντε Μήτηρ εὐλογημένη*: Παρακλητικὸν Θεοτοκίον Πέτρου Μπερεκέτη, εἰς ἦχον πλ. Α' [α' τέταρτον ΙΗ' αἰ.], Στάθης, *Ὑμνογραφία*, κείμ. 27, σ. 185. **κυρία οὔσα τοῦ παντός**: παραπλήσιες φράσεις ἀπαντῶνται στὰ παρακάτω κείμενα: Θεοτοκίον Ἀσματικοῦ πολυελέου, ποίημα κύρ Ἰγνατίου τοῦ Φριέλου, εἰς ἦχον Α' στὸ στίχο *Οἶκος Λευί-λέγε Κυρία μήτηρ τοῦ παντός* [δ' τέταρτον ΙΣΤ' - α' τέταρτον ΙΖ' αἰ.], Στάθης, *Ὑμνογραφία*, κείμ. 50, σ. 199· Ἡ παραπλήσια φράση ὡς τοῦ παντός *Κυρία* ἀπαντᾶται: Θεοτοκίον Πολυελέου Μελετίου τοῦ Κρητός καὶ Σιναΐτου, εἰς ἦχον πλ. τοῦ Δ' [τέλη ΙΖ', *Πανδέκτη* 2, σ. 169], Στάθης, *Ὑμνογραφία*, κείμ. 61, σ. 202· Θεοτοκίον Πολυελέου Πέτρου Πελοποννησίου εἰς ἦχον Βαρύν, Χαλδαιάκης, *Πολυέλεος*, κείμ. ε, σ. 638. Ἄλλη παραπλήσια φράση *κυρία τῶν ἀπάντων* ἀπαντᾶται στὸ παρακλητικὸν Θεοτοκίον μελισθὲν παρὰ κύρ Κοσμᾶ μοναχοῦ τοῦ Βαράνη, εἰς ἦχον πλ. τοῦ Δ' [ἀρχαί ΙΖ' αἰ.], Στάθης, *Ὑμνογραφία*, κείμ. 25, σ. 184. καὶ **τῶν βροτῶν προστάτης**: δὲν ἔχει ἐπισημανθεῖ ὅμοια φράση. **Κυρίευσόν μου τὴν ψυχὴν**: Ἡ εἰκόνα τῆς Θεοτόκου ὡς κυβερνήτριας τῆς ψυχῆς δὲν ἀπαντᾶται σὲ ἄλλα κείμενα. **ἐξαίρουσα πταισμάτων**: ἀπαντῶνται παραπλήσιες φράσεις, ὅπως: *ἐξάρπασόν με τῶν παθῶν*, κατανυκτικὸν Θεοτοκίον Ἰωάννου Κουκουζέλη εἰς ἦχον πλ. Α' [α' ἡμισυ ΙΔ' αἰ.], Στάθης, *Ὑμνογραφία*, κείμ. 7, σ. 177. καὶ **κληρον με ἀξίωσον γενέσθαι τοῦ Ὑιοῦ σου**: παραπλήσιο νόημα περιέχουν τὰ παρακάτω κείμενα: εἰρμός παρακλητικὸς διὰ στίχων εἰς τὴν κυρίαν Θεοτόκον, κύρ Δανιήλ [Πρωτοψάλτου], εἰς ἦχον πλ. Β': καὶ *ποίησόν με μέτοχον τῆς δεξιᾶς μερίδος* [β' - δ' τέταρτον ΙΗ' αἰ., *Καλοφωνικὸν Εἰρμολόγιον* 1835, σ. 135], Στάθης, *Ὑμνογραφία*, κείμ. 17, σ. 181· παρακλητικὸν Θεοτοκίον Εἰνού Κορώνη, ἦχος Β', β' πούς: καὶ *δὸς μερίδος δεξιᾶς γενέσθαι κληρονόμον* [μέσα ΙΔ' αἰ.], Στάθης, *Ὑμνογραφία*, κείμ. 16, σ. 181.

⁵⁶⁴ Στάθης, *Ὑμνογραφία*, σσ. 253 – 255. Οἱ ἔννοιες τῆς Τρισυποστάτου Θεότητος, τοῦ ἀνάρχου Πατρός, τοῦ συνδρόνου Ὑιοῦ, τοῦ ὁμοουσίου Ἁγ. Πνεύματος, τῆς ἐνότητος τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἐνυπάρχουν σὲ ὅλα τὰ τριαδικὰ μαθήματα καὶ μάλιστα αὐτὰ τῶν πολυελέων. Λαμπρὸ παράδειγμα ἀποτελεῖ τὸ τριαδικὸν τοῦ πολυελέου τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου *Δούλοι Κύριον* εἰς ἦχον πλ. τοῦ Α' *Ἡ ὑπεράρχιος Θεότης* (Χαλδαιάκης, *Πολυέλεος*, σ. 638). Ἡ θεματικὴ τοῦ ἐξεταζόμενου κειμένου πλησιάζει, ὅμως, περισσότερο τὸ τριαδικὸν μάθημα ἐκ τοῦ πολυελέου Δανιήλ Πρωτοψάλτου *Δούλοι Κύριον* εἰς ἦχον Δ' [β' - δ' τέταρτον ΙΗ' αἰ., *Πανδέκτη* 2, σσ. 88 – 89], (Στάθης, *Ὑμνογραφία*, κείμ. 183, σ. 255· Χαλδαιάκης, *Πολυέλεος*, σ. 637), ἀνακαταστρωμένο, ἐλαφρῶς παρηλλαγμένο καὶ ἐμπλουτισμένο με νέα στοιχεῖα, ὅπως τὴ σωτηρίαν τῶν ὁρθοδόξως προσκυνούντων τὴν Ἁγία Τριάδα.

προσδιορισμούς από τήν ακολουθία τῆς 6^{ης} Δεκεμβρίου, ὅπως φαίνεται καί ἀπό τήν ἀντιπαραβολή τῶν κειμένων⁵⁶⁵. Τό μεταγενέστερο τῆς ἐκλογῆς ἐπισημανθέν κείμενο Χαιρετισμῶν πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ποίημα Ἰακώβου μοναχοῦ Δοχειαρίτου, χρονολογούμενο τῷ χιλιοστῷ ὀκτακοσιωστῷ τε τεσσαρακοστῷ τρίτῳ (1843) μηνὶ Μαΐῳ⁵⁶⁶, κατέχει διαφορετικό ἐγκωμιαστικό περιεχόμενο, προσαρμοσμένο στὴν ποιητικὴ ἰδιομορφία τῶν εἰκοσιτεσσάρων Οἴκων.

⁵⁶⁵ Οἱ παραπομπές στὰ μέρη τῆς ακολουθίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου (6^η Δεκεμβρίου) προέρχονται ἀπὸ τὸ *Μηναῖον Αὐγούστου* : **Μέγα σου τὸ κλέος** τῶν Πατέρων κλέος, Δοξαστικό ἐσπερίων μεγάλου ἐσπερινοῦ· **κλέος καὶ δόξα**, Νικόλαε Ὅσιε, κάδισμα μετὰ τῇ Β' στιχολογία· **τῆς νίκης φερώνυμε**. *Νίκη*, φερωνύμως, β' ἐσπέριο στιχηρὸ προσόμοιο τοῦ μεγάλου ἐσπερινοῦ· **τῶν σῶν φρικτῶν τεραστίων**. *Ξένα καὶ φρικτά*, ἐργάζῃ τεράστια, Κανὼν τοῦ ἁγίου, β' τροπάριο στ' ὠδῆς· **τερατουργέ** τάς σάς τερατουργίας, Κανὼν τοῦ ἁγίου, α' τροπάριο τῆς ε' ὠδῆς· **τὰ κατορθώματα** κατορθώματα, Κανὼν τοῦ ἁγίου, γ' τροπάριο στ' ὠδῆς· **Ἀστράπτεις γὰρ ἐν γῇ**. *Ἀστράπτεις ἐν τῇ γῇ*, Κάδισμα μετὰ τήν Α' στιχολογία· **καὶ φθάνεις** ὀξέως προφθάνεις, β' ἐσπέριο στιχηρὸ προσόμοιο μεγάλου ἐσπερινοῦ· **ἐν θαλάσῃ**. *τοὺς ἐν βυθῷ θαλάσσης*, Κανὼν τοῦ ἁγίου α' τροπάριο τῆς δ' ὠδῆς· **Ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ**. *Ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ*, β' ἰδιόμελο τῆς Λιτῆς· **καὶ λειτουργέ Κυρίου** καὶ λειτουργέ Κυρίου, β' στιχηρὸ τῆς Λιτῆς· **σκεῦος ἐκλογῆς**· *σκεῦος ἐκλογῆς*, β' στιχηρὸ τῆς Λιτῆς· **βάσις τῆς Ἐκκλησίας**· ἀντ' αὐτοῦ· *ἐδραῖωμα*, β' στιχηρὸ τῆς Λιτῆς· **ὡς παγκόσμιος φωστήρ**. *Χαίροις φωστήρ*, Δοξαστικό τῶν ἐσπερίων· **Μύρων δὲ ποιμήν**. *ποιμήν καὶ ὁδηγός*, Κανὼν τοῦ Ἁγίου, β' τροπάριο τῆς ε' ὠδῆς· **ὦ ἱερά κεφαλὴ**. *Χαίροις ἡ ἱερά κεφαλὴ*, α' προσόμοιο τῶν ἀποστίχων τοῦ μεγάλου ἐσπερινοῦ· **ποιμήν ὁ φανότατος ὁ Ποιμήν ὁ μέγας, ὁ φανότατος**, α' προσόμοιο τῶν ἀποστίχων· **Χαίροις τῶν ἱαμάτων**. *Ποταμὸν ἱαμάτων ὑπερχειλῇ*, κάδισμα μετὰ τήν γ' ὠδὴ τοῦ Κανόνα· **πάδη ψυχῶν καὶ σωμάτων ἰώμενος** *τά δυσώδη διώκοντα*, **πάδη πάντοτε**, α' στιχηρὸ προσόμοιο τοῦ μικροῦ ἐσπερινοῦ· **Χαίροις ὁ ἱερώτατος νοῦς**· *Χαίροις ὁ ἱερώτατος νοῦς*, β' στιχηρὸ προσόμοιο τῶν ἀποστίχων· **ὁ δεομένοις συμπαθῶς ἐπικλόμενος ὁ δεομένοις**, *συμπαθῶς ἐπικλόμενος*, β' στιχηρὸ προσόμοιο τῶν ἀποστίχων· **ἐτοιμότατος τῶν ἐν κινδύνῳ ρύστης ρύστης ὁ ἐτοιμότατος**, α' στιχηρὸ προσόμοιο τῶν ἀποστίχων· **Χαίροις ὁ πυρσὸς**· *πυρσὸς ὁ τῆς νίκης*, α' στιχηρὸ προσόμοιο τῶν ἀποστίχων· **διασφῶν πρὸς ὄρμον**. *ὄρμος ὁ γαληνότητος*, β' στιχηρὸν προσόμοιο τῶν ἀποστίχων· **Χαίροις τῶν καταπονουμένων ἡ βοήθεια**· *καταπονουμένων ἐκδικητής*, Κανὼν τοῦ Ἁγίου, γ' τροπάριο τῆς α' ὠδῆς· **χρηῶν καὶ ὀρφανῶν ὁ τροφεύς**. *Λιμὴν τῶν χρηῶν, καὶ Πατὴρ τῶν ὀρφανῶν*, Κανὼν τοῦ Ἁγίου, β' τροπάριο τῆς ε' ὠδῆς· **ὀρφανῶν καὶ χρηῶν προστάτα**, γ' ἰδιόμελο τῆς Λιτῆς· **Χαίροις ἀστήρ ὁ λαμπρότατος, διασκεδάζων σκότος πειρασμῶν καὶ θλίψεων**. *ἀστήρ, ὁ ταῖς λάμψεσιν, εὐπροσδέκτων δεήσεων, διασκεδάζων, πειρασμῶν τε καὶ θλίψεων, σκότος πάντοτε*, β' στιχηρὸ προσόμοιο τῶν ἀποστίχων· **Χαίροις ὁ ταῖς δι' ὀνείρων προσφοιτήσεσι καὶ ταῖς δι' ὀνείρων προσφοιτήσεσι**, γ' στιχηρὸ προσόμοιο τῶν ἀποστίχων· **ἀδίκως μέλλοντας θνήσκειν πονηρᾶς ρυσάμενος καὶ τὸν δι' ὀνείρου φρικτῆς ἐπιστασίας**, *Βασιλέα πείθοντα, ἀναιτίους κρατούμενους τρεῖς, ἀπολύσαι στρατηλάτας*, Δοξαστικόν τῶν Αἰνῶν· **Χαίροις πηγὴ μύρα Μύροις πλουσίως πηγάζουσα καὶ ψυχαῖς καταρδεύουσα**. *Πηγὴ ἡ πηγάζουσα, ἐν τοῖς Μύροις Νικόλαε, μύρα πλουσίως, καὶ ψυχὰς καταρδεύουσα*, γ' στιχηρὸ προσόμοιο τῶν ἀποστίχων· **Χαίροις οἱ μυριπνόις σου ὁδμαῖς τὸ δυσώδες τῶν παθῶν ἀπελαύνουσα**· *ἡδυπνόις τε εὐχαῖς, τά δυσώδη διώκοντα, πάδη πάντοτε*, α' στιχηρὸ προσόμοιο τοῦ μικροῦ ἐσπερινοῦ· οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι τῶν ἐγκωμίων εἶναι δομημένοι σύμφωνα μέ τὸ γνωστὸ μοτίβο τῶν ἐγκωμίων τῆς ἐκλογῆς *Λόγον ἀγαθόν* πρὸς τιμὴν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου.

⁵⁶⁶ Κώδ. Δοχ. IIIII Τῷ τῶν Μυρέων θαυμαστῷ ἱεράρχῃ· Τῷ ἐπωνύμῳ νίκης λαοῦ προσφέρω· Τοὺς δὲ τοὺς ὕμνους τέτταρας σὺν εἰκάδι· Τῆς Ἀλφάβητου ἀριθμῷ ἰσομέτρους· Οἰκτρὸς μοναχὸς Ἰακώβος τὴν κλησιν· Αἰτήσῃ θερμῇ τοῦ φιλονικολάου Ἰωσήφ θύτου μονῆς τοῦ Φιλοθέου· εὐχεσθε οὖν δέσμαι οἱ τούτων ἐντυχόντες· τῷ χιλιοστῷ ὀκτακοσιωστῷ τε τεσσαρακοστῷ τρίτῳ μηνὶ Μαΐῳ.

ΜΕΡΟΣ Β΄

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΔΟΧΕΙΑΡΙΤΟΥ
ΣΤΗΝ ΕΞΗΓΗΣΗ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ
ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Ο ΝΙΚΟΛΑΟΣ, Η ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ Η ΕΞΗΓΗΣΗ

Τό κυριότερο καί σημαντικότερο έργο του Νικολάου Δοχειαρίτη σχετίζεται μέ τήν εξήγηση καί μεταφορά μελών γραμμένων στήν παλαιά παρασημαντική στό νέο σημειογραφικό σύστημα πού εισήχθη τό 1814 διά τών «Τριών Διδασκάλων» Χρυσάνθου Μητροπολίτου Δυρραχίου του έκ Μαδύτων⁵⁶⁷, Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος⁵⁶⁸ καί Γρηγορίου Πρωτοψάλτου⁵⁶⁹. Τό έργο τής εξήγησης έχει άμεση σχέση μέ τή μορφή καί τό περιεχόμενο τής σημειογραφίας, τό δέ εξηγητικό έργο του Νικολάου, σχετιζόμενο μ' αὐτήν, αποκτᾶ μεγαλύτερη σημασία, καθόσον ὁ άγιορείτης ιερομόναχος ἦταν γνώστης τόσο τής παλαιᾶς σημειογραφίας, ὅσο καί τής νέας, ὡς εξέλιξης τής προηγούμενης. Στό Β΄ μέρος τής μελέτης μας θά εξετάσουμε, λοιπόν, πῶς εκδηλώνεται τό φαινόμενο τής εξηγήσεως στό έργο του Νικολάου χρονικά, θά προσπαθήσουμε νά εξιχνιάσουμε τή μέθοδο καί τό περιεχόμενο τών εξηγήσεών του, νά συγκρίνουμε εξηγηθέντα μέλη του Νικολάου μέ ἄλλα ἐτέρων εξηγητῶν καί τέλος θά καταρτίσουμε τό corpus τών ὑπό του Νικολάου εξηγηθέντων μελών.

1. Ὁ Νικόλαος καί ἡ παλαιά σημειογραφία.

⁵⁶⁷ Ένδεικτική βιβλιογραφία γιά τό πρόσωπο, βλ. Παπαδόπουλος, *Συμβολαί*, σσ. 332 – 335· Παπαδόπουλος, *Επισκόπησις*, σσ. 200 – 202· Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σσ. 97 – 100· Βερύκιος, *Μεταρρύθμιση*, σσ. 37 – 39, ὅπου καί έκτενής ἀναφορά στό έργο του. Πληθώρα ἀναφορῶν ὑπάρχει σέ ἄρθρα σχετικά μέ τούς «Τρεῖς Διδασκάλους», ἀπό τά ὅποια ἐνδεικτικά ἀναφέρουμε τά κάτωθι ἀπό τό μουσικολογικό περιοδικό *Φόρμιγξ* Ἀνωνύμου, *Έξετάσεις*: *Ψάχος*, Μουσικόν Σύστημα· Βοζνεσένσκιη, *Ιστορικά σημεία*, Έτος Ζ' ἄρ. 5 – 6 (15 & 30 Σεπτεμβρίου 1911) 3 – 4· *Ψάχος*, Στενογραφικό σύστημα· Ἀριστοξενικός, *Συστήματα* Choisy, *Παλαιογραφία*: Gastoué, *Σημειογραφία*: Rebours, *Διαφοραί*: βλ. καί Βουδούρης, *Ημερολόγιον*, § 165 σσ. 120 – 121· Βουδούρης, *Μουσικολογικά Β'*, § 19 σσ. 332 – 333· Στάθης, *Γρηγόριος Πρωτοψάλτης* Morgan, *The 'Three teachers' Romanou, A new approach*.

⁵⁶⁸ Παπαδόπουλος, *Συμβολαί*, σσ. 331 – 332· Παπαδόπουλος, *Επισκόπησις*, σσ. 199 – 200· Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σσ. 103 – 106· Βερύκιος, *Μεταρρύθμιση*, σσ. 40 – 42· Βουδούρης, *Ημερολόγιον*, § 163 σσ. 119 – 120, § 241 σσ. 158· Βουδούρης, *Μουσικολογικά Β'*, §§ 12 – 18 σσ. 326 – 331· Μπιλάλης, *Χουρμούζιος* ἀναφορές στό *Ψάχος*, *Σημειώσεις*: Ἀνώνυμος, *Μουσική*· Ἀριστοξενικός, *Συστήματα*· *Ψάχος*, *Μουσικόν Σύστημα*.

⁵⁶⁹ Παπαδόπουλος, *Συμβολαί*, σσ. 329 – 331· Παπαδόπουλος, *Επισκόπησις*, σσ. 168 – 170· Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σσ. 100 – 103· Βερύκιος, *Μεταρρύθμιση*, σσ. 39 – 40· Ἀναφορές στό Γρηγόριο καί τό έργο του έχουμε, ὁμοίως, σέ πληθώρα ἄρθρων καί παραγράφων, ἀπό τά ὅποια ἐνδεικτικά ἀναφέρουμε: Βουδούρης, *Μουσικοκριτικά*, §§ 23, 24 σσ. 23 – 24· Βουδούρης, *Ημερολόγιον*, § 96 σ. 87, § 234 σ. 154· Βουδούρης, *Μουσικολογικά Α'*, §§ 65 – 75 σσ. 226 – 237· Πατρινέλης, *Πρωτοψάλται*, σσ. 81, 87· Ἀριστοξενικός, *Συστήματα*· *Ψάχος*, *Σημειώματα*· *Ψάχος*, Πέτρος ὁ Βυζάντιος· *Ψάχος*, *Μουσικόν Σύστημα*· Στάθης, *Γρηγόριος Πρωτοψάλτης*.

α. Βαθύς γνώστης τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας.

Ὁ Νικόλαος ἀνδρώθηκε μουσικά περί τὰ τέλη τοῦ ΙΘ' αἰ. καί στίς ἀρχές τοῦ ΙΘ' αἰ. Ἡ μουσική σημειογραφία πού κυριαρχοῦσε ἐκείνη τήν περίοδο ἦταν ἡ παλαιά παρασημαντική⁵⁷⁰ μέ τά ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά της. Ὅπως εἶδαμε, κατά τήν πρώτη δεκαπενταετία, ἤδη, τοῦ ΙΘ' αἰ. ὁ Νικόλαος ἐμφανίζεται νά ψάλλει σέ πανηγύρεις τῆς μονῆς Δοχειαρίου, πράγμα πού σημαίνει ὅτι τό ἐπίπεδο γνώσης τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας ἦταν πολύ ὑψηλό κατά τήν ἐκτέλεση τῶν ψαλτικῶν μελῶν. Ἡ κατοχή, ἐπίσης, κωδίκων τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας πού κάλυπταν ὅλο τό φάσμα τῶν ἀπαραίτητων γιά τήν ψαλμώδηση μαθημάτων δηλώνει τό εὖρος τῶν γνώσεων του καί τήν ἄνεση στήν ἐκτέλεση τῆς μουσικῆς γραφῆς. Ὁ Νικόλαος, λοιπόν, διά τῶν διδασκάλων του, εἶχε μυηθεῖ στόν στενογραφικό χαρακτήρα τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας⁵⁷¹ καί ἔγινε ἐγκρατής αὐτῆς τῆς δύσκολης μουσικῆς μεθόδου πού ἀπαιτοῦσε τεράστια ἀποθέματα μνήμης γιά τήν ἀνάδυση ἀπ' αὐτήν ὅλων τῶν μελικῶν σχημάτων πού ὑποκρύπτονταν κάτω ἀπό τούς σχηματισμούς τῶν σημαδιῶν.

Τό μουσικό πορτραῖτο τοῦ Νικολάου, ὡς χρήστη τῆς παλαιᾶς παρασημαντικῆς, σκιαγραφεῖται μέ ἄδρες γραμμές, ἄν ἔχουμε ὑπ' ὄψη μας τά βασικά στοιχεῖα αὐτῆς τῆς παλαιᾶς παρασημαντικῆς, τά ὁποῖα ὁ Νικόλαος ἀπό μικρή ἡλικία ἐγκολπώθηκε καί ἔκανε κτῆμα του. Αὐτά εἶναι:

⁵⁷⁰ Παρασημαντική ὀνομάζεται τό γραφικό σύστημα τό ὁποῖο χρησιμοποιοῦμε γιά νά αἰσθητοποιήσουμε τό μέλος, βλ. Καραγκούνης, *Χερουβικά*, σ. 709. Ἡ παρασημαντική χρησιμοποιεῖ τὰ σημεῖα ἢ σημάδια τῆς μουσικῆς γραφῆς, βλ. σχ. Εὐθυμιάδης, *Μαθήματα*, §§ 32 – 34 σ. 20. Γιά τό λόγο αὐτό χρησιμοποιοῦμε καί τόν ὄρο *Σημειογραφία*, ἐννοώντας τό σύνολο τῶν σημείων ἐκείνων πού ἦταν «προωρισμένο νά γράφῃ μέλη ἀποκλειστικῶς ἐκκλησιαστικά, οὐχί δέ καί ἐξωτερικοῦ χαρακτήρος», *Ψάχος, Παρασημαντική*, σ. 9. Ὁ Χρῦσανθος στό Θεωρητικό του ἀναφέρεται στά σημάδια τῆς Παρασημαντικῆς, «οἷτινες παριστῶσι τούς φθόγγους τοῦ γραφομένου μέλους», Χρῦσανθος, *Θεωρητικόν Α'*, § 27 σ. 11. Ἡ Παρασημαντική ὡς σύστημα καταγραφῆς τοῦ ψαλλόμενου μέλους ἀπαντᾷ τό πρῶτον στόν Ἀριστόξενο, ὁ ὁποῖος ἐπισημαίνει ὅτι «οὐ γάρ ὅτι πέρας τῆς ἀρμονικῆς ἐπιστήμης ἡ παρασημαντική, ἀλλά οὐδέ μέρος οὐδέν εἰ μή καί τῆς μετρικῆς, τό γράψασθαι τό μέτρον ἕκαστον», *Ψάχος, Παρασημαντική*, σ. 17, ὑπσ. 3.

⁵⁷¹ Λέγοντες στενογραφικό χαρακτήρα τῆς σημειογραφίας ἐννοοῦμε τή μεταχείριση ἀναλογικά λιγότερων σημαδιῶν πρὸς ἀπόδοση ὁλόκληρων μελωδιῶν· δηλαδή μέ πολύ λίγα σημάδια ἐκφράζεται ἀναλογικά πολύ μεγαλύτερη μελωδία ἐν συγκρίσει πρὸς τήν ἐπιφαινόμενη μετροφωνία. Τό στενογραφικό χαρακτήρα τῆς μουσικῆς σημειογραφίας κατά τούς χρόνους πρὶν τῇ Νέᾳ Μέθόδῳ τῶν «Τριῶν Διδασκάλων» παραδέχονται ὅλοι οἱ Ἕλληνες μουσικοὶ καί μουσικολόγοι· καί πρῶτον ὁ Θεωρητικὸς τοῦ Νέου Συστήματος Χρῦσανθος ἀναφέρει ὅτι «Οἱ δέ Ἐκκλησιαστικοὶ μουσικοὶ κατὰ τὰ διάφορα εἶδη τῆς ψαλμωδίας ἐψάλλον καί ἔγραφον, ποιοῦντες καί ρυθμούς, καθ' οὓς ἐχειρονόμουν, καί ἐφευρίσκοντες καί μέλη, ἀρμόζοντα τοῖς σκοπομένοις. Ἐσύνθετον δέ καί θέσεις χαρακτήρων μουσικῶν, ἵνα συνοπτικῶς γράφωσι τό ψαλλόμενον, καί παραδίδωσι τοῖς μαθηταῖς εὐμεθόδως τὰ πονήματά των», Χρῦσανθος, *Θεωρητικόν Α'*, σ. 178 § 400. Τήν ἴδια ἀποψη μέ ἱκανά ἐπιχειρήματα ἀναπτύσσουν τόσο ὁ Κ. Ψάχος, *Παρασημαντική*, σ. 10, ὅσο καί ὁ Σ. Καράς, *Ἑρμηνεία*, σσ. 142 κ. ἐ. Καράς, *Ἑρευνα*, σσ. 9, 32· Καράς, *Σημειογραφία*, σσ. 9, 23 καί ὁ Γρ. Στάδης, *Ἐξήγηση*, σ. 343· Στάδης, *Ἐξέλιξις*, σσ. 434 – 436· Στάδης, *Δειναὶ θέσεις*, σσ. 20 – 21· Στάδης, *Ἀνάλυσις*, σσ. 534 κ. ἐ. τοῦ ἰδίου, *Τετραλογία*, σσ. 421 – 422, ὅπου ἀναφέρονται τὰ τέσσερα χαρακτηριστικά πού ἀποδεικνύουν τή στενογραφικότητα τῆς παλαιᾶς γραφῆς, ἥτοι ἡ συνάθροιση «δεινῶν» θέσεων πού μετροφωνικά δέν εἶναι καθόλου δεινές, ἡ σύντμηση παλαιότερων μελωδιῶν πού χρησιμοποιεῖ περισσότερα σημάδια, ἡ «ἐξήγηση» τῆς παλαιᾶς γραφῆς καί οἱ 45 περίπου ἐξηγητές ἀπὸ τόν Μπαλάσιο μέχρι το 1814 καί, ἡ ἀναζήτησις νέων σημειογραφικῶν μεθόδων.

1) Ἡ γνώση τῶν συστατικῶν τῆς σημειογραφίας⁵⁷² καί τοῦ τρόπου ἀνάγνωσής της⁵⁷³, ὅπως εἶχε διαμορφωθεῖ κατὰ τήν τελευταία περίοδο πρὶν τή μεταρρύθμιση⁵⁷⁴.

2) Ἡ γνώση τῶν διαφορῶν *δέσεων*⁵⁷⁵ καί ἡ ἀπομνημόνευση τῆς δηλουμένης διὰ τῶν *ᾠδῶν* σημαδιῶν – *μεγάλων ὑποστάσεων* μελωδίας, αὐτῶν καθ' ἑαυτάς ἢ κατὰ συμπλοκή μετὰ τῶν *δέσεων*⁵⁷⁶.

⁵⁷² Συστατικά τῆς σημειογραφίας θεωροῦνται τὰ σημάδια, ἔμφωνα καί ἄφωνα (*μεγάλες ὑποστάσεις*), οἱ ἀργίες – συντομίες πού δηλώνουν τή μέτρηση τοῦ χρόνου, οἱ φθορές καί ἡ παρασήμενση τῶν συμβόλων τῶν ἡχῶν, βλ. Ψάχος, *Παρασημαντική*, σσ. 112 – 130· Καρᾶς, *Ἑρευνα*, σσ. 10 – 22· Καρᾶς, *Σημειογραφία*, 21 – 24· Στάθης, *Ἐξήγησις*, σσ. 85 – 100, ὅπου γίνεται ἐκτενὴς ἀναφορά στίς *μεγάλες ὑποστάσεις*, ἄχρονες καί ἐγχρονες· Στάθης, *Ἐξήγησις*, σσ. 342 – 343, ὅπου γίνεται ἀναφορά στή *σημαδοφώνια* τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης. Ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας ἐμπεριέχονται στίς *Προθεωρίες* τῶν Παπαδικῶν, καθὼς καί στὰ προγενέστερα θεωρητικά ἐγχειρίδια γιὰ τὰ ὁποῖα βλ. σχετικὴ ἀναφορά καί ἀναλυτικὴ βιβλιογραφία στό Χαλδαιάκη, Σπουδῆ. Τό πλησιέστερο σ' ἐμᾶς χρονικὰ θεωρητικὸ τῆς παλαιᾶς παρασημαντικῆς πού περιέχει τὰ παραπάνω στοιχεῖα εἶναι ἡ συγγραφὴ τοῦ Χίου μουσικοῦ Ἀποστόλου Κώνστα ἢ Κωνστάλα: *Τεχνολογία σὺν Θεῷ ἁγίῳ περιέχουσα τοὺς ὀκτὼ τρόπους τῆς μουσικῆς τέχνης, τῶν τε φθόγγων καί ἐνεργειῶν, ἀργιῶν τε καί σχημάτων, ἡχῶν τε καί φθορῶν, ὀρθογραφίας τε καί κανονικῶν γραμμῶν, συντεθείσης παρὰ τῶν τῆς ἁγίας μεγάλης Ἐκκλησίας πρωτίστων διδασκάλων τοῦ γένους ἡμῶν καί κατὰ Θεοῦ οἰκονομίας ἐφευρεθείσης ὑπ' ἐμοῦ Ἀποστόλου υἱοῦ τοῦ ποτὲ Ἰωάννου ἱερέως καί νομοφύλακος Χίου τοῦ πικλῆν Κώνστα ἐν ἔτει σωτηριῷ ρω' μετεγράφη δὲ ἐν ἔτει σωτηριῷ ρωκ'...*, Κώνστας, *Θεωρητικόν*, σ. 15· βλ. καί Ἀποστολόπουλος, *Κώνστας*, ὅπου σχετικὴ μελέτη τοῦ ἐν λόγῳ θεωρητικοῦ.

⁵⁷³ Ἀρκοῦντως διαφωτιστικὴ ἀναφορά γιὰ τὸν τρόπο ἀνάγνωστος τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας ἔχουμε ἀπὸ τὸ Χρῦσανθο, ὁ ὁποῖος λέγει: «καὶ παραδίδουσιν εἰς ἡμᾶς τὸ Ἀναστασιματᾶριον οἱ διδάσκαλοι, πρῶτον κατὰ παραλλαγὴν, εἶτα κατὰ μετροφωνίαν, καὶ τέλος πάντων κατὰ μέλος», Χρῦσανθος, *Θεωρητικόν* Β', σσ. XLVI § 69. Οἱ ὁρίσμοι τῆς παραλλαγῆς, τῆς μετροφωνίας καί τοῦ μέλους μετὰ παραδειγμάτων δίνεται στό Χρῦσανθος, *Θεωρητικόν* Β', XLVI – XLVIII §§ 69 – 73.

⁵⁷⁴ Πρόκειται γιὰ τήν Γ' σημειογραφικὴ περίοδο (1670 περίπου – 1814). Ἐχουν διατυπωθεῖ πολλές ἀπόψεις σχετικά μέ τὰ στάδια διαμόρφωσης τῆς μουσικῆς σημειογραφίας καί τίς διάφορες περιόδους χρήσης τῆς ἴδιας γραφῆς. Σημαντικὴ προσπάθεια καθορισμοῦ τῶν περιόδων ἔχουν γίνει στό Ψάχος, *Παρασημαντική*, σσ. 20 κ. ἐ, ἐνῶ ὁ Σίμων Καρᾶς, *Σημειογραφία*, σσ. 2 – 10 καθορίζει τρεῖς περιόδους μέχρι τὸ 1814 (Α' περίοδος: Γ' – IB' αἰ., Β' περίοδος: IB' – IH' αἰ. μέσα, Γ' περίοδος: μέσα IH' – ἀρχὴς IO' αἰ.). Ἡ σχετικὴ διαλεκτικὴ περὶ τοῦ θέματος μεταξύ Ἑλλήνων καί ξένων ἐρευνητῶν μέ τή σχετικὴ βιβλιογραφία ἔχει ἐκτεθεῖ ἀναλυτικὰ στό Στάθης, *Αναγραμματισμοί*, σσ. 47 – 59, ὅπου καθορίζονται ἀκριβῶς οἱ περίοδοι τῆς σημειογραφίας στίς ἐξῆς τέσσερις: Α' περίοδος: 950 – 1175, Πρώϊμος Βυζαντινὴ Σημειογραφία· Β' περίοδος: 1177 – 1670, Μέση πλήρης Βυζαντινὴ Σημειογραφία· Γ' περίοδος: 1670 περίπου – 1814, Μεταβατικὴ Ἐξηγητικὴ Σημειογραφία· Δ' περίοδος: 1814 – σήμερα, Νέα ἀναλυτικὴ Βυζαντινὴ Σημειογραφία ἢ Νέα Μέθοδος.

⁵⁷⁵ «Θέσις λέγεται ἡ τῶν σημαδιῶν ἔνωσις, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ μέλος. Καθὼς γὰρ ἐν τῇ Γραμματικῇ τῶν εἰκοσι τεσσάρων στοιχείων ἡ ἔνωσις συλλαβηθεῖσα (sic) ἀποτελεῖ τὸν λόγον, τὸν αὐτὸν τρόπον καί τὰ σημάδια τῶν φωνῶν ἐνούμενα ἐπιστημόνως ἐπιτελοῦσι τὸ μέλος καί λέγεται τὸ τοιοῦτον τότε *δέσις*», Χρυσάφης, *Ψαλτικὴ Τέχνη*, (Tardo, Melurgia, σ. 232). Περὶ τῆς συνδέσεως τῶν *δέσεων*, τῶν *τονικῶν* ἐπὶ τῶν ὁποίων κινοῦνται, τῆς χρησιμότητος καί σημασίας τους, βλ. ἀναλυτικὰ Στάθης, *Ἐξήγησις*, σσ. 343 – 344· Στάθης, *Ἐξήγησις*, σσ. 92 – 100.

⁵⁷⁶ Τὰ ἄφωνα σημάδια ἢ *μεγάλες ὑποστάσεις*, τεσσαράκοντα περίπου τὸν ἀριθμὸν, «[ποιοῦσιν] ... τὰς δὲ ἀργίας καί συντομίας καί τὰς ἄλλας ιδέας τῶν μελῶν», ὅπως ἀναφέρει ὁ Γαβριήλ ἱερομόναχος (τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ Στάθης, *Ἐξήγησις*, σ. 342). Τὰ σημάδια αὐτὰ δηλώνουν ἓνα μέλος ὁλόκληρο, μιά μουσικὴ περίοδο ἢ ἓνα *μελωδῆμα*, τὸ ὁποῖο ἀνασύρεται ἀπὸ τή μνήμη τοῦ ψάλλοντος καί ἐφαρμόζεται ἐπὶ τοῦ ἐμφώνου σημαδίου, βλ. σχετ. Ψάχος, *Παρασημαντική*, (κεφ. Περὶ χειρονομίας), σσ. 209 – 212· Καρᾶς, *Ἑρευνα*, σσ. 146 – 149· Καρᾶς, *Ἑρευνα*, σσ. 14 – 16· Στάθης, *Ἐξήγησις*, σ. 343· Στάθης, *Ἐξήγησις*, σσ. 92 κ. ἐ. Ἄλλοτε οἱ *μεγάλες ὑποστάσεις* συνδυάζονται μέ συγκεκριμένους *δέσεις* καί δημιουργοῦν τοὺς σχηματισμοὺς τοῦ μέλους ἢ τίς λεγόμενες *Δεινές Θέσεις*, οἱ ὁποῖες λόγῳ τῆς δυσκολίας τους ὑπομνηματίζονται – συναθροίζονται τόσο στὰ Θεωρητικά ὅσο καί στὰ ψαλτικά χφ. Γιὰ τίς «*Δεινές Θέσεις*» εἰδικὰ βλ. Στάθης, *Δεινὰ ἑδέσεις* (ἐκεῖ ἐκτίθενται σὺν τοῖς ἄλλοις πανομοιότυπα φύλλα χειρογράφων πού περιέχουν συνάθροιση δεινῶν *δέσεων*).

3) Ἡ γνώση τῶν ρυθμικῶν σχημάτων. Ἡ ποικιλία τῶν ρυθμικῶν ποδῶν καθορίζεται ἀπό τή χρονική διάρκεια τῆς κάθε συλλαβῆς, τή μελική ἐπέκταση τῆς κάθε συλλαβῆς σέ ἄλλες χρονικές ἀξίες, τή συντομία ἢ τήν ἄργια τῶν φωνῶν⁵⁷⁷.

Τά περισσότερα ἀπό τά παραπάνω στοιχεῖα ἐμπεριέχονται στίς λεγόμενες προθεωρίες τῶν Παπαδικῶν, ὅπως ἔχει προαναφερθεῖ. Μιά τέτοια προθεωρία ἀντιγράφηκε καί ἀπό τόν ἴδιο τό Νικόλαο στά πρῶτα ἑξὶ φφ. τοῦ χφ Ἀναστασιματαρίου τοῦ Χρυσάφου (Καρακ. 231, φφ. 1r - 6v)⁵⁷⁸, γεγονός πού κρίνεται ἀρκούντως σημαντικό διότι ἔρχεται νά μᾶς ὑποδηλώσει τή συστηματική καί τή διά διδασκαλίας γνώση τοῦ παλαιοῦ συστήματος, ἐρειδόμενη ἐπὶ τῶν παλαιῶν θεωρητικῶν συγγραφῶν. Εἶναι γνωστό ὅτι ἡ βιβλιοθήκη τῆς μονῆς Δοχειαρίου εἶναι πλουσιότατη σέ Ἀνθολογίες καί Παπαδικές⁵⁷⁹ πού περιέχουν θεωρητικές συγγραφές, οἱ ὁποῖες ἐνδεχομένως ὑπέπεσαν στήν ἀντίληψη τοῦ νεαροῦ τότε ἀγιορείτη. Ἡ γνώση τοῦ Νικολάου, λοιπόν, ἦταν θεμελιωμένη στήν πρακτική διδασκαλία τῶν παλαιῶν διδασκάλων⁵⁸⁰ καί τή θεωρητική κατάρτιση τῶν ἀπό βᾶθους χρόνου προθεωριῶν. Ἡ μουσική κατάρτιση τοῦ Νικολάου ἐπέτρεψε στόν ἴδιο νά χειρίζεται μέ εὐκολία τή σημειογραφία ἀλλά καί τίς ἐξελικτικές της διαδικασίες.

6. Ὁ Νικόλαος καί ἡ Μεταβατική Ἑξηγητική Σημειογραφία.

Εἶναι γνωστό ὅτι τήν περίοδο αὕτη χρησιμοποιεῖται ἡ Μεταβατική Ἑξηγητική Σημειογραφία, κατὰ τήν ὁποία παρατηρεῖται διαφορετική σύνδεση τῶν σημαδιῶν μεταξύ τους, ἀχρήστευση καί ἐξαφάνιση ὁρισμένων μεγάλων ὑποστάσεων πού ὀφειλόταν στήν ἀπό τότε προσπάθεια ἐρμηνείας καί καταγραφῆς τοῦ μέλους αὐτῶν μέ περισσότερους φωνητικούς χαρακτήρες. Μεγάλοι μουσουργοὶ ἀπλοποίησαν κατὰ τό δυνατόν τή μουσική σημειογραφία καί κατέγραψαν μέ

⁵⁷⁷ Στάθης, Ἑξήγησις, σσ. 348 – 349. Περὶ τοῦ ρυθμοῦ στήν παλαιά παρασημαντική, βλ. ἐπίσης, Καρᾶς, Ἑρουνά, σσ. 20 – 22.

⁵⁷⁸ Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῶν σημαδιῶν τῆς ψαλτικῆς τέχνης, τῶν τε ἀνιόντων καί κατιόντων, σωμάτων τε καί πνευμάτων καί πάσης χειρονομίας τε καί ἀκολουθείας, συντεθειμένης εἰς αὐτὴν παρὰ τῶν κατὰ καιροὺς ἀναδειχθέντων ποιητῶν, παλαιῶν τε καί νέων, Καρακ. 231, φ. 1r. Ἡ θεωρητική αὕτη συγγραφή, πέρα ἀπὸ τή βασική θεωρία, περιέχει δύο μεθόδους γιὰ τήν ἐκμάθηση τῶν βασικῶν θέσεων καί ὑποστάσεων, μία μέθοδο πρὸς ἐξάσκηση γιὰ ἀνεύρεση τῶν ἤχων καί μία ἀσκηση παραλλαγῆς Καρακ. 231, φ. 5r, προσευχή εἰς τοὺς ἀγίους Πατέρας, Δι' εὐχῶν τῶν ἀγίων Πατέρων ἡμῶν φ. 5r, μέθοδος ἀγιορείτικη ὁκτάηχος, Ἀβὰς ἀβὰν ὑπήντησεν φ. 5v, κύρ Χρυσάφου τοῦ Νέου, Ὁ θέλων μουσικὴν μαθεῖν φ. 6r, σύνδεση τῆς παραλλαγῆς.

⁵⁷⁹ Βλ. Στάθης, Χειρόγραφα Α', τμῆμα καταλόγου γιὰ τή μονὴ Δοχειαρίου, σσ. 325 – 652.

⁵⁸⁰ Εἶναι πολὺ διαφωτιστική ἡ μαρτυρία τοῦ Βασιλείου Στεφάνιδη σχετικὰ μέ τήν ἀδυναμία ἐκμάθησης τοῦ παλαιοῦ συστήματος, ἄνευ τῆς συστηματικῆς διδασκαλίας ἀπὸ ἐμπειρο διδάσκαλο: «Τῶν δὲ σημαδιῶν αὐτῶν ἡ σημασία καί ἡ χειρονομία γραφῇ οὐ διδάσκεται· καθὼς καί οἱ τρόποι, τὰ τε σχήματα τῶν ρητόρων, τὰ ἐπιτήδεια εἰς τὸ κινήσαι τὰ πάθη, ἀλλὰ μόνον διὰ ζώσης φωνῆς καί αἰσθητῶν τοῦ διδασκάλου κινήσεων», Στεφάνιδης, Σχεδιάσμα, σ. 90 § 145. Ὁ προγενέστερος θεωρητικὸς Κύριλλος Μαρμαρηνός, ἐπίσκοπος Τήνου, ἀναφέρει στὸ θεωρητικὸ του, γραμμένο τό 1749: «Καὶ πῶς δυνάμεθα ψάλλειν ἄνευ τῆς χειρονομίας; Ἐκεῖνοι εἶχον τό τε πρακτικὸν καί θεωρητικὸν μετὰ τῆς αὐτῆς χειρονομίας, ἡμεῖς δὲ τὰ νῦν τῷ πρακτικῷ μόνῳ χρώμεθα παραμεινάντι εἰς τότε τοῦ χρόνου διὰ τῶν διδασκάλων τῆς μουσικῆς τέχνης», Μαρμαρηνός, Εἰσαγωγή μουσικῆς, σ. 25.

αναλυτικώτερο τρόπο τή μελωδία κάποιων υποστάσεων ἢ θέσεων⁵⁸¹. Ὁ Νικόλαος, λοιπόν, βρέθηκε αντιμέτωπος μέ τό καταλυτικό φαινόμενο τῆς ἐξήγησης⁵⁸², ἀλλά ὑπῆρξε καί γνώστης τῶν εὐρισκομένων στούς μουσικούς κώδικες ἀναλυτικῶν τρόπων ἐκθεσης τῆς μελωδίας, ὅπως διαμορφώθηκαν ἀπό τίς ἐξηγητικές ἐργασίες τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου⁵⁸³, τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Πέτρου τοῦ Βυζαντίου⁵⁸⁴ καί τοῦ μαθητοῦ Γεωργίου τοῦ Κρητός, Εὐτυχίου Γεωργίου Ὁγουρλοῦ⁵⁸⁵. Μέσω τῆς καταλογογράφησης τοῦ χειρόγραφου ὕλικου εἴμαστε σέ θέση νά ὑποστηρίξουμε ὅτι

⁵⁸¹ Κατά τήν περίοδο τῆς Μεταβατικῆς Ἑξηγητικῆς Σημειογραφίας, ἡ προσπάθεια ἀναλυτικότερης καταγραφῆς τοῦ μέλους συνίστατο στή χρησιμοποίηση περισσοτέρων φωνητικῶν σημαδίων καί «στά πρώτα στάδια, στήν ἀνάλυση τῶν θέσεων σέ ἐπί μέρους θέσεις πιό εὐκολονόητες καί στήν ἀνάλυση τοῦ μέλους τῶν μεγάλων υποστάσεων μέ τήν ἀντικατάστασή τους ἀπό ἄλλα ἄφωνα σημάδια, σαφέστερης ἐπί μέρους ἐνεργείας, καί μάλιστα μέ τήν διάκρισή τους σέ κόκκινα καί μαῦρα. Τά κόκκινα εἶχαν ἀσθενέστερη πάντοτε ἐνέργεια», Στάθης, *Ἑξήγησις*, σ. 91.

⁵⁸² Σύμφωνα μέ τόν ὁρισμό τοῦ Γρ. Στάθης, «ἡ σαφεστέρα - ἀναλυτικώτερα καταγραφή τοῦ μέλους τῶν θέσεων καί τῶν υποστάσεων διά χρησιμοποίησεως περισσοτέρων σημαδοφώνων καλεῖται ἐξήγησις», Στάθης, *Ἀναγραμματισμοί* σ. 57, βλ. καί Στάθης, *Παλαιά Βυζαντινὴ Σημειογραφία*.

⁵⁸³ Ὁ Πέτρος Λαμπαδάριος ὑπῆρξε ὁ μουσικός ἐκεῖνος, «ὅστις προέβη εἰς πλατυτέραν καί συστηματικώτεραν ἐξήγησιν τῆς ἀρχαίας στενογραφίας...Ὁ δαιμόνιος οὗτος μουσικός, ἀναλύσας ἐκτενέστερον τά συμβολικά τῆς πρώτης στενογραφίας σημάδια, μετεχειρίσθη σύστημα τοιοῦτον, ὥστε δι' αὐτοῦ ἡ αὐτὴ γραμμὴ ἢ διὰ δύο ἢ τριῶν σημαδίων στενογραφικῶς παριστωμένη, νά γράφηται διὰ περισσοτέρων φωνητικῶν χαρακτήρων (φθογοσῶν)», Ψάχος, *Παρασημαντική*, σσ. 75, 77. Ὁ Πέτρος συνέχισε τήν προσπάθεια τοῦ Ἰωάννου Πρωτοψάλτου στήν ἀπλοποίηση τῆς μουσικῆς γραφῆς καί ἐπινόησε ἓνα ἀπλούστερο γραφικὸ σύστημα, διὰ τοῦ ὁποῖου κατέγραψε τίς δικές του συνθέσεις καί ἐξήγησε τίς προγενέστερες, Παπαδόπουλος, *Συμβολαί* σσ. 318 - 320· Χατζηγιακουμῆς, *Σχεδιάσμα*, σ. 78. Εἰδικότερα, γιά τό corpus τῶν ἐξηγήσεων τοῦ Πέτρου βλ. Στάθης, *Πελοποννήσιος*, σσ. 124 - 125. Ἀλλες σχετικές ἀναφορές στό ἐξηγητικὸ ἔργο τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου, βλ. Βιολάκης, *Μελέτη συγκριτικῆ*· Βουδούρης, *Μουσικοκριτικά*, § 8 σσ. 18 - 19, § 9 σ. 19, §§ 11 - 13 σσ. 20 - 21· Βουδούρης, *Ἡμερολόγιον*, § 61 σσ. 72 - 73, § 67 σ. 75, § 127 σ. 102, §§ 149 - 150 σσ. 112 - 113, § 169 σσ. 122 - 123, § 186 - 188, σσ. 132 - 134, §§ 232 - 234 σσ. 153 - 154, § 239 σσ. 156 - 157· Βουδούρης, *Μουσικολογικά Α'*, §§ 31 - 39, σσ. 193 - 203· Στάθης, *Ἑξέλιξις*, σ. 435· Στάθης, *Τετραλογία*, σ. 422.

⁵⁸⁴ Ὁ Πέτρος ὁ Βυζάντιος συνέχισε τό ἔργο τοῦ δασκάλου του Πέτρου Πελοποννησίου. Σύμφωνα μέ τόν ἱστορικό τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας μουσικῆς Γεώργιο Παπαδόπουλο, «ὁ Πέτρος ἡρμήνευσε πάντα τά ἀρχαῖα μαθήματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς», Παπαδόπουλος, *Συμβολαί* σσ. 324 - 325. Σύμφωνα δέ μέ τόν Κωνσταντῖνο Ψάχο «ὁ Βυζάντιος Πέτρος μετὰ τοῦ Πελοποννησίου Πέτρου εἰσὶν οἱ μοχλοὶ τῆς ἐξηγήσεως τῆς πρώτης στενογραφίας. Ἄνευ τῶν ἐξηγήσεων ἀμφοτέρων τούτων τῶν διδασκάλων ἀδύνατον νά ἰσχυρισθῇ τις, ὅτι δύναται νά ἐκφράσῃ σαφῆ γνώμην περὶ τοῦ ἀρχαίου στενογραφικοῦ συστήματος τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς...», Ψάχος, *Παρασημαντική*, σσ. 81, 84. Περὶ τῆς συμβολῆς τοῦ Πέτρου Βυζαντίου στό ζήτημα τῶν ἐξηγήσεων βλ. Ψάχος, Πέτρος ὁ Βυζάντιος· Χατζηγιακουμῆς, *Σχεδιάσμα*, σσ. 81 - 82· Βουδούρης, *Ἡμερολόγιον*, §§ 196 - 199 σσ. 135 - 137, § 201 σσ. 138 - 139· Βουδούρης, *Μουσικολογικά Β'*, § 4 σσ. 320 - 321.

⁵⁸⁵ Ὁ Εὐτύχιος Γεωργίου Ὁγουρλός, μοναχὸς ἀπὸ τήν Καισάρειαν τῆς Καππαδοκίας, ἦταν μαθητὴς τοῦ Γεωργίου τοῦ Κρητός, Παπαδόπουλος, *Συμβολαί* σ. 327· Βουδούρης, *Μουσικολογικά Α'*, § 61 σ. 224, § 75 σ. 238. Ὁ κώδ. Δοχ. 343, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε κτῆμα τοῦ Νικολάου περιέχει ἐξηγήσεις τοῦ Ὁγουρλοῦ στό στιχηράριο τοῦ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου: φφ. 140v - 156v, *Ἡ παραμονὴ τῶν Χριστοῦ Γεννῶν, κύρ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, ἐξή[γησις]* κύρ Οὐγουρλοῦ φφ. 156r - 170v, *Εἰς τὰς ὥρας τῶν Θεοφανεῶν* φφ. 170v - 175v, *Τῇ Μεγάλῃ Σ' εἰς τὰς ὥρας*. Πρόκειται γιά τά στιχηρά τῶν Ὁρῶν τῶν ἐορτῶν Χριστουγέννων, Θεοφανεῶν καί τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς. Οἱ ἐξηγήσεις αὐτές μεταφέρθηκαν αὐτούσιες ἀπὸ τὸ Νικόλαο στό Δοξαστάριο τοῦ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου Δοχ. 365, γραμμένο ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Νικόλαο. Τό δοξαστάριον, πέρα ἀπὸ τίς ὥρες, περιέχει κατ' ἐξήγησιν παρά τινος διδασκάλου τά ἰδιόμελα τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, τό Κύριε ἢ ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου, τό Σὲ τὸν ἀναβαλλόμενον Ἰακώβου, τό Ἀναστάσεως ἡμέρα Χρυσάφου καί ὁ Ἄμωμος Χρυσάφου τοῦ Νέου. Ὅλα ἔχουν καταγραφῆι στήν ἐξηγητικὴ σημειογραφία. Μέ τά προαναφερθέντα μέλη συμπληρώνονται τά χάσματα τοῦ Δοχ. 343 πού ὑπῆρχαν ἐξαιτίας τῶν ἐκπεσόντων φφ τοῦ κώδικα.

ὁ Νικόλαος, κατά τήν περίοδο τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰ., δέν ἦταν ἄμοιρος τῶν ἐξηγητικῶν μεθόδων, τούναντίον εἶχε υἱοθετήσει τήν ἐξηγητική σημειογραφική μέθοδο γιά τήν καταγραφή καί μελωδία συγκεκριμένων μελῶν πού, προφανῶς, ἦταν περισσότερο ἐν χρήσει κατά τή λειτουργική πράξη. Πράγματι στόν κώδ. Δοχ. 341, ὁ Νικόλαος κατέγραψε μέλη στήν ἐξηγητική σημειογραφία τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου καί Πέτρου Βυζαντίου⁵⁸⁶, ἐνῶ τό ἀξιόλογο στήν ὑπόθεση αὐτή εἶναι ὅτι τά περιεχόμενα μέλη συνυπάρχουν μέ τά ἴδια μέλη στήν πρωτότυπη σημειογραφία. Τό γεγονός αὐτό ἀποδεικνύει τήν ἐμφάση τοῦ γραφέα - ψάλτη Νικολάου στήν ἐξηγητική σημειογραφία καί τή σημασία τῆς τελευταίας στήν καταγραφή καί μελωδία.

2. Τό ὁρόσημο τοῦ 1814 καί ἡ στάση τοῦ Νικολάου ἔναντι τῆς Νέας Σημειογραφίας.

α. Ὁ Νικόλαος καί τό Νέο Σύστημα.

Ἡ σημειογραφική μεταρρύθμιση⁵⁸⁷ τοῦ 1814 συνίσταται στήν πλήρη καί ὀλοκληρωτική ἐξήγηση τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας⁵⁸⁸. Ὅπωςδῆποτε ἡ Νέα

⁵⁸⁶ Ὁ κατ' ἐξοχήν κώδικας πού περιέχει ἐξηγήσεις Πέτρου Πελοποννησίου καί Πέτρου Βυζαντίου εἶναι ὁ Δοχ. 341. Τά περιεχόμενα μέλη στήν ἐξηγητική σημειογραφία εἶναι τά κάτωδι, ὅπως προκύπτει ἀπό τήν ἀναλυτική καταλογογράφηση: *Τριαδικά παλαιά* - ἐξήγηση Πέτρου Πελοποννησίου, φφ. 6r κ. ἐ· *Κεκραγάρια Ἰωάννου Δαμασκηνού* - ἐξήγηση Πέτρου Πελοποννησίου, φφ. 28r κ. ἐ· *Εἰσοδικόν Φῶς ἰλαρόν* - ἐξήγηση Πέτρου Πελοποννησίου, φ. 58v· *Τὸ προσταχθέν* - ἐξήγηση Πέτρου Πελοποννησίου, φφ. 68v κ. ἐ· *Τῇ ὑπερμάχῳ* - ἐξήγηση Πέτρου Πελοποννησίου, φφ. 70r κ. ἐ· *Ἀσματικόν τοῦ Σταυροῦ Μανουήλ τοῦ Χρυσάφου* - ἐξήγηση Πέτρου Πελοποννησίου, φφ. 231v κ. ἐ· *Τὸν Δεσπότην καί ἀρχιερέα* - ἐξήγηση Πέτρου Πελοποννησίου, φφ. 233v κ. ἐ· *Ἀνωθεν οἱ Προφῆται* - ἐξήγηση Πέτρου Βυζαντίου, φφ. 234v κ. ἐ· *Κεχαριτωμένη Ἰωάννου Κουκουζέλη* - ἐξήγηση Πέτρου Πελοποννησίου, φφ. 237r κ. ἐ· *Δύναμις τὸ συνειδισμένον* - ἐξήγηση Πέτρου Πελοποννησίου, φφ. 243v κ. ἐ· *Δύναμις τοῦ Ξένου Κορώνη* - ἐξήγηση Πέτρου Πελοποννησίου, φφ. 244r κ. ἐ· *Ἅγιος ὁ Θεός τὸ νεκρώσιμον Μπαλασίου* - ἐξήγηση Πέτρου Πελοποννησίου, φφ. 245v κ. ἐ· *Ἀλληλουιάριον Ἰωάννου Πρωτοψάλτου* - ἐξήγηση Πέτρου Πελοποννησίου, φφ. 247v κ. ἐ· *Τά τῆς λειτουργίας τοῦ Μεγάλου Βασιλείου* - ἐξήγηση Πέτρου Πελοποννησίου, φφ. 296r κ. ἐ· *Γεύσασθε καί ἴδετε Ἰωάννου τοῦ Κλαδᾶ* - ἐξήγηση Πέτρου Πελοποννησίου, φ. 348r· *Κράτημα εἰς τὸ Ἀναστάσεως ἡμέρα Μανουήλ Χρυσάφου* - ἐξήγηση Πέτρου Πελοποννησίου, φφ. 415v κ. ἐ· Ἡ ἕτερη ἀνθολογία Κουτλ. 424 περιέχει ὁμοίως ἐξηγήσεις Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου: *Τά τῆς Λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου* - ἐξήγηση Πέτρου Πελοποννησίου, φφ. 90r κ. ἐ· *Γεύσασθε καί ἴδετε Ἰωάννου τοῦ Κλαδᾶ* - ἐξήγηση Πέτρου Πελοποννησίου, φ. 123r.

⁵⁸⁷ Ὁ Ἀντ. Ἀλυγιάκης ὁμιλεῖ περὶ διαρρυθμίσεως τῆς μουσικῆς γραφῆς, δηλ. τακτοποιήσεως, φερ' εἰπεῖν τοῦ γραφικοῦ συστήματος, χωρὶς νά ἀλλάζει τό ἐσωτερικό περιεχόμενο τῆς μουσικῆς καί τῶν ἐκκλησιαστικῶν συνδέσεων, Ἀλυγιάκης, *Ὁκταχία*, σ. 201· περὶ τῆς ὁμοιογένειας τοῦ ἐσωτερικοῦ περιεχομένου τῆς μουσικῆς μετὰ τή μεταρρύθμιση τῆς γραφῆς, πρβλ Καρᾶς, *Ἐρευνα*, σ. 29· Στάθης, *Ἀνάλυση*, σ. 537· Χατζηγιακουμῆς, *Χειρόγραφα Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς*, σ. 59· Χατζηγιακουμῆς, *Σχεδιάσμα*, σ. 108· Βερύκιος, *Μεταρρύθμιση*, σ. 48.

⁵⁸⁸ Σύμφωνα μέ τό Γρ. Στάθης: «Ἐξήγηση τῆς παλαιᾶς βυζαντινῆς σημειογραφίας εἶναι ἡ πλήρης καταγραφή, ἅρα καί ψαλμώδηση, τοῦ μέλους πού θρίσκεται μέσα σ' αὐτή ἢ στήν ἄλλη σύνθεση τῶν σημαδιῶν, φωνητικῶν - ἀνιόντων καί κατιόντων - ἀπ' τή μιὰ μεριά, καί ἀφώνων ἢ μεγάλων ὑποστάσεων χειρονομίας, ὅπως λέγονται, ἀπ' τήν ἄλλη», Στάθης, *Ἐξήγησις*, σ. 89· πρβλ Στάθης, *Ἐξέλιξη*, σ. 436· Στάθης, Θεώρηση, σσ. 79 - 80· Στάθης, *Βυζαντινὴ Σημειογραφία*, σσ. ρλθ' - ρμ' περὶ τοῦ περιεχομένου τῶν ἐξηγήσεων, βλ. τοῦ ἰδίου, *Ἐξήγηση Καρᾶς, Σημειογραφία*, σσ. 24 - 26. Οἱ βασικὲς μεταρρυθμιστικὲς ἐνέργειες τῶν «Τριῶν Διδασκάλων», σύμφωνα μέ τό Γρ. Στάθης, συμποσοῦνται στίς κάτωδι πέντε: «α)

Μέθοδος κατέφθασε στό Άγιον Όρος άμεσα, άν λάβουμε ύπ' όψιν μας ότι οί βιβλιοθήκες τών μονών απέκτησαν μέσα στην πρώτη δεκαετία, άν όχι μέχρι τό 1820, κώδικες τής νέας σημειογραφίας πού περιείχαν μέλη έξηγημένα⁵⁸⁹. Τό σημαντικό ιστορικό γεγονός γιά τή μετέπειτα πορεία καί έξέλιξη τής μουσικής βρήκε τό Νικόλαο στην μονή Δοχειαρίου, όπου έψαλλε στις καθημερινές ακολουθίες καί τίς μεγάλες πανηγύρεις, ακολουθώντας τό παλαιό σημειογραφικό σύστημα.

Ό Νικόλαος δέν φάνηκε νά έγκολπώθηκε άμέσως τό αναλυτικό σύστημα τών «Τριών Διδασκάλων». Όπως μάς πληροφορούν τά κωδικογραφικά σημειώματα τών κωδίκων του, όκτώ χρόνια άργότερα, τό 1822, χρησιμοποιούσε ακόμα τήν παλαιά σημειογραφία⁵⁹⁰. Τό 1823, έπίσης, έγραψε ένα είρμολόγιο του Πέτρου γιά τή μονή Χιλανδαρίου στην πρωτότυπη σημειογραφία⁵⁹¹. Η ύπαρξη κωδίκων τής παλαιάς σημειογραφίας μαρτυρεί ότι ό Νικόλαος ένσυνείδητα παρέμενε στην χρήση του παλαιού συστήματος, παρά τό γεγονός ότι εκείνη τήν περίοδο έλάμβαναν χώρα οί μεταρρυθμιστικές ένέργειες.

Τί ώθησε άραγε τόν Αγιορείτη μουσικό νά έμμείνει στην παλαιά σημειογραφία, όταν τό Νέο Σύστημα υποστηρίχθηκε από τούς πατριαρχικούς

άντικατάσταση τής πολυσυλλάβου παραλλαγής (αννανες, νεανες, νανα, αγια κλπ) μέ τή μονοσύλλαβο (πα, δου, γα δι κλπ) β) καταμέτρηση του δαπανωμένου χρόνου καί κανονισμός τών σχετικών σημαδιών γ) ό όρισμός τών διαστημάτων καί τών κλιμάκων τών τριών γενών κι ό κανονισμός τής ένεργείας τών φθορών δ) ό κανονισμός καί ή σαφής ένέργεια τών χαρακτήρων πού κρατήθηκαν σέ ισχύ κι ή κατάργηση όλων τών άλλων καί τών μεγάλων ύποστάσεων, άφού τό μέλος τους καταγράφεται πλέον μέ τά ισχύοντα σημάδια ε) ή άνάλυση ή ή έξήγηση όλων τών θέσεων καί του περιεχομένου τών μεγάλων ύποστάσεων καί ή καταγραφή όλολογώς - αναλυτικώς όλων τών μελωδιών, πού κρύβονταν κάτω άπ' αυτές, οί όποιες (θέσεις καί ύποστάσεις) έτσι άχρηστεύτηκαν κι άποκλείστηκαν άπ' τή Νέα Μέθοδο», Στάθης, Τετραλογία, σ. 423 καί αναλυτικότερα στό Στάθης, Άνάλυση, σσ. 537 - 545.

⁵⁸⁹ Αναφέρουμε τούς σημαντικότερους κώδικες τής Νέας Σημειογραφίας, κατά τήν πρώτη δεκαετία μετά τό 1814: Δοχ. 322 (ΙΘ' αϊ. - 1825), Είρμολόγιο καλοφωνικό - έξηγήσεις, τραγούδια Γρηγορίου Κωνστ. 87 (ΙΘ' αϊ., μετά τό 1820), Άνθολογία Κωνστ. 90 (ΙΘ' αϊ., περί 1825), Αναστασιματάριο Πέτρου Πελοποννησίου, [Στάθης, Χειρόγραφα Α', Παραστατικός Πίναξ Χειρογράφων] Ξεν. 116 (ΙΘ' αϊ., έως 1820), Έκλογή στιχηρικού μέλους Ξεν. 120 (ΙΘ' αϊ., 1818 - 1825), Άνθολογία παπαδικού μέλους Ξεν. 136 (ΙΘ' αϊ., 1815), Καλοφωνικό Είρμολόγιο, χφ Τραϊάνου ιερέως Ξεν. 167 (ΙΘ' αϊ., περί 1820), Έκλογή στιχηρικού μέλους Ξεν. 174 (ΙΘ' αϊ., 1819), Αναστασιματάριον Πέτρου Πελοποννησίου - Άνθολογία Παντ. 906 (ΙΘ' αϊ., 1816), Άνθολογία, χφ Γρηγορίου Πρωτοψάλτου Παντ. 934 (ΙΘ' αϊ., 1818), Μαθηματάριον, Άνθολογία Παντ. 957 (ΙΘ' αϊ., 1815 - 1830), Άνθολογία, χφ Θεοφάνους μοναχού - έξηγήσεις Διον. 576 (ΙΘ' αϊ., 1816), Άνθολογία - έξηγήσεις Διον. 679 (ΙΘ' αϊ., 1819), Τριώδιον - Πεντηκοστάριον, χφ Ίωάσαφ Διον. 762 (ΙΘ' αϊ., 1818), Δόξαστάριον Ίακώβου, [Στάθης, Χειρόγραφα Β', Παραστατικός Πίναξ Χειρογράφων, σσ. 912 - 924] Φιλοθ. 124 (ΙΘ' αϊ., περί 1818), Δόξαστάριον Πέτρου Πελοποννησίου, [Στάθης, Χειρόγραφα Γ', Παραστατικός Πίναξ Χειρογράφων, σσ. 979 - 988]. Άρκετοί από τούς κώδικες περιέχουν καί τίς δύο σημειογραφίες, πράγμα πού σημαίνει ότι έξυπηρετούσαν τίς μουσικές άνάγκες στό μεταίχμιο μεταξύ τών δύο σημειογραφιών, μέχρι νά επικρατήσει ή νέα μέθοδος.

⁵⁹⁰ Θα παραπέμψουμε πάλι στό πολλάκις άναφερθέν σημείωμα του κώδ. τής παλαιάς σημειογραφίας Δοχ. 341 πού αναφέρει ως ήμερομηνία γραφής τίς 2 Αύγούστου 1822.

⁵⁹¹ Είρμολόγιον Πέτρου Λαμπαδαρίου κώδ. Χιλαν. 88 (1022), φ. 4r: Είρμολόγιον ποι|ηδέν παρά του|μοσιτάτου (sic) (μουσικωτάτου) διδασκάλου κυρίου Πέ|τρου Λαμπαδαρίου του Πελοπον|νησίου κατά τό ύφος τής του Χριστού Μεγάλης Έκκλησίας. Στο φ. 1v τό κτητορικό σημείωμα μάς πληροφορεί ότι ό Νικόλαος έγραψε τό είρμολόγιο τήν περίοδο κατά τήν όποία οί Τουρκοί λεηλάτησαν τό Άγιον Όρος, μετά τήν άποτυχημένη έξέγερση του 1281: Αυτό τό είρμολόγιο είναι του Νικοδήμου ιερομονάχου Χιλανδαρινού· γράφτηκε στα χρόνια όταν λεηλάτησαν οί βάρβαροι τό Άγιον Όρος του Άδω: 1823.

κύκλους⁵⁹², διδάχθηκε σέ επίσημη πατριαρχική σχολή⁵⁹³ καί ἤδη τό 1820 εἶχαν τυπωθεῖ τά πρῶτα μουσικά βιβλία⁵⁹⁴, γεγονός πού ἐνίσχυε τή διάδοση τοῦ συστήματος αὐτοῦ; Ἡ χρήση τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας ἕως καί τό 1823 ἦταν ἀποτέλεσμα ἐπιλογῆς τοῦ ἡ ὀφειλόταν σέ μία ἐνδεχόμενη ἄγνοια τοῦ νέου συστήματος ἀπό τήν πλευρά τοῦ Νικολάου;

Ἡ ἀπάντηση ἀσφαλῶς δέν εἶναι εὐκόλη, διότι λείπουν τά ἀπαραίτητα ἱστορικά στοιχεῖα πρὸς διαλεύκανση τῶν ἐνεργειῶν τῆς περιόδου ἐκείνης. Ὡστόσο, δέν θά ἦταν παράλληλα λογικό νά ὑποστηρίξουμε μέ βεβαιότητα ὅτι ὁ Νικόλαος δέν εἶχε γνώση τοῦ Νέου Συστήματος, καθότι εἶναι πολύ πιθανόν νά εἶχε ἔλθει σ' ἐπαφή μέ ψάλτες πού γνώριζαν τό σύστημα αὐτό, νά εἶχε δεῖ καί μελετήσει κώδικες πού περιεῖχαν μέλη μετενηνεγμένα στή νέα γραφή καί βιβλία τῆς νέας μεθόδου νά εἶχαν βαρύνει τά ἱερατικά του χέρια, ἀπό τό 1820 καί μετὰ. Θά ἦταν ἄτοπο γιά τήν κοινή λογική νά δεχθούμε ὅτι ὁ Πρωτοψάλτης τοῦ Πρωτάτου δέν ἐτύγχανε τέτοιας πληροφόρησης.

Ἐπιπλέον ἂν τοποθετήσουμε στήν ἐπιστημονική βάση τά γεγονότα πού ἀκολούθησαν τήν πατριαρχική σύνοδο πού ἐπέτρεψε τή χρήση τῆς Νέας Μεθόδου καί ἂν ἐξετάσουμε κριτικά τή στάση τῶν πατριαρχικῶν ψαλτῶν, εἶναι δυνατόν νά ἐξιχνιάσουμε τό πρόβλημα αὐτό. Ἐχει ἀναφερθεῖ παραπάνω ὅτι τό Νέο Σύστημα ἐπετράπη οὐσιαστικά μέ τήν Πατριαρχική Σύνοδο τοῦ 1814, ἄρχισε ἡ διδασκαλία τῆς στήν Πατριαρχική Σχολή καί ἀποκτησε φανατικούς ὁπαδούς, κυρίως τοὺς ἐξωτερικούς ψάλτες⁵⁹⁵, οἱ ὁποῖοι καί διεσπάρησαν σέ διάφορα μέρη, διδάσκοντας καί διαδίδοντας τή νέα γραφή⁵⁹⁶. Ἡ ἐπικύρωση τῆς χρησιμότητας καί τῆς

⁵⁹² Τό 1814 συνήλθε ἡ Πατριαρχική Σύνοδος ἐπὶ πατριαρχίας Κυρίλλου Στ' τοῦ ἐξ Ἀνδριανουπόλεως γιά νά ἐξετάσει τό ζήτημα τῆς γραφῆς τῶν «Τριῶν Διδασκάλων», ἡ ὁποία καί ἀποδέχθηκε, ὅχι δίχως ἀντιδράσεις, τό Νέο Σύστημα καί ἀποφάσισε τήν ἴδρυση τῆς Γ' Πατριαρχικῆς Σχολῆς. Περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Συνόδου, βλ. Χρυσάνθος, *Θεωρητικόν Α'*, Εἰσαγωγή σσ. ζ' - ζ': Βουδούρης, *Υπόμνημα*, σ. 12· Βουδούρης, *Ἡμερολόγιον*, §§ 199 - 206 σσ. 137 - 141· Στάθης, *Ἐξέλιξη*, σ. 440· Στάθης, *Λατρεία*, σ. 423· Χατζηγιακουμῆς, *Σχεδιάσμα*, σ. 99· Ρωμανοῦ, *Μεταρρύθμιση Βερύκιος, Μεταρρύθμιση*, σ. 42· Morgan, *The 'Three teachers'*, σ. 90.

⁵⁹³ Τό 1815 συστάθηκε ἡ Γ' Πατριαρχική Σχολή (ὁ Παπαδόπουλος, *Ἐπισκόπησις*, σ. 232, δέχεται ὅτι αὐτή ἦταν ἡ Δ' κατὰ σειρά Πατριαρχική Σχολή), στήν ὁποία δίδαξαν τό νέο μουσικό σύστημα, ὅσον ἀφορᾷ τό πρακτικό μέρος, οἱ Γρηγόριος Λαμπαδάριος καί Χουρμούζιος Χαρτοφύλαξ, ὅσο δέ τό θεωρητικό, ὁ Χρυσάνθος. Ἡ σχολή αὐτή διαλύθηκε τό 1821 ἐξαιτίας διαφόρων δυσχερειῶν, ὅπως ὁ θάνατος τοῦ Γρηγορίου, ἡ προαγωγή τοῦ Χρυσάνθου στόν ἐπισκοπικό θρόνο τῆς Μητροπόλεως Δυρραχίου καί ἡ συνεπαγομένη ἐγκατάλειψη τοῦ Χουρμούζιου μόνου στό ἔργο τῆς διδασκαλίας καί ἐν τέλει ἡ παραίτησή του. Πρσ. γιά τό ἔργο τῆς Σχολῆς, βλ. Χρυσάνθος, *Θεωρητικόν Α'*, σσ. ζ' - η'· Παπαδόπουλος, *Συμβολαί*, σσ. 373 - 375· Παπαδόπουλος, *Ἐπισκόπησις*, σσ. 232 - 233. Ἄλλες πληροφορίες γιά τή δραστηριότητα τῆς σχολῆς καί τοὺς μαθητές της, βλ. Ἀνώνυμος, *Ἐξετάσεις Χρυσάνθος, Ἐπιστολή Στρομπάκης, Διδασκαλία*.

⁵⁹⁴ Γιά τίς πρῶτες μουσικές ἐκδόσεις βλ. Λαδᾶς, *Τυπωμένα βιβλία Χατζηθεοδώρου, Βιβλιογραφία, Εἰσαγωγή*, σσ. 22 - 33· Παναγιωτίδης, *Τυπογραφία*· Panagiotides, *Printing Press*· Panagiotides, *Observations*· Πάρης, *Ἀναστατικές ἐκδόσεις*.

⁵⁹⁵ Ἐξωτερικοὶ ψάλτες ἐννοοῦνται οἱ ἐκτός τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ ψάλτες. Ἡ ἀποψη αὐτή διατυπώθηκε στό Βουδούρης, *Μουσικοκριτικά*, §27 σ. 25, καί ἐδράζεται στήν ἐντονή ἀντίδραση καί τίς αἰτιάσεις ἐναντίον τῆς μεθόδου τῶν τότε πατριαρχικῶν ψαλτῶν Μανουὴλ Πρωτοψάλτου καί Κωνσταντίνου τοῦ Βυζαντίου Α' Δομέστικου.

⁵⁹⁶ Ὁ Παπαδόπουλος, *Συμβολαί* σ. 375, ἀναφέρει ὅτι «ἐκ τῆς σχολῆς ταύτης ἐξελθόντες ἱκανώτατοι μουσικοὶ διεσπάρησαν εἰς τὰς ἐπαρχίας καί εἰς διαφόρους ἐλληνικάς ἀποικίας καί ἵδρυσαν μουσικάς σχολὰς ἢ συνετέλεσαν πρὸς εἰσαγωγὴν τοῦ μαθήματος τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐν ταῖς ἐλληνικαῖς σχολαῖς». Καί ἀναφέρει, ἐπίσης, τίς περιπτώσεις μαθητῶν, ὅπως τοῦ Χίου ἱεροδιακόνου Γρηγορίου στό Ἰάσιο, τοῦ

ωφέλειας του νέου συστήματος δέν έπετεύχθη «άβρόχοις ποσί» εἶναι γνωστό ὅτι τό παρόν σημειογραφικό σύστημα δέν ἔγινε άμέσως καί άσμένως άποδεκτό άπό ὅλους. Καί πρῶτον, ὁ Πατριάρχης Κύριλλος εἶχε ένστάσεις σχετικά μέ τή σκοπιμότητα τῆς άλλαγῆς τῆς σημειογραφικῆς μεθόδου, οἱ ὁποῖες άποσκορακίστηκαν μετά τήν ένεργό συμβολή του Διονυσίου Μητροπολίτου Ἐφέσου⁵⁹⁷. Ἐπιπλέον, τήν ἴδια χρονική περίοδο, οἱ πατριαρχικοί ψάλτες δέν σταμάτησαν νά χρησιμοποιοῦν τό παλαιό σύστημα καί νά ψάλλουν μ' αὐτό. Ὁ Μανουήλ Πρωτοψάλτης (1805 – 1819Ψ)⁵⁹⁸ τήρησε συντηρητική στάση έναντι τῆς μεταρρυθμίσεως καί άντέστη στους συγχρόνους του μουσικούς, ἔχοντας τήν πεποίθηση ὅτι ἡ έπιπολαιότητα πού συνεπάγεται τήν εύκολη έκμάθηση τῆς γραφῆς θά διέφθειρε τό γνήσιο έκκλησιαστικό μέλος⁵⁹⁹. Ἀντιθέτως, ἦταν ένθερμος ύποστηρικτῆς τῆς γραφῆς του Πέτρου Πελοποννησίου καί άγωνίστηκε ύπέρ τῆς συντηρήσεως τῆς παλαιότερης μουσικῆς παράδοσης καί τῆς σοβαρότητας καί έκκλησιαστικότητας του ἱεροῦ μέλους⁶⁰⁰. Ὁ Μανουήλ εἶχε συνεπικουρο στόν άγώνα αὐτό καί τόν Α' Δομέστικο Κωνσταντῖνο (Β' - Α' Δομέστικος: 1800 – 1821)⁶⁰¹, τόν μετέπειτα επί τεσσαράκοντα τρία συναπτά ἔτη (24 Δεκεμβρίου 1821 – 1855)⁶⁰² πρωτοψάλτη του πατριαρχικοῦ ναοῦ. Τόσο ὁ Κωνσταντῖνος ὡς Α' Δομέστικος καί Πρωτοψάλτης ὅσο καί ὁ Ἀντώνιος Λαμπαδάριος⁶⁰³ άντέστησαν στήν έπιβολή τῆς Νέας Μεθόδου μέ τήν κατηγορία ὅτι αὐτή συνέβαλε στήν άλλοίωση του μέλους καί τῆς τέχνης τῆς έκκλησιαστικῆς μουσικῆς⁶⁰⁴.

Ἐπιπλέον καί άλλοι έπιφανεῖς μουσικοί διατύπωσαν τίς άντιρρήσεις τους γιά τό Νέο Σύστημα. Ὁ Βασίλειος Στεφανίδης⁶⁰⁵ νουθετοῦσε μέ άγωνία στήν 145^η παράγραφο του θεωρητικοῦ του πονήματος «Σχεδιάσμα περί Μουσικῆς ἰδιαίτερον Ἐκκλησιαστικῆς» τούς συγχρόνους δασκάλους τῆς μουσικῆς νά διδάσκουν τήν

Πέτρου Ἐφείσου στό Βουκουρέστι, του ἱεροδιακόνου Ἀνθίμου στήν Ὁδησσό, του ἱερέα Γρηγορίου Καλαγάνη στή Βιέννη, καθώς καί τίς περιπτώσεις τῶν ἑλληνικῶν σχολῶν Αἴνου, Ἀνδριανουπόλεως, Κυδωνιῶν, Μιτυλήνης, Τραπεζούντας, Σμύρνης καί Χίου πού εἰσήγαγαν τό μάθημα στά διαδασκτικά τους προγράμματα. Σχετ. μέ τή σχολή τῆς Χίου, βλ. Στρουμπάκης, Διδασκαλία.

⁵⁹⁷ Πρόκειται γιά πληροφορία πού μάς παρέχει ὁ ἱστορικός Γ. Παπαδόπουλος, *Ἐπισκόπησις*, σ. 196, ἐρειδόμενος καί αὐτός επί του ἱστορικοῦ Κούμα, *Γεν. Ἱστοριῶν*, τόμ. 12, σ. 513. Ἀναφέρει ὁ Παπαδόπουλος ὅτι «Καί αὐτός ὁ τότε Πατριάρχης Κύριλλος συμφρονῶν, κατ' άρχάς, τῷ Πρωτοψάλτῃ Μανουήλ άντέστη εἰς τήν παραδοχήν τῆς νέας παρασημαντικῆς, ἀλλ' επί τέλους έπέισθη υπό του Μητροπολίτου Ἐφέσου Διονυσίου καί οὕτω διέταξεν επισήμως τήν εἰσαγωγήν τῆς νέας μεθόδου εἰς τά πατριαρχεῖα καί εἰς τό κλίμα του Οἰκουμενικοῦ Ἱεροῦ», Παπαδόπουλος, ὁ. π., σ. 196.

⁵⁹⁸ Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σσ. 95 – 96.

⁵⁹⁹ Βουδούρης, Μουσικολογικά Α', § 60, σσ. 224 – 225.

⁶⁰⁰ Βουδούρης, Μουσικολογικά Β', § 5, σσ. 21 – 22.

⁶⁰¹ Ἐγινε Α' Δομέστικος, ὅταν ὁ Μανουήλ ανέλαβε τήν πρωτοψαλτεία, περί τό 1805, Τερζόπουλος, *Κωνσταντῖνος Βυζάντιος*, Χρονολογικός – βιογραφικός – έκδοτικός πίνακας, σ. 150.

⁶⁰² Παπαδόπουλος, *Συμβολαί* σ. 336. Πέρι του Κωνσταντῖνου Πρωτοψάλτου γενικά βλ. Παπαδόπουλος, *Συμβολαί* σσ. 336 – 338· Βουδούρης, Μουσικολογικά Α', §§ 80 – 87 σσ. 241 – 250. Ἐμπεριστατωμένη μελέτη γιά τό βίό καί τό ἔργο του αἰδίου Πρωτοψάλτου βλ. μονογραφία: Τερζόπουλος, ὁ. π.

⁶⁰³ Πέρι του Ἀντωνίου Λαμπαδαρίου βλ. Παπαδόπουλος, *Συμβολαί* σ. 338· Βουδούρης, Μουσικολογικά Α', § 78 σ. 240· Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σ. 107.

⁶⁰⁴ Βουδούρης, Μουσικολογικά Α', § 83 σσ. 243 – 244.

⁶⁰⁵ Παπαδόπουλος, *Συμβολαί* σ. 342· Παπαδόπουλος, *Ἐπισκόπησις*, σσ. 203 – 204.

προπαιδεῖαν ἐκείνην⁶⁰⁶, ἐννοώντας τή θεωρία τῆς παλαιᾶς μουσικῆς, ἐνῶ μέ πικρία διαπιστώνει στήν 148^η παράγραφο ὅτι οἱ μελωδίες καί οἱ σχηματισμοί τῶν μεγάλων ὑποστάσεων ἄρχισαν νά πίπτουν στή φθοροποιό λήθη⁶⁰⁷. Ταυτόχρονα, ἐν καιρῷ προσπαθείας τῶν ἐξηγητῶν νά προβάλουν τή σκοπιμότητα τῆς Νέας Μεθόδου, ὁ Χῖος στήν καταγωγή Ἀπόστολος Κώνστας ἤ Κωνστάλας⁶⁰⁸ συστηματοποίησε θεωρητικά⁶⁰⁹ τήν παλαιά μέθοδο καί προέβη στήν καταγραφή ἐξηγήσεων, μέ σκοπό τήν καλύπτερη κατανόησή της.

Βλέπουμε, λοιπόν, ὅτι ὑπῆρχαν ἐνστάσεις ὅσον ἀφορᾷ τή χρήση καί τή χρησιμότητα τῆς Νέας Μεθόδου⁶¹⁰, ἡ σημειογραφία μάλιστα πού ἐχρησιμοποιεῖτο ἐντός τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ, λίγα χρόνια μετά τή μεταρρύθμιση, ἦταν ἡ παλαιά⁶¹¹. Καί ἄν, βεβαίως, ἀποδεχθοῦμε τίς πληροφορίες τοῦ Ἀγγελου Βουδούρη

⁶⁰⁶ Ἀναφέρει συγκεκριμένα: «εἶδε τό πανάγιον Πνεῦμα νά φωτίσῃ τοὺς ἐνεστῶτας διαδασκάλους τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς νά παραδίδωσιν εἰς τοὺς ἰδίους μαθητάς τήν προπαιδεῖαν ἐκείνην, ἥτις συνίσταται ἀπό θέσεις καί γραμμᾶς, ὅπου εἰς τά ἐκκλησιαστικά βιβλία ἔμαθον, πρὸς εὐκολίαν μεγαλωτάτην, καί ταχεῖαν ἐπίδοσιν τῶν σπουδάζοντων εἰς αὐτούς», Στεφανίδης, *Σχεδιάσμα*, § 145 σ. 90.

⁶⁰⁷ Ἐδῶ βρίσκεται καί ἡ οὐσία τῶν ἐνστάσεων του σχετικά μέ τή Νέα Μέθοδο: «Τοῦτο δέ βλέπω, ὅτι ὁ σχηματισμός τῶν μεγάλων ἐκείνων ὑποστάσεων ἀπό ἡμέρας εἰς ἡμέραν διαφθείρεται, ἐπειδὴ οἱ μαθηταί δέν μανθάνουσι διά ζώσης φωνῆς τοὺς σχηματισμούς αὐτῶν τῶν ὑποστάσεων, ἀλλὰ πάσχουσι μέ ἐξήγησιν τινά νά τάς μανθάνωσιν, αἱ ὁποῖαι ἐξηγήσεις, ὁποῖαι καί ἂν ᾧσιν, ἔπρεπε νά χρησιμεύουν εἰς τό νά ἀνακαλεῖ εἰς τήν μνήμην του ὁ μαθητής τάς ὑποστάσεις αὐτάς, ἀφοῦ τάς μάθῃ διά ζώσης φωνῆς καί τάς γνωρίζῃ· ὅχι δέ αἱ ἐξηγήσεις νά προξενήσωσιν εἰς τόν μαθητήν τελείαν τῶν παλαιῶν μουσικῶν βιβλίων ἀκαταληψίαν, καί ἐπομένως νά ὑστερήσωσιν αὐτόν ἀπό τόν σεμνόν ἐκκλησιαστικόν σχηματισμόν, τοῦ ὁποῖου ἡ λεπτότης καί εὐστροφία, ὡς ἡδὴ εἶπον, εἰς ἐντελῆ καί ἀκριβῆ γραφήν δέν ὑπάγεται», Στεφανίδης, *Σχεδιάσμα*, § 148 σσ. 92 – 93.

⁶⁰⁸ Ἐμπεριστατωμένη μελέτη γιά τό βίο καί τό ἔργο τοῦ Ἀποστόλου, βλ. Ἀποστολόπουλος, *Κώνστας*, ὅπου καί ἐκδеше προηγούμενων βιβλιογραφικῶν ἀναφορῶν (σσ. 33 – 36).

⁶⁰⁹ «Τεχνολογία σὺν Θεῷ ἁγίῳ περιέχουσα τοὺς ὁκτὼ τρόπους τῆς μουσικῆς τέχνης, τῶν τε φθόγγων τε καί ἐνεργειῶν, ἀργίων τε καί σχημάτων, ἤχων τε καί φθορῶν, ὀρθογραφίας τε καί κανονικῶν γραμμῶν, συντεθείσης παρὰ τῶν τῆς ἁγίας μεγάλης Ἐκκλησίας πρωτίστων διδασκάλων τοῦ Γένους ἡμῶν καί κατὰ Θεοῦ οἰκονομίας ἐφευρεθείσης ὑπ' ἐμοῦ Ἀποστόλου υἱοῦ τοῦ ποτὲ ἰωάννου ἱερέως καί νομοφύλακος Χίου τοῦπίκλιν Κώνστα· ἐν ἔτει σωτηρίῳ αὐ^Ϟ. μετεγράφη δὲ ἐν ἔτει σωτηρίῳ αὐ^Ϟ», Κώνστας, *Θεωρητικόν*, σ. 15. Πρόκειται γιά φῶτο - ἀναστατική ἐκδοση τοῦ τελευταίου γνωστοῦ χρονολογημένου Θεωρητικοῦ τοῦ Ἀποστόλου Κώνστα πού εἶναι ὁ κῶδ. EBE 1867 (ΙΘ' αἰ., 1820), πρβλ. ἐργογραφικό κατάλογο τοῦ Ἀποστόλου στό Ἀποστολόπουλος, *Κώνστας*, σσ. 47 – 56.

⁶¹⁰ Ἄλλες αἰτιάσεις ἐναντίον τῆς Νέας Σημειογραφίας καί τῶν «Τριῶν Διδασκάλων» ἦταν ὅτι οἱ τελευταῖοι «εἰς τό πρακτικόν μέρος ἀπέτυχον, ὡς μεταδόντες ἡμῖν πλημμελεῖ δὴθεν καί ἐσφαλμένην μετάφρασιν τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν μελωδιῶν», Παπαδοπούλου, *Ἐπισκόπησις*, σ. 196. Οἱ ἐμμένοντες στό παλαιό σύστημα εἶχαν ἐπιφυλάξεις στό κατά πόσον ἔγινε «ἀκριβὴς μεταφορά καί διατήρηση τῆς ἐνέργειας ὧν τῶν σημαδιῶν καί ὑποστάσεων τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας στοὺς ἐπόμενους χρόνους», Βερύκιος, *Μεταρρύθμιση*, σ. 60. Ἐπίσης, πίστευαν ὅτι ἡ χρήση τῆς νέας παρασημαντικῆς προοριζόταν στό νά διευκολύνει τή σπουδὴ καί μάθησιν τῆς μουσικῆς καί ὅχι στό νά ἀντικαταστήσει τή γνώση τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας, κάτι πού διαφαίνεται στά γραφόμενα τοῦ Βασιλείου Στεφανίδη, ὅ.π. π. καί τό διαπιστώνει, ὁμοίως, καί ὁ Σίμων Καρᾶς, *Σημειογραφία*, σσ. 17 – 18. Πίστευαν, τέλος, ὅτι ἡ Νέα Μέθοδος προοριζόταν, κυρίως, γιά τοὺς ἐξωτερικοὺς ψάλτες πού ἔπασχαν ἀπὸ μεγάλη ἀνομοιογένεια στήν ἐρμηνεία τῶν μουσικῶν φράσεων, κάτι πού ἦταν ἄγνωστο στοὺς πατριαρχικοὺς ψάλτες, οἱ ὁποῖοι μέ αὐστηρὴ προσήλωση τηροῦσαν τήν παραδοσιακὴ μελωδία τῶν ὕμνων, πρβλ. Βουδούρης, *Ἡμερολόγιον*, § 203 σ. 139, § 205 σ. 140, § 220 σ. 147.

⁶¹¹ Μετά τό θάνατο τοῦ Μανουήλ Πρωτοψάλτη, τήν πρωτοψαλτεία ἀνέλαβε ὁ Γρηγόριος, ἕνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἐξηγητές, ὁ ὁποῖος καί θά χρησιμοποιεῖσε τή νέα ἐξηγητικὴ σημειογραφία. Μετά τό θάνατο τοῦ Γρηγορίου (23 Δεκεμβρίου 1821), ὁ διάδοχός του Κωνσταντῖνος Πρωτοψάλτης ἐψάλλε μετὰ τοῦ Ἀντωνίου Λαμπαδαρίου χρησιμοποιώντας τή σημειογραφία τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου. Σύμφωνα μέ τήν πληροφορία τοῦ Γ. Παπαδόπουλου, *Ἐπισκόπησις*, σσ. 196 – 197, «ἐπὶ ὅλην δέ εἰκοσαετίαν πολλοὶ τῶν μουσικῶν ἐψάλλον

ὅτι «ἀκόμη καί οἱ σπουδάζοντες τήν ἐκκλησιαστικήν μουσικήν μέ τό νέον σύστημα, ὅταν εἰσέρχοντο εἰς τήν ὑπηρεσίαν τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νά ἀπομάθουν ὅ, τι ἐγνώριζαν καί νά ἐκμάθουν τά μέλη τά μουσικά, ὅπως ταῦτα ἀκριβῶς συνειθίζετο νά ψάλλωνται ἐκεῖ παρά τῶν πατριαρχικῶν ψαλτῶν»⁶¹² καί ὅτι «μετά τήν γενομένην μεταρρύθμισιν...οἱ πατριαρχικοί διδάσκαλοι ἠκολούθουν τήν ἰσχύουσάν μέσα εἰς τόν πατριαρχικόν ναόν μουσικήν παράδοσιν»⁶¹³, τότε εἴμαστε σέ θέση νά καταλάβουμε τό κλίμα πού ἐπικρατοῦσε στούς μουσικούς κύκλους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καί μάλιστα τοὺς πατριαρχικούς.

Ὁ Νικόλαος, ὅπως δὴ ποτε θά εἶχε πληροφορηθεῖ τή μουσική κατάσταση καί θά εἶχε διαμορφώσει προσωπική ἄποψη γιά τό ζήτημα, ἡ ὁποία φαίνεται ἀπό τή στάση πού τήρησε ἔναντι τῆς Νέας Μεθόδου, τόσο ὡς ψάλτης, ὅσο ἀργότερα καί ὡς ἐξηγητής. Δέν εἶναι δύσκολο νά ἀντιληφθοῦμε, λαμβάνοντας ἐπιπλέον ὑπ' ὄψιν μας τήν ιδιότητά του ὡς πρωτοψάλτη τοῦ Πρωτάτου κατὰ τό 1820, τό δικαιολογημένο ἴσως δισταγμό του νά ἀποδεχθεῖ ἀβασάνιστα ἓνα νέο σύστημα, ὅταν οἱ πατριαρχικοί ψάλτες ἐνίσταντο. Τό Ἅγιον Ὅρος, ὡς κατ' ἐξοχήν χῶρος τῆς μακραίωνης ἐκκλησιαστικῆς παράδοσης, μᾶλλον δύσκολα θά ὑπαγόρευε στόν πρωτοψάλτη τῆς πρωτεύουσάς του νά ἀπεμπολήσει τό παλαιό – ἴσως ταυτισμένο καί μέ τήν ἔννοια τοῦ παραδοσιακοῦ – σύστημα καί νά προχωρήσει στή νέα γραφή.

6. Ὁ Νικόλαος ἔρχεται σέ ἐπαφή μέ τό νέο σύστημα.

Ἀπό τά ἀνωτέρω λεχθέντα φαίνεται ὅτι ἡ χρήση τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας ἦταν ζήτημα ἐπιλογῆς τοῦ ἀγιορείτη μουσικοῦ καί ὄχι ἄγνοιας τῶν μουσικῶν πραγμάτων πού διαμορφώνονταν τήν ἐποχή ἐκείνη. Ἀπό ποῦ, ὅμως, προῆλθε ἡ γνώση τοῦ Νέου Συστήματος στό Νικόλαο;

Στοιχεῖα πού νά δείχνουν ὅτι ὁ Νικόλαος μαθήτευσε κοντά σέ κάποιο διδάσκαλο τῆς Νέας Σημειογραφίας δέν ὑπάρχουν. Ἡ ὑπόνοια ὅτι βρέθηκε στήν Κωνσταντινούπολη καί μαθήτευσε κοντά στοὺς ἐξηγητές καί διδασκάλους τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς δέν ἔχει ἐπιβεβαιωθεῖ μέχρι στιγμῆς μέ ἀπτές ἀποδείξεις. Ὡστόσο, εἶναι πολύ πιθανόν νά εἶχε ἐπαφές μέ ψάλτες πού γνώριζαν τή νέα γραφή καί πού ἐνδεχομένως τόν ἐνημέρωσαν γιά τίς ἀλλαγές τοῦ νέου συστήματος. Τό νέο σύστημα, ὡς ὑπεραπλουστευμένο ἔναντι τοῦ παλαιοῦ, θά προκαλοῦσε ἄραγε σοβαρό προβληματισμό στό Νικόλαο, ὁ ὁποῖος ἐψάλλε καί ἔγραφε στό σύνθετο παλαιό; Ἄν, λοιπόν, ἡ γνώση δέν προερχόταν ἀπό κάποια πληροφόρηση ἢ διδασκαλία ἄλλων προσώπων ἐγκρατῶν τῆς νέας μεθόδου, τότε, ἂν μή τι ἄλλο, θά προερχόταν ἀπό τίς ἐμβριθεῖς παρατηρήσεις τοῦ μουσικολογιώτατου Νικολάου Δοχειαρίτου ἐπὶ τῶν φαινομένων αὐτῆς. Τό βέβαιο εἶναι ὅτι, ὅταν ὁ Νικόλαος ἀντέγραφε τά Εἰρμολόγια Παντ. 989 καί Καρακ. 226 κατὰ τήν περίοδο μεταξύ τῶν ἐτῶν 1819

δεξιόθεν ἐκ βιβλίων γεγραμμένων διά τῆς παρασημαντικῆς Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, ἀριστερόθεν δέ ἐκ τῶν τοῦ νέου συστήματος ἢ καί τὰν ἀπαλιν...».

⁶¹² Βουδούρης, Ἡμερολόγιον, § 204, σ. 140.

⁶¹³ Βουδούρης, ὅπ. π., § 203 σ. 139.

καί 1825⁶¹⁴, είχε στή διάθεσή του τίς ἐξηγήσεις τῶν Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος καί Γρηγορίου Πρωτοψάλτου. Ἡ ἀντιγραφή τῶν κειμένων αὐτῇ καθ' ἑαυτή μᾶς ὁδηγεῖ στήν πεποιθήση ὅτι ὁ Νικόλαος δέν ἀκολούθησε μία μηχανική καί ἄνευ οὐσίας ἐργασία ἐπὶ τῶν κειμένων. Ἡ, ἐκ μέρους τοῦ Νικολάου δέ, παρεμβολή τροποποιήσεων ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τους⁶¹⁵, παρά τό γεγονός ὅτι παρατηρεῖται σέ ὅλα τά χφ Εἰρμολόγια καί Ἀνθολογίες τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, προσεπιμαρτυρεῖ τήν ἐνσυνειδήτη ἐπεξεργασία, ἄρα καί γνώση, τοῦ ὕλικου τους.

Τό εἰρμολόγιο τῆς νέας σημειογραφίας Παντ. 989 μέ τή στηριζόμενη ἐπὶ σοβαρῶν ἐρεισμάτων χρονική του τοποθέτηση μεταξύ τῶν ἐτῶν 1815 – 1821 καί οἱ κώδικες τῆς παλαιᾶς Δοχ. 341 [Ἀνθολογία] καί Χιλαν. 88 (1022) [Εἰρμολόγιο] μέ χρονολογίες 1822 καί 1823 ἀντίστοιχα, μᾶς ὁδηγοῦν ἐπαγωγικά στήν ἀντιδιαστολή μεταξύ τῶν ἐννοιῶν γνώση τοῦ νέου συστήματος καί χρήση τοῦ αὐτοῦ συστήματος. Ἡ ἐνέργεια αὐτῇ εἶναι ἀναγκαία ἐκ τῶν πραγμάτων, γιά νά διευκρινιστοῦν δύο διαφορετικές καταστάσεις, ὅσον ἀφορᾷ τήν ἀντιμετώπιση τῆς νέας σημειογραφίας ἐκ μέρους τοῦ Νικολάου. Ἡ γνώση τῆς νέας γραφῆς δέν σηματοδοτεῖ ὅπωςδήποτε καί τή χρήση της, πέρα ἀπό τόν κοινό τόπο τῶν ἐννοιῶν πού εἶναι ἡ γνώση τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ συστήματος. Ἡ ὕπαρξη τῶν προαναφερθέντων κωδίκων μέ πρωθύστερη χρονικά χρήση τῶν σημειογραφιῶν μᾶς ὁδηγεῖ στό νά δεχθοῦμε ὅτι ὁ Νικόλαος γνώριζε ἀσφαλῶς τό νέο σύστημα ἤδη ἀπό νωρίς, ἀλλά προφανῶς εἶχε ἐπιλέξει νά μήν τό χρησιμοποιεῖ στήν προσωπική του ψαλτική δραστηριότητα. Οἱ λόγοι θά ἦταν πολλοί, ὅπως οἱ ἀντιρρήσεις του γενικῶς μέ τό σύστημα, ἡ μή ἀναγκαιότητά του – ὡς ἐκείνη τή στιγμή – στήν

⁶¹⁴ Ὁ Γρ. Στάθης τοποθετεῖ τοὺς κώδικες στό ἀ' ἡμισυ τοῦ ΙΘ' αἰ., βλ. Στάθης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 364 – 365 (γιά τόν Παντ. 989)· Στάθης, *Χειρόγραφα Γ'*, σ. 436 (γιά τόν Καρακ. 226). Ἐντούτοις, ὑπάρχουν ἐσωτερικά στοιχεῖα πού μᾶς ὑποβοηθοῦν νά προσεγγίσουμε τόν πιθανό χρόνο συγγραφῆς τους: στό εἰρμολόγιο Παντ. 989, ὁ Χουρμούζιος ὀνομάζεται διδάσκαλος τῆς Νέας Μουσικῆς Σχολῆς ἢ ἀπλά διδάσκαλος, πρβλ. φ. 1r: *Ἀντίφωνα κατ' ἥχον μελοποιηθέντα παρὰ Χουρμουζίου διδασκάλου τῆς Νέας Μουσικῆς σχολῆς* φ. 186v: *Τὸ παρὸν ψάλλεται χάριν ἀσκήσεως τῶν μαθητῶν καὶ οὐχὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐμελοποιήθη δὲ παρὰ κυρ Χουρμουζίου διδασκάλου, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Κύριε ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις*. Ὁ χαρακτηρισμός διδάσκαλος τῆς Νέας Μουσικῆς Σχολῆς μᾶς παραπέμπει ἀναμφισβήτητα στήν περίοδο μεταξύ 1815 καί 1821, κατὰ τήν ὁποία δάσκαλος τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς ἦταν ὁ Χουρμούζιος. Στό εἰρμολόγιο Καρακ. 226 ὁ Γρηγόριος ἀναφέρεται ὡς Πρωτοψάλτης, ιδιότητα πού μᾶς παραπέμπει στήν περίοδο μεταξύ 1819 καί 1821, ἐνῶ ὁ Χουρμούζιος μόνο ὡς Χαρτοφύλαξ καί ὅχι ὡς διδάσκαλος, πρβλ. φ. 1r: *Εἰρμολόγιον τῶν Καταβασιῶν τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, ποιηθέν παρὰ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, νῦν δὲ ἐξηγηθέν εἰς τὴν Νέαν Μουσικὴν παρὰ Γρηγορίου Πρωτοψάλτου, Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος*. Ἐνα ἄλλο σημαντικὸ στοιχεῖο ἐντὸς τοῦ ἰδίου εἰρμολογίου πού ὑποδεικνύει στενότερη χρονολόγηση, ἀπὸ τό 1822 καί ἐντεῦθεν εἶναι τό σημείωμα τοῦ Νικολάου στό φ. 78v, κατὰ τό ὁποῖο *Τὰ εὐλογητάρια ἐξηγήθησαν εἰς τὴν Ἀνθολογίαν*. Ἡ ἀναφερόμενη Ἀνθολογία εἶναι ἡ, δυστυχῶς, μή ἐντοπισθεῖσα, ἐξηγήση τῆς Ἀνθολογίας Δοχ. 341 πού γράφτηκε τό 1822. Συνεπῶς, ὁ κώδ. Καρακ. 226 εἶναι μεταγενέστερος τοῦ ἐτους 1822 καί ὅπωςδήποτε μεταγενέστερος τοῦ εἰρμολογίου Παντ. 989.

⁶¹⁵ Στοιχεῖο παρεμβολῆς στή σειρά τῶν περιεχομένων μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἡ σέ ἄλλο σημείο τοῦ κώδικα τοποθέτηση κάποιων μελῶν: Παντ. 989, φ. 183v: *Τὸν νυμφῶνα σου βλέπω ἐγράφη εἰς τὸν κανόνα τοῦ Νυμφίου*· τὸ δὲ τὸν ληστὴν αὐθημερόν, εἰς τὸν κανόνα τῆς μεγάλης Πέμπτης βλ. καί Καρακ. 226, φ. 85r: *Τὸν τάφον σου σωτὴρ ἐγράφη ὅπισθεν ἐν τῷ κανόνι τοῦ μεγάλου Σαββάτου* φ. 94v: *ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος, ὁ Νυμφίος, τὸ Ὅτε οἱ ἐνδοξοὶ μαθηταὶ ἐγράφησαν εἰς τὴν Ἀνθολογίαν*.

ψαλτική διακονία καί κατ' επέκταση ὁ ψαλτικός του περίγυρος⁶¹⁶. Ὅλ' αὐτά ἀλληλοσυνδυαζόμενα δέν θά τόν πίεζαν νά ἀποβάλλει ἀμέσως τό παλαιό σύστημα καί νά υἱοθετήσει τό νέο.

Τό ἐπόμενο ζήτημα, λοιπόν, πού τίθεται μετά τούς παραπάνω προβληματισμούς εἶναι πότε ὁ Νικόλαος στράφηκε στή χρήση τοῦ Νέου Συστήματος. Πότε τοποθετεῖται τό μεταίχμιο μεταστροφῆς στήν ἐξελιγμένη σημειογραφική πραγματικότητα; Ἄν λάβουμε ὑπ' ὄψιν μας ὅτι ὁ τελευταῖος γνωστός κώδικας τοῦ Νικολάου στήν παλαιά σημειογραφία τοποθετεῖται τό 1823 καί ὅτι τό εἰρμολόγιο Καρακ. 226 ἀντιγράφηκε μεταξύ τῶν ἐτῶν 1821 καί 1825, εἴμαστε σέ θέση νά ὑποστηρίξουμε ὅτι ἡ στροφή πρὸς τή νέα σημειογραφία συντελέστηκε σταδιακά τή χρονική περίοδο μεταξύ 1823 καί 1825. Σ' αὐτό συνηγορεῖ καί ἡ μὴ ἐντοπισθεῖσα Ἀνθολογία⁶¹⁷ πού ἀποτελεῖ τήν ἐξήγηση τῆς Ἀνθολογίας τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας Δοχ. 341⁶¹⁸ καί ὁπωςδήποτε ἐξηγήθηκε μετά τό 1822⁶¹⁹.

Στή μεταστροφή τοῦ Νικολάου, ἐνδεχομένως, συνετέλεσε καί ἡ ἀνάπτυξη τῆς μουσικῆς τυπογραφίας. Εἶναι γενικά παραδεκτό ὅτι ἡ εὐεργετική γιὰ τή Νέα Σημειογραφία ἐπινόηση τῆς τυπογραφίας εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τήν ὀριστική ἐπιβολή της. Ὁ Νικόλαος Δοχειαρίτης, βλέποντας τά ἐντυπα μουσικά βιβλία καί τήν ἐξάπλωση τῆς Νέας Μεθόδου, θά συνειδητοποίησε ὅτι τό μέλλον ἀνήκει στή νέα γραφή. Ταυτόχρονα, ἡ ἀνάπτυξη τῆς μουσικῆς τυπογραφίας ἔδωσε τό χειρόγραφο σέ δεύτερη μοίρα. Ἡ μουσική γνώση δέν ἦταν ἤ δέ φάνταζε πλέον συνυφασμένη μέ τή χειρόγραφη παράδοση, καθὼς ἡ ἐξάπλωση τοῦ μουσικοῦ βιβλίου ἀπάλλαξε τούς μαθητιῶντας «ἀπό τό πολύμοχθον, καί τέλος ἀφόρητον ἐκεῖνο τῆς μουσικῆς γράψιμον»⁶²⁰. Ὁ Νικόλαος, ὡς βιβλιογράφος καί μάλιστα ἐπ' ἀμοιβῇ⁶²¹, ἴσως ἔπρεπε νά προσαρμοστεῖ στά νέα δεδομένα, ὅπως ἔσπευσαν νά πράξουν καί ἄλλοι βιβλιογράφοι πού εἶχαν ἀντιρρήσεις, θεωρητικές κυρίως, στό νέο σύστημα⁶²².

⁶¹⁶ Σίγουρα θά ὑπῆρχαν πολλοί ἀγιορεῖτες μεγάλης ἡλικίας συμψάλλοντες μέ τό Νικόλαο (π.χ. Συνέσιος Ἱερήρης) πού θά ἔψαλλαν μέ τό παλαιό σύστημα καί δέν θά εἶχαν ἀνάγκη τό νέο σύστημα, γιὰ νά μελωδῇσιν στίς μοναστικές ἀκολουθίες.

⁶¹⁷ Βλ. Παράρτημα, Χρονολογικό Πίνακα τῶν Χειρογράφων τῆς Συλλογῆς.

⁶¹⁸ Τοῦτο προκύπτει ἀπό τήν ἐκπληκτική ὁμοιότητα τῶν ἐπίτιτλων σημειωμάτων τῶν δύο κωδίκων, τοῦ Δοχ. 341 τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας καί τοῦ ἀγνώστου τῆς νέας. Φωτογραφία τοῦ πρώτου φ. πού περιέχει καί τό ἐπίτιτλο σημείωμα ἐξέδωσε ὁ Λ. Ἀγγελόπουλος, Γούτας, σ. 674, εἰκον. 7. Ἡ χρονολογία γραφῆς τοῦ Δοχ. 341 (1822) ἐνισχύει τήν ἄποψη ὅτι ὁ Νικόλαος δραστηριοποιήθηκε στή νέα σημειογραφία σταδιακά κατὰ τήν περίοδο 1821 – 1825.

⁶¹⁹ Χρονία γραφῆς τῆς Ἀνθολογίας τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας.

⁶²⁰ Θάμυρις, *Εἰσαγωγή*, σ. ἀ'.

⁶²¹ Ἀναλυτικότερα γιὰ τό Νικόλαο ὡς κωδικογράφος, βλ. Μέρος Α', Κεφ. Β', 1.

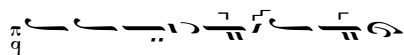
⁶²² Χαρακτηριστικό παράδειγμα εἶναι ὁ Ἀπόστολος Κώνστας, ὁ ὁποῖος ἀπό τό 1821 καί μετά συνέγραψε κώδικες βασισμένους στή Νέα σημειογραφία, διαδίδοντας τίς ἐξηγήσεις τῶν Γρηγορίου Πρωτοψάλτου καί Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, πρβλ. κώδ. Καρακ. 230 (1821), Ἀνθολογία, ἐργογραφικός κατάλογος τοῦ Ἀποστόλου, βλ. Ἀποστολόπουλος, *Κώνστας*, σ. 51· γιὰ ἀναλυτική περιγραφή τοῦ κώδ., βλ. Στάθης, *Χειρόγραφα Γ'*, σ. 446. Ἕνας ἄλλος βιβλιογράφος, προσερχόμενος ἀπό τόν ἀγιορειτικό χώρο πού δραστηριοποιήθηκε τόσο στήν παλαιά σημειογραφία, ὅσο καί στή νέα, εἶναι ὁ Ματθαῖος Ἐφέσιος Βατοπαιδινός, βλ. Χατζηγιακουμῆς, *Σχεδιάσμα*, σ. 107· Στάθης, *Χειρόγραφα Βατοπαιδίου*, σ. 603 (ἀπλή ἀναφορά).

3. Από τήν ἀποδοχή τοῦ Νέου Συστήματος, στή χρήση καί διάδοση τῶν ἐξηγήσεων.

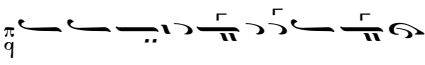
Ἡ ἀποδοχή τοῦ Νέου Συστήματος ἀπό τό Νικόλαο Δοχειαρίτη συνδέεται ἄρρηκτα μέ τήν κατάρτιση κωδίκων πού περιεῖχαν τίς ἐξηγήσεις μελῶν στή Νέα Σημειογραφία. Ὅπως ἔχουμε ἐπισημάνει στήν πρῆλ περί πηγῶν τῶν κωδίκων τοῦ Νικολάου, ἡ ἀλλαγὴ τῆς σημειογραφίας δημιούργησε τήν ἀνάγκη ἐφοδιασμοῦ μέ ἐξηγημένα μέλη, τά ὁποῖα θά χρησιμοποιοῦνταν στήν καθημερινή ψαλτική πράξη. Ἀποτέλεσμα τῆς ἀνάγκης αὐτῆς ἦταν ἡ ἄμεση κατάρτιση τῶν ἀνδολογιῶν Δοχ. 360, Δοχ. 362, Δοχ. 370 καί Χίλιαν. 148 (1007). Οἱ κώδικες περιέχουν μέλη τῆς Παπαδικῆς, κατ' ἐξήγησιν κυρίως τοῦ Γρηγορίου Πρωτοψάλτου, γεγονός πού μᾶς ὁδηγεῖ στό συμπέρασμα ὅτι ὁ Νικόλαος ἐπέλεξε ἐξ ἀρχῆς νά υἱοθετήσῃ τήν ἐξηγητική ἀτραπό τοῦ Γρηγορίου, τήν ὁποία δέν ἐγκατέλειψε οὔτε καί μετά τήν ἐκδοση τοῦ ἔντυπου *Ταμείου Ἀνδολογίας Χουρμουζίου* Α' - Β' 1824 ἀπό τόν ἐκδότῃ καί ἐξηγητῇ Χουρμούζιο Χαρτοφύλακα⁶²³. Τά κείμενα πλησιάζουν μορφολογικά, παρά τίς ὑφιστάμενες σημειογραφικές διαφορές⁶²⁴, περισσότερο τίς ἐκδεδομένες ἀπό τήν *Πανδέκτη* 1850 - 1 ἐξηγήσεις τοῦ Γρηγορίου, παρά τά ἀπό τόν Θεόδωρο Φωκαέα ἐκδοθέντα κείμενα τοῦ *Ταμείου Ἀνδολογίας Γρηγορίου* Α' - Β' 1834. Αὐτό σημαίνει ὅτι ἀπό πολύ νωρίς⁶²⁵ εἶχε περιέλθει στά χέρια τοῦ

⁶²³ Ἐνα μέρος τῶν συσταχθέντων προσθηκῶν στό ἔντυπο ἀφορᾷ ἐξηγήσεις τοῦ Γρηγορίου Πρωτοψάλτου. Πρόκειται γιά τά μέλη: *Κεκραγάρια* τοῦ Δαμασκηνοῦ, Δοχ. 471, φ. 15ν - 28ε, *Κεκραγάρια* κατ' ἥχον ἄτινα ἐμελουργήθησαν παρὰ τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἥχος Α' *Κε* Πασαπνοάρια τοῦ Ὁρδρου, φ. 124ν - 129ν, *Πασαπνοάρια* τοῦ Ὁρδρου κύρ Ἰωάννου Πρωτοψάλτου.

⁶²⁴ Ὑστερα ἀπὸ συγκριτικὴ ἀντιπαραβολὴ τῶν κειμένων τῶν ἀνδολογιῶν μέ τά κείμενα τῆς τρίτομης ἀνδολογίας καί τά ἐκδεδομένα μέλη τῆς *Πανδέκτης* 1850 καί τοῦ *Ταμείου Ἀνδολογίας Γρηγορίου* 1834, διαπιστώθηκαν ὁρισμένες σημειογραφικές διαφορές, ἡσσονος σημασίας, πού δέν ἐπηρεάζουν τό τελικὸ ἄκουσμα τῆς μελωδίας. Οἱ διαφοροποιήσεις ὁμαδοποιοῦνται στίς παρακάτω κατηγορίες: 1) σήμανση περισσοτέρων φθορῶν καί μαρτυριῶν γιά διευκρινιστικούς λόγους· 2) σήμανση φθορῶν σέ διαφορετικὰ σημεία· 3) χρῆση διαφορετικῶν σηματοφῶνων τῆς ἴδιας ὀξύτητας (π.χ. ὀλίγου ἀντί πεταστῆς)· 4) δαπάνη περισσώτερων ἢ λιγότερων χρόνων· 5) καταγραφή τῆς μελωδίας μέ διαφορετικὸ τό χρονικὸ προσδιορισμό: ἐνδεικτικὸ παρ. ἀπὸ τό *Πασαπνοάριο* τοῦ Ἰακώβου Α' ἥχος, Δοχ. 360, φ. 118r:

Αι νε σα α α α α α τω

Ταμειὸν Ἀνδολογίας Γρηγορίου 1834, σ. 341

Αι νε σα α α α α α τω

⁶²⁵ Μέ βάση τά παραπάνω στοιχεῖα μπορούμε νά προσδιορίσουμε χρονολογικά τὴ δραστηριότητα τοῦ Νικολάου γιά τήν κατάρτιση κωδίκων, ὅπωςδῆποτε πρὶν τήν ἐκδοση τοῦ 1834, καθόσον ἡ σύγκριση τῶν στοιχείων δείχνει ὅτι ὁ Νικόλαος δέν ἀντέγραψε τίς συγκεκριμένες ἀνδολογίες ἀπὸ τήν ὕλη τοῦ ἔντυπου τοῦ 1834. Ἀλλωστε, ὅπως ἐπισημάνθηκε ἀνωτέρω μέ τά εἰρμολόγια Παντ. 929 καί Καρ. 226 καί μέ τήν ἐξηγημένη στή νέα σημειογραφία Ἀνδολογία τῶν Ἀθηνῶν, ἡ ἐπαφή τοῦ Νικολάου μέ τά ἐξηγημένα κείμενα εἶχε πραγματοποιηθεῖ μεταξύ τῶν ἐτῶν 1819 - 1825. Ἐνα ἄλλο στοιχεῖο, τό ὁποῖο δείχνει τήν πρώτη ἐκείνη δραστηριότητα τοῦ Νικολάου πρὸς ἀντιγραφή τῶν πρὸ ὀλίγου ἐξηγηθέντων μελῶν εἶναι ἡ χρῆση τοῦ παλαιοῦ σημαδίου τῆς κόκκινης *θαρείας* στά κείμενα τῶν ἀνδολογιῶν. Τό σημάδι τῆς κόκκινης *θαρείας* παύει νά παρασημειοῦται στίς προσαρμογές τῶν μελῶν στή σλαβωνικὴ λειτουργικὴ γλῶσσα, οἱ ὁποῖες πραγματοποιήθηκαν μετὰ τό 1834 καί βασίστηκαν στή ἐκδοση τοῦ *Ταμείου Ἀνδολογίας Γρηγορίου*

Νικολάου κάποια άλλη χειρόγραφη πηγή με εξηγήσεις του Γρηγορίου, στην οποία βασίστηκε για την κατάρτιση των ανθολογιών⁶²⁶.

Ἡ σημασία τῆς ἀντιγραφῆς τῶν ἐξηγήσεων εἶναι πολλαπλῇ. Διὰ τῆς ἀντιγραφῆς ὁ Νικόλαος διέδωσε τό ἐξηγητικό ἔργο τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν δασκάλων, ὁπότε μπορούμε νά μιλήσουμε γιά μία πρώτη μορφή προσφορᾶς τοῦ Νικολάου στό ἔργο τῆς ἐξήγησης. Διὰ τῆς ἀντιγραφῆς ὁ Νικόλαος ἔγινε κάτοχος τοῦ ἐξηγημένου ὕλικου, τό ὁποῖο υἱοθέτησε, ἐγκολπώθηκε, μελέτησε καί ἀποκωδικοποίησε. Ἡ ἄριστη γνώση τοῦ ὕλικου εἶναι βέβαιον, ἔπειτα ἀπό σχετική ἐπεξεργασία, ὅτι θά τόν βοηθοῦσε νά προχωρήσει στίς δικές του ἐξηγητικές προσπάθειες σέ μέλη πού δέν εἶχαν ἐξηγηθεῖ ὡς τότε ἢ χρειάζονταν νά καταγραφοῦν μέ μία διαφορετική ἐξηγητική ἐκδοχή. Αὕτη εἶναι καί ἡ σημαντικότερη πτυχή τῆς προσφορᾶς τοῦ Νικολάου στόν τομέα τῆς ἐξήγησης.

4. Ἀπό τήν ἀποδοχή τοῦ Νέου Συστήματος στήν ἐξηγητική δραστηριότητα.

Ἡ ἐξήγηση ὡς πρακτική προϋποθέτει τή γνώση τοῦ συστήματος στό ὁποῖο μεταφέρονται τά ἐξηγημένα μέλη. Σημεῖο τομῆς τοῦ Νικολάου μέ τοὺς λοιπούς γνώστες τῆς νέας γραφῆς εἶναι τό ὅτι δέν παρέμεινε στήν ἀπλή γνώση ἀλλά προχώρησε στήν ἐξήγηση – μεταφορά τῶν παλαιῶν μελῶν στή νέα. Αὐτό ἀναμφισβήτητα προϋπέθετε σοβαρή καί ὁλοκληρωμένη γνώση τῶν μηχανισμῶν τοῦ παλαιοῦ καί τοῦ νέου συστήματος, συνειδητοποίηση τῆς ἀναγκαιότητας τῆς ἐξηγητικῆς δραστηριότητος καί ἐντοπισμό τῶν μουσικῶν ἀναγκῶν, ὅπου ὑπάρχουν ἀνεξήγητα μέλη. Τά εἰρμολόγια Παντ. 989 καί Καρακ. 226, ἐξηγήσεις τῶν Χουρμουζίου καί Γρηγορίου, δηλώνουν ὅτι ὁ Νικόλαος εἶχε ἔρθει σ' ἐπαφή μέ τά ἐξηγημένα κείμενα καί ὅτι ἡ ἐξήγηση, ὡς φαινόμενο τῆς νέας σημειογραφίας, τοῦ ἦταν γνωστό. Ἀκολουθοῦν ἄλλοι δύο κώδικες, ὁ Δοχ. 343 καί ὁ Λαύρας Θ 160, ὅπου πλέον ὁ Νικόλαος ἐμφανίζεται ὡς ἐξηγητής τῆς Νέας Σημειογραφίας.

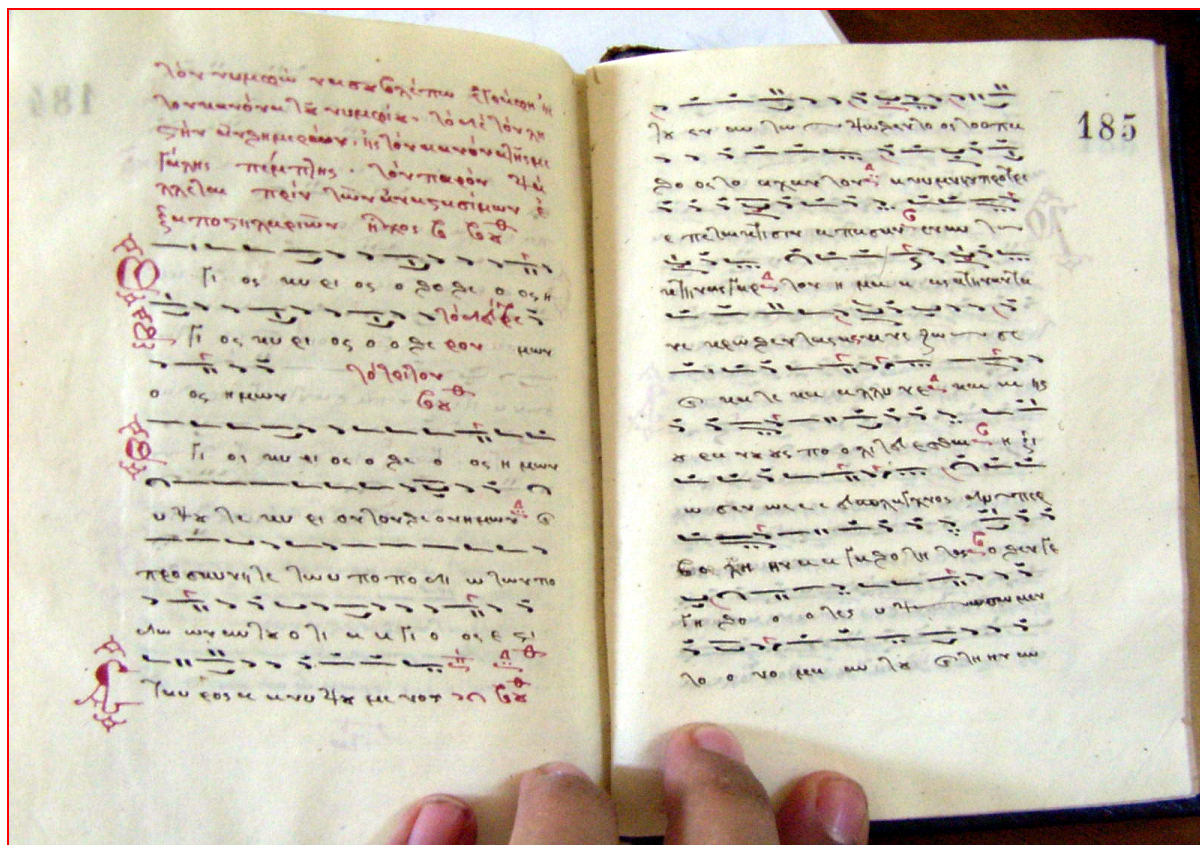
α. Οἱ πρώτες ἀπόπειρες ἐξήγησης - ἡ ἐνδιάμεση ἀναλυτική σημειογραφία.

Τό εἰρμολόγιο Παντ. 989, ὡς πρώιμο δείγμα δραστηριοποίησης στή νέα σημειογραφία, περιέχει σημαντικά στοιχεῖα γιά τό πρῶτο στάδιο ἐξηγητικῆς δραστηριότητος τοῦ Νικολάου. Εἶναι ἐξόχως ἀποκαλυπτικός ὁ ἐντοπισμός τῶν τριῶν προσομοίων τῆς ἐορτῆς τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, στά φφ. 184v –

1834, ὅπως ἔχει ἐπισημανθεῖ στό Μέρος Α', Κεφ. Β', 1. β. 2). iv: Ὁ Νικόλαος καί ἡ μουσική τυπογραφία, καί Κεφ. Γ', 1: Ὁ Νικόλαος προσαρμοστής στό σλαβωνικό κείμενον.

⁶²⁶ Ἡ ἀναζήτησις τῶν πηγῶν μᾶς ὁδήγησε στήν τρίτομη Ἀνθολογία τῆς Μονῆς Δοχειαρίου γιά τήν ὁποία ἔχει κατατεθεῖ ὁ σχετικός προβληματισμός στήν οἰκεία πρᾶξ περί Πηγῶν τῶν χφ τοῦ Νικολάου, Μέρος Α', Κεφ. Β', 1. γ, καί γιά τό λόγο αὐτό δέν ἀναφερόμαστε ἐκ νέου.

186v⁶²⁷. Τά στοιχεῖα πού καθιστοῦν τὰ προσόμοια μοναδικά εἶναι ὅτι: α) δέν ἀνήκουν στὴν κλασσικὴ ὕλη τοῦ εἰρμολογίου, ἐπομένως ἡ ἔνταξή τους στὸν κώδικα ὀφείλεται στό Νικόλαο, καί β) ἐνῶ τό εἰρμολόγιο εἶναι καταγεγραμμένο στὴν ἀναλυτικὴ νέα σημειογραφία, τὰ προσόμοια ἔχουν καταγραφεῖ σέ ἓνα τύπο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας πού περιέχει καί στοιχεῖα τῆς παλαιᾶς συνοπτικῆς γραφῆς⁶²⁸.

Εἰκ. 3: Παντ. 989, φφ. 184v – 185r.

Ἡ γραφή τῶν προσομοίων περιέχει, στό μεγαλύτερό της ποσοστό, στοιχεῖα τῆς νέας σημειογραφίας καί εἰδικότερα τῆς ἐξηγητικῆς ἐργασίας τοῦ Γρηγορίου Πρωτοφάλτου. Παρ' ὅλ' αὐτὰ εἶναι συνοπτικότερη τῆς γρηγοριανῆς ἐξήγησης καί διασώζει ἀφενός τὴν ἐνδιάμεση κατάσταση μεταξύ νέας ἀναλυτικῆς καί παλαιᾶς

⁶²⁷ Πρόκειται γιὰ τὰ τρία προσόμοια τῶν ἐσπερίων Σταυρός ἀνυψούμενος, Μωσῆς προετύπωσε καί Σταυρὲ πανσεβάσμιε εἰς ἦχον πλάγιο τοῦ Β'. Ἡ ἔνταξή τους στὸν κώδικα πραγματοποιεῖται δίχως καμία ἀναγραφὴ τίτλου μελῶν. Τὰ προσόμοια ἔπονται τοῦ ψαλλόμενου ὕμνου Ἅγιος Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν πού ψάλλονται πρὶν τὰ ἀναστάσιμα ἐξαποστειλάρια, εἶναι ἐκτός σειρᾶς καί αὐτὸ ἐνισχύει τὴν ἄποψη ὅτι ὁ Νικόλαος μέ δική του πρωτοβουλία τὰ ἐνέταξε στὴν ὕλη τοῦ εἰρμολογίου.

⁶²⁸ Τὴν ὑπαρξὴ τέτοιου τύπου σημειογραφίας ἔχει ἐπισημάνει ὁ Γρ. Στάθης στὰ κείμενα τοῦ Θεοφάνους Παντοκρατορινοῦ πού χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὴν «διατήρησιν στοιχείων τῆς παλαιᾶς παρασημαντικῆς», Στάθης, *Χειρόγραφα Β*, σ. 16. Στὴν περιγραφὴ τοῦ κώδ. Παντ. 950 (ΙΘ' αἰ., περὶ τό 1815 – 1825), Ἀνθολογία, μέ γραφέα τὸ Θεοφάνη, ἀναφέρει σχετικὰ: «Ἡ σημειογραφία παρουσιάζει ἐνδιάφέρον. Αἱ ἀνώνυμα ἐξηγήσεις ἀποτελοῦν τὴν τελευταία βαθμίδα πρὸ τῆς νέας μεθόδου. Διατηροῦνται αἱ παλαιαὶ μαρτυρίαι, τό λύγισμα, πιάσμα, ἀπόδερμα», Στάθης, ὅπ. π., σ. 265. Πρόκειται λοιπὸν γιὰ μία ἐνδιάμεση ἀναλυτικὴ σημειογραφία, ἀφοῦ κατὰ βάσιν εἶναι ἀναλυτικὴ ἀλλὰ ταυτόχρονα διασώζει καί συγκεκριμένα στοιχεῖα τῆς παλαιᾶς γραφῆς.

συνοπτικής γραφής, αφετέρου αποτελεί τις πρώτες εξηγητικές απόπειρες του Νικολάου στα πρώτα χρόνια της έπαφής του με τό νέο τρόπο καταγραφής. Η άποψη ότι τά προσόμοια αποτελούν τις πρώιμες ενέργειες του Νικολάου επί των εξηγήσεων, αποδεικνύεται, πέραν των άλλων, από τό γεγονός ότι τό α' προσόμοιο *Σταυρός άνυψούμενος*⁶²⁹ βρίσκεται πλήρως εξηγημένο από τό Νικόλαο στόν κώδ. Δοχ. 461, φφ. 19ν – 20ν. Η επιβαλλόμενη σύγκριση του ίδιου προσομοίου του κώδ. Παντ. 989 με τόν εύρισκόμενο στό *Είρμολόγιο* 1825 πρόλογό του *Όλην άποδέμενοι*⁶³⁰ μās δείχνει τή σημειογραφική σχέση μεταξύ των δύο μελών, τά πρώτα εκείνα χρόνια των εξηγήσεων. Η σημειογραφική σχέση, πέρα από τις συλλαβικές διαφορές των προσομοίων, όρίζεται από όμοιότητες⁶³¹, διαφορές πού σχετίζονται με τήν έρμηνευτική αντίληψη των γραφικών σχημάτων (συνοπτικότερη ή αναλυτικότερη αντίληψη της σημειογραφίας)⁶³² καί τέλος, τή χρήση παλαιών θέσεων καί σημαδίων⁶³³.

Γιά καλύτερη κατανόηση της ενδιάμεσης αναλυτικής σημειογραφίας των προσομοίων παραθέτουμε σέ πίνακα τά συγκριτικά στοιχεία του α' προσομοίου καί του πρόλογου του από τήν εξήγηση του Γρηγορίου, ένω ύποσημειούνται οι αντίστοιχες εξηγημένες θέσεις από τό προσόμοιο του μεταγενέστερου κώδ. Δοχ. 461.

Συνοπτικός συγκριτικός πίνακας προσομοίων	
προσόμοιο <i>Σταυρός άνυψούμενος</i>	πρόλογος <i>Όλην άποδέμενοι</i>
σημειογραφικές όμοιότητες	
του εν αυ του υ υ ψω	εν ου ρα νοι οis την (<i>Είρμολόγιο</i> 1825, σ. 231)
ς ς ς ς	ς ς ς ς

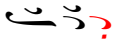

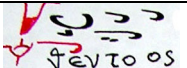
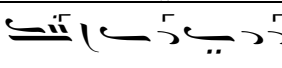
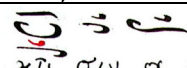

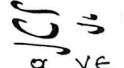
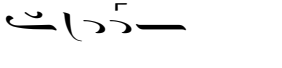
⁶²⁹ Παντ. 989, φφ. 184ν – 185ν.

⁶³⁰ *Είρμολόγιο* 1825, σσ. 231 – 232.

⁶³¹ Λέγοντας όμοιότητες έννοούμε τά γραφικά σχήματα πού ένυπάρχουν καί στά δύο μέλη.

⁶³² Έδώ έννοούμε τις διαφορές πού προκύπτουν έξαιτίας του ίδιου του συνοπτικού χαρακτήρα της παλαιάς σημειογραφίας. Τό κείμενο των προσομοίων διασώζει στοιχεία της παλαιάς συνοπτικής, ανεξαρτήτως των παλαιών θέσεων ή σημαδίων. Τέτοια στοιχεία είναι ή *άπόστροφος* με *διπλή* ή *τριπλή*, ή όποία στήν αναλυτική σημειογραφία του *Είρμολογίου* 1825 βρίσκεται αναλελυμένη, όπως καί στά πλείστα έντυπα βιβλία, με *βαρεία* - *ίσον* - *άπόστροφο* με *κλάσμα* ή *διπλή*, βλ. επισήμανση στό Νεραντζής, *Συμβολή*, σσ. 156 – 158· τό *όλίγον* μετά *τζακίσματος* τό όποιο βρίσκεται κατά κόρον αναλελυμένο με *βαρεία* - *όλίγον* - *άπόστροφο* μετά *γοργού* καί *όλίγον*, βλ. επισήμανση στό Χρύσανθος, *Θεωρητικόν* Α', § 120 σ. 54, όπου ή αναλελυμένη ενέργεια περιγράφεται λεκτικά ως *κυματισμός* Καράς, *Έρευνα*, σ. 32· Καράς, *Θεωρητικόν*, τόμ. Α', § νστ' χειρονομία μετ' άργίας - *άφωνοι ύποστάσεις*: *τζάκισμα*, σσ. 193 – 195· Άγγελόπουλος, *Σημασία της έρευνας*, πρδ. 2, σ. 19· Εϋθυμιάδης, *Μαθήματα*, § 57, σσ. 26 – 27· Νεραντζής, όπ. π., σσ. 147 – 150 (τό *κλάσμα* ως *τσάκισμα*).

⁶³³ Παλαιές θέσεις πού χρησιμοποιούνται στά προσόμοια είναι ή *πεταστή* μετά *κόκκινου κλάσματος* καί *κάτωθεν άντικένωμα*, *πεταστή* μετά *άντικενώματος* καί, *όλίγον* μετά *άντικενώματος* καί *διπλής* *ακολουθούμενον* από *άποστροφού* καί *γοργού*. Παλαιό σημάδι είναι τό *τρομικόν* καί ή *κόκκινη βαρεία*. Γιά τά σημάδια καί τις θέσεις πού προκύπτουν, βλ. αναλυτικότερα στό Άποστολόπουλος, *Κώνστας*, σσ. 137 – 149, όπου εξετάζονται λεπτομερώς τά περιεχόμενα του Θεωρητικού του Άπόστολου Κώνστα, καί ειδικά γιά έκαστο σημάδι στό Κώνστας, *Θεωρητικόν*, σ. 48 (*κάτω κόκκινον τζάκισμα*), σ. 89 (*άντικένωμα μαύρο καί άντικένωμα μετά τζακίσματος*), σ. 91 (*κόκκινη βαρεία*), σ. 99 (*τρομικόν*).

ζω ω ω σε	α μα α τα (Εἰρμολόγιο 1825, σ. 232)
σημειογραφικές διαφορές	
 ψου με ⁶³⁴	 θε ε ε με νοι (Εἰρμολόγιο 1825, σ. 231)
 α πα σαν ⁶³⁵	 θη σαυ ρι σα αν (Εἰρμολόγιο 1825, σ. 231 - 2)
 λυ νο ⁶³⁶	 σθε ευ ου (Εἰρμολόγιο 1825, σ. 232)
 αυ του ⁶³⁷	 Χρι ι στω ω ω (Εἰρμολόγιο 1825, σ. 232)
Χρήση παλαιῶν θέσεων καὶ σημαδιῶν	
 πεταστή, μαῦρο τζάκισμα, κόκκινο ἀντικένωμα· ἀκολουθεῖ ἀπόστροφος, μαῦρο ἀντικένωμα καὶ διπλή ⁶³⁸	 (ελ) πι ι ι δα α α (Εἰρμολόγιο 1825, σ. 231)
 κτι σιν α πα σαν δίφωνη ἀνάβαση μέ πεταστή, κόκκινο τζάκισμα, μαῦρο ἀντικένωμα ⁶³⁹	 ε ε θη σαυ ρι σα αν (Εἰρμολόγιο 1825, σ. 231 - 2)
 α νε	 τα ι ι ι (Εἰρμολόγιο 1825, σ. 232)

634

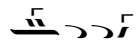
ψου ου ου με νος (Δοχ. 461, φ. 19v, στίχ. 10)

635

σιν α πα σα αν (Δοχ. 461, φ. 20r, στίχ. 2)

636

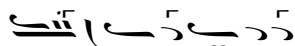
λυ υ νο (Δοχ. 461, φ. 20v, στίχ. 3 - 4)

637

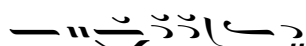
α αυ του ου ου (Δοχ. 461, φ. 20v, στίχ. 2)

638

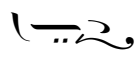
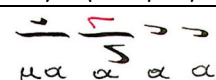
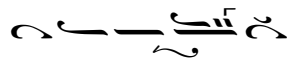

θε ε εν το ο ος (Δοχ. 461, φ. 19v στίχ. 11)

639

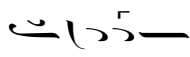

κτι ι σιν α πα σα αν (Δοχ. 461, φ. 20r, στίχ. 2)

πεταστή μετά ἴσου, μαῦρο ἀντικένωμα ⁶⁴⁰ τω ω ὀλίγον μετά μαύρου ἀντικενώματος καί διπλῆς ⁶⁴¹	 α αν (Εἰρμολόγιο 1825, σ. 232)
 μα α α ας χρήση τρομικοῦ (στό α) ⁶⁴²	 δω ρε α αν δι (Εἰρμολόγιο 1825, σ. 232)
 γη θο ο ο τε ες χρήση ὀξεῖας (στό ο – τε ες) ⁶⁴³	 α πα α αν των (Εἰρμολόγιο 1825, σ. 232)

Ὡστόσο, ἂν προσπεράσουμε τό ἐξωτερικό πλαίσιο τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς σημειογραφίας καί ἐμβαδύνουμε στή λογική τῶν πραγμάτων, θά πρέπει νά μᾶς ἀπασχολήσουν οἱ παρακάτω συλλογισμοί: Ἄν ὁ πρόλογος «Ὀλην ἀποδέμενοι» ὑπῆρχε ἐξηγημένος ἀπό τό Χουρμούζιο στά προηγούμενα φφ. τοῦ κώδ. Παντ. 989, καί ἐφόσον ὁ Νικόλαος ἤθελε νά καταγράψει τά προσόμοια τῆς ἐορτῆς τοῦ Σταυροῦ, βασισμένα στὸν ἴδιο πρόλογο, γιατί δέν χρησιμοποίησε τό πρότυπο αὐτό; Τά προσόμοια ἦταν ἀπλά δοκίμια ἢ κάποιο στάδιο στήν ἐφαρμογή τῆς ἐξήγησης πού ἀποκαλύπτει τὴ γενικότερη στάση τοῦ Νικολάου στό φαινόμενο; Ἡ ἐνδιάμεση ἀναλυτική σημειογραφία καταδεικνύει τὴν προσπάθεια τοῦ Νικολάου νά τοποθετηθεῖ πρακτικά ἔναντι τοῦ φαινομένου τῆς ἐξήγησης. Ἡ ἀποδοχὴ στοιχείων τῆς νέας σημειογραφίας καί ἡ παράλληλη χρήση τῶν στοιχείων τῆς παλαιᾶς παρουσιάζει τό Νικόλαο ὡς μουσικό πού θαίνει μετά προσοχῆς καί ὄχι ἀπερίσκεπτα στά ἐξηγητικά βήματα. Ἡ μὴ πλήρως ἀναλελυμένη σημειογραφία τῶν προσομοίων μᾶς δείχνει ὅτι ἀποδέχθηκε τὴν ἐξήγηση σταδιακά μέ τὴν ἐπιλεκτική ἀποδοχὴ τῶν διαφόρων στοιχείων. Στό παρόν στάδιο, ὁ Νικόλαος βρίσκεται ὑπὸ τὴν ἐπὶ ἡρέα τῆς ἀντίληψης περὶ συνοπτικότητας τῆς γραφῆς. Τό γεγονός ὅτι τά κείμενα αὐτά τοποθετήθηκαν ἀνάμεσα σέ πλήρως ἐξηγημένα μέλη, δηλώνει τὴν πρόθεση τοῦ Νικολάου νά παρουσιάσει τὴν ἐξηγητική του προσπάθεια, ἢ ὁποία ἀποτελοῦσε ἓν ἐνδιάμεσο στάδιο μιᾶς προϋούσας ὠρίμανσης στό φαινόμενο. Ἡ ἐνταξὴ τῶν προσομοίων σ' ἓν ἐπίσημο κώδικα προορισμένο γιὰ λειτουργικὴ χρήση, κι ὄχι ἓν ἀπλό σημειωματάριο, ἐνισχύει τὴν ἄποψη τοῦ

640

α νε ε ε (Δοχ. 461, φ. 20r, στίχ. 5 – 6)

641

τω ω (Δοχ. 461, φ. 20r, στίχ. 3)

642

τον η μα α ας (Δοχ. 461, φ. 20r, στίχ. 4)

643

γη θο ο ο τε ες

σταδιακού τρόπου προσέγγισης της αναλυτικής σημειογραφίας. Ίσως, ο Νικόλαος βρισκόταν σ' ένα πρώτο στάδιο καταγραφής και κατανόησης της λογικής της νέας σημειογραφίας. Ίσως, τό σημαντικότερο, ήθελε νά δηλώσει έμμέσως πλήν σαφώς ότι παράλληλα μέ τήν κωδικογραφική του δραστηριότητα στή νέα σημειογραφία ξεκινούσε ταυτόχρονα και τήν εξηγητική του πορεία, όποιας μορφής ήταν και σ' όποιοδήποτε στάδιο βρισκόταν. Τό πρωτόλειο αυτό στάδιο εξήγησης πρέπει νά τοποθετηθεί χρονικά μεταξύ τών έτών 1818 και 1821⁶⁴⁴ και αποτελεί τόν προπομπό της μεταγενέστερης εξηγητικής δραστηριότητας.

6. Ο Νικόλαος προχωρεί στην αναλυτική σημειογραφία: τά δοκίμια του κώδ. Δοχ. 343.

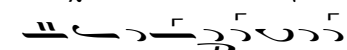
Ο Δοχ. 343 μάς αποκαλύπτει ένα μεταγενέστερο στάδιο της εξηγητικής έργασίας του Νικολάου Δοχειαρίτου: στίς ώες τών γεγραμμένων φύλλων του ό Νικόλαος εξήγησε, σέ πλήρη αναλυτική σημειογραφία πλέον, μέλη του στιχηραρίου του Γερμανού⁶⁴⁵.

Η εξέταση της μορφής τών κειμένων καταδεικνύει τό δοκιμαστικό χαρακτήρα τών καταγραφών. Μεμονωμένες καταγραφές θέσεων στή νέα σημειογραφία⁶⁴⁶, έσθησμένες μουσικές γραμμές, έπειτα διορθώσεις και έπαναλήψεις επί του βασικού σώματος του κειμένου, έπιλεκτική καταγραφή του μουσικού κειμένου μετά ή άνευ έγχρόνων - άχρόνων ύποστάσεων και λειτουργικού

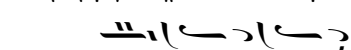
⁶⁴⁴ Τοῦτο, διότι στό είρμολόγιο ό Γρηγόριος όνομάζεται Πρωτοψάλτης (1818) και ό Χουρμούζιος διδάσκαλος της Μουσικής Σχολής. Γνωρίζουμε ότι διετέλεσε διδάσκαλος μέχρι τό 1821, όπότε ή σχολή τερμάτισε τή λειτουργία της για διάφορους λόγους.

⁶⁴⁵ Τά μέλη που έντοπιστήκαν είναι τά παρακάτω: έμπροσθεν πφ. στάχωσης [δοξαστικό τών άποστίχων της έορτής του Τιμίου Σταυρού, ήχος πλάγιος του Δ], Όνπερ πάλαι Μωϋσής πφ. Α'τ, [στιχηρό της λιτής της έορτής τών Αρχαγγέλων, ήχος Α' τετραφώνος], Τών νοερών Δυνάμεων πφ. Α'ν (ώες), [δοξαστικό τών έσπερίων της έορτής τών Αρχαγγέλων, ήχος πλάγιος του Β], Συγχάρητε ήμιν (τό μέλος συνεχίζεται στίς ώες του φ. 1r - v και περατοῦται στήν πάνω ωα του φ. 2r) φ. 2r - v (ώες), [Και νῦν τών έσπερίων της έορτής τών Αρχαγγέλων, ήχος πλάγιος του Β], Συγχάρητε ήμιν (περατοῦται στό φ. 3r) φφ. 3v - 5r (άνευ κειμένου και μόνον μέ τά σημαδόφωνα), [όμόηχο δοξαστικό τών άποστίχων της έορτής τών Αρχαγγέλων], Ως Ταξίαρχης και πρόμαχος φφ. 5v - 7r, (ώες), [δοξαστικό τών αΐνων της έορτής τών Αρχαγγέλων, ήχος πλάγιος του Α], Όπου επισκιάσει (μέχρι τό σημείο τῷ φωτί σου προσμένειν κείμενο και σημαδόφωνα, ένω από εκεί μέχρι τέλους μόνο τά σημαδόφωνα) φφ. 7v - 9r (ώες), (άγνωστο μουσικό κείμενο, μόνο τά σημαδόφωνα: άπουσία λειτουργικού κειμένου) φφ. 9v - 10r (ώες), Ιωάννου του Θεολόγου (μόνο τά σημαδόφωνα, δοξαστικό τών Αποστίχων της έορτής του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου Απόστολε Χριστού] φφ. 12v - 13v (ώες), ή άποτομή του Προδρόμου, (μόνο τά σημαδόφωνα) φφ. 22r - 23r, Τών Εισοδείων, [ήχος] πλάγιος του Β, Σήμερον τά στίφη τών πιστών (δοξαστικό τών άποστίχων της έορτής πλήρες: σημαδόφωνα, έγχρονες - άγχρονες ύποστάσεις και λειτουργικό κείμενο, μέχρι τή φράση τῇ μητρὶ του Θεοῦ γενομένην) φφ. 37v - 38r, (ώες), (άγνωστο κείμενο αποτελούμενο μόνο από τά σημαδόφωνα).

⁶⁴⁶ Έχουν έντοπιστεί σκόρπιες θέσεις υπό μορφήν σημειώσεων: πφ. Α':

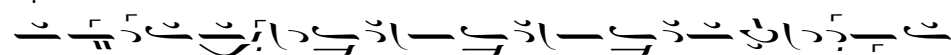

ο ο ο ο ο ο ο ο ο

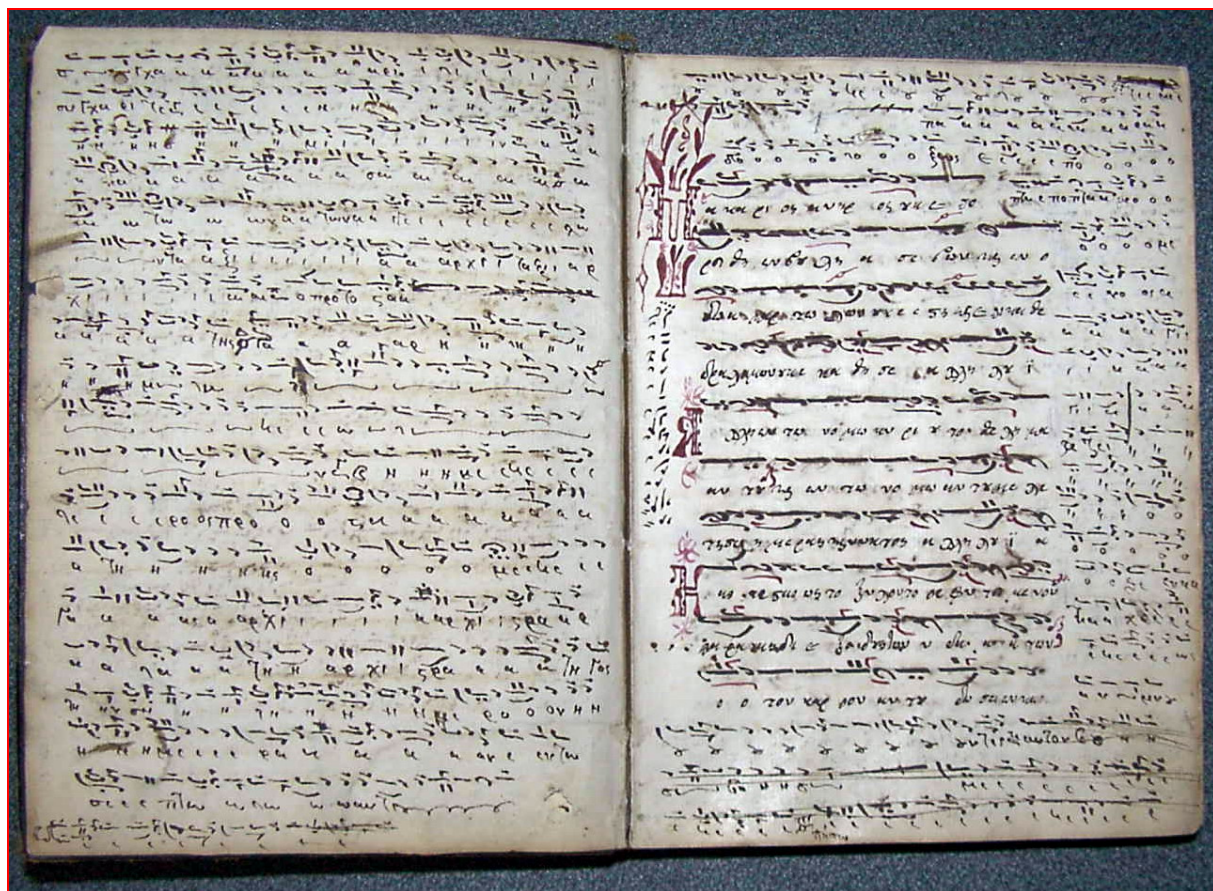
και (άνευ λειτουργικού κειμένου)

πφ. Β':

ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

κειμένου, αποκαλύπτουν τήν προσπάθεια τοῦ Νικολάου νά ἐξηγήσει στή νέα γραφή μέλη πού ἔως τότε ἦταν στήν παλαιά.

Εἰκ. 4: Δοχ. 343, πφ. Β'ν, φ. 1r

Ὡστόσο, ἡ σημασία τοῦ ἐντοπισμοῦ τοῦ κώδικα καί τῶν περιεχομένων σ' αὐτόν μεταγραφῶν ἐπιτείνεται, κυρίως, ἀπό τό ὅτι ὁ Δοχ. 343 εἶναι μιά Ἀνθολογία τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας. Εἶναι σημαντικό τό γεγονός ὅτι οἱ ἐξηγήσεις καταγράφηκαν στά περιθώρια ἐνός τέτοιου κώδικα. Ἄν θεωρήσουμε ὅτι κάποτε ὁ κώδικας αὐτός χρησιμοποιόταν στίς ἀκολουθίες, τότε ἡ καταγραφή τῶν μελῶν, στό σύνολό τους ἀσχέτων μέ τό περιεχόμενο τοῦ χφ, στίς ὥες τῶν γεγραμμένων φύλλων, ὑποδηλώνει ὅτι μᾶλλον ὁ κώδικας περιερχόταν πλέον σέ ἀχρησία καί ἀποκτοῦσε τό ρόλο ἐνός ἀπλοῦ σημειωματαρίου. Μετά τήν ἐπιβολή τῶν παρασελίδων σημειώσεων, ὁ κώδικας αὐτός δέν ἐπρόκειτο νά ξαναχρησιμοποιηθεῖ, ἀλλά θά ἔδινε τή θέση του σέ ἄλλους πού θά περιεῖχαν τό ἀποτέλεσμα τῶν ἐξηγητικῶν δοκιμῶν τοῦ Νικολάου.

Χαρακτηριστικό εἶναι τό γεγονός ὅτι ὁ Δοχ. 343 εἶναι παλαιότερος τῶν εἰρμολογίων καί εἰδικά τοῦ Παντ. 989 πού περιέχει τήν ἐνδιάμεση ἀναλυτική σημειογραφία. Ἐντούτοις, ἡ σημειογραφία τῶν καταγραφῶν εἶναι μεταγενέστερη χρονικά αὐτῆς τῶν προσομοίων, ὡς ἀναλυτικότερη. Παράλληλα, ἡ ὑπαρξή παρασελίδων σημειώσεων τῆς νέας σημειογραφίας σ' ἕναν κώδικα τῆς παλαιᾶς μᾶς ἐπιτρέπει νά σκεφθοῦμε ὅτι ἀφενός ὁ Νικόλαος βρισκόταν στό στάδιο ἀπομάκρυνσης ἀπό τήν κύρια σημειογραφία τοῦ κώδικα, ἀφετέρου ἡ ἴδια ἡ

σημειογραφία δά ἄρχιζε νά περιπίπτει σέ ἀχρησία, ἂν δέν εἶχε περιέλθει ἤδη, ὅταν ὁ ἀγιορείτης ἐξηγητής δοκίμαζε τίς μεταγραφές του.

Ἀφορμώμενοι ἀπό τίς ἐπισημάνσεις αὐτές, δέν δά ἦταν ἄτοπο νά δεχθοῦμε ὅτι ὁ κώδικας Δοχ. 343 μᾶς ὑποδεικνύει τό ἐπόμενο στάδιο τῆς ἐξηγητικῆς ἐργασίας τοῦ Νικολάου, πού τοποθετεῖται χρονικά μετά ἀπό τήν ἐνδιάμεση ἀναλυτική σημειογραφία τοῦ Παντ. 989, κατά τήν περίοδο μεταξύ τῶν ἐτῶν 1823 – 1825. Ἐδῶ ὁ Νικόλαος φαίνεται νά ἔχει ἀποδεχθεῖ πλήρως τήν ἀναλυτική σημειογραφία. Στά περιθώρια, ὅμως, παρουσιάζεται νά μὴν ἔχει μεγάλη ἐξοικείωση μέ τήν ἐξηγητική ἐργασία, ἀφοῦ δοκιμάζει νά μεταγράψει τά κείμενα κάνοντας λάθη, τραβώντας κονδυλιές, ἀμφιβάλλοντας ἀκόμα καί γιά τό διαχωρισμό τῶν χρωμάτων μαύρου – κόκκινου τῶν σηματοδόντων καί τῶν ὑποστάσεων. Ἄν ἡ ἐξοικείωση μέ κάποιο ἀντικείμενο ἀπαιτεῖ ἀρκετό διάστημα χρόνου ἐνασχόλησης μ' αὐτό, τότε ὁ Νικόλαος πρέπει νά βρίσκεται στήν ἀρχή τῶν προσπαθειῶν του. Εἶναι, ὅμως, βέβαιο ὅτι δέ διστάζει νά χρησιμοποιοῦν γιά τίς καταγραφές του τά περιθώρια ἐνός κώδικα τῆς παλαιᾶς γραφῆς, στήν πράξη πιά, ὅπως φαίνεται, ὄχι χρήσιμου στόν ψαλτικό χορό.

Εἰκ. 5: Δοχ. 343, φφ. 3v – 4r.

Ἡ ἐπιλογή τῶν πρὸς ἐξήγηση μελῶν ἀπὸ τό στιχηράριο τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν μᾶς φανερώνει ἐξ ἀρχῆς τίς ἐξηγητικές του προτιμήσεις γιά τό στιχηρारικό μέλος καί δείχνει τήν ἀναγκαιότητα τῆς ἐξηγητικῆς του προσπάθειας. Βλέπουμε ὅτι, ἀπὸ τίς πρῶτες του κιόλας προσπάθειες, καταπιάστηκε μέ συνδέσεις πού, ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον, ψάλλονταν στίς ἀγιορειτικές

πανηγύρεις και ειδικότερα στή μονή Δοχειαρίου, μιᾶς και ἓνα ἐκτενές μέρος τῶν πρώτων του ἐξηγήσεων ἀφορᾷ τήν ἐορτή τῶν Ἀρχαγγέλων. Ὅπωςδήποτε ἡ μορφή τῶν σημειώσεων μέ χαρακτηριστικό τήν ἀπουσία λειτουργικοῦ κειμένου δέν ἐπέτρεπε τήν ψαλμώδησή τους. Ἡ ἀντιγραφή τους σέ καθαρό χαρτί ἢ καλύτερα σέ ξεχωριστό κώδικα, εἰδικά κατασκευασμένο γιά τά μέλη αὐτά, θά ἦταν ἡ ἀφετηρία γιά τήν παρουσίαση τοῦ Νικολάου ὡς ὄριμου ἐξηγητῆ, ἐκτός ἀπό ἀκάματου κωδικογράφου καί ἔμπειρου ψάλτη.

γ. Ὁ Νικόλαος ἔμπειρος ἐξηγητής· ἡ ἀπαρχή τῆς ἐπίσημης ἐξηγητικῆς δραστηριότητος.

Ὁ Λαυρεωτικός κώδικας Θ 160 καί τά μοναδικά γιά τή σημασία τους κείμενα πού περιέχονται σ' αὐτόν ἀποδεικνύουν τίς παραπάνω ιδιότητες τοῦ Νικολάου καί ἰδιαίτερα ἐκείνη πού σχετίζεται μέ τήν ἐξέλιξη τῆς ἐξηγητικῆς του δραστηριότητος. Στά φφ. 11r – 17v ἐντοπίστηκαν τά δοξαστικά τῶν ἐσπερίων, τῶν ἀποστίχων καί τῶν αἰνῶν τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἁγίου Μιχαήλ ἀρχιεπισκόπου Συνάδων⁶⁴⁷. Εἶναι κείμενα πρωτότυπα⁶⁴⁸ καί ἔχουν καταγραφεῖ στήν παλαιά σημειογραφία⁶⁴⁹ ἀπό τόν ἀγιορεῖτη μελουργό. Οἱ τίτλοι τῶν κειμένων δηλοῦν μέ ξεχωριστό τρόπο τή σημασία τοῦ ἐντοπισμοῦ τους: ὁ Νικόλαος καταχώρησε τό *Δοξαστικὸν τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Μιχαήλ Ἀρχιεπισκόπου Συνάδων, Δόξα ἥχος Β'* καί ἀμέσως μετὰ κατέγραψε *Τὸ αὐτὸ [Δοξαστικὸν] ἐξήγησις, ἥχος Β' Δι*. Σύμφωνα μέ τούς τίτλους, λοιπόν, ὁ γραφέας κατέγραψε δύο φορές τήν ἴδια μελωδία μέ διαφορετικὴ δι' ἕκαστο σημειογραφικὴ παρασῆμανση. Τά δύο κείμενα διαφέρουν μὲν στή σημειογραφία, ταυτίζονται ὅμως στό μελικὸ περιεχόμενο. Τό δεύτερο κείμενο εἶναι προϊὼν τῆς ἐξηγητικῆς του ἐργασίας στή νέα σημειογραφία. Ἡ παρεμβολή τῆς ἐξήγησης τοῦ δοξαστικοῦ μᾶς παρουσιάζει ἐπίσημα τό πρόσωπο τοῦ Νικολάου ὡς ἐξηγητῆ. Στό σημεῖο αὐτὸ ἐγκτεῖται ἡ σπουδαιότητα καί μοναδικότητα τῆς ἐνότητος τῶν κειμένων αὐτῶν.

Στά κείμενα πού ἔχουν μεγάλη σπουδαιότητα πρέπει νά προστεθεῖ καί τό δοξαστικὸ τῶν ἐσπερίων τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀδωνίτου, σύνδεση

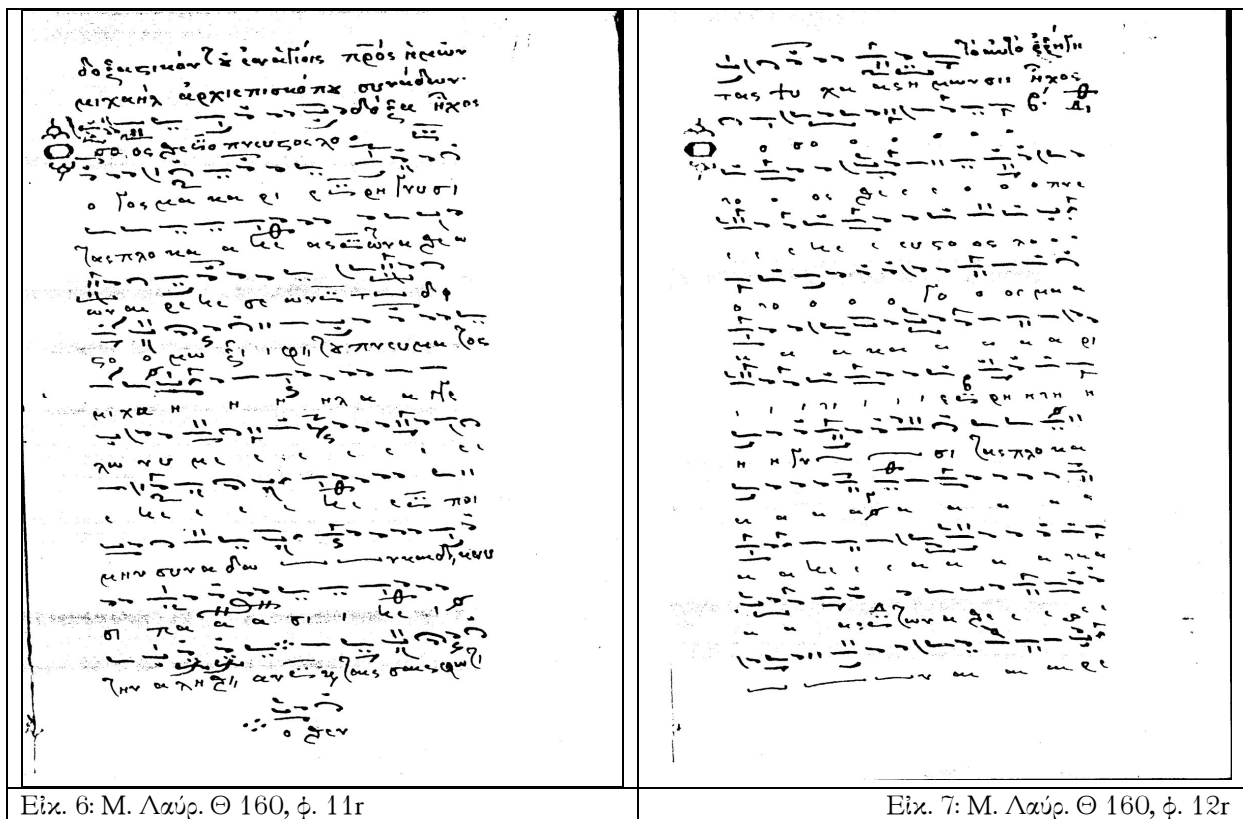
⁶⁴⁷ Τά μέλη πού περιέχονται στόν κώδικα εἶναι: φφ. 11r – 12r: *Δοξαστικὸν τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Μιχαήλ Ἀρχιεπισκόπου Συνάδων, Δόξα ἥχος Β'*, Ὁ σὸς θεόπνευστος λόγος φφ. 12r – 15v: *Τὸ αὐτὸ ἐξήγησις, ἥχος Β' Δι*, Ὁ σὸς θεόπνευστος λόγος φφ. 15v – 16v: *Εἰς τὸν στίχον δόξα*, [ἥχος] *πλάγιος τοῦ Δ' Νη*, *Δεῦτε πιστῶν ὁ δῆμος* φφ. 16v – 17v: *Εἰς τοὺς αἶνους δόξα*, ἥχος *πλάγιος τοῦ Δ' Νη*, *Τερωσύνης τήν στολῇν*.

⁶⁴⁸ Δέν ἔχουμε ἀποδείξεις γιά τήν πατρότητα τῶν συνθέσεων, τό γεγονός, ὅμως, ὅτι δέν πιστοποιεῖται ἄλλος μελουργός (Γερμανός, παλαιὸ στιχηράριον) καί ὅτι τά μέλη καταγράφονται ἀπό τόν ἀγιορεῖτη μελουργό ἀποτελεῖ μία ἐνδειξη τῆς πατρότητος ἀπὸ τό Νικόλαο.

⁶⁴⁹ Ἡ σημειογραφία τῶν μελῶν εἶναι τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου. Τό εἶδος τῆς μελοποιίας εἶναι τό ἀργὸ στιχηραρικό καί περιέχει τίς περισσότερες μεγάλες ὑποστάσεις, ὅπως: *ἕτερον*, *λύγισμα*, *παρακλητική*, *πίασμα*, *θεματισμὸ ἔσω*, *θεματισμὸ ἔξω*, *τρομικόν*, *ἀντικένωμα*, *οὐράνισμα*, *ξηρόν κλᾶσμα*, *κύλισμα*. Γιά τά σημάδια καί τή σημασία τους βλ. ἀναλυτικότερα στό *Ψάχος, Παρασημαντική*, σσ. 121 – 128· Στάδης, *Ἐξήγησις*, [concordanza], σσ. 101 – 113· Ἀποστολόπουλος, *Κώνστας*, [Σημειογραφικὲς ἐφαρμογές], σσ. 247 – 306.

τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν, ἐξηγημένο στή Νέα Σημειογραφία καί γραμμένο ἀπό τό χέρι τοῦ Νικολάου⁶⁵⁰.

Αὐτό καθ' ἑαυτό τό γεγονός τῆς παράλληλης καταγραφῆς τῶν δύο μελῶν στήν παλαιά καί τή νέα σημειογραφία κατέχει ἐξαιρετική σημασία. Ὡστόσο ἡ συνεξέταση καί μέ ἄλλα στοιχεῖα πού μᾶς παρέχει ὁ κώδικας μᾶς βοηθεῖ νά ἀποκτήσουμε σαφῆ εἰκόνα τῆς ἐξηγητικῆς δραστηριότητος τοῦ Νικολάου καί νά καταλήξουμε σέ ὅσο τό δυνατόν πιό ὀλοκληρωμένα συμπεράσματα.

Εἰκ. 6: Μ. Λαύρ. Θ 160, φ. 11r

Εἰκ. 7: Μ. Λαύρ. Θ 160, φ. 12r

Μιά σειρά ἐρωτημάτων μᾶς τοποθετεῖ στό κέντρο τῆς προβληματικῆς σχετικά μέ τή χρονική περίοδο καταγραφῆς τῶν μελῶν καί τή σκοπιμότητα τῆς γραφῆς τῶν κειμένων ἀπό τό Νικόλαο. Ποιοί ἦταν οἱ παραληπτες τῶν κειμένων; Ποιός ἦταν ὁ λόγος καταγραφῆς τους; Σέ ποιά ἐποχή γράφτηκαν τά κείμενα; Πού ἀποσκοποῦσε ἡ γραφή τῶν κειμένων σέ δύο σημειογραφίες; Ποιές ἀνάγκες ἐξυπηρετοῦσε ἡ ἐργασία τοῦ Νικολάου;

Πρέπει νά τονιστεῖ ὅτι ὁ Λαύρας Θ 160 ὕλλα πού εἰναι ἀκόμη δέχθηκε αἴτηση πρὸς ἀποστολή τῶν συγκεκριμένων κειμένων, τά ὅποια καί. Κατά τόν ἴδιο τρόπο πού ἐμπεριέχονται στόν κώδικα⁶⁵¹

⁶⁵⁰ φφ. 20r – 24v: *Εἰς τὰς ε' τοῦ Ἰουλίου. Τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου τοῦ ἐν τῷ Ἀδῳ, δόξα ἡχος πλάγιος τοῦ Β' Πα, Ὡς ἐνθεος ἡ ζωὴ σου. Εἶναι καταγεγραμμένο σέ διαφορετικό τετράδιο, γεγονός πού συνηγορεῖ στή μεμονωμένη ἀποστολή τοῦ κειμένου.*

⁶⁵¹ Τὰ μέλη πού καταγράφει ὁ ἕτερος γραφέας εἶναι τά ἑξῆς: φφ. 1r – 9r, *Τὸ παρὸν ποίημα τοῦ κυρ Ματθαίου διδασκάλου τοῦ Βατοπαιδινού, ἡχος Βαρὺς Ζω, Νέ, Ἀνὴρ Ἀλληλούια* (στή νέα σημειογραφία); (τά παρακάτω στή νέα σημειογραφία): φ. 25r – v, *Χερουδικόν* [Ἀωνύμως], *ἡχος Βαρὺς Ζω, Οἱ τὰ χερουδὶμ*; φφ. 26r – 29v, *Εἰς τὴν μνήμην τοῦ Ὁσίου καὶ Θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου κυρ Χρυσάφου τοῦ Νέου,*

Στό σημείο αυτό θά πρέπει νά διευκρινιστεῖ ποιοί ἦταν οἱ παραληπτές τῶν κειμένων καί γιά ποιό λόγο ζήτησαν τά συγκεκριμένα κείμενα. Ἡ ἐξέταση τοῦ περιεχομένου τοῦ κώδικα μᾶς προσανατολίζει σέ μοναχούς πού ἦταν καί ψάλτες, προερχόμενους ἀπό τήν περιοχή τῆς Μεγίστης Λαύρας, τό πιθανότερο Λαυριῶτες ἐγκαταβιοῦντες στή Μονή, καθόσον ἐνδιαφέρονταν νά ἀποκτήσουν μέλη γιά τίς ἐορτές τῆς Μονῆς⁶⁵². Ὅπως δὲ γινώριζαν τήν παλαιά σημειογραφία καί ἀνάμεσά τους ὑπῆρχαν ἐκεῖνοι ἐπίσης πού διάβαζαν παράλληλα τή νέα γραφή ἢ τήν εἶχαν ἀποδεχθεῖ, καθόσον τά ὑπάρχοντα μέλη στόν κώδικα ἀνήκουν τόσο στήν παλαιά ὥσο .

Ἡ ἐπισήμανση αὐτή μᾶς ὁδηγεῖ στό συμπέρασμα ὅτι ὕλλα διάρκεια τῆς ἡσυχίας, κατά τήν ὁποία παρατηρεῖται ἡ διπλή ψαλμώδηση ἐξαιτίας τῆς διάδοσης τοῦ νέου συστήματος καὶ παλαιό νέο. Ταυτόχρονα δέ, λαμβάνει χώρα καί ἡ ἀναζήτηση ἡ λογική τῆς νεοσύστατης ὡς ἂν συνδυάσουμε τά παραπάνω στοιχεῖα μέ τήν ἐπισήμανση τῶν κειμένων τῶν κωδ. Παντ. 989 καί Δοχ. 343, τότε ἡ καταγραφή τῶν μελῶν καί εἰδικά τοῦ παράλληλου κειμένου παλαιᾶς καί νέας σημειογραφίας πρέπει νά τοποθετηθεῖ τήν περίοδο κατά τήν ὁποία ὁ Νικόλαος ἀνοίγεται πρὸς τό νέο σύστημα καί προχωρεῖ στήν ἐξήγηση, δηλαδή τήν περίοδο μεταξύ τῶν ἐτῶν 1823 καί 1825.

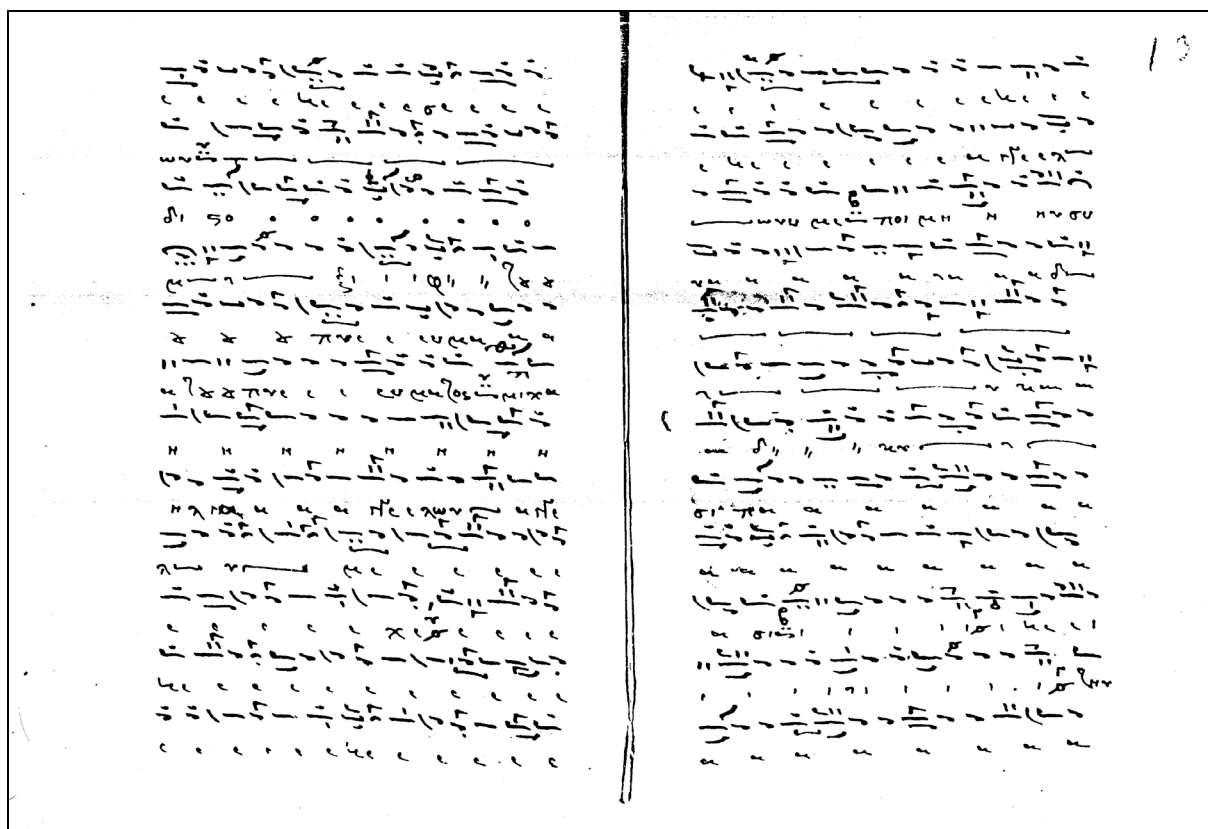
Ἡ ἰδιομορφία τῶν παραληπτῶν ἀναδεικνύει τό ρόλο τοῦ Νικολάου καί παρουσιάζει τή σκοπιμότητα τῆς διπλῆς – παράλληλης καταγραφῆς. Διακρίνονται δύο ὁπτικές. Σύμφωνα μέ τήν πρώτη ὁπτική ὁ ἴσως θέλησε νά διευκολύνει τίς διαφορετικές ομάδες ψαλτῶν στή Λαύρα, καθόσον οἱ μὲν θά ἔψαλλαν ἀπό τό παλαιό, οἱ δέ ἀπό τό ἐξηγημένο. Ἡ καταγραφή θά οὔσε τῶν μουσικῶν κατά τή λειτουργική πράξη. Αὐτή εἶναι μία λογικοφανής σκέψη, ἡ ὁποία ὅμως προσκρούει στό γεγονός ὅτι ὁ Νικόλαος ἐξήγησε στή νέα σημειογραφία μόνο τό πρῶτο δοξαστικό. Ἡ παράλληλη ψαλμώδηση θά ἀπαιτοῦσε νά ἐξηγηθοῦν ὅλα τά κείμενα ἔτσι ὥστε νά ἀνταποκριθοῦν ὅλοι οἱ ψάλτες κατά τή λειτουργική πράξη. Σύμφωνα μέ τή δεύτερη ὁπτική, ἡ παράλληλη παράθεση τοῦ ἐξηγημένου δοξαστικοῦ δέν εἶχε ἀποκλειστικό στόχο τήν ἀπό κοινοῦ ψαλμώδηση μέ διαφορετική σημειογραφία, ὅσο τό νά ὑποδείξει, νά τονίσει καί νά ἐντοπίσει τό μηχανισμό τῆς ἐξήγησης. Αὐτό φαίνεται νά εἶναι τό πιθανότερο, δεδομένου ὅτι τά ἄλλα κείμενα τῆς ἐνότητας παρατίθενται μὴ ἐξηγημένα⁶⁵³. Δέν πρέπει νά μᾶς διαφεύγει τό

Ὅτε ἦν πολλοῖς ἰδρῶσι καὶ πόνοις φφ. 30r – 36r, *Τροπάριον εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν εἰς ὁκτῶ ἡχους*, [Ἀωννύμως], *ἡχος Α΄, Ἡ γέννησίς σου* φφ. 37r – 38r, [χερουβικόν, ἡχος Βαρὺς Ζω], *Οἱ τὰ χερουβὶμ* φφ. 50r – 52v, *Εἰς τοὺς αἶνους Δόξα, ἡχος πλάγιος τοῦ Δ΄, Τῶν μοναστῶν τὰ πλήθη*.

⁶⁵² Ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος εἶναι, ὡς γνωστόν, ὁ ἰδρυτὴς τῆς Μονῆς τῆς Μεγίστης Λαύρας καί τοῦ Ἀθωνίτου μοναχισμοῦ. Ἐντὸς τῆς Μονῆς ὑπάρχει τό ἐσωκλήσιον τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου, ἐνῶ στὰ ἀνατολικά τοῦ καθολικοῦ ὁ Ὁσποδὸρος Ἰωάννης Ματθαίου Βοεβόδας Οὐγγροβλαχίας ἀνήγειρε τό 1643 περικαλλὴ νᾶο πρὸς τιμὴν τοῦ Ὁμολογητοῦ ἁγίου Μιχαὴλ Συννάδων τῆς Φρυγίας, βλ. Σμυρνάκης, *Ὅρος*, σσ. 390, 392. Ἡ ὑπαρξὴ τῶν νᾶων καί ἡ σπουδαιότητα τῆς ἐορτῆς τῶν ἁγίων, ὅπως δὲ γινώριζαν ἀπαιτοῦσαν λαμπρότερο ἐορτασμὸ συνυφασμένο μέ τή λειτουργική πράξη. Οἱ ἀποδέκτες ἦταν, λοιπόν, Λαυριῶτες καί ὁ κώδικας συμπιλήθηκε, γιά νά ἐξυπηρετήσῃ λειτουργικοὺς σκοποὺς, καθόσον τά στιχηρατικά μέλη ἀφοροῦν ἐορτές τῆς Λαύρας, τά δέ παπαδικὰ (*Μακάριος Ἄνθρωπος, Χερουβικά*) πλὴν τοῦ ὁκταήχου ἀπολυτικίου *Ἡ γέννησίς σου, ἀνταποκρίνονται* στήν «εὐχή» συμπλήρωση τῆς ἐορταστικῆς ἀκολουθίας.

⁶⁵³ Μεταξὺ τοῦ δοξαστικοῦ τῶν αἰῶνων τοῦ Ἀγίου Μιχαὴλ καί τοῦ ἐπόμενου μέλους, τοῦ δοξαστικοῦ ἐσπερίων τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου, μεσολαβεῖ ἓνα περιθώριον τριῶν λευκῶν φφ. Θά μπορούσε νά

γεγονός ότι τά δοξαστικά περιέχουν τίς βασικότερες υποστάσεις του στιχηραρικού γένους και μία ένδεχόμενη παράλληλη εξέγηση σίγουρα θα βοηθούσε τό μελετητή τῆς σημειογραφίας νά ἀποκτήσει τήν ἀπαραίτητη γνώση του μηχανισμού.

Εἰκ. 8: Λαύρας Θ 160, φφ. 12v – 13r: τό υπόλοιπο τῆς ἐξήγησης του φ. 11v

Ἡ σημασία του παράλληλου κειμένου παλαιᾶς σημειογραφίας καί ἐξήγησης ξεπερνᾷ τά στενά ὅρια τῆς χρησιμότητάς του γιά τούς παραλήπτες τῆς Λαύρας καί ἀναδύεται ὡς βασικό στοιχείο γιά τήν ἔρευνα καί τήν παρουσίαση του Νικολάου ὡς ἐξηγητή.

Ὁ Νικόλαος χρησιμοποιεῖ γιά πρώτη φορά τή λέξη «ἐξήγησις» γιά νά δηλώσει καί νά ἐκφράσει λεκτικά τό περιεχόμενο τῶν ἐνεργειῶν του πού ἐκτίθενται στό χφ. Αὐτό σημαίνει ὅτι παρουσιάζεται συνειδητοποιημένος γνώστης του φαινομένου⁶⁵⁴. Γνωρίζει ἐπακριβῶς τί ἔχει συντελεστεῖ καί τό ὀρίζει, δίνοντάς του ὄνομα. Ἡ διοχέτευση τῶν κειμένων στή Λαύρα δηλώνει, ἐπίσης, ὅτι εἶχε φτάσει σέ τέτοιο στάδιο ὠρίμανσης, ὅσον ἀφορᾷ τήν ἐξήγηση, ὥστε νά εἶναι σέ θέση νά παρουσιάζει τήν ἐργασία του χωρίς κάποια ἀμφιβολία γιά τήν ὀρθότητά της. Ἐξάλλου ἡ ἴδια ἡ διατύπωση στους τίτλους τῶν κειμένων ἐπιμαρτυρεῖ τήν αὐτοπεποίθηση καί τή βεβαιότητα του Νικολάου γιά τό ἀποτέλεσμα τῶν

ισχυριστεῖ κανεῖς ὅτι τό κενό προορίζονταν γιά νά περιλάβει τήν ἐξήγηση του δοξαστικοῦ τῶν αἰῶνων. Αὐτό, βέβαια, εἶναι μία ὑπόθεση πού δέν μπορεῖ νά ὑποστηριχθεῖ. Ἐπίσης, τά δύο κείμενα ἀνήκουν σέ ξεχωριστά τετράδια, γεγονός πού συνηγορεῖ ὑπέρ τῆς αὐτόνομης ὑπαρξή τους μέσα στον κώδικα.

⁶⁵⁴ Ἡ ἐνέργεια τῆς ἐξήγησης ἀναφέρεται ἀπό τό Νικόλαο στό εἰρμολόγιο Καρ. 226, φ. 78v δίχως, ὅμως νά παρατίθενται τά ἐξηγημένα κείμενα: *Τά εὐλογητάρια ἐξηγήθησαν εἰς τήν Ἀνθολογίαν.*

ἐξηγήσεων του: τὸ αὐτὸ ἐξήγησις. Δέν ἀφήνει καμία ἀμφιβολία γιὰ τὴν ταυτότητα τοῦ κειμένου καὶ τὴν ποιότητα τοῦ περιεχομένου μέλους.

Ὑπ' αὐτὸ τὸ πρῖσμα δικαιολογεῖται ἡ παράθεση τοῦ δοξαστικοῦ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀδωνίτου ἐξηγημένου στή νέα μέθοδο, μετὰ τὴν ἐνότητα τῶν μελῶν τοῦ Ἁγίου Μιχαήλ: τὸ παράλληλο κείμενο τοῦ Β' ἤχου ἀποδεικνύει τὴν ὁρμότητα τῶν ἐξηγήσεων τοῦ Νικολάου· ἐπομένως, ἡ πιστότητα τοῦ μέλους στό κείμενο τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου δέν ὑπόκειται σέ ἀμφισβήτηση. Ἡ ἀποδοχή τοῦ ἐξηγητικοῦ μηχανισμοῦ καὶ μάλιστα σέ κείμενο ἐν πολλοῖς ἄγνωστο⁶⁵⁵ θά παράσχει ἀργότερα τὴ δυνατότητα στό Νικόλαο νά ἐργασθεῖ ἀκώλυτα στό στιχηράρι τοῦ Γερμανοῦ καὶ νά διαδόσει τὸ παλαιό στιχηραρικό μέλος στή Νέα Σημειογραφία. Τὰ κείμενα αὐτά προετοιμάζουν τὴν μετέπειτα ἐξηγητική δραστηριότητα καὶ πορεία τοῦ Νικολάου.

Τέλος, τὰ κείμενα προβάλλουν τὴν τριπλῇ ιδιότητα τοῦ Νικολάου ὡς κωδικογράφου, συνθέτη καὶ ἐξηγητῇ. Ἡ τελευταία ιδιότητα βγαίνει πλέον στό προσκήνιο, προσιωνίζεται τὴ μετέπειτα πορεία τοῦ Δοχειαρίτη μουσικοῦ καὶ ἐξασφαλίζει τὴν ἀποδοχή του ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του. Ἡ αἴτηση γιὰ ἀποστολὴ τῶν κειμένων πιστεύουμε ὅτι ἀντικατοπτρίζει τὴ μέριμνα καὶ τὴν προθυμία τῶν μουσικῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης νά κατανοήσουν καὶ νά ἀκολουθήσουν τὸ νέο σύστημα. Ὁ Νικόλαος, μέ τὴν ἀποστολὴ τοῦ παράλληλου κειμένου ἀνταποκρίθηκε στὴν ἐποχὴ του, θεράπευσε τίς ἀναζητήσεις τῶν μουσικῶν καὶ παρουσιάστηκε ἑτοιμος νά συνεισφέρει στή διαδικασία τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἐξήγησης ἐν γένει.

⁶⁵⁵ Εἶναι ἀξιοσημείωτο τὸ γεγονός ὅτι ὁ Νικόλαος παρουσιάζει τὸν ἐξηγητικό μηχανισμό σέ κείμενο πού δέν εἶναι εὐρὲως διαδεδομένο, σέ ἀντίθεση μέ τὸ κείμενο τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου πού εἶναι γνωστό καὶ ἀνήκει στό Γερμανό Νέων Πατρῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Ο ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΕΞΗΓΗΤΗΣ

1. Εἴκοσι χρόνια ἐξηγητικῆς ἐργασίας.

Ὁ Νικόλαος διήνυσε μία ἐξηγητική διαδρομή εἴκοσι περίπου χρόνων. Κατά τή διάρκεια τῶν ἐτῶν αὐτῶν στράφηκε ἐξηγητικά στά δύο μεγάλα γένη τῆς ψαλτικῆς τέχνης, τό παλαιό στιχηραρικό⁶⁵⁶ καί τό παπαδικό⁶⁵⁷. Ὅσον ἀφορᾷ τό παλαιό στιχηραρικό γένος, ὁ Νικόλαος ἀσχολήθηκε μέ τό καλλωπισμένο στιχηράριο ἀπό τόν Χρυσάφη τό Νέο, τό στιχηράριο τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν καί τό στιχηράριο τοῦ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου. Τό παπαδικό γένος, ὑπό τήν τετραπλή του διαίρεση, ἀπασχόλησε τό Νικόλαο, ὁ ὁποῖος προσέβη στήν ἐξήγηση μελῶν τοῦ ἐσπερινοῦ, τοῦ ὁρθρου καί τῆς Θείας Λειτουργίας, μαθημάτων τῶν δεσποτικῶν καί θεομητορικῶν ἑορτῶν καί ἑορταζομένων ἁγίων, καθῶς καί ὀρισμένων μελῶν τοῦ Οἰκηματαρίου. Δέν ἀσχολήθηκε καθόλου μέ τό εἰρμολογικό γένος.

Οἱ πρώτες ἐξηγητικές ἐργασίες πρέπει νά ξεκίνησαν μετά τό 1823 καί καταχωρήθηκαν στή μὴ ἐντοπισθεῖσα (μέχρι στιγμῆς) Ἀνθολογία. Εἶναι ἐκείνη πού ἔχει ἄμεση σχέση μέ τήν Ἀνθολογία τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας Δοχ. 341. Ἡ δεκαπενταετία 1825 – 1840 ἦταν γιά τό Νικόλαο ἡ πλέον ἀποδοτική καί παραγωγική. Κατ’ αὐτή τήν πολυκύμαντη περίοδο τῆς ζωῆς τοῦ Δοχειαρίτη μουσικοδιδασκάλου πρέπει νά συντελέστηκαν οἱ περισσότερες ἐξηγητικές ἐργασίες. Καρπός τῆς ἐργασίας τῶν ἐτῶν 1825 – 1834 ἦταν οἱ προσδῆκες στό ἔντυπο *Ταμεῖον Ἀνθολογίας* 1824⁶⁵⁸, ἡ ἐξήγηση τῆς Ἀνθολογίας τοῦ Μαθηματαρίου, τοῦ Δοξασταρίου τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν, ὀρισμένων μελῶν τοῦ παλαιοῦ Σιχηραρίου, τῶν Δογματικῶν Θεοτοκίων Χρυσάφου τοῦ Νέου καί ὀρισμένων μελῶν τῆς Παπαδικῆς⁶⁵⁹. Ἡ περίοδος 1834 – 1840 μᾶς χάρισε τήν ἐξήγηση τῶν Δοξασταρίων τοῦ Ἰακώβου καί τήν προσαρμογή τοῦ στιχηραρίου τοῦ Γερμανοῦ στό Σλαβωνικό κείμενο. Τελευταία γνωστή ἐξηγητική ἐργασία, πού ἀποτελεῖ καί τό ἐπιστέγασμα ὅλων του τῶν ἐργασιῶν, εἶναι τό δίτομο στιχηράριο τοῦ Γερμανοῦ

⁶⁵⁶ Σύμφωνα μέ τήν κατάταξη καί τό περιεχόμενο τῶν γενῶν ἀπό τό Γρ. Στάθη, τό στιχηραρικό γένος περιλαμβάνει τό παλαιό στιχηραρικό, τό νέο ἀργό στιχηραρικό καί τό σύντομο, Στάθης, *Χειρόγραφα Α΄*, σ. κθ’.

⁶⁵⁷ Τό Παπαδικό γένος διακρίνεται: α) στό καθ’ αὐτό παπαδικό μέλος τῶν ἁσματικῶν, ἀλληλουϊαρίων, χερουβικῶν, κοινωνικῶν, ἀνοιξανταρίων, κεκραγαρίων, πολυελέων, ἀντιφώνων κ.λπ., β) στό μέλος τοῦ Κοντακαρίου ἢ Οἰκηματαρίου, γ) στό μέλος τοῦ Μαθηματαρίου καί δ) στό μέλος τοῦ Κρατηματαρίου, Στάθης, *Χειρόγραφα Α΄*, σ. λ’ Στάθης, *Αναγραμματισμοί* σ. 46.

⁶⁵⁸ Οἱ προσδῆκες περιλαμβάνουν μέλη πού ψάλλονταν κατά κόρον στήν Ἀγιορειτική πολιτεία καί εἴτε δέν περιέχονταν στά ἔντυπα, εἴτε περιέχονταν ἀλλά καταγράφηκαν ἀναλυτικώτερα. Συσταχώθηκαν στούς κώδ. Δοχ. 471 καί Διον. 833.

⁶⁵⁹ Βλ. στό Παράρτημα, Χρονολογικό Πίνακα τῶν Χειρογράφων τῆς Συλλογῆς.

Νέων Πατρῶν πού ολοκληρώθηκε τό Νοέμβριο τοῦ 1839. Ἀπό τό 1840 καί μετά οἱ κώδικες τοῦ Νικολάου⁶⁶⁰ ἐπαναλαμβάνουν ἐργασίες στό μαθηματάριο καί τήν παπαδική πού συντελέστηκαν κατά τή διάρκεια τῆς δεκαετίας τοῦ 1830. Κατά τά τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του (1843 – 1846) δέν ἔχουμε ἐντοπίσει ἄλλη ἐξηγητική δραστηριότητα. Ὡστόσο, εἶναι εὐτύχημα γιά τόν ἴδιο ὅτι πρίν τό θάνατό του εἶδε νά ἀντιγράφεται καί νά διαδίδεται τό ἐξηγητικό του ἔργο στό μαθηματάριο⁶⁶¹. Ἀργότερα, ἐπτά χρόνια μετά τό θάνατό του, τό 1853, ὁ Σωφρόνιος Μαδυτινός ἀντέγραψε τήν ἐξήγηση στό Δοξαστάριο τοῦ Γερμανοῦ⁶⁶². Οἱ τελευταῖοι κώδικες ἀποτελοῦν τήν καλύτερη δικαίωση γιά τό ἔργο τοῦ Νικολάου σέ μία ἐποχή κατά τήν ὁποία τό παλαιό στιχηραρικό μέλος καί τό καλοφωνικό μαθηματάριο ἐτίθετο στό περιθώριο τῆς ψαλτικῆς πρακτικῆς καί ἔδινε τή θέση του σέ ἄλλα μέλη, στά πλαίσια τῆς ἐποχῆς τῶν μέσων τοῦ 19^{ου} αἰ.

2. Πηγές τοῦ ἐξηγητικοῦ ἔργου.

Ἐνα ζήτημα πού σχετίζεται μέ τήν ἐξηγητική ἐργασία τοῦ Νικολάου εἶναι οἱ πηγές ἀντλήσης τοῦ ὕλικου. Πηγές ἐννοοῦνται τά κείμενα τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας, τά ὁποῖα χρησίμεψαν ὡς πρότυπα γιά τήν ἐξήγηση τῶν ἰδίων μελῶν στή Νέα Γραφή. Ἐπομένως, πρέπει νά ἀναζητηθοῦν οἱ κώδικες τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας πού περιείχαν τά μέλη, τά ὁποῖα ἐν συνεχείᾳ ἐξηγήθηκαν ἀπό τό Νικόλαο. Μέχρι αὐτή τή στιγμή τό μόνο κείμενο πού ἀνταποκρίνεται στήν ἀναζήτησή μας εἶναι τό κείμενο τοῦ δοξαστικοῦ τοῦ Ἀγίου Μιχαήλ στήν παλαιά σημειογραφία, τό ὁποῖο βρίσκεται στόν κώδ. Μ. Λαύρ. Θ 160 καί κατά δήλωσιν τοῦ ἐξηγητῆ Νικολάου ἀντιστοιχίζεται μέ τό ἀκολουθῶς στόν ἴδιο κώδικα παρατιθέμενο. Ἡ περίπτωση αὐτή ἀφορᾷ ἕνα μόνο κείμενο. Τί συμβαίνει, ὅμως, μέ τόν ὄγκο τοῦ ἀντιγραφέντος καί ἐξηγηθέντος ὕλικου τῶν χειρογράφων κωδίκων τοῦ Ἀγιορείτη ἐξηγητῆ; Εἶναι κατανοητό ὅτι, ἐφ' ὅσον δέν ὑπάρχουν σαφεῖς μαρτυρίες γιά τήν προέλευση τῶν κειμένων πού χρησιμοποιήθηκαν κατά τήν ἐργασία τῆς ἐξήγησης, δέν μποροῦμε νά προβοῦμε σέ ἀσφαλῆ συμπεράσματα. Ὡστόσο, ἂν ἐνσκήψουμε στό χειρόγραφο ὕλικό, θά διαπιστώσουμε ὅτι ὑπάρχει μία εἰδολογική ἀντιστοιχισή μεταξύ τῶν μελῶν πού περιέχονται στούς κώδικες τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας καί τῶν μελῶν πού βρίσκονται ἐξηγημένα στούς κώδικες τῆς Νέας. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὅλοι οἱ κώδικες πού ἐπισημάνθηκαν εἶναι αὐτόγραφοι

⁶⁶⁰ Κώδ. Δοχ. 467 καί Δοχ. 468. Χρονολογοῦνται μεταξύ 1840 καί 1843, σύμφωνα μέ τή γνωστή μαρτυρία τῶν Δοχειαριτῶν, πού προέρχεται ἀπό τά Κατάστιχα ληψοδοσιῶν 1843 – 44, ΛΑ Lvi, φ. 6v: 170 γρ. εἰς μαθηματάριον ἐν, τετράδια 46 πάνυ ὠφέλιμον ἐκ τοῦ παπᾶ Νικολάου.

⁶⁶¹ Παντ. 1042 (Ἀνθολογία Μαθηματαρίου, 1843): EBE 3022 (Ἀνθολογία Μαθηματαρίου, 1845): βλ. χρονολογικό πῖνακα χφ.

⁶⁶² Βατ. 1364 (Ἀνθολόγιον Στιχηραρίου Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν, 1853). Στή σ. 1 διαβάζουμε: Στιχηράριον τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν περιέχον τά δοξαστικά τῶν Δεσποτικῶν καί Θεομητορικῶν ἐορτῶν καί τινῶν ἐορταζομένων ἁγίων, ἐξηγηθέν εἰς τήν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον παρὰ Π[απᾶ] Ν[ικολάου] Δοχ[ειαρίτου] καί ἀντιγραφέν παρὰ Σωφρονίου προηγ[ομένου] Λαυριώτου· ἐνῶ στό φ. Γv: Σημείωσις: Τό παρόν Στιχηράριον τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν ἐξηγηθέν κατὰ τό νέον σύστημα τῆς Μουσικῆς παρὰ τοῦ ἐν Ἱερομονάχοις Νικολάου Δοχειαρίτου ἀντεγράφη διὰ χειρός τοῦ προηγουμ. Σωφρονίου Μαδυτινοῦ Λαυριώτου δι' αἰτήσεως Μετχισεδέκ Νομοφύλακος Ναξίου Ἀθρ 1853.

καί, πιθανότατα χρησιμοποιούνταν στίς ακολουθίες. Ἡ παραπάνω διαπίστωση διευκολύνει τήν ἔρευνα στήν ἀναζήτηση τοῦ πρωτογενοῦς ὕλικου καί τήν ταύτισή μέ τήν ἐξήγησή του.

Ἡ ἀνθολογία Δοχ. 341 τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας εἶναι ἓνας κώδικας πού συγκεντρώνει πλουσιότατο ὕλικό, δεδομένου ὅτι μεταξύ τῶν φφ. 349r καί 428v περιέχονται ὀκτώ θεοτοκία μαθήματα καί τριάκοντα δύο μαθήματα τοῦ ἐνιαυτοῦ⁶⁶³. Ὅλα τά μαθήματα, ἐκτός ἀπό ἓνα τοῦ μηνολογίου καί πέντε ἀπό τά ὀκτώ θεοτοκία⁶⁶⁴, ἐξηγήθησαν ἀπό τό Νικόλαο. Τά μαθήματα ἀποτελέσαν τόν κύριο ἐξηγητικό κορμό τοῦ μαθηματαρίου καί συμπεριελήφθησαν στά μαθηματάρια ἢ τίς ἀνθολογίες⁶⁶⁵. Ἡ προσέλευση τῶν λοιπῶν μαθημάτων πού συμπληρώνουν τήν ὕλη τῶν μαθηματάριων καί δέν περιέχονται στόν Δοχ. 341 δέν ἔχει ἐξακριβωθεί⁶⁶⁶. Ὁ ἴδιος κώδικας περιέχει μέλη τῆς καθ' αὐτό παπαδικῆς πού ἀργότερα ἐξηγήθησαν στίς Ἀνθολογίες⁶⁶⁷. Ὁμοίως, ἡ Ἀνθολογία Κουτλ. 424 περιέχει μέλη τῆς παπαδικῆς πού ἀργότερα ἐξηγήθησαν⁶⁶⁸.

Ὁ Καρακ. 231 (Ἀναστασιματάριο Χρυσάφου τοῦ Νέου) εἶναι δυνατόν νά θεωρηθεῖ ἡ βάση τῆς ἐξήγησης ἐπιλεγμένων μελῶν πού συναντᾶμε σποραδικά σέ κώδικες τῆς Νέας Σημειογραφίας⁶⁶⁹. Ὁ Δοχ. 365, Ἀνθολογία περιέχουσα δοξαστικά τῶν δεσποτικῶν καί θεομητορικῶν ἑορτῶν καί ἐορταζομένων ἀγίων καί τινά ιδιόμελα τοῦ Τριωδίου καί Πεντηκοσταρίου. Ποίημα κυρ Ἰακώβου

⁶⁶³ Συνοπτική ἀναγραφή τῶν μαθημάτων, βλ. στό Παράρτημα, Συγκριτικό Πίνακα τῶν περιεχομένων τῶν Μαθηματαρίων.

⁶⁶⁴ Πρόκειται γιά τά μαθήματα Θεοτοκία, Ἄπας γηγενῆς, Δανιήλ Πρωτοψάλτου. *Ρόδον τό ἀμάραντον*, Μελετίου Σιναΐτου. *Χαίρε κατάρας λύτρωσις*, Δανιήλ Πρωτοψάλτου. *Σέ μεγαλύνουμεν*, Πέτρου Μπερεκέτη. *Σέ μεγαλύνουμεν*, Δανιήλ Πρωτοψάλτου καί τό μάθημα στήν ἑορτή τῶν Χριστουγέννων, *Μεγάλυνον ψυχή μου*, Δανιήλ Πρωτοψάλτου, βλ. συγκεντρωτικό – συγκριτικό πίνακα μαθημάτων κατ.

⁶⁶⁵ Τά θεοτοκία ἐξηγήθησαν, κυρίως, στίς Ἀνθολογίες Δοχ. 360, Δοχ. 362, Δοχ. 366 καί στό μαθηματάριο Δοχ. 468, κατ' ἐπιλογή τοῦ γραφέα Νικολάου.

⁶⁶⁶ Τό γεγονός ὅτι τά περισσότερα ἀπό αὐτά περιέχονται σέ μεταγενέστερους αὐτόγραφους κώδικες καί ειδικότερα στά ἀντίγραφα σημαίνει ὅτι πιθανόν αὐτά ἐξηγήθησαν αὐτόνομα σέ ξεχωριστές ἐνότητες τετραδίων ἢ σέ πρόχειρα σημειωματάρια καί ἀργότερα ἐνσωματώθηκαν στήν ὕλη τῶν μαθηματαρίων.

⁶⁶⁷ Ὅλα τά μέλη, πλὴν τριῶν (ἡ ἐκλογή τοῦ Συνεσίου Ἰηεριτοῦ *Λόγον ἀγαθόν* σέ Δ' ἤχο Ἁγία, τό *Ἀπειργάσατο* τοῦ Κορώνης σέ ἤχο πλάγιο τοῦ Δ' καί τό *Ἐπὶ σοὶ χάρις* Συνεσίου Ἰηεριτοῦ σέ πλάγιο τοῦ Δ'), εἶχαν καταγραφῆ στόν πλουσιότατο καί σημαντικό κώδικα.

⁶⁶⁸ Περιέχει τόν πολυέλεο τοῦ Ἀναστασίου Ραψανιώτη, τίς δοξολογίες τοῦ Μπερεκέτη καί τά χερουδικά τοῦ Στεφάνου μοναχοῦ πού ἐξηγοῦνται ἀπό τό Νικόλαο. Κουτλ. 424, φφ. 39v – 48v, *Ἐτερος πολυέλεος* κυρ Ἀναστασίου [Ραψανιώτου], ἤχος Δ' λέγετος Βου, *Δούλοι Κύριον* φφ. 57r – 60v, *Δοξολογία* κυρ Πέτρου Μπερεκέτη, ἤχος Α' τετράφωνος, *Δόξα Σοι* φφ. 60v – 64v, *Τοῦ αὐτοῦ* κυρ Πέτρου Μπερεκέτη, ἤχος Β' Βου, *Δόξα Σοι* φφ. 65r – 72r, *Ἐτερα χερουδικά σύντομα* κυρ Στεφάνου μοναχοῦ.

⁶⁶⁹ Τό ἐν λόγῳ Ἀναστασιματάριο, ἐκτός ἀπό τήν προθεωρία τῆς Παπαδικῆς, περιέχει τά κεκραγάρια τοῦ Δαμασκηνοῦ σέ καλλωπισμό ὑπὸ πολλῶν διδασκάλων παλαιῶν τε καί νέων, τά στιχηρά ἀναστάσιμα τῶν ἐσπερίων, ἀποστίχων καί τῶν αἰνῶν, τά δογματικά θεοτοκία τῶν ἐσπερίων καί ἀποστίχων, τά πασαπνοάρια τοῦ παλαιοῦ στιχηραρίου καί τόν πρῶτο μακαρισμό, ὅλα σέ καλλωπισμό τοῦ Χρυσάφου, ὅπως δηλώνει τό ἐπίτιτλο σημείωμα τοῦ κώδικα: *Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ καί τῶν ἀναστασίμων στιχηρῶν καλωπισμός* κυρ Χρυσάφου τοῦ Νέου. Τὰ δὲ *Κεκραγάρια* ἐτονίσθησαν παρὰ τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὕστερον ἐκαλλωπίσθησαν ὑπὸ πολλῶν διδασκάλων, παλαιῶν τε καί νέων, Καρακ. 231, φ. 7r.

*Πρωτοψάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας*⁶⁷⁰, εἶναι δυνατόν νά θεωρηθεῖ ἡ βάση, ἀπό τήν ὁποία ξεκίνησε ἡ ἐξήγηση τῶν Χιλανδαρινῶν *μεικτῶν* κωδίκων.

Γιά τό στιχηράρι τοῦ Γερμανοῦ δέν ἔχει ἐντοπιστεῖ κάποιος κώδικας τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας πού νά ἀνῆκε στό Νικόλαο. Οἱ πηγές γιά τήν ἐξήγηση τοῦ ἔργου πρέπει νά ἀναζητηθοῦν στό ἐγγύτερο μουσικό περιβάλλον, ὅπως ἔχει ἐπισημανθεῖ στήν παράγραφο γιά τίς πηγές τῶν κωδίκων τοῦ Νικολάου⁶⁷¹. Τό ἴδιο ἰσχύει καί γιά τό παλαιό στιχηράρι⁶⁷². Ὅσον ἀφορᾷ τήν ἐξήγηση τῆς σλαβωνικῆς προσαρμογῆς τοῦ στιχηραρίου τοῦ Γερμανοῦ, στόν Χίλιαν. 580, οἱ πληροφορίες πού διαθέτουμε ἀπό πλευρᾶς Νικολάου προέρχονται ἀπό τό βιβλιογραφικό σημείωμα τοῦ κώδικα, τό ὁποῖο ἀναφέρει ὅτι ἡ ἀνθολογία *μεταφράστηκε ἀπό τά ἐλληνικά στά σλαβωνικά ἀπό τό διδάσκαλο Νικηφόρο ἱερομόναχο*⁶⁷³. Αὐτό σημαίνει ὅτι ὁ Νικόλαος ἐξήγησε τό στιχηράρι στή Νέα Σημειογραφία καί προσάρμοσε τήν ἐξηγημένη μουσική τῶν δοξαστικῶν στό σλαβωνικό κείμενο, προβαίνοντας στίς ἀπαραίτητες ἐνέργειες γιά τήν πιστότερη ἀπόδοση τῆς μελωδίας. Ἡ ὑπαρξη, ὡστόσο, στή Μονή Χιλανδαρίου κωδίκων τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' αἰ. καί τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰ. πού περιέχουν στήν παλαιά σημειογραφία σλαβωνικές προσαρμογές τοῦ στιχηραρίου τοῦ Γερμανοῦ καί οἱ ἐμφανεῖς ὁμοιότητές τους μέ τόν κώδικα τοῦ Νικολάου Χίλιαν. 580, ὅσον ἀφορᾷ τό περιεχόμενο, μᾶς ὑποχρεώνουν νά δεχθοῦμε τό ἐνδεχόμενο ὁ Νικόλαος νά ἔλαβε σοβαρά ὑπ' ὄψιν του τίς ἐν λόγω ἐργασίες⁶⁷⁴.

Ἡ ἐπισήμανση τῶν παραπάνω κωδίκων τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας ἀναμφισβήτητα δέν ἐπιλύει τό πρόβλημα τῆς προέλευσης τῶν ἐξηγητικῶν πηγῶν. Οἱ κώδικες μέ τήν ὕλη τους καλύπτουν, βεβαίως, ἓνα μεγάλο φάσμα τοῦ ἐξηγηθέντος ὕλικου, καί εἶναι δυνατόν νά ἀποτελέσουν ὁδηγό στήν ἀναζήτηση τῶν πρωτογενῶν πηγῶν τῆς ἐξήγησης καί ὅπωςδήποτε συνεισφέρουν θετικά στήν εἰκόνα τοῦ Νικολάου ὡς ἐξηγητῆ.

⁶⁷⁰ Δοχ. 365, φ. 1r.

⁶⁷¹ Βλ. Μέρος Α', Κεφ. Β', 1. γ: *Οἱ πηγές τῶν χειρογράφων τοῦ Νικολάου*.

⁶⁷² Ἡ ὑπαρξη κωδίκων στή μονή Δοχειαρίου καί στό Ἅγιον Ὅρος γενικά, πού περιέχουν τίς ὠρες καί τά τρία «δεινά» καλοφωνικά στιχηρά, ἀποτελεῖ ἰσχυρή ἐνδειξη ὅτι τά μέλη δέν ἦταν ἄγνωστα καί ὅτι ψάλλονταν στίς ἀκολουθίες, πρβλ. Δοχ. 344, Δοχ. 1247, Ξεν. 116, Ξεν. 166, Ξεν. 167, Παντελ. 911, Παντελ. 946, Παντελ. 1031, Διον. 636, Διον. 657, βλ. Στάθης, *Χειρόγραφα Α' - Β'*.

⁶⁷³ Χίλιαν. 580, φ. Πν.

⁶⁷⁴ Ἀναφερόμαστε στούς κώδ. Χίλιαν. 312, τέλη ΙΗ' αἰ. (βλ. Jakovlević, Inventar, σ. 202 καί Stefanović, Checklist, σ. 165), Χίλιαν. 581 τοῦ 1774 (βλ. Jakovlević, ὅπ. π., σσ. 199 – 200· Stefanović, ὅπ. π., σ. 167) καί Χίλιαν. 309 τῶν τελῶν τοῦ ΙΗ' αἰ., μέ ἀναγραφή τριῶν χρονολογιῶν 1786, 1790 καί 1821 (βλ. Jakovlević, ὅπ. π., σ. 199 καί Stefanović, ὅπ. π., σ. 164, ὅπου δημοσιεύονται τά σχετικά σημειώματα μέ τίς χρονολογίες· πρβλ. Μέρος Α', Κεφ. Γ', 1: *Ὁ Νικόλαος μουσικός προσαρμοστής στό Σλαβωνικό κείμενο*, σσ.). Οἱ πρῶτοι δύο κώδικες, πέρα ἀπό τό στιχηράρι τοῦ Γερμανοῦ, περιέχουν τά ἰδιόμελα τῶν ἐορτῶν Σλάβων ἁγίων, τά τρία δοξαστικά ἰδιόμελα τῶν Ἀθωνιτῶν πατέρων καί τά δογματικά Θεοτοκία Χρυσάφου τοῦ Νέου. Οἱ ἐορτές τῶν Σλάβων ἁγίων καί τά δογματικά Θεοτοκία περιέχονται στόν Χίλιαν. 312, ἐνῶ ἰδιόμελα τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου τῆς Ρίλας καί τῶν Ἀθωνιτῶν Πατέρων ἔχουν ἐπισημανθεῖ στό Χίλιαν. 581. Ἡ παραπάνω ὕλη περιέχεται καί στόν Χίλιαν. 580, ὅπως ἐπισημάνθηκε στό ἀν. μνημ. κεφ. Τέλος, ὁ Χίλιαν. 309 εἶναι χαρακτηριστικό παράδειγμα προσαρμογῆς μουσικοῦ κειμένου στιχηραρίου στή σλαβωνική γλῶσσα. Τό γεγονός ὅτι καί τά τέσσερα χφ. γράφτηκαν σέ κοντινές χρονικές περιόδους, ἀποτελεῖ ἐνδειξη τῆς σχέσης μεταξύ τους.

3. Ο Νικόλαος καὶ ἡ ἐξήγηση στὰ γένη τῆς μελοποιίας.

α. Στιχηραρικό γένος:

1) Καλλωπισμοὶ Χρυσάφου τοῦ Νέου στό παλαιό στιχηράριο.

Ὁ Νικόλαος ἐξήγησε ὅλα τὰ στιχηρά τῶν Ὡρῶν τῶν Χριστουγέννων, τῶν Θεοφανείων καὶ τῆς Μ. Παρασκευῆς ἀπὸ τὸ παλαιό στιχηράριο πού καλλωπίστηκε ἀπὸ τὸν Χρυσάφη τὸ Νέο⁶⁷⁵. Ἐξήγησε ἐπίσης τρία «δεινά» μέλη⁶⁷⁶ πού ἀπαντῶνται συνήθως μαζί μέ τίς Ὡρες στούς ἴδιους κώδικες. Τέλος, ἐξήγησε τὸ δοξαστικό τῆς ἐορτῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου *Θεαρχίῳ νεύματι*⁶⁷⁷.

2) Ἀναστασιματάριο τοῦ Χρυσάφου τοῦ Νέου.

Τό πλέον διαδεδομένο μέρος τοῦ στιχηραρίου τοῦ Χρυσάφου εἶναι τὸ Ἀναστασιματάριο. Ὁ Νικόλαος ἐξήγησε ἐπιλεγμένα μέλη τοῦ Ἀναστασιματαρίου καὶ τὰ ἐνσωμάτωσε στήν ὕλη πολλῶν κωδίκων τῆς νέας σημειογραφίας. Ἡ συμβολή τοῦ Νικολάου στήν ἐξήγηση τῶν μελῶν ἀποκαλύπτεται στό φ. 1r τοῦ Βατ. 1370, ὅπου ὡς τίτλος φέρονται τὰ ἐξῆς: *δογματικά [θεοτοκία] κατ' ἥχον μελοποιηθέντα παρὰ κυρίου Χρυσάφου τοῦ Νέου· νῦν δὲ ἐξηγήθησαν εἰς τὴν νέαν μουσικήν*. Δέν ἔχει ἐντοπιστεῖ κώδικας πού νά περιέχει ὅλη τὴν ἐξήγηση τοῦ βιβλίου. Ἡ χειρόγραφη παράδοση τῆς περιόδου δείχνει ὅτι τότε εἶχε ἐπιβιώσει ἡ ψαλμώδηση συγκεκριμένων μελῶν. Ἀκόμη καὶ στὸν Δοχ. 341 τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας ἡ ἀνθολόγησις τοῦ Ἀναστασιματαρίου φαίνεται ἐπιλεκτική⁶⁷⁸. Ὅπου ἐντοπίζονται μέλη τοῦ Ἀναστασιματαρίου σέ κώδικες τῆς νέας σημειογραφίας, αὐτὰ περιορίζονται κυρίως στὰ ὀκτώ δογματικά θεοτοκία τῶν ἐσπερίων. Τὰ δογματικά θεοτοκία τοῦ Χρυσάφου ἦταν ἀπὸ τὰ πρῶτα μέλη πού ἐξηγήθηκαν στὴ νέα μέθοδος, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι περιέχονται στίς προσθῆκες τῶν ἐντύπων *Ταμείων Ἀνθολογίας Χουρμουζίου* 1824, τὸν Δοχ. 471 καὶ τὸν Διον. 833. Ὁ Νικόλαος ἐξήγησε τὰ παραπάνω μέλη ἀπὸ τὴ σλαβωνικὴ προσαρμογὴ καὶ κατέγραψε τὴν ἐξήγηση στό τέλος τοῦ κώδ. Χιλίαν. 580, στὰ φφ. 404v – 439v. Ἐξηγήθηκαν καὶ τὰ ἀντίστοιχα θεοτοκία τῶν ἀποστίχων μετὰ τοῦ

⁶⁷⁵ Γιά τὸν καλλωπισμὸ τοῦ παλαιοῦ στιχηραρίου ἀπὸ τὸ Χρυσάφη τὸ Νέο, βλ. Στάθης, Παναγιώτης ὁ Χρυσάφης ὁ Νέος, σσ. 14 – 15· Στάθης, *Ἀναγραμματισμοί* σσ. 52 – 53, 130 – 132.

⁶⁷⁶ Τὸ τροπάριον *Σήμερον ἡ ἀνοσιουργότροπος* εἶναι τὸ τρίτο ἰδιόμελο ἀπὸ τὴ λιτὴ τῆς ἐορτῆς τῆς ἀποτομῆς τῆς κεφαλῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου καὶ ἐπιγράφεται *ὀκτῆχρον*. Τὰ ἕτερα δύο τροπάρια *Ὁρώσά Σε ἡ κτίσις* καὶ *Σήμερον ὁ ἀπρόσιτος τῇ οὐσίᾳ* προέρχονται ἀπὸ τὴν Κυριακὴ τῆς Σταυροπροσκυνήσεως, τὸ μὲν πρῶτο εἶναι τὸ τροπάριον τῆς λιτῆς, τὸ δὲ δεύτερο εἶναι δοξαστικό τῆς ἐνότητος τῶν τροπαρίων πού ψάλλονται στήν προσκύνησις τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καὶ ἐπιγράφεται ὡς *ἕτερον δεινόν*.

⁶⁷⁷ Τὸ δοξαστικό τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἀναγράφεται ὡς *ὀκτῆχρον*, ἡ *βάσις αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πα* καὶ καταγράφεται μετὰ τῶν τροπαρίων τῶν Ὡρῶν καὶ τῶν ἐτέρων τριῶν τροπαρίων.

⁶⁷⁸ Στὰ φφ. 28r – 53r καταγράφονται τὰ κεκραγάρια τοῦ Δαμασκηνοῦ, τὰ πρῶτα δύο ἀναστάσιμα τροπάρια τῶν ἐσπερίων, τὰ θεοτοκία ἐσπερίων καὶ στίχου, καὶ τὰ πασαπνοάρια σέ ὅλους τοὺς ἥχους.

Δόξα - *Καί νυν σέ ὅλους τούς ἤχους*. Κάποτε ἀντιγράφονται μαζί καί τά δεκαεῖς⁶⁷⁹, κάποτε μόνο τά πρῶτα ὀκτώ⁶⁸⁰. Ὁ κώδ. Παντ. 1018 εἶναι ὁ μοναδικός ἐντοπισθεῖς πού περιέχει μόνο τά δογματικά θεοτοκία τῶν ἀποστίχων καί τή σειρά τῶν πρώτων τεσσάρων στιχηρῶν ἐσπερίων καί αἰνῶν τοῦ Α' ἤχου, γεγονός πού φανερώνει ὅτι ἡ ἐξήγηση ἔγινε κατὰ παραγγελία καί γιά συγκεκριμένη λειτουργική χρήση⁶⁸¹.

3) Στιχηράριο Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν.

Ὁ Νικόλαος ἐπιδόθηκε στήν ἐξήγηση τοῦ στιχηραρίου τοῦ Γερμανοῦ⁶⁸² ἤδη ἀπό πολύ νωρίς. Ἦταν ἀνάμεσα στά πρωταρχικά του ἐνδιαφέροντα, ὅπως εἶδαμε κατὰ τήν ἐξέταση τοῦ κώδ. Λαύρας Θ 160. Τό περιεχόμενο καί ἡ σημασία του σηματοδοτοῦν τήν ἀπαρχή τῆς περαιτέρω ἐνασχόλησης τοῦ Δοχειαρίτη Νικολάου μέ τό στιχηράριο. Ἐνα μεγάλο μέρος τοῦ στιχηραρίου τοῦ Γερμανοῦ, περιλαμβάνον τίς δεσποτικές - θεομητορικές ἐορτές, ἐορτές ἐορταζομένων ἀγίων, Τριῶδιο καί Πεντηκοστάριο, ἐξηγήθηκε στό δίτομο στιχηράριο Δοχ. 469 (Α' τόμος) καί Δοχ. 327 (Β' τόμος). Ἡ βεβαίωση ὅτι ἡ ἐξήγηση ἀποτελεῖ ἔργο τοῦ Νικολάου μᾶς παρέχεται ἀπό βιβλιογραφικό σημείωμα τοῦ Β' τόμου τοῦ στιχηραρίου Δοχ. 327, φ. 448r πού ἔχει ὡς ἐξῆς: *τό παρόν δίτομον στιχηράριον τ(οῦ) νέων/πατρῶν ἐξηγήθη κ(αί) ἀντηγράφη παρεμ(οῦ) /νικολά(ου) ἱερομονάχ(ου) δοχειαρίτ(ου). διάδα/πάνης τ(οῦ) πανοσιωτάτ(ου) κυρί(ου) μεθοδί(ου) /βλάχ(ου). καί ἀνετέθη τῇ ἱερᾷ μονῇ τ(οῦ) δο/χειαρί(ου) εἰς αἰώνιον μνημόσυνον. /τῷ αὐλῷ ἔτει. νοεμβρί(ου) ι'.* Σέ ἄλλους κώδικες, προγενέστερους τοῦ δίτομου στιχηραρίου, ὁ Νικόλαος ἀναφέρει ἀπλά ὅτι τά περιεχόμενα μέλη προέρχονται ἀπό τό στιχηράριο τοῦ Γερμανοῦ *κατὰ τήν νέαν μέθοδον τῆς μουσικῆς*⁶⁸³ ἢ ὅτι *ἐξηγήθησαν ἐκ τοῦ στιχηραρίου (sic) τοῦ [Γερμανοῦ] Νέων Πατρῶν*, χωρίς νά ἀναφέρει τό ὄνομα τοῦ ἐξηγητῆ. Ἐντούτοις, ἡ ταύτιση γραφέα τοῦ κώδικα καί ἐξηγητῆ εἶναι προφανής, ὅπως ἄλλωστε ἀποδεικνύεται ἀπό τό βιβλιογραφικό σημείωμα τοῦ Δοχ. 327 καί τήν ὁμοιότητα τῆς καταγραφῆς τῶν μελῶν, σ' ὅλους τούς κώδικες. Τό πλήρες βιβλιογραφικό σημείωμα τοῦ δίτομου στιχηραρίου μέ αὐτοπροσδιορισμό τοῦ Νικολάου ὡς ἐξηγητῆ, σέ ἀντίθεση μέ τούς λιτούς τίτλους τῶν ἄλλων κωδίκων, ὀφείλεται σέ ἕνα σημαντικό λόγο: Τό δίτομο στιχηράριο ἦταν μιά ὀγκώδης ἐργασία· τό μέγεθός

⁶⁷⁹ Χιλίαν. 95 (1025), φφ. 145r - 200v· Χιλίαν. 167 (929), φφ. 437r - 491r· Δοχ. 471, φφ. 28r - 52r· Ἀβρ. Εὐθυμιάδης (Ψ), φφ. 279r - 327v.

⁶⁸⁰ Βατ. 1370, φφ. 1r - 28r· Διον. 833, φφ. 1r - 16v· Δοχ. 360, φφ. 89r - 118v· Δοχ. 366, φφ. 1r - 32r.

⁶⁸¹ Ἐν πρώτοις, δέν ἐξηγήθηκε τό σύνολο τῶν τροπαρίων τοῦ Α' ἤχου ἀλλά μόνο τά ὀκτώ στά φφ. 121r - 134v, ἐνῶ ἀμέσως μετὰ καί στό ἴδιο φ. 134v ἀκολουθεῖ τό δοξαστικό τοῦ ἐσπερινοῦ τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα σέ ἤχο Β', ὁμοίως τοῦ Χρυσάφου. Ὅπως φαίνεται, ἡ παραπάνω ἐνότητα μελῶν ἐξηγήθηκε γιά τήν Ἀναστάσιμη περίοδο τῆς Διακαινησίμου, ἔπειτα ἀπό παράκληση τῶν ψαλτῶν τῆς μονῆς Ἀγ. Παντελεήμονος.

⁶⁸² Τό λεγόμενον στιχηράριον τοῦ Γερμανοῦ εἶναι τό καλλωπισμένο παλαιόν στιχηράριον πού μᾶς παρέδωσε ὁ Γερμανός τό 1665. Ἡ ἀνανέωση τῆς παράδοσης τοῦ ΙΣΤ' αἰ. μαρτυρεῖται ἀπό τόν ἴδιο στούς κώδικές του καί συνίσταται - σύμφωνα μέ τή δική του μαρτυρία - στήν ἐπιλογή ἀπό πολλά πρωτότυπα, παλαιά καί νέα, καί στήν προσθήκη δικῶν του μελωδικῶν γραμμῶν, πρσ. βλ. Στάθης, Γερμανός, σσ. 37 - 38.

⁶⁸³ Διον. 766, σ. 1.

της καί ἡ ὕλική συμβολή τοῦ Μεθοδίου Βλάχου δικαιολογοῦσαν τήν ἀναφορά τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐξηγητῆ. Ἐπιπλέον πρέπει νά τονιστεῖ ὅτι τό δίτομο στιχηράριο ἦταν ἡ ἐξήγηση ἑνός μεγάλου μέρους τοῦ στιχηραρίου, ἐργασία σημαντική, μνημειώδης καί ὁπωσδήποτε ὁλοκληρωμένη. Οἱ προγενέστεροι κώδικες, Ἀνθολογίες ἢ Δοξαστάρια, ἀποτελοῦσαν ὑποσύνολα τοῦ δίτομου στιχηραρίου καί γράφτηκαν γιά συγκεκριμένη λειτουργική χρήση. Ἐπιβεβαίωση γιά τόν ἐξηγητή Νικόλαο ἔχουμε καί ἀπό τρίτο πρόσωπο, τό Σωφρόνιο, προηγούμενο τῆς Λαύρας, πού ἀντέγραψε τό 1853 ἓνα *Στιχηράριον τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν περιέχον τὰ δοξαστικά τῶν Δεσποτικῶν καί Θεομητορικῶν ἑορτῶν καί τινῶν ἑορταζομένων ἁγίων, ἐξηγηθὲν εἰς τήν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον παρὰ Π[απά] Ν[ικολάου] Δοχ[ειαρτίου]*..⁶⁸⁴.

Τό στιχηράριο τοῦ Γερμανοῦ ἐξηγήθηκε σταδιακά μεταξύ τῶν ἐτῶν 1825 καί 1839. Τμήματα του, δοξαστικά καί στιχηρά τῶν δεσποτικῶν καί θεομητορικῶν ἑορτῶν καί τῶν ἑορταζομένων ἁγίων, εἶχαν ἐξηγηθεῖ πολύ ἐνωρίτερα καί εἶχαν καταγραφεῖ, κατ' ἀρχάς, στοὺς κώδ. Δοχ. 355, Δοχ. 461, Χιλίαν. 167 (929) καί Δοχ. 323, μεταξύ τῶν ἐτῶν 1825 καί 1835. Οἱ κώδικες αὐτοί πρέπει νά ἀποτελέσαν τόν πρῶτο πυρῆνα τοῦ ἐξηγητικοῦ ἔργου, ἀπό τόν ὁποῖο προῆλθαν οἱ ἐπόμενοι. Σ' αὐτούς πρέπει νά προστεθοῦν καί οἱ Ἀνθολογίες πού περιέχουν μέλη τοῦ στιχηραρίου⁶⁸⁵, ὅπως ἔχει τονιστεῖ στό οἰκεῖο κεφάλαιο⁶⁸⁶. Χρονολογημένη μνεῖα συγγραφῆς κώδικα δοξασταρίου περιέχει ὁ κώδ. Διον. 720 πού παραδόθηκε στὸν κύρ Παράσχο τήν 1^η Μαΐου 1833⁶⁸⁷. Τῆς ἴδιας περιόδου εἶναι ὁ Διον. 766, δοξαστάριο στιχηραρίου⁶⁸⁸.

Ἡ «Χιλανδαρινή» περίοδος 1834 – 1837 κατέστη ἀφορμή νά γραφτοῦν οἱ *μεικτοὶ* κώδικες Χιλίαν. 78 (861) καί Χιλίαν. 175 (889). Ὁ Βατ. 1359 πρέπει νά εἶναι δημιούργημα τῆς ἴδιας περιόδου καθότι ἓνας σλαβικός πίνακας περιεχομένων προηγεῖται τοῦ κυρίως σώματος, ἡ σελιδαρίδμηση γίνεται μέ σλαβικά στοιχεῖα, μάλιστα ὁ Νικόλαος γράφει πολλές φορές τή λέξη Δόξα στή σλαβική της μετάφραση – *σλάβα* – μέ ἑλληνικά γράμματα. Ὁ πλέον σημαντικός κώδικας τῆς ἴδιας περιόδου γιά τοὺς σλαβόφωνους ὀρθοδόξους εἶναι ὁ Χιλίαν. 580, ἡ ἐξήγηση στή Νέα Μέθοδο τῆς σλαβωνικῆς προσαρμογῆς τμήματος τοῦ στιχηραρίου τοῦ Γερμανοῦ⁶⁸⁹, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ τό βιβλιογραφικὸ σημείωμα τοῦ κώδικα⁶⁹⁰. Τέλος, μέ τήν παράδοση τοῦ δίτομου στιχηραρίου τοῦ 1839 ὁ Νικόλαος αἰσθάνθηκε ὅτι τό ἔργο του ὁλοκληρώθηκε, γι' αὐτό παύει νά ἀντιγράφει καί νά διαδίδει ἄλλους κώδικες στιχηραρίου.

⁶⁸⁴ Βατ. 1364, σ. 1.

⁶⁸⁵ Εἶναι οἱ κώδ. Δοχ. 360, Δοχ. 366 καί Χιλίαν. 163 (1038).

⁶⁸⁶ Βλ. Μέρος Α', Κεφ. Β', 1: Ὁ Νικόλαος ὡς κωδικογράφος.

⁶⁸⁷ Διον. 720, πφ. ιη' (verso).

⁶⁸⁸ Ἔτσι συμπληρώθηκαν οἱ λειτουργικὲς ἀνάγκες τῆς Μονῆς Διονυσίου καθόσον οἱ δύο κώδικες φαίνεται νά εἶχαν συμπληρωματικὴ χρήση, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴ σύγκριση τοῦ περιεχομένου τους, βλ. ἀν. Κεφ. γιά τό Νικόλαο ὡς κωδικογράφος.

⁶⁸⁹ Πρόκειται, σύμφωνα μέ τό ἐπίτιτλο σημείωμα τοῦ κώδικα, γιά Ἀνθολογία Στιχηραρίου πού περιλαμβάνει τό Δοξαστάριο τῶν δεσποτικῶν – θεομητορικῶν ἑορτῶν καί ἑορτῶν ἑορταζομένων ἁγίων, τοῦ Τριωδίου καί τοῦ Πεντηκοσταρίου.

⁶⁹⁰ Γιά τό κείμενο τοῦ σημειώματος στὰ σλαβωνικά καί τήν ἐλεύθερη μετάφρασή του στὰ νέα Ἑλληνικά, βλ. κεφ. Ὁ Νικόλαος προσαρμοστής στὰ σλαβωνικά, σ.

Ὁ Νικόλαος ἐξήγησε τό «ἐπίσημο» μέρος τοῦ στιχηραρίου, τίς ἐορτές, δηλαδή, πού ἔχουν ἐορταστική ἀκολουθία⁶⁹¹, τουτ' ἔστιν τίς δεσποτικές καί θεομητορικές ἐορτές, τίς ἐορτές τῶν σημαντικότερων ἐορταζόμενων ἀγίων⁶⁹², τίς Κυριακές τοῦ Τριωδίου καί Πεντηκοσταρίου. Δέν ἐξήγησε, λοιπόν, τό σύνολο τοῦ στιχηραρίου πού περιλαμβάνει καί ἄλλες ἐορτές ἡσσοнос σημασίας⁶⁹³, ἀλλά ἐκεῖνες πού σχετίζονται, κυρίως, μέ τήν τέλεση ἀγρυπνίας ἢ βαθέος ὄρθρου⁶⁹⁴. Ὅλοι οἱ ἐπισημανθέντες κώδικες καί, βέβαια, τό δίτομο στιχηράριο τοῦ 1839 ἀκολουθοῦν αὐτή τήν κατάταξη τῆς ὕλης, μέ διαφορές βέβαια μεγαλύτερες ἢ μικρότερες μεταξύ τους. Αὐτό εἶναι τό κοινό στοιχεῖο μεταξύ τῶν κωδίκων στιχηραρίου τῆς συλλογῆς. Ὁ Νικόλαος ἐξ ἀρχῆς ἀσχολήθηκε μέ τίς σημαντικές ἐορτές τοῦ ἐνιαυτοῦ. Τά ἐξηγηθέντα μέρη εἶναι τά στιχηρά ἰδιόμελα τῶν ἐσπερίων, τῶν ἀποστίχων, τοῦ Ν' ψαλμοῦ καί τῶν αἰνῶν, ὅπου αὐτά ὑπάρχουν, τά στιχηρά ἰδιόμελα τῆς λιτῆς, τά δοξαστικά τῶν ἐσπερίων, ἀποστίχων καί αἰνῶν. Πλήρης ἡ σειρά τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων ἰδιομέλων περιέχεται στό δίτομο στιχηράριο τοῦ 1839. Αὐτή, ὥστόσο, εἶναι καί ἡ βασική διαφορά μεταξύ τῶν δοξασταρίων καί ἀνθολογιῶν στιχηραρίου καί τοῦ δίτομου στιχηραρίου. Τά δοξαστάρια καί οἱ ἀνθολογίες, ὅπως δηλώνει καί ἡ ὀνομασία τους, περιέχουν μόνο τά δοξαστικά τῶν ἐσπερίων, λιτῆς, ἀποστίχων καί αἰνῶν, ἐνῶ παρεμβάλλονται ὀρισμένα στιχηρά ἰδιόμελα πολύ σημαντικῶν ἐορτῶν⁶⁹⁵ ἢ ἄλλων ἐορτῶν κατόπιν ἰδιαιτέρας πιθανόν

⁶⁹¹ Γιά τή διάκριση ἐορτασίμων καί μή ἀκολουδιῶν καί τῶν συστατικῶν τους στοιχείων, βλ. ἀναλυτικά, Μπεκατώρος, *Τάξις*, σσ. 13 – 14.

⁶⁹² Γιά τά χαρακτηριστικά τῶν ἀκολουδιῶν τῶν ἐορταζόμενων ἀγίων, βλ. Ρήγα, *Τυπικόν*, σσ. 50 – 51.

⁶⁹³ Ἐνδεικτικά ἀναφέρουμε τό μήνα Σεπτέμβριο ἀπό τό σύνολο τῶν εἴκοσι ἐορτῶν τοῦ στιχηραρίου, ὁ Νικόλαος ἐξηγεῖ μόνο τίς τέσσερις (Ἰνδίκτου, Γενεθλίου Θεοτόκου, Ὑψώσεως Τιμίου Σταυροῦ καί Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου).

⁶⁹⁴ Σύμφωνα μέ τό τυπικό τοῦ Ἀγίου Ὁρους, οἱ ἀγρυπνίες πού τελοῦνται κατά τή διάρκεια ὅλου τοῦ χρόνου, ἐκτός ἀπό τίς Κυριακές, τίς δεσποτικές καί θεομητορικές ἐορτές, ἀφοροῦν καί τίς ἐορτές τῆς μεταστάσεως τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, τοῦ Ἀγ. Δημητρίου, τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ Ἀγ. Ἀνδρέου, τοῦ Ἀγ. Νικολάου, τοῦ Ἀγ. Σπυρίδωνος, τοῦ Ἀγ. Ἀντωνίου, τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, τοῦ Ἀγ. Χαλαμπους, τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, τῶν Ἀγ. Κωνσταντίνου καί Ἑλένης, τοῦ Γενεθλίου τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου, τοῦ Ἀγ. Παντελεήμονος καί τῆς Ἀποτομῆς τοῦ Προδρόμου. Ἐπιπλέον, ἀγρυπνία τελεῖται τή μεγάλη Παρασκευή στήν ἀκολουθία τῶν Παθῶν, τό μεγάλο Σάββατο στόν Ἐπιτάφιο καί τό Σάββατο τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου. Ὅλες οἱ παραπάνω ἐορτές περιλαμβάνονται στό σύνολο τῶν κωδίκων τοῦ Νικολάου. Κατά περίπτωση προστίθενται καί οἱ ἐορτές, κατά τίς ὁποῖες τελεῖται βαθύς ὄρθρος, ἤτοι οἱ ἐορτές τῆς Ἀρχῆς τῆς Ἰνδίκτου, Ἀγ. Ἀναργύρων, ὁσίου Σάββα, Ἀγ. Ἰωάννου Προδρόμου, Ἀγ. Θεοδοσίου, Ἀγ. Ἀθανασίου, Ἀγ. Εὐθυμίου, Ἀγ. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Ἀνακομιδῆς τῶν λειψάνων Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τῆς εὐρέσεως τῆς Τιμίας Κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου, Ἀγ. Σαράντα Μαρτύρων, Ἀγ. Ἀποστόλων, τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου ἐν τῷ Ἄθῳ, Προφῆτου Ἡλίου, Ἀγ. Παρασκευῆς καί τῆς Κοιμήσεως Ἀγ. Ἀννης. Περὶ τῶν ἀγρυπνιῶν καί τῶν ἐορτῶν ἐν γένει στό Ἅγιον Ὅρος, βλ. Ρήγα, *Τυπικόν*, Ἀγρυπνίαι τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, σσ. 148 – 149· *Αἰγιορειτικόν Τυπικόν*, Ἀναλυτικό πῖνακα κατηγοριῶν ἐορταζόμενων ἀγίων, σσ. 251 – 252.

⁶⁹⁵ Συνήθως καταγράφονται ἐπιπλέον οἱ Ὁρεῖς τῶν Χριστουγέννων, Θεοφανείων, μεγάλης Παρασκευῆς, τό Α' στιχηρό τῶν ἐσπερίων τῆς Ὑπαπαντῆς, τοῦ Γενεθλίου τοῦ Προδρόμου, τῆς Μεταμορφώσεως, τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, τῆς ἀποτομῆς τοῦ Προδρόμου, τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων, τῆς Πέμπτης τῆς Ἀναλήψεως καί τῆς Πεντηκοστῆς· ἐπίσης ἅπαντα τά στιχηρά τῆς λιτῆς τῶν Ἀρχαγγέλων, τῶν Εἰσοδίων, τῶν Χριστουγέννων, τῶν Θεοφανίων, ἐνῶ γιά τίς ἐορτές τοῦ Ἀγ. Νικολάου καί τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, μόνο τό Α' στιχηρό.

συμφωνίας μεταξύ του Νικολάου και των παραληπτών των κωδίκων⁶⁹⁶. Σύμφωνα με τις παραπάνω έπισημάνσεις, τό βασικό μέρος των έορτών είχε ήδη εξήγηθει πρίν τή συγγραφή του δίτομου στιχηραρίου, καλύπτοντας τις συγκεκριμένες λειτουργικές ανάγκες. Τό δίτομο στιχηράριο συμπληρώθηκε από τά στιχηρά ιδιόμελα πού έλειπαν, καθώς και από κάποιες έπιπλέον έορτές άγίων και Κυριακές του Τριωδίου και του Πεντηκοσταρίου⁶⁹⁷, έτσι ώστε τό έργο νά καταστεί ουσιαστικά τό ταμείον τής συνολικής εξήγησης των περιεχομένων έορτών, μέ σκοπό τή διάσωση του χρησιμοποιουμένου στις ακολουθίες πλούτου του στιχηραρίου του Γερμανού.

Ίδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει για τό περιεχόμενο των μεικτών κωδίκων Χιλίαν. 175 (889) και Χιλίαν. 78 (861), όπου ο Νικόλαος συμπληρώνει τό δοξαστάριο του Ίακώβου μέ τά δοξαστικά των αποστίχων του Γερμανού. Η ενέργεια αυτή είχε ως αποτέλεσμα τήν εξήγηση από τό στιχηράριο του Γερμανού ιδιομέλων πού σέ κανένα κώδικα στιχηραρίου δέν απαντώνται, καθώςον εξηγήθηκαν για νά συμπληρώσουν τήν έν λόγω έργασία⁶⁹⁸.

4) Στιχηράριο του Ίακώβου Πρωτοψάλτου.

Τό στιχηράριο του Ίακώβου ή καλύτερα δοξαστάριο του Ίακώβου, όπως είναι γνωστό από τις πολλές χειρόγραφες και έντυπες εκδόσεις έτυχε τής ιδιαίτερης εξηγητικής μεταχείρισης του Νικολάου. Βέβαια, ή εξήγηση του Χουρμουζίου Χαρτοφύλακα διαδόθηκε στους ψαλτικούς κύκλους του Αγίου Όρους και γενικότερα, από πολύ νωρίς. Είναι γνωστό ότι ένα αντίγραφο, πιθανόν του πρωτογράφου τής εξηγήσεως του Χουρμουζίου, έντοπίστηκε στή μονή Διονυσίου όπου και φυλάσσεται μέχρι σήμερα⁶⁹⁹. Γνωρίζουμε, επίσης, ότι ο Νικόλαος χρησιμοποίησε τήν εξήγηση του Χουρμουζίου στήν πράξη, πράγμα πού φαίνεται από τό γεγονός ότι άντέγραψε δύο κώδικες πού περιέχουν τά Δοξαστικά των δεσποτικών και θεομητορικών έορτών των τε έορταζομένων άγίων του όλου ένιαυτου. *Άσματουργιθέντα μέν παρά Ίακώβου πρωτοψάλτου τής του Χριστού*

⁶⁹⁶ Πρόκειται για τις κατά περίπτωση διαφορές του περιεχομένου μεταξύ των κωδίκων. Άφορούν κυρίως τήν ύλη του μήνα Ιουλίου πού άλλοτε καταγράφεται και άλλοτε όχι (πρβλ. κώδ. Διον. 720, Βατ. 1359, όπου ο Ιούλιος καταλιμπάνεται).

⁶⁹⁷ Οι παρακάτω έορτές βρίσκονται μόνο έντός του δίτομου στιχηραρίου: Αγ. Διονυσίου Άρεοπαγίτου, Αγ. Άρτεμίου, Αγ. Αναργύρων, ή Σύναξις τής Ύπεραγίας Θεοτόκου, του Αγ. Στεφάνου, Κυριακή μετά τήν Χριστού Γέννησιν, Ανακομιδή του λειψάνου Αγ. Ιωάννου Χρυσοστόμου, Αγ. Χαλαλάμπους, ή Α' εύρεση τής τιμίας Κεφαλής του Προδρόμου, Κυριακές του Τριωδίου (Τελώνου και Φαρισαίου, Άσώτου, Αποκρέω, Τυρινής, Α' - Ε' των Νηστειών), Μεγάλη Έβδομάδα (μ. Δευτέρα - μ. Πέμπτη), Κυριακές του Πεντηκοσταρίου (Μυροφόρων, Παραλύτου, Σαμαρείτιδος, των Αγ. Πατέρων) και τής Μεσοπεντηκοστής.

⁶⁹⁸ Πρόκειται για τις έορτές των Αγίων Πατέρων (μετά τήν ΙΑ' Οκτωβρίου), του Αγ. Ίακώβου, του Αγ. Φιλίππου, του Αγ. Μάρκου, τής κατάδεσης τής Τιμίας Ζώνης τής Θεοτόκου, τής Αγ. Κυριακής και τής Προόδου του Τιμίου Σταυρού.

⁶⁹⁹ Η έπισήμανση στό Χατζηγιακουμής, *Μουσικά χειρόγραφα*, σ. 301. Πρόκειται για τό Διον. 762 *Δοξαστάριον...μελουργιθέν μέν παρά του μουσικολογιωτάτου διδασκάλου κυρίου Ίακώβου Πρωτοψάλτου...εξηγηθέν παρά του μουσικολογιωτάτου και ήμετέρου ήμών διδασκάλου κυρίου Χουρμουζίου κατά τόν νέον τρόπον τής μουσικής τέχνης...έν έτει 1818 κατά μήνα Αύγουστον. Εκ του πρωτοτύπου διά χειρός κάμου Συμεών, Στάδης, Χειρόγραφα Β', σσ. 828 - 830. Ο Γρηγόριος Στάδης έπισημαίνει ως πρωτόγραφο του Δοξασταρίου του Ίακώβου τόν κώδ. Ίβήρ. 447, βλ. Στάδης, *Τά πρωτόγραφα*, σσ. 705 - 706.*

*Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐξηγηθέντα δὲ νῦν κατὰ τὸ νέον τῆς μουσικῆς σύστημα τοῦ ἀρχαίου μέλους αὐτῶν ἀδιαφθόρου φυλαχθέντος χειρὶ Χουρμουζίου διδασκάλου τῆς κοινῆς σχολῆς τοῦ ῥηθέντος συστήματος*⁷⁰⁰. Ἄν λάβουμε ὑπ' ὄψιν τὰ ἐπίτιτλα σημειώματα καὶ ὀρισμένα μέλη πού συμπεριλαμβάνονται σ' αὐτούς, θά καταλήξουμε στό συμπέρασμα ὅτι οἱ κώδικες αὐτοὶ πρέπει νά γράφτηκαν τῇ δεκαετία τοῦ 1820. Αὐτό σημαίνει ὅτι ὁ Νικόλαος γνώριζε τὴν ἐξήγηση τοῦ Χουρμουζίου πολὺ πρὶν καταπιαστῇ μὲ τὴ δική του ἐξήγηση στό δοξαστάριο τοῦ Ἰακώβου.

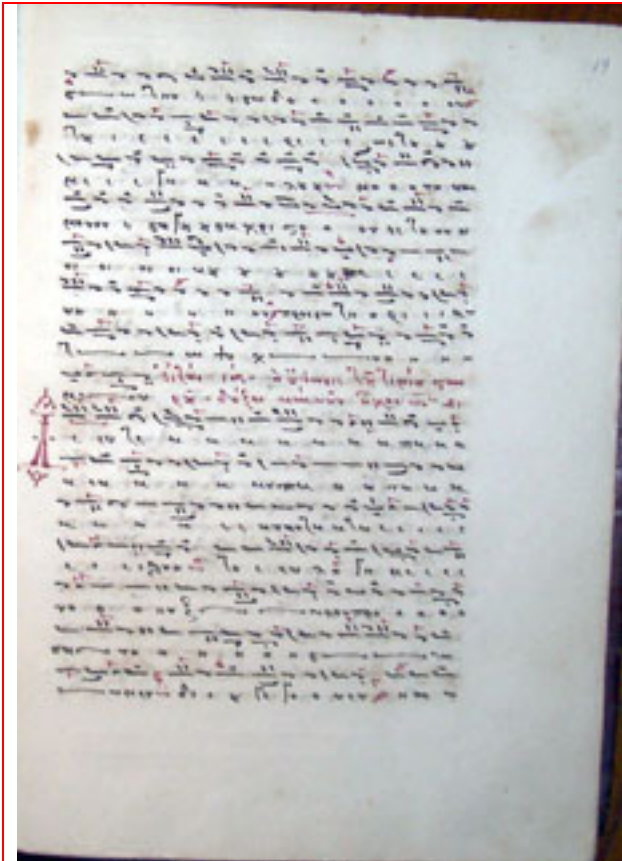
Οἱ κώδικες πού μᾶς παρέχουν τὴν ἐξηγητικὴ ἐργασία εἶναι οἱ καὶ ἀλλαχοῦ ἀναφερθέντες ὡς *μεικτοὶ κώδικες*, ὁ Χιλίαν. 78 (861) καὶ ὁ Χιλίαν. 175 (889). Σύμφωνα μὲ τὸ ἐπίτιτλο σημείωμα τοῦ Χιλίαν. 175 (989), ὁ κώδικας περιέχει τὰ *Δοξαστικά τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν, τῶν τε ἑορταζομένων ἁγίων τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ καὶ τινὰ ιδιόμελα τοῦ Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου. Ποίημα κυρίου Ἰακώβου Πρωτοψάλτου τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας*⁷⁰¹. Παρατηροῦμε, ἐν ἀντιθέσει μὲ τοὺς δοχειαρίτικους κώδικες, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ ἐξηγητῆ δέν ἀναφέρεται. Ἡ ἀναλυτικότερη μορφή τῆς σημειογραφίας ἀπὸ τὴν ἤδη παραδεδομένη τοῦ Χουρμουζίου παραπέμπει σέ ἕτερο ἐξηγητὴ καὶ δὴ Ἀγιορείτη, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ καταγεγραμμένα ποικίλματα τῶν γραμμῶν. Παρατηροῦμε, ἐπίσης, ὅτι ἡ ἐξήγηση τοῦ δοξασταρίου συνδυάζεται κατὰ τεχνικὸ τρόπο μὲ τὸ ἤδη ἐξηγημένο στιχηράριο τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀρῶνται τὰ δοξαστικά τῶν ἀποστίχων καὶ ἐνσωματώνονται στὸν κώδικα. Ἡ ἐξηγητικὴ τους τεχνικὴ εἶναι ὁμοίως ἀναλυτικὴ καὶ ἐκτεταμένης μορφῆς.

Ἡ διαφαινόμενη ὁμοιότητα στὴν ἐξηγητικὴ τεχνικὴ καὶ ἡ ταύτιση τοῦ ἐξηγητῆ τοῦ στιχηραρίου τοῦ Γερμανοῦ μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου, μᾶς ὁδηγεῖ στό συμπέρασμα ὅτι ὁ ἐξηγητὴς τοῦ δοξασταρίου τοῦ Ἰακώβου εἶναι ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπο μὲ τὸ γραφέα καὶ συμπιλητὴ τοῦ κώδικα πού δέν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν Νικόλαο. Ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Νικόλαος προχώρησε στὴν ἐξήγηση τοῦ δοξασταρίου, ἐνῶ εἶχε ἤδη στὰ χέρια του τὴν ἐξήγηση τοῦ Χουρμουζίου, εἶναι ἓνα ἓνα ζήτημα πού ἔχει σχέση μὲ τὴν παράλληλη ἐξήγηση τοῦ στιχηραρίου τοῦ Γερμανοῦ. Ἐφ' ὅσον σκοπὸς του ἦταν ἡ σύζευξη τῶν δύο στιχηραρίων, ἡ σημειογραφικὴ διαφοροποίηση στὴν καταγραφή τῶν δύο ομάδων μελῶν (Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν καὶ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου) θά σήμαινε ἐνδεχομένως τὸ ἀνόμοιο τοῦ μουσικοῦ «ὕφους» ἐξαιτίας τῆς διαφορετικῆς «λογικῆς» τῆς σημειογραφίας τῶν μελῶν καὶ κατὰ συνέπεια τῆς μελωδίας τους.

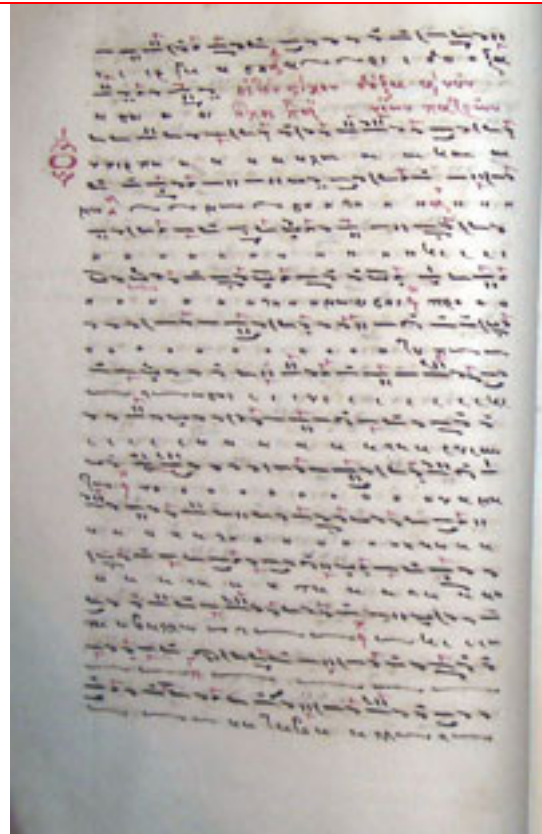
⁷⁰⁰ Δοχ. 323, φ. 1r. Ὁ ἄλλος κώδικας εἶναι ὁ Δοχ. 364, φ. 1r: *Ἀνθολογία τοῦ Δοξαστικαρίου τοῦ μακαρίτου Ἰακώβου [Πρωτοψάλτου], ἡ ὁποία περιέχει τὰ δοξαστικά τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν καὶ μερικῶν ἑορταζομένων ἁγίων ἐξηγηθέντα δὲ κατὰ τὸ νέον τῆς μουσικῆς σύστημα παρὰ κυρ Χουρμουζίου [Χαρτοφύλακος].*

⁷⁰¹ Χιλίαν. 175 (989), φ. 1r.

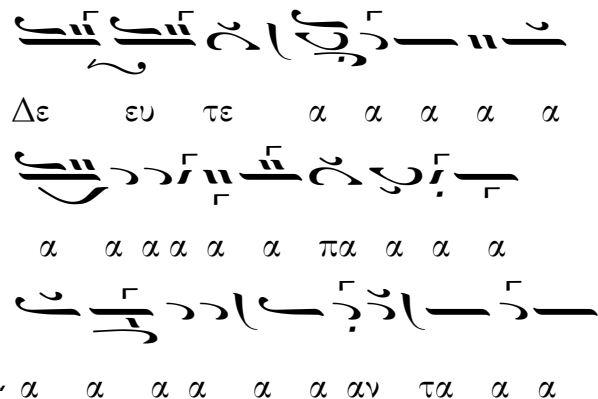
Εἰκ. 9: Χίλιαν. 175 (989), φ. 19r: δοξαστικό ἐσπερίων Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου.

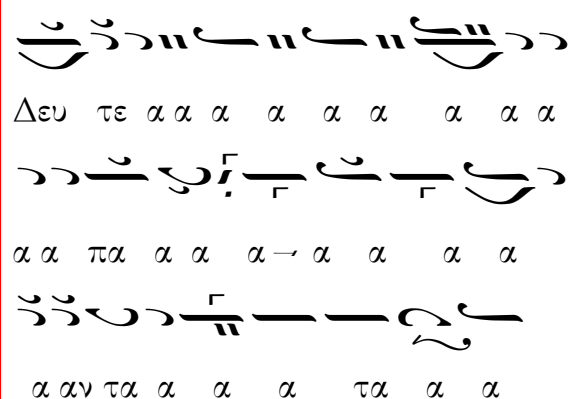
Εἰκ. 10: Χίλιαν. 175 (989), φ. 22v: δοξαστικό ἀποστίχων Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν.

Πρὸς περαιτέρω κατανόηση τῶν παραπάνω σκέψεων παραθέτουμε παραδείγματα πού δείχνουν τήν ὁμοία ἐξηγητική τεχνική τῶν δύο στιχηραρίων ἐν συγκρίσει μέ τήν ἀντίστοιχη ἐξήγηση τοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακα στά ἴδια μέλη.

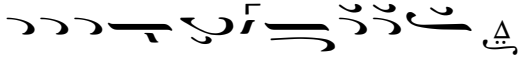
Δοξαστικό ἐσπερίων τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ἦχος Β' Δι, [ἐξήγηση Νικολάου], Χίλιαν. 175 (989), φ. 19r.

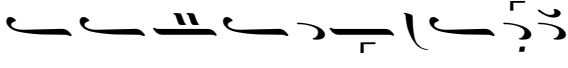
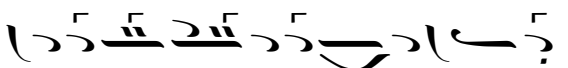
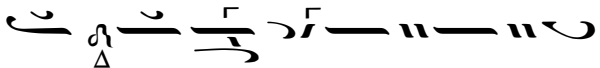

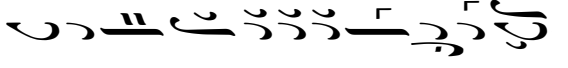

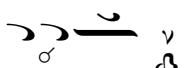

Δοξαστικό ἐσπερίων τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ἦχος Β' Δι, [ἐξήγηση Χουρμουζίου], Δοχ. 364, φ. 5v.

 <p>α α τα α α α α α α</p> <p>α α α α α παν τα α τα ε ε ε</p> <p>ε ε ε θνη η η η η η</p>	 <p>α α α α α α α ε ε ε</p> <p>ε ε τα α ε ε ε ε ε θνη</p>
---	--

<p>Δοξαστικό ἀποστίχων τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ἦχος πλ. τοῦ Δ' Νη [ἐξήγηση Νικολάου], Χιλίαν. 175 (989), φ. 22v.</p> <p>Ον περ πα α α α α α α</p> <p>λαι αι αι αι αι αι αι αι αι</p> <p>Μω υ υ υ Μω ω υ υ ση</p> <p>η η η η η η η</p>	<p>Δοξαστικό ἀποστίχων τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ἦχος πλ. τοῦ Δ' Νη [ἐξήγηση Χουρμουζίου], EBE 750, φ. 81r.</p> <p>Ον περ πα α λαι αι αι αι αι αι αι</p> <p>αι αι Μω υ υ υ ση η η</p> <p>η η η</p>
---	---

Στά παραπάνω παραδείγματα διακρίνεται ἡ στενογραφικότερη ἐξηγητική καταγραφή τοῦ Χουρμουζίου σέ σχέση μέ τήν ἀναλυτική ἐξηγητική τεχνική πού ἀκολουθεῖ ὁ Νικόλαος καί στά δύο δοξαστικά, ἐσπερίων τοῦ Ἰακώβου καί ἀποστίχων τοῦ Γερμανοῦ. Ἡ ἀναλυτική σημειογραφία ἐκφράζει τόν ἴδιο πλατυαστικό χαρακτήρα καί στίς δύο συνθέσεις, μέ ἀποτέλεσμα τήν ἀπόδοση ὁμοίου ὅφους κατά τή μελωδία. Δεδομένης τῆς παράλληλης παράθεσης τῶν δύο δοξασταρίων ἐντός τοῦ κώδ. Χιλίαν. 175 (989), εἶναι κατανοητή ἀλλά καί ἐπιβεβλημένη ἡ ἀνάγκη ἀναλυτικῆς ἐξηγητικῆς καταγραφῆς τῶν μελῶν τοῦ Ἰακώβου.

Ὅσον ἀφορᾷ τό χρόνο πραγματοποίησης τῆς ἐξηγητικῆς ἐργασίας ἐπὶ τοῦ δοξασταρίου τοῦ Ἰακώβου, ὅλες οἱ ἐνδείξεις ὁδηγοῦν στή λεγομένη «χιλιανδαρινή» περίοδο 1834 - 1837. Οἱ σχετικοί κώδικες ἐντοπίστηκαν στή μονή Χιλιανδαρίου καί προορίζονταν γιά χρήση ἀπό σλαβόφωνους μοναχούς, ὅπως προκύπτει ἀπό τήν καταγραφή λέξης τῆς Δόξα στή σλαβική της μετάφραση σλάβα, στοιχεῖο πού ἀπαντᾶται καί σέ ἕναν ἄλλο σημαντικό κώδικα τῆς ἰδίας περιόδου, τό ἀνθολόγιο στιχηραρίου τοῦ Γερμανοῦ Βατ. 1359.

Ἐξηγήθησαν τὰ δοξαστικά τῶν ἐσπερίων, λιτῆς καὶ αἰνῶν τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν καὶ τῶν ἑορτῶν τῶν ἑορταζομένων ἁγίων, τοῦ Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου.

6. Παπαδικό γένος.

1) Μαθηματάριο.

Ἡ σοβαρότερη καὶ ἐκτενέστερη, μετὰ τό στιχηράριο τοῦ Γερμανοῦ, ἐξηγητική δραστηριότητα τοῦ Νικολάου ἐπικεντρώνεται στό Μαθηματάριο⁷⁰². Ἐχουν ἐπισημανθεῖ καὶ ἐντοπιστεῖ ὁκτώ κώδικες πού περιέχουν τήν ἐξηγητική ἐργασία τοῦ Δοχειαρίτη μελουργοῦ στό καλοφωνικό εἶδος τοῦ Μαθηματαρίου. Ἀπό αὐτούς, οἱ πέντε (Δοχ. 307, Δοχ. 467, Δοχ. 468, Χιλ. 54 (973) καὶ ὁ Ἀβ. Εὐθ.) εἶναι αὐτόγραφοι καὶ οἱ τρεῖς (Ἐηροπ. 310, Παντ. 1042 καὶ ὁ ΕΒΕ 3022) εἶναι ἀντίγραφα ἄλλων γραφῶν.

Οἱ τρεῖς τελευταῖοι κώδικες τόσο μέ τὰ ἐπίτιτλα ὅσο καὶ τὰ ἐπιμέρους σημειώματά τους μαρτυροῦν τήν ἐπιτέλεση τῆς ἐξηγητικῆς ἐργασίας ἀπό τό Νικηφόρο ἱερομόναχο: *Μαθηματάριον τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ μελοποιηθὲν παρὰ διαφόρων ποιητῶν καὶ ἐξηγηθὲν παρὰ τοῦ πανοσιωτάτου κυρίου Νικηφόρου Δοχειαρίτου εἰς τὴν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον*⁷⁰³. Τὴν ἴδια πληροφορία γιὰ ἓνα μεμονωμένο μάθημα θεοτοκίῳ μᾶς παραδίδει ὁ γραφέας τοῦ ἀνεξάρτητου μαθηματαρίου Γρηγ. 18: *Τὸ παρὸν θεοτοκίον ἐμελοποιήθη παρὰ Πέτρου Μπερεκέτου· ἐξηγήθη δὲ παρὰ κυρ Νικηφόρου Δοχειαρίτου· ψάλλεται δὲ εἰς ταῖς ἀγρυπνίαις, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Οἱ ἐλπίδα καὶ στήριγμα*⁷⁰⁴. Ἀπό τὰ σημειώματα καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἡμερομηνία γραφῆς τῶν κωδίκων⁷⁰⁵

⁷⁰² Ὄταν κάνουμε λόγο γιὰ Μαθηματάριο, ἐννοοῦμε τὸν αὐτόνομο μουσικὸ κώδικα πού διαμορφώνεται κατὰ τὸν ΙΕ' αἰ. καὶ περιέχει κυρίως τὰ καλοφωνικά στιχηρά, ἤτοι τὰ μαθήματα τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, τὰ θεοτοκία καὶ τὰ κατανυκτικά μαθήματα. Κατὰ τὸν ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰ. τὰ θεοτοκία μαθήματα μεταφέρθηκαν στὴν ἀρχὴ τοῦ κώδικα. Ὑπὸ τὴ μορφὴ θεοτοκία μαθήματα – μαθήματα μηνολογίου μᾶς παραδίδεται τὸ μαθηματάριο τοῦ Νικολάου Δοχ. 307. Πρσ. γιὰ τὸν κώδικα *Μαθηματάριον* καὶ τὸ περιεχόμενό του, βλ. Στάθης, *Ἀναγραμματισμοί* σσ. 119 κ. ἑ.

⁷⁰³ Παντ. 1042, φ. 1r. Τὸ σημείωμα τοῦ κώδικα εἶναι ὅμοιο μέ τὸ σημείωμα τοῦ ΕΒΕ 3022, φ. 1r: *Μαθηματάριον τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ μελοποιηθὲν παρὰ διαφόρων ποιητῶν καὶ ἐξηγηθὲν παρὰ τοῦ πανοσιωτάτου κυρίου Νικηφόρου Δοχειαρίτου εἰς τὴν Νέαν τῆς Μουσικῆς Μέθοδον*. Τὸ σημείωμα τοῦ γραφέα τοῦ κώδ. Ἐηροπ. 310, κινεῖται στό ἴδιο πνεῦμα: *Μαθηματάριον | ὅλου | τοῦ ἐνι αὐτοῦ | Ἐμελισθέντα δὲ παρὰ διαφόρων ποιητῶν, παλαιῶν τε | καὶ νέων, ἐξηγηθεῖσαν εἰς τὴν | νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον | καὶ μετὰ πάσης ἐπιμελείας διορθωθεῖσαν..... | παρὰ | Νικηφόρου Ἱερο | μονάχου | δοχειαρίτη· αὐμᾶ' 1841, Ἰανν. ιδ-14*.

⁷⁰⁴ Γρηγ. 18, σ. 575. Τὸ σημαντικό εἶναι ὅτι τὸ συγκεκριμένο μάθημα δὲν βρίσκεται σὲ κανέναν αὐτόγραφο κώδικα τοῦ Νικολάου, ἀλλὰ μόνο στὰ ἀντίγραφα μαθηματάρια. Κάτι τέτοιο μᾶς ὡδεῖ στὴν ὑπόψια ὅτι ἴσως ὑπάρχουν μαθήματα πού ἔχουν ἐξηγηθεῖ ἀπὸ τὸ Νικόλαο καὶ δὲν ἀναφέρεται πουθενά ἡ ἐξηγητικὴ του συμβολή, ἐκτός ἀπὸ ἐλάχιστες περιπτώσεις, ὅπως αὕτὴ τοῦ Γρηγ. 18.

⁷⁰⁵ Καὶ οἱ τρεῖς γράφτηκαν μετὰ τὸ 1840· πρὸς τὰ βιβλιογραφικά σημειώματα Παντ. 1042, φ. 240v: *Τὸ παρὸν μαθηματάριον | ἐγράφη διὰ χειρὸς Ἰγνατίου | ἱερομονάχου τοῦ Κερκυρέου | ἐκ κύμης κυνοπιαστῶν | τοῦ Δαφνῆ. | ἔτος σωτηρίων | 1843 | μαΐου 22* ΕΒΕ 3022, φ. 109v: *Τὸ παρὸν μαθηματάριον, | ἐγράφη διὰ χειρὸς, | νεοφύτου Ἱερομονά | χου, τοῦ σαμίου. | ἐκ κύμης, | μιτυληνῶν. | ἔτος σωτήριον, | 1845 | φεβρουαρίου. α* Ἐηροπ. 310, φ. ΙΑr: *Μαθηματάριον | ὅλου | τοῦ ἐνι αὐτοῦ | Ἐμελισθέντα δὲ παρὰ διαφόρων ποιητῶν,*

πληροφορούμαστε έμμέσως πλήν σαφώς ότι η έργασία πραγματοποιήθηκε τήν εποχή, κατά τήν όποία ό Νικόλαος όνομαζόταν Νικηφόρος, ήτοι μέχρι τό 1834. Ωστόσο, τά χρονικά όρια πρέπει νά τοποθετηθούν ένωρίτερα, περί τό 1831 – 1832. Τήν υπόθεση αύτή αποδεικνύει η σημαντική ανακάλυψη δύο πολυχρονίων πού καταγράφηκαν στά τελευταία φύ. του κώδ. Άβρ. Εϋθυμιάδη από τό δεύτερο άγνωστο γραφέα. Η θέση των κειμένων στό τέλος τής ύλης του κώδικα φανερώνει ότι αυτά καταγράφηκαν μετά τόν καταρτισμό του μαθηματαρίου, έπομένως καί τήν εξέγηση των μαθημάτων. Τά πολυχρόνια αναφέρονται στόν τότε Κυβερνήτη τής Ελλάδος Ιωάννη Καποδίστρια καί τούς Εϋρωπαίους μονάρχες Γεώργιο Δ' τής Μεγάλης Βρετανίας, Κάρολο τής Γαλλίας καί Νικόλαο Α' πασών των Ρωσιών, πού παρουσιάζονται έντός του κειμένου ως ύποστηρικτές του νεοσύστατου έλλαδικού κρατιδίου⁷⁰⁶. Η καταγραφή των πολυχρονίων στό τέλος του κώδικα καί οί χρονολογικοί περιορισμοί, πού επιβάλλουν τά αναφερόμενα σ' αυτά πρόσωπα⁷⁰⁷, αποτελούν σοβαρές ένδείξεις ότι η έργασία τής εξέγησης είχε πραγματοποιηθεί κατά τήν περίοδο τής κοινής δράσης των προσώπων, δηλαδή πριν τό 1831 (χρονολογία τής δολοφονίας του Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια) ή λίγο αργότερα από τό έτος αυτό.

Έξίσου σημαντικός κώδικας μέ τόν του Άβρ. Εϋθυμ. είναι καί ό Δοχ. 307 τής ίδιας περιόδου. Έχει ευρύτερο περιεχόμενο⁷⁰⁸. Αυτοί οί δύο κώδικες, μέ πρωτεύοντα τόν Δοχ. 307 είναι οί πρωτόγραφοι εξέγητικοί του Νικολάου στό Μαθηματάριο. Τά θεοτοκία μαθήματα του Δοχ. 307 έπισημάνθηκαν στις άνθολογίες Δοχ. 360, Δοχ. 366 καί Παντ. 923 τής περιόδου 1830 – 1835, ένω τό μουσικό κείμενο των

παλαιών τε| και νέων, εξέγηθειςαν εις τήν| νέαν τής μουσικής μέθοδον|και μετά πάσης επιμελείας διορθωθειςαν..... | παρὰ| Νικηφόρου Ιερο| μονάχου| δοχειαρίτη· αωμά· 1841, Ιανν. ιδ-14.

⁷⁰⁶ Τά πολυχρόνια βρίσκονται στό φ. 349r – v. Τά κείμενα είναι τά κάτωθι: α) των μοναρχών τής Εϋρώπης: Άβ. Εϋθ. φ. 349r: Πολυχρονισμός στους Ήγεμόνες καί Βασιλείς σέ ήχο πλάγιο του Δ' Νη, Πολυχρονίους ποιήσαι κύριος ό Θεός τους κραταιοτάτους καί άηττήτους ήγεμόνας καί βασιλείς υπερασπιστάς τής Ελλάδος Γεώργιον τής Μεγάλης Βρετανίας καί υπερασπιστήν τής πίστews, Κάρολον τής Γαλλίας τόν Χριστιανικότατον καί Νικόλαον πασών των Ρωσιών καί προστάτην τής ανατολικής Εκκλησίας. Κύριε φύλαττε εις πολλά έτη · τό άλλο κείμενο του Κυβερνήτου τής Ελλάδας: φ. 349v, Πολυχρονισμός στόν Κυβερνήτη τής Ελλάδος, ήχος ό αυτός, Πολυχρόνιον (γ) ποιήσαι κύριος ό Θεός τόν φιλόχριστον καί σεβαστόν ήμών Κυβερνήτην κύριον κύριον Ιωάννην Αντώνιον Καποδίστριαν μετά των συμβουλατόρων αυτού. Κύριε φύλαττε αυτούς. Είς πολλά έτη (γ').

⁷⁰⁷ Ο Ιωάννης Καποδίστριας υπήρξε Κυβερνήτης τής Ελλάδος από τό 1828 (6 Ιανουαρίου 1828, ήμερομηνία αποδίβασης στό λιμάνι του Ναυπλίου) έως τή δολοφονία του, στις 27 Σεπτεμβρίου 1831. Για τή δράση του Ι. Καποδίστρια, βλ. Δεσποτόπουλος, Έπανάσταση Κούκκου, Τό Έλληνικό κράτος. Ο Γεώργιος Δ' υπήρξε Βασιλεύς τής Μ. Βρετανίας καί Ιρλανδίας μεταξύ 1820 – 1830, βλ. σχετ. Βατάλας, Γεώργιος Δ'. Ο Κάρολος Ι' υπήρξε Βασιλεύς τής Γαλλίας από τό 1824 έως 1829, βλ. Κορομηλάς, Κάρολος Ι'. Ο Νικόλαος Α' Παύλοβιτς υπήρξε Αυτοκράτορας τής Ρωσίας από τό 1817 έως τό 1854, βλ. Βελλιανίτης, Νικόλαος Α'.

⁷⁰⁸ Περιέχει τέσσερα θεοτοκία (Θεοτοκίον, Σέ προκατήγγειλε χορός, Δανιήλ Πρωτοψάλτου Θεοτοκίον, Δέσποινα πρόσδεξαι, Δανιήλ Πρωτοψάλτου Θεοτοκίον, Επίβλεψον έν εύμενεία, Πέτρου Βυζαντιού Θεοτοκίον, Σέ μεγαλύνομεν, Πέτρου Λαμπαδαρίου) καί πέντε μαθήματα του ένιαυτου επιπλέον (Είς τήν έορτήν του Αγ. Νικολάου, Πανάγιε Νικόλαε, Δανιήλ Πρωτοψάλτου Είς προϋπάντησιν Αρχιερέως, Σήμερον φαιδρώς προϋπαντήσωμεν, Άνωνύμως Είς τόν Ακάθιστον, Τη υπερμάχῳ, Ιωάννου Κλαδά Είς τήν έορτήν τής Ζωοδόχου Πηγής, Ρώσιν διά του ραντίσματος, Δανιήλ Πρωτοψάλτου) πού άπαντώνται, κυρίως, στά αντίγραφα μαθηματάρια. Ο του Άβρ. Εϋθ. δέν περιέχει καθόλου θεοτοκία, ένω τά περιεχόμενα μαθήματα άπαντώνται σέ όλους σχεδόν τους κώδικες, πλην ενός πού δέν αντιγράφεται πουθενά (Είς γυναίκας μάρτυρας, Έν πόλει του Θεού ήμών, Πέτρου Μπερεκέτη).

κοινῶν μαθημάτων τῶν δύο μαθηματαρίων Ἀβρ. Εὐθυμ. καί Δοχ. 307 προσαρμόστηκε στό σλαβωνικό λειτουργικό κείμενο κατά τή «χιλανδαρινή» περίοδο, μεταξύ τῶν ἐτῶν 1834 – 1837 καί κατήρτισε τό σλαβωνικό μαθηματάριο Χιλίαν. 54 (973)⁷⁰⁹. Τά δύο ἐπόμενα μαθηματάρια Δοχ. 467 καί Δοχ. 468 εἶναι δημιούργημα τῆς περί τό 1840 περιόδου⁷¹⁰. Ὁ Δοχ. 467 περιέχει συγκριτικά λιγότερα μαθήματα σέ σχέση μέ τούς δύο πρωταρχικούς κώδικες⁷¹¹, ἀλλά περιέχει τίς ὀκτάηχες συνθέσεις ἀπολυτικίων τοῦ Νικολάου γιά τίς δεσποτικές ἐορτές, πολυελεύους, ἐκλογές καί συντμήσεις ἀρχαίων μελῶν. Ὁ Δοχ. 468 ἀποτελεῖ τό ὕστατο δῶρο τοῦ Νικολάου στή Μονή Δοχειαρίου, ὅσον ἀφορᾷ τό μαθηματάριο, καθ' ὅτι διαθέτει τή μεγαλύτερη συγκέντρωση μαθημάτων μετά τόν Δοχ. 307⁷¹². Περιέχει τά κοινά μαθήματα τῶν κωδ. Δοχ. 307, Ἀβρ. Εὐθυμ. καί Χιλίαν. 54 (973)⁷¹³. Οἱ παραπάνω ἀναφερθέντες κώδικες τῶν ἐτῶν 1841 – 1845 παρουσιάζουν ὑψηλή συγκέντρωση μαθημάτων, ἔχουν ἄμεση σχέση μεταξύ τους λόγω τῆς ὁμοιότητας τοῦ περιεχομένου τους⁷¹⁴ καί ἀποτελοῦν ἀντίγραφα τοῦ μαθηματαρίου Δοχ. 307, σύμφωνα μέ τίς ὑπάρχουσες ἐνδείξεις⁷¹⁵.

Ἡ μορφή καί τό περιεχόμενο τῶν ἐπισημανθέντων κωδίκων ἀνταποκρίνονται περισσότερο στό εἶδος τοῦ κώδικα πού καλεῖται *Ἀνθολογία τοῦ Μαθηματαρίου*, καθόσον περιέχουν τά γνωστότερα καί ἐκλεκτότερα καλοφωνικά στιχηρά καί μαθήματα τῶν δεσποτικῶν καί θεομητορικῶν ἐορτῶν, τῶν ἐορταζομένων ἁγίων, τοῦ Τριωδίου καί τοῦ Πεντηκοσταρίου⁷¹⁶ καί ὅχι τό σύνολο τῆς μουσικῆς παραγωγῆς. Ὡστόσο, ὁ Νικόλαος στούς τέσσερις ἀπό τούς πέντε

⁷⁰⁹ Στό χιλανδαρινό κώδικα ἐμφανίζονται γιά πρώτη φορά δύο νέα μαθήματα πού ἀντιγράφονται σέ μεταγενέστερα μαθηματάρια (Εἰς τήν ἐορτήν τῶν Ἀρχαγγέλων, *Χαίρει χαράν πάντα τὰ πέρατα*, Συνεσίου Ἱεραίου· Εἰς τόν Ἀκάθιστον, *Ἄγγελος πρωτοστάτης*, Ἰωάννου Κλαδά).

⁷¹⁰ Ὅπως ἔχουμε δεῖ ἀπό τή σχ. πρῆφ. Ὁ Νικόλαος ἐξηγητής· εἴκοσι χρόνια ἐξηγητικῆς ἐργασίας.

⁷¹¹ Ὁ κώδικας ἀποτελεῖ τή μικρότερη συγκέντρωση μαθημάτων σέ σχέση μέ ὅλους τούς ἄλλους κώδικες. Τά δεκατρία μαθήματά του ἀφοροῦν τίς δεσποτικές καί θεομητορικές ἐορτές καί τήν ἐορτή τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου.

⁷¹² Ὅντως περιέχει τριανταοκτώ μαθήματα, ὅταν ὁ Δοχ. 307 περιέχει σαράντα, ὁ Ἀβ. Εὐθυμ. τριανταένα καί ὁ Χιλίαν. 54 (973) τριάντα.

⁷¹³ Βλ. στό Παράρτημα, Συγκριτικό Πίνακα τῶν περιεχομένων τῶν Μαθηματαρίων.

⁷¹⁴ Σαρανταένα μαθήματα περιέχει ὁ Ξηροπ. 310, σαραντατρία ὁ Παντ. 1042 καί τριανταεπτὰ ὁ ΕΒΕ 3022. Τρία μαθήματα ἀπαντῶνται μόνο σ' αὐτούς τούς κώδικες (Εἰς τήν ἐορτήν τῶν Χριστουγένων, *Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ*, Ἰωάννου Κουκουζέλη· Εἰς τήν ἐορτήν τῶν ἐν Ἄθω Πατέρων, *Τῆς υπερφώτου Τριάδος*, Ἀωννύμως· Εἰς τήν ἐορτήν τοῦ Ἀγ. Γοδελαᾶ, *Μετέστης ἐνθα ἦχος καθαρός*, Ἀωννύμως). Ἡ ὁμοιότητα τοῦ περιεχομένου τους εἶναι ἐμφανής, ὅπως προκύπτει ἀπό τό συγκεντρωτικό – συγκριτικό πίνακα μαθημάτων.

⁷¹⁵ Ἐπαναλαμβάνουν τυφλά τή λανθασμένη καταγραφή τοῦ Δοχ. 307, φ. 65r, σύμφωνα μέ τήν ὁποία τό μάθημα *Χριστός γεννᾶται δοξάσατε* ἀποδίδεται στό Χρυσάφη τό Νέο ἀντί στόν πραγματικό μελουργό Μπαλάση ἱερέα καί Νομοφύλακα.. Ὁ Νικόλαος διορθώνει τό λάθος στούς ἐπόμενους κώδικες, ὅπως προκύπτει ἀπό τήν ἀναλυτική καταλογογράφηση, βλ. κατ.

⁷¹⁶ Ἡ *Ἀνθολογία τοῦ Μαθηματαρίου* ἀπαντᾶται περισσότερο κατά τή μεταβυζαντινὴ ἐποχὴ καί ἐιδικότερα τόν ΙΗ' καί τίς ἀρχές τοῦ ΙΘ' αἰ. Ὁ Χουρμούζιος Χαρτοφύλακας ἐνέταξε τά περιεχόμενα τῆς *Ἀνθολογίας Μαθηματαρίου* (θεοτοκία μαθήματα καί μαθήματα τοῦ μηνολογίου) στούς δύο τελευταίους τόμους τῆς πεντάτομης Παπαδικῆς του. Πρόκειται γιά τούς κώδ. ΕΒΕ – ΜΠΤ 706 καί 722, ὁ Δ' καί Ε' τόμος τῆς Παπαδικῆς ἀντίστοιχα· βλ. Παπαδόπουλος – Κεραμεύς, *Βιβλιοθήκη Χατζηγριακουμῆς, Μουσικά χειρόγραφα*, σ. 389· Στάδης, *Τά πρωτόγραφα*, σ. 703.

αυτόγραφους κώδικες αναφέρει ότι περιέχουν *τά μαθήματα τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ*⁷¹⁷, ὑπονοώντας πιθανόν τήν πληρότητα τοῦ περιεχομένου τους, παρά τό γεγονός ὅτι στό σλαβωνικό μαθηματάριο Χίλιαν. 54 (973) τοῦ 1837 δέχεται ὅτι καταγράφει *μερικά μαθήματα ἀπό τὰ ἐλληνικά εἰς τὰ βουλγάρικα*⁷¹⁸, δίχως ὅμως νά διακρίνεται σημαντική περαιτέρω διαφοροποίηση μεταξύ τοῦ περιεχομένου του καί τῶν ὑπολοίπων τεσσάρων κωδίκων. Αὐτό σημαίνει ὅτι, ὅταν ὁ Νικόλαος ἐξηγοῦσε τό μαθηματάριό του, εἶχε τήν πεποίθηση ὅτι μετέφερε στή Νέα Σημειογραφία τό σύνολο τῶν ἐν χρήσει καί πλέον διαδεδομένων στίς ἀγιορείτικες ἀκολουθίες μαθήματα καί ὄχι, βεβαίως, τό σύνολο τῆς ψαλτικῆς παραγωγῆς.

Ὅπως ἀναφέρθηκε παραπάνω σχετικά μέ τή μορφή καί τό περιεχόμενο τῶν μαθηματαρίων, ὁ Νικόλαος ἐξήγησε τά γνωστότερα καί συχνότερα ψαλλόμενα μαθήματα τῆς ἐποχῆς του. Ἄν συγκρίνουμε τό περιεχόμενο τοῦ Ε' τόμου τῆς Παπαδικῆς ΕΒΕ – ΜΠΤ 722, μαθηματάριο τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐξηγημένο ἀπό τό Χουρμούζιο Χαρτοφύλακα, μέ τό περιεχόμενο τῶν μαθηματαρίων τοῦ Νικολάου, θά διαπιστώσουμε ὅτι καί οἱ δύο ἐξηγητές, Χουρμούζιος καί Νικόλαος, ἐξήγησαν τά μαθήματα ἐκεῖνα κυρίως τῶν μεγάλων μελουργῶν τοῦ ΙΖ' αἰ., Χρυσάφου τοῦ Νέου, Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν καί Μπαλασίου ἱερέως, χωρίς νά ἀποκλείουν καί συνθέσεις παλαιότερων μελουργῶν⁷¹⁹. Ἐπιπλέον, τά μαθηματάρια τοῦ Νικολάου ἐμπλουτίστηκαν, ἐπίσης, μέ μαθήματα τοῦ τετάρτου μελουργοῦ τῆς τετρανδρίας τοῦ ΙΖ' αἰ., Πέτρου Μπερεκέτη καί τῶν μελουργῶν τῶν μέσων - τελῶν τοῦ ΙΗ' αἰ., Δανιήλ Πρωτοψάλτου, Πέτρου Λαμπαδαρίου καί Πέτρου Βυζαντίου. Ἐπίσης, τό Ἅγιον Ὄρος, ὡς πεδίο δράσης ἀριστῶν μουσικῶν καί ὡς φυσικός χώρος δράσης τοῦ ἀγιορείτη ἐξηγητή, ὑπαγόρευε τήν ψαλμώδηση, ἐπομένως καί συμπεριληψη, μαθημάτων ἀγιορείτων μελουργῶν, ὅπως Κοσμᾶ Μακεδόνοιο τοῦ Ἰθιρίτου, Θεοδούλου μοναχοῦ τοῦ Αἰνείτου καί Συνεσίου τοῦ Ἰθιρίτου.

Πρέπει νά ἐπισημανθεῖ ὅτι ὁ Νικόλαος συμπεριέλαβε στούς ἴδιους κώδικες μαθηματαρίων καί μέλη τοῦ Οἰκηματαρίου. Δέν ἀσχολήθηκε μέ ὅλο τό Οἰκηματάριο ἀλλά ἐξήγησε μεμονωμένα μέλη γιά τίς ἀνάγκες τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου⁷²⁰. Ἡ κατάστρωση τῶν μελῶν ὡς μαθημάτων καί ἡ ἀποσπασματική καταγραφή τους ὑποχρέωσε τό Νικόλαο νά τά συμπεριλάβει ἐντός

⁷¹⁷ Πρὸς τὰ εἰσαγωγικά σημειώματα τῶν κωδ. Δοχ. 307, φ. 12ν: *Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ καὶ τὰ μαθήματα τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ* Δοχ. 468, σ. 1: *Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῶν μαθημάτων τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ* Ἀβ. Εὐθ. φ. 1r: *Μαθήματα τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ*.

⁷¹⁸ Χίλιαν. 54 (973), φ. 1r.

⁷¹⁹ Ὁ Χουρμούζιος Χαρτοφύλακας δημιούργησε διαφορετικὴ ἐνότητα κωδίκων γιά τό Μαθηματάριο τοῦ Στιχηταρίου. Εἶναι οἱ κώδικες ΕΒΕ – ΜΠΤ 727 – 734, βλ. Παπαδόπουλος – Κεραμεύς, · Χατζηγιακουμής, · Στάθης, Πρωτόγραφα, · Τὰ μαθήματα τῶν μελουργῶν τῶν ΙΖ' καί ΙΗ' αἰ. κατέγραψε στούς δύο τελευταίους τόμους τῆς πεντάτομης Παπαδικῆς. Ὡστόσο καταγράφονται καί μαθήματα τοῦ Ἰωάννου Κουκουζέλη (ΕΒΕ – ΜΠΤ 722, φ. 89ν, *Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ* φ. 270r, *Μεγαλύνω τὰ πάθη σου* [ἀναγραμματισμός]) καί Ἰωάννου τοῦ Κλαδᾶ (ΕΒΕ – ΜΠΤ 722, φ. 233r, *Τῇ ὑπερμάχῳ*). Ὁ Νικόλαος προτιμᾷ μεταξύ τῶν παλαιότερων τοὺς Ἰωάννη Κουκουζέλη καί Ἰωάννη Κλαδᾶ, βλ. συγκεντρωτικό – συγκριτικό πῖνακα μαθημάτων.

⁷²⁰ Καταγράφει τὰ παρακάτω μέλη ἀπὸ τό Οἰκηματάριον: *Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ Ἰωάννου τοῦ Κλαδᾶ Ἀγγελος Πρωτοστάτης* Μπαλασίου ἱερέως. Ἀναφορὰ γιά τήν ἐξηγητικὴ δραστηριότητα τοῦ Νικολάου ἐπὶ τοῦ Οἰκηματαρίου, βλ. Κρητικοῦ, *Ἀκάθιστος ὕμνος*, σ. 249· γιά τὰ συγκεκριμένα μέλη γενικά βλ. τῆς ἰδίας, σσ. 156 – 157, 198 – 199.

των μαθηματαρίων του. Κάτι άλλο, επίσης, πού πρέπει νά σημειωθεί είναι ὅτι δύο μαθήματα γιά τήν ἀρτοκλασία, τό *Κεχαριτωμένη* (ἀναγραμματισμός) τοῦ Ἰωάννου Κουκουζέλη καί τό *Θεοτόκε Παρθένε* τοῦ Μπερεκέτη, ἐξηγήθηκαν μέν ἀλλά συμπεριλήφθηκαν στήν ὕλη τῶν Ἀνθολογιῶν καί ὄχι τῶν Μαθηματαρίων, πιθανόν ἐξαιτίας τῆς πολύ συχνῆς ψαλμώδησής τους στίς ἀγιορείτικες ἀγρυπνίες.

Ὅπως ἀντιλαμβανόμαστε ἐκ τῶν ἐπιλογῶν του στό μαθηματάριο, ὁ Νικόλαος ἀντιμετώπισε τό εἶδος τῶν καλοφωνικῶν μαθημάτων ὡς ζῶσα λειτουργική πράξη καί ὄχι ὡς εἶδος μουσειακό καί παρωχημένο. Βρίσκεται, λοιπόν, ἐντός τῶν ψαλτικῶν πλαισίων τῆς ἐποχῆς του, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐντάσσει στήν ἤδη προϋπάρχουσα παράδοση τῶν μελουργῶν τοῦ ΙΖ' καί ΙΗ' αἰ. τή μουσική παραγωγή τῶν τελευταίων μελωδῶν καί ἰδιαίτερα τῶν ἀγιορειτῶν, μέ ἔμφαση στό Συνέσιο Ἰβηρίτη, ὡς φυσική συνέχειά της. Ἀπό τά ἐξῆντα μαθήματα πού ἀποδησαυρίζονται γενικά στούς κώδικές του, ἔχει πιστοποιηθεῖ ἡ ἐξήγηση τῶν πενήντα, ἀριθμός διόλου εὐκαταφρόνητος, ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψιν μας καί τίς ποικίλες δραστηριότητες τοῦ Νικολάου κατὰ τή διάρκεια τῆς ἀγιορείτικης βιοτῆς του.

2) Τό καθ' αὐτό Παπαδικό γένος.

Τό καθ' αὐτό παπαδικό γένος περιλαμβάνει τά πλέον ἀναγκαῖα μέλη γιά τήν ψαλμώδηση κατὰ τόν καιρό τῆς Θείας Λατρείας. Μέ τήν ἀλλαγὴ τοῦ σημειογραφικοῦ συστήματος οἱ ἐξηγήσεις τῶν Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος καί Γρηγορίου Πρωτοψάλτου διαδόθηκαν στούς ψαλτικούς κύκλους. Ὁ Νικόλαος, παράλληλα μέ τήν ἀντιγραφή καί ἐπεξεργασία τῶν ἤδη ἐξηγημένων συνθέσεων, ἐπιδόθηκε στήν ἐξήγηση μελῶν πού δέν εἶχαν ἐξηγηθεῖ ἀπό τοὺς Κωνσταντινοπολίτες δασκάλους ἢ δέν γνώριζε τήν προγενέστερη ἐξήγησή τους. Ὅπωςδήποτε, ὅμως, ἦταν μέλη πού ψάλλονταν στό Ἅγιον Ὅρος⁷²¹. Ἦταν μέλη, ἐπίσης, πού εἶχαν πρωτύτερα ἐξηγηθεῖ, καί τώρα καταγράφηκαν ἀναλυτικότερα ἢ ἀλλιῶς, κατὰ «λεπτοτέραν ἐξήγησιν»⁷²², σύμφωνα μέ τόν τρόπο ἐρμηνείας πού ἐπικρατοῦσε στό ἀγιορειτικό περιβάλλον.

Σαφῆς μαρτυρία περί τοῦ προσώπου τοῦ ἐξηγητῆ δέν ὑπάρχει. Πλὴν ὅμως, ἰσχυρὴ ἔνδειξη ὅτι ὁ Νικόλαος ὑπῆρξε ὁ ἐξηγητὴς ἀποτελεῖ τό γεγονός ὅτι ὅλες σχεδόν οἱ συνθέσεις θρίσκονταν στήν κατοχή τοῦ Νικολάου στήν παλαιὰ σημειογραφία, ὅλα τά μέλη ἀπαντῶνται, κατὰ συντριπτική πλειοψηφία, στοὺς κώδικες τῆς νέας σημειογραφίας, διαδίδονται ἀπό τόν ἴδιο σέ ἄλλους κώδικες ἀγιορειτῶν ψαλτῶν καί καταγράφονται μέ τήν ἴδια ἀναλυτικὴ σημειογραφία πού προδίδει τήν ἀγιορείτικη προέλευση τῆς ἐξήγησής τους⁷²³. Ἐπιπλέον, ἡ ἐρευνα τῶν

⁷²¹ Ἡ παραπάνω ἐπισήμανση ἀπὸ τό Γρ. Στάθη, *Χειρόγραφα Β*, σ. ιδ'.

⁷²² Ὁ ὅρος ἀπαντᾶται στά χφ' εἰδικότερα ἔχει ἐπισημανθεῖ στὸν Β' τόμο τῆς τρίτομης Ἀνθολογίας τῆς Μονῆς Δοχειαρίου (ἐξηγήσεις Γρηγορίου Πρωτοψάλτου καί Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος), *Δοχ.* 1239, σ. 186: Ἐτερος πολυέλεος τοῦ αὐτοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, *λεπτοτέρα ἐξήγησις, ἥχος πλ. δ', Δοῦλοι Κύριον*.

⁷²³ Βλ. καί ἐπισήμανση Γρ. Στάθη γιά τά μέλη τοῦ κώδ. Κωνστ. 92, ὅτι «ἡ σημειογραφία τῶν δοξολογιῶν Πέτρου Μπερεκέτη, Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν, Ἀναστασίου Ραψανιώτου καί Συνεσίου Ἰβηρίτου, εἶναι ἡ ἀναλελυμένη τοῦ ἐξηγητῆ Νικολάου Δοχειαρίτου», Στάθης, *Χειρόγραφα Α'*, σ. 677.

καταλόγων τῶν χφ τοῦ Ἀγίου Ὁρους γιὰ τὴν περίοδο 1815 – 1825 κατέδειξε ὅτι τὰ μέλη πού ἐξήγησε ὁ Νικόλαος ἀπαντῶνται σέ κώδικες τῆς πρωτότυπης - ἐξηγητικῆς σημειογραφίας⁷²⁴. Οἱ κώδικες τῆς νέας σημειογραφίας τῆς περιόδου 1815 – 1840, πλὴν ἐκείνων τῶν ἐτέρων ἀγιορειτῶν ἐξηγητῶν Ἰωάσαφ Διονυσιάτου καὶ Ματθαίου Βατοπαιδινού, περιλαμβάνουν ἐξηγήσεις τῶν διδασκάλων τῆς Κωνσταντινούπολης γιὰ συνδέσεις πατριαρχικῶν ψαλτῶν τῶν μέσων τοῦ ΙΗ' καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰ.⁷²⁵. Αὐτό ἀποτελεῖ μία ἔνδειξη πού συνηγορεῖ στὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἐξήγησης τῶν συγκεκριμένων συνδέσεων καὶ στὴν ἐργασία τῆς ἐξήγησης ἀπὸ τὸ Νικόλαο.

Τὰ μέλη ἐξηγήθηκαν λίγο χρόνο μετὰ τὴν υἱοθέτηση τῆς Νέας Μεθόδου ἀπὸ τὸν ἀγιορεῖτη ἐξηγητὴ, ὅταν παρέστη ἡ ἀνάγκη μεταγραφῆς στὴ νέα γραφὴ ὅλων τῶν χρησιμοποιουμένων μελῶν. Ὁ Δοχ. 471 περιλαμβάνει ἓνα μεγάλο μέρος αὐτῶν καὶ γράφτηκε μετὰ τὴ χρονολογία ἐκδόσεως τοῦ *Ταμείου Ἀνθολογίας Χουρμουζίου* 1824. Στὸ γόνιμο διάστημα 1824 – 1834 ἡ ἐξηγηθεῖσα ὕλη διαμορφώθηκε καὶ συμπληρώθηκε μέ περισσότερα μέλη. Τὰ ἐξηγηθέντα μέλη περιελήφθησαν, κατ' ἐπιλογὴν, στὶς ἀνθολογίες τῆς συλλογῆς Δοχ. 360, Χιλίαν. 148 (1007), Βατ. 1810, Λαύρας Μ 22 καὶ Χιλίαν. 95 (1025). Ἐχει ἐξακριβωθεῖ ὅτι οἱ ἀνθολογίες Δοχ. 360, Δοχ. 362, Δοχ. 370 καὶ Χιλίαν. 148 (1007) εἶναι οἱ πρῶτες πού καταρτίστηκαν μετὰ τὴ στροφή τοῦ Νικολάου στὴ νέα σημειογραφία καὶ περιλαμβάνουν ἐξηγήσεις Κωνσταντινοπολιτῶν. Ὁ Νικόλαος ἐνέταξε στό πλαίσιο τῶν μεταγραφῶν αὐτῶν καὶ τίς ἀγιορειτικές μεταγραφές τῶν ἐπιλεγμένων μελῶν, γεγονός πού δείχνει τὴ λειτουργικὴ ἀναγκαιότητα τῆς ἐξηγητικῆς τοῦ ἐργασίας. Οἱ κώδικες Διον. 723, Καρακ. 222, Καρακ. 240 καὶ Παντ. 923 περιέχουν τίς

⁷²⁴ Ἡ ἔρευνα πραγματοποιήθηκε μέ βάση τοὺς ἐκδεδομένους καταλόγους χειρογράφων τοῦ Γρ. Στάδης, *Χειρόγραφα Α'-Γ'*. Πρὸλ. Διον. 571 (1807), Στάδης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 712 – 718· Διον. 576 (1816), Στάδης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 724 – 727· Κουτλ. 632 (ΙΘ' αἰ., α' τέταρτον), Στάδης, *Χειρόγραφα Γ'*, σσ. 382 – 385· Παντ. 950 (1815 – 1825), τοῦ ἰδίου, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 263 – 265· Παντ. 970 (1815 – 1825), Στάδης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 320 – 322· Παντ. 998 (1815), Στάδης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 391 – 396· Παντ. 1037 (ΙΘ' αἰ., α' ἡμισυ), Στάδης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 490 – 492. Οἱ πλείστοι κώδ. ἀνήκουν στὸν ἐξηγητὴ Θεοφάνη Παντοκρατορινό.

⁷²⁵ Ἐξετάστηκαν καὶ παραβλήθηκαν οἱ παρακάτω κώδικες: Ξηροπ. 402 (1839), Στάδης, *Χειρόγραφα Α'*, σσ. 308 – 311· Δοχ. 335 (ΙΘ' αἰ., α' ἡμισυ), Στάδης, *Χειρόγραφα Α'*, σσ. 393 – 396· Δοχ. 340 (1818), Στάδης, *Χειρόγραφα Α'*, σσ. 427 – 429· Δοχ. 411 (1825), Στάδης, *Χειρόγραφα Α'*, σσ. 599 – 601· Δοχ. 413 (1825), Στάδης, *Χειρόγραφα Α'*, σσ. 602 – 604· Δοχ. 1238 (1822 – 1840), Στάδης, *Χειρόγραφα Α'*, σσ. 606 – 613· Δοχ. 1239 (1822 – 1840), Στάδης, *Χειρόγραφα Α'*, σσ. 613 – 617· Δοχ. 1239 (1822 – 1840), Στάδης, *Χειρόγραφα Α'*, σσ. 617 – 623· Κωνστ. 87 (1820 κ. ἐ.), Στάδης, *Χειρόγραφα Α'*, σσ. 668 – 671· Κωνστ. 90 (1825), Στάδης, *Χειρόγραφα Α'*, σσ. 673 – 674· Ξεν. 106 (1840), Στάδης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 15 – 18· Ξεν. 107 (1830 – 1840), Στάδης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 18 – 20· Ξεν. 148 (1824), Στάδης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 100 – 102· Ξεν. 149 (1820 – 1830), Στάδης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 102 – 103· Ξεν. 173 (1820 – 1830), Στάδης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 138 – 139· Παντ. 902 (1822), Στάδης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 178 – 179· Παντ. 912 (1820 – 1840), Στάδης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 202 – 204· Παντ. 915 (1820 – 1830), Στάδης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 206 – 207· Παντ. 928 (1827), Στάδης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 226 – 229· Παντ. 937 (1833), Στάδης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 243 – 244· Παντ. 944 (ΙΘ' αἰ., α' ἡμισυ), Στάδης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 253 – 255· Παντ. 953 (1815 – 1825) Στάδης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 269 – 274· Παντ. 986 (1815 – 1830), Στάδης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 357 – 359· Παντ. 987 (1815 – 1830), Στάδης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 360 – 362· Παντ. 988 (1815 – 1830), Στάδης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 362 – 364· Παντ. 1014 (1825 – 1840), Στάδης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 440 – 441· Παντ. 1024 (ΙΘ' αἰ., α' ἡμισυ), Στάδης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 465 – 468· Καρακ. 241 (ΙΘ' αἰ., α' ἡμισυ), Στάδης, *Χειρόγραφα Γ'*, σσ. 474 – 479.

συνεισφορές του Νικολάου στον κύριο γραφέα. Οι συνεισφορές αφορούν εξηγήσεις πολυελέων του Συνεσίου Ίθρηίτου και δοξολογιών αρχαίων μελωδών και αποδεικνύουν την απήχηση της εξηγητικής δραστηριότητας του Νικολάου Δοχειαρίτου.

Οι εξηγητικές επιλογές του Νικολάου επικεντρώθηκαν σε μέλη που ψάλλονταν περισσότερο στο Άγιον Όρος. Τά αρχαία *Ανοιξαντάρια* εξηγήθηκαν σε αναλυτικότερη γραφή, κατά την αγιορείτικη παράδοση, και συσταχώθηκαν στο έντυπο *Ταμείο Ανθολογίας* 1824, τό όποιον, ἄς σημειωθεί, ότι περιέχει την εξήγηση του Χουρμούζιου για τά ἴδια μέλη. Τό ἴδιο ισχύει καί για τά *Κεκραγάρια* του Δαμασκηνοῦ πού εἶχαν εξηγηθεῖ ἀπό τό Χουρμούζιο στό έντυπο. Παρά τό γεγονός ότι ἡ εξηγητική έκδοχή του Γρηγορίου εἶχε υἱοθετηθεῖ ἀπό τό Δοχειαρίτη μουσικό σέ κάποια χειρόγραφα⁷²⁶, έντούτοις τά μέλη προσεῖλκυσαν τό ένδιαφέρον του Νικολάου για περαιτέρω ἐπεξεργασία καί καταχωρήθηκαν στόν κώδ. Παντ. 923. Οἱ *Δοχές* του Θεοδούλου μοναχοῦ μέ τά έντεχνα κρατήματα, τό *Θεοτόκε Παρθένε* του Μανουήλ Γούτα καί ὁ *Πολυέλεος Δούλοι Κύριον* του Ἀναστασίου Ραψανιώτου σέ ἤχο Δ' λέγετο ἦταν μέλη πού ἀμέσως έντάχθηκαν στήν εξηγητική ἐπεξεργασία. Ὅμοίως καί οἱ *Δοξολογίες* των αρχαίων μελωδών Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν σέ ἤχο πλάγιο του Α', Μπαλασίου ιερέως σέ Δ', Ἀναστασίου Λαρίσης σέ πλάγιο του Β' καί Πέτρου Μπερεκέτη σέ ἤχο Α' τετράφωνο, Β' καί πλάγιο του Δ' καταχωρήθηκαν στίς Ἀνθολογίες καί ιδιαίτερα ὡς προσθῆκες στόν Δοχ. 471 για νά τονίσουν, ὡς συμπληρώματα του έντύπου, την αναγκαιότητα της εξήγησής τους. Ἡ σύνθεση του Ξένου Κορώνη *Ἀπειργάσατο* (τελευταῖος πόδας) για τή Λειτουργία του Μ. Βασιλείου εξηγήθηκε στόν Δοχ. 370 καί διοχετεύθηκε πρός τή Μεγίστη Λαύρα καί τό Βατοπαίδι. Τά τέσσερα ἀπό τά ὀκτώ της σειρᾶς εὐσύννοπτα χερουδικά του Στεφάνου μοναχοῦ μάλλον εξηγήθηκαν για λογαριασμό της Μονῆς του Βατοπαιδίου, καθόσον έντοπίστηκαν μονάχα στόν Βατ. 1810.

Ένα σημαντικό τμήμα της εξηγητικής ἐργασίας στό παπαδικό γένος ἀφορᾷ τό συνθετικό ἔργο του Συνεσίου Ίθρηίτου, για τό ὅποιο ὁ Νικόλαος ἔδειξε ιδιαίτερη προτίμηση. Τό τρίηχο *Μακάριος Ἀνῆρ*, οἱ πολυέλεοι σέ ἤχο Γ' καί πλάγιο του Β', ἡ *ἐκλογή Λόγον ἀγαθόν* σέ Δ', ἡ *δοξολογία* σέ Α' τετράφωνο καί τό *Ἐπί σοί χαίρει* της Λειτουργίας του Μ. Βασιλείου εξηγήθηκαν, καταχωρήθηκαν στίς ἀνθολογίες του καί ἀμέσως διαδόθηκαν ἀπό τόν ἴδιο τόν εξηγητή σέ ἄλλες μονές, ὅπως τή Μεγίστη Λαύρα, τό Βατοπαίδι, τό Χιλιανδάρι καί τή Διονυσίου.

Τέλος, οἱ δύο στίχοι *Προσκυνούμεν Πατέρα καί Ζωοδότην* τεκοῦσαν μέ τά *Ἀλληλουϊάρια* ἀπό τά αρχαία εὐλογητάρια παρέμειναν στό στάδιο του εξηγητικοῦ σκαριφήματος πάνω σέ μία παραληφθεῖσα ἐπιστολή. Φαίνεται πώς δέν ψάλλονταν πιά στίς ἀκολουθίες ἐκείνη την ἐποχή καί δέν καταχωρήθηκαν σέ κανένα κώδικα.

⁷²⁶ Δοχ. 362, φφ. 18r - 40r, *Κεκραγάρια* κατ' ἤχον, ἅτινα ἐμελουργήθηκαν παρὰ του ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου του Δαμασκηνοῦ, νῦν δὲ εξηγήθηκαν παρὰ κυρίου Γρηγορίου καί Πρωτοψάλτου της Μεγάλης Ἐκκλησίας Δοχ. 360, φφ. 218v - 241r, *Κεκραγάρια* κατ' ἤχον ἅτινα ἐμελουργήθηκαν παρὰ του ὁσίου καί θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου του Δαμασκηνοῦ. Χίλιαν. 148 (1007), φφ. 29r - 52v, *Τὰ παρὸν (sic) κεκραγάρια* ἐμελουργήθηκαν παρὰ του ὁσίου πατρὸς ἡμῶν, Ἰωάννου του Δαμασκηνοῦ, πάνυ ὠραῖα καί έντεχνα.

Ἡ σημειογραφία εἶναι τό ἴδιο ἀναλυτική μέ τά ἄλλα μέλη, περισσότερο καί ἀπό τό Γρηγόριο καί τό Χουρμούζιο.

4. Διάδοση τοῦ ἐξηγητικοῦ ἔργου τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου.

Οἱ ἐξηγήσεις τῶν μελῶν προέκυψαν ἀπό τήν ἀνάγκη ψαλμώδησής τους στίς ἀγιορειτικές ἀκολουθίες. Ἡ χρήση τῶν συνθέσεων ἐν ὥρᾳ Λατρείας καί ἡ πιστότητα τῆς ἐργασίας στό παραδοσιακό ἄκουσμα ἦταν οἱ βασικοί λόγοι διάδοσης καί ἐξάπλωσής τους. Ἀρκετά μέλη γνώρισαν διάδοση στόν ἀγιορειτικό χώρο, κυρίως, μέσω τοῦ ἐξηγητῆ τους Νικολάου Δοχειαρίτη ἢ τοῦ ψαλτικοῦ περιβάλλοντός του. Ἄλλα, λόγω ψαλτικο – λειτουργικῆς κατάστασης πού διαμορφώθηκε στά μέσα τοῦ ΙΘ' αἰ. παρέμειναν τεθησαυρισμένα σέ χφ τοῦ δασκάλου Νικολάου καί σταμάτησαν νά εὐφραίνουν τά «λεπτά» ὧτα τῶν *φιλοθεαμόνων*⁷²⁷ πιστῶν. Ὁ ἀρχαῖος χαρακτηῖρας τῆς μελωδίας τους, ἡ προτίμηση τῶν ψαλλόντων σέ συντομώτερα μέλη καί συνθέσεις τῶν Πρωτοψαλτῶν καί Λαμπαδαρίων τοῦ Πατριαρχικοῦ Ναοῦ τῶν μέσων – τελῶν τοῦ ΙΗ' καί τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰ., ἡ ἐπιβολή νεωτέρων μελῶν σύγχρονων μελωδῶν (Χουρμούζιου Χαρτοφύλακα, Γρηγορίου Πρωτοψάλτου, Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου), περιορίσαν τή διάδοση τῶν συγκεκριμένων ἐξηγήσεων μέσω χειρογράφων ἢ ἐντύπων. Ἐπιπλέον, ἡ ἐπιβολή συγκεκριμένων μελῶν καί ἐξηγήσεων ἀπό τή μουσική τυπογραφία τῆς ἐποχῆς περιορίσε σημαντικές ἐξηγητικές ἐργασίες στά πλαίσια τῶν χειρογράφων καί τῆς μουσικῆς ἐπιστημοσύνης τῶν ἀγιορειτῶν ψαλτῶν⁷²⁸. Τέλος, λίγες ἐξηγήσεις εἶδαν τό φῶς τῆς ἐντυπῆς δημοσιότητος καί, μόλις στά τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνα, ὅταν ἄρχισε νά κινεῖται τό ἐνδιαφέρον ἀπό μουσικούς καί μουσικολογικούς κύκλους γιά τό ψαλτικό παρελθόν, ὀρισμένες συνθέσεις, κατ' ἐξήγησιν Νικολάου, καταχωρήθηκαν σέ ἐκδεδομένα βιβλία.

Ἡ ἐξήγηση στούς καλλωπισμούς τοῦ Χρυσάφου τοῦ Νέου στό παλαιό στιχηράριο διαδόθηκε κατὰ παραγγελίαν ἀπό τό Νικόλαο ἀλλά δέν προχώρησε στίς ἐπόμενες μουσικές γενιές. Τό παλαιό στιχηράρι εἶχε ταυτιστεῖ μέ τήν περίοδο τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας. Τώρα πιά θά ψάλλονταν νεώτερα καί συντομώτερα μέλη. Τό ἴδιο συμβαίνει μέ τά δογματικά θεοτοκία τοῦ Χρυσάφου τοῦ Νέου καί τό στιχηράριο τοῦ Γερμανοῦ. Τά δοξαστικά τῶν δεσποτικῶν καί θεομητορικῶν ἑορτῶν καί ὀρισμένων ἑορταζομένων ἀγίων ἀντιγράφηκαν τό 1853 ἀπό τό Σωφρόνιο Μαδυτινό· δέν ἔχει ἐντοπιστεῖ στό ἐξῆς παρόμοιος κώδικας. Παρά τή σπουδαιότητα τῆς ἐξηγητικῆς ἐργασίας τοῦ Νικολάου, τό στιχηράριο τοῦ Γερμανοῦ δέ γνώρισε ἐντυπῆ διάδοση σέ ψαλτικά βιβλία τοῦ ΙΘ' αἰ. Ὡστόσο, στά τέλη τοῦ Κ' ἔγινε ἀντικείμενο μελετῶν⁷²⁹ καί ἠχογραφήσεων⁷³⁰.

⁷²⁷ Ἀπό τό κείμενο τοῦ μαθήματος πρὸς τιμὴν τοῦ ἀγίου Γεωργίου καί κάθε μάρτυρα: «Δεῦτε φιλοθεάμονες, πλῆθος τῶν Χριστοφόρων, ἄσμασιν ἐπαινέσωμεν...».

⁷²⁸ Αὐτό συνέβη μέ τήν ἐξήγηση τοῦ Νικολάου στό Δοξαστάριο τοῦ Ἰακώβου στούς λεγόμενους *μεικτούς* κώδικες τῆς Μονῆς Χιλιανδαρίου. Ἡ ἐξήγηση τοῦ Χουρμούζιου ἐπιβλήθηκε μέ τήν ἐκδοση τοῦ 1836· πρβλ *Δοξαστάριον Ἰακώβου* Α' - Β'.

⁷²⁹ Ἀρβανίτης, Ἑρμηνεία, [ἡ ἐξήγηση τοῦ αὐτόμελου στιχηροῦ τῶν ἐσπερίων τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος καλλιγραφημένη ἀπό τό συγγραφέα, χωρίς παραπομπή στή χφ πηγή

Ἡ ἐκδοσὴ τοῦ τρίτου τόμου τῆς *Πανδέκτης* 1851 (ἐξήγησι τοῦ Γρηγορίου Πρωτοψάλτου στό μαθηματάριο) περιόρισε τὴν προοπτικὴ διάδοσιν τῆς ἐξήγησιν τοῦ Νικολάου πού εἶχε ξεκινήσει μὲ τούς κώδικες Ξηροπ. 310, Παντ. 1042 καὶ EBE 3022 τῶν μαθητῶν του. Τό 1991 ὁ Ἀβραάμ Εὐθυμιάδης (Ν) ἐξέδωκε τρία μαθήματα ἀπὸ τὸν ιδιόκτητο κώδικα μαθηματαρίου στὸν Δ' τόμο τῆς σειρᾶς *Νέον Τετράτομον Ὑμνολόγιον Φωναῖς Αἰσίαῖς*⁷³¹.

Γιὰ τὰ μέλη τοῦ καθ' αὐτό παπαδικοῦ γένους θὰ προσδοκούσαμε εὐρύτερη διάδοσι, ὅπωςδήποτε ὁμως ἔχουν μεγαλύτερη ἀπήχησι ἀπὸ τὰ στιχηραρικά καὶ τὰ τοῦ μαθηματαρίου. Καὶ ἐδῶ οἱ ἐξηγήσεις διαδίδονται, κυρίως, ἀπὸ τὸν ἐξηγητὴ καὶ γραφέα Νικόλαο⁷³². Ἔχουν ἐπισημανθεῖ τρεῖς κώδικες ἄλλων γραφέων, προερχομένων μᾶλλον ἀπὸ τὸ περιβάλλον τοῦ Νικολάου, πού περιέχουν μέρος τῶν ἐξηγήσεων τοῦ στό παπαδικὸ γένος. Ὁ Δοχ. 404 (περ. 1840), πόνημα τοῦ μαθητῆ του Μελχισεδέκ Νομοφύλακος τοῦ Ναξίου, καταγράφει τὴν ἐξηγητικὴ ἐργασία δίπλα στὴ συνθετικὴ, δίνοντας μίαν ὁλοκληρωμένη εἰκόνα γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Νικολάου καὶ ἐκφράζοντας μὲ τὸν καλύτερο τρόπο τὴν ἀγάπη καὶ ἐκτίμησι τοῦ γραφέα στό πρόσωπο τοῦ δασκάλου του⁷³³. Ὁμοίως καὶ ὁ ἄγνωστος γραφέας τοῦ

ἐπισήμανσι εὐχαριστιῶν γιὰ τὴν προμήθεια τοῦ κειμένου πρὸς τούς Γεώργιο Κωνσταντίνου καὶ Ἰγκορ Ζίρογιεβιτς], σσ. 251 – 253.

⁷³⁰ Δύο μέλη τοῦ Γερμανοῦ Ἀρχιερέως, ἐξηγημένα ἀπὸ τὸ Νικόλαο, ἠχογραφήθηκαν ἀπὸ ψαλτικούς χορούς καὶ περιέχονται σέ ψηφιακούς δίσκους. Τό πρῶτο εἶναι τὸ αὐτόμελο Ξ2 τοῦ παραδόξου θαύματος καὶ βρίσκεται στό δίσκο ἀκτίνας τῶν Μαϊστόρων τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, *Γερμανός Νέων Πατρῶν*, ἀρ. μέλους 2 (μορφολογικά σχόλια καὶ ἀνάλυσι στό συνοδευόμενον τεῦχος, σ. 23) ὑπὸ τὴ χοραρχία τοῦ Γρηγορίου Στάθης. Τό αὐτόμελο χρησιμοποιήθηκε ὡς πρότυπο μελοποιήσεως τοῦ ἐσπέριου προσομοίου τῆς ἐορτῆς Παναγίας Τριχερούσης (Χιλανδαρίου). Ἡ προσαρμογὴ ἐγινε ἀπὸ τὸν Ἰγκορ Ζίρογιεβιτς καὶ τὸ προσόμοιο ἠχογραφήθηκε ἀπὸ χορὸ ψαλτῶν μὲ διευθυντὴ τὸν Κ. Ἀγγελιδῆ βρίσκεται στό δίσκο ἀκτίνας Ἀγγελιδῆς, *Ὑμνοι τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, δίσκος 1, ἀρ. μέλους 2 (σχόλια στό συνοδευόμενον τεῦχος, σσ. 11 – 12). Τό ἕτερο μέλος τοῦ Γερμανοῦ εἶναι τὸ ἰδιόμελο τῆς Θ' Ὠρας τῆς Ἀκολουθίας τῶν Ὠρῶν τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς *Θάμβος ἦν κατιδεῖν* καὶ βρίσκεται στό δίσκο ἀκτίνας τῆς Πανεπιστημιακῆς Βυζαντινῆς Χορωδίας Θεσσαλονίκης, *Γερμανός Νέων Πατρῶν*, ἀρ. μέλους 5 (κειμένο – μορφολογικὴ ἀνάλυσι στό τευχίδιο, σ. 13) μὲ χοράρχη τὸν Ἀντώνιο Ἀλυγιζάκη.

⁷³¹ *Πυρίμορφοι Ἀρχάγγελοι Μάθημα ψαλλόμενον εἰς τὴν ἐορτὴν τῶν Ἀρχαγγέλων, μελοποιηθέν ὑπὸ Χρυσάφου τοῦ Νέου (1660) καὶ ἐξηγηθέν ὑπὸ Νικολάου Δοχειαρίτου, Νέον Τετράτομον Ὑμνολόγιον* Δ', σσ. 83 – 106· *Δεῦτε φιλοδεσμώνων πληθος· Εἰς τὴν ἐορτὴν τοῦ Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου ὑπὸ Χρυσάφου τοῦ Νέου, κατ' ἐξήγησιν Νικολάου Δοχειαρίτου καὶ σύντημσιν ὑπὸ τοῦ ἐκδότου, Νέον Τετράτομον Ὑμνολόγιον* Δ', σσ. 106 – 116· *Ἐν τῇ μεταστάσει σου· Εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας καὶ Αἰσιμαρδένου Θεοτόκου ὑπὸ Πέτρου Μπερεκέτου (1768), Νέον Τετράτομον Ὑμνολόγιον* Δ', σσ. 117 – 133. Πηγὴ τῶν μαθημάτων ὑπῆρξε ὁ ιδιόκτητος κώδικας μαθηματαρίου, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται στὴ συλλογὴ. Ὁ ἐκδότης Ἀβρ. Εὐθυμιάδης ἐπεξεργάστηκε τὰ μέλη κατὰ τὸν ρυθμὸ, συνέταξε ἀργές θέσεις, τοποθέτησε μελωδικές ἑλξεις καὶ ἰσοκρατήματα καὶ ἐπισήμανε τὴν ἀρμόζουσα χρονικὴ ἀγωγή.

⁷³² Τό ἴδιο συνέβη καὶ μὲ τίς ἐξηγήσεις τῶν ἰδίων μελῶν ἀπὸ τὸν Ἰωάσαφ Διονυσιάτη καὶ τὸ περιβάλλον του· πρβλ. κώδ. Διον. 612 (ΙΘ' αἰ., α' ἡμισυ), Στάθης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 738 – 739· Διον. 645 (μέσα ΙΘ' αἰ.), Στάθης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 743 – 747· Διον. 680 (ΙΘ' αἰ., α' ἡμισυ), Στάθης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 761 – 763· Διον. 681 (ΙΘ' αἰ., α' ἡμισυ), Στάθης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 763 – 766· Διον. 690 (1837), Στάθης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 768 – 770· Διον. 700 (ΙΘ' αἰ., α' ἡμισυ), Στάθης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 784 – 786· Διον. 708 (μέσα ΙΘ' αἰ.), Στάθης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 795 – 798· Διον. 767 (μέσα ΙΘ' αἰ.), Στάθης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 847 – 854· Παντ. 1032 (ΙΘ' αἰ., α' ἡμισυ), Στάθης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 482 – 483· Παντ. 1038 (ΙΘ' αἰ., β' τέταρτον), τοῦ ἰδίου, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 492 – 494.

⁷³³ Δοχ. 404, φφ. 32r – 35v, *Προκείμενα τῆς ἐβδομάδος ψαλλόμενα ἐν ταῖς ἀγρυπνίαις παρὰ Θεοδούλου μοναχοῦ*· φφ. 134v – 148r, *Ἅτερον παρὰ Συνεσίου Ἱεθρίτου εἰς ἥχον Δ' Δι, Λόγον ἀγαθόν* φφ. 190r – 211r, *Ἅτερος πολυέλεος παρὰ τοῦ Ἀναστασίου Ραψανιώτου, ἥχος Λέγετος Βου, Δοῦλοι Κύριον* φφ. 266r – 273v, *Ἅτερον Συνεσίου μοναχοῦ, ἥχος Α' Κε, Δόξα Σοι τῷ δεῖξαντι* φφ. 280r –

Δοχ. 406 (μέσα του ΙΘ' αϊ.) κατέγραψε τρεις από τις παλαιές δοξολογίες⁷³⁴. Δοξολογίες κατά τον εξηγητικό τρόπο του Νικολάου κατέγραψε και ο άγνωστος κωδικογράφος του Κωνστ. 92 (1840)⁷³⁵. Χειρόγραφη διάδοση γνώρισαν και τα παλαιά *Ανοιξαντάρια* κατά το άγιορείτικο ύφος⁷³⁶. Σύντομα, όμως, γνώρισαν και έντυπη διάδοση, και μάλιστα από τούς πατριαρχικούς κύκλους⁷³⁷. Έκτοτε γνώρισαν και άλλες εκδόσεις⁷³⁸.

Πρός τα τέλη του παρελθόντος Κ' αϊ. και στά πλαίσια μελέτης και αναδίφησης της παλαιότερας ψαλτικής πράξης και παράδοσης, πραγματοποιήθηκαν αξιόλογες εκδόσεις που περιέλαβαν την εξήγηση του Νικολάου στα παπαδικά μέλη. Οι δοξολογίες του Γερμανού Νέων Πατρών σέ ήχο πλάγιο του Α' και του Πέτρου Μπερεκέτη σέ ήχο πλάγιο του Δ' εκδόθηκαν από τον Πρωτοψάλτη και Μουσικοδιδάσκαλο Χαράλαμπο Καρακατσάνη στή σειρά *Οκτάηχον Μουσικόν Λειμωνάριον*⁷³⁹. Άλλη έντυπη διάδοση, βασισμένη στήν εξήγηση του Καρακαλλινού χφ. 240, γνώρισαν οι δοξολογίες του Πέτρου Μπερεκέτη ήχος Α', πλ. Δ' και του Γερμανού Νέων Πατρών ήχος πλ. Α' από τό

281ν, *Εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ μεγάλου Βασιλείου [Συνεσίου Ἰβηρίτου]*, ήχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, *Ἐπὶ σοὶ χαίρει*. Βλ. περιγραφικὸ ἀναλυτικὸ κατάλογο καὶ Στάθης, *Χειρόγραφα Α'*, σσ. 582 – 585. Ἡ καταγραφή τῆς συνθετικῆς ἐργασίας παρουσιάζεται στὰ οἰκεία κεφ.

⁷³⁴ Δοχ. 406, φφ. 260r – 263v, *Κύρ Ἀναστασίου [Ραψανιώτου]*, ήχος πλάγιος τοῦ Β', *Δόξα σοι* φφ. 264r – 269v, *Δοξολογία τοῦ κύρ Πέτρου Μπερεκέτη*, ήχος Α' Πα φφ. 269v – 278v, *Νέων Πατρών [Γερμανοῦ]*, ήχος πλάγιος τοῦ Α' Πα, *Δόξα σοι*, Στάθης, *Χειρόγραφα Α'*, σ. 589.

⁷³⁵ Κωνστ. 92, σ. 663, *Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῶν ὕμνων τῆς δοξολογίας. Τὸ παρὸν παρὰ Πέτρου τοῦ Μπερεκέτ[η]*, ήχος Α' τετράφωνος, ἐκ τοῦ Κε, *Δόξα σοι* σ. 677, *Τοῦ αὐτοῦ [Πέτρου Μπερεκέτη]*, ήχος Β' σ. 705, *Παρὰ Πέτρου [Μπερεκέτη]*, ήχος πλάγιος τοῦ Δ' σ. 717, *Παρὰ Συνεσίου μοναχοῦ [Ἰβηρίτου]*, Α' τετράφωνος σ. 745, *Γερμανοῦ Νέων Πατρών*, ήχος πλάγιος τοῦ Α' Πα σ. 755, *Κυρίου Ἀναστασίου [Ραψανιώτου]*, ήχος πλάγιος τοῦ Β' Πα, Στάθης, *Χειρόγραφα Α'*, σσ. 675 – 677. Ὁ γραφέας κατέγραψε παρακάτω τὴ σύντμηση τοῦ Νικολάου στό *Ἀνωθεν οἱ Προφῆται*. Γιά τίς συντμήσεις, βλ. Μέρος Α', Κεφ. Γ', 2: *Ὁ Νικόλαος συντμητὴς ἀρχαίων μελῶν*.

⁷³⁶ Κώδικες πού περιέχουν τὴν εξήγηση τῶν *Ανοιξανταρίων* εἶναι οἱ: Καρακ. 240, φφ. 1r – 45v, *Ἀνθολογία τὰ ὁποῖα (sic) ἐτονίσθησαν παρὰ διαφόρων ποιητῶν Χιλίαν*. 95 (1025), φφ. 2r – 37r, *Τριαδικὰ ψαλλόμενα εἰς τὰς ἀγρυπνίας Διον.* 723, φφ. 35r – 71r, *Ανοιξαντάρια ἅτινα ἐξηγήθησαν ἐκ τοῦ παλαιοῦ εἰς ὕφος ἀγιορείτικον*. Κοινὸς τόπος καὶ τῶν τριῶν χφ. εἶναι ὅτι περιέχουν κάποια προσθήκη τοῦ Νικολάου. Κατ' ἐκτίμηση οἱ κύριοι γραφεῖς προέρχονται ἀπὸ τὸ περιβάλλον τοῦ Νικολάου, συνεπῶς, εἶναι πολὺ πιθανόν ὁ Νικόλαος νὰ τοὺς ἐφοδίασε μὲ τὸ κείμενο τῶν ἐξηγήσεων.

⁷³⁷ Πρβλ. *Ταμείον Ἀνθολογίας Φωκαέως Α'* 1862, *Ανοιξαντάρια ἀργά «Κατὰ τὴν γραφὴν τοῦ Ἁγίου Ὁρους»*, σσ. 1 – 14.

⁷³⁸ *Τεροψάλτου Ἐγκόλπιον Α'* 1866, *Ανοιξαντάρια «Κατὰ τὴν γραφὴν τοῦ Ἁγίου Ὁρους»*, σσ. 1 – 21· *Νεώτατον Μουσικόν Ἐγκόλπιον Α'* 1894, *Ανοιξαντάρια Μέγιστα τὰ κατὰ τὴν γραφὴν τοῦ Ἁγίου Ὁρους*, σσ. 322 – 383· *Μουσικὸς δησαυρὸς τοῦ ἐσπερινοῦ*, «*Ανοιξαντάρια Μέγιστα Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλου, τὰ κατὰ τὴν γραφὴν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ήχος πλάγ. Δ'. Λεπτὰ 50' 35"*», σσ. 7 – 31. Ὁ ἐκδότης Νεκτάριος μοναχὸς καταχώρησε τοὺς πρώτους ἑξι στίχους τῶν ἀργῶν *Ανοιξανταρίων* ἥτοι *Ανοιξαντός σου τὴν χεῖρα, Ἀποστρέψαντος δὲ σοῦ τὸ πρόσωπον, Ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, Καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν, Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμα σου, Καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον*. Μετὰ ἀκολουθοῦν τὰ συντετμημένα ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος μέγιστα *Ανοιξαντάρια*. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ στίς προαναφερθεῖσες ἐκδόσεις.

⁷³⁹ Ἡ δοξολογία τοῦ Γερμανοῦ ἐκδόθηκε μὲ ἐλαφρὲς διαφοροποιήσεις στό *Οκτάηχον Μουσικόν Λειμωνάριον Ε'* [1989], σσ. 175 – 182. Ἡ δοξολογία τοῦ Μπερεκέτη, χωρὶς τὸ μεγάλο ἀσματικὸ καὶ μὲ τὴν προσθήκη συνοπτικότερου, ἐκδόθηκε στό *Οκτάηχον Μουσικόν Λειμωνάριον Η'* [1993], σσ. 357 – 364. Ὁ ἐκδότης Χ. Καρακατσάνης ἐπεξεργάστηκε τὰ μέλη, ἐπισημαίνοντας τὸ ρυθμὸ καὶ τὰ ἰσοκρατήματα. Μία πρώτη ἐκδοση τῆς δοξολογίας παραγματοποιήθηκε, ἐνωρίτερα, τὸ 1973, στό Στάθης, *Ἡ καταλογογράφησης*, σσ. ζ κ. ἐ. τοῦ προσαρτήματος μὲ τὰ μουσικὰ κείμενα.

Φιλοδείκτη Ιερομόναχο Ιερόθεο στή σειρά *Αθωνική Μουσική Ανθοδέσμη*⁷⁴⁰, ενώ στην ίδια εκδοτική σειρά συμπεριελήφθηκε ο πολυέλεος *Δούλοι Κύριον* σέ ἤχο Γ' τοῦ Συνεσίου Ἰβηρίτου⁷⁴¹. Τό *Θεοτόκε Παρθένε* τοῦ Μανουήλ Γούτα καί ἡ ιδιαίτερη ἐρμηνευτική ἐκδοχή του ἀπασχόλησε τό Λυκοῦργο Ἀγγελόπουλο, ὁ ὁποῖος τό ἐξέδωκε⁷⁴² συνοδευόμενο ἀπό μουσικολογικά σχόλια, βασισμένος σέ φωτογραφία τοῦ μέλους ἀπό τήν ἐπισημανθεῖσα ἀλλά μή ἐντοπισθεῖσα (ἀκόμη) ἀνθολογία τῶν Ἀθηνῶν.

5. *Corpus τῶν ἐξηγηθέντων μελῶν.*

1) *Στιχηραρικό γένος.*

i. Καλλωπισμοί Χρυσάφου τοῦ Νέου στό παλαιό στιχηράριο:

ᾠδres τῶν Χριστουγέννων

Βατ. 1370, φφ. 59r – 89v.

ᾠδραι τῆς ἐορτῆς τῶν Χριστοῦ Γεννῶν ἐκ τοῦ παλαιοῦ στιχηραρίου.

Δοχ. 360, φφ. 1r – 25v.

ᾠδραι τῆς ἐορτῆς τῶν Χριστοῦ γεννῶν ἐκ τοῦ παλαιοῦ στιχηραρίου.

ᾠδres τῶν Θεοφανείων

Βατ. 1370, φφ. 89v – 118v.

ᾠδραι ψαλλόμεναι τῇ παραμονῇ τῶν Φώτων.

Δοχ. 360, φφ. 25v – 47r.

ᾠδραι τῆς παραμονῆς τῶν Φώτων.

⁷⁴⁰ Οἱ δοξολογίες περιλαμβάνονται στήν *Αθωνική Μουσική Ανθοδέσμη* 3 (διχρωμία μαῦρο – κόκκινο). Ἐχουν ὑποστεί ἐπεξεργασία ἀπό τόν ἐκδότη Ἱερόθεο, ὅσον ἀφορᾷ τή σήμανση τοῦ ρυθμοῦ, τῶν μελωδικῶν ἑλξεων καί τῶν ἰσοκρατημάτων: *Αρχή σύν Θεῷ Ἀγίῳ τῶν ἀργῶν δοξολογιῶν ἡ παροῦσα ὑπό Πέτρου Εὐτυχέως τοῦ «Μπερεκέτη» καί «Μελωδοῦ» (α' ἡμισυ ΙΗ' αἰῶνος)*. Ἦχος Α' τετράφωνος Πα, σσ. 142 – 152· *ἐτέρα Γερμανοῦ Ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν «ἡ πάντερπνος πάνυ» Ἦχος πλάγιος τοῦ Α' Πα, σσ. 237 – 248· ἐτέρα Πέτρου Εὐτυχέως τοῦ «Μπερεκέτη» καί «Μελωδοῦ» (α' ἡμισυ ΙΗ' αἰῶνος)*. Ἦχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, σσ. 356 – 372. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι οἱ δοξολογίες τοῦ Μπερεκέτη δημοσιεύονται πλήρεις μέ τά ἀργά ἀσματικά τους. Ἐπίσης, στά ἐσώφυλλα τοῦ τόμου ἔχουν τυπωθεῖ ἐγχρωμες φωτογραφίες τῶν πρώτων φφ πού περιέχουν τίς ἐν λόγῳ δοξολογίες, κατὰ τή γραφή τοῦ Νικολάου, μέ μικρά σχόλια καί βιβλιογραφική παραπομπή.

⁷⁴¹ *Αθωνική Μουσική Ανθοδέσμη* 6, σσ. 1 – 41. Οἱ ἴδιες ἐπισημάνσεις περὶ ἐπεξεργασίας τοῦ μέλους ἀπό τόν ἐκδότη, ἰσχύουν καί σ' αὐτή τήν ἐκδοση. Στό α' ἐσώφ. δημοσιεύεται ἐγχρωμη φωτογραφία τοῦ πρώτου φ. περιέχοντος τόν πολυέλεο, κατὰ τή γραφή τοῦ Νικολάου, χωρίς παραπομπή καί σχόλια αὐτῇ τῇ φορᾷ. Μᾶλλον προέρχεται ἀπό τό ἴδιο Καρακαλλινό χφ. 240.

⁷⁴² Τό μέλος ἐκδόθηκε ἀπό τόν Λυκ. Ἀγγελόπουλο στό Ἀγγελόπουλος, Γούτας, σ. 673, ἐνῶ στή σ. 675 τῆς μελέτης καταχωρήθηκε ἡ φωτογραφία ἀπό τό χφ.

Ώρες τῆς μεγάλης Παρασκευῆς

Βατ. 1370, φφ. 118v – 148v.

Αἱ Ώραι τῶν ἁγίων Παθῶν.

Δοχ. 360, φφ. 47r – 70r.

*Αἱ Ώραι τῶν ἁγίων Παθῶν.**Δοξαστικόν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου*

Βατ. 1370, φφ. 148v – 155r.

Ὁκτάηχον, ἥχος πρῶτος, ἡ βάσις αὐτοῦ εἰς τὸν Πα, Θεαρχίῳ νεύματι.

Δοχ. 360, 70r – 75r.

*Ὁκτάηχον. Ἡ βάσις αὐτοῦ εἰς τὸν Πα, Θεαρχίῳ νεύματι.**Στιχηρόν τῆς λιτῆς τῆς Ἀποτομῆς*

Βατ. 1370, φφ. 155r – 161r.

Ἔτερον ὁκτάηχον τοῦ Προδρόμου, ἥχος Α΄, Σήμερον ἡ ἀνοσιουργότροπος μήτηρ.

Δοχ. 360, φφ. 75r – 79r.

*Ἔτερον ὁκτώηχον τοῦ Προδρόμου, ἥχος Α΄ Πα, Σήμερον ἡ ἀνοσιουργότροπος.**Στιχηρόν τῆς λιτῆς τῆς Σταυροπροσκυνήσεως*

Βατ. 1370, φφ. 161r – 165r.

Τῇ Κυριακῇ τῆς Σταυροῦ προσκυνήσεως, ἥχος πλάγιος τοῦ Α΄ Πα, Ὁρῶσά Σε ἡ κτίσις.

Δοχ. 360, φφ. 79r – 82r.

*Τῆς Σταυροῦ Προσκυνήσεως, ἥχος πλάγιος τοῦ Α΄ Πα, Ὁρῶσά Σε ἡ κτίσις.**Στιχηρόν τῆς Σταυροπροσκυνήσεως*

Βατ. 1370, φφ. 165r – 172v.

Ἔτερον δεινόν, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Σήμερον ὁ ἀπρόσιτος τῇ οὐσίᾳ.

Δοχ. 360, φφ. 82r-87v.

Ἔτερον δεινόν, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ νη, Σήμερον ὁ ἀπρόσιτος τῇ οὐσίᾳ.

iii. Ἀναστασιματάριο τοῦ Χρυσάφου:

Δογματικά θεοτοκία

Βατ. 1370, φφ. 1r – 28r.

Δογματικὰ κατ' ἥχον μελοποιηθέντα παρὰ κυρίου Χρυσάφου τοῦ Νέου, νῦν δὲ ἐξηγήθησαν εἰς τὴν νέαν μουσικὴν.

Χιλ. 167 (929), φφ. 437r – 491r.

Τὰ κατ' ἤχον δογματικὰ ποιηθέντα παρὰ Χρυσάφη τοῦ Νέου.

Χιλ. 580, φφ. 404v – 439v.

Начало догматобъ на осмѣ гласѣ ексигиси наноѣа мѣсѣи приѣдени □ старѣи гласъ а. □. [Ελεύθερη μετάφραση στή Νέα Ἑλληνική: *Δογματικὰ θεοτοκία εἰς τοὺς ὀκτὼ ἤχους· ἐξήγηση ἀπὸ τὴν παλαιὰ στή νέα μουσική, ἤχος Α*].

Διον. 833, φφ. 1r-16v.

[*Τὰ ὀκτὼ δογματικὰ θεοτοκία ἐκ τοῦ στιχηραρίου Χρυσάφου τοῦ Νέου*].

Δοχ. 360, φφ. 89r – 118v

Τὰ κατ' ἤχον δογματικὰ ποιηθέντα παρὰ τοῦ Χρυσάφου τοῦ Νέου.

Δοχ. 366, φφ. 1r – 32v.

Τὰ κατ' ἤχον δογματικὰ ποιηθέντα παρὰ κυρ Χρυσάφου τοῦ Νέου

Δοχ. 471, φφ. 28r – 52r.

Τὰ κατ' ἤχον δογματικὰ ποιηθέντα παρὰ κυροῦ Χρυσάφη τοῦ Νέου.

Παντ. 1018, φ. 126v – 129v.

Ἦχος Α [Ἰδοὺ πεπλήρωται]

Παντ. 1018, φφ. 135v – 155r.

Εἰς τὸν στίχον Δόξα Καὶ νῦν [τῶν ἀποστίχων, ἀρχομένων ἀπὸ τοῦ Β' ἤχου].

iv. *Στιχηράριο Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν:*

*Στιχηάρια*⁷⁴³.

Βατ. 1359, σ. 1.

Δοξαστικὰ τῶν Δεσποτικῶν|καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν|καὶ μερικῶν ἑορταζομένων|ἀγίων, ἐκ τοῦ στιχηραρίου τοῦ|Νέων Πατρῶν Γερμανοῦ ἀρχιερέως.

Βατ. 1364, σ. 1.

Στιχηράριον τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν περιέχον τὰ|δοξαστικὰ τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν καὶ|τινῶν ἑορταζομένων ἀγίων, ἐξηγηθὲν εἰς τὴν νέαν τῆς|μουσικῆς μέθοδον παρὰ Π[απά] Ν[ικολάου]

⁷⁴³ Παρατίθενται μόνο οἱ τίτλοι τῶν ἐνοτήτων τῶν στιχηარიῶν γιὰ τὴν ἀναλυτικὴ καταγραφή τῶν περιεχομένων ἑορτῶν, βλ. στὸν ἀναλυτικὸ περιγραφικὸ κατάλογο, ὅπου παρατίθεται τὸ πλήρες περιεχόμενον τῶν στιχηარიῶν.

Δοχ[ειαρίτου] καὶ ἀντιγραφὲν παρὰ Σω | φρονίου προηγ[ουμένου]
Λαυριώτου:-

Χιλίαν. 167 (929), φ. 1r.

Δοξαστικὰ τῶν Δε|σποτικῶν καὶ Θεο|μητορικῶν ἐορτῶν. | τῶν τε
ἐορταζομένων|ἀγίων τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ ὁμοῦ καὶ|τοῦ Τριωδίου καὶ
Πεντηκοσταρίου.

Χιλίαν. 580, φ. 1r.

Νὰ|α'λξ ρ±βγκξμῖ ρςΚβ¶μ ηδύ οξλξζι'υξμ, ρλα'ββ¶ οπα'ηνθκωβῖ
γξροξ'δνβ¶ι ιη βγκξπξ'δθ]νβ¶ι ιη βρύμῖ ρςΚβ¶μῖ θ'υ ζ2 οπα'ηδνς2μῖ αξ
αρ2γω' λύσα. ιηιυῖ ζ2 θρςξλκσααυξμ wJ ρςθυ·παπα ν2'ωνῖ οὰςπωνῖ.

[Μετάφραση: Ἀρχὴ σὺν Θεῷ Ἀγίῳ τῶν ᾧδε παρατιθεμένων δοξαστικῶν τῶν
δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἐορτῶν καὶ ὅλων τῶν ἐορταζομένων ἀγίων τοῦ
ἐνιαυτοῦ, ἐξηγηθέντων ἐκ τοῦ στιχηραρίου τοῦ Νέων Πατρῶν].

Διον. 720, φ. 1r.

Δοξαστικὰ τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἐορτῶν καὶ μερικῶν ἐορταζομένων
ἀγίων ἐκ τοῦ Στιχηράριον (sic) τοῦ [Γερμανοῦ] Νέων Πατρῶν.

Διον. 766, σ. 1.

Ἀνθολογία περιέχουσα τὰ δοξαστικὰ τῶν δώδεκα δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν
ἐορτῶν, εἰς τε τὰ ἐσπέρια, λιτῆς καὶ τῶν ἀποστίχων καὶ τῶν αἰνῶν, καὶ τὰ
δοξαστικὰ τῶν ἀποστίχων εἰς τοὺς ἐορταζομένους ἀγίους κατὰ τὴν Νέαν Μέθοδον
τῆς μουσικῆς.

Δοχ. 323, φ. 310r – v.

Ἰδοὺ καὶ μερικὰ δοξαστικὰ εἰς τὸν στίχον | ἐκ τοῦ <Γερμανοῦ> Νέων Πα
τρῶν τὸ στιχηράριον ἐξηγή | θησαν δὲ παράτινος εἰς τὴν νέαν μουσι | κήν.

Δοχ. 327, φ. 1r.

Στιχηράριον περιέχον τὰ δοξαστικὰ καὶ λοιπὰ ἰδιό|μελα ὅλων τῶν Δεσποτικῶν
καὶ Θεομητορικῶν|ἐορτῶν τῶν τε ἐορταζομένων ἀγίων τοῦ ὅλου ἐνι|αυτοῦ τοῦ τε
Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου, μελοποιηθὲν|παρὰ Γερμανοῦ Νέων
Πατρῶν.

Δοχ. 355, φ. 1r.

Δοξαστικὰ | τῶν Δεσποτι|κῶν καὶ Θεομη|τορικῶν ἐορ|τῶν καὶ μερικῶν ἀγίων
ἐορ|ταζομένων ἐκ τοῦ Στιχηράριον (sic) τοῦ [Γερμανοῦ] Νέ|ων Πατρῶν.

Δοχ. 461, φ. 1r.

Δοξαστικά τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν καὶ μερικῶν ἑορταζομένων ἁγίων τὰ ὁποῖα ἐξηγήθησαν ἐκ τοῦ στιχηράριον (sic) τοῦ [Γερμανοῦ] Νέων Πατρῶν.

Δοχ. 469, φ. 1r

Στιχηράριον καλόφωνον περι|έχον πάσας τὰς Δεσποτικάς|καὶ Θεομητορικάς ἑορτάς καὶ |τῶν ἑορταζομένων ἁγίων. |Ποιηθέν παρὰ κῦρ Γερμανοῦ ἀρχιερέως, Νέων Πατρῶν.

Μεικτοὶ κώδικες

Χιλίαν. 175 (889), φ. 1r.

Δοξαστικά τῶν Δεσποτι|κῶν καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν, τῶν τε ἑορταζομέ|νων ἁγίων τοῦ ὄλου ἐνι|αυτοῦ καὶ τινὰ ἰδιόμελα τοῦ Τριωδίου καὶ | Πεντηκοσταρίου. Ποῖημα κυρίου Ἰακώβου | Πρωτοψάλτου τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας.

Τὰ δοξαστικά τῶν Ἀποστίχων εἶναι τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν, ἐξηγημένα ἀπὸ τό Νικόλαο.

Χιλίαν. 78 (861), φ. 1r.

Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ καὶ τῶν δοξαστικῶν τοῦ Τριωδίου.

Τὰ δοξαστικά τῶν Ἀποστίχων εἶναι τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν.

Μεμονωμένα στιχηρά καὶ ἰδιόμελα⁷⁴⁴.

Χιλίαν. 163 (1038), [Ἀνθολογία].

- φφ. 237v – 238v, Τὰ παρὸν (sic) τροπάρια ψάλλονται εἰς τὴν κοιμήσιν τῆς Θεοτόκου κατὰ τὰς 15' Αὐγούστου. Τὸ παρὸν κυρίου Γερμανοῦ ἀρχιερέως, ἤχος Α' Πα, Ξ τοῦ παραδόξου θαύματος.

Ἐξήγηση καὶ προσαρμογὴ στό σλαβωνικὸ κείμενο.

- φφ. 270r – 274v, Αὐτὸ τὸ στιχηρὸ ψάλλεται εἰς τὸν ἁγιασμὸν τῶν ὑδάτων [Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν], ἤχος Δ' Πα, Πηγὴν ἱαμάτων.

Ἐξήγηση καὶ προσαρμογὴ στό σλαβωνικὸ κείμενο.

- φφ. 274v – 277v, Εἰς τὰ Θεοφάνεια εἰς τὸν ἁγιασμὸν τῶν ὑδάτων [Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν], ἤχος πλάγιος τοῦ Β' Πα, Ἀνυμνήσωμεν.

Ἐξήγηση καὶ προσαρμογὴ στό σλαβωνικὸ κείμενο.

Δοχ. 366, [Ἀνθολογία], φφ. 163r – 185r.

Ἰδοὺ καὶ μερικὰ δοξαστικά τῶν στίχων ἐκ τό στιχηράριον (sic) τοῦ [Γερμανοῦ] Νέων Πατρῶν.

⁷⁴⁴ Παρατίθενται τὰ μεμονωμένα στιχηρά ἢ ἰδιόμελα ποὺ βρίσκονται σέ ἄλλους κώδικες, ὅπως ἀνθολογίες κ.λπ.

- φφ. 163r – 167r, *Τὸ παρὸν εἰς τὴν γέννησιν τῆς Θεοτόκου, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Δεῦτε ἅπαντες.*
- φφ. 167v – 170r, *Τοῦ τιμίου Σταυροῦ εἰς τὸν στίχον, δόξα καὶ νῦν, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Ὅνπερ πάλαι Μωϋσῆς.*
- φφ. 170r – 178v, *Εἰς τὰς ἡ' τοῦ Νοεμβρίου ἡ σύναξις τῶν Ἀρχαγγέλων, Δόξα, ἥχος πλάγιος τοῦ Β' Πα, Συγχάρητε ἡμῖν ἅπασαι τῶν Ἀγγέλων καὶ νῦν Θεοτοκίον, Συγχάρητε ἡμῖν ἅπασαι Εἰς τὸν στίχον Δόξα καὶ νῦν, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Ὡς Ταξιάρχης καὶ πρόμαχος.*
- φφ. 178v – 183r, *Τὰ εἰσόδια τῆς Θεοτόκου εἰς τὸν στίχον, ἥχος πλάγιος τοῦ Β' Πα, Σήμερον τὰ στίφη τῶν πιστῶν.*
- φφ. 183r – 185r, *Τοῦ ἁγίου Νικολάου εἰς τὸν στίχον, ἥχος πλάγιος τοῦ Β' Πα, Εὖ δοῦλε ἀγαθέ.*

Παντ. 935, [Δοξαστάριον Τριωδίου – Πεντηκοσταρίου].

- φφ. 79r – 81r, *Δοξαστικὸν τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Στεφάνου τοῦ νέου [Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν]. Δόξα, ἥχος πλάγιος τοῦ Β' Πα, Ἐκ βρέφους τῷ Θεῷ.*
- φφ. 81r – 83r, *Εἰς τὴν λιτὴν τῶν Χριστοῦ Γεννῶν, ἥχος Α' ἐκ τοῦ Κε, Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ.*
- φφ. 83r – v, *Εἰς τὴν λιτὴν τῶν Φώτων, ἥχος Δ' Πα, Ὁ ἀναβαλλόμενος φῶς.*

Παντ. 1036, φφ. 108r – 123v.

Λιτὴ φαλλομένη εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος ἐκ τοῦ στιχηράριον (sic) τοῦ κυρίου Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν.

Αβ. Εὐθ., φφ. 328r – 332v.

Τὸ παρὸν ψάλλεται εἰς τὸν ἁγιασμὸν Γερμανοῦ ἀρχιερέως, ἥχος Δ' Δι, Πηγὴν ἰαμάτων.

v. *Στιχηράριον τοῦ Ἰακώβου:*

Χιλίαν. 175 (989), φ. 1r.

Δοξαστικὰ τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν, τῶν τε ἑορταζομένων ἁγίων τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ καὶ τινὰ ἰδιόμελα τοῦ Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου. Ποίημα κυρίου Ἰακώβου Πρωτοψάλτου τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας.

Χιλίαν. 78 (861).

- φ. 1r, *Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἁγίῳ καὶ τῶν δοξαστικῶν τοῦ Τριωδίου.*
- φ. 86v, *ἀρχὴ (sic) σὺν Θεῷ ἁγίῳ καὶ τῶν δοξαστικῶν τοῦ Πεντηκοσταρίου.*

2) Παπαδικό γένος.

i. Μαθηματάριο:

α) Θεοτοκία μαθήματα.

1. Θεοτοκίον, Σὲ προκατήγγειλε χορός, Δανιήλ Πρωτοψάλτου.

- Ξηροπ. 310, σσ. 615 – 630.

Ἐτερον τοῦ αὐτοῦ Δανιήλ [Πρωτοψάλτου], ἥχος Α' τετράφωνος Κε, Σὲ προκατήγγειλε χορός.

- Δοχ. 307, φφ. 4v – 8r.

Δανιήλ [Πρωτοψάλτου], ἥχος Α' τετράφωνος Κε, Σὲ προκατήγγειλε χορός.

- Δοχ. 360, φφ. 451r - 458r.

Δανιήλ [Πρωτοψάλτου], ἥχος Α' τετράφωνος Κε, Σὲ προκατήγγειλε χορός.

- Δοχ. 366, φφ. 123v – 130r.

Θεοτοκίον ὅπερ φάλλεται εἰς κάθε ἑορτὴν τῆς Θεοτόκου, κύρ Δανιήλ Πρωτοψάλτου, ἥχος Α' Κε, Σὲ προκατήγγειλε χορός.

- Δοχ. 468, σσ. 585 – 598.

Ἐτερον κύρ Δανιήλ [Πρωτοψάλτου], ἥχος Α' τετράφωνον ἐκ τοῦ Κε, Σὲ προκατήγγειλε χορός.

- Παντ. 1042, 228r – 233v.

Μάθημα ψαλλόμενον εἰς τὰς ἑορτὰς τῆς Θεοτόκου, Δανιήλ Πρωτοψάλτου, ἥχος Α' τετράφωνος Κε, Σὲ προκατήγγειλε χορός.

2. Θεοτοκίον, Δέσποινα πρόσδεξαι, Δανιήλ Πρωτοψάλτου.

- Ξηροπ. 310, σσ. 602 – 615.

Ἐτερον Δανιήλ Πρωτοψάλτου, ἥχος Δ' Δι, Δέσποινα πρόσδεξαι.

- Δοχ. 307, φφ. 8r – 11r.

Τοῦ αὐτοῦ Δανιήλ [Πρωτοψάλτου] ἥχος Δ' Δι, Δέσποινα πρόσδεξαι.

- Δοχ. 360, φφ. 458r - 464v.

Δανιήλ [Πρωτοψάλτου], ἥχος Δ' Δι, Δέσποινα πρόσδεξαι.

- Δοχ. 370, σσ. 14 – 24.

κύρ Δανιήλ Πρωτοψάλτου, ἥχος Δ' Δι, Δέσποινα πρόσδεξαι.

- Δοχ. 468, σσ. 611 – 623.

Δανιήλ [Πρωτοψάλτου], ἥχος Δ' Δι, Δέσποινα πρόσδεξαι.

- EBE 3022, φφ. 117r – 121r.

Ἐτερον, Δανιήλ Πρωτοψάλτου, ἥχος Δ' Δι, Δέσποινα πρόσδεξαι.

3. Θεοτοκίον, Κόλπων οὐκ ἐκστάς, Μπαλασίου ιερέως.

- Δοχ. 468, σσ. 568 – 585.

Μαθήματα θεοτοκία ψαλλόμενα εἰς τὰς ἑορτὰς τῆς Θεοτόκου Μαρίας. Τὸ παρὸν κύρ Μπαλασίου ἱερέως, ἤχος Α΄ τετράφωνος Κε, Κόλπων οὐκ ἐκστάς.

4. Θεοτοκίον, *Οἱ ἐλπίδα καὶ στήριγμα*, Πέτρου Μπερεκέτη.

- Ξηροπ. 310, σσ. 630 – 648.

Τοῦ Πέτρου Μπερεκέτου, ἤχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Οἱ ἐλπίδα καὶ στήριγμα.

- Γρηγ. 18, σσ. 575 – 595.

Τὸ παρὸν Θεοτοκίον ἐμελοποιήθη παρὰ Πέτρου Μπερεκέτου· ἐξηγήθη δὲ παρὰ κύρ Νικηφόρου Δοχειαρίτου· ψάλλεται δὲ εἰς τὰς ἀγρυπνίας, ἤχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Οἱ ἐλπίδα καὶ στήριγμα.

- Παντ. 1042, φφ. 233v – 240v.

Ἔτερον Πέτρου Μπερεκέτου, ἤχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Οἱ ἐλπίδα καὶ στήριγμα.

- EBE 3022, φφ. 105v – 109v.

Τὸ παρὸν Πέτρου Μπερεκέτου, ἤχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Οἱ ἐλπίδα καὶ στήριγμα.

5. Θεοτοκίον, *Ἐπίβλεψον ἐν εὐμενείᾳ*, Πέτρου Βυζαντίου.

- Ξηροπ. 310, σσ. 589 – 602.

Ἔτερα μαθήματα ψαλλόμενα εἰς τὰς ἑορτὰς τῆς Θεοτόκου, Πέτρου Πρωτοψάλτου τοῦ Βυζαντίου, ἤχος Α΄ Πα, Ἐπίβλεψον ἐν εὐμενείᾳ.

- Δοχ. 307, φφ. 1v – 4v.

Μαθήματα θεοτοκία ψαλλόμενα εἰς τὰς ἀγρυπνίας. Τὸ παρὸν Πέτρου Βυζαντίου, ἤχος Α΄ Πα, Ἐπίβλεψον ἐν εὐμενείᾳ.

- Δοχ. 360, φφ. 444r – 451r.

Πέτρου Βυζαντίου, ἤχος Α΄ Πα, Ἐπίβλεψον ἐν εὐμενείᾳ.

- Δοχ. 468, σσ. 598 – 611.

Ἔτερον Πέτρου Βυζαντίου, ἤχος Α΄ Πα, Ἐπίβλεψον ἐν εὐμενείᾳ.

- EBE 3022, φφ. 113r – 117r.

Μάθημα Θεοτοκίον ψαλλόμενον εἰς τὰς ἑορτὰς τῆς Θεοτόκου [Πέτρου Βυζαντίου], ἤχος Α΄ Πα, Ἐπίβλεψον ἐν εὐμενείᾳ.

6. Θεοτοκίον, *Σὲ μεγαλύνομεν*, Πέτρου Λαμπαδαρίου.

- Δοχ. 307, φφ. 11r – 12v.

Θεοτοκίον Πέτρου Λαμπ[αδαρίου], ἤχος Βαρύς Ζω, Σὲ μεγαλύνομεν.

- Δοχ. 360, φφ. 495r – 498v.

Θεοτοκίον Πέτρου Λαμπαδαρίου, ἤχος βαρύς Ζω, Σὲ μεγαλύνομεν.

7. Θεοτοκίον, *Κεχαριτωμένη*, Ἰωάννου Κουκουζέλη.

- Χιλίαν. 95 (1025), φφ. 235r – 241v.

Τὸ παρὸν ψάλλεται εἰς τὴν ἀρτοκλασίαν Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη καὶ μαῖστορος, ἥχος Α΄ τετράφωνος ἐκ τοῦ Κε, Κεχαριτωμένη.

8. Θεοτοκίον, Θεοτόκε Παρθένε, Πέτρου Μπερεκέτου.

- Διον. 740, φφ. 68r – 79r.

Τὸ παρὸν Θεοτοκίον ψάλλεται εἰς τὴν ἀρτοκλασίαν, κυρίου Πέτρου Εὐτυχέα, ἔστι δὲ ὀκτάηχον.

6) Μαθήματα τοῦ ἐνιαυτοῦ.

1. Εἰς τό γενέθλιον τῆς Θεοτόκου, Ἐν εὐσήμεν ἡμέρᾳ, Μπαλασίου ἱερέως.

- Χιλ. 54 (973), φφ. 1r – 12v.

Μὴν Σεπτέμβριος, εἰς τὰς ἡ΄ τὸ γενέσιον τῆς Θεοτόκου,| κύρ Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Ἐν εὐσήμεν ἡμέρᾳ.

Σλαβωνικὴ προσαρμογή

- Ξηροπ. 310, σσ. 1 – 18.

Μὴν Σεπτέμβριος εἰς τὰς ἡ΄ ψάλλομεν παρὰ Βαλασίου ἱερέως εἰς τὴν γέννησιν τῆς Θεοτόκου, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Ἐν εὐσήμεν ἡμέρᾳ.

- Δοχ. 307, 12v – 18r.

Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ καὶ τὰ μαθήματα τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ. Ἐμελίσθησαν δὲ παρὰ διαφόρων| ποιητῶν. Τὸ παρὸν ψάλλεται εἰς τὴν γέννησιν| τῆς Θεοτόκου Μαρίας· ἐμελοποιήθη δὲ παρὰ Βα| λασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος τῆς τοῦ Χριστοῦ| Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Ἐν εὐσήμεν ἡμέρᾳ.

- Δοχ. 467, σσ. 1 – 20.

Μαθήματα τοῦ ἐνιαυτοῦ. Καὶ πρῶτον εἰς τὴν γέννησιν τῆς Θεοτόκου Μαρίας, κύρ Μπαλασίου ἱερέως, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Ἐν εὐσήμεν ἡμέρᾳ.

- Δοχ. 468, σσ. 1 – 23.

Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῶν μαθημάτων τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ. Μὴν Σεπτέμβριος, εἰς τὰς ἡ΄ τὸ γενέσιον τῆς Θεοτόκου Μαρίας, κυρίου Μπαλασίου ἱερέως, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Ἐν εὐσήμεν ἡμέρᾳ.

- Παντ. 1042, φφ. 1r – 8r.

Μαθηματάριον τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ μελοποιηθὲν παρὰ διαφόρων ποιητῶν καὶ ἐξηγηθὲν παρὰ τοῦ πανοσιωτάτου κυρίου Νικηφόρου Δοχειαρίτου εἰς τὴν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον. Τὸ παρὸν Βαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας. Εἰς τὴν γέννησιν, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, τῆς Θεοτόκου, Ἐν εὐσήμεν ἡμέρᾳ.

- ΕΒΕ 3022, φφ. 1r – 5v.

Τὸ παρὸν Βαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, εἰς τὴν γέννησιν τῆς Θεοτόκου, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη. Ἐν εὐσήμεν ἡμέρᾳ.

- Ἀβ. Εὐθ., φφ. 1r – 11v

Μαθήματα τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ. Μὴν Σεπτέμβριος εἰς τὰς Η΄ εἰς τὴν γέννησιν τῆς Θεοτόκου Μαρίας, κύρ Μπαλασίου ἱερέως, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Ἐν εὐσήμεν ἡμέρα.

2. Εἰς τὴν Ὑψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, Ἐν φωναῖς ἀλλαλάζωμεν, Χρυσάφη τοῦ Νέου.

- Χιλ. 54 (973), φφ. 12v – 22r.

Εἰς τὰς δέκα τέσσαρας τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιῦ Σταυροῦ κυρίου Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἥχος Δ΄ Δι, Ἐν φωναῖς ἀλλαλάζωμεν.

Σλαβωνικὴ προσαρμογή

- Ξηροπ. 310, σσ. 19 – 30.

Τοῦ τιμίου Σταυροῦ Χρυσάφου τοῦ Νέου, ἥχος Δ΄ Δι, Ἐν φωναῖς ἀλλαλάζωμεν.

- Δοχ. 307, φφ. 18r – 21v.

Τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, κυρίου Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἥχος Δ΄ Δι, Ἐν φωναῖς ἀλλαλάζωμεν.

- Δοχ. 467, σσ. 20 – 34.

Τοῦ τιμίου Σταυροῦ, κυρίου Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἥχος Δ΄ Δι, Ἐν φωναῖς ἀλλαλάζωμεν.

- Δοχ. 468, σσ. 23 – 38.

Τοῦ τιμίου Σταυροῦ, κυρίου Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἥχος Δ΄ Δι, Ἐν φωναῖς ἀλλαλάζωμεν.

- Παντ. 1042, φφ. 8r – 12v.

Εἰς τὴν ἐορτὴν τοῦ τιμίου Σταυροῦ Χρυσάφου τοῦ Νέου, ἥχος Δ΄ Δι, Ἐν φωναῖς ἀλλαλάζωμεν.

- ΕΒΕ 3022, φφ. 5v – 7v.

Εἰς τὴν ἐορτὴν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, Χρυσάφου τοῦ Νέου, ἥχος Δ΄ Ἁγία, Ἐν φωναῖς ἀλλαλάζωμεν.

- Ἀβ. Εὐθ., φφ. 11v – 18v.

Τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἥχος Δ΄ Δι, Ἐν φωναῖς ἀλλαλάζωμεν.

3. Εἰς τὴν Μετάστασιν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, Εὐαγγελιστὰ Ἰωάννη, Πέτρου Μπερεκέτη.

- Δοχ. 468, σσ. 38 – 49.

Τοῦ ἁγίου ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Εὐαγγελιστὰ Ἰωάννη.

4. Εἰς τὴν Μετάστασιν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, Ποταμοὶ θεολογίας, Χρυσάφου τοῦ Νέου.

- Χιλ. 54 (973), φφ. 22r – 31r.

Εἰς τὰς κστ΄ τοῦ ἁγίου ἐνδόξου καὶ πανευφήμου ἀποστόλου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, κύρ Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἥχος Α΄ Πα, Ποταμοὶ θεολογίας.

Σλαβωνική προσαρμογή

- Ξηροπ. 310, σσ. 30 – 44.

Τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Ἰωάννου Θεολόγου, [Χρυσάφου τοῦ Νέου], ἤχος Α΄ Πα, Ποταμοὶ θεολογίας.

- Δοχ. 307, φφ. 21v – 26r.

Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἤχος Α΄ Πα, Ποταμοὶ θεολογίας.

- Παντ. 1042, φφ. 12v – 18v.

Τοῦ ἁγίου ἐνδόξου Ἀποστόλου Ἰωάννου Θεολόγου τοῦ αὐτοῦ [Χρυσάφου τοῦ Νέου], ἤχος Α΄ Πα, Ποταμοὶ θεολογίας.

- EBE 3022, φφ. 7v – 9r.

Τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἀποστόλου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, τοῦ αὐτοῦ [Χρυσάφου τοῦ Νέου], ἤχος Α΄ Πα, Ποταμοὶ θεολογίας.

- Ἀβ. Εὐθ., φφ. 138r – 146v.

Τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἤχος Α΄ Πα, Ποταμοὶ θεολογίας.

5. Εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, *Εὐφραίνου ἐν Κυρίῳ*, Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν.

- Χιλιαν. 54 (973), φφ. 31r – 42r.

Μὴν Ὀκτώβριος, εἰς τὰς κατ' τοῦ ἁγίου, ἐνδόξου μεγάλου μάρτυρος Δημητρίου Μπαλασίου ἱερέως, ἤχος Α΄ τετράφωνος Κε, Εὐφραίνου ἐν Κυρίῳ.

Σλαβωνική προσαρμογή

- Ξηροπ. 310, σσ. 45 – 62.

Τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου, Βαλασίου ἱερέως, ἤχος Α΄ τετράφωνος Κε, Εὐφραίνου ἐν Κυρίῳ.

- Δοχ. 307, φφ. 26r – 31r.

Τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγάλου μάρτυρος Δημητρίου, Βαλασίου ἱερέως, ἤχος Α΄ τετράφωνος Κε, Εὐφραίνου ἐν Κυρίῳ.

- Δοχ. 468, σσ. 49 – 68.

Εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον, κυρίου Μπαλασίου, ἤχος Α΄ τετράφωνος Κε, Εὐφραίνου ἐν Κυρίῳ.

- Παντ. 1042, φφ. 18v – 25r.

Τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου, Βαλασίου ἱερέως, ἤχος Α΄ τετράφωνος Κε, Εὐφραίνου ἐν Κυρίῳ.

- EBE 3022, φφ. 9r – 12v.

Τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου, Βαλασίου ἱερέως, ἤχος Α΄ τετράφωνος Κε, Εὐφραίνου ἐν Κυρίῳ.

- Ἀβ. Εὐθ., φφ. 19r – 28v.

Εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον, Μπαλασίου ἱερέως, ἤχος Α΄ κε, Εὐφραίνου ἐν Κυρίῳ.

6. Εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Ἀρχαγγέλων, *Πυρίμορφοι Ἀρχάγγελοι*, Χρυσάφου τοῦ Νέου.

- Ξηροπ. 310, σσ. 62 – 82.

Τῶν Ἀρχαγγέλων κύρ Χρυσάφου τοῦ Νέου, ἥχος Α΄ τετράφωνος Κε, Πυρίμορφοι Ἀρχάγγελοι.

- Δοχ. 307, φφ. 31r – 38r.

Μὴν Νοέμβριος εἰς τὰς ἡ΄ τῶν ἀρχαγγέλων, Χρυσάφη τοῦ Νέου. ἥχος Α΄ τετράφωνος Κε, Πυρίμορφοι Ἀρχάγγελοι.

- Δοχ. 468, σσ. 85 – 109.

Ἐτερον εἰς τὴν αὐτὴν ἐορτὴν Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἥχος Α΄ ἐκ τοῦ Κε, Πυρίμορφοι Ἀρχάγγελοι.

- Παντ. 1042, φφ. 25r – 33r.

Τῶν Ἀρχαγγέλων κύρ Χρυσάφου τοῦ Νέου, ἥχος Α΄ τετράφωνος Κε, Πυρίμορφοι Ἀρχάγγελοι.

- EBE 3022, φφ. 12v – 15v.

Τῶν Ἀρχαγγέλων, κύρ Χρυσάφου τοῦ Νέου, ἥχος Α΄ Κε, Πυρίμορφοι Ἀρχάγγελοι.

- Ἀβ. Εὐθ., φφ. 28v – 41v.

Εἰς τοὺς ἀρχαγγέλους, Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἥχος Α΄ κε, Πυρίμορφοι Ἀρχάγγελοι.

7. Εἰς τὴν ἐορτὴν τῶν Ἀρχαγγέλων, Χαίρει χαρὰν πάντα τὰ πέρατα, Συνεσίου Ἰβηρίτου.

- Μ. Λαύρ. Μ 22, φφ. 142v – 152r.

Μάθημα ψαλλόμενον εἰς τὴν ἐορτὴν τῶν Ἀρχαγγέλων κύρ Συνεσίου μοναχοῦ Ἰβηρίτου, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Χαίρει χαρὰν πάντα τὰ πέρατα.

- Χιλιαν. 54 (973), φφ. 42r – 52r.

Μὴν Νοέμβριος, εἰς τὰς ἡ΄ τῶν παμμεγίστων ἀρχαγγέλων Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ, Συνεσίου μοναχοῦ Ἰβηρίτου, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Χαίρει χαρὰν πάντα τὰ πέρατα.

Σλαβωνικὴ προσαρμογὴ

- Ξηροπ. 310, σσ. 83 – 98.

Ἐτερον εἰς αὐτὴν τὴν ἐορτὴν παρὰ Συνεσίου τοῦ Ἰβηρίτου, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Χαίρει χαρὰν πάντα τὰ πέρατα.

- Δοχ. 468, σσ. 69 – 84.

Νοεμβρίου 8 εἰς τὴν ἐορτὴν τῶν Ἀρχαγγέλων, Συνεσίου μοναχοῦ, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Χαίρει χαρὰν πάντα τὰ πέρατα.

- Παντ. 1042, φφ. 33r – 38v.

Εἰς αὐτὴν τὴν ἐορτὴν παρὰ Συνεσίου τοῦ Ἰβηρίτου, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Χαίρει χαρὰν πάντα τὰ πέρατα.

- EBE 3022, φφ. 15v – 18r.

Ἐτερον εἰς τὴν αὐτὴν ἐορτὴν Συνεσίου Ἰβηρίτου, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Χαίρει χαρὰν πάντα τὰ πέρατα.

8. Εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Ὅσιε τρισμακάρ, Πέτρου Μπερεκέτου.

- Χιλ. 54 (973), φφ. 52r – 59r.

Εἰς τὰς ιγ', τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ εἰς κάθε ἱεράρχην Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος πλάγιος τοῦ Β' Δι, Ὅσιε τρισμακάρ.

Σλαβωνικὴ προσαρμογή

- Ξηροπ. 310, σσ. 98 – 112.

Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ εἰς κάθε ἱεράρχην κυρίου Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος πλάγιος τοῦ Β' Δι, Ὅσιε τρισμακάρ.

- Δοχ. 307, φφ. 38r – 41r.

Εἰς τὰς ιγ' τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ εἰς κάθε ἱεράρχην, κυρίου Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος πλάγιος τοῦ Β' Δι Je, Ὅσιε τρισμακάρ.

- Δοχ. 468, σσ. 109 – 120.

Εἰς τὰς ιγ' τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος πλάγιος τοῦ Β' Δι, Ὅσιε τρισμακάρ.

- Παντ. 923, φφ. 334r – 338r.

Τὸ παρὸν ψάλλεται εἰς ἱεράρχας Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος πλάγιος τοῦ Β' Δι, Ὅσιε τρισμακάρ.

- Παντ. 1042, φφ. 133v – 139r.

Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος πλάγιος τοῦ Β' Δι, Ὅσιε τρισμακάρ.

- ΕΒΕ 3022, φφ. 72r – 74r.

Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου [Πέτρου Μπερεκέτου], ἥχος πλάγιος τοῦ Β' Δι, Ὅσιε τρισμακάρ.

- Ἀβ. Εὐθ., φφ. 42r – 48r.

Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ Πέτρου Μπερεκέτου, [ἥχος] πλάγιος τοῦ Β' Πα, Ὅσιε τρισμακάρ.

9. Εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Εἰσοδίων, Ἐπέλαμψεν ἡμέρα χαρμόσυνης, Μπαλασίου ἱερέως.

- Χιλ. 54 (973), φφ. 59r – 72r.

Εἰς τὰς κα', τὰ εἰσόδια τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου Μαρίας, κύρ Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος, ἥχος πλάγιος Α' Πα, Ἐπέλαμψεν ἡμέρα χαρμόσυνης.

Σλαβωνικὴ προσαρμογή

- Ξηροπ. 310, σσ. 112 – 132.

Εἰς τὰ Εἰσόδια τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Μαρίας Μπαλασίου ἱερέως, ἥχος πλάγιος τοῦ Α' Πα, Ἐπέλαμψεν ἡμέρα χαρμόσυνης.

- Δοχ. 307, 41r – 47r.

Εἰς τὰς κα', ἡ εἴσοδος τῆς ὑπὲρ ἁγίας Θεοτόκου Μαρίας, Μπαλασίου ἱερέως, ἥχος πλάγιος τοῦ Α' Πα, Ἐπέλαμψεν ἡμέρα χαρμόσυνης.

- Δοχ. 467, σσ. 34 – 55.

Εἰς τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου Μαρίας, κύρ Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος, [ἤχος] πλάγιος τοῦ Α΄ Πα, Ἐπέλαμψεν ἡμέρα χαρμόσυνος.

- Δοχ. 468, σσ. 120 – 138.

Εἰς τὰ εἰσόδια τῆς Θεοτόκου Μπαλασίου ἱερέως, ἤχος πλάγιος τοῦ Α΄ Πα, Ἐπέλαμψεν ἡμέρα χαρμόσυνος.

- Παντ. 1042, φφ. 38v – 45v.

Εἰς τὰ Εἰσόδια τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Μπαλασίου ἱερέως, ἤχος πλάγιος τοῦ Α΄ Πα, Ἐπέλαμψεν ἡμέρα χαρμόσυνος.

- ΕΒΕ 3022, φφ. 18r – 21v.

Εἰς τὰ εἰσόδια τῆς Θεοτόκου Μπαλασίου ἱερέως, ἤχος πλάγιος τοῦ Α΄ Πα, Ἐπέλαμψεν ἡμέρα χαρμόσυνος.

- Ἀβ. Εὐθ., φφ. 48r – 58v.

Εἰς τὰ εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, Μπαλασίου, ἤχος πλάγιος τοῦ Α΄ Πα, Ἐπέλαμψεν ἡμέρα χαρμόσυνος.

10. Εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου καὶ εἰς κάθε Ἀπόστολο, Τὴν τῶν ἰχθύων ἄγραν, Πέτρου Μπερεκέτου.

- Χιλίαν. 54 (973), φφ. 72r – 80r.

Εἰς τὰς λ', τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἀνδρέου τοῦ πρώτουκλήτου (sic), Πέτρου Μπερεκέτου, ἤχος Δ΄ Δι, Τὴν τῶν ἰχθύων ἄγραν.

Σλαβωνικὴ προσαρμογή

- Ξηροπ. 310, σσ. 133 – 147.

Τὸ παρὸν ψάλλεται εἰς τὸν ἅγιον Ἀνδρέαν καὶ εἰς κάθε ἀπόστολον κυρίου Πέτρου τοῦ Μελωδοῦ καὶ Εὐτυχῆ, ἤχος Δ΄ Δι, Τὴν τῶν ἰχθύων ἄγραν.

- Δοχ. 307, φφ. 47r – 50v.

Τὸ παρὸν ψάλλεται εἰς τὸν ἅγιον Ἀνδρέαν καὶ εἰς κάθε ἀπόστολον, κυρίου Πέτρου τοῦ μελωδοῦ καὶ εὐτυχῆ, ἤχος Δ΄ Δι, Τὴν τῶν ἰχθύων ἄγραν.

- Δοχ. 468, σσ. 373 – 386.

Τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου κύρ Πέτρου Μπερεκέτου, ἤχος Δ΄ Δι, Τὴν τῶν ἰχθύων ἄγραν.

- Παντ. 1042, φφ. 139r – 145v.

Εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἀποστόλου Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου Πέτρου τοῦ Μπερεκέτου τοῦ Μελωδοῦ, ἤχος Δ΄ Δι, Τὴν τῶν ἰχθύων ἄγραν.

- ΕΒΕ 3022, φφ. 74r – 76r.

Εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἀποστόλου Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου, Πέτρου Μπερεκέτου τοῦ μελωδοῦ, ἤχος Δ΄ Δι, Τὴν τῶν ἰχθύων ἄγραν.

- Ἀβ. Εὐθ., φφ. 248v – 255r.

Τὸ παρὸν ψάλλεται εἰς ἀποστόλους κυρίου Πέτρου Μπερεκέτου, ἤχος Δ΄ Δι, Τὴν τῶν ἰχθύων ἄγραν.

11. Εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Σάββα καὶ εἰς κάθε ὄσιο, *Τῶν μοναστῶν τὰ πλήθη, Μπαλασίου ἱερέως.*

- Χιλ. 54 (973), φφ. 80r – 89v.

Μὴν Δεκέμβριος, εἰς τὰς ε΄, τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Σάββα τοῦ ἡγιασμένου, κυρίου Μπαλασίου ἱερέως, ἡχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Τῶν μοναστῶν τὰ πλήθη.

Σλαβωνικὴ προσαρμογή

- Ξηροπ. 310, σσ. 147 – 161.

Τὸ παρὸν ψάλλεται τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Σάββα τοῦ ἡγιασμένου, κυρίου Μπαλασίου, ἡχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Τῶν μοναστῶν τὰ πλήθη.

- Δοχ. 307, φφ. 50v – 55v.

Μὴν Δεκέμβριος. Εἰς τὰς ε΄ τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Σάββα τοῦ ἡγιασμένου καὶ εἰς κάθε ὄσιον, Μπαλασίου ἱερέως ἡχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Τῶν μοναστῶν τὰ πλήθη.

- Δοχ. 468, σσ. 138 – 154.

Εἰς ὁσίους κύρ Μπαλασίου ἱερέως, ἡχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Τῶν μοναστῶν τὰ πλήθη.

- Παντ. 923, φφ. 338r – 344v.

Τὸ παρὸν ψάλλεται εἰς ὁσίους Μπαλασίου [ἱερέως], ἡχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Τῶν μοναστῶν τὰ πλήθη.

- Παντ. 1042, φφ. 145v – 151v.

Τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Σάββα τοῦ ἡγιασμένου Μπαλασίου, ἡχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Τῶν μοναστῶν τὰ πλήθη.

- EBE 3022, φφ. 76r – 79r.

Τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Σάββα τοῦ ἡγιασμένου, Μπαλασίου ἱερέως, ἡχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Τῶν μοναστῶν τὰ πλήθη.

- Ἀβ. Εὐθ. φφ. 58v – 68v.

Τὸ παρὸν ψάλλεται εἰς ὁσίους, Μπαλασίου ἱερέως, [ἡχος] πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Τῶν μοναστῶν τὰ πλήθη.

12. Εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, *Νέος Ἀβραάμ ἐδείχθης*, Χρυσάφου τοῦ Νέου.

- Χιλ. 54 (973), φφ. 89v – 99r.

Εἰς τὰς στ΄ τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου τοῦ θαυματουργοῦ, Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἡχος Α΄ Πα, Νέος Ἀβραάμ ἐδείχθης.

Σλαβωνικὴ προσαρμογή

- Ξηροπ. 310, σσ. 162 – 173.

Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου τοῦ θαυματουργοῦ, κυρίου Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἡχος Α΄ Πα, Νέος Ἀβραάμ ἐδείχθης.

- Δοχ. 307, φφ. 55v – 60r.

Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου τοῦ θαυματουργοῦ, Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἡχος Α΄ Πα, Νέος Ἀβραάμ ἐδείχθης.

- Δοχ. 468, σσ. 154 – 168.

Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου Χρυσάφου τοῦ Νέου, ἥχος Α΄ Πα, Νέος Ἀβραάμ ἐδείχθη.

- Παντ. 1042, φφ. 45v – 49r.

Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου τοῦ θαυματουργοῦ, Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἥχος Α΄ Πα, Νέος Ἀβραάμ ἐδείχθη.

- EBE 3022, φφ. 21v – 23v.

Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου τοῦ θαυματουργοῦ, Χρυσάφου τοῦ Νέου, ἥχος Α΄ Πα, Νέος Ἀβραάμ ἐδείχθη.

- Ἀβ. Εὐθ., φφ. 68v – 77v.

Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου τοῦ θαυματουργοῦ, Χρυσάφου τοῦ Νέου, ἥχος Α΄, Νέος Ἀβραάμ ἐδείχθη.

13. Εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, Πανάγιε Νικόλαε, Δανιὴλ Πρωτοψάλτου.

- Δοχ. 307, φφ. 60r – 64v.

Εἰς τὴν αὐτὴν ἑορτὴν, Δανιὴλ Πρωτοψ[άλτου], ἥχος Α΄ Πα, Πανάγιε Νικόλαε.

- Δοχ. 360, φφ. 486r – 495r.

Εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου, Δανιὴλ [Πρωτοψάλτου], ἥχος Α΄ Πα, Πανάγιε Νικόλαε.

- Δοχ. 366, φφ. 85v – 93r.

Εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου ποιηθὲν παρὰ τοῦ κὺρ Δανιὴλ [Πρωτοψάλτου], ἥχος πλάγιος τοῦ Α΄ Πα, Πανάγιε Νικόλαε.

- Παντ. 923, φφ. 317r – 323r.

Μάθημα φαλλόμενον εἰς τὸν ἅγιον Νικόλαον, εἰς τὰς στ' τοῦ Δεκεμβρίου μηνός, Δανιὴλ Πρωτοψάλτου. Ψραῖον. Ἤχος Α΄ Πα, Πανάγιε Νικόλαε.

14. Εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγένων, Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, Ἰωάννου Κουκουζέλη.

- Ξηροπ. 310, σσ. 173 – 185.

Εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἥχος Βαρὺς Ζω, Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ.

- Παντ. 1042, φφ. 49r – 53r.

Εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη, ἥχος Βαρὺς Ζω, Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ.

- EBE 3022, φφ. 23v – 26r.

Εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη, ἥχος Βαρὺς Ζω, Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ.

15. Εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγένων, Χριστὸς γεννᾶται δοξάσατε, Μπαλασίου ἱερέως.

- Χιλίαν. 54 (973), φφ. 99v – 108v.

*Εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν | Ἰησοῦ Χριστοῦ, κυρίου Μπαλασίου
ιερέως, ἤχος Α΄ Πα, Χριστὸς γεννᾶται δοξάσατε.*

Σλαβωνική προσαρμογή.

- Ξηροπ. 310, σσ. 185 – 199.

*Εἰς αὐτὴν τὴν ἐορτὴν Χρυσάφου τοῦ Νέου, <Μπαλασίου ιερέως>⁷⁴⁵,
ἤχος Α΄ Πα, Χριστὸς γεννᾶται.*

- Δοχ. 307, φφ. 65r – 69v.

*Εἰς τὴν γέννησιν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Χρυσάφη τοῦ νέου,
<Μπαλασίου ιερέως>⁷⁴⁶, ἤχος Α΄ Πα, Χριστὸς γεννᾶται δοξάσατε.*

- Δοχ. 467, σσ. 55 – 73.

*Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, κύρ Μπαλασίου ιερέως, ἤχος Α΄ Πα,
Χριστὸς γεννᾶται.*

- Δοχ. 468, σσ. 168 – 184.

*Εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ Μπαλασίου ιερέως, ἤχος Α΄ Πα, Χριστὸς
γεννᾶται δοξάσατε.*

- Παντ. 923, φφ. 323r – 328v.

*Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ Μπαλασίου ιερέως,
ἤχος Α΄ Πα, Χριστὸς γεννᾶται δοξάσατε.*

- Παντ. 1042, φφ. 53r – 59r.

*Εἰς αὐτὴν τὴν ἐορτὴν Χρυσάφου τοῦ Νέου, ἤχος Α΄ Πα, Χριστὸς
γεννᾶται δοξάσατε.*

- EBE 3022, φφ. 26r – 28v.

*Εἰς τὴν αὐτὴν ἐορτὴν Χρυσάφου τοῦ Νέου, ἤχος Α΄ Πα, Χριστὸς
γεννᾶται δοξάσατε.*

- Ἀβ. Εὐθ., φφ. 77r – 85v.

*Εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, Μπαλασίου ιερέως, ἤχος Α΄ Πα, Χριστὸς
γεννᾶται δοξάσατε.*

16. Εἰς τὴν ἐορτὴν τοῦ Μ. Βασιλείου, Ὡ θεία καὶ ἱερά, Πέτρου Μπερεκέτου.

- Χιλίαν. 54 (973), φφ. 108v – 116r.

*Μὴν Ἰαννουάριος, εἰς τὴν πρώτην, τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου τοῦ
μεγάλου, Πέτρου τοῦ Γλυκῦ, ἤχος Α΄ τετράφωνος Κε, Ὡ θεία καὶ ἱερά.*

Σλαβωνική προσαρμογή.

- Ξηροπ. 310, σσ. 199 – 211.

*Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου τοῦ μεγάλου, κύρ Πέτρου
Μπερεκέτου, ἤχος Α΄ Κε, Ὡ θεία καὶ ἱερά.*

- Δοχ. 307, φφ. 69v – 74v.

⁷⁴⁵ Τό μέλος ἀνήκει στὸν Μπαλάση Ἱερέα καὶ Νομοφύλακα, πρβλ. EBE – ΜΠΤ 722, φ. 108v, *Εἰς τὴν αὐτὴν ἐορτὴν <Χριστουγέννων> Μπαλασίου ιερέως, ἤχος Α΄, Χριστὸς γεννᾶται* (Στάθης, *Ἀναγραμματισμοί* σ. 202). Στόν κώδ. Ξηροπ. 310 γράφηκε *Χρυσάφου τοῦ νέου*. Τὴν ἴδια ἀναγραφὴ περιέχουν καὶ οἱ κώδ. Παντ. 1042 καὶ EBE 3022. Τό γεγονός αὐτό ἐνισχύει τὴν ἄποψη ὅτι καὶ οἱ γραφεῖς τῶν παραπάνω τριῶν κώδικες στηρίχθηκαν κατὰ τὴ συγγραφὴ στὴν ἴδια πηγὴ.

⁷⁴⁶ Ἐγράφη *Χρυσάφου τοῦ νέου* ἐκ παραδρομῆς, καθότι τό λάθος διορθώνεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τό γραφέα στοὺς ἄλλους αὐτόγραφους κώδικες.

Τὸ παρὸν ψάλλεται εἰς τὸν ἅγιον Βασιλείον [Πέτρου Μπερεκέτου], ἥχος Α' τετράφωνος Κε, Ψ θεία καὶ ἱερά.

- Δοχ. 468, σσ. 184 – 197.

Εἰς τὸν ἅγιον Βασιλείον Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος Α' ἐκ τοῦ Κε, Ψ θεία καὶ ἱερά.

- Παντ. 1042, φφ. 59r – 64r.

Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου τοῦ μεγάλου, Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος Α' Κε, Ψ θεία καὶ ἱερά.

- EBE 3022, φφ. 28v – 30v.

Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου τοῦ μεγάλου, Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος Α' Κε, Ψ θεία καὶ ἱερά.

- Ἀβ. Εὐθ. φφ. 85v – 92v.

Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου [Πέτρου Μπερεκέτη], ἥχος Α' Κε, Ψ θεία καὶ ἱερά.

17. Εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανείων, Σήμερον ἡ κτίσις φωτίζεται, Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν.

- Χιλ. 54 (973), φφ. 116r – 130r.

Εἰς τὰς στ', εἰς τὰ ἅγια Θεοφάνια, κυρίου Γερμανοῦ ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Σήμερον ἡ κτίσις φωτίζεται.

Σλαβωνικὴ προσαρμογή.

- Ξηροπ. 310, σσ. 211 – 232.

Εἰς τὰ ἅγια Θεοφάνεια Γερμανοῦ Ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Σήμερον ἡ κτίσις φωτίζεται.

- Δοχ. 307, φφ. 74v – 81v.

Εἰς τὰ ἅγια Θεοφάνια, Γερμανοῦ ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Σήμερον ἡ κτίσις φωτίζεται.

- Δοχ. 467, σσ. 73 – 99.

Εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανείων, Γερμανοῦ Ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Σήμερον ἡ κτίσις φωτίζεται.

- Δοχ. 468, σσ. 197 – 221

Εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανείων, Γερμανοῦ ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Σήμερον ἡ κτίσις φωτίζεται.

- Παντ. 1042, φφ. 64r – 71r

Εἰς τὰ ἅγια Θεοφάνεια, Γερμανοῦ Ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Σήμερον ἡ κτίσις φωτίζεται.

- EBE 3022, φφ. 30v – 34v.

Εἰς τὰ ἅγια Θεοφάνεια, Γερμανοῦ ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Σήμερον ἡ κτίσις φωτίζεται.

- Ἀβ. Εὐθ. φφ. 92v – 106r.

Εἰς τὰ ἅγια Θεοφάνια, κυρίου Γερμανοῦ ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Σήμερον ἡ κτίσις φωτίζεται.

18. Εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Ὑπαπαντῆς, *Χαῖρε Κεχαριτωμένη*, Θεοδούλου μοναχοῦ.

- Χιλ. 54 (973), φφ. 130v – 140r.

Μὴν Φεβρουάριος, εἰς τὰς β', ἡ Ὑπαπαντὴ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Θεοδούλου μοναχοῦ ἀγιορεῖται, ἡχος Α' Πα, Χαῖρε Κεχαριτωμένη.
Σλαβωνικὴ προσαρμογή.

- Ξηροπ. 310, σσ. 232 – 247.

Εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ Θεοδούλου μοναχοῦ, ἡχος Α' Πα, Χαῖρε Κεχαριτωμένη.

- Δοχ. 307, φφ. 81v – 86r.

Μὴν Φεβρουάριος. Εἰς τὰς β' ἡ Ὑπαπαντὴ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ κυρίου Θεοδούλου μοναχοῦ ἀγιορεῖται, ἡχος Α' πα, Χαῖρε Κεχαριτωμένη.

- Δοχ. 467, σσ. 99 – 117.

Εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν τῆς Θεοτόκου Θεοδούλου μοναχοῦ, ἡχος Α' Πα, Χαῖρε Κεχαριτωμένη.

- Δοχ. 468, σσ. 222 – 237.

Εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν Θεοδούλου μοναχοῦ, [ἡχος Α' Πα], Χαῖρε Κεχαριτωμένη.

- Παντ. 1042, φφ. 71r – 75r.

Εἰς τὴν ὑπαπαντὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Θεοδούλου μοναχοῦ, ἡχος Α' Πα, Χαῖρε Κεχαριτωμένη.

- EBE 3022, φφ. 34v – 37r.

Εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Θεοδούλου μοναχοῦ, ἡχος Α' Πα, Χαῖρε Κεχαριτωμένη.

- Ἀβ. Εὐθ. φφ. 106v – 115v.

Εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν Θεοδούλου μοναχοῦ, ἡχος Α' πα, Χαῖρε Κεχαριτωμένη.

19. Εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν μ' μαρτύρων, *Ἀπορῶ γλώττη καὶ χεῖλεσιν*, Συνεσίου Ἰβηρίτου.

- Ξηροπ. 310, φφ. 176v – 180v.

Μαρτίου θ'. Τῶν ἁγίων μεγάλων μαρτύρων τεσσαράκοντα, Συνεσίου Ἰβηρίτου, ἡχος Α' Πα, Ἀπορῶ γλώττη καὶ χεῖλεσιν.

20. Εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, *Σήμερον χαρᾶς Εὐαγγέλια*, Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν.

- Χιλ. 54 (973), φφ. 140r – 153v.

Μὴν Μάρτιος, εἰς τὰς κέ', ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου Μαρίας, Γερμανοῦ ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν, ἡχος Δ' Δι, Σήμερον χαρᾶς Εὐαγγέλια.
Σλαβωνικὴ προσαρμογή.

- Ξηροπ. 310, σσ. 247 – 263.

Εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου Μαρίας, κὺρ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν, ἡχος Δ' Δι, Σήμερον χαρᾶς Εὐαγγέλια.

- Δοχ. 307, 86r – 92r.

Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου Μαρίας, Γερμανοῦ ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν, ἥχος Δ΄ Δι, Σήμερον χαρὰς Εὐαγγέλια.

- Δοχ. 467, σσ. 117 – 138.

Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου Μαρίας, κυρίου Γερμανοῦ Ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν, ἥχος Δ΄ Δι, Σήμερον χαρὰς Εὐαγγέλια.

- Δοχ. 468, σσ. 237 – 258.

Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου, Γερμανοῦ ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν, ἥχος Δ΄ Δι, Σήμερον χαρὰς Εὐαγγέλια.

- Παντ. 1042, φφ. 75r – 81r.

Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου, Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν, ἥχος Δ΄ Δι, Σήμερον χαρὰς Εὐαγγέλια.

- EBE 3022, φφ. 37r – 40v.

Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου, Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν, ἥχος Δ΄ Δι, Σήμερον χαρὰς Εὐαγγέλια.

- Ἀβ. Εὐθ. φφ. 115r – 126r.

Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου κυρίου Γερμανοῦ ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν, ἥχος Δ΄ Δι, Σήμερον χαρὰς Εὐαγγέλια.

21. Εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, Δεῦτε φιλοδεάμονες, Χρυσάφου τοῦ Νέου.

- Χιλ. 54 (973), φφ. 153v – 166v.

Μὴν Ἀπρίλλιος, εἰς τὰς κγ' τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγάλου μάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου, Χρυσάφη τοῦ Νέου. ἥχος Α' τετράφωνος ἐκ τοῦ Κε, Δεῦτε φιλοδεάμονες.

Σλαβωνικὴ προσαρμογή.

- Ξηροπ. 310, σσ. 263 – 283.

Τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου, Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἥχος Α' τετράφωνος Κε, Δεῦτε φιλοδεάμονες.

- Δοχ. 307, 92r – 98v.

Μὴν Ἀπρίλλιος. Εἰς τὰς κγ' τοῦ ἁγίου μεγάλου μάρτυρος Γεωργίου, κυρίου Χρυσάφη τοῦ νέου, ἥχος Α' τετράφωνος Κε, Δεῦτε φιλοδεάμονες.

- Δοχ. 468, σσ. 273 – 296.

Ἐτερον εἰς τὴν αὐτὴν ἑορτὴν κυρίου Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἥχος Α' τετράφωνος ἐκ τοῦ Κε, Δεῦτε φιλοδεάμονες.

- Παντ. 1042, φφ. 81r – 87v.

Τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου, Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἥχος Α' τετράφωνος Κε, Δεῦτε φιλοδεάμονες.

- EBE 3022, φφ. 40v – 44r.

Τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου, Χρυσάφου τοῦ Νέου, ἥχος Α' Κε τετράφωνος, Δεῦτε φιλοδεάμονες.

- Ἀβ. Εὐθ., φφ. 126r – 138v.

Τοῦ ἁγίου μεγάλου μάρτυρος Γεωργίου, κυρίου Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἥχος Α' κε, Δεῦτε φιλοδεάμονες.

22. Εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, Ἁγίου Ἀρτεμίου καὶ εἰς κάθε μάρτυρα,
Τὸν στρατιώτην τὸν λαμπρόν, Μανουὴλ Χρυσάφου.

- Ξηροπ. 310, σσ. 401 – 416.

*Κὺρ Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφου, ψάλλεται εἰς τὸν ἅγιον Ἀρτέμιον καὶ εἰς
 κάθε μάρτυρα, ἥχος Δ΄ Δι, Τὸν στρατιώτην τὸν λαμπρόν.*

- Δοχ. 307, φφ. 173r – 176v.

*Κὺρ Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφη, ψάλλεται δὲ εἰς μάρτυρας, ἥχος Δ΄ Δι,
 Ἄγια, Τὸν στρατιώτην τὸν λαμπρόν.*

- Δοχ. 468, σσ. 258 – 273.

*Τὸ παρὸν ψάλλεται εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον καὶ εἰς πάντας τοὺς μάρτυρας
 Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφου, ἥχος Δ΄ Δι, Τὸν στρατιώτην τὸν λαμπρόν.*

- Παντ. 923, φφ. 328v – 334r.

*Τὸ παρὸν ψάλλεται εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον καὶ εἰς κάθε μάρτυρα, Μανουὴλ
 τοῦ Χρυσάφη, ἥχος Δ΄ Δι, Τὸν στρατιώτην τὸν λαμπρόν.*

- Παντ. 1042, φφ. 127r – 133v.

*Εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἀρτεμίου καὶ εἰς κάθε μάρτυρα,
 Ἐμμανουὴλ τοῦ Χρυσάφου, ἥχος Δ΄ Δι, Τὸν στρατιώτην τὸν λαμπρόν.*

- EBE 3022, φφ. 69r – 72r.

*Εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἀρτεμίου καὶ εἰς κάθε μάρτυρα,
 Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφου, ἥχος Δ΄ Δι, Τὸν στρατιώτην τὸν λαμπρόν.*

- Ἀβ. Εὐθ., φφ. 255v – 262v.

*Εἰς μάρτυρας κυρίου Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφη, ἥχος Δ΄ Δι, Τὸν
 στρατιώτην τὸν λαμπρόν.*

23. Εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, Προάναρχε ἀθάνατε,
 Πέτρου Μπερεκέτη.

- Χιλίαν. 54 (973), φφ. 166r – 177v.

*Μὴν Μάιος, τῶν ἁγίων Βασιλέων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, Πέτρου
 Μπερεκέτου, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Προάναρχε ἀθάνατε.
 Σλαβωνικὴ προσαρμογή.*

- Ξηροπ. 310, σσ. 283 – 300.

*Τῶν ἁγίων ἱσαποστόλων Βασιλέων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, Πέτρου
 Μπερεκέτου, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Προάναρχε ἀθάνατε.*

- Δοχ. 307, φφ. 98v – 103v.

*Μὴν Μάιος. Εἰς τὰς καὶ τῶν ἁγίων βασιλέων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης,
 κυρίου Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Προάναρχε
 ἀθάνατε.*

- Δοχ. 468, σσ. 297 – 313.

*Τῶν ἁγίων βασιλέων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, κυρίου Πέτρου τοῦ
 Μελωδοῦ [Μπερεκέτη], ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Προάναρχε ἀθάνατε.*

- Ἀβ. Εὐθ., φφ. 146r – 155v.

*Τῶν ἁγίων βασιλέων, Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, Πέτρου Μπερεκέτου,
 ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄, Προάναρχε ἀθάνατε.*

24. Εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου, *Ἰωάννη πανεύφημε, Κοσμᾶ μοναχοῦ Ἰδηρίτου*

- Χιλ. 54 (973), φφ. 177v – 188v.

Μῆν Ἰούνιος, εἰς τὰς κδ', τὸ γεννέσιον τοῦ τιμίου Προδρόμου, Κοσμᾶ μοναχοῦ, ἡχος Δ' Δι, Ἰωάννη πανεύφημε.

Σλαβωνική προσαρμογή.

- Ξηροπ. 310, σσ. 300 – 318.

Τὸ γεννέσιον τοῦ τιμίου Προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου, Κοσμᾶ μοναχοῦ, ἡχος Δ' Δι, Ἰωάννη πανεύφημε.

- Δοχ. 307, φφ. 103v – 108v.

Μῆν Ἰούνιος. Εἰς τὰς κδ', τὸ γεννέσιον τοῦ τιμίου Προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου, Κοσμᾶ μοναχοῦ, ἡχος Δ' Δι, Ἰωάννη πανεύφημε.

- Δοχ. 468, σσ. 314 – 323.

Εἰς τὸ γενέσιον τοῦ Προδρόμου Κοσμᾶ μοναχοῦ, ἡχος Δ' Δι, Ἰωάννη πανεύφημε.

- Παντ. 1042, φφ. 87v – 95r.

Τὸ γεννέσιον τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου Προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου Κοσμᾶ μοναχοῦ, ἡχος Δ' Δι, Ἰωάννη πανεύφημε.

- ΕΒΕ 3022, φφ. 44r – 48v.

Εἰς τὸ γεννέσιον τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, Κοσμᾶ μοναχοῦ, ἡχος Δ' Δι, Ἰωάννη πανεύφημε.

- Ἀβ. Εὐθ., φφ. 155v – 165r.

Εἰς τὴν γέννησιν τοῦ τιμίου Προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου κυρίου Κοσμᾶ μοναχοῦ, ἡχος Δ' Δι, Ἰωάννη πανεύφημε.

25. Εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, *Μακάριόν σε τὸ γλυκύτατον στόμα, Χρυσάφου τοῦ Νέου.*

- Χιλ. 54 (973), φφ. 188v – 197v.

Τῷ αὐτῷ μηνὶ κδ', τῶν ἁγίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, Χρυσάφου τοῦ Νέου, ἡχος Δ' Δι, Μακάριόν σε τὸ γλυκύτατον στόμα.

Σλαβωνική προσαρμογή.

- Ξηροπ. 310, σσ. 318 – 331.

Τῶν ἁγίων ἐνδόξων καὶ πανευφύμων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἡχος Δ' Δι, Μακάριόν σε τὸ γλυκύτατον στόμα.

- Δοχ. 307, φφ. 108v – 112v.

Εἰς τὰς κδ', τῶν ἁγίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἡχος Δ' Δι, Μακάριόν σε τὸ γλυκύτατον στόμα.

- Δοχ. 467, σσ. 138 – 154.

Τῶν ἁγίων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἡχος Δ' Δι, Μακάριόν σε τὸ γλυκύτατον στόμα.

- Δοχ. 468, σσ. 323 – 338.

Τῶν ἁγίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἤχος Δ΄ Δι, Μακάριόν σε τὸ γλυκύτατον στόμα.

- Παντ. 1042, φφ. 95r – 100r.

Τῶν ἁγίων ἐνδόξων καὶ πανευφύμων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, Χρυσάφου τοῦ Νέου, ἤχος Δ΄ Δι, Μακάριόν σε τὸ γλυκύτατον στόμα.

- EBE 3022, φφ. 48v – 51v.

Τῶν ἁγίων ἐνδόξων καὶ πανευφύμων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, Χρυσάφου τοῦ Νέου, ἤχος Δ΄ Δι, Μακάριόν σε τὸ γλυκύτατον στόμα.

- Ἀβ. Εὐθ. φφ. 165v – 173r.

Εἰς τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, Πέτρου καὶ Παύλου, Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἤχος Δ΄ Δι, Μακάριόν σε τὸ γλυκύτατον στόμα.

26. Εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, Πηγὴν ἱαμάτων, Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν

- Χιλίαν. 163 (1038), φφ. 270r – 274v.

Αὐτὸ τὸ τροπάριο ψάλλεται εἰς τὸν ἁγιασμόν τῶν ὑδάτων [Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν], ἤχος Δ΄ Πα, Πηγὴν ἱαμάτων.

Σλαβωνικὴ προσαρμογή.

- Ἀβ. Εὐθ., φφ. 328r – 332v.

Τὸ παρὸν ψάλλεται εἰς τὸν ἁγιασμόν Γερμανοῦ ἀρχιερέως, ἤχος Δ΄ Δι, Πηγὴν ἱαμάτων.

27. Εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, Ἡ πηγὴ τῶν ἱαμάτων, [Πέτρου Μπερεκέτη].

- Δοχ. 468, σσ. 424 – 434.

[Ἀνωσύμως] τῶν ἁγίων Ἀναργύρων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ, ἤχος Β΄ Δι, Ἡ πηγὴ τῶν ἱαμάτων.

28. Εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ Προφήτου Ἡλίου, Ἰλάσθητί μοι Σωτήρ, Πέτρου Μπερεκέτη.

- Χιλίαν. 54 (973), φφ. 197v – 204v.

Τοῦ ἁγίου προφήτου Ἡλίου τοῦ Θεσβύτου, Πέτρου Μπερεκέτου. Ἐπειδὴ καὶ δὲν τὸ ἤβραμε αὐτὸ τὸ τροπάριον εἰς τὸ Βουλγάρικον, τὸ βάμεν (sic) ἐλληνικὸν καὶ μὴ μᾶς κατακρίνετε περὶ τοῦτο, ἤχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Ἰλάσθητί μοι Σωτήρ.

Σλαβωνικὴ προσαρμογή.

- Ξηροπ. 310, σσ. 331 – 345.

Τοῦ ἁγίου ἐνδόξου προφήτου Ἡλίου τοῦ Θεσβίτου, Πέτρου [Μπερεκέτου] Πρωτοψάλτου, ἤχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Ἰλάσθητί μοι Σωτήρ.

- Δοχ. 307, φφ. 112v – 116r.

Τοῦ ἁγίου ἐνδόξου προφήτου Ἡλίου τοῦ Θεσβίτου, Πέτρου Μπερεκέτου, ἤχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Ἰλάσθητί μοι Σωτήρ.

- Δοχ. 468, σσ. 386 – 399.

Τοῦ ἁγίου προφήτου Ἡλιοῦ τοῦ αὐτοῦ [Πέτρου Μπερεκέτου], ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Ἰλάσθητί μοι Σωτήρ.

- Παντ. 1042, φφ. 100r – 103v.

Τοῦ ἁγίου ἐνδόξου προφήτου Ἡλιοῦ τοῦ Θεσβίτου, Πέτρου Μπερεκέτου Πρωτοψάλτου, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Ἰλάσθητί μοι Σωτήρ.

- EBE 3022, φφ. 51v – 53v.

Τοῦ ἁγίου ἐνδόξου προφήτου Ἡλιοῦ τοῦ Θεσβίτου, Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Ἰλάσθητί μοι Σωτήρ.

- Ἀβ. Εὐθ. φφ. 269v – 278v.

Τοῦ ἁγίου προφήτου Ἡλιοῦ τοῦ αὐτοῦ [Πέτρου Μπερεκέτου], ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Ἰλάσθητί μοι Σωτήρ.

29. Εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος, Δεῦτε οἱ φιλομάρτυρες πάντες, Χρυσάφου τοῦ Νέου.

- Ξηροπ. 310, σσ. 345 – 368.

Τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος, κυρίου Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἥχος Α' τετράφωνος Κε, Δεῦτε οἱ φιλομάρτυρες πάντες.

- Δοχ. 307, φφ. 116r – 122v.

Τοῦ ἁγίου μεγάλου μάρτυρος Παντελεήμονος τοῦ ἱαματικοῦ, κυρίου Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἥχος Α' τετράφωνος ἐκ τοῦ Κε, Δεῦτε οἱ φιλομάρτυρες πάντες.

- Δοχ. 468, σσ. 399 – 424.

Τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἥχος Α' τετράφωνος ἐκ τοῦ Κε, Δεῦτε οἱ φιλομάρτυρες πάντες.

- Παντ. 1042, φφ. 103v – 113v.

Τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος καὶ ἱαματικοῦ Παντελεήμονος, κὺρ Χρυσάφου τοῦ Νέου, ἥχος Α' τετράφωνος Κε, Δεῦτε οἱ φιλομάρτυρες πάντες.

- EBE 3022, φφ. 53v – 58r.

Τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος καὶ ἱαματικοῦ Παντελεήμονος, Χρυσάφου τοῦ Νέου, ἥχος Α' τετράφωνος Κε, Δεῦτε οἱ φιλομάρτυρες πάντες.

30. Εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως, Παρέλαβεν ὁ Χριστός, Μπαλασίου ἱερέως.

- Χιλίαν. 54 (973), φφ. 204v – 215v.

Μὴν Αὐγούστου, εἰς τὰς στ', ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, κυρίου Μπαλασίου ἱερέως, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Παρέλαβεν ὁ Χριστός.

Σλαβωνικὴ προσαρμογή.

- Ξηροπ. 310, σσ. 368 – 386.

Τῆς Μεταμορφώσεως Μπαλασίου ἱερέως, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Παρέλαβεν ὁ Χριστός.

- Δοχ. 307, φφ. 122v – 127v.

Μὴν Αὐγούστου. Εἰς τὰς στ' τῆς φρικτῆς Μεταμορφώσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Μπαλασίου ἱερέως καὶ Νομοφύλακος, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Παρέλαβεν ὁ Χριστός.

- Δοχ. 467, σσ. 154 – 175.

Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, Μπαλασίου ἱερέως, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Παρέλαβεν ὁ Χριστός.

- Δοχ. 468, σσ. 338 – 351.

Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ Μπαλασίου ἱερέως, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Παρέλαβεν ὁ Χριστός.

- Παντ. 1042, φφ. 113v – 121v.

Εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως Μπαλασίου ἱερέως, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Παρέλαβεν ὁ Χριστός.

- EBE 3022, φφ. 58r – 61v.

Εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως, Μπαλασίου ἱερέως, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Παρέλαβεν ὁ Χριστός.

- Ἀβ. Εὐθ. φφ. 174r – 183v.

Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, κυρίου Μπαλασίου ἱερέως, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Παρέλαβεν ὁ Χριστός.

31. Εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, Ἐν τῇ μεταστάσει σου, Πέτρου Μπερεκέτη.

- Χιλιαν. 54 (973), φφ. 215v – 224v.

Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος Δ' Δι, Ἐν τῇ μεταστάσει σου.

Σλαβωνικὴ προσαρμογή.

- Ξηροπ. 310, σσ. 386 – 400.

Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, Πέτρου τοῦ Μπερεκέτου, ἥχος Δ' Δι, Ἐν τῇ μεταστάσει σου.

- Δοχ. 307, φφ. 128r – 132r.

Εἰς τὰς ιε', εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Μαρίας, Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος Δ' Δι, Ἐν τῇ μεταστάσει σου.

- Δοχ. 467, σσ. 175 – 192.

Εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος Δ' Δι, Ἐν τῇ μεταστάσει σου.

- Δοχ. 468, σσ. 351 – 373.

Εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος Δ' Δι, Ἐν τῇ μεταστάσει σου.

- Παντ. 1042, φφ. 121v – 127r.

Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, Πέτρου τοῦ Μπερεκέτου, ἥχος Δ' Δι, Ἐν τῇ μεταστάσει σου.

- EBE 3022, φφ. 66v – 69r.

Εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος Δ΄ Δι, Ἐν τῇ μεταστάσει σου.

- Ἀβ. Εὐθ. φφ. 184v – 193v.

Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Ἐν τῇ μεταστάσει σου.

32. Εἰς γυναῖκας μάρτυρας, Ἐν πόλει τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, Πέτρου Μπερεκέτη.

- Ἀβ. Εὐθ., φφ. 263r – 269v.

Εἰς γυναῖκας μάρτυρας κύρ Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος Β΄ Πα, Ἐν πόλει τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.

33. Εἰς προὔπαντησιν Ἀρχιερέως, Σήμερον φαιδρῶς προὔπαντήσωμεν, Ἀνωνύμως⁷⁴⁷

- Δοχ. 307, φφ. 180v – 181v.

Τὸ παρὸν ψάλλεται εἰς προὔπαντησιν ἀρχιερέως [ἀνεπίγραφον] ἥχος Β΄ Δι, Σήμερον φαιδρῶς προὔπαντήσωμεν.

34. Εἰς τὸν Ἀκάδιστον, Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ, Ἰωάννου Κλαδᾶ.

- Χιλ. 54 (973), φφ. 225r – 235r.

Ἰδοὺ καὶ μερικά μαθήματα τοῦ Τριωδίου καὶ Πεντηχοσταρίου. Καὶ πρῶτον, εἰς τὸν Ἀκάδιστον Ὑμνον, Ἰωάννου τοῦ Κλαδᾶ, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Τῇ ὑπερμάχῳ.

- Ξηροπ. 310, σσ. 417 – 432.

Εἰς τὸν Ἀκάδιστον Ὑμνον Ἰωάννου τοῦ Κλαδᾶ, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ.

- Δοχ. 307, φφ. 132v – 137r.

Σαββάτῳ πέμπτῳ τῶν νηστειῶν, εἰς τὸν Ἀκάδιστον Ὑμνον, Ἰωάννου τοῦ Κλαδᾶ, πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ.

- Δοχ. 366, φφ. 93r – 101v.

Μάθημα ψαλλόμενον εἰς τὸν Ἀκάδιστον ὕμνον παρὰ Ἰωάννου τοῦ Κλαδᾶ, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ.

- Παντ. 1042, φφ. 159r – 165v.

Εἰς τὸν Ἀκάδιστον Ὑμνον Ἰωάννου τοῦ Κλαδᾶ, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ.

- ΕΒΕ 3022, φφ. 79r – 82v.

Εἰς τὸν Ἀκάδιστον Ὑμνον, Ἰωάννου τοῦ Κλαδᾶ, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ.

35. Εἰς τὸν Ἀκάδιστον, Ἄγγελος Πρωτοστάτης, Μπαλασίου ιερέως.

- Χιλ. 54 (973), φφ. 235r – 247r.

⁷⁴⁷ Δέν ἔχει ἐντοπιστεῖ τό πρωτότυπο, ἀπό τό ὁποῖο ἐξήγησε ὁ Νικόλαος, ὅμως ἔχει πιστοποιηθεῖ ἡ ὑπαρξή του στήν παλαιά σημειογραφία, πρβλ Ἀνθολογία Ξηροπ. 271 (ΙΖ΄ αἰ.), φ. 45v, ἥχος Β΄, Σήμερον φαιδρῶς προὔπαντήσωμεν, βλ. Στάθης, Χειρόγραφα Α΄, σ. 29.

Εἰς τὴν αὐτὴν ἑορτὴν, Μπαλασίου ἱερέως, ἤχος Α΄ Πα, Ἄγγελος Πρωτοστάτης.

Σλαβωνικὴ προσαρμογή.

- Ξηροπ. 310, σσ. 432 – 453.

Εἰς τὴν αὐτὴν ἑορτὴν, Μπαλασίου ἱερέως, ἤχος Α΄ Πα, Ἄγγελος Πρωτοστάτης.

- Δοχ. 307, φφ. 137r – 143r.

Εἰς τὴν αὐτὴν ἑορτὴν, Μπαλασίου ἱερέως, ἤχος Α΄ Πα, Ἄγγελος Πρωτοστάτης.

- Δοχ. 468, σσ. 434 – 457.

Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ καὶ τῷ Τριώδιον. Καὶ πρῶτον τῷ Σαββάτῳ τῆς Ἀκαθίστου Μπαλασίου ἱερέως, ἤχος Α΄ Πα, Ἄγγελος Πρωτοστάτης.

- Παντ. 1042, φφ. 165v – 174r.

Εἰς τὴν αὐτὴν ἑορτὴν, Μπαλασίου ἱερέως, ἤχος Α΄ Πα, Ἄγγελος Πρωτοστάτης.

- EBE 3022, φφ. 82v – 87r.

Εἰς τὴν αὐτὴν ἑορτὴν, Μπαλασίου ἱερέως, ἤχος Α΄ Πα, Ἄγγελος Πρωτοστάτης.

- Ἀβ. Εὐθ., φφ. 193v – 205r.

Εἰς τὸν Ἀκάθιστον Ὑμνον, Μπαλασίου ἱερέως ἤχος Α΄ Πα, Ἄγγελος Πρωτοστάτης.

36. Εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων, *Χαῖρε καὶ εὐφραίνου*, Μπαλασίου ἱερέως.

- Χιλίαν. 54 (973), φφ. 247r – 255r.

Τῇ Κυριακῇ τῶν Βαΐων, Μπαλασίου ἱερέως ἤχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Χαῖρε καὶ εὐφραίνου.

Σλαβωνικὴ προσαρμογή.

- Ξηροπ. 310, σσ. 453 – 469.

Τῇ Κυριακῇ τῶν Βαΐων, Μπαλασίου ἱερέως, ἤχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Χαῖρε καὶ εὐφραίνου.

- Δοχ. 307, φφ. 143r – 146v.

Τῇ Κυριακῇ τῶν Βαΐων, Μπαλασίου ἱερέως ἤχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Χαῖρε καὶ εὐφραίνου.

- Δοχ. 467, σσ. 192 – 206.

Τῇ Κυριακῇ τῶν Βαΐων, κυρίου Μπαλασίου ἱερέως καὶ Νομοφύλακος, ἤχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Χαῖρε καὶ εὐφραίνου.

- Δοχ. 468, σσ. 457 – 472.

Τῇ Κυριακῇ τῶν Βαΐων κύρ Μπαλασίου ἱερέως, ἤχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Χαῖρε καὶ εὐφραίνου.

- Παντ. 1042, φφ. 174r – 178r.

Τῇ Κυριακῇ τῶν Βαΐων, Μπαλασίου ἱερέως, ἤχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Χαῖρε καὶ εὐφραίνου.

- EBE 3022, φφ. 87r – 89r.

Τῇ Κυριακῇ τῶν Βαΐων, Μπαλασίου Ἱερέως, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Χαῖρε καὶ εὐφραίνου.

- Ἀβ. Εὐθ., φφ. 205r – 213r

Τῇ Κυριακῇ τῶν Βαΐων, κυρίου Μπαλασίου ἱερέως ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Χαῖρε καὶ εὐφραίνου.

37. Εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, *Ρῶσιν διὰ τοῦ ραντίσματος, Δανιὴλ Πρωτοψάλτου.*

- Ξηροπ. 310, σσ. 469 – 486.

Τῇ Παρασκευῇ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, Δανιὴλ Πρωτοψάλτου, ἥχος Α' Πα, Ρῶσιν διὰ τοῦ ραντίσματος.

- Δοχ. 307, φφ. 146v – 150v.

Τῇ Παρασκευῇ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, κύρ Δανιὴλ Πρωτοψάλτου ἥχος Α' Πα, Ρῶσιν διὰ τοῦ ραντίσματος.

- Δοχ. 468, σσ. 472 – 488.

Τῇ Παρασκευῇ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, κύρ Δανιὴλ [Πρωτοψάλτου], ἥχος Α' Πα, Ρῶσιν διὰ τοῦ ραντίσματος.

- Παντ. 1042, φφ. 178r – 184v.

Τῇ Παρασκευῇ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, Δανιὴλ Πρωτοψάλτου, ἥχος Α' Πα, Ρῶσιν διὰ τοῦ ραντίσματος.

- EBE 3022, φφ. 89r – 92r.

Τῇ Παρασκευῇ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, Δανιὴλ Πρωτοψάλτου, ἥχος Α' Πα, Ρῶσιν διὰ τοῦ ραντίσματος.

38. Εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Κυριακῆς τοῦ Θωμᾶ, *Τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, Πέτρου Μπερεκέτη.*

- Χιλίαν. 54 (973), φφ. 255r – 264v.

Τῇ Κυριακῇ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Θωμᾶ, Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος Α' Πα, Τῶν θυρῶν κεκλεισμένων.

Σλαβωνικὴ προσαρμογή.

- Ξηροπ. 310, σσ. 486 – 503.

Τῇ Κυριακῇ τοῦ Θωμᾶ, Πέτρου Μπερεκέτη, ἥχος Α' Πα, Τῶν θυρῶν κεκλεισμένων.

- Δοχ. 307, φφ. 150v – 155v.

Τῇ Κυριακῇ τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Θωμᾶ, κυρίου Πέτρου Μπερεκέτου ἥχος Α' Πα, Τῶν θυρῶν κεκλεισμένων.

- Δοχ. 468, σσ. 488 – 503.

Τῇ Κυριακῇ τοῦ Θωμᾶ, Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος Α' Πα, Τῶν θυρῶν κεκλεισμένων.

- Παντ. 1042, φφ. 184v – 190v.

Τῇ Κυριακῇ τοῦ Θωμᾶ, Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος Α' Πα, Τῶν θυρῶν κεκλεισμένων.

- EBE 3022, φφ. 92r - 91r.

Τῇ Κυριακῇ τοῦ Θωμᾶ, Πέτρου Μπερεκέτου, ἤχος Α΄ Πα, Τῶν θυρῶν κεκλεισμένων.

39. Εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Ἀναλήψεως, Ἀνέβη ὁ Θεός, Μπαλασίου ἱερέως.

- Χιλ. 54 (973), φφ. 264v - 274v.

Τῇ Πέμπτῃ τῆς Ἀναλήψεως, Μπαλασίου ἱερέως, ἤχος πλάγιος τοῦ Β΄ Δι, Ἀνέβη ὁ Θεός.

Σλαβωνική προσαρμογή.

- Ξηροπ. 310, σσ. 503 - 517.

Τῇ Πέμπτῃ τῆς Ἀναλήψεως, Μπαλασίου ἱερέως, ἤχος πλάγιος τοῦ Β΄ Δι, Ἀνέβη ὁ Θεός.

- Δοχ. 307, φφ. 155v - 159v.

Τῇ Πέμπτῃ τῆς Ἀναλήψεως, Μπαλ[ασίου] ἱερέ[ως], ἤχος πλάγιος τοῦ Β΄ Δι, Ἀνέβη ὁ Θεός.

- Δοχ. 467, σσ. 207 - 223.

Τῇ Πέμπτῃ τῆς Ἀναλήψεως, κυρίου Μπαλασίου ἱερέως, ἤχος πλάγιος τοῦ Β΄ Δι, Ἀνέβη ὁ Θεός.

- Δοχ. 468, σσ. 503 - 518.

Τῇ Πέμπτῃ τῆς Ἀναλήψεως, κυρίου Βαλασίου (sic) ἱερέως, ἤχος πλάγιος τοῦ Β΄ Δι, Ἀνέβη ὁ Θεός.

- Παντ. 1042, φφ. 190v - 196v.

Τῇ Πέμπτῃ τῆς Ἀναλήψεως, Μπαλασίου ἱερέως, ἤχος πλάγιος τοῦ Β΄ Δι, Ἀνέβη ὁ Θεός.

- EBE 3022, φφ. 95r - 97v.

Τῇ Πέμπτῃ τῆς Ἀναλήψεως, Μπαλασίου ἱερέως, ἤχος πλάγιος τοῦ Β΄ Δι, Ἀνέβη ὁ Θεός.

- Ἀβ. Εὐθ., φφ. 213r - 221r.

Τῇ Πέμπτῃ τῆς Ἀναλήψεως, Μπαλασίου ἱερέως, ἤχος πλάγιος τοῦ Β΄ Δι, Ἀνέστη ὁ Θεός.

40. Εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Ἁγ. Πατέρων, Τὰς μυστικὰς σήμερον, Πέτρου Μπερεκέτη

- Χιλ. 54 (973), φφ. 274v - 282r.

Τῇ Κυριακῇ τῶν ἁγίων πατέρων τῆς πρώτης Συνόδου καὶ εἰς τοὺς τρεῖς ἱεράρχας, Πέτρου Μπερεκέτου, ἤχος πλάγιος τοῦ Β΄ Δι, Τὰς μυστικὰς σήμερον.

Σλαβωνική προσαρμογή.

- Ξηροπ. 310, σσ. 517 - 530.

Τῇ Κυριακῇ τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ εἰς τοὺς τρεῖς ἱεράρχας, Πέτρου Μπερεκέτου, ἤχος πλάγιος τοῦ Β΄ Δι, Τὰς μυστικὰς σήμερον.

- Δοχ. 307, φφ. 159v - 163r.

Τῇ Κυριακῇ τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ εἰς τοὺς τρεῖς ἱεράρχας, Πέτρου Μπερεκέτου ἤχος πλάγιος τοῦ Β΄ Δι, Τὰς μυστικὰς σήμερον.

- Δοχ. 468, σσ. 533 – 548.

Τῇ Κυριακῇ τῶν ἁγίων πατέρων Πέτρου Μπερεκέτη. Τὸ αὐτὸ καὶ τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, ἡχος πλάγιος τοῦ Β΄ Πα, Τὰς μυστικὰς σήμερον.

- Παντ. 1042, φφ. 196v – 202r.

Τῇ Κυριακῇ τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ εἰς τοὺς τρεῖς Ἱεράρχας, Πέτρου Μπερεκέτου, ἡχος πλάγιος τοῦ Β΄ Δι, Τὰς μυστικὰς σήμερον.

- EBE 3022, φφ. 97v – 99v.

Τῇ Κυριακῇ τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ εἰς τοὺς τρεῖς Ἱεράρχας, Πέτρου Μπερεκέτου, ἡχος πλάγιος τοῦ Β΄ Δι, Τὰς μυστικὰς σήμερον.

- Ἀβ. Εὐθ., φφ. 221r – 228v.

Τῇ Κυριακῇ τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ εἰς τοὺς τρεῖς Ἱεράρχας, Πέτρου Εὐτυχῆ, πλάγιος τοῦ Β΄, Τὰς μυστικὰς σήμερον.

41. Εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Πεντηκοστῆς, Πάντα χορηγεῖ, Μπαλασίου ἱερέως.

- Χιλ. 54 (973), φφ. 282r – 293v.

Τῇ Κυριακῇ τῆς Πεντηκοστῆς, Μπαλασίου ἱερέως, ἡχος Α΄ Πα, Πάντα χορηγεῖ.

Σλαβωνικὴ προσαρμογή.

- Ξηροπ. 310, σσ. 530 – 546.

Τῇ Κυριακῇ τῆς Πεντηκοστῆς, Μπαλασίου [ἱερέως], ἡχος Α΄ Πα, Πάντα χορηγεῖ.

- Δοχ. 307, φφ. 163r – 168r.

Τῇ Κυριακῇ τῆς Πεντηκοστῆς Μπαλασίου ἱερέως, ἡχος Α΄ Πα, Πάντα χορηγεῖ.

- Παντ. 1042, φφ. 202r – 209r.

Τῇ Κυριακῇ τῆς Πεντηκοστῆς, Μπαλασίου ἱερέως, ἡχος Α΄ Πα, Πάντα χορηγεῖ.

- EBE 3022, φφ. 99v – 102v.

Τῇ Κυριακῇ τῆς Πεντηκοστῆς Μπαλασίου ἱερέως, ἡχος Α΄ Πα, Πάντα χορηγεῖ.

- Ἀβ. Εὐθ. φφ. 228v – 238v.

Εἰς τὴν ἁγίαν Πεντηκοστὴν, Μπαλασίου ἱερέως, ἡχος Α΄ Πα, Πάντα χορηγεῖ.

42. Εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Πεντηκοστῆς, Χαίροις Ἀνασσα, Χρυσάφου τοῦ Νέου.

- Δοχ. 467, σσ. 223 – 240.

Τῆς Πεντηκοστῆς Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἡχος Δ΄ Δι, Χαίροις Ἀνασσα.

- Δοχ. 468, σσ. 518 – 533.

Τῆς Πεντηκοστῆς Χρυσάφη τοῦ Νέου, ἡχος Δ΄ Δι, Χαίροις Ἀνασσα.

42. Εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Ἀγίων Πάντων, Δεῦτε πάντες οἱ πιστοί, Πέτρου Μπερεκέτη.

- Χιλ. 54 (973), φφ. 293v – 305r.

Τῇ Κυριακῇ τῶν ἁγίων Πάντων, Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος Α΄ τετράφωνος Κε, Δεῦτε πάντες οἱ πιστοί.

Σλαβωνική προσαρμογή.

- Ξηροπ. 310, σσ. 546 – 560

Τῇ Κυριακῇ τῶν ἁγίων Πάντων, Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος Α΄ τετράφωνος Κε, Δεῦτε πάντες οἱ πιστοί.

- Δοχ. 307, φφ. 168r – 173r.

Τῇ Κυριακῇ τῶν ἁγίων Πάντων, Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος Α΄ τετράφωνος Κε, Δεῦτε πάντες οἱ πιστοί.

- Δοχ. 468, σσ. 548 – 567.

Τῇ Κυριακῇ τῶν ἁγίων Πάντων Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος Α΄ τετράφωνος Κε, Δεῦτε πάντες οἱ πιστοί.

- Παντ. 1042, φφ. 209r – 215v.

Τῇ Κυριακῇ τῶν ἁγίων Πάντων, Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος Α΄ τετράφωνος Κε, Δεῦτε πάντες οἱ πιστοί.

- EBE 3022, φφ. 102v – 105v.

Τῇ Κυριακῇ τῶν ἁγίων Πάντων, Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος Α΄ τετράφωνος Κε, Δεῦτε πάντες οἱ πιστοί.

- Ἀβ. Εὐθ. φφ. 238v - 248v.

Τῇ Κυριακῇ τῶν ἁγίων Πάντων, Πέτρου Μπερεκέτου, ἥχος Α΄ κε, Δεῦτε πάντες οἱ πιστοί.

Τά παρακάτω μαθήματα παρατίθενται ἐκτός ἀριθμήσεως ὡς ἀμφιβαλλόμενα⁷⁴⁸.

Εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν ἐν Ἄθῳ Πατέρων, Τῆς ὑπερφώτου Τριάδος, Ἀνωνύμως.

- Ξηροπ. 310, σσ. 561 – 572.

Τῶν ἁγίων Πατέρων τῶν ἐν τῷ Ἀθῷ [Ἀνωνύμως], ἥχος Α΄ Πα, Τῆς ὑπερφώτου Τριάδος.

- Παντ. 1042, φφ. 215v – 221r.

Τῶν ἁγίων Πατέρων τῶν ἐν τῷ Ἀθῷ [Ἀνωνύμως], ἥχος Α΄ Πα, Τῆς ὑπερφώτου Τριάδος.

Εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Γοβδελαᾶ, Μετέστης ἔνθα ἥχος καθαρὸς, Ἀνωνύμως.

- Ξηροπ. 310, σσ. 572 – 588.

Τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγάλου μάρτυρος Γοβδελαᾶ [Ἀνωνύμως], ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Μετέστης ἔνθα ἥχος καθαρὸς.

- Παντ. 1042, φφ. 221r – 228r.

Τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγάλου μάρτυρος Γοβδελαᾶ [Ἀνωνύμως], ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄ Νη, Μετέστης ἔνθα ἥχος καθαρὸς.

⁷⁴⁸ Δέν ἔχει ἐξακριβωθεῖ, ἂν ἀποτελοῦν ἐξήγηση ἀπὸ τὴν παλαιὰ παρασημαντική, καθότι δέν ἔχει ἐντοπιστεῖ τό κείμενο τῆς παλαιᾶς καὶ ὁ μελωργός παραμένει μέχρι στιγμῆς ἄγνωστος.

iii. Ἡ καθ' αὐτό Παπαδική:

Ἀνοιξαντάρια

Δοχ. 471, φφ. 1r – 14v.

Τριαδικὰ ψαλλόμενα εἰς ταῖς ἀγρυπνίαις. Τὰ ὅποια ἐμελοποιήθησαν παρὰ διαφόρων ποιητῶν.

Παντ. 923, φφ. 1r – 21v.

Τριαδικὰ ψαλλόμενα εἰς ταῖς ἀγρυπνίαις, τὰ ὅποια ἐμελοποιήθησαν παρὰ διαφόρων ποιητῶν.

Μακάριος Ἀνὴρ Συνεσίου Ἰβηρίτου.

Λαύρας M 22, φφ. 1r – 14r.

Τὸ παρὸν Μακάριος Ἀνὴρ ἐμελοποιήθη παρὰ Συνεσίου Ἰβηρίτου. Ἔστι δὲ τρίηχον, ἥχος Α΄ πα, Ἀνὴρ Ἀλληλουία.

Κεκραγάρια Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ

Παντ. 923, φφ. 29r-46v.

Κεκραγάρια ὥραϊα καὶ ἔντεχνα, τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ.

Δοχές Θεοδούλου μοναχοῦ

Λαύρας M 22, φφ. 14r – 43r.

Προκείμενα ψαλλόμενα εἰς ταῖς ἀγρυπνίαις, Θεοδούλου μοναχοῦ.

Δοχ. 471, φφ. 52r – 65r.

Προκείμενα ψαλλόμενα εἰς ταῖς ἀγρυπνίαις κυρ Θεοδούλου μοναχοῦ.

Θεοτόκε Παρθένε Μανουήλ Γούτα

Δοχ. 360, φφ. 498v – 499v.

Τὸ παρὸν ψάλλεται εἰς τὴν ἀρτοκλασίαν, ἥχος Α΄ Πα, Θεοτόκε Παρθένε.

Δοχ. 471, φ. 78r – v.

Τὸ Θεοτόκε Παρθένε σύντομον, ἥχος Α΄ Πα, Θεοτόκε Παρθένε.

Ἀβρ. Εὐθ., φ. 332v.

Θεοτόκε Παρθένε, κυρ [Μανουήλ] Γούτα ἥχος Α΄ Πα.

Ἀνθολογία Ἀθηνῶν (μὴ ἐντοπισθεῖσα)⁷⁴⁹, φφ. 81v – 82r.

Ἔτερον κυρ [Μανουήλ] Γούτα, ἥχος Α΄ Πα, Θεοτόκε Παρθένε.

Πολυέλεος Δοῦλοι Κύριον, Ἀναστασίου Ραψανιώτου

Χιλίαν. 148 (1007), φφ. 116v – 134v.

Κυρ Ἀναστασίου Ραψανιώτου, ἥχος Δ΄ λέγετος ἐκ τοῦ Βου, Δοῦλοι Κύριον.

Δοχ. 360, φφ. 372r – 388r.

Κυρίου Ἀναστασίου Ραψανιώτου, ἥχος Δ΄ λέγετος Βου, Δοῦλοι Κύριον.

Δοχ. 467, σσ. 485 – 518.

⁷⁴⁹ Ἡ παροῦσα καταγραφή ἀπὸ τοῦ Ἀγγελόπουλος, Γούτας, σσ. 664 κ. ἐ.

Ὁ παρὼν πολυέλεος ἐμελοποιήθη παρὰ Ἀναστασίου Ραψανιώτου, ἥχος Δ΄ Βου, Δοῦλοι Κύριον.

Δοχ. 471, φφ. 97v – 105v.

Ἐτερος πολυέλεος Ἀναστασίου Ραψανιώτου, ἥχος Δ΄ λέγετος ἐκ τοῦ Βου, Δοῦλοι Κύριον.

Πολυέλεος Δοῦλοι Κύριον, Συνεσίου Ἰβηρίτου

Χιλίαν. 95 (1025), φφ. 201r – 217v.

Πολυέλεος μελισθὲν (sic) δὲ παρὰ Συνεσίου Ἰβηρίτου ὠραῖος καὶ εὐμελος, ἥχος Γ΄ Γα, Δοῦλοι Κύριον.

Δοχ. 360, φφ. 355v – 372r.

Συνεσίου μοναχοῦ Ἰβηρίτου, ἥχος Γ΄ Γα, Δοῦλοι Κύριον.

Δοχ. 471, φφ. 89v – 97v.

Ἐτερος πολυέλεος κὺρ Συνεσίου Ἰβηρίτου, ἥχος Γ΄ Γα, Δοῦλοι Κύριον.

Καρακ. 222, φφ. 31r – 48r.

Πολυέλεος κὺρ Συνεσίου μοναχοῦ Ἰβηρίτου, ἥχος Γ΄ Γα, Δοῦλοι Κύριον.

Καρακ. 240, φφ. 96r – 112r.

Ἐτερος πολυέλεος Συνεσίου μοναχοῦ, ἥχος Γ΄ Γα, Δοῦλοι Κύριον.

Πολυέλεος Δοῦλοι Κύριον, Συνεσίου Ἰβηρίτου

Λαύρας Μ 22, φφ. 65r – 81v.

Ὁ παρὼν πολυέλεος ἐμελοποιήθη παρὰ Συνεσίου Ἰβηρίτου ἥχος πλάγιος τοῦ Β΄ Πα, Δοῦλοι Κύριον.

Ἐκλογή Λόγον ἀγαθόν, Συνεσίου Ἰβηρίτου

Βατ. 1810, φφ. 57r – 67v.

Ἐκλογή φαλλομένη εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου μετὰ τὸν πολυέλεον Συνεσίου μοναχοῦ, ἥχος Δ΄ Δι, Λόγον ἀγαθόν.

Χιλίαν. 148 (1007), φφ. 134v – 145r.

Ἐκλογή φαλλομένη εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου μετὰ τὸν πολυέλεον Συνεσίου μοναχοῦ, ἥχος Δ΄ Δι, Λόγον ἀγαθόν.

Διον. 723, φφ. 183v – 194v.

Ἐκλογή φαλλομένη εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου μετὰ τὸν πολυέλεον κυρίου Συνεσίου μοναχοῦ Ἰβηρίτου, ἥχος Δ΄ Δι, Λόγον ἀγαθόν.

Δοχ. 360, φφ. 388v – 398v.

Ἐκλογή φαλλομένη εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου μετὰ τὸν πολυέλεον, Συνεσίου μοναχοῦ, ἥχος Δ΄ Δι, Λόγον ἀγαθόν.

Δοχ. 471, φφ. 105v – 110v.

Ἐκλογή φαλλομένη εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου μετὰ τὸν πολυέλεον Συνεσίου μοναχοῦ, ἥχος Δ΄ Δι, Λόγον ἀγαθόν.

Καρακ. 222, φφ. 48r – 60r.

Ἐκλογή φαλλομένη εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου, μετὰ τὸν πολυέλεον, τοῦ αὐτοῦ Συνεσίου μοναχοῦ, ἥχος Δ΄ Δι, Λόγον ἀγαθόν.

Καρακ. 240, φφ. 175r – 182v.

[Εκλογή ψαλλομένη στίς έορτές τής Θεοτόκου, Ίβηρίτου, ήχος Δ΄ Δι].

Εὐλογητάρια παλαιά

Άρχεῖο Μονῆς Δοχειαρίου Φάκελος ΙΑ΄ έπιστ. αρ. 82 (21 – 7 – 1840) <στίς ὤες> οἱ στίχοι Προσκυνούμεν Πατέρα, Ζωοδότῃν τεκοῦσαν, Ἀλληλούια (τό 3^{ον}).

Δοξολογία Ἀναστασίου Λαρίσης

Χιλ.αν. 95 (1025), φφ. 229r – 235r.

Ἀναστασίου Λαρίσης, ήχος πλάγιος τοῦ Β΄ Δι, Δόξα Σοι.

Δοχ. 360, φφ. 428r – 433r.

Κύρ Ἀναστασίου [Ραψανιώτου], ήχος πλάγιος τοῦ Β΄.

Δοχ. 471, φφ. 143r – 145r.

[Δοξολογία] κύρ Ἀναστασίου Ραψανιώτου, ήχος πλάγιος τοῦ Β΄ Δι.

Καρακ. 240, 278r – 283r.

κύρ Ἀναστασίου [Λαρίσης, ήχος] πλάγιος τοῦ Β΄ Δι

Δοξολογία Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν

Δοχ. 360, φφ. 423v – 428r.

Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν, ήχος πλάγιος τοῦ Α΄ Πα.

Δοχ. 471, φφ. 140v – 143r.

[Δοξολογία] Γερμανοῦ ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν, ήχος πλάγιος τοῦ Α΄ Πα.

Καρακ. 240, φφ. 273r – 278r.

Κύρ Γερμανοῦ ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν, ήχος πλάγιος τοῦ Α΄ Πα.

Δοξολογία Μπαλασίου ιερέως

Χιλ.αν. 148 (1007), φφ. 184v – 190v.

Μπαλασίου ιερέως, ήχος Δ΄ Δι.

Δοχ. 360, φφ. 418r – 423v.

Μπαλασίου, ήχος Δ΄ Δι.

Δοχ. 471, φφ. 138r – 140v.

[Δοξολογία] Βαλασίου ιερέως, ήχος Δ΄ Δι.

Δοξολογία Πέτρου Μπερεκέτη Α΄ τετράφωνος

Χιλ.αν. 148 (1007), φφ. 178r – 194r.

Δοξολογία Πέτρου Μπερεκέτου, ήχος Α΄ τετράφωνος ἐκ τοῦ Κε.

Δοχ. 360, φφ. 405r – 411v.

Δοξολογία Πέτρου Μπερεκέτου, ήχος Α΄ τετράφωνος ἐκ τοῦ Κε.

Δοχ. 471, φφ. 132v – 135r.

Δοξολογία Πέτρου Μπερεκέτου. ήχος Α΄ τετράφωνος.

Καρακ. 240, 260r – 266v.

Η παρούσα Πέτρου Μπερεκέτου, ήχος τετράφωνος ἐκ τοῦ Κε.

Δοξολογία Πέτρου Μπερεκέτη Β' ἤχος

Δοχ. 360, φφ. 411v – 418r.

Τοῦ αὐτοῦ [Πέτρου Μπερεκέτου], ἤχος Β' Πα.

Δοχ. 471, φφ. 135r – 138r.

[Δοξολογία] τοῦ αὐτοῦ [Πέτρου Μπερεκέτου], ἤχος Β' Πα.

Καρακ. 240, φφ. 266v – 273r.

Τοῦ αὐτοῦ [Πέτρου Μπερεκέτου], ἤχος Β' Πα.

Δοξολογία Πέτρου Μπερεκέτη Πλάγιος τοῦ Δ'

Λαύρας Μ 22, φφ. 93v – 101v.

Δοξολογία τοῦ κῦρ Πέτρου Μπερεκέτου, ἤχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Δόξα Σοι

Δοχ. 471, φφ. 145r – 148r.

[Δοξολογία] Πέτρου Μπερεκέτου, ἤχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη.

Καρακ. 240, φφ. 287v – 29v.

Πέτρου Μπερεκέτου, ἤχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη.

Δοξολογία Συνεσίου Ἰβηρίτου Α' τετράφωνος

Λαύρας Μ 22, φφ. 106r – 111r.

[Δοξολογία] Συνεσίου μοναχοῦ, ἤχος Α' τετράφωνος ἐκ τοῦ Κε, Δόξα Σοι.

Χιλίαν. 95 (1025), φφ. 224r – 229r.

Δοξολογία Συνεσίου μοναχοῦ, ἤχος Α' τετράφωνος Κε, Δόξα Σοι.

Δοχ. 360, φφ. 437r – 441v.

Συνεσίου μοναχοῦ, ἤχος Α' τετράφωνος.

Χερουδικά Στεφάνου μοναχοῦ

Βατ. 1810, φφ. 105v – 107r.

Ἦχος Α' Πα.

Βατ. 1810, φφ. 107v – 109r.

Τοῦ αὐτοῦ [Στεφάνου μοναχοῦ], ἤχος Β' Πα.

Βατ. 1810, φφ. 109r – 111v.

Τοῦ αὐτοῦ [Στεφάνου μοναχοῦ], ἤχος Δ' Δι.

Βατ. 1810, φφ. 111v – 113v.

Τοῦ αὐτοῦ [Στεφάνου μοναχοῦ], ἤχος πλάγιος τοῦ Α' Πα.

Κοινωνικόν τῶν Χριστουγέννων Λύτρωσιν ἀπέστειλε, Πέτρου Λαμπαδαρίου

Δοχ. 370, σσ. 433 – 435.

Εἰς τοῦ Χριστοῦ τὴν Γέννησιν Πέτρου Λαμπαδαρίου, ἤχος Α' Πα, Λύτρωσιν ἀπέστειλε.

Ἀπειργάσατο Ξένου τοῦ Κορώνη

Λαύρας Μ 22, φφ. 113r – 114v.

Κῦρ Ξένου τοῦ Κουρώνη (sic), [ἤχος] πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Ἀπειργάσατο.

Βατ. 1810, φφ. 73v – 75r.

Κὺρ Ξένου τοῦ Κουρώνη (sic), ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Ἀπειργάσατο.

Δοχ. 370, σσ. 490 – 493.

Κὺρ Ξένου τοῦ Κορώνη, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Ἀπειργάσατο.

Ἐπὶ Σοὶ χαίρει Συνεσίου Ἰβηρίτου

Βατ. 1810, φφ. 70r – 71v.

Συνεσίου ἰβηρίτου, ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Ἐπὶ σοὶ χαίρει.

Δοχ. 370, σσ. 494 – 496.

Συνεσίου [Ἰβηρίτου], ἥχος πλάγιος τοῦ Δ' Νη, Ἐπὶ Σοὶ χαίρει.

ΚΕΦ. Γ'

Η ΕΞΗΓΗΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

1. Γενικές κατευθύνσεις τῆς μελέτης· ἡ ἀφετηριακὴ χρησιμότητα τοῦ παράλληλου κειμένου τῆς Λαύρας.

Στὶς προηγούμενες ἐνότητες διαπιστώσαμε ὅτι ὁ Νικόλαος προσέφερε διττῶς στό φαινόμενο τῆς ἐξήγησης. Πρῶτον, διέδωσε μέ τὰ χειρόγραφα του τίς ἐξηγήσεις τῶν Γρηγορίου Πρωτοψάλτου καί Χουρμουζίου Χαρτοφύλακα καί δεύτερον, δραστηριοποιήθηκε στή μεταφορά μελῶν ἀπό τήν παλαιά σημειογραφία στή νέα. Τά ἐρωτήματα πού ἀνακύπτουν, σέ συνάρτηση μέ τήν ἐξηγητική ἐργασία, εἶναι πολλά:

Τό μέλος πού προῆλθε ἀπό τήν ἐξηγητική γραφίδα τοῦ Νικολάου ταυτίζεται μελωδικά μέ τό ἀντίστοιχο τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας;

Ὑπάρχει δομική καί σημειογραφική ταύτιση μεταξύ τῶν ἐξηγητικῶν κειμένων τοῦ Νικολάου καί τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν ἐξηγητῶν Χουρμουζίου καί Γρηγορίου;

Ποιά εἶναι ἡ σημειογραφική ἀποτύπωση τῶν ἐξηγήσεων τοῦ Νικολάου καί ποιά ἡ συμβολή του, ἐντέλει, στό ἔργο τῆς ἐξήγησης;

Εἶναι ἀπόλυτα κατανοητό ὅτι τὰ καίρια αὐτά ἐρωτήματα ἀφοροῦν τήν οὐσία τοῦ ἐξηγητικοῦ ἔργου τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου. Εἶναι δυνατόν δέ νά δοθοῦν ἀπαντήσεις σέ αὐτά, ἂν προσανατολίσουμε τίς ἀναζητήσεις μας πρός τήν κατεύθυνση τῆς μεθόδου πού ἀκολούθησε κατά τήν ἐξηγητική ἐργασία. Μέ βάση τίς παραπάνω προϋποθέσεις κρίθηκε ἀναγκαῖο νά καθοριστεῖ τό θεωρητικό πλαίσιο τῆς ἐρευνας, οὕτως ὥστε νά ἐντοπιστοῦν τὰ στοιχεῖα⁷⁵⁰ πού προσδιορίζουν τή μεθοδολογία τοῦ Νικολάου, ἥτοι οἱ γενικές ἀρχές πού διέπουν τόν τρόπο

⁷⁵⁰ Τά μεθοδολογικά στοιχεῖα περιστρέφονται γύρω ἀπό τοὺς θεμελιώδεις ἄξονες τῆς βασικῆς δομῆς τῶν ὑποστάσεων, τῆς σημειογραφικῆς καταγραφῆς τῶν μελωδιῶν τῶν ὑποστάσεων καί τῶν θέσεων τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας στή νέα ἀναλυτική καί τοῦ τελικοῦ ἀκούσματος τῆς μελωδίας.

καταγραφής τῶν μελῶν κατὰ τὴν ἐξήγησή τους ἀπὸ τὴν παλαιὰ σημειογραφία στή νέα.

Βασικό πεδίο τῆς ἔρευνας ὑπῆρξε ἡ μεταφορά τῶν θέσεων καὶ ὑποστάσεων τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας στή νέα γραφή. Ἡ ἔρευνα, λοιπόν, κινήθηκε σέ δύο ἐπίπεδα. Τό πρῶτο καί μεῖζον ἐπίπεδο τῆς ἔρευνας ἀφορᾷ τό κατὰ πόσον ὁ Νικόλαος κατάφερε νά ἐρμηνεύσει ὀρθά τό ἀκριβές μελικό περιεχόμενο τῶν θέσεων τῆς παλαιᾶς μεθόδου. Τό δεύτερο καί ἔλασσον ἐπίπεδο ἀφορᾷ τὴν καταγραφή τοῦ ἐξηγημένου μέλους μέ τά στοιχεῖα τῆς νέας σημειογραφίας.

α) Τό μεῖζον ἐπίπεδο.

Ἀφεταιριακό σημεῖο ἀποτελέσσε τό παράλληλο κείμενο τῆς Λαύρας. Ἡ σπουδαιότητα τοῦ κειμένου συνοψίζεται στά παρακάτω σημεῖα: 1) Ἡ μοναδικότητα τοῦ κειμένου, ἐξαιτίας τῆς ἀντιστοίχισης πρωτοτύπου καί ἐξήγησης⁷⁵¹. 2) Τό βασικό κριτήριο ἀποδοχῆς τῆς ἐξηγητικῆς ἐργασίας ἀπὸ τὴν πλευρά τῶν ἀγιορειτῶν⁷⁵², πού ἀφορᾷ τὴν ὀρθή μεταφορά τῶν μελῶν ἀπὸ τὴν παλαιὰ σημειογραφία στή νέα. Ὁ ἴδιος ὁ Νικόλαος, σύμφωνα μέ τό χαρακτηριστικό «τὸ αὐτὸ ἐξήγησις», μᾶς παρέχει τή βεβαιότητα τῆς πραγματικῆς καί ὄχι ὑποθετικῆς ἀντιστοίχισης πρωτοτύπου καί ἐξήγησης, ἔχοντας τὴν ἀπόλυτη συνείδηση τῆς μελωδικῆς ταύτισης τῶν δύο κειμένων. Ἡ δυνατότητα ἀντιστοίχισης καθιστᾷ τό κείμενο τῆς Λαύρας μοναδικό στό εἶδος του καί ἀπόλυτα χρήσιμο γιὰ τὴ μελέτη τῆς ἐξήγησης τῶν θέσεων καί τῶν ὑποστάσεων, καθότι μποροῦμε νά ἀντιστοιχίσουμε κάθε μουσική θέση ἢ μουσικό σχηματισμό μέ τὴν ἐξήγησή τους, χωρίς νά ὑπάρχει κάποια ἀμφιβολία σχετικά μέ τό σέ ποιά θέση ἢ ὑπόσταση ἀντιστοιχεῖ ἡ συγκεκριμένη ἐξήγηση.

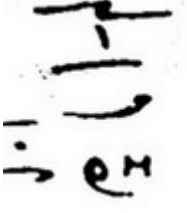
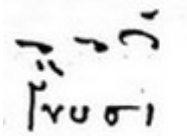

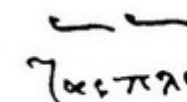
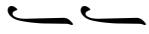
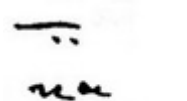

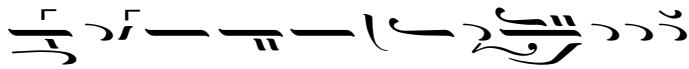

Τά παρακάτω ἐνδεικτικά παραδείγματα δείχνουν, διὰ τοῦ παραλληλισμοῦ καί τῆς συνοδευομένης σχετικῆς ἐπεξήγησης, τίς ἀντιστοιχίες μεταξύ τῶν θέσεων - ὑποστάσεων τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας καί τοῦ ἐξηγημένου κειμένου:

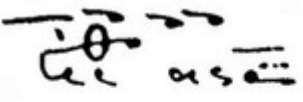
Λαύρας Θ 160, φ. 11r στίχ. 3 – 4, μουσική φράση ρήγνυσι τὰς πλοκάς	Ἡ ἐξήγηση τοῦ Νικολάου, Λαύρας Θ 160, φ. 12r στίχ. 7 – 11
a	KE ρη η η η η η

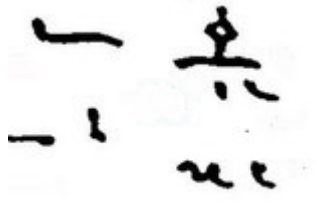

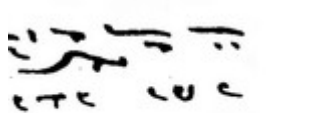

⁷⁵¹ Δέν ἔχουμε ἐντοπίσει ἄλλα παρόμοια κείμενα, ἐκτός ἀπὸ τό γνωστό κείμενο τοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακα, πού ἀφορᾷ τὴν ἐξήγηση τοῦ Χερουβικοῦ τοῦ Πέτρου Μπερεκέτη. Τό διπλό κείμενο τοῦ Χουρμουζίου βρίσκεται στὸν κώδ. ΜΠΤ 712, φ. 86r – v (τό κείμενο τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας) καί φ. 86v (τό κείμενο τῆς νέας σημειογραφίας). Σχετικὴ ἀναφορά γιὰ τό διπλό κείμενο, βλ. στό Χατζηγιακουμῆς, *Μνημεῖα ὀκτάηχα VIII*, βιβλίδιο τῆς ἐκδόσης, σσ. 16 – 17.

⁷⁵² Ἡ ὀρθή μεταφορά τῶν μελῶν ἀπὸ τὴν παλαιὰ σημειογραφία στή νέα ἀποτελεῖ τό βασικό κριτήριο ἀποδοχῆς τῆς ἐργασίας τοῦ Νικολάου. Ἄλλα κριτήρια εἶναι: α) ἡ σωστή ἀπόδοση τοῦ ἐξηγητικοῦ - ἐρμηνευτικοῦ ὅφους τῆς τοπικῆς ἀγιορειτικῆς παράδοσης, καί β) ἡ ἀποδοχὴ τοῦ ἐρμηνευτικοῦ ὅφους τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου. Τά κριτήρια αὐτά συνετέλεσαν στὴν παναγιορειτικὴ διάδοση τοῦ ἐξηγητικοῦ του ἔργου, γεγονός πού ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν ὀφθαλμοφανῆ ὀγκώδη ἑκταση τῆς χειρόγραφης παραγωγῆς του. Τά χφ στιχηράρια τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν καί τά χφ μαθηματάρια κατέχουν ἓνα μεγάλο μέρος τῆς κωδικογραφικῆς δραστηριότητος τοῦ Νικολάου.

	<p>ἐνέργεια τῆς Παρακλητικῆς ἐπὶ τοῦ φθόγγου Κε</p>
<p>G E</p> 	<p>ΔΙ ΒΟΥ</p> <p>γνυ υ υ υ υ σι ἐνέργεια τοῦ πιάσματος ἐπὶ τοῦ φθόγγου Δι (σήμανση διὰ ἐρυθροῦ χρώματος) - ἀνάλυση τῆς δέσης Ἀποστροφῆς, ἐλαφροῦ καὶ κλάσματος μέ κατάληξη στό Βου (σήμανση διὰ κυανοῦ χρώματος)</p>
<p>E E</p> 	<p>ΒΟΥ ΒΟΥ</p> <p>τας πλο</p>
<p>F</p> 	<p>ΓΑ</p> <p>κα α α α α α α ἐνέργεια τῆς διπλῆς ἐπὶ τοῦ ὀλίγου στό φθόγγο Γα (σήμανση διὰ ἐρυθροῦ χρώματος)</p>
<p>G</p> 	<p>ΔΙ</p> <p>α α α α α α α ἐνέργεια τῆς διπλῆς ἐπὶ τοῦ ὀλίγου στό φθόγγο Δι (σήμανση διὰ ἐρυθροῦ χρώματος)</p>
<p>b a G</p>	<p>ZΩ</p> <p>α α α ε ε ε α α α α α KE ΔΙ</p>

	<p>α α α α α α ας</p> <p>Ἀνάλυση τοῦ ἔσω δεματισμοῦ στή δέση πού ἀποτελεῖται ἀπό δίφωνη ἀνάβαση (ὀλίγον – κέντημα), ἀπόστροφο καί δύο ἀποστροφούς ἢ συνδέσμους (μετροφωνική ἀπόδοση Ζω – Κε – Δι)</p>
---	---

<p>Λαύρας Θ 160, φ. 11v στίχ. 8, μουσική φράση <i>ικέτευε</i></p>	<p>Ἡ ἐξήγηση τοῦ Νικολάου, Λαύρας Θ 160, φ. 14v στίχ. 5 – 7</p>
<p>G b</p> 	<p>ΔΙ ΖΩ</p> <p>ι ι κε ε ε</p> <p>Ἐξήγηση τοῦ πιάσματος ἐπὶ τοῦ φθόγγου Ζω (σήμανση διὰ ἐρυθροῦ χρώματος)</p>
<p>a a-G a</p> 	<p>ΚΕ ΚΕ</p> <p>τε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ι κε</p> <p>ΔΙ ΚΕ</p> <p>τε ευ ε ε ε ε ε ε</p> <p>Ἐξήγηση τοῦ Ξηροῦ Κλάσματος ἐπὶ τοῦ φθόγγου Κε (σήμανση διὰ ἐρυθροῦ χρώματος) καί ἀνάλυση τοῦ ὀλίγου μετὰ διπλῆς στό φθόγγο Κε (σήμανση διὰ κυανοῦ χρώματος)</p>

Ἡ ἔννοια τῆς ταύτισης⁷⁵³, ἥτοι τοῦ ταυτόσημου μελικοῦ περιεχομένου παλαιοῦ καί ἐξηγημένου κειμένου, διαφαίνεται στά παραδείγματα. Κατὰ τὴν ἐξέταση τῶν παραδειγμάτων παρατηρήθηκε ὅτι ἡ βασική μελωδική γραμμὴ τοῦ

⁷⁵³ Βλ. Ἀποστολόπουλος, *Κώνστας*, σσ. 74 – 75. Ὁ Θωμᾶς Ἀποστολόπουλος χρησιμοποιεῖ τὸν ὅρισμό ταυτότητα τοῦ μέλους μέ συναφὴ ἔννοια.

παλαιού κειμένου (μετροφωνία) μεταφέρθηκε στο νέο κείμενο, συνοδευόμενη από την εξήγηση των θέσεων και των υπογραφομένων υποστάσεων. Έπομένως, η μεταφορά της μελωδίας πραγματοποιήθηκε με την παράθεση του υποκρυπτόμενου μελικού περιεχομένου των θέσεων και υποστάσεων στην ανάλογη τονική βαθμίδα. Η εφαρμογή του μελικού περιεχομένου των υποστάσεων στις τονικές βαθμίδες πού δηλώνει η μετροφωνία, μάς οδηγεί και στη μελική ταύτιση των δύο κειμένων, δεδομένου ότι, κατά την παλαιά μέθοδο, η ίδια υπόσταση αποκτούσε διαφορετικό μελικό περιεχόμενο, ανάλογα με τη βαθμίδα στην οποία υπογραφόταν⁷⁵⁴.

Ως προς τον πρωτογενή αυτό τρόπο εξιχνίασης της μελικής ταύτισης των δύο κειμένων θά ήταν δυνατόν να υπάρξουν ενστάσεις, όσον αφορά το μελικό περιεχόμενο των υποστάσεων και των θέσεων: Κατά πόσον αυτό ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα και δεν αποτελεί αυθαίρετη καταγραφή μιας τυχαίας μελωδίας πού πιθανόν να είχε υπ' όψιν του ο Νικόλαος; Είναι γεγονός ότι ο κώδικας της Λαύρας περιλαμβάνει μόνο μία σύνθεση, παρασημασμένη και στις δύο σημειογραφίες, ενώ η εξηγητική εργασία του Νικολάου περιλαμβάνει μερικές χιλιάδες φύλλα εξηγημένων κειμένων. Πώς μπορούμε να ελέγξουμε την ορθότητα των εξηγήσεων; Τό εγχείρημα φαντάζει δύσκολο, έπειτα από πάροδο εκατόν εξήντα έτών από την επιτέλεση της εξηγητικής εργασίας.

Κατ' αρχάς πρέπει να επισημάνουμε ότι ο Νικόλαος δεν εργάστηκε έρήμην της προϋπάρχουσας φωνητικής παράδοσης. Η προφορική παράδοση, της οποίας αναμφισβήτητα, φορέας υπήρξε ο Νικόλαος, είχε διαφυλάξει σταθερό το μελικό περιεχόμενο των θέσεων και υποστάσεων⁷⁵⁵. Κατά δεύτερο λόγο, τά ήδη υπάρχοντα και γνωστά κείμενα των εξηγήσεων των Τριών Διδασκάλων, των και θεμελιωτών του παρόντος μουσικού συστήματος, αποτελούν κομβικό σημείο αναφοράς για τον έλεγχο της ορθότητας της εκάστοτε εξηγητικής εργασίας, αφού είναι τά κείμενα πού γίνονται από όλους επισήμως αποδεκτά ως συνδετικοί κρίκοι μεταξύ παλαιάς και νέας σημειογραφίας. Η ταύτιση του μελικού περιεχομένου των κειμένων Νικολάου και Τριών Διδασκάλων συνιστά τό εχέγγυο της ορθότητας των εξηγήσεων του Νικολάου. Τό μεϊζον, έπομένως, είναι να καταδειχθεί, αν και κατά πόσον τό μελικό περιεχόμενο των θέσεων πού κατέγραψε ο Νικόλαος παρέμεινε κοινό μέ την ανάλογη εξηγητική εργασία των Τριών Διδασκάλων.

6) Τό έλασσον επίπεδο.

⁷⁵⁴ Τή διαφορετική ενέργεια των θέσεων και υποστάσεων στις διαφορετικές βαθμίδες επιβεβαιώνει ο Χρυσάνθος στο Θεωρητικό του, όταν αναφέρεται στη μέθοδο πού πρέπει κάποιος να ακολουθήσει για να εξακριβώσει την αντιστοιχία μεταξύ παλαιού και εξηγημένου μέλους στη νέα μέθοδο: «Διότι οί ειρημένοι χαρακτήρες και αί υποστάσεις, όταν αλλάζωσι τόνους, ήλλαζον και την δύναμιν οίον, τό Παρακάλεσμα άλλο μὲν μέλος ἔγαφεν ἐν τῷ τόνῳ τοῦ Παᾶ ἄλλο δὲ ἐν τῷ τόνῳ τοῦ Βου και τὰ λοιπά», Χρυσάνθος, Θεωρητικόν Α', § 408, σ. 181.

⁷⁵⁵ Ο Σίμων Καράς, αναφερόμενος στη γραπτή και προφορική εκκλησιαστική μουσική παράδοση, δέχεται ότι «τό μελικό περιεχόμενον τῆς θέσεως παραμένει σταθερόν» κατά την αδιάκοπη φωνητική παράδοση, Καράς, Έρευνα, σ. 23. Ο Γρηγόριος Στάθης, Εξήγηση, σ. 339, αναφέρει αναλυτικότερα ότι «ή ταύτιση του μέλους πρωτοτύπου κειμένου και εξηγημένου διαπιστώνεται από τό τελικό άκουσμα πού παράγεται, λαμβάνοντας υπ' όψιν α) τό ρυθμό του λόγου, τό μέγεθος των διαστημάτων, τά ιδιώματα των ήχων β) την ενέργεια των φωνητικών σημαδιών, τό μελικό περιεχόμενο των μεγάλων υποστάσεων χειρονομίας γ) τό μελικό περιεχόμενο των θέσεων και, ε) τή διάφορη μεταχείριση των γενών και ειδών του μέλους».

Τό δεύτερο ζήτημα, στό ὁποῖο ἐπικεντρώθηκε ἡ ἔρευνα, σχετίζεται μέ τόν τρόπο καταγραφῆς τοῦ μελικοῦ περιεχομένου τῶν θέσεων καί ὑποστάσεων. Τρόπο καταγραφῆς ἐννοοῦμε τή σημειογραφική ἀποτύπωση τοῦ μελικοῦ περιεχομένου. Ἡ σημειογραφική ἀποτύπωση διέπεται ἀπό κανόνες (μουσική ὀρθογραφία), ἡ τήρηση τῶν ὁποίων ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τή δημιουργία μιᾶς συγκεκριμένης μορφῆς κειμένου. Ἡ μορφή τοῦ κειμένου προσλαμβάνεται ὀπτικά ἀπό τόν ψάλλοντα μέ σκοπό τήν εἰσαγωγή του στό μέλος.

Σέ πρῶτο ἐπίπεδο, ἀναζητήθηκε ὁ τρόπος καταγραφῆς τῶν μελῶν ἀπό τό Νικόλαο. Σέ δεύτερο ἐπίπεδο, δεδομένου ὅτι τά μέλη αὐτά ἐξηγήθηκαν καί ἀπό τούς Τρεῖς Διδασκάλους, ἀναζητήθηκε ἡ σημειογραφική σχέση μεταξύ τῶν ἐξηγημένων κειμένων. Ἡ σχέση ὁμοιότητας ἢ μή τῶν κειμένων, ἀφορᾷ τή σημειογραφική μορφή τῆς ἐξηγημένης θέσης καί, κυρίως, τούς ποικίλους τρόπους καταγραφῆς τοῦ μέλους, ἀπό τό συνοπτικότερο ἕως τόν ἀναλυτικότερο. Ἀφορᾷ, ἐπίσης, τή σχέση μεταξύ τῶν διαφόρων ἐξηγητῶν, ποιός ὁμοιάζει μέ ποιόν καί σέ ποιᾷ σημεία, κατὰ τή σημειογραφική ἀποτύπωση τῶν θέσεων καί ὑποστάσεων. Πρέπει νά ἐπισημανθεῖ ὅτι ἡ διερεύνηση τῆς ὁμοιότητας μεταξύ τῶν ἐξηγήσεων δέν σχετίζεται μέ τήν ἀναζήτηση τῆς ταυτότητας τοῦ μέλους, ἀλλά τήν ἀναζήτηση τοῦ σημειογραφικοῦ ιδιώματος τοῦ ἐκάστοτε ἐξηγητῆ καί στήν περίπτωσή μας, τοῦ Νικολάου⁷⁵⁶.

Τέθηκαν πρὸς διερεύνηση, λοιπόν, τά παρακάτω ἐρωτήματα:

Ποιά εἶναι ἡ σχέση μεταξύ τῆς σημειογραφίας Νικολάου καί Τριῶν Διδασκάλων;

Υπάρχει σημειογραφική διαφοροποίηση μεταξύ Νικολάου καί ἐτέρων ἐξηγητῶν καί σέ ποιᾷ σημεία;

Ποιός ἦταν ὁ ἀπώτερος στόχος τῆς διαφοροποίησης;

Γιά τήν ἐξιχνίαση τῶν παραπάνω ζητημάτων καί τῶν ἐρωτημάτων πού ἀνακύπτουν ἀπό τή μελέτη τῶν ἐξηγητικῶν ἐργασιῶν, θεωρήθηκε ἀναγκαία ἡ συγκριτική ἐξέταση τῶν ἐξηγήσεων τοῦ Νικολάου καί τῶν Τριῶν Διδασκάλων. Ἡ ἐξέταση ἀκολούθησε τήν ἐξῆς πορεία:

1) Ἐντοπίστηκε ἀριθμός θέσεων ἀπό τό κείμενο τῆς Λαύρας⁷⁵⁷. Ἡ σκοπιμότητα ἀλίευσης θέσεων ἀπό τό κείμενο τῆς Λαύρας εἶναι προφανής: τό κείμενο εἶναι πρωτότυπο, ἐμφανίζει τήν ἐξέχουσα σύμπτωση τῆς παράλληλης καταγραφῆς καί ἀνήκει στό στιχηραρικό γένος, στό ὁποῖο οἱ θέσεις καί ὁ συνδυασμός τους καθίστανται ἐμφανέστερες. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι τό μεγαλύτερο ἐξηγητικό μέρος τοῦ Νικολάου ἀφορᾷ τό στιχηράρι.

⁷⁵⁶ Ὅπως θά διαπιστώσουμε παρακάτω ὑπάρχουν πολλές καί σημειογραφικές διαφορές μεταξύ τῶν ἐξηγητῶν οἱ ὁποῖες, ὅμως, δέν παραβιάζουν τήν ταυτότητα τοῦ μέλους ἀντίθετα τό διευκρινίζουν, βλ. κατ. γιά τίς σημειογραφικές διαφορές στό ἔργο τοῦ Νικολάου.

⁷⁵⁷ Οἱ θέσεις καί ὑποστάσεις προέρχονται ἀπό τό κείμενο «Ὁ σὸς θεόπνευστος λόγος», κώδ. Λαύρας Θ 160, φφ. 11r – 12r. Ἐπιλέγησαν σύνθετες θέσεις, ἀποτελούμενες ἀπὸ μικρότερες ἐπιμέρους θέσεις καί μεγάλες ὑποστάσεις, οὕτως ὥστε ἡ μελωδική γραμμὴ νά εἶναι εὐφραδέστερη καί ἡ σύγκριση μεταξύ τῶν θέσεων εὐκολώτερη.

2) Συγκρίθηκε ἡ ἐξήγηση τῶν θέσεων τοῦ κειμένου τῆς Λαύρας μέ τήν ἐξήγηση τῶν ἀντίστοιχων θέσεων σέ ἐξηγημένα κείμενα τῶν Τριῶν Διδασκάλων τοῦ ἰδίου ἤχου καί εἶδους μελοποιίας⁷⁵⁸.

3) Ἐξετάστηκε ἂν τό μελικό περιεχόμενο τῶν θέσεων τοῦ πρωτότυπου ἐξηγημένου κειμένου τῆς Λαύρας συμφωνεῖ μέ τό μελικό περιεχόμενο ἀντιστοιχῶν θέσεων σέ ἄλλα ἐξηγημένα κείμενα τῶν Τριῶν Διδασκάλων, μέ σκοπό τήν κατάδειξη τῆς μελικῆς ταύτισης τῶν ἐξηγήσεων⁷⁵⁹.

4) Οἱ συγκρίσεις γενικεύθηκαν σέ κείμενα διαφορετικοῦ ἤχου καί εἶδους μελοποιίας.

5) Οἱ συγκρίσεις ἐπεκτάθηκαν καί στόν τρόπο καταγραφῆς τοῦ μέλους, προκειμένου νά καταδειχθοῦν οἱ σημειογραφικές ὁμοιότητες καί διαφορές μεταξύ τοῦ Νικολάου καί τῶν Κωνσταντινοπολιτῶν.

5) Καταγράφηκαν τά συμπεράσματα τῆς συγκριτικῆς μελέτης τῶν κειμένων.

Ἐπειτα ἀπό τίς παραπάνω ἀναγκαῖες διευκρινήσεις προχωροῦμε στή μελέτη τῶν κειμένων.

2. Ἡ ἐξήγηση τοῦ Νικολάου ταυτίζεται μέ τῶν ἄλλων ἐξηγητῶν.

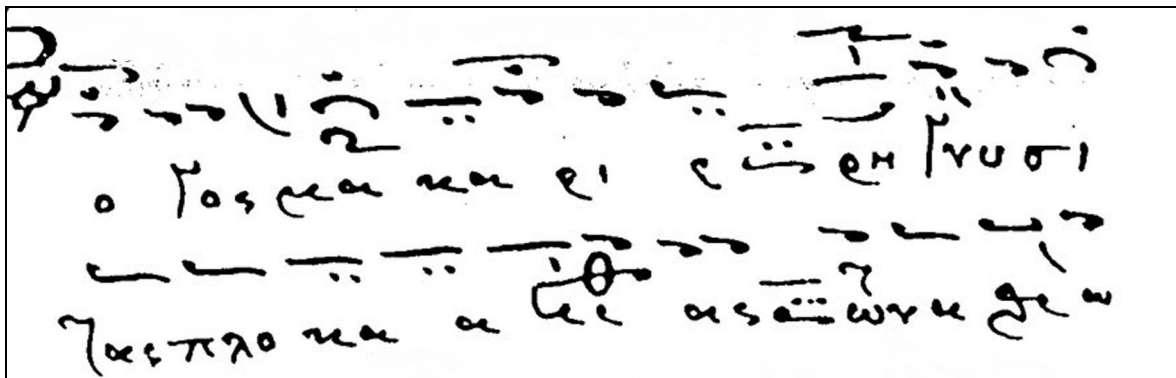
α. Σύγκριση θέσεων τοῦ κειμένου τῆς Λαύρας μέ ἀντίστοιχες ἐξηγημένες ἀπό τοὺς Χουρμούζιο καί Γρηγόριο.

Ι. Μέλος: «Ο σὸς θεόπνευστος λόγος», μουσική μουσική φράση ρήγνυσι τὰς πλοκάς θέση μέ παρακλητικὴ⁷⁶⁰, πιάσμα⁷⁶¹ καί ἔσω δεματισμὸς⁷⁶² (στή βαθυμίδα τοῦ Δι).

⁷⁵⁸ Οἱ ἀντίστοιχες θέσεις τοῦ Γρηγορίου καί Χουρμούζιου ἐπιλέχθηκαν ἀπὸ τό στιχηράριο τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν καί ἀπὸ τά δοξαστικά τῶν ἑσπερίων τῆς Ἰψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (ἐξήγηση Γρηγορίου: ΜΠΤ 746, φ. 105r – 109v· ἐξήγηση Χουρμούζιου: ΜΠΤ 750, φ. 71v – 73v) καί τῶν Χριστουγέννων (ἐξήγηση Γρηγορίου: ΜΠΤ 755, φ. 84v – 89r· ἐξήγηση Χουρμούζιου: ΜΠΤ 747, φ. 114r – 115v), καθόσον τό κείμενο τῆς Λαύρας εἶναι μοναδική σύνθεση, ἀνήκει, ὅμως, στό ἴδιο γένος μελοποιίας (παλαιό στιχηρarikό γένος) καί ἤχο Β. Τά ἀντίστοιχα κείμενα τοῦ Γερμανοῦ στήν παλαιά σημειογραφία ἀρυσήθηκαν ἀπὸ τόν κώδ. Ββλ. Χίου 180, φ. 18r – 19r καί 123r – v.

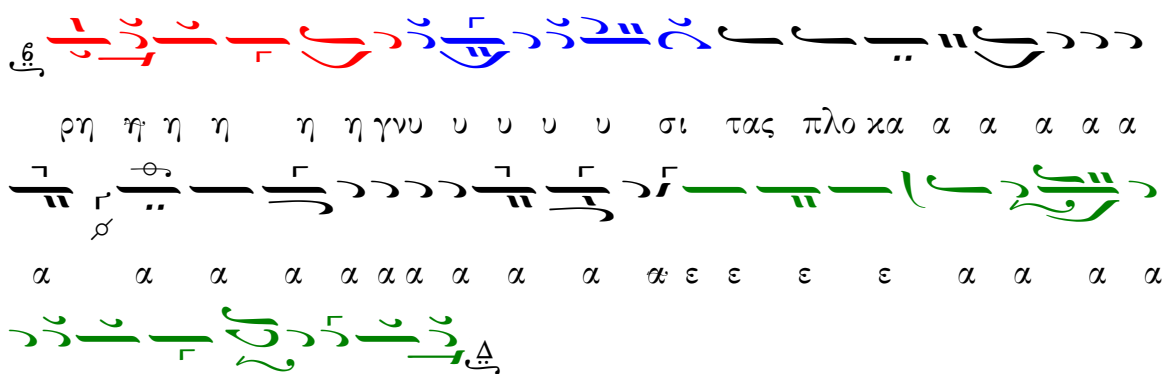
⁷⁵⁹ Τό κείμενο τῆς Λαύρας εἶναι μελικά πρωτότυπο καί ἡ ἐξήγησή του πραγματοποιήθηκε ἀπὸ τόν ἴδιο τό μελουργό. Κάτω ἀπὸ αὐτές τίς προϋποθέσεις, ἡ ἐξήγηση δέν ἀποτελεῖ προϊόν ἀντιγραφῆς, σκόπιμης ἢ μή. Ἐφ' ὅσον ὁ ἐξηγητὴς Νικόλαος ἔδρασε ἀνεξάρτητα ἀπὸ ὁποιαδήποτε παρόμοια ἐργασία τῶν Τριῶν διδασκάλων, ἡ σύγκριση τῶν θέσεων τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς Λαύρας μέ τίς ἀντίστοιχες θέσεις τῶν Τριῶν διδασκάλων καταδεικνύει στό μέγιστο βαθμὸ τὴ γενικότερη μελικὴ ταύτιση τῶν ἐξηγήσεων.

⁷⁶⁰ Ἀνήκει στίς μεγάλες ὑποστάσεις Πρβλ. Μαρμαρινός, *Εἰσαγωγή μουσικῆς*, σσ. 25 καί 26, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ἡ δὲ παρακλητικὴ παρακλητικὸν ποιεῖ τό μέλος καί ὡς περ δεόμενον Φιλοξένου, *Θεωρητικόν*, σ. 164 καί σσ. 165 – 166 ὅπου παρατίθεται ἡ μελωδία τῆς ὑποστάσεως στίς διατονικὲς καί χρωματικὲς καταλήξεις τοῦ ἀργοῦ στιχηραρίου Ψάχος, *Παρασημαντικὴ*, σσ. 121, 124 περὶ ἐνεργείας τῶν ἀφώνων σημάδιων· Καράς, *Σημειογραφία*, Πίναξ Δ' (ἐξήγησις τῆς παρακλητικῆς κατὰ φθόγγον)· Οἰκονόμος, *Χορδὴ*, σσ. 80 καί 81 – 82 (ὅπου παρατίθενται τά παραδείγματα τοῦ Φιλοξένου)· Στάθης, *Εξήγησις*, σ. 66 (παρατίθενται τρεῖς διαφορετικὲς θέσεις παρακλητικῆς σέ βυζαντινὴ σημειογραφία καί πεντάγραμμο), σ. 106 (ὑπὸ τόν ἀρ. 20α – β – γ τῆς Concordanza, ἐπισήμανση μετὰ παραλλήλων σχολίων ἐξηγημένων θέσεων παρακλητικῆς σέ ἐκδεδομένα μουσικὰ κείμενα)· Ἀποστολόπουλος, *Κῶνστας*, Μέρος τρίτο· Σημειογραφικὲς ἐφαρμογές (ὅπου παράθεση θέσεων σέ βυζαντινὴ σημειογραφία), σ. 261 (παρ. 29,

Εἰκ. 11: Λαύρας Θ 160, φ. 11r, στίχ. 3 – 4.

Ἡ ἐξήγηση τοῦ Νικολάου, Λαύρας Θ 160, φ. 12r, στίχ. 7 – 11⁷⁶³:

δέση μέ παρακλητική καί ἕτερον παρ. 31, δέση παρακλητικῆς), σ. 262 (παρ. 32, ἡ ἀργή δέση τῆς παρακλητικῆς τουρκιστί ταξίμ), σ. 263 (παρ. 33, ἀργή δέση παρακλητικῆς στή βαθυμίδα νανά παρ. 34, δέσεις μέ παρακλητική σέ συνήδη ἐκτέλεση).

⁷⁶¹ Ἀνήκει καί αὐτό στίς μεγάλες ὑποστάσεις. Πρβλ. Μαρμαρινός, *Εἰσαγωγή μουσικῆς*, σσ. 25 καί 28, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι τό πιάσμα ἐκ δύο βαρειῶν, παρὰ τὸ πιέζειν καί θλίβειν τὴν φωνὴν Φιλοξένης, *Θεωρητικόν*, σ. 164 καί σσ. 169 ὅπου παρατίθεται ἡ μελωδία τοῦ πιάσματος· Ψάχος, *Παρασημαντική*, σσ. 122, 127 περί ἐνεργείας τῶν ἀφῶνων σημαδιῶν Οἰκονόμος, *Χορδῆς*, σσ. 80 καί 85 (ὅπου παρατίθενται τὰ παραδείγματα τοῦ Φιλοξένους)· Στάθης, *Εξήγησις*, σ. 62 (παρατίθενται τρεῖς διαφορετικὲς δέσεις πιάσματος σέ βυζαντινὴ σημειογραφία καί πεντάγραμμο), σ. 104 (ὑπὸ τόν ἀρ. 16α – β – γ τῆς Concordanza, ἐπισήμανση μετὰ παραλλήλων σχολίων ἐξηγημένων δέσεων πιάσματος σέ ἐκδεδομένα μουσικά κείμενα)· Ἀποστολόπουλος, *Κώνστας*, Μέρος τρίτο· Σημειογραφικὲς ἐφαρμογές (ὅπου παράθεση δέσεων σέ βυζαντινὴ σημειογραφία), σ. 259 (παρ. 22, ἀνάλυση δέσης μέ μαῦρο πιάσμα παρ. 23, μαῦρο πιάσμα σέ κατάληξη πλαγίου δευτέρου), σ. 264 (παρ. 37, δέσεις μέ μαῦρο πιάσμα).

⁷⁶² Ἀνήκει στίς μεγάλες ὑποστάσεις. Πρβλ. Μαρμαρινός, *Εἰσαγωγή μουσικῆς*, σσ. 25 καί 27, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ὁ δὲ θεματισμός ὁ ἔσω τε καί ἔξω, διὰ τοῦ θήτα στοιχείου χαρακτηρίζεται...ὅστις ἀεὶ ἐν τῷ δευτέρῳ καί πλαγίῳ τοῦ δευτέρου ἤχῳ τίθεται Φιλοξένης, *Θεωρητικόν*, σ. 164· τοῦ ἰδίου, *Λεξικόν*, σσ. 93 – 95 μετὰ παραδειγμάτων σέ βυζαντινὴ σημειογραφία· Ψάχος, *Παρασημαντική*, σσ. 121, 125 – 126 περί ἐνεργείας τῶν ἀφῶνων σημαδιῶν Στάθης, *Εξήγησις*, σ. 74 – 75 (παρατίθενται τρεῖς διαφορετικὲς δέσεις ἔσω θεματισμοῦ σέ βυζαντινὴ σημειογραφία καί πεντάγραμμο), σ. 104 (ὑπὸ τόν ἀρ. 32α – β – γ τῆς Concordanza, ἐπισήμανση μετὰ παραλλήλων σχολίων ἐξηγημένων δέσεων πιάσματος σέ ἐκδεδομένα μουσικά κείμενα)· Ἀποστολόπουλος, *Κώνστας*, Μέρος τρίτο· Σημειογραφικὲς ἐφαρμογές (ὅπου παράθεση δέσεων σέ βυζαντινὴ σημειογραφία), σσ. 289 – 291 (παρ. 8 – 11 μέ δέσεις θεματισμοῦ στοὺς χρωματικούς ἤχους καί τόν Ἀγιά), σσ. 296 – 298 (παρ. 26 – 29 μέ δέσεις θεματισμοῦ ὡς κατάληξη στὸν Α' ἤχο, Ἁγία καί τοὺς χρωματικούς).

⁷⁶³ Ὅπου χρῶμα κόκκινο ἡ ἐξήγηση τῆς *Παρακλητικῆς*, ὅπου χρῶμα κυανοῦν ἡ ἐξήγηση τοῦ πιάσματος σήμανση μέ πράσινο χρῶμα ἡ ἐναρξὴ τοῦ ἔσω θεματισμοῦ.

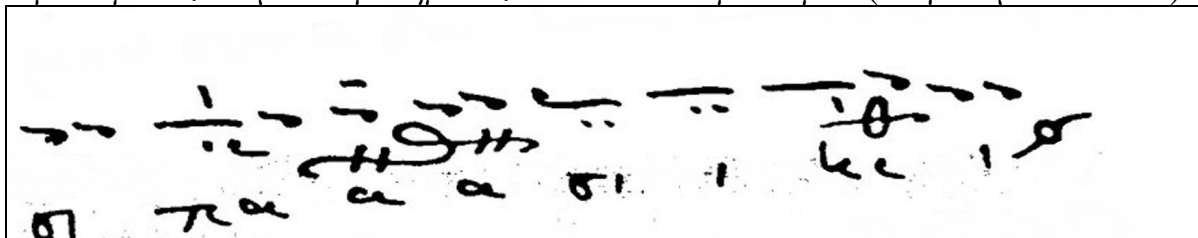

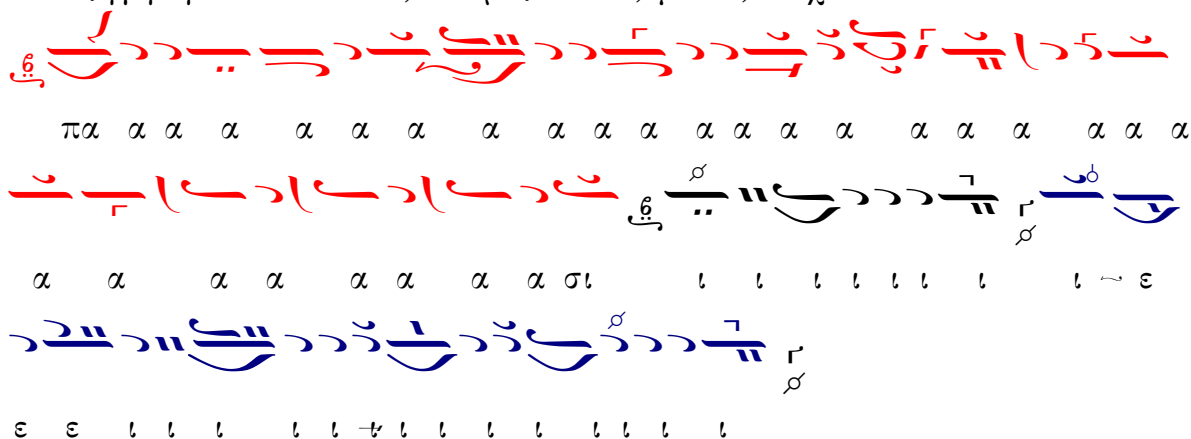
ου ου ου ου θω ου ου ου ου ου

II. Μέλος: «Ὁ σὸς θεόπνευστος λόγος», μουσική φράση πᾶσι θέσει οὐρανίσματος⁷⁶⁴ μετὰ κρατήματος⁷⁶⁵ καὶ ἔσω δεματισμοῦ (στή βαθυμίδα τοῦ Γα).

Εἰκ. 14: Λαύρας Θ 160, φ. 11r, στίχ. 11

Ἡ ἐξήγηση τοῦ Νικολάου, Λαύρας Θ 160, φ. 13r, στίχ. 8 – 11⁷⁶⁶:

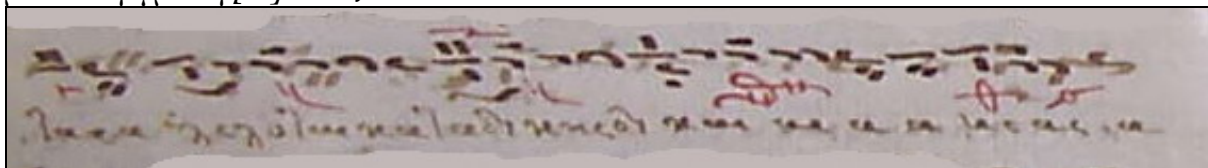
⁷⁶⁴ Πρβλ. Μαρμαρινός, *Εἰσαγωγή μουσικῆς*, σσ. 25 καὶ 27, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι τὸ οὐράνισμα ὑψοῖ τὴν φωνὴν οὐρανίζων, εἶτα καταβιβάζει Φιλοξένος, *Θεωρητικόν*, σ. 167 μετὰ μουσικοῦ παραδείγματος· Ψάχος, *Παρασημαντική*, σσ. 121, 126 περὶ ἐνεργείας τῶν ἀφώνων σημαδίων Οἰκονόμος, *Χορδὴ*, σσ. 80 καὶ 83 – 84 (ὅπου παρατίθεται τὸ παράδειγμα τοῦ Φιλοξένου)· Στάδης, *Ἐξήγησις*, σ. 72 – 73 (παρατίθενται τρεῖς διαφορετικὲς θέσεις ἔσω δεματισμοῦ σέ βυζαντινὴ σημειογραφία καὶ πεντάγραμμο), σ. 104 (ὑπὸ τὸν ἀρ. 31α – β – γ τῆς Concordanza, ἐπισήμανση μετὰ παραλλήλων σχολίων ἐξηγημένων θέσεων οὐρανίσματος σέ ἐκδοδομένα μουσικὰ κείμενα)· Ἀποστολόπουλος, *Κώνστας*, Μέρος τρίτο· Σημειογραφικὲς ἐφαρμογές (ὅπου παράθεση θέσεων σέ βυζαντινὴ σημειογραφία), σσ. 288 – 289 (παρ. 7 μέ θέσι οὐρανίσματος σέ ἴχρη Ἁγία), σσ. 295 – 296 (παρ. 24 – 25 μέ θέσεις οὐρανίσματος στὸν Α' καὶ πλάγιο τοῦ Β' ἴχρη).

⁷⁶⁵ Πρβλ. Μαρμαρινός, *Εἰσαγωγή μουσικῆς*, σσ. 25 καὶ 26, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι τὸ κράτημα [ἐνεργεῖ] ἐν ταῖς κατιούσαις Φιλοξένος, *Θεωρητικόν*, σσ. 164 καὶ 169 – 170, ὅπου παρατίθεται ἡ μελωδία τοῦ ἰδίου, *Λεξικόν*, σ. 129· Ψάχος, *Παρασημαντική*, σσ. 122, 124 περὶ ἐνεργείας τῶν ἀφώνων σημαδίων Οἰκονόμος, *Χορδὴ*, σσ. 80 καὶ 85 (ὅπου παρατίθεται τὸ παράδειγμα τοῦ Φιλοξένου)· Στάδης, *Ἐξήγησις*, σ. 51 (παρατίθενται δύο διαφορετικὲς θέσεις κρατήματος σέ βυζαντινὴ σημειογραφία καὶ πεντάγραμμο), σ. 104 (ὑπὸ τὸν ἀρ. 26 τῆς Concordanza, ἐπισήμανση μετὰ παραλλήλων σχολίων ἐξηγημένων θέσεων πιάσματος σέ ἐκδοδομένα μουσικὰ κείμενα).

⁷⁶⁶ Διὰ χρώματος κοκκίνου σημαίνεται ἡ ἐξήγηση τοῦ κρατήματος καὶ οὐρανίσματος, διὰ βαθύος κυανοῦ ὁ ἔσω δεματισμὸς τοῦ νενανώ στή βαθυμίδα Γα.

Ἡ θέση κρατήματος, οὐρανίσματος καὶ ἔσω δεματισμοῦ (στή βαθμίδα τοῦ Γα) στό δοξαστικό τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ «Δεῦτε ἅπαντα τὰ ἔθνη», μουσική φράση [δι]καίας.

Εἰκ. 15: Βιβλ. Χίου 180, φ. 18v

Ἡ ἐξήγηση τῆς θέσης ἀπό τό Χουρμούζιο, ΜΠΤ 750, φ. 72r, στίχ. 11 – 13:

(⁶)

και αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι δι

και αι αι αι αι α α α α α α α α ε ε ε ε α α

α α α α α α α α α α ας

Ἡ ἐξήγηση τῆς ἴδιας θέσης ἀπό τό Γρηγόριο, ΜΠΤ 746, φ. 107v, στίχ. 7 – 10:

(⁶)

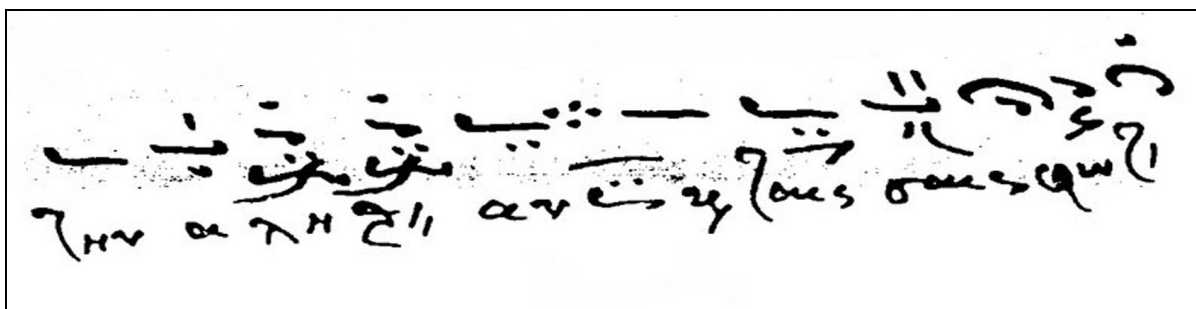
και αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι

αι αι αι αι αι α α α α α α α α ε ε ε α

α α α α α α α α α α ας

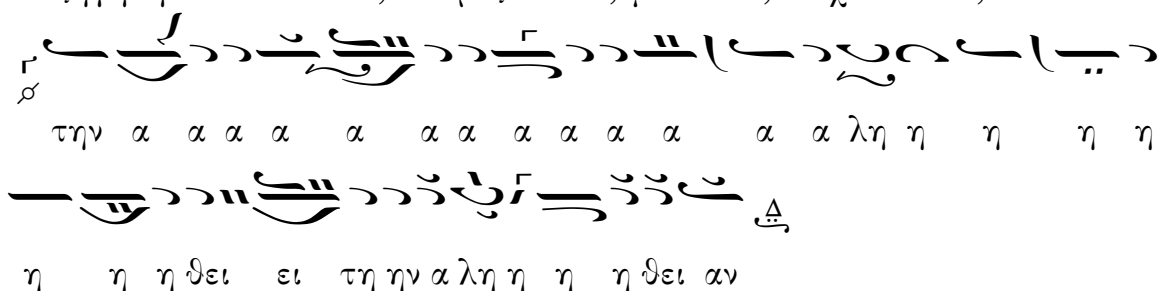
III. Μέλος: «Ο σὸς θεόπνευστος λόγος», μουσική φράση τὴν ἀλήθειαν θέση μέ δύο ψηφιστά παρακαλέσματα⁷⁶⁷ σέ ἀπόστροφο μέ διπλή καὶ κλᾶσμα.

⁷⁶⁷ Πρβλ. Μαρμαρινός, *Εἰσαγωγή μουσικῆς*, σσ. 25 καὶ 27, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι τό ψηφιστοπαρακάλεσμα ἐκ ψηφιστοῦ καὶ παρακαλέσματος σύγκειται Φιλοζένης, *Θεωρητικόν*, σ. 169 μετὰ μουσικοῦ παραδείγματος: Ψάχος, *Παρασημαντική*, σσ. 121, 127· Οἰκονόμος, *Χορδὴ*, σσ. 80 καὶ 85 (ὅπου παρατίθεται τό παράδειγμα τοῦ Φιλοζένους)· Στάδης, *Ἐξήγησις*, σ. 79 (παρατίθεται ἡ θέση σέ βυζαντινὴ σημειογραφία καὶ πεντάγραμμο), σ. 111 (ὑπὸ τὸν ἀρ. 40 τῆς Concordanza, ἐπισήμανση μετὰ παραλλήλων σχολίων

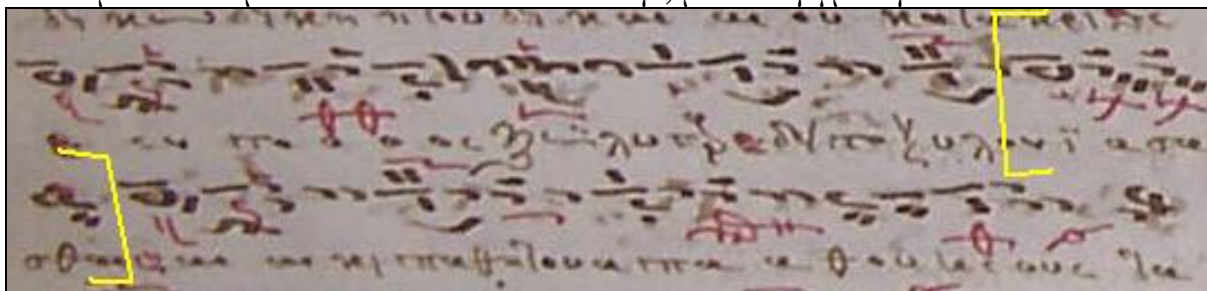

Εἰκ. 16: Λαύρας Θ 160, φ. 12r

Ἡ ἐξήγηση τοῦ Νικολάου, Λαύρας Θ 160, φ. 13r - v, στίχ. 11 - 12, 1 - 2:

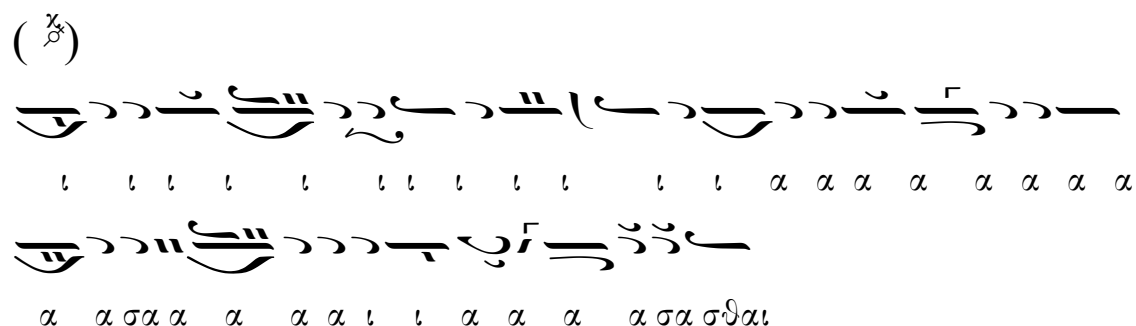

Ἡ θέση τῶν δύο ψηφιστῶν παρακαλεσμάτων στό δοξαστικό τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ «Δεῦτε ἅπαντα τὰ ἔθνη», μουσική φράση *ιάσασθαι*.

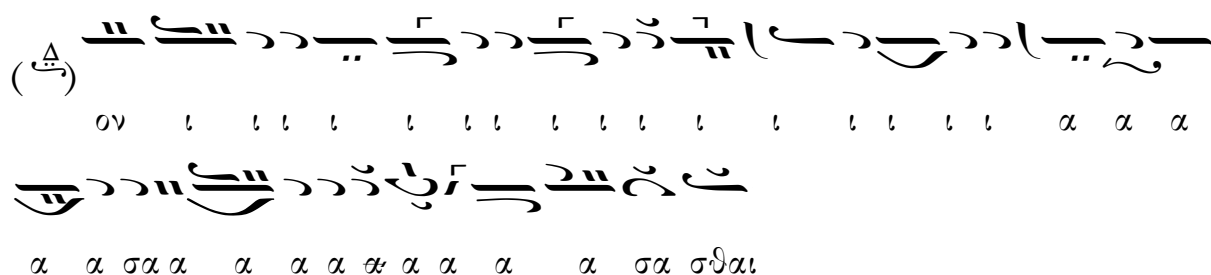
Εἰκ. 17: Βεῖλ. Χίου 180, φ. 18v

Ἡ ἐξήγηση τῆς θέσης ἀπό τό Χουρμούζιο, ΜΠΤ 750, φ. 72v, στίχ. 7 - 8:

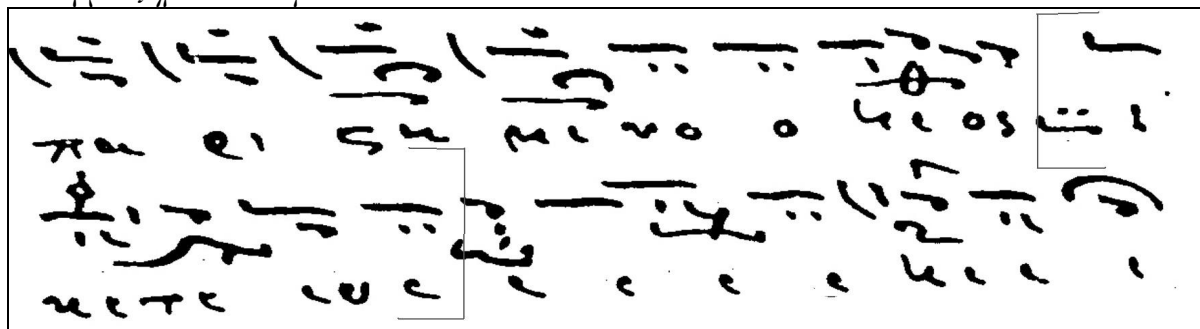

Ἡ ἐξήγηση τῆς ἴδιας θέσης ἀπό τό Γρηγόριο, ΜΠΤ 746, φ. 108r, στίχ. 7 - 9:

ἐξηγημένων θέσεων ψηφιστοπαρακαλέσματος σέ ἐκδεδομένα μουσικά κείμενα) Ἀποστολόπουλος, Κώστας, Μέρος τρίτο· Σημειογραφικές ἐφαρμογές (ὅπου παράθεση θέσεων σέ βυζαντινή σημειογραφία), σ. 294 (παρ. 20, ψηφιστοπαρακάλεσμα σέ κλιμακωτή κατάβαση στόν πλάγιο τοῦ Δ).

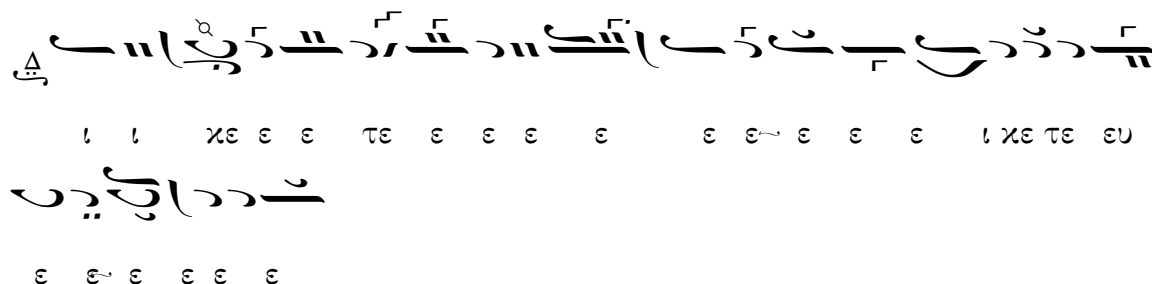

IV. Μέλος: «Ο σὸς θεόπνευστος λόγος», θέση στή μουσική φράση *ικέτευε* θέση μέ ξηρόν κλάσμα⁷⁶⁸.

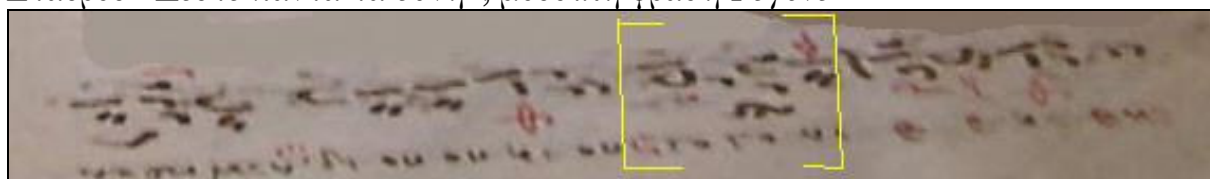

Εἰκ. 18: Λαύρας Θ 160, φ. 11v, στίχ. 8

Ἡ ἐξήγησις τοῦ Νικολάου, Λαύρας Θ 160, φ. 14v, στίχ. 5 - 7:

Ἡ θέση τοῦ ξηροῦ κλάσματος στό δοξαστικό τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ «Δεῦτε πάντα τὰ ἔθνη», μουσική φράση *Γέγονε*.

Εἰκ. 19: Βιβλ. Χίου 180, φ. 18r, στίχ. 16

⁷⁶⁸ Πρβλ. Μαρμαρηγός, *Εἰσαγωγή μουσικῆς*, σ. 25 καί σ. 27, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι τό δέ ξηρόν κλάσμα διὰ τό κλάσθαι τήν φωνήν δι' αὐτοῦ, σκληρῶς τε καί τραχέως προφέρεσθαι τήν ὕμνωδιάν Φιλοξένης, Θεωρητικόν, σ. 169 μετά μουσικοῦ παραδείγματος· Ψάχος, *Παρασημαντική*, σσ. 121, 126· Στάθης, *Ἐξήγησις*, σσ. 71 - 72 (παρατίθενται δύο θέσεις σέ βυζαντινὴ σημειογραφία καί πεντάγραμμο), σ. 107 (ὑπό τόν ἀρ. 28αβ τῆς Concordanza, ἐπισήμανση μετά παραλλήλων σχολίων ἐξηγημένων θέσεων ξηροῦ κλάσματος σέ ἐκδεδομένα μουσικά κείμενα)· Ἀποστολόπουλος, *Κώνστας*, Μέρος τρίτο· Σημειογραφικὲς ἐφαρμογές (ὅπου παράθεση θέσεων σέ βυζαντινὴ σημειογραφία), σ. 288 (παρ. 4, *Ξηρόν κλάσμα* σέ λέγετο), σ. 295 (παρ. 23, *Ξηρόν κλάσμα* σέ λέγετο μέ ἄλλη ἀνάλυση), σσ. 299 (παρ. 33 - 36, *Ξηρόν κλάσμα* σέ κατάληξη νανα, πλαγίου Α', πλαγίου Δ' καί πρώτου).

Ἡ ἐξήγηση τῆς θέσης ἀπό τό Χουρμούζιο, ΜΠΤ 750, φ. 71r, στίχ. 5 – 6:

(^Δ)

«

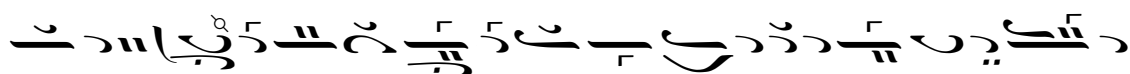
ου γε ε ε γο ο ο ο θ ο ο ο ο γε γο ο νε ε ε ε

»

ε ε

Ἡ ἐξήγηση τῆς ἴδιας θέσης ἀπό τό Γρηγόριο, ΜΠΤ 746, φ. 106r, στίχ. 1 – 2:

(^Δ)

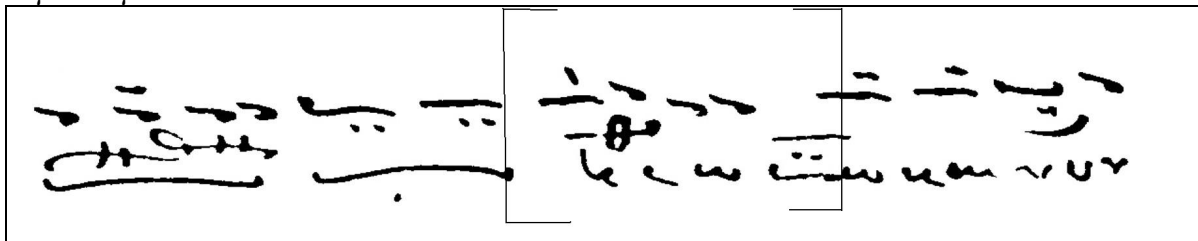
»

ου ου ου γε ε ε γο ο θ ο ο ο ο γε γο ο νε ε ε ε

»

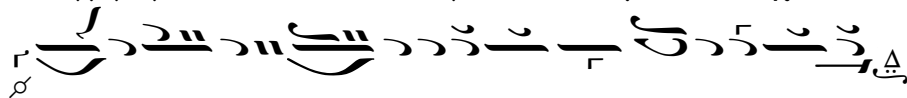
ε ε ε

V. Μέλος: «Ὁ σὸς θεόπνευστος λόγος», μουσική φράση ᾧ θέση ἔξω θεματισμοῦ

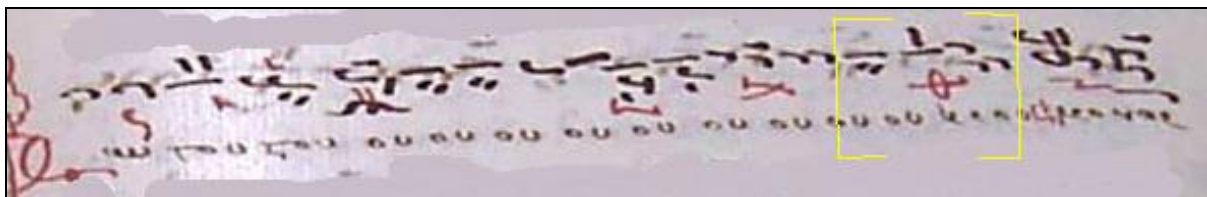
Εἰκ. 20: Λαύρας Θ 160, 11v, στίχ. 6

Ἡ ἐξήγηση τοῦ Νικολάου, Λαύρας Θ 160, φ. 14r, στίχ. 11 – 12:

»

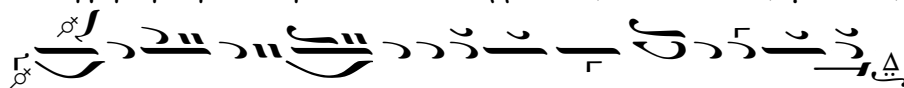
» ε ε ε ω ω ω ω ω θ ω ω ω ω ω ω

Ἡ θέση τοῦ ἔξω θεματισμοῦ στό δοξαστικό τῶν Χριστουγέννων «Αὐγούστου μοναρχήσαντος», μουσική φράση [πιστοθε] ε οι.

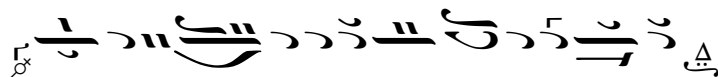
Εἰκ. 21: Βιβλ. Χίου 180, φ. 123r, στίχ. 16

Ἡ ἐξήγηση τῆς θέσης ἀπὸ τό Χουρμούζιο, ΜΠΤ 747, φ. 115r, στίχ. 6 – 7:

ε ε ε ο ι ο ι ο ι ο ι ο ι ο ι ο ι ο ι ο ι ο ι

Ἡ ἐξήγηση τῆς θέσης ἀπὸ τό Γρηγόριο, ΜΠΤ 755, φ. 86r, στίχ. 11 – 12:

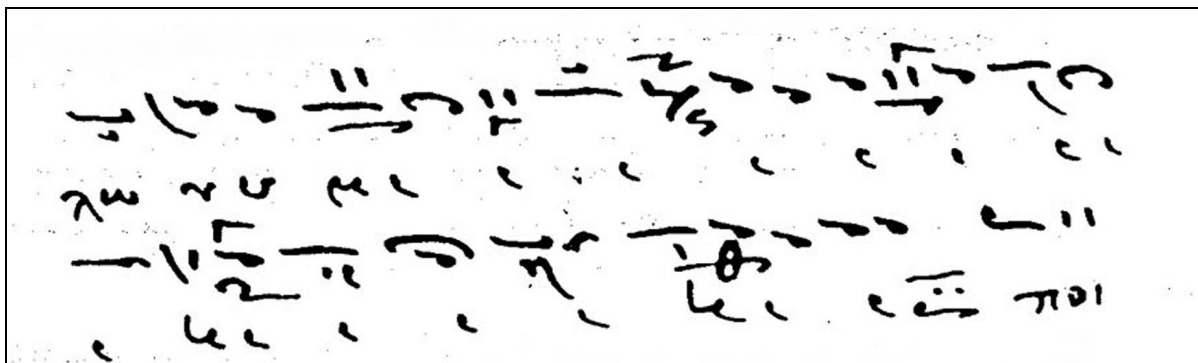
ε ο ι ο ι ο ι ο ι ο ι ο ι ο ι ο ι ο ι ο ι

VI. Μέλος: «Ὁ σὸς θεόπνευστος λόγος», μουσική φράση [Μιχαήλ ἀγγε]λῶνυμε θέση Κολαφίσμου⁷⁶⁹ στό χρωματικό Γένος ἀποτελούμενη ἀπὸ μικρότερες μέ παρακλητική, τρομικόν⁷⁷⁰, λύγισμα⁷⁷¹ καί ἔσω θεματισμό (στή βαθυμίδα τοῦ Βου).

⁷⁶⁹ Ἡ θέση περιέχει τή μελωδική γραμμὴ πού ὀνομάζεται «Παρασύνθετος κολαφισμός τοῦ Οὐρανίσματος» καί σύγκειται ἐκ δύο παρακλητικῶν καί δύο γορδμῶν μέ ἐμπεριεχόμενη τήν «ἀόριστον γραμμὴν τοῦ διπλοπελάστου», βλ. Φιλοξένης, *Λεξικόν*, σ. 127. Ἀναφορά περὶ τοῦ Κολαφίσμου, βλ. Στάδης, *Ἐξήγησις*, σ. 95.

⁷⁷⁰ Ἀναφέρεται πάντοτε συναρτήσῃ τοῦ ἐτέρου σημαδίου ἐκστρεπτοῦ. Πρὸβλ. Μαρμαρινός, *Εἰσαγωγή μουσικῆς*, σσ. 25 καί 26, τῷ τε τρομικῷ τε καί στρεπτῷ τὸν αὐτὸν τρόπον χρῆσι σχηματίζων τὴν φωνὴν ὑπόκλονον καί ἔντρομον Φιλοξένης, *Θεωρητικόν*, σ. 168 μετὰ μουσικοῦ παραδείγματος: Ψάχος, *Παρασημαντική*, σσ. 121, 124 – 125· Οἰκονόμος, *Χορδὴ*, σσ. 80 καί 85 (ἐπαναλαμβάνει τὰ τοῦ Φιλοξένους)· Στάδης, *Ἐξήγησις*, σ. 62 (παρατίθεται θέση στήν παλαιὰ σημειογραφία μόνο), σ. 104 (ὑπὸ τοὺς ἀρ. 14 – 15 τῆς Concordanza, ἐπισήμανση μετὰ παραλλήλων σχολίων ἐξηγημένων θέσεων τρομικοῦ – ἐκστρεπτοῦ σέ ἐκδεδομένα μουσικά κείμενα)· Αποστολόπουλος, *Κώνστας*, Μέρος τρίτο· Σημειογραφικὲς ἐφαρμογές (ὅπου παράθεση θέσεων σέ βυζαντινὴ σημειογραφία), σ. 254 (παρ. 11, Ἀναλύσεις τρομικοῦ σέ θέση κάτω ἀπὸ τὰ κεντήματα), σ. 258 (παρ. 20 – 21, τρομικό μαῦρο μέ διαφορετικὴ ἀνάλυση, σέ συνδυασμὸ παρακλητικῆς σέ καταλήξεις τοῦ Δ' ἤχου).

⁷⁷¹ Πρὸβλ. Μαρμαρινός, *Εἰσαγωγή μουσικῆς*, σ. 25· Φιλοξένης, *Θεωρητικόν*, σ. 170 μετὰ μουσικοῦ παραδείγματος τοῦ ἰδίου, *Λεξικόν*, σ. 140 (μετὰ μουσικῶν παραδειγμάτων)· Ψάχος, *Παρασημαντική*, σσ. 121, 124 (δι' αὐτοῦ ἐκφέρεται ἀχωρίστως ἢ συμπλοκῇ)· Οἰκονόμος, *Χορδὴ*, σσ. 80 καί 85 (ἐπαναλαμβάνει τοῦ Φιλοξένους)· Στάδης, *Ἐξήγησις*, σ. 67 (παρατίθενται τρεῖς θέσεις σέ βυζαντινὴ σημειογραφία καί πεντάγραμμο), σ. 106 (ὑπὸ τὸν ἀρ. 21α τῆς Concordanza, ἐπισήμανση μετὰ παραλλήλων σχολίων ἐξηγημένων θέσεων λυγίσματος σέ ἐκδεδομένα μουσικά κείμενα)· Αποστολόπουλος, *Κώνστας*, Μέρος τρίτο· Σημειογραφικὲς ἐφαρμογές (ὅπου παράθεση θέσεων σέ βυζαντινὴ σημειογραφία), σσ. 261 – 262 (παρ. 31, θέσεις λυγίσματος), σσ. 263 – 264 (παρ. 35, θέσεις μέ λύγισμα ἀργό).

Εἰκ. 22: Λαύρας Θ 160, φ. 11r, στίχ. 8 - 9

Ἡ ἐξήγηση τοῦ Νικολάου, Λαύρας Θ 160, φ. 12v, στίχ. 8 - 12, 13r, στίχ. 1 - 3:

(^{ξ'})

λω νυ υ αγ γε λω ω νυ υ υ με ε ε ε ε ε ε ε ε

ε ε ε ε ε γε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

ε ε ε ε ε γε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

ε ε ε ε ε γε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

ε ε ε ε ε γε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

ε ε ε ε ε γε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

ε ε ε ε ε γε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

ε ε ε ε ε γε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

ε ε ε ε ε γε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

ε ε ε ε ε γε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

ε ε ε ε ε γε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

ε ε ε ε ε γε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

ε ε ε ε ε γε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

ε ε ε ε ε γε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

ε ε ε ε ε γε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

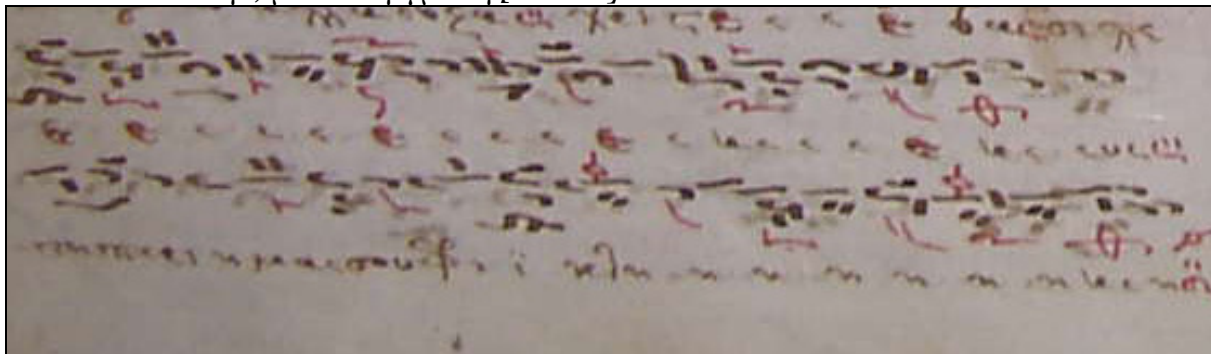
ε ε ε ε ε γε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

ε ε ε ε ε γε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

ε ε ε ε ε γε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

ε ε ε ε ε γε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

Ἡ παραπάνω θέση στό δοξαστικό τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ «Δεῦτε ἅπαντα τὰ ἔθνη», μουσική φράση [βασιλε]υ

Εἰκ. 23: Βιβλ. Χίου 180, φ. 18v, στίχ. 15

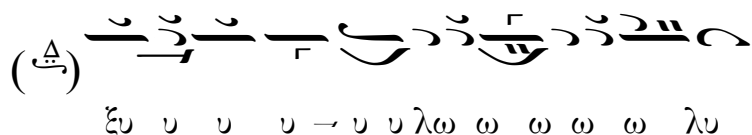
ιδίου ἤχου καί γένους μελοποιίας, τῶν Τριῶν Διδασκάλων. Ἡ ταύτιση ἀποκτᾷ μεγαλύτερη σημασία ὅταν συνδυασθεῖ μέ τήν ἀναγραφή τοῦ κώδ. Λαύρας Θ 160 «τὸ αὐτὸ ἐξήγησις». Ἡ στερεά πεποιθήση ὅτι τὰ παράλληλα κείμενα κατέχουν ταυτόσημο μελικό περιεχόμενο ἀφ' ενός καί ἡ διαπίστωση τοῦ κοινοῦ μελικοῦ περιεχομένου τῶν θέσεων τους μέ ἀντίστοιχες θέσεις κειμένων τῶν Τριῶν Διδασκάλων ἀφ' ἐτέρου, ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ ἔκφραση «τὸ αὐτὸ ἐξήγησις» ἀνταποκρίνεται στήν πραγματικότητα καί τό μελικό περιεχόμενο τῆς ἐξήγησις δέν εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς τυχαίας καί περιστασιακῆς διεργασίας.

Οἱ παραπάνω θέσεις ἀπό τό κείμενο τῆς Λαύρας παρουσιάζουν τό ἴδιο μελικό περιεχόμενο σέ ὁποιοδήποτε κείμενο τοῦ ἴδιου ἤχου καί γένους μελοποιίας ἐπισημαίνονται. Αὐτό συμπεραίνουμε ἀπό τήν ἐξήγησις τοῦ Νικολάου τῶν ὁμοίων θέσεων ἀπό τὰ δοξαστικά τῆς Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ καί τῶν Χριστουγέννων.

I. Ἡ ἐξήγησις τῆς θέσης *παρακλητικῆς καί πιάσματος*

«Δεῦτε ἅπαντα τὰ ἔθνη», μουσική φράση *ξύλω*, Δοχ. 355, φ. 22r, στίχ. 6 -

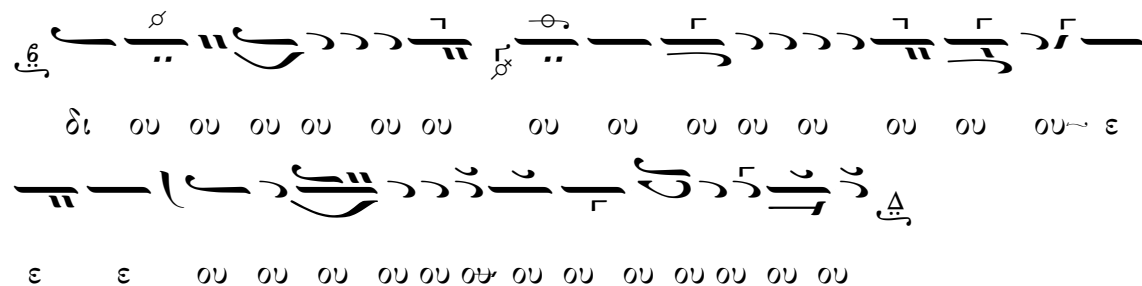
7

II. Ἡ ἐξήγησις τῆς θέσης *ἔσω θεματισμοῦ* (στή βαθμίδα Δι):

«Δεῦτε ἅπαντα τὰ ἔθνη», μουσική φράση *δι' οὗ* Δοχ. 461, φ. 21v, στίχ. 1 -

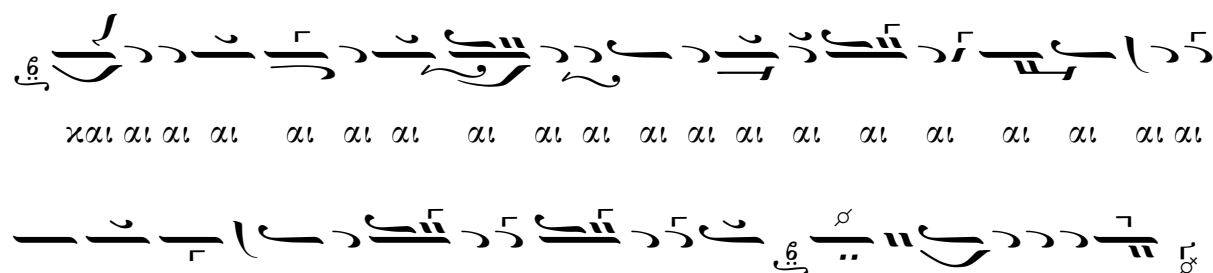
4

III. Ἡ ἐξήγησις τῆς θέσης *κρατήματος, οὐρανίσματος, ἔσω θεματισμοῦ* (στή βαθμίδα τοῦ Γα):

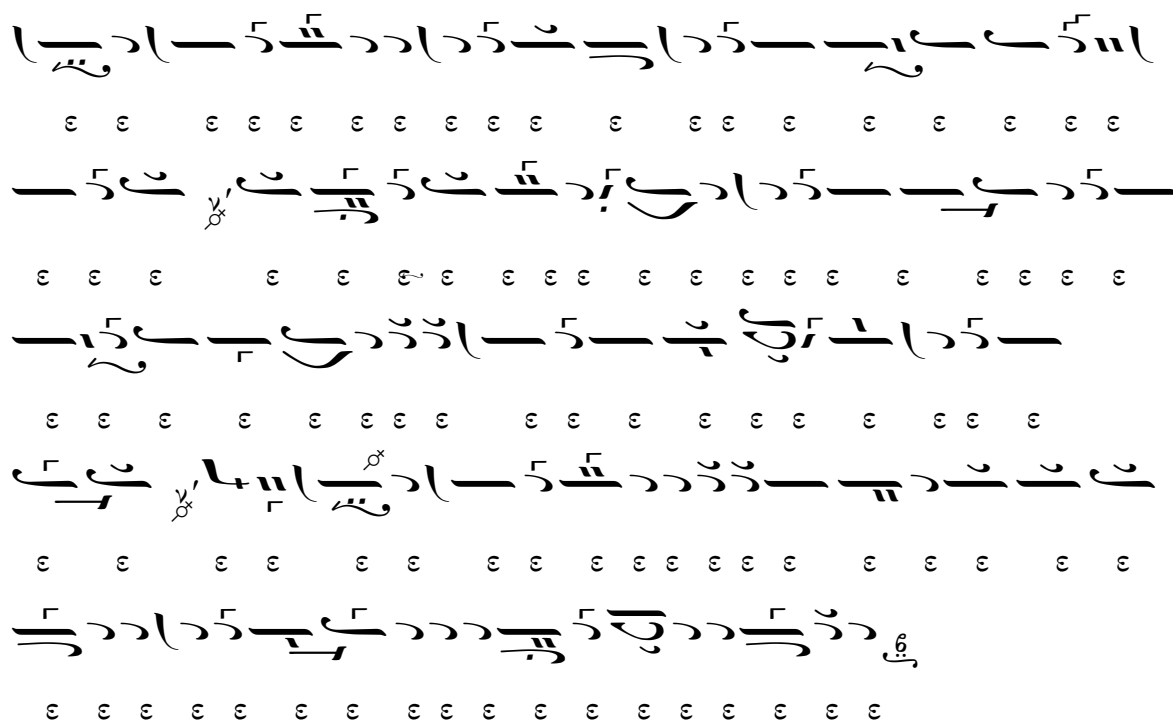
«Δεῦτε ἅπαντα τὰ ἔθνη», μουσική φράση *[δι]καίας*, Δοχ. 469, φ. 50r, στίχ.

4 - 7

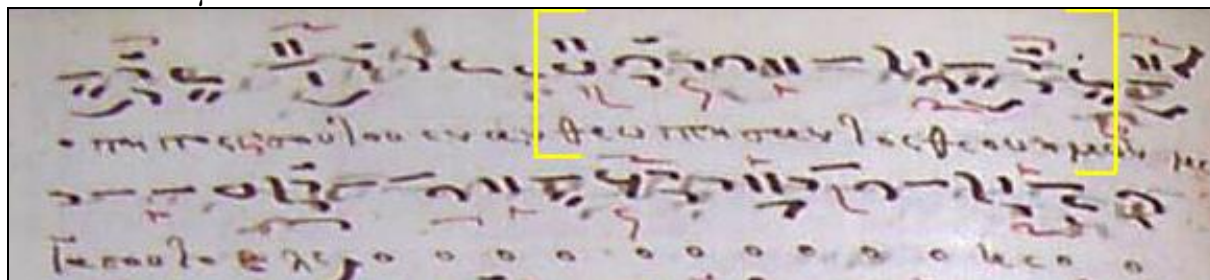

Ἐφόσον, λοιπόν, πιστοποιήθηκε ἡ συμφωνία τῶν ἐξηγήσεων τῶν θέσεων στὸν Β' ἤχο καὶ στὰ προαναφερθέντα μέλη, ἡ συγκριτικὴ μελέτη εἶναι δυνατόν νά ἐπεκταθεῖ σέ θέσεις ἐντός συνθέσεων διαφορετικοῦ ἤχου καὶ γένους μελοποιίας⁷⁷².

6. Γενίκευση τῆς σύγκρισης ἐξηγημένων θέσεων Νικολάου καὶ Χουρμουζίου – Γρηγορίου σέ μέλη διαφόρων ἤχων καὶ γενῶν μελοποιίας.

I. Μέλος «Αὐγούστου μοναρχήσαντος», ἤχος Β', μουσικὴ φράση [έναν]θρωπήσαντος θέση στό χρωματικὸ γένος μέ πιάσμα, ἐκστρεπτόν, λύγισμα καὶ ἀντικένωμα.

Εἰκ. 24: Βιβλ. Χίου 180, φ. 123v, στίχ. 1

Ἡ ἐξήγηση Νικολάου, Δοχ. 461, φ. 215v – 216r, στίχ. 11 – 12, 1 – 4:

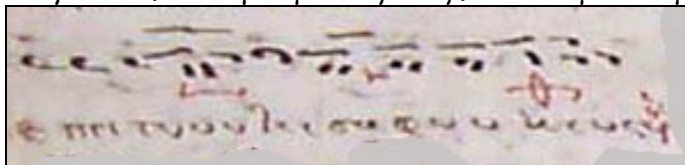
⁷⁷² Ἡ ἐπιλογή τῶν θέσεων καὶ τῶν μελῶν πού ἐξετάστηκαν εἶναι ἀπολύτως ἐνδεικτικὴ, ἂν ἀναλογιστοῦμε ὅτι μόνο τό στιχηράρι τοῦ Γερμανοῦ στοὺς κώδ. Δοχ. 327 καὶ Δοχ. 469, ἐκτός ἀπὸ τίς ἀντιγραφές, ἀριθμεῖ πάνω ἀπὸ ὀκτακόσια φύλλα!

η η νε ε α νε ρ μη η νε ε ε ε ε ευ τω ω ω ω ω

συμφωνεί μέ τήν ἐξήγηση πού δίνει ὁ Γρηγόριος γιά τήν ἴδια θέση⁷⁷⁴.

III. Μέλος «Μάγοι Περσῶν Βασιλεῖς», ἦχος Πλ. Α', μουσική φράση ἐπιγνόντες θέση παρακλητικῆς καί ἐτέρου παρακαλέσματος⁷⁷⁵.

Εἰκ. 26: Βιβλ. Χίου 180, φ. 124v, στίχ. 6

Ἡ ἐξήγηση τοῦ Νικολάου, Δοχ. 461, φ. 228v, στίχ. 1 – 2:

π ε πι ι γνο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ον τες

συμφωνεῖ μέ τίς ἐξηγήσεις τῶν Χουρμουζίου⁷⁷⁶ καί Γρηγορίου⁷⁷⁷.

IV. Μέλος «Μάγοι Περσῶν Βασιλεῖς», ἦχος Πλ. Α', μουσική φράση ὑπό θέση κυλίσματος⁷⁷⁸.

⁷⁷⁴ «Ἰωσήφ εἰπέ ἡμῖν», μουσική φράση ἀνερμηνεύτως, ΜΠΤ 755, φ. 66r – v, στίχ. 13 – 14, 1:

α α α α α α α α νε ε ε ρ μη η η η η η η η η

νε ε α νε ρ μη η η νε ε ε ε ε ευ τω ω ω ω ω ω ω

⁷⁷⁵ Περί τῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐτέρου, βλ. Μαρμαρινός, *Εἰσαγωγή μουσικῆς*, σσ. 25, 26 (τὸ ἕτερον ἐνίοτε ἀντὶ παρακλῆματος τίθεται καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν τοῖς κρατήμασιν ἔνεκεν ταχύτητος, ὅταν δὲ τεθῇ ἀλλαγὴ πάντῃ ἀνόμοιόν ἐστὶ· Φιλοξένης, *Λεξικόν*, σσ. 95 – 96 (μετὰ μουσικῶν παραδειγμάτων)· Ψάχος, *Παρασημαντικὴ*, σσ. 121, 124 καὶ 169 κ. ἐ, ὅπου μουσικά παραδείγματα μεθ' ἐτέρου.

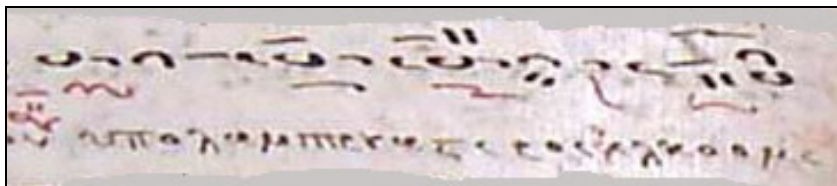
⁷⁷⁶ «Μάγοι Περσῶν», μουσική φράση ἐπιγνόντες, ΜΠΤ 747, φ. 120v, στίχ. 2 – 3:

ε πι ι γνο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ον τες

⁷⁷⁷ «Μάγοι Περσῶν», μουσική φράση ἐπιγνόντες, ΜΠΤ 755, φ. στίχ. 9 – 10:

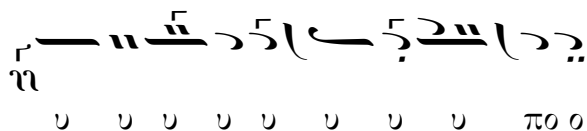
ε πι ι γνο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ον τες

⁷⁷⁸ Πρβλ. Μαρμαρινός, *Εἰσαγωγή μουσικῆς*, σσ. 25, 26 (τὸ δὲ κύλισμα κυλίζει καὶ στρέφει τὰς φωνάς)· Φιλοξένης, *Θεωρητικόν*, σ. 170 μετὰ μουσικοῦ παραδείγματος τοῦ ἰδίου, *Λεξικόν*, σσ. 131 – 132 (μετὰ μουσικῶν παραδειγμάτων)· Ψάχος, *Παρασημαντικὴ*, σσ. 121, 124· Στάθης, *Εξήγησις*, σσ. 64 – 65 (παρατίθενται πέντες θέσεις σέ βυζαντινὴ σημειογραφία καὶ πεντάγραμμο), σ. 105 (ὑπὸ τὸν ἀρ. 186 τῆς Concordanza, ἐπισήμανση μετὰ παραλλήλων σχολίων ἐξηγημένων θέσεων κυλίσματος σέ ἐκδεδομένα μουσικά κείμενα)· Αποστολόπουλος, *Κώνστας*, Μέρος τρίτο· Σημειογραφικὲς ἐφαρμογές (ὅπου παράθεση θέσεων σέ βυζαντινὴ σημειογραφία), σ. 252 (παρ. 4, θέση κυλίσματος πού εἰσάγεται μέ συνδέσμους), σσ.

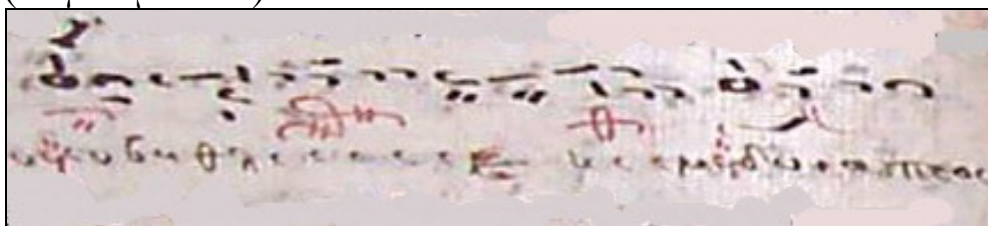
Εἰκ. 27: Βιβλ. Χίου 180, φ. 124v, στίχ. 7

Ἡ ἐξήγηση τοῦ Νικολάου, Δοχ. 469, φ. 255v, στίχ. 14:

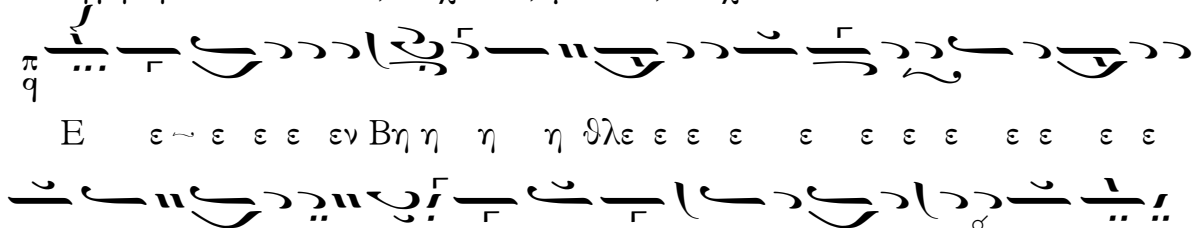
ταυτίζεται με τίς ἐξηγήσεις τῶν Γρηγορίου⁷⁷⁹ καί Χουρμουζίου⁷⁸⁰.

V. Μέλος «Μάγοι Περσῶν Βασιλεῖς», ἦχος Πλ. Α', μουσική φράση ἐν *Βηθλεέμ*· θέση ἀντικενώματος, κρατήματος, οὐρανίσματος καί ἔσω δεματισμοῦ (στή βαθμίδα Κε)⁷⁸¹.

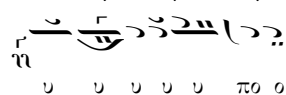
Εἰκ. 28: Βιβλ. Χίου, φ. 124v, στίχ. 8

Ἡ ἐξήγηση τοῦ Νικολάου, Δοχ. 469, φ. 256r, στίχ. 2 - 6:

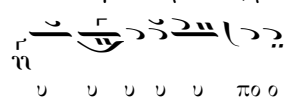

259 - 260 (παρ. 24 - 27, κατάληξη με κύλισμα στὸν πλάγιο τοῦ τετάρτου, πρῶτο - πλάγιο τοῦ πρώτου, τέταρτο *Αἰγία*), σ. 284 (παρ. 4 - 5, θέσεις κυλίσματος σέ κατάληξεις δευτέρου - βαρέος).

⁷⁷⁹ «Μάγοι Περσῶν», μουσική φράση *Υπό*, ΜΠΤ 755, φ. 93r, στίχ. 1 - 2:

⁷⁸⁰ «Μάγοι Περσῶν», μουσική φράση *Υπό*, ΜΠΤ 747, φ. 120v, στίχ. 7:

⁷⁸¹ Ἡ θέση περιέχει τή μελωδική γραμμὴ τοῦ «γορδμοῦ» ἀπὸ τή χρήση τοῦ γορδμικοῦ σημείου, ἡ ὁποία προσδιορίζεται ἀπὸ τὸ σημάδι τοῦ ἔσω δεματισμοῦ, βλ. Φιλοξένος, *Λεξικόν*, σσ. 43 - 44, 94.

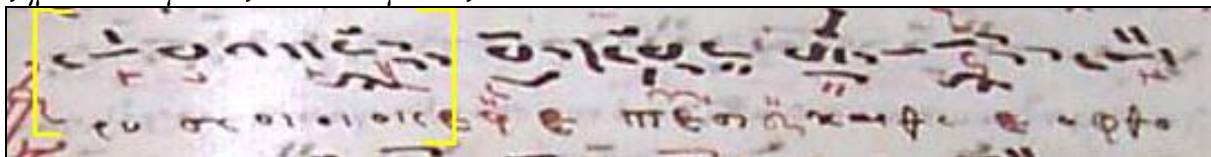

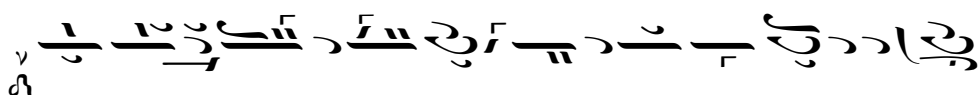

X. Μέλος «Χρυσέοις ἔπεσι», ἦχος Πλ. Δ', μουσική φράση *Χρυσέοις* θέση *ξηροῦ κλάσματος καὶ πιάσματος*.

Εἰκ. 33: Βιβλ. Χίου 180, φ. 77r, στίχ. 7

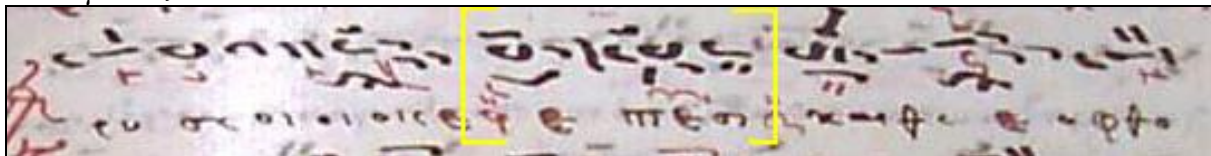
Ἐξηγήθηκε ἀπὸ τὸ Νικόλαο, Δοχ. 469, φ. 145r, στίχ. 6:

Χρυ σε ε ε ε ε οἰ οἰ οἰ οἰ οἰ οἰ οἰ οἰ οἰς ε

καὶ ἀπὸ τὸ Χουρμούζιο⁷⁹³.

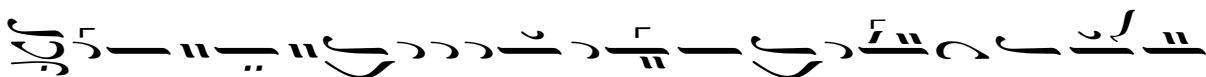
XI. Μέλος «Χρυσέοις ἔπεσι», ἦχος Πλ. Δ', μουσική φράση *ἔπεσι* θέση *κυλίσματος*

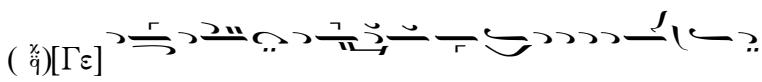
Εἰκ. 34: Βιβλ. Χίου 180, φ. 77r, στίχ. 7

Ἡ θέση, ὅπως ἐξηγήθηκε ἀπὸ τὸ Νικόλαο, Δοχ. 461, φ. 113v, στίχ. 1 – 4:

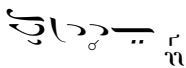
(π)

ε ε ε ε ε ε ε ε ε πε ε ε ε ε ε ε ε χρυ σε οἰς

ε ε ε ἐν νη η η η η η η η η την Γε ἐν νη η σι ι

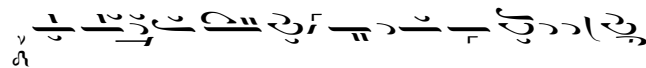
– ι ι ι ι ν

⁷⁹² ΜΠΤ 755, φ. 74r, στίχ. 8 – 9:

ἐν νη η η η η η η η η την Γεν νη η σι ι – ι ι ι ι ν

⁷⁹³ «Χρυσέοις ἔπεσι», μουσική φράση *χρυσέοις*, ΜΠΤ 750, φ. 291r, στίχ. 4:

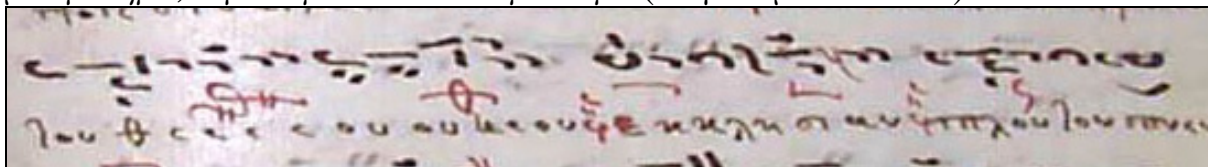
Χρυ σε ε ε ε οἰ οἰ οἰ οἰ οἰ οἰ οἰ οἰ οἰς ε

ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε πε ε σι ι ι ι ι ι ι ι

βρίσκεται σέ συμφωνία μέ τήν ἐξήγηση τοῦ Χουρμουζίου⁷⁹⁴.

XII. Μέλος «Χρυσέοις ἔπεσι», ἦχος Πλ. Δ', μουσική φράση τοῦ Θεοῦ θέση μέ κράττημα, οὐράνισμα καί ἔσω δεματισμό (στή βαθμίδα τοῦ Πα)

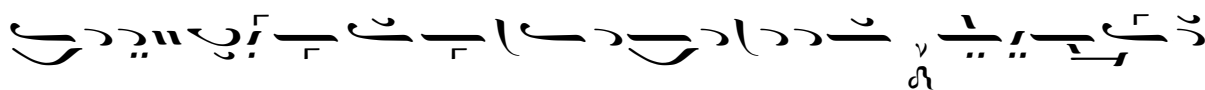

Εἰκ. 35: Βιβλ. Χίου 180, φ. 77r, στίχ. 11 – 12

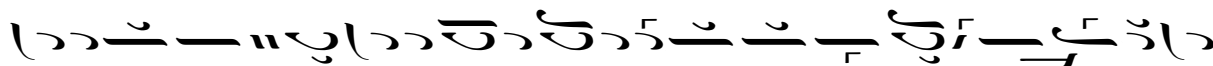
Ἡ ἐξήγηση τοῦ Νικολάου, Δοχ. 469, φ. 145r, στίχ. 14 – 16:

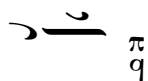
την του ου ου ου Θε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε του ου Θε ε ου ου ου ου ου ου

ου ου ου ου ου ε ε ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου

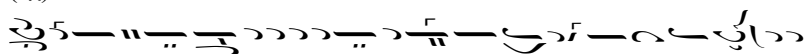

ου ου

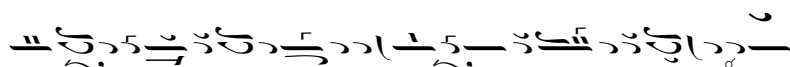
ταυτίζεται μέ τήν τοῦ Χουρμουζίου⁷⁹⁵.

⁷⁹⁴ «Χρυσέοις ἔπεσι», μουσική φράση ἔπεσι, ΜΠΤ 750, φ. 291r, στίχ. 4 – 6:

(⁶/_κ)

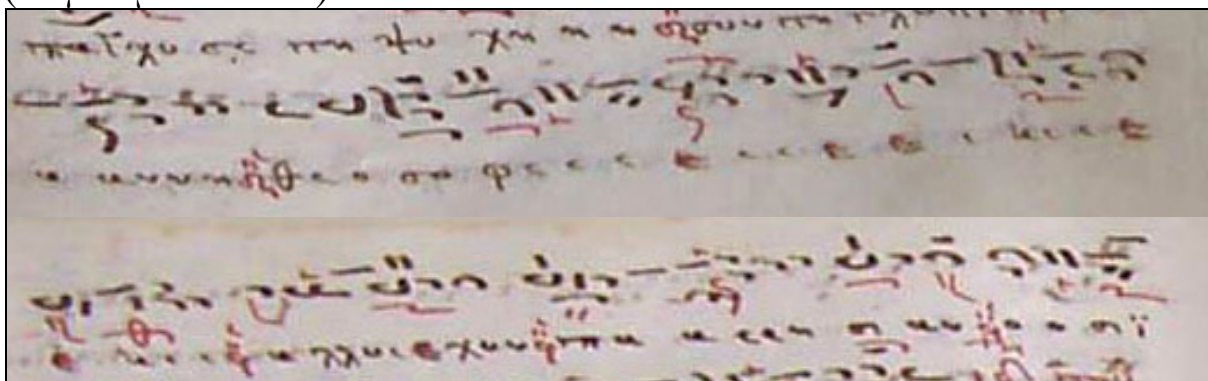
ε ε ε ε ε ε ε ε ε πε ε ε ε ε ε ε ε χρυ σε οis

ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε πε σι ι ι ι ι ι ι ι

⁷⁹⁵ «Χρυσέοις ἔπεσι», μουσική φράση τήν τοῦ Θεοῦ, ΜΠΤ 750, φ. 291r, στίχ. 11 – 14:

XIII. Μέλος «Χρυσέοις ἔπεσι», ἦχος Πλ. Δ', μουσική φράση θεόσοφε θέση Κολαφισμού μέ ἐκστρεπτόν, παρακλητική, λύγισμα, πιάσμα καί ἔσω δεματισμό (στή βαθμίδα τοῦ Πα)⁷⁹⁶.

Εἰκ. 36: Βιβλ. Χίου 180, φ. 77r - v, στίχ. 16, 1

Ἡ ἐξήγηση τοῦ Νικολάου, Δοχ. 469, φ. 146r, στίχ. 3 - 4:

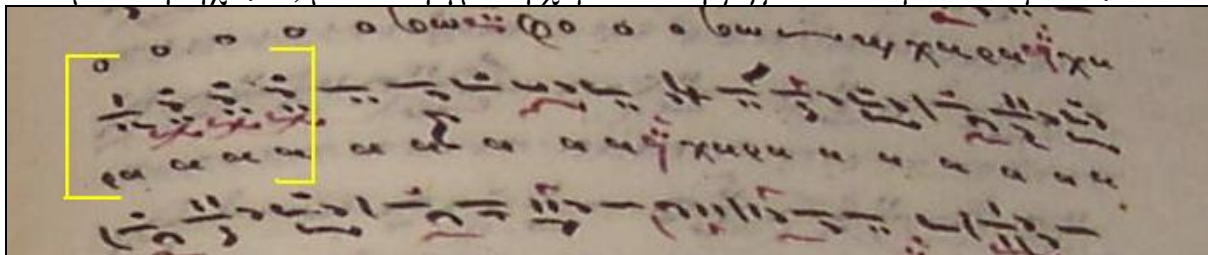
Δ
 δ
 δε ο σο ο ο δε ο ο σο φε ε ε ε ε ε ε ε ε
 $\frac{x}{q}$
 ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε
 $\frac{x}{q}$
 ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

$\frac{\pi}{q}$
 του ου ου ου Θε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε
 $\frac{\pi}{q}$
 ε ε ε ε ε ε ε ε ε την του ου Θε ου ου ου ου ου
 $\frac{\pi}{q}$
 ου ου ου ου ου ε ε ε ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου

⁷⁹⁶ Η δομή τῆς θέσης αὐτῆς εἶναι ὅμοια μέ τῆς θέσης ἀγγελώνυμε τοῦ κειμένου τῆς Λαύρας καί [Βασιλε]ῦ τοῦ δοξαστικοῦ τῆς Ὑψώσεως, μέ τή διαφορά ὅτι ἡ πρώτη ἐφαρμόζεται στό διατονικό γένος ἐνῶ οἱ τελευταῖες στό μαλακό χρωματικό.

XV. Μέλος «Ἐν τῇ μεταστάσει σου», Παπαδική - μάθημα Πέτρου Μπερεκέτη ἤχος Δ', μουσική φράση *χαρά·* θέση ψηφιστοῦ παρακαλέσματος

Εἰκ. 38: Δοχ. 341, φ. 404r, στίχ. 3 - 4

ἐξήγησι Νικολάου, Δοχ. 307, φ. 129v - 130r, στίχ. 16, 1 - 3:

Δ
 δ

$\text{χα} \quad \text{ρα} \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha$

$\alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha$

σέ συμφωνία μέ τό Χουρμούζιο⁸⁰⁰.

XVI. Μέλος «Ἐν τῇ μεταστάσει σου», Παπαδική - μάθημα Πέτρου Μπερεκέτη ἤχος Δ', μουσική φράση [*χαρά*]α θέση παρακαλέσματος⁸⁰¹ μέ κύλισμα σέ κατάληξη τοῦ πλ. Α'.

⁷⁹⁹ ΜΠΤ 712 φ. 176r, στίχ. 8 - 9:

δ
 χ

$\alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha$

$\alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha$

⁸⁰⁰ ΜΠΤ 712, φ. 176v, στίχ. 11 - 12:

Δ
 δ

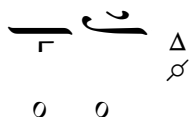
$\chi \alpha \quad \text{ρα} \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha$

$\alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha \quad \alpha$

⁸⁰¹ Πρβλ. Μαρμαρινός, *Εἰσαγωγή μουσικῆς*, σσ. 25, 26 (τὸ δὲ παρακάλεσμα ὡς περ ὁ παρακαλῶν μετὰ κεκλασμένης φωνῆς, ποιεῖται τὴν δεομένην ὑμνωδίαν). Φιλοζένης, *Θεωρητικόν*, σ. 168 μετὰ μουσικοῦ παραδείγματος. Ψάρος, *Παρασημαντική*, σσ. 121, 124. Στάθης, *Ἐξήγησις*, σ. 76 (παρατίθεται μία θέση σέ βυζαντινὴ σημειογραφία καὶ πεντάγραμμο), σ. 109 (ὑπὸ τὸν ἀρ. 35 τῆς Concordanza, ἐπισήμανση μετὰ παραλλήλων σχολίων ἐξηγημένων θέσεων παρακαλέσματος σέ ἐκδομένα μουσικά κείμενα). Ἀποστολόπουλος, *Κώνστας*, Μέρος τρίτο· Σημειογραφικὲς ἐφαρμογές (ὅπου παράθεση θέσεων σέ βυζαντινὴ σημειογραφία), σσ. 255 (παρ. 13, θέση μέ ὑπορροή καὶ ἕτερον παρακάλεσμα μαῦρο).

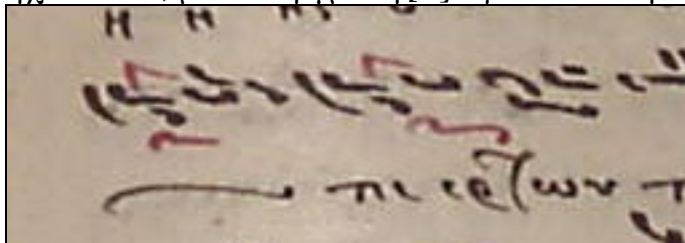

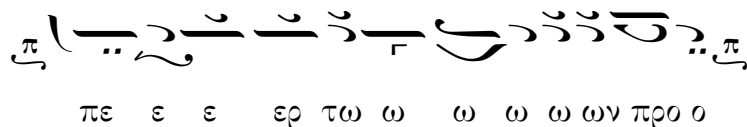
πού δέν ἔχει διαφορὰ ἀπὸ τήν ἐξήγηση τοῦ Χουρμουζίου⁸⁰³.

XVIII. Μέλος «Ὅσιε τρισμακάρ», Παπαδική – μάθημα Πέτρου Μπερεκέτη· ἦχος πλ. Β', μουσική φράση [I]πέρ τῶν θέση ἀντικενωκυλίσματος⁸⁰⁴.

Εἰκ. 44: Δοχ. 341, φ. 375r, στίχ. 8

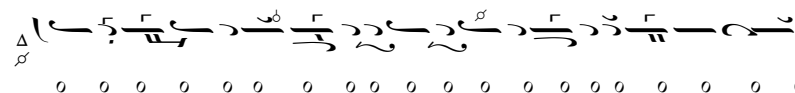
Ἐξήγηση τοῦ Νικολάου, Δοχ. 307, φ. 38r, στίχ. 7 – 8:

πού συμβαδίζει μέ τήν τοῦ Χουρμουζίου⁸⁰⁵.

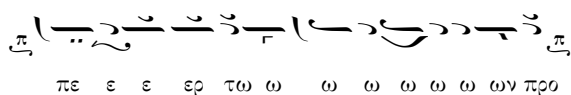
Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τή σύγκριση τῶν διαφόρων θέσεων, συμπεραίνουμε ὅτι ἡ ἐξήγηση τοῦ Νικολάου δέν παρουσιάζει διαφοροποίηση, ὅσον ἀφορᾷ τό μελικό περιεχόμενο. Ἡ βασική δομή τῶν θέσεων εἶναι ἴδια, ἓνα γεγονός τό ὁποῖο στοιχειοθετεῖ τήν ὁρθότητα τῆς ἐξηγητικῆς ἐργασίας τοῦ Νικολάου. Οἱ τρεῖς ἐξηγητές ἀκολουθοῦν τήν ἴδια παράδοση, ἀποκωδικοποιοῦν τά ἴδια σχήματα καί καταγράφουν τήν ἴδια μελωδία, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τίς ἐνδεχόμενες σημειογραφικές διαφορές πού ὑφίστανται μεταξύ τους.

⁸⁰³ ΜΠΤ 712, φ. 156v, στίχ. 4:

⁸⁰⁴ Πρβλ. Μαρμαρινός, *Εἰσαγωγή μουσικῆς*, σσ. 25, 26 (τὸ δὲ ἀντικενωκύλισμα σύνδετόν ἐστιν ἐκ τε τοῦ κυλίσματος καὶ ἀντικενώματος): Φιλοζένης, *Θεωρητικόν*, σ. 170 μετὰ μουσικοῦ παραδείγματος: Φιλοζένης, *Λεξικόν*, σ. 17 (μετὰ μουσικῶν παραδειγμάτων): Ψάχος, *Παρασημαντική*, σσ. 121, 124: Στάθης, *Ἐξήγησις*, σ. 64 (παρατίθεται μία θέση σέ βυζαντινὴ σημειογραφία καὶ πεντάγραμμο), σ. 104 (ὑπὸ τὸν ἀρ. 17α – β τῆς Concordanza, ἐπισήμανση μετὰ παραλλήλων σχολίων ἐξηγημένων θέσεων ἀντικενωκυλίσματος σέ ἐκδοσμένα μουσικά κείμενα): Ἀποστολόπουλος, *Κώνστας*, Μέρος τρίτο: Σημειογραφικὴς ἐφαρμογές (ὅπου παράθεση θέσεων σέ βυζαντινὴ σημειογραφία), σσ. 260 (παρ. 28, *Ἀντικενωκύλισμα* χωρὶς ἀνάλυση).

⁸⁰⁵ ΜΠΤ 712, φ. 156v, στίχ. 17:

3. Η σημειογραφία των εξηγήσεων

Όταν αναφερθήκαμε στην ταύτιση του μελικού περιεχομένου των θέσεων, δεχθήκαμε ότι η ταύτιση της δομής αφορά τό τελικό αποτέλεσμα, τό ακουσμα καί όχι τή σημειογραφική καταγραφή των εξηγήσεων. Στο τελευταίο αναφέρεται ή άλλη σχέση πού διέπει τίς εξηγήσεις των διαφόρων εξηγητών, ή σχέση της ομοιότητας υπό τήν έννοια του διαφορετικού καί ποικίλου τρόπου σημειογραφικής καταγραφής των μελικών περιόδων. Στόν τομέα αυτό τό έργο του Νικολάου Δοχειαρίτου παρουσιάζεται πλουσιότατο καί λίαν ενδιαφέρον, διότι υφίσταται μία σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ των εξηγήσεων του Δοχειαρίτη εξηγητή καί των άλλων εξηγητών. Η διαφορά έδράζεται στή σημειογραφική μορφή των εξηγήσεων, τήν όποία χαρακτηρίζει άλλοτε ή συνοπτικότητα της γραφής καί άλλοτε ή πλήρης αναλυτική παράθεση των μελικών μικρο - ομάδων πού αποτελούν τή θέση.

Έχουμε, λοιπόν, δύο κατευθύνσεις στή σημειογραφική καταγραφή του Νικολάου: α) τή συνοπτική καταγραφή, όπου ή εξήγηση είναι σημειογραφικά σχεδόν ίδια μέ αυτή των άλλων εξηγητών καί β) τήν αναλυτική καταγραφή κατά τήν όποία παρατηρούνται σημειογραφικές διαφοροποιήσεις.

α. Ο Νικόλαος ακολουθεί τή σημειογραφία των Κωνσταντι-νοπολιτών εξηγητών.

Σέ προηγούμενη παράγραφο έπισημάνθηκε ή συμβολή του Νικολάου στή διάδοση των εξηγήσεων των Γρηγορίου καί Χουρμουζίου. Πέρα από τό γεγονός της διάδοσης, είναι σχεδόν βέβαιο ότι ή έπαφή μέ τό εξηγητικό έργο των δύο διδασκάλων όδήγησε τό Νικόλαο, ακόμα καί έν είδει μαθητείας, στή μελέτη της δομής καί της σημειογραφικής αποτύπωσης των θέσεων, σύμφωνα μέ τή μέθοδο των Κωνσταντινουπολιτών διδασκάλων. Δέν είναι καθόλου τυχαίο τό γεγονός ότι τό εξηγημένο κείμενο της Λαύρας, ως πρώιμο έργο, παρουσιάζει μεγαλύτερη σημειογραφική ομοιότητα (κατά περίπτωση θέσεων) μέ τά κείμενα των δύο εξηγητών από όποιοδήποτε άλλο εξηγημένο κείμενο του Νικολάου⁸⁰⁶. Έπομένως, όταν άρχισε νά εργάζεται εξηγητικά είχε όπωσδήποτε σημείο αναφοράς τίς προϋπάρχουσες εξηγήσεις, ανεξάρτητα από τίς δυνατότητες πού πρόσφερε ή Νέα Μέθοδος γιά καταγραφή των διαφόρων ποικιλιμάτων καί έπιτηδεύσεων. Άλλά καί κατά τή διάρκεια μέχρι καί τό τέλος της εξηγητικής του δραστηριότητας, ό Νικόλαος έγκολπώθηκε τή μορφή των προγενέστερων έργασιών, χρησιμοποίησε τό προϋπάρχον υλικό καί τό ένέταξε δημιουργικά στό δικό του εξηγητικό έργο, δεδομένου ότι σημειογραφικές μορφές των εξηγήσεων Χουρμουζίου καί Γρηγορίου απαντώνται ανεξαιρέτως σέ όλους τούς εξηγητικούς κώδικες του Νικολάου,

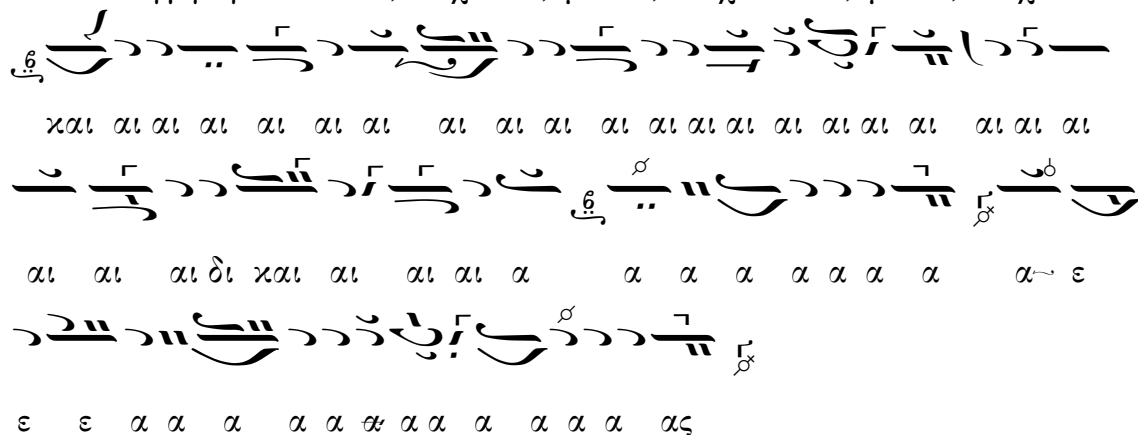
⁸⁰⁶ Φτάνει μονάχα να δεί κανείς τίς εξηγημένες θέσεις από τό κείμενο της Λαύρας καί νά τίς συγκρίνει μέ τίς ανάλογες θέσεις των Χουρμουζίου καί Γρηγορίου. Αυτή ή εργασία καταγράφηκε στίς προηγούμενες παραγράφους μέ σκοπό τήν απόδειξη της ταύτισης του μελωδικού περιεχομένου των θέσεων. Η έπιλογή τους, ώστόσο, έγινε αφού λήφθηκε ύπ' όψιν καί ή σημειογραφική τους μορφή.

όποιασδήποτε χρονολογίας, εξακριβωμένης ή πιθανολογούμενης και συνυπάρχουν με τή δική του σημειογραφική συμβολή στην καταγραφή τῶν θέσεων⁸⁰⁷.

Στά ἤδη προεκτεθέντα συγκριτικά παραδείγματα⁸⁰⁸ προσθέτουμε τά παρακάτω, στά ὁποῖα παρατηρεῖται, κατά τό μᾶλλον ἢ ἥττον, ὁμοιότητα γραφῆς μέ τούς ἄλλους ἐξηγητές:

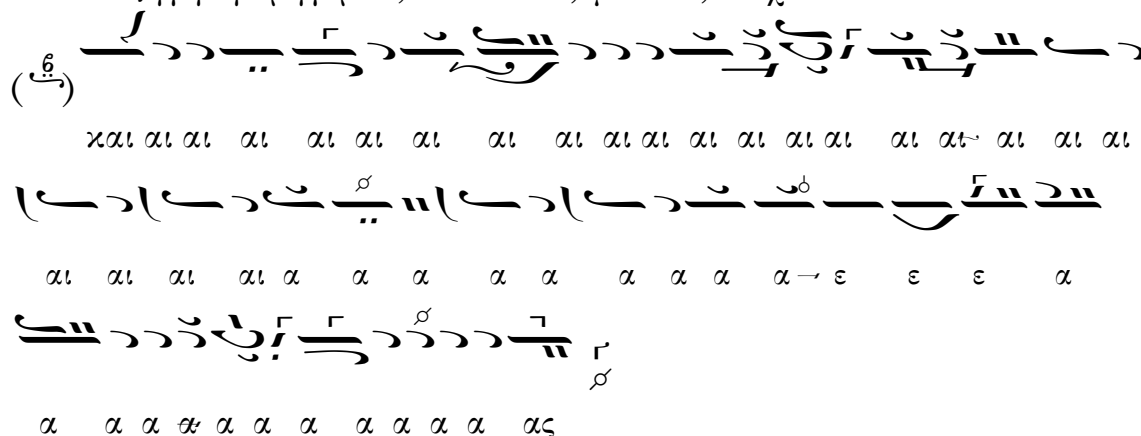
I. «Δεῦτε ἅπαντα τὰ ἔθνη», μουσική φράση [δι]καίας.

Ἐξήγηση Νικολάου, Δοχ. 461, φ. 24v, στίχ. 8 – 12, φ. 25r, στίχ. 1:

και αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι
αι αι αι δι και αι αι αι α α α α α α α α ε
ε ε α α α α α α α α α α α α ας

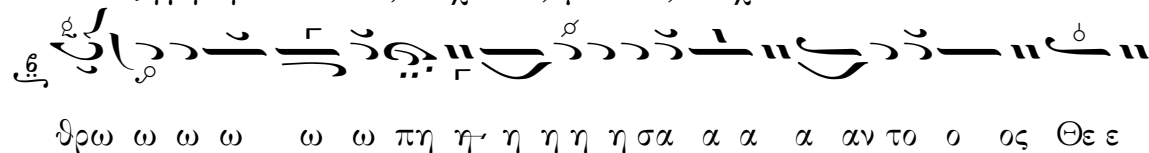
Ἐξήγηση Γρηγορίου, ΜΠΤ 746, φ. 107v, στίχ. 7 – 10:

και αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι
αι αι αι αι α α α α α α α α α ε ε ε α
α α α α α α α α α α α α ας

II. «Αὐγούστου μοναρχήσαντος», μουσική φράση [έναν]θρωπήσαντος

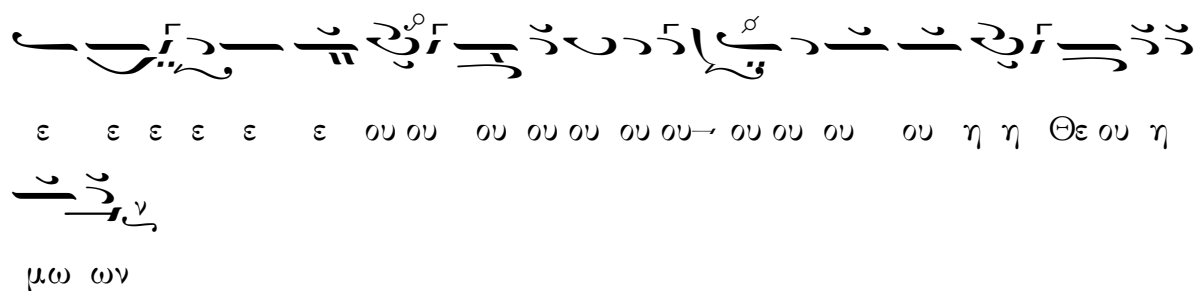
Ἐξήγηση Νικολάου, Δοχ. 469, φ. 249r, στίχ. 6 – 8:

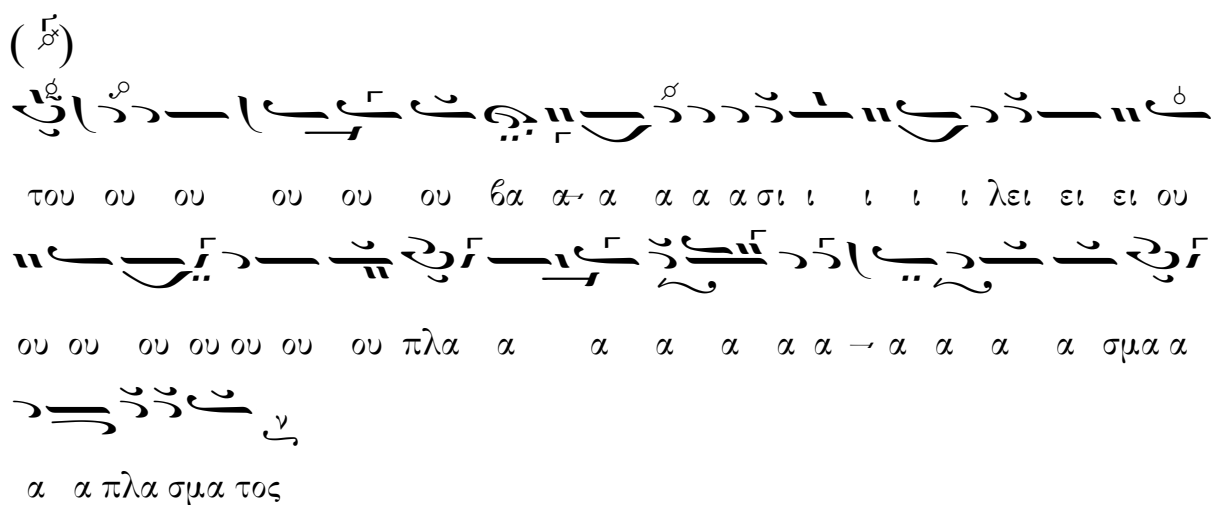
θρω ω ω ω ω ω πη η η η η σα α α α αν το ο ος Θε ε

⁸⁰⁷ Αυτό είναι ένα σημαντικό ζήτημα πού εξετάζεται στίς ἐπόμενες παραγράφους.

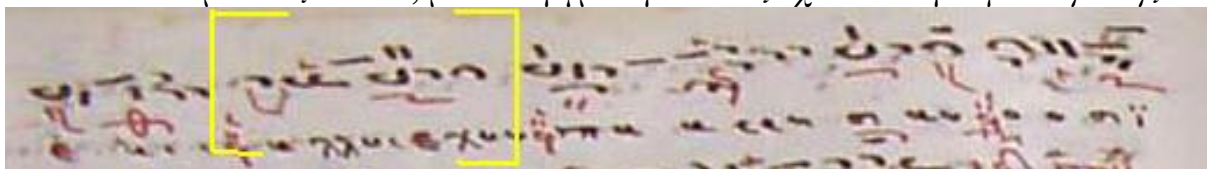
⁸⁰⁸ Βλ. στην προηγούμενη προγφ τίς θέσεις ἐπί τῶν φράσεων ἐν ξύλῳ, εἰς τοῦ Θεοῦ, ἐπιγόνους, σέ σημειογραφική ὁμοιότητα μέ τίς ἐξηγήσεις τῶν Χουρμουζίου καί Γρηγορίου. Τά παραδείγματα προέρχονται ἀπό κώδικες μεταγενέστερους τοῦ κειμένου τῆς Λαύρας καί εἶναι πιθανόν νά παρουσιάζουν ἐλάχιστες καί ἥσσονος σημασίας σημειογραφικές διαφοροποιήσεις, ἐνῶ ἡ βασική τους σημειογραφική τους μορφή παραμένει ὁμοία.

Ίδια θέση από τό «Δεῦτε ἅπαντα τὰ ἔθνη», μουσική φράση τοῦ βασιλείου πλάσματος,
Ἐξήγηση Χουρμουζίου, ΜΠΤ 750, φ. 72r, στίχ. 1 - 3:

III. «Χρυσέοις ἔπεσι», μουσική φράση ἀλλ' ὡς ἔχων θέση παρακλητικῆς.

Εἰκ. 42: Βιβλ. Χίου 180, φ. 77v, στίχ. 1

Ἐξήγηση Νικολάου, Δοχ. 355, φ. 93r, στίχ. 1 - 2:

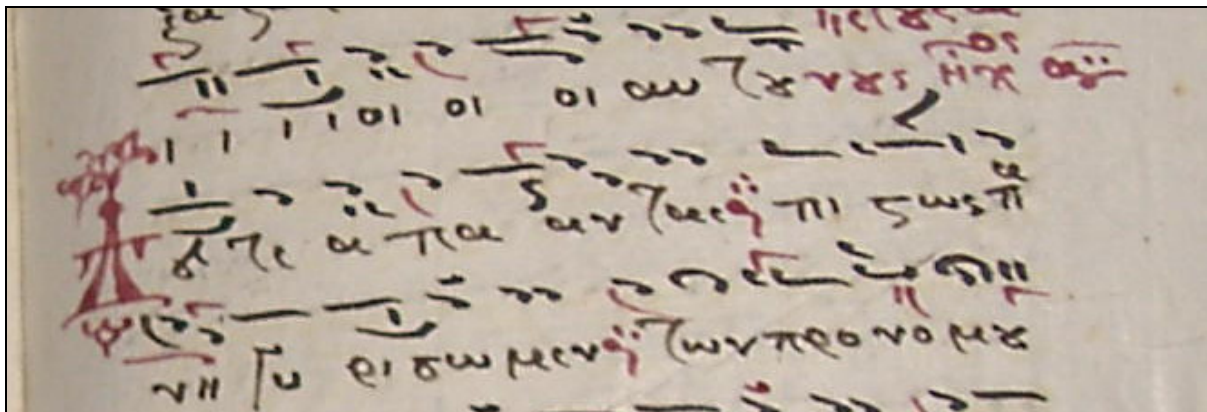
Ἐξήγηση Χουρμουζίου, ΜΠΤ 750, φ. 292r, στίχ. 12 - 13:

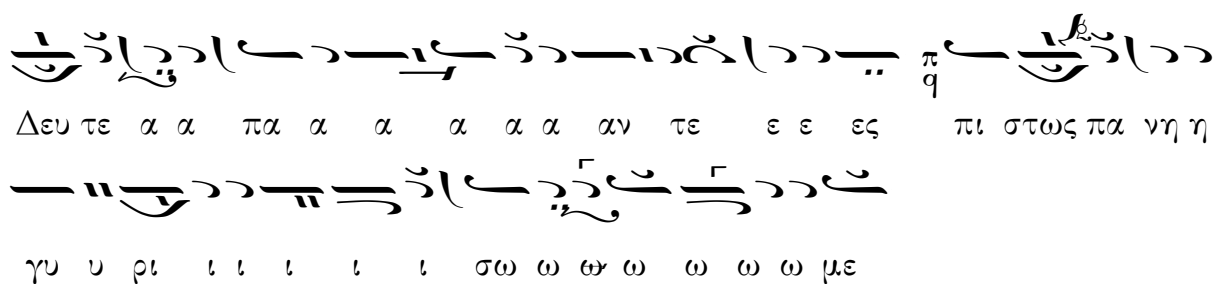
Τά παρακάτω παραδείγματα προέρχονται από τό δοξαστάριο τοῦ Ἰακώβου, ὅπως ἔχει καταγραφῆ ἀπό τό χέρι τοῦ Νικολάου⁸¹⁰:

ΠΑΡ. 1

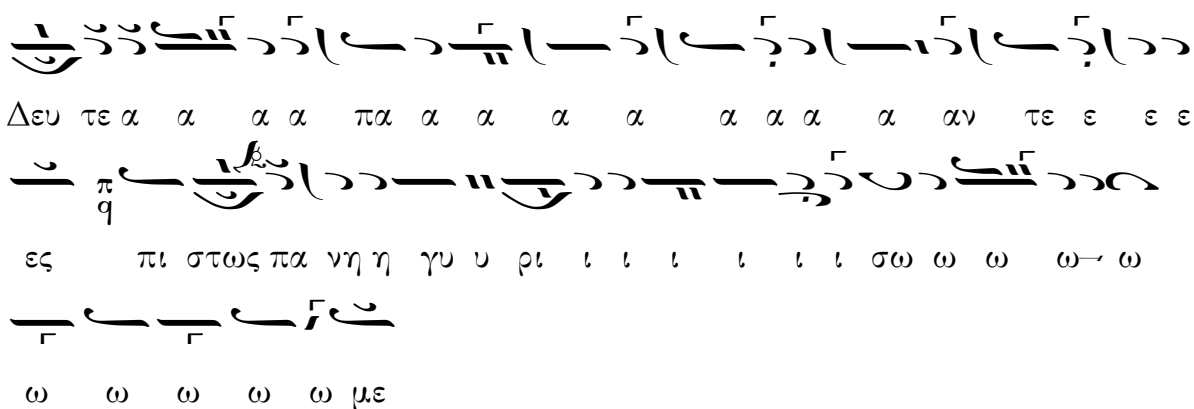

Εἰκ. 44: Δοχ. 365, φ. 38r, στίχ. 4 – 5

Ἡ ἐξήγηση Χουρμουζίου, Δοχ. 323, φ. 61v, στίχ. 8 – 10:

Ἐξήγηση Νικολάου, Χιλαν. 175 (889), φ. 104v, στίχ. 13 – 15:

Σημειογραφικές ἀντιστοιχίες

Χουρμούζιος

Νικόλαος

⁸¹⁰ Τέσσερις κώδικες περιέχουν τό δοξαστάριο τοῦ Ἰακώβου. Ὁ πρῶτος κώδικας Δοχ. 365 περιέχει τό δοξαστάριο τοῦ Ἰακώβου στήν πρωτότυπη γραφή, ὁ δεύτερος Δοχ. 323 περιέχει τήν ἐξήγηση τοῦ Χουρμουζίου καί οἱ τελευταῖοι δύο Χιλαν. 175 (889), Χιλαν. 78 (861) περιέχουν τήν ἐξήγηση τοῦ Νικολάου.

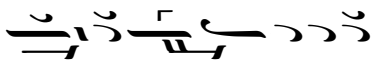
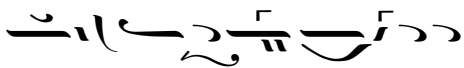

με ε ε ερ γα σω με θα α α α α α α α

Ἐξήγηση Νικολάου, Χιλίαν. 78 (861), φ. 38v, στίχ. 7 – 9:

Δε ε ε ε ε ε ευ τε ερ γα σω ω ω ω ω ω ω ω ω
ω ω ω ω με ε ε ερ γα σω ω με ε θα α α α α α α
α α α α α

Σημειογραφικές αντιστοιχίες

Χουρμούζιος	Νικόλαος
 <p>Δε ε ε ε ε ευ τε</p>	 <p>Δε ε ε ε ε ευ τε</p>

Παρατηρούμε ότι η βασική δομή του πρωτότυπου μέλους παραμένει αμετάβλητη και στίς δύο εξηγήσεις, ανεξάρτητα από τις σημειογραφικές καταγραφές των αναλύσεων των σημαδίων. Η αναλυτική καταγραφή σχετίζεται με την προσπάθεια του διά της γραφής προσδιορισμού των ποικιλιμάτων της προφορικής παράδοσης που απορρέουν από την ενέργεια των σημαδίων⁸¹¹, όπως

⁸¹¹ Σύμφωνα με τό Σ. Καρά τά *φωνητικά ποικίλματα* υποδηλούνται από τις *χειρονομίες* ήτοι τις *ἄφωνες ὑποστάσεις* και κάποιους *φωνητικούς χαρακτήρες*, περιλαμβάνουν τά *τσακίσματα*, *λυγίσματα* ἢ ἄλλες *ἐπιτηδευμένες μικρές κινήσεις* τῆς μελωδίας και παρίστανται στενογραφικά από τούς *φωνητικούς χαρακτήρες*, βλ. ὀρισμό και πλήρη παρουσίαση στό Καράς, *Θεωρητικόν Α'*, σσ. 180 – 219.

αὐτά ἐρμηνεύονται ἀπό τήν Παράδοση καί χαρακτηρίζουν τό Ἐκκλησιαστικό Μέλος⁸¹².

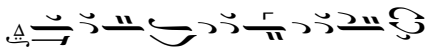
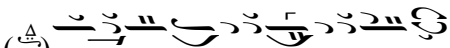

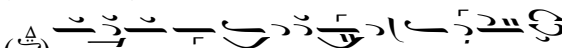
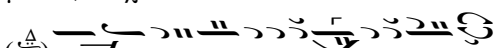

Παρακάτω παραθέτουμε τίς σημειογραφικές ἀντιστοιχίες τῶν ἤδη ἐκτεθέντων θέσεων.

---

⁸¹² Γιά τήν καταγραφή τῆς προφορικῆς παράδοσης, ἐδραζομένης ἐπί τῆς ἐνέργειας τῶν μουσικῶν χαρακτήρων, βλ. Καράς, Ἑρευνα, σ. 23, ὅπου ἀναφερόμενος στήν Ἐκκλησιαστική Μουσική Παράδοση γραπτή καί προφορική γράφει ὅτι «εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νά λάβωμεν ὑπ' ὄψιν προσέτι, καί τήν ἀδιάκοπον φωνητικήν παράδοσιν τῆς ψαλμωδίας – γραπτήν καί προφορικήν - ἥτις διέσωσε ζῶν τό περιεχόμενον τῶν μουσικῶν θέσεων καί γραμμῶν» καί «ὅπου δέ παρίστανται (οἱ θέσεις) εἴτε πλουτισμένοι διά χειρονομικῶν σημείων ἤ καί ἐξηγήσεων, ὡς ἔλεγον οἱ πρό ἡμῶν, καί ἀναλελυμένοι εἰς περισσοτέρους φωνητικούς χαρακτήρας, αἱ ἐξηγήσεις αὗται στηρίζονται εἰς τάς παρά τῶν θεωρητικῶν συγγραμμάτων μαρτυρουμένας ἐνεργείας τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτάς φωνητικῶν καί χειρονομικῶν σημαδίων».

Συγκριτικός πίνακας ἐξηγήσεων

I. Δοξαστικό «Δεῦτε ἅπαντα τὰ ἔθνη», μουσική φράση ξύλω

α. Κωνσταντινοπολίτικη ἐξήγηση	β. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 461
Γρηγορίου, ΜΠΤ 746, φ. 108v, στίχ. 1 – 2 ξυ υ υ υ υ λω ω ω ω ω λυ	φ. 26r, στίχ. 5 ξυ υ υ υ υ λω ω ω ω ω λυ
γ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 355	δ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Διον. 720
φ. 22r, στίχ. 6 – 7 ξυ υ υ υ υ λω ω ω ω ω λυ	φ. 23r, στίχ. 4 – 5 ξυ υ υ υ υ λω ω ω ω ω λυ
ε. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Βατ. 1359	στ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 469
ὅμοια μέ Δοχ. 355	φ. 50v, στίχ. 10 – 11 ξυ υ υ υ υ λω ω ω ω ω λυ
Σημειογραφικές ἀντιστοιχίες⁸¹³	
 υ υ υ υ υ	 λω ω ω

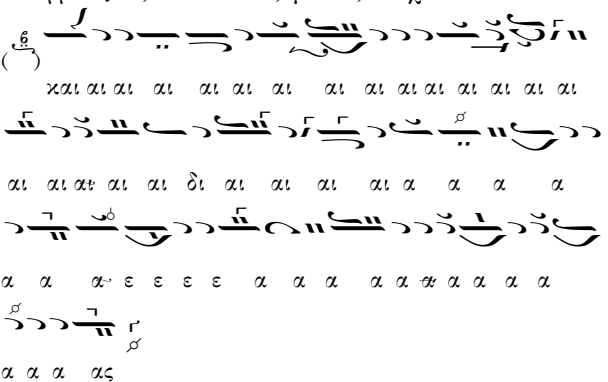
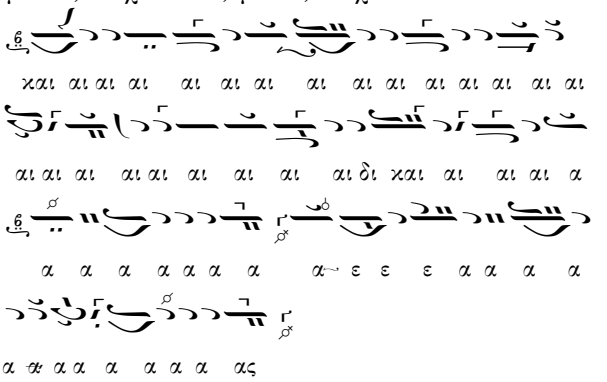

⁸¹³ Διευκρίνιση τῶν χρησιμοποιουμένων χρωμάτων: μπλέ = Κωνσταντινουπολίτικη ἐξήγηση· κόκκινο = ἐξήγηση Νικολάου· τὰ ὅμοια χρώματα ὑποδεικνύουν τίς σημειογραφικές ἀντιστοιχίες.

II. Δοξαστικό «Δεῦτε ἅπαντα τὰ ἔθνη», μουσική φράση δι' οὔ.

<p>α. Κωνσταντινοπολίτικη ἐξήγηση</p> <p>Χουρμουζίου, ΜΠΤ 750, φ. 71r, στίχ. 2 – 5</p> <p>δι ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου</p> <p>ου ου ε ε ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου</p> <p>ου</p>	<p>β. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπὸ τὸν Δοχ. 461</p> <p>φ. 21v, στίχ. 1 – 4</p> <p>δι ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου</p> <p>ου ου ου ου ε ε ε ου ου ου ου ου-ου ου</p> <p>ου ου ου ου ου ου</p>
<p>γ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπὸ τὸν Δοχ. 355</p> <p>φ. 18r, στίχ. 10 – 12, φ. 18v, στίχ. 1</p> <p>δι ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου</p> <p>ου ου ου ου ου ε ε ε ου ου ου ου ου</p> <p>ου ου ου ου ου ου δι ι ι ι ου ου</p>	<p>δ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπὸ τὸν Διον. 720</p> <p>φ. 18v – 19r, στίχ. 11 – 12, 1 – 2</p> <p>ὅμοια μέ τοῦ Δοχ. 355</p>
<p>ε. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπὸ τὸν Βατ. 1359</p> <p>σ. 17 στίχ. 11 – 13</p> <p>ὅμοια μέ τοῦ Δοχ. 355</p>	<p>στ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπὸ τὸν Δοχ. 469</p> <p>φ. 48v, στίχ. 1 – 3</p> <p>δι ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου</p> <p>ου ε ε ε ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου</p>

III. Δοξαστικό «Δεῦτε ἅπαντα τὰ ἔθνη», μουσική φράση [δι]καίας.

<p>α. Κωνσταντινοπολίτικη ἐξήγηση Χουρμουζίου, ΜΠΤ 750, φ. 72r, στίχ. 11 - 13</p> <p>και αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι δι αι αι αι αι α α α α α α ε ε ε α α α α α α α α α α α α ας</p>	<p>β. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 461 φ. 24v, στίχ. 8 - 12, φ. 25r, στίχ. 1</p> <p>και δι και αι αι αι α α α α α α α α α ε ε ε α α α α α α α α ας</p>
<p>γ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 355 φ. 21r, στίχ. 3 - 7</p> <p>και δι και αι αι αι αι αι α α α α α α α α α ε ε ε α α α α α α α α α α ας</p>	<p>δ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Διον. 720 φ. 21v, στίχ. 10 - 12</p> <p>και δι και αι αι αι α α α α α α α α α ε ε ε ε α α α α α α α α α α ας</p>

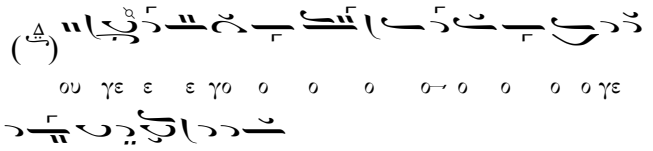
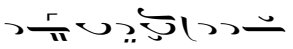
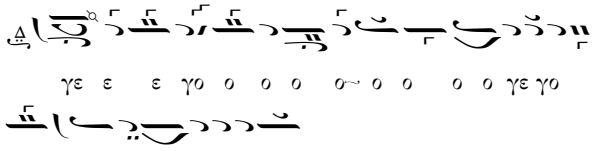

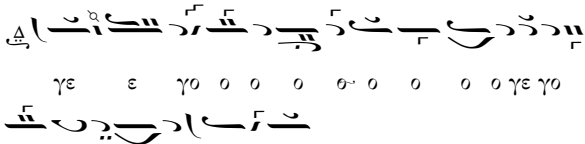
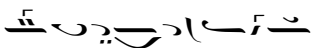
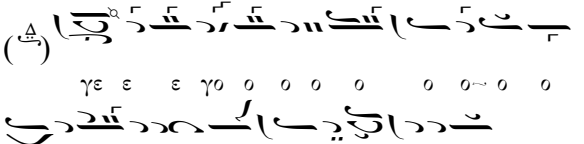

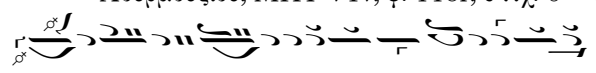
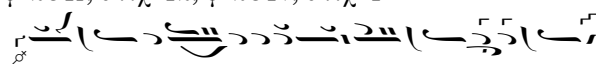
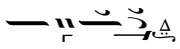
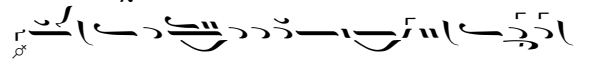
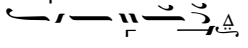
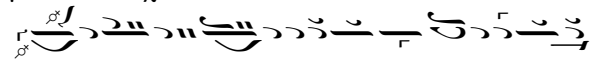

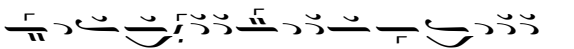
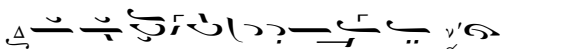

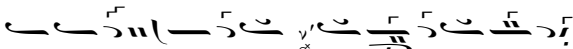
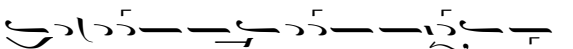
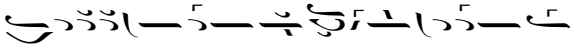
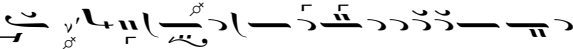
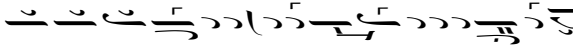

V. Δοξαστικό «Δεῦτε ἅπαντα τὰ ἔθνη», μουσική φράση [δι' οὗ] γέγονε.

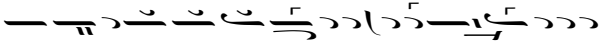
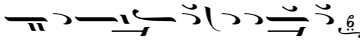
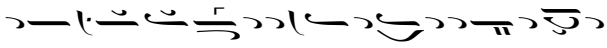
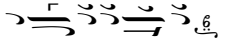

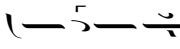
<p>α. Κωνσταντινοπολίτικη ἐξήγηση</p> <p>Χουρμουζίου, ΜΠΤ 750, φ. 71r, στίχ. 5 – 6</p> <p>(^Δ) </p> <p>ου γε ε ε γο ο ο ο ο ο ο ο γε</p> <p></p> <p>γο ο νε ε ε ε ε</p>	<p>β. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 461</p> <p>Δοχ. 461, φ. 21v, στίχ. 4 – 6</p> <p></p> <p>γε ε ε γο ο ο ο ο ο ο ο γε γο</p> <p></p> <p>ο νε ε ε ε ε ε</p>
<p>γ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 355</p> <p>φ. 18v, στίχ. 1 – 2</p> <p></p> <p>γε ε γο ο ο ο ο ο ο ο γε γο</p> <p></p> <p>ο νε ε ε ε ε ε εν</p>	<p>δ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Διον. 720</p>
<p>ε. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Βατ. 1359</p>	<p>στ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 469</p> <p>φ. 48v, στίχ. 3 – 4</p> <p>(^Δ) </p> <p>γε ε ε γο ο ο ο ο ο ο ο</p> <p></p> <p>ο ο γε ε γο ο νε ε ε ε ε ε</p>
<p>Σημειογραφικές ἀντιστοιχίες</p>	
<p> νε ε</p> <p> νε ε</p> <p>Ἀντιστοίχιση τῆς ἐνέργειας τῆς πεταστῆς μέ τόν ἔκτυπο τῆς βαρείας.</p>	<p> ε ε ε ε</p> <p> ε ε ε ε ε</p> <p>Διαφορετικές σημειογραφικές ἀποτυπώσεις τῆς καταληκτικῆς θέσης ἢ τρίτη συναντᾶται πολύ συχνά στίς ἀνάλογες θέσεις.</p>

		 ~ ε ε ε ε ε ε	
VI. Δοξαστικό «Αὐγούστου μοναρχήσαντος», μουσική φράση [πιστοί] ε οι			
α. Κωνσταντινοπολίτικη ἐξήγηση		β. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 461	
Χουρμουζίου, ΜΠΤ 747, φ. 115r, στίχ. 6 – 7 ~ ε ε ε ε οι οι οι οι οι θ4 οι οι οι οι οι οι		ὅμοια μέ Δοχ. 469	
γ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 355		δ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Διον. 720	
φ. 231r, στίχ. 12, φ. 231v, στίχ. 1 ~ ε οι οι οι οι οι θ4 οι οι οι οι οι πι ι ι ι στοι οι		ὅμοια μέ Δοχ. 355	
ε. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Βατ. 1359		στ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 469	
σ. 172 στίχ. 3 ~ ε οι οι οι οι οι θ4 οι οι οι οι οι οι οι χοι οι οι οι στοι οι		φ. 248v, στίχ. 11 – 12 ~ ε ε ε οι οι οι οι οι θ4 οι οι οι οι οι οι	
Σημειογραφικές ἀντιστοιχίες			
 ~ οι οι οι οι οι οι ~ οι οι οι οι οι πι ι ι ι στοι οι		Ἐπιτήδευση τῆς καταληκτικῆς φράσης.	

VII. Δοξαστικό «Δεῦτε ἅπαντα τὰ ἔθνη», μουσική φράση [βασιλε]ε.

α. Κωνσταντινοπολίτικη ἐξήγηση	β. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπὸ τὸν Δοχ. 461
<p>Χουρμουζίου, ΜΠΤ 750, φ. 73r, στίχ. 6 - 10</p> <p>(^{ζ'})</p> <p> γε ε ε ε ε ε ε ε γε ε ε </p> <p> ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε </p> <p> ε ε ε ε γε ε ε ε ε </p> <p> ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε </p> <p> ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε </p> <p> ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε </p> <p> ε </p>	<p>φ. 26v - 27r, στίχ. 8 - 12, 1 - 5</p> <p>(^{ζ'})</p> <p> ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε </p> <p> ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε </p> <p> ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε </p> <p> ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε </p> <p> ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε </p> <p> ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε </p> <p> ε ε ε ε ε </p>
<p>γ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπὸ τὸν Δοχ. 355</p> <p>φ. 22v - 23r, στίχ. 7 - 12, 1</p> <p>(^{ζ'})</p> <p> ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε </p>	<p>δ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπὸ τὸν Διον. 720</p> <p>φ. 23v, στίχ. 5 - 12</p> <p>(^{ζ'})</p> <p> ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε </p>

 <p>ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε</p> <p>ε ε Βα α α σι ι λε ευ</p>	 <p>ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε Βα α</p> <p>α α α σι ι λε ευ</p>
<p style="text-align: center;"><i>Σημειογραφικές αντιστοιχίες</i></p>	
 <p>ε ε ε ε</p> <p>ε ε ε ε ε</p>	<p>Ανάλυση του συνδέσμου.</p> <p>ε ε ε</p> <p>ε ε ε ε ε ε ε ε ε</p> <p>ε ε ε ε ε ε ε</p>
 <p>ε ε ε</p> <p>ε ε ε</p> <p>ε ε ε ε ε</p>	<p>Ευφραδέστερη αποτύπωση της θέσης του Χουρμουζίου με τό αντικένωμα και ἐν συνεχεία ἀνάλυση του αντικενώματος.</p> <p>ε ε ε</p> <p>ε ε ε ε ε</p>
 <p>ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε</p> <p>ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε</p> <p>ε ε ε ε ε ε ε</p> <p>ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε</p> <p>ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε</p>	<p>Διαδοχική ἀνάλυση τῶν κλασμάτων με «σπάσιμο» τῶν φθόγγων καὶ χρόνων. Καταγραφή μιᾶς ἀκόμη ἐρμηνείας τοῦ ὀλίγου με κλάσμα.</p> <p>ε ε</p> <p>ε ε ε ε</p>

Ἐπιτήδευση τῆς καταληκτικῆς φράσης με ἀνάλυση τοῦ κλάσματος καὶ τῆς δίφωνης ἀνάβασης.

Ἀναλυτικὴ ἀποτύπωση τοῦ ὀλίγου με κλάσμα καὶ ψηφιστό.

Ἀνάλυση τοῦ κλάσματος (τζακίσματος) με καθοδική - ἀνοδική κίνηση τῆς μελωδίας.

<p>ε ε ε ε ε ε ε ε ε</p>	
<p> ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε </p>	<p> Ανάλυση του συνδυασμού βαρείας και ψηφιστού. Ba α α σι ι λε ευ Ba α α α α σι ι λε ευ </p>
	<p> α α α α α </p> <p>Συνήθης ανάλυση του όμαλου.</p>

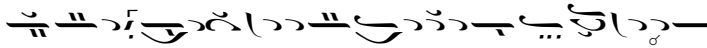
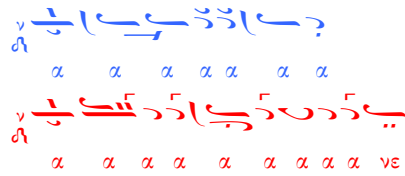
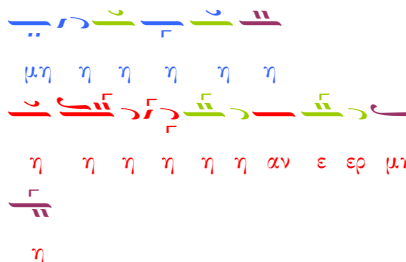
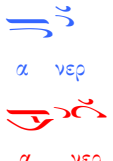

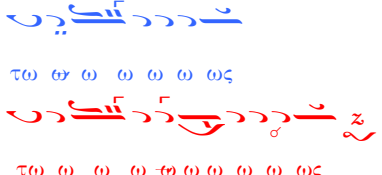

ΙΧ. Δοξαστικό «Αὐγούστου μοναρχήσαντος», μουσική φράση [έναν]θρῶπήσαντος.

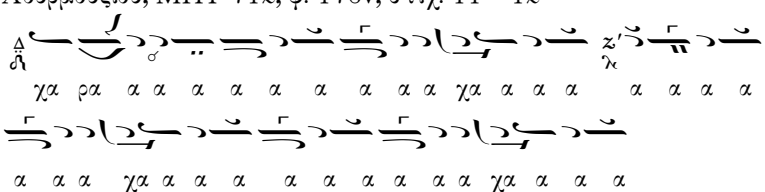
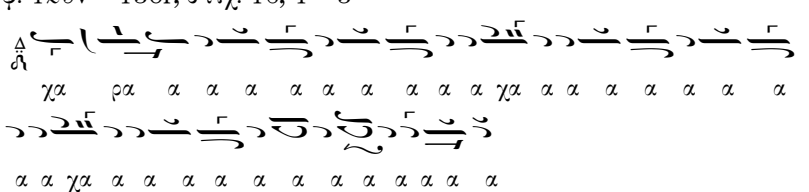
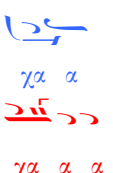
<p>α. Κωνσταντινοπολίτικη ἐξήγηση</p> <p>Γρηγορίου ΜΠΤ 755, φ. 86v, στίχ. 1 - 3</p> <p>(^Δ)</p> <p>ϑρω ω ω ω ω ω πη η η η η σα α α α αν το ος Θε</p> <p>ε ε ε ε ε ε ε ου ου ου ου ου ου ου ου ου η η η</p> <p>η η η Θε ε ου ου ου ου ου ου η μων</p>	<p>β. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 461</p> <p>φ. 215v - 216r, στίχ. 11 - 12, 1 - 4</p> <p>ϑρω ω ω ω ω ω ω ω πη η η η η σα α α α αν</p> <p>το ο ος Θε ε ε ε ε ε ε ου ου ου ου ου ου ου ου ου</p> <p>ου ου ου ου η η η η η η Θε ε ου ου ου ου ου η μω ων</p>
<p>γ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 355</p> <p>ὅμοια μέ Δοχ. 461</p>	<p>δ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Διον. 720</p> <p>φ. 145v, στίχ. 1 - 4</p> <p>ϑρω ω ω ω ω ω πη η η η η σα α α α αν το ο ος Θε ε</p> <p>ε ε ε ε ε ε ου ου ου ου ου ου ου ου ου η η η η η</p> <p>μω ων</p>
<p>ε. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Βατ. 1359</p> <p>ὅμοια μέ Δοχ. 461</p>	<p>στ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 469</p> <p>φ. 249r, στίχ. 6 - 8</p> <p>ϑρω ω ω ω ω ω πη η η η η σα α α α αν το ο ος Θε ε</p> <p>ε ε ε ε ε ε ου ου ου ου ου ου ου ου ου η η η Θε ου η</p>

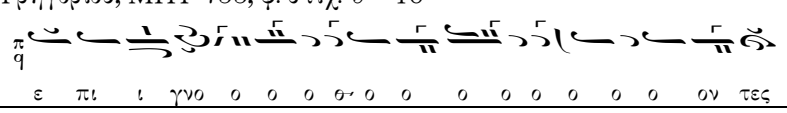
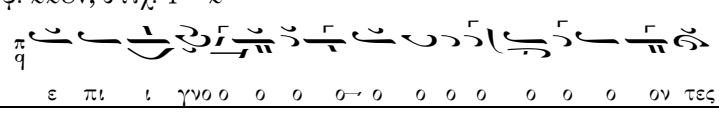
	 <p>η η νε ε α νερ μη η νε ε ε ε ε ευ τω ω ω ω ω</p>	
Σημειογραφικές αντιστοιχίες		
 <p>α α α α α α α α α α α α α α νε</p>	<p>Καταγραφή της θέσης με την ανάλυση του όμαλου διά του «κρυφού» υπερκείμενου φθόγγου (Δι), του κλάσματος δι' αντικενώματος και της βαρείας - ἴσου διά πεταστής και ἀποστροφού, με σκοπό τή μετατροπή της «γραμμικής» μελωδίας σέ κυκλοτερή μελική δίνη.</p>	 <p>μη η η η η η η η η η η η αν ε ερ μη η</p> <p>Ανάλυση του τελευταίου χρόνου της διπλής με τόν υπερκείμενο φθόγγο· ανάλυση του κλάσματος καταγραφή των κεντημάτων κατά τέτοιο τρόπο ώστε νά προφέρονται ένωμένα.</p>
 <p>α νερ α νερ</p>	<p>Ανάλυση του αντικενώματος.</p>	 <p>ε ευ ε ευ</p> <p>Καταγραφή της δίφωνης ανάβασης του κεντήματος ένωμένως και άχωρίστως.</p>
 <p>τω ω ω ω ω ω ως τω ω ω ω ω ω ω ως</p>	<p>Ανάλυση του τελευταίου χρόνου της διπλής.</p>	

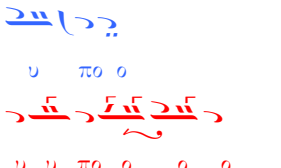
XII. Μάθημα «Ἐν τῇ μεταστάσει σου», μουσική φράση *χαρά*:

α. Κωνσταντινοπολίτικη ἐξήγηση	Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 307
Χουρμουζίου, ΜΠΤ 712, φ. 176v, στίχ. 11 – 12 	φ. 129v – 130r, στίχ. 16, 1 – 3
Σημειογραφικές ἀντιστοιχίες	
 <p>Ανάλυση τοῦ ὁμαλοῦ.</p>	

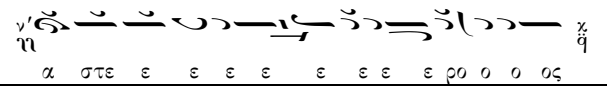
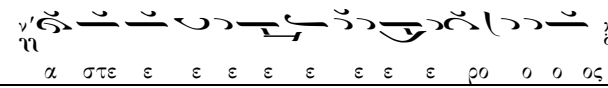
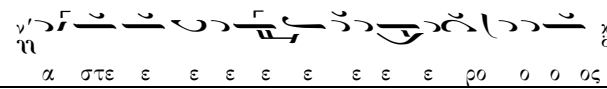
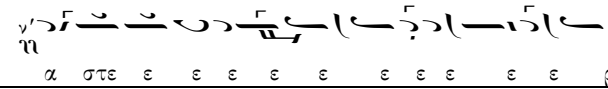

XIII. Δοξαστικό «Μάγοι Περσῶν», μουσική φράση *ἐπιγνῶντες*:

α. Κωνσταντινοπολίτικη ἐξήγηση	β. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 461
Γρηγορίου, ΜΠΤ 755, φ. στίχ. 9 – 10 	φ. 228v, στίχ. 1 – 2
γ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 355	δ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Διον. 720

	<p>Ανάλυση του ψηφιστού κεχωρισμένως καί τῆς ἀποστροφῆς μετὰ κλάσματος μέ ἴσο καί ἐγγχρονῇ ἀπόστροφο.</p>		<p>Ανάλυση τῆς θέσης τοῦ ὀλίγου (δίκεν ὀξείας) καί τῆς ἐνέργειας τῆς διπλῆς.</p>
---	---	---	--

XV. Δοξαστικό «Μάγοι Περσῶν», μουσική φράση Ἀστέρος.

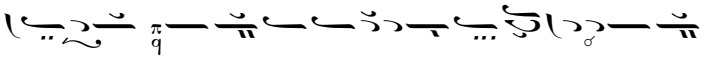
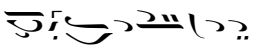

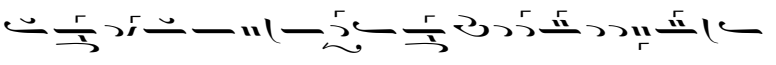
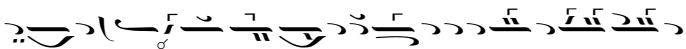
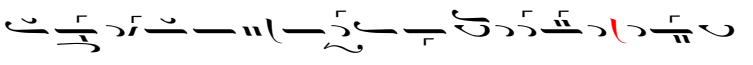
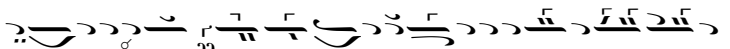
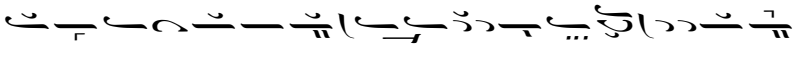
α. Κωνσταντινοπολίτικη ἐξήγηση	β. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 461
Χουρμουζίου, ΜΠΤ 747, φ. 120ν, στίχ. 8	φ. 229r, στίχ. 1 – 2
	
γ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 355	δ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Διον. 720
φ. 245r, στίχ. 5 – 6	φ. 157r, στίχ. 11 – 12
	
ε. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Βατ. 1359	στ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 469
σ. 186 στίχ. 14, ὅμοια μέ Δοχ. 355	φ. 255v, στίχ. 15, ὅμοια μέ Δοχ. 461
Σημειογραφικές ἀντιστοιχίες	
 <p>Ἀνάλυση τῆς τρίφωνης κατάβασης μέ ἀπόστροφο καί ὑπορροή.</p>	 <p>Πλήρης ἀνάλυση τῆς φράσης μέ ἀνάλυση τοῦ ὁμαλοῦ, τοῦ ἀντικενώματος καί τῆς ἀποστροφῆς μετὰ κλάσματος.</p>

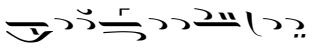
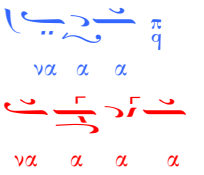
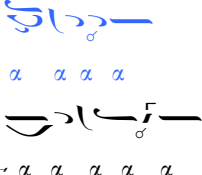
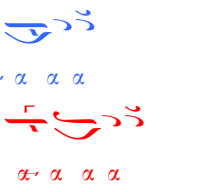

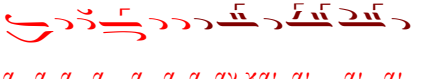

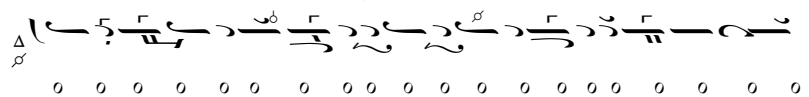
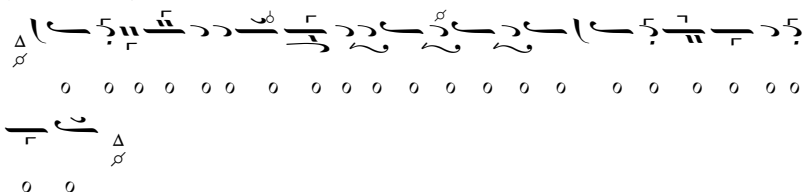
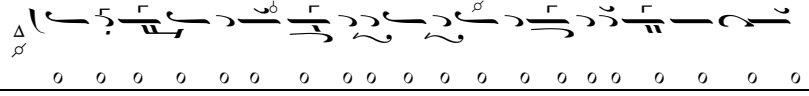

XVII. Δοξαστικό «Μάγοι Περσῶν», μουσική φράση *σμήνναν καὶ*:

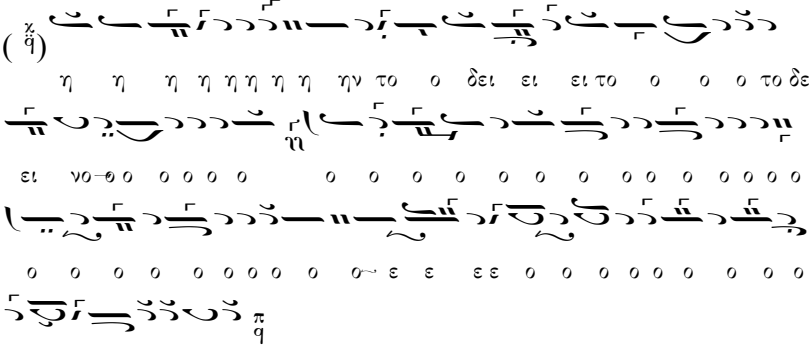
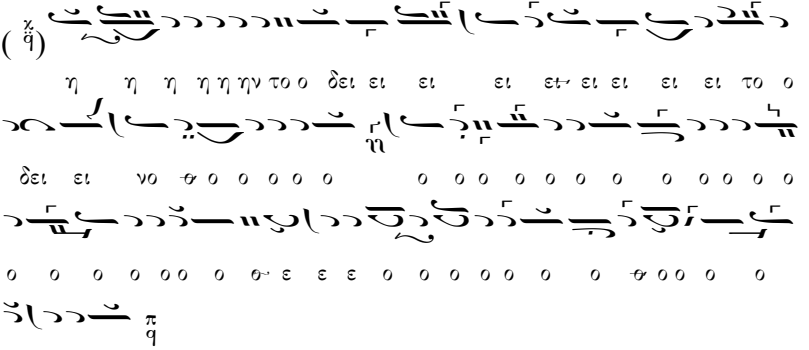

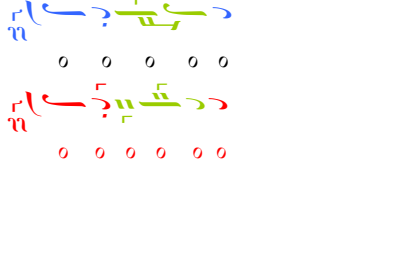
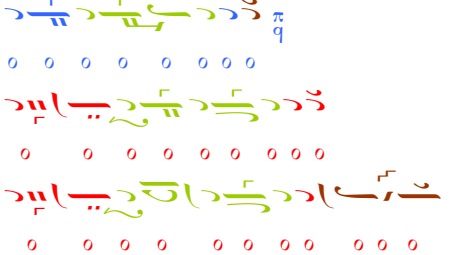
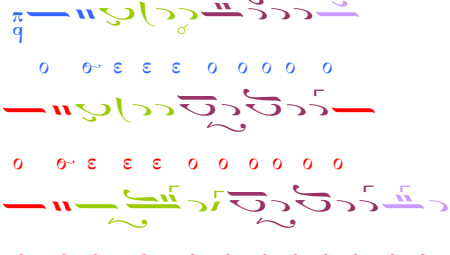
<p>α. Κωνσταντινοπολίτικη ἐξήγηση Χουρμουζίου, ΜΠΤ 747, φ. 121r, στίχ. 3 - 4</p> <p>(π)</p> <p>να α α α α α και σμυ υ υρ να α α α α α α</p> <p>α α α α αν και αι</p>	<p>β. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπὸ τὸν Δοχ. 461 φ. 229v, στίχ. 9 - 11</p> <p>(π)</p> <p>να α α α α α α α α και αι σμυ υ υ υρ να</p> <p>α α α α α α α α αν και αι</p>
<p>γ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπὸ τὸν Δοχ. 355 φ. 246r, στίχ. 2 - 5</p> <p>(π)</p> <p>να α α α α α α α α α και αι σμυ υ υ υρ να</p> <p>α α α α α α α α αν και αι αι αι</p>	<p>δ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπὸ τὸν Διον. 720 φ. 158r, στίχ. 2 - 5</p> <p>(π)</p> <p>να α α α α α α α α α και αι σμυ υ υ υρ να</p> <p>α α α α α α α α αν και αι αι αι</p>
<p>ε. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπὸ τὸν Βατ. 1359 σ. 187 στίχ. 12 - 14, ὁμοια μέ Δοχ. 355</p>	<p>στ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπὸ τὸν Δοχ. 469 φ. 256r, στίχ. 12 - 13</p> <p>(π)</p> <p>να α α α α α α α και σμυ υ υρ να α α α α α</p>

			→ α α α α α α αν και αι
<i>Σημειογραφικές αντιστοιχίες</i>			
	Ανάλυση της διπλής μετά συνδέσμου.		Ανάλυση της πεταστής μετά κλάσματος με ψηφιστό και απόστροφο.
		→ α α α α α α	
	Σημειογραφική αποτύπωση της ενέργειας του ψηφιστού.		Ανάλυση της απλής ακολουθουμένης από ψηφιστό. Ανάλυση της θέσης του ολίγου μετά βαρείας (δίκην ὀξείας) και της διπλής.
		→ α α α α α α αν και αι	
			α α α α α α αν και αι αι αι

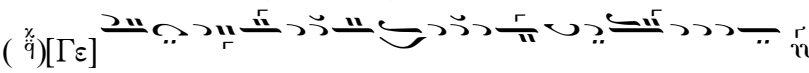
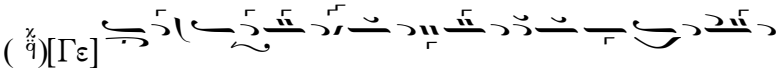
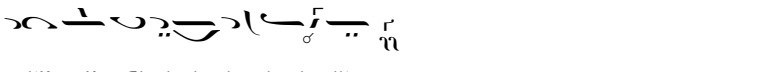
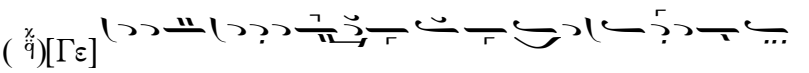

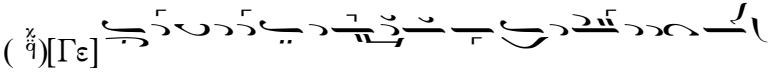

XVIII. Μάθημα «Όσιε Πάτερ», μουσική φράση Ό[σιε]:

α. Κωνσταντινοπολίτικη εξήγηση	Έξήγηση Νικολάου από τόν Δοχ. 307
Χουρμουζίου, ΜΠΤ 712, φ. στίχ. 4 	φ. 38r, στίχ. 7 - 8
β. Κωνσταντινοπολίτικη εξήγηση	
Γρηγορίου, Πανδέκτη 3, σ. 361 στίχ. 9 - 10 	
<i>Σημειογραφικές αντιστοιχίες</i>	

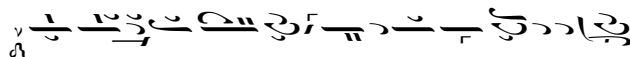
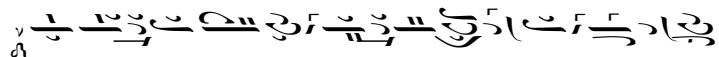
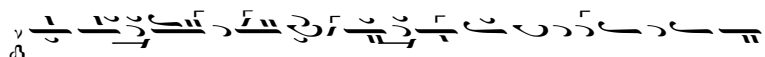

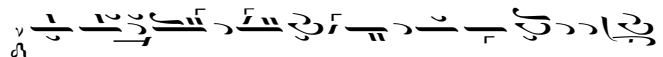

<p>ε. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπὸ τὸν Διον. 766</p> <p>σς. 154 - 155 στίχ. 11 - 14, 1</p> <p>το δει νο ον</p>	<p>στ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπὸ τὸν Δοχ. 469</p> <p>φ. 237v, στίχ. 7 - 11</p> <p>το δει νο ον</p>
<p>Σημειογραφικὲς ἀντιστοιχίες</p>	
 <p>το δει νο ον</p>	<p>Ἀνάλυση τοῦ ἴσου μετὰ κεντημάτων καὶ ψηφιστοῦ· ἡ τρίτη μελωδική γραμμὴ, ἐπιτηδευμένη ἀνάλυση τῶν ἀποστροφῶν.</p> <p>το δει νο ον</p>
 <p>το δει νο ον</p>	<p>Ἀνάλυση τοῦ ὁμαλοῦ καὶ ἐπιτήδευση στὴν καταγραφή τῆς ἀποστροφῆς μετὰ κλάσματος.</p> <p>το δει νο ον</p>

XX. Ίδιόμελον «Ἐξεπλήττετο», μουσική φράση Γέννησιν.

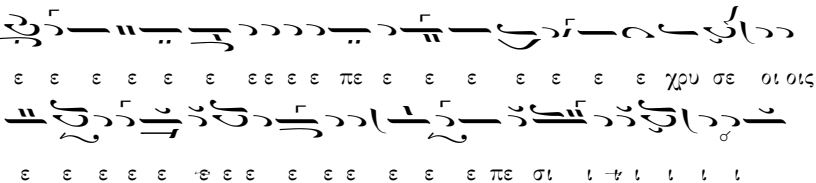
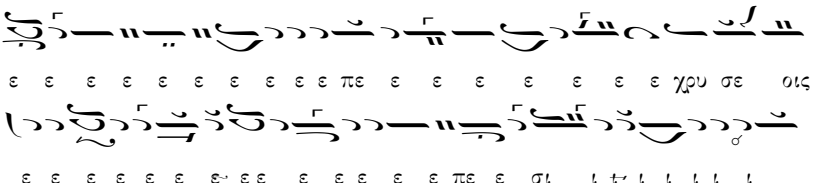
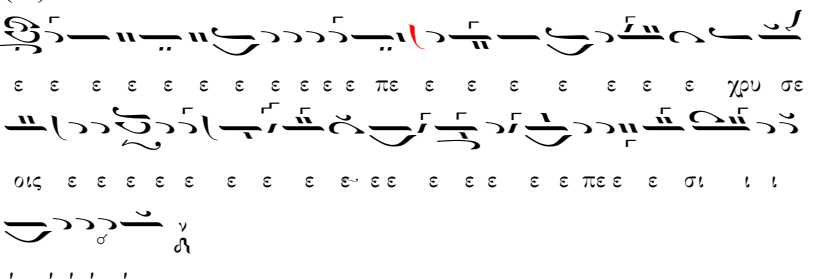
α. Κωνσταντινοπολίτικη ἐξήγηση	β. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 461
Γρηγορίου, ΜΠΤ 755, φ. 74r, στίχ. 8 – 9 εν νη η η η η η η η την Γεννη η σι ι ι ι ι ν	Δέν ὑπάρχει καταγεγραμμένο
γ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 355	δ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Διον. 720
Δέν ὑπάρχει καταγεγραμμένο	φ. 135v, στίχ. 7 – 9 ~ ε ε ε ε εν νη η η η η η η η η την Γε εν νη η σι ι ι ι ι ι ν
ε. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Διον. 766	στ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 469
σ. 155 στίχ. 10 – 11 ~ ε ε ε ε εν νη η η η η η η την Γε εν νη η σι ι ι ι ι ν	φ. 239r, στίχ. 3 ~ ε ε ε ε εν νη η η η η η η την Γε εν νη η σι ι ι ι ι ι ν
Σημειογραφικές ἀντιστοιχίες	
 εν νη	Ἐπιτήδευση στήν ἐρμηνεία τοῦ συμπλέγματος ἀποστροφῶν – κεντημάτων ἀνάλυση τῆς διπλῆς.

 ε ε εν νη η	
--	--

XXI. Δοξαστικό «Χρυσέοις ἔπεσι», μουσική φράση χρυσέοις.

α. Κωνσταντινοπολίτικη ἐξήγηση Χουρμουζίου, ΜΠΤ 750, φ. 291r, στίχ. 4 Χρυ σε ε ε ε οι οι οι οι οι οτ- οι οι οις ε	β. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπὸ τὸν Δοχ. 461 φ. 113r, στίχ. 11 – 12 Χρυ σε ε ε ε οι οι οι οτ- οι οι οι οι οι οι οις ε
γ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπὸ τὸν Δοχ. 355 φ. 90v, στίχ. 5 – 6 Χρυ σε ε ε ε ε οι οι οι οι οτ- οι οι οι οι οι οι οις ε	δ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπὸ τὸν Διον. 720
ε. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπὸ τὸν Βατ. 1359	στ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπὸ τὸν Δοχ. 469 φ. 145r, στίχ. 6 Χρυ σε ε ε ε ε οι οι οι οι οι οτ- οι οι οις ε
Σημειογραφικὲς ἀντιστοιχίαι	
 σε ε ε ε ε σε ε ε ε ε	<p>Ἀνάλυση τοῦ ἴσου μέ τό κλάσμα καί ἀποτύπωση τοῦ ἐλαφροῦ μέ ὑπορροή.</p>

XXII. Δοξαστικό «Χρυσέοις ἔπεσι», μουσική φράση ἔπει:

<p>α. Κωνσταντινοπολίτικη ἐξήγηση Χουρμουζίου, ΜΠΤ 750, φ. 291r, στίχ. 4 – 6</p> <p>(⁶λ)</p> 	<p>β. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 461 φ. 113v, στίχ. 1 – 4</p> <p>(^πη)</p>
<p>γ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 355 φ. 90r, στίχ. 6 – 9</p> <p>(^Αλ)</p> 	<p>δ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Διον. 720</p>
<p>ε. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Βατ. 1359</p>	<p>στ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 469 φ. 145r, στίχ. 6 – 9</p>

	<p>(⁶κ)</p> <p>ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε πε ε ε ε ε ε ε ε χρυ</p> <p>σε οίς ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε πε ε ε σι ι ι ι ι</p> <p>ι ι ι ι ι</p>
<i>Σημειογραφικές αντιστοιχίες</i>	
<p>ε ε ε ε ε</p> <p>ε ε ε ε ε ε</p>	<p>Ανάλυση τῆς ἐνέργειας τοῦ ὁμαλοῦ.</p> <p>ε ε ε ε ε</p> <p>ε ε ε ε ε</p>
<p>ε ε ε ε ε ε</p>	<p>Ανάλυση τοῦ συνδυασμοῦ πεταστῆς καὶ ἀντικενώματος.</p> <p>ε ε ε ε ε</p> <p>ε ε ε ε ε</p>

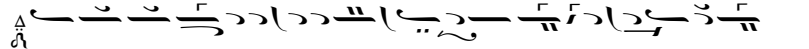
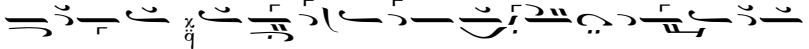

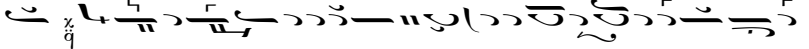
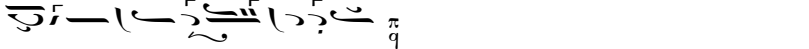

XXIII. Δοξαστικό «Χρυσέοις ἔπεσι», μουσική φράση [τὴν] τοῦ Θεοῦ.

α. Κωνσταντινοπολίτικη ἐξήγηση	β. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπὸ τὸν Δοχ. 461
<p>Χουρμουζίου, ΜΠΤ 750, φ. 291r, στίχ. 11 – 14</p> <p>του ου ου ου Θε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε</p> <p>ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε την του ου Θε ε ου ου ου ου ου</p> <p>ου ου ου ου ου ε ε ου ου ου ου ου ου ου ου ου</p> <p>ου ου</p>	<p>φ. 113v – 114r, στίχ. 12, 1 – 7</p> <p>την του ου ου ου Θε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε</p> <p>ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε του ου Θε ε ου ου ου ου ου ου</p> <p>ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ε ε ε ου ου ου ου</p> <p>ου ου ου ου ου ου του ου ου Θε ε ου ου</p>

XXIV. Δοξαστικό «Χρυσέοις ἔπεσι», μουσική φράση θεόσοφε

<p>α. Κωνσταντινοπολίτικη ἐξήγηση</p> <p>Χουρμουζίου, ΜΠΤ 750, φ. 292r, στίχ. 8 - 12</p> <p> </p>	<p>β. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 461</p> <p>φ. 116r - 116v, στίχ. 9 - 12, 1- 4</p> <p> </p>
<p>γ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 355</p> <p>φ. 92v, στίχ. 5 - 12</p> <p> </p>	<p>δ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Διον. 720</p> <p></p>

π q			
ε. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Βατ. 1359		στ. Ἐξήγηση Νικολάου ἀπό τόν Δοχ. 469	
		<p>φ. 146r, στίχ. 3 - 4</p> <p> $\delta\epsilon$ σ $\sigma\sigma$ σ σ $\delta\epsilon$ σ σ $\sigma\sigma$ $\phi\epsilon$ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ </p> <p> ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ </p> <p> ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ </p> <p> ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ </p> <p> ϵ ϵ $\delta\epsilon$ σ σ σ $\sigma\sigma$ $\phi\epsilon$ </p>	
Σημειογραφικές αντιστοιχίες			
 $\sigma\sigma$ σ σ $\delta\epsilon$ $\sigma\sigma$ σ σ $\delta\epsilon$	<p>Ανάλυση τοῦ κλάσματος μέ κυματισμό πού προκαλεῖται ἀπό τό σύνδεσμο.</p>	 $\phi\epsilon$ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ $\phi\epsilon$ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ	<p>Αποτύπωση τῆς ἐνέργειας τοῦ ψηφιστοῦ «κεχωρισμένως».</p>
 ϵ ϵ ϵ $\sim$ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ	<p>Ανάλυση τοῦ κλάσματος καί τῆς ἐνέργειας τοῦ ψηφιστοῦ.</p>	 ϵ $\chi\epsilon$ ϵ ϵ ϵ $\chi\epsilon$ ϵ	<p>Ἐπιτήδευση στή θέση ἀπόστροφος – κεντήματα διάσπαση τῶν ὑποκρυπτόμενων φθόγγων τοῦ ἐλαφροῦ σέ συνδυασμό μέ τή διπλή.</p>
 ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ	<p>Ανάλυση τῆς ἐνέργειας τοῦ ὀλίγου ὑπολογιζομένου ὡς ὀξεῖας.</p>	 ϵ ϵ ϵ $\delta\epsilon$ σ $\sigma\sigma$ $\phi\epsilon$ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ ϵ	<p>Ανάλυση τῆς καταληκτικῆς φράσης.</p>

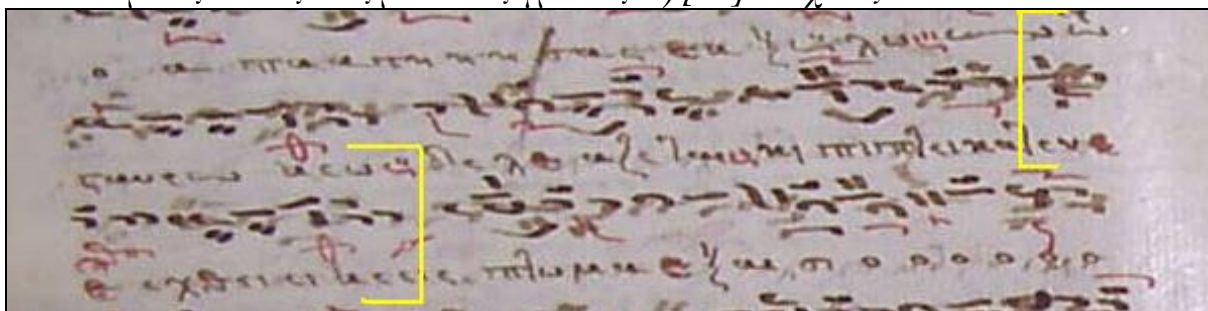
Από τή συγκριτική παράθεση τών παραδειγμάτων διαπιστώθηκε: α) ὅτι οἱ σημειογραφικές παραλλαγές τών θέσεων καί ὑποστάσεων ἐναλλάσσονται στούς διαφορετικούς κώδικες καί σηματοδοτοῦν διαφορετικές «ἐκδόσεις» ἐξηγημένου κειμένου. Τό κείμενο τοῦ δοξαστικοῦ πχ. τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στόν κώδ. Δοχ. 469 διαφέρει σημειογραφικά (κατά περίπτωση) ἀπό τά ἀντίστοιχα κείμενα τών κωδ. Δοχ. 461, Δοχ. 355 καί Διον 720⁸¹⁴, χωρίς ἡ διαφορά νά ἀλλοιώνει τό βασικό ἄκουσμα τῆς μελωδίας καί νά παρουσιάζει διαφορετικό μέλος ἀπό αὐτό πού πρέπει νά ὑφίσταται. Αὐτό ἐπισημάνθηκε σέ ὅλα τά κείμενα πού ἐξετάστηκαν στήν παρούσα μελέτη.

Ἐπίσης, διαπιστώθηκε: β) ὅτι οἱ σημειογραφικές παραλλαγές ὑφίστανται ἀκόμα καί μέσα στό ἴδιο κείμενο, ὅταν παρίσταται ἀνάγκη νά ἐξηγηθεῖ ἡ ἴδια θέση πολλαπλῶς. Τό συμπέρασμα αὐτό προῆλθε ἀπό τή συγκριτική ἐξέταση θέσεων ἀπό τά δύο δοξαστικά πού χρησιμοποιήθηκαν καί παραπάνω⁸¹⁵. Οἱ θέσεις ἔχουν ἤδη παρουσιαστεῖ καί μεμονωμένα. Τά κατωτέρω παραδείγματα περιλαμβάνουν ὅλες τίς ἐπιλεγμένες ὅμοιες θέσεις καί ἀποδεικνύουν τή σημειογραφική ποικιλομορφία μέσα στό ἴδιο κείμενο:

1. Δοξαστικό «Δεῦτε ἅπαντα τὰ ἔθνη», ἦχος Β΄

Ι. Θέση κρατήματος, οὐρανίσματος, ἔσω θεματισμοῦ (στή βαθυμίδα τοῦ Γα)

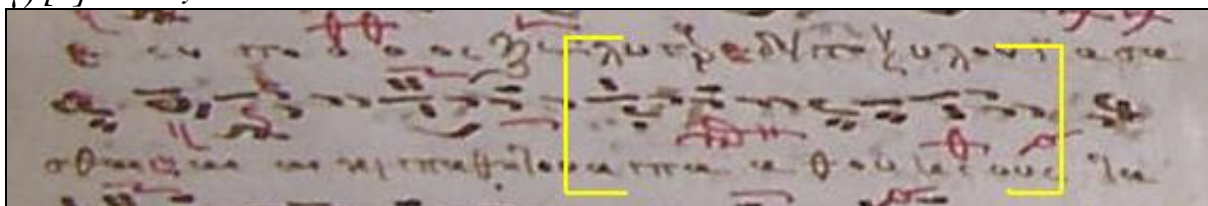
Ὅμοιες θέσεις στίς μουσικές φράσεις: α) [κα]/τενεχθεῖς

Εἰκ. 47: Βιβλ. Χίου 180, φ. 18v, στίχ. 4 – 5

β) [δι]καίας⁸¹⁶, Βιβλ. Χίου 180, φ. 18v, καί

γ) [ἀ]παθοῦς

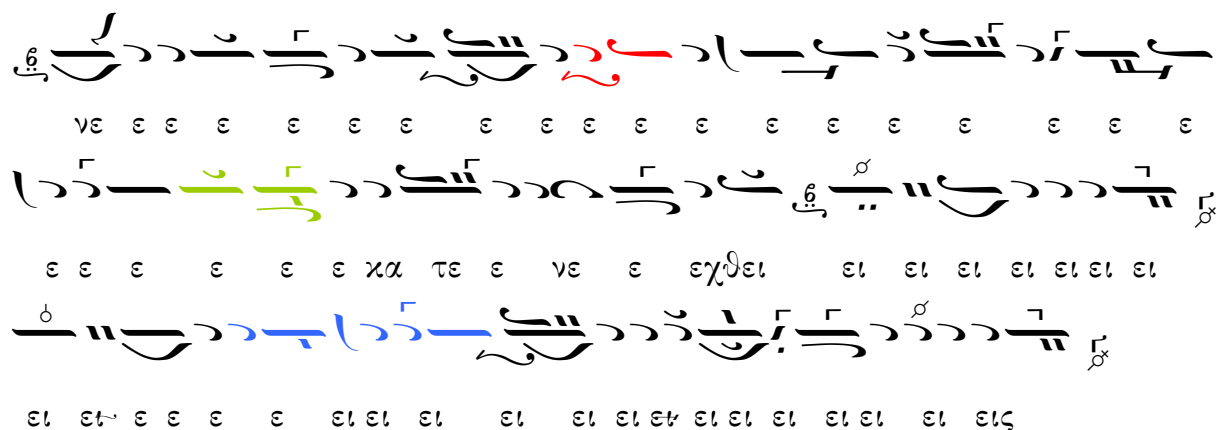
⁸¹⁴ Ἐκτός, βεβαίως, τών περιπτώσεων, ὅπου ἐπισημάνθηκε ἐξάρτηση τοῦ ενός κώδικα ἀπό τόν ἄλλον, ὅπως στήν περίπτωση τών κωδ. Δοχ. 355 καί Βατ. 1359. Ἀλλά καί σ' αὐτή τήν περίπτωση παρατηροῦνται σημειογραφικές διαφορές πού διαφυλάσσουν τή σημειογραφική αὐτοτέλεια τῆς «ἐκδόσεως» τοῦ συγκεκριμένου κειμένου. Ἡ ἐπισήμανση αὐτή ἐξετάζεται κατωτέρω διά παραδειγμάτων.

⁸¹⁵ Πρόκειται γιά τά δοξαστικά: α) τών ἐσπερίων τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ «Δεῦτε ἅπαντα τὰ ἔθνη» καί β) τό δοξαστικό τῆς λιτῆς τῆς ἐορτῆς τών Χριστουγέννων «Μάγοι Περσῶν Βασιλεῖς». Εἶναι κατανοητό ὅτι ἡ ἐπιλογή τών δύο μελῶν εἶναι ἐνδεικτική ἀνάμεσα στόν τεράστιο μελικό ὄγκο τοῦ στιχηραρίου τοῦ Γερμανοῦ καί δικαιολογεῖται ἀπό τό γεγονός ὅτι στά συγκεκριμένα μέλη ἔχουμε διπλή καί τριπλή ἐπανάληψη τών ἰδίων θέσεων.

⁸¹⁶ Τό φωτογραφικό ἀπόσπασμα τῆς θέσης βρίσκεται στήν πργφ 2, α, παρ. II.

Ἰδοὺ καὶ οἱ διάφορες σημειογραφικὲς ἀποτυπώσεις τοῦ Νικολάου ἀπὸ τὸν Δοχ. 469:

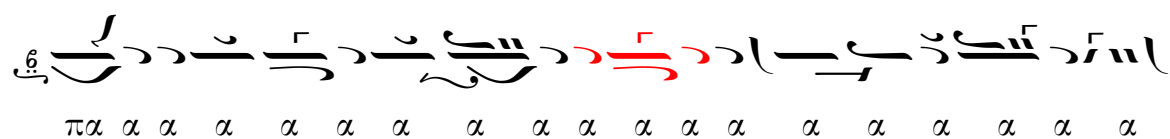
α) Δοχ. 469, φ. 49r - v, στίχ. 13 - 16, 1

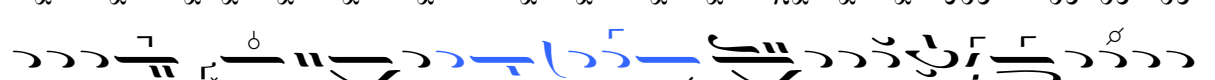

β) Δοχ. 469, φ. 50r, στίχ. 4 - 7

γ) Δοχ. 469, φ. 50v, στίχ. 6 - 9

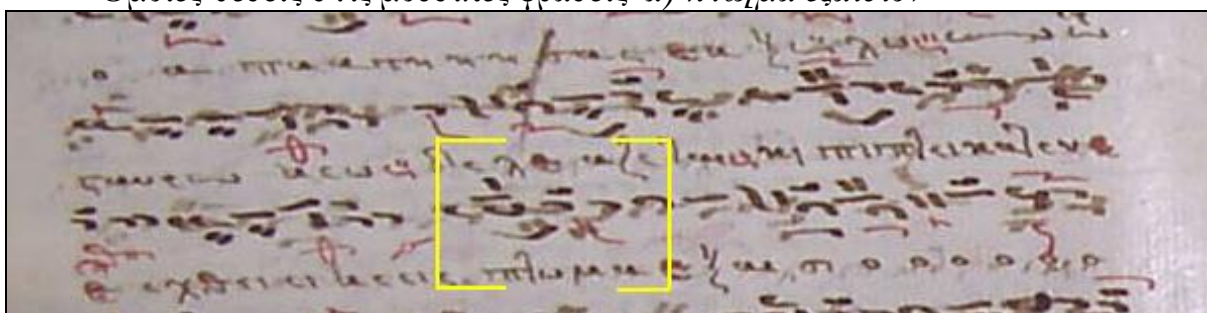

 α α α α α α α α α α πα α α θου ου ου ου

 ου ου ου ου ου ε ε ε ε ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου

 ους

Σημειογραφικές αντιστοιχίες (διαφορές και ομοιότητες)⁸¹⁷

Δοχ. 469

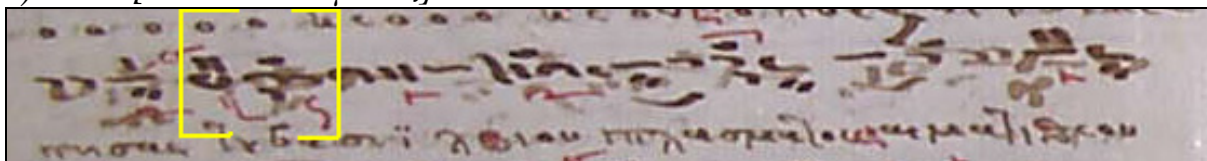
μουσική φράση κατενεχθείς	μουσική φράση δικαίας	μουσική φράση ἀπαθούς
 ε ε ε ε ε ε ε ει ει ει	 αι αι αι αι ε α α	 α α α α α ε ε ου ου ου

II. Θέση μέ δίφωνη ανάβαση, ψηφιστό, απόστροφο καί πιάσμα
 Όμοιες θέσεις στις μουσικές φράσεις: α) πτώ[μα ἐξαίσιον.

Εἰκ. 49: Βιβλ. Χίου 180, φ. 18ν, στίχ. 5

β) τοῦ βα[σιλείου πλάσματος].

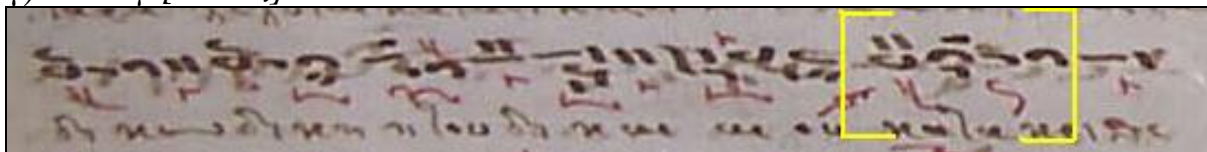

Εἰκ. 50: Βιβλ. Χίου 180, φ. 18ν, στίχ. 7

⁸¹⁷ Οἱ ἀποτυπώσεις ἀντιστοιχίζονται διὰ τῶν χρωμάτων.

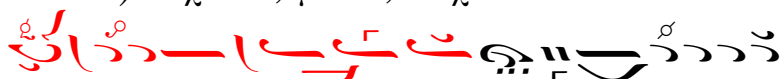
γ) κατακρι[θέντος]

Εἰκ. 51: Βιβλ. Χίου 180, φ. 18ν, στίχ. 12

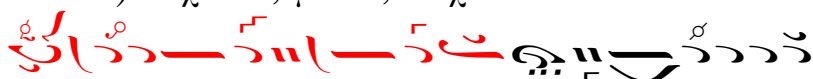
Ἰδοὺ καὶ οἱ σημειογραφικὲς ἀποτυπώσεις τοῦ Δοχ. 469:

α) Δοχ. 469, φ. 49ν, στίχ. 1 - 2

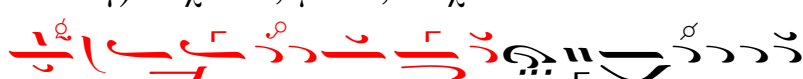
ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω μα

β) Δοχ. 469, φ. 49ν, στίχ. 6

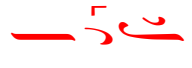

του ου ου ου ου ου ου ου βα α α α α α σι

γ) Δοχ. 469, φ. 50r, στίχ. 12

κα α α α α α α α τα α α α α α κρι

Σημειογραφικὲς ἀντιστοιχίες (διαφορές καὶ ὁμοιότητες)

Δοχ. 469		
μουσικὴ φράση πτωμα ἐξαίσιον	μουσικὴ φράση τοῦ βασιλείου πλάσ	μουσικὴ φράση κατακριθέντος
 ω ω ω ω ω	 του ου ου ου ου	 κα α α α α
 ω ω	 ου ου ου	 α α α

2. Δοξαστικὸ «Μάγοι Περσῶν Βασιλεῖς», ἦχος πλάγιος Α΄

Θέση ἔσω δεματισμοῦ στὸν πλάγιο τοῦ Α΄

Ὅμοιες θέσεις στὶς φράσεις: α) [σάφω]ωεω⁸¹⁸, Βιβλ. Χίου 180, φ. 124ν, στίχ. 6

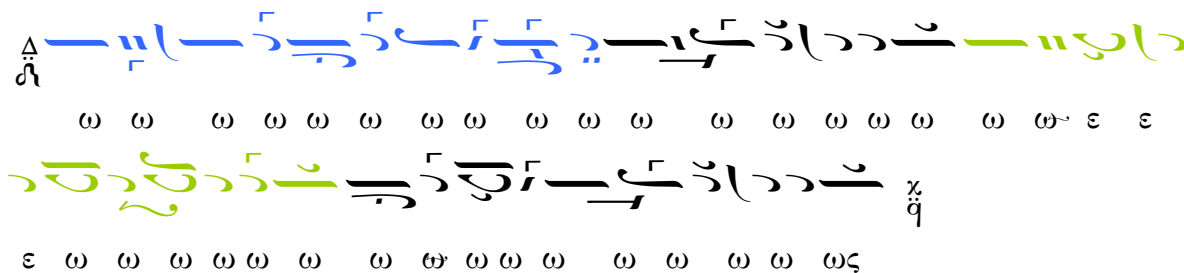
β) [Βηθλε]εεμ⁸¹⁹, Βιβλ. Χίου 180, φ. 124ν, στίχ. 8

⁸¹⁸ Τὸ φωτογραφικὸ ἀπόσπασμα τῆς θέσης βρίσκεται στὴν πργφ. 2, γ, Παρ. III.

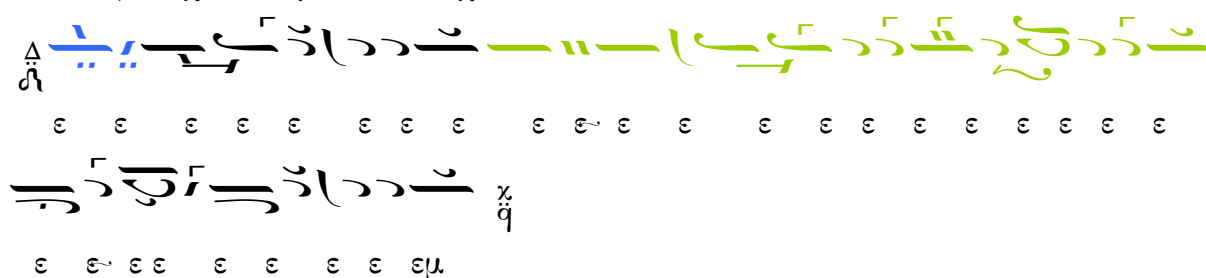
⁸¹⁹ Τὸ φωτογραφικὸ ἀπόσπασμα στὴν πργφ. 2, γ, Παρ. V.

Ἰδοὺ καὶ οἱ ἀποτυπώσεις τοῦ Νικολάου, κώδ. Δοχ. 469:

α) Δοχ. 469, φ. 255v, στίχ. 7 – 9

β) Δοχ. 469, φ. 256r στίχ. 4 – 6

Σημειογραφικές αντιστοιχίες (διαφορές καὶ ὁμοιότητες)

Δοχ. 469	
μουσική φράση σαφῶς	μουσική φράση Βηθλεέμ
 ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω	 ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε
 ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω	 ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

Τέλος, πρέπει νά ἐπισημανθεῖ ὅτι οἱ διαφορετικές σημειογραφικές «ἐκδόσεις», συνοπτικότερες ἢ ἀναλυτικότερες, εἶναι διάσπαρτες μέσα στά κείμενα, χωρίς νά ἐπικεντρώνονται σέ ἓναν ἢ σέ ὀρισμένους συγκεκριμένους κώδικες, καθόσον μέ τή μία ἢ τήν ἄλλη μορφή ἀπαντῶνται σέ ὅλους τοὺς κώδικες. Ὡστόσο ἡ συγκριτική παρατήρηση⁸²⁰ ἔδειξε ὅτι κώδικες, ὅπως ὁ Δοχ. 355, ὁ Διον. 720 καὶ ὁ Βατ. 1359 πού βασίζεται στό ὑλικό τῶν προηγούμενων δύο κωδίκων, παρουσιάζουν

⁸²⁰ Βλ. Συγκριτικό Πίνακα Ἐξηγήσεων.

μεγαλύτερη συγκέντρωση αναλελυμένων θέσεων από τους Δοχ. 461, Δοχ. 469 και Δοχ. 327⁸²¹.

4. *Οι σημειογραφικές διαφορές σκιαγραφοῦν τό ἐξηγητικό profil τοῦ Νικολάου.*

Από τά ἀνωτέρω, ἔγινε, πιστεύουμε, κατανοητό ὅτι οἱ διαφορετικές σημειογραφικές ἀποτυπώσεις χαρακτηρίζουν τό ἔργο τοῦ Δοχειαρίτη ἐξηγητῆ, διέπουν τήν ἐξηγητική ἀτραπό τοῦ Νικολάου καί ἀποκαλύπτουν τόν προσωπικό του τρόπο ἐργασίας.

Οἱ πολλαπλές δυνατότητες χρήσης τῆς σημειογραφίας, διά τῶν ἐναλλακτικῶν τρόπων καταγραφῆς τῆς ἐξηγημένης μελωδίας, ἔδωσαν στό Νικόλαο τή δυνατότητα νά κινηθεῖ ἐλεύθερα μέσα στή σημειογραφία καί νά δημιουργήσει κείμενο στήν Νέα Μέθοδο πού διαπνέεται ἀπό σημειογραφική πρωτοτυπία. Ὁ Νικόλαος, λοιπόν, ἐκμεταλλεύτηκε δημιουργικά τή δυνατότητα τῆς ποικιλότροπης χρήσης τῆς σημειογραφίας, μέ ἀποτέλεσμα τόν καταρτισμό ξεχωριστῶν κωδίκων πού περιείχαν κείμενα πλούσια σέ σημειογραφικούς τύπους, διαφορετικά στή μορφή, ἐπομένως καί μοναδικά στήν ἀποτύπωση ἐπί χάρτου.

Ἡ ὑπαρξή ἐξηγητικῶν ἀναλυτικῶν μορφῶν καί οἱ πολλαπλές σημειογραφικές ἐπιλογές μεταξύ τῶν κωδίκων καί τῶν ἰδίων κειμένων δείχνουν ὅτι ὁ Νικόλαος δέν ἀκολούθησε ἐνιαῖο τρόπο καταγραφῆς τῶν ὁμοίων θέσεων, οὔτε μέσα στήν ἴδια σύνθεση, ὅταν αὐτές ἐπαναλαμβάνονται. Ἡ σημειογραφική ἀποτύπωση τῶν μελωδικῶν γραμμῶν δέν ἦταν οὔτε παγιωμένη, οὔτε τυποποιημένη, ἐφ' ὅσον ὁ Νικόλαος κάθε φορά ἐπέλεγε διαφορετικές μικρο - ομάδες χαρακτήρων πρὸς ἀνάλυση (μικροαναλύσεις⁸²²), μέ ἀποτέλεσμα τήν παραγωγή διαφορετικῶν ἀποτυπώσεων γιά τήν ἴδια θέση. Μέ ἀφετηρία τήν παραπάνω διαπίστωση, δέν εἶναι δυνατόν νά ὑποστηριχθεῖ ἡ ἀποψη ὅτι ὁ ἀγιορείτης ἐξηγητής εἶχε ὑπ' ὄψιν του παγιωμένες ἢ ἀλλιῶς «δεδομένες» σημειογραφικές ἀποτυπώσεις τῆς ἐξήγησης τῶν θέσεων καί ὅτι προέβαινε μηχανικά στήν ἐξήγηση καί ἀντιγραφή τῶν κειμένων. Πολύ περισσότερο ἀποδυναμώνεται ἡ ὑποστήριξη μιᾶς τέτοιας ἀποψης, ἂν ἀντιληφθοῦμε καί ἀξιολογήσουμε ἓνα ἀκόμη στοιχεῖο πού προέρχεται ἀπό τά ἐκτεθέντα παραδείγματα: Οἱ ἴδιες θέσεις πού βρίσκονται στά ἴδια δοξαστικά (τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καί τῆς λιτῆς τῶν Χριστουγέννων) τῶν ἄλλων κωδίκων (Δοχ. 461, Δοχ. 355, Βατ. 1359, Διον. 720, Διον. 766) παρουσιάζουν, ἐπίσης, διαφοροποιήσεις (ἀναλύσεις ἢ συνοπτικότερη σημειογραφία) σέ διαφορετικές μικρο - ομάδες χαρακτήρων ἀπό αὐτές πού ἀναλύονται στόν Δοχ.

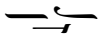

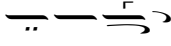
⁸²¹ Ἡ ἐκτίμηση εἶναι ὅτι οἱ πρῶτοι κώδικες εἶναι δοξαστάρια τῶν Δεσποτικῶν καί Θεομητορικῶν ἐορτῶν, ὕλη συγκριτικά μικρότερη σέ σχέση μέ τούς δεύτερους πού περιέχουν δοξαστικά Δεσποτικῶν, Θεομητορικῶν ἐορτῶν, ἐορταζομένων ἀγίων, ἢ καί ὅλο τό στιχηράριο (δίτομο). Ἀσφαλῶς, ἡ μικρότερη ἔκταση παρέχει τή δυνατότητα γιά λεπτότερη ἐπεξεργασία τῶν μουσικῶν φράσεων. Αὐτή ἡ ἐκτίμηση ἐξετάζεται σέ συνάρτηση μέ τή δυναμική ἐπεξεργασία τοῦ Νικολάου ἐπὶ τῶν κειμένων καί ὄχι τῆ μηχανική ἀντιγραφή τους.

⁸²² Χρησιμοποιοῦμε τόν ὄρο «μικροαναλύσεις», διότι ἡ ἀνάλυση ἀναφέρεται σέ μικρές ομάδες χαρακτήρων, ὅπως ὀλίγον - κλάσμα, πεταστή - κλάσμα, ὀλίγον - ἴσον μετά ὁμαλοῦ ἢ συνδέσμου, ὀλίγον ἢ ἴσον μετά ψηφιστοῦ καί ἄλλα παρόμοια πού ἐπισημάνθηκαν στά παραδείγματα.

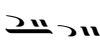

469⁸²³ ἢ παρουσιάζουν διαφορετικό τρόπο καταγραφῆς γιὰ μία συγκεκριμένη μικροομάδα χαρακτήρων⁸²⁴. Ἐκ τῶν πραγμάτων, λοιπόν, πρέπει νά παραδεχθούμε ὅτι βρισκόμαστε μπροστά σέ μία δυναμική ἐξηγητική διεργασία πού διαμορφωνόταν καί ἐξελισσόταν κατά τή στιγμή τῆς πραγμάτωσής της. Γίνεται μάλιστα κατανοητό ὅτι ἡ ἐξήγηση στό Νικόλαο δέν ἦταν μιά μηχανική ἐργασία πού ἀπέρρεε ἀπό μνημοτεχνικούς κανόνες ἀποδελτίωσης καί ἀντιγραφῆς, ἀλλά μιά ἐργασία πηγαία, ἀποτέλεσμα τῆς βιωματικῆς σχέσης τοῦ Νικολάου μέ τήν ψαλτική τέχνη, καί ὄχι μιᾶς ἐπιφανειακῆς γνώσης ἐρειδομένης ἐπὶ τῶν συρραφῶν σημειογραφικῶν ἀποτυπώσεων τῶν θέσεων.

Ἡ ἀναλυτική καταγραφή τῶν θέσεων δέν ἀποτελεῖ γιὰ τό Νικόλαο ὄρο *sine qua non* ἢ αὐτοσκοπὸ τῆς ἐξηγητικῆς του ἐργασίας ἀλλὰ οὔτε καί ἀποτέλεσμα κάποιου μουσικοῦ σχολαστικισμοῦ. Ἔχει παρατηρηθεῖ ὅτι καταγράφει κάποια θέση τουλάχιστον μία φορά μέ συνοπτικό τρόπο, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιπες ἐκδοχές εἶναι λιγότερο ἢ περισσότερο ἀναλυτικές σέ ἐπιλεγμένα σημεῖα, ἔτσι ὥστε ἐκεῖνος πού ψάλλει νά συναντᾷ μέσα στό ἴδιο κείμενο τίς δυνατές, σύμφωνα μέ τόν ἐξηγητῆ, ἐρμηνεῖες κάποιων σημαδιῶν ἢ θέσεων, ἢ τίς ἐρμηνεῖες ἐκεῖνες πού ἤθελε νά προβάλλει περισσότερο ὁ ἐξηγητής. Δέν καταγράφει παντοῦ τίς θέσεις καί ὑποστάσεις ἀναλυτικά, ἀλλά κάνει συνδυασμὸ τῶν σημειογραφικῶν ἐκδοχῶν. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ ἐξήγηση τῶν κειμένων δέν ἔγινε ἄκριτα ἀλλὰ σύμφωνα μέ τήν ἐρμηνευτική διάκριση τοῦ ἐξηγητῆ Νικολάου. Ἡ διάκριση γιὰ τό ποιῆς θέσεις θά γραφτοῦν συνοπτικότερα ἢ ἀναλυτικότερα ἀποτελοῦν στοιχεῖο τοῦ προσωπικοῦ ἐρμηνευτικοῦ ιδιώματος τοῦ ἀγιορείτη ἐξηγητῆ.

⁸²³ Καταθέτουμε ἓνα πολὺ μικρὸ δείγμα τῶν διαφορετικῶν καταγραφῶν. Τὸ δείγμα ἀφορᾷ τὸ δοξαστικὸ τῆς Ὑψώσεως καὶ τῆς θέσης *κρατήματος, οὐρανίσματος καὶ ἔσω θεματισμοῦ* στή μουσική φράση *[κατε]νεχθεῖς*. Ὁ Δοχ. 355 στό συγκεκριμένο σημεῖο περιέχει δύο ἀναλύσεις μικροομάδων (ἀνάλυση θέσης *όμαλου καὶ κεντημάτων δίκην ὀξεῖας*) πού δέν περιέχονται στὸν Δοχ. 469 καὶ Δοχ. 461:

μουσική φράση <i>κατενεχθεῖς</i>	
Δοχ. 461	Δοχ. 355
	
ε ε	ε ε
	
ει ει ει ει	ει ει ει ει

⁸²⁴ Τὸ παράδειγμα προέρχεται ἀπὸ τὸ ἴδιο κείμενο:

μουσική φράση <i>[δι]καίης</i>	μουσική φράση <i>κατενεχθεῖς</i>
Δοχ. 461	Δοχ. 355
	
ε α α	ε ε ει ει

5. Η σκοπιμότητα της εξηγητικής εργασίας και η Αγιορειτική Παράδοση.

Είναι γενικά παραδεκτό ότι η ενέργεια των χαρακτήρων διαφυλάχθηκε μέσω της γραπτής και προφορικής παράδοσης. Η μελέτη της ενέργειας των σημαδίων διασαφηνίζει την έκφραση και έρμηνεία του εκκλησιαστικού μέλους, δεδομένου ότι η ολοκληρωμένη μελωδία παράγεται από το συνυπολογισμό γραπτού κειμένου και προφορικής παράδοσης. Η μεθοδευμένη εξήγηση των κειμένων συνδέεται με την προσπάθεια του Νικολάου να καταγράψει την ενέργεια των σημαδίων που μέχρι την αλλαγή του σημειογραφικού συστήματος είχε διαφυλαχθεί μέσω της προφορικής παράδοσης. Στο σημείο αυτό έγκειται η ευεργεσία της Νέας Μεθόδου και η προσφορά του Νικολάου στην καταγραφή της παραδοσιακής έρμηνείας. Η νέα γραφή, με την ευκολία καταγραφής της μελωδίας που παρείχε, κατέστη εργαλείο στα χέρια του Νικολάου για την αποτύπωση του περιεχομένου των θέσεων, συμπεριλαμβανομένων των αναλύσεων και των ποικιλιμάτων τους.

Η ποικιλία και αναλυτική αποτύπωση μάς υποδεικνύει την υποκρυπτόμενη σκοπιμότητα της εργασίας, ήτοι την πρόβλεψη, από πλευράς Νικολάου για τη διάσωση της προφορικής παράδοσης. Αν στην παλαιά σημειογραφία ή γραπτή παράδοση (τά γραπτά κείμενα) ήταν τό όχημα της μελωδίας, ή προφορική ήταν η κινητήρια δύναμη του όχηματος. Στή νέα σημειογραφία, όπου όλα μπορούν να καταγραφούν, υπήρχε ο κίνδυνος να παραγνωριστούν με την πάροδο του χρόνου οι «λεπτότερες» έρμηνείες των σημαδίων. Η προφορική παράδοση ένδεχομένως κινδύνευε να απολέσει τη δυναμική της εξαιτίας της ευεργετικής, κατά τά άλλα, χρήσης της νέας σημειογραφίας⁸²⁵. Στο σημείο αυτό ο Νικόλαος ενήργησε σωστικά καταγράφοντας τις διαφορετικές εκδοχές της προφορικής παράδοσης, και μάλιστα σε ψαλτικά κείμενα, μαθηματάριο και στιχηράριο, που είχαν ήδη αρχίσει να παραγκωνίζονται από τη νέα λειτουργική και μουσική πράξη του πρώτου μισού του ΙΘ' αϊ.

Οι εξηγήσεις του Νικολάου δέν μπορούν να εξεταστούν ανεξαρτήτως του χώρου, στον όποιον ο εξηγητής έζησε, μαθήτευσε, δραστηριοποιήθηκε μουσικά και δίδαξε. Ο Νικόλαος υπήρξε φορέας της αγιορειτικής παράδοσης και αυτός ήταν ο βασικός άξονας πάνω στον όποιο κινήθηκε κατά την εξήγηση της παλαιάς σημειογραφίας. Για τό λόγο αυτό άλλωστε συμπλήρωσε τό έντυπο *Ταμείο Ανθολογίας Χουρμουζίου* 1824 με την αναλυτικότερη και έκφραστικότερη αγιορειτική έρμηνεία των αρχαίων Ανοιξανταρίων, παρά τό γεγονός ότι τά έν λόγω μέλη υπήρχαν στό έντυπο κατ' εξήγησιν Χουρμουζίου. Για τόν ίδιο λόγο κατέγραψε για τη Μονή Διονυσίου σε μεμονωμένο τετράδιο⁸²⁶ την άκρως

⁸²⁵ Στο σημείο αυτό εδράζονταν και οι αντιρρήσεις των Στεφάνιδη και Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου από την αρχή της εφαρμογής του Νέου Συστήματος. Δέν άργησαν να δικαιωθούν, τριάντα χρόνια μετά τη Μεταρρύθμιση, όταν ο Πρωτοψάλτης Αθηνών Ζαφείριος Ζαφειρόπουλος έπεσήμανε την αδυναμία των συγχρόνων του να ψάλουν κατά τόν παραδοσιακό τρόπο. Βλ. *Αναστασιματάριο Ζαφειροπούλου* 1853, Εισαγωγή, σσ. 12 κ. έ.

⁸²⁶ Εμβόλιμο τεύχος στον κώδ. Διον. 740, φφ. 68r - 77v.

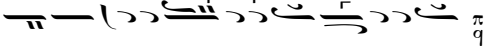
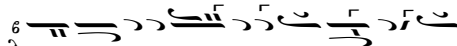

ένδιαφέρουσα έρμηνεία του Θεοτόκε Παρθένε του Πέτρου Μπερεκέτη. Ένα μικρό μέρος του πέμπτου στίχου *Καί εύλογημένος, ἦχος πλάγιος Α΄*, καταθέτουμε προς έπίρρωση των άνωτέρω λεχθέντων:

Διον. 720, φ. 73r, στίχ. 6 – 8

Και ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε
ο ο ο γη η η ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

Τό περιεχόμενο της άγιορειτικής έρμηνείας είναι δύσκολο νά καθοριστεί, καθ' όσον για τό ζήτημα αυτό είναι αναγκαία ή μελέτη της σύνολης έξηγητικής έργασίας, όχι μόνο του Νικολάου, αλλά και των άλλων δύο άγιορειτών έξηγητών, του Ματθαίου Βατοπαιδινού και του Ίωάσαφ Διονυσιάτου⁸²⁷. Ωστόσο, όσον άφορā τό μέρος του Νικολάου, έχουν έπισημανθει έρμηνευτικά στοιχεΐα, τά όποια καταγράφηκαν από τον ίδιο ως αναλυτικές σημειογραφικές έκδοχές συγκεκριμένων θέσεων και επαναλαμβάνονται πολλές φορές μέσα στους κώδικες. Τό αξιοσημείωτο είναι ότι οι έρμηνείες αυτές επιβίωσαν και επιβιώνουν μέχρι σήμερα διά μέσου της προφορικής άγιορειτικής παράδοσης, όπως καταγράφηκαν διά στόματος του μακαρίτου Διακο – Διονύση Φιρφιρή⁸²⁸. Τά παραδείγματα ελήφθησαν από τον πρώτο στίχο των Άνοιξανταρίων σέ σύντμηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος και κατατίθενται απομαγνητοφωνημένα:

1^η θέση: Στίχος Άνοιξαντός Σου, λέξη [πλησθή]ησονται

Σύντμηση Χουρμουζίου, Ταμείον Ανθολογίας Γρηγορίου Α' 1837, σ. 1.	 η η σο ο ο ο σ ο ο ο ο ν ται
Έρμηνεία Διακο – Διονύση	 η η σο ο ο ο σ ο ο ο ο ν ται
Καταγραφή Νικολάου σέ άνάλογη θέση	α) <i>Κεκραγάρια Δαμασκηνοῦ</i> , Α' ἦχος, Παντ. 923, φ. 29r, στίχ. 6 ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε β) <i>Δοξαστικό της Λιτής του Γενεθλίου της Θεοτόκου</i> , ἦχος Πλάγιος Δ', Δοχ. 355, φ. 7v, στίχ. 10 – 11

⁸²⁷ Κάτι τέτοιο προϋποθέτει αποκλειστική ένασχόληση με τό έξηγητικό έργο των τριών άγιορειτών, απομακρύνεται, όμως, από τά πλαίσια αυτής της έργασίας.

⁸²⁸ Φιρφιρή, *Ύμνοι* 1, πλευρά Α', μέλος πο 1: στίχοι από τά άργά Άνοιξαντάρια, σύντμηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος (1842).

ΜΕΡΟΣ Γ'

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΜΟΥΣΙΚΟΥ
ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΔΟΧΕΙΑΡΙΤΟΥ

Τό Γ' μέρος τῆς ἐργασίας ἀσχολεῖται μέ τή μορφολογία τῶν συνθέσεων, τῶν συντμήσεων καί τῶν προσαρμογῶν προσομοίων τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου. Εἰδικότερα, σκοπός τοῦ Γ' μέρους εἶναι νά ἐξιχνιαστοῦν τά ἰδιαίτερα μορφολογικά καί μουσικά χαρακτηριστικά τῶν παραπάνω ἐργασιῶν τοῦ Νικολάου. Στοιχεῖα μορφολογίας τῶν βυζαντινῶν καί μεταβυζαντινῶν συνθέσεων μπορεῖ νά ἀναζητήσῃ κανεῖς σέ μία σειρά γνωστῶν στή μουσικολογική ἐρευνα μελετῶν⁸²⁹. Τά στοιχεῖα αὐτά κατέστησαν καί τά κριτήρια τῆς ἐν λόγω μελέτης, τά ὁποῖα ἐν ὀλίγοις, συνοψίζονται στά παρακάτω: ὁ λατρευτικός καί καταναυκτικός χαρακτήρας τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης⁸³⁰, ἡ ἀρχή τῆς ἱεροπρέπειας, τῆς συντηρητικότητος⁸³¹ καί τῆς ἀποφυγῆς τῆς μουσικῆς βαττολογίας⁸³², τά μέσα καί σχήματα διά τῶν ὁποίων ἐκφράζεται ἡ Τέχνη⁸³³, οἱ πηγές τῶν ποιητικῶν κειμένων πού χρησιμοποιοῦνται καί τά διάφορα εἶδη τῆς μελοποιίας (Εἰρμολογικό, Στιχηραρικό καί Παπαδικό)⁸³⁴.

Ὅσον ἀφορᾷ τίς συνθέσεις, ἐξετάζονται ἡ δομή καί τό μελοποιητικό σχέδιο ἐκάστης συνθέσεως. Παράλληλα καταγράφονται τά συνθετικά χαρακτηριστικά, ὁ τρόπος μεταχείρισης τῶν ἤχων καί τῶν Γενῶν καί γενικῶς, τά στοιχεῖα πού καθιστοῦν τή σύνθεση μοναδική. Στό τέλος ἐκάστης ομάδας συνθέσεων ἐπιχειρεῖται ἡ μουσική ἀποτίμηση τῶν συνθέσεων καί ἡ ἔνταξή τους στά πλαίσια τῆς ἐν γένει μουσικῆς Παράδοσης. Στό κεφάλαιο περί τῆς μορφολογίας τῶν συντμήσεων, καταγράφηκαν ἐν εἵδει προτάσεων οἱ ἐνέργειες, στίς ὁποῖες προσέβη ὁ Νικόλαος προκειμένου νά παράξῃ τό τελικό μουσικό κείμενο, καί ἔγινε ἡ σχετική ἀποτίμηση τῆς ἐργασίας. Στίς προσαρμογές τῶν προσομοίων ἐπισημάνθηκαν οἱ διαφορετικοί, κατά περίπτωσιν, τρόποι τονισμοῦ τῶν ἀργῶν προσομοίων ἀπό τό Νικόλαο.

⁸²⁹ Πρβλ. Χρύσανθος, *Θεωρητικόν* Α', §§ 409 – 431, σσ. 181 – 192, ὅπου ἀναφέρονται τά περί ἤθους τῆς μελωδίας καί τῶν διαφόρων μελικῶν σχημάτων)· Στάθης, *Αναγραμματισμοί* Στάθης, *Μορφολογία* Ἀλυγιζάκης, Παρατηρήσεις· Strunk, *Construction*. Προσπάθεια κωδικοποίησης τῶν μελικῶν χαρακτηριστικῶν συγκεκριμένων ἤχων γίνεται στό Merlier, *Études* γιό τόν Πρῶτο ἤχο καί τόν πλάγιό του, ἐνῶ τοῦ συντόμου εἰρμολογικοῦ Πρώτου ἤχου στό Χουρζαμάνης, *Ἦχος Πρῶτος*. Νεώτερες μελέτες περί τήν μορφολογία τοῦ Βυζαντινοῦ καί μεταβυζαντινοῦ μέλους ἀποτελοῦν οἱ παρουσιασθεῖσες ἀνακοινώσεις προσφάτως στό Β' Μουσικολογικό Συνέδριον *Θεωρία καί Πράξις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης* Β': Ἀλυγιζάκης, Περιπτώσεις· Χαλδαϊάκης, Δευτέρα στάσις· Κρητικοῦ, Ἀκάθιστος Ἰωάννου Λαμπαδαρίου· Κωνσταντινίδης, Παρατηρήσεις· Αποστολόπουλος, Μορφολογικές παρατηρήσεις· Χατζηπαπᾶς, Μορφολογικά χαρακτηριστικά· Τερζόπουλος, Ἀνθολογία Στιχηραρίου.

⁸³⁰ Στάθης, *Μορφολογία*, σσ. 24 – 25. Γιά τό ἦθος τῆς ψαλτικῆς Τέχνης, βλ. Βουρλῆς, *Ὅψεις*.

⁸³¹ Ἡ συντηρητικότης τήν Ψαλτική Τέχνη ἀφορᾷ τή σχέση τοῦ ἀδόμενου μέλους μέ τά παραδοσιακά πρότυπα.

⁸³² Στάθης, *Μορφολογία*, σσ. 26 – 34, 45 – 49.

⁸³³ Μέσα καί σχήματα ἐννοοῦνται: α) τά διάφορα ἦθη τοῦ μέλους (πρβλ. Χρύσανθος, *Θεωρητικόν* Α', §§ 396 – 398, σσ. 176 – 177), β) ἡ συμμετρία τοῦ μέλους κατά τή διαδοχή τῶν τετραχόρδων, συλλαβῶν καί τῶν θέσεων), γ) ἡ ποικιλία τοῦ μέλους σέ συνάρτηση μέ τήν προηγούμενη ἀρχή τῆς συμμετρίας καί δ) οἱ ποικίλες μελικές θέσεις καί ἡ πλοκή τους κατά τήν ἐκτύλιξη τοῦ μέλους, βλ. Στάθης, *Μορφολογία*, σσ. 49 – 53.

⁸³⁴ Γιά τά γένη καί εἶδη τῆς μελοποιίας, πρβλ. τίς παρακάτω μελέτες: Χρύσανθος, *Θεωρητικόν* Α'· Στάθης, *Αναγραμματισμοί* Ἀλυγιζάκης, *Ὀκταηχία*.

Ἀνάλογα μέ τό εἶδος τῆς ἐξεταζόμενης ἐργασίας προκρίθηκε καί ἡ ἀρμόζουσα μεθοδολογία. Στόν τομέα τῶν συνθέσεων ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν τό ὑπό τοῦ καθ. Ἀχιλλέα Χαλδαιάκη συνταχθέν σχέδιο ἐξέτασης⁸³⁵, τό ὁποῖο τροποποιήθηκε σύμφωνα μέ τίς ἀνάγκες καί τή διάρθρωση τῆς παρούσας ἐργασίας⁸³⁶. Τοιουτοτρόπως ἡ μορφολογική καί μουσικολογική ἐξέταση τῶν συνθέσεων περιλαμβάνει τά ἀκόλουθα στοιχεῖα: α) Γενική ἐξέταση τῶν ὁμοειδῶν συνθέσεων καί καταγραφή τῶν ἰδιαίτερων μορφολογικῶν στοιχείων· β) Εἰδική ἐξέταση ἐκάστης τῶν ὁμοειδῶν συνθέσεων πρὸς ἐξιχνίαση τῶν ἰδιαίτερων μορφολογικῶν – μουσικῶν τῆς στοιχείων. Ἡ εἰδική ἐξέταση περιλαμβάνει: i) τό incipit τῆς σύνθεσης· ii) τά εἰδικότερα στοιχεῖα πού καθορίζουν τή μελοποιητική ἰδέα τοῦ συνθέτη καί τή δομή τῆς σύνθεσης ἐν γένει· καί iii) τήν ἐξιχνίαση τῶν ἰδιαίτερων μελικῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῆς· γ) ἀποτίμηση τῶν συνθέσεων ξεχωριστά καί ἐν συνόλῳ. Κοινό σχέδιο ἀκολουθήθηκε στόν τομέα τῶν συντμήσεων καί τῶν προσαρμογῶν προσομοίων: i) Ἐπισήμανση καί καταγραφή τῶν διαφόρων τεχνικῶν καί ἐνεργειῶν· τεκμηρίωση διὰ παραδειγμάτων· ii) Ἀποτίμηση τῶν ἐργασιῶν.

Ἐν συνεχείᾳ ἐξετάζονται ὅλες οἱ παπαδικές συνθέσεις πολυελέων καί ἐκλογῶν, Θ. Λειτουργίας Μ. Βασιλείου καί Προηγιασμένων, καί οἱ συνθέσεις τοῦ Μαθηματαρίου (ὀκτάηχα ἀπολυτίκια καί τό μάθημα στόν Ὅσιο Παῦλο). Ἡ μελέτη τῶν συντμητικῶν ἐργασιῶν στηρίχθηκε στή σύντμηση τοῦ Ἄνωθεν οἱ Προφῆται καί τῶν Ἀνοιξανταρίων, ἐνῶ οἱ ἐργασίες τῶν προσαρμογῶν στηρίχθηκαν στά ἐπισημανθέντα προσόμοια στοὺς κώδικες στιχηραρίου τοῦ Νικολάου.

Χωροῦμε, λοιπόν, στίς παραπάνω ἐργασίες, ἀποβλέποντας στήν ὅσο τό δυνατόν, ἀκριβέστερη ἐξιχνίαση τοῦ συνθετικοῦ, συντμητικοῦ καί προσαρμοστικοῦ ὅφους τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου.

⁸³⁵ Βλ. Χαλδαιάκης, *Πολυέλεος*, «Ἐπὶ μέρους σχολιασμός τοῦ Corpus Πολυελέων - Ἀντιφώνων· Πρὸς μία κωδικοποίηση τῆς μεθοδολογίας διεξοδικῆς ἐξιχνίασεως ἐκάστης συνθέσεως πολυελέων», σσ. 677 – 680. Τό σχέδιο στήν πρωτότυπὴ του μορφή περιλαμβάνει ὀκτώ σημεία τά ὁποῖα εἶναι: α) Χαρακτηρισμός (-οι) τῆς συνθέσεως. Ἡ συνήθης «ὀνομασία» αὐτῆς. Χαρακτηριστικὴ ἀναγραφὴ ἐκ τῶν μουσικῶν χειρογράφων· β) Ἀνθολόγησις τῆς συνθέσεως στά μουσικά χειρόγραφα· ἡ συνήθης «σειρά» ἀνθολογήσεως αὐτῆς· γ) Μελοποιός (-οι) τῆς συνθέσεως· δ) Περιγραφή τῆς συνθέσεως. Πιθανὴ συμπλήρωσις αὐτῆς δι' ἐπὶ μέρους συνθέσεων τοῦ αὐτοῦ ἢ ἐτέρων μελουργῶν· ε) Χειρόγραφος παράδοσις τῆς συνθέσεως – μνεῖα τῶν σχετικῶν χειρογράφων κωδίκων – καί σχετικὸς σχολιασμός αὐτῆς· στ) Μελοποιημένοι στίχοι τῆς συνθέσεως καί τό μουσικὸ incipit αὐτῆς· ζ) Ἐξήγησις (-ήσεις) τῆς συνθέσεως καί πιθανές μεταγραφές αὐτῆς σέ λοιπὰ συστήματα σημειογραφίας. Ἐνδεχόμενες περιπτώσεις καλλωπισμοῦ ἢ συντμήσεως αὐτῆς· η) Δημοσίευσις (-εῦσεις) τῆς συνθέσεως σέ ἔντυπα μουσικά ἢ καί ποικίλου ἐνδιαφέροντος βιβλία, περιοδικὰ κλπ.

⁸³⁶ Στοιχεῖα τοῦ παραπάνω ἐκτεθέντος σχεδίου, ὅπως τά ὑπ' ἀρ. α', β', γ', ε' καί ἡ ἔχουν ἐκτεθεῖ στά ἐπιμέρους κεφάλαια πού ἀφοροῦν τό γενικότερο ἔργο τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου. Στοιχεῖο, ὅπως τό ὑπ' ἀρ. ζ' δέν θρῖσκει χώρῳ διερεύνησης στήν παρούσα ἐργασία, καθ' ὅσον οἱ συνθέσεις καί γενικότερα οἱ ἐργασίες τοῦ Νικολάου ἔλαβαν χώρα κατὰ τήν τελευταία σημειογραφικὴ περίοδο τῆς νέας γραφῆς. Τά στοιχεῖα πού ἀπομένουν καί χρησιμοποιήθηκαν γιὰ τήν ἐξέταση τῶν ἐπὶ μέρους συνθέσεων εἶναι τά ὑπ' ἀρ. δ' (κατὰ τό πρῶτο σκέλος αὐτοῦ) καί στ', σύμφωνα μέ τά ὁποῖα λαμβάνει χώρα ἡ διεξοδική μελέτη τῶν κατὰ περίπτωσιν μορφολογικῶν καί μελικῶν χαρακτηριστικῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΠΑΠΑΔΙΚΗ

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΣΥΝΘΕΣΕΩΝ ΕΚΛΟΓΩΝ ΚΑΙ ΑΝΤΙΦΩΝΩΝ.

1. Εἰσαγωγικά.

Τά περί μορφολογίας τῶν πολυελέων, ἐκλογῶν καί ἀντιφώνων εἶναι ἤδη γνωστά⁸³⁷. Ἐδῶ θά ἐξεταστῇ ἡ μορφή τῶν συνθέσεων τοῦ Νικολάου σέ σχέση μέ τήν προγενέστερη μουσική παραγωγή γιά νά καταδειχθοῦν ἡ πίστη στά παραδοσιακά πρότυπα καί τά σημεῖα στά ὁποῖα πρωτοτυπεῖ.

Οἱ συνθέσεις τοῦ πολυελέου *Δούλοι Κύριον* συγκεντρώνουν ὅλα τά χαρακτηριστικά τῶν πολυελέων, ὅπως αὐτά διαμορφώθηκαν ἀπό τόν ΙΖ΄ αἰ. καί ἐντεῦθεν⁸³⁸. Ἀναλυτικότερα, ὁ Νικόλαος ἀκολουθεῖ τή στερεότυπη διάταξη συνθέσεως πολυελέου πού στοιχεῖται στά παρακάτω χαρακτηριστικά: α) Οἱ εἴκοσι καί ἓνας στίχοι τοῦ ρλδ΄ ψαλμοῦ διχοτομοῦνται ἢ τριχοτομοῦνται ἀνάλογα, οὕτως ὥστε κατὰ τή μελοποίηση νά διαμορφώνεται ποίημα ἀποτελούμενο ἀπό τεσσαράκοντα στίχους⁸³⁹. β) Ὁ ψαλμός ἀρχίζει μέ προοίμιο πού ἐνδύεται μουσικά καί προκύπτει ἐκ τῆς καταληκτηρίου ὑμνογραφικῆς ἀποστροφῆς τοῦ πρώτου

⁸³⁷ Χαλδαιάκης, *Πολυέλεος*, σσ. 499 κ.έ.

⁸³⁸ Ἀναλυτικά γιά τό θέμα τῆς διαμόρφωσης τῆς μορφολογίας τῶν πολυελέων, βλ. Χαλδαιάκης, *Πολυέλεος*, σσ. 226 - 232.

⁸³⁹ Διχοτομοῦνται ὅλοι οἱ στίχοι τοῦ ρλδ΄ ψαλμοῦ, πλὴν τοῦ πρώτου (*Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου, αἰνεῖτε, δούλοι, Κύριον*) καί δευτέρου (*Οἱ ἐστῶτες ἐν οἴκῳ Κυρίου, ἐν αὐλαῖς οἴκου Θεοῦ ἡμῶν*), τοῦ δεκάτου πέμπτου (*Τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καί χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων*) καί τοῦ τελευταίου (*Εὐλογητός Κύριος ἐκ Σιών ὁ κατοικῶν ἐν Ἱερουσαλήμ*). Ὁ ἐνδέκατος (*Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων καί τὸν Ὠγ βασιλέα τῆς Βασάν καί πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν*) τριχοτομεῖται καί καταλαμβάνει τὸν εἰκοστό, εἰκοστό πρῶτο καί εἰκοστό δεύτερο στίχο τοῦ εὐρύτερου ποιήματος, *Χαλδαιάκης, Πολυέλεος*, σσ. 229 - 230. Πρὸς διευκόλυνσή μας στή μελέτη παραθέτουμε ἀριθμημένους τοὺς στίχους τοῦ πολυελέου: 1. *Δούλοι Κύριον*, 2. *Οἱ ἐστῶτες*, 3. *Αἰνεῖτε τὸν Κύριον*, 4. *Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ*, 5. *Ὅτι τὸν Ἰακώβ*, 6. *Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν*, 7. *Ὅτι ἐγὼ ἐγνώκα*, 8. *Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν*, 9. *Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν*, 10. *Ἐν ταῖς θαλάσσαις*, 11. *Ἀνάγων νεφέλας*, 12. *Ἀστραπὰς εἰς ὑπερὸν ἐποίησεν*, 13. *Ὁ ἐξάγων ἀνέμους*, 14. *Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου*, 15. *Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους*, 16. *Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα*, 17. *Ἐν Φαραώ*, 18. *Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλά*, 19. *Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς*, 20. *Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων*, 21. *Καὶ τὸν Ὠγ βασιλέα τῆς Βασάν*, 22. *Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν*, 23. *Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν*, 24. *Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῷ αὐτοῦ*, 25. *Κύριε, τὸ ὄνομά σου*, 26. *Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου*, 27. *Ὅτι κρινεῖ Κύριος*, 28. *Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ*, 29. *Τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν*, 30. *Στόμα ἔχουσι*, 31. *Ὀφθαλμοὺς ἔχουσι*, 32. *ὦτα ἔχουσι*, 33. *Οὐδὲ γὰρ ἐστί*, 34. *Ὅμοιοι αὐτοῖς*, 35. *Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς*, 36. *Οἶκος Ἰσραὴλ*, 37. *Οἶκος Ἀαρὼν*, 38. *Οἶκος Λευὶ*, 39. *Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον*, 40. *Εὐλογητός Κύριος ἐκ Σιών*.

στίχου τοῦ ψαλμοῦ τῇ προσδήκῃ τοῦ ἁρμοδίου ἐφύμνιου⁸⁴⁰. Γιά τήν περίπτωσή τοῦ πολυελέου Δούλοι, Κύριον ἔχουμε: Δούλοι, Κύριον Ἀλληλούια. Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου, αἰνεῖτε δούλοι, Κύριον Ἀλληλούια. γ) Κάθε στίχος τοῦ εὐρύτερου ποιητικοῦ σώματος συμπληρώνεται μέ τό κοινό ἀνακλῶμενο ἐφύμνιο Ἀλληλούια⁸⁴¹. δ) Ἡ σύνδεση τοῦ πολυελέου ὁλοκληρώνεται μέ καταληκτικά δοξαστικά μαθήματα προτασομένων τῶν στίχων τῆς μικρῆς δοξολογίας Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι· Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν. Τῶν τριαδικῶν μαθημάτων ἔπονται νενανισμός καὶ κράτημα, ἐνῶ πρὶν τό τέλος ἐπαναλαμβάνεται πλήρης ἢ ἐλλιπῆς ὁ τελευταῖος στίχος τοῦ μαθήματος⁸⁴².

Ὁ Νικόλαος ἀκολούθησε τὰ ἴδια διαμορφωθέντα κατὰ τὸν ΙΗ' αἰ. παραδοσιακά πρότυπα καὶ γιὰ τή σύνδεση τῆς ἐκλογῆς πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου. Ὑπὸ τὸν ὄρο Ἐκλογὴ ἐννοοῦμε τή σύνδεση πού προέρχεται ἀπὸ τήν πράξη τῆς ἐπιλογῆς ψαλμικῶν στίχων ἀπὸ ἓνα ἢ περισσότερους ψαλμούς καὶ τή συγκρότηση ἀπὸ αὐτοὺς μιᾶς ἐνιαίας σύνδεσης, πού ἀρμόζει σέ κάποια συγκεκριμένη ἐορτή⁸⁴³. Εἰδικότερα, ἡ ἐξεταζομένη περίπτωση τῆς Ἐκλογῆς «Λόγον ἀγαθόν» τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτη ἀφορᾷ τήν κατὰ τὸν ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰ. τάση μελοποίησης ἐκλογῆς στίχων τοῦ μδ' ψαλμοῦ⁸⁴⁴, μέ ἐπιβαλλόμενο σύντομο ἐξωψαλμικό θεοτοκίο ἐγκώμιο, πρὶν τό κοινό ἀνακλῶμενο ἐφύμνιο Ἀλληλούια⁸⁴⁵.

⁸⁴⁰ Ὁ πρῶτος στίχος διαμορφώνεται ὡς ἐξῆς: Δούλοι, Κύριον Ἀλληλούια. Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου, αἰνεῖτε, δούλοι, Κύριον Ἀλληλούια. Χαλδαιάκης, Πολυέλεος, σ. 227.

⁸⁴¹ Χαλδαιάκης, Πολυέλεος, ὁ. π.

⁸⁴² Πρσ. γιὰ τὰ καταληκτικά δοξαστικά μαθήματα, βλ. Χαλδαιάκης, Πολυέλεος, Μέρος Β', κεφ. Α', § 1.2.3 Καταληκτικά δοξαστικά μαθήματα πολυελέων, ἀντιφώνων καὶ ἐκλογῶν, σσ. 627 – 648.

⁸⁴³ Χαλδαιάκης, Πολυέλεος, σ. 119.

⁸⁴⁴ Σχετικά μέ τὸν καταρτισμό τῆς δομῆς τῶν συνδέσεων αὐτῶν κατὰ τήν περίοδο ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰ. βλ. Χαλδαιάκης, Πολυέλεος, σ. 318.

⁸⁴⁵ Πρῶτη σχετική σύνδεση, ἡ ὁποία καὶ καθιερώνεται ὡς πρότυπο γιὰ τίς μετέπειτα συνδέσεις, εἶναι ἡ σύνδεση τοῦ μελωδοῦ Πέτρου Μπερεκέτη (Χαλδαιάκης, Πολυέλεος, σ. 120 καὶ σσ. 318 – 320). Ἐν συνεχείᾳ καὶ ἀπὸ τό ἀν. μνημ. πόνημα, σ. 319, παραθέτουμε τοὺς στίχους τῆς Ἐκλογῆς Λόγον ἀγαθόν πρὸς διευκόλυνση τῆς μελέτης: 1. Λόγον ἀγαθόν· Ἀλληλούια. Ἐξηρεῦξάτο ἡ καρδίᾳ μου λόγον ἀγαθόν. Χαῖρε, παντάνασσα πανύμνητε, μήτηρ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ Ἀλληλούια. 2. Λέγω ἐγὼ τὰ ἔργα μου τῷ βασιλεῖ. Χαῖρε, βασίλισσα τῶν ἀγγέλων, δέσποινα τοῦ κόσμου Ἀλληλούια. 3. Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματέως ὀξυγράφου. Χαῖρε, τῶν προφῆτῶν τὸ κήρυγμα, πατριαρχῶν ἡ δόξα Ἀλληλούια. 4. Ὁραῖος κάλλει παρὰ τοὺς Υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Χαῖρε ἀγνή παρθένε, θεόνομφε δέσποινα Ἀλληλούια. 5. Ἐξεχύθη χάρις ἐν χεῖρεσί σου. Χαῖρε, ἄσπιλε, ἀμόλυντε, ἄφθορε, Παναγία Ἀλληλούια. 6. Διὰ τοῦτο εὐλόγησέ σε ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα. Χαῖρε ἡ τῶν ἀπηλπισμένων ἡ ἐλπίς καὶ τῶν πολεμουμένων βοήθεια Ἀλληλούια. 7. Περιῖξαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ. Χαῖρε, κεχαριτωμένη, μετὰ σοῦ ὁ Κύριος καὶ διὰ σοῦ μεθ' ἡμῶν Ἀλληλούια. 8. Τῇ ὡραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου. Χαῖρε εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξὶ καὶ εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου Ἀλληλούια. 9. [Καὶ] ἔντεινε καὶ κατευσόδου καὶ βασίλευε. Χαῖρε, παρθένε Θεοτόκε, ἐν γυναιξὶν εὐλογημένη Ἀλληλούια. 10. Ἐνεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος καὶ δικαιοσύνης. Χαῖρε, Μαρία, κυρία πάντων ἡμῶν, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ, τῶν δυνάμεων Ἀλληλούια. 11. Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς ὁ Θεός σου. Χαῖρε, θρόνε πυρίμορφε, τῶν τετραμόρφων ὑπερενδοξότερα Ἀλληλούια. 12. Ἐλαῖον ἀγαλλιᾶσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. Χαῖρε, Μαρία, κυρία πάντων ἡμῶν, χαῖρε, μήτηρ τῆς ζωῆς Ἀλληλούια. 13. Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου. Χαῖρε, ὑπερευλογημένη, ὑπερδοξαζομένη Ἀλληλούια. 14. Περιβεβλημένη, πεποικιμένη. Χαῖρε, ἄχραντε Θεοτόκε, ὅτι Σωτῆρα ἔτεκες τῶν ψυχῶν ἡμῶν Ἀλληλούια. 15. Ἀκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου. Χαῖρε, παράδεῖσε ἀγιώτατε, χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε Ἀλληλούια. 16. Καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου. Χαῖρε, Ἁγία ἀγίων μεϊζων, χαῖρε, νύμφη

Ἀκολουθοῦν τὰ δύο καταληκτῆρια δοξαστικά μαθήματα (Δόξα· Δόξα σοι, ὁ ἐν Τριάδι ὑμνούμενος... – Καί νῦν· Τὰς δεήσεις τῶν δούλων σου...) ⁸⁴⁶. Ἡ ἐκλογή Λόγον ἀγαθόν εἶναι μελοποιημένη σέ ἦχο Α'. Ἀφορμώμενοι ἀπό τό γεγονός αὐτό, πρέπει νά τονίσουμε ὅτι ὁ Νικόλαος διασώζει ἀλλά καί ἐπεκτείνει τήν παράδοση, κατ' ἀρχάς ἀπό τήν πλευρά τῆς ἐπιλογῆς τοῦ ἦχου στή μελοποίηση τῶν ἐκλογῶν πού εἶναι ἀφιερωμένες στίς ἐορτές τῆς Θεοτόκου. Ἀπό τήν τρέχουσα ἔρευνα μᾶς εἶναι γνωστό ὅτι ἀπό τόν ΙΔ' αἰ. μέχρι καί τόν ΙΣΤ' ὁ κατ' ἀποκλειστικότητα ἐπιλεγμένος ἀπό τούς μελουργούς ἦχος πρὸς μελοποίηση τῶν Ἀντιφώνων πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου εἶναι ὁ Α' ⁸⁴⁷. Κατά τόν ΙΖ' αἰ. παρατηρεῖται μία στροφή μελωδίας στὸν πλάγιον τοῦ Α' μέ τή σύνδεση Κοσμᾶ μοναχοῦ τοῦ Βαράνῃ ⁸⁴⁸. Κατά τόν ΙΗ' αἰ., καί παρά τήν καθοριστική γιὰ τή διαμόρφωση τῆς ἐκλογῆς μελοποίηση τοῦ Πέτρου Μπερεκέτη σέ ἦχο Δ' Ἁγία, ὁ Ἰωάννης Πρωτοφάλτης καί ἀργότερα ὁ Πέτρος ὁ Λαμπαδάριος μελοποιοῦν ἐκλογή Λόγον ἀγαθόν σέ ἦχο πλάγιον τοῦ Α' ⁸⁴⁹, ἐνῶ τόν ΙΘ' αἰ. ἔχουμε μία μελοποιημένη ἐκλογή σέ ἦχο πλάγιον τοῦ Α' ὁμοίως ἀπό τόν Πέτρο Πρωτοφάλτη τόν Βυζάντιο ⁸⁵⁰. Στή συνέχεια ἐμφανίζεται ὁ Νικόλαος Δοχειαρίτης πού φαίνεται νά ἐπιλέγει τήν παλαιὰ συνήθεια μελοποίησης σέ Α' ἦχο μέ τήν νῦν ἐξεταζόμενη ἐκλογή Λόγον ἀγαθόν ⁸⁵¹.

Παράδειγμα μεταφορᾶς τοῦ παραπάνω προτύπου ἐκλογῆς στή σύνδεση ψαλμικῶν στίχων πρὸς τιμὴν ἁγίου ἀποτελεῖ ἡ ἐκλογή γιὰ τόν ἅγιον Νικόλαο. Κατά τή σύνδεση ἐφάρμοσε τό πρότυπο: ψαλμικός στίχος - ἐξωψαλμικό ἐγκώμιο - ἀκροτελεύτιο Ἀλληλούια καί στήν ἐκλογή ψαλμικῶν στίχων πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἀφοῦ πρῶτα συνέταξε τὰ κατάλληλα ἐξωψαλμικά ἐγκώμια γιὰ τόν ἅγιον. Εἶναι γνωστό ἀπό τή χειρόγραφη παράδοση ὅτι κατὰ τή βυζαντινὴ

ἀνύμφευτε· ἀλληλούια. 17. Τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύσουσιν οἱ πλούσιοι τοῦ λαοῦ. Παναγία παρθένε, ἐπάκουσον τῆς φωνῆς τοῦ ἀρχαίου ἱκέτου σου, στεναγμούς τῆς καρδίας προσφέρειν σοι ἀενάως εὐδόωσον, δέσποινα· ἀλληλούια. 18. Μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ. Παναγία παρθένε, δεόμενφε, τὴν οἰκτρὰν λειτουργίαν μου πρόσδεξαι, καὶ Θεῷ τῷ εὐσπλάγχχνῳ προσάγαγε, ὅπως χαίρων δοξάζω, πανάμωμε· ἀλληλούια.

⁸⁴⁶ Χαλδαιάκης, Πολυέλεος, σ. 331.

⁸⁴⁷ Κατά τόν ΙΔ' αἰ. ἔχουμε : Ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τὰς ἐορτάς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου· ἦχος α' Λόγον ἀγαθόν Χαλδαιάκης, Πολυέλεος, σσ. 320 κ. ἐ. Οἱ στίχοι τῶν Ἀντιφώνων εἶναι μελοποιημένοι ἀπό διαφόρους μελωδούς στὸν Α' ἦχο. Γιὰ τόν ΙΕ' αἰ. : πολυέλεος Ἡσαΐου τοῦ Σέρβου [ἦχος Α'] Χαλδαιάκης, Πολυέλεος, σ. 327 μέ τίς σχετικές ἀναγραφές στὰ χφφ. Γιὰ δέ τόν ΙΣΤ' αἰ. : α) Πόνος κύρ Ἀντωνίου [Ἐπισκοποπούλου] καὶ μέλος α' ψάλτου· [ἦχος] κύριος πρῶτος δ' ὡνος Λόγον ἀγαθόν β) Κύρ Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου· [ἦχος] Α' Λόγον ἀγαθόν Χαλδαιάκης, Πολυέλεος, σσ. 327 – 328, ὅπου καὶ οἱ σχετικές ἀναγραφές στὰ χφφ. Στό ἀν. μν. ἔργο παρατίθεται καὶ ἀναλυτικὴ καταλογογράφηση τῶν ὑφιστάμενων Ἀντιφώνων τὴν περίοδο αὐτή.

⁸⁴⁸ Ψαλμός μδ', ὧδ' ὑπὲρ τοῦ ἡγαπημένου, ποίημα ἐμοῦ Κοσμᾶ μοναχοῦ τοῦ Βαράνῃ· [ἦχος] πλ. Α' Λόγον ἀγαθόν Χαλδαιάκης, Πολυέλεος, σ. 328.

⁸⁴⁹ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου· ἦχος πλ. Α' Λόγον ἀγαθόν Χαλδαιάκης, Πολυέλεος, σ. 332. Πέτρου Λαμπαδαρίου, πολυέλεος τῆς Θεοτόκου ψαλλόμενος εἰς τὰς ἐορτάς αὐτῆς· ἦχος πλ. Α' Πα Λόγον ἀγαθόν Χαλδαιάκης, Πολυέλεος, σσ. 332 – 333, ὅπου καὶ ἡ ἀναφορά στὰ χφφ, καθὼς καὶ ἡ ὅλη προβληματικὴ ὡς πρὸς τὴν πατρότητα τοῦ ἔργου.

⁸⁵⁰ Κύρ Πέτρου, Βυζαντίου· ἦχος πλ. Α' Λόγον ἀγαθόν (Σινᾶ 1441, φ. 99ν)· Χαλδαιάκης, Πολυέλεος, σσ. 334 – 335, ὅπου καὶ ἡ ἀναλυτικὴ καταλογογράφηση τῶν στίχων τῆς σύνδεσης.

⁸⁵¹ Βεβαίως τόν ΙΘ' αἰ. μελοποιοῦνται καὶ ἄλλες ἐκλογές, ἐκτός αὐτῆς τοῦ Νικολάου, ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον εἰς ἦχον Δ', πλάγιον τοῦ Α', Β', Βαρύν ἢ πλάγιον τοῦ Δ' ὅχι ὁμοίως σέ Α' ἦχο. Γιὰ τὴν ἀναλυτικὴ παρουσίαση τῶν συνθέσεων αὐτῶν βλ. Χαλδαιάκης, Πολυέλεος, σσ. 335 – 346.

περίοδο ψαλλόταν αντίφωνα αφιερωμένα στή μνήμη οσίων, μαρτύρων και ιεραρχών. Οί στίχοι τῶν ἀντιφώνων αὐτῶν ψάλλονταν μέχρι καί τόν ΙΖ΄ αἰ., ἐνῶ τό κείμενο τους προέρχεται ἀπό τόν ριά ψαλμό *Μακάριος ἀνὴρ ὁ φοβούμενος τόν Κύριον*⁸⁵², ὁ ὁποῖος ἔχει περιεχόμενο κυρίως ὁσιακό. Ὅπως φαίνεται ἀπό τά ἐπίτιτλα σημειώματα τῆς σύνθεσης, ὁ Νικόλαος δηλώνει ἐξ ἀρχῆς τήν πρόθεσή του νά μελοποιήσει ἐκλογή-εἰδικά πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου καί ὄχι γενικά γιά ὅλους τοὺς ὁσίους ἢ μάρτυρες ἢ ιεράρχες. Αὐτός μπορεῖ νά εἶναι ἕνας λόγος, γιά τόν ὁποῖο ὁ Νικόλαος δέν χρησιμοποιοῖ τό κείμενο τῆς βυζαντινῆς σύνθεσης. Ἀπό τή βυζαντινὴ σύνθεση ὁ Νικόλαος φαίνεται ὅτι κράτησε μόνο τόν ἦχο μελωδίας: τά προγενέστερα Ἀντίφωνα στοὺς ὁσίους, μάρτυρες καί ιεράρχες εἶχαν τονιστεῖ σέ ἦχο Δ⁸⁵³.

Ἡ εἰδικότερη ἐξέταση τοῦ κειμένου τῆς ἐκλογῆς μᾶς παραπέμπει στό *Ἐκλογάριον* τοῦ Νικηφόρου Βλεμμύδη⁸⁵⁴, στό ὁποῖο περιέχεται ἐκλογή στίχων αφιερωμένων στὸν ἱεράρχη Ἅγιο Ἰωάννη τό Χρυσόστομο καί στοὺς λοιπούς Ἱεράρχες καί κατ' ἐπέκταση στὸν Ἅγιο Νικόλαο⁸⁵⁵. Ἀλλά καί ἐκεῖ ὁ Νικόλαος διαφοροποιεῖται ἀπὸ τό σύνολο τῶν στίχων τοῦ Βλεμμύδη, τόσο στήν ἐπιλογή τῶν στίχων ὅσο καί στήν εὐρύτερη διαμόρφωση τοῦ κειμένου αὐτῶν, στοιχεῖα πού συντελοῦν στή μουσικὴ πρωτοτυπία καί στή λειτουργικὴ προσφορά του. Ἀπὸ τοὺς τριάντα ἐπτὰ στίχους τῆς ἀρμόδιας ἐκλογῆς τοῦ Ἐκλογαρίου, ὁ Νικόλαος ἐπιλέγει εἴκοσι δύο, συμπτύσσει σέ ἕνα στίχο δύο περιπτώσεις συνεχόμενων στίχων καί ἔτσι ἡ ἐκλογή συγκροτεῖται ἀπὸ τόν εὐσύννοπτο ἀριθμὸ τῶν εἴκοσι στίχων. Ὁ Νικόλαος, ἐπιπλέον, ἐπιτελεῖ μία ἄλλη σημαντικὴ ἐργασία: ἐπισυνάπτει στοὺς ψαλμικούς στίχους ἀρμόδια γιά τήν περίσταση ἐξωψαλμικά ἐγκώμια αφιερωμένα στὸν Ἅγιο Νικόλαο, μέ σκοπὸ τήν ἐξειδίκευση τῆς χρήσης τῆς ἐκλογῆς στήν ἐορτὴ τοῦ Ἁγίου. Στό τέλος ἐπισυνάπτει καί τό ἀνακλῶμενο ἐφύμνιο *Ἀλληλούια*.

Τό κείμενο τῆς ἐκλογῆς διαμορφώνεται ὡς ἐξῆς:

1. Τὴν οἰκουμένην Ἀλληλούια. Ἀκούσατε ταῦτα πάντα τὰ ἔθνη, ἐνωτίσασθαι πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην (Ψαλμ. 48, στίχ. 1) // *Μέγα σου τὸ κλέος τῆς νίκης φερώνυμε πανθαύμαστε ἱερόνικε Νικόλαε* // Ἀλληλούια.
2. Τὸ στόμα μου λαλήσει σοφίαν, καὶ ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου σύνεσιν (Ψαλμ. 48, στίχ. 4) // *Μεγίστη σου ἡ εὐκλεία τῶν σῶν φρικτῶν τεραστίων τερατουργέ Νικόλαε* // Ἀλληλούια.

⁸⁵² Σύμφωνα μέ τίς χειρόγραφες ἀναγραφές ἀπὸ τόν ΙΔ΄ ἕως καί τόν ΙΖ΄ αἰ., τά ἀντίφωνα μελωδοῦνταν πρὸς τιμὴν ὁσίων, μαρτύρων, ιεραρχῶν, ἀποστόλων, προφητῶν, τοῦ Τιμίου Προδρόμου καί ὅλων τῶν ἁγίων. Πλήρῃ καταγραφή τῶν χειρογράφων πού περιέχουν τίς βυζαντινὲς συνθέσεις, βλ. Χαλδαϊάκης, *Πολυέλεος*, σσ. 347 – 358.

⁸⁵³ Πλήρης καταγραφή τῶν μεμελισμένων στίχων τῶν Ἀντιφώνων, βλ. Χαλδαϊάκης, *Πολυέλεος*, ὁπ. π.

⁸⁵⁴ Τό *Ἐκλογάριον* εἶναι ἐγχειρίδιο πού συντάχθηκε ἀπὸ τόν Νικηφόρο Βλεμμύδη καί περιλαμβάνει ἐκλογές στίχων ἀπὸ τό ψαλτήρι τοῦ Δαβὶδ γιά τίς διάφορες ἐορτές. Τύποις ἐκδόθηκε γιά πρώτη φορά τό 1808 (πρβλ. *Ἐκλογάριον* 1808). Ἐκτοτε γνώρισε καί ἄλλες ἐκδόσεις. Ἐμεῖς χρησιμοποίησαμε τήν ἐκδοση τοῦ Βασ. Ρηγοπούλου (πρβλ. *Ἐκλογάριον* Ρηγ. 2001) καί τήν ἐκδοση τῆς Κατερίνης (πρβλ. *Ἐκλογάριον* 2001).

⁸⁵⁵ *Ἐκλογάριον* 2001, σσ. 32 – 34.

3. Δεῦτε τέκνα ἀκούσατέ μου, φόβον Κυρίου διδάξω ὑμᾶς (Ψαλμ. 33, στίχ. 12)
// *Ἐξαίσια τὰ σὰ καὶ φοικαλέα πέλει τὰ κατορθώματα σημειοφόρε Νικόλαε*
// Ἀλληλούια.
4. Οὐκ ἔκρυψα τὸ ἔλεός σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου ἀπὸ συναγωγῆς πολλῆς
(Ψαλμ. 39, στίχ. 11) // *Ἐένα καὶ φοικτὰ τὰ παρὰ σοῦ πραχθέντα ἐνυγρὰ καὶ*
χέρσω Νικόλαε // Ἀλληλούια.
5. Τοῦ ἀκοῦσαί με φωνῆς αἰνέσεώς σου, καὶ διηγῆσασθαι πάντα τὰ θαυμάσιά
σου (Ψαλμ. 25, στίχ. 7) // *Ἐξέστησαν νόες φωτεινοί, ἐτρόμαξαν δαίμονες*
δεινοί τὴν σὴν δοθεῖσαν χάριν Νικόλαε // Ἀλληλούια.
6. Κύριε ἡγάπησα εὐπρέπειαν οἴκου σου καὶ τόπον σκηνώματος δόξης σου
(Ψαλμ. 25, στίχ. 8) // *Ἀστράπτεις γὰρ ἐν γῇ καὶ φθάνεις ἐν θαλάσῃ*
καλούμενος καὶ σώζεις τοὺς ἐν δεινοῖς Νικόλαε // Ἀλληλούια.
7. Οὐκ ἐκάθισα μετὰ συνεδρίου ματαιότητος, καὶ μετὰ παρανομούντων οὐ μὴ
εἰσελθῶ (Ψαλμ. 25, στίχ. 4) // *Ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ καὶ λειτουργέ Κυρίου,*
σκευὸς ἐκλογῆς, βάσις τῆς Ἐκκλησίας, τερατουργέ Νικόλαε // Ἀλληλούια.
8. Εἶπα τοῖς παρανομοῦσι μὴ παρανομεῖτε, καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσι μὴ ὑψοῦτε
κέρας (Ψαλμ. 74, στίχ. 5) // *Λάμψας ἀρετῶν περιουσία καὶ θαυμάτων*
πλήθη ὡς παγκόσμιος φωστήρ λάμπεις Νικόλαε // Ἀλληλούια.
9. Ἐμίσησα ἐκκλησίαν πονηρευομένων καὶ μετὰ ἀσεβῶν οὐ μὴ καθήσω
(Ψαλμ. 25, στίχ. 5) // *Προστάτης τῶν πιστῶν, ἡμῶν δὲ πολιούχος, Μύρων*
δὲ ποιμὴν, ἀνεδείχθης Νικόλαε // Ἀλληλούια.
10. Τοῦ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου (Ψαλμ.
26, στίχ. 4) // *Χαίροις τοιγαροῦν, ὦ ἱερά κεφαλῇ, ποιμὴν ὁ φανώτατος καὶ*
τῆς νίκης ἐπώνυμος Νικόλαε // Ἀλληλούια.
11. Τοῦ θεωρεῖν με τὴν τερπνότητα Κυρίου καὶ ἐπισκέπτεσθαι τὸν ναὸν τὸν
ἅγιον αὐτοῦ (Ψαλμ. 26, στίχ. 4) // *Χαίροις τῶν ἱαμάτων βρώσις ἀκένωτε,*
πάθη ψυχῶν καὶ σωμάτων ἰώμενος τοῖς σῇ προστρέχουσι Νικόλαε //
Ἀλληλούια.
12. Ἐγὼ δὲ ὥσεί ἐλαία κατάκαρπος ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ (Ψαλμ. 51, στίχ. 10)
// *Χαίροις ὁ ἱερώτατος νοῦς, ὁ δεομένοις συμπαθῶς ἐπικλῶμενος καὶ*
έτοιμότητος τῶν ἐν κινδύνοις ρύστης Νικόλαε // Ἀλληλούια.
13. Στόμα δικαίου μελετήσκει σοφίαν, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ λαλήσει κρίσιν
(Ψαλμ. 36, στίχ. 30) // *Χαίροις ὁ πυρσὸς τοῖς ἐν θαλάσῃ φανώτατος,*
διασώζων πρὸς ὄρμον σωτηρίας τοὺς σὲ καλοῦντας Νικόλαε // Ἀλληλούια.
14. Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος (Ψαλμ. 111, στίχ. 6) // *Χαίροις τῶν*
καταπονουμένων ἡ βοήθεια χηρῶν καὶ ὀρφανῶν ὁ τροφεὺς καὶ έτοιμότητος
ἐπίκουρος Νικόλαε // Ἀλληλούια.
15. Ὅλην τὴν ἡμέραν ἔλεεῖ καὶ δανεῖζει ὁ δίκαιος καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς
εὐλογίαν ἔσται (Ψαλμ. 36, στίχ. 26) // *Χαίροις ἀστήρ ὁ λαμπρότατος,*
διασκεδάζων σκότος πειρασμῶν καὶ θλίψεων στεφανῖτα Νικόλαε //
Ἀλληλούια.
16. Ἐσκόρπισεν, ἔδωκεν τοῖς πένησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα
τοῦ αἰῶνος (Ψαλμ. 111, στίχ. 9) // *Χαίροις ὁ ταῖς δι' ὀνείρων προσφοιτήσεσι*
ἀδίκως μέλλοντας θνήσκειν πονηρᾶς ρυσάμενος Νικόλαε // Ἀλληλούια.

17. Φῶς ἀνέτειλε τῷ δικαίῳ, καὶ τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ εὐφροσύνη (Ψαλμ. 96, στίχ. 11) // *Χαίροις πηγὴ μύρα μύροις πλουσίως πηγάζουσα καὶ ψυχαῖς καταρδεύουσα μυροβλήτα Νικόλαε* // Ἀλληλούια.
18. Πεφυτευμένος ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου, ἐν αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξανθήσει (Ψαλμ. 91, στίχ. 14) // *Χαίροις οἱ μυριπνόοις σου ὁδοῖς τὸ δυσῶδες τῶν παθῶν ἀπελαύνουσα εὐδοκία τῶν πιστῶν μυστιπόλε Νικόλαε* // Ἀλληλούια.
19. Οἱ ἱερεῖς σου, Κύριε, ἐνδύσονται δικαιοσύνην καὶ οἱ ὅσιοι σου ἀγαλλιάσονται (Ψαλμ. 131, στίχ. 9) // *Χαίροις πανάγιε Νικόλαε ἐπάκουσον τῆς φωνῆς τοῦ ἀχρείου οἰκέτου σου καὶ στεναγμούς τῆς καρδίας μου προσφέρω σοι ἀεννάως εὐόδωσον Ἱεράρχα* // Ἀλληλούια.
20. Μακάριοι οἱ κατοικοῦντες ἐν τῷ οἴκῳ σου εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων αἰνέσουσί σε (Ψαλμ. 83, στίχ. 5) // *Πανσέβαστε Νικόλαε τὴν οἰκτρὰν λειτουργίαν μου πρόσδεξαι καὶ Θεῷ τῷ εὐσπλάγχνῳ προσάγαγε, ὅπως χαίρων τιμῷ σου τὴν πάνσεπτον μνήμην* // Ἀλληλούια.

Ὅπως βλέπουμε στὸν 19^ο καὶ 20^ο στίχο, ὁ Νικόλαος χρησιμοποιοῦν μέ τῇ σχετικῇ διαμόρφωση φυσικά τὸ ἐξωψαλμικὸ ἐγκώμιο τῆς ἐκλογῆς γιὰ τίς ἐορτές τῆς Θεοτόκου *Λόγον ἀγαθόν*. Ἀλληλούια. Ἐπίσης, ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς ἐκλογῆς ἐλείπουν τὰ καταληκτικὰ δοξαστικά μαθήματα, ἡ ἀπουσία τῶν ὁποίων ἀναπληρώνεται ἀπὸ τὸ *Δόξα, Καὶ νῦν* τοῦ προηγηθέντος πολυελέου *Δούλοι, Κύριον*. Ἀλληλούια, ὅπως προστάσσει ἡ τυπικὴ διάταξη⁸⁵⁶.

Ἡ ἀλίευση τῶν ψαλμικῶν στίχων ἀπὸ τὸ Ἐκλογάριο, ἡ συμπλήρωσή τους μέ ἐξωψαλμικά ἐγκώμια καὶ ἡ ἐντέλει μελωδήσή τους κατὰ τὰ πρότυπα τῶν πολυελέων καὶ ἐκλογῶν τοῦ ΙΗ' αἰ., ὅπως αὐτὰ εἶχαν διαμορφωθεῖ ἀπὸ τοὺς μεγάλους Πρωτοφάλτες καὶ μελωδοὺς⁸⁵⁷, ἀποκτοῦν ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Νικολάου, ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψιν μας ὅτι ὁ τελευταῖος χρησιμοποιοῦν τὸ κείμενο τοῦ Νικηφόρου Βλεμμύδη, τὸ ὁποῖο ἔχει συνδεθεῖ ἤδη ἀπὸ τὸν ΙΖ' αἰ. μέ τῇ συνοπτικῇ ψαλμώδηση. Εἶναι γνωστό ὅτι τὸν ΙΖ' αἰ. ἐμφανίζεται ὁ λεγόμενος «ἐκκλησιαστικὸς» πολυελεὺς πού συνιστᾷ τὴ σύντομη – συνοπτικὴ ψαλμώδηση τοῦ πολυελέου, *καθὼς ψάλλεται ἐν τῷ Ἀγίῳ Ὁρει τοῦ Ἀθωνοῦ*⁸⁵⁸ καὶ «σύγκειται μόνον ἐκ τῶν δύο πρώτων στίχων τῆς συνθέσεως, μεμελισμένων κατ' ἄκρως

⁸⁵⁶ Σύμφωνα μέ τίς τυπικὲς διατάξεις περὶ ψαλμωδήσεως τοῦ Πολυελέου, «πληρωθεῖσης δὲ καὶ τῆς ἐκλογῆς, ἡ ψάλλονται τὰ συνήδη *Δόξα, καὶ νῦν*. Ἀλληλούια, ἄλληλούια, ἄλληλούια, *δόξα σοι ὁ Θεός* ἐκ γ'. *Ἡ ἐλπίς ἡμῶν Κύριε δόξα σοι*." Ἡ, ὅπερ καὶ συνηθέστερον, ψάλλονται τὰ λεγόμενα μεγάλα δοξαστικά τοῦ πολυελέου, ὡς κεῖνται ἐν τοῖς μουσικοῖς βιβλίοις», Ρήγα, *Τυπικόν*, σ. 80. Ὁμοίως, τὸ *Ἀγιορειτικόν Τυπικόν*, σ. 96 διατάσσει, κατὰ τὴν ἀγρυπνία τελούμενη ἐπὶ τῇ μνήμῃ ἁγίου, νὰ ἀκολουθεῖ μετὰ τὸν Πολυελεὺς *Δούλοι Κύριον* ἢ Ἐκλογὴ τοῦ Ἀγίου καὶ τὰ ἀργὰ *Δόξα. Ἡ ὑπεράρχιος Θεότης. Καὶ νῦν. Παντάνασσα*. Τό δὲ *Τυπικόν Διονυσίου*, σ. 99, διατάσσει στὸν ὄρθρο τῆς 6^{ης} Δεκεμβρίου, ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία ἐπιτελεῖται ἀγρυπνία, «μετὰ τὴν 6' ἀνάγνωσιν, νὰ ψάλλεται ὁ Πολυελεὺς, ἡ ἐκλογὴ, τὸ Δοξαστικόν, Καὶ νῦν».

⁸⁵⁷ Γιὰ τὴν περίπτωσιν, μάλιστα, τῶν ἐκλογῶν, οἱ μελωδοὶ ἀπὸ τὸν Πέτρο Μπερεκέτη καὶ μετὰ στηρίχθησαν στὸ πρότυπο τοῦ «Λόγον Ἀγαθόν» τοῦ Πέτρου. Πέρα ἀπὸ τὴ μουσικὴ πλευρὰ τοῦ θέματος, θὰ ἐπιμεινόμεν στὸ πρότυπο τῆς δομῆς τῆς ἐκλογῆς (ψαλμικός στίχος, ἐξωψαλμικὸ ἐγκώμιο, Ἀλληλούια), πού ἀκολουθεῖται γενικὰ στήν κατάστρωση κάποιας μεταγενέστερης ἐκλογῆς ἀπὸ τὸν Πέτρο τὸν Μπερεκέτη μέχρι τοὺς Συνέσιο Ἰθιρίτη καὶ Νικόλαο Δοχειαρίτη.

⁸⁵⁸ Ἰθέρ 1010, σ. 116, πρβλ. Χαλδαιάκης, *Πολυελεὺς*, σ. 244.

συνοπτικό τρόπο, ως προτύπων για όμοιοτρόπον ἐφ' ἐξῆς ψαλμώδησι...»⁸⁵⁹. Στο ίδιο συνοπτικό πλαίσιο ψαλμώδησης, ο Ίβηρίτης μουσικοδιδάσκαλος Κοσμάς ο Μακεδών συνθέτει ἐκλογές για λειτουργική χρήση. Σέ αυτόγραφό του κώδικα⁸⁶⁰ καταχωρεῖ συνοπτικές συνθέσεις ἐκλογῶν, μεταξύ τῶν ὁποίων βρίσκεται καί ἡ «εἰς ἱεράρχας, [ἦχος] πλάγιος τοῦ Β' Τὴν οἰκουμένην»⁸⁶¹. Εἶναι πολύ σημαντικό τό γεγονός ὅτι ὁ Νικόλαος καί ὁ Συνέσιος Ίβηρίτης, στό πρῶτο μισό τοῦ ΙΘ' αἰ., μελοποίησαν ἐκλογές μέ κείμενο προερχόμενο ἀπό τό ἐκλογάριο τοῦ Βλεμμύδη, κατὰ τά μελικά πρότυπα τῶν ἐκλογῶν τοῦ ΙΗ' αἰ.⁸⁶²

Ἐξάρτηση ἀπό παλαιότερα πρότυπα καί διαμόρφωσή τους γιά τίς λειτουργικές ἀνάγκες τῆς περιόδου φαίνονται στήν ἄλλη ἐκλογή «Αἰνεῖτε τὸν Κύριον» γιά τὴν ἑορτή τῶν Ἀρχαγγέλων. Ἀπὸ τὴ χειρόγραφη μουσική παράδοση γνωρίζουμε ὅτι στίχοι ἀπὸ τοὺς ψαλμοὺς ρμῆ [Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν], ρμδ' [Ἄσατε τῷ Κυρίῳ] καί ρν' [Αἰνεῖτε τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ] καί ρδ' [Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου] ἀπαντοῦν στή βυζαντινὴ μελοποιία ὡς προοίμια τῶν Ἀντιφώνων στή Σύναξη τῶν Ἀσωμάτων. Ὡς ἀντίφωνα νοοῦνται οἱ ἐπὶ τῶν ψαλμῶν ρλζ', μδ', ριά, πη' καί (σχετικῶν μέ τὴν περίπτωσή μας) ρμῆ [ρμδ', ρν', ρδ'] βυζαντινές, κυρίως συνθέσεις, πού ἀναφέρονται σέ συγκεκριμένες ἐορτολογικὲς περιστάσεις⁸⁶³.

Ἡ σύνθεση σύγκεται ἀπὸ δώδεκα στίχους - ἐνότητες, ἄνευ καταληκτηρίων δοξαστικῶν μαθημάτων. Ἡ μορφή αὐτὴ συναντᾶται σέ ὅλες τίς καταγραφές, γεγονός πού δηλώνει ὅτι ἐξ ἀρχῆς ἡ σύνθεση δημιουργήθηκε χωρὶς συμπληρωματικὰ μαθήματα. Κατὰ τά ἄλλα καί παρά τίς μικρὲς διαφορὲς πού θά ἐπισημανθοῦν περαιτέρω, ὁ Νικόλαος ἀκολουθεῖ τὴ βασικὴ παραδεδομένη δομὴ κειμένου τῆς σύνθεσης, ἡ ὁποία περιλαμβάνει τά ἐξῆς σημεῖα:

α) Στίχος πού προέρχεται ἀπὸ τοὺς προαναφερθέντες ψαλμοὺς καί ἀποτελεῖ προϊόν ἐκλογῆς ἀνάμεσα στό σύνολο τῶν στίχων τῶν παραπάνω ψαλμῶν⁸⁶⁴. Ἡ ὀνομασία «ἐκλογή» ἀφορᾷ, ὅπως εἶδαμε καί σέ ἄλλες περιπτώσεις⁸⁶⁵, μεταγενέστερες συνθέσεις κυρίως τοῦ ΙΘ' αἰ. πού συγκροτοῦνται κατ' ἐκλογὴν στίχων ἀπὸ διάφορους δαδितικοὺς ψαλμοὺς, πράγμα πού συμβαίνει καί στή μελετωμένη σύνθεση. Ἀπὸ τὴν πράξη τῆς ἐπιλογῆς ἀρμόδιων στίχων, φαινόμενο

⁸⁵⁹ Χαλδαιάκης, *Πολυέλεος*, σ. 244.

⁸⁶⁰ Πρόκειται γιά τὸν Ίβηρ 970 τοῦ ἔτους 1686, Χαλδαιάκης, *Πολυέλεος*, σ. 244.

⁸⁶¹ Ίβηρ. 970, φ.φ. 50r - 51r, Χαλδαιάκης, *Πολυέλεος*, σ. 244.

⁸⁶² Τοῦτο φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐξήγηση τοῦ Νικολάου στὶς ἐκλογές τοῦ Συνεσίου Ίβηρίτη. Βλ. *Corpus* τῶν ἐξηγήσεων Νικολάου Δοχειαρίτου.

⁸⁶³ Ἀναλυτικὰ περὶ τῶν συνθέσεων τῶν ἀντιφώνων, βλ. Χαλδαιάκης, *Πολυέλεος*, σσ. 115 - 119, 122 - 123, ὅπου καί ὁ ἐν χρήσει ὁρισμός.

⁸⁶⁴ Χαλδαιάκης, *Πολυέλεος*, σ. 385, ὅπου παρατίθενται οἱ ἐκλεγέντες στίχοι πού ἀπαρτίζουν τὴ σύνθεση. Ὁ Νικόλαος χρησιμοποιοῖ τοὺς ἴδιους στίχους στή μελοποίησιν τῆς δικῆς του: 1^η ἐνότητα: ρμῆ [α' ἡμιστίχιο τοῦ 1^{ου} στίχ.], 2^η ἐνότητα: ρμῆ [4^{ος} στίχ.], 3^η ἐνότητα: ρμῆ [3^{ος} στίχ.], 4^η ἐνότητα: ρμῆ [4^{ος} στίχ.], 5^η ἐνότητα: ρμῆ [6' ἡμιστίχιο τοῦ 5^{ου} στίχ.], 6^η ἐνότητα: ρν' [1^{ος} στίχ.], 7^η ἐνότητα: ρν' [6' ἡμιστίχιο 7^{ου} στίχ.], 8^η ἐνότητα: ρμῆ [7^{ος} στίχ.], 9^η ἐνότητα: ρμῆ [11^{ος} στίχ.], 10^η ἐνότητα: ρμδ' [α' ἡμιστίχιο 1^{ου} στίχ.], 11^η ἐνότητα: ρμῆ [6' ἡμιστίχιο 13^{ου} στίχ.], 12^η ἐνότητα: ρμῆ [α' ἡμιστίχιο 14^{ου} στίχ.].

⁸⁶⁵ Ὅπως αὐτὴ τῆς ἐκλογῆς «Λόγον ἀγαθόν, Ἀλληλούια».

πού παρατηρείται ήδη από τὰ πρῶτα χρόνια τῆς καθιέρωσης τῆς σύνθεσης⁸⁶⁶, δικαιολογείται καί ἡ ἀπό τόν Νικόλαο ὀνομασία της ὡς «ἐκλογῆς» καί ὄχι ὡς «ἀντιφώνων», ὀνομασία πού διασώζεται μέχρι τὰ πρόσφατα χειρόγραφα τοῦ ΙΗ' καί ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰ. Ἡ ὀνομασία «ἐκλογῆς» ἀπό τόν Νικόλαο εἶναι δυνατόν νά δικαιολογηθεῖ, ἐπιπλέον, καί ἀπό τό ἴδιο τό γεγονός τῆς ἀπό τό Νικόλαο δυνητικῆς ἐπιλογῆς μή μελοποίησης τῶν δοξαστικῶν καταληκτηρίων μαθημάτων, τὰ ὁποῖα, ὅμως, περιέχονται στίς ἐξηγήσεις τοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος ὡς μέρος ἀναπόσπαστο τῆς σύνθεσης⁸⁶⁷.

6) Σέ κάθε ψαλμικό στίχο ἐπισυνάπτεται ἓνα ἐξωψαλμικό κείμενο μέ ἐννοιολογικό περιεχόμενο τήν ἐορτή τῶν Ἀρχαγγέλων, στό ὁποῖο μεταπίπτει καί τό κατ' ἐξοχήν μελικό ἐνδιαφέρον. Τέτοια ἐξωψαλμικά κείμενα προσδιορίζουν καί τήν ἰδιαιτερότητα τῆς ἐκλογῆς ὡς λειτουργικοῦ καί μουσικοῦ κειμένου, δεδομένου ὅτι ὁ ἐκάστοτε μελωδός ἔχει τή δυνατότητα τῆς ἐπιλογῆς μεταξύ δεκατεσσάρων τέτοιων κειμένων στήν ἐπισύναψη μέ τούς ἀρμόδιους ψαλμικούς στίχους⁸⁶⁸. Ὁ Νικόλαος, τόσο στή ἐπιλογή τῶν ψαλμικῶν στίχων ὅσο καί τῶν ἐξωψαλμικῶν ἀρχαγγελικῶν ἐορταστικῶν κειμένων, ἀκολουθεῖ τό ἤδη διαμορφωμένο κείμενο ἀπό τὰ τέλη τοῦ ΙΖ' αἰ.⁸⁶⁹, πού σώζεται στίς ἐξηγήσεις τοῦ διδασκάλου Χουρμουζίου⁸⁷⁰.

Στίς παλαιότερες βυζαντινές συνθέσεις ἀντιφώνων ἀφιερωμένων στούς Ἀρχαγγέλους, ἔχει διαπιστωθεῖ ἡ ἀπουσία καταληκτηρίου ἀνακλώμενου ἐφυμνίου Ἀλληλούια, χαρακτηριστικό πού συναντᾶται καί σέ ἄλλες ὁμοειδεῖς συνθέσεις⁸⁷¹. Ἀντίθετα, ὁ Νικόλαος στό ἐξωψαλμικό ἐόρτιο κείμενο ἐπισυνάπτει τό Ἀλληλούια. Οἱ λόγοι πού ὁδήγησαν τό Νικόλαο στήν ἐπισύναψή του δέν εἶναι δυνατόν μέ βεβαιότητα νά ἐξηγηθοῦν ἡ χρήση του, ὅμως, ἐκτός τοῦ ὅτι ἀποτελεῖ τακτική ἐντελῶς σύστοιχη μέ τὰ μελοποιητικά δεδομένα τῆς ἐποχῆς τοῦ Νικολάου, μπορεῖ, ἐπιπλέον, νά δικαιολογηθεῖ: α) ἀπό τήν ἐρμηνευτική ὑφή τοῦ Ἀλληλούια ὡς ἀρχαγγελικοῦ ὕμνου καί ὡς ἐκ τούτου ἀρμόζοντος σέ μία σύνθεση ἀφιερωμένη στούς Ἀρχαγγέλους, καί β) ἀπό τήν πιθανή διάθεση πρωτοτυπίας τοῦ Νικολάου μέσα στά γενικά πλαίσια δράσης του ἐντός τῶν παραδεδωμένων ὁρίων. Αὐτό ἀποτελεῖ στοιχεῖο διαφοροποίησής του ἀπό τὰ παλαιά δομικά πρότυπα.

Βέβαια, δέν εἶναι τό μοναδικό σημεῖο, στό ὁποῖο διαφοροποιεῖται. Ἀπό τήν παράλληλη ἐξέταση τοῦ κειμένου τοῦ Νικολάου μέ αὐτό τῶν ἐξηγήσεων τοῦ Χουρμουζίου προκύπτουν οἱ ἐξῆς διαφορές, μικρές μὲν, ὑπαρκτές δέ: 1) ἐπανάληψη ἐξωψαλμικοῦ κειμένου ἐντός τῶν στίχων⁸⁷², 2) ἐλαφρές μετατροπές στά

⁸⁶⁶ Ἡδη ἀπό τόν ΙΔ' καί ΙΕ' αἰ., ἡ πλέον συνήθης δομή τῆς σύνθεσης περιλαμβάνει ὁκτώ κατ' ἐκλογῆν ψαλμικούς στίχους. Τό ποιόν τῶν στίχων αὐτῶν καταγράφεται στό Χαλδαιάκης, *Πολυέλκος*, σ. 376.

⁸⁶⁷ Γιά τό ποιόν καί τόν ἀριθμό τῶν στίχων τῆς ἐξηγημένης ἀπό τόν Χουρμούζιο Χαρτοφύλακα σύνθεσης, βλ. Χαλδαιάκης, *Πολυέλκος*, σ. 385.

⁸⁶⁸ Χαλδαιάκης, *Πολυέλκος*, σσ. 375 κ. ἐ., ὅπου ἡ καταγραφή τῶν ἐξωψαλμικῶν κειμένων καί οἱ ἀνά ἐποχές συνδυασμοί αὐτῶν μέ τούς ψαλμικούς στίχους.

⁸⁶⁹ Βλ. Χαλδαιάκης, *Πολυέλκος*, σ. 376.

⁸⁷⁰ Χαλδαιάκης, *Πολυέλκος*, σ. 385.

⁸⁷¹ Χαλδαιάκης, *Πολυέλκος*, σ. 375.

⁸⁷² Διπλή χρήση τοῦ ἐξωψαλμικοῦ κειμένου *Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καί ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία* στόν 1^ο καί 3^ο στίχο.

ἐξωψαλμικά κείμενα μέ προσθαφαιρέσεις λέξεων⁸⁷³, 3) ἐπιλογή σειρᾶς μελωδίας τῶν στίχων μέ ἀνακατάταξη τῆς παραδεδομένης σειρᾶς κατὰ βούληση τοῦ Νικολάου.

Ἄν λάβουμε ὑπ' ὄψη μας τὰ παραπάνω στοιχεῖα τό ὅλο κείμενο τῆς ἐκλογῆς διαμορφώνεται ὡς ἑξῆς:

1. Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν (Ψαλμ. 148, στίχ. 1) // *Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία* // Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος εἰ Θεέ, Παντοκράτωρ // Ἀλληλούια.
2. Αἰνεῖτε αὐτὸν πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, αἰνεῖτε αὐτὸν πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ (Ψαλμ. 148, στίχ. 2) // Ἄγιος, Ἄγιος, Ἄγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης Σου Κύριε // Ἀλληλούια.
3. Αἰνεῖτε αὐτὸν ἥλιος καὶ σελήνη, αἰνεῖτε αὐτὸν πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς (Ψαλμ. 148, στίχ. 3) // *Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία* // Ἀλληλούια.
4. Αἰνεῖτε αὐτὸν οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν (Ψαλμ. 148, στίχ. 4) // *Δόξα πρέπει τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι* // Ἀλληλούια.
5. Ὅτι αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγεννήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν (Ψαλμ. 148, στίχ. 5) // *Δεῦτε πάντες ἄσμα μέλψωμεν Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν* // Ἀλληλούια.
6. Αἰνεῖτε τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν στερεώματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ (Ψαλμ. 150, στίχ. 1) // Ἄγγελοι ἀνύμνουν τὸ δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, ἡμεῖς δὲ Σοὶ βοῶμεν· δόξα Σοι Χριστέ, ἡ σωτηρία πάντων δόξα Σοι // Ἀλληλούια.
7. Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ψαλτηρίῳ καὶ κιθάρᾳ (Ψαλμ. 150, στίχ. 3) // Ὑμνοῦμέν Σε, εὐλογοῦμέν Σε, Βασιλεῦ ἅγιε, δόξα σὺν Υἱῷ καὶ Πνεύματι // Ἀλληλούια.
8. Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῆς γῆς, δράκοντες καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι (Ψαλμ. 148, στίχ. 7) // *Σοὶ τῷ πάντων ποιητῇ πρέπει αἶνος, ὕμνος πρέπει, δόξα καὶ μεγαλωσύνη εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας πρέπει δόξα* // Ἀλληλούια.
9. Βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ πάντες λαοί, ἄρχοντες καὶ πάντες κριταὶ γῆς (Ψαλμ. 148, στίχ. 11) // *Σοὶ τῇ τριφύτῳ Τριάδι πρέπει τρισάγιον ὕμνον· ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης Σου Κύριε* // Ἀλληλούια.
10. Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν (Ψαλμ. 149, στίχ. 1) // *Δεῦτε πάντες ἄσμα μέλψωμεν Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν* // Ἀλληλούια.
11. Ὅτι ὑψώθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ μόνου (Ψαλμ. 148, στίχ. 13) // Ἀρχαγγελοι, ἄγγελοι, θρόνοι, κυριότητες, τὰ Χερουβὶμ καὶ Σεραφίμ· δοξάσατε τὸν Κύριον λέγοντες, *Δόξα Σοι Τριάς ἁγία, δόξα Σοι* // Ἀλληλούια.

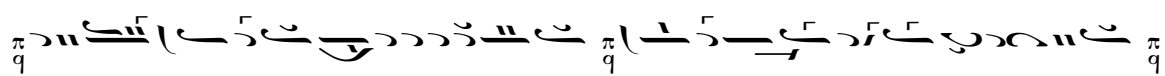
⁸⁷³ 6^{ος} στίχος: Ἄγγελοι ἀνύμνουν... προστίθεται: Θεῷ, 7^{ος} στίχος: Ὑμνοῦμέν σε... ἀφαιρεῖται τό: Σοὶ, 8^{ος} στίχος: Σοὶ τῷ πάντων... προστίθεται στό τέλος τοῦ κειμένου τό: δόξα, 11^η ἐνόητα: Ἀρχάγγελοι... ἀφαιρεῖται τό: σὺν ἡμῖν.

12. Καὶ ὑψώσει κέρασ λαῶ αὐτοῦ (Ψαλμ. 148, στίχ. 14) // Ἄγγελοι ᾄσατε καὶ ἄνθρωποι δοξάσατε τὸ φόβερὸν καὶ ἅγιον τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἀπαύστῳ φωνῇ λέγοντες· δόξα Σοι Τριάς ἁγία, δόξα Σοι // Ἀλληλούια.

Ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς ἐκλογῆς ἐλλείπουν, ὅπως καὶ στήν ἐκλογή τοῦ Ἀγίου Νικολάου, τὰ καταληκτικὰ δοξαστικά μαθήματα⁸⁷⁴. Ἐχοντας ὑπ' ὄψιν μας τίς παραπάνω παρατηρήσεις βαίνομε στήν ἐξέταση τῶν συνθέσεων τῶν πολυελέων καὶ ἐκλογῶν καὶ στήν ἐν γένει ἀποτίμηση τῆς μουσικῆς τους ἀξίας.

α. Πολυέλεος Δοῦλοι Κύριον εἰς ἦχον Α΄

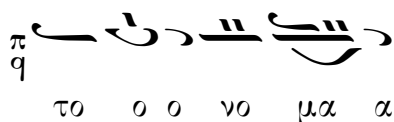
Ὁ πολυέλεος σύγκεται ἀπὸ τριάντα ἐννέα στίχους· ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἐλλιπής· ἐλλεῖπει ὁ 24ος στίχος *Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῶ αὐτοῦ*. Δέν γνωρίζουμε ἂν ἡ ἀπώλεια τοῦ στίχου ὀφείλεται στό μελουργό ἢ τὸν ἀντιγραφέα. Ἡ μία καὶ μοναδική ἀνθολόγηση τοῦ πολυελέου στὸν κώδικα Δοχ. 404 δέν εἶναι δυνατόν νά ἐπιλύσει τὸ πρόβλημα. Στό τέλος τῆς ομάδας τῶν τριάκοντα καὶ ἐννέα στίχων παρατίθενται τὰ δύο δοξαστικά μαθήματα, ποιήματα τοῦ αὐτοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου. Παραθέτομε τὸ μουσικὸ incipit τῆς συνθέσεως:

 Δου ου ου ουλοι δου ου λοι οι Κυρι ον Α α α αλ λη η λου ι ι α

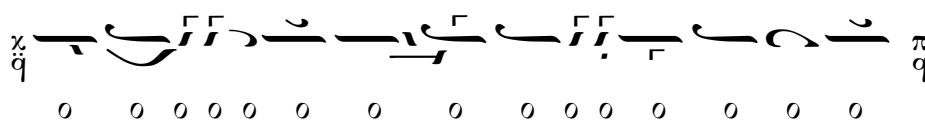
Βασικὸ μελικὸ μοτίβο τοῦ πολυελέου εἶναι ἡ ἀνάβαση στήν τετραφωνία τοῦ ἦχου καὶ ὁ τονισμὸς τῆς σχέσης κυρίου καὶ πλαγίου του. Αὐτὴ ἡ σχέση διατρέχει ὅλη τὴ σύνθεση καὶ ἀποτελεῖ τὴν κεντρικὴ ἰδέα. Ὁ Νικόλαος, βεβαίως, παρεμβάλει στίχους τονισμένους στό σκληρὸ χρωματικὸ γένος, ἢ ἀναπτύσσει τὴ μελωδία μιᾶς ομάδας στίχων στό ἱλαρὸ ἡχόχρωμα τοῦ πενταφώνου πλαγίου τοῦ Α΄ ἦχου· ἡ ἐπιστροφή ὅμως στὸν Α΄ ἦχο πραγματοποιεῖται μέ τὸ δυναμικὸ μελικὸ μοτίβο τοῦ τετραφώνου Α΄ ἦχου πού κατέρχεται στή βάση Πα. Ἰδοὺ μερικὲς χαρακτηριστικὲς φράσεις πού δείχνουν τὴν πορεία στήν τετραφωνία τοῦ ἦχου. Οἱ φράσεις αὐτές ἐπαναλαμβάνονται στήν πλειονοψηφία τῶν στίχων ἐλαφρῶς παραλλαγμένες, μέ κοινὴ, ὅμως, τὴ μουσικὴ σύλληψη:

α) 1ος στίχ. (Δοῦλοι Κύριον): Δοχ. 404, φ. 171r.

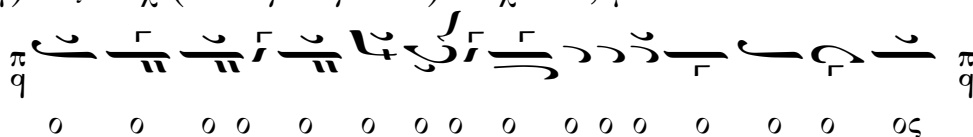
⁸⁷⁴ Ἡ ἐλλιψὴ καταληκτικῶν μαθημάτων ἀναπληρώνεται ἀπὸ τὴν ψαλμώδηση τῶν *Δόξα, Καὶ νῦν* τοῦ προηγηθέντος πολυελέου *Δοῦλοι, Κύριον*, ὅπως ἐπιτάσσει ἡ τυπικὴ διάταξη τῆς Ἀγρυπνίας κατὰ τὸ ἔθος τοῦ Ἀγίου Ὁρους. Πρβλ. *Ἀγιορειτικὸν Τυπικόν*, σ. 96, ὅπου ἀναφέρεται ἡ τάξις ψαλμώδησης τῶν πολυελέων μέ τὴν ἀκόλουθη σειρά: *Δοῦλοι Κύριον ψάλλεται ἀργῶς... Ἐξομολογεῖσθαι, ἢ Ἐκλογή τοῦ Ἀγίου καὶ τὰ ἀργά, Δόξα Ἡ ὑπεράρχιος Θεότης, Καὶ νῦν Παντάνασσα πανύμνητε.*

β) 3ος στίχ. (*Αἰνεῖτε τὸν Κύριον*): Δοχ. 404, φ. 171v.

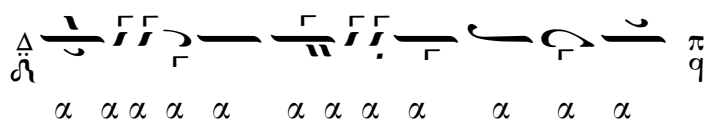

γ) 7ος στίχ. (*Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα*): Δοχ. 404, φ. 172r.

Ὡς παραλλαγή τοῦ 6' μουσικοῦ μοτίβου:

δ) 25ος στίχ. (*Κύριε τὸ ὄνομά σου*): Δοχ. 404, φ. 176v.

Πέραν τῆς γνωριστικῆς ιδέας τοῦ Α' τετραφώνου ἤχου, πού εἶναι διάχυτη μέσα στή σύνθεση, ὁ Νικόλαος μᾶς ἐκπλήσσει τονίζοντας ἐνίοτε τήν τριφωνία Δι τοῦ Α' ἤχου μέ στάση ἐνός χρόνου. Τοῦτο ἀπαντᾶται στοὺς στίχους *Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν* (8ος στίχ., Δοχ. 404, φ. 172v), *Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον* (39ος στίχ., Δοχ. 404, φ. 180r), *Εὐλογητὸς Κύριος* (40ος στίχ., Δοχ. 404, φ. 180r). Χαρακτηριστική, ἐπίσης, εἶναι καὶ ἡ πτώση τοῦ ἤχου μέχρι τὸν ἀντίφωνο Ἄγια καί, βεβαίως, ἡ ἐπανάκαμψή του στή βάση Πα:

1ος στίχ. (*Δοῦλοι, Κύριον*): Δοχ. 404, φ. 171r.

Ἄλλο χαρακτηριστικό τοῦ πολυελέου ἔξ ἐπόψεως μελοποιίας ἀποτελεῖ ἡ ὑπαρξὴ ομάδων στίχων πού βαίνουν κατὰ κοινὴ μελική πορεία. Χαρακτηριστικό τῆς κάθε ομάδας εἶναι ἡ διατριβή σέ κάποιο συγκεκριμένο φθόγγο καί κατ' ἐπέκταση ἡ ἐμμονή τοῦ μελουργοῦ σέ ἓνα συγκεκριμένο ἰδίωμα τοῦ ἤχου ἢ κάποιου ἄλλου ἤχου ἢ γένους.

Στοὺς πρώτους ἑξι στίχους (*Δοῦλοι, Κύριον - Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν*) κυριαρχεῖ ἡ βασική ιδέα τῆς τετραφωνίας πού περιέρχεται ὅλη τή σύνθεση. Πτώσεις στὸν κάτω Κε καὶ ἐπανάκαμψη στή βάση Πα τονίζουν περισσότερο τίς ἐπαναλαμβανόμενες ἐντός τῶν ζευγῶν τῶν στίχων μελικές φράσεις τοῦ Α' τετραφώνου καί προετοιμάζουν τήν ἐξέλιξη τοῦ μέλους τῆς ἐπόμενης ομάδας. Οἱ

στίχοι 7 – 10 (Ὅτι ἐγὼ ἐγνώκα - Ἐν ταῖς θαλάσσαις) ἀναπτύσσουν τό κύριο γνώρισμα τοῦ Α' τετραφώνου, τήν τονή ἐπὶ τῆς ἐπταφωνίας Πα'. Οἱ φράσεις *ὅτι μέγας* τοῦ 7ου στίχου (Ὅτι ἐγὼ ἐγνώκα), καί *ταῖς ἀθύσσοις* τοῦ 10ου στίχου (Ἐν ταῖς θαλάσσαις), ἐπιτρέπουν στό Νικόλαο νά καλλωπίσει τό μέλος μέ τό σχῆμα μίμησις κατὰ τὰ νοούμενα πού περιγράφει ὁ Χρύσανθος ὁ ἐκ Μαδύτων, καί τά παραγόμενα ἀντιφωνικά σχήματα τονίζουν τήν ὑψηλότονη διάδεση τῆς αὐτῆς ομάδας. Στούς στίχους 11 – 12 (Ἀνάγων νεφέλας - Ἀστραπᾶς εἰς ὑετούς) τό μέλος κατέρχεται στόν μέσο τοῦ Α' ἤχου, τόν Βαρύ μέ μία τεχνικότατη ἐκτίναξη στόν Ζω ἐν ὑφέσει τοῦ πενταφώνου πλαγίου τοῦ Α' ἤχου. Στούς ἐπόμενους δύο στίχους (Ὁ ἐξάγων ἀνέμους - Ὅς ἐπάταξε) τό μέλος ἐπιστρέφει στό ἡχώχρωμα τοῦ Α' ἤχου καί στούς στίχους *Ἀπό ἀνθρώπου καί Ἐξαπέστειλε σημεία* βασικό ἡχώχρωμα ἀποτελεῖ ἡ τετραφωνία τοῦ διφώνου *νάου* ἤχου. Στούς ἐπόμενους ἐπτά στίχους (Ἐν Φαραῶ - Καί ἔδωκεν τήν γῆν αὐτοῦ) ὁ Νικόλαος στέκεται στήν ἐπταφωνία τοῦ Βαρέος ἤχου, ἐπιστρέφει στόν Α' καί διφώνο πλάγιο τοῦ Α' μέ τούς στίχους *Κύριε τό ὄνομά σου - Καί ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ* γιά νά κορυφώσει τή μελοποιητική πορεία τῆς σύνθεσης μέ τήν ομάδα τοῦ πεντάφωνου πλαγίου τοῦ Α', συγκεκριμένη ἐκ τεσσάρων στίχων (*Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν - Ὡτα ἔχουσι*). Στούς ἐπόμενους δύο στίχους (*Οὐδὲ γάρ ἐστί - Ὅμοιοι αὐτοῖς*) κυριαρχεῖ ἡ μίξις ἑτερογενῶν τετραχόρδων τοῦ μαλακοῦ διατονικοῦ γένους καί τοῦ σκληροῦ χρωματικοῦ γένους, ἐνῶ οἱ ἐπόμενοι στίχοι (*Καί πάντες οἱ πεποιθότες - Οἶκος Λευὶ*) μέ τίς μελικές ἐξάρσεις στήν ἐπταφωνία τοῦ ἤχου ὁδηγοῦν στήν ὁλοκλήρωση τῆς σύνθεσης. Οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι *Οἱ φοβούμενοι τόν Κύριον καί Εὐλογητός Κύριος*, τονισμένοι στή βασική ιδέα τοῦ Α' τετραφώνου ἤχου ὁδηγοῦν στά δοξαστικά καταληκτήρια μαθήματα: *Δόξα Τριαδικό, Καί νῦν Θεοτοκίο*.

Πρίν νά ἐξετάσουμε τά δοξαστικά μαθήματα τοῦ πολυελέου, θά ἀναφερθοῦμε στό μέλος τοῦ καταληκτηρίου ἀνακλωμένου ἐφυμνίου *Ἀλληλούια*. Ὁ Νικόλαος προκρίνει τήν ποικιλία στό μέλος τοῦ ἐφυμνίου πού ἐναλλάσσεται σέ συχνότητα μέχρι καί ἀνά δύο στίχους. Τέσσερα εἶναι τά βασικά μοτίβα ἐφυμνίου *Ἀλληλούια* μέ τίς παραλλαγές τους στήν πορεία τῆς ὅλης σύνθεσης. Τό μέλος ἐφυμνίου πού εἰσάγει ἀλλά καί κατακλείει τόν πολυέλεο εἶναι τό παρακάτω:

1ος τύπος ἐφυμνίου:

στίχ. 1 – 6, 31 – 32, 39 – 40.

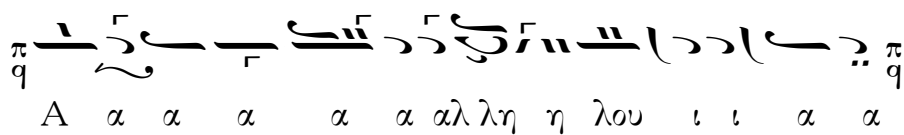
$$\pi_q \left(\text{A} \quad \text{a} \quad \text{a} \quad \text{αλ} \quad \text{λη} \quad \text{η} \quad \text{λου} \quad \text{ι} \quad \text{ι} \quad \text{α} \right) \pi_q$$

μέ παραλλαγές τά κάτωδι:

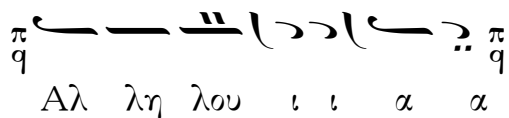
α) στίχ. 19 – 20.

$$\pi_q \left(\text{A} \quad \text{a} \quad \text{αλ} \quad \text{λη} \quad \text{η} \quad \text{λου} \quad \text{ου} \quad \text{ου} \quad \text{ου} \quad \text{ου} \quad \text{ιι} \quad \text{ι} \quad \text{ι} \quad \text{α} \right) \pi_q$$

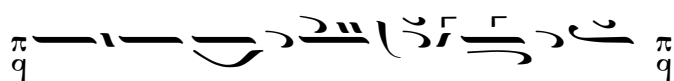
β) στίχ. 26 – 28.

γ) στίχ. 29 – 30.

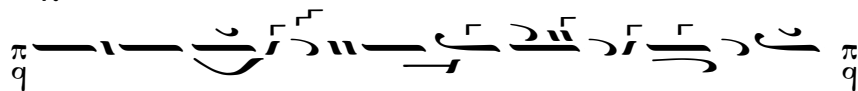

2ος τύπος έφυμνίου:
στίχ. 7 – 14.

μέ παραλλαγή:

στίχ. 33 – 38.

3ος τύπος έφυμνίου:
στίχ. 15 – 16.

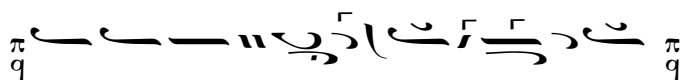

μέ παραλλαγή
στίχ. 23, 25.

4ος τύπος έφυμνίου:
στίχ. 17 – 18.

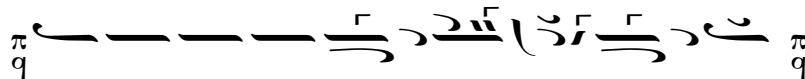

Αλ λη λου ου ου ου ι ι ι ι α

μέ παραλλαγή

στίχ. 21 – 22.

Αλ λη λου ου ου ου ου ι ι ι α

Ὁ πολυέλεος ἐπισφραγίζεται ἀπὸ δύο μαθήματα, ἓνα τριαδικό καί ἓνα θεοτοκίο, δομημένα κατὰ τὴν συνήδη μορφολογική διάταξη τῶν μεταβυζαντινῶν ὁμοειδῶν συνθέσεων⁸⁷⁵.

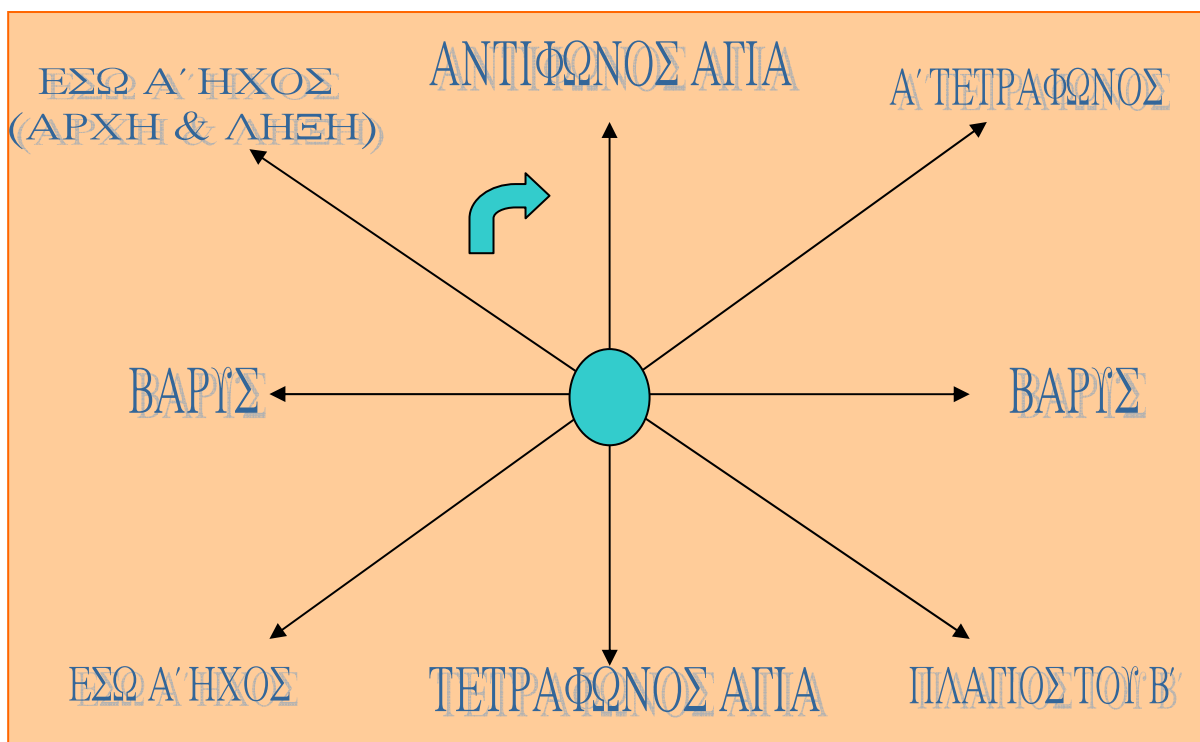
Τό κείμενο τοῦ Δόξα εἶναι τό ἀκόλουθο:

Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Ἁγίῳ Πνεύματι. // Λέγε // Τὸν Πατέρα προσκυνήσωμεν καὶ τὸν Υἱὸν δοξολογήσωμεν καὶ τὸ πανάγιον ὁμοῦ πάντες Πνεῦμα ἀνυμνήσωμεν, κράζοντες καὶ λέγοντες· Παναγία Τριάς, σῶσον πάντας ἡμᾶς // Ανενενα... [ἐκτενὴς νενανισμός] τεμπερερε... [ἐκτενὲς κράτημα] // σῶσον πάντας ἡμᾶς.

Μετά τὴν ἐκτενῆ καλοφωνικὴ ἀνάπτυξη τοῦ α' ἡμιστιχίου τῆς μικρᾶς δοξολογίας καὶ πρὶν τό κείμενο παρεμβάλλεται τό παρακελευσματικό Λέγε ἐνδεδυμένο μέ μία σύντομη φράση πού, ὅμως, δηλώνει περαιτέρω μελισματική ἐπιτήδευση τοῦ μαθήματος. Μέ τὴν παρεμβολή τοῦ Λέγε ὁ Νικόλαος καθίσταται μιμητής τῆς προγενέστερης παράδοσης, παρά τό γεγονός ὅτι στή μαθήματα τῶν συγχρόνων του, τόν Κ' αἰ., ἡ παρεμβολή τοῦ Λέγε ἀτονεῖ⁸⁷⁶. Τό μάθημα κινεῖται ἀπὸ τόν δι (τῆς Ὑπάτης) τοῦ ἀντιφώνου Ἁγία στή φράση προσκυνήσωμεν (μίμηση πρὸς τὰ νοούμενα) μέχρι τόν ὑψηλό Πα (Νήτης) τοῦ τετραφώνου Ἁγία στή φράση κράζοντες. Ἡ ἑκταση δι – Πα' διανθίζεται μέ διασταυρούμενες ἀποστροφές στὸν ἐπτάφωνο Βαρύ στίς φράσεις καὶ τὸ Πανάγιον, Παναγία Τριάς καὶ ὁμαλές ἐνδιάμεσες καταλήξεις στὸν ἔσω Α' ἦχο, τόν τετράφωνό του καὶ τόν πλάγιο τοῦ Β' στή φράση Πνεῦμα ἀνυμνήσωμεν. Ἰδού καὶ σχηματικά πῶς παριστάνεται ἡ πορεία τῶν ἤχων ἐντὸς τοῦ μαθήματος:

⁸⁷⁵ Σύμφωνα μέ τόν καθηγητὴ Ἀχιλλέα Χαλδαιάκη, ἡ μορφολογικὴ δομὴ τῶν καταληκτηρίων μαθημάτων ἀπὸ τόν ΙΗ' αἰ. καὶ ἐντεῦθεν συμπυκνώνεται στίς ἀκόλουθες τρεῖς παρατηρήσεις: α) Πρόταξη τοῦ παρακελευσματικοῦ Λέγε ἐνδιάμεσα στοὺς στίχους τῆς μικρᾶς δοξολογίας καὶ τοῦ τριαδικοῦ μαθήματος ἢ θεοτοκίου, β) Ἐπιβολή στό τέλος τοῦ μαθήματος βραχέος νενανισμού καὶ ἐκτενοῦς κρατήματος καὶ γ) Τερματισμός ἐκάστου μαθήματος μέ τὴν ἐπανάληψη πλήρους ἢ ἐλλιποῦς τοῦ τελευταίου στίχου τοῦ κειμένου, Χαλδαιάκης, *Πολυέλεος*, σ. 640 – 642.

⁸⁷⁶ Χαλδαιάκης, *Πολυέλεος*, σ. 641.

Ἡ πορεία τῶν ἤχων εἰκονίζεται δεξιόστροφα. Βλέπουμε ὅτι οἱ πρῶτοι ἤχοι (ἔσω καὶ τετράφωνος) ἐναλλάσσονται μέ τούς τέταρτους (ἀντίφωνο καὶ τετράφωνο), ἐνῶ μεταξύ τους παρεμβάλλονται ὁ διατονικός Βαρύς καί ὁ πλάγιος τοῦ Β΄. Σέ συνάρτηση μέ τό κείμενο ἔχουμε τήν ἐξῆς μελική πορεία: *Τόν Πατέρα* (ἔσω Α΄) *προσκυνήσωμεν* (Ἀντίφωνος Ἁγία) *καί τόν Υἱόν δοξολογήσωμεν* (Α΄ τετράφωνος) *καί τό πανάγιον ὁμοῦ* (Βαρύς) *πάντες Πνεῦμα ἀνυμνήσωμεν* (πλάγιος τοῦ Β΄), *κράζοντες* (τετράφωνος Ἁγία) *καί λέγοντες* (Α΄ ἤχος) *· Παναγία Τριάς* (Βαρύς), *σῶσον πάντας ἡμᾶς* (Α΄ ἤχος) - *Ανενενα...* [ἐκτενής νενανισμός] *τεμπερε...* [ἐκτενές κράτημα] - *σῶσον πάντας ἡμᾶς*.

Ἀκολουθεῖ, ὡς προείπαμε, ἐκτενής νενανισμός καί κράτημα, ἴσα μοιρασμένα μεταξύ τους. Στό τέλος ἐπαναλαμβάνεται τό 6΄ ἡμιστίχιο τοῦ τελευταίου στίχου *σῶσον πάντας ἡμᾶς* μέ ἱκετευτικό ἀλλά καί δοξολογικό μελικό περιεχόμενο στό ἡχώχρωμα τοῦ Α΄ τετραφώνου ἤχου. Τό μάθημα καταλήγει στή βάση Πα τοῦ ἔσω Α΄ ἤχου.

Ἐνδιαφέρον προκαλεῖ τό δεύτερο μάθημα θεοτοκίῳ συγκείμενο ἀπό τό δεκαπεντασύλλαβο ποίημα:

*ἸΩ! Δέσποινα πανύμνητε καί μητέρα τοῦ ἐλέους
ἶδε δακρύων σταλαγμὸν καί στεναγμὸν καρδίας
καί λύτρωσαι τοὺς δούλους σου βασάνων αἰωνίων.*

Παρεμβάλλεται, βεβαίως, ὅπως καί στό Τριαδικό μάθημα τό παρακελευσματικό Λέγε καί ἓνας ἐκτενής νενανισμός καί κράτημα κατακλείει τό θεοτοκίον μάθημα. Κι ἐδῶ ἐπαναλαμβάνεται, μετά τό κράτημα, ὁ τελευταῖος στίχος τοῦ στιχουργήματος *Καί λύτρωσαι τοὺς δούλους σου βασάνων αἰωνίων*. Ἐτσι τό θεοτοκίῳ λαμβάνει τήν παρακάτω ὡσαύτως μορφή:

Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. // Λέγε // Ψ Δέσποινα πανύμνητε καὶ μήτερ τοῦ ἐλέους, ἴδε δακρύων σταλαγμὸν καὶ στεναγμὸν καρδίας, καὶ λύτρωσαι τοὺς δούλους σου βασάνων αἰωνίων // Τοτο... [ἐκτενὴς νενανισμός] – Εριρεμ... [ἐκτενὲς κράτημα] // καὶ λύτρωσαι τοὺς δούλους σου βασάνων αἰωνίων.

Τὰ νοήματα τοῦ Θεοτοκίου προσφέρουν τὴ δυνατότητα στό Νικόλαο νά χρωματίσει μέ ἰδιαίτερες χρώες ἀλλὰ καὶ διαφορετικὰ γένη τό μουσικὸ κείμενο. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ χροὰ τῆς σπάδης στὶς λέξεις *δακρύων* καὶ *βασάνων*, καθὼς καὶ ὁ πλάγιος τοῦ Β' στή λέξη *στεναγμὸν* πού συνδυάζεται μέ τό σχετλιαστικὸ ἐπιφώνημα ἄχ. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ παραπέμπουν σέ καλοφωνικὴ μεταχείριση καὶ κατ' ἐπέκταση μονωδιακὴ ἐκτέλεση τοῦ μαθήματος, ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψη μας ὅτι πολλοὶ καλοφωνικοὶ εἰρμοὶ – κατ' ἐξοχὴν μονωδιακὸ εἶδος ἐκτέλεσης – περιέχουν παρόμοια στοιχεῖα, ὅπου καὶ ὁ ρυθμὸς ἐπιτρέπεται νά εἶναι χαλαρότερος. Μία δυναμικὴ ἀποστροφή στὸν ἐπτάφωνο Βαρύ μεταστρέφει πάραυτα τό κλαυθυμὲρ τοῦ μέλους καὶ τονίζει τό ἰσχυρὸ ἱκετευτικὸ νόημα τῆς φράσης *Καὶ λύτρωσαι τοὺς δούλους σου*, ἐνῶ ὁ πεντάφωνος πλάγιος τοῦ Α' στή φράση *αἰωνίου* καθίσταται ἡ βαθυμίδα πρόσβασης στή βάση *Πα*. Τό κράτημα ἄρχεται ἀπὸ τὴν ἴδια βάση *Πα*. Τό πρῶτο μέρος *τοτο* εἶναι μικρότερο σέ σχέση μέ τό δεύτερο *Εριρεμ*. Στό τέλος ἐπαναλαμβάνεται ὁ τελευταῖος στίχος τοῦ ποιήματος, κατὰ τὸν ὁποῖο δημιουργεῖται ἀντίθεση μεταξύ τοῦ Α' τετραφώνου στή φράση *Καὶ λύτρωσαι καὶ τοῦ πενταφώνου πλάγιου Α' στή φράση βασάνων*, γιὰ νά καταλήξει ἐντέλει στή βάση *Πα*.

6. Πολυέλεος Δοῦλοι Κύριον εἰς ἦχον Πλάγιον τοῦ Δ'.

Ὁ πολυέλεος ἀνθολογεῖται πλήρης καὶ στὶς τρεῖς καταγραφές του , συγκεῖμενος ἀπὸ σαράντα στίχους καὶ δύο δοξαστικά καταληκτῆρια μαθήματα, τό τριαδικὸ καὶ τό θεοτοκίον. Τό μουσικὸ incipit τῆς σύνθεσης καταχωρεῖται κατωτέρω ἀπὸ τὸν κώδικα Δοχ. 467, σ. 389⁸⁷⁷:

Δου ου ου λοι δου λοι οι Κυρι ι ον Αλ λη λου ου ου ι
ι ι ι α

Ὁ πολυέλεος *Δοῦλοι Κύριον* εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ Δ' ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τίς πιό ἔντεχνες συνθέσεις τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου. Τό μελικὸ του περιεχόμενο δείχνει συγκροτημένο μελωδὸ πού κατέχει τὴ γνώση τῆς μελοποιΐας. Ἡ συνθετικὴ

⁸⁷⁷ Μέ βάση τὸν κώδικα Δοχ. 467 ἔγινε καὶ ἡ μελέτη τῆς ἐν λόγῳ σύνθεσης.

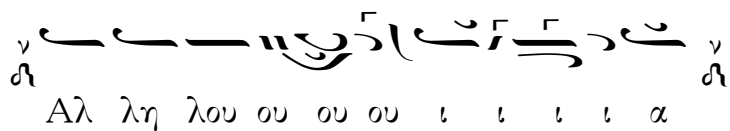
του πορεία έχει μία λογική ακολουθία και προβάλλει τό χαρμόσυνο και ήδύ χαρακτήρα της σύνθεσης. Τό μέλος του αναπτύσσεται στόν πλάγιο του Δ' μέ μία ιδιαίτερη μελοποιητική πορεία που προκαλεί τό ενδιαφέρον για τή μεγάλη φωνητική έκταση και τήν ύψηλότονη διάθεση του μελουργού. Επιχειρούμε μία συνοπτική παρουσίαση της πορείας του πολυελέου. Πρώτον, είναι έντυπωσιακή ή εμφανέστατη τάση του Νικολάου νά κινείται σέ όλη τήν έκταση του συστήματος του *δίζ Διαπασών*, από τό *δι* της Ύπάτης μέχρι τό *Γα* της Νήτης. Πολλές φορές ή έκταση της σύνθεσης επιδεικνύεται μέ άκραίες ανατάσεις και αντίστοιχες καταβάσεις, στά πλαίσια του ίδιου στίχου, τονίζοντας όλες τις βαθμίδες της κλίμακας του Πλαγίου του Δ' ήχου. Δεύτερον, τό επί του ψαλμικού στίχου αναπτυσσόμενο μέλος εκτυλίσσεται λίαν πεποικιλμένο μέ τζακίσματα και λαρυγγισμούς και προετοιμάζει τό άκουσμα για τό μέλος της τελευταίας συλλαβής της καταληκτικής λέξης, πλατυασμένο μέ διάφορες, κατά περίσταση και ποικίλες παραλλαγές, περίτεχνες μελικές φράσεις. Ήδη από τόν 1ο στίχο (*Δούλοι Κύριον*), ο Νικόλαος δείχνει τό στίγμα, πάνω στο όποιο θά κινηθεί στή συνέχεια: μεγάλη φωνητική έκταση από τό κάτω *δι* του αντιφώνου Δ' ήχου μέχρι τό διπλασμό του Πλαγίου του Δ' στο *Νη*, χρωματικές παρεμβολές στο μαλακό και τό σκληρό χρωματικό γένος και περίτεχνο μελωδικό κέντημα στή λήγουσα της τελευταίας λέξης. Οι έπόμενοι στίχοι, από τόν 2ο (*Οί έστώτες*) μέχρι και τόν 12ο (*Άστραπάς εις υετόν*) αποτελούν μία σύντομη περιδιάβαση στις διαφορετικές έπακολουθούσες μελωδικές τάσεις του μελουργού: ο τονισμός του τετραφώνου Άγια στους στίχους *Αίνεϊτε τόν Κύριον και Ψάλατε τῷ όνόματι αὐτοῦ και*, ή στους έπόμενους στίχους *Ότι τόν Ιακώβ, Ισραήλ εις περιουσιασμόν*, όμαλή ήδύφωνη μετάπτωση στόν Άγια του σκληρού διατόνου στή βάση *Νη* ή εις διπλασμόν εκτύλιξη της μελωδίας που υπερβαίνει αὐτήν μέχρι και τή διφωνία της *Βου* στο στίχο *Ότι έγώ εγνωκα για νά τονίσει καλύτερα τό νόημα του στίχου*⁸⁷⁸, αλλά και ή ανάπαυση του μέλους στόν *δι* του αντιφώνου Δ' ήχου μέ αντιφωνικά σχήματα, μέσα από παροδικές αναφορές στο φθόγγο *Πα* του πρώτου ήχου⁸⁷⁹. Μετά από αὐτήν τήν προοιμιακή, θά λέγαμε, παρουσίαση, τών διαφόρων μελωδικών γραμμών, ο Νικόλαος άρχεται τήν καθ' έαυτή ανάπτυξη τών υπόλοιπων στίχων του πολυελέου κατά όμάδες διαφορετικής μελικής μεταχείρισης. Οι στίχοι 13 - 19 (*Ο εξάγων - Και άπέκτεινε βασιλείς κραταιούς*) χαρακτηρίζονται από τήν έπιβολή του μαλακού χρωματικού γένους και τήν κατά περίσταση έναλλαγή του μέ τό σκληρό χρωματικό. Οι έπόμενοι στίχοι 20 - 22 (*Τόν Σήών - Και πάσας*) προδίδουν τό χρώμα του τετάρτου ήχου Άγια και παράλληλα περιέχουν τήν περίτεχνη έναλλαγή Άγια τετραφώνου και Άγια του σκληρού διατόνου πτώση στόν *Κε* της Ύπάτης, άνοδος στόν *Νη* της Νήτης και αναφορά στόν πρώτο ήχο χαρακτηρίζουν τούς έπόμενους δύο στίχους *Και έδωκεν τήν γήν αὐτῶν και Κληρονομίαν Ισραήλ*. Τό άκουσμα του τετάρτου ήχου εξακολουθεϊ νά κυριαρχεί μέχρι και τόν 28ο στίχο (*Και επί τοις δούλοις αὐτοῦ*),

⁸⁷⁸ Πρβλ τό Χρυσανθινό σχήμα *Μίμησις κατά τά νοούμενα* στή λέξη *μέγας*.

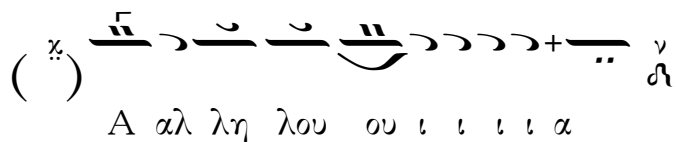
⁸⁷⁹ Πρβλ τόν 11ο στίχο *Ανάγων νεφέλας*, όπου κυριαρχεί ή μεγάλη φωνητική έκταση, από τόν *Βου* της διφωνίας του διπλασμού *Νη* της Νήτης στή λέξη *νεφέλας*, στόν *δι* της Ύπάτης στή λέξη *γής* για νά τονιστοῦν οι έννοιες τών λέξεων.

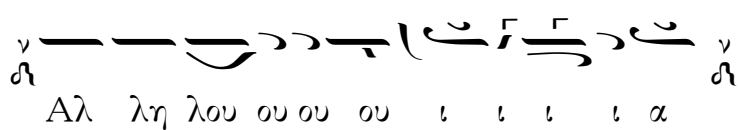
α) στίχ. 13, 14.

β) στίχ. 20, 21.

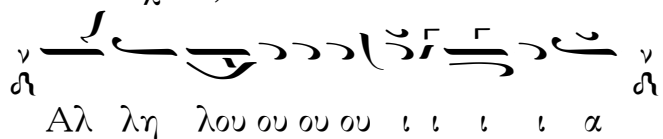

γ) στίχ. 22, 23, 24.

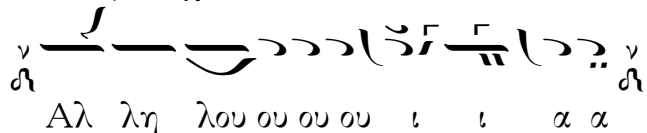
3ος τύπος έφυμνίου:

στίχ. 15, 16.

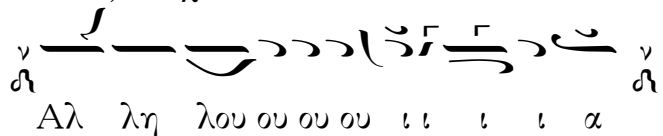

μέ παραλλαγές:

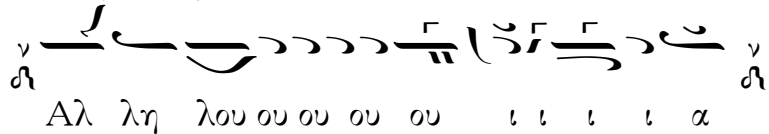
α) στίχ. 17.

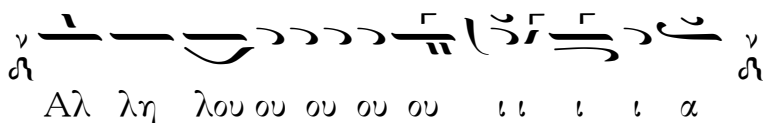
β) στίχ. 18

γ) στίχ. 25, 26.

δ) στίχ. 27 – 30, 37 – 40.

Τέλος, ὁ πολυέλεος ἐπισφραγίζεται μέ τά δύο καταληκτήρια δοξαστικά μαθήματα, ἓνα τριαδικό καί ἓνα θεοτοκίο, δομημένα καί αὐτά, ὅπως τά ἄλλα ὁμοειδῆ τους μαθήματα, κατὰ τή συνήδη μορφολογική διάταξη.

Τό κείμενο τοῦ Δόξα εἶναι τό ἀκόλουθο:

Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Ἀγίῳ Πνεύματι. // Λέγε // Ὡς Μονὰς τρισυπόστατε καὶ Τριάς ὁμοούσιε, προάναρχε Πάτερ, σύνθρονε Υἱὲ καὶ Πνεῦμα ὁμοούσιον, ὁ εἷς Θεὸς τῇ φύσει, ἀμέριστος καὶ ποιητὴς τοῦ παντός, σῶσον ἡμᾶς πάντας τοὺς ὀρθοδόξως προσκυνοῦντάς Σε // Ανενα... [ἐκτενὴς νενανισμός] Εἰρε... [ἐκτενεστέρο κράτημα] // Σῶσον ἡμᾶς πάντας τοὺς ὀρθοδόξως προσκυνοῦντάς Σε.

Μετά τήν ἔντεχνη μελισματική ἀνάπτυξη τοῦ α' ἡμιστιχίου τῆς μικρᾶς δοξολογίας καί πρὶν τό κείμενο παρεμβάλλεται τό παρακλειτουργικό Λέγε. Τό μέλος του εἶναι πλατυασμένο καί πιό ἔντεχνο προοιμιάζοντας τή συνέχεια τοῦ μαθήματος πού εἰσάγεται μέ μία ἐντυπωσιακή ἐκτίναξη στόν ἄνω Πα τῆς Νήτης στό ἐπιφώνημα Ὡς τοῦ κειμένου. Χαρακτηριστικό τοῦ λίαν ἔντεχνου αὐτοῦ μαθήματος εἶναι οἱ κατὰ τήν ἀρχή τοῦ ἡμιστιχίου τοῦ ποιητικοῦ κειμένου ὀξυμελεῖς φωνητικές ἐξάρσεις στήν ἐπταφωνία τοῦ ἤχου καί, καθὼς περαίνεται τό κείμενο, βαίνει ἡσυχαστικά ἡ πτώση στή βάση διαμέσου περασμάτων στόν πρῶτο ἤχο, τόν λέγετο καί, τέλος, τόν πλάγιο τοῦ Δ', ὡς ἀπόληξη τῆς ὅλης κατασκευῆς⁸⁸⁰. Ἐκτός ἀπό τά παραπάνω, μιά μεταβολή τοῦ διατονικοῦ γένους στό μαλακό χρωματικό καί ἡ ἐν συνεχείᾳ συνημμένη θέση στόν πλάγιο τοῦ Β' πού καταλαμβάνει τή φράση τοῦ κειμένου καὶ Πνεῦμα, συνδέτουν τό ὅλο πλαίσιο ἐκτύλιξης τοῦ μουσικοῦ κειμένου. Ἀκολουθεῖ ἐκτενὴς νενανισμός καί, βεβαίως, ἡδύ καί λίαν ἔντεχνο κράτημα πού κινεῖται στήν ἑκταση τοῦ δὲ διαπασῶν μέ παραχορδές καί συνθετικά σχήματα πού ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ παρούσα μελετωμένη σύνδεση ἀποτελεῖ μία ἀπό τίς πιό προσεγμένες συνδέσεις τοῦ Νικολάου, ποίημα προφανῶς τῆς μουσικῆς του ὠριμότητος. Στό τέλος τοῦ κρατήματος ἐπαναλαμβάνεται ὁλόκληρος ὁ τελευταῖος στίχος τοῦ ποιήματος Σῶσον ἡμᾶς πάντας τοὺς ὀρθοδόξως προσκυνοῦντάς Σε.

Μετά τό τριαδικό μάθημα ἀκολουθεῖ τό Καί νῦν θεοτοκίον, πού συγκροτεῖται ἀπό ἱαμβικούς δεκαπεντασύλλαβους στίχους. Ἰδού τό κείμενο τοῦ μαθήματος:

Ὡς Δέσποινα Πανύμνητε, Μῆτερ Θεοῦ τοῦ Λόγου,

⁸⁸⁰ Μέ βάση τήν παραπάνω ἐπισήμανση, ἡ πορεία τοῦ μαθήματος βαίνει ὡς ἑξῆς: Ὡς Μονὰς (διπλασμός) – καὶ Τριάς ὁμοούσιε (βάση)· Προάναρχε Πάτερ (διπλασμός) – σύνθρονε Υἱὲ (τετραφωνία)· Καὶ Πνεῦμα (χρῶμα στήν τετραφωνία Δι) – καὶ ποιητὴς τοῦ παντός (βάση)· Σῶσον (διπλασμός) – προσκυνοῦντάς Σε (βάση - κατάληξη).

*κυρία οὐσα τοῦ παντός καὶ τῶν θροτῶν προστάτης,
κυρίευσόν μου τὴν ψυχὴν, ἐξαίρουσα πταισμάτων,
καὶ κληρὸν με ἀξιώσον γενέσθαι τοῦ Υἱοῦ Σου.*

Μετά τό 6' ἡμιστίχιο τῆς μικρᾶς δοξολογίας, ἀκολουθοῦν, ὅπως καί στό τριαδικό μάθημα, τό παρακελευσματικό Λέγε, τό κείμενο τοῦ μαθήματος καί τέλος ἐκτενής νενανισμός μέ τό ἀπαραίτητο κράτημα. Παρομοίως μέ τό τριαδικό μάθημα, μετά τό κράτημα ἐπαναλαμβάνεται ὁ τελευταῖος στίχος τοῦ κειμένου *Καὶ κληρὸν με ἀξιώσον γενέσθαι τοῦ Υἱοῦ σου*. Ἡ ὅλη δομή τοῦ μαθήματος εἶναι ἡ ἀκόλουθη:

*Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν // Λέγε // Ω!
Δέσποινα Πανύμνητε, Μῆτερ Θεοῦ τοῦ Λόγου, κυρία οὐσα τοῦ παντός καὶ τῶν
θροτῶν προστάτης, κυρίευσόν μου τὴν ψυχὴν, ἐξαίρουσα πταισμάτων, καὶ κληρὸν
με ἀξιώσον γενέσθαι τοῦ Υἱοῦ Σου // Ανενα... [νενανισμός] – Τεριρεμ... [κράτημα] //*
καὶ κληρον με ἀξιώσον γενέσθαι τοῦ Υἱοῦ Σου.

Ἡ μουσικὴ κατασκευὴ τοῦ θεοτοκίου εἶναι παρόμοια μέ αὐτὴ τοῦ τριαδικοῦ μαθήματος. Τό κείμενο τοῦ 6' ἡμιστίχιου τῆς μικρᾶς δοξολογίας *Καὶ νῦν* εἶναι μικρότερο σέ ἔκταση ἀπὸ τό Δόξα, τό παρακελευσματικό Λέγε, ὅμως, καταλαμβάνει ἀρκετά μεγάλη μουσικὴ φράση πού συνδυάζει τό σκληρό χρωματικό γένος μέ τό σκληρό διατονικό καὶ καταλήγει μέ ἐπανάληψιν τοῦ Λέγε στή βάση Νη. Καὶ ἐδῶ, κατ' ἀναλογία τοῦ τριαδικοῦ μαθήματος, τό ἐπιφώνημα Ω! τοποθετεῖται στήν ὑπέρβαση κατὰ ἓνα τόνο τοῦ διπλασμοῦ Πα τῆς Νήτης, ἐνῶ παρατηρεῖται μέ βάση τὰ ἡμιστίχια τοῦ ποιητικοῦ κειμένου καί ἡ ἀνωτέρω ἐπισημανθεῖσα αὐξομειούμενη ἔντασις στήν πορεία τοῦ μέλους ἀπὸ τό διπλασμό στή βάση καί τ' ἀνάπαλιν: Ω Δέσποινα (διπλασμός) – πανύμνητε (βάση)· Μῆτερ Θεοῦ (διπλασμός – χρώμα) – καὶ τῶν θροτῶν (ἀντίφωνος Δι)· προστάτης (διπλασμός) – τὴν ψυχὴν (τετραφωνία)· ἐξαίρουσα (χρώμα στήν τετραφωνία καί διπλασμό) – πταισμάτων (βάση)· Καὶ κληρον (ἐπτάφωνος Βαρύς) – τοῦ Υἱοῦ σου (βάση καί κατάληξις). Ἀκολουθοῦν νενανισμός καί ἐκτενές κράτημα δομημένο περίτεχνα μέ συνθετικά σχήματα, χρωματικές παρεμβολές, συναρμογές ἤχων, ὅπως αὐτὴ τοῦ πενταφώνου πλαγίου τοῦ Α' μέ τόν πλάγιο τοῦ Β⁸⁸¹, καθὼς καί δύσκολες φωνητικές ἀποστάσεις⁸⁸². Ὡς ἐπισφράγισμα τῆς ὅλης σύνθεσης ἔρχεται ἡ ἐπανάληψιν τοῦ τελευταίου στίχου τοῦ ποιητικοῦ κειμένου *Καὶ κληρον με ἀξιώσον γενέσθαι τοῦ Υἱοῦ σου*.

γ. Ἐκλογή Λόγον ἀγαθόν εἰς ἥχον Α'

⁸⁸¹ Δοχ. 467, σσ. 428 – 429.

⁸⁸² Πρὸς τό διάστημα δέκα φωνῶν, ἀπὸ τό δι τῆς Υπάτης μέχρι τό Νη τῆς Νήτης (κράτημα *τεριρεμ* τοῦ θεοτοκίου, Δοχ. 467, σ. 427).

I. Στίχ. 1 – 7 : συνδυασμός Α' τετραφώνου και Βαρέος· κατάληξη διά του Α' τετραφώνου στή βάση Πα του ἔσω Α'.

II. Στίχ. 8 – 13 : Α' τετράφωνος (μέ υποομάδα τούς στίχους 12 – 13: συνδυασμός μέ τόν Ἄγια του σκληροῦ διατόνου)· κατάληξη στή βάση Πα.

III. Στίχ. 14 – 16 : συνδυασμός Βαρέος (ἀπλοῦ και ἐπταφώνου) μέ Α' τετράφωνο (πού ὁδηγεῖ στήν ὀλοκλήρωση τῆς μελωδίας στή βάση Πα).

IV. Στίχ. 17 – 18: συνδυασμός Βαρέος και Α' τετραφώνου και ἐκτενής χρήση χρώματος στίς οἰκειές φράσεις.

Μερικές εἰδικότερες παρατηρήσεις θά μᾶς ἐπιτρέψουν νά κατανοήσουμε τό σχέδιο μελοποιήσης του Νικολάου:

α) Κυρίαρχο ἡχόχρωμα στήν παρούσα σύνθεση ἀποτελεῖ τό του Α' τετραφώνου πού δηλώνει τήν παρουσία του ἀπό τόν πρῶτο στίχο και στήν πλειονοψηφία τῶν στίχων, καθώς και σ' ὅλα τά ἐπιμέρους στοιχεῖα τους. Ὅπου ὑπερτερεῖ ὁ Α' τετράφωνος, χαρακτηριστικές ἀναδεικνύονται οἱ δυναμικές ἀναβάσεις στήν ἐπταφωνία Πα' τῆς Νήτης, γιά νά ὑπογραμμιστεῖ μουσικά τό νόημα του κειμένου κατά τήν κρίση του μελουργοῦ⁸⁸⁵. Ἐπεταί, συνήθως, ἡ μελιχρή διατονική τρίτη Κε – Νη, ὡς μεταβατική ὁδός πρὸς ὀλοκλήρωση τῆς φράσης στό τετράχορδο του ἔσω Α' ἤχου. Ὁ Α' τετράφωνος ἐναλλάσσεται ἐνίοτε μέ τόν τετράφωνο Ἄγια⁸⁸⁶ ἢ τόν Ἄγια του σκληροῦ διατονικοῦ γένους⁸⁸⁷, τόν ἀντίφωνο πλάγιο του Α'⁸⁸⁸ και χρωματίζεται κατά τό νοούμενον μέ τό μαλακό⁸⁸⁹ ἢ τό σκληρό χρωματικό γένος⁸⁹⁰. Αὐτά, βέβαια, δέν πρέπει νά νοηθοῦν σάν ξεχωριστές μουσικές κατασκευές, ἀνεξάρτητες ἀπό τό ἕτερο ἰσχυρό στοιχεῖο τῆς σύνθεσης, τόν μέσο του Α' ἤχου τόν Βαρύ πού ἐναλλάσσεται πολλές φορές μέ τόν Α' ἤχο ἐντός του μουσικοῦ κειμένου και στούς πλείστους στίχους· συνδυάζονται ἁρμονικά μεταξύ τους, ἔτσι ὥστε νά πραγματοποιεῖται μέ λίαν ἔντεχνο τρόπο ἡ ἐπιστροφή στή βασική μουσική κατασκευή.

β) Ἡ μετάπτωση στό μέσο του Α' ἤχο Βαρύ, στά σημεία πού ἐπιβάλλεται, πραγματοποιεῖται ἀπό τό μελουργό, γιά νά τονιστοῦν και κατ' ἐπέκταση νά

⁸⁸⁵ Ἀναφέρουμε χαρακτηριστικές φράσεις του Α' τετραφώνου ἀπό τό μουσικό κείμενο τῆς ἐκλογῆς: στίχ. 3: τῶν προφητῶν τό κήρυγμα (Δοχ. 467, σ. 431), στίχ. 5: ἐξεχύθη χάρις, χαίρε ἀσπίλε (Δοχ. 467, σ. 433), στίχ. 8: Τῇ ὡραιότητι σου, εὐλογημένη (Δοχ. 467, σσ. 435 – 436), στίχ. 11: ὑπερενδοξότερα (Δοχ. 467, σ. 438), στίχ. 15: Ἀκουσον (Δοχ. 467, σ. 441), στίχ. 17: ἐπάκουσον (Δοχ. 467, σ. 444), στίχ. 18: δοξάζω Πανάμωμε (Δοχ. 467, σ. 446).

⁸⁸⁶ Φράσεις του τετραφώνου Ἄγια βρίσκονται στούς ἐξῆς στίχους: 6: Διὰ τοῦτο εὐλόγησέ σε ὁ Θεός (Δοχ. 467, σ. 434), 9: ἐν γυναιξίν (Δοχ. 467, σ. 437), 18: Μνησθήσμαι (Δοχ. 467, σ. 445).

⁸⁸⁷ Φράσεις του Ἄγια του σκληροῦ διατόνου βρίσκονται στούς στίχους: 2: τῶν ἀγγέλων (Δοχ. 467, σ. 431), 5: ἀσπίλε ἀμόλυντε (Δοχ. 467, σ. 433), 13: ὑπερδοξαζομένη (Δοχ. 467, σ. 440).

⁸⁸⁸ Μία φράση χαρακτηριστική ὑπάρχει σέ ὅλη τή σύνθεση στό στίχο 10: και πραότητος, πού προδίδει μέ μίμηση κατά τό νοούμενον τήν ἡσυχαστική ἀποψη τῆς μελωδίας. Στό σημείο αὐτό και σέ συνάρτηση μέ τήν ἐπόμενη φράση και δικαιοσύνης τονισμένη στόν Α' τετράφωνο βρίσκεται και ἕνα ἀντιφωνικό σχῆμα, μέ τό ὁποῖο ὁ μελουργός τονίζει μουσικά κατά μίμησην τά νοήματα.

⁸⁸⁹ Στίχ. 7: τήν ρομφαίαν σου (Δοχ. 467, σ. 435).

⁸⁹⁰ Φράσεις του σκληροῦ χρώματος ὑπάρχουν διάσπαρτες σέ ὅλη τή σύνθεση. Ἐνδεικτικά ἀναφέρουμε: στίχ. 6: ἡ τῶν ἀπηλπισμένων (Δοχ. 467, σ. 434), στίχ. 15: παράδεις ἀχ παράδεις (Δοχ. 467, σσ. 441 – 442). Οἱ 17^{ος} και 18^{ος} στίχοι περιέχουν ἐκτενείς φράσεις σκληροῦ χρώματος και ἀποτελοῦν τό ἀποκορύφωμα τῆς ὅλης σύνθεσης.

διακριθούν μεταξύ τους είτε τά επιμέρους στοιχεῖα τοῦ κάθε στίχου⁸⁹¹, είτε καί ὁλόκληροι στίχοι ἀπό τούς ὑπόλοιπους. Στήν παρούσα σύνθεση, ἡ μετάβαση στόν Βαρύ σηματοδοτεῖ καί μετάβαση ἀπό τό ψαλμικό κείμενο στό ἐγκωμιαστικό *χαῖρε* ἢ τό ἐξωψαλμικό θεομητορικό ἐγκώμιο· οὐσιαστικά ἐπισημαίνει μουσικά τό διακριτό ρόλο τοῦ κάθε στοιχείου, καλλωπίζει τή σύνθεση καί διασφαλίζει τήν ποικιλίμορφη ροή τοῦ κειμένου. Παραθέτουμε χαρακτηριστικά παραδείγματα στίχων τῆς διά τοῦ βαρέος διάκρισης τῶν στοιχείων τοῦ κειμένου ἀπό τά ὑπόλοιπα καί ἐπιχειροῦμε μιά «μουσική τεχνολογία» γιά περαιτέρω κατανόηση τοῦ συλλογισμοῦ:

Στίχος 1^{ος} : *Λόγον ἀγαθόν* (Α' ἔσω) *Ἀλληλούια* (Α' τετράφωνος) *Ἐξηρεύξατο ἡ καρδιά μου* (Α' ἔσω) *λόγον ἀγαθόν* (Βαρύς). *Χαῖρε* (Α' τετράφωνος), *παντάνασσα πανύμνητε* (Α' τετράφωνος), *μήτηρ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἁλληλούια* (Α' τετράφωνος → Α' ἔσω).

Στίχος 2^{ος} : *Λέγω ἐγὼ τὰ ἔργα μου* (Α' τετράφωνος) *τῷ βασιλεῖ* (Βαρύς). *Χαῖρε* (Α' τετράφωνος), *βασιλίσσα* (Βαρύς) *τῶν ἀγγέλων* (Ἅγια τοῦ σκληροῦ διατόνου), *δέσποινα τοῦ κόσμου ἁλληλούια* (Α' τετράφωνος → Α' ἔσω).

Στόν παρακάτω 7^ο στίχο ἔχουμε μιά ἄλλη πορεία διάκρισης, διακλαδικῆς, μεταξύ δηλαδή τῶν κλάδων τοῦ ἰδίου ἤχου Βαρέος:

Στίχος 7^{ος} : *Περίζωσαι* (Α' ἔσω) *τὴν ῥομφαίαν σου* (μαλακό χρῶμα Β' ἥχος) *ἐπὶ τὸν μηρόν σου* (Α' τετράφωνος), *δυνατέ* (Βαρύς). *Χαῖρε* (Βαρύς ἐπτάφωνος), *κεχαριτωμένη* (Βαρύς ἐπτάφωνος), *μετὰ σοῦ ὁ Κύριος* (Α' τετράφωνος) *καί διὰ σοῦ μεθ' ἡμῶν ἁλληλούια* (Α' τετράφωνος → Α' ἔσω).

Ὅπως προαναφέραμε, ὁ Βαρύς προκρίνεται ἀπό τό μελουργό καί γιά τή διάκριση μεταξύ τῶν στίχων. Ὁ στίχος, ἐπὶ παραδείγματι, 14 *Περιβεβλημένη πεποικιλμένη* εἶναι τονισμένος στό μεγαλύτερο μέρος του στόν Βαρύ, ἀπλοῦν καί ἐπτάφωνο: *Περιβεβλημένη* (Βαρύς ἐπτάφωνος), *πεποικιλμένη* (σκληρό χρῶμα ἐπὶ τοῦ Πα τῆς Νήτης → Βαρύς ἀπλοῦς). *Χαῖρε, ἄχραντε* (Βαρύς ἐπτάφωνος) *Θεοτόκε, ὅτι Σωτῆρα ἔτεκες* (Βαρύς ἀπλοῦς) *τῶν ψυχῶν ἡμῶν ἁλληλούια* (ἔσω Α'). Ὁ στίχος ἀποτελεῖ τό μεταβατικό πλαίσιο γιά τήν ἀνάπτυξη τῶν ἐπόμενων στίχων (15 – 18), ὅπου κυριαρχεῖ τό ἄκουσμα τοῦ Βαρέος. Προηγεῖται μάλιστα αὐτοῦ ἡ δεύτερη ὁμάδα στίχων τῆς ἐκλογῆς μέ διαφορετικό μελικό προσανατολισμό.

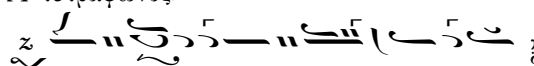
γ) Ἀπό τίς ἐπισημάνσεις περί τῶν δύο ἐναλλασσόμενων ἤχων, συμπεραίνουμε ὅτι τοῦτο ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νά τονιστοῦν ἔντεχνα οἱ ἔννοιες τοῦ κειμένου· διά τοῦ μουσικοῦ τεχνάσματος τῆς ἐναλλαγῆς τῶν διαφόρων μουσικῶν ἀποχρώσεων, ἐπίσης, καθίσταται ἔντονα διακριτή ἡ ποικίλη μελική ἔνδυση τῶν διαφόρων ἐπιθετικῶν προσδιορισμῶν καί ὀνομασιῶν τῆς Θεοτόκου πού κατά κόρον ὑφίστανται ἐντός τοῦ κειμένου. Σ' αὐτό ὑποβοηθοῦν καί ἄλλα ἐπιμέρους στοιχεῖα πού ἄπτονται τῆς δομῆς τοῦ μουσικοῦ κειμένου καί ἀποδεικνύουν τόν λίαν ἔντεχνο καί ἡδύ μελισματικό χαρακτήρα τῆς σύνθεσης. Ὁ Νικόλαος τηρεῖ ἀπαρέγκλιτα μιά ἰσορροπία μεταξύ τοῦ ψαλμικοῦ καί τοῦ ἐξωψαλμικοῦ μέρους τοῦ στίχου. Τό πρῶτο μέρος ποτέ δέν ὑπερβαίνει σέ ἑκταση τό δεύτερο, ἐνῶ οἱ μελωδικές γραμμές

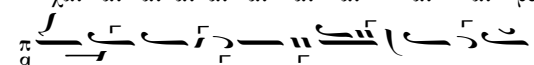
⁸⁹¹ Ἐδῶ ἐννοοῦνται: α) τό ψαλμικό κείμενο, β) ὁ δοξολογικός χαιρετισμός πρὸς τή Θεοτόκο *Χαῖρε* καί, γ) τό ἐξωψαλμικό θεομητορικό ἐγκώμιο. Ἀκολουθεῖ τό ἐφύμνιο *Ἀλληλούια*.

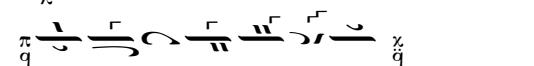
τοῦ φαλμικοῦ ἀποτελοῦν τρόπον τινά ἓνα προοίμιο γιά τό ἐπακόλουθο ἐξωφαλμικό ζήτημα. Συνδετικός κρίκος ἀποτελεῖ τό *Χαῖρε*, πού ἐδῶ μᾶς δίδεται σέ διάφορες μελισματικές παραλλαγές τοῦ τετραφώνου Α΄ καί τοῦ ἐπταφώνου Βαρέος⁸⁹². Τό ἐξωφαλμικό θέμα εἶναι ἔντεχνα ἀνεπτυγμένο μέ ἀποκορύφωμα τή μακρά ἀνάπτυξη τῆς τελευταίας συλλαβῆς τῆς τελευταίας λέξης τοῦ κειμένου στό ἡχώχρωμα τοῦ Α΄ τετραφώνου ἢ τοῦ ἔσω Α΄, γιά νά καταλήξει στή βάση Πα καί νά προχωρήσει τό ἐφύμνιο *Ἀλληλούια*.

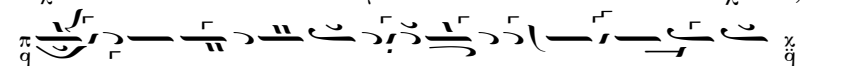
Ὁ καλοφωνικός καί μελισματικός χαρακτήρας τῆς συνθέσεως ἐπιρρωνύεται μέ τήν ὕπαρξη τοῦ παρακελευσματικοῦ *Λέγε* ἐντός τεσσάρων στίχων, τῶν 5, 6, 17 καί 18. Ὁ Νικόλαος ἀκολουθεῖ τά παλαιότερα πρότυπα μελοποίησης καί συνεχίζει τήν παράδοση, πάντα μέσα στά πλαίσια τῆς ἐποχῆς του⁸⁹³. Τό μέλος του μοιράζεται ἀνά δύο στίχους μέ κάποιες μικροδιαφορές ἀνάμεσά τους: οἱ στίχοι 5 καί 6 στό μέλος τοῦ Α΄ τετραφώνου καί οἱ στίχοι 17 καί 18 στό τοῦ ἐπτάφωνου Βαρέος⁸⁹⁴.

⁸⁹² Παραθέτουμε τίς σημαντικότερες παραλλαγές τοῦ Α΄ τετραφώνου καί τοῦ Βαρέος Α΄ τετράφωνος:

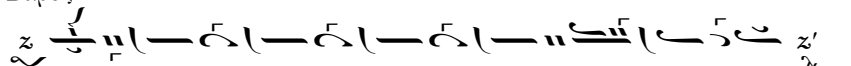
$\tilde{z}$ $\tilde{q}$
χαι αι αι αι αι αι αι αι αι αι ρε Δοχ. 467, σ. 430

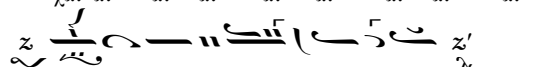
π $\tilde{q}$
χαι αι αι αι αι αι αι αι αι αι ρε Δοχ. 467, σ. 431

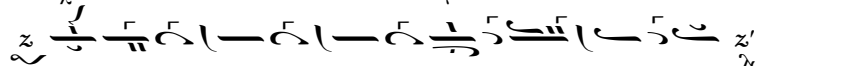
π $\tilde{q}$
χαι αι αι αι αι αι ρε Δοχ. 467, σ. 437

π $\tilde{q}$
χαι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι ρε ε ε ε ε Δοχ. 467, σ. 439

Βαρύς:

$\tilde{z}$ $\tilde{z}'$
χαι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι ρε Δοχ. 467, σ. 435

$\tilde{z}$ $\tilde{z}'$
χαι αι αι αι αι αι ρε Δοχ. 467, σ. 441

$\tilde{z}$ $\tilde{z}'$
χαι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι ρε Δοχ. 467, σ. 441

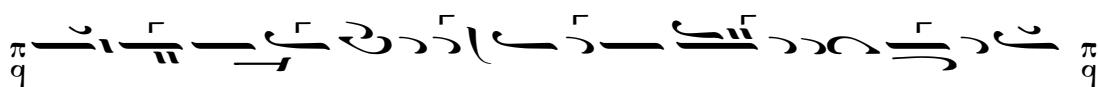
⁸⁹³ Πρόκειται γιά τή σύνθεση τοῦ Πέτρου Μπερεκέτη *Λόγον ἀγαθόν* εἰς ἤχον Δ' Ἁγία πού περιέχει τό *Λέγε* σέ κάθε στίχο τῆς ἐκλογῆς. Τήν ἐποχή τοῦ Νικολάου ἔχει ἀτονίσει ἡ εἰσαγωγή τοῦ *Λέγε* ἀπό τίς συνθέσεις ἐκλογῶν τοῦ ΙΘ' αἰ., πού ἔχουμε ὅπ' ὄψιν μας, μόνο ἡ ἐκλογή τοῦ Συνεσίου Ἰβηρίτου εἰς ἤχον Δ' (Δοχ. 360/ φφ. 388v-398v) ἀκολουθεῖ τό πρότυπο τοῦ Μπερεκέτη μέ τό *Λέγε* σέ κάθε στίχο, ἐνῶ ὁ Γεώργιος ὁ Κρῆς (Εκλογή εἰς ἤχον Βαρύν, *Πανδέκτη* 2, σσ. 247 – 273), ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πρωτοψάλτης (Εκλογή εἰς ἤχον Ἁγία, *Ταμεῖον Ἀνδολογίας*, σσ. 153 – 165) καί μεταγενέστερα ὁ Γεώργιος Ρύσιος (Εκλογή εἰς ἤχον Ἁγία, *Πανδέκτη* 2, σσ. 338 – 354) προκρίνουν τήν εἰσαγωγή του στοὺς δύο τελευταίους στίχους.

⁸⁹⁴ Ενδεικτικά: Στίχ. 5^{ος}: π $\tilde{q}$
Λε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε γε

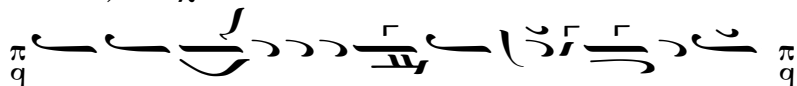
Ἡ ἐμμονή τοῦ Νικολάου στό περίτεχνο μελωδικό περιεχόμενο τῆς ἐκλογῆς διοχετεύεται καί στό μέλος τοῦ ἀνακλώμενου ἐφυμνίου Ἀλληλούια, πού μᾶς παραδίδεται ἀπλούστερο μέν σέ σχέση μέ τό μέλος τῆς καθ' ὅλου σύνθεσης, ἀλλά μέ ἀρκετές παραλλαγές παρά τό μικρό ἀριθμό τῶν στίχων. Διακρίνουμε δύο βασικούς τύπους ἐφυμνίου μέ τίς προκύπτουσες παραλλαγές τους:

1^{ος} τύπος ἐφυμνίου:

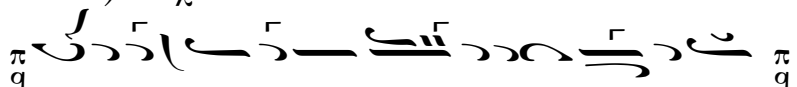
στίχ. 1 - 4

 A α α α α αλ λη η η λου ου ι ι ι α

 μέ παραλλαγή

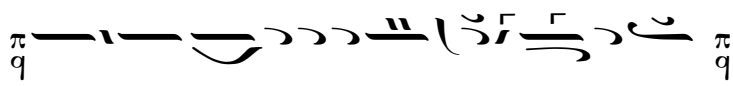
α) στίχ. 8 - 9

 Αλ λη λου ου ου ου ου ου ι ι ι ι α

β) στίχ. 15 - 18

 A α αλ λη η η λου ου ι ι ι α

γ) Καταληκτήρια Δοξαστικά μαθήματα Δόξα Καί νυν

 Αλ λη λου ου ου ου ου ι ι ι ι α

2^{ος} τύπος ἐφυμνίου:

στίχ. 5 - 7

 Αλ λη λου ου ου ου ου ι ι ι ι α

μέ παραλλαγή:

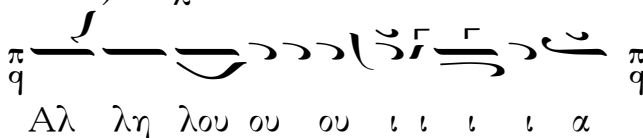
α) στίχ. 10 - 12

 Αλ λη λου ου ου ου ου ι ι ι α α

Στίχος 17^{ος}:

 Λε ε ε ε ε ε ε ε ε ε Γε ε ε ε

6) στίχ. 13 - 14

Ο διαχωρισμός τῶν στίχων τῆς ἐκλογῆς μέ βάση τὰ μελικά του χαρακτηριστικά ἀναδεικνύει ἓνα ἐπιπλέον πρωτότυπο στοιχεῖο στήν ὅλη κατάστροφηση τῆς σύνθεσης. Εἶναι γνωστό ἀπό ἄλλες ὁμοειδεῖς συνθέσεις ὅτι οἱ στίχοι θαίνουν μελωδικά ἀνά δύο, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος, ὁ τοῦ δεξιοῦ χοροῦ ὁ ἔχων καί τήν περιττή ἀρίθμηση προπορεύεται στά μελικά χαρακτηριστικά. Αὐτά, βεβαίως, ἐπαναλαμβάνονται στό ζυγό στίχο πού ἀνήκει στόν ἀριστερό χορό. Στήν παρούσα σύνθεση τό σχῆμα αὐτό ἰσχύει στούς στίχους 1 - 11, καταργεῖται ἀπό τόν 12^ο ἕως τόν 16^ο, ὅπου μελικά προπορεύεται ὁ ἀριστερός χορός, καί ἐπανερχεται στούς δύο τελευταίους 17^ο καί 18^ο, γιά νά ἐπακολουθήσουν τὰ Δοξαστικά μαθήματα.

Ἡ σύνθεση κατακλείεται μέ τὰ καταληκτήρια Δοξαστικά μαθήματα, τὰ ὁποῖα ἐδῶ δέν συνοδεύονται ἀπό παρεμβλλόμενα κρατήματα, ὅπως συμβαίνει σέ ἄλλες ὁμοειδεῖς συνθέσεις. Τό παρακελευσματικό Λέγε, πού ἀποτελέσει στοιχεῖο ἄξιο μνείας κατὰ τήν ἐξέταση τῶν στίχων τῆς ἐκλογῆς, ὑφίσταται στό Δόξα, ἐνῶ ἀπουσιάζει ἀπό τό Καί νῦν. Τό ποιητικό κείμενο τῶν μαθημάτων εἶναι τό εὐρισκόμενο ἀπό τήν παράδοση τοῦ Πέτρου Μπερεκέτου ἀλλά παρουσιάζει δύο σημεῖα διαφοροποίησης: α) στό Δόξα ὁ Νικόλαος ἀκολουθεῖ τή γραμμή Πέτρου τοῦ Βυζαντίου, πού συμπληρώνει στό τελευταῖο ἡμιστίχιο *Τριάς ἀγία*, καί β) τό ἀλληλούια ἐπαναλαμβάνεται ἅπαξ ἐντός τοῦ Δόξα καί τοῦ Καί νῦν χωρίς νά ἀποτελεῖ ξεχωριστή συνθετική ἐνότητα γιά τήν περίπτωση, κατὰ τήν ὁποία δυνητικά δέν θά ψάλλονταν τὰ δοξαστικά μαθήματα.

Μέ βάση τίς παραπάνω ἐπισημάνσεις τὰ κείμενα τῶν μαθημάτων τῆς ἐκλογῆς διαμορφώνονται ὡς ἑξῆς:

Δόξα Πατρί καί Υἱῷ καί ἀγίῳ Πνεύματι - Λέγε -
 Δόξα Σοι ὁ ἐν Τριάδι ὑμνούμενος
 καί προσκυνούμενος Θεός ἡμῶν,
 Τριάς ἀγία δόξα Σοι. Ἀλληλούια.

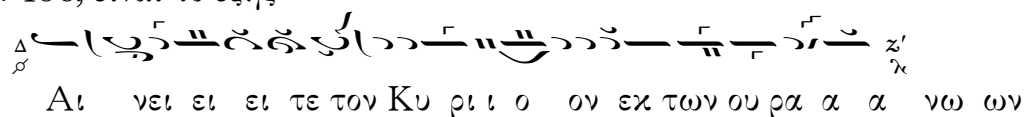
Καί νῦν καί ἀεὶ καί εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.
 Τὰς δεήσεις τῶν δούλων σου πρόσδεξαι Δέσποινα
 καί λύτρωσαι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνάγκης καί θλίψεως. Ἀλληλούια.

Ἐξ ἐπόψεως μελουργικῆς πρέπει νά παρατηρήσουμε ὅτι τὰ καταληκτήρια μαθήματα δέν χαρακτηρίζονται ἀπό τήν ἐντεχνη πλοκή τῆς προηγηθείσης μελωδίας. Εἶναι ἀπλούστερα, μέ ἀδρότερες μελωδικές γραμμές καί ἡσυχαστική

διάθεση. Κινούμενα σέ χαμηλότερους τόνους, αντιθετικά μέ τήν προγενέστερη διαρκή ὑψίτονη διάθεση τοῦ μελουργοῦ, μάς κατευνάζουν τήν έντατική ἐγρήγορση τῆς δοξολογικῆς στάσης καί προκαλοῦν τήν παρακλητική αἴσθηση τῆς ἀγιορειτικῆς βιοτῆς. Τό μέλος τοῦ Δόξα κινεῖται, ὡς ἐπί τό πλεῖστον, στούς ἥπιους τόνους τοῦ ἔσω Α΄ ἤχου μέ μοναδική ἐξαίρεση τή γνωστή καί ἀπό ἄλλες συνθέσεις μελωδική θέση τοῦ ἐπταφωνοῦντος Α΄ ἤχου στή φράση *Τριάς ἁγία*⁸⁹⁵. Τό ἐμπεριεχόμενο Λέγε εἶναι ὁμοίως λιτό καί περιφερόμενο γύρω ἀπό τή βάση Πα. Τό μέλος τοῦ *Καί νῦν* εἶναι πιό ἔντεχνο καί, ἐπιπλέον, προσδιορίζεται ἀπό τήν ἐξῆς ἰδιομορφία: ἀνά ἡμιστίχιο, ὁ Α΄ τετράφωνος ἐναλλάσσεται μέ τόν ἐπτάφωνο Βαρύ μέ παρεμβαλλόμενες ἐνδιάμεσες φράσεις τοῦ σκληροῦ χρώματος. Κατ' αὐτόν τόν τρόπο, ὁ Νικόλαος ἀνακεφαλαιώνει εὐρηματικά τό βασικό μελικό ἄξονα τῆς σύνθεσής του.

δ. Ἐκλογή ψαλμικῶν στίχων «Αἰνεῖτε τόν Κύριον» στήν ἑορτή τῶν Ἀρχαγγέλων εἰς ἦχον Πλάγιον τοῦ Β' Νενανώ.

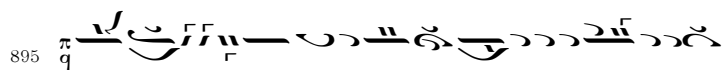
Ἡ ἐκλογή εἶναι τονισμένη σέ ἦχο πλάγιο τοῦ Β' Νενανώ (ἐκ τοῦ Δι), ἦχος πού ἐκ παραδόσεως καθιερώθηκε ὡς ἦχος μελώδησης τῶν ἀντιφώνων γιά τήν ἑορτή τῶν Ἀρχαγγέλων. Τό incipit τῆς ἐκλογῆς, ἀρυόμενο ἀπό τόν κώδικα Δοχ. 467, σ. 450, εἶναι τό ἐξῆς:

Ὅπως παρατηροῦμε καί ἀπό τήν ἀρχή τῆς σύνθεσης, βασική ἰδέα τῆς ἀποτελεῖ ἡ ἔντεχνη καί μελωδική ἐναλλαγή τοῦ μελιχροῦ ἤχου τοῦ πλαγίου τοῦ Δευτέρου Νενανώ μέ τό μαλακό διατονικό γένος καί συγκεκριμένα τόν Ἄγια τῆς Παπαδικῆς ἢ τόν Βαρύ ἦχο τοῦ μαλακοῦ διατονικοῦ γένους, κυρίως στήν ὑψηλή περιοχή τῆς ἐπταφωνίας του.

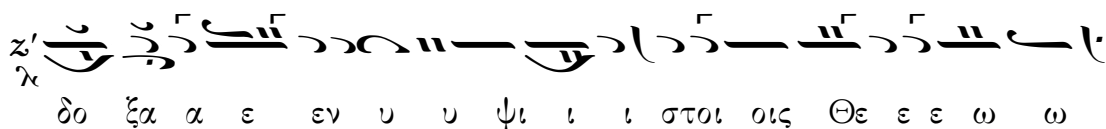
Οἱ μουσικές φράσεις τοῦ Ἄγια ἐπί τοῦ κειμένου ἀφοροῦν εἴτε στάση στόν τετράφωνο Ἄγια, εἴτε ὁλόκληρη περίοδο στό τετράχορδο τοῦ ἤχου, εἴτε φράσεις πρὸς ἀλλαγὴ γένους ἀπό τό χρωματικό στό διατονικό. Ἰδοῦ μερικά ἐνδεικτικά παραδείγματα:

Μουσική φράση τετραφώνου Ἄγια, στίχ. 1^{ος}, Δοχ. 467, σ. 450

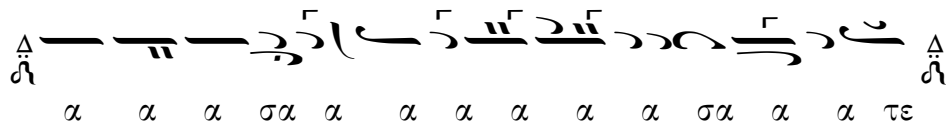

895 *Τρι α α α α α α ας Α γι ι ι ι ι ι α* Δοχ. 467, σ. 448

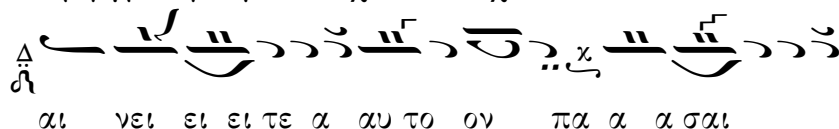
Ἡ φράση αὐτή ἐπαναλαμβάνεται συχνά στά κρατήματα τῶν ὁκτάηχων ἀπολυτικών ἀλλά καί σέ ἄλλα κείμενα.

Μελική περίοδος Ἁγία, στίχ. 10^{ος}, Δοχ. 467, σ. 459

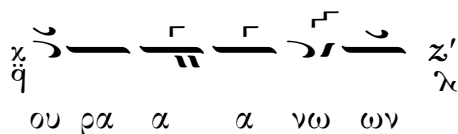

Μικρή φράση Ἁγία, στίχ. 2^{ος}, Δοχ. 467, σ. 451

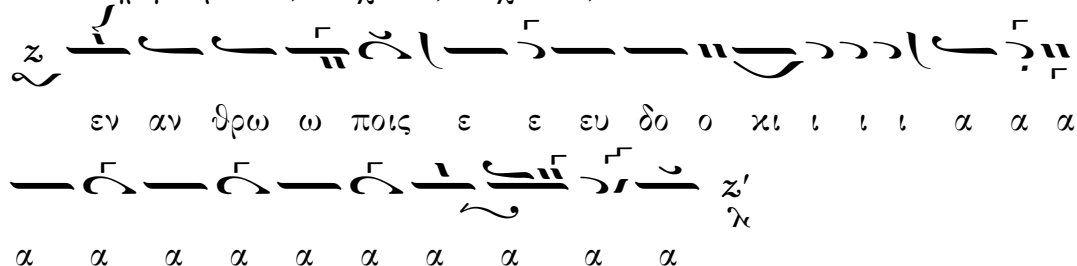

Οἱ φράσεις τοῦ Βαρέος ἤχου ἀποτελοῦν μέρος κάποιας περιόδου ἢ καί ὁλόκληρη περίοδο, κυρίως στή φωνητική περιοχὴ τῆς ἑπταφωνίας. Ἰδοὺ δύο ἐνδεικτικά παραδείγματα:

Μέρος περιόδου πού καταλήγει στήν ἑπταφωνία τοῦ Βαρέος, στίχ. 1^{ος}, Δοχ. 467, σ. 450

Ὅλοκληρη περίοδος, στίχ. 3^{ος}, Δοχ. 467, σ. 452

Εἶναι δυνατόν οἱ δύο αὐτοί ἐναλλακτικοί ἤχοι νά εἰσάγουν στίχο τῆς ἐκλογῆς, ὅπως συμβαίνει μέ τούς στίχους 3, 6 καί 9, πού εἰσάγονται μέ τό ἄκουσμα τοῦ Βαρέος, καί μέ τούς στίχους 10 καί 11, πού εἰσάγονται μέ τό ἡχόχρωμα τοῦ Ἁγία. Ἡ πλειονοψηφία τῶν στίχων, ὅμως, εἰσάγεται μέ τό ἡχόχρωμα τοῦ Νενανώ ἢ τοῦ Νεχέανες, ἀνάλογα τό στίχο.

Ἡ ἐναλλαγή τοῦ σκληροῦ χρωματικοῦ γένους μέ τό μαλακό διατονικό διαπνέει ὅλη τή σύνθεση γενικά καί ὅλους τούς στίχους εἰδικότερα, σέ τέτοιο βαθμό, ὥστε νά μπορούμε νά ὑποστηρίξουμε ὅτι ἡ μουσική ἔνδυση τοῦ ψαλμικοῦ καί ἐξωψαλμικοῦ κειμένου οὐσιαστικά δέν περιέχει ἀντικειμενικά ὅμοια μελικά χαρακτηριστικά. Αὐτό ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νά μὴν ὑφίσταται ὁμαδοποίηση στίχων

εἴτε ἀνά δύο ἢ καί παραπάνω στίχους, ὅπως συμβαίνει σέ ἄλλες συνθέσεις. Ὅμως, παρά τή συνθετική ἐλευθερία καί τήν ἐκ πρώτης ὄψεως αὐτόνομη μουσική ἀνάπτυξη τοῦ κάθε στίχου, οἱ στίχοι οὐσιαστικά ὁμαδοποιοῦνται ἀπό τήν κατά περίπτωση ἐκτενῆ μελωδική ἀνάπτυξη τῆς τελευταίας συλλαβῆς τῆς τελευταίας λέξης τοῦ ἐξωψαλμικοῦ κειμένου⁸⁹⁶.

Ἡ παραπάνω διαπίστωση δέν πρέπει ἐκ προοιμίου νά μᾶς προκαταλάβει γιά τήν πρωτοτυπία τῆς σύνθεσης, οὔτε νά μᾶς ὀδηγήσει σέ ἐπισφαλεῖς κρίσεις σχετικά μέ τό κατά πόσο ὁ Νικόλαος κατάφερε νά μελίσει μία σύνθεση ἀντάξια τῆς κληρονομίας πού ἔφερε ἡ σύνθεση αὐτή στό πέρασμα τῶν αἰώνων. Καί τοῦτο, διότι καί σ' αὐτή τή σύνθεση ὁ Νικόλαος μᾶς ἐκπλήσσει μέ τήν εὐρηματικότητά του, τή ροπή του στίς περίτεχνες φωνητικές ἐκτυλίξεις καί κυρίως τήν ἱκανότητά του νά συναρμόζει μέ τόν καταλληλότερο τρόπο τούς διάφορους ἤχους καί νά τούς τοποθετεῖ στό κατάλληλο σημεῖο, γιά νά ἀποδώσει τό νόημα τοῦ κειμένου. Πρός ἐπίρρωση τῆς παραπάνω πρότασης ἀκολουθοῦν οἱ παρακάτω ἐπισημάνσεις ἐπὶ τῆς μελικῆς δομῆς τῆς ἐκλογῆς:

Α) Ὁ Νικόλαος δημιουργεῖ ἓνα περίτεχνο μέλος μέ βάση τίς παραλλαγές στή βασική μελική δομή. Οἱ παραλλαγές αὐτές ὀρίζονται ἀπό τή δυνητική ἐναλλακτική χρήση τῶν διάφορων ἤχων καί γενῶν κατά περίσταση. Ἀπό τήν παρακάτω ἐκθεση τῶν κατά περίπτωση παραδειγμάτων διαπιστώνουμε ὅτι ὁ Νικόλαος παραγματοποιεῖ τήν ἐξέλιξη τοῦ μέλους τοῦ ἔχοντος βασική ἀναφορά τό φθόγγο Δι, γύρω ἀπό τόν ὁποῖο περιστρέφονται ὅλες οἱ ἐναλλαγές ἐμπλουτισμοῦ τῆς μελωδίας. Οἱ ἐναλλαγές αὐτές ὁμαδοποιοῦνται:

1. Σέ ἐναλλαγές, πέραν τῆς βασικῆς δομῆς, μεταξύ ἤχων πού ἀνήκουν στό ἴδιο μουσικό γένος. Συχνά συναντώμενη παραλλαγή εἶναι ἡ ἐναλλαγή μαλακοῦ καί σκληροῦ διατόνου ἐντός τοῦ ἴδιου στίχου. Ὁ Νικόλαος ἀρέσκεται στόν τονισμό τῶν ἡχητικῶν ἀντιθέσεων, μέ τίς ὁποῖες ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐκφραση τῶν διαφόρων ψυχικῶν διαθέσεων καί τῶν διαφόρων συναισθημάτων. Κατ' αὐτόν τόν τρόπο ἐναλλάσσεται τό ἦθος τοῦ μέλους, κατά τήν τριπλή φανέρωσή του, ὅπως καταγράφει ὁ Χρῦσανθος στό Θεωρητικό του⁸⁹⁷. Τέτοιες ἐναλλαγές συναντᾶμε κατά κόρον στή μελωδική ἀνάπτυξη τοῦ ἐξωψαλμικοῦ κειμένου καί κυρίως στήν ἐκτενῆ ἀνάπτυξη τῆς τελευταίας συλλαβῆς. Ἰδού μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα⁸⁹⁸:

⁸⁹⁶ Δύο μόνο ἀπό τούς δώδεκα στίχους ἀκολουθοῦν παρόμοια μελωδική γραμμή. Πρόκειται γιά τούς στίχους 11 καί 12 πού παρουσιάζουν ὅμοιες φράσεις μέ ἐλάχιστες ἀποκλίσεις. Παραθέτουμε τή μουσική τους «τεχνολογία» μέ βάση τούς ἤχους πού διακρίνονται:

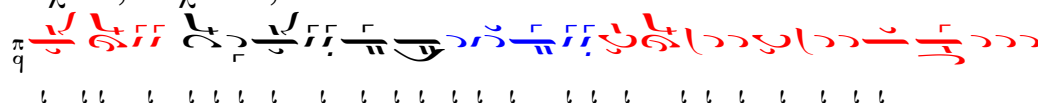
11⁹⁵ στίχος, ψαλμικό κείμενο: Ὅτι ὑψώθη τό ὄνομα αὐτοῦ (Ἄγια) → μόνου (πτώσει στόν Νεάγιο) → ἐξωψαλμικό κείμενο: Ἀρχάγγελοι, ἄγγελοι (Νεανές ἐπὶ τοῦ Δι) → θρόνοι κυριότητες (Αννανες) → τὰ χερουβὶμ καί σεραφὶμ (Νεχεανες) → δοξάσατε τόν Κύριον λέγοντες, δόξα σοι (Νεάγιο) → Τριάς ἁγία Δόξα Σοι Ἀλληλούια (Νεχεανες).

12⁹⁵ στίχος, ψαλμικό κείμενο: Καί ὑψώσει κέρας λαῶ αὐτοῦ (Νεχέανες) → ἐξωψαλμικό κείμενο: Ἄγγελοι ἄσατε (Νεανές ἐπὶ τοῦ Δι) → καί ἄνθρωποι (Νεαγιο) → δοξάσατε τό φοβερόν → καί ἅγιον (ἐνδιαμέσως Ἄγια) τό ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν (Αννανες) → ἀπαύστῳ φωνῇ (τετράφωνος Ἄγια) → λέγοντες, Δόξα Σοι (Νεάγιο) → Τριάς ἁγία, Δόξα Σοι Ἀλληλούια (Νεχέανες).

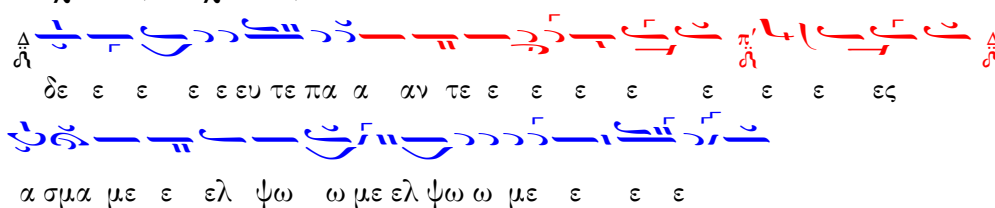
⁸⁹⁷ Σύμφωνα μέ τό Χρῦσανθο «τά ἦθη δὲ τῆς μελοποιίας ἦσαν τρία: Διασταλτικόν, Συσταλτικόν, Ἡσυχαστικόν». Ἀναλυτικώτερα βλ. Χρῦσανθος, Θεωρητικόν Α', §§ 396 – 398, σσ. 176 – 177.

⁸⁹⁸ Ὅπου κόκκινο τό μαλακό διατονικό γένος καί ὅπου κυανό τό σκληρό διατονικό.

στίχ. 7^{ος}, Δοχ. 467, σ. 456

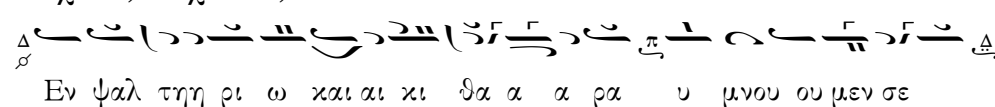

στίχ. 10^{ος}, Δοχ. 467, σσ. 456 – 460

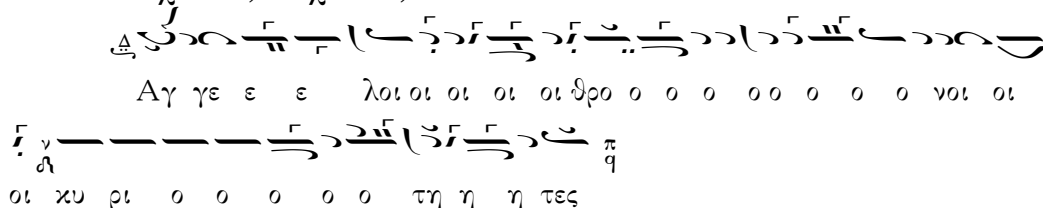
Ἄλλη ἐνδιαφέρουσα ἐναλλαγή ἀποτελεῖ ἡ τοῦ κυρίου ἤχου τῆς σύνθεσης πλαγίου Δευτέρου Νενανώ μέ τόν Δεύτερο, ἐπὶ τῆς ἰδίας βάσεως Δι. Ἴδου καί πάλι:

Στίχ. 7^{ος}, Δοχ. 467, σ. 456

3. Σέ ἐναλλαγές ἤχων πού ἀνήκουν σέ διαφορετικό γένος. Πέραν τῆς βασικῆς ἐναλλαγῆς Νενανώ καί Ἁγία ἢ Βαρέος πού, ὅπως προείπαμε, διαπνέει ὅλο τό κείμενο. Μιά πολύ ἐνδιαφέρουσα ἐναλλαγή προκύπτει ἀπό τή μίξη τῶν δύο ἐτερογενῶν τετραχόρδων τοῦ Δευτέρου ἤχου καί Πρώτου, μέ ἀποτέλεσμα τήν παραγωγή μικτοῦ ἤχου Δευτερόπρωτου. Αὐτό ἀπαντᾶται στούς δύο τελευταίους στίχους 11 καί 12. Ἴδου τό σχετικό ἀπόσπασμα ἀπό τόν 11^ο στίχο:

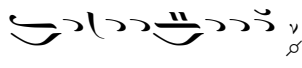
Στίχ. 11^{ος}, Δοχ. 467, σ. 461

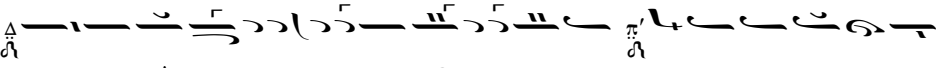
Β) Ὁ Νικόλαος κινεῖται μέ ἄνεση μεταξύ τῶν θέσεων τῶν διαφόρων ἤχων, τίς ὁποῖες συνδυάζει εὐρηματικά μέ θαυμαστά ἀποτελέσματα. Χαρακτηριστικές εἶναι οἱ θέσεις τετραφώνου Ἁγία ἐπὶ τοῦ τετραχόρδου Δι – Πα' πού προβάλλουν σχῆμα «μιμήσεως κατὰ τὰ νοούμενα» καί μελικά συνδυάζονται μέ τόν Βαρύ, τόν ἔσω καί ἔξω νενανώ ἢ τόν ἐπτάφωνο πλάγιο τοῦ Δευτέρου. Ἴδου ἐνδεικτικά ἀπό τό κείμενο τῆς ἐκλογῆς:

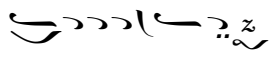
Στίχ. 1^{ος}, Δοχ. 467, σ. 450 (συνδυασμός τετραφώνου Ἁγία μέ ἔσω Νενανώ)

 δο ξα α ε εν υ υ ψι ι ι στοι οισ Θε ε ε ω ω και ε πι

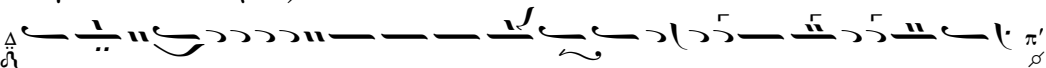

 γη ης ει ει ρη η νη

Στίχ. 3^{ος}, Δοχ. 467, σ. 452 (συνδυασμός τετραφώνου Ἁγία μέ Βαρύ)

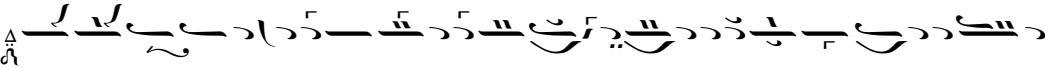

 εν υ ψι ι ι ι στοι οισ Θε ε ε ω ω και ε πι γης ει ει

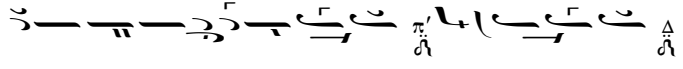

 ρη η η η νη η

Στίχ. 6^{ος}, Δοχ. 467, σ. 455 (συνδυασμός τετραφώνου Ἁγία μέ ἐπτάφωνο πλάγιο τοῦ δευτέρου)

 το δο ο ο ο ο ο ξα εν υ ψι ι ι ι στοι οισ Θε ε ε ω ω

Στίχ. 10^{ος}, Δοχ. 467, σ. 459 (συνδυασμός ἔξω νενανώ, Ἁγία σκληροῦ καί τετραφώνου Ἁγία)

 Α α α α σμα α και αι νο ο ο ο ο ο ο ον δε ε ε ε ε ευ

 τε πα α αν τε ε ε ε ε ε ε ε ε ες

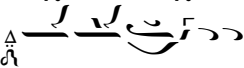
Ὁ Νικόλαος ἀρέσκεται σέ τέτοιου εἴδους ἡχητικές ἀντιδιαστολές, γιά νά τονίσει τό νόημα τοῦ κειμένου ἀλλά καί γιά νά ἐπιδείξει μιὰ εὐφρόσυνη καί πανηγυρική διάθεση στή σύνθεσή του.

Ἡ τοποθέτηση, ἐπίσης, τοῦ Νενανώ, πότε ἐπὶ τοῦ τετραχόρδου Πα΄ - Δι (ἔξω), πότε ἐπὶ τοῦ χαμηλοῦ τετραχόρδου Δι - Νη (ἔσω), σέ μεμονωμένες ἢ διαδοχικές θέσεις, δημιουργεῖ κατανυκτικό ἄκουσμα καί παρακλητική διάθεση:

Στίχ. 1^{ος}, Δοχ. 467, σ. 450 (ἔσω νενανώ)

 και ε πι γη ης ει ει ρη η νη

Στίχ. 6^{ος}, Δοχ. 467, σ. 454 (ἔξω νενανώ)

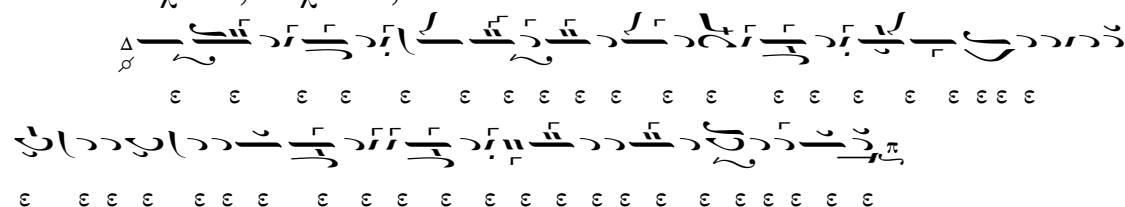

 Αι νει ει τε

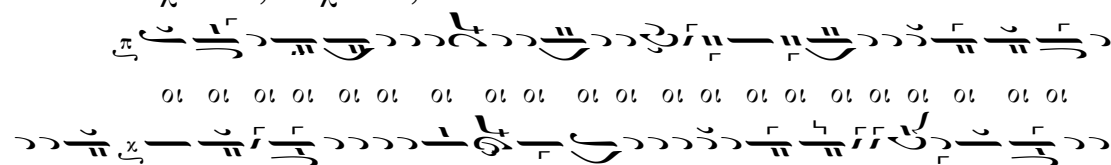
εἶναι πιό ἀποφασιστική καί τεολογική: Ὁ Νικόλαος μέ τά κατάλληλα μελικά σχήματα μᾶς προῖδεάζει γιά τήν ὀλοκλήρωση τῆς μελωδίας, μᾶς δημιουργεῖ τήν προσμονή τοῦ ἐπόμενου στίχου καί μᾶς προετοιμάζει γι' αὐτόν. Χαρακτηριστικό τῶν καταλήξεων εἶναι ὅτι ὁ Νικόλαος δέν στηρίζει τή σύνθεσή τους ἀπόλυτα στίς μουσικές μορφές καί τό περιεχόμενο τοῦ στίχου στόν ὁποῖο ἀνήκουν. Κατ' αὐτόν τόν τρόπο δέν ὑπάρχουν ἐπαναλήψεις πού θά κούραζαν τόν ἀκροατή καί θά μείωναν τή μουσική ἀξία τῆς σύνθεσης⁹⁰³.

Βασικό στοιχεῖο τῆς μορφολογίας τῶν καταληκτικῶν περιόδων εἶναι ἡ κατατομή τους σέ φράσεις. Στούς πρώτους στίχους οἱ ἐκτενεῖς καταλήξεις κατατέμνονται σέ τρεῖς φράσεις, ἐνῶ ὅσο πλησιάζουμε στό τέλος τῆς ἐκλογῆς αὐξάνονται μέχρι καί τόν ἀριθμό τῶν ὀκτώ. Αὐτό συμβαίνει στούς δύο τελευταίους στίχους. Ἀλλά καί τό μέγεθος τῶν φράσεων αὐξάνεται ὅσο φτάνουμε πρός τό τέλος τῆς ἐκλογῆς μέ ἀποκορύφωμα τούς 11^ο καί 12^ο στίχους, ὅπου οἱ φράσεις εἶναι ἀρκετά μεγάλες, πιθανόν γιά νά ἐκφράσουν τό δοξολογικό περιεχόμενο τῶν στίχων καί νά ὁδηγήσουν τή σύνθεση στήν κορύφωσή της. Στοιχεῖο ἄξιο μνείας σχετικό μέ τό μέγεθος τῶν ἐπί μέρους φράσεων πού ἀποτελοῦν τήν καταληκτική μουσική περίοδο εἶναι ἡ μελισματικότερη ἀνάπτυξη ἐπί τῇ βάσει φράσεων πού ὑπάρχουν στίς καταλήξεις προηγούμενων στίχων. Αὐτό παρατηρεῖται στίς ἐκτενεῖς καταληκτικές περιόδους τῶν στίχων 7 – 10, πού ἀποτελοῦνται ἀπό παρόμοια μοτίβα – φράσεις λιγότερο ἢ περισσότερο ἀναπτυγμένες, μέ ἀποκορύφωμα τήν πλήρη – θά λέγαμε – ἀνάπτυξη τῶν στίχων 11 καί 12. Ἐδῶ παραθέτουμε ἕνα συγκριτικό παράδειγμα μέ βάση τούς στίχους 9 καί 11:

Στίχ. 9^{ος}, Δοχ. 467, σ. 459

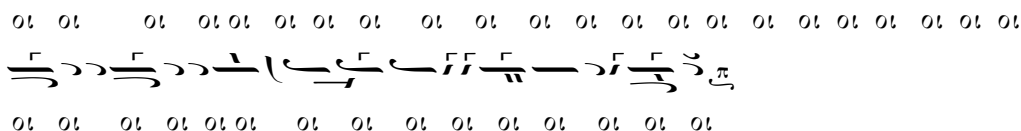
Στίχ. 11^{ος}, Δοχ. 467, σ. 461

⁹⁰³ Πρός ἐπίρρωση τῆς θέσης αὐτῆς καταθέτουμε τή μουσική τεχνολογία τῶν στίχων 7 καί 11, ὅπου διαφαίνεται ἡ σχετική ἀνεξαρτησία τῆς μελικῆς δομῆς τῶν καταληκτικῶν φράσεων ἀπό τήν προηγούμενη μουσική δομή τοῦ στίχου:

Στίχ. 7^{ος} : Αἰνεῖτε αὐτόν (Νενανώ), ἐν ψαλτηρίῳ καί κιθάρᾳ (Νεχέανες), ὕμνουμέν σε, εὐλογοῦμέν σε βασιλεῦ ἅγιε, δόξα σὺν Ἰῑῶ (Νεανές), καί Πνεύματι (Ἁγία)· κατάληξη: Νεχέανες→Ἁγία→ἔξω Νενανῶ→Ἁγία τοῦ σκληροῦ διατόνου→Νεχέανες.

Στίχ. 11^{ος} : Ὅτι ὑψώθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ (Ἁγία), μόνου (Νεάγιο), Ἀρχάγγελοι Ἄγγελοι (Νεανές), θρόνοι κυριότητες (Ανανες), τὰ Χερουβὶμ καί Σεραφὶμ (Νενανώ), δοξάσατε τὸν Κύριον (Ἁγία), λέγοντες Δόξα σοι (Νεάγιο), Τριάς Ἁγία δόξα σοι (Νεχέανες)· κατάληξη: Νεχέανες (μέ ἐνδιάμεση ἀλλαγὴ Ἁγία)→τετράφωνος πλάγιος τοῦ Β'→ἔξω Νενανῶ→Ἁγία τοῦ σκληροῦ διατόνου→Νεχέανες (μέ ἐνδιάμεση ἀλλαγὴ Ἁγία).

Πέρα από τό ρόλο τοῦ ἐπιλόγου, οἱ καταληκτικές περίοδοι ἐπιτελοῦν καί ἓνα ἄλλο ἐξ ἴσου σοβαρό ἔργο: τό ἔργο τῆς ὁμαδοποίησης τῶν στίχων τῆς ἐκλογῆς. Ἄν συγκρίνουμε τίς καταληκτικές περιόδους, διαπιστώνουμε ὁμοιότητα μελικῆς μορφῆς μεταξύ τῶν στίχων 1 καί 2, 4 καί 5, 7 καί 8, 9 καί 10, 11 καί 12. Οἱ καταλήξεις τῶν στίχων 3 καί 6 ἀκολουθοῦν δική τους μελική ἀνάπτυξη⁹⁰⁴ καί ἀποτελοῦν τό σημεῖο – κλειδί γιά τήν ἀλλαγὴ τῆς μελικῆς προπόρευσης τῶν χορῶν⁹⁰⁵: μετὰ τόν 3^ο στίχο τήν προπόρευση (μέ βάση τήν καταληκτική μελωδική περίοδο) ἀποκτᾶ ὁ ἀριστερός χορός καί μέ τόν 6^ο στίχο τήν ἐπανακτᾶ ὁ δεξιός.

Δ) Ἐνα ἐπιπλέον στοιχεῖο τῆς μορφολογίας τῆς ἐκλογῆς πού συμβάλλει στήν ποικιλομορφία τοῦ ἀκούσματος ἀποτελεῖ καί ἡ ἐπιλεκτική ἐναρξὴ τοῦ μέλους πότε ἀπό τόν Πα καί πότε ἀπό τόν Δι, μέ ἀποτέλεσμα νά ἐναλλάσσεται τό ἄκουσμα τοῦ Νεχέανες μέ τό ἄκουσμα τοῦ Νενανώ ἢ τοῦ Ἄγια. Ἐτσι οἱ δύο πρῶτοι στίχοι ἄρχονται μέ τό ἄκουσμα τοῦ Νενανώ, ὁ τρίτος μέ τό ἄκουσμα τοῦ Ἄγια, ὁ τέταρτος μέ τοῦ Νενανώ, ὁ πέμπτος μέ τοῦ Νεχέανες, ὁ ἕκτος μέ τοῦ Ἄγια, ὁ ἕβδομος καί ὄγδοος μέ τοῦ Νενανώ, ὁ ἑνατος μέ τοῦ Νεχέανες, οἱ δέκατος καί ἑνδέκατος μέ τοῦ Ἄγια καί ὁ δωδέκατος μέ τοῦ Νεχέανες. Στό ἴδιο πλαίσιο κινεῖται καί τό δοξολογικό ἐφύμνιο Ἀλληλούια πού ἄλλοτε διαγράφει μέλος Νεχέανες καί ἄλλοτε μέλος Νενανώ. Στούς τρεῖς στίχους τῆς ἀρχῆς καί τούς τρεῖς τοῦ τέλους παρατηροῦμε ὅτι τό μέλος τοῦ ἐφύμνιου ἔχει ἄμεση σχέση μέ τόν ἀρκτικό ἦχο τοῦ ἐπόμενου στίχου. Αὐτό δέν συμβαίνει σέ ὅλη τήν ἔκταση τῆς σύνθεσης οὔτε ἀποτελεῖ κανόνα τῆς. Ἰδού οἱ σχετικοί πίνακες μέ τήν ἀναλυτική ἔκθεση τῶν προαναφερθέντων στίχων:

Στίχος 1 ^{ος}		Στίχος 2 ^{ος}		Στίχος 3 ^{ος}		Στίχος 4 ^{ος}	
ἀρκτικός ἦχος Νενανώ	Ἀλληλ. Νενανώ	ἀρκτικός ἦχος Νενανώ	Ἀλληλ. Νενανώ	ἀρκτικός ἦχος Ἄγια	Ἀλληλούια Νεχέανες	ἀρκτικός ἦχος Νενανώ	Ἀλληλού ια Νεχέανες

Στίχος 9 ^{ος}		Στίχος 10 ^{ος}		Στίχος 11 ^{ος}		Στίχος 12 ^{ος}	
ἀρκτικός ἦχος Νεχέανες	Ἀλληλ. Νενανώ	ἀρκτικός ἦχος Ἄγια	Ἀλληλ. Νενανώ	ἀρκτικός ἦχος Ἄγια	Ἀλληλούια Νεχέανες	ἀρκτικός ἦχος Νεχέανες	Ἀλληλού ια Νεχέανες

⁹⁰⁴ Στό στίχ. 3 ἡ ἐκτενής καταληκτική φράση στή μεγαλύτερή της ἔκταση εἶναι τονισμένη στό ἡρόχρωμα τοῦ ἐπταφώνου βαρέος σέ συνέχεια τῆς φράσης «καί ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία» τοῦ ἐξωψαλμικοῦ κειμένου, πού εἶναι τονισμένη ὁμοίως στόν Βαρύ μέ μία μικρὴ ἀποστροφή καταλήγει στόν Νεχέανες. Παρόμοια τακτική ἀκολουθεῖ ὁ Νικόλαος καί στό στίχο 6, ὅπου ἡ ἐκτενής καταληκτική φράση εἶναι ἐπηρεασμένη ἀπὸ τήν προηγούμενη φράση τοῦ Ἀνέανες στό «ἡμεῖς δὲ σοὶ βοῶμεν δόξα σοι Χριστέ, ἡ σωτηρία πάντων δόξα σοι» τοῦ ἐξωψαλμικοῦ κειμένου καί ἔπειτα καταλήγει στόν Νεχέανες.

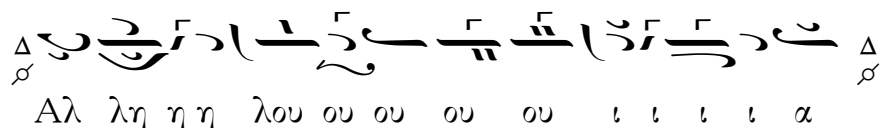
⁹⁰⁵ Ὅπως ἔχουμε δεῖ καί σέ ἄλλες περιπτώσεις συνθέσεων τοῦ Νικολάου, ὅπως στήν ἐκλογή *Λόγον ἀγαθόν* σέ Α' ἦχο.

--	--	--	--	--	--	--	--

Τό Ἀλληλούια μελιίζεται σέ δύο βασικούς τύπους μέ τίς παραλλαγές τους:

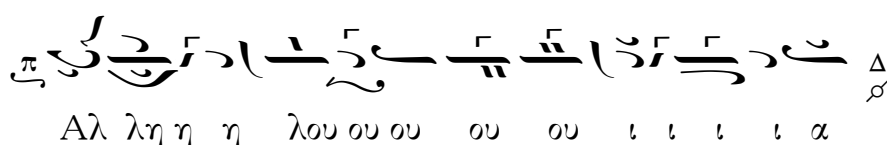
1^{ος} τύπος ἐφυμνίου (Νενανώ):

Στίχ. 1^{ος}, 2^{ος}

Ἡ παραλλαγή του συνίσταται στήν ἀλλαγὴ τῆς βάσης ἑναρξῆς:

Στίχ. 9^{ος}, 10^{ος}

2^{ος} τύπος ἐφυμνίου (Νεχέανες):

Στίχ. 3^{ος}, 4^{ος}, 5^{ος}

παραλλαγή:

α) Στίχ. 6^{ος}

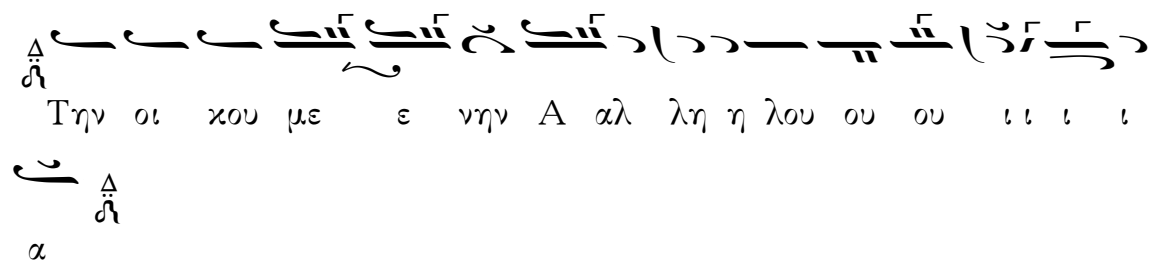
β) Στίχ. 7^{ος}, 8^{ος}, 11^{ος}, 12^{ος}

Ἡ ἐναλλαγή τῶν μελικῶν χαρακτηριστικῶν καί τό λίαν ἐπιτηδευμένο καί ἔντεχνο μέλος καθιστοῦν τήν ἐκλογή ἀριστουργηματικό κομμάτι τοῦ εἴδους τῶν πολυελέων καί ἐκλογῶν κατὰ τό ΙΘ' αἰ.

ε. Έκλογή φαλμικῶν στίχων «Τὴν οἰκουμένην, Ἀλληλούια» στήν ἐορτή τοῦ Ἀγίου Νικολάου εἰς ἤχον Δ' Ἄγια.

Ἡ ἐκλογή εἶναι τονισμένη στὸν ἤχο Δ' Ἄγια τῆς Παπαδικῆς, ἤχος στὸν ὁποῖο εἶχαν τονιστεῖ παλαιότερα τὰ βυζαντινά ἀντίφωνα στοὺς ὁσίους, μάρτυρες καὶ ἱεράρχες⁹⁰⁶. Τὸ μουσικὸ incipit τῆς σύνθεσης, ἀρυόμενο ἀπὸ τὸν κώδικα Δοχ. 467, σ. 464, εἶναι τὸ ἀκόλουθο:

Ὁ πρῶτος στίχος τῆς ἐκλογῆς μᾶς ἀποκαλύπτει τὴν κύρια καὶ βασικὴ ἰδέα πού διέπει ὅλη τὴ σύνθεση σέ ὅλους τοὺς στίχους ἀνεξαιρέτως καὶ δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν ἀποφασιστικὴ καὶ μόνιμη ἐναλλαγὴ τοῦ κυρίου ἤχου Δ' τῆς Παπαδικῆς μέ τὸν πλάγιό του, τὸν πλάγιο τοῦ Δ'. Ἐδῶ, ὁ Νικόλαος, μέ μουσικὴ εὐρηματικότητα, ἀναδεικνύει τὴ σχέση τοῦ κυρίου ἤχου μέ τὸν πλάγιό του, χωρὶς, ὅμως, νὰ ἀποπροσανατολιζέται ἀπὸ τὸ βασικὸ ἤχο τῆς σύνθεσης, στό ὁποῖο τεχνουργικῶς ἐπιστρέφει καὶ ὁλοκληρώνει τὴ μελικὴ πορεία τοῦ στίχου. Ὁ ἐπόμενος στίχος ἄρχεται ἐκ νέου ἀπὸ τὸν κύριο ἤχο Ἄγια πού παραχωρεῖ τὴ θέση του κατὰ τὴν πορεία ἐξέλιξης τοῦ μέλους στὸν πλάγιό του. Ἄξιο παρατήρησης εἶναι ἡ πολλαπλὴ ἐναλλαγὴ τῶν ἤχων κυρίου Ἄγια καὶ πλαγίου τοῦ Νεαγίε ἐντός τοῦ ἰδίου στίχου. Ἡ μελικὴ περιδίνηση στὸν ἄξονα κύριος ἤχος – πλάγιος, πραγματοποιεῖται μέ ὁμαλές μεταβατικὲς φράσεις πού προδίδουν τὴν τέχνη καὶ τὴ γνώση τοῦ Νικολάου σχετικὰ μέ τὴν πορεία καὶ κατὰστροφη τῶν ἤχων τῆς φαλτικῆς τέχνης, ἀλλὰ καὶ ἐμπλουτίζεται μέ χρωματικὲς ἀποστροφές, μέ σκοπὸ τὴν ἰλαρὴ ἐπιστροφή τῆς μελωδίας στὴ βάση Δι τοῦ Ἄγια⁹⁰⁷. Ὁλόκληρες φράσεις σκληροῦ καὶ μαλακοῦ χρώματος στὴ βάση Δι καὶ στὴ βάση τοῦ Νεαγίε Νη (ἔσω Νενανώ ἢ χρωματικοῦ πλαγίου τοῦ Δ') ἐπιδεικνύουν τὴ χρῆση τοῦ χρωματικοῦ γένους στὴν ἀνάπτυξη τῆς μελωδίας τῆς ἐκλογῆς⁹⁰⁸, ἐνῶ ἡ χαρμόσυνη ἐναλλαγὴ

⁹⁰⁶ Ἔτερα ἀντίφωνα φαλλόμενα εἰς ὁσίους, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας, ποιηθέντα παρὰ διαφόρων ποιητῶν ἤχος δ' Τὸν Κύριον ἄλληλούια. Μακάριος ἀνὴρ (Κουτλ. 457, φ. 136r), Ἔτερα ἀντίφωνα φαλλόμενα εἰς ἤχον τέταρτον, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν, ψάλλονται δὲ εἰς ἱεράρχας καὶ μάρτυρας ἤχος δ' Τὸν Κύριον ἄλληλούια (Γρηγ. 5, φ. 123v). Βλ. ἀναλυτικὰ στὸ Χαλδαιάκης, Πολυέλεος, σ. 349. Τὸ κείμενο τῶν ἀντιφώνων προέρχεται ἀπὸ τὸν ψαλμό ριά' καί, βεβαίως, δὲν ἔχει σχέση μέ τὸ κείμενο τῆς ἐνθάδε ἐξεταζομένης ἐκλογῆς. Γιά τὸ λόγο αὐτὸ δὲν ἐτέθη θέμα συγκρίσεως τῶν συνθέσεων, γιά τυχόν ἀνεύρεση στοιχείων τῆς προγενεστερᾶς μελωδίας τῶν ἀντιφώνων. Ὡστόσο, ἐδῶ ἐπισημαίνεται ἡ συνάφειά τους κατὰ τὴν ἐπιλογή τοῦ ἤχου σύνθεσης.

⁹⁰⁷ Πρὸς τίς φράσεις «βάσις» (7^{ος} στίχ., Δοχ. 467, σ. 469), «καὶ θαυμάτων πλήθη» (8^{ος} στίχ., Δοχ. 467, σ. 470), «μένει εἰς» (16^{ος} στίχ., Δοχ. 467, σ. 478).

⁹⁰⁸ Πρὸς τίς φράσεις «τῶν σῶν φρικτῶν τεραστίων» (Νεανές, 2^{ος} στίχ., Δοχ. 467, σ. 465), «ἐξαίσινα τὰ σὰ καὶ φρικτά» (Νεανές, 3^{ος} στίχ., Δοχ. 467, σ. 466), «φόβον» (Νεχέανες ἀπὸ τὸν Δι ὡς βάση, στίχ. 2^{ος}, Δοχ. 467, σ. 466), «δαίμονες» (χρωματικὸς Πλ. τοῦ Δ', στίχ. 5^{ος} Δοχ. 467, σ. 468), «μετὰ συνεδρίου – παρανομούντων» (συνδυασμὸς Νεανές καὶ χρωματικοῦ Πλαγίου τοῦ Δ', στίχ. 7^{ος} Δοχ. 467, σ. 469), «εἶπατε

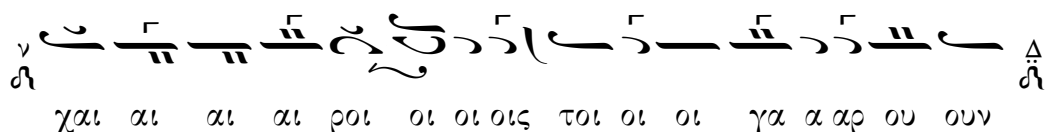

Είδαμε ότι τό σχῆμα Ἄγια – πλάγιος τοῦ Δ' - Ἄγια – πλάγιος τοῦ Δ' - Ἄγια δέν τηρεῖται σέ ὅλους τοὺς στίχους στήν ἀπόλυτη του μορφή· ἀλλὰ καί στοὺς στίχους, στοὺς ὁποίους δέν τηρεῖται ἀπόλυτα, εἶναι βέβαιο ὅτι τουλάχιστον μία φράση πλαγίου τοῦ Δ', εἴτε στό ψαλμικό μέρος εἴτε στό ἐξωψαλμικό ἐγκώμιο, ὑφίσταται ἐντός τοῦ στίχου, δηλώνοντας ἔστω καί στό ἐλάχιστο τήν ἡχητική μεταβολή καί ἐναλλαγή τοῦ κυρίου ἤχου μέ τόν πλάγιό του⁹¹². Ἀλλά καί σ' αὐτήν τήν περίπτωση, θέσεις τοῦ πλαγίου τοῦ Δ' ἐμφανίζονται σέ ἄλλες ἐνδιάμεσες φράσεις ἀναδεικνύοντας ξανά τήν ἐναλλαγή τῶν ἤχων σέ βασικό μελικό χαρακτηριστικό τῆς σύνθεσης⁹¹³.

6) Οἱ μουσικά τονισμένες λέξεις τοῦ κειμένου πού κατέχουν ἰδιάζουσα ἐννοιολογική καί μουσική σημασία γιά τή σύνθεση αὐτή καθ' ἑαυτή⁹¹⁴. Πρόκειται γιά λέξεις τοῦ ἐξωψαλμικοῦ ἐγκωμίου σχετιζόμενες μέ τό μουσικό κείμενο καί εἶναι:

1) Ἡ πρώτη λέξη ἢ λέξεις τοῦ κειμένου, τονισμένες στόν ἤχο Ἄγια⁹¹⁵ πού ἀποτελοῦν καί μεταβατικές μουσικές φράσεις. Ἀπό τόν 10^ο στίχο μέχρι καί τόν 19^ο ἡ πρώτη λέξη εἶναι τό «Χαίροις» πού ἀποτελεῖ χαιρετισμό στόν Ἅγιο καί ἐκφράζεται μελωδικά μέ διαφορετικά μοτίβα:

α' μοτίβο (στίχ. 10^{ος}, Δοχ. 467, σ. 472)

⁹¹² Τέτοιοι στίχοι πού περιέχουν ἔστω καί μία μεταβατική φράση *Νεαγίε* εἶναι οἱ παρακάτω: 2^{ος} (Δοχ. 467, σ. 465), 3^{ος} (Δοχ. 467, σ. 466), 5^{ος} (Δοχ. 467, σ. 467), 6^{ος} (Δοχ. 467, σ. 468), 8^{ος} (Δοχ. 467, σ. 470), 15^{ος} (Δοχ. 467, σ. 477), 17^{ος} (Δοχ. 467, σ. 479), 19^{ος} (Δοχ. 467, σ. 482), 20^{ος} (Δοχ. 467, σ. 484).

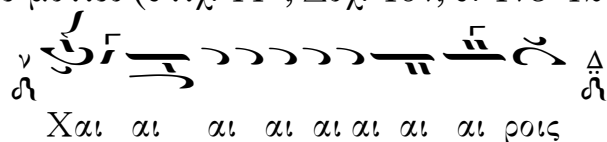
⁹¹³ Πρὸς ἐπίρρωση τῆς παραπάνω θέσης μας παραθέτουμε τή μουσική «τεχνολογία» τῶν στίχων 6 καί 20. Στίχ. 6^{ος}: *Κύριε ἡγάπησα εὐπρέπειαν οἴκου σου (Ἄγια) καί τόπον σκηνώματος δόξης σου (Νεαγίε). Ἀστράπτεις (Νεανες) γάρ ἐν γῇ (Νεαγίε) καί φθάνεις (Ἄγια) ἐν θαλάσῃ (Ἀντίφωνος Ἄγια) καλούμενος (Νεαγίε) καί σφύζεις τοὺς ἐν δεινοῖς (Τετράφωνος Ἄγια) Νικόλαε (Ἄγια) Ἀλληλούια (Ἄγια).*

Στίχ. 20^{ος}: *Μακάριοι (Ἄγια) οἱ κατοικοῦντες ἐν τῷ οἴκῳ σου (Νεαγίε) εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων αἰνέσουσί σε (Ἄγια). Πανσέβαστε Νικόλαε (Ἄγια) τήν οἰκτρὰν λειτουργίαν μου πρόσδεξαι (Νεανες) καί Θεῷ (Νεαγίε ἑπταφωνῶν) τῷ εὐσπλάγχυν προσάγαγε (Νεαγίε), ὅπως χαίρων (Ἄγια) τιμῷ σου (Ανεανες) τήν πάνσεπτον μνήμην (Ἄγια) Ἀλληλούια (Ἄγια).*

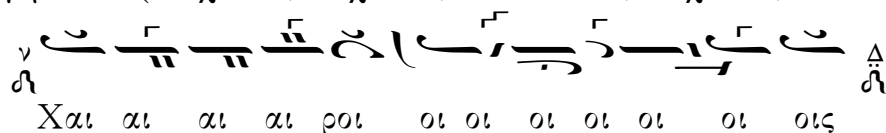
⁹¹⁴ Στήν παράγραφο αὐτή ἐξετάζεται ἡ μουσική μορφή συγκεκριμένων λέξεων ἢ φράσεων πού βρίσκονται ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον στό κείμενο τοῦ ἐξωψαλμικοῦ ἐγκωμίου πού κατέχει ἰδιαίτερη σημασία γιά τή σύνθεση ὁλόκληρη. Στό σημεῖο αὐτό πρέπει νά ἐπαναλάβουμε ὅτι τό περιεχόμενο τῆς ἐνότητος αὐτῆς εἶναι ἡ τιμὴ στό πρόσωπο τοῦ Ἁγίου καί ἡ δοξολογική ἀναφορά στή φιλόνητο δράση καί μεσιτεία του ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπου σέ διάφορες περιστάσεις τοῦ θίου, πού ὀφείλεται στήν παρρησία του ἐναντι τοῦ Θεοῦ.

⁹¹⁵ Πρὸς τίς μεταβατικές φράσεις: *Μέγα σου τό κλέος* (Δοχ. 467, σ. 464), *Μεγίστη σου ἡ εὐκλεία* (Δοχ. 467, σ. 465), *Εὐχαιρία τὰ σὰ καὶ φρικαλέα* (Δοχ. 467, σ. 466, τονίζεται ὡς ἐξαίρεση στόν Νεανες), *Ξένα καὶ φρικτὰ* (Δοχ. 467, σ. 467), *Εἰσέστησαν νόες φωτεινοὶ* (Δοχ. 467, σ. 468), *Ἀστράπτεις γάρ ἐν γῇ* (Δοχ. 467, σ. 468, κατ' ἐξαίρεση στόν Νεανες), *Ἀνθρώπε τοῦ Θεοῦ* (Δοχ. 467, σ. 469), *Λάμπας ἀρετῶν* (Δοχ. 467, σ. 470), *Προστάτης τῶν πιστῶν* (Δοχ. 467, σ. 471), *Πανσέβαστε Νικόλαε* (Δοχ. 467, σ. 484).

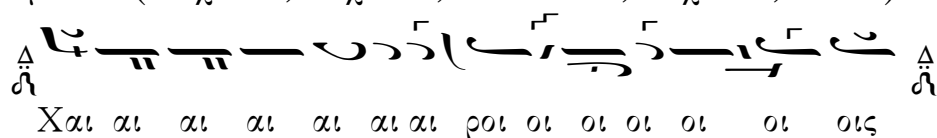
β' μοτίβο (στίχ. 11^{ος}, Δοχ. 467, σ. 473· 12^{ος}, Δοχ. 467, σ. 474)

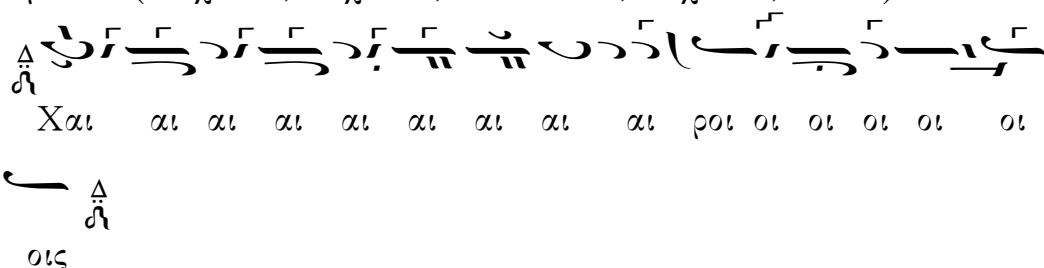
γ' μοτίβο (στίχ. 13^{ος}, Δοχ. 467, σ. 475· 14^{ος}, Δοχ. 467, σ. 476)

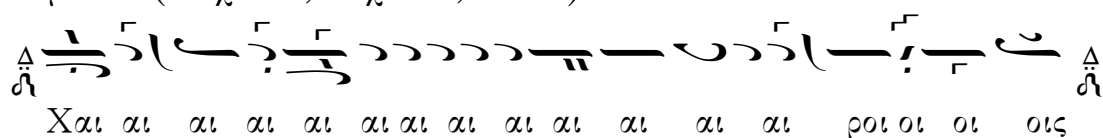
δ' μοτίβο (στίχ. 15^{ος}, Δοχ. 467, σ. 477· 16^{ος}, Δοχ. 467, σ. 479)

ε' μοτίβο (στίχ. 17^{ος}, Δοχ. 467, σ. 480· 18^{ος}, Δοχ. 467, σ. 481)

στ' μοτίβο (στίχ. 19^{ος}, Δοχ. 467, σ. 482)

2) Η τελευταία λέξη του έξωψαλμικού κειμένου «Νικόλαε» επαναλαμβάνεται σέ όλους τούς στίχους πλήν του 19^{ου} και του 20^{ου} και συνοδεύεται από κάποιο επιθετικό προσδιορισμό ή ρηματικό τύπο⁹¹⁶. Η λέξη «Νικόλαε» αποτελεί τό πιο χαρακτηριστικό σημείο στή σύνθεση και τονίζεται μέ ποικίλες μελωδικές γραμμές στόν Νεαγίε· δύο μόνο μοτίβα καταλήγουν στόν Άγια. Κάτι άλλο πού

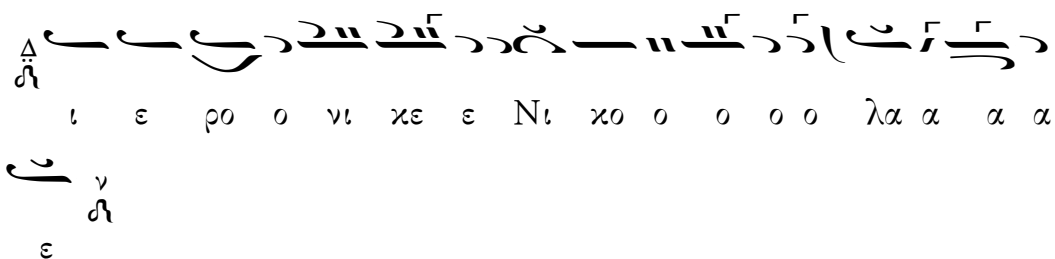
⁹¹⁶ Επί παραδείγματι αναφέρουμε τίς φράσεις: *ιερόνικε Νικόλαε* (1^{ος} στίχ., Δοχ. 467, σ. 465), *τερατουργέ Νικόλαε* (2^{ος} στίχ., Δοχ. 467, σ. 465), *σημειόφορε Νικόλαε* (3^{ος} στίχ., Δοχ. 467, σ. 466), *λάμπεις Νικόλαε* (8^{ος} στίχ., Δοχ. 467, σ. 471), *Ανεδείχθης Νικόλαε* (9^{ος} στίχ., Δοχ. 467, σ. 471).

παρατηρείται είναι ἡ ἐπανάληψη τῶν συλλαβῶν «Νι – κό» τῆς λέξης «Νικόλαε». Ἡ ἐπανάληψη προσδίδει χάρη καί εὐελιξία στή μελωδική γραμμή.

Τά μοτίβα τοῦ πλάγιου Δ' εἶναι τά ἑξῆς:

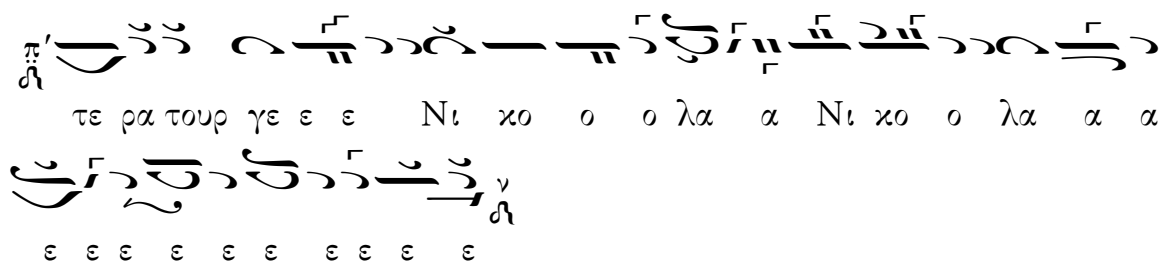
Α' μοτίβο (στίχ. 1 – 4, 12 – 13):

Κατάληξη στόν πλάγιο τοῦ Δ' μέ τή γνωστή καταληκτική θέση «ἀπόδοση» λαμβανομένων ὑπ' ὄψη, θεβαίως, τῶν μικροπαραλλαγῶν πού ὑφίστανται. Οἱ μικροπαραλλαγές ὀφείλονται στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἐναρμονίζεται ἡ λέξη «Νικόλαε» μέ τήν προηγούμενή της. Ἐνδεικτικό παράδειγμα εἶναι ὁ 1^{ος} στίχ.:

Β' μοτίβο (στίχ. 7 – 9):

Κατάληξη στόν πλάγιο τοῦ Δ' μέ ἑτέρα θέση τεχνικώτερη. Ἐνδεικτικό παράδειγμα ὁ 7^{ος} στίχ.:

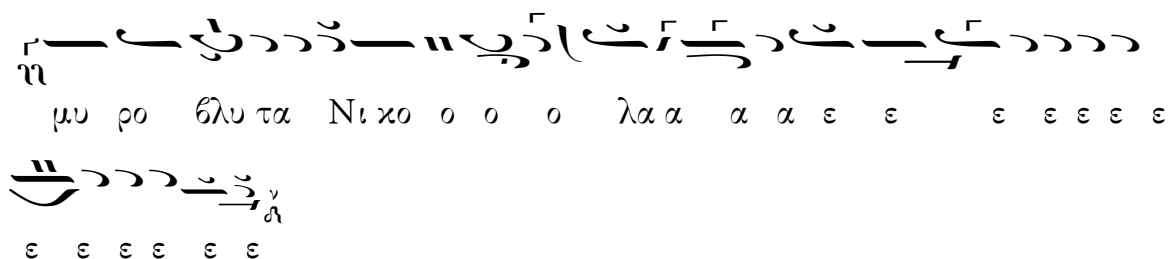

Μιά παραλλαγή τοῦ παραπάνω σχήματος ὑφίσταται στόν 9^ο στίχ.:

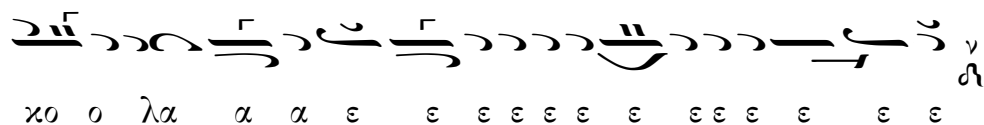

Γ' μοτίβο (στίχ. 14, 17 – 18): ἑτέρα κατάληξη στόν πλάγιο τοῦ Δ'.

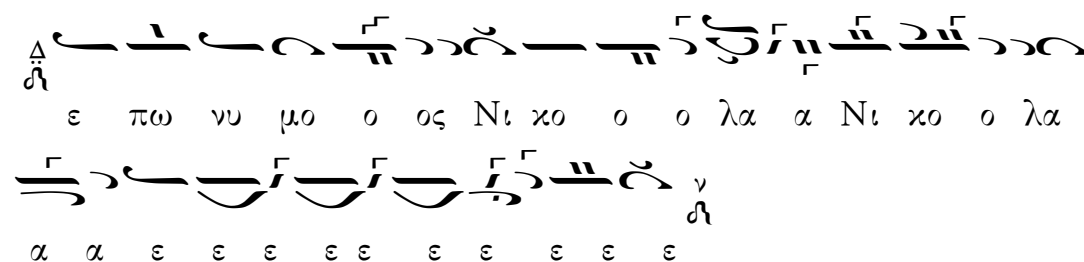
Ἐνδεικτικό παράδειγμα ὁ 17^{ος} στίχ.:

Μιά σημειογραφική παραλλαγή τῶν στίχων 17 καί 18 ἀποτελεῖ ὁ 14^{ος} στίχ.:

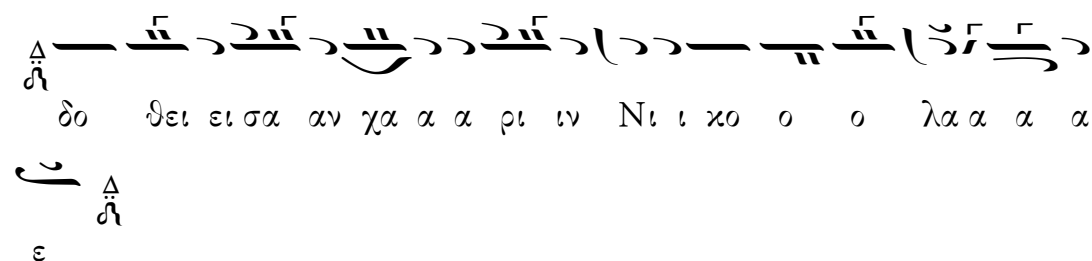
Δ' μοτίβο (στίχ. 10 - 11): ἑτέρα κατάληξη στὸν πλάγιο τοῦ Δ' μέ πιά ἀναπτυγμένη θέση. Ἐνδεικτικό παράδειγμα ὁ 10^{ος} στίχ.:

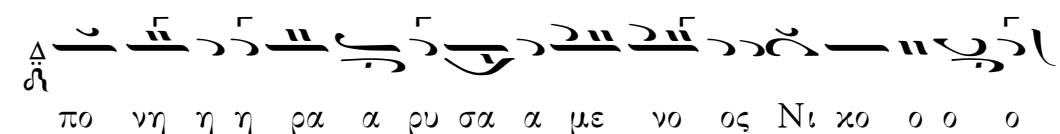
Τά μοτίβα πού καταλήγουν στὸν Ἄγια περιέχουν τήν «ἀπόδοση» τοῦ ἤχου. Ὁ Νικόλαος χρησιμοποιεῖ δύο τρόπους:

Α' τρόπος: ἀνοδικός - καθοδικός (στίχ. 5 - 6), ὅπου ἡ καταληκτική μελωδική γραμμή ἀνέρχεται τό τετράχορδο τοῦ ἤχου καί κατεβαίνοντας ἀποπληρώνεται στή βάση Δι:

Ἐνδεικτικό παράδειγμα ὁ 5^{ος} στίχ.:

Β' τρόπος: διπλός ἀνοδικός - καθοδικός (στίχ. 15 - 16), ὅπου ἡ ἀνοδική καταληκτική γραμμή τῆς λέξης *Νικόλαε* συνδυάζεται μέ τό ἐφύμνιο *Ἀλληλούια* πού ἀκολουθεῖ, δημιουργώντας ἐπανάληψη τοῦ βασικοῦ σχήματος μέ ἄκουσμα τετάρτου τετραφώνου ἤχου. Ἐνδεικτικό παράδειγμα ὁ 16^{ος} στίχ.:

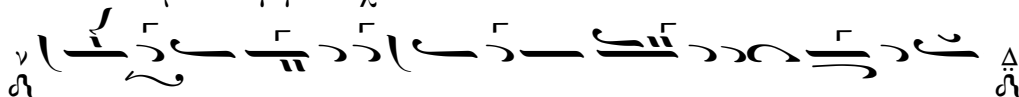
λα α α α ε ε ε Α α αλ λη η η λου ου ι ι ι α

Ἀφήσαμε τελευταίους τούς στίχ. 19 καὶ 20 διότι διαφοροποιούνται ἀπὸ τούς ἄλλους στό κείμενο τοῦ ἐξωψαλμικοῦ ἐγκωμίου, ὅσον ἀφορᾷ τῇ θέσῃ τοῦ «Νικόλαε», γιατί τώρα βρίσκεται στήν ἀρχή τοῦ ἐγκωμίου μέρους καί ὄχι στό τέλος του· ὅμως παρατηρεῖται ἐπανάληψη τῆς ἐναλλαγῆς κυρίου καί πλαγίου, μέ τό ἐξωψαλμικό ἐγκώμιο τοῦ 19^{ου} στίχ. νά καταλήγει στόν *Νεάγιε* (εὐδόωσον *Τεράρχα*) καί τό τοῦ 20^{ου} στόν *Ἄγια* (πάνσεπτον μνήμην).

Ἀλλά καί τό ἀνακλῶμενο στό τέλος τοῦ στίχου ἐφύμνιο «Ἀλληλούια» ἐμφανίζει ἀνάλογη ποικιλομορφία ἀνάλογα μέ τήν κατάληξη τῆς λέξης «Νικόλαε», ὅπως παρατηρήσαμε προηγουμένως. Ἔχουμε δύο βασικούς τύπους ἐφυμνίου πού σχετίζονται μέ τήν ἀρχή τῆς μουσικῆς φράσης του. Ὁ πρῶτος ἄρχεται ἀπό τόν πλάγιο τοῦ Δ' καί καταλήγει στόν Ἄγια· ὁ δεύτερος ἄρχεται ἀπό τόν Ἄγια καί καταλήγει, ὁμοίως μέ τόν πρῶτο τύπο, στόν Ἄγια, ὅπου καί ὁ ἀρχικός ἦχος τῆς ἐκλογῆς.

Α' τύπος ἐφυμνίου

α' παραλλαγή: Στίχ. 1 - 4

Α α α α α αλ λη η η λου ου ι ι ι α

β' παραλλαγή:

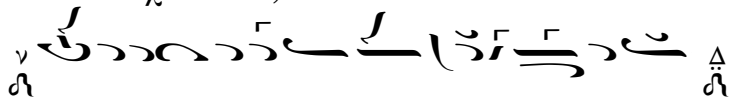
Στίχ. 13 - 14

Αλ λη η λου ου ου ου ι ι ι ι α

γ' παραλλαγή:

Στίχ. 7 - 12, 17 - 19

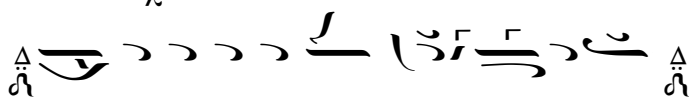

Α αλ λη η η λου ου ι ι ι ι α

Β' τύπος ἐφυμνίου

α' παραλλαγή:

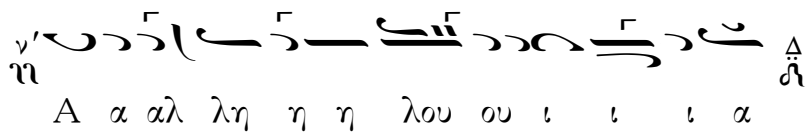
Στίχ. 5 - 6

Α αλ λη λου ου ι ι ι ι α

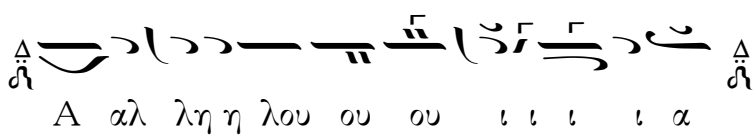
β' παραλλαγή:

Στίχ. 15-16

γ' παραλλαγή:

Στίχ. 20

γ) Ένα τρίτο χαρακτηριστικό είναι η ομαδοποίηση στίχων με παρόμοια χαρακτηριστικά. Κριτήριο ομαδοποίησης αποτελούν οι ως άνω μελικές φράσεις του «Νικόλαε» και του «Άλληλούια», μεταξύ των οποίων υφίσταται τονική αντιστοιχία. Ίδου ο σχετικός πίνακας ομάδων και τονικών αντιστοιχιών της έκλογής:

ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΜΑΔΩΝ ΚΑΙ ΤΟΝΙΚΩΝ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΩΝ⁹¹⁷

ΟΜΑΔΑ	ΦΡΑΣΗ «ΝΙΚΟΛΑΕ»		«ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ»	
	ΣΤΙΧΟΙ	ΜΟΤΙΒΟ	ΣΤΙΧΟΙ	ΜΟΤΙΒΟ
1 ^η	1 - 4	Α' μοτίβο (Νεαγιε)	1 - 4	Α' τύπος, α' παραλλ. (Νεαγιε - Άγια)
2 ^η	5 - 6	Α' τρόπος (Άγια)	5 - 6	Β' τύπος, α' παραλλ. (Άγια)
3 ^η	7 - 12	Β', Δ', Α' μοτίβο (Νεαγιε)	7 - 12	Α' τύπος, β' παραλλ. (Νεαγιε - Άγια)
4 ^η	13 - 14	Α' Γ' μοτίβο (Νεαγιε)	13 - 14	Α' τύπος, β' παραλλ. (Νεαγιε - Άγια)
5 ^η	15 - 16	Β' τρόπος (Άγια)	15 - 16	Β' τύπος, β' παραλλ. (Άγια)
6 ^η	17 - 19	Γ' μοτίβο (Νεαγιε)	17 - 19	Α' τύπος, γ' παραλλ. (Νεαγιε - Άγια)
7 ^η	20	(θέση Άγια)	20	Β' τύπος, γ' παραλλ. (Άγια)

⁹¹⁷ Παρατηρήσεις επί του πίνακα για την καλύτερη ανάγνωση αυτού: 1) στις ομάδες όπου υπάρχουν παραπάνω από ένα μοτίβα, η ομαδοποίηση πραγματοποιήθηκε με βάση τη γενική ιδέα των μοτίβων (Νεαγιε)· 2) η ομαδοποίηση των παραπάνω στίχων ακολουθούσε τον υπερισχύοντα τύπο του έμφυμνίου, ως τέλους της μουσικής ένότητας του στίχου.

Χαρακτηριστικό τῆς συνθέσεως εἶναι ἡ ἐπισημότητα πού καταδεικνύεται τόσο μέσω τοῦ ποιητικοῦ κειμένου ὅσο καί τῆς μουσικῆς ἐπένδυσής του.

2. Μουσική ἀποτίμηση τῶν συνθέσεων.

Οἱ πολυέλεοι καί οἱ ἐκλογές ἀνήκουν στίς τεχνικότερες συνθέσεις τοῦ ἁγιορείτη μελουργοῦ. Γιά τήν ἀπόδοσή τους ἀπαιτεῖται ἡ καλλιφωνία συνδυαζόμενη μέ τήν εὐστροφία τοῦ λάρυγγα καί ἡ ἄριστη γνώση τῆς μουσικῆς.

Ὁ πολυέλεος *Δοῦλοι Κύριον* σέ ἦχο πλάγιο τοῦ Δ', ὁ πολυέλεος σέ ἦχο Α', ἡ ἐκλογή πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου σέ ἦχο Α', ἡ ἐκλογή τῶν Ἀρχαγγέλων σέ ἦχο πλάγιο τοῦ Β' *Νενανώ* καί ἡ ἐκλογή τοῦ Ἀγίου Νικολάου σέ ἦχο Δ' *Ἄγια* εἶναι συνθέσεις δοξολογικές, χαρμόσυνες, ἔντεχνες καί ἀπαιτητικές φωνητικά, καθώς ἀπλώνονται στήν ἔκταση τοῦ δῖς διαπασῶν μέ κατώτατο φωνητικό ἄκρο τόν Δι τῆς Ὑπάτης καί ἀνώτατο ὄριο τόν Γα τῆς Νήτης. Μέσα σ' αὐτές ὑπάρχει διάθεση ἀνάδειξης ὅλων τῶν ἀποχρώσεων πού μποροῦν νά περιληφθοῦν σέ μία ἐκκλησιαστική σύνθεση. Παραπέμπουν σέ μία ἔλλογη, αἰσιόδοξη καί στιβαρή εὐχαριστιακή ἀνάταση τοῦ συνθέτη πρὸς τήν προστάτιδα τοῦ Ἀγίου Ὁρους, τή Θεοτόκο καί τούς ἁγίους. Στούς πολυελέους διακρίνεται ἡ ἐπισημότητα πού ἤθελε νά προσδώσει ὁ Νικόλαος μέ τὰ ποικίλματα τῆς φωνῆς καί τίς ἔντεχνες ἐναλλαγές τῶν γενῶν καί τῶν ἡχων, κάποτε καί ἐντός κειμένου τριῶν – τεσσάρων γραμμῶν. Στίς ἐκλογές διαμοιράζει ἰσόβαθμα τό μουσικό του ἐνδιαφέρον στά τρία βασικά στοιχεῖα (ψαλμικό κείμενο - ἐξωψαλμικό ἐγκώμιο - ἀνακλῶμενο ἐφύμνιο) καί ἐνδιαφέρεται νά καλλωπίσει μέ τό πιό ἡδύ μουσικό ἔνδυμα κάθε στοιχεῖο. Ὁ Νικόλαος παρέχει τήν ἀρμόζουσα σπουδαιότητα σέ κάθε σημεῖο τῆς σύνθεσής του καί δέν ἐπαναπαύεται στίς τυχόν ἐπαναλήψεις τοῦ κειμένου. Δέν εἶναι τυχαῖο πού ὁ πολυέλεος *Δοῦλοι Κύριον* τοῦ πλαγίου Δ' καί ἡ ἐκλογή Λόγον ἀγαθόν τοῦ Α' ἡχοῦ συμπεριλήφθηκαν στίς ἔντυπες μουσικές ἐκδόσεις τοῦ τέλους τοῦ ΙΘ' αἰῶνα⁹¹⁸. Ἡ ἐκλογή πρὸς τιμὴν τῶν Ἀρχαγγέλων χαρακτηρίστηκε ὡς τό συνθετικό ἀριστούργημα τοῦ Νικολάου⁹¹⁹. Στήν ἴδια θέση θά θέλαμε νά κατατάξουμε καί τήν ἐκλογή πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου. Ἡ ἐκλογή πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀγίου Νικολάου, μέ τὰ ἰδιαίτερα μελικά χαρακτηριστικά⁹²⁰ πρέπει νά θεωρηθεῖ ὡς τό ἐπιστέγασμα τῆς μελοποιητικῆς δεινότητος τοῦ Νικολάου, ἡ ἀφιερωματική προσωπική μελική σφραγίδα στόν προστάτη του Ἅγιο. Στίς συνθέσεις αὐτές ὁ Νικόλαος συμπεριέλαβε ὅ, τι εἶχε νά προσφέρει ὡς συνθέτης τοῦ παπαδικοῦ εἴδους τῶν πολυελέων κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΘ' αἰ.

Ἡ ἐπί μέρους ἐξέταση τῶν συνθέσεων ἔδειξε ὅτι ὁ Νικόλαος ἀνέπτυξε τό ἰδιαίτερο μουσικό του ἰδίωμα ὅχι ἀνεξάρτητα ἀπό τίς προηγούμενες συνθέσεις τῶν

⁹¹⁸ Βλ. σχετ. τό κεφ. Ὁ Νικόλαος ὡς μελουργός.

⁹¹⁹ Ἀμφιλόχιος, Μουσικοδιδάσκαλοι, σ. 457.

⁹²⁰ Ἰδιαίτερα μελικά χαρακτηριστικά εἶναι ἡ ἔντεχνη ἐναλλαγή ἡχων καί γενῶν, ἡ τριμερὴς μελωδική ἀνάπτυξη τοῦ λειτουργικοῦ κειμένου καί ὁ εἰδικὸς πολύμορφος μελικὸς τονισμὸς συγκεκριμένων λέξεων μέσα στό κείμενο, ὅπως *Χαίροις καί Νικόλαε*.

μεγάλων μελωδῶν. Διακρίνουμε ἐξάρτηση, μεγάλη ἢ μικρή ἀπό παλαιότερα μελικά πρότυπα, γεγονός πού δέ μειώνει τό ἔργο του, ἀλλά τό ἀναδεικνύει καί τό ἐντάσσει στήν ἀλυσίδα τῆς μεταβυζαντινῆς μουσικῆς παραγωγῆς. Ὁ πολυέλεος τοῦ πλαγίου Δ' μπορεί νά συγκριθεῖ μέ τήν ἄλλη ὁμοειδή σύνθεση τῆς ἴδιας περιόδου, τόν λίαν ἡδύτατο πολυέλεο εἰς ἦχον Πλάγιον τοῦ Δ', ποίημα τοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος⁹²¹. Οἱ δύο συνθέσεις παρουσιάζουν ὅμοια μελικά χαρακτηριστικά, ὅπως ἀκραῖες φωνητικές ἀνατάσεις καί καταβάσεις, εὐρύτατη φωνητική ἔκταση, ἐναλλαγή τοῦ μαλακοῦ διατονικοῦ γένους μέ τό μαλακό καί σκληρό χρωματικό, ἐναλλαγή μαλακοῦ καί σκληροῦ χρωματικοῦ γένους, ἐντονο πλατυασμό τῆς τελευταίας συλλαβῆς τῆς καταληκτικῆς λέξης τοῦ στίχου, ὕπαρξη ὁμάδων στίχων μέ ἴδια μελική μεταχείριση. Ἐκτός ἀπό τά γενικά χαρακτηριστικά, παρατηροῦνται καί ὁμοιότητες σέ μεμονωμένους στίχους⁹²², γεγονός πού συνεπικουρεῖ στήν ἀποψη τῆς ἀλληλεξάρτησης τῶν δύο συνθέσεων, πέρα ἀπό τή συνθετική ἰδιομορφία τοῦ κάθε μελουργοῦ. Παρά τίς μορφολογικές ὁμοιότητες τῶν δύο πολυελέων, ἐντούτοις δύο στοιχεῖα στό ἔργο τοῦ Νικολάου διαφυλάσσουν τήν πρωτοτυπία καί τήν ξεχωριστή του πορεία ὡς μελωδοῦ: τά περίτεχνα ποικίλματα καί τά καταληκτήρια δοξαστικά μαθήματα.

Ὅμοιως, ὁ πολυέλεος *Δοῦλοι Κύριον* τοῦ Α' ἤχου (σύνθεση τοῦ Νικολάου), λιγότερο πρωτότυπος ἀπό τόν προηγούμενο, δείχνει νά ἐξαρτᾶται σέ ἀρκούντως μεγάλο βαθμό, ὅσον ἀφορᾷ τά μορφολογικά καί μουσικά στοιχεῖα, ἀπό τό γνωστό πολυέλεο τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου σέ ἦχο πλάγιο τοῦ Α'. Ἀναγνωρίζονται ἀναφορές στό ἔργο τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου, τόσο σέ μεμονωμένους στίχους ὅσο καί σέ ὁμάδες στίχων, μέ τή διαφορά ὅτι ὁ Νικόλαος, κατ' ἀρχάς, προκρίνει ὡς βασική ἰδέα τῆς σύνθεσης τόν Α' τετράφωνο ἦχο, κατὰ δεύτερο λόγο μεταθέτει τήν ὁμοιότητα τῆς συνθετικῆς δομῆς σέ ἄλλη ὁμάδα στίχων ἀπό αὐτή πού προκρίνει ὁ Πέτρος Λαμπαδάρης. Ἀναφορές στόν Πέτρο διακρίνονται ἀπό τούς πρώτους στίχους *Δοῦλοι Κύριον*, *Οἱ ἐστῶτες* πού διαφοροποιοῦνται ἀπό τούς ἀντίστοιχους τοῦ Νικολάου στή βασική καταληκτική μελωδική φράση τοῦ Α' τετραφώνου. Ὁ χρωματισμός τῶν στίχων μέ τόν ἦχο τοῦ πλαγίου τοῦ Β' μετατίθεται ἀπό τό Νικόλαο στους δύο στίχους: *Οὐδὲ γάρ ἐστὶ καὶ Ὅμοιοι αὐτοῖς*, *δέκα καὶ ὀκτώ* στίχους μετὰ ἀπό τόν Πέτρο Λαμπαδάρη (15 – 22, *Ἐν Φαραῶ – Καὶ πάσας τὰς βασιλείας*). Σύμπτωση πού δείχνει τήν ἐξάρτηση τοῦ Νικολάου ἀπό τόν Πέτρο εἶναι ἡ κοινή μελοποίηση τῶν στίχων *Τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν - Ἰὼτα ἔχουσι* στό ἰλαρό ἡχόχρωμα τοῦ πεντάφωνου πλαγίου τοῦ Α' ἤχου. Μεμονωμένοι στίχοι πού δηλώνουν ὁμοιότητα σύλληψης εἶναι: *Ἀπὸ ἀνθρώπου* (χρήση σκληροῦ χρώματος), *Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν* (πτώση στόν Βαρύ). Πρωτότυπες συνθέσεις εἶναι

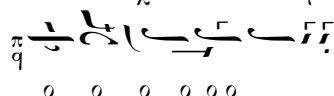
⁹²¹ Περὶ τοῦ πολυελέου αὐτοῦ βλ. ἀναλυτικά Χαλδαιάκης, *Πολυέλεος*, σσ. 923 – 931.

⁹²² Πρὸς τούς στίχους *Ὅτι τὸν Ἰακώβ* (ὅμοια εἰσαγωγή τοῦ στίχου), *Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν* (ὅμοια εἰσαγωγή τοῦ στίχου), *Πάντα ὅσα ἠθέλησεν* (ὅμοια σχήματα μίμηση κατὰ τό νοούμενον στή φράση *ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ*), *Ὁ ἐξάγων ἀνέμους - Ὅς ἐπάταξε* (ὅμοια χρήση χρώματος), *Τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν - Ἰὼτα ἔχουσι* (ὅμοια ὑψηλότονη ὁμάδα στίχων). Γιά τή σύγκριση λάβαμε ὑπ' ὄψιν τή σχετική ἔκδοση τοῦ πολυελέου τοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, εὐρισκόμενη ἐν Πανδέκτη 2, σσ. 174 – 202.

δυνατόν νά θεωρηθοῦν τά δοξαστικά καταληκτῆρια μαθήματα, ὅπου ὁ Νικόλαος ἀκολουθεῖ ιδιαίτερη πορεία πού προδίδει τό συνθετικό του ὕφος⁹²³.

Ἡ ἐπιλεκτική χρήση παλαιότερων στοιχείων καί ἡ ἀναδημιουργία τῆς σύνθεσης κατὰ τά μελικά πρότυπα τοῦ ΙΘ' αἰ. φαίνεται καθαρά στήν ἐκλογή πρὸς τιμὴν τῶν Ἀρχαγγέλων καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Ἀπὸ τὴν παράλληλη ἔρευνα τοῦ ἔργου τῶν ἄλλων συγχρόνων μέ τό Νικόλαο ἐξηγητῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Νικόλαος εἶναι ὁ μοναδικὸς μελουργὸς πού μελοποιεῖ ἐκ νέου ἀντίφωνα στήν ἐορτὴ τῶν Ἀρχαγγέλων. Ἡ σύνθεση, ὅμως, πραγματοποιεῖται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχαίων ὡς πρὸς τὸν ἦχο καί τό κείμενο. Τό ὅτι ὑπάρχει ἐξάρτηση τοῦ Νικολάου ἀπὸ τά προγενέστερα ἀντίφωνα τοῦ Νικηφόρου Ἡδικοῦ φαίνεται ἀπὸ τίς ὁμοιότητες μεταξύ τῶν δύο συνθέσεων, τίς ὁποῖες ἀναφέρουμε ἐδῶ συνοπτικά: α) ἐπιλεκτική ἐναρξὴ τοῦ στίχου ἀπὸ τὸν Νεχεανες (Πα) ἢ τὸν Νενανώ (Δι). Δέον νά τονιστεῖ ὅτι δέν ὑπάρχει τέλεια ἀντιστοιχία μεταξύ τῶν στίχων τοῦ Ἡδικοῦ καί τῶν στίχων τοῦ Νικολάου. Ὁ τελευταῖος συνθέτει ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον ἀνεξάρτητα ἀπὸ τίς προγενέστερες ἐπιλογές· β) ἐναλλαγή τοῦ σκληροῦ χρώματος μέ τὸν Ἅγια τοῦ μαλακοῦ διατονικοῦ γένους σέ ὅλη τὴν ἔκταση καί τῶν δύο συνθέσεων· γ) συχνές ἀναφορές στὸν Ἅγια τοῦ σκληροῦ διατόνου καί συνδυασμὸς τοῦ μέ τὸν Ἅγια τοῦ μαλακοῦ διατονικοῦ γένους⁹²⁴. δ) πτώσεις καί, ἐν συνεχείᾳ, στάσεις τοῦ μέλους στὸν ἔσω Νενανώ (χρωματικὸ πλάγιο τοῦ Δ') σέ πολλοὺς στίχους καί τῶν δύο συνθέσεων⁹²⁵. ε) ὁμοιότητα μελωδικῆς ἀνάπτυξης ἰδίων στίχων καί στίς δύο συνθέσεις⁹²⁶. Μετά τά ἀνωτέρω, ὁ Νικόλαος εἶναι, θὰ λέγαμε, ὁ μοναδικὸς πού διασώζει τὴν παράδοση μελωδῆσης αὐτῶν τὸν ΙΘ' αἰ.⁹²⁷ καί τὴν

⁹²³ Ἐνα στοιχεῖο τοῦ ιδιαίτερου ὕφους τοῦ Νικολάου εἶναι ἡ συχνὴ χρήση ἰδίων μουσικῶν φράσεων, ὅπως:

 Δοχ. 404, φ. 180v.

στοιχεῖο πού ὁδηγεῖ ἀσφαλῶς στήν ταύτιση μελουργοῦ καί σύνθεσης. Ὁ πολυέλεος δέ γνώρισε εὐρεία διάδοση μεταξύ τῶν ψαλτικῶν κύκλων τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ὅπως οἱ ἄλλες συνθέσεις τοῦ Νικολάου. Τό ἐλλιπές τῆς σύνθεσης (ἀπουσιάζει ὁ 24ος στίχος, πράγμα πού ἀποτρέπει τὴ μελωδῆσὴ τῆς ἐν ὥρᾳ ἀκολουθίας) καί ἡ διάδοση ἄλλων παλαιότερων συνθέσεων πολυελέων καί ιδιαίτερα τοῦ δημοφιλούς πολυελέου τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ Α', ἴσως νά ἐμπόδισαν τὴ χειρόγραφη διάδοσὴ του (ὁρίζεται, ὅπως εἶδαμε, μόνο μέσα στὸν κώδ. ἐτέρου γραφέα Δοχ. 404).

⁹²⁴ Πρὸβλ. στίχ. τῶν ἀντιφώνων τοῦ Ἡδικοῦ: *Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῆς γῆς καί Βασιλεῖς τῆς γῆς καί πάντες λαοί*, ΜΠΤ 704, φ. 145r - v.

⁹²⁵ Πρόκειται γιὰ τοὺς στίχους τῶν ἀντιφώνων τοῦ Ἡδικοῦ: *Αἰνεῖτε αὐτὸν πάντες οἱ Ἄγγελοι αὐτοῦ*, ΜΠΤ 704, φ. 144r· *Αἰνεῖτε αὐτὸν ἥλιος καί σελήνη*, ΜΠΤ 704, φ. 144v· *Αἰνεῖτε αὐτὸν οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν*, ΜΠΤ 704, φ. 144v - 145r· *Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῆς γῆς*, ΜΠΤ 704, φ. 145r - v· *Βασιλεῖς τῆς γῆς*, ΜΠΤ 704, φ. 145v - 146r· *Καὶ ὑψώσει κέρας λαοῦ αὐτοῦ*, ΜΠΤ 704, φ. 146v - 147r.

⁹²⁶ Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἀποτελεῖ ὁ στίχος *Αἰνεῖτε τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ* στή μουσικὴ φράση *σοὶ δοῶμεν δόξα σοὶ Χριστέ*, ὅπου καί στίς δύο συνθέσεις τονίζεται στὸν Α' τετράφωνο ἦχο, βλ ΜΠΤ 704, φ. 147v.

⁹²⁷ Ἐχει ἐπισημανθεῖ ἄλλη μία προσπάθεια μελοποίησης ἀντιφώνων γιὰ τὴν ἐορτὴ τῶν Ἀρχαγγέλων. Πρόκειται γιὰ ἐκλογὴ ἀγνωστοῦ μελοποιῶν πού περιέχεται στὸν κώδ. Δοχ. 366, φ. 135r - 140v. Εἶναι τονισμένη στὸν ἦχο Ἅγια καί σέ μέλος ἀπλούστερο ἀπὸ τό μέλος τοῦ Νικολάου. Ὑπάρχουν διαφοροποιήσεις καί στό κείμενο, συγκριτικά μέ αὐτό τοῦ Νικολάου: Τό κείμενο τῆς ἐκλογῆς σέ Ἅγια εἶναι τό αὐτό μέ τίς ἐξηγήσεις τοῦ Χουρμουζίου *Χαρτοφύλακος* στήν αὐτὴ σειρὰ μελωδῆσης καί περιλαμβάνει τοὺς στίχους «Σὲ τὴν ἀναρχον Τριάδα...» καί «Δεῦτε, τῇ πανάγνω...», ὅμως ἄνευ *Δόξα, Καὶ νῦν*. Ἡ προσπάθεια αὐτὴ πρέπει νά παρέμεινε στὰ ὅρια τῆς Μονῆς Δοχειαρίου, ἀφοῦ, μόνο ἡ ἐκλογὴ τοῦ Νικολάου φαίνεται νά διαδόθηκε σέ ἄλλες μονές καί βέβαια αὐτὴ ἐπίσημα ψάλλεται ἀκόμα καί σήμερα στήν ἐορτὴ τῶν Ἀρχαγγέλων.

διευρύνει μέ τήν ἐκ νέου μελοποίηση τῶν ἀντιφώνων⁹²⁸ στό ὕφος τῆς νέας μουσικῆς, ὅπως διαμορφώνεται τόν ΙΘ' αἰ. Ὅσον ἀφορᾷ τήν ἐκλογή τοῦ Ἀγίου Νικολάου, ὁ μελουργός μας τήν ἐτόνισε στόν ἴδιο ἦχο στόν ὁποῖο ἦταν τονισμένα τά παλαιά ἀντίφωνα στούς ὁσίους, μάρτυρες καί ιεράρχες. Βλέπουμε, λοιπόν, ὅτι Νικόλαος ἀκολούθησε τήν τάση τῶν καιρῶν του ἀλλά ταυτόχρονα ἐπένδυσε τίς ἐκλογές τῶν Ἀρχαγγέλων μέ τό δικό του ἰδιότυπο τρόπο καί ὕφος μελωδίας, στοιχεῖα τοῦ ὁποῖου ἀναπτύχθηκαν παραπάνω κατὰ τήν ἐξέταση τῶν συνθέσεων.

Ἐκτός ἀπό τά ἰδιαίτερα μελικά χαρακτηριστικά πού ἀναδεικνύουν τίς συνθέσεις, ἓνα στοιχεῖο ἀκόμη ἀποδεικνύει τήν πρωτοτυπία τοῦ Νικολάου στή πλαίσια τῆς ἐποχῆς του: εἶναι ἡ ἐναλλαγή τῆς προπόρευσης τῶν χορῶν ἐντός τῶν συνθέσεων. Θέλοντας νά ἐξιχνιάσουμε τοὺς βαθύτερους λόγους γιά τοὺς ὁποῖους ὁ Νικόλαος βαίνει σέ τέτοια διαφοροποίηση, πέρα ἀπό τήν περίπτωση τῆς διάθεσης πρωτοτυπίας, μπορούμε νά εἰκαστοῦμε τήν πιθανή διακονία τοῦ παπα – Νικολάου στόν ἀριστερό χορό τῆς Μονῆς τοῦ Δοχειαρίου, ἢ τή γενικώτερη στόν ἀγιορειτικό χώρο τακτική τῆς ἐναλλαγῆς τῶν χορῶν πού ὑποδηλώνει τό νηπτικό ἀγῶνα πρὸς ἀποφυγή τῆς ἀνθρώπινης ματαιοδοξίας.

Συμπερασματικά πρέπει νά τονίσουμε ὅτι, πέρα ἀπό τή δεδηλωμένη συνθετική ἱκανότητα καί τήν πρωτοτυπία τῶν ἐπιμέρους χαρακτηριστικῶν τῶν πολυελέων, ὁ Νικόλαος δέν ἀφίσταται τῆς Παραδόσεως ἀλλά, στηριζόμενος σέ παλαιότερα πρότυπα, συμβάλλει στή μουσική καί λειτουργική ἐνότητά της, μέσα ἀπό τήν προσωπική του δημιουργία.

⁹²⁸ Ἐχει προαναφερθεῖ ὅτι μέχρι καί τόν ΙΗ' αἰ. ὡς ἀντίφωνα στήν ἐορτή τῶν Ἀρχαγγέλων ἐννοοῦνται οἱ συνθέσεις τοῦ Νικηφόρου τοῦ Ἡδικοῦ, συνθέσεις πού ἀνθολογοῦνται στή χφφ τοῦ ΙΗ' αἰ. καθὼς καί στίς ἀρχές τοῦ ΙΘ' αἰ. Τά ἀντίφωνα τοῦ Ἡδικοῦ μεταγράφηκαν στή νέα γραφή ἀπό τό διδάσκαλο τοῦ νέου συστήματος καί ἐξηγητὴ Χουρμούζιο Χαρτοφύλακα καί ἐμπεριέχονται στίς χειρόγραφες ἐξηγήσεις του, στόν κώδ. ΕΒΕ – ΜΠΤ 704, φφ. 143v - 149r. Ἀνάλογη σύνθεση ἀντιφώνων στήν ἐορτή τῶν Ἀρχαγγέλων τόν ΙΘ' αἰ. παρουσιάζεται στό Ἅγιον Ὅρος ἀπὸ τόν Νικόλαο Δοχειαρίτη καί πρόκειται γιά τή νῦν ἐξεταζόμενη ἐκλογή. Ἀπὸ τή μελέτη τῆς χειρόγραφης παράδοσης προκύπτει ὅτι στοὺς ἀγιορειτικούς κώδικες κατὰ τόν ΙΘ' αἰ. ἐγκαταλείπεται ἡ συστηματική καταγραφή τῶν ἀντιφώνων τοῦ Νικηφόρου Ἡδικοῦ καί τή θέση τους καταλαμβάνει ἡ ἐκλογή τοῦ Νικολάου, ἡ ὁποία καί ψάλλεται μέχρι καί σήμερα στό Ἅγιον Ὅρος καί ἰδίως στή Μονή Δοχειαρίου τήν ἡμέρα τῆς πανηγύρεως τῶν Ἀρχαγγέλων. Παρατηροῦμε, λοιπόν, ὅτι οὐσιαστικά ἐπιβιώνει μόνο ἡ ἐκλογή τοῦ Νικολάου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

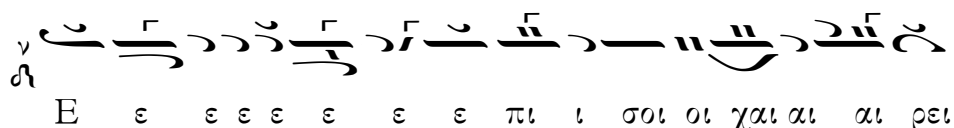
ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΣΥΝΘΕΣΕΩΝ

ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

1. Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου.

Ὁ Νικόλαος συνέθεσε τόν ὕμνο *Ἐπὶ σοὶ χαίρει Κεχαριτωμένη* γιὰ τή Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου. Ἡ ἐπιλογή του νά ἀσχοληθεῖ μόνο μέ τή σύνθεση αὐτή ἐδράζεται στή διατήρηση τῆς παραδοσιακῆς μελωδῆσης τῶν κλασσικῶν μελῶν τῆς Λειτουργίας⁹²⁹ ἀλλά καί τήν ἑκπαλαί ἐπιλεκτική μελωδῆση τοῦ ὕμνου *Ἐπὶ σοὶ χαίρει* ἀντί τοῦ *Ἄξιον ἐστίν*⁹³⁰.

Τό incipit τῆς συνθέσεως μεταφέρουμε ἀπό τόν Δοχ. 370, σ. 487:

Ἡ σύνθεση ἐξελίσσεται σέ ἥπιους τόνους, δίχως μελικές ἐξάρσεις. Οἱ μεταβάσεις μεταξύ τῶν διαφόρων περιόδων εἶναι ὁμαλές. Οἱ φράσεις ἐκτίθενται κατὰ ζεύγη καί ἔτσι ἐπιτυγχάνεται ἡ ἰσορροπία μέσα στή σύνθεση.

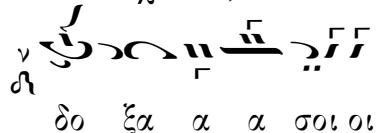
Ἔτσι καταγράφονται:

α) δύο φράσεις ἐπταφωνοῦντος πλαγίου τοῦ Δ΄:

Δοχ. 370, σ. 487

Δοχ. 370, σ. 490

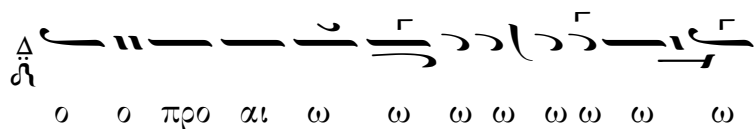

⁹²⁹ Πρόκειται γιὰ τὰ μέλη τοῦ Ἰωάννου Γλυκεὸς Ἅγιος - Ἅγιος - Ἅγιος, Ἀμήν, Ἀμήν, Σὲ ὑμνοῦμεν καὶ τό Ξένου Κορώνη *Τὴν γὰρ σὴν μήτραν*.

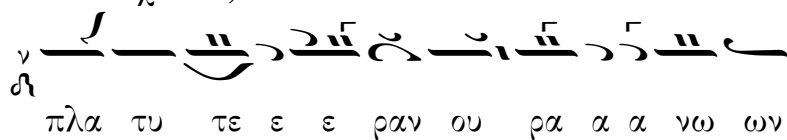
⁹³⁰ Ἡ δυνατότητα νέας δημιουργίας στή Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου περιορίζεται στό *Ἐπὶ σοὶ χαίρει*. Οἱ συγνότερα συναντῶμενες συνθέσεις ἔχουν ὑποσημειωθεῖ στό κεφ. Ὁ Νικόλαος ὡς μελουργός. Ἡ ἐργασία πού ἔχει παρατηρηθεῖ γιὰ τὰ ἄλλα μέλη τῆς λειτουργίας εἶναι ἡ σύντμηση, μέ σπουδαιότερη καί ἐν χρήσει τήν κατὰ τόν ΙΗ΄ αἰ. σύντμηση τοῦ Ἰωάννου Πρωτοψάλτου, Στάθης, *Συντμήσεις*, σ. 599.

6) δύο φράσεις του τετραφωνούντος Ἁγία

Δοχ. 370, σ. 488

Δοχ. 370, σ. 489

γ) δύο φράσεις ἀντιφώνου Ἁγία

Δοχ. 370, σ. 487

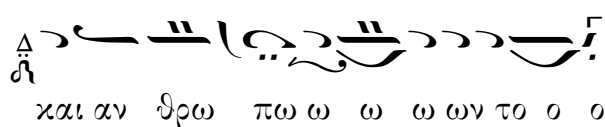

Δοχ. 370, σ. 487

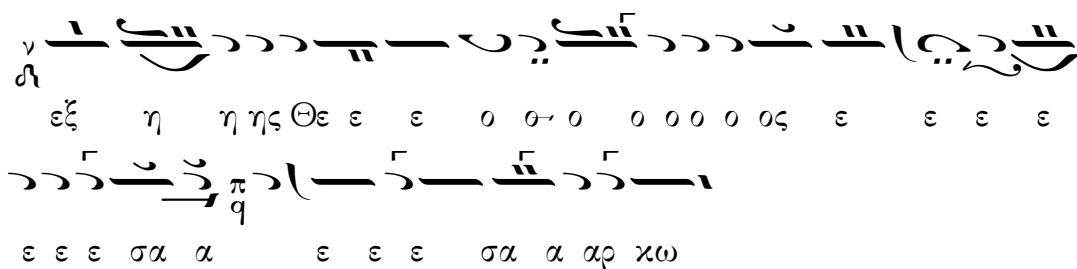

Ἀκόμα καί τό γνωστό σχῆμα πού βρίσκεται στίς συνθέσεις τοῦ πλαγίου τοῦ Δ', ἦτοι Νανά - Ἀνέανες - Νεάγιε ἐπαναλαμβάνεται, μέ τή διαφορά ὅτι τή δεύτερη φορά ὁ Νεαγιε ἀντικαθίσταται ἀπό τό σκληρό χρώμα στή λέξη ἐσαρκώθη.

Δοχ. 370, σ. 487

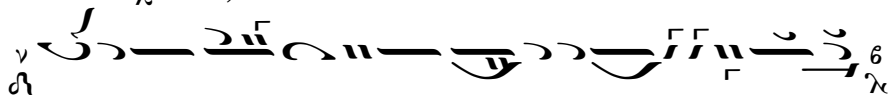

Δοχ. 370, σ. 488

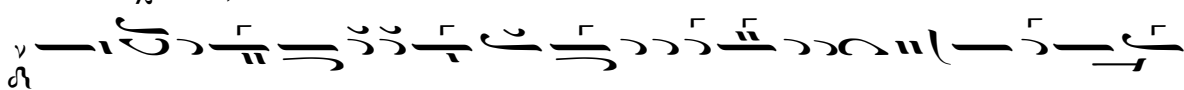
Ὁ Λέγετος ἀποτελεῖ τόν ἐνδιάμεσο συνδετικό κρίκο ἀνάμεσα στίς διάφορες φράσεις, ἀφοῦ ἐκτίθεται τρεῖς φορές μέσα στή σύνδεση καί στίς λέξεις *Κεχαριτωμένη, Παρθενικόν*.

Δοχ. 370, σ. 487

Κε χα ρι ι τω ω με ε ε ε ε ε ε νη η

Δοχ. 370, σ. 488

παρ θε ε ε ε ε ε ε νι ι ι παρ θε ε νι ι κο ο ο ο

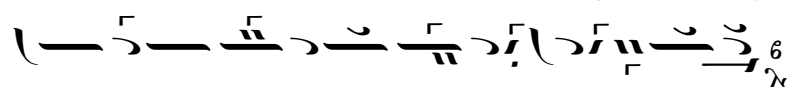
6
λ

ον

Δοχ. 370, σ. 489

Ε ε ε ε πι ι σοι οι χαι αι αι ρει κε χα ρι ι ι ι χα

ρι ι ι τω ω με ε ε ε ε νη η

Ἡ σύνδεση ἀνθολογεῖται ἀπό τό Νικόλαο σέ ὅλους τούς αὐτόγραφους κώδικες χωρίς ἀλλαγές ἢ ἄλλες μετατροπές. Ἡ κατάληξη τοῦ *Δόξα Σοι* δίδεται μέ διττό μουσικό τρόπο, ἔχοντας τή δυνατότητα τῆς δυνητικῆς ψαλμώδησης. Αὐτό πού μπορεῖ νά παρατηρηθεῖ εἶναι ὅτι στό κυρίως σῶμα τοῦ κειμένου ἀνήκει ἡ ἀπλούστερη κατάληξη, ἐνῶ ἡ πολυπλοκότερη εἶναι κατ' ἐπιλογὴν τοῦ ψάλλοντος. Ὁ ἀνώνυμος γραφέας τοῦ Δοχ. 404 ἐπιλέγει νά ἐνσωματώσει στό κείμενό του τήν πιό ἔντεχνη ἀγνοῶντας τήν ἀπλούστερη καί μᾶλλον ἀνήκουσα στήν ἐν λόγῳ σύνδεση, σύμφωνα πάντα μέ τίς ἐπιλογές τοῦ ἀγιορείτη μελουργοῦ.

2. Μέλη τῆς Λειτουργίας τῶν Προηγιασμένων.

α. Εἰσαγωγικά.

Τά μέλη τῆς Προηγιασμένης μᾶς εἰσάγουν σέ μιά διαφορετική ομάδα συνθέσεων ἀπό αὐτές πού ἔχουμε δεῖ μέχρι τώρα στό Νικόλαο. Μᾶς ἀποκαλύπτουν μιά ἄλλη πτυχή τῆς μουσικῆς του προσωπικότητας. Σέ ἄλλες συνθέσεις καί συγκεκριμένα στούς πολυελέους, τίς ἐκλογές καί τά ὀκτάηχα ἀπολυτίκια ὁ μελουργός κάνει μουσικές ἀναφορές στούς παλαιότερους μελωδούς, δανειζόμενος μουσικές φόρμες ἢ καί διάφορες θέσεις ἀπό αὐτούς, γιά νά στηρίξει τή συνθετική του δημιουργία. Παρ' ὅλα τά δάνεια ὅμως, φαίνεται ὅτι μπορεῖ νά κινηθεῖ μελοποιητικά πιό ἐλεύθερα καί ἀνεξάρτητα. Ἐχουν ἐπισημανθεῖ περίτεχνες θέσεις, δύσκολες φωνητικές τοποθετήσεις, ἔντεχνες πλοκές μεταξύ τῶν ἤχων, κάτι πού ἴσως ἐπιτρέπει τό εἶδος τῆς σύνθεσης ἀλλά καί ἡ ἐποχή στήν ὁποία ζεῖ καί δημιουργεῖ ὁ Νικόλαος. Στήν περίπτωση τῶν μελῶν τῆς Λειτουργίας τά πράγματα παρουσιάζονται διαφορετικά. Ἐδῶ πρόκειται γιά ἓνα μέλος αὐστηρότερο, λιτό, ἐλάχιστα περίπλοκο, χωρίς δαιδαλώδεις ἐκτυλίξεις μεταξύ τῶν ἤχων καί τῶν τόνων. Ἀπό τή μελέτη τῶν συνθέσεων διαπιστώνουμε ὅτι ὁ Νικόλαος ἀκολουθεῖ τήν παραδεδομένη πορεία τῶν ἤχων. Ἐπιπλέον, ἀναγνωρίζουμε στά μέλη αὐτούσιες γνωστές θέσεις. Οἱ θέσεις ἐκτίθενται ἀριστοτεχνικά δεμένες μεταξύ τους, μέ ἀποτέλεσμα τό μέλος νά ἀποπνέει ἁρμονία καί ἰσορροπία, χωρίς ἐξάρσεις. Ἐκεῖ φανερόνται οἱ παλαιότερες καταβολές τοῦ ὕλικου τοῦ μελουργοῦ.

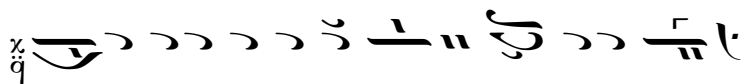
β. Οἱ συνθέσεις «Νῦν αἱ Δυνάμεις».

Οἱ συνθέσεις «Νῦν αἱ Δυνάμεις» ἀποτελοῦν τήν πρώτη ομάδα συνθέσεων τῶν μελῶν τῆς Προηγιασμένης. Κύριο χαρακτηριστικό τῶν συνθέσεων εἶναι ὅτι μεταξύ τῶν μελικῶν περιόδων κυριαρχοῦν οἱ τονικές ἀντιθέσεις, παρέχοντας τήν ἐντύπωση ὅτι βρίσκονται σέ μιά τονική διελκυστίνδα. Στίς δύο παρακάτω συνθέσεις ἐπικρατεῖ τό σχῆμα ἐναλλαγῆς τῆς ὑψίτονης περιοχῆς τοῦ ἤχου μέ τή χαμηλότονη· σ' αὐτόν τόν ἄξονα ἐξελίσσονται ὅλα τά φαινόμενα, ὅπως ἡ χρήση τοῦ χρώματος καί στά δύο τετράχορδα ἐναλλάξ. Πρίν προχωρήσουμε στήν ἀναλυτική ἐξέταση τῶν συνθέσεων πρέπει νά ἐπισημάνουμε ὅτι ἡ κατασκευή τοῦ μέλους μέ βάση τόν τονικό ἄξονα δέν εἶναι κάτι πού συναντᾶται γιά πρώτη φορά στό ἔργο τοῦ Νικολάου· περιπτώσεις ἀνάλογες ἔχουμε δεῖ στά δοξαστικά μαθήματα τῶν πολυελέων, ὅπου ἔχουμε ἀναφερθεῖ διεξοδικά σέ προηγούμενο κεφάλαιο. Ἀναμφισβήτητα ἀποτελεῖ ἓνα ἀπό τά πολλά χαρακτηριστικά τῆς συνθετικῆς του δημιουργίας.

1) «Νῦν αἱ δυνάμεις» σέ ἦχο Α' τετράφωνο.

Ἡ σύνθεση σέ Α' τετράφωνο, λόγω τοῦ ἦχου στόν ὁποῖο εἶναι τονισμένη, προτάσσεται τῆς ἐτέρας ὁμοειδοῦς σύνθεσης σέ πλάγιο τοῦ Δ'. Τό incipit παραθέτουμε ἀπό τόν κώδ. Βατ. 1810, φ. 75v:

Νυ υν αι αι δυ υ να α α μει ει ει ει

Ἀπό τήν ἀρχή τοῦ μέλους ὁ Νικόλαος μᾶς δίνει τή βασική μελωδική γραμμή τοῦ Α' τετράφωνου ἦχου. Χαρακτηριστικό τῆς σύνθεσης εἶναι ἡ μελική παλινδρόμηση ἀπό τό ψηλό τετράχορδο Κε – Πα' στό χαμηλό Πα – Δι καί ἀντίστροφα. Ἰδοῦ καί ἡ πορεία τῶν φράσεων σέ σχέση μέ τή τονική τους τοποθέτηση: *Νῦν αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν* (δυναμική ἀνάπτυξη στό ὑψηλό τετράχορδο Κε – Πα'), *ἀοράτως λατρεύουσιν* (ἀνάπαυση στό χαμηλό τετράχορδο καί χρωματική φράση), *Ἰδοῦ γάρ εἰσπορεύεται ὁ βασιλεὺς* (διατονική ἀνάπτυξη καί χρωματική ἐν συνεχείᾳ στό ὑψηλό τετράχορδο), *τῆς δόξης. Ἰδοῦ θυσία μυστική τετελειωμένη* (ἀνάπαυση στό Πα, ἀντιφωνία στό κε, κατάληξη στόν Βαρύ ἦχο τοῦ μαλακοῦ διατόνου), *δορυφορεῖται. Πίστει καί πόθῳ προσέλθωμεν, ἵνα μέτοχοι ζωῆς* (Ἀνάπτυξη στήν ἐπταφωνία τοῦ Βαρέος, μετάβαση στόν Α' τετράφωνο στό ὑψηλό τετράχορδο μέχρι καί τόν Γα τῆς *Νήτης*), *αἰωνίου γενώμεθα* (Ἀνάπαυση στό χαμηλό τετράχορδο), *Ἀλληλούια*.

Ἡ πορεία τοῦ μέλους δείχνει τήν ἐπιθυμία τοῦ μελουργοῦ νά ἐξάρει συγκεκριμένες φράσεις μέσα ἀπό τήν τονική ἀντίθεση τῆς κατάληξης στή βάση Πα. Ἡ ἀνάπαυση, ὅμως, δέν εἶναι ἡ τελική παρά μόνο στήν κατάληξη τοῦ ἐφυμνίου *Ἀλληλούια*. Ἡ ἀνάπαυση στό χαμηλό τετράχορδο ἀποτελεῖ οὐσιαστικά, μιά προετοιμασία γιά τήν ἐκ νέου ἐξέλιξη τοῦ μέλους. Ἡ ἐξέλιξη τοῦ μέλους πραγματοποιεῖται α) μέ ἀντιφωνικά σχήματα, ὅπως αὐτό πού βρίσκεται σέ συνδυασμό μέ τό «κατά μίμησιν πρὸς τὰ νοούμενα» στή φράση *Ἰδοῦ θυσία μυστική* ἡ ἐμμονή τοῦ Νικολάου στόν τονισμό τοῦ διαστήματος Κε – Πα' στό *Ἰδοῦ* δημιουργεῖ φωνητική ἀντίθεση μέ τό διάστημα Πα – κε στό *μυστική*, καί β) μέ τή διττή χρήση τοῦ σκληροῦ χρώματος στό χαμηλό καί ὑψηλό τετράχορδο τοῦ ἦχου. Χρωματικές φράσεις ἔχουμε στό *λατρεύουσι* καί στό *ὁ Βασιλεὺς*. Στήν πρώτη περίπτωση ὁ *Νεχέανες* ἐδράζεται ἐπὶ τοῦ τετραχόρδου Πα – Δι. Στή δεύτερη περίπτωση ἐδράζεται ἐπὶ τοῦ τετραχόρδου Κε – Πα'. Ἡ ἀκουστική ἀντίθεση πού προκαλεῖται ἀπό τίς διαφορετικές τοποθετήσεις τοῦ χρώματος μέσα στή σύνθεση κυριαρχεῖ στό συγκεκριμένο σημεῖο, ἐνῶ ἡ σταδιακή πτώση τοῦ μέλους στή βάση Πα συνδυάζεται ἡσυχαστικά μέ τήν εἴσοδο τῶν Τιμίων Δώρων. Ἡ διαφυγή τοῦ μέλους ἀπό τό χρῶμα στό διάτονο πραγματοποιεῖται, ὅπως ἔχουμε δεῖ καί σέ ἄλλες περιπτώσεις⁹³¹, μέ φράση τοῦ Ἁγία τοῦ σκληροῦ διατόνου καί κατάληξη διατονική στή βάση Πα τοῦ ἦχου.

⁹³¹ Πρὸς Ἐκλογή τῶν Ἀρχαγγέλων σέ ἦχο Νενανώ.

Ὁ Νικόλαος, ἐπιπλέον, στρέφει τό μέλος στό ἀγαπημένο του μελικό σχῆμα τοῦ βαρέος τοῦ μαλακοῦ διατόνου, ἀπλοῦ καί ἐπταφώνου:

Βατ. 1810, φ. 76v

τε ε τε λει ω με ε ε ε νη η δο ρυ φο ο ρει

ει ει ει ει ει ει ει ει ει ται

Ἡ ἐπιστροφή στόν Α' τετράφωνο πραγματοποιεῖται μέ τή χρωματική ἀποστροφή στόν *Νενανώ*⁹³².

Τό μέλος τοῦ ἐφυμνίου *Ἀλληλούια* εἶναι ἄκρως δοξολογικό ἀφοῦ ἀπό τήν ἀρχή διατρέχει τήν ἐπταφωνία τοῦ Πα καί κατέρχεται στή βάση μέ τριμερή καταληκτική φράση⁹³³:

Αλ λη λου ου ι ι α α α α α α α α α α α α α α

α α α

Τό μέλος τοῦ *Νυν αἱ δυνάμεις* σέ Α' τετράφωνο παραμένει ἀνέκδοτο.

2) «Νυν αἱ δυνάμεις» σέ ἦχο πλάγιο τοῦ Δ'.

Στή σειρά καταγραφῆς τῶν μελῶν τῆς Προηγιασμένης ἀκολουθεῖ τό *Νυν αἱ δυνάμεις* τοῦ πλαγίου Δ'. Τό μέλος αὐτό, ὅπως εἶδαμε, ἀνθολογεῖται ἀπό τόν Νικόλαο στους αὐτόγραφους κώδικές του καί τόν ἀνώνυμο ἐρανιστή τοῦ κώδ. Δοχ. 404 μέ κάποιες τροποποιήσεις, γιά τίς ὁποῖες θά γίνει λόγος παρακάτω. Παραθέτουμε τό incipit τῆς σύνθεσης ἀπό τόν κώδ. Βατ. 1810, φ. 76v:

⁹³² Πραγματικά, ὅταν συναντᾶμε τέτοια ἐξέλιξη τοῦ μέλους σχεδόν βεβαιωνόμαστε γιά τό ὅτι τό μέλος ἀνήκει στό Νικόλαο. Εἶναι μία μουσική φράση πολύ συχνά συναντώμενη στό ἔργο τοῦ Νικολάου.

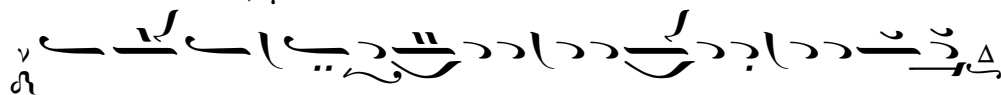
⁹³³ Ὅπου τά χρώματα τά διαφορετικά μέρη, Βατ. 1810, φ. 76v.

εισ πο ρε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

Βατ. 1810, φ. 77v:

τε τε λει ει ει ει ει ω ω με ε ε ε ε νη η

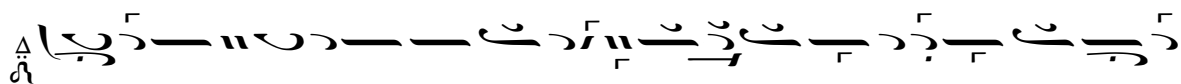
Τό μέλος κορυφώνεται πρίν ἀπό τήν εἴσοδο τῶν Τιμίων Δώρων μέ τρόπο λαμπρό στίς λέξεις *ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης*. Ὁ Νικόλαος θεμελιώνει φράση Ἁγία στό ὑψηλό τετράχορδο, ἐνισχυόμενη μέ παλιλλογικό σχῆμα:

Ο Βα σι ι λε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

Ἡ φράση ὀλοκληρώνεται μέ τή γνωστή θέση τοῦ τετραφώνου Ἁγία:

Βατ. 1810, φ. 77v

τη η η η η ο Βα σι λευς τη ης δο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο

Ἡ ἔνταση τοῦ μέλους πού προηγήθηκε ἀποκλιμακώνεται μέ τή σταδιακή ἐπιστροφή στίς χαμηλές περιοχές τοῦ ἤχου. Στήν ἀποκλιμάκωση συντελοῦν ἡ χρήση τοῦ σκληροῦ χρώματος στόν ἀντίφωνο δι καί ἡ κατάληξη στόν Νη πού πραγματοποιεῖται μέ ὅμοια θέση μέ τήν προηγηθεῖσα τοῦ Ἁγία, ἀλλά μία πενταφωνία χαμηλότερα, στίς λέξεις *πόθω προσέλθωμεν*.

Βατ. 1810, φφ. 77v - 78r

και πο θω προ ο σε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

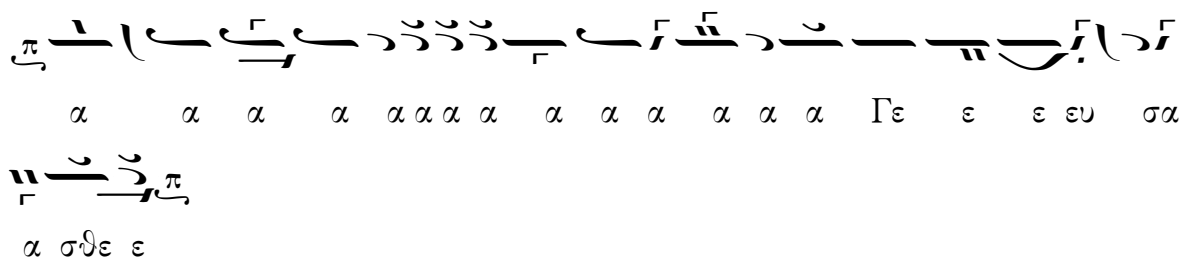

ελ θω ω ω πο θω ω προ σε ε

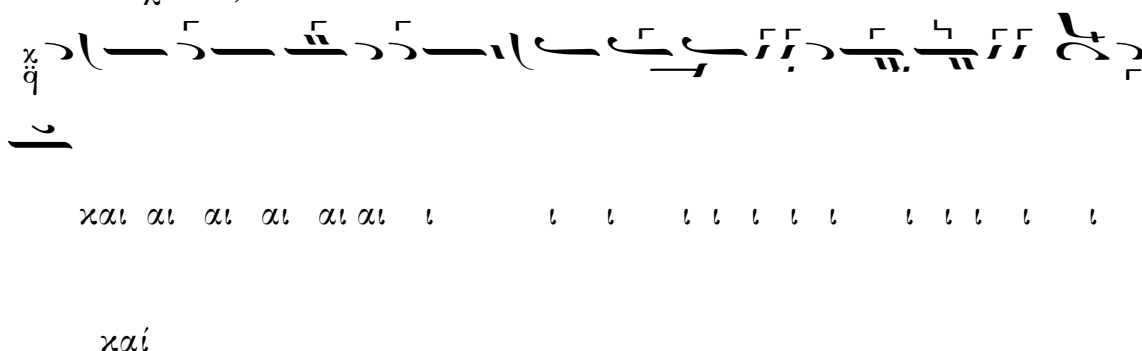
Στή σύνθεση αὐτή διακρίνουμε τρεῖς βασικές μελικές ἐνότητες. Ἡ πρώτη εἶναι εἰσαγωγική τοῦ μέλους καί ἐδράζεται στήν πρώτη λέξη τοῦ κειμένου *Γεύσασθε*. Ἡ δεύτερη στίς λέξεις τοῦ κειμένου *καί ἴδετε*, ἐνῶ ἡ τρίτη στίς λέξεις *Χριστός ὁ Κύριος*. Μεταξύ τῶν ἐνοτήτων παρεμβάλλονται μεταβατικές φράσεις, στίς λέξεις *καί, ὅτι*. Ἀκολουθεῖ τό κράτημα καί τό Ἀλληλούια.

Ὁ Νικόλαος ἀρχίζει τό μέλος μέ μία ἡσυχαστική, θά λέγαμε, μελική ἀνάπτυξη τῆς λέξης *Γεύσασθε*⁹³⁴ στό χαμηλό τετράχορδο τοῦ ἤχου μέ ἀναβάσεις μέχρι τήν τριφωνία Πα – Δι, πτώσεις στόν ζω καί ἐπανακάμψεις στή βάση Πα μέχρι τήν τελική ἀπόδοση τῆς ἐνότητας μέ τή γνωστή καταληκτική θέση τοῦ *Νεχεανες* στό Παπαδικό γένος⁹³⁵:

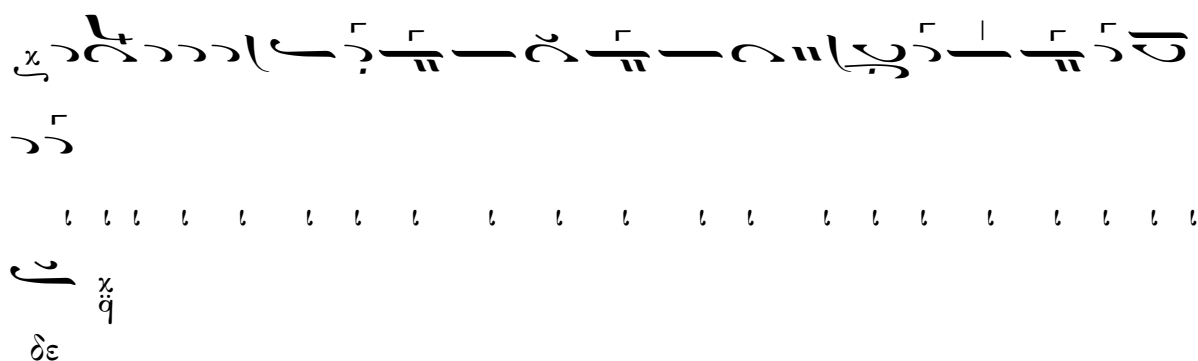
Ἡ μεταβατική φράση πού ἐπακολουθεῖ προετοιμάζει τήν ἀνάβαση καί ἀνάπτυξη τοῦ μέλους στό β' τετράχορδο τοῦ ἤχου τῆς σύνθεσης, τόν πλάγιο τοῦ Β'. Εἶναι ἄξιο παρατήρησης ὅτι ἡ μεταβατική φράση τοποθετεῖται στόν Α' τετράφωνο καί ὄχι στόν πλάγιο τοῦ Β', ὅπως θά περιμέναμε. Ὁ λόγος εἶναι προφανής καί ἀποδεικνύεται ἀπό τήν ἐξέλιξη τοῦ μέλους: ἡ δεύτερη ἀνάπτυξη τῆς σύνθεσης χαρακτηρίζεται ἀπό τήν ἐναλλαγή τοῦ χρώματος, ἐδραζόμενου ἐπὶ τοῦ τετραχόρδου Κε – Παί, μέ τό μαλακό διάτονο:

Δοχ. 370, σ. 502

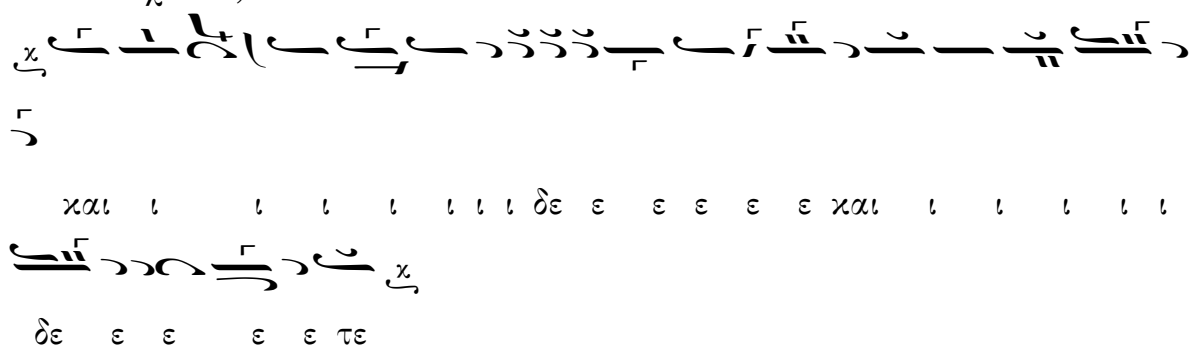
⁹³⁴ Στά χαρακτηριστικά τοῦ ἡσυχαστικοῦ ἤθους τῆς μελωδίας, ὁ Χρυσάνθος συγκαταλέγει τήν ἡρεμότητα τῆς ψυχῆς καί τό κατάστημα εἰρηνικόν. Ὁ Νικόλαος ἐπιλέγει νά μελοποιήσῃ τή λέξη *Γεύσασθε* κατά τρόπο ἡσυχαστικό, ἀφοῦ, σύμφωνα πάντα μέ τόν ὀρισμό τοῦ Χρυσάνθου: «Ἀρμόζουσι δέ αὐτό ὕμνοι, παιᾶνες, ἐγκώμια, **συμβουλαί**, καί τὰ τούτοις ὅμοια», Χρυσάνθος, *Θεωρητικόν* Α', § 398, σ. 177.

⁹³⁵ Σύμφωνα μέ τόν ὀρισμό τοῦ Χρυσάνθου, «Ἀπόδοσις δέ εἶναι, τὸ νά μελιζῶμεν τὰ τέλη τῶν περιόδων τοῦ κειμένου μέ μίαν καί τήν αὐτὴν κατάληξιν, τῆς ὁποίας ἡ μελωδία ἐκτείνεται εἰς δύο, ἢ τρία μέτρα ἐν τέσσαρσι χρόνοις διὰ τὸ νέον στιχηράριον εἰς περισσότερα δὲ μέτρα διὰ τήν παπαδικήν», Χρυσάνθος, *Θεωρητικόν* Α', § 423, σ. 188.

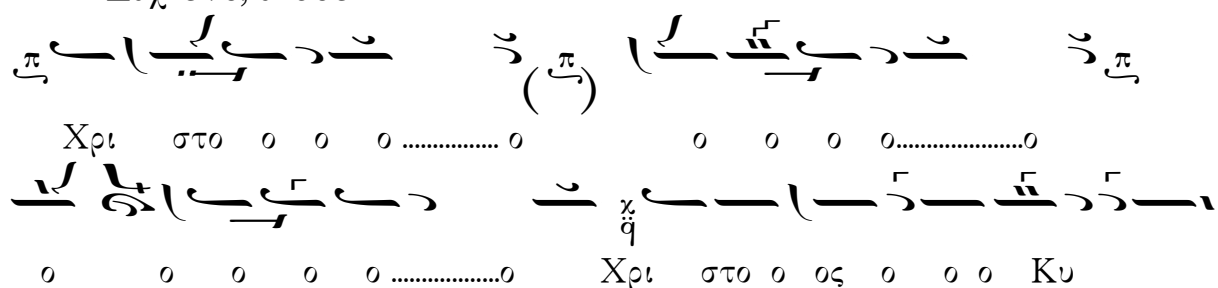
Ἡ ἀπόδοση τῆς δεύτερης μελικῆς ἐνότητας πραγματοποιεῖται στό σκληρό χρώμα μέ θέση ἴδια μέ τήν πρώτη, ἀλλά ἓνα τετράχορδο ὑψηλότερα:

Δοχ. 370, σ. 502

Ἀντίστροφα μέ τήν προηγούμενη μεταβατική φράση, ἡ ἐπόμενη, στή λέξη ὅτι, ἐδράζεται ἐπί τοῦ χαμηλοῦ τετραχόρδου τοῦ πλαγίου τοῦ Β'. Ἀκολουθεῖ ἐν συνεχείᾳ ἡ τρίτη μελωδική ἐνότητα. Χαρακτηριστικό τῆς εἶναι ἡ χρήση κλιμακωτοῦ σχήματος ἀνάβασης πού προετοιμάζει τήν τελική φράση σκληροῦ χρώματος στό ὑψηλό τετράχορδο:

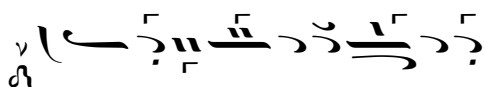
Δοχ. 370, σ. 503

Ἡ τρίτη καί τελευταία μελωδική ἐνότητα περατοῦται ὁμοίως μέ τήν ἴδια θέση ἀπόδοσης τῆς πρώτης.

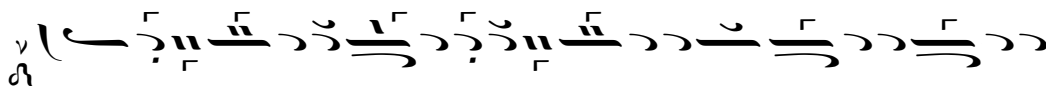
Γε ε ε ε ε ε ε ε

Ἡ παρούσα σύνθεση τοῦ Νικολάου, ὅπως καί οἱ προηγούμενες, κινεῖται μέσα στά ὅρια τῶν κανόνων τῆς ἐκκλησιαστικῆς μελοποιΐας. Μεταχειρίζεται μέ ἄνεση καί γνώση ἀρχαιοπρεπεῖς καί παραδοσιακές θέσεις τῶν ἤχων, μέ ἀποτέλεσμα τή δημιουργία ἐνός ἰσορροπημένου καί μελωδικοῦ ὕμνου. Κατά βάσιν, ὁ Νικόλαος κινεῖται σέ γενικές γραμμές στούς χαμηλοῦς καί μεσαίους τόνους τοῦ ἤχου, χωρίς πολλές ἐξάρσεις. Δύο μονάχα φράσεις τονίζει, γιά νά ἀναδείξει τό περιεχόμενό τους, τό *ὁ Κύριος* μέ μαλακό χρῶμα καί τό *Χριστός ὁ Κύριος* μέ θέση τετράφωνου Ἁγία, ὡς σημεῖο περάτωσης τοῦ λειτουργικοῦ κειμένου τῆς σύνθεσης. Οἱ μελωδικές του γραμμές, γενικά, εἶναι ἥπιες καί ἀποπνέουν ἡσυχαστικό ἦθος. Ἀκολουθεῖ τό κράτημα καί τό Ἀλληλούια.

Τό μέλος χωρίζεται σέ τέσσερις ἐνότητες πού προσδιορίζονται ἀπό τίς λέξεις τοῦ λειτουργικοῦ κειμένου καί τό μελωδικό περιεχόμενο πού τούς προσδίδει ὁ Νικόλαος. Αὐτές εἶναι: Α' ἐνότητα: *Γεύσασθε*, Β' ἐνότητα: *Καί ἴδετε*, Γ' ἐνότητα: *Ὅτι Χριστός*, Δ' ἐνότητα: *Ὁ Κύριος*. Ἀκολουθοῦν τό κράτημα καί τό Ἀλληλούια.

Ὅσον ἀφορᾷ τό περιεχόμενο τῆς κάθε μελικῆς ἐνότητας, εἶναι δυνατόν νά ἐπισημανθοῦν τά ἐξῆς: α) ἡ πρώτη ἐνότητα ὡς εἰσαγωγική τῆς σύνθεσης εἶναι ἡ μοναδική πού διαθέτει εἰσαγωγική φράση, δανεισμένη ἀπό παλαιότερες συνθέσεις⁹³⁷:

Βατ. 1810, φ. 78r

Γε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

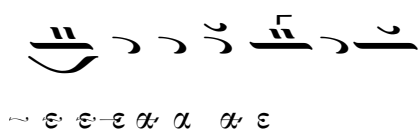
Ἡ κυρίως ἀνάπτυξη κινεῖται στό α' τετράχορδο. Παρεμβάλλεται μία θέση σκληροῦ χρώματος καί τό μέλος ὀλοκληρώνεται στή βάση Νη· β) στή δεύτερη ἐνότητα τό μέλος ἐνδιατρίβει στήν τριφωνία μέ μία στάση στόν Πα καί ἐπ'αυτῇ ἐπ'ἀνέρχεται στή βάση Νη· γ) στήν τρίτη ἐνότητα, μετά ἀπό ἓνα σύντομο μελισμὸ στό α' τετράχορδο καί τήν ἀνάβαση στήν τριφωνία Νη – Γα, κυριαρχεῖ τό ἄκουσμα τοῦ Ἁγία τοῦ σκληροῦ διατόνου πού κατερχόμενο περιπίπτει στό δίφωνο Α' ἦχο (νάο), καί ἐν συνεχείᾳ τό μέλος ἐπιστρέφει μέ μία σύντομη θέση πάλι στή βάση Νη· δ) ἡ τέταρτη ἐνότητα κατέχει ἰδιαίτερο μελισματικό χαρακτήρα ἐξαιτίας τοῦ ὅτι συνδέεται μέ τό τέλος τοῦ λειτουργικοῦ κειμένου, ὁπότε θά πρέπει νά ὀλοκληρωθεῖ ἡ σύνθεση⁹³⁸. Ὁ ἰδιαίτερος μελισματικός χαρακτήρας ἐπιτείνεται μέ

⁹³⁷ Σχεδόν ὅμοια μέ τήν εἰσαγωγή τοῦ Κοινωνικοῦ *Αἰνεῖτε τόν Κύριον* τοῦ Δανιὴλ Πρωτοψάλτου, σέ ἦχο πλάγιον τοῦ Δ', *Πανδέκτη* 4, σ. 474. Πρόκειται γιά εἰσαγωγή τύπου Σ στή συλλαβή *Γε* τῆς λέξης *Γεύσασθε*. Γιά τίς εἰσαγωγές τύπου Σ, βλ. ἀναλυτικά στή μορφολογία τῶν συνθέσεων τοῦ Μαθηματαρίου Μέρος Γ', Κεφ. Β', 3.1.α.

⁹³⁸ Τοῦτο γίνεται κατ' ἀναλογία τῶν ἐτέρων συνθέσεων Κοινωνικῶν καί ἰδίως αὐτῶν τῶν Κυριακῶν, κατά τά ὁποῖα ἡ φράση *ἐκ τῶν οὐρανῶν* τυγχάνει ἰδιαίτερης μελισματικῆς ἀνάπτυξης ἀπό τούς μελωδικοὺς τοῦ ΙΗ' αἰ. καί ἐξῆς, πρβλ. κοινωνικά Κυριακῶν Δανιὴλ Πρωτοψάλτου, Πέτρου Λαμπαδαρίου, Πέτρου Βυζαντίου κ.ο.κ., *Πανδέκτη* 4, σσ. 456 κ. ἐ.

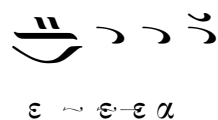
τή χρήση τοῦ μαλακοῦ χρωματικοῦ γένους στίς λέξεις ὁ Κύριος καί μέ τή γνωστή μονωδιακή φράση τετραφώνου Ἁγία, κατά τήν ὁποία ἐπαναλαμβάνονται οἱ τρεῖς βασικές λέξεις τοῦ κειμένου *Χριστός ὁ Κύριος*. Ἀκολουθεῖ τό κράτημα, ἀρχόμενο ἀπό τό φθόγγο Δι τῆς *Μέσης*.

Τό κράτημα χωρίζεται σέ δύο μέρη. Ὁ χωρισμός τοῦ κρατήματος γίνεται μέ βάση τήν πορεία τοῦ μέλους στίς διάφορες τονικές περιοχές τοῦ ἤχου. Τό πρῶτο μέρος χαρακτηρίζεται ἀπό τήν πορεία τοῦ μέλους ἐπὶ τό χθαμαλόν μέχρι τή βάση Νη. Τό δεύτερο μέρος χαρακτηρίζεται ἀπό τή σπειροειδῆ πορεία τοῦ μέλους: ἐκτίναξη στήν ἐπταφωνία, ἐπιστροφή στή βάση, ἀνοδος μέχρι τό Ζω τῆς *Νήτης* καί κάθοδος μέχρι τή βάση πέρας τοῦ κρατήματος. Οἱ κινήσεις στίς τονικές περιοχές γίνονται, ὅπως ἔχουμε δεῖ καί σέ ἄλλες συνδέσεις κρατημάτων (ὀκτάηχα ἀπολυτικά), μέ παλιλλογικά σχήματα πού ἔχουν ὡς βασική δομή τίς κάτωδι

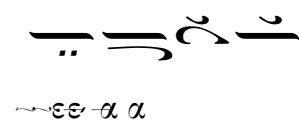

Βατ. 1810, φ. 79v

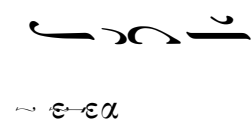
α' μέρος κρατήματος: χρήση: καθοδική πορεία

β' μέρος κρατήματος: χρήση: καθοδική πορεία

β' μέρος κρατήματος: χρήση: ἀνοδική πορεία

β' μέρος κρατήματος: χρήση: καθοδική πορεία

Τό Ἀλληλούια διατρέχει ὅλη τήν ἔκταση τοῦ ἤχου (ὅμοια μέ τίς προηγούμενες συνδέσεις) καί καταλήγει στή βάση Νη μετά ἀπό τριμερῆ καταληκτική φράση:

Βατ. 1810, φφ. 79v - 80r

Ὅσον ἀφορᾷ τίς διάφορες χειρόγραφες ἐκδόσεις τοῦ μέλους, πρέπει νά παρατηρηθεῖ ὅτι δέν ὑπάρχουν διαφοροποιήσεις μεταξύ τῶν αὐτόγραφων κωδίκων τοῦ Νικολάου Βατ. 1810 καί Μ. Λαύρ. Μ 22. Ἀντίθετα, ὁ ἀνώνυμος γραφέας τοῦ κώδ. Δοχ. 404 μᾶς παραδίδει μία διαφορετική ἐκδοχή κρατήματος καί ἐφυμνίου Ἀλληλούια. Ἡ μελική πορεία τοῦ κρατήματος, κατά τήν ἐκδοχή τοῦ Δοχ. 404, χαρακτηρίζεται ἀπό τήν παραμονή τοῦ μέλους στήν ὑψίτονη περιοχή τοῦ ἤχου στό μεγαλύτερο μέρος του καί τήν ἐνδιαφέρουσα ἀποστροφή στόν πλάγιο τοῦ Α' πρὶν τήν ἐπιστροφή στή βάση Νη. Τό δέ Ἀλληλούια ἀκολουθεῖ τήν καί ἄλλοτε συναντώμενη δοξολογική διαδρομή τῆς ἐπταφωνίας καί τήν τριμερῆ καταληκτική φράση. Ἀπορίας ἄξιον εἶναι γιατί ἡ παραπάνω ἐκδοχή δέν καταγράφεται σέ κανένα αὐτόγραφο κώδικα τοῦ Νικολάου. Ὑπάρχουν δύο πιθανές ἐξηγήσεις γι' αὐτό: α) Ἡ πρώτη ἐξήγηση ἔχει σχέση μέ τήν ὑπαρξή δύο ἐκδόσεων τοῦ κοινωνικοῦ *Γεύσασθε* ἡ μία περιλαμβάνει τό α' κράτημα καί ἡ ἄλλη τό β' στήν παρούσα φάση, ὁ ἀνώνυμος γραφέας κατέγραψε τήν ἐκδοχή τοῦ κοινωνικοῦ πού κατεῖχε καί περιελάμβανε, βέβαια, τό β' κράτημα· β) Ἡ δεύτερη ἐξήγηση θέλει τήν ἐκ μέρους τοῦ Νικολάου ἐπιλογή τοῦ α' κρατήματος γιά τή σύνδεση τοῦ κοινωνικοῦ, ἐπειδὴ σχετίζεται περισσότερο μέ τή δομή καί τό πνεῦμα τῆς ὅλης σύνδεσης, πού εἶναι, ὁμολογουμένως, ἀρχαιοπρεπής καί ἡσυχαστική σέ ἀντίθεση μέ τό β' κράτημα πού ἔχει ἥθος διασταλτικό, δοξολογικό, προσιδιαζόν περισσότερο σέ μάθημα πολυελέου παρά σέ σύνδεση κοινωνικοῦ. Πιθανόν, αὐτός εἶναι ὁ λόγος γιά τόν ὁποῖο καί ὁ Νικόλαος καταγράφει τό κοινωνικό μέ τό α' κράτημα, παρά τό γεγονός ὅτι καί τό β' κράτημα δέν ἀφίσταται ἀπό τό ἐν γένει συνθετικό πνεῦμα τοῦ Ἀγιορείτη μελουργοῦ.

δ. Γενική ἀποτίμηση τῶν μελῶν τῆς Προηγιασμένης.

Ἡ μελέτη τῶν συνθέσεων μᾶς δείχνει ὅτι ὁ Νικόλαος δέν εἶναι ἀποκομμένος ἀπό τήν παράδοση, ἀλλά χρησιμοποιεῖ τήν πηγή της, γιά νά δημιουργήσῃ κάτι νεώτερο στηριγμένο ὅμως στό παλαιότερο. Μ' αὐτή τή τοποθέτηση εἴμαστε σέ θέση νά ὑποστηρίξουμε, ὅπως ἄλλωστε καί τά στοιχεῖα ἀποδεικνύουν, ὅτι στό ἔργο τοῦ Νικολάου καί συγκεκριμένα στά μέλη τῆς Θ. Λειτουργίας τῶν Προηγιασμένων Δώρων βρίσκει ἐφαρμογή ὁ ὀρισμός τοῦ Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Μαδύτων περί τοῦ πῶς πρέπει νά μελίζει κανεῖς στά παπαδικά μέλη. Σύμφωνα μέ τόν Χρυσάνθο, «Τήν μὲν περισσοτέραν ὕλην ὁ μελοποιὸς ἐρανίζεται ἀπὸ τὰς μελωδίας τὰς ὁποίας ἀφῆκαν οἱ παλαιοὶ μουσικοὶ εἰς τὰ ὅμοια ποιήματά των. Καὶ εἰς τοῦτο βοηθεῖται μεγάλως ἀπὸ τήν συχνὴν ἀνάγνωσιν καὶ μελέτην, δυνάμενος νά ποιῇ διὰ τοῦ παραλληλισμοῦ εἰς τὰ πονήματα τῶν παλαιῶν. Διότι ἀφοῦ ἀποκτήσῃ τήν μάθησιν τοῦ μέλους πολλῶν χαρακτήρων ἢ ὑποστάσεων καὶ τήν δύναμιν τοῦ νά ἐφαρμόζῃ αὐτὸ εἰς διαφόρους τόνους, εὐκόλως δύναται νά μεταχειρίζηται τὸ μέλος αὐτῶν πολλάκις, χωρὶς νά ὑποπίπτει εἰς κατηγορίαν ὅτι ταυτολογεῖ»⁹³⁹. Ὁ Νικόλαος ἀκολουθεῖ τήν παραπάνω τακτική τοῦ μελίζειν στό

⁹³⁹ Χρυσάνθος, Θεωρητικόν Α', § 418, σ. 186.

παπαδικό γένος καί τά κείμενά του, χερουδικά καί κοινωνικά, βρίθουν ἀπό παλαιές θέσεις, σέ σημείο πού θά μπορούσε νά υποστηριχθεῖ ὅτι οἱ συνθέσεις του αποτελοῦν μία σύναξη παλαιῶν θέσεων. Ἀπό τήν ἀποδελτίωση τῶν συνθέσεων παραθέτουμε ἐνδεικτικά θέσεις δανεισμένες αὐτούσιες ἀπό παλαιότερους μελωδούς καί θέσεις ἀπό τήν παραδοσιακή ψαλμώδηση πού ἔχουν παγιωμένη μελωδία.

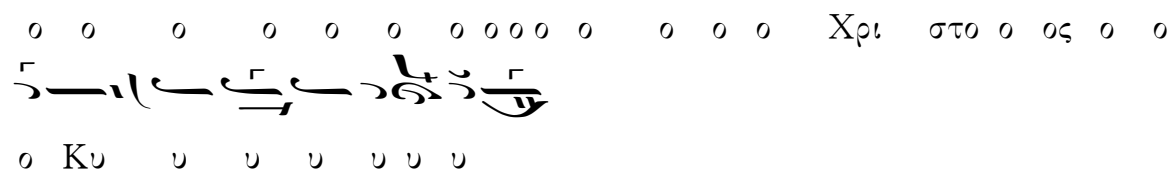
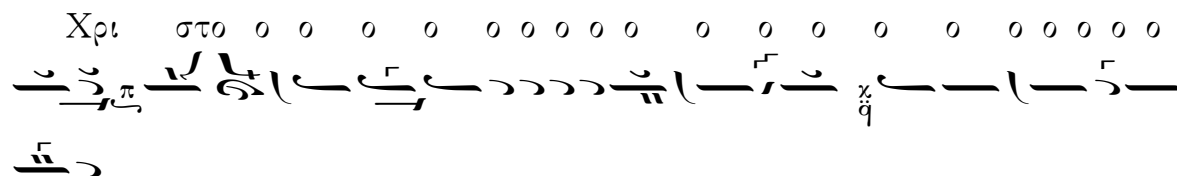
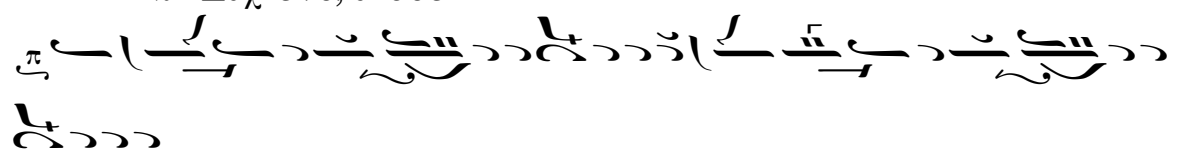
α) Θέσεις δανεισμένες αὐτούσιες ἀπό παλαιότερους μελωδούς:

1. Βατ. 1810, φ. 78r

Ἡ εἰσαγωγή τοῦ μέλους εἶναι δανεισμένη ἀπό τήν εἰσαγωγή τοῦ Κοινωνικοῦ *Αἰνεῖτε τὸν Κύριον* τοῦ Δανιήλ Πρωτοφάλτου σέ ἦχο πλάγιο τοῦ Δ⁹⁴⁰.

2. Δοχ. 370, σ. 503

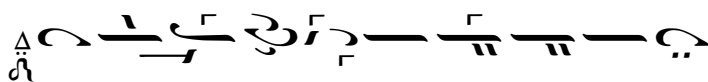

Ἡ φράση εἶναι δανεισμένη ἀπό τό Κοινωνικό τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου *Αἰνεῖτε τὸν Κύριον* σέ ἦχο Β⁹⁴¹.

3. Βατ. 1810, φ. 77r

⁹⁴⁰ Πανδέκτη 4, σ. 474.

⁹⁴¹ Ἔτερα κατ' ἦχον, τὰ λεγόμενα ἀνέκδοτα μελουργηθέντα μέν, παρὰ τοῦ αὐτοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου, ἐκδοθέντα δέ, παρὰ τοῦ Φοιτητοῦ αὐτοῦ Πέτρου τοῦ Βυζαντίου, ἅτινα εἰσὶ δέκα, ἦχος ... Β', Πανδέκτη 4, σσ. 506 καί 509, μέ τό συγκεκριμένο σημείο στή σ. 511.

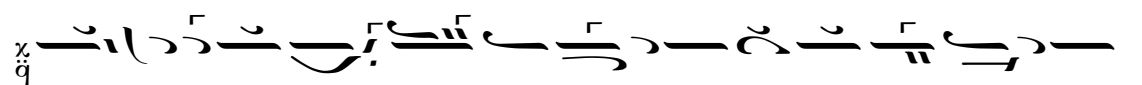
λα α α τρε ε ε ε ε ε ε

Ἡ φράση ἀπαντᾶται πολύ συχνά σέ παλαιές συνθέσεις⁹⁴².

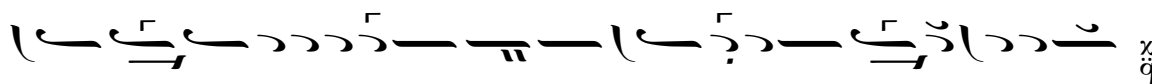
6) Παλαιές θέσεις μέ παγιωμένη μελωδία:

1) Ἐκτενής θέση κρατημοῦπόρροου καί κυλίσματος στό διατονικό γένος⁹⁴³

Βατ. 1810, φ. 75v

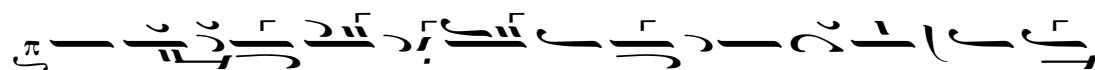
ει ει ει ει ει ετ ει ει ει ει ει ει ει ει ει ει

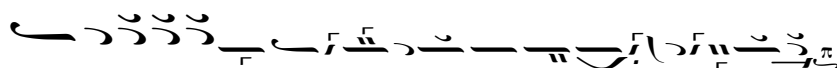
ει ει ει ει ει δυ υ να α α μει ει ει ει ει ει ει ει ει εις

2) Ἴδια θέση στό χρωματικό γένος

Δοχ. 370, σ. 501

α α α α α α α α α α α α α α α

α α α α α α α α α α Γε ε ε ευ σα ασθε ε

3) Θέση κυλίσματος εἰσαγομένη μέ συνδέσμους⁹⁴⁴.

Βατ. 1810, φ. 75v

ω ω ω ω ω των ου ου ου ου ρα α νω ω ω ων

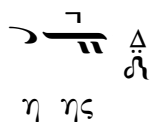
4) Καταληκτική θέση κυλίσματος στόν πλάγιο τοῦ Δ⁹⁴⁵.

⁹⁴² Πρὸς τοὺς στίχους τῶν ἀρχαίων Ἀνοιξανταρίων τοῦ Παναρέτου *Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμα Σου καὶ τοῦ Ἰωάννου Κλαδᾶ Ἡδυνθείη αὐτῷ ἡ διαλογή μου, Ταμεῖον Ἀνθολογίας* Α' 1824, σσ. 7 καὶ 18 ἀντίστοιχα. Ἡ θέση ὁμοιάζει μέ τή συνοπτικώτερη μορφή τῆς γνωστῆς θέσης «ψηφιστόν κατάβασμα», ὅπως καταγράφεται στό «Μεγάλο Ἴσον» τοῦ Κουκουζέλη, πρὸς *Ἐν Ἀνθρ* Κυριαζίδου 1896, σσ. 131 – 132.

⁹⁴³ Φιλοξένης, *Λεξικόν*, σ. 130· Ἀποστολόπουλος, *Κώνστας*, σ. 253.

⁹⁴⁴ Φιλοξένης, *Λεξικόν*, σσ. 131 – 132· Ἀποστολόπουλος, *Κώνστας*, σ. 252.

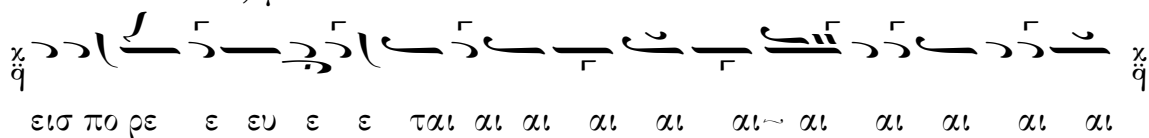

Ἑτερες γνωστές θέσεις:

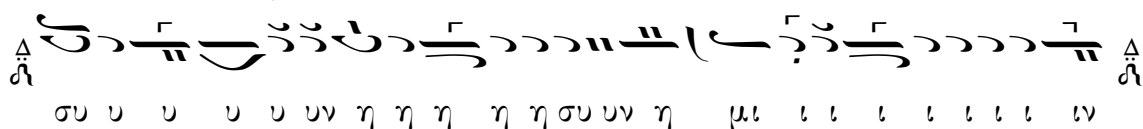
7) Ἐντελής καταληκτική θέση στον Α' καί πλάγιο του Α'⁹⁵⁰.

Βατ. 1810, φ. 76r

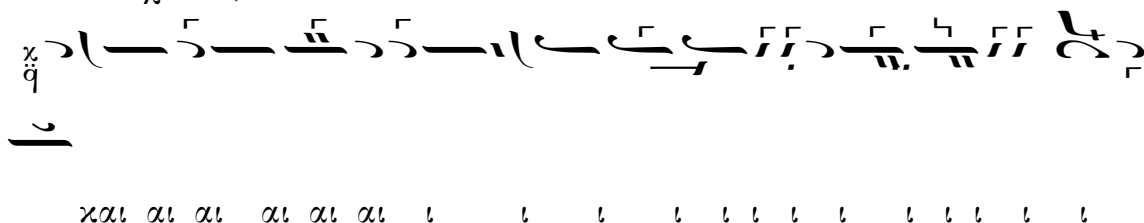
8) Ἐντελής καταληκτική θέση στον Δ' Ἄγια.

Βατ. 1810, φ. 77r

9) Ἐξήγηση τῆς παλαιᾶς συνοπτικῆς μελωδίας πού περιλαμβάνει συνδυασμό κρατημοῦπόρρου καί λυγίσματος⁹⁵¹.

Δοχ. 370, σ. 502

⁹⁵⁰ Πρβλ. τή φράση ἀξιῦμνητε ἀπό τό δοξαστικό τῶν αἰνῶν τῆς ἐορτῆς τῶν Ἀρχαγγέλων «Ὁπου ἐπισκιάσει» τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου, Ἀποστολόπουλος, *Κώνστας*, σ. 313.

⁹⁵¹ Πρβλ. ὅμοια φράση ἀπό τό κοινωνικό τῆς Κυριακῆς τοῦ Θωμᾶ, σύνθεση τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου σέ ἥχο πλάγιο τοῦ Α', στή φράση αἶνει (Ἀποστολόπουλος, *Κώνστας*, σ. 330).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΣΥΝΘΕΣΕΩΝ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΑΡΙΟΥ

Ὁ ὅρος *μάθημα*, χρησιμοποιούμενος τό πρῶτον ἀπό τόν Μανουήλ Χρυσάφη⁹⁵², δηλώνει τή σύνθεσιν πού κατέχει μεγάλη μουσική σπουδαιότητα καί διαχρονική εκπαιδευτική ἀξία γιά τίς ἐπερχόμενες γενεές. Ὡς τέτοιου εἶδους συνθέσεις ἀντιμετωπίζονται καί τά συντεθέντα ἀπό τό Νικόλαο Δοχειαρίτη καλοφωνικά μαθήματα.

Τά περί μορφολογίας τῶν μαθημάτων εἶναι γνωστά⁹⁵³. Θά ἀρκεστοῦμε νά ἐπισημάνουμε ὅτι: α) τό κείμενο⁹⁵⁴, β) ὁ μορφολογικός τύπος⁹⁵⁵ καί γ) ἡ

---

⁹⁵² Tardo, Melurgia, *Μανουήλ Λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφου περί ἐνδεωρουμένων τῇ ψαλτικῇ τέχνῃ, καί ὧν φρονοῦσι κακῶς τινές περί αὐτῶν προοίμιον*, σ. 236. Ἐκτός ἀπό τόν Μανουήλ Χρυσάφη, χρήση τοῦ ὅρου *μάθημα* κάνει καί ὁ Γαβριήλ ἱερομόναχος στή θεωρητική του συγγραφή *Τοῦ τιμιωτάτου καί λογιωτάτου κυροῦ Γαβριήλ ἱερομονάχου ἐκ τῆς Μονῆς τῶν Ξανθοπούλων περί τῆς τῶν ἐν τῇ ψαλτικῇ σημαδίων ὁμολογίας καί ἐτέρων χρησίων*, Tardo, Melurgia, σ. 199, καί Στάθης, *Ἀναγραμματισμοί* σσ. 89 – 92.

⁹⁵³ Στάθης, *Ἀναγραμματισμοί* ὅπου ἀναπτύσσονται ὅλα τά θέματα περί τοῦ καλοφωνικοῦ εἶδους τῶν μαθημάτων. Εἰδικότερα, στίς σσ. 60 – 71 καί 149 – 160.

καλοφωνία⁹⁵⁶ αποτελούν τά κύρια στοιχεία των μαθημάτων. Ὁ Νικόλαος συνέθεσε καλοφωνικά μαθήματα, ἔχοντας ὑπ' ὄψη του ὅλη τήν προγενέστερη παράδοση. Ἀπό τήν ἐνδελεχῆ μελέτη τῶν κειμένων φαίνεται ὅτι ἀκολούθησε ἀπαρέγκλιτα τίς τρεῖς αὐτές βασικές ἀρχές. Μέ βάση τήν παραπάνω διαπίστωση, τό σχέδιο μελέτης αὐτῶν στήν παρούσα μελέτη διαμορφώνεται στά ἐξῆς σημεία:

1) Παρουσίαση τοῦ λειτουργικοῦ κειμένου σέ συνάρτηση μέ τήν παρεμβολή τῶν ἐμπεριεχομένων κρατημάτων. Ἐξέταση καί ἀνάλυση τοῦ μορφολογικοῦ τύπου τῶν συνθέσεων⁹⁵⁷.

2) Παρουσίαση τῶν ἐσωτερικῶν καλοφωνικῶν στοιχείων τῶν συνθέσεων μέ σκοπό τήν ἀνάδειξη τῶν ἰδιαίτερων μελοποιητικῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ Νικολάου⁹⁵⁸.

3) Ἀποτίμηση τῆς ἀξίας καί σπουδαιότητος τῶν συνθέσεων⁹⁵⁹.

Χωροῦμε, λοιπόν, στήν παρουσίαση καί μελέτη τῶν συνθέσεων τοῦ Νικολάου⁹⁶⁰, μέ σκοπό τή μουσική ἀποτίμησή τους καί τή διερεύνηση τῆς συμβολῆς του στή μελουργία τοῦ ἀπαιτητικοῦ καί ἐντέχνου μέλους τῶν καλοφωνικῶν μαθημάτων.

1. Τό λειτουργικό κείμενο καί ὁ μορφολογικός τύπος τῶν συνθέσεων.

Ὁ Νικόλαος ἀντλήσε ἀπό τήν ἀνεξάντλητη πηγὴ τῆς ὕμνογραφίας τά κατάλληλα κείμενα καί τά ἐπένδυσε μέ τά ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά τοῦ εἶδους

⁹⁵⁴ Τό κείμενο τῶν καθ' αὐτό μαθημάτων εἶναι ὕμνογραφικό καί προέρχεται ἀπό τά ὕμνογραφικά κείμενα, ὅπως κοντάκια ἢ οἴκοι, εἴρμοι ἢ τροπάρια ὠδῶν, στιχηρά ἰδιόμελα, προσόμοια, ἐξαποστειλάρια, ἀπολυτίκια. Στήν ὁμάδα συγκαταλέγονται, ἐπίσης, δοξαστικά πολυελέων, ἐλεύθεροι στίχοι, φῆμες - πολυχρονισμοί πατριαρχῶν, ἀρχιερέων, μητροπολιτῶν, ἡγουμένων καί ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν ἢ μὴ ἀρχόντων, Στάθης, *Ἀναγραμματισμοί* σσ. 140 – 145.

⁹⁵⁵ Λέγοντας μορφολογικό τύπο ἐννοοῦμε τήν ἐξωτερικὴ κατάστροφση τοῦ μέλους τῶν μαθημάτων, τό σχέδιο μελοποίησης, πάνω στό ὁποῖο ἐφαρμόζεται ἡ καλοφωνία. Οἱ μορφολογικοί τύποι στό μαθηματάριο διακρίνονται μεταξύ τους σέ ἀπλό, μονομερῆ, διμερῆ, τριμερῆ, τετραμερῆ ἢ πολυμερῆ, σύμφωνα μέ τό ἂν καί πόσες φορές παρεμβάλλονται κρατήματα μέσα στό σῶμα τοῦ κειμένου, Στάθης, *Ἀναγραμματισμοί* σσ. 149 – 155.

⁹⁵⁶ Ἰδιαιτερο χαρακτηριστικό τῆς καλοφωνίας εἶναι τό μελισματικό ὕφος καί κατά συνέπεια ὁ μελικός πλατυσμός. Οἱ μελικοί πλατυσμοί ἐπιτυγχάνονται: α) μέ τήν ἐμμονή τοῦ μελουργοῦ νά τονίζει μία συλλαβὴ τῆς λέξης ἢ καί ὅλες τίς συλλαβές, β) μέ τήν ἐντεχνη ἐναλλαγὴ τῶν ἤχων καί τῶν γενῶν διὰ τῶν φθορῶν καί γ) μέ τή φωνητικὴ ἔκταση τοῦ κειμένου πού προκύπτει ἀπό τήν ἐφαρμογὴ τῶν ἰδιαίτερων χαρακτηριστικῶν τοῦ κάθε ἤχου, Στάθης, *Ἀναγραμματισμοί* σσ. 155 – 160.

⁹⁵⁷ Στήν παράγραφο αὐτὴ παρουσιάζεται τό λειτουργικό κείμενο μέ βάση τήν κατάστροφση πού ἐπιτέλεσε ὁ Νικόλαος, ἀνάλογα μέ τίς παρεμβολές τῶν κρατημάτων. Ἀκολουθεῖ πλήρης ἐπεξηγήση τοῦ σχεδίου μελοποίησης τοῦ μαθήματος, συνοδευόμενη καί ἀπὸ γράφημα.

⁹⁵⁸ Στήν παράγραφο αὐτὴ ἀναδεικνύεται ἡ ἱκανότητα τοῦ Νικολάου στό ἔργο τῆς σύνθεσης καί ἀναλύονται ὅλες οἱ τακτικές στή χρῆση τῶν στοιχείων τῆς μελοποιΐας.

⁹⁵⁹ Ἐδῶ γίνεται προσπάθεια ἀποτίμησης τῆς σύνθεσης καί τοποθέτησής της στό σύνολο τῶν συνθέσεων τῆς ἐποχῆς καί τοῦ Νικολάου.

⁹⁶⁰ Πρόκειται γιὰ τά ὁκτάγηχα Ἀπολυτίκια καί τό μάθημα γιὰ τήν ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου Παύλου τοῦ Ἀγιορείτου.

των μαθημάτων⁹⁶¹. Από παράδειγμα αποτελεί τό μάθημα για τόν Άγιο Παῦλο τόν Άγιορείτη. Μέ τόν ὄρο *μάθημα* καί *μάλιστα ψαλλόμενον εἰς τήν λιτήν* καταγράφεται στόν Γρηγ. 18, σ. 658 ἀπό τό γραφέα τῶν σσ. 575 κ. ἐ.⁹⁶², ὑποδηλώνοντας τήν παραδεδομένη μορφή τῆς σύνδεσης καί τή λειτουργική της χρησιμότητα, ὡς ψαλτέα στήν ἀγρυπνία τῆς ἐορτῆς τοῦ ἁγίου. Ὁ Νικόλαος, λοιπόν, χρησιμοποίησε τήν ἀκολουθία τοῦ ἁγίου γιά τήν ἐπιλογή τοῦ κειμένου τοῦ μαθήματος καί συγκεκριμένα τό *α'* τροπάριο τῆς θ' ὠδῆς τοῦ κανόνα τῆς ἀνέκδοτης ἀκολουθίας⁹⁶³. Ἀπό τό κείμενο φαίνεται ὅτι προχώρησε στή μελοποίησή του μέ τήν παρακάτω μορφή:

Ὁ ἥ τοτο σύντομο κράτημα ἥ ὁ θάνατός τε Παῦλε ὡς ἀληθῶς ὁ σὸς τίμιος ἔναντι πέφυκε τοῦ ποιητοῦ, μετὰ τῶν ἁγίων γάρ εὐκλεῶς. Ὁ κληρὸς σου ἡρίδμηται καί τοῦ ἀδελτοῦ Γεωργίου τε ἰσάριθμος ἐγένου μεθ' οὗ ὑπὲρ τῆς ποιμένης τῆς σέ τιμώσης Θεῷ πρέσβευε ἥ τετε – ερριρε ἐκτενές κράτημα ἥ Θεῷ πρέσβευε.

Σύμφωνα μέ τήν κατάστρωση τοῦ κειμένου, τό μάθημα ἔχει τήν παρακάτω μορφή:

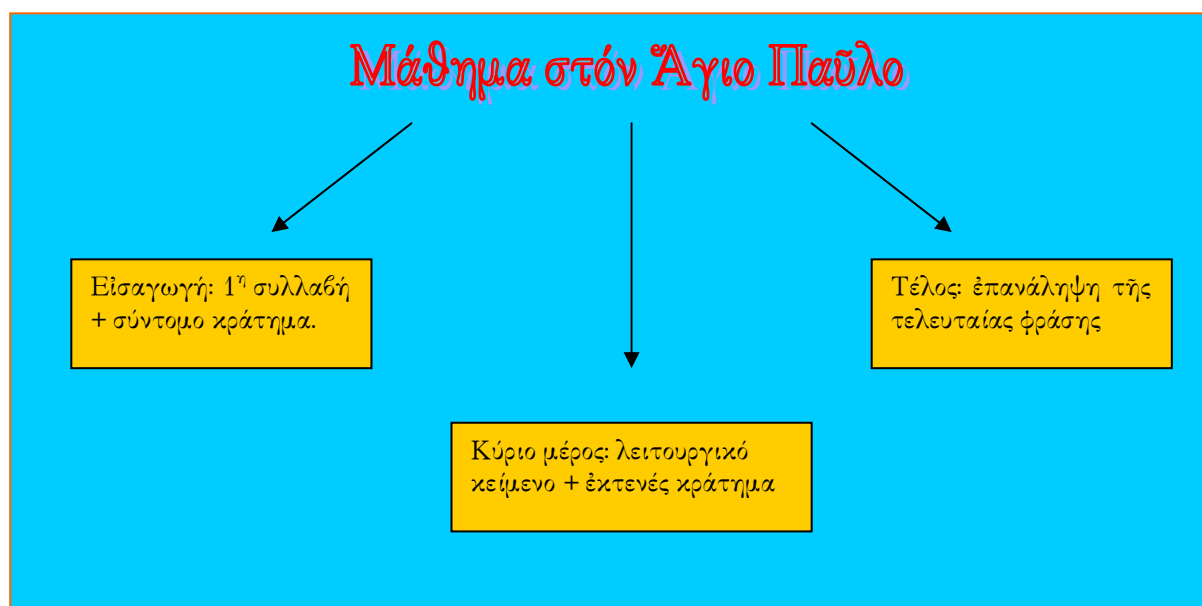
- α) εἰσαγωγή: ἡ πρώτη συλλαβὴ ἀκολουθούμενη ἀπὸ σύντομο ἥχημα,
- β) κύριο μέρος: μελωδικὴ ἀνάπτυξη τοῦ λειτουργικοῦ κειμένου καί ἐκτενές κράτημα καί
- γ) τέλος: μελωδικὴ ἐπανάληψη τῆς τελευταίας φράσης τοῦ λειτουργικοῦ κειμένου.

⁹⁶¹ Τά μαθήματα χαρακτηρίζονται ἀπὸ τό στοιχεῖο τῆς καλοφωνίας. Αὐτό συνίσταται ἀπὸ τό ἐπιτηδευμένο καί ἔντεχνο καλοφωνικὸ μέλος, τοὺς ἀναγραμματοισμούς καί ἐπαναλήψεις τοῦ κειμένου καί, τέλος, τὰ ἥχηματα καί κρατήματα πού παρεμβαλλόμενα διαμορφώνουν τοὺς διάφορους τύπους μορφῆς τῶν μαθημάτων, Στάθης, *Αναγραμματοισμοί*, σσ. 150 – 151.

⁹⁶² Ὅπως ἔχει σημειωθεῖ παραπάνω (βλ. κεφ. Ὁ Νικόλαος ὡς κωδικογράφος) ὁ γραφέας τῶν σσ. εἶναι διάφορος τοῦ κυρίου γραφέα τοῦ κώδικα, Ματθαίου Βατοπαιδινού, παρὰ τήν ἐκ παραδρομῆς ἴσως, ἐπισήμανση τοῦ Γρ. Στάθης ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ Ματθαίου, Στάθης, *Χειρόγραφα Β'*, σ. 623. Ὁ γραφέας ταυτίζεται ἐξάλλου λόγῳ ὁμοιότητος τῆς γραφῆς, μέ αὐτόν τῆς τρίτομης Ἀνδολογίας τοῦ Γρηγορίου, Δοχ. 1238, Δοχ. 1239 καί Δοχ. 1240, καί γιά τόν ὅποιον ὁ ἴδιος Γρ. Στάθης ἀναφέρει ὅτι πρόκειται περὶ *μουσικοαγιογράφου, μᾶλλον, μοναχοῦ* (Στάθης, *Χειρόγραφα Α'*, σ. 623). Πράγματι, τὰ ἐπίτιτλα καί τὰ διακοσμητικὰ θέματα τοῦ Γρηγοριατικοῦ κώδικα προέρχονται ἀπὸ τήν ἴδια γραφίδα μέ αὐτὴ τῶν Δοχειαρίτικων. Τό ὄνομα τοῦ φιλοτεχνήσαντος καταγράφεται σέ πλαίσιο κάτω ἀπὸ τήν παράσταση τῆς Ἁγίας Τριάδας: 1839 ΧΕΙΡ ΓΕΩΡΓΙΟΥ (Στάθης, *Χειρόγραφα Β'*, σ. 618). Ἐπομένως, τό μάθημα τοῦ Νικολάου εἶχε μελοποιηθεῖ πρὶν τό 1839.

⁹⁶³ Τό τροπάριο ἔχει ὡς ἐξῆς: *Ὁ θάνατός τε Παῦλε ὡς ἀληθῶς ὁ σὸς τίμιος ἔναντι πέφυκε τοῦ ποιητοῦ, μετὰ τῶν ἁγίων γάρ εὐκλεῶς. Ὁ κληρὸς σου ἡρίδμηται καί τοῦ ἀδελτοῦ Γεωργίου τε ἰσάριθμος ἐγένου μεθ' οὗ ὑπὲρ τῆς ποιμένης τῆς σέ τιμώσης Θεῷ πρέσβευε.* Ὡς γνωστόν ὁ Ἅγιος Παῦλος εἶναι κτήτορας τῶν ἀγιορειτικῶν μονῶν Ἐηροποτάμου καί Ἁγίου Παύλου. Ὁ ἐορτασμός τῆς μνήμης τοῦ κτήτορα συνεπάγεται ἐορταστικὴ ἀκολουθία, τουτέστιν ἀκολουθία ἀρμόδια γιά τήν ἐπιτέλεση ἀγρυπνίας. Τό κείμενο τοῦ μαθήματος προέρχεται ἀπὸ τήν ἀκολουθία πού χρησιμοποιοῦσε ἡ Ἱ. Μ. Ἁγίου Παύλου, καθόσον ἐντὸς αὐτοῦ ἀναφέρεται ὁ Ἅγιος Γεώργιος – ἅγιος στό ὄνομα τοῦ ὁποίου τιμᾶται ἡ Μονή. Ἡ ἴδια ἀκολουθία χρησιμοποιεῖται μέχρι καί σήμερα ἀπὸ τήν Ἱ. Μ. Ἐηροποτάμου, μέ τή διαφορά ὅτι στό ἴδιο τροπάριο ἡ φράση *καί τοῦ ἀδελτοῦ Γεωργίου* τε ἔχει ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τή φράση *καί τῶν Τεσσαράκοντα ἀδελτῶν*, ὅπως εἶναι φυσικό, καθόσον αὐτὴ τιμᾶται στό ὄνομα τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων.

Ἡ δομὴ ἀντιστοιχεῖ στό *Μονομερῆ Β' μορφολογικό τύπο*⁹⁶⁴ πού ἀποτελεῖ ἓναν ἀπό τούς πιά συνηθισμένους τύπους μελοποιίας μαθημάτων. Ἰδού καί τό γράφημα τοῦ μαθήματος:

Ὁ Νικόλαος, ὥστόσο, δέν ἐξάντλησε τή συνθετική του δραστηριότητα στό μάθημα τοῦ Ἁγίου Παύλου. Σημαντικές συνδέσεις του ἀποτελοῦν τά ὀκτάηχα ἀπολυτίκια. Ὀκτάηχα ἀπολυτίκια εἶναι συνδέσεις κατὰ τό πρότυπο προγενέστερων ὀκτάηχων μελῶν, ὅπως αὐτό τῆς *Τιμιωτέρας* τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Ἀγγιάλου (τέλος ΙΣΤ' αἰ.)⁹⁶⁵, τῆς *Τιμιωτέρας* τοῦ Δαμιανοῦ μοναχοῦ τοῦ Βατοπαιδινού (ἀκμή περ. 1670 – 1700)⁹⁶⁶, ἢ τοῦ *Θεοτόκε Παρθένε* τοῦ Πέτρου Μπερεκέτη (ἀκμή 1680 – 1710/1715)⁹⁶⁷. Οἱ συνδέσεις τῶν ἀπολυτικίων παρουσιάζονται στά ἐπίτιτλα σημειώματα μέ τούς ἐξῆς χαρακτηρισμούς: *τροπάριον*⁹⁶⁸, *μάθημα*⁹⁶⁹, *ὀκτάηχον*⁹⁷⁰, *δίχορον καί ὀκτάηχον*⁹⁷¹, *δίχορον*⁹⁷², *εἰς τήν*

⁹⁶⁴ Στάθης, *Αναγραμματισμοί* σ. 154.

⁹⁶⁵ Γιά τόν Κωνσταντῖνο τόν ἐξ Ἀγγιάλου καί τή συγκεκριμένη σύνδεση, βλ. πρσ. Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σσ. 34 – 35 καί Χατζηγιακουμής, *Μνημεῖα ὀκτάηχα I*, (στό βιβλίδιο πού συνοδεύει τόν ψηφιακό δίσκο), σσ. 13 – 21, 39 – 64 (ὅπου δημοσιεύεται τό μουσικό κείμενο).

⁹⁶⁶ Γιά τό Δαμιανό μοναχό τό Βατοπαιδινό καί τήν *Τιμιωτέρα*, βλ. πρσ. Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σελ. 58, καί 23 – 32 καί Χατζηγιακουμής, *Μνημεῖα ὀκτάηχα I*, (στό βιβλίδιο πού συνοδεύει τόν ψηφιακό δίσκο), σσ. 23 – 32, 65 – 94 (ὅπου δημοσιεύεται τό μουσικό κείμενο).

⁹⁶⁷ Γιά τό μεγάλο αὐτό μελωρφό βλ. ἐνδεικτικά Γρ. Στάθης, «Πέτρος ὁ Μπερεκέτης ὁ Μελωδός» ἐκ τοῦ Προγράμματος τοῦ Μεγάλου Μουσικῆς Ἀθηνῶν *Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Μελωρφοὶ τοῦ ΙΖ' αἰῶνα. Παναγιώτης ὁ Χρυσάφης ὁ νέος καί Πρωτοψάλτης, Γερμανός Ἀρχιερεὺς Νέων Πατρῶν, Μπαλάσης ἱερεὺς καί Νομοφύλαξ, Πέτρος Μπερεκέτης ὁ Μελωδός*, Περίοδος 1995 -1996, σσ. 17 – 21· Χατζηγιακουμής, *Σχεδιάσμα*, σσ. 50 – 52 καί Χατζηγιακουμής, *Μνημεῖα ὀκτάηχα II*, (στό βιβλίδιο πού συνοδεύει τόν ψηφιακό δίσκο), σσ. 13 – 32, 43 – 98 (ὅπου δημοσιεύεται τό μουσικό κείμενο).

⁹⁶⁸ Ἀπολυτίκιον τῆς Μεταμορφώσεως Καρακ. 240, φ. 231r.

⁹⁶⁹ Ἐρροπ. 310, σ. 649. Ὁ ὅρος *μάθημα*, σύμφωνα μέ τόν καθηγητὴ Γρηγόριο Στάθης, χρησιμοποιεῖται γιὰ νά δηλώσει τήν καλοφωνική μεταχείριση ἑνός στιχηροῦ. Μέ βάση τήν ἐρμηνεία αὕτη εἶναι εὐκόλο νά κατανοήσουμε γιατί ὁ Νικόλαος ὀνομάζει τό ἀπολυτίκιον τῆς Μεταμορφώσεως στόν Καρακ. 240 *τροπάριον* ἔχει τή συναίσθηση ὅτι ἐνδύει μέ στοιχεῖα καλοφωνίας τό ἀπολυτίκιον, ἢ ἀπόδοση τοῦ ὁποῖου ἀπαιτεῖ αὐξημένες μουσικές γνώσεις καί ιδιαίτερη σπουδή.

ἄρτοκλασίαν⁹⁷³. Οἱ πρῶτοι δύο χαρακτηρισμοί, τροπάριον καὶ μάθημα, περιγράφουν τὸ εἶδος τῶν συνθέσεων, ὁ χαρακτηρισμὸς ὀκτάηχον τὴ μελική τους δόμηση, ὁ χαρακτηρισμὸς δίχορον τὸν τρόπο ἐκτέλεσης ἀπὸ τοὺς χορούς τῶν ψαλτῶν καὶ ὁ τελευταῖος, εἰς τὴν ἄρτοκλασίαν, τὴ λειτουργικὴ τους χρῆση.

Ὁ Νικόλαος χρησιμοποίησε ὡς λειτουργικὴ βάση γιὰ τὴ μελοποίηση τὰ κείμενα τῶν ἀπολυτικίων τῶν δεσποτικῶν ἐορτῶν. Ἀφοῦ τὰ χώρισε σέ ὀκτώ μέρη, μελοποίησε τὸ κάθε μέρος μέ τὴ σειρά ξεχωριστά σέ ἓναν ἥχο κατὰ τὴ φυσικὴ διαδοχὴ τῆς ὀκταηχίας καί, τέλος, διάνθισε τὴν κάθε μελική περίοδο μέ ἓνα κράτημα. Ἔτσι οἱ συνθέσεις τῶν ἀπολυτικίων λαμβάνουν τὴν παρακάτω μορφή:

Ἀπολυτίκιον τῶν Χριστουγέννων:

[ἦχ. Δ' λέγετος] Ἡ γέννησίς σου Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν. Τοτο-Εἰριέμ || [ἦχ. Γ'] Ἀνέτειλε τῷ κόσμῳ. Τοτο-Τερίεμ || [ἦχ. Δ'] Τὸ φῶς τὸ τῆς γνώσεως. Τοτο-Εἰριέμ || [ἦχ. πλ. Α'] Ἐν αὐτῇ γὰρ οἱ τοῖς ἄστροις λατρεύοντες. Τετε || [ἦχ. πλ. Β'] Ὑπὸ ἄστέρος ἐδιδάσκοντο. Τοτο-Εἰριέμ || [ἦχ. Βαρύς] Σὲ προσκυνεῖν, τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης. Τιτι-Εἰριέμ || [ἦχ. πλ. Δ'] Καὶ σὲ γινώσκειν ἐξ ὕψους ἀνατολήν. Τιτι-Εἰριέμ || [ἦχ. Α'] Κύριε δόξα σοι. Τιτι-Εἰριέμ || [ἦχ. Δ' λέγετος] Κύριε δόξα σοι.

Ἀπολυτίκιον τῶν Θεοφανείων:

[ἦχ. Α'] Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου σου Κύριε. Τετε || [ἦχ. Δ' λέγετος] Ἡ τῆς Τριάδος ἐφανερῶδη προσκύνησις. Τιτι-Εἰριέμ || [ἦχ. Γ'] Τοῦ γὰρ Γεννήτορος ἡ φωνὴ προσεμαρτύρει σοι. Τιτι-Εἰριέμ || [ἦχ. Δ'] Ἀγαπητόν σε Υἱὸν ὀνομάζουσα. Ανενα-Τερίεμ || [ἦχ. πλ. Α'] Καὶ τὸ Πνεῦμα ἐν εἶδει περιστερᾶς. Ανενα-Τετε || [ἦχ. πλ. Β'] Ἐβεβαίῳ τοῦ λόγου τὸ ἀσφαλές. Τετε-Εἰριέμ || [ἦχ. Βαρύς] Ὁ ἐπιφανεῖς Χριστέ ὁ Θεός. Τοτο-Εἰριέμ || [ἦχ. πλ. Δ'] Καὶ τὸν κόσμον φωτίσας δόξα σοι. Τιτι-Εἰριέμ || [ἦχ. Α'] Καὶ τὸν κόσμον φωτίσας δόξα σοι.

Ἀπολυτίκιον τῶν Βαΐων:

[ἦχ. Α'] Τὴν κοινὴν Ἀνάστασιν πρὸ τοῦ σοῦ Πάθους πιστούμενος. Τοτο-Εἰριέμ || [ἦχ. Δ' λέγετος] Ἐκ νεκρῶν ἤγειρας τὸν Λάζαρον Χριστέ ὁ Θεός. Τοτο-Εἰριέμ || [ἦχ. Γ'] Ὅθεν καὶ ἡμεῖς ὡς οἱ Παῖδες. Τετε || [ἦχ. Δ'] Τὰ τῆς νίκης σύμβολα φέροντες. Τετε || [ἦχ. πλ. Α'] σοὶ τῷ Νικητῇ τοῦ θανάτου βοῶμεν. Τετε || [ἦχ. πλ. Β'] Ἰσσαννά ἐν τοῖς ὑψίστοις. Τιτι-Εἰριέμ || [ἦχ. Βαρύς] Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος. Τοτο-Τερίεμ || [ἦχ. πλ. Δ'] Ἐν ὀνόματι Κυρίου. Τοτο-Τερίεμ || [ἦχ. Δ' χρωματικός] Τερίεμ.

⁹⁷⁰ Σχεδὸν σέ ὅλους τοὺς τίτλους.

⁹⁷¹ Ἀπολυτίκιον τῶν Θεοφανείων, Δοχ. 467, σ. 312.

⁹⁷² Ἀπολυτίκιον τῶν Βαΐων, Δοχ. 404, φ. 84r Ἀπολυτίκιον τῆς Μεταμορφώσεως, Δοχ. 468, σ. 712.

⁹⁷³ Δοχ. 468, σ. 623· Καρ. 240, φ. 182r Ξηροπ. 310, σ. 649· Ἀγ. Ἄννης 382 (χαρακτηρισμὸς γιὰ τὸ ἀπολυτίκιον τῶν Χριστουγέννων), Δοχ. 468, σ. 655 (χαρακτηρισμὸς γιὰ τὸ ἀπολυτίκιον τῶν Θεοφανείων, Καρ. 240, φ. 212v (χαρακτηρισμὸς γιὰ τὸ ἀπολυτίκιον τῶν Βαΐων).

Ἀπολυτίκιον τῆς Ἀναλήψεως:

[ἦχ. Δ' λέγετος] *Ἀνελήφθης ἐν δόξῃ. Τιτι-Εριρέμ* || [ἦχ. Γ'] *Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν. Τοτο-Τεριρέμ* || [ἦχ. Δ'] *Χαροποιήσας τοὺς Μαθητάς. Ανενα-Τεριρέμ* || [ἦχ. πλ. Α'] *Τῇ ἐπαγγελίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τοτο-Τεριρέμ* || [ἦχ. πλ. Β'] *Βεβαιωθέντων αὐτῶν. Τοτο-Τεριρέμ* || [ἦχ. Βαρύς] *Διὰ τῆς εὐλογίας. Ανενα-Τεριρέμ* || [ἦχ. πλ. Δ'] *Ὅτι σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Τοτο-Τεριρέμ* || [ἦχ. Α'] *Ὁ λυτρωτὴς τοῦ κόσμου. Τοτο-Τεριρέμ* || [ἦχ. Δ' λέγετος] *Ὁ λυτρωτὴς τοῦ κόσμου.*

Ἀπολυτίκιον τῆς Μεταμορφώσεως:

[ἦχ. Βαρύς] *Μεταμορφώθης ἐν τῷ ὄρει. Τιτι-Τεριρέμ* || [ἦχ. πλ. Δ'] *Χριστέ ὁ Θεός. Τοτο-Τεριρέμ* || [ἦχ. Α'] *Δεῖξας τοῖς Μαθηταῖς σου τὴν δόξαν σου. Τοτό-Τεριρέμ* || [ἦχ. Δ' λέγετος] *Καθὼς ἠδύναντο. Τοτο-Τεριρέμ* || [ἦχ. Γ'] *Λάμψον καὶ ἡμῖν τοῖς ἁμαρτωλοῖς. Τιτι-Τεριρέμ* || [ἦχ. Δ'] *Τὸ φῶς σου τὸ αἰδίου. Τοτο-Εριρέμ* || [ἦχ. πλ. Α'] *Πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου. Τοτο-Τεριρέμ* || [ἦχ. πλ. Β'] *Φωτοδότα δόξα σοι. Τιτι-Εριρέμ* || [ἦχ. Βαρύς] *Φωτοδότα δόξα σοι.*

Ἡ προσεκτική παρατήρηση τῶν ἀπολυτικίων μᾶς παρέχει στοιχεῖα πού ἐπεξηγοῦν τόσο τὸ εἶδος τους ὡς μαθήματα, ὅσο καὶ τὴν πορεία τῆς δόμησής τους, πού συγκεφαλαιώνεται στό χαρακτηρισμὸ *ὀκτάηχον*. Ἀπὸ τὴν παρουσίαση τοῦ κειμένου τῶν ἀπολυτικίων φαίνεται καθαρά ἡ ὀκτάηχη διατύπωση τοῦ μέλους. Ὁ Νικόλαος, ἀφοῦ χωρίζει τὰ τροπάρια σέ στίχους, τοὺς μελοποιεῖ μέ τὴ σειρά καὶ στοὺς ὀκτώ ἤχους, ξεκινῶντας ἀπὸ τὸν ἦχο στὸν ὁποῖο τὸ ἀπολυτίκιο εἶναι τονισμένο ἐξαρχῆς. Στό τέλος τοῦ στίχου προσθέτει ἓνα κράτημα, τὸ ὁποῖο καταλήγει στὴν τονική τοῦ ἐπόμενου ἤχου καὶ ὁδηγεῖ κατ' αὐτόν τὸν τρόπο στὸν ἐπόμενο στίχο. Χαρακτηριστικὸ τοῦ κρατήματος πού ἀκολουθεῖ εἶναι ἡ ἐπανάληψη τοῦ φωνήεντος τῆς τελευταίας λέξης τοῦ στίχου μέσα στίς ἄσημες συλλαβές *τέ, τι, τό ἢ ανενα*, ἀνάλογα μέ τὴν περίπτωση. Στό τέλος τοῦ κρατήματος τοῦ τελευταίου στίχου, ἐπαναλαμβάνεται σέ συντομότερη φόρμα ὁ τελευταῖος στίχος, τονισμένος στὸν ἦχο ἀπὸ τὸν ὁποῖο ξεκίνησε τὸ μάθημα. Ἔτσι, ὀλοκληρῶνεται ἡ σύνθεσις καὶ ὁ κύκλος τῆς ὀκταηχίας.

Ἡ παραπάνω σύντομη ἀναφορά στὴν κατάστροψη τῶν μαθημάτων ἀπολυτικίων μᾶς ὁδηγεῖ στὴν περιγραφή τῆς μορφολογίας τους, σύμφωνα μέ τό

σχῆμα πού δίνει ὁ καθηγητής Γρηγόριος Στάθης⁹⁷⁴, ὁ ὁποῖος κατατάσσει τὰ ὀκτάηχα μαθήματα στὸν δ' πολυμερὴ μορφολογικὸ τύπο μαθημάτων⁹⁷⁵.

Τὰ ἀπολυτικά ἀκολουθοῦν δομικά τὸ παρακάτω σχῆμα:

α) Ἄνευ εἰσαγωγῆς τὸ κύριο μέρος τοῦ μαθήματος, ἦτοι οἱ ὀκτὼ μελικοὶ πόδες μέ τὰ κρατήματά τους (ἓνα γιὰ κάθε περίοδο, χωρισμένο κατὰ κανόνα σέ δύο μέρη). Τὰ κρατήματα συμπληρώνουν τὸν κάθε πόδα καί ἔτσι ἐπιτυγχάνεται πλήρης ἰσομετρία.

β) Τέλος τοῦ μαθήματος: μελική ἀνάπτυξη τῆς τελευταίας φράσης τοῦ κειμένου, μετὰ τὸ κράτημα τῆς τελευταίας μελικῆς περιόδου, στὸν ἀρκτικό ἤχο τοῦ μαθήματος.

Παράλληλα, διακρίνουμε ὅτι καί ὁ κάθε πόδας ἢ στίχος τοῦ μαθήματος ἀποτελεῖ σέ μικρογραφία, φυσικά, ἓνα μάθημα ἀπλοῦ τύπου: εἰσαγωγή⁹⁷⁶ + κείμενο – κράτημα + τέλος⁹⁷⁷, μέ τὴν ἰδιομορφία ὅτι στὸν κάθε πόδα, τὸ τέλος προσδιορίζεται ἀπὸ τὴ μεταβατικὴ φράση κρατήματος πού ὁδηγεῖ στὸν ἐπόμενο ἤχο – πόδα. Ἡ διαπίστωση αὕτη ἐπιβεβαιώνεται καί πρακτικά ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τέτοιοι στίχοι, εἴτε ἀπὸ τὰ ἀπολυτικά, εἴτε ἀπὸ ἄλλα ὀκτάηχα μαθήματα, ὅπως τὸ *Θεοτόκε Παρθένε* τοῦ Πέτρου Μπερεκέτη ἢ τὸ *Ρόδον τὸ ἀμάραντον* τοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, ἀκόμα καί σήμερα ψάλλονται στή λατρεία αὐτόνομα (ἀπὸ ἓναν ἕως δύο ἢ τρεῖς στίχους) καί ὄχι ὀλόκληρα, ἐξαιτίας τῆς ἑλλειψῆς χρόνου.

Τὸ τροπάριο-ἀπολυτικίον στήν ὀκτάηχή του μορφή ψάλλεται *δίχορον*, δηλαδή οἱ στίχοι ψάλλονται ἐναλλάξ καί ἀπὸ τοὺς δύο χοροὺς, «ἀντιφωνικῶς», ἐπειδὴ λόγω τῆς πολυμέρειάς του καί τῆς ἑκτασῆς του, ἡ δίχορη ἐκτέλεση ἔχει ἐντυπωσιακότερα ἀποτελέσματα. Αὕτη τὴν ἔννοια ἔχει καί ἡ ἐπιτακτικὴ διατύπωση τοῦ Νικολάου στὸν *Δοχ.* 467, σ. 312, *δίχορον καὶ ὀκτάηχον* πού συνδυάζει τίς δύο ιδιότητες τοῦ μαθήματος, ἀφενὸς γιὰ νὰ ἀναδείξει τὸν τρόπο ἐρμηνείας τοῦ μέλους, καί ἀφετέρου νὰ τονίσει αὐτὸ πού ὁ Μανόλης Χατζηγιακουμῆς ἐπισήμανε ἀργότερα σάν δίχορη μορφή μιᾶς σύνθεσης: α) ὁμοιότροπο σχῆμα κείμενο – κράτημα (δίχορη τμῆση τοῦ μαθήματος), β) κατάληξη πού στοιχεῖται στήν τονικὴ καί στό χρῶμα τοῦ ἐπόμενου ἤχου (ὀκτάηχη μορφή στήν περίπτωσή μας) καί γ) ἀναδίπλωση τοῦ τελικοῦ φωνήεντος σέ συνδυασμὸ μέ τὰ σύμφωνα *τ* ἢ *ν* (ὀλοκλήρωση τοῦ στίχου μέ τὴν προσθήκη κρατήματος).

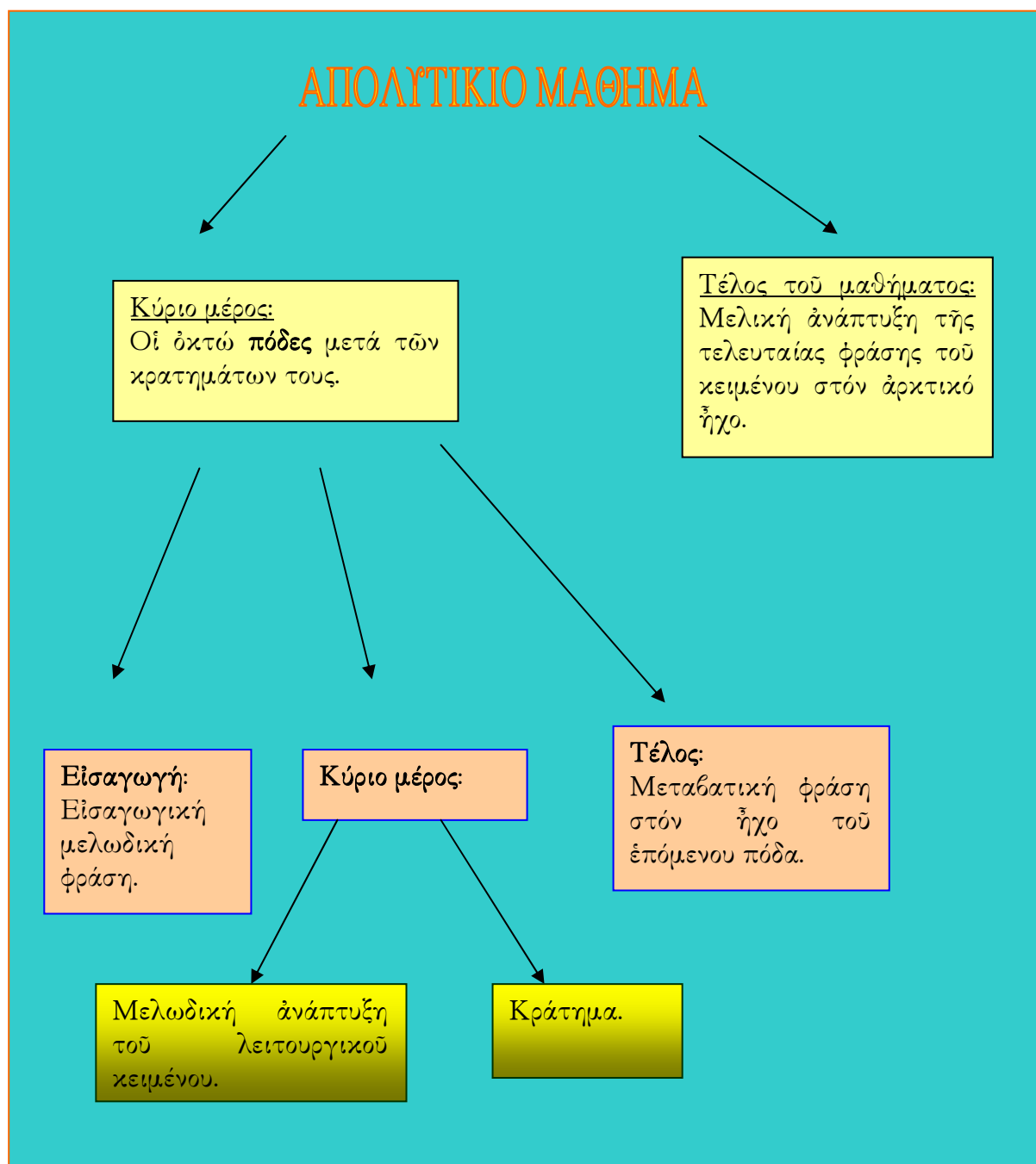
⁹⁷⁴ Γιά ἀναλυτικὴ μελέτη περὶ τῶν μορφολογικῶν τύπων συνθέσεως τῶν καθ' αὐτὸ μαθημάτων, βλ. στὸ Στάθης, *Ἀναγραμματισμοί* σσ. 149-160. Σύμφωνα μέ τὸ διάγραμμα Στάθης ἡ δομὴ τῶν μαθημάτων γενικά ἐντάσσεται στὸ βασικὸ σχῆμα: εἰσαγωγή + κύριο μέρος + τέλος, κατ' ἀναλογία τοῦ σχήματος: ἀρχή – μέση – τέλος. Ἡ διαφοροποίησις τῶν συνθετικῶν τύπων συνίσταται στὸν ἀριθμὸ τῶν παρεμβολῶν κρατημάτων ἐντὸς τοῦ κυρίου μέρους. Τοῦτο μᾶς παραδίδει ὁ καθηγητής Στάθης μέ τρόπο κατηγορηματικό: «Τὴν διάκρισιν εἰς μέρη ἐπιβάλλει ἡ εἰσαγωγὴ κρατήματος ἅπαξ, δὶς, τρίς ἢ πλεονάκις. Ὡς μέρος νοεῖται ἐν τμῆμα τοῦ κειμένου μεμελισμένον καλοφωνικῶς μετὰ τοῦ ἀκολουθοῦντος κρατήματος», Στάθης, *Ἀναγραμματισμοί* σ. 154.

⁹⁷⁵ Πρὸς πίναν μορφολογικῶν τύπων, Στάθης, *Ἀναγραμματισμοί* σ. 155.

⁹⁷⁶ Στὴν περίπτωσι τῶν ἀπολυτικίων ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ μαθήματος συμπίπτει μέ τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ ἀρκτικοῦ πόδα.

⁹⁷⁷ Ἀπλοῦς τύπος β' μετ' ἡχημάτων ἐνδιαμέσως, Στάθης, *Ἀναγραμματισμοί* ἐνδ' ἀν.

Μέ βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις βλέπουμε ότι για τα απολυτικά του Νικολάου ισχύει το εξής σχήμα:

2. Καλοφωνικά στοιχεία τῶν συνθέσεων.

α. Συγκριτική μελέτη τῶν ἀπολυτικών.

Ἡ ἐνδελεχὴς ἐξέταση τῶν ἀπολυτικών μᾶς ὁδηγεῖ στὴ διαπίστωση ὅτι δέν πρόκειται γιὰ ἀπλές συνθέσεις, ἀλλὰ γιὰ καλοφωνικὲς συνθέσεις πού ἔχουν γνωρίσματα ὅπως: α) τὸ «ἐκτενέστερον καὶ εὐφραδέστερον» μέλος καὶ β) τὴν παρεμβολὴ κρατημάτων⁹⁷⁸.

Θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ ἐξεταστεῖ κάθε σύνθεση ξεχωριστά, στὰ πλαίσια τῆς παρούσας ἐργασίας. Γι' αὐτὸ προχωρήσαμε στὴ συγκριτικὴ μελέτη τους μέ σκοπὸ νὰ συναγάγουμε συνολικὰ τὰ πορίσματα γιὰ τὸν τρόπο σύνθεσής τους ἀπὸ τὸ Νικόλαο καθὼς καὶ γιὰ τὸ ἐπὶ μέρους μουσικὸ περιεχόμενό τους. Ἡ παρουσίαση τῆς συγκριτικῆς μελέτης γιὰ λόγους πρακτικούς, κυρίως, θὰ γίνῃ μέ βάση δύο βασικὲς συνθετικὲς δομές τῶν μαθημάτων, πού εἶναι τὸ κείμενο καὶ τὸ κράτημα.

1) Κείμενο.

Τὸ κείμενο στὰ μαθήματα τῶν ἀπολυτικών περιλαμβάνει τὴν εἰσαγωγή καὶ τὸ κυρίως κείμενο.

1.α. Εἰσαγωγή.

Ὁ Νικόλαος ἀκολουθεῖ μιά λογικὴ πορεία στὴ σύνθεση τῶν ἀπολυτικών. Πρὶν τὴν ἀνάπτυξη τῆς βασικῆς μουσικῆς ἀφηγήσεως προηγεῖται μιά μικρὴ φράση πού εἰσάγει τὸν ψάλλοντα ἢ τὸν ἀκροατὴ στό ἄκουσμα τοῦ ἤχου καὶ τὸν προετοιμάζει γιὰ τὸ τί θὰ ἀκολουθήσει. Πρόκειται, λοιπόν, γιὰ μιά εἰσαγωγικὴ μελωδία πού ἔχει τὴν ἔννοια τοῦ προοιμίου, σύμφωνα μέ τὸν ὁρισμὸ πού μᾶς δίνει ὁ Χρῦσανθος, ὁ θεωρητικὸς τοῦ Νέου Συστήματος, στό *Θεωρητικόν Μέγα τῆς Μουσικῆς* του: *Λοιπὸν ἅς γινώσκει ὁ μελοποιός, ὅτι μετὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἤχου γίνεται ἀρχὴ μελωδίας ἀρρύθμου, ἥτις ὁμοιάζει μὲ προοίμιον· διότι εἰς αὐτὴν δεικνύεται ἡ ὁδὸς τοῦ ἤχου καὶ ἐπὶ τὸ ὀξὺ καὶ ἐπὶ τὸ βαρὺ· ἔπειτα γίνεται ἐντελής κατάληξις εἰς τὸ ἴσον τοῦ ἤχου. Ἡ τοιαύτη μελωδία λέγεται παρακλητικὴ, ἐπειδὴ οἱ παλαιοὶ μεταχειριζόμενοι κατ' ἀρχάς τὴν παρακλητικὴν οὕτω⁹⁷⁹, ἐξέφραζον τοιαύτην τινὰ μελωδίαν⁹⁸⁰.*

⁹⁷⁸ Αὐτὰ τὰ γνωρίσματα χαρακτηρίζουν τὸ εἶδος τῶν μαθημάτων τῆς ψαλτικῆς τέχνης, γι' αὐτὸ καὶ τὰ ἀπολυτικά ἀνθολογοῦνται, κατὰ κύριο λόγο, ὅπως εἶδαμε, στὰ *Μαθηματάρια* ἢ τὰ *Ἀνθολόγια τοῦ Μαθηματάρου* καλύτερα (Κώδ. Δοχ. 467, Δοχ. 468, Ξηροπ. 310), ὅπου εἶναι καὶ ἡ φυσικὴ τους θέση, ἢ σὲ *Ἀνθολογίες* (Κώδ. Δοχ. 404, Δοχ. 471, Καρακ. 240), ὡς μέρος τοῦ εὐρύτερου περιεχομένου τους ἢ σὲ αὐτόνομους κώδικες, ὅπου αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ ἀπολυτικά ἀποτελοῦν τὸ περιεχόμενο αὐτῶν (Δοχ. 629, Ἀγ. Ἄννης 108, Ἀγ. Ἄννης 382).

⁹⁷⁹ Ὁ Χρῦσανθος παραθέτει στό σημεῖο αὐτὸ τὴν ὑπόσταση τῆς *Παρακλητικῆς* σὲ συνδυασμὸ μέ τὸ *ὀλίγον* (Χρῦσανθος, *Θεωρητικόν* Α', § 417, σ. 186).

⁹⁸⁰ Χρῦσανθος, *Θεωρητικόν* Α', § 417, σ. 186.

Σύμφωνα μέ τόν παραπάνω ὀρισμό, τό προοίμιο προετοιμάζει τήν εἰσαγωγή τοῦ κυρίου μέρους τῆς σύνθεσης μέ τόν τονισμό τῶν κυρίων χαρακτηριστικῶν τοῦ ἤχου στόν ὁποῖο ὁδεύει τό μέλος. Στό σημεῖο αὐτό πρέπει νά ἐπισημάνουμε ὅτι ὁ Νικόλαος παραπέμπει μέν κατά τήν ἀνάπτυξη τῶν εἰσαγωγικῶν μελωδιῶν του στόν ὀρισμό τοῦ Χρυσάνθου, σέ κάποια σημεία ὅμως διαφοροποιεῖται, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω. Τά προοίμια τῶν ἀπολυτικίων του πραγματοποιοῦν μιᾶ ἐνδιαφέρουσα καί πρωτότυπη διαδρομή στήν ἔκταση τοῦ ἤχου ἐπὶ τό βαρύ καί ἐπὶ τό ὀξύ μέ ποικίλα σχήματα καί μελωδικές φράσεις. Ἡ ἔκτασή τους ὀριοθετεῖται σέ γενικές γραμμές μεταξύ τοῦ πρώτου τριχόρδου ἢ καί τετραχόρδου ἐπὶ τό ὀξύ (πολύ σπανίως καί στό διπλασμό) καί τοῦ πρώτου τριχόρδου ἐπὶ τό βαρύ. Ἡ τακτική πού ἀκολουθεῖ εἶναι ἡ ἐξῆς: Ξεκινᾷ ἀπό τό ἴσον τοῦ ἐκάστοτε ἤχου, ἀναπτύσσει μιᾶ μελωδική γραμμή στό ἀ' τρίχορδο ἢ τετράχορδο, κατέρχεται στή βάση, σέ μερικές περιπτώσεις τήν προσπερνᾷ μέχρι καί ἓνα τρίχορδο χαμηλότερα καί τέλος ἐπανακάμπτει στό ἴσον καί πάλι τοῦ ἤχου, γιά νά ξεκινήσει τήν κυρίως μελωδική ἀνάπτυξη τοῦ στίχου.

Αὐτό τό σχῆμα δέν εἶναι ἐμφανές σέ ὅλες τίς προοιμιακές μελωδίες, οὔτε τηρεῖται πιστά. Ἐξαρτᾶται ἀπό τίς λέξεις τοῦ στίχου καί τή μελωδική φόρμα πού ὁ Νικόλαος θέλει νά ἀναπτύξει σ' αὐτόν. Παρατηροῦμε ὅτι ἀνάλογα μέ τίς λέξεις καί τό νόημα τοῦ στίχου, ὁ μελουργός μας ἐπικεντρώνεται σέ μία συλλαβή ἢ μία λέξη ἢ ἀκόμα καί λέξεις γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς εἰσαγωγῆς. Ὁλοκληρωμένες καί αὐτόνομες προοιμιακές μελωδίες μέ βάση τήν παραπάνω περιγραφή μπορούμε νά συναντήσουμε σέ στίχους, ὅπου ὁ Νικόλαος ἐπικεντρώνεται στήν πρώτη ἕως καί δεύτερη συλλαβή τῆς πρώτης λέξης τοῦ στίχου⁹⁸¹. Αὐτές μπορούμε νά τίς ὀνομάσουμε εἰσαγωγές τύπου Σ⁹⁸², στίς ὁποῖες μία ἢ δύο συλλαβές ἀναπτύσσονται μελωδικά πάνω στή γνωριστική ἰδέα τοῦ ἤχου καί ἀποτελοῦν προάγγελο τῆς μετέπειτα μουσικῆς πλοκῆς. Οἱ μελωδίες του τύπου Σ παραπέμπουν σέ ἄρρυθμο

⁹⁸¹ Τέτοιοι στίχοι εἶναι: Ἀπολυτίκιο τῶν Χριστουγέννων: στίχος Λεγέτου (Ἦ Γέννησίς σου Χριστέ ὁ Θεός ἡμῶν, Δοχ. 467, σ. 281, στ. 3-6), Γ' ἤχου (Ἀνέτειλε τῷ κόσμῳ, Δοχ. 467, σ. 283-στ. 12, 284-στ. 1), Δ' (Τὸ φῶς τὸ τῆς γνώσεως, Δοχ. 467, σ. 287, στ. 5-7), πλαγίου Α' (Ἐν αὐτῇ γὰρ οἱ τοῖς ἄστροις λατρεύοντες, Δοχ. 467, σ. 291, στ. 4-10), πλαγίου Β' (Ἦπὸ ἄστρους ἐδιδάσκοντο, Δοχ. 467, σ. 295, στ. 4-6), τοῦ Βαρέος (Σὲ προσκυνεῖν τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης, Δοχ. 467, σ. 299, στ. 5-6), τοῦ πλαγίου Δ' (Καὶ σὲ γινώσκουν ἐξ ὕψους Ἀνατολήν, Δοχ. 467, σ. 303, στ. 9-10). Ἀπολυτίκιο τῶν Θεοφανείων: στίχος Α' (Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου σου Κύριε, Δοχ. 467, σ. 312, στ. 5-9), πλαγίου Α' (Καὶ τὸ Πνεῦμα ἐν εἵδει περιστερᾶς, Δοχ. 467, σ. 324, στ. 3-4), πλαγίου τοῦ Β' (Ἐβεβαίου τοῦ λόγου τὸ ἀσφαλές, Δοχ. 467, σ. 327, στ. 3-5), Βαρέος (Ὁ ἐπιφάνεις Χριστέ, ὁ Θεός, Δοχ. 467, σ. 330, στ. 4). Ἀπολυτίκιο τῶν Βαΐων: στίχος τοῦ Α' ἤχου (Τὴν κοινὴν Ἀνάστασιν πρὸ τοῦ σοῦ πάθους πιστούμενος, Δοχ. 467, σ. 336, στ. 11-12), πλαγίου Α' (Σοὶ τῷ νικητῇ τοῦ θανάτου βοῶντες, Δοχ. 467, σ. 344, στ. 12), πλαγίου Β' (Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, Δοχ. 467, σ. 347, στ. 2-5), Βαρέος (Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος, Δοχ. 467, σ. 349, στ. 2-5), πλαγίου Δ' (Ἐν ὀνόματι Κυρίου, Δοχ. 467, σ. 351, στ. 3-6). Ἀπολυτίκιο τῆς Ἀναλήψεως: στίχος Δ' (Χαροποιήσας τοὺς μαθητάς, Δοχ. 467, σ. 357, στ. 1-2), πλαγίου Α' (Τῇ ἐπαγγελίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, Δοχ. 467, σ. 359, στ. 1-3), Βαρέος (Διὰ τῆς εὐλογίας, Δοχ. 467, σ. 363, 4). Ἀπολυτίκιο τῆς Μεταμορφώσεως: στίχος Βαρέος (Μεταμορφώθης ἐν τῷ ὄρει, Δοχ. 467, σ. 370, στ. 6-8), Α' (Δεῖξας τοῖς μαθηταῖς σου, Δοχ. 467, σ. 374, στ. 6-11), Δ' (Τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Δοχ. 467, σ. 381, στ. 7-8), πλαγίου Α' (Πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου, Δοχ. 467, σ. 384, στ. 3-4), πλαγίου Β' (Φωτοδότα δόξα σοι, Δοχ. 467, σ. 386, στ. 11-12).

⁹⁸² Ἀπὸ τῆς λατινίστικης λέξης «Συλλαβή».

μέλος⁹⁸³ σέ αντίθεση μέ τό υπόλοιπο σῶμα τοῦ μουσικοῦ κειμένου, τό ὁποῖο εἶναι ἔμμετρο καί εὐρρυθμο (κυρίως τά κρατήματα πού ἔχουν τήν ἐνδείξη τῆς ταχείας χρονικῆς ἀγωγῆς ἐντός τοῦ κειμένου).

Υπάρχουν ὅμως καί εἰσαγωγικές μελωδίες πού δέν ἀποτελοῦν ξεχωριστή ἐναρκτήρια ἐνότητα μέ τήν ἐννοια τοῦ προοιμίου· ἀντίθετα ἀποτελοῦν μέρος ὀργανικά δεμένο μέ τήν κύρια φάση τῆς μελωδικῆς ἀνάπτυξης τοῦ στίχου. Ἀπλά τίς δεχόμαστε ὡς εἰσαγωγικές μελωδίες, γιατί μ' αὐτές ἀρχίζει ἡ μουσική ἀνάπτυξη τοῦ στίχου. Ἡ διαφορά τους μέ τίς εἰσαγωγές τύπου Σ εἶναι ὅτι περιλαμβάνουν ἀπό μία ἕως τρεῖς λέξεις τοῦ στίχου καί χωρίζουν τό μουσικό σῶμα σέ δύο ἢ τρία μέρη ἀντίστοιχα. Τέτοιοι στίχοι εἶναι, ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον, αὐτοί πού ἀποτελοῦνται ἀπό τρεῖς ἢ τέσσερις καί πάνω λέξεις, ἀπό τίς ὁποῖες εἴτε ἡ πρώτη ἐξελίσσεται μελωδικά καί δίνει τή σκυτάλη στήν ἐπόμενη μελωδία μέ μία ἐντελῆ κατάληξη στό ἴσον τοῦ ἤχου, εἴτε δύο ἕως τρεῖς λέξεις μελοποιοῦνται σέ μία μουσική φόρμα, μέ ἀποτέλεσμα νά διαιρεῖται τό μουσικό κείμενο σέ δύο ἰσόρροπα μέρη⁹⁸⁴. Τίς εἰσαγωγές αὐτές ὀνομάσαμε τύπου Λ⁹⁸⁵.

Οἱ μελωδίες τύπου Λ ἀποτελοῦν μακροσκελῆ μουσική περίοδο, σέ ἀντίθεση μέ τίς μελωδίες τύπου Σ πού εἶναι βραχύτερες. Εἶναι ὁλοκληρωμένες μουσικές ἐνότητες, πού δέν ἔχουν χαρακτήρα προοιμίου, ἀποτελοῦν ἀναλογικό μέρος τῆς ὅλης σύνθεσης τοῦ στίχου καί ὑπακούουν σέ ἐσωτερικούς κανόνες, στούς ὁποίους θά ἀναφερθοῦμε παρακάτω. Ἡ διαπίστωση αὐτή μᾶς ὁδηγεῖ στό συμπέρασμα ὅτι καί τό κύριο μέρος, ἀνεξάρτητα ἀπό τό ἂν ὑπάρχουν εἰσαγωγές τύπου Σ ἢ ὄχι, εἶναι χωρισμένο σέ μελωδικές ἐνότητες πού ὁλοκληρώνονται μέ τήν ἐπιστροφή στή βάση τοῦ ἐκάστοτε ἤχου. Αὐτός εἶναι ὁ βασικός κανόνας μελοποιΐας τοῦ Νικολάου γιά τήν περίπτωση τῶν Ἀπολυτικίων καί εἰδικότερα τοῦ κυρίου μέρους αὐτῶν, στοιχεῖο πού θά διαπραγματευθοῦμε στήν οἰκεία παράγραφο.

Ποιό εἶναι τό μουσικό περιεχόμενο τῶν εἰσαγωγικῶν μελωδιῶν στά Ἀπολυτίκια τοῦ Νικολάου; Στόν ὀρισμό τῆς εἰσαγωγικῆς μελωδίας, ὁ Χρύσανθος φαίνεται ἀπόλυτος στήν ἐπιλογή τῆς μεγάλης ὑπόστασης τῆς παρακλητικῆς ἀπό τούς παλαιότερους μελοποιούς γιά τήν ἐναρξή τῶν καλοφωνικῶν μαθημάτων⁹⁸⁶.

⁹⁸³ Ἐδῶ ἐννοεῖται ὅτι εἶναι δυνατή ἡ ἐλεύθερη ἀπόδοση τοῦ μέλους γιά νά τονιστεῖ ὁ ρυθμικός χαρακτήρας τοῦ υπόλοιπου μουσικοῦ κειμένου καί εἰδικά τοῦ κρατήματος.

⁹⁸⁴ Ἀπολυτίκιο τῶν Χριστουγέννων: στίχος τοῦ Α' ἤχου (Κύριε δόξα σοι, Δοχ. 467, σ. 308, στ. 2-11): Ἀπολυτίκιο τῶν Θεοφανείων: στίχος Λεγέτου (Ἡ τῆς Τριάδος ἐφανερῶδη προσκύνησις, Δοχ. 467, σ. 315, στ. 3-10), Γ' (Τοῦ γάρ Γεννήτορος ἡ φωνή προσεμαρτύρει σοι, Δοχ. 467, σ. 318, στ. 5-12), Δ' (Ἀγαπητόν σε Ἰῶν ὀνομάζουσα, Δοχ. 467, σ. 321, στ. 1-10), πλαγίου Δ' (Καί τὸν κόσμον φωτίσας δόξα σοι, Δοχ. 467, σ. 333, στ. 3-5): Ἀπολυτίκιο τῶν Βαΐων: στίχος τοῦ Λεγέτου (Ἐκ νεκρῶν ἡγείρας τὸν Λάζαρον Χριστέ, ὁ Θεός, Δοχ. 467, σ. 338, στ. 8-12), Γ' (Θεν καὶ ἡμεῖς ὡς οἱ παῖδες, Δοχ. 467, σ. 340, στ. 7-9), Δ' (Τὰ τῆς νίκης σύμβολα φέροντες, Δοχ. 467, σ. 342, στ. 7-9): Ἀπολυτίκιο τῆς Ἀναλήψεως: στίχος τοῦ Λεγέτου (Ἀνελήφθης ἐν δόξῃ, Δοχ. 467, σ. 353, στ. 12-354, στ. 1-5), Γ' (Χριστέ ὁ Θεός ἡμῶν, Δοχ. 467, σ. 355, στ. 5-7), πλαγίου Β' (Βεβαιωθέντων αὐτῶν, Δοχ. 467, σ. 361, στ. 3-5), πλαγίου Δ' (Ὅτι σὺ εἶ ὁ Ἰῶς τοῦ Θεοῦ, Δοχ. 467, σ. 365, στ. 4-8), Α' (Ὁ λυτρωτὴς τοῦ κόσμου, Δοχ. 467, σ. 367, στ. 6-11): Ἀπολυτίκιο τῆς Μεταμορφώσεως: στίχος πλαγίου Δ' (Χριστέ ὁ Θεός, Δοχ. 467, σ. 372, στ. 5-10), Λεγέτου (Καθὼς ἠδύναντο, Δοχ. 467, σ. 376, στ. 11-12, σ. 377, στ. 1-4), Γ' (Λάμπσον καὶ ἡμῖν τοῖς ἁμαρτωλοῖς, Δοχ. 467, σ. 379, στ. 1-11).

⁹⁸⁵ Ἀπό τῆς λανθάνουσα «Λέξη».

⁹⁸⁶ Ἡ Παρακλητικὴ ἀνῆκει στίς μεγάλες ἄφωνες ὑποστάσεις ἢ μεγάλα ἄφωνα σημάδια τῆς παλαιᾶς ψαλτικῆς τέχνης. Ὅλοι οἱ παλαιοὶ θεωρητικοὶ ἀναφέρονται στή χρήση τῆς καί στό μέλος πού ἐξάγεται ἀπό

Περαίνοντας τήν εξέταση τῶν εἰσαγωγικῶν μελωδιῶν, ἐπιθυμοῦμε νά ἐπιστημάνουμε ὅτι ὁ Νικόλαος δέν ἀκολουθεῖ κάποιο συγκεκριμένο σχέδιο κατανομῆς τῶν πέντε περιπτώσεων εἰσαγωγῶν. Καί οἱ πέντε ἀπαντῶνται μέσα σέ ὅλα τά ἀπολυτίκια, γεγονός πού μᾶς ὁδηγεῖ στό συμπέρασμα ὅτι ὁ συνθέτης ἦταν ἱκανός γνώστης τῆς μουσικῆς παράδοσης, ἀλλά συνάμα τολμηρός στό νά ἀναμιγνύει παλαιές δομές μέ πρωτότυπες φόρμες καί νά ἀνασυνθέτει μέλος πού ἔχει τήν προσωπική του σφραγίδα. Αὐτό φαίνεται καλύτερα στό κυρίως κείμενο τῆς σύνθεσης τῶν Ἀπολυτικίων.

1.6. Κυρίως κείμενο.

Μετά τήν εἰσαγωγική μελωδία, ὁ Νικόλαος ἀναπτύσσει μελωδικά τό κυρίως λειτουργικό κείμενο, προτοῦ τό συμπληρώσει μέ τό κράτημα. Ἡ συγκριτική μελέτη ἀπέδειξε ὅτι στή συντριπτική πλειοψηφία τῶν στίχων ἀκολουθεῖ συγκεκριμένο σχέδιο: προοίμιο (γιά τό ὁποῖο ἀναφερθήκαμε διεξοδικά στήν προηγούμενη παράγραφο)-μελωδικές ἀναπτύξεις (ὁ ἀριθμός τους ποικίλλει ἀνάλογα μέ τό στίχο)-καταληκτική φράση (ἐνσωματωμένη στήν τελευταία μελωδική ἀνάπτυξη).

1. Μελωδικές ἀναπτύξεις.

Στό σχέδιο μελοποίησης ἀναφερθήκαμε στόν ὅρο μελωδική ἀνάπτυξη. Εἶναι ἓνας ὅρος πού προέκυψε ἀπό τή μελέτη τοῦ κυρίου μέρους τῶν ἀπολυτικίων, ἀφοῦ στό περιεχόμενό του βρίσκεται καί ἡ οὐσία τῆς συνθετικῆς ἱκανότητας, τῆς πρωτοτυπίας καί τῆς μουσικῆς προσφοράς τοῦ Νικολάου. Τί, ὅμως, ἐννοοῦμε λέγοντας μελωδική ἀνάπτυξη; Μελωδική ἀνάπτυξη εἶναι ἓνα σύνολο ἀπό μικρότερες μουσικές φράσεις πού κατάλληλα ἀρμοσμένες ἀπό τό συνθέτη δημιουργοῦν μία μελωδική ἐνότητα μέ συγκεκριμένα χαρακτηριστικά.

Οἱ μελωδικές ἀναπτύξεις ὁριοθετοῦνται μέσα στό ἐν γένει μουσικό κείμενο:

α) Ἐμφανέστερα μεταξὺ δύο μαρτυριῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀναπτύσσεται μία ὀλοκληρωμένη μουσική ἐνότητα. Στήν ἐμφανῆ κατατομή τοῦ μουσικοῦ κειμένου σέ μελωδικές ἀναπτύξεις ὑποβοηθοῦν καί οἱ λέξεις αὐτές καθ' ἑαυτές τοῦ λειτουργικοῦ κειμένου πού ὁριοθετοῦν μία ξεχωριστή μελωδική ἀνάπτυξη.

β) Οἱ ἴδιες οἱ μουσικές φράσεις καί ἰδίως οἱ ἐπὶ μέρους καταληκτικές θέσεις στοὺς διάφορους ἤχους, πού ὀλοκληρώνουν τό μουσικό νόημα, διαχωρίζουν μέ τρόπο ξεκάθαρο τό κείμενο σέ ἐνότητες, ἀκόμα κι ὅταν οἱ μαρτυρίες ἀπουσιάζουν. Ὁ ἀριθμός τῶν ἐνοτήτων αὐτῶν ποικίλει ἀνάλογα μέ τόν ἤχο, τίς λέξεις τοῦ λειτουργικοῦ κειμένου καί ἐξαρτᾶται ἀπό τή συνθετική διάθεση τοῦ Νικολάου. Ὁ καταμερισμός τοῦ μουσικοῦ κειμένου πραγματοποιεῖται συνηθέστερα σέ δύο μελωδικές ἀναπτύξεις μέσα στό στίχο, κάποιες φορές καί σέ τρεῖς.

Λίγα χαρακτηριστικά παραδείγματα επιλογής στίχων από τά απολυτίκια ἐπιβεβαιώνουν τις παραπάνω ἐπισημάνσεις:

Απολυτίκιο τῶν Χριστουγέννων, στίχος τοῦ Λεγέτου (Δοχ. 467, σσ. 281 – 282):

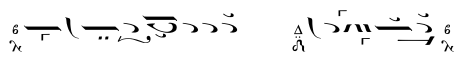
Προοίμιο (σ. 281, στ. 3-6): μαρτυρία τοῦ Βου· Α' μελωδική ἀνάπτυξη περιλαμβάνουσα τίς λέξεις «Ἡ γέννησίς σου» στό α' τετράχορδο τοῦ λεγέτου μέ κατάληξη στή μαρτυρία τοῦ Βου (σ. 281, στ. 6 – 8)¹⁰⁰⁰. Β' μελωδική ἀνάπτυξη τῆς ομάδας λέξεων «Χριστέ ὁ Θεός» στήν τετραφωνία τοῦ ἤχου Βου-Ζω καί ἐπιστροφή στή βάση Βου μέ τή γνωστή καταληκτική φράση τοῦ Λεγέτου¹⁰⁰¹ (σ. 281 στ. 9 – 12 σ. 282 στ. 1 – 2): εἰσαγωγή κρατήματος.

Απολυτίκιο τῶν Θεοφανείων, στίχος τοῦ Πλαγίου Β' (Δοχ. 467, σσ. 327 – 328):

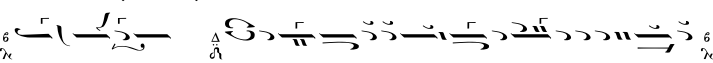
Προοίμιο ἄνευ μαρτυρίας στό τέλος αὐτοῦ (σ. 327 στ. 3 – 5): Α' μελωδική ἀνάπτυξη περιλαμβάνουσα τή λέξη «ἐβεβαίουσ» στό α' τετράχορδο τοῦ ἤχου μέ στάση στόν Δι τοῦ Νενανώ μετά ἀπό μεταβολή στό διατονικό γένος (σ. 327, στ. 5 – 8)¹⁰⁰². Β' μελωδική ἀνάπτυξη περιλαμβάνουσα τίς λέξεις «τοῦ λόγου τὸ ἀσφάλές» στόν τετράφωνο πλάγιο τοῦ Β' πού ὀλοκληρώνεται στό διπλασμό καί καταλήγει στή βάση Πα μετά ἀπό μικρή περίοδο διατονικῆς μεταβολῆς. Ἀκολουθεῖ τριμερῆς καταληκτική φράση στόν Πα τοῦ πλαγίου Β' (σ. 327, στ. 8 – 12, σ. 328 στ. 1 – 4)¹⁰⁰³. εἰσαγωγή κρατήματος.

Απολυτίκιο τῶν Βαΐων, στίχος τοῦ Α' ἤχου (Δοχ. 467, σσ. 312-313):

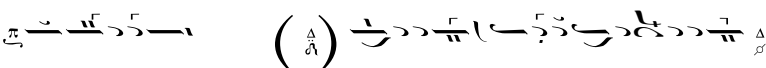
Προοίμιο (σ. 312, στ. 11 – 12): μετά τή μαρτυρία τοῦ Πα ἡ Α' μελωδική ἀνάπτυξη στίς λέξεις «τὴν κοινὴν Ἀνάστασιν» μέ ἔκταση πού ἀγγίζει τὸ διπλασμό στή λέξη «Ἀνάστασιν» καί ἀναπαύεται στήν τετραφωνία Κε ὅπου καί ἡ

¹⁰⁰⁰ Ἡ ἀρχοτέλεια τῆς Α' ἐνότητος:

Η Γε η Γεννη σι..... ι ι ις σου ου

¹⁰⁰¹ Ἡ ἀρχοτέλεια τῆς Β' ἐνότητος:

Χρι στε ε ε..... η η η η η η η ο Θε ο ος η μω ων

¹⁰⁰² Ἡ ἀρχοτέλεια τῆς Α' ἐνότητος:

ε βε ε ε βαι..... βαι αι αι ου ου ου ου ου

¹⁰⁰³ Ἡ ἀρχοτέλεια τῆς Β' ἐνότητος:

του ου ου ου ου..... το ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο α α α

α α α α α α α σφα α α α το ο α α α α σφα λε ες
ὅπου τὸ κάθε χρῶμα ἀντιστοιχεῖ σέ ἓνα ἀπὸ τὰ τρία μέρη τῆς ὅλης καταληκτικῆς φράσης. Ἡ τριμερῆς καταληκτική φράση χρησιμοποιεῖται κατὰ κόρον ἀπὸ τὸ Νικόλαο καί ὄχι μόνο σέ ἓναν ἤχο.

1. Διάκριση ἐνοτήτων μέ βάση τίς τονικές περιοχές ἐκάστου ἤχου (χαμηλότονη – μεσαία - ὑψηλότονη). Στήν περίπτωση αὕτη πρόκειται γιά **τονική** διάκριση τῶν μελωδικῶν ἀναπτύξεων. Ὁ Νικόλαος, ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον, προτιμᾷ νά διακρίνει τίς ἐνότητές του μέ βάση τήν τονική περιοχή. Παρατηροῦμε ὅτι στούς περισσότερους πόδες τῶν ἀπολυτικίων ἀκολουθεῖ τό σχῆμα: Α' ἀνάπτυξη στή χαμηλότονη περιοχή τοῦ ἤχου· μεταβατική φράση στή μεσαία φωνητική περιοχή καί Β' ἀνάπτυξη στήν ὑψηλότονη περιοχή τοῦ ἤχου¹⁰¹³. ἐπιστροφή στή βάση (χαμηλότονη περιοχή). Μοναδική ἐξάιρεση τοῦ παραπάνω κανόνα ἀποτελεῖ ὁ πρῶτος πόδας τοῦ ἀπολυτικίου τῶν Βαΐων σέ ἤχο Α' *Τήν κοινήν Ἀνάστασιν πρό τοῦ σοῦ πάθους πιστούμενος*, ὅπου ἀκολουθεῖται τό ἀντίστροφο σχῆμα: ὑψηλότονη περιοχή-χαμηλότονη περιοχή μέ μία μεταβατική φράση ἐνδιάμεσα, στό χρώμα τοῦ πλαγίου Β' καί στή λέξη *πάθους* πού δηλώνει σχῆμα μιμήσεως πρὸς τὰ νοούμενα.

2. Διάκριση ἐνοτήτων μέ βάση τήν ὁδευση τῶν ἤχων καί τούς ἐπὶ μέρους κλάδους τους (π.χ. Α' δίφωνος, Α' τετράφωνος, ἐπτάφωνων κ. λπ). Ἡ δεύτερη διάκριση τῶν ἐνοτήτων πού μπορεῖ νά ὀνομαστεῖ **κλαδική**, ἔρχεται σάν φυσική συνέπεια τῆς τονικῆς, δεδομένου ὅτι ἡ ἐπιλογή τῆς φωνητικῆς-τονικῆς περιοχῆς ὁδηγεῖ ταυτόχρονα στήν ἐπιλογή τοῦ κλάδου τοῦ ἤχου πού ἐδράζεται στόν ἀνάλογο τόνο ἐπὶ τῆς κλίμακας. Ἀρκεῖ νά ἀναφέρουμε τό παράδειγμα τοῦ Α' ἤχου καί τοῦ τετραφώνου του στούς ἀνάλογους πόδες τῶν ἀπολυτικίων, κατά τούς ὁποίους ἡ β' ἀνάπτυξη περιέχει τὰ χαρακτηριστικά τοῦ Α' τετραφώνου καί, βεβαίως, ἀποτελεῖ συνέχεια τῆς α' ἀνάπτυξης, ἐδραζόμενη ἐπὶ τοῦ χαμηλοῦ τετραχόρδου τοῦ ἤχου (ἤχος ἔσω πρῶτος). Αὕτη ἡ διάκριση χρησιμοποιεῖται ἀπό τό Νικόλαο, γιά νά ἀναδείξει τὰ χαρακτηριστικά τοῦ κάθε ἤχου ἀλλά καί νά χρησιμοποιήσῃ τὰ ιδιώματά τους, οὕτως ὥστε νά βαδίσει ἐπὶ στερεοῦ ἐδάφους στή μελοποιητική του ἐργασία¹⁰¹⁴.

3. Διάκριση ἐνοτήτων μέ βάση τήν ἐναλλαγή τῶν ἤχων καί τῶν γενῶν ἐντός τοῦ μουσικοῦ σώματος. Πρέπει νά διευκρινίσουμε ὅτι δέν ἀναφερόμαστε στίς μεταβολές γένους ἐντός τῶν ἐνοτήτων, οὔτε στίς διάφορες μεταβατικές φράσεις ἀπό τήν μία ἀνάπτυξη στήν ἄλλη, ὅπου συχνά ἀλλά καί εὐρηματικά δίνεται διέξοδος στή μουσική ἐκφραση μέ μία μεταβολή γένους ἀπό τό διατονικό πρὸς τό χρωματικό μέ ἔμφαση στό κατά Χρῦσανδον σχῆμα *μίμησις κατά τὰ νοούμενα*. Ἐδῶ πρόκειται γιά μελοποίηση ὁλόκληρης ἐνότητας στό χρώμα ἐνός ἄλλου ἐντελῶς διάφορου μουσικοῦ γένους καί ἤχου. Ἡ διάκριση τῶν μελωδικῶν

νομίζεται ἐφεύρεσις ἐδική του· διότι δέν φθάνει μόνον τὸ νὰ ἐρανίζηται μέλη ἀπὸ ἄλλους, ἀλλὰ νὰ ἔχῃ καὶ αὐτὸς ὀλίγην ὕλην νεωστὶ ἐφευρεθεῖσαν ἢ ἀπὸ αὐτόν, ἢ ἀπὸ ἄλλους εἰς ἄλλα, τὴν ὁποίαν νὰ μεταχειρίζηται διαφόρως, διὰ νὰ διακρίνηται τὸ ἐπίσημον (Χρῦσανδος, *Θεωρητικόν* Α', σσ. 186 – 187).

¹⁰¹³ Ἐνα παράδειγμα **τονικῆς** διάκρισης τῶν μελωδικῶν ἀναπτύξεων ἐντός τῶν στίχων τῶν ἀπολυτικίων ἀποτελεῖ ὁ στίχος τοῦ πλαγίου τοῦ Β' *Ἰωσαννά ἐν τοῖς ὑψίστοις* τοῦ Ἀπολυτικίου τῶν Βαΐων (Δοχ. 467, σσ. 347 – 349) : Προοίμιον· Α' ἀνάπτυξη: ἀνάβαση στήν τριφώνια τοῦ ἤχου καί κατὰληξη στόν *Νενανῶ* ἔπειτα ἀπὸ ἐναλλαγή τοῦ χρωματικοῦ γένους μέ τό διατονικό· Β' ἀνάπτυξη: ἀνάπτυξη τῆς λέξης *ὑψίστοις* στό διπλασμό, προηγηθείσης μιᾶς μεταβατικῆς φράσης στόν τετράφωνο πλάγιο τοῦ Β'· ἐπανάκαμψη τῆς μελωδίας στή βάση τοῦ ἤχου Πα.

¹⁰¹⁴ Παράδειγμα **κλαδικῆς** διάκρισης ἀποτελεῖ ὁ στίχος τοῦ Βαρέος *Μεταμορφώθης ἐν τῷ ὄρει* τοῦ Ἀπολυτικίου τῆς Μεταμορφώσεως (Δοχ. 467, σσ. 370 – 372): Προοίμιον· Α' ἀνάπτυξη: ἀπλοῦς βαρύς· Β' ἀνάπτυξη: Πρωτόδαρυς μέ μεταβατικὴ φράση πού ὁδηγοῦν στόν ἐπτάφωνο Βαρύ· Γ' ἀνάπτυξη: μετὰ ἀπὸ μία σύντομη φράση σκληροῦ χρώματος στό Πα', ὁ στίχος καταλήγει στόν ἐπτάφωνο Βαρύ.

αναπτύξεων μέ βάση τίς μεταβολές γένους δέν εἶναι συχνή. Συνήθως χρησιμοποιεῖται σέ συνδυασμό μέ τήν πρώτη διάκριση, γιά νά τονίσει τό νόημα τοῦ λειτουργικοῦ κειμένου. Τό γένος πού χρησιμοποιεῖται εἶναι τό μαλακό καί σκληρό χρωματικό (ἦχος Β' καί πλάγιος Β')¹⁰¹⁵. Ἀπό τή μελέτη καί ἀντιπαραβολή τῶν ἐνοτήτων εἶναι διαπιστωμένο ὅτι οἱ φράσεις τοῦ πλάγιου Β' εἶναι μικρότερες σέ σχέση μέ τίς φράσεις τοῦ Β' καί συνήθως ἔπονται. Ἐπίσης γίνεται συνδυασμός Β' ἤχου καί τοῦ πλάγιου του (σέ συναφεῖς φράσεις)¹⁰¹⁶.

Μέ βάση τά προαναφερθέντα γενικά χαρακτηριστικά τῶν αναπτύξεων μποροῦμε νά ὁμαδοποιήσουμε καί τά κατ' ἦχον εἰδικά χαρακτηριστικά τῆς μελοποιητικῆς πορείας τοῦ πόδα στό λειτουργικό του κείμενο:

Α' ἦχος.

Στούς πόδες τοῦ Α' ἤχου ἡ μελωδία ἀρχίζει ἀπό τή βάση, ὁδεύει στό α' τετράχορδο καί τελειοῦται στό διπλασμό κατὰ τή β' μελωδική ἀνάπτυξη. Ἀκολουθεῖ τό κράτημα. Ἐνίστε διακρίνουμε ἐνδιάμεσες συνδετικές - μεταβατικές φράσεις πού χαρακτηρίζονται ἀπό μεταβολή γένους.

Λέγετος.

Ἡ α' ἀνάπτυξη περιορίζεται στό α' τρίχορδο. Στή συνέχεια ὁ Νικόλαος ἀρέσκειται στόν τονισμό τῆς τετραφωνίας τοῦ ἤχου Βου – Ζω' καί ἐπιστροφή στή βάση μετά ἀπό μία σύντομη παραμονή στήν πενταφωνία τοῦ ἤχου καί χρωματισμό τῆς κατάβασης μέ σκληρό χρώμα τοῦ πλάγιου Δευτέρου. Ἀκολουθεῖ τό κράτημα.

Γ' ἦχος.

Ὁ Γ' ἦχος στό Νικόλαο κατὰ τήν α' ἀνάπτυξη τοῦ πόδα μετατρέπεται πολύ συχνά σέ δίφωνο πλάγιο τοῦ Α' μέ τήν τοποθέτηση τῆς χροᾶς τῆς Σπάθης ἐπὶ τοῦ φθόγγου Γα (κατά μίμησιν Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος). Ἡ συνέχεια εἶναι κοινή σέ ὅλους τοὺς πόδες μέ τή φθορά τοῦ σκληροῦ διατονικοῦ γένους ἐπὶ τοῦ Ζω' καί

τή γνωστή θέση καί, ἐν συνεχείᾳ κατάληξη στή βάση Γα. Ἀκολουθεῖ τό κράτημα.

Δ' ἦχος.

Στούς πόδες τοῦ Δ' ἤχου οἱ φράσεις ὁριοθετοῦνται ἀπό τίς τονικές περιοχές. Ἔτσι, ἡ μελωδία ξεκινάει ἀπό τή βάση Δι, ἐκτείνεται στό α' τετράχορδο, ὀλοκληρώνεται μέ τή γνωστή μονωδιακή φράση στήν τετραφωνία τοῦ ἤχου καί ἐπιστρέφει στή βάση Δι. Ἀκολουθεῖ τό κράτημα.

Πλάγιος τοῦ Α'.

¹⁰¹⁵ Χαρακτηριστικό παράδειγμα διάκρισης τῶν αναπτύξεων μέ βάση τή μεταβολή γένους εἶναι ὁ στίχος τοῦ Ἁγία Χαραποῖσας τοὺς μαθητάς τοῦ Ἀπολυτικίου τῆς Ἀναλήψεως (Δοχ. 467, σσ. 357-358): Προοίμιο· Α' ἀνάπτυξη: ξεκινώντας ἀπό τόν πλάγιο μέ διαδοχικές φράσεις καταλήγει στή μεσότητα τοῦ ἤχου στόν Λέγετο· Β' ἀνάπτυξη: χρώμα τοῦ Β' ἤχου τοὺς μαθητάς ἐπὶ τοῦ Δι, ἐναλλαγή του μέ τόν Νενανῶ ἐπὶ τῆς τριφωνίας τοῦ ἤχου στό Νη' καί κατάληξη στή βάση Δι ὡς πλάγιος τοῦ Β' πλέον ἐπὶ τοῦ Δι ὡς ἀπό τοῦ Πα· Γ' ἀνάπτυξη: ἡ γνωστή μονωδιακή φράση τοῦ Ἁγία στίς λέξεις τοὺς μαθητάς καί κατάληξη στή βάση Δι τοῦ Ἁγία.

¹⁰¹⁶ Ἐκτός ἀπό τό παραπάνω παράδειγμα, ἀνάλογο εἶναι καί τό παράδειγμα τῆς φράσης τό αἶδιον στό στίχο τοῦ Ἁγία Τὸ φῶς σου τό αἶδιον στό Ἀπολυτίκιο τῆς Μεταμορφώσεως (Δοχ. 467, σσ. 381 – 384), ὅπου μετά τό χρώμα τοῦ Β' ἤχου ἔπεται ἐπὶ τῆς ἰδίας βάσης Δι σκληρό χρώμα τοῦ πλάγιου Β'.

Ἐδῶ ἔχουμε σχετική ἐλευθερία στήν ἐκθεση τῶν ἀναπτύξεων. Δέν ἀκολουθεῖται πάντα ἡ ἴδια λογική κατάστρωσης μέ τούς πόδες τῶν ἄλλων ἤχων. Ἐπίσης εἶναι ἐκδηλη ἡ ἐπίδραση ἀπό τόν Πέτρο Μπερεκέτη ἀπό τόν ἀνάλογο στίχο τῆς σύνθεσης τοῦ *Θεοτόκε Παρθένε* «Καί εὐλογημένος». Χαρακτηριστική μελοποιητική πορεία εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τῆς τετραφωνίας καί ἡ ἐπιστροφή στή βάση διὰ τοῦ διφώνου πλαγίου Α' (*Νάος*). Ἐνίοτε προηγεῖται τῆς τετραφωνίας τοῦ ἤχου τό μουσικό σχεδιάσμα τοῦ *Νάου*. Ὁ ἤχος προσφέρεται γιά χρωματικές φράσεις πού τίθενται ὡς μεταβατικές ἢ καί ἀποτελοῦν ξεχωριστές μελωδικές ἀναπτύξεις, ὅπως ἔχουμε ἐπισημάνει ἀνωτέρω. Ἐπεται τό κράτημα.

Πλάγιος τοῦ Β'.

Χαρακτηριστικό τῶν ποδῶν τοῦ πλαγίου Β' εἶναι οἱ μεταβολές γένους ἀπό χρωματικό σέ διατονικό καί ἡ κατάληξη στόν *Νενανῶ*, ἔπειτα ἀπό σύντομη διατονική φράση. Ἡ μεταβατική φράση τοῦ τετραφώνου ὁδηγεῖ στό διπλασμό καί τό μέλος ἐπανακάμπτει στή βάση τοῦ ἤχου Πα. Ἐπεται τό κράτημα.

Βαρύς.

Ὁ Βαρύς ἀκολουθεῖ ἀνοδική πορεία στήν ἀνάπτυξή του. Ξεκινᾷ ἀπό τή βάση, κινεῖται στόν *πρωτόβαρυ* καί τελειοποιεῖται στή χαρακτηριστική ἐπταφωνία του πού ἐνίοτε διανθίζεται μέ μικρές χρωματικές φράσεις πρὶν νά καταλήξει στή βάση Ζω ἢ στό διπλασμό Ζω'. Ἐπεται τό κράτημα.

Πλάγιος τοῦ Δ'.

Στόν πλάγιο τοῦ Δ' ὁ Νικόλαος κινεῖται πιό ἐλεύθερα. Συνήθως ἡ β' ἢ γ' ἀνάπτυξη, ὅπου ὑπάρχει, περιλαμβάνει τίς φράσεις τοῦ διπλασμοῦ, ἐνῶ στήν α' ἀνάπτυξη φαίνεται καθαρά ἡ μίμηση παλαιότερων προτύπων, ὅπως αὐτό τοῦ Πέτρου Μπερεκέτη ἀπό τόν ἀνάλογο στίχο τοῦ *Θεοτόκε Παρθένε* «Τῶν ψυχῶν ἡμῶν». Οἱ χρωματικές φράσεις μπορεῖ νά ἀποτελέσουν ὁλόκληρη μελωδική ἀνάπτυξη. Ἡ ἐπιστροφή στή βάση Νη πραγματοποιεῖται μέ τή γνωστή μεταβατική φράση (Βου – Κε – Δι – Γα Βου Γα Δι Κε Ζω Νη Ζω Νη Νη Νη Ζω Νη Ζω Κε – κ.λπ) καί ἔπεται τό κράτημα.

2) Κράτημα.

Ἀναπόσπαστο μέρος τῶν μαθημάτων, ὅπως προείπαμε, καί βεβαίως τῶν ὀκταήχων ἀπολυτικών τοῦ Νικολάου, ἀποτελεῖ τό κράτημα. Στήν περίπτωση τῶν ἀπολυτικών, ἀλλά καί τῶν ἄλλων μαθημάτων, τό κράτημα εἶναι τό βασικό μέτρο κατατομῆς τῶν ποδῶν καί γενικά τῶν μερῶν τοῦ μαθήματος. Στό τέλος κάθε στίχου τοῦ λειτουργικοῦ κειμένου ἔπεται τό κράτημα, ὡς ἐπισφράγισμα τῆς ὅλης μελοποιητικῆς πορείας του. Μετά τήν τελική κατάληξη τῆς τελευταίας μελωδικῆς ἀνάπτυξης τοῦ στίχου ἄρχεται τό κράτημα, τό ὁποῖο δέν εἶναι τίποτα ἄλλο παρά ἔντεχνη ἐπιβεβαίωση τῆς προηγηθείσης μελωδικῆς γραμμῆς καί ἐπισφράγιση τοῦ στίχου ὡς μέρους τοῦ συνόλου τοῦ ἀπολυτικίου.

Στήν ἀρχή τῶν κρατημάτων παρασημειώνεται ἡ σύντομη χρονική ἀγωγή, ταχύτερη σέ σχέση μέ τό προηγούμενο κείμενο πού ἔχει μελισματικό περιεχόμενο. Ὁ Νικόλαος δέν παραλείπει ποτέ τό σύμβολο τῆς σύντομης χρονικῆς ἀγωγῆς πού

συνδυάζεται με τήν άδρή, στιβαρή, ήγεμονική, εύγλωττη, ρυθμική και καθαρή από περίτεχνες φόρμες σύνθεση.

Χαρακτηριστικό τής σύνθεσης τών κρατημάτων αποτελεί ή ύπαρξη *μελικών ένοτήτων*. Όπως έντός του κυρίως μουσικού κειμένου τών απολυτικών υπάρχουν *μελωδικές αναπτύξεις*, όμοίως και στά κρατήματα διακρίνουμε *μελικές ένότητες* τών κρατημάτων, οί όποιες διακατέχονται από συγκεκριμένη λογική στην εξέλιξη του μέλους τους. Οί διαπιστώσεις από τή συγκριτική μελέτη δύνανται νά συνοψισθούν στά κάτωθι σημεία:

1. Έχοντας ύπ' όψιν τή μορφή τών απολυτικών, πού εκθέσαμε άνωτέρω, παρατηρούμε ότι τό κράτημα χωρίζεται σέ δύο *μελικές ένότητες*. Η πρώτη μελική ένότητα άρχεται μέ τήν αναδίπλωση του τελικού φωνήεντος τής τελευταίας λέξης του στίχου σέ συνδυασμό μέ τό σύμφωνο τ ή τά γορδικά και (τετε, τοτο, τιτι, α-ε α). Η δεύτερη μελική ένότητα αναπτύσσεται στις συλλαβές *Ερριρεμ* ή *Τερριρεμ*. Υπάρχουν, όμως και στίχοι, τό κράτημά τών όποιών από τήν άρχή έως τό τέλος παραμένει στις άσημες συλλαβές *τετε* έδώ οί μελικές ένότητες διακρίνονται από τήν πορεία του μέλους¹⁰¹⁷. Η διάκριση, λοιπόν, τών άσημων συλλαβών του κρατήματος οδηγεί στο διαχωρισμό μελικών ένοτήτων έντός αυτού.

2. Είναι φανερό ότι υπάρχει μελωδική σχέση μεταξύ τών ένοτήτων ή εξέλιξη του μέλους σέ κάθε ένότητα δέν είναι άυτονομημένη από τήν όλη σύνθεση. Η πρώτη μελωδική ένότητα συνήθως αποτελεί προετοιμασία για τή δεύτερη, όταν κινείται στή χαμηλότονη περιοχή του ήχου σέ αντίθεση μέ τή δεύτερη πού κινείται στήν ύψηλότονη, όπως στις περιπτώσεις στίχων του Άγια. Άλλοτε, όμως, παρατηρούμε ότι φόρμες μελοποίησης τής μιās ένότητας επαναλαμβάνονται στήν άλλη. Η συχνότερη φόρμα μελοποίησης πού άπαντάται και στις δύο ένότητες είναι ή κυκλοτερής - σπειροειδής άνοδος και κατόπιν κάθοδος τής μελωδίας μέ κατάληξη στή βάση του ήχου. Η μελωδία, δηλαδή, κινείται και στις δύο ένότητες άνοδικά και καθοδικά, μέ διαφορετικά, βέβαια, σχήματα κάθε φορά, ούτως ώστε νά διασφαλίζεται ή πρωτοτυπία τής σύνθεσης και νά άποφεύγεται ή επανάληψη.

Προηγουμένως μιλήσαμε για τή χρήση μελωδικών σχημάτων έντός τών ένοτήτων. Χαρακτηριστικό τής σύνθεσης τών κρατημάτων αποτελεί ή χρήση διαφόρων σχημάτων πού δημιουργούν τήν πλοκή του μέλους και διανθίζουν τήν όλη σύνθεση. Ως επί τό πλείστον κυριαρχεί τό σχήμα τής *παλιλλογίας*, τό ρυθμικό, δηλαδή, επαναλαμβανόμενο σχήμα μελωδίας πού οδηγεί τή φωνή από κάτω προς τά πάνω ή τό αντίστροφο, από πάνω προς τά κάτω¹⁰¹⁸. Η *παλιλλογία* αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό τής σύνθεσης του Νικολάου.

Η *παλιλλογία* στο Νικόλαο βρίσκεται σέ πολλές μορφές, μερικές από τίς όποιες καταγράφονται κατωτέρω στους πίνακες. Εκτός από τήν *παλιλλογία*, ο Νικόλαος χρησιμοποιεί και άλλα μουσικά σχήματα, όπως τήν *πλοκή*, τήν *πεττεία*

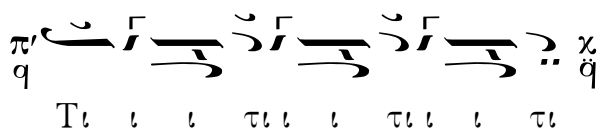
¹⁰¹⁷ Πρόκειται για τους στίχους: *Έν Ιορδάνη βαπτιζομένου σου Κύριε. Τετε* (Δοχ. 467, σ. 312): *Όθεν και ήμεις ως οί παίδες. Τετε* (Δοχ. 467, σ. 340): *Τά τής νίκης σύμβολα φέροντες. Τετε* (Δοχ. 467, σ. 342): *Σοί τῷ νικητῇ του θανάτου βοῶμεν. Τετε* (Δοχ. 467, σ. 344).

¹⁰¹⁸ Σύμφωνα μέ τόν όρισμό του Χρύσανθου *Είναι δέ Παλιλλογία μέν τό νά ποιῶμεν τήν ανάβασιν, ή κατάβασιν τής μελωδίας διά τής αὐτῆς θέσεως* (Χρύσανθος, *Θεωρητικόν*, § 419, σ. 187).

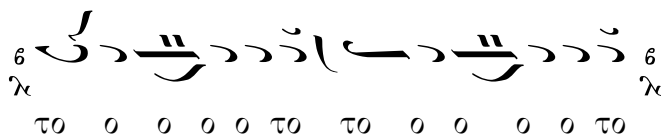
καί τήν τονή, στά ὁποῖα ἔχει ἀναφερθεῖ ὁ Χρῦσανθος ὁ ἐκ Μαδύτων¹⁰¹⁹. Ἀπό τή μελέτη τῶν κρατημάτων διαπιστώσαμε ὅτι πολλές φορές τά ἀπλά σχήματα συμπλέκονται καί δημιουργοῦν νέα σύνθετα, ὅπως ἐπάλληλα, σπειροειδῆ ἢ ἀντιφωνικά. Ἐπειδὴ δέν εἶναι δυνατόν νά ἐξαντλήσουμε στήν παροῦσα μελέτη ὅλο τό θέμα τῶν συνθετικῶν σχημάτων, θά παραθέσουμε μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα:

1) Παλιλλογία.

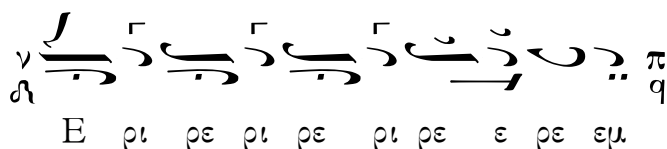
α) Ἀπολυτίκιο Χριστουγέννων, στίχος Α' ἤχου *Κύριε δόξα σοι*. Κράτημα: Δοχ. 467, σ. 309.

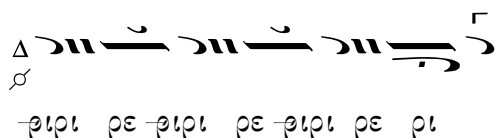
β) Ἀπολυτίκιο Χριστουγέννων, στίχος Λεγέτου *Ἡ γέννησίς σου Χριστέ ὁ Θεός ἡμῶν*. Κράτημα: Δοχ. 467, σ. 282.

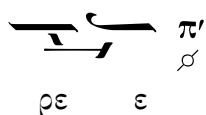
γ) Ἀπολυτίκιο Ἀναλήψεως, στίχος Γ' ἤχου *Χριστέ ὁ Θεός ἡμῶν*. Κράτημα: Δοχ. 467, σ. 356.

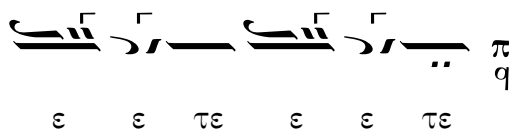
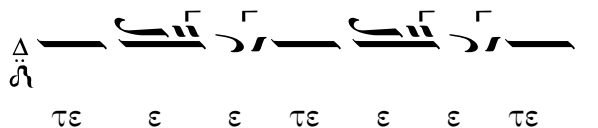
δ) Ἀπολυτίκιο Μεταμορφώσεως, στίχος Πλαγίου Β' *Φωτοδότα δόξα σοι*. Κράτημα: Δοχ. 467, σ. 388.

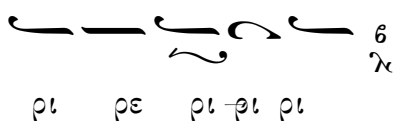
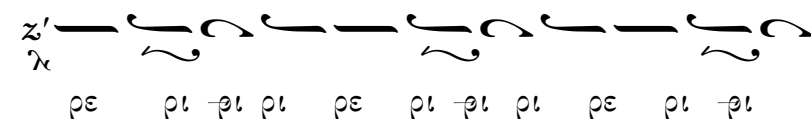
¹⁰¹⁹ Γιά τήν ἔννοια τῆς *Πλοκῆς* ὁ Χρῦσανθος ἀναφέρει: *Πλοκή* δέ εἶναι ἐκεῖνη ἥτις ρίπτει ἕναν ἕνα φθόγγον διὰ διαστημάτων ὑπερβατῶν δύο ἢ καί περισσοτέρων, προτάττουσα τούτων ἢ τὰ βαρέα, ἢ τὰ ὀξύτερα. Παράδειγμα δέ τῆς πλοκῆς ἔχεις τήν ἐπὶ τὸ ὑπερβατὸν παραλλαγήν (Χρῦσανθος, *Θεωρητικόν*, § 392, σ. 175). Περὶ τῆς *Πεττείας*. *Πεττεία* δέ εἶναι ἡ πληξίς ἥτις γίνεται πολλάκις εἰς ἕνα τόνον (Χρῦσανθος, *Θεωρητικόν*, § 394, σ. 176 μετὰ μουσικοῦ παραδείγματος). Τέλος, ὁ Χρῦσανθος δίνει τὸν ὅρισμό τῆς *Τονῆς*. *Τονή* εἶναι ἡ διαρκοῦσα ἐπιμονή περισσότερον ἀπὸ τὸν ἕνα χρόνον, καὶ γίνεται εἰς μίαν προφορὰν φωνῆς, ἥγουν ἐπάνω εἰς ἕνα τόνον δι' ἐνός φθόγγου (Χρῦσανθος, *Θεωρητικόν*, § 394, σ. 176).

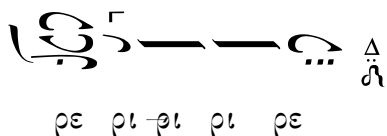
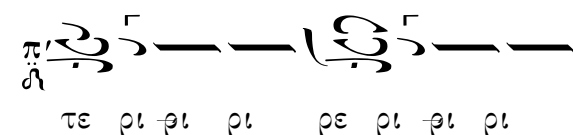
ε) Ἀπολυτίκιο Χριστουγέννων, στίχος πλαγίου Α' Ἐν αὐτῇ γὰρ οἱ τοῖς ἄστροις λατρεύοντες. Κράτημα: Δοχ. 467, σ. 293.

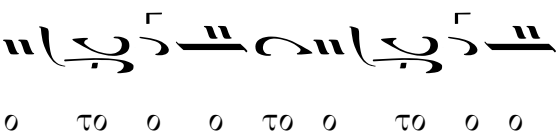
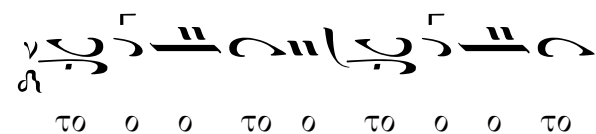
στ) Ἀπολυτίκιο Χριστουγέννων, στίχος Λεγέτου Ἡ γέννησίς σου Χριστέ ὁ Θεός ἡμῶν. Κράτημα: Δοχ. 467, σ. 283.

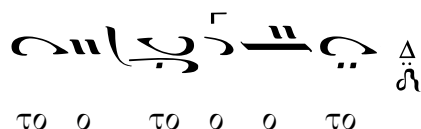

ζ) Ἀπολυτίκιο Θεοφανείων, στίχος Ἁγία Ἀγαπητόν σε Υἱὸν ὀνομάζουσα. Κράτημα: Δοχ. 467, σ. 323.

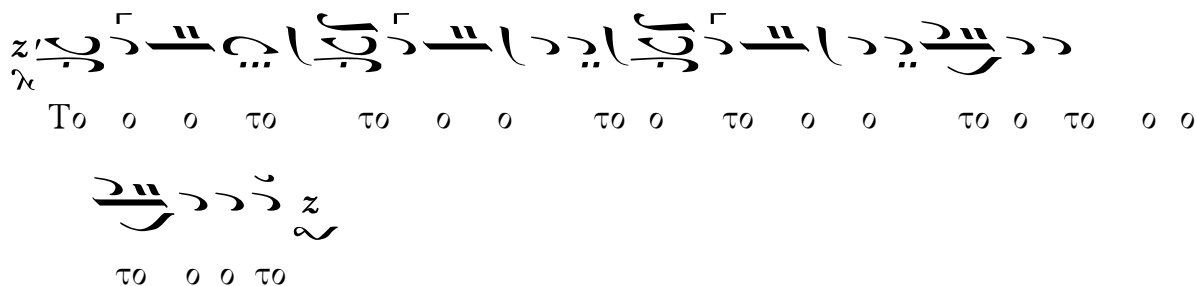

η) Ἀπολυτίκιο Μεταμορφώσεως, στίχος πλαγίου Δ' Χριστέ ὁ Θεός. Κράτημα: Δοχ. 467, σ. 373.

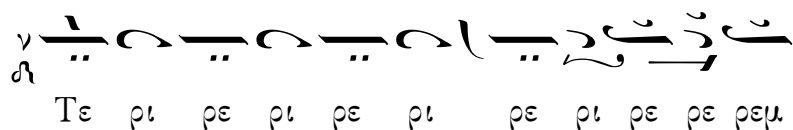

9) Απολυτίκιο Θεοφανείων, στίχος Βαρέος Ὁ ἐπιφανείς Χριστέ ὁ Θεός.
Κράτημα: Δοχ. 467, σ. 331. (Διπλό παλιλλογικό).

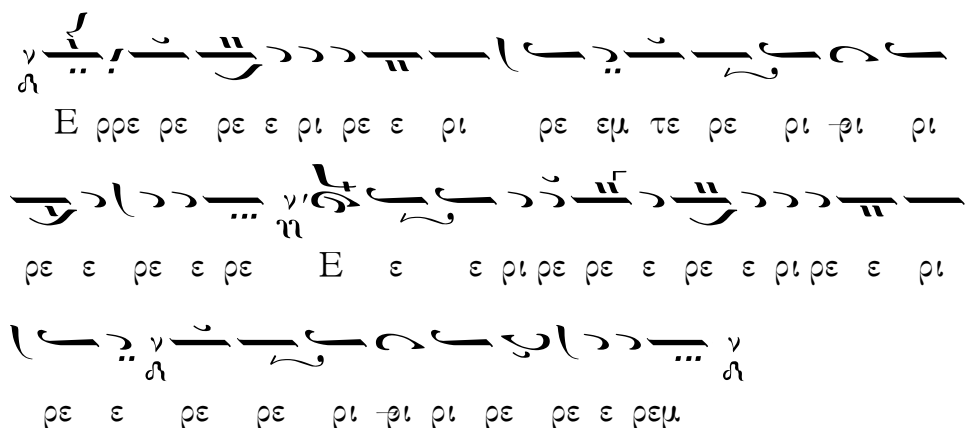

2) Πλοκή μετά Τονῆς.

Απολυτίκιο Θεοφανείων, στίχος Α' ἤχου Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου σου Κύριε.
Κράτημα: Δοχ. 467, σ. 314.

3) Ἀντιφωνικό
Απολυτίκιο Χριστουγέννων, στίχος πλαγίου Δ' Καὶ σὲ γινώσκειν ἐξ ὕψους
Ἀνατολήν. Κράτημα: Δοχ. 467, σ. 307.

4) Σπειροειδές παλιλλογικό μέ κίνηση καθοδική - ἀνοδική - καθοδική.

Ἀπολυτίκιο Μεταμορφώσεως, στίχος Λεγέτου *Καθὼς ἠδύναντο*. Κράτημα: Δοχ. 467, σ. 378.

Ε ε ε ρι ρεμ τε ε ε ρι ρεμ τε ρε ε ρι ρι ρι ρεμ τε ρε
 ε ρι ρι ρι ρεμ τε ε ρι ρε ε ρι ρε ε ρι ρε εμ τε
 ρε ε ρε ρι ρι ρι ρε ε ε ρεμ τε ε ρι ρι ρε ε
 ε ρεμ τε ε ε ε εμ

Ἀπό τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα περί κρατημάτων ἐντός τῶν ἀπολυτικίων τοῦ Νικολάου συμπεραίνουμε ὅτι πρόκειται περί πολυποίκιλων συνθέσεων μέ μεγάλο μουσικολογικό ἐνδιαφέρον. Ἡ ἐκτέλεσή τους ἀπαιτεῖ συγκροτημένο ρυθμό, ἱκανά φωνητικά προσόντα λόγω τῆς μεγάλης ἐκτάσεώς τους καί γνώση τῶν ρυθμικῶν σχημάτων πού ξεδιπλώνονται ἐντός τοῦ κειμένου.

Ἐνα σημεῖο περί κρατημάτων εἶναι καί οἱ λεγόμενες μεταβατικές φράσεις ἀπό τόν ἕνα πόδα στόν ἄλλο. Ὁ συνδετικός κρίκος μεταξύ τῶν ποδῶν εἶναι τὰ κρατήματα· ἐπομένως στό τέλος αὐτῶν βρίσκεται μικρή μουσική φράση πού ὁμαλοποιεῖ τή μετάβαση ἀπό τόν ἕνα ἥχο στόν ἄλλο. Συνήθως οἱ φράσεις αὐτές δέν ξεπερνοῦν τή μία γραμμή μουσικοῦ κειμένου. Οἱ ὁμόηχες φράσεις ἀκολουθοῦν τό ἴδιο μουσικό σχεδιάσμα.

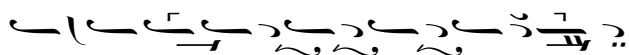
Ἐνα ἄλλο σημεῖο εἶναι ἡ ἑκταση πού καταλαμβάνουν τὰ κρατήματα στό συνολικό κείμενο τῶν ἀπολυτικίων. Στά ἀπολυτίκια τῶν Χριστουγέννων καί Θεοφανείων τό κράτημα καταλαμβάνει τὰ 2/3 τῆς σύνθεσης σέ κάθε πόδα. Στά ὑπόλοιπα ἀπολυτίκια τῶν Βαΐων, τῆς Ἀναλήψεως καί τῆς Μεταμορφώσεως ἡ ἀναλογία μεταξύ κρατήματος καί κειμένου κυμαίνεται στό ἕνα πρὸς ἕνα. Οἱ ἀναλογίες δείχνουν τήν προσπάθεια τοῦ Νικολάου νά τηρήσει τό μέτρο καί τήν ἰσορροπία στίς συνθέσεις του.

3) Τό τέλος τῶν Ἀπολυτικίων.

Ἐχουμε ἀναφέρει στήν πρῆφ 1.1 ὅτι στό τέλος τοῦ κρατήματος τοῦ τελευταίου στίχου ἐπαναλαμβάνεται σέ συντομότερη φόρμα ὁ τελευταῖος στίχος, τονισμένος στόν ἥχο ἀπό τόν ὁποῖο ξεκίνησε τό μάθημα. Ἔτσι, ὁλοκληρώνεται ἡ σύνθεση καί ὁ κύκλος τῆς ὀκταηχίας. Ἡ τελική περίοδος θεωρεῖται μέρος τοῦ τελευταίου κρατήματος. Μετά ἀπό μία μεταβατική φράση στόν ἥχο πού εἶναι

τονισμένο τό ἐκάστοτε ἀπολυτίκιο ἀναπτύσσεται μιά σύντομη καταληκτική μουσική περίοδος πού ὁδηγεῖ στό τέλος τῆς σύνθεσης. Στόν λέγετο (ἀπολυτίκια Χριστουγέννων καί Ἀναλήψεως), καί στό Βαρύ (ἀπολυτίκιο τῆς Μεταμορφώσεως) ὁ Νικόλαος ἀκολουθεῖ τό βασικό χρώμα τοῦ ἤχου, ἐνῶ παρατηρεῖται ἐπανάληψη προεκτεθέντων στόν οἰκείο στίχο μοτίβων, βραχέων πάντως καί δηλωτικῶν τῆς ὁλοκλήρωσης τοῦ μαθήματος. Ἡ τελική κατάληξη τοῦ μαθήματος πραγματοποιεῖται μέ τή γνωστή καταληκτική φράση:

Στόν Α΄ ἤχο (ἀπολυτίκια Θεοφανείων καί Βαΐων) δέν ἰσχύει ἡ παραπάνω παρατήρηση σχετικά μέ τήν καταληκτική φράση. Στό ἀπολυτίκιο τῶν Θεοφανείων τό μέλος καταλήγει στή βάση Πα μετά ἀπό σύντομη στάση στόν τετράφωνο Α΄ ἤχο ἐκ τοῦ Κε, ἐνῶ στό ἀπολυτίκιο τῶν Βαΐων ἀνατρέπεται ἡ προαναφερθεῖσα μορφή τῶν μαθημάτων ἀπολυτικίων πού ἔχει σχέση μέ τήν κατάληξή τους. Θά περιμέναμε νά καταλήξει στόν Α΄ ἤχο. Κάτι τέτοιο δέν συμβαίνει· ἀντιθέτως καταλήγει στόν χρωματικό τέταρτο πού εἰσάγεται μέ μεταβολή γένους ἀπό τό κράτημα τοῦ πλαγίου Δ΄ (τελευταίου στίχου τοῦ ἀπολυτικίου)· δέν γίνεται κατάληξη. Ἡ ἐξήγηση εἶναι προφανής, ἂν δοῦμε ὅτι μετά τό ἀπολυτίκιο τῆς ἑορτῆς ἔπεται τό δεύτερο ἀπολυτίκιο τῆς ἡμέρας *Συνταφέντες Σοι διὰ τοῦ βαπτίσματος* σέ χρωματικό τέταρτο ἤχο. Ἡ κατάληξη πραγματοποιεῖται στό δεύτερο ἀπολυτίκιο.

4) Ἄλλες παρατηρήσεις.

Πολλά ἔχουν ἐκτεθεῖ στά προηγούμενα γιά τή δομή τῶν ὀκτάηχων μαθημάτων ἀπολυτικίων. Ἀπομένουν μονάχα μερικές παρατηρήσεις σχετικά μέ τή χειρόγραφη παράδοση καί τή φωνητική τους ἑκταση.

Ὅταν ἐπισημαίναμε τούς κώδικες, εἶδαμε ὅτι τά ὀκτάηχα ἀντιγράφηκαν ἀπό τό Νικόλαο, ἀλλά καί ἀπό ἄλλους γραφεῖς, σύγχρονους ἢ μεταγενέστερους τοῦ μελουργοῦ. Ἀπό τήν ἐξέταση διαπιστώσαμε ὅτι ὅσον ἀφορᾷ τίς ἀντιγραφές τοῦ ἴδιου τοῦ Νικολάου, ὁ τελευταῖος ἐπιμένει σέ ἓνα ἐνιαῖο κείμενο πού ἀντιγράφει πιστά καί βρῖσκουμε αὐτούσιο ἢ μέ ἐλάχιστες διαφορές ἡσσανος σημασίας στούς διάφορους κώδικες. Τέτοιες διαφορές εἶναι ἡ τοποθέτηση ἢ μή τῆς μαρτυρίας στό τέλος κάποιας μουσικῆς περιόδου ἢ, ἡ τοποθέτηση φθορᾶς καί λύση αὐτῆς σέ σημεῖο πού, ὅπωςδήποτε, δέν ἐπηρεάζει τή μουσική ὁμοιομορφία τῶν συνθέσεων. Σέ ἓνα μονάχα σημεῖο, στό ἀπολυτίκιο τῶν Χριστουγέννων (στίχος Πλαγίου Β΄ *Υπὸ ἀστέρος ἐδιδάσκοντο*), στή φράση *ἐδιδάσκοντο* ἡ διαφορετική κάθε φορά τοποθέτηση τῶν φθορῶν ὁδηγεῖ σέ διαφορετική μουσική φράση. Γιά τή συγκεκριμένη φράση, ὑπάρχουν διαφορές ἀκόμα καί στά αὐτόγραφα τοῦ Νικολάου, ἐνῶ στόν Δοχ. 404 (ἕτερος γραφέας) λείπει ὁλόκληρη ἡ ἐπίμαχη φράση. Ὁ Καρακ. 240 (γραφέας ὁ Νικόλαος) περιέχει τήν ἀκριβέστερη διατύπωση ἔναντι τῶν ὑπολοίπων κωδίκων¹⁰²⁰.

¹⁰²⁰ Ἡ φράση *ἐδιδάσκοντο* στούς κώδικες:

Όσον αφορά τή χειρόγραφη παράδοση τῶν συνθέσεων ἀπό ἄλλους γραφεῖς, ὑπάρχουν βασικές διαφοροποιήσεις ἀπό τό ἀρχικό κείμενο πού φτάνουν μέχρι καί τή σύντμηση τῶν ἀπολυτικίων, μέ σκοπό τήν ἀπλούστευσή τους ἢ τή συντόμευσή τους. Παράδειγμα ὁ κώδικας Δοχ. 404: περιέχει συντμήσεις τόσο στό κείμενο, ὅσο καί στά κρατήματα. Ὡστόσο, στόν κώδ. Σκ. Ἀγ. Ἄννης 108 οἱ συντμήσεις περιορίζονται στίς καταλήξεις τοῦ λειτουργικοῦ κειμένου καί κατά κύριο λόγο στά κρατήματα πού σμικρύνονται μέχρι καί τό μισό τῆς ἑκτασῆς τους.

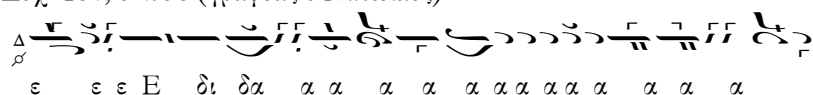
Ὁ Νικόλαος, τέλος, παραμένει μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἐκκλησιαστικῆς μελοποιΐας χρησιμοποιώντας τό σύστημα τοῦ δῖς διαπασῶν (δι - Δι'), χωρίς νά τό ὑπερβαίνει.

6. Μάθημα στον Άγιο Παῦλο τόν Άγιορείτη.

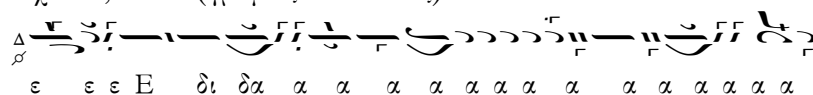
Τό μάθημα αποτελεί ένιαία σύνθεση μέ κύριο χαρακτηριστικό τίς ένότητες πού προσδιορίζονται από τήν έναλλαγή τής χαμηλής τονικής περιοχής του ήχου μέ τήν ύψηλή, σέ συνδυασμό μέ τήν έντεχνη έναλλαγή μεταξύ του διατονικού καί χρωματικού γένους.

1) Είσαγωγή.

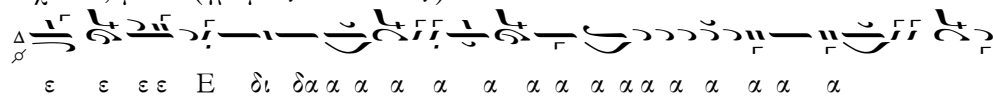
Δοχ. 467, σ. 296 (γραφέας ὁ Νικόλαος):

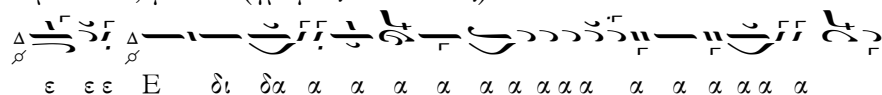
Δογ. 468, σ. 639 (γραφέας ὁ Νικόλαος):

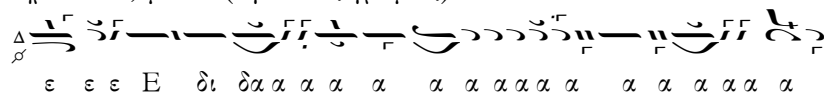
Δοχ. 471, φ. 69r (γραφέας ὁ Νικόλαος):

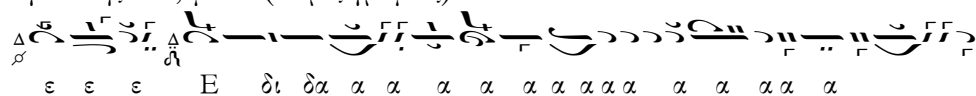
Καρακ. 240, φ. 190v (γραφέας ὁ Νικόλαος):

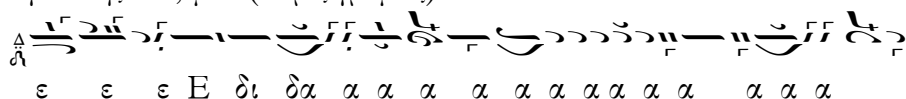
Εηροπ. 310, φ. 665 (ἄγνωστος γραφέας):

Αγ. Άννης 108, φ. 24r (ἕτερος γραφέας):

Αγ. Άννης 382, φ. 6r (ἕτερος γραφέας):

πρώτου, τοῦ λεγέτου καί τοῦ Ἁγία στή διατονική ἔξαρση τοῦ τετραφώνου Ἁγία στίς λέξεις *τοῖς σέ τιμῶσι*. Τό μέλος, ἀφοῦ κάνει τόν κύκλο τῶν γενῶν, ἀναπαύεται στό μελιχρό ἡχοχρῶμα τοῦ πλαγίου πρώτου καί καταλήγει στή βάση Νη, γιά νά ἀρχίσει τό ἐκτενές κράτημα. Ἡ μελική πορεία τῆς ἐνότητας εἶναι ἡ παρακάτω: ἰσάριθμος ἐγένου (σκληρό χρῶμα στό ὑψηλό τετράχορδο) μεθ' οὗ ὑπέρ τῆς ποιμένης (αεαες – λέγετος) τῆς σέ τιμώσης (τετραφωνῶν Ἁγία - Ἁγία) Θεῷ πρέσβευε (αεαες – πλάγιος τοῦ Δ').

ii. Κράτημα.

Τό κράτημα τοῦ μαθήματος χωρίζεται σέ δύο ἐνότητες. Ἡ πρώτη ἐνότητα ἀρχίζει μέ τήν ἀναδίπλωση τοῦ τελευταίου φωνήεντος τοῦ λειτουργικοῦ κειμένου *ἔψιλον* (ε) σέ συνδυασμό μέ τό σύμφωνο *ταυ* (τ) δημιουργώντας τίς ᾄσήμες συλλαβές *τετε*, ἐνῶ ἡ δεύτερη ἄρχεται μέ τίς ᾄσήμες συλλαβές *ερριρε*. Καί οἱ δύο ἐνότητες ἀποτελοῦνται ἀπό δύο μελωδικές περιόδους. Ἡ πρώτη χρησιμεύει ὡς εἰσαγωγή, ἐνῶ ἡ δεύτερη ἀποτελεῖ τήν πλήρη ἀνάπτυξη τοῦ κρατήματος. Τό κράτημα χαρακτηρίζεται ἀπό τίς ἰσορροπες χρωματικές ἐξάρσεις. Ἄς δοῦμε ἀναλυτικά τή μελική – τονική πορεία τῆς κάθε ἐνότητας.

1^η ἐνότητα:

Τό μέλος ἐνδιατρίβει κατ' ἀρχάς στή μεσαία τονική περιοχή καί καταλήγει στή βάση Νη. Εἶναι μία εἰσαγωγική περίοδος πρὶν τήν ἀνοδο στήν ὑψηλότονη περιοχή. Ἡ δεύτερη περίοδος τοποθετεῖται στήν ὑψηλή τονική περιοχή μέ χαρακτηριστικό τό μαλακό χρῶμα. Μετά τό μέλος ἐπιστρέφει στή βάση Νη. Ἰδού καί ἡ τονική πορεία τῆς ἐνότητας: χαμηλή διατονική τονική περιοχή → μεσαία διατονική τονική περιοχή → ὑψηλή διατονική τονική περιοχή → ὑψηλή χρωματική τονική περιοχή → χαμηλή διατονική τονική περιοχή → βάση Νη.

2^η ἐνότητα:

Ἡ εἰσαγωγική περίοδος χαρακτηρίζεται ἀπό τή μακροσκελῆ συνομιλία στή χαμηλή καί μεσαία περιοχή τοῦ ἤχου μέ ἐναλλαγές σκληροῦ διατονικοῦ καί σκληροῦ χρωματικοῦ γένους. Ἡ ἥπια μεταβατική φράση τοῦ ἀνδρικοῦ Γ' ἤχου ὁδηγεῖ στή χρωματική ἔνταση τῆς ὑψηλότονης σκληρῆς χρωματικῆς περιόδου πού κοσμεῖται μέ ἀλλεπάλληλα παλιλλογικά καί ἀντιφωνικά σχήματα, γιά νά καταλήξει στή βάση Νη. Ἡ τονική πορεία τῆς ἐνότητας σχηματικά εἶναι ἡ ἑξῆς: χαμηλή διατονική τονική περιοχή → μεσαία σκληρή διατονική τονική περιοχή → μεσαία σκληρή χρωματική τονική περιοχή → ὑψηλή τονική χρωματική περιοχή → ὑψηλή διατονική τονική περιοχή → χαμηλή διατονική τονική περιοχή → βάση Νη.

Τό κράτημα, ὡς σύνθεση, χαρακτηρίζεται ἀπό τήν πολλαπλή χρήση συνθετικῶν σχημάτων, ὅπως φαίνεται παρακάτω:

α) Παλιλλογία:

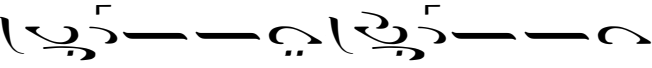
Γρηγ. 18, σ. 668

^ν
^Δ

 τε   τε ε   τε   τε ε

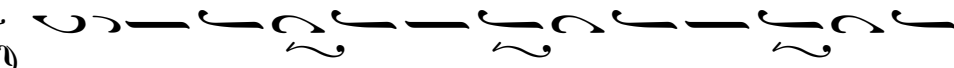
Γρηγ. 18, σ. 669

^ν
^Δ

 τε   ε   ε   τε   ε   ε   τε   ε

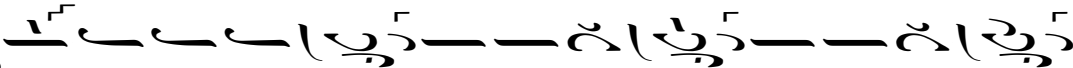
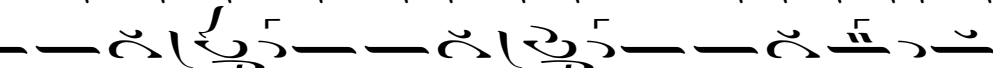
Γρηγ. 18, σ. 671

^Δ
^Δ

 τε ρι - ρι ρι ρε   τε ρι - ρι ρι ρε

Γρηγ. 18, σ. 671

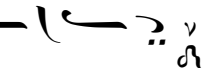
^Γ
^(Υ)

 ρε ε ε ρι - ρι ρι ρε - ρι ρι ρι ρε ρι - ρι ρι

Γρηγ. 18, σ. 674

^Δ

 τε ρε ρε ρι ρε ρι - ρι ρι ρε τε ρι - ρι ρι ρεμ ρε ρι

 - ρι ρι ρεμ τε ρι - ρι ρι ρεμ τε ρι - ρι ρι ρε ρε ε ρε

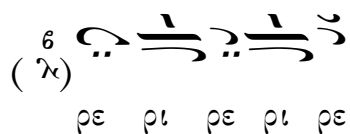
2) Σπειροειδές παλλιλογικό:

Γρηγ. 18, σ. 668

^ν
^Δ

 Τε ε ε   τε ε ε   τε τε   τε ε   τε ε ε   τε τε ε τε   τε ε   τε

 τε ε τε   τε ε τε   τε ε   τε   τε ε   τε τε   τε ε ε τε ε

 ε   τε ε

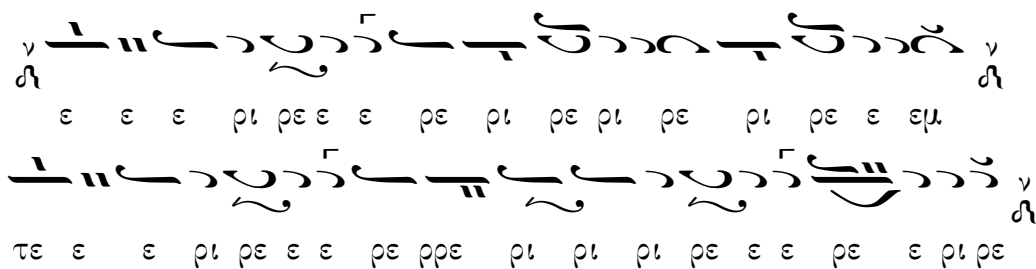
3) Πλοκή μετά τονῆς:

Γρηγ. 18, σ. 672

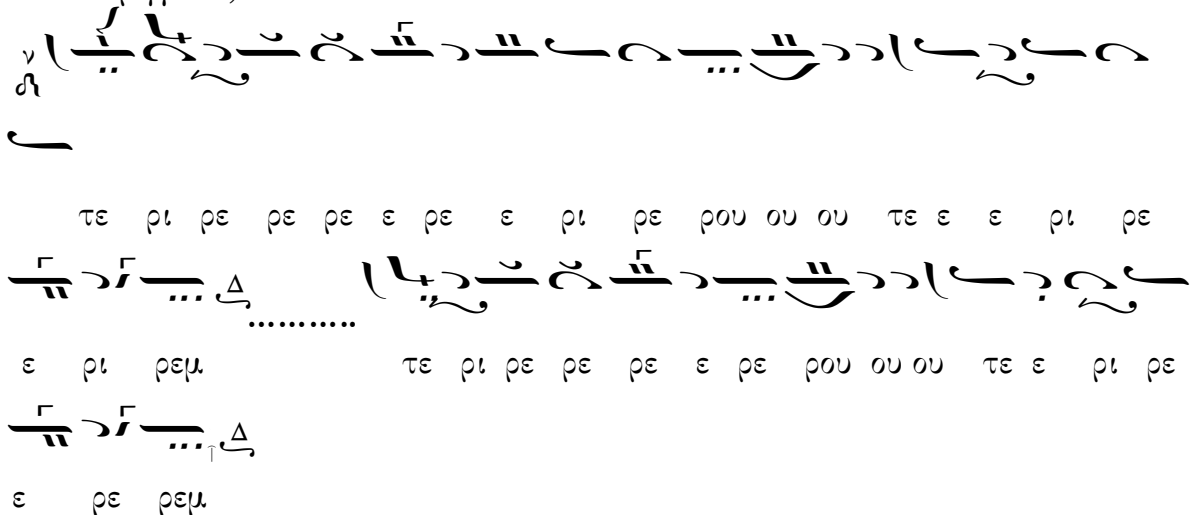
4) Ἀντιστοιχία μελικῆς ἀνάπτυξης με παρηλλαγμένες μελωδικές θέσεις:

Γρηγ. 18, σσ. 670 – 671

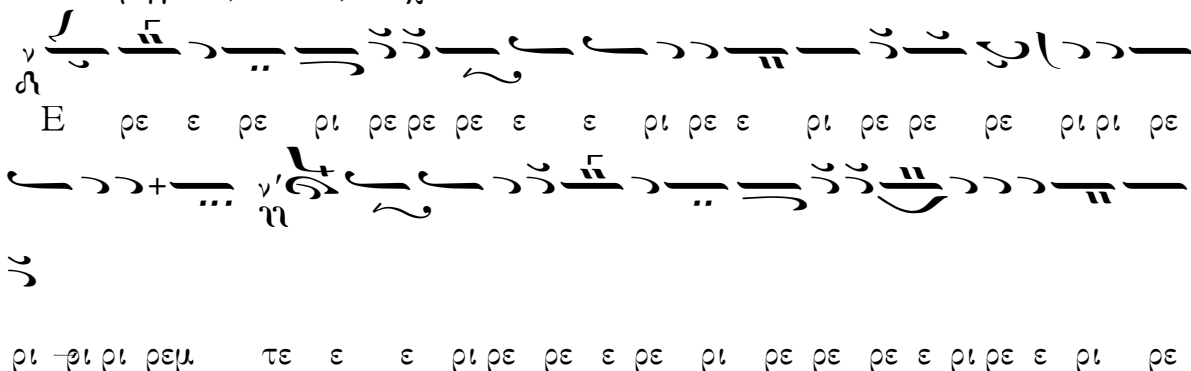

5) Ἀντιφωνικό:

Γρηγ. 18, σ. 673

Γρηγ. 18, σ. 674, στίχ. 6 – 10

Όσον αφορά τά απολυτίκια, έχουμε επισημάνει ότι η ιδέα του οκτάηχου μαθήματος δέν αποτελεί έφεύρημα του ΙΘ' αϊ.¹⁰²³ Οί μορφολογικές όμοιότητες μᾶς οδηγούν στό συμπέρασμα ότι οί συνθέσεις του Νικολάου αποτελούν γεραρούς κρίκους στην άλυσίδα τῆς οκτάηχης δημιουργίας. Ο Νικόλαος, βεβαίως, δέν είναι ό μοναδικός δημιουργός οκτάηχων συνθέσεων καί μάλιστα απολυτικίων. Είναι γνωστή η σύνθεση *Ρόδον τό άμάραντον* του Χουρμουζίου Χαρτοφύλακα¹⁰²⁴ (παραγωγή τῆς ίδιας περιόδου). Ο τελευταίος, επίσης, έμέλισε οκτάηχα απολυτίκια¹⁰²⁵, όπως καί ό μαθητής του Ίωάσαφ Διονυσιάτης¹⁰²⁶. Ωστόσο, οί συνθέσεις του Νικολάου διαφοροποιούνται από τίς οκτάηχες παραγωγές τῆς ίδιας περιόδου καί κατέχουν πρωτοτυπία καί μοναδικότητα, καθώς η εξέλιξη τῆς διαδοχῆς τῶν ἡχων στό Νικόλαο άρχεται από τόν άρκτικό ἦχο του τροπαρίου καί όχι από τόν Α' ἦχο, όπως συμβαίνει στους άλλους μελουργούς. Η χρήση, πάντως, τῶν απολυτικίων *εἰς τήν άρτοκλασίαν*, όπως μᾶς πληροφορούν τά σημειώματα τῶν τίτλων καί οί πολλές δάνειες φράσεις από τό *Θεοτόκε Παρθένε* του Πέτρου Μπερεκέτη, δείχνουν ότι η τελευταία άριστουργηματική σύνθεση αποτέλεσε τό βασικό πρότυπο μελοποίησης καί δημιουργίας τόσο του Νικολάου όσο καί τῶν άλλων συγχρόνων του μελουργῶν.

Τά οκτάηχα απολυτίκια είναι μεταγενέστερες δημιουργίες¹⁰²⁷ πού περιέχουν ανεξίτηλη τή συνθετική σφραγίδα του Νικολάου, καθόσον τό μέλος είναι πιό αναλυτικό, μέ τονικές καί ἡχοχρωματικές εξάρσεις. Πέρα όμως από τά

γνωστών μουσικῶν φράσεων κατά τό «ῥφος» του Νικολάου, μᾶς δυσκολεύει νά δεχτούμε τό Νικόλαο ως μελουργό τους. Επίσης, ό διαφορετικός μορφολογικός τύπος τῶν παραπάνω μαθημάτων μπορεί νά θεωρηθεῖ ένα στοιχείο, ένδεικτικό τῆς διαφορετικῆς ταυτότητας του μελουργοῦ.

¹⁰²³ Έχουμε δεῖ ότι παλαιότερες μουσικές δημιουργίες, όπως η *Τιμιωτέρα* του Κωνσταντίνου του έξ Αγγιλάου (τέλος ΙΣΤ' αἰ.), ή *Τιμιωτέρα* του Δαμιανού μοναχού του Βατοπαιδινού (άκμή περ. 1670 – 1700), τό *Ψάλλοντές σου τόν τόκον καί τό Θεοτόκε Παρθένε* του Πέτρου Μπερεκέτη (άκμή 1680 – 1710/1715), είναι βασισμένες στην οκτάηχη διατύπωση καί έχουν έξωτερικές όμοιότητες μέ τά οκτάηχα απολυτίκια: α) η οκτάηχη δομή, β) ό τρόπος σύνδεσης τῶν κρατημάτων μέ τό κείμενο (μέ αναδίπλωση του τελικοῦ φωνήεντος τῆς τελευταίας συλλαβῆς), καί γ) η μετάβαση από τόν έναν ἦχο στόν άλλο (όμαλή μετάβαση από τό τέλος του κρατήματος στην τονική του επόμενου ἡχου), Χατζηγιακουμής, *Μνημεία οκτάηχα Ι*, (στό βιβλίδιο πού συνοδεύει τόν ψηφιακό δίσκο), σσ. 26-27.

¹⁰²⁴ Πρώτη δημοσίευση τῆς σύνδεσης στό *Ταμείον Άνθολογίας Χουρμουζίου Α'* 1824, σσ. 146 – 155.

¹⁰²⁵ Έχουν επισημανθεῖ τά παρακάτω οκτάηχα απολυτίκια, Διον. 806, σσ. 199 κ. έ. (γραφέας: Ίωάσαφ Διονυσιάτης): *Έντεῦθεν άρχονται τά απολυτίκια δεσποτικῶν καί θεομητορικῶν έορτῶν ψαλλόμενα δίχροα, ως τό Θεοτόκε Παρθένε· τό δέ παρόν ψάλλεται εἰς τό γενέσιον τῆς Θεοτόκου, Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, ἦχος Α' Η γέννησίς σου Θεοτόκε... Τῶν Χριστουγέννων Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, Η γέννησίς σου Χριστέ ό Θεός ἡμῶν*, Στάθης, *Χειρόγραφα Β'*, σ. 850.

¹⁰²⁶ Ο Ίωάσαφ Διονυσιάτης άνθολογεῖ τά απολυτίκια τῶν δεσποτικῶν έορτῶν στόν Διον. 824, σσ. 417 κ. έ.: *Απολυτίκια δεσποτικῶν έορτῶν ψαλλόμενα έν τῇ άρτοκλασίᾳ, αντί του Θεοτόκε Παρθένε, δίχροα. Μελισθέντα δέ παρ᾽ Ίωάσαφ Διονυσιάτου διδασκάλου*. Στόν ίδιο κώδικα καί στίς σσ. 490 κ. έ. καταγράφει τά απολυτίκια τῶν θεομητορικῶν έορτῶν: *Έτερα απολυτίκια οκτάηχα, ψαλλόμενα εἰς τās άρτοκλασίας θεοτοκίας*. Τό σύνολο τῶν συντεθέντων απολυτικίων φτάνει τόν αριθμό δώδεκα, Στάθης, *Χειρόγραφα Β'*, σσ. 865 – 866.

¹⁰²⁷ Άν άνατρέξουμε στίς άναγραφές τῶν συνθέσεων έντός τῶν κωδίκων, θά διαπιστώσουμε ότι: α) ό μελουργός αναφέρεται ως «Νικόλαος» καί όχι ως «Νικηφόρος», β) οί συνθέσεις δέν περιέχονται στους Χιλανδαρινούς κώδικες τῆς περιόδου 1835 – 1838 καί γ) αντιθέτως περιέχονται σε κώδικες πού γράφτηκαν κατά προσέγγιση τό 1840 κ. έ. (Δοχ. 467, Δοχ. 468, Καρακ. 240, Ξηροπ. 310, Δοχ. 404). Τά προαναφερθέντα στοιχεία μᾶς οδηγούν στην ὑστερη περίοδο συνθετικῆς δημιουργίας του Νικολάου, μετά τό 1838.

παραπάνω, τά απολυτίκια δείχνουν ότι ο Νικόλαος ἦταν δέκτης πολλαπλῶν μουσικῶν ἐρεθισμάτων, ὅπως φαίνεται, κυρίως στό κρατήματα: στό Ἀπολυτίκιο Θεοφανείων, στό κράτημα τοῦ στίχου τοῦ πλαγίου Α' *Ἐν αὐτῇ γὰρ οἱ τοῖς ἄστροις λατρεύοντες* (Δοχ. 467, σ. 293), χρησιμοποιεῖ φράση δανεισμένη ἀπό τό *Νιχαβέντ Πεστρέφ* τοῦ Πετράκη [Λαμπαδαρίου]¹⁰²⁸ · ἐπίσης, στό Ἀπολυτίκιο τῶν Θεοφανείων, στό κράτημα τοῦ στίχου τοῦ πλαγίου Β' *Ἐβεβαίου τοῦ Λόγου τὸ ἀσφαλές* (Δοχ. 467, σ. 329), ἀναπτύσσεται ὁλόκληρη περίοδος μακαμίου *Sed araban*. Τά ὀκτάηχα ἀπολυτίκια εἶναι οἱ συνθέσεις κατὰ τίς ὁποῖες ὁ Νικόλαος νιώθει περισσότερο ἐλεύθερος, ἀποκαλύπτοντας ἄλλες πτυχές τῆς μουσικῆς του προσωπικότητας πού δέν θά μπορούσαν νά ἐκτεθοῦν σέ ἓνα στιχηρό ἢ ἓνα μέλος τῆς Προηγιασμένης. Ἡ χρήση τους κατὰ τήν ἀγρυπνία καί τήν ἀρτοκλασία, ὅπου τά μέλη χαρακτηρίζονται ἀπό τή μελισματική τους ἀνάπτυξη, ἴσως νά ἔδωσε τήν ἐλευθερία στό Νικόλαο νά τά ἀποδώσει μέ ὕφος πιό ἔντεχνο καί ἐξωτερικώτερο. Ὅπωςδήποτε, παραμένουν συνθέσεις πού ἀπαιτοῦν ὑψηλές μουσικές γνώσεις καί ἀναπτυγμένα φωνητικά προσόντα.

¹⁰²⁸ Τό πεστρέφι τοῦ Πετράκη Λαμπαδαρίου δημοσιεύεται σέ δυτική γραφή (πεντάγραμμο) στό Τσιαμούλης - Ἐρευνίδης, *Συνδέτες*, σσ. 134 – 135· ἡ ἐπίμαχη φράση στή σ. 134 (Α' οἶκος, στ. 6). Γιά τόν Πέτρο Λαμπαδάριο ὡς συνθέτη ἐξωτερικῆς – κοσμικῆς μουσικῆς βλ. τό ἄρθρο τοῦ Παύλου Ἐρευνίδη, «Ἱστορικά στοιχεῖα γιά τοὺς Ρωμηοὺς συνδέτες τῆς Πόλης (17^{ος} – 20^{ος} αἰ.), ὅπ. π., σσ. 23 – 26.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΣΥΝΘΕΣΕΩΝ ΤΟΥ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΟΥ

1. Εἰσαγωγικά.

Ὁ Νικόλαος συνέθεσε στιχηραρικά μέλη πρὸς τιμὴν τῶν Ἀθωνιτῶν πατέρων καὶ τοῦ Ἀγίου Μιχαήλ ἐπισκόπου Συνάδων¹⁰²⁹. Ὅπως ἔχει ἀναφερθεῖ καὶ στό οἰκεῖο κεφάλαιο περὶ τῆς συνθετικῆς δραστηριότητος¹⁰³⁰ τοῦ ἁγιορείτη μελουργοῦ, ὁ Νικόλαος δέν ἀναλώθηκε στήν ἐπανασύνθεση ἤδη μεμελισμένων τροπαρίων, ἀλλὰ δραστηριοποιήθηκε στή μουσική ἐπένδυση νεώτερων λειτουργικῶν κειμένων μέ πρωτότυπη μελωδία, κατὰ τρόπο, μάλιστα, πού δείχνει

¹⁰²⁹ Συνέθεσε τά δοξαστικά τῶν ἐσπερίων, τῶν ἀποστίχων καὶ τῶν αἰνῶν. Ἀπό τά δοξαστικά τοῦ Ἀγίου Μιχαήλ μόνο τό τῶν ἐσπερίων βρίσκεται ἐξηγημένο στή νέα σημειογραφία. Τό ἐξηγημένο δοξαστικό τῶν ἐσπερίων τοῦ Ἀγίου Μιχαήλ ἔχει ἐξεταστεῖ ἀναλυτικά στό Μέρος Β', Κεφ. Γ' *Ἡ ἐξηγητική μέθοδος τοῦ Νικολάου*, 1 – 2. Στό παρόν κεφάλαιο ἐπικεντρωνόμαστε στά δοξαστικά τῶν Ἀθωνιτῶν πατέρων, διότι εἶναι πρωτότυπα μέλη καὶ παρουσιάζουν μορφολογικό ἐνδιαφέρον. Τά πλήρη κείμενα τῶν δοξαστικῶν εἶναι τά παρακάτω: Δοξαστικό ἐσπερίων: *Σήμερον ἐξέλαμψεν ὑπέρ τήν πολύαστρον σφαῖραν ἡ νέα πανήγυρις τῶν ἐν τῷ Ἄθῳ πατέρων τὰς διανοίας τῶν φιλεόρτων καταυγάζουσα. Δεῦτε οὖν οἱ τοῦ ὁρους μονασταὶ καὶ μιγάδες ἁσματικοῖς ἐγκωμίοις ἑαυτοὺς προσεΐπαιμεν λέγοντες. Χαίρετε οἱ ἐν σαρκὶ τοὺς ἀσάρκους νικήσαντες δαίμονας καὶ ἐπὶ γῆς τῶν ἀγγέλων τὸν βίον μιμησάμενοι. Χαίρετε οἱ τοῦ Ἄθῳ πολιοῦχοι καὶ οἰκισταὶ καὶ παντός τοῦ κόσμου πρεσβευταὶ δυνατώτατοι. Χαίρετε οἱ μετὰ τὴν Θεοτόκον ἡμέτεροι προστάται καὶ παντοδαποὶ εὐεργέται καὶ ἔφοροι. Πρεσβεύσατε πρὸς Κύριον ἐλεηθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν. Δοξαστικό τῶν Ἀποστίχων: Τίς λαλήσει τοὺς ἀγῶνας ὑμῶν πατέρες μακάριοι ἢ τίς ἀξίως ὑμνήσει τὰς ἀριστείας τῆς ἐνταῦθα γενομένης ὑμῶν ἀσκήσεως. Τοῦ νοὸς τὸ νηφάλιον, τὸ τῆς προσευχῆς ἀδιάλειπτον, τὸ ὑπὲρ ἀρετῆς ἐπίπονον τῆς συνειδήσεως μαρτύριον, τὴν τῆξιν τοῦ σώματος, τὰ κατὰ τῶν παθῶν γυμνάσια, τὰς πανύχους στάσεις, τὸ ἀείρουτον δάκρυον, τοὺς ἐν κρυφῇ κρεμαστήρας, τὸ ταπεινὸν τοῦ φρονήματος, τὰ κατὰ τῶν δαιμόνων τρόπαια καὶ τῶν χαρισμάτων τὸν ὁρμαδὸν καὶ ἐπὶ πᾶσι τὴν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ὁμοῦ καὶ ὀρθοδοξίας. Πρὸς τοὺς ἀσεβεῖς καὶ κακοδόξους μέχρις αἵματος καὶ θανάτου ἀντικατάστασιν, δι' ὧν παρὰ Χριστοῦ ὡς νικηταὶ στεφανωθέντες ἀοίδιμοι πρεσβεύσατε ἀπαύστως ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἐν πίστει τελούντων τὴν λαμπρὰν ὑμῶν πανήγυριν. Δοξαστικό τῶν Αἰνῶν: Τῶν ὁσίων πατέρων ὁ χορὸς ἐκ διαφόρων πατρίδων ὁρμηθεὶς καὶ τὸ Ὅρος οἰκήσας, τὸ παρὰ φύσιν διέφυγεν, τὸ κατὰ φύσιν διέσωσεν καὶ τῶν ὑπὲρ φύσιν ἡξίωται χαρισμάτων καὶ ἡμῖν τὴν ὁδὸν τῆς ἀσκήσεως δι' ἔργων καὶ λόγων ὑπέδειξεν. Ὅθεν κατὰ χρέος αὐτοὺς εὐφημοῦντες βοήσωμεν. Ὡ πληθὺς ὁσίων ἡγιασμένη καὶ πεποδημένη Θεῷ. Ὡ μελισσῶν θεοσύλλακτε, ὁ ἐν ὁπαῖς καὶ ἐν σπηλαίοις τοῦ Ὅρους καθάπερ ἐν σίμβλοις νοητοῖς τὸ γλυκύτατον μέλι τῆς ἡσυχίας κηροπλαστήσας. Τριάδος ἡδύσματα, Θεοτόκου ἐντροφήματα, τοῦ Ἄθῳ καυχήματα καὶ τῆς οἰκουμένης σεμνολογήματα. Πρεσβεύσατε πρὸς Κύριον ἐλεηθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.*

¹⁰³⁰ Βλ. κεφ. Ὁ Νικόλαος ὡς μελουργός, πρὸς τὸ Ὁ Νικόλαος καὶ τὸ στιχηραρικό γένος.

τή μουσική του ἐμβρίθεια καί τήν ἐμμονή του στούς συνθετικούς τύπους τοῦ παλαιοῦ στιχηραρίου. Ἡ σύνθεση τῶν δοξαστικῶν ἀποκτᾷ νέα διάσταση καί σημασία, ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψιν μας ὅτι τήν ἐποχή κατὰ τήν ὁποία δραστηριοποιεῖται ὁ Νικόλαος τό νέο στιχηρικό μέλος τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου ἔχει ἤδη ἐδραιωθεῖ στίς ψαλτικές συνειδήσεις τῶν ἀσχολουμένων μέ τήν ἱερή τέχνη τοῦ *Ἀναλογίου*, μουσικές μάλιστα ἐκδόσεις διαδίδουν τό σύντομο Νέον Στιχηράριον¹⁰³¹. Ἀντίθετα τό ἀρχαιοπρεπές μέλος τοῦ Γερμανοῦ καί τοῦ Ἰακώβου παραμένει στά χειρόγραφα καί μελωδεῖται σέ ἀκολουθίες πού δέν κωλύονται ἀπό τή σμίκρυνση τοῦ λειτουργικοῦ χρόνου. Τό Ἅγιον Ὅρος, λοιπόν, ἦταν ὁ κατάλληλος τόπος γιά νά συντεθοῦν καί νά ψαλθοῦν τά ἀρχαιοπρεπῆ μέλη τοῦ Νικολάου. Τά μέλη ἐπισημάνθηκαν σέ τέσσερα χφ¹⁰³² καί σέ τέσσερις ἀντίστοιχα διαφορετικές συνθετικές ἐκδοχές.

2. Μορφολογία τῶν συνθέσεων.

α. Γενικά μορφολογικά στοιχεία.

Τό βασικό στοιχεῖο πού συνδέει τά μέλη τῶν δοξαστικῶν εἶναι τό ἀργό στιχηρικό μέλος. Τά μέλη τονίστηκαν στό εἶδος τοῦ ἀργοῦ στιχηραρίου τοῦ Γερμανοῦ καί τοῦ Ἰακώβου, μέ ἐξαίρεση τά δοξαστικά τοῦ κώδ. Δοχ. 327, πού ἀνήκουν σέ ἓνα ἐνδιάμεσο εἶδος παλαιοῦ καί νέου στιχηραριοῦ μέλους. Ἡ σύνθεση στιχηραρικῶν μελῶν κατὰ τό ἀργό μελισματικό ὕφος τοῦ παλαιοῦ στιχηραρίου προϋπέθετε βαθιά γνώση τῶν θέσεων καί ἄνεση στή χρήση τους κατὰ τήν ψαλμώδηση. Ὁ Νικόλαος, ὡς βαθύς γνώστης τῆς δομῆς τοῦ παλαιοῦ στιχηραρίου, κατάφερε νά προσαρμόσει τίς θέσεις στά νεώτερα λειτουργικά κείμενα. Βάση τῆς μελοποίησης, λοιπόν, πρέπει νά θεωρηθεῖ τό ὑλικό τοῦ παλαιοῦ στιχηραρίου, τό ἀποτελούμενο ἀπό παγιωμένες θέσεις πού ἐναλλάσσονται μέσα στή σύνθεση ἀναλόγως τοῦ ἤχου.

Ἡ ἐγκόλπωση τῶν παλαιῶν θέσεων καί ἡ ἀρμονική συνδυαστική χρήση τους ἐπιβεβαιώνεται μέ τόν ἐμφαντικότερο τρόπο στή σειρά τῶν δοξαστικῶν πού περιέχονται στόν κώδ. Βατ. 1359. Αὕτη ἡ σειρά εἶναι ἡ ἀρχαιοπρεπέστερη καί ἀργότερη, συγκριτικά μέ τίς ἄλλες συνθετικές ἐκδοχές. Τό μέλος τῶν δοξαστικῶν εἶναι δομημένο σύμφωνα μέ τό ὕφος τοῦ παλαιοῦ στιχηραρίου τοῦ Γερμανοῦ. Οἱ θέσεις εἶναι συνυφασμένες κατὰ τέτοιο τρόπο ὥστε νά εἶναι δύσκολο νά διαχωρίσουμε τό συνθέτη Νικόλαο ἀπό τό πρότυπό του, τόν Γερμανό, ἂν δέν γνωρίζαμε ὅτι τά λειτουργικά κείμενα εἶναι μεταγενέστερα.

Σύντομότερες συνθέσεις, ἀλλά πάντως δομημένες σύμφωνα μέ τό ἀργό στιχηρικό μέλος, εἶναι καί οἱ ἀνθολογούμενες στόν κώδ. Δοχ. 323. Τό ὕφος τους παραπέμπει στό δοξαστάριο τοῦ Ἰακώβου. Προφανῶς ὁ Νικόλαος συνέθεσε αὕτη τή

¹⁰³¹ Πρβλ τίς ἐκδόσεις Βουκουρεστίου *Δοξαστάριον Πέτρου* 1820 καί Κωνσταντινουπόλεως *Δοξαστικά Πέτρου* 1821.

¹⁰³² Βατ. 1359, σσ. 479 – 498· Δοχ. 323, φφ. 533v – 537v· Δοχ. 327, φφ. 444r – 448r· Χιλαν. 580, φφ. 372r – 381r. Ἀναλυτική καταγραφή τῶν μελῶν, βλ. στό Μέρος Β', Κεφ. Β', 5: *Corpus τῶν ἐξηγηθέντων μελῶν*. Δυστυχῶς, ἀπό τή σειρά τοῦ Δοχ. 323 ἐλλείπει τό ἥμισυ δοξαστικό τῶν ἀποστίχων καί ὁλόκληρο τῶν αἰνῶν, βλ. ἀναλυτική καταγραφή, ὅπ. π.

σειρά ειδικά για τόν συγκεκριμένο κώδικα, καθ' ὅτι ἐν πρώτοις περιέχει τὰ δοξαστικά τοῦ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, κατ' ἐξήγησιν Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, καί συμπληρωματικά κάποια δοξαστικά ἀπὸ τὸ στιχηράριο τοῦ Γερμανοῦ, κατ' ἐξήγησιν Νικολάου.

Τὰ δοξαστικά τοῦ κώδ. Δοχ. 327 εἶναι δυνατόν νά θεωρηθοῦν ἰδιαίτερου ὕφους καί δομῆς, καθ' ὅσον συνδυάζουν τὸ παλαιὸ στιχηραρικό μέλος τοῦ Ἰακώβου μέ στοιχεῖα τοῦ νέου στιχηραρικοῦ εἴδους. Οἱ συνθέσεις τοῦ κώδικα εἶναι μεταγενέστερες σέ σχέση μέ τίς προηγούμενες. Ἀνθολογοῦνται στό δεύτερο τόμο τοῦ στιχηραρίου τοῦ 1839 καί μαρτυροῦν τήν ἐπιθυμία τοῦ Νικολάου νά διατηρήσει, ὅσο τοῦ ἐπιτρέπουν οἱ λειτουργικές συνθῆκες τῆς ἐποχῆς, τὸ ἀργό ὕφος τοῦ στιχηραρίου. Γιά τὸ λόγο αὐτό περικόπτει τή μακρά ἀνάπτυξη κάποιων ἐντελῶν ἢ ἀτελῶν καταλήξεων καί στοιχειοθετεῖ ἄλλες συνοπτικότερες κατὰ τὸ νέο στιχηραρικό ὕφος.

Ἀφήσαμε τελευταία τή σειρά τῶν δοξαστικῶν τοῦ Χιλίαν. 580, δεδομένης τῆς ἰδιαιτερότητας τοῦ κώδικα, ὡς ἐξήγηση τῆς σλαβωνικῆς προσαρμογῆς τοῦ στιχηραρίου τοῦ Γερμανοῦ. Τό μέλος τῶν δοξαστικῶν προσιδιάζει στή συνθετική ἐκδοχή τῶν μελῶν τοῦ βατοπαιδινοῦ κώδικα. Εἶναι ἀρχαιοπρεπῆ, ἀργά στιχηραρικά, κατὰ τὸ ὕφος τοῦ παλαιοῦ στιχηραρίου καί, κυρίως, ἀποτελοῦν συνθετικές δημιουργίες τοῦ Νικολάου στή σλαβωνική γλῶσσα¹⁰³³.

Κατὰ τή συγκριτική μελέτη τῶν συνθέσεων ἐπισημάνθηκε μεγαλύτερη ἢ μικρότερη ἐξάρτηση μεταξύ τῶν δοξαστικῶν, χωρίς ὅμως αὐτό νά καθίσταται ἐμπόδιο γιά τήν ἐπίτευξη πρωτότυπου μέλους. Συγκεκριμένα, παρατηρήθηκε ὅτι τὰ κείμενα τοῦ κώδ. Βατ. 1359 ἀποτελέσαν τή βάση γιά τή σύνθεση τῶν ἄλλων σειρῶν. Παρά τή φαινομενική ὁμοιότητα τῶν συνθέσεων, ἐξαιτίας τῆς εἰδολογικῆς συγγένειάς τους, οἱ τελευταῖες διατηροῦν τήν αὐτοτέλεια καί τήν πρωτοτυπία τους. Ἡ εὐχέρεια τοῦ Νικολάου νά ἐφαρμόζει τίς παγιωμένες θέσεις τοῦ στιχηραρίου σέ ὅποιαδήποτε λέξη ἢ φράση τοῦ κειμένου εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τή δημιουργία νέων συνθέσεων, χωρίς τήν ἀποκοπή ἀπὸ τόν ὁμῳόλογο λῶρο τοῦ στιχηραρικοῦ μέλους. Ὅσον ἀφορᾷ δέ τὰ δοξαστικά τοῦ Βατοπαιδινοῦ κώδικα, τὸ περιεχόμενό τους κατέστη τὸ ταμεῖο τῶν θέσεων, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἀντλήσε ὁ Νικόλαος γιά τήν ἀναδημιουργία τῶν ἄλλων συνθέσεων.

Ὁ τρόπος ἐργασίας τοῦ Νικολάου κατὰ τή σύνθεση τῶν στιχηραρικῶν μελῶν συγκεφαλαιώνεται στά παρακάτω σημεία:

¹⁰³³ Ὅπως ἔχουμε ἐπισημάνει στὸν οἰκεῖο τόπο (Μέρος Β', Κεφ. Β', 2: *Πηγές τοῦ ἐξηγητικοῦ ἔργου*) ὁ κώδικας περιέχει τήν ἐξήγηση τῆς σλαβωνικῆς προσαρμογῆς τοῦ Στιχηραρίου τοῦ Γερμανοῦ πού εἶχε ἐκπονηθεῖ στήν παλαιά σημειογραφία ἀπὸ τὸ μοναχὸ Κυπριανὸ στὸν κώδ. Χιλίαν. 581. Στὸ τέλος τοῦ ἐν λόγω κώδικα ὁ Κυπριανὸς κατέγραψε τὰ τρία δοξαστικά τῶν ἐν Ἀθῶ πατέρων στή σλαβωνική γλῶσσα καί κατὰ τὸ ὕφος τοῦ στιχηραρίου τοῦ Γερμανοῦ. Δεδομένου ὅτι ὁ Νικόλαος ἐξήγησε τή σλαβωνική προσαρμογή, ἐξετάστηκε ἡ σχέση μεταξύ τῶν δοξαστικῶν τοῦ Χιλίαν. 581 καί τοῦ Χιλίαν. 580. Ἡ συγκριτική ἐξέταση ἔδειξε ὅτι ὑπάρχουν φραστικές ὁμοιότητες μεταξύ τῶν δύο σειρῶν. Ὅμως, τὰ δοξαστικά τοῦ Νικολάου διαφοροποιοῦνται μελικά σέ ἀρκετά σημεία, ἔτσι ὥστε νά μπορούμε νά μιλήσουμε ἀνεπιφύλακτα γιά πρωτότυπη δημιουργία στή σλαβωνική γλῶσσα. Ἡ παρουσίαση τῶν ὁμοιοτήτων καί διαφορῶν μεταξύ τῶν δύο σλαβωνικῶν ἐκδοχῶν ἀποτελεῖ ἐνδιαφέρον θέμα πού, ὡστόσο, ἐκφεύγει ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς παρούσας μελέτης.

α) Ὁ Νικόλαος κράτησε τίς ἴδιες θέσεις σέ συγκεκριμένα σημεῖα δικῆς του ἐπιλογῆς στίς περισσότερες σειρές τῶν δοξαστικῶν. Κράτησε δίχως καμία ἀλλαγὴ ἢ ἐπεξεργασία τίς ἀρχές τῶν δοξαστικῶν¹⁰³⁴ καί τίς θέσεις τῶν λέξεων *πρεσβεύσατε*¹⁰³⁵ πού θρίσκονται στό τέλος τῶν μελῶν. Τά μέλη διαφοροποιοῦνται στήν ἐνδιάμεση μελική πορεία.

Παραδείγματα: Οἱ ἀρχές τῶν μελῶν

Δοξαστικό τῶν ἐσπερίων *Σήμερον ἐξέλαμψεν*.

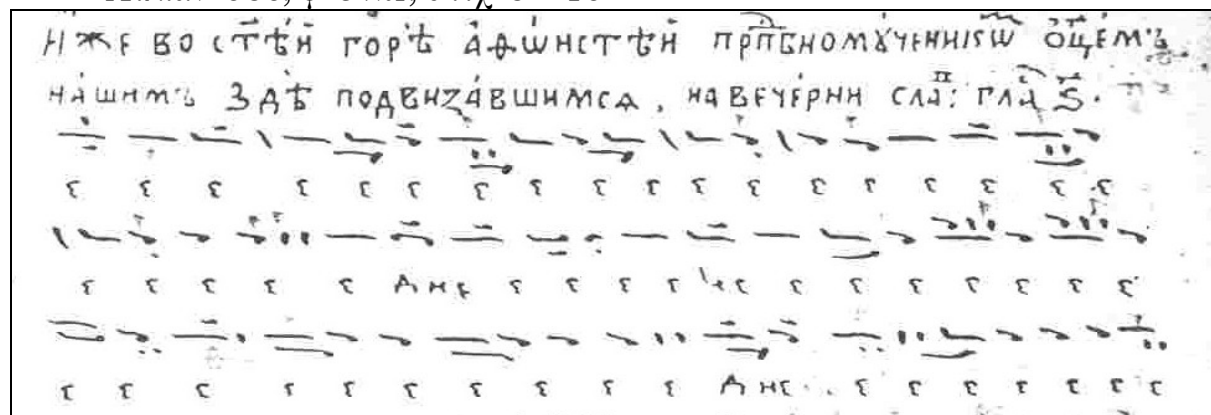
Μουσική φράση *Σήμερον*, Βατ. 1359, σσ. 479 – 480, στίχ. 15, 1:

Ση η η η η η η η η η η η η η η η η
 η η η η η με ε ε ε ε ε ε ε ε ε ρο ον

Δοχ. 323, φ. 533v, στίχ. 7 – 8:

Ση η η η η η η η η η η η η η η η η
 η η η η η με ε ε ε ε ε ε ε ε ε ρο ον

Χιλίαν. 580, φ. 372r, στίχ. 8 – 10:

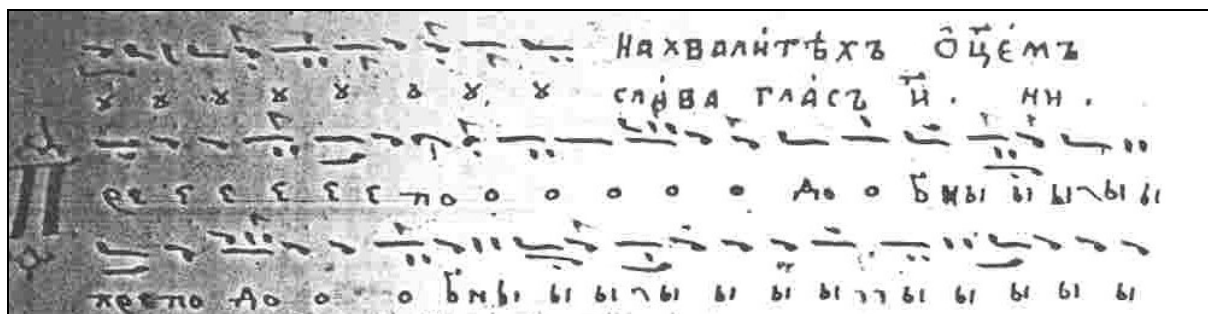

Εἰκ. 52.

¹⁰³⁴ Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ τό δοξαστικό τῶν ἀποστίχων τοῦ κώδ. Δοχ. 323, ὅπου ἀκολουθεῖται διαφορετική μελωδική γραμμὴ, καί τό δοξαστικό τῶν αἰνῶν τοῦ κώδ. 327, τό ὁποῖο διαφέρει ὑφολογικά ἀπό τά ἄλλα δοξαστικά.

¹⁰³⁵ Παρά τίς ὑφολογικές διαφορές τῆς ἐκδοχῆς τοῦ Δοχ. 327, ἡ λέξη *πρεσβεύσατε* ἀποδίδεται μέ θέση τοῦ παλαιοῦ στιχηραρίου, βλ. κατ.

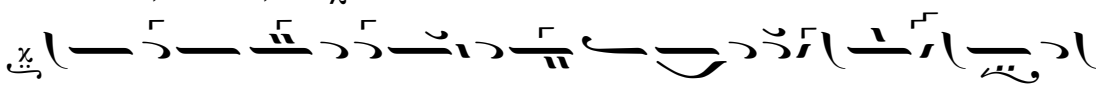
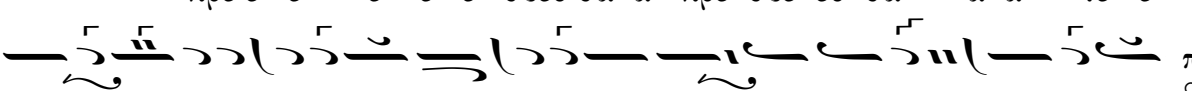
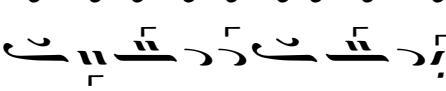

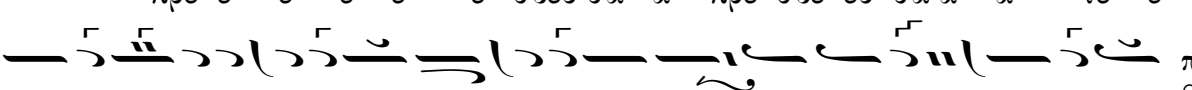
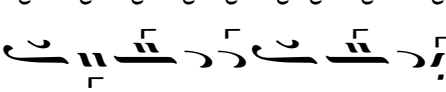
Εἰκ. 54.

Οἱ θέσεις στή λέξη *πρεσβεύσατε*
Δοξαστικό τῶν ἐσπερίων Σήμερον ἐξέλαμψεν.

Βατ. 1359, σ. 484, στίχ. 12 – 15

 πρε ε ε ε ε ε σβευ σα α πρε σβε ευ σα α α τε ε

 ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

 ε ε ε ε ε ε ε ε

Δοχ. 323, φ. 536r, στίχ. 4 – 6

 πρε ε ε ε ε ε σβευ σα α πρε σβε ευ σα α α τε ε

 ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

 ε ε ε ε ε ε ε ε

Χιλ. 580, φ. 375r, στίχ. 5 – 7:

Δοξαστικό τῶν ἐσπερίων Σήμερον ἐξέλαμψεν.

Φράση τῶν φιλεόρτων, Βατ. 1359, σ. 481, στίχ. 5 – 8

των φι ι λε ε ο ο ο ο ο ο των φι λε ο ο ο
 ορ τω ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω
 ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω

Ἡ φράση μελωδεῖται διαφορετικά στίς ἄλλες σειρές δοξαστικῶν¹⁰³⁷, ἐνῶ ἡ θέση ἐπαναλαμβάνεται στὸν Δοχ. 323, φ. 535r, στίχ. 3 – 5 στή μουσική φράση [μιμησ]αμενοι

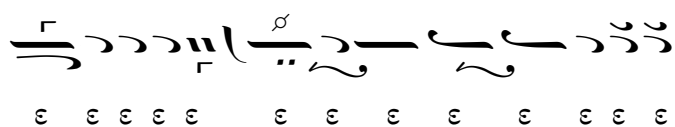
α με ε ε ε ε μι μη σα α με ε νη η η η η η
 η η η η η η η η η η η η η η η η η η η
 η η η

στὸν Δοχ. 327, φ. 445v, στίχ. 6 – 8 στή μουσική φράση πρεσβεύσατε

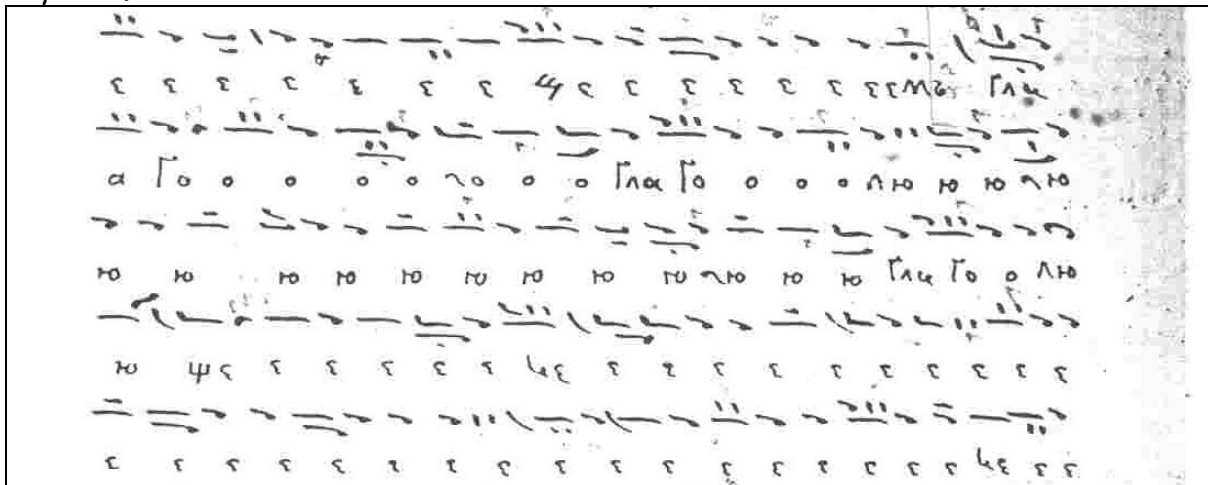
πρε ε ε ε ε ε σβε ε ευ σα α α α α α α α α
 α πρε σβεσα α τε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

¹⁰³⁷ Δοχ. 323, φ. 534r, στίχ. 7:

τω ω ω ω ω ω ω
 Δοχ. 327, φ. 444r, στίχ. 7
 των φι λε ο ο ορ των

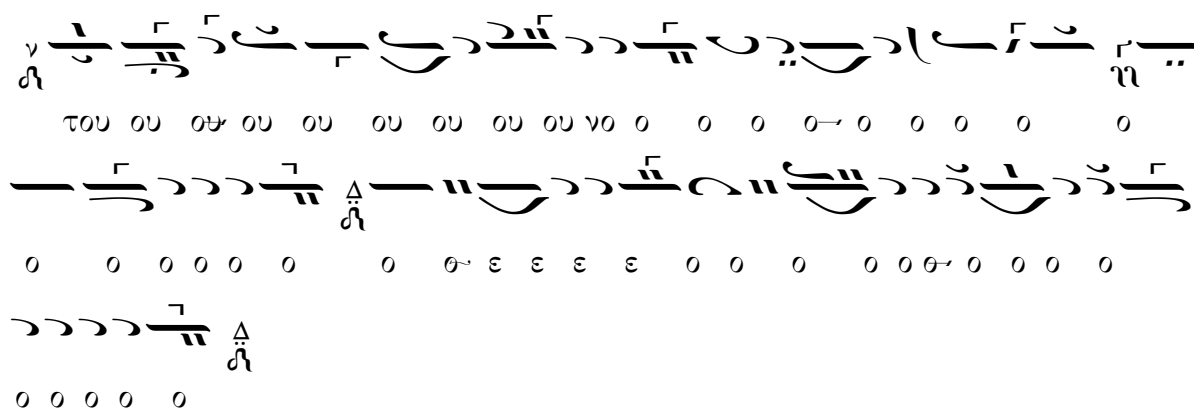
καί σπόν Χιλαν. 580, φ. 373r, στίχ. 6 – 10 στή μουσική φράση
λέγοντες¹⁰³⁸

Εἰκ. 57.

Δοξαστικό τῶν ἀποστίχων *Τίς λαλήσει.*

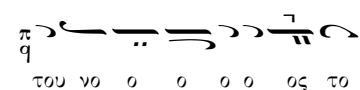
Μουσική φράση τοῦ νοός [τὸ νηφάλιον], Βατ. 1359, σ. 487, στίχ. 3 – 5:

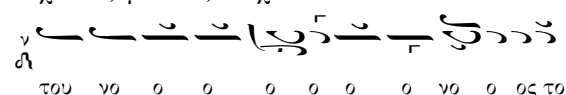
Ὁ Νικόλαος μελωδεῖ μέ διαφορετικό τρόπο τή φράση στίς ἄλλες σειρές¹⁰³⁹.
Ἡ συγκεκριμένη θέση εἶναι πολύ γνωστή καί μ' αὐτήν ἐπενδύει τή μουσική φράση
Τίς λαλήσει σπόν Δοχ. 323, φ. 536v, στίχ. 1 – 3:

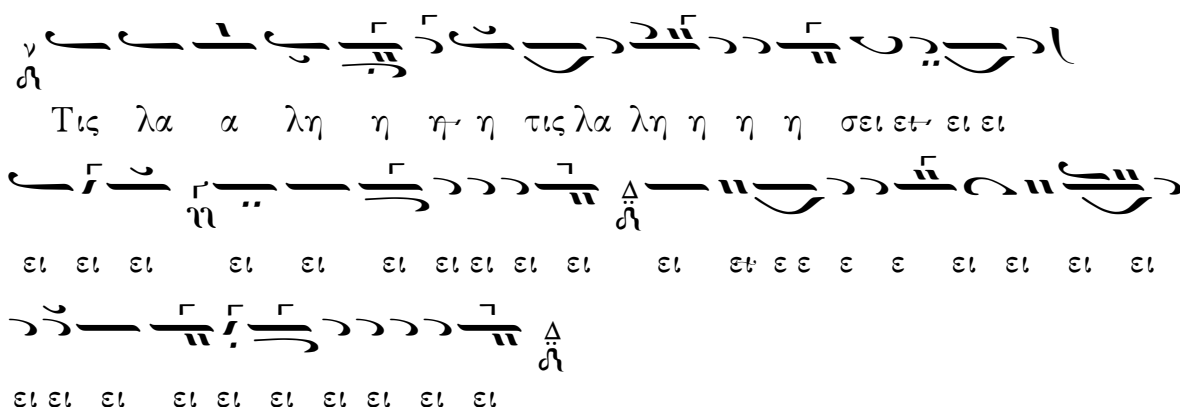
¹⁰³⁸ Ἡ ἴδια θέση μέ μία μικρή μελική προσθήκη.

¹⁰³⁹ Δοχ. 323, φ. 537r, στίχ. 3

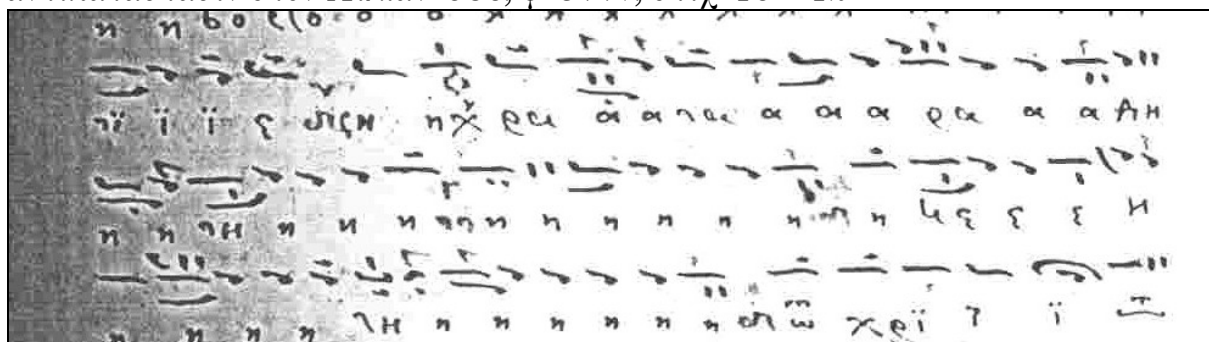

Δοχ. 327, φ. 446r, στίχ. 6

τή μουσική φράση τὸν ὁρμαθὸν στὸν Δοχ. 327, φ. 446v, στίχ. 13 – 15 καὶ ἀντικατάστασιν στὸν Χίλιαν. 580, φ. 377v, στίχ. 10 – 12:

Εἰκ. 58.

6. Εἰδικὰ μορφολογικά στοιχεῖα ἢ περίπτωση τῶν δοξαστικῶν τοῦ Δοχ. 327.

Τὰ μέλη ἀποτελοῦν τὴν κατακλείδα τῆς ὕλης τοῦ ἐξηγημένου δίτομου στιχηραρίου τοῦ Γερμανοῦ. Γιά τό λόγο αὐτό, θά περιμέναμε μία διαφορετική κατάληξη τοῦ κώδικα πού θά περιελάμβανε, ἴσως, κάποιες συνδέσεις περισσότερο σχετιζόμενες μέ τό ὕφος τοῦ παλαιοῦ στιχηραρίου. Ἡ συνθετική ἐκδοχή τοῦ Βατ. 1359, χωρίς ἀμφιβολία, θά ἄρμοζε στό εἶδος καί τό ὕφος τῶν συνδέσεων τοῦ Γερμανοῦ. Ὡστόσο, ὁ Νικόλαος, στήν περίπτωση τῆς σειρᾶς δοξαστικῶν τοῦ Δοχ. 327, προέβη στή σύνθεση συντομότερου μέλους πού δέν ἀντιστοιχοῦσε στό ἀκραιφνῶς ἀργό στιχηράριο.

Χαρακτηριστικό τῶν συνδέσεων εἶναι ἡ μεῖξη καί ὁ συνδυασμός τῶν συντόμων θέσεων τοῦ νέου στιχηραριοῦ μέ τίς ἀργότερες τοῦ παλαιοῦ.

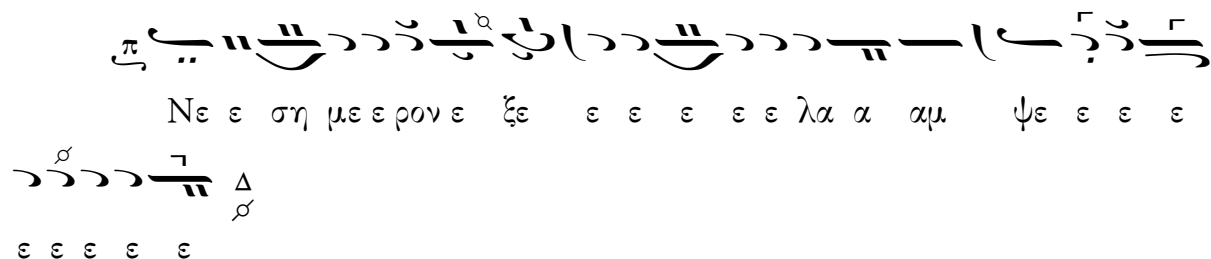
α) Μεῖξη θέσεων νέου καί παλαιοῦ στιχηραριοῦ μέλους.

Κατά τή διαδικασία τῆς μεῖξης τῶν θέσεων ἡ μισή φράση τονίζεται κατά τό παλαιό μέλος, ἡ ἄλλη μισή σύμφωνα μέ τό νεώτερο καί συντομότερο. Οἱ καταλήξεις, ἐντελεῖς ἢ ἀτελεῖς τονίζονται, συνήθως, στό νέο στιχηραρικό. Ἀπαντᾶται καί τό ἀντίστροφο.

Παραδείγματα

Δοξαστικό Σήμερον ἐξέλαμψεν.

Μουσική φράση Σήμερον ἐξέλαμψεν, Δοχ. 327, φ. 444r, στίχ. 14

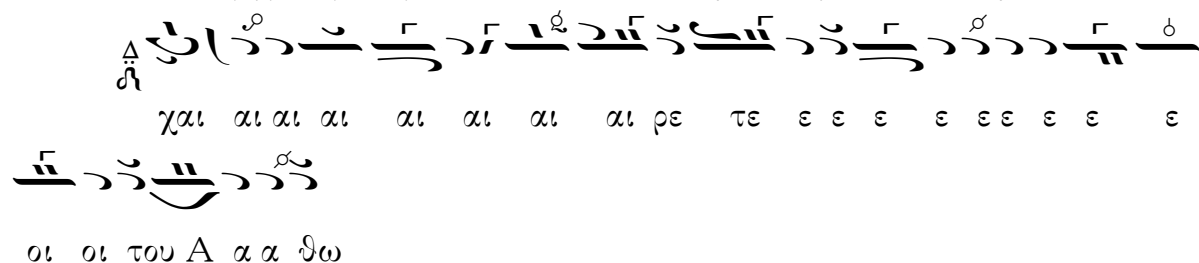

Νε ε ση με ε ρον ε ξε ε ε ε ε ε λα α αμ ψε ε ε ε

ε ε ε ε ε

Δοξαστικό Σήμερον ἐξέλαμψεν.

Μουσική φράση Χαίρετε οἱ τοῦ Ἄθω, Δοχ. 327, φ. 445r, στίχ. 6 - 8

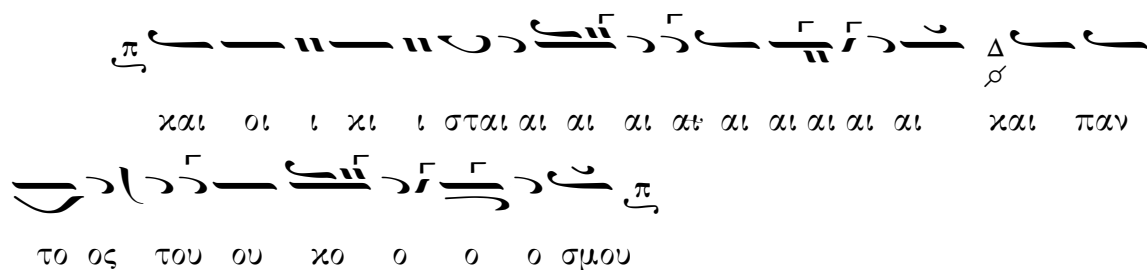

χαι αι αι αι αι αι αι αι ρε τε ε ε ε ε ε ε ε ε

οι οι του Α α α θω

Δοξαστικό Σήμερον ἐξέλαμψεν.

Μουσική φράση καί οἰκισταὶ καὶ παντὸς τοῦ κόσμου, Δοχ. 327, φ. 445r, στίχ. 8 - 10

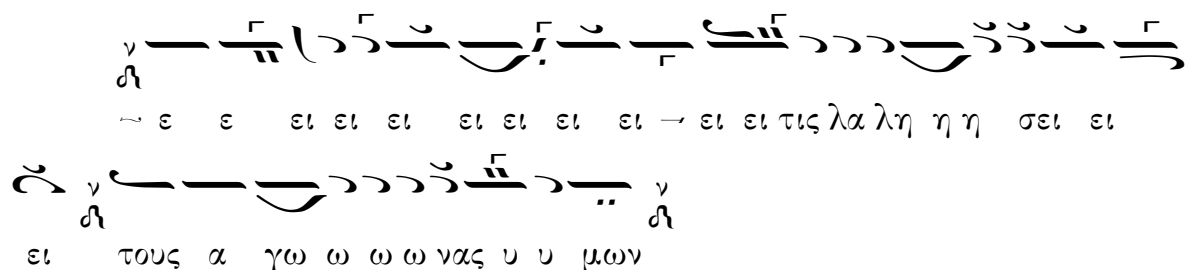

και οι ι κι ι σται αι αι αι ατ αι αι αι αι αι και παν

το ος του ου κο ο ο ο σμου

Δοξαστικό Τίς λαλήσει.

Μουσική φράση λαλήσει τοὺς ἀγῶνας ὑμῶν, Δοχ. 327, φ. 445v - 446r, στίχ. 16, 1

ε ε ει ει ει ει ει ει ει ει ει ει τις λα λη η η σει ει

ει τους α γω ω ω ω νας υ υ μων

6) Συνδυασμός περιόδων θέσεων νέου και παλαιού στιχηραρικού μέλους.

Αυτή είναι η δεύτερη μορφή συνδυασμού παλαιού και νέου στιχηραρικού μέλους στίς συνθέσεις δοξαστικών του κώδ. Δοχ. 327. Αυτότελεῖς μελικές περίοδοι πού τονίστηκαν στό παλαιό στιχηραρικό μέλους, ἐναλλάσσονται μέ αυτότελεῖς μελικές περιόδους τοῦ νέου στιχηραρίου, κατά τή μελωδική ἀνάπτυξη τοῦ λειτουργικοῦ κειμένου.

Στόν κατωτέρω πίνακα ἐπισημαίνεται ἡ διαμοίραση τῶν θέσεων τοῦ παλαιού και νέου στιχηραρίου στά τρία δοξαστικά και παρατίθεται ἡ κατ' εἶδος ἐναλλαγή τῶν μελικῶν περιόδων:

Δοξαστικό ἐσπερίων	
Κείμενο	Εἶδος
<i>Σήμερον</i>	νέο στιχηραρικό
<i>ἐξέλαμψεν ὑπὲρ τὴν πολύαστρον σφαῖραν ἡ νέα πανήγυρις</i>	παλαιό στιχηραρικό
<i>τῶν ἐν τῷ Ἄθω πατέρων</i>	νέο στιχηραρικό
<i>τὰς διανοίας</i>	παλαιό στιχηραρικό
<i>τῶν φιλεόρτων καταυγάζουσα. Δεῦτε οὖν οἱ τοῦ ὄρους</i> <i>μονασταὶ καὶ μιγάδες</i>	νέο στιχηραρικό
<i>ἄσματικοῖς ἐγκωμίοις ἑαυτοὺς προσείπωμεν λέγοντες.</i> <i>Χαίρετε</i>	παλαιό στιχηραρικό
<i>οἱ ἐν σαρκὶ τοὺς ἀσάρκους νικήσαντες δαίμονας</i>	νέο στιχηραρικό
<i>καὶ ἐπὶ γῆς</i>	παλαιό στιχηραρικό
<i>τῶν ἀγγέλων τὸν βίον μιμησάμενοι.</i>	νέο στιχηραρικό
<i>Χαίρετε</i>	παλαιό στιχηραρικό
<i>οἱ τοῦ Ἄθω πολιοῦχοι</i>	νέο στιχηραρικό
<i>καὶ οἰκισταὶ</i>	παλαιό στιχηραρικό
<i>καὶ παντὸς τοῦ κόσμου</i>	νέο στιχηραρικό
<i>πρεσβευταὶ δυνατώτατοι. Χαίρετε οἱ μετὰ τὴν Θεοτόκον</i> <i>ἡμέτεροι προστάται καὶ παντοδαποὶ</i>	παλαιό στιχηραρικό
<i>εὐεργέται καὶ ἔφοροι.</i>	νέο στιχηραρικό
<i>Πρεσβεύσατε πρὸς Κύριον ἐλεηθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.</i>	παλαιό στιχηραρικό

Δοξαστικό ἀποστίχων	
Κείμενο	Εἶδος
<i>Τίς λαλήσει</i>	παλαιό στιχηραρικό
<i>τοὺς ἀγῶνας ὑμῶν</i>	νέο στιχηραρικό
<i>πατέρες μακάριοι</i>	παλαιό στιχηραρικό
<i>ἢ τίς ἀξίως ὑμνήσει τὰς ἀριστείας τῆς ἐνταῦθα γενομένης ὑμῶν</i>	νέο στιχηραρικό
<i>ἀσκήσεως. Τοῦ νοὸς τὸ νηφάλιον, τὸ τῆς προσευχῆς ἀδιάλειπτον, τὸ ὑπὲρ ἀρετῆς</i>	παλαιό στιχηραρικό
<i>ἐπίπονον τῆς συνειδήσεως μαρτύριον,</i>	νέο στιχηραρικό
<i>τὴν τῆξιν τοῦ σώματος, τὰ κατὰ τῶν παθῶν γυμνάσια, τὰς πανύχους στάσεις, τὸ αἰρύτον δάκρυον, τοὺς ἐν κρυφῇ κρεμαστήρας, τὸ ταπεινὸν τοῦ φρονήματος, τὰ κατὰ τῶν δαιμόνων τρόπαια καὶ τῶν χαρισμάτων τὸν ὄρμαδόν</i>	παλαιό στιχηραρικό
<i>καὶ ἐπὶ πᾶσι τὴν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ὁμοῦ καὶ ὁρδοδοξίας.</i>	νέο στιχηραρικό
<i>Πρὸς τοὺς ἀσεβεῖς καὶ κακοδόξους μέχρις αἵματος</i>	παλαιό στιχηραρικό
<i>καὶ θανάτου ἀντικατάστασιν, δι' ὧν παρὰ Χριστοῦ ὡς νικηταὶ στεφανωθέντες αἰοίδιμοι πρεσβεύσατε ἀπαύστως ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἐν πίστει τελούντων</i>	νέο στιχηραρικό
<i>τὴν λαμπρὰν ὑμῶν πανήγυριν.</i>	παλαιό στιχηραρικό

Δοξαστικό ἀποστίχων	
Κείμενο	Εἶδος
<i>Τῶν ὁσίων πατέρων ὁ χορὸς ἐκ διαφόρων πατρίδων ὁρμηθεὶς καὶ τὸ Ὅρος οἰκήσας,</i>	νέο στιχηραρικό
<i>τὸ παρὰ φύσιν διέφυγεν, τὸ κατὰ φύσιν διέσωσεν</i>	παλαιό στιχηραρικό
<i>καὶ τῶν ὑπὲρ φύσιν ἡξίωται χαρισμάτων καὶ ἡμῖν τὴν ὁδὸν τῆς ἀσκήσεως δι' ἔργων καὶ λόγων ὑπέδειξεν. Ὅθεν κατὰ χρέος αὐτοὺς εὐφημοῦντες βοήσωμεν.</i>	νέο στιχηραρικό
<i>Ἦν πληθὺς ὁσίων ἡγιασμένη καὶ πεποδημένη Θεῷ. Ἦν μελισσῶν θεοσύλλεκτε,</i>	παλαιό στιχηραρικό
<i>ὁ ἐν ὁπαῖς καὶ ἐν σπηλαίοις</i>	νέο στιχηραρικό
<i>τοῦ Ὁρους</i>	παλαιό στιχηραρικό
<i>καθάπερ ἐν συμβόλοις</i>	νέο στιχηραρικό
<i>νοητοῖς</i>	παλαιό στιχηραρικό
<i>τὸ γλυκύτατον μέλι τῆς ἡσυχίας κηροπλαστήσας. Τριάδος ἡδύσματα, Θεοτόκου ἐντροφήματα, τοῦ Ἄθω καυχήματα καὶ τῆς οἰκουμένης σεμνολογήματα. Πρεσβεύσατε πρὸς Κύριον ἐλεηθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.</i>	νέο στιχηραρικό

Στά πρώτα δύο δοξαστικά παρατηρούμε ότι οι έμπεριεχόμενες «γραμμές» του παλαιού στιχηραρίου πλεονάζουν σέ ὄγκο καί κάλυψη λειτουργικοῦ κειμένου. Μᾶς παρέχεται ἡ αἴσθησις ὅτι σκοπός τοῦ Νικολάου ἦταν ἡ συντόμευσις τοῦ μέλους χωρίς τήν ἀπομάκρυνση ἀπό τό παλαιό στιχηράριο. Οἱ θέσεις τοῦ νέου στιχηραρίου στά κείμενα αὐτά ἐξυπηρετοῦν περισσότερο τή δευτερεύουσα ἐργασία τῆς συντόμευσης. Στό δοξαστικό τῶν αἰνῶν οἱ ὅροι ἀντιστρέφονται. Κύριο συστατικό τοῦ μέλους εἶναι οἱ θέσεις τοῦ νέου στιχηραρίου, ἐνῶ οἱ «γραμμές» τοῦ παλαιού κατέχουν καλλωπιστικό κυρίως ρόλο σέ φράσεις πού ἔπρεπε λόγω τοῦ ἰδιαιτέρου νοήματός τους νά τονιστοῦν, ὅπως τό *Ἦ πληθύς ὁσίων ἡγιασμένη*.

3. Συνολική ἀποτίμηση τῶν συνθέσεων.

Ἡ ἐνδελεχῆς μελέτη τῶν συνθέσεων μᾶς ὁδηγεῖ στό νά κατανοήσουμε τί σημαίνει Στιχηράριο γιά τόν ἀγιορείτη μελουργό. Στιχηράριο γιά τό Νικόλαο δέν δύναται νά ἐννοηθεῖ τίποτα ἄλλο πέραν τοῦ ἀργοῦ μελισματικοῦ στιχηραρίου τοῦ Γερμανοῦ καί τοῦ Ἰακώβου. Τό μέλος τοῦ Στιχηραρίου ἀποτελεῖται ἀπό μελωδικές θέσεις, οἱ ὁποῖες συντίθενται κάθε φορά μέ διαφορετικό καί συνάμα εὐρηματικό τρόπο, μέ ἀποτέλεσμα τή δημιουργία νέας μελωδίας. Ἡ μελωδία, παρά τό γεγονός ὅτι ἀρθρώνεται ἀπό τίς ἴδιες θέσεις πού χρησιμοποιήθηκαν γιά πολλοστή φορά, εἶναι πρωτότυπη, δίχως νά ἀφίσταται τοῦ παραδοσιακοῦ μέλους. Δημιουργία γιά τό Νικόλαο στό στιχηραρικό γένος σημαίνει εὐρηματική χρήση τῶν ἰδίων παραδοσιακῶν θέσεων καί ὄχι σύνθεσις νέας φρασεολογίας. Ἡ ἀνασύνταξις τῶν παραδεδομένων παγιωμένων θέσεων ἀποτελεῖ γιά τό Νικόλαο τό ἐχέγγυο γιά τή σύνθεσις τοῦ παραδοσιακοῦ μέλους. Ἐνῶ γιά ἄλλους τό στιχηράριο θά ἀποτελοῦσε τροχοπέδη λόγω τῆς ἀναγκαίας ὑπακοῆς στίς παγιωμένες θέσεις, γιά τό Νικόλαο ἀποτέλεσε πεδίο δημιουργικῆς σύνθεσης. Αὐτή, ἐξάλλου ἦταν καί ἡ συνθετική συμπεριφορά τῶν προγενέστερων τοῦ Νικολάου μελωδῶν, τοῦ Γερμανοῦ καί τοῦ Ἰακώβου. Κατ' αὐτόν τόν τρόπο ὁ Νικόλαος ἐπιτυγχάνει νά συνθέσει ἀξιόλογες συνθέσεις, ὅπως αὐτές τοῦ κώδ. Βατ. 1359, Χιλίαν. 580 καί Δοχ. 323. Εἶναι πλούσιες σέ μελωδικές γραμμές, μυρωμένες ἀπό τίς ἡγιασμένες θέσεις τῶν προπατόρων μουσικῶν τοῦ Γένους.

Ἀπό τήν ἴδια ὀπτική γωνία πρέπει νά ἰδωθεῖ καί τό ἀποτέλεσμα τῶν συνθετικῶν ἐπιλογῶν του στόν κώδ. Δοχ. 327, πού τόν ἀπομακρύνουν ὀψιμα ἀπό τήν εἰδολογική οἰκογένεια τοῦ παλαιού στιχηραρίου. Στά μέλη αὐτά διακρίνουμε τήν προσπάθεια νά συντομευθεῖ ἡ διάρκεια τῆς σύνθεσης, δίχως νά χρειαστεῖ νά θυσιάστουν στό βωμό τοῦ ἀμειλικτοῦ χρόνου οἱ γνήσιες μελωδικές γραμμές τοῦ παλαιού παραδοσιακοῦ μέλους. Ἡ προσπάθεια αὐτή στά δοξαστικά τῶν ἐσπερίων καί ἀποστίχων ἴσως πραγματοποιεῖται λίγο ἄκομψα διότι ὁ Νικόλαος ἦταν, κατά βάσιν, συνθέτης τοῦ ἀρχαίου μέλους. Τά πράγματα φαίνονται περισσότερο ἐξισορροπημένα στό δοξαστικό τῶν αἰνῶν, ὅπου τό παλαιό στιχηράριο ἐνδύει τίς σημαντικότερες φράσεις σάν νά θέλει νά θυμίσει κάτι ἀπό τό ἄρωμα τῶν περασμένων χρόνων. Ἐν κατακλείδι, ὁ Νικόλαος, κατά τή σύνθεσις τῶν στιχηραρικῶν μελῶν, εἶχε τήν πεποίθησις ὅτι ἀκολουθοῦσε τή γνήσια συνθετική

άτραπό πού θά τόν κατέτασσε ανάμεσα στους συνθέτες τοῦ Στιχηραρίου. Απόδειξη τῆς πεποίθησης αὐτῆς εἶναι ὅτι τά δοξαστικά τῶν ἐν Ἄθω Πατέρων καταγράφηκαν στό τέλος κωδίκων πού περιείχαν στιχηραρικά μέλη τοῦ Γερμανοῦ καί τοῦ Ἰακώβου¹⁰⁴⁰.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΣΥΝΤΜΗΣΕΩΝ

1. Εἰσαγωγικά.

Οἱ λειτουργικές ἀνάγκες τοῦ ΙΘ΄ αἰ. καί οἱ μουσικές τάσεις τῆς ἐποχῆς ἐπέβαλαν συντμητικές ἐργασίες σέ μέλη τά ὁποῖα ψάλλονταν μέχρι ἐκείνη τή χρονική στιγμή ἀνόθευτα καί ἄνευ ἐπεμβάσεων στή δομή καί τή μουσική τους μορφή. Τά δύο μέλη, γιά τίς συντμήσεις τῶν ὁποίων ὁ Νικόλαος ἐργάστηκε, ἦταν τά ἀρχαῖα *Ἀνοιξαντάρια* καί τό γνωστό Θεοτοκίο *Ἀνωθεν οἱ Προφῆται*.

Ὁ Νικόλαος διέδωσε τή σύντμηση τῶν *Ἀνοιξανταρίων* μετά τό 1830, ὅταν συμπεριέλαβε τή σειρά τῶν στίχων σέ δύο κώδικες πού τοποθετοῦνται χρονικά κατά προσέγγιση μετά τό 1834¹⁰⁴¹. Ἔχουμε ὑπ' ὄψιν μας ὅτι, παράλληλα μέ τό Νικόλαο, ἐργάστηκε συντμητικά καί ὁ Χουρμουζιός Χαρτοφύλακας. Ποιά ἐργασία σύντμησης προηγεῖται χρονικά εἶναι δύσκολο νά ἐξακριβωθεῖ. Εἶναι, ὡστόσο, βέβαιο ὅτι ὁ Νικόλαος γνώριζε τήν ἐργασία τοῦ Χουρμουζίου¹⁰⁴², ἡ ὁποία, τελικά, ἐδραιώθηκε στήν ψαλτική συνείδηση τῆς ἐποχῆς καί ψάλλεται μέχρι σήμερα

¹⁰⁴⁰ Τά δοξαστικά τοῦ Ἀγίου Μιχαήλ ἐπισκόπου Συνάδων προηγούνται τῶν δοξαστικῶν τοῦ Γερμανοῦ γιά τόν Ἅγιο Ἀθανάσιο τόν Ἀθωνίτη, βλ. κώδ. Λαύρας Θ 160, φ. 11r κ. ἐ.

¹⁰⁴¹ Πρόκειται γιά τούς κώδικες Χίλιαν. 95 (1022) καί Δοχ. 467, βλ. Μέρος Α΄ Κεφ. Γ', 2α. : Ὁ Νικόλαος συντμητής – Γενικά.

¹⁰⁴² Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἀπό τό ὅτι, μεταξύ τῶν ζητηθέντων πρὸς ἀντιγραφή μελῶν τοῦ κώδ. Καρακ. 222, συμπεριλαμβάνονται καί τά «Ἀνοιξαντάρια συντετμημένα ἐκ τῶν παλαιῶν παρὰ Χουρμουζίου [Χαρτοφύλακος]», Καρακ. 222, φ. 1r – 20v.

ακόμη όπου υπάρχει δυνατότητα χρόνου¹⁰⁴³. Δύο στοιχεῖα διαφοροποιούν τή σύντμηση τοῦ Νικολάου ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη τοῦ Χουρμουζίου καὶ ἀναδεικνύουν τὴν ἰδιαίτερη σημασία τῆς ἀγιορειτικῆς: α) ἡ σύντμηση πραγματοποιήθηκε ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐξηγητικῆς ἐργασίας τοῦ Νικολάου γιὰ τὰ *Ἀνοιξαντάρια* ἂν στό Ἅγιον Ὅρος ψαλλόταν ἡ ἀγιορειτικὴ ἐξήγηση τῶν στίχων ἀντὶ τῆς ἐξήγησης τοῦ Χουρμουζίου τοῦ *Ταμείου Ἀνθολογίας* 1824, τότε ψαλλόταν καὶ ἡ σύντμηση αὐτῶν, ζῶντος τουλάχιστον τοῦ συντμητῆ Νικολάου· β) οἱ ἐργασίες παρουσιάζουν τίς διαφορετικὲς ἐπιλογές τῶν δύο μουσικῶν σχετικὰ μέ τὸ ποιὲς μελικές περίοδοι θὰ κρατηθοῦν αὐτούσιες, ποιὲς θὰ συμπυκνωθοῦν καὶ ποιὲς θὰ ἀποκοποῦν· ἡ ἔντονη διαφοροποίηση μεταξύ τῶν πρώτων τεσσάρων, κυρίως, στίχων τῶν συντμήσεων φανερώνει τὴ διάθεση τοῦ Νικολάου νὰ παρουσιάσει ἓνα ἄλλο τρόπο κατανόησης καὶ χειρισμοῦ τῆς δομῆς τῶν ἀρχαίων στίχων¹⁰⁴⁴.

Τὸ Θεοτοκίον *Ἄνωθεν οἱ Προφῆται*, μέλος τοῦ Βυζαντινοῦ Μαῖστορος Ἰωάννου Κουκουζέλη, συγκεντρώνει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς καλοφωνίας, ἥτοι: α) τὸν ἀναγραμματισμὸ ἢ τὴν ἀνακατάστροφον τοῦ ποιητικοῦ κειμένου, β) τὸ καλοφωνικὸ μέλος πού περιλαμβάνει τίς ἐκασταχοῦ μελικές ἐπιτηδεύσεις, τοὺς πλατυσμούς καὶ τίς διὰ τοῦ διασταλτικοῦ λεκτικοῦ προστάγματος πάλιν ἐπαναλήψεις τοῦ κειμένου καὶ γ) τὰ παρεμβαλλόμενα ἡχήματα καὶ κρατήματα¹⁰⁴⁵. Τὰ παραπάνω στοιχεῖα δικαιολογοῦν τὴ μέχρι καὶ τὸν ΙΘ' αἰ. ἀδιάκοπη ψαλμώδησή του, «ὅταν ἐνδύηται ὁ Ἀρχιερεὺς», σύμφωνα μέ τοὺς τίτλους τῶν κωδίκων πού τὸ περιέχουν, καὶ μάλιστα χωρὶς νὰ μαρτυρεῖται κάποια σύντμηση στό μέλος του. Ὁ Νικόλαος συνέταμε τὸ ἀρχαῖο αὐτὸ μέλος μέ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ μᾶς παραδώσει ἓνα λειτουργικὸ κείμενο δίχως τίς ἐπαναλήψεις λέξεων, δίχως κρατήματα - ἡχήματα, ἐπενδυμένο μέ τὴ μικρότερη δυνατὴ ἔκταση τοῦ μουσικοῦ κειμένου. Εἶναι ἓνα μέλος πού δικαιολογεῖ τὸν τίτλο πού ἀναγράφει ὁ Νικόλαος, ὅταν τὸ καταχωρεῖ στοὺς κώδικες ὡς *σύντομον*. Ὅπως ἔχουμε διαπιστώσει ἀπὸ τὴν ἀναλυτικὴ καταγραφή τῆς χειρόγραφης Παράδοσης, ἡ ἐργασία διαδόθηκε στό Ἅγιον Ὅρος τόσο ἀπὸ τὸν ἴδιο, ὅσο καὶ ἀπὸ ἄλλους ἀνώνυμους γραφεῖς. Ἀπὸ αὐτὸ μποροῦμε νὰ εἰκάσουμε ὅτι ἡ συντμητικὴ ἐργασία τοῦ Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου, πού ἐδραιώθηκε καὶ διαδόθηκε κυρίως διὰ τοῦ ἐντύπου *Ταμείου*

¹⁰⁴³ *Ταμεῖον Ἀνθολογίας Γρηγορίου* 1837, σσ. 1 - 24. Ἡ τυπογραφία συνέβαλε στὴν ἐδραίωση τῶν ἐργασιῶν τοῦ Χουρμουζίου. Ἀντιθέτως ἐργασίες, ὅπως τοῦ Νικολάου καὶ τοῦ Πρωτοψάλτου Χίου Νικολάου Πουλᾶκη, ἔμειναν στὴν ἀφάνεια, διότι παρέμειναν στὰ πλαίσια τῆς χειρόγραφης παράδοσης.

¹⁰⁴⁴ Δέν θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ στό κεφάλαιο αὐτὸ ἐκτεταμένος λόγος γιὰ τίς διαφορές μεταξύ τῶν δύο συντμήσεων. Ἐδῶ ἐξετάσαμε δειγματοληπτικὰ τρεῖς στίχους (*Ἀνοιξαντός σου - Ἀσω τῷ Κυρίῳ - Πάντα ἐν σοφίᾳ*) καὶ ἀπλῶς περιοριστήκαμε στὴν περιγραφή τῆς μορφολογίας τῶν συντμητικῶν ἐργασιῶν πού ἔγιναν ἀπὸ τὸ Νικόλαο.

¹⁰⁴⁵ Μέ βάση τὰ στοιχεῖα αὐτὰ καὶ ἔχοντας μπροστὰ μας τὸ μουσικὸ κείμενο τοῦ θεοτοκίου, τὸ τελευταῖο διαμορφώνεται ὡς ἑξῆς: *Ἄνωθεν οἱ Προφῆται* σέ προκατήγγειλαν - σέ προκατήγγειλαν - κόρη - Ἄνωθεν σε Κόρη - στάμνον, ράβδον, πλάκα, κιθωτόν, λυχνίαν, τράπεζαν - πάλιν στάμνον ράβδον πλάκα τράπεζαν λυχνίαν κιθωτόν, λυχνία κιθωτόν - Ὅρος ἀλατόμετον, χρυσοῦν θυμιατήριον καὶ σκηνή - κι εἶρε κι - πύλην ἀδιόδευτον παλάτιον καὶ κλίμακα καὶ θρόνον τοῦ Βασιλέως - προκατήγγειλαν σέ Κόρη οἱ Προφῆται, Τετε περιεμ - σέ προκατήγγειλαν ἄνωθεν οἱ Προφῆται. Ἡ καταγραφή τῆς μελικῆς δομῆς τοῦ θεοτοκίου θὰ μᾶς βοηθήσει νὰ διακρίνουμε τὸν τύπο καὶ τὸ ποιὸν τῆς συντμητικῆς ἐργασίας τοῦ Νικολάου.

Ανθολογίας 1846¹⁰⁴⁶, είτε δέν ἦταν γνωστή στὸν ἀγιορειτικό χῶρο, εἴτε εἶναι μεταγενέστερη τῆς συντμητικῆς ἐργασίας τοῦ Νικολάου.

2. Μορφολογικά στοιχεία τῶν συντμήσεων τοῦ Νικολάου.

Ὁ Γρ. Στάθης ἀναφερόμενος¹⁰⁴⁷ στὰ περί τῶν συντμήσεων καί τὸν τρόπο μέ τὸν ὁποῖο αὐτές πραγματοποιοῦνται, καταχωρεῖ τὰ ἐξῆς τρία σημεία: α) ἀφαίρεση τῶν ἐπαναλαμβανομένων στοιχείων, β) ἀφαίρεση τῶν πλατυσμῶν τῶν καταλήξεων καί γ) ἀποκοπή μέρους τοῦ μελικοῦ καλλωπισμοῦ μιᾶς λέξεως. Αὐτὰ μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὡς τὸ βασικό πλαίσιο ἐνεργειῶν, στό ὁποῖο στεγάζεται ὁ μηχανισμός τῆς σύντμησης. Ὁ Νικόλαος ἀκολούθησε σέ γενικὲς γραμμὲς αὐτὸν τὸν τύπο τῆς ἐργασίας, ἀλλὰ παράλληλα τὸν ἐμπλούτισε μέ νέα στοιχεία ἢ τροποποίησε τὰ ἤδη προϋπάρχοντα. Ἀναλυτικά, ὁ τρόπος τῆς συντμητικῆς του ἐργασίας, ὅσον ἀφορᾷ τὸ θεοτοκίο καί τὰ *Ἀνοιξαντάρια* παρουσιάζεται συγκεντρωτικά ὡς ἐξῆς:

1. *Ἀφαίρεση ὁποιασδήποτε μελικῆς περιόδου πού ἀφορᾷ ἐπαναλήψεις φράσεων ἢ λέξεων.*

Οἱ ἐπαναλήψεις λέξεων ἢ φράσεων καθορίζουν τὸν μερικό ἢ ἐκτενῆ καλλωπισμὸ τοῦ μουσικοῦ κειμένου. Ἐκ τῶν πραγμάτων, ὁ συντμητής εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἀπαλείψει ἐντελῶς ὁποιαδήποτε τέτοιου εἶδους μορφὴ μουσικοῦ κειμένου γιὰ νὰ φτάσει στό ἐπιθυμητὸ ἀποτέλεσμα. Τό φαινόμενο τῆς ἀπαλειφῆς ὁλόκληρης μουσικῆς περιόδου ἐπαναληπτικῶν φράσεων παρατηρεῖται στό θεοτοκίο *Ἀνωθεν οἱ Προφῆται*. Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο, ὁ Νικόλαος ἐπιτυγχάνει τὴν ψαλμώδηση ἄνευ ἐπαναλήψεων τοῦ κειμένου¹⁰⁴⁸. Στό στίχο τῶν *Ἀνοιξανταρίων* *Ἄσω τῷ Κυρίῳ* ἀφαιρέθηκε τὸ ἐπιτατικό *Λέγε*¹⁰⁴⁹.

2. *Ἀφαίρεση τῶν κρατημάτων.*

Τὰ κρατήματα εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ στοιχεία τῆς καλοφωνίας. Ὁ Νικόλαος ἀφαίρεσε ὅλα τὰ κρατήματα - ἡχήματα ἀπὸ τὸ θεοτοκίο¹⁰⁵⁰. Τὰ ἀνοιξαντάρια δέν περιέχουν τέτοια μελικά στοιχεία, ἐπομένως δέν ἐμφανίζουν τέτοιου εἶδους ἐπεξεργασία.

3. *Ἀφαίρεση λέξεων τοῦ κειμένου.*

¹⁰⁴⁶ *Ταμεῖον Ἀνθολογίας* 1846, σσ. 263 – 266.

¹⁰⁴⁷ Στάθης, *Συντμήσεις*, σσ. 590 κ. ἐ.

¹⁰⁴⁸ Οἱ μουσικὲς περίοδοι πού ἀφαιρέθηκαν εἶναι: *Σὲ προκατήγγειλαν* (*Ταμεῖον Ἀνθολογίας* Φωκαέως Β' 1869, σ. 547, στ. 9 – σ. 548, στ. 1) · *πάλιν, στάμονον, ράβδον, ράβδον, πλάκα, τράπεζαν, λυχνίαν, κιθωτόν – λυχνία κιθωτόν* (ἐνθ' ἄν., σ. 549 στ. 1 – 10) · *προκατήγγειλάν σε Κόρη οἱ Προφῆται* (ἐνθ' ἄν., σ. 553, στ. 1 – 8) · *Σὲ προκατήγγειλαν ἄνωθεν* (ἐνθ' ἄν., σ. 554, στ. 11 – 13, σ. 555, στ. 1). Τό κείμενο πού διαμορφώνεται μετὰ τὴν ἀφαίρεση τῶν ἐπαναληπτικῶν στοιχείων εἶναι τὸ ἀκόλουθο: *Ἀνωθεν οἱ Προφῆται σὲ προκατήγγειλαν Κόρη, στάμονον, ράβδον, πλάκα, κιθωτόν, λυχνίαν, τράπεζαν, ὅρος ἀλατόμητον, χρυσοῦν θυμιατήριον, πύλην ἀδιόδευτον, παλάτιον καὶ κλίμακα καὶ θρόνον τοῦ Βασιλέως, προκατήγγειλάν σε Κόρη οἱ Προφῆται*.

¹⁰⁴⁹ Πρβλ. Χιλίαν. 148 (1007), φ. 7ν, στίχ. 12, ὅπου ἐλλείπει ἡ μουσικὴ φράση τοῦ *Λέγε* καὶ συνεχίζει τὸ μέλος μέ τὸ δοξολογικό – τριαδικὸ περιεχόμενο τῶν ἐξωψαλμικῶν κειμένων.

¹⁰⁵⁰ Ὁ Νικόλαος ἀφαίρεσε: *ἀ' ἡχημα καὶ ἐν συνεχίᾳ κράτημα κι – εριρεμ – κι* (ἐνθ' ἄν., σ. 551, στ. 2 – 12) · *β' κράτημα τερριρεμ* (ἐνθ' ἄν., σ. 553, στ. 8 – 13, σ. 554, στ. 1 – 11)

Ὁ Νικόλαος δέν περιέλαβε στή σύντμησή τοῦ *Ἄνωθεν οἱ Προφῆται* τή λέξη *σκηνή*. Ὁ λόγος ἐστιάζεται στήν προφανή σύνδεση τῆς λέξης αὐτῆς, ἐντός τοῦ ἀρχαίου κειμένου, μέ τό ἐπακόλουθο ἥχημα – κράτημα *κι* – *ερινεμ* – *κι*, τό ὁποῖο ὡς πλατυαστικό δομικό στοιχεῖο τῆς σύνδεσης ἀφαιρέθηκε. Νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἴδια λέξη ἐλλείπει, ὁμοίως, ἀπό τή σύντμηση τοῦ Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου¹⁰⁵¹. Ἀνάλογη ἐργασία ἀφαίρεσης λέξεων ἀπό τό κείμενο δέν παρατηρεῖται στά *Ἀνοιξαντάρια*, τά ὁποῖα, ἂν καί συντέμνονται, διαφυλάσσουν τό κείμενό τους ὡς ἔχει.

4. Ἀποκοπή μελικοῦ καλλωπισμοῦ μιᾶς λέξης.

Ὁ μελικός πλατυσμός μιᾶς φράσης συντελεῖ στήν αὔξηση τοῦ δαπανώμενου χρόνου γιά τήν ψαλμώδηση τῆς σύνδεσης. Ἡ οὐσιαστική σμίκρυνση τῆς σύνδεσης συντελεῖται μέ τήν ἀποκοπή τῶν πλατυαστικῶν στοιχείων. Αὕτῃ εἶναι καί ἡ σημαντικότερη ἐργασία τοῦ Νικολάου στό εἶδος τῶν συντμήσεων.

Ἡ ἀποκοπή τοῦ μελικοῦ καλλωπισμοῦ στό ἔργο τοῦ Νικολάου πραγματοποιεῖται μέ δύο τρόπους, ἀνάλογα μέ τή θέση καί τή μεταχείριση τῶν ἀποκοπέντων στοιχείων τῆς περιόδου:

α) Τά ἀφαιρεθέντα στοιχεῖα ἀποτελοῦν, συνήθως, τό πρῶτο ἢ τό τελευταῖο μέρος μιᾶς μελικῆς περιόδου. Ἡ ἐνέργεια αὕτη μπορεῖ νά χαρακτηριστεῖ ὡς ἓνα εἶδος **ἀποκοπῆς**, καθόσον τό ὑπόλοιπο μέρος μεταφέρεται αὐτούσιο στό νέο – συντμηθέν κείμενο.

β) Τά ἀφαιρεθέντα στοιχεῖα προέρχονται, κυρίως, ἀπό τό ἐνδιάμεσο μέρος τῆς μελικῆς περιόδου, χωρίς νά ἀποκλείονται καί οἱ περιπτώσεις, κατά τίς ὁποῖες τά στοιχεῖα προέρχονται ἀπό τήν ἀρχή ἢ τό τέλος¹⁰⁵². Ἡ ἀφαίρεση τῶν στοιχείων αὐτῶν ἐπιτυγχάνεται ὕστερα ἀπό σχετική ἐπεξεργασία τῆς φράσης. Ἡ ἐπεξεργασία περιλαμβάνει τήν ἐπιλεκτική ἀφαίρεση στοιχείων καί τήν ἀνασύνταξη τῆς φράσης μέ τήν κατακράτηση τῶν βασικῶν δομικῶν στοιχείων αὐτῆς. Κατ' ἐπέκταση τό μελικό περιεχόμενο τῆς φράσης ἀλλάζει. Ἡ ἐνέργεια αὕτη μπορεῖ νά χαρακτηριστεῖ ὡς ἓνα εἶδος **σύμπτυξης**, καθόσον τό μέλος συρρικνώνεται σύμφωνα μέ τό πνεῦμα τῆς προτέρας σύνδεσης· σέ καμία περίπτωση δέν ὁμιλοῦμε γιά συρραφή μελικῶν περιόδων ἀλλά γιά ἀναδημιουργία τῆς φράσης, χωρίς τό νέο – συντμηθέν κείμενο νά ἀφίσταται τοῦ πνεύματος τῆς σύνδεσης. Ἡ σύμπτυξη αὕτη καθ' ἑαυτήν ἀποτελεῖ στοιχεῖο πού δηλώνει ὅτι ὁ Νικόλαος πρὶν προβεῖ στίς συντμητικές του ἐνέργειες εἶχε κατανοήσει πλήρως τή σύνδεση. Ἡ κατανόηση τῆς σύνδεσης ἀποδεικνύεται ἐξόχως καί κατά κύριο λόγο ἀπό τίς ἐνέργειες τῆς σύμπτυξης καί ἀναδιάταξης τῶν μουσικῶν φράσεων, καθόσον παρατηρεῖται μεγάλη σχέση τοῦ συμπτυχθέντος μέλους μέ τή μετροφωνία τῆς πρωτότυπης σύνδεσης στήν παλαιά σημειογραφία, βάσει τῆς ὁποίας ὁ Νικόλαος προχώρησε στήν ἐξήγηση τῶν παλαιῶν μελῶν¹⁰⁵³. Ἡ

¹⁰⁵¹ Προφανῶς, ὁ Κωνσταντίνος ἐνήργησε κατά τήν ἴδια λογική τῆς ἐνταξης τῆς λέξης στήν περίοδο τοῦ ἡχήματος – κρατήματος, πρβλ. σύντμηση τοῦ Θεοτοκίου, *Ταμεῖον Ἀνθολογίας* Κωνσταντίνου 1846, σ. 264, στ. 11 – 12, σ. 265, στ. 1 – 2.

¹⁰⁵² Αὐτό συμβαίνει, ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον, στή σύντμηση τῶν *Ἀνοιξανταρίων*, βλ. παραδείγματα κατωτέρω.

¹⁰⁵³ Κάτι ἀνάλογο ἔχει ἐπισημάνει ὁ πρεσβ. Κωνσταντίνος Τερζόπουλος στή μελέτη του σχετικά μέ τίς συντμητικές ἐργασίες τοῦ Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου, Τερζόπουλος, *Κωνσταντίνος Βυζάντιος*, σσ. 344 – 347.

σύγκριση τῶν δύο κειμένων (τοῦ πρωτότυπου στήν παλαιά παρασημαντική καί τοῦ συντετμημένου) δείχνει ὅτι ὁ Νικόλαος εἶχε ἀπόλυτη γνώση τοῦ τρόπου ἐρμηνείας τοῦ παλαιοῦ συστήματος, τῶν ὑποστάσεων καί τῆς δομῆς τῶν θέσεων. Σέ ἀρκετές περιπτώσεις συντμήσεων ὁ Νικόλαος φαίνεται νά παραθέτει μετροφωνικά τή μελωδία ἀπό τό πρωτότυπο κείμενο τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας, χωρίς νά ἀναλύει τή χρονική τους διάρκεια ἢ νά ἀναπτύσσει τίς μελωδίες τῶν ὑποστάσεων.

Δευτερεύουσας σημασίας ἐνέργειες εἶναι:

4. *Μείωση τῆς δαπάνης τοῦ χρόνου.*

Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται μέ τήν ἀφαίρεση τῶν ἑγχρονων σημαδιῶν (τῆς διπλῆς κυρίως) ἀπό τήν ἐπιλεχθεῖσα φράση, μέ σκοπό τή μικρότερη, ὅσο τό δυνατόν, παραμονή τοῦ ψάλλοντος στή μουσική φράση.

5. *Χρήση μουσικῶν γεφυρῶν ἢ μεταβατικῶν φράσεων.*

Γίνεται χρήση μικρῶν μεταβατικῶν φράσεων, γιά νά γεφυρωθοῦν τά ἐνδεχόμενα χάσματα πού προκαλοῦν οἱ ἀποκοπές καί οἱ συμπτύξεις τῶν κυρίως μουσικῶν φράσεων.

6. *Δημιουργία νέων μουσικῶν φράσεων πού βασίζονται σέ στοιχεῖα προερχόμενα ἀπό τό παλαιό κείμενο.*

Ἐδῶ ὁμιλοῦμε πλέον γιά διασκευή τοῦ προϋπάρχοντος μέλους καί δημιουργία μιᾶς νέας φράσης. Τέτοια παραδείγματα ἔχουμε στό θεοτοκίο καί στά Ἀνοιξαντάρια, κυρίως στόν 1^ο καί 2^ο στίχο, ὅπου τό μέλος διασκευάζεται κατάλληλα γιά νά ἀποφευχθεῖ ἡ χρωματική ἀποστροφή¹⁰⁵⁴.

Οἱ παραπάνω περιγραφεῖσες ἐνέργειες δέν ἀναπτύσσονται μεμονωμένες ἐντός τοῦ κειμένου τῆς σύντμησης. Σέ πολλές περιπτώσεις, ὅπως διαπιστώνουμε ἀπό τά παραδείγματα πού ἐκτίθενται κατωτέρω, οἱ ἐνέργειες ἀποκτοῦν συνδυαστικό χαρακτήρα μέ σκοπό τήν ὁμαλότερη μετάβαση ἀπό τό ἀρχαῖο κείμενο στό συντετμημένο. Ἐνα ἄλλο σημεῖο πού πρέπει νά διχθεῖ εἶναι ἡ συχνότητα ἐπιλογῆς κάποιων ἐνεργειῶν στά ἐξεταζόμενα κείμενα: Στή σύντμηση τοῦ θεοτοκίου «Ἄνωθεν οἱ Προφῆται» παρατηροῦνται κυρίως ἀποκοπές καί συμπτύξεις - ἀνασυντάξεις φράσεων· στά Ἀνοιξαντάρια, ὡστόσο, οἱ ἀποκοπές δέν πραγματοποιοῦνται αὐτόνομα¹⁰⁵⁵, ἀλλά συνδυάζονται μέ συμπτύξεις καί ἀνασυντάξεις.

Παρακάτω παραθέτουμε σέ πίνακες¹⁰⁵⁶ μουσικά παραδείγματα ἀπό τίς συντμήσεις κατ' ἀντιπαράβολή μέ τό παλαιό κείμενο. Προηγεῖται ὁ ἀνάλογος ὑπομνηματισμός τῶν ἐνεργειῶν, ἔτσι ὥστε νά καταστοῦν κατανοητά τά ἀνωτέρω ἐκτεθέντα περί μορφολογίας τῶν συντμήσεων, στό ἔργο τοῦ Νικολάου. Στίς

¹⁰⁵⁴ Βλ. παραδείγματα κατωτ.

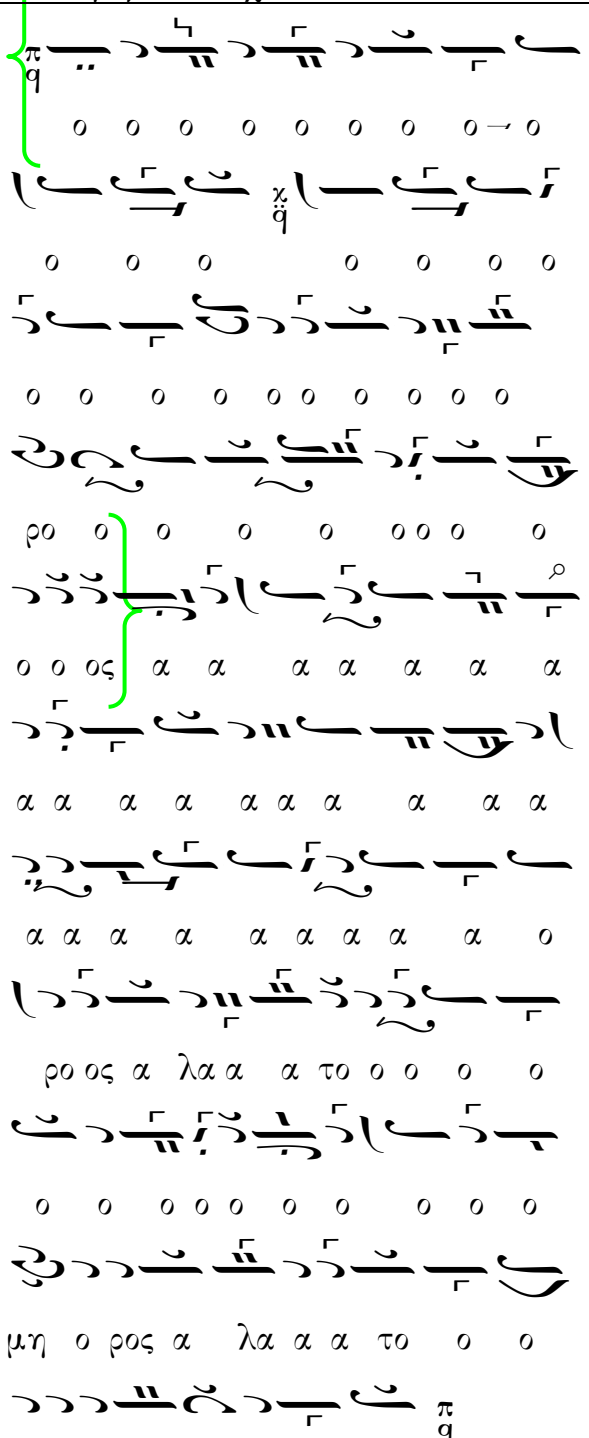
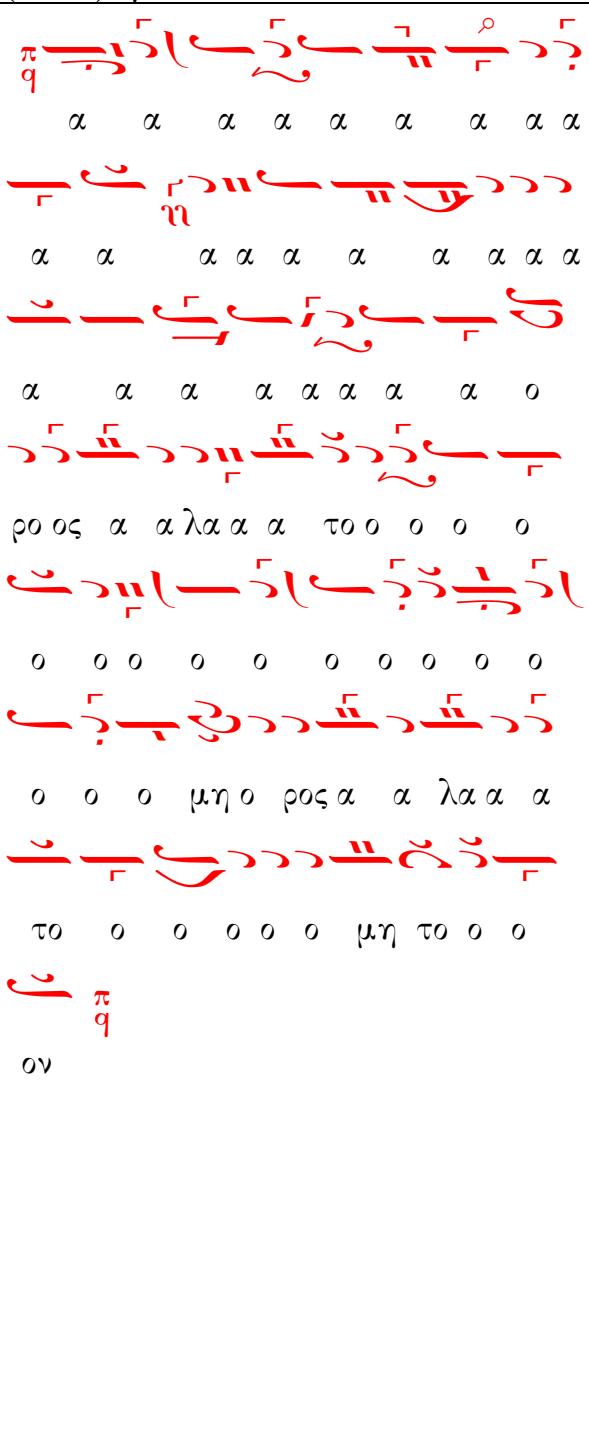
¹⁰⁵⁵ Μικρότερης ἑκτασης ἀποκοπές διαπιστώνουμε στούς στίχους τῶν Ἀνοιξανταρίων. Οἱ ἀπαλειφές ἀφοροῦν μικρές μουσικές φράσεις, οἱ ὁποῖες, σύμφωνα μέ τήν ἀντίληψη τοῦ συντμητῆ, πρέπει νά ἐξοβελιστοῦν ἀπό τό κείμενο, γιά νά ἐπιτευχθεῖ ἡ σύντμησή του.

¹⁰⁵⁶ Γιά τήν καλύτερη δυνατή κατανόηση τῶν παραδειγμάτων εἶναι ἀπαραίτητη ἡ ἐπεξήγηση τῆς χρήσης τῶν χρωμάτων ἐντός τῶν πινάκων. Ὅπου, λοιπόν, χρώμα πράσινο = ἀποκοπή ὅπου χρώμα κόκκινο = μεταφορά αὐτούσιας μουσικῆς περιόδου στό συντετμημένο κείμενο· ὅπου χρώμα μπλέ = σύμπτυξη μουσικῆς φράσης καί ἀνασύνταξη αὐτῆς· ὅπου χρώμα ρόζ = διασκευή τοῦ προϋπάρχοντος μέλους.

περιπτώσεις τῶν συμπτύξεων παραθέτουμε τήν ἀνάλογη φράση ἀπό τήν παλαιά σημειογραφία, γιά νά καταδειχθεῖ ἡ σχέση μετροφωνίας καί συμπτυχθείσης μελικῆς περιόδου.

Α. Ἀποκοπές.

1^ο παράδειγμα: ὁ Νικόλαος ἀφαιρεῖ τό μελικό καλλωπισμό τῆς λέξης «Ὅρος» καί διατηρεῖ τήν ὑπόλοιπη μουσική φράση, ἡ ὁποία μεταφέρεται ἀπαράλλακτη ἐντός τοῦ συντετμημένου κειμένου.

Ἄνωθεν οἱ Προφῆται, φράση: ὅρος ἀλατόμητον, Δοχ. 370, σ. 7, στ. 2 – 10	Σύντμηση Νικολάου, Χιλίαν. 148 (1007), φ. 196v, στ. 8 – 12/197r, στ. 1
 <p>ο ο ο ο ο ο ο ο – ο</p> <p>ο ο ο ο ο ο ο ο</p> <p>ο ο ο ο ο ο ο ο</p> <p>ρο ο ο ο ο ο ο ο ο</p> <p>ο ο ος α α α α α α α</p> <p>α α α α α α α α α</p> <p>α α α α α α α α ο</p> <p>ρο ος α λα α α το ο ο ο ο</p> <p>ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο</p> <p>μη ο ρος α λα α α το ο ο</p> <p>π q</p>	 <p>α α α α α α α α α</p> <p>α α α α α α α α α</p> <p>α α α α α α α ο</p> <p>ρο ος α α λα α α το ο ο ο ο</p> <p>ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο</p> <p>ο ο ο μη ο ρος α α λα α α</p> <p>το ο ο ο ο ο ο μη το ο ο</p> <p>π q</p> <p>ον</p>

ο ο ο μη το ο ο ον	
--------------------	--

2^ο παράδειγμα: Ὁ Νικόλαος ἀφαιρεῖ τό μελικό πλατυσμό τῆς λέξης «θυμιατήριον» καί τή μουσική ἔνδυση τῆς λέξης «σκηνή». Ἡ λέξη «σκηνή» μένει ἐκτός τῆς συντετμημένης σύνδεσης.

<p>Ἄνωθεν οἱ Προφῆται, φράση: χρυσοῦν θυμιατήριον, Δοχ. 370, σ. 7, στ. 7 - 12/σ. 8, στ. 1 - 7</p> <p>χρυ υ υ υ σου ου ου ου ου ου ου ου συν Θυ υ υ υ υ υ υ υ χρ υ υ υ υ υ υ υ υ υ υ μι ι ι ι ι ι ι ι ι ι α α α α α α α α α α α α α α α θυ υ μι α α α τη η η η η η η η η η η η η η η ρι ι θυ μι α α α α α α α α α α α α</p>	<p>Σύντμηση Νικολάου, Χιλίαν. 148 (1007), φ. 197r, στ. 1 - 10</p> <p>χρυ υ υ υ σου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου συν Θυ υ υ υ υ υ υ υ υ υ υ υ υ υ υ υ μι ι ι ι ι ι ι ι ι ι α α α α α α α α α α α α α α α θυ υ μι α τη η η η η η η η η η η η η η η η ρι ι θυ μι α α α α α α α α α α α α</p>
--	--

<p>τη η η η η η ρι ο ο ο</p> <p>ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο</p> <p>ο ο ο και αι αι αι αι αι και σκη</p> <p>η νη η η η η η η η</p>	<p>ι θυ μι α α α τη η η η η</p> <p>η ρι ο ο ο ον</p>
---	--

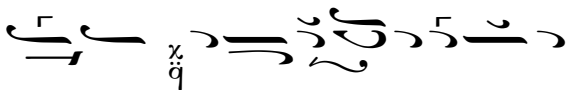

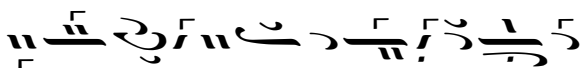

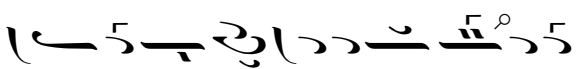

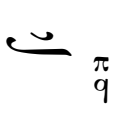

3^ο παράδειγμα: Ὁ Νικόλαος ἀποκόπτει τίς μελικές ἐπαναλήψεις τῆς λέξης «Παλάτιον» καί μεταφέρει στό συντετμημένο κείμενο αὐτούσια τήν ὑπόλοιπη μουσική περίοδο. Ἡ σύνδεση τῶν ἐναπομεινάντων στοιχείων πραγματοποιεῖται μέ τή μουσική «γέφυρα» πού προέρχεται ἀπό τό ἴδιο παλαιό κείμενο.

<p>Πα λα α α α α α α</p> <p>τι ι ι πα λα α τι ι ο ον</p> <p>πα α α α α α λα α α α</p> <p>τι ι ι πα λα α τι ο ο ο ον</p>	<p>πα λα α α α α α α τι</p> <p>ι ι πα λα α τι ι ο ο ο ο</p> <p>ον και αι αι αι αι αι αι</p> <p>αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι</p> <p>αι αι αι αι αι αι κλι ι ι ι ι</p>
---	---

και αι αι αι αι αι αι αι αι αι

αι αι αι αι αι αι αι αι αι

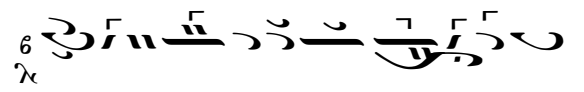

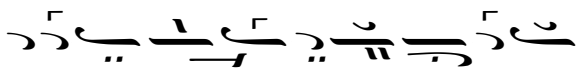

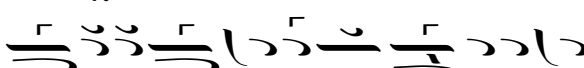

ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι

B. Συμπτύξεις καί ανασύνταξη τῆς μουσικῆς περιόδου

Στά παρακάτω παραδείγματα ὁ Νικόλαος ἀφαιρεῖ τὰ ἐσωτερικά πλατυαστικά στοιχεῖα μέ ἀποτέλεσμα τή «συρρίκνωση» καί τήν ανασύνταξη τοῦ μέλους, μέ βάση τό πνεῦμα τῆς σύνθεσης.

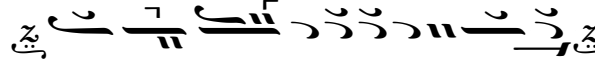

1^ο παράδειγμα:

<p>Ἄνωθεν οἱ Προφῆται, μουσική φράση: Κόρη, Δοχ. 370, σ. 4, στ. 4 - 10</p>	<p>Σύντμηση τοῦ Νικολάου, Χιλαν. 143 (1007), φ. 196r, στ. 5 - 7</p>
	
<p>κ ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο</p>	<p>κ ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο</p>
	
<p>ο ο χ ο ο ο ο ο ο ο ο</p>	<p>ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο</p>
	
<p>ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο σε</p>	<p>ο ρ η η η η στα α α</p>
	
<p>ε κ ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο</p>	

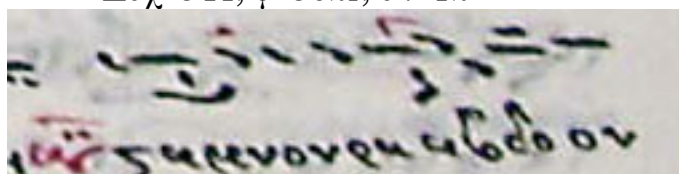
 ο ο ο α νω θεν σε ε κο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ρη η η η η η η η η η η	
--	--

2^ο παράδειγμα

Ἄνωθεν οἱ Προφῆται, μουσική φράση: ράβδον, Δοχ. 370, σ. 4, στ. 10 – 11	Σύντμηση Νικολάου, Χιλίαν. 143 (1007), φ. 196v, στ. 7 – 8.
 ρα α α α α α α β δο ο	 ρα α α α α α α β δο ο

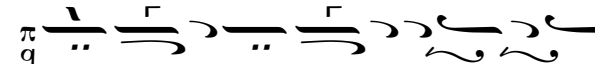
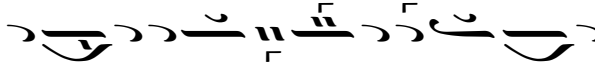

Ἡ ἴδια μουσική φράση «ράβδον» στήν παλαιά σημειογραφία μᾶς δείχνει πόσο πλησιάζει ἡ σύντμηση τοῦ Νικολάου στή μετροφωνία τοῦ πρωτότυπου κειμένου:

Δοχ. 341, φ. 362r, στ. 12:

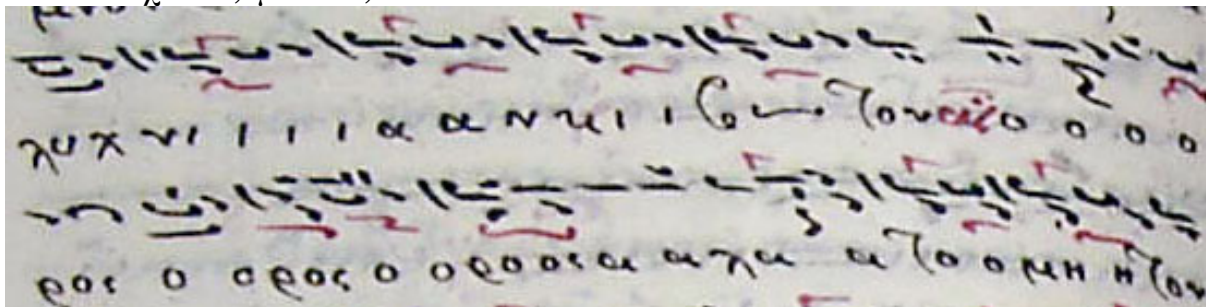
Εἰκ. 59.

3^ο παράδειγμα

Ἄνωθεν οἱ Προφῆται, μουσική φράση: ὄρος, Δοχ. 370, σ. 6, στ. 12/σ. 7, στ. 1 – 2	Σύντμηση Νικολάου, Χιλίαν. 143 (1007), φ. 196v, στ. 7 – 8
 ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ρο ο ο ο	 ο ο ο ο ο ο ο ρος

Ὅμοίως, ἡ μουσική φράση «Ὄρος» στή δεύτερη ἐπανάληψή της ὑποδηλώνει τή σχέση τῆς μετροφωνίας μέ τή σύντμηση

Δοχ. 341, φ. 362v, στ. 3 - 4:

Εἰκ. 60.

4^ο παράδειγμα

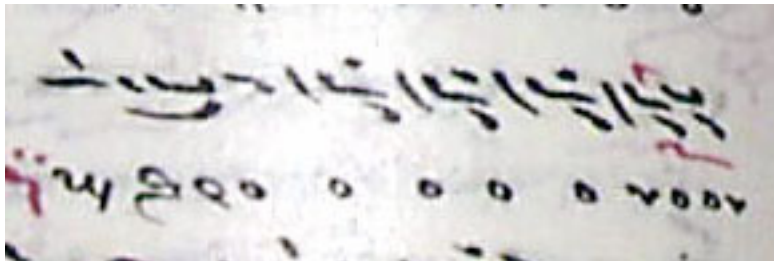
<p>Ἄνωθεν οἱ Προφῆται, μουσική φράση: πύλην, Δοχ. 370, σ. 9, στ. 9 - 11</p>	<p>Σύντμηση Νικολάου, Χίλιαν. 143 (1007), φ. 197r, στ. 10 - 11</p>

5^ο παράδειγμα

<p>Ἄνωθεν οἱ Προφῆται, μουσική φράση: καί θρόνον, Δοχ. 370, σ. 10, στ. 9 - 11</p>	<p>Σύντμηση Νικολάου, Χίλιαν. 143 (1007), φ. 197v, στ. 11 - 12</p>

Στό παρόν παράδειγμα μᾶς παρέχεται ἡ ἐντύπωση ὅτι ὁ Νικόλαος ἀπλῶς ἀντέγραψε τή μετροφωνία τῆς παλαιᾶς παρασημαντικῆς:

Δοχ. 341, φ. 362ν, στ. 11:

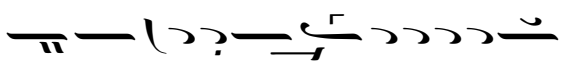

Εἰκ. 61.

6^ο παράδειγμα: Ὁ Νικόλαος διασκευάζει τή μουσική φράση «τοῦ Βασιλέως» μέ τέτοιο τρόπο, ὥστε νά καταλήγει στόν πλάγιο τοῦ Δ' ἀντί στόν Βαρύ. Ὡστόσο, ἡ ἰδέα τοῦ πλάγιου Δ' ἐνυπάρχει στό ἀρχαῖο κείμενο. Ἀκολουθεῖ σύμπτυξη καί ἀναδιάταξη τῶν φράσεων.

<p>Ἄνωθεν οἱ Προφῆται, μουσική φράση: τοῦ βασιλέως προκατήγγειλαν σε Κόρη, Δοχ. 370, σ. 10, στ. 12/σ. 11, στ. 1 – 8</p>	<p>Σύντμηση Νικολάου, Χιλίαν. 143 (1007), φ. 197ν, στ. 12/φ. 198r, στ. 1 – 8</p>
<p>βα α α α α α α α α</p> <p>σι ι ι λε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε</p> <p>ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε</p> <p>ε ε ω ως προ κα τη η η η</p> <p>η η η η η η η η η η γ γει</p>	<p>του Βα σι λε ε ε ε ε ε</p> <p>ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε</p> <p>ε ω ω ως προ κα τη η η η η η η η η η η</p> <p>η η η η η η η η η η γ λα α α α</p>

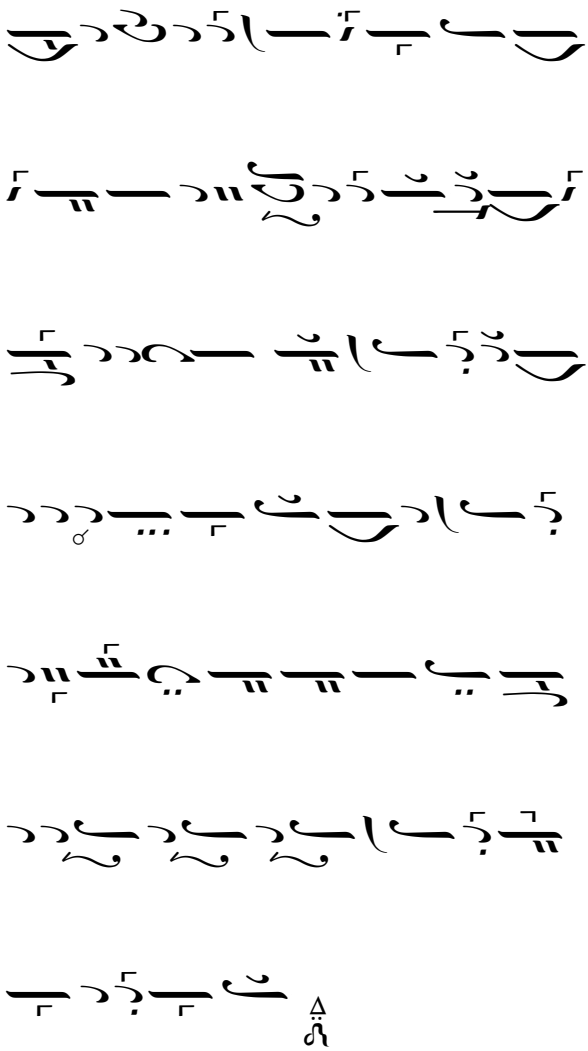
<p> </p> <p> </p> <p> </p> <p> </p> <p> </p> <p> </p> <p> </p>	
--	--

8^ο παράδειγμα

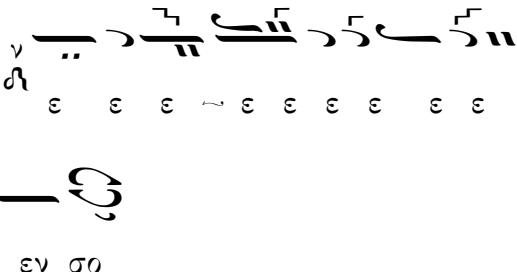
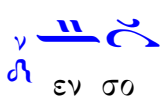
<p> <i>Άνοιξαντάρια</i>, μουσική φράση: <i>έν τη</i> <i>ζωῇ μου</i>, Δοχ. 471, φ. 7v, στ. 1 – 9 </p>	<p> Σύντμηση Νικολάου, Χιλιαν. 163 (1038), φ. 7v, στ. 7 – 12 </p>
---	--

<p>Εν τη η η η η η η</p> <p>η η η η η η η η χη</p> <p>η η η η η η η η</p> <p>η η η η η η η ζω ω ω</p> <p>ω ω ω ω ω ω χω ω εν</p> <p>τη η ζωωω η η η η η η</p> <p>η η η η η η η η εν τη ζω</p> <p>η η η μου</p>	<p>Εν τη η η η η η η</p> <p>η η η η η η η η</p> <p>η η η η η η η ζω ω ω</p> <p>ω ω ω ω ω ω χω ω εν</p> <p>τη η ζωωω η η η η η η</p> <p>η η η η η η η η εν τη ζω</p> <p>η η η μου</p>
--	--

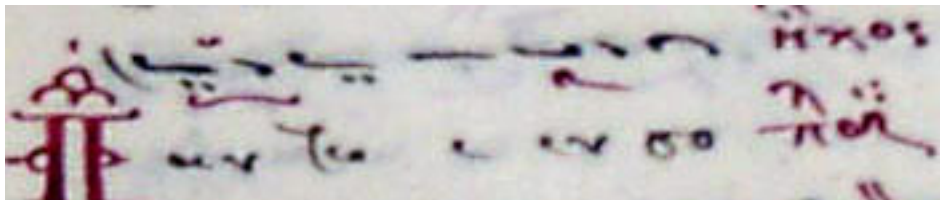
τη η ζωωω η η η η η

	
--	--

9^ο παράδειγμα

<p>Άνοιξαντάρια, μουσική φράση: ἐν σο [φία], Δογ. 471, φ. 13v, στ. 10 – 11</p>	<p>Σύντμηση Νικολάου, Χιλιαν. 163 (1038), φ. 14v, στ. 12</p>
	

Ἡ ἴδια μουσική φράση «ἐν σοφίᾳ» στή μετροφωνία της στήν παλαιά σημειογραφία (Δοχ. 341, φ. 5 στ. 8). Ἐάν τοποθετήσουμε δίπλα τή σύντμηση τοῦ Νικολάου, θά διακρίνουμε τή σημειογραφική ὁμοιότητα τῶν φράσεων, ἀφαιρουμένων τῶν ἀφώνων ὑποστάσεων (τοῦ λυγίσματος, ἐν προκειμένῳ).

Εἰκ. 62: Δοχ. 341, φ. 5 στ. 8.

Γ. Ἀποκοπή, σύμπτυξη καί ἀνασύνταξη.

Στά παρακάτω παραδείγματα παρατηρεῖται ὁ συνδυασμός τριῶν ἐνεργειῶν.

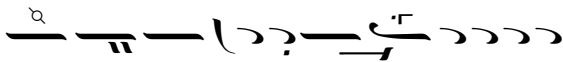
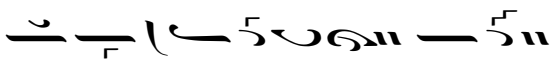

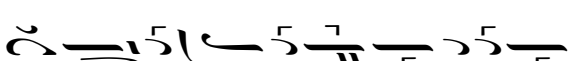

1^ο παράδειγμα: Ὁ Νικόλαος ἀποκόπτει τό πρῶτο μέρος τῆς μουσικῆς φράσης «χρηστότης» (σεσημασμένο διά πρασίνων ἀγκυλῶν), μεταφέρει τό δεύτερο μέρος αὐτοῦσιο στό συντμηθέν κείμενο, συμπτύσσει τό τρίτο μέρος αὐτῆς καί διατηρεῖ τό τελευταῖο μέρος.

Ἀνοιξαντάρια, μουσική φράση: χρηστότης, Δοχ. 471, φ. 1r, στ. 1 – 2/1v, στ. 1 – 9	Σύντμηση Νικολάου, Χιλίαν. 163 (1038), φ. 1v, στ. 3 – 10

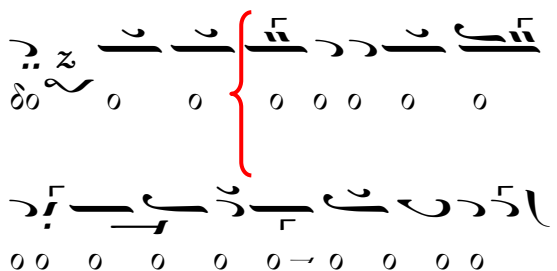
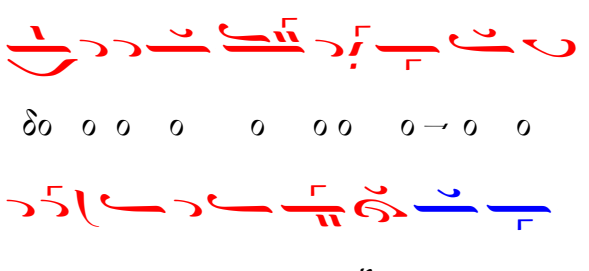
η η η η η η η η η η η

ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο

2^ο παράδειγμα: Ὁ Νικόλαος προβαίνει συνδυαστικά στή μεταφορά αὐτουσίων φράσεων, στήν ἀποκοπή καί σύμπτυξη - ἀνασύνταξη τῆς φράσης.

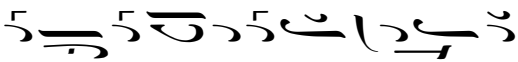
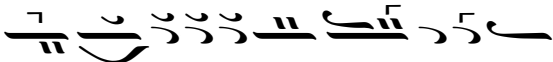
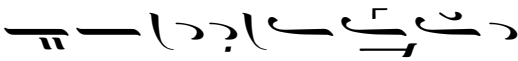

<p>Ἀνοιξαντάρια, φράση: Δόξα Πατρί καί Υἱῶ..., Δοχ. 471, φ. 13v, στ. 14 – 16/φ. 14r, στ. 1 – 6</p>	<p>Σύντμηση Νικολάου, Χιλίαν. 163 (1038), φ. 15r, στ. 4 – 11</p>
	

ο ο ο ο ξα α α α α

α δο ξα α Πα τρι ι και Υι

α Πα α α δο ξα α Πα α

<p>د د</p>
--

Δ. Αποκοπή και διασκευή.

1^ο παράδειγμα: Ὁ Νικόλαος ἀφαίρεσε τὰ πλατυαστικά στοιχεῖα, τή χρωματική ἀποστροφή καί χρησιμοποίησε τή μελική περίοδο «τὴν χεῖρα» σέ ἄλλη τονική καί στό διατονικό γένος. Πλήρης ἀφαίρεση τοῦ χρωματικοῦ στοιχείου.

<p>Ἀνοιξαντάρια, φράση: τὴν χεῖρα, Δοχ. 471, φ. 1r, στ. 4 - 7</p>	<p>Σύντμηση Νικολάου, Χιλαν. 163 (1038), φ. 1r, στ. 7 - 9</p>
	
<p>σου σου σου σου σου σου σου σου τη</p>	<p>τη η η η η η η η η ην</p>

η η η η η η η η η

χει ει ει ει ει την χει ει

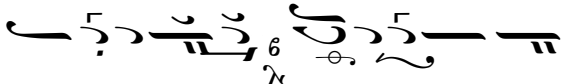

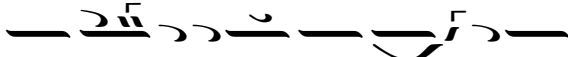
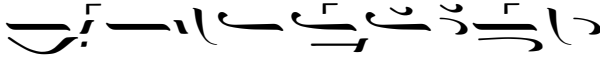
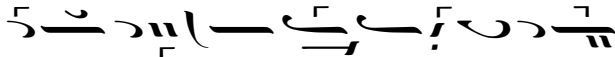

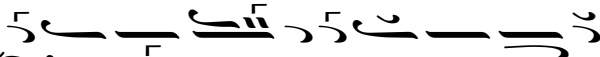

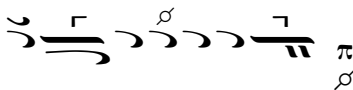

3^ο παράδειγμα: Ὁ Νικόλαος ἀφαιρεῖ τή χρωματική φράση ἀπό τό κείμενο καί τήν ἀντικαθιστᾷ μέ διατονική σέ ἄλλη τονική.

Ἀνοιξαντάρια, μουσική φράση: πλησθήσονται, Δοχ. 471, φ. 1r, στ. 10 – 15	Σύντμηση Νικολάου, Χιλαν. 163 (1038), φ. 1v, στ. 1 – 3
α α α α α α α α πλη η	πλησ θη η η η η η σο ο

η η η η η η η η η η

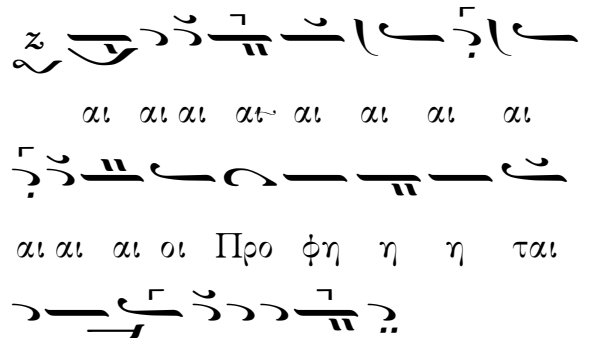
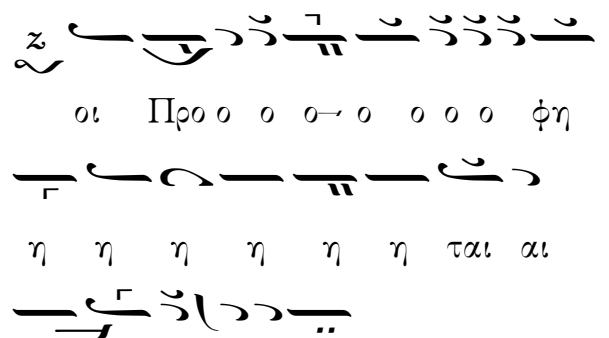
ο ο ο ο ο ον ται αι αι

Ε. προσαρμογή διαφορετικού ποιητικού κειμένου σε υπάρχουσα μελική περίοδο.

Παράδειγμα: Ὁ Νικόλαος προσαρμόζει (στά ὅρια τῆς διασκευῆς) ἄλλο ποιητικό κείμενο σε ἤδη προϋπάρχουσα μελική ἔνδυση πού ἀνῆκε σε διαφορετικό ποιητικό κείμενο.

Ἄνωθεν οἱ Προφῆται, μουσική φράση:	Σύντμηση Νικολάου, Χιλίαν. 143
οἱ προφῆται (τέλος), Δογ. 370, σ. 14,	(1007), φ. 198r, στ. 9 – 10

στ. 3 - 5	
 <p>αι αι αι αι αι αι αι</p> <p>αι αι αι οι Προ φη η η ται</p> <p>αι αι αι αι αι αι αι</p>	 <p>οι Προ ο ο ο ο ο ο φη</p> <p>η η η η η η ται αι</p> <p>αι αι αι αι αι αι</p>

3. Αποτίμηση τῆς ἐργασίας σύντμησης.

Συμπερασματικά ὀφείλουμε νά σημειώσουμε ὅτι ὁ Νικόλαος δέν ἀρκέστηκε στὴν εὐκόλη λύση τῆς ἀφαίρεσης κάποιων περιττῶν πλατυαστικῶν μελικῶν στοιχείων καὶ ἀκολούθως τῆς συρραφῆς τῶν ἐναπομεινάντων μερῶν. Ἀκολουθεῖ, βεβαίως, καὶ αὐτὴ τὴν ἀτραπὸ ἀλλὰ, σέ γενικὲς γραμμὲς, ὁ Νικόλαος ἐργάστηκε συνολικά ἐπὶ τῶν συνδέσεων: α) διατηρῶντας αὐτούσιες ἐπιλεγμένες φράσεις ἢ περιόδους ἀπὸ τὴν πρωτότυπη σύνδεση, β) ἀφαιρῶντας τὰ στοιχεῖα πλατυασμοῦ καὶ γ) ἀναπλάθοντας δημιουργικὰ τίς μουσικὲς φράσεις, δίχως νά ἐκφεύγει τοῦ πνεύματος τῆς σύνδεσης. Οἱ ἐνέργειες αὐτές, σέ συνάρτηση μὲ τὸ γεγονὸς τῆς διαφαινόμενης σχέσης μεταξύ συμπτύξεων καὶ μετροφωνίας τῆς παλαιᾶς παρασημαντικῆς ἐπὶ τοῦ πρωτοτύπου κειμένου, ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ σχέση τοῦ Νικολάου μὲ τὴ μουσικὴ σύνδεση στὸν τομέα τῆς σύντμησης περνᾷ ἀπὸ τὸ κατώφλι τῆς κατανόησης αὐτῆς καὶ ὄχι ἀπὸ τὴ μηχανιστικὴ πρόσληψη κάποιων μουσικῶν δομῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ΄

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΩΝ

1. Εἰσαγωγικά.

Σημαντική μαρτυρία για τήν καταγραφή τοῦ ἀγιορείτικου ὕφους ψαλμώδησης τῶν προσομοίων εἶναι καί ἡ ἐργασία προσαρμογῆς πού ἐπιτελέστηκε ἀπό τό Νικόλαο καί παρεμβλήθηκε μεταξύ τῶν ἰδιομέλων δοξαστικῶν τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν. Σέ γενικές γραμμές ὁ Νικόλαος ἀκολουθεῖ τά πρότυπα τῶν προλόγων τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου καί τοῦ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου¹⁰⁵⁷. Δέν καινοτομεῖ οὔτε ἀφίσταται τῶν ὁρίων πού ἔχουν θέσει οἱ μεγάλοι δάσκαλοι τῆς μουσικῆς. Ἡ ἰδιότυπη αὐτή καταγραφή ἀποκαλύπτει τό σκοπό τοῦ Νικολάου πού εἶναι ἡ καταγραφή τοῦ τρόπου ψαλμώδησης τῶν προσομοίων κατὰ τή διάρκεια τῶν ἀγιορείτικων ἀγρυπνιῶν καί ὅχι ἡ ἀπλή μηχανική προσαρμογή τοῦ λειτουργικοῦ κειμένου.

Ἡ συγκριτική μελέτη τῶν προσομοίων μᾶς παρέσχε τή δυνατότητα νά διακρίνουμε τή σχέση πού διέπει τίς παραδοσιακές μελωδίες τοῦ Εἰρμολογίου μέ τίς καταγραφές τοῦ Νικολάου. Ἡ ἐργασία τοῦ ἀγιορείτη μελουργοῦ κινεῖται ἀνάμεσα στά παρακάτω πεδία – παραμέτρους: α) ὁ Νικόλαος ἀκολουθεῖ πλήρως τήν παραδεδομένη γραφή καί τονίζει τό προσόμοιο ἐπακριβῶς βάσει τῶν προλόγων τοῦ Εἰρμολογίου¹⁰⁵⁸. β) ὁ Νικόλαος ἀκολουθεῖ τήν παραδεδομένη γραφή, ἀλλά ἐπεμβαίνει καλλωπιστικῶς σέ συγκεκριμένα σημεῖα¹⁰⁵⁹, καί γ) ὁ Νικόλαος ἔχει ὡς βασικό κορμό τήν παραδεδομένη μελωδία, τήν ὁποία καλλωπίζει σέ μεγάλο βαθμό, μέ ἀποτέλεσμα τό προσόμοιο νά διαφοροποιεῖται ἀπό τό παλαιό κατὰ τήν ἀνάπτυξη τῶν φράσεων καί νά παρουσιάζει ἕνα ἰδιότυπο μέλος¹⁰⁶⁰.

Ἡ ἐργασία δέν καταγράφεται ἐκ μέρους τοῦ Νικολάου ἀλόγιστα καί ἀδιάκριτα. Ἐκτίθεται μέ τρόπο πού δείχνει σεβασμό πρὸς τήν παράδοση. Τό στοιχεῖο πού δείχνει τό σεβασμό τοῦ Νικολάου πρὸς τήν παράδοση καί ὅχι τήν καινοτόμα δραστηριότητά του εἶναι ἡ ἐπιλεκτική προσαρμογή τῶν προσομοίων. Ὅταν θέλει, δηλαδή, νά προσαρμόσει δύο ἢ τρία προσόμοια τοῦ ἴδιου προλόγου στήν ἴδια ἐορτή, πάντα καταγράφει ἕνα τουλάχιστον προσόμοιο στήν παραδοσιακή

¹⁰⁵⁷ Χρησιμοποιεῖ τόν τονισμό τοῦ Ἰακώβου γιά τούς προλόγους «Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος», ἦχος Α' καί «Ποίοις εὐφημιῶν στέμμασιν», ἦχος Β'.

¹⁰⁵⁸ Στήν κατηγορία αὕτη ἀνήκουν τό α' προσόμοιο τῆς ἐορτῆς τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ «Σταυρὸς ἀνυψούμενος» (Δοχ. 461, φ. 19v), τό β' προσόμοιο τῆς ἐορτῆς τῆς Συνάξεως τῶν Ἀρχαγγέλων «Καί τὸ εἶδος σου πύρινον» (Δοχ. 461, φ. 83r), τό γ' τῆς αὐτῆς ἐορτῆς «Νοὺς ὁ προαιώνιος» (Δοχ. 461, φ. 83v) καί τό τοῦ δ' ἤχου α' προσόμοιο τῆς ἐορτῆς τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου «Τῶν ἁγίων εἰς Ἄγια» (Δοχ. 461, φ. 118v).

¹⁰⁵⁹ Στήν κατηγορία αὕτη ἀνήκουν τό α' προσόμοιο τῆς ἐορτῆς τῆς Συνάξεως τῶν Ἀρχαγγέλων «Τρισηλίου θεότητος» (Δοχ. 461, φ. 82v), τά τοῦ Α' ἤχου δύο προσόμοια τῆς ἐορτῆς τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου «Σήμερον πιστοὶ χορεύσωμεν» (Δοχ. 461, φ. 117r) καί «Σήμερον ναὸς ὁ ἔμψυχος» (Δοχ. 461, φ. 118r), τά δύο τελευταῖα προσόμοια τῆς ἐορτῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ «Φαίνει μοι ὡς ἄνθρωπος» (Χιλίαν. 167/929, φ. 19r) καί «Θεὸς ὅπου βούλεται» (Χιλίαν. 167/929, φ. 19v).

¹⁰⁶⁰ Στήν κατηγορία αὕτη ἀνήκουν τά παρακάτω προσόμοια: τό α' τῶν αἰνῶν τῆς ἐορτῆς τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ «Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος» (Δοχ. 461, φ. 36v), τά δύο προσόμοια τῶν ἐσπερίων τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου «Ὁ θεατὴς τῶν ἀρρήτων» (Δοχ. 461, φ. 41v) καί «Ἡ θεοκίνητος λύρα» (Δοχ. 461, φ. 42r), τά δύο τῶν αἰνῶν τῆς αὐτῆς ἐορτῆς «Μάκαρ Ἰωάννη πάνσοφε» (Δοχ. 461, φ. 52v) καί «Θεολογίας τὰ νάματα» (Δοχ. 461, φ. 53v), τά δύο τῶν ἐσπερίων τοῦ Ἁγίου Δημητρίου «Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος ἐν οὐρανῷ» (Δοχ. 461, φ. 59v) καί «Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος ταῖς τῶν θαυμάτων» (Δοχ. 461, φ. 60r), τό α' τῶν αἰνῶν τῆς αὐτῆς ἐορτῆς «Δεῦρο μάρτυς Χριστοῦ» (Δοχ. 461, φ. 76v), τό β' προσόμοιο τοῦ Δ' ἤχου τῆς ἐορτῆς τῶν Εἰσοδίων «Αἱ νεάνιδες χαίρουσαι» (Δοχ. 461, φ. 119v), καί τέλος τό α' προσόμοιο τῆς ἐορτῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ «Βουλὴν προαιώνιον» (Χιλίαν. 167/929, φ. 18r).

μελωδία, αφήνοντας τό δημιουργικό περιθώριο στο πρώτο πού, συνήθως, είναι καλλωπισμένο¹⁰⁶¹. Επιπλέον, όμοια προσόμοια αλλά ανήκοντα σε διαφορετικές έορτές δέν καταγράφονται όλα καλλωπισμένα¹⁰⁶².

Άπ' όσα έχουν έκτεθει άνωτέρω συμπεραίνουμε ότι ο τρόπος με τον όποιο εργάζεται ο Νικόλαος μάς υποδεικνύει τό μέτρο προσέγγισης των παραδοσιακών μελωδιών, χωρίς νά αφαιρείται ή δυνατότητα δημιουργίας στά πλαίσια της Παράδοσης.

2. Μελωδικά στοιχεία των προσομοίων.

Στήν παράγραφο αυτή παρουσιάζονται τά ιδιαίτερα μορφολογικά στοιχεία των προσομοίων σε άντιπαράβολή με τους κλασσικούς προλόγους από τό Είρμολόγιο του Πέτρου¹⁰⁶³.

α) Προσόμοιο με πρόλογο «Τών ούρανίων ταγμάτων», ήχος Α'.

Ο Νικόλαος έπεμβαίνει με δυναμικές μελωδικές γραμμές για νά τονίσει τά νοήματα του λειτουργικού κειμένου, μή διστάζοντας νά αλλάξει καί την έντελ ή κατάληξη στο μέσον του τροπαρίου από τό Δι στο Πα:

Καταλήξεις του προσομοίου σύμφωνα με τό Νικόλαο	Καταλήξεις του προσομοίου σύμφωνα με τό Είρμολόγιο
Ο θεατής των άρρήτων αποκαλύψεων ΠΑ • καί έρμηνεύς των άνω ΔΙ • του Θεού μυστηρίων ΠΑ • ο παίς του Ζεβεδαίου γράψας ήμιν ΔΙ • το Χριστού Ευαγγέλιον ΠΑ • θεολογείν τον Πατέρα καί τον Υιόν ΠΑ • καί το πνεύμα έξεπαίδευσεν ΠΑ.	Ο θεατής των άρρήτων αποκαλύψεων ΠΑ • καί έρμηνεύς των άνω ΔΙ • του Θεού μυστηρίων ΔΙ • ο παίς του Ζεβεδαίου γράψας ήμιν ΔΙ • το Χριστού Ευαγγέλιον ΠΑ • θεολογείν τον Πατέρα καί τον Υιόν ΠΑ • καί το πνεύμα έξεπαίδευσεν ΠΑ.

Παραδείγματα καλλωπισμού:

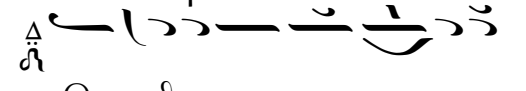
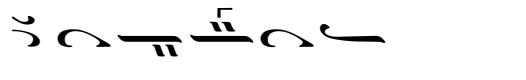
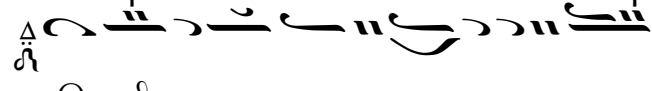
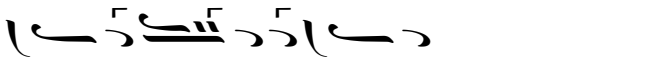
1. Προσόμοιο έσπερίων του Αγ. Ιωάννου του Θεολόγου «Ο θεατής των άρρήτων αποκαλύψεων».

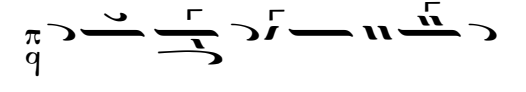

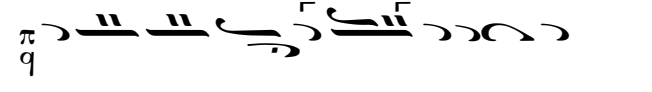

Μουσική φράση εκ του προσομοίου ¹⁰⁶⁴ .	Η ίδια φράση προσαρμοσμένη στον πρόλογο του Πέτρου Λαμπαδαρίου.
---	---

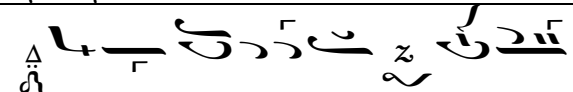
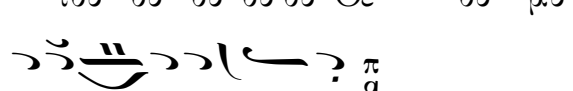
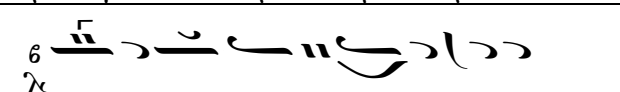
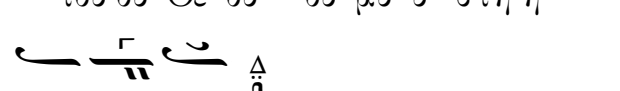
¹⁰⁶¹ Παράδειγμα για τουτο άποτελεί ή καταγραφή των προσομοίων της έορτής της συνάξεως των Αρχαγγέλων, όπου τό α' είναι καλλωπισμένο, τά άλλα δύο ακολουθούν με πιστότητα τους καθιερωμένους προλόγους. Παρομοίως, στην έορτή του Ευαγγελισμού τό α' είναι καλλωπισμένο, ενώ τά έτερα δύο είναι πιστά προσαρμοσμένα (με ελάχιστες διαφοροποιήσεις) στο παλαιό πρότυπο.

¹⁰⁶² Πρβλ τό προσόμοιο «Καί τό ειδός σου πύρινον» της έορτής της Συνάξεως των Αρχαγγέλων καί τό προσόμοιο «Αί νεάνιδες χαίρουσαι» της έορτής των Εισοδίων. Τό πρώτο είναι πιστός τονισμός στο παλαιό πρότυπο, ενώ τό δεύτερο είναι καλλωπισμένο.

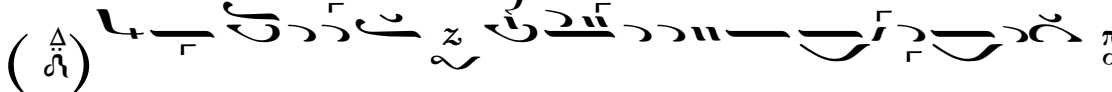
¹⁰⁶³ Είρμολόγιον Πέτρου Λαμπαδαρίου 1825. Η ενότητα των προσομοίων βρίσκεται στις σσ. 216 – 239.

 <p>Ο θε ε α α τη ης των</p> <p>αρ ρη η η των α</p>	 <p>Ο θε ε α τη ης των α αρ ρη</p> <p>η η των α α</p>
--	--

Μουσική φράση εκ του προσομοίου ¹⁰⁶⁵ .	Ἡ ἴδια φράση προσαρμοσμένη στὸν πρόλογο τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου.
 <p>και ε ε ε ρ μη η νε ευσ</p> <p>των α α α α νω</p>	 <p>και ε ρ μη νε ε ε ευσ των</p> <p>α α νω</p>

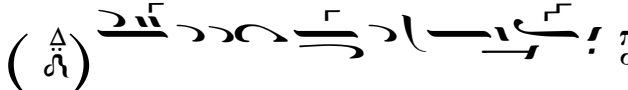
Μουσική φράση εκ του προσομοίου ¹⁰⁶⁶ .	Ἡ ἴδια φράση προσαρμοσμένη στὸν πρόλογο τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου.
 <p>του ου ου ου ου Θε ου μυ</p> <p>υ στη ρι ι ι ω ων</p>	 <p>του ου Θε ου ου μυ υ στη η</p> <p>ρι ι ων</p>

2. Μία δεύτερη παραλλαγή¹⁰⁶⁷ τῆς παραπάνω φράσης ἀπὸ τὸ προσόμοιο «Ἡ θεοκίνητος λύρα» τῆς ἰδίας ἐορτῆς:

το ο ο ο ο Θε ο γρα α φ ο ν στο ο ο ο ο μα

Μία καλλωπισμένη κατάληξη ἀπὸ τὸ ἴδιο προσόμοιο¹⁰⁶⁸:

ω ως νε ε ευ ρα α ας

¹⁰⁶⁴ Δοχ. 461, φ. 41v, στίχ. 11 – 12.

¹⁰⁶⁵ Δοχ. 461, φ. 42r, στίχ. 1 – 2.

¹⁰⁶⁶ Δοχ. 461, φ. 42r, στίχ. 3 – 4.

¹⁰⁶⁷ Δοχ. 461, φ. 42v, στίχ. 4 – 5.

¹⁰⁶⁸ Δοχ. 461, φ. 42v, στίχ. 9.

6) Προσόμοια μέ πρόλογο «Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσι», ἦχος Δ' λέγετος.

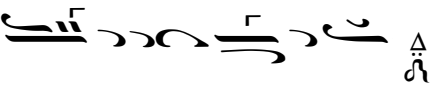

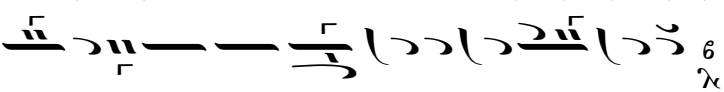
Οἱ καλλωπισμοὶ τῶν προσομοίων αὐτῶν παρουσιάζουν μεγάλο ἐνδιαφέρον, γιατί ἀναδεικνύουν σέ μεγάλο βαθμό τό γραμματικό τονισμό τοῦ κειμένου καί στήν περίπτωση τοῦ προσομοίου «Αἱ νεάνιδες χαίρουσαι» ἀποκαλύπτουν γραπτῶς αὐτό πού ὁ Γεώργιος Ρήγας κατέγραψε σχεδόν ἑκατό χρόνια ἀργότερα ὡς μέλος «κολλυβάδικο».

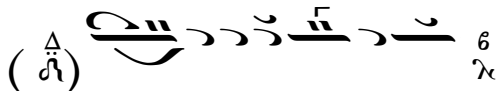
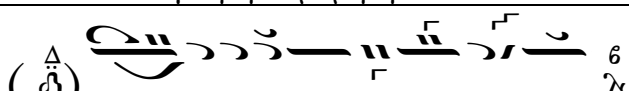
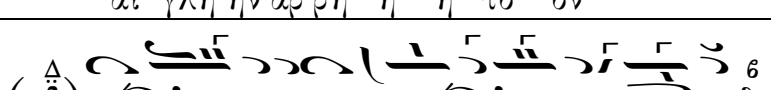
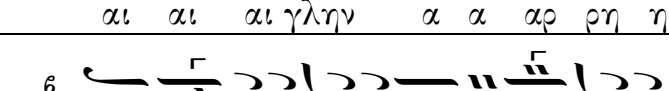
Παραδείγματα καλλωπισμοῦ:

1. Προσόμοιο ἐσπερίων τῆς Συνάξεως τῶν Ἀρχαγγέλων «Τρισηλίου Θεότητος»

Μουσική φράση ἐκ τοῦ προσομοίου ¹⁰⁶⁹ .	Ἡ ἴδια φράση προσαρμοσμένη στὸν πρόλογο τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου.

Νικόλαος ¹⁰⁷⁴	 <p>Της λαμ πα α δο ος ση με ε ρο ο ον προ ο πο ο ο</p> <p>ρε ευ ο ο ον ται</p>
Ματθαῖος ¹⁰⁷⁵	 <p>Της λαμ πα α δο ος ση η με ε ρο ο ον προ ο πο ρε ευ</p> <p>ο ον ται αι</p>
Ρήγας ¹⁰⁷⁶	 <p>της λαμ πα α δο ο ος ση η η η με ε ρο ο ο ο ον</p> <p>προ ο ο ο πο ο ρε ευ ο ον ται αι</p>

Πέτρος (ἡμετ. προσαρμ.)	 <p>αι γλη ην αρ ρη η τον</p>
Νικόλαος ¹⁰⁷⁷	 <p>αι γλη ην αρ ρη η η το ον</p>
Ματθαῖος ¹⁰⁷⁸	 <p>αι αι αι γλην α α αρ ρη η τον</p>
Ρήγας	 <p>αι αι αι γλην α αρ ρη η η το ον</p>

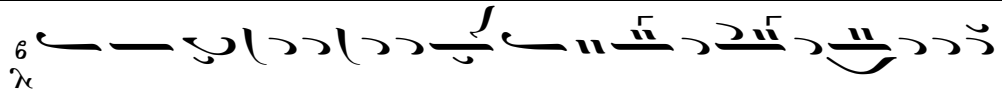
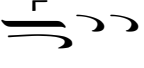

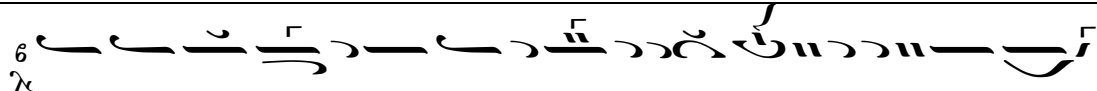
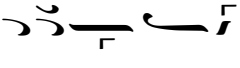
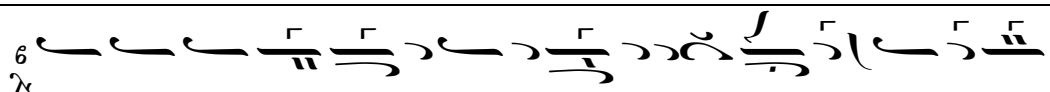
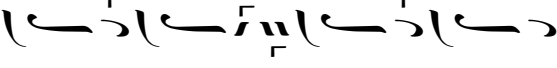
¹⁰⁷⁴ Δοχ. 461, φ. 119v, στίχ. 2 – 3.

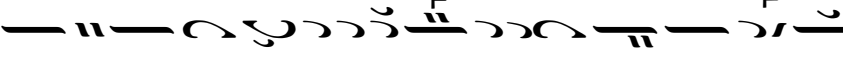
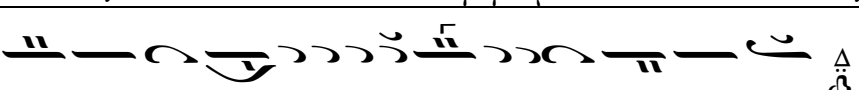
¹⁰⁷⁵ Πανηγυρική Α', σ. 204.

¹⁰⁷⁶ Ρήγας, Μελωδήματα, σ. 58.

¹⁰⁷⁷ Δοχ. 461, φ. 119v, στίχ. 9 – 10.

¹⁰⁷⁸ Πανηγυρική Α', σ. 204.

Πέτρος (ἡμετ. προσαρμ.)	 ἐξ αυ της α α να α λαμ ψαι αι και αι φω ω τι ι ι σαι αι αι αι
Νικόλαος ¹⁰⁷⁹	 ἐξ αυ τη η η ης α να α λαμ ψαι αι αι και φω ω ω τι ι ι ι σαι αι αι αι
Ματθαῖος ¹⁰⁸⁰	 ἐξ αυ τη η η ης α να λα αμ ψαι και αι φω τι ι ι ι σαι αι αι αι
Ρήγας ¹⁰⁸¹	 ἐξ αυ τη η ης α να λα α αμ ψαι και αι φω ω ω τι ι ι ι ι ι ι ι σαι αι

Πέτρος (ἡμετ. προσαρμ.)	 του ους ε εν σκο τει κα θη η με ε ε νους του ε εν σκο ο τει ει κα θη η με ε ε νους
Νικόλαος ¹⁰⁸²	 του ους ε εν σκο τει κα θη η με ε ε νου ους του ε εν σκο ο τει ει κα θη η με ε ε νους
Ματθαῖος ¹⁰⁸³	 του ε εν σκο ο τει ει κα θη η με ε ε νους

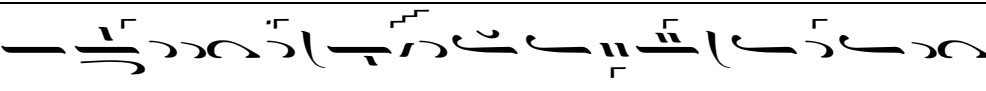
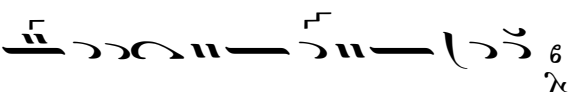
¹⁰⁷⁹ Δοχ. 461, φ. 119v, στίχ. 10 – 12.

¹⁰⁸⁰ Πανηγυρική Α', σ. 205.

¹⁰⁸¹ Ρήγας, Μελωδήματα, σσ. 58 – 59.

¹⁰⁸² Δοχ. 461, φ. 120r, στίχ. 1.

¹⁰⁸³ Πανηγυρική Α', σ. 205.

Ρήγας ¹⁰⁸⁴	
	του ου ους ε ε ε ε εν σκο τει ει ει κα α α α
	
	α α θη η με ε ε ε νου ους

γ) Προσόμοια μέ πρόλογο «Χαίροις ἀσκητικῶν ἀληθῶς», ἦχος πλάγιος τοῦ Α'.

Τό προσόμοιο αὐτό διαφοροποιεῖται τελείως ἀπό τόν παραδεδομένο πρόλογο τοῦ Πέτρου κατὰ τήν ἀνάπτυξη τῶν ἐσωτερικῶν του μελωδικῶν φράσεων. Παρόμοια μελωδική ἀνάπτυξη ἔχει καταγράψει ὁ Ἰωάσαφ Διονυσιάτης¹⁰⁸⁵ καί ὁ Ματθαῖος Βατοπαιδινός¹⁰⁸⁶. Ἡ τελευταία παρατήρηση δείχνει τό μέγεθος τῆς δημιουργικῆς πνοῆς τῶν ἁγιορειτῶν μελουργῶν, πού βασισμένοι στήν Παράδοση καταθέτουν τό μεγαλειῶδες μουσικό τους ἀπόθεμα ζυμωμένο μέ τή λειτουργική πράξη τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Στό ἐν λόγω προσόμοιο κυριαρχοῦν οἱ διευρυμένες καταλήξεις καί τό ἡχόχρωμα τοῦ Ἁγία τοῦ σκληροῦ διατόνου. Νά σημειώσουμε ὅτι τό ἄκουσμα τοῦ σκληροῦ Ἁγία ἐπισημαίνεται στήν προφορική παράδοση μέχρι καί σήμερα στό Ἅγιον Ὄρος κατὰ τή σύντομη εἰρμολογική ἐκδοχή τοῦ ἴδιου προσομοίου. Τέλος, ἓνα ἀκόμα σημεῖο πού διαφοροποιεῖ τό προσόμοιο ἀπό τόν πρόλογο τοῦ Εἰρμολογίου εἶναι οἱ διαφορετικές ἐντελεῖς καταλήξεις καί ἡ τελική του κατάληξη στόν Δι ἀντί στόν Κε:

Καταλήξεις τοῦ προσομοίου σύμφωνα μέ τό Νικόλαο ¹⁰⁸⁷ .	Καταλήξεις τοῦ προσομοίου σύμφωνα μέ τόν ἀργό πρόλογο τοῦ Εἰρμολογίου
Δεῦρο ΚΕ • μάρτυς Χριστοῦ πρὸς ἡμᾶς ΚΕ • σοῦ δεομένους ΔΙ • συμπαθοῦς ἐπισκέψεως ΔΙ • καί ρῦσαι κεκακωμένους ΔΙ • τυραννικαῖς ἀπειλαῖς ΚΕ • καί δεινῇ μανίᾳ (Δι) τῆς αἰρέσεως ΚΕ • ὑφ' ἧς ὡς αἰχμάλωτοι ΔΙ • καί γυμνοὶ διωκόμεθα ΔΙ • τόπον ἐκ τόπου (Δι) συνεχῶς	Δεῦρο (Δι) μάρτυς Χριστοῦ πρὸς ἡμᾶς ΚΕ • σοῦ δεομένους (Δι) συμπαθοῦς ἐπισκέψεως ΚΕ • καί ρῦσαι κεκακωμένους ΔΙ • τυραννικαῖς ἀπειλαῖς ΚΕ • καί δεινῇ μανίᾳ (Δι) τῆς αἰρέσεως ΠΑ • ὑφ' ἧς ὡς αἰχμάλωτοι ΚΕ • καί γυμνοὶ διωκόμεθα ΚΕ • τόπον ἐκ τόπου (Δι) συνεχῶς διαμείβοντες καί

¹⁰⁸⁴ Ρήγας, *Μελωδήματα*, σ. 59.

¹⁰⁸⁵ Ἡ ἐκδοχή τοῦ Ἰωάσαφ Διονυσιάτη γιὰ τό προσόμοιο «Χαίροις ἀσκητικῶν» ἠχογραφήθηκε ἀπό τοὺς «Μαΐστορες τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης» στόν ψηφιακὸ δίσκο *Ἁγιορεῖτες Μελουργοὶ Α'*, ἀρ. μέλους 3.

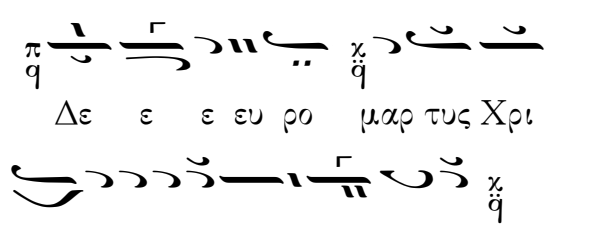
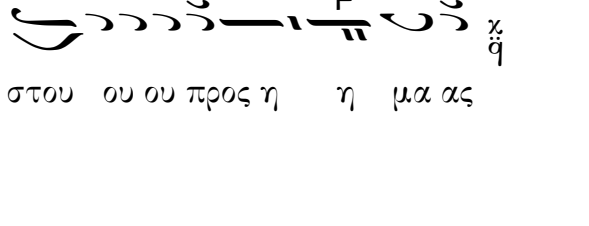
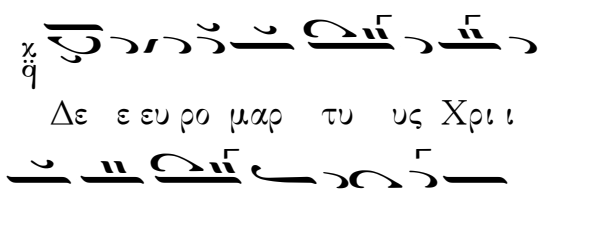
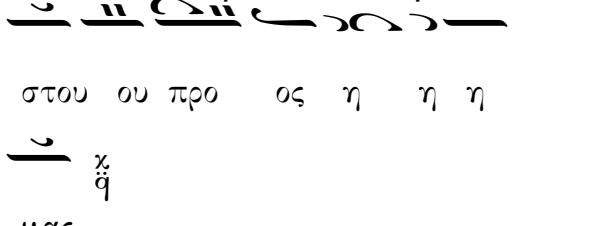

¹⁰⁸⁶ *Πανηγυρική Α'*, σσ. 172 – 177.

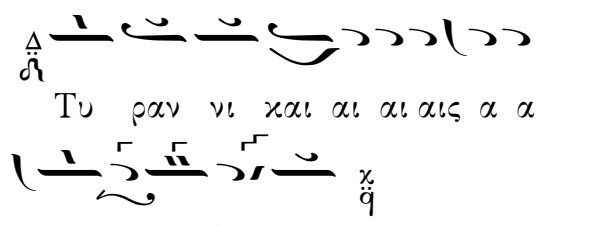
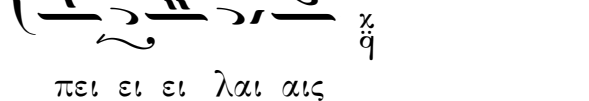
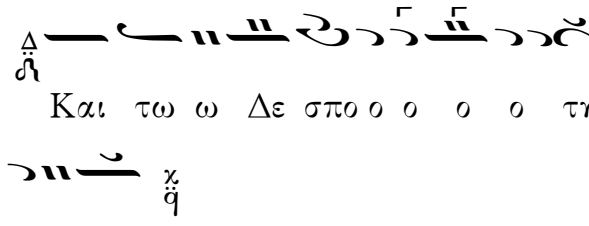

¹⁰⁸⁷ Ὁ φθόγγος κόκκινου χρώματος δηλώνει τή διαφοροποίηση στήν κατάληξη ἀπὸ τό παραδεδομένο προσόμοιο τοῦ Εἰρμολογίου ὃ φθόγγος σέ παρένθεση σημαίνει τή στάση τῆς μελωδίας χωρὶς τήν ἐπιβολή μαρτυρίας.

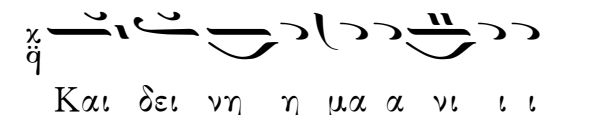
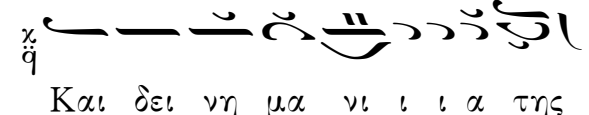

<p>διαμείβοντες καὶ πλανώμενοι ΚΕ • ἐν σπηλαίοις καὶ ὄρεσι ΔΙ • οἴκτειρον οὖν πανεύφημε ΔΙ • καὶ δὸς ἡμῖν ἄνεσιν ΔΙ • παῦσον τὴν ζάλην καὶ (Κε) σθέσον ΔΙ • τὴν καθ' ἡμῶν ἀγανάκτησιν ΚΕ • Θεὸν ἱκετεύων (Κε) • τὸν παρέχοντα (Δι) τῷ κόσμῳ (Δι) τὸ μέγα ἔλεος ΔΙ.</p>	<p>πλανώμενοι ΚΕ • ἐν σπηλαίοις καὶ ὄρεσι ΚΕ • οἴκτειρον οὖν πανεύφημε καὶ (Γα) δὸς ἡμῖν ἄνεσιν ΚΕ • παῦσον τὴν ζάλην καὶ (Πα) σθέσον ΚΕ • τὴν καθ' ἡμῶν ἀγανάκτησιν ΚΕ • Θεὸν ἱκετεύων ΚΕ • τὸν παρέχοντα (Δι) τῷ κόσμῳ • τὸ μέγα ἔλεος ΚΕ.</p>
---	---

Παραδείγματα καλλωπισμοῦ:

Μουσικὴ φράση ἐκ τοῦ προσομοίου ¹⁰⁸⁸ .	Ἡ ἴδια φράση προσαρμοσμένη στὸν πρόλογο τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου
 <p>Δε ε ευ ρο μαρ τυς Χρι</p> <p>στου ου ου προς η η μας</p>	 <p>Δε ε ευ ρο μαρ τυ υς Χρι ι</p> <p>στου ου προ ος η η η</p> <p>μας</p>

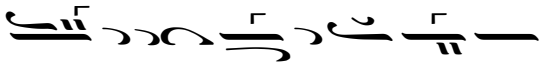
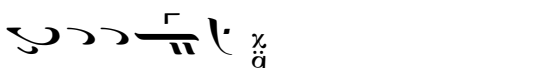
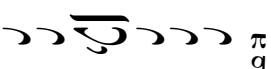
Μουσικὴ φράση ἐκ τοῦ προσομοίου ¹⁰⁸⁹ .	Ἡ ἴδια φράση προσαρμοσμένη στὸν πρόλογο τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου.
 <p>Τυ ραν νι και αι αι αις α α</p> <p>πει ει ει λαι αις</p>	 <p>Και τω ω Δε σπο ο ο ο ο τη</p> <p>Χρι ι στω</p>

Μουσικὴ φράση ἐκ τοῦ προσομοίου ¹⁰⁹⁰ .	Ἡ ἴδια φράση προσαρμοσμένη στὸν πρόλογο τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου.
 <p>Και δει νη η μα α νι ι ι</p>	 <p>Και δει νη μα νι ι ι α της</p>

¹⁰⁸⁸ Δοχ. 461, φ. 76v, στίχ. 3. – 4.

¹⁰⁸⁹ Δοχ. 461, φ. 76v, στίχ. 8 – 9.

¹⁰⁹⁰ Δοχ. 461, φ. 76v, στίχ. 9 – 10.

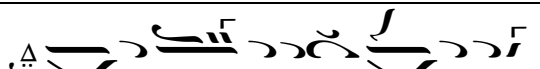

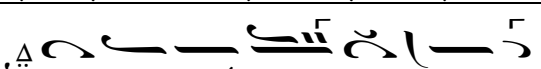

 <p>α α α α τη ης αι αι αι</p> <p>ρε ε σε ε ε ω ω ω</p> <p>ω ω ω ως</p>	 <p>αι αι ρε σε ε ως</p>
--	--

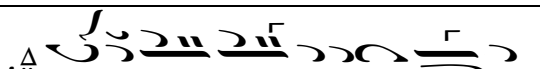
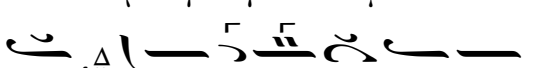
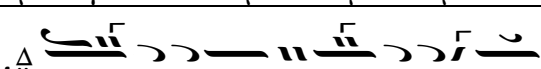

δ) Προσόμοια μέ πρόλογο «Ὁλην ἀποθέμενοι», ἦχος πλάγιος τοῦ Β΄

Τά προσόμοια δέν παρουσιάζουν οὐσιαστικές ἀποκλίσεις ἀπὸ τὸν κλασσικό πρόλογο τοῦ Πέτρου. Ὅπως προαναφέραμε, μόνο τό πρῶτο προσόμοιο διαφοροποιεῖται σέ δύο μελωδικές γραμμές, γιά νά τονιστεῖ ἡ ἔννοια τοῦ «χαιρετισμοῦ τῆς Θεοτόκου. Καί τά τρία, ὥστόσο, περιέχουν ὁμοιο τονισμό στήν πρώτη φράση.

Παραδείγματα καλλωπισμοῦ:

1. Προσόμοιο ἐσπερίων τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου «Βουλὴν προαιώνιον»

Μουσική φράση ἐκ τοῦ προσομοίου ¹⁰⁹¹ .	Ἡ ἴδια φράση προσαρμοσμένη στόν πρόλογο τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου.
 <p>Χαι ρε βα α τε α α φλε</p> <p>κτε</p>	 <p>Χαι ρε βα α τε α α</p> <p>α φλε κτε</p>

Μουσική φράση ἐκ τοῦ προσομοίου ¹⁰⁹² .	Ἡ ἴδια φράση προσαρμοσμένη στόν πρόλογο τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου.
 <p>Χαι ρε η γε ε φυ υ υ</p> <p>ρα προ ο ος τους ου ρα</p>	 <p>Χαι ρε ε η η γε ε φυ ρα</p> <p>προ ος τους ου ρα νου ους η η με τα</p>

¹⁰⁹¹ Χιλίαν. 167 (929), φ. 18ν, στίχ. 2.

¹⁰⁹² Χιλίαν. 167 (929), φ. 18ν, στίχ. 4 – 7.

 νου ους η η με ε ε τα α α γου ου ου σα	 γου σα α
---	--------------

Όμοιες φράσεις στά τρία προσόμοια.	
«Βουλὴν προαιώνιον» ¹⁰⁹³	 Βου λη ην προ ο αι ω ω νι ο ον
«Φαίνη ἄνθρωπος» ¹⁰⁹⁴ μοι ὡς	 Φαι νη μοι ως α αν θρω πος
«Θεὸς ὅπου βούλεται» ¹⁰⁹⁵	 Θε ο ος ο ο που βου ου λε ται

ε) Προσόμοια μέ πρόλογο «Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος», ἥχος πλάγιος τοῦ Δ΄. Τά προσόμοια τῆς ομάδας αὐτῆς παρουσιάζουν ιδιομορφίες τόσο στίς ἐσωτερικές μελωδικές ἀναπτύξεις, ὅσο καί στίς καταλήξεις. Ἐνα χαρακτηριστικό εἶναι ὅτι ὁ Νικόλαος προτιμᾷ τή δική του μελωδική ἐκδοχή σέ ὅλα τά καταγεγραμμένα προσόμοια πού φτάνουν τόν ἀριθμό πέντε.

Καταλήξεις τοῦ προσομοίου σύμφωνα μέ τό Νικόλαο	Καταλήξεις τοῦ προσομοίου σύμφωνα μέ τό Εἰρμολόγιο
Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος ΠΑ • τὸ ζωηφόρον φυτὸν NH • ὁ Σταυρὸς ὁ πανάγιος εἰς ὕψος αἰρόμενος δι • ἐμφανίζεται σήμερον ΠΑ • δοξολογοῦσι πάντα τὰ πέρατα ΠΑ • ἐκδειματοῦνται δαίμονες ἅπαντες ΠΑ • ὦ οἶον δώρημα ΠΑ • τοῖς βροτοῖς κεχάριστα δι' οὗ Χριστὲ ΠΑ • σῶσον τὰς ψυχὰς ἡμῶν δι • ὡς μόνος εὖσπλαγχτος NH.	Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος ΠΑ • τὸ ζωηφόρον φυτὸν ΒΟΥ • ὁ Σταυρὸς ὁ πανάγιος (ΠΑ) εἰς ὕψος αἰρόμενος δι • ἐμφανίζεται σήμερον ΠΑ • δοξολογοῦσι πάντα τὰ πέρατα ΠΑ • ἐκδειματοῦνται δαίμονες ἅπαντες ΠΑ • ὦ οἶον δώρημα ΒΟΥ • τοῖς βροτοῖς κεχάριστα δι' οὗ Χριστὲ ΠΑ • σῶσον τὰς ψυχὰς ἡμῶν δι • ὡς μόνος εὖσπλαγχτος NH.

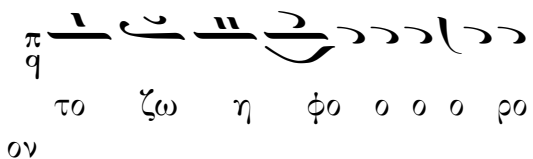
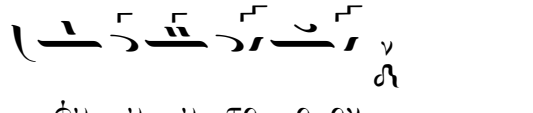
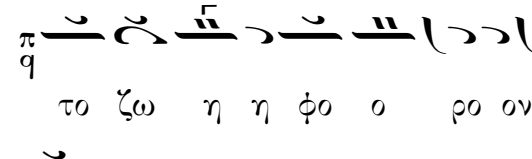

Παραδείγματα καλλωπισμοῦ:

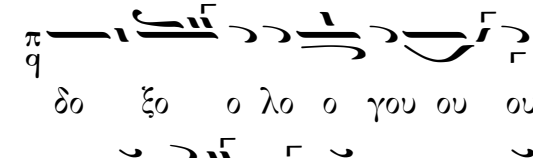
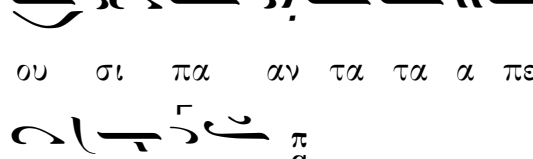

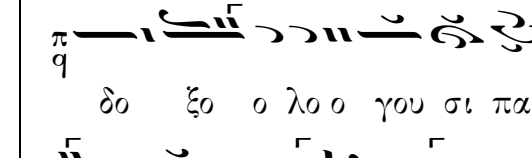
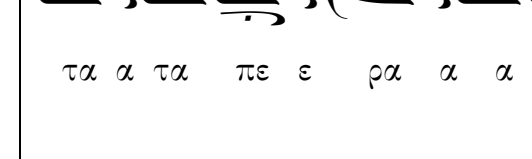
¹⁰⁹³ Χιλ. 167 (929), φ. 18r, στίχ. 8.

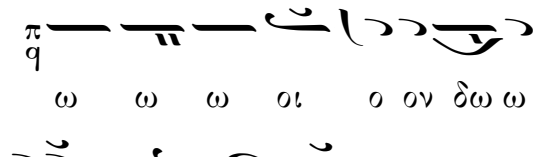
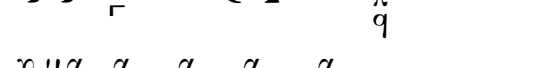
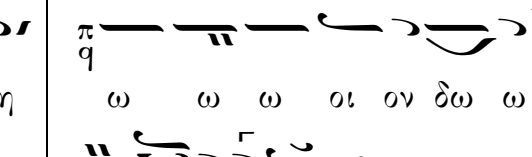
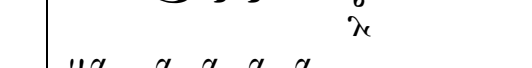
¹⁰⁹⁴ Χιλ. 167 (929), φ. 19r, στίχ. 3.

¹⁰⁹⁵ Χιλ. 167 (929), φ. 19v, στίχ. 9.

1. Προσόμοιον αἰνῶν τῆς ἐορτῆς τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ «Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος».

Μουσική φράση ἐκ τοῦ προσομοίου ¹⁰⁹⁶ .	Ἡ ἴδια φράση προσαρμοσμένη στὸν πρόλογο τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου.
 <p>το ζω η φο ο ο ο ρο ον</p> <p>φυ υ υ το ο ον</p>	 <p>το ζω η η φο ο ρο ον φυ υ</p> <p>τον</p>

Μουσική φράση ἐκ τοῦ προσομοίου ¹⁰⁹⁷ .	Ἡ ἴδια φράση προσαρμοσμένη στὸν πρόλογο τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου.
 <p>δο ξο ο λο ο γου ου ου</p> <p>ου σι πα αν τα τα α πε</p> <p>ρα α α τα</p>	 <p>δο ξο ο λο ο γου σι πα αν</p> <p>τα α τα πε ε ρα α α τα</p>

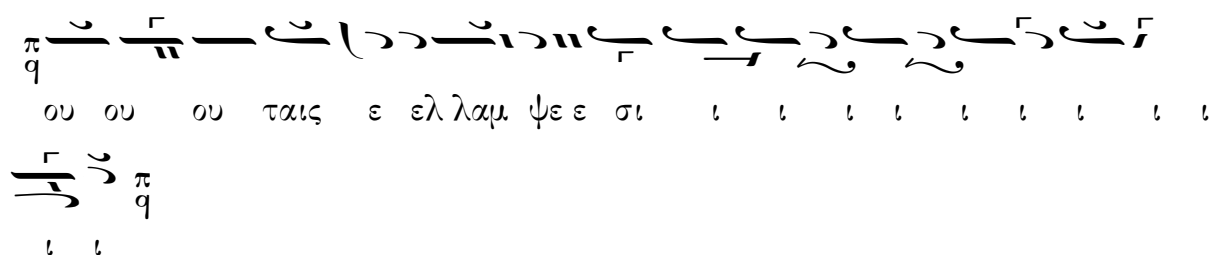
Μουσική φράση ἐκ τοῦ προσομοίου ¹⁰⁹⁸ .	Ἡ ἴδια φράση προσαρμοσμένη στὸν πρόλογο τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου.
 <p>ω ω ω οι ο ον δω ω ρη</p> <p>η μα α α α α</p>	 <p>ω ω ω οι ο ον δω ω ρη η</p> <p>μα α α α α</p>

¹⁰⁹⁶ Δοχ. 461, φ. 37v, στίχ. 12/ φ. 38r, στίχ. 1.

¹⁰⁹⁷ Δοχ. 461, φ. 37r, στίχ. 5 - 7.

¹⁰⁹⁸ Δοχ. 461, φ. 37r, στίχ. 10 - 11.

Ἡ παραπάνω μουσική φράση μέ παρόμοιο καλλωπισμό ἀπό τό προσόμοιο τῶν ἐσπερίων τοῦ Ἁγίου Δημητρίου «Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος, ταῖς τῶν θαυμάτων βολαῖς»¹⁰⁹⁹:

3. Αποτίμηση τῆς ἐργασίας τῶν προσαρμογῶν.

Ἡ προσπάθεια τοῦ Νικολάου ἐντάσσεται στό πλαίσιο τῆς καταγραφῆς τῆς Ἀγιορειτικῆς Παράδοσης. Ὁ Νικόλαος, διά τῆς ἐργασίας τῶν προσαρμογῶν, στοχεύει στόν τονισμό τῶν νοημάτων μέ βάση τήν προφορική παράδοση τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Οἱ τυχόν διαφοροποιήσεις πού ἐπιφέρει στό μέλος δέν ἀφοροῦν τή βασική μελική δομή τῶν προσομοίων, τά ὁποῖα καί παραμένουν τό ἴδιο ἀναγνωρίσιμα μετά τήν ἐπεξεργασία, ἀλλά δευτερεύοντα στοιχεῖα τῆς μελικῆς δομῆς, ὅπως ἐντελεῖς καταλήξεις κ. ἄ. Οἱ διαφοροποιήσεις ὅπωςδῆποτε δέν ἀφοροῦν ὅλη τήν ἔκταση τῶν προσομοίων, μέ ἐξαίρεση τό προσόμοιο *Χαίροις ἀσκητικῶν*. Παρόμοιες ἐργασίες πραγματοποιήθηκαν στό Ἅγιον Ὅρος ἀπό τοὺς Ματθαῖο Βατοπαιδηνό καί Ἰωάσαφ Διονυσιάτη, γεγονός πού σημαίνει τόν κοινό τρόπο δράσης τῶν ἀγιορειτῶν μουσικῶν κατά τίς ἀρχές καί τά μέσα τοῦ ΙΘ' αἰ.

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ὁ Νικηφόρος – Νικόλαος Δοχειαρίτης ἔζησε μεταξύ τῶν τελῶν τοῦ ΙΗ' αἰ. καί τῶν μέσων τοῦ ΙΘ'. Ἐπίκεντρο δράσης του ὑπῆρξε ὁ ἀγιορειτικός χώρος, τόν

¹⁰⁹⁹ Δοχ. 461, φ. 60ν, στίχ. 4 – 5.

ὁποῖο ὑπηρετήσε ὡς τὰ τέλη τῆς ζωῆς του. Τό πεδίο δράσης του ὑπῆρξε ὁ πνευματικός, ὁ διοικητικός καί ὁ μουσικός χώρος τῆς Ἀγιορειτικῆς Κοινότητος, γεγονός πού ὑποδηλώνει τή συνολική παρουσία του στή ζωή τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

- Ὑπῆρξε ἱερομόναχος καί πνευματικός, κατόρθωσε νά ἀποκτήσει διά τῶν δικῶν του χρημάτων τό ζηλευτό ἀξίωμα τοῦ Προεστῶτος, ὑπηρετήσε τή Μονή τῆς μετανοίας του ἀπό τήν ὑπεύθυνη θέση τοῦ Ἀντιπροσώπου μέχρι πού ἀπεβίωσε, ἐκπροσώπησε τή Μονή του καί τό Ἅγιον Ὅρος μέ τήν ιδιότητα τοῦ Ἐπιστάτου. Ἄνθρωπος μέ πείρα στή διαχείριση τῶν κοινῶν, γνώσεις, πειθώ καί δυνατότητα ἐπιβολῆς, στάθηκε ἀρωγός καί σύμβουλος τῆς Μονῆς του στίς διάφορες ὑποθέσεις. Ἀνήσυχο πνεῦμα, μέ γνώμη ἰσχυρή ἀναμείχθηκε στά τεκταινόμενα τῆς ἐποχῆς του καί δέν δίστασε νά διαχωρίσει τή στάση του, ὅταν τό ἀπαιτοῦσαν οἱ περιστάσεις, καί νά ὑποστηρίξει μέ θάρρος πρόσωπα τῆς προτίμησής του ἔναντι κάποιων ἄλλων. Μέ γνωρίσματα ἀπολυτότητας καί αὐθορμητισμοῦ στίς ἀποφάσεις του, δέ δίστασε νά προσχωρήσει γιά διάστημα τεσσάρων περίπου ἐτῶν στή Χιλανδαρινή Ἀδελφότητα καί ἀργότερα, ἰδίᾳ βουλήσει, νά ἐπιστρέψει μεταμελημένος στή μονή τῆς μετανοίας του.

- Μέσα στό ἀγιορειτικό περιβάλλον κατάφερε νά καλλιεργήσει τήν ἑφέσή του πρὸς τή μουσική. Δραστηριοποιήθηκε σέ μιά ἐποχή δύσκολη καί μεταβατική. Ἦταν ἄριστος γνώστης τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας, ἀλλά δημιουργήσε στή νέα γραφή. Ἡ μονή Δοχειαρίου ἦταν τό ἐφαλτήριο τῆς μουσικῆς του ἐνασχόλησης. Ἐκεῖ πρωτοεμφανίστηκε ὡς ψάλτης ἄξιος. Ἐχοντας σχέσεις μέ σημαντικές ψαλτικές φυσιογνωμίες τοῦ περιβάλλοντός του, αὔξησε τό «τάλαντο». Σχεδόν μόνιμος κάτοικος τοῦ ιδιόκτητου κονακίου του στίς Καρυές, ἔγινε πλέον εὐρύτερα γνωστός στό ψαλτικό προσκήνιο ὡς Πρωτοψάλτης τοῦ Πρωτάτου. Οἱ Καρυές καί τό κονάκι του ἔγιναν τόπος μουσικῆς εὐωχίας, μελέτης καί προσφορᾶς. Οἱ μουσικές του δραστηριότητες περιστράφηκαν γύρω ἀπό τή διδασκαλία, τήν ἀντιγραφή χειρογράφων, τή σύνθεση, τήν ἐπεξεργασία καί τήν προσαρμογή ὕμνων καί, τέλος, τήν ἐξήγηση μελῶν ἀπό τήν παλαιά σημειογραφία στή νέα.

- Ἡ ἀντιγραφή χειρογράφων ὑπῆρξε γιά τό Νικόλαο ἐργόχειρο προσπορισμοῦ ἀλλά καί πράξη χρηστικῆς σημασίας γιά τόν ἴδιο. Ἀπό τήν ἐξέταση τοῦ περιεχομένου τους κρίθηκε ὅτι διατήρησε στοιχεῖα τῆς Παράδοσης, ταυτόχρονα τήν ἀνανέωσε καί, μέσα ἀπό τό ἔργο του, τήν ἐπέκτεινε. Ἀκάματος ἐργάτης, λάτρης τοῦ χάρτου καί τοῦ καλάμου, διέσπειρε τίς ἐργασίες του ἀκόμα καί ὡς ἐμβόλιμα τεύχη σέ ὀγκώδεις Ἀνθολογίες συνόμιλῶν του ἀγιορειτῶν μουσικῶν.

- Μέσα στά χειρόγραφα του παρελαύνουν οἱ συμπληρώσεις καί διαμορφώσεις διαφόρων μελῶν, οἱ συντμήσεις του καί τὰ ποιήματά του γιά τίς ἐκλογές καί τοὺς πολυελέους. Καταγράφονται οἱ συνθέσεις του στό Στιχηράριο καί τήν Παπαδική. Συνέθεσε ὀκτάηχα Ἀπολυτίκια, Πολυελέους, Ἀντίφωνα στοὺς Ἀρχαγγέλους, Ἐκλογές στή Θεοτόκο καί στόν Ἅγιο Νικόλαο.

- Ὡς συνθέτης, δέν καινοτόμησε ἀλλά παρέμεινε στίς παραδεδομένες μορφές συνθέσεων. Τό μέλος τῶν συνθέσεων του ποικίλει ἀνάλογα τό εἶδος. Ἐμφανίζεται πότε φειδωλό σέ ἐξάρσεις, ἥπιο καί κατανυκτικό, πότε πανηγυρικό, λαμπρό καί πομπῶδες. Σέ ἀρκετά σημεία εἶναι ρηξικέλευθο, «ἐξωτερικό», ἀκολουθώντας τίς

τάσεις τῶν καιρῶν γιά σύνδεση μελωδιῶν ἐξωτερικοῦ ἤθους καί δομῆς, κατάλληλα προσαρμοσμένων γιά νά ἐνταχθοῦν στό λειτουργικό πλαίσιο τοῦ χώρου πού ὑπηρετεῖ. Ἡ συνθετική δραστηριότητα τοῦ Νικολάου δέν ἦταν μιά ἀπλή ἐγκεφαλική λειτουργία γιά τή δημιουργία τέχνης. Ὡς μοναχός ἐξάλλου καί μάλιστα ἱερομόναχος, ἦταν ἄνθρωπος τῆς πράξης καί ὄχι τοῦ θεωρητικοῦ στοχασμοῦ. Θεράπευσε τίς μουσικές του ἀνησυχίες, καλλιέργησε τό μουσικό του αἰσθητήριο, δημιούργησε τέχνη σέ συνδυασμό πάντα μέ τήν κάλυψη τῶν λειτουργικῶν ἀναγκῶν. Ὅλες οἱ συνθέσεις του δημιουργήθηκαν γιά νά ψάλλονται μέσα στή Λατρεία γιά συγκεκριμένους λόγους, ὅπως καί ψάλλονται μέχρι σήμερα στή Μονή Δοχειαρίου. Ἴσως αὐτός εἶναι ἓνας ἀπό τοὺς λόγους πού δέν συνέδεσε πληθώρα μελῶν, πράγμα πού θά περίμενε κανεῖς ἐξετάζοντας τόν ὄγκο τῶν χειρογράφων του.

- Ὁ σημαντικότερος λόγος εἶναι ὅτι τό ἐνδιαφέρον τοῦ Νικολάου σχεδόν μονοπώλησε τό μεγάλο καί οὐσιώδες ἔργο τῆς ἐξήγησης. Ὁ Νικόλαος ἔγινε, κυρίως, γνωστός ὡς ἐξηγητής. Μετέφερε ἀπό τήν παλαιά σημειογραφία στή νέα ἀναλυτική τά μέλη πού ψάλλονταν στό Ἅγιον Ὅρος καί, ἐν πολλοῖς, δέν εἶχαν ἐξηγηθεῖ. Ἐξήγησε μέλη τῆς Παπαδικῆς ἀρχαίων μελουργῶν, ἓνα πολύ μεγάλο μέρος τοῦ Μαθηματαρίου τοῦ ΙΖ' καί ΙΗ' αἰ. καί, τό μεγαλύτερο σέ ἔκταση ἔργο του, τό ἑορταστικό μέρος τοῦ καλόφωνου Στιχηραρίου τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν. Ἡ μελέτη τοῦ ἐξηγητικοῦ του ἔργου ἔδειξε ὅτι μεταξύ Νικολάου καί Κωνσταντινοπολιτῶν ἐξηγητῶν ὑπῆρξε ὁμοφωνία καί ταύτιση κατά τήν ἀπόδοση τοῦ μελικοῦ περιεχομένου τῶν ἐξηγηθέντων συνθέσεων. Στόν τρόπο τῆς ἐξήγησης ἦταν ἀναλυτικός καί προέκρινε τή σημειογραφική πολυμορφία. Ὡς φορέας τῆς προφορικῆς Παράδοσης, κατέγραψε τήν προφορική ἐρμηνεία τοῦ Ἁγίου Ὁρους, στοιχεῖα τῆς ὁποίας διασώζονται μέχρι καί σήμερα στά στόματα τῶν παραδοσιακῶν ἀγιορειτῶν ψαλτῶν.

- Πρόκληση καί μέγιστη μουσική προσφορά γιά τό Νικόλαο ἱερομόναχο ἦταν οἱ προσαρμογές ἑλληνικῶν μελωδιῶν στή σλαβωνική λειτουργική γλώσσα. Οἱ προσαρμογές ἦταν μελωδίες ἐξηγημένες στή Νέα Μέθοδος, πού γιά πρώτη φορά μετά τήν ἀλλαγὴ τῆς σημειογραφίας καταγράφηκαν στή σλαβωνική. Ὁ Νικόλαος, ἐπομένως, πλούτισε τό μουσικό περιεχόμενο τῶν ἀκολουθιῶν τῶν σλαβόφωνων μοναχῶν. Ἡ προσφορά του, ὅμως, ἦταν καί λειτουργική, καθ' ὅτι συνέβαλε στή λειτουργική ἐνότητα τῶν λαῶν διά μέσου τῆς γλωσσικῆς ὁμοειδεῖας τῶν μουσικῶν κειμένων.

- Τό ἔργο του διαδόθηκε, κυρίως, μέσα στό Ἅγιον Ὅρος μέ τή μορφή χειρογράφου. Ἀπό τά μέσα τοῦ ΙΘ' αἰ., μουσικά ἔντυπα φιλοξένησαν στίς σελίδες τους ἓνα μικρό μέρος τοῦ συνθετικοῦ, ἐξηγητικοῦ καί προσαρμοστικοῦ του ἔργου. Ἡ ἐξήγηση τῶν ἀρχαίων Ἀνοιξανταρίων κατά τό ὕφος τοῦ Ἁγίου Ὁρους γνώρισε ἀλλεπάλληλες ἐκδόσεις, μέχρι καί τά μέσα τοῦ Κ' αἰ. Σύμφωνα μέ τή σημερινή μουσικο-λειτουργική πράξη τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἡ ἐξήγηση τοῦ Νικολάου ψάλλεται στίς ἐπίσημες πανηγύρεις τῆς μονῆς Μεγίστης Λαύρας. Συνθέσεις πολυελέων καί ἐκλογῶν, τά Ἀντίφωνα τῶν Ἀρχαγγέλων, μέλη τῆς Προηγιασμένης ἐκδόθηκαν κατά καιροῦς σέ διάφορα ἔντυπα. Ἀπό τό μεγάλο ἐξηγητικό ἔργο στό

Μαθηματάριο, μόνο ένα μάθημα του Χρυσάφου για τήν έορτή των Παμμεγίστων Ταξιαρχών εκδόθηκε. Τό σύνολο, σχεδόν, του Μαθηματαρίου και του Στιχηραρίου παραμένει ανέκδοτο, αφού ψαλλόταν μονάχα στα πλαίσια των άγιορειτικών μακροσκελών ακολουθιών και πανηγύρεων. Οί σλαβωνικές προσαρμογές των δογματικών Θεοτοκίων πέρασαν στα έντυπα σλαβωνικά μουσικά βιβλία του τέλους του ΙΘ' και άρχων του Κ' αϊ. Υπάρχουν ένδειξεις, ότι και άλλα μέλη του Νικολάου αποτέλεσαν τή βάση για τήν περαιτέρω δραστηριότητα, χειρόγραφη και έντυπη, του σλαβόφωνου όρθόδοξου χώρου.

Ο Νικόλαος υπήρξε ένα δραστήριο μοναστικό πρόσωπο και μουσική προσωπικότητα μέ πολυσχιδές έργο. Η συγκέντρωση στό πρόσωπο του Νικολάου των ιδιοτήτων του ιερομόναχου και του μουσικοδιδασκάλου μέ έμβριδη γνώση τής μουσικής και άποδεδειγμένη μουσική έργασία (έξήγηση, σύνθεση, παραγωγή γραπτού μουσικού ύλικού, ψαλτική διακονία) δικαιολογεί τήν πολύ συχνά συναντώμενη προσφώνησή του από άλλα πρόσωπα ως πανοσιμμουσικολογιωτάτου. Είμαι ή ύψιστη απόδοση τιμής σέ ένα πρόσωπο, πού χάραξε άνεξίτηλα τήν άγιορειτική κοινότητα ως ιερομόναχος και ως μουσικός. Η άναγνώριση των ιδιοτήτων αυτών από τούς συγχρόνους του δέν έναρμονίζεται καθόλου μέ τά λιτά και πενιχρά πληροφοριών σημειώματα των κωδίκων του. Γιατί άραγε αυτή ή ήδελημένη αὐτοτοποθέτηση στό παρασκήνιο του έργου; Μήπως ήταν έλλειψη αὐτοπεποίθησης; Μήπως ένσυνείδητη συντηρητική στάση πού υπαγορευόταν από τή μοναχική του ιδιότητα; Η μήπως, τελικά, απόλυτη αἴσθηση βεβαιότητας τής άξίας του έργου του, γεγονός πού δέν του επέβαλε τήν ανάγκη έπιβεβαίωσης; Όποια κι αν είναι ή απάντηση, τό σημείωμα του γραφέα του κώδικα Ξηροπ. 310, φ. ΙΓ (verso) Νεόφυτου Σαμίου, αντιγραφέα του έργου του Νικηφόρου – Νικολάου, δίνει μέ τόν καλύτερο τρόπο τό στίγμα τής παρουσίας του Δοχειαρίτη μελουργού: *Έμμουσον τό δε ἡδιστον Νικηφόρος| Μούσης εὖ εἰδείς τεῦξεν ἐπιστάμενος| εἰ δὴ μουσουργός τε ἀριπρεπείας ποθέοιτε| τῷ δε σχόντες νῦν μουσολόγοι.* Αυτό τό στίγμα έξερευνήσαμε στήν παρούσα έργασία μέ διάθεση μαθητείας στους πρό ήμᾶς διδασκάλους και ειδικότερα τό Νικόλαο Δοχειαρίτη.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α. ΠΙΝΑΚΕΣ

1. ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ ΤΗΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ

A/A	Χειρόγραφα	Χρονολογία
1	Δοχ. 365: ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΝ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου- ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΝ ΣΤΙΧΗΡΩΝ	ΙΘ' αἰ., ἀρχές
2	Καρακ. 231: ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΑΤΑΡΙΟΝ Χρυσάφου τοῦ Νέου	ΙΘ' αἰ., ἀρχές
3	Δοχ. 343: ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ - ΩΡΑΙ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου	1810 - 15
4	Κουτλ. 424: ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ	1818 - 22
5	Παντ. 989: ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΟΝ Πέτρου Πελοποννησίου	1819 - 25
6	Καρακ. 226: ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΟΝ Πέτρου Πελοποννησίου - ΚΑΛΟΦΩΝΙΚΟΝ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΟΝ	1820 - 25
7	Θ 160: ΣΥΣΤΑΧΩΜΕΝΑ ΤΕΥΧΗ	1820 - 25
8	Δοχ. 341: ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ	1822
9	Καρακ. 216: ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ	1823 - 25
10	Χιλίαν. 88 (1022): ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΟΝ Πέτρου Λαμπαδαρίου	1823
11	Ἀγν. ιδιωτ. συλλογή: ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ	1823 - 30
12	Διον. 833: ΕΝΤΥΠΙΟΝ ΤΑΜΕΙΟΝ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑΣ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος - ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ [Νικολάου Δοχειαρίτου]	1824 - 30
13	Δοχ. 323: ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΝ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου - ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΝ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΟΥ [Γερμανοῦ] Νέων Πατρῶν	1825 - 35
14	Δοχ. 307: ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑΡΙΟΥ	1825 - 30
15	Ἀβ. Εὐθ. (ἄνευ ιδιαιτέρας ἀριθμ.): ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑΡΙΟΥ	1825 - 30
16	Βατ. 1370: ΕΚΛΟΓΗ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΟΥ - ΩΡΑΙ (τοῦ παλαιοῦ στιχηραρίου)	1825 - 30
17	Δοχ. 366: ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ - ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΝ ΑΠΟΣΤΙΧΩΝ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν	1825 - 40
18	Δοχ. 471: ΕΝΤΥΠΙΟΝ ΤΑΜΕΙΟΝ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑΣ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος - ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ [Νικολάου Δοχειαρίτου]	1825 - 30
19	Δοχ. 360: ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ - ΩΡΑΙ - ΕΠΙΛΟΓΗ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΩΝ ΜΕΛΩΝ	1825 - 30
20	Δοχ. 362: ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ	1825 - 30
21	Δοχ. 370: ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ	1825 - 35
22	Δοχ. 461: ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΝ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΟΥ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν	1825 - 30
23	Βατ. 1359: ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΝ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΟΥ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν - ΕΚΛΟΓΗ	1825 - 35

	<i>ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΑΤΑΡΙΟΙ</i> [Χρυσάφου του Νέου]	
24	Καρακ. 222: <i>ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ</i>	1825 – 35
25	Δοχ. 364: <i>ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΙ</i> <i>Ιακώβου Πρωτοψάλτου</i>	1825 κ. έ.
26	Χιλαν. 167 (929): <i>ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΝ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΟΙ</i> <i>Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν- ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ</i> <i>ΘΕΟΤΟΚΙΑ Χρυσάφου του Νέου</i>	1825 – 35
27	Δοχ. 355: <i>ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΝ Γερμανοῦ Νέων</i> <i>Πατρῶν</i>	1830 – 40
28	Διον. 766: <i>ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΝ Γερμανοῦ Νέων</i> <i>Πατρῶν</i>	1830 – 35
29	Βατ. 1810: <i>ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ - ΩΡΑΙ</i> (παλαιού στιχηραρίου)	1830 κ. έ.
30	Ίδὴρ 2056: <i>ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ</i> (τμήμα)	1830 κ. έ.
31	Διον. 740: <i>ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΟΝ ΚΑΛΟΦΩΝΙΚΟΝ -</i> <i>ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ</i>	1830 κ. έ.
32	Παντ. 935: <i>ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΝ Ιακώβου</i> <i>Πρωτοψάλτου - ΕΚΛΟΓΗ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΟΙ</i> <i>Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν</i>	1830 – 40
33	Παντ. 1036: <i>ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ</i>	1830 – 40
34	Διον. 723: <i>ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ</i>	1830 κ. έ.
35	Παντ. 923: <i>ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ</i>	1830 – 40
36	Παντ. 1018: <i>ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ - ΕΚΛΟΓΗ</i> <i>ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΑΤΑΡΙΟΙ Χρυσάφου του Νέου</i>	1830 – 40
37	Καρακ. 240: <i>ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ</i>	1830 – 40
38	Διον. 720: <i>ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΝ Γερμανοῦ Νέων</i> <i>Πατρῶν</i>	1833
39	Χιλαν. 580: <i>ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΟΝ Γερμανοῦ Νέων</i> <i>Πατρῶν</i>	1834
40	Χιλαν. 163 (1038): <i>ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ - ΜΕΛΗ ΤΟΙ</i> <i>ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΟΙ - ΩΡΑΙ</i>	1834 κ. έ.
41	Μ. Λάγρας Μ 22: <i>ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ - ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ</i> <i>ΜΕΛΗ</i>	1835 – 40
42	Χιλαν. 54 (973): <i>ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ</i> <i>ΜΑΘΗΜΑΤΑΡΙΟΙ</i>	1837
43	Χιλαν. 78 (861): <i>ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΝ [Ιακώβου</i> <i>Πρωτοψάλτου - ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΝ ΑΠΟΣΤΙΧΩΝ</i> <i>[Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν]</i>	1837;
44	Χιλαν. 95 (1025): <i>ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ</i>	1837;
45	Χιλαν. 148 (1007): <i>ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ</i>	1837
46	Χιλαν. 175 (889): <i>ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΝ Ιακώβου</i> <i>Πρωτοψάλτου- ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΝ ΑΠΟΣΤΙΧΩΝ</i> <i>Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν. (Α' μέρος)</i>	1837;

47	Δοχ. 467: <i>ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΝ ΜΑΘΗΜΑΤΑΡΙΟΥ</i>	1838 – 40
48	Δοχ. 327: <i>ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΟΝ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν (6' τόμος)</i>	1839
49	Δοχ. 469: <i>ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΟΝ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν (Α' τόμος)</i>	1839
50	Δοχ. 404: <i>ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ</i>	1840;
51	Κωνστ. 92: <i>ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ</i>	1840;
52	Δοχ. 468: <i>ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΝ ΜΑΘΗΜΑΤΑΡΙΟΥ</i>	1840 κ. έ.
53	Δοχ. 629: <i>ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ (τμήμα)</i>	1840;
54	Ξηροπ. 310: <i>ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑΡΙΟΥ</i>	1841
55	Γρηγ. 18: <i>ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑΡΙΟΥ</i>	1843
56	Παντ. 1042: <i>ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑΡΙΟΥ</i>	1843
57	ΕΒΕ 3022: <i>ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑΡΙΟΥ</i>	1845
58	Ίδhr 2044: <i>ΣΥΡΑΜΜΕΝΑ ΤΕΥΧΗ</i>	ΙΘ' αϊ., μέσα
59	Βατ. 1364: <i>ΑΝΘΟΛΟΓΙΟΝ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΟΥ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν</i>	1853
60	Χιλιαν. 785: <i>ΕΚΛΟΓΗ ΔΙΑΦΟΡΩΝ</i>	1875
62	Σίμ. Πέτρ. 17: <i>ΕΚΛΟΓΗ ΔΙΑΦΟΡΩΝ</i>	1897
63	Διον. 812: <i>ΔΟΞΑΣΤΑΡΙΟΝ Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου - ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΟΝ Πέτρου Πελοποννησίου - ΜΕΛΗ ΤΙΝΑ ΠΑΠΑΔΙΚΑ</i>	ΙΘ' αϊ., τέλη
64	Λάυρας 557 (114): <i>ΣΥΛΛΟΓΗ ΑΠΟΛΥΤΙΚΙΩΝ - ΤΡΟΠΑΡΙΩΝ - ΔΟΞΑΣΤΙΚΩΝ</i>	ΙΘ' αϊ., τέλη
65	Λάυρας 558 (115): <i>ΣΥΛΛΟΓΗ ΑΠΟΛΥΤΙΚΙΩΝ - ΔΟΞΑΣΤΙΚΩΝ</i>	ΙΘ' αϊ., τέλη
66	Σκ. Άγ. Άννης 108: <i>ΣΥΛΛΟΓΗ ΑΠΟΛΥΤΙΚΙΩΝ - ΤΡΟΠΑΡΙΩΝ</i>	1905
67	Σκ. Άγ. Άννης 382: <i>ΜΕΜΟΝΩΜΕΝΟ ΤΕΥΧΟΣ</i>	Κ' αϊ., αρχές

2. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΤΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΑΡΙΩΝ.

	Μαθήματα	Δογ. 341	Κουζλ. 424	Δογ. 307	Λόγ. Εὐδ. (978)	Χόων. 54	Δογ. 467	Δογ. 468	Ξηροπ. 310	Παντ. 1042	ΕΒΕ 3022	Δογ. 360	Δογ. 366	Παντ. 923	Λαύρας Μ 22	Γρηγ. 18	Δογ. 370	Κηρυκ. 240	Χόων. 163
1	Ἐν εὐσήμεν ἡμέρᾳ	•		•	•	•	•	•	•	•	•								
2	Ἐν φωναῖς ἀλαλάξωμεν	•		•	•	•	•	•	•	•	•								
3	Εὐαγγελιστὰ Ἰωάννη (Μπερεκέτη)	•						•											
4	Ποταμοὶ θεολογίας			•	•	•			•	•	•								
5	Εὐφραίνου ἐν Κυρίῳ	•		•	•	•		•	•	•	•								
6	Πυρίμορφοι Ἀρχάγγελοι	•		•	•			•	•	•	•								
7	Χαίρει χαρὰν πάντα τὰ πέρατα					•		•	•	•	•				•				
8	Ὅσιν τρισμάκαρ	•		•	•	•		•	•	•	•			•					
9	Ἐπέλαμψεν ἡμέρα χαρμόσυνος	•		•	•	•	•	•	•	•	•								
10	Τὴν τῶν ἐχθρῶν ἄγαν	•		•	•	•		•	•	•	•								
11	Τῶν μοναστῶν τὰ πλήθη	•		•	•	•		•	•	•	•			•					
12	Νέος Ἀβραὰμ ἐδείχθη	•		•	•	•		•	•	•	•								
13	Πανάγιε Νικόλαε	•		•								•	•	•					
14	Δόξα ἐν ὕψιστοις Θεῷ								•	•	•								
15	Μεγάλυνον ψυχὴ μου	•																	
16	Χριστὸς γεννᾶται δοξάσατε	•		•	•	•	•	•	•	•	•			•					
17	Ὡ θεία καὶ ιερά	•		•	•	•		•	•	•	•								
18	Σήμερον ἡ κτίσις φωτίζεται	•		•	•	•	•	•	•	•	•								
19	Χαίρε Κεχαριτωμέν η	•		•	•	•	•	•	•	•	•								
20	Ἀπορῶ γλώττῃ καὶ χεῖλεσιν			•															
21	Σήμερον χαρᾶς Εὐαγγέλια	•		•	•	•	•	•	•	•	•								

22	Δεῦτε φιλοθεάμονες	•		•	•	•		•	•	•	•							
23	Τὸν στρατιώτην τὸν λαμπρόν	•		•	•			•	•	•	•			•				
24	Προάναρχε ἀδάνατε			•	•	•		•	•									
25	Ἰωάννη πανεύφημε	•		•	•	•		•	•	•	•							
26	Μακάριόν σε	•		•	•	•	•	•	•	•	•							
27	Πηγῇ ιαμάτων		•		•													•
28	Ἡ πηγὴ τῶν ιαμάτων							•										
29	Ἰλάσθητί μοι Σωτήρ	•		•	•	•		•	•	•	•							
30	Ἐν πόλει τοῦ Θεοῦ ἡμῶν				•													
31	Δεῦτε οἱ φιλομάρτυρες			•				•	•	•	•							
32	Παρέλαβεν ὁ Χριστός	•		•	•	•	•	•	•	•	•							
33	Ἐν τῇ μεταστάσει σου	•		•	•	•	•	•	•	•	•							
34	Σήμερον φαιδρῶς προὑπαντήσω μεν			•														
35	Τῇ ὑπερμάχῳ (Κλαδᾷ)	•		•		•			•	•	•		•					
36	Ἄγγελος πρωτοστάτης (Μπαλασίου)	•		•	•	•		•	•	•	•							
37	Χαῖρε καὶ εὐφραίνου	•		•	•	•	•	•	•	•	•							
38	Ρῶσιν διὰ τοῦ ραντίσματος	•		•				•	•	•	•							
39	Τῶν θυρῶν κεκλεισμένων			•		•		•	•	•	•							
40	Ἀνέβη ὁ Θεός	•		•	•	•	•	•	•	•	•							
41	Τὰς μυστικὰς σήμερον	•		•	•	•		•	•	•	•							
42	Πάντα χορηγεῖ	•		•	•	•			•	•	•							
43	Χαίροις Ἄνασσα						•	•										
44	Δεῦτε πάντες οἱ πιστοὶ	•		•	•	•		•	•	•	•							
45	Τῆς ὑπερφώτου Τριάδος								•	•								
46	Μετέστης ἐνθα ἦχος καθαρός								•	•								
47	Σὲ	•		•				•	•	•		•	•					

	προκατήγγειλ ε χορὸς																	
48	Δέσποινα πρόσδεξαι	•		•				•	•		•	•					•	
49	Ἄπας γηγενῆς	•																
50	Ρόδον τὸ ἀμάραντον	•																
51	Χαῖρε κατάρας λύτρωσις	•																
52	Ἄνωθεν οἱ Προφῆται	•	•														•	
53	Σὲ μεγαλύνομεν (Μπερεκέτη)	•																
54	Σὲ μεγαλύνομεν (Δανιήλ)	•																
55	Κόλπων οὐκ ἐκστάς							•										
56	Οἱ ἐλπίδα καὶ στήριγμα								•	•	•						•	
57	Ἐπίβλεψον ἐν εὐμενείᾳ			•				•	•		•	•						
58	Σὲ μεγαλύνομεν (Πέτρου Λαμπαδαρίου)			•								•						

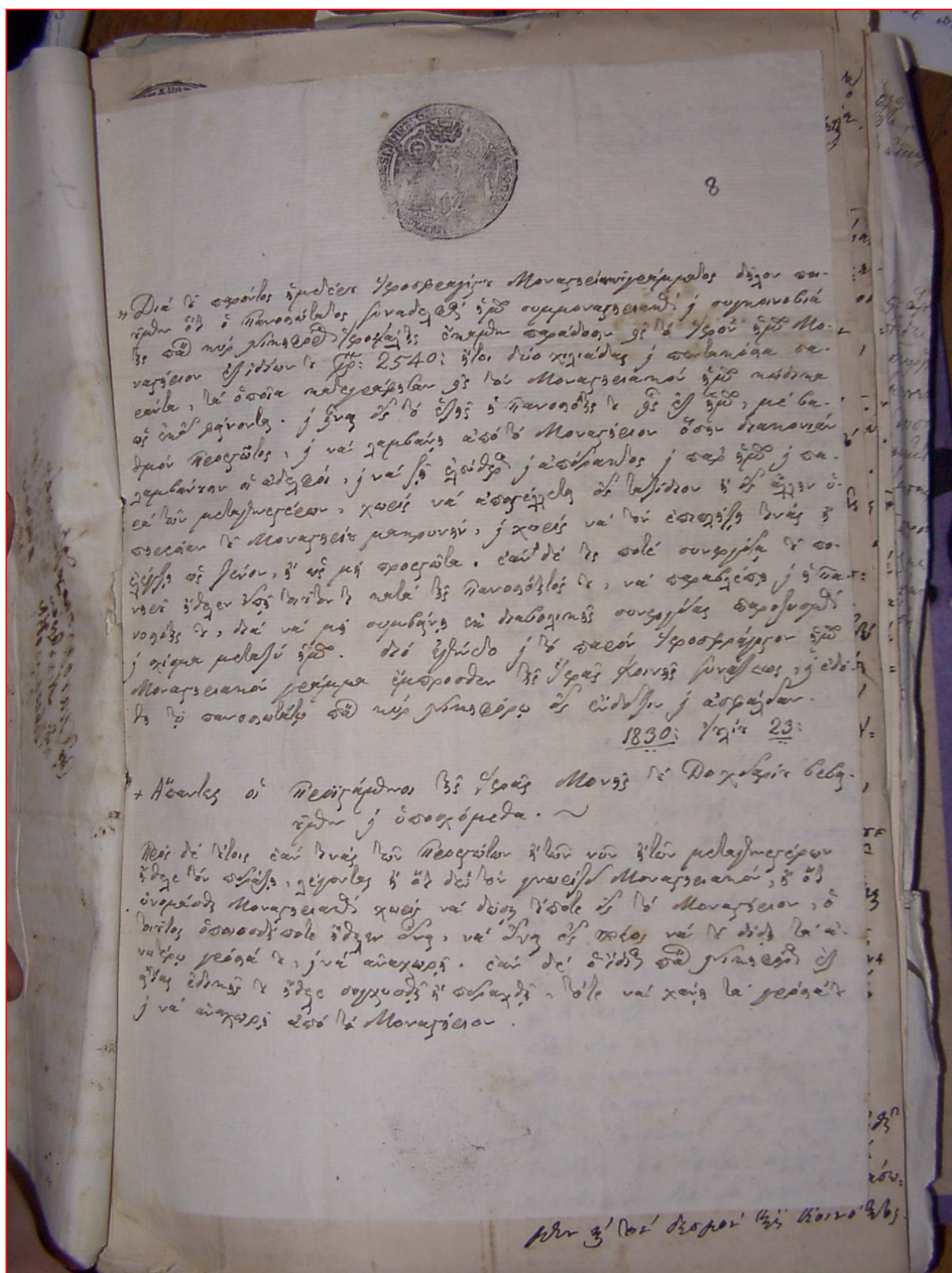

Β. Εἰκόνες
1. Ἀπό τό ἀρχεῖο

Ἐκτενὴς Κατάλογος τῶν Μοναχῶν τῆς Μονῆς Δοχειαρίου 41

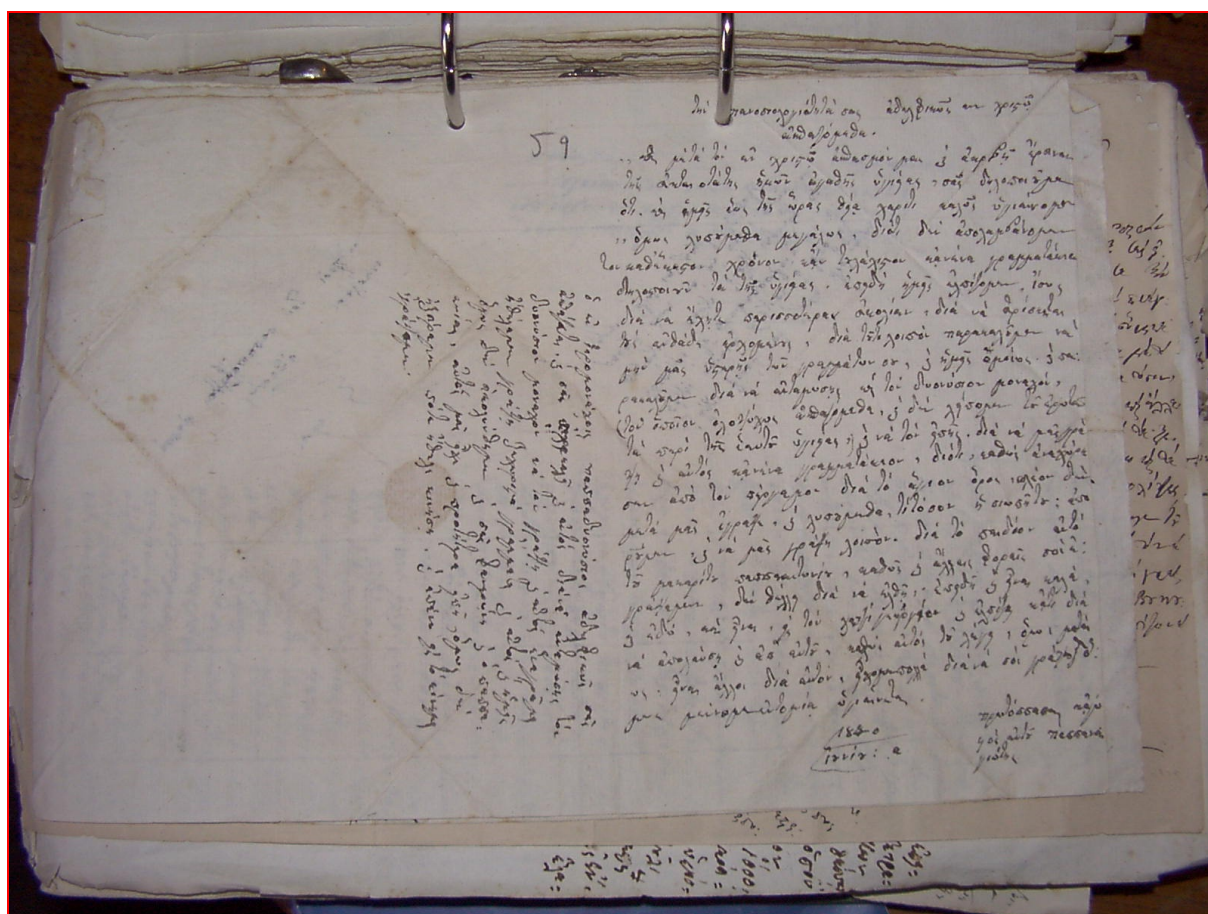
ἰδιότ.	ἐπίθετον	κατάκοι.	ἐπίκοι.	πατρὶς.	ἐκκλησία.	ἔτη.	διαμονή.
1.	Ὀρθόδοξος	κατάκοιτος	ἐπίκοιτος	Γαλακτίας	Καθολικός	72	
2.	"	"	"	Γαλακτίας	Μοναχός	67	Δοχειαρίου
3.	Ὀρθόδοξος	"	"	Γαλακτίας	Μοναχός	60	"
4.	"	Μοναχός	ἐπίκοιτος	Γαλακτίας	Μοναχός	65	"
5.	Ὀρθόδοξος	κατάκοιτος	ἐπίκοιτος	Γαλακτίας	Μοναχός	63	"
6.	Ὀρθόδοξος	κατάκοιτος	ἐπίκοιτος	Γαλακτίας	Μοναχός	49	"
7.	"	"	"	Γαλακτίας	Μοναχός	52	"
8.	"	"	"	Γαλακτίας	Μοναχός	55	"
9.	Ὀρθόδοξος	"	"	Γαλακτίας	Μοναχός	56	"
10.	Ὀρθόδοξος	κατάκοιτος	ἐπίκοιτος	Γαλακτίας	Μοναχός	57	"
11.	"	κατάκοιτος	ἐπίκοιτος	Γαλακτίας	Μοναχός	54	"
12.	"	κατάκοιτος	ἐπίκοιτος	Γαλακτίας	Μοναχός	46	"
13.	"	κατάκοιτος	ἐπίκοιτος	Γαλακτίας	Μοναχός	44	"
14.	"	κατάκοιτος	ἐπίκοιτος	Γαλακτίας	Μοναχός	53	"
15.	"	κατάκοιτος	ἐπίκοιτος	Γαλακτίας	Μοναχός	54	"
16.	"	κατάκοιτος	ἐπίκοιτος	Γαλακτίας	Μοναχός	65	"
17.	Ὀρθόδοξος	κατάκοιτος	ἐπίκοιτος	Γαλακτίας	Μοναχός	60	"
18.	Ὀρθόδοξος	κατάκοιτος	ἐπίκοιτος	Γαλακτίας	Μοναχός	36	"
19.	Ὀρθόδοξος	κατάκοιτος	ἐπίκοιτος	Γαλακτίας	Μοναχός	40	"
20.	"	κατάκοιτος	ἐπίκοιτος	Γαλακτίας	Μοναχός	35	"

Εἰκ. 63. Φάκελλος Α': Ἀπογραφικός Κατάλογος μοναχῶν τῆς Μονῆς Δοχειαρίου Ἰανουάριος 1841.

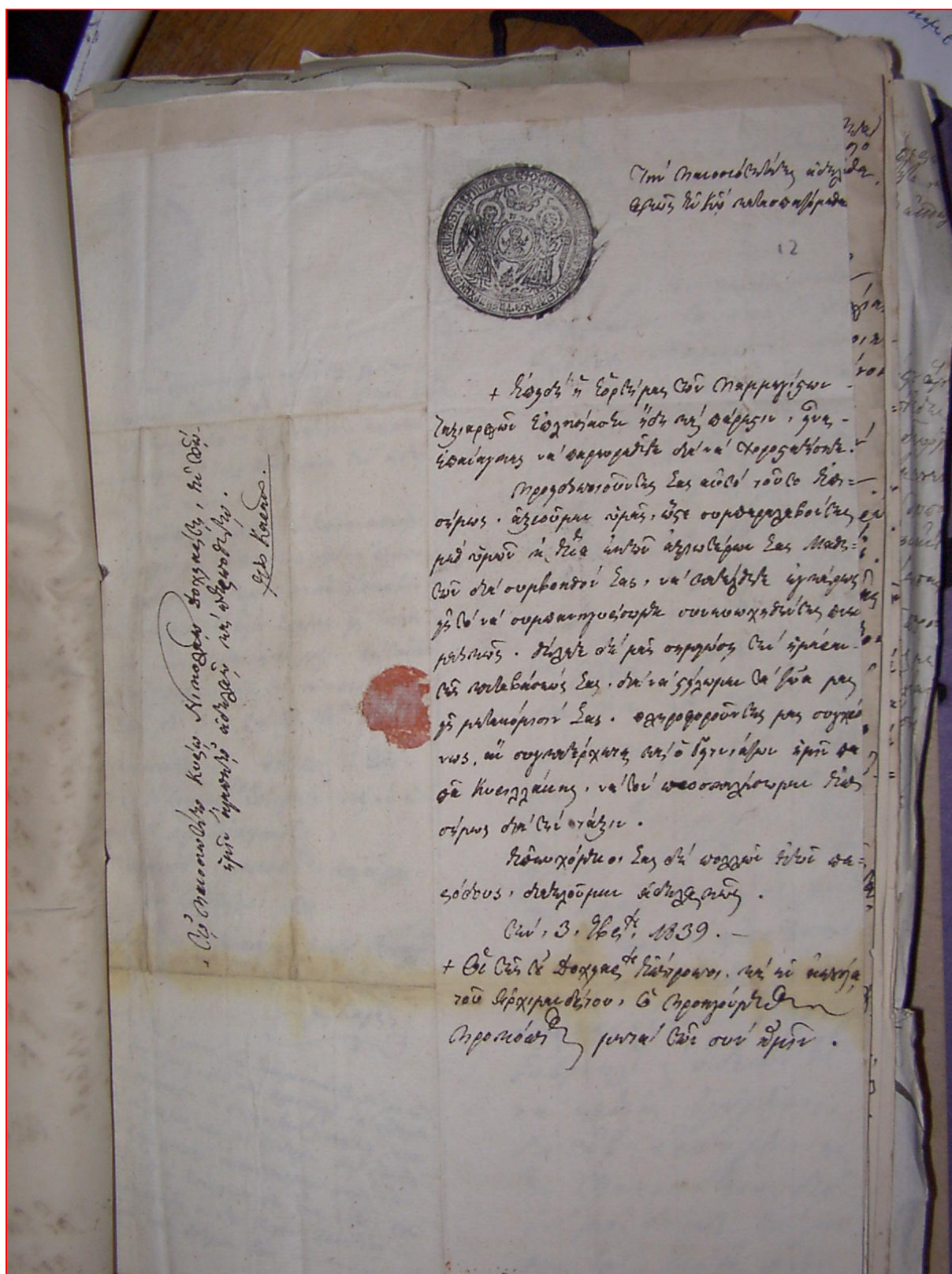

Εἰκ. 64. Φάκελλος ΙΕ', ἀρ. ἐπιστ. 8/23 - 7 - 1830, Ὁ ἱερομόναχος Νικηφόρος παραδίδει γρ. 2540 καὶ γίνεται Προεστὺς Συμφωνίης παραμονῆς του.

Εἰκ. 65. Φάκελλος Γ', ἀρ. ἐπιστ. 59/1 – 6 – 1840. Ἐπιστολή συγγενῶν πρὸς τὸν Νικόλαο.

Εἰκ. 66. Φάκελλος ΙΕ', ἀρ. ἐπιστ. 12/3 - 10 - 1839. Ὁ Νικόλαος προσκαλεῖται νά ψάλει στήν ἐρχόμενη πανήγυρη μαζί μέ ἓνα ἀπό τούς ἀξιους μαθητές του.

[Handwritten signature]

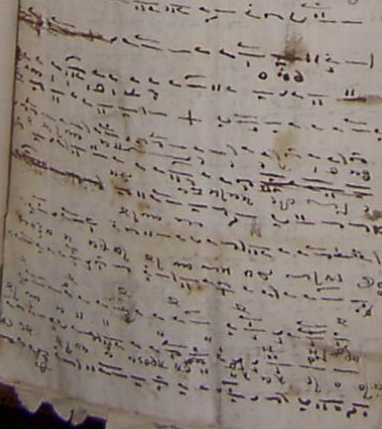
52

[illegible]

” *ὁ ἄνθρωπος ἡμετέρος ἀπὸ τοῦ
ἡρώδους ἐστὶν ἐκείνου τοῦ
ἀρχιερέως: ἀποκτενεῖται: —*

Mosses - *Theriacal* - *Theriacal*

Handwritten text in a cursive script, likely a signature or a name, written in dark ink on aged paper.

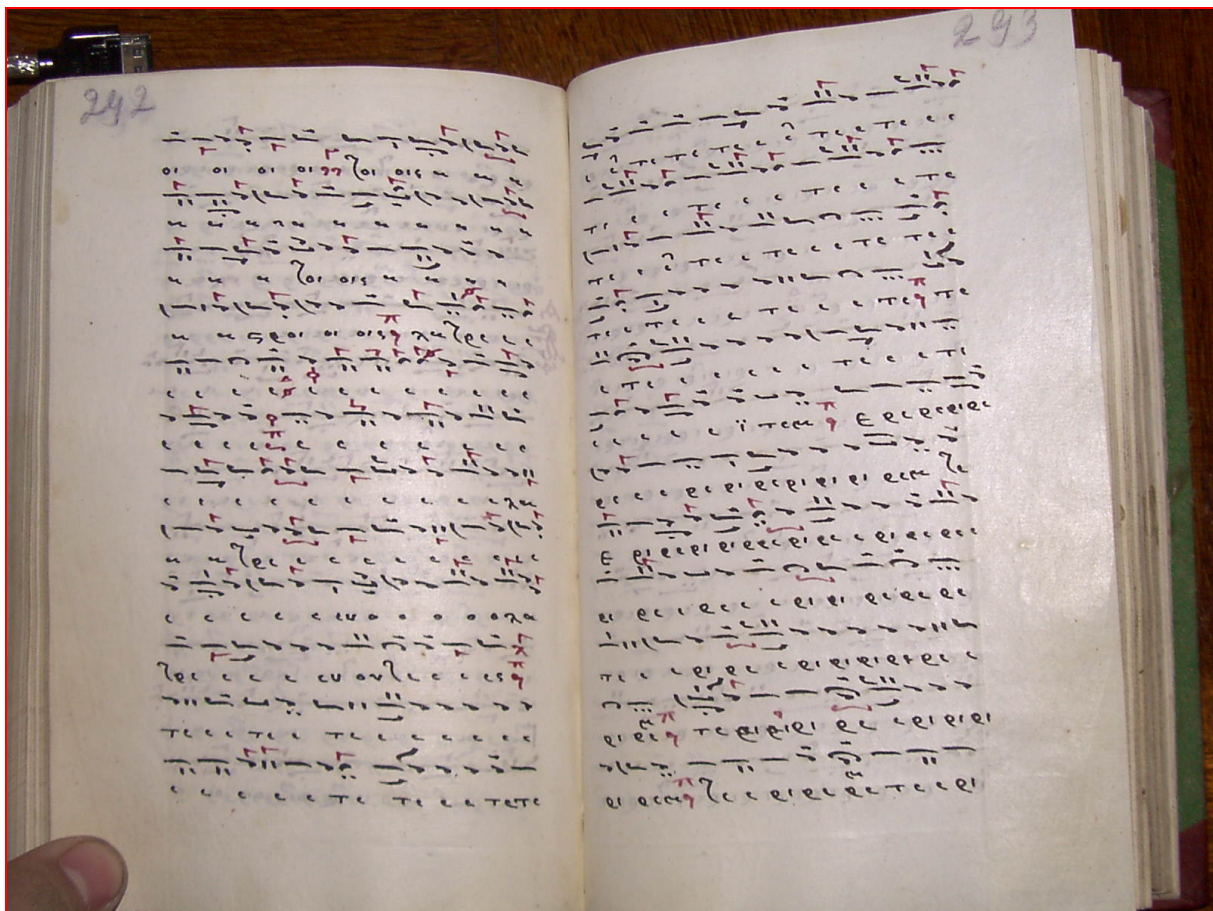

Εἰκ. 67. Κώδικας ΚΔ' (1-263), Ἐπιστολαὶ τῶν Μονῶν Λαύρας...Χιλιανδαρίου κ.λπ, ἀρ. ἐπιστ. 52/22 - 8 - 1834. Οἱ Χιλιανδαρινοὶ στέλνουν ἐπιστολήν πρὸς τὸν Νικηφόρο Δοχειαρίτη, ζητώντας του νὰ συντάξει διάφορα μέλη «εἰς Βουλγαρικὴν Τάξιν».

2. Ἀπό μουσικά κείμενα

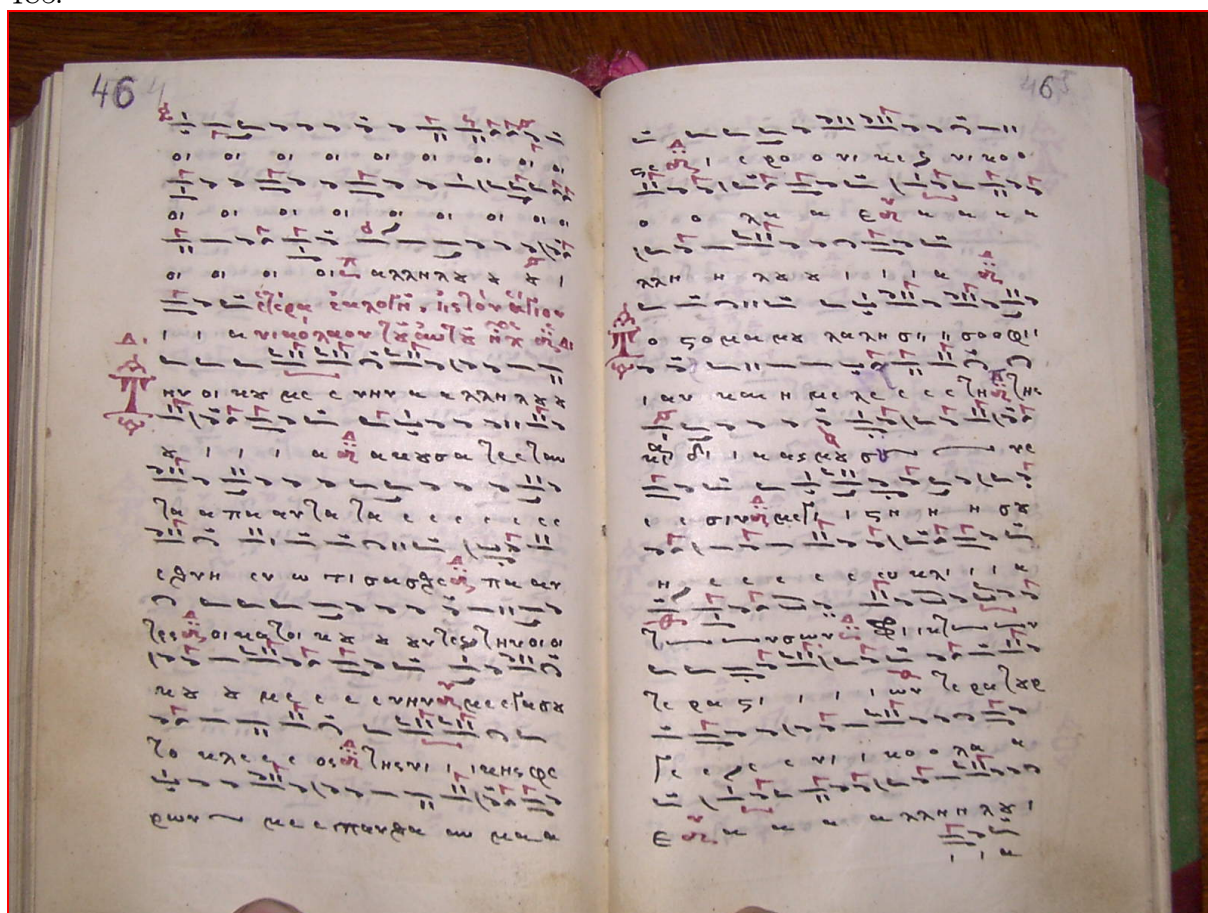
Εἰκ. 68. Ὁ πρῶτος οἶκος ἀπὸ τὸ Νιχαβέντ πεσρέφ τοῦ Πετράκη (Λαμπαδαρίου), ἀπὸ τὴν ἔκδοση Τσιαμούλης - Ἐρευνίδης, Συνθέτες, σ. 134.

Εἰκ. 69. Ἡ μουσική φράση ἀπὸ τό κράτημα τοῦ πόδα «Ὡς αὐτῇ γὰρ οἱ τοῖς ἀστροῖς λατρεύοντες» τοῦ ὀκτάηχου Ἀπολυτικίου Ἡ Γέννησις σου Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, Δοχ. 467, σ. 293, στίχ. 1 – 2.

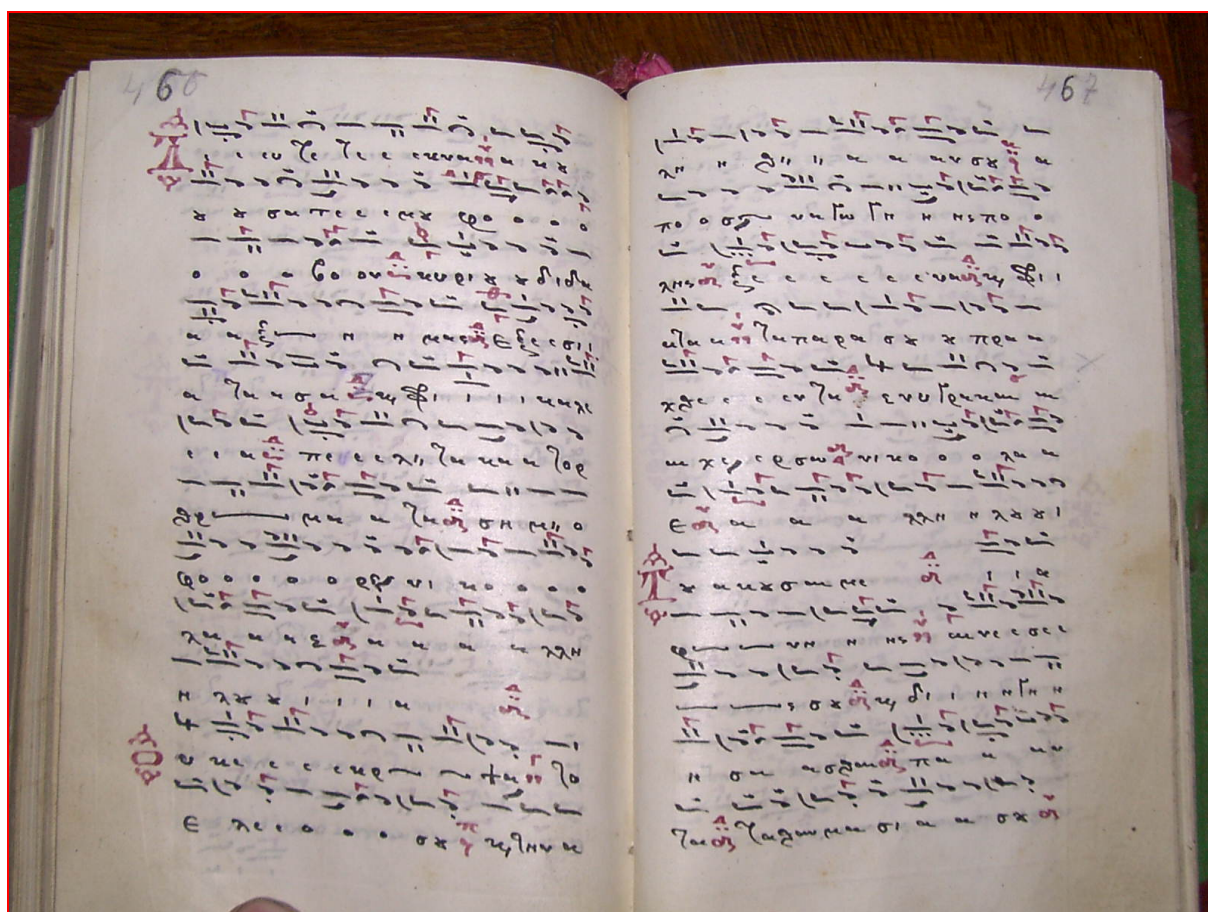

Ἀκολουθοῦν οἱ φωτογραφίες τῆς ἐκλογῆς στὸν Ἅγιο Νικόλαο, ἀπὸ τὸν κώδ. Δοχ. 467, σσ. 464 – 485.

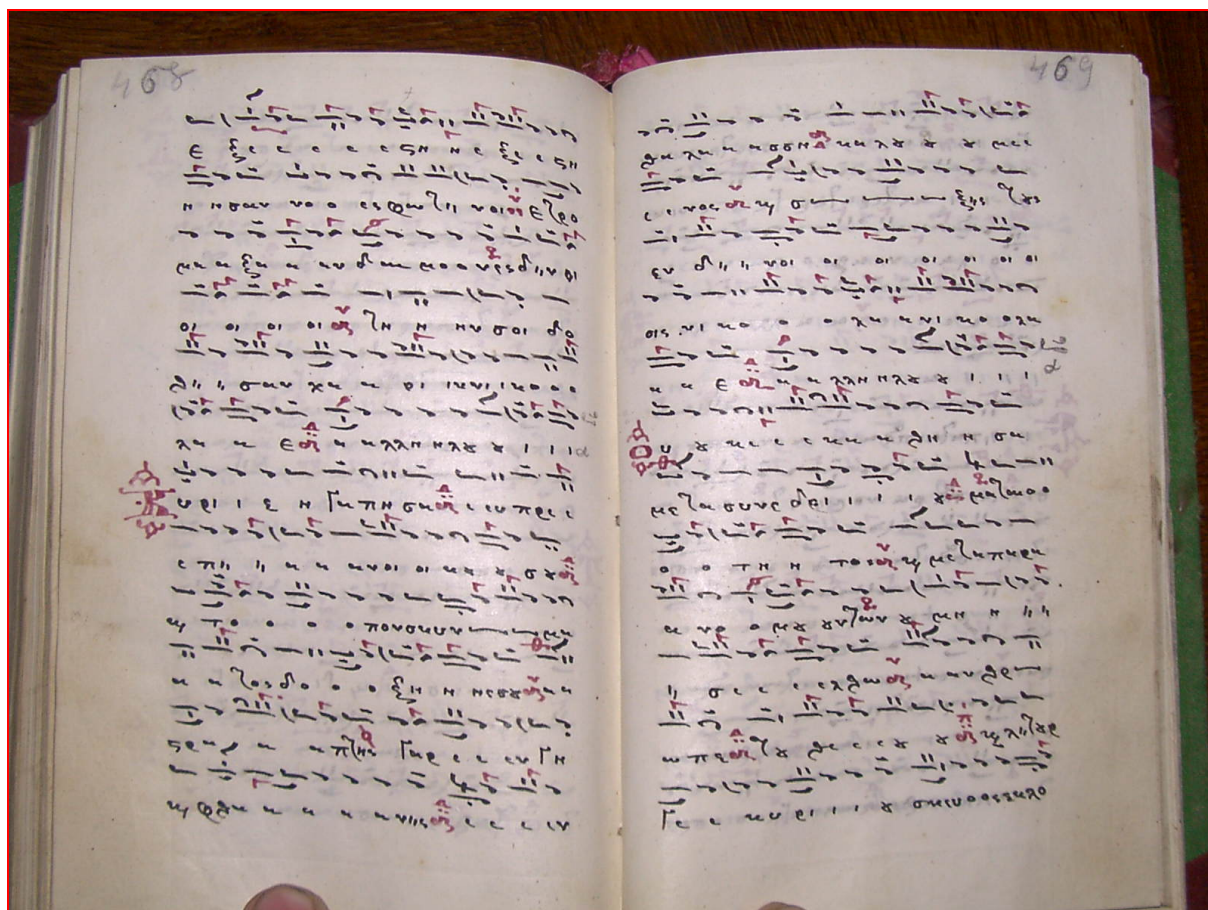

Εἰκ. 70. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐκλογῆς, Δοχ. 467, σσ. 464 – 465.

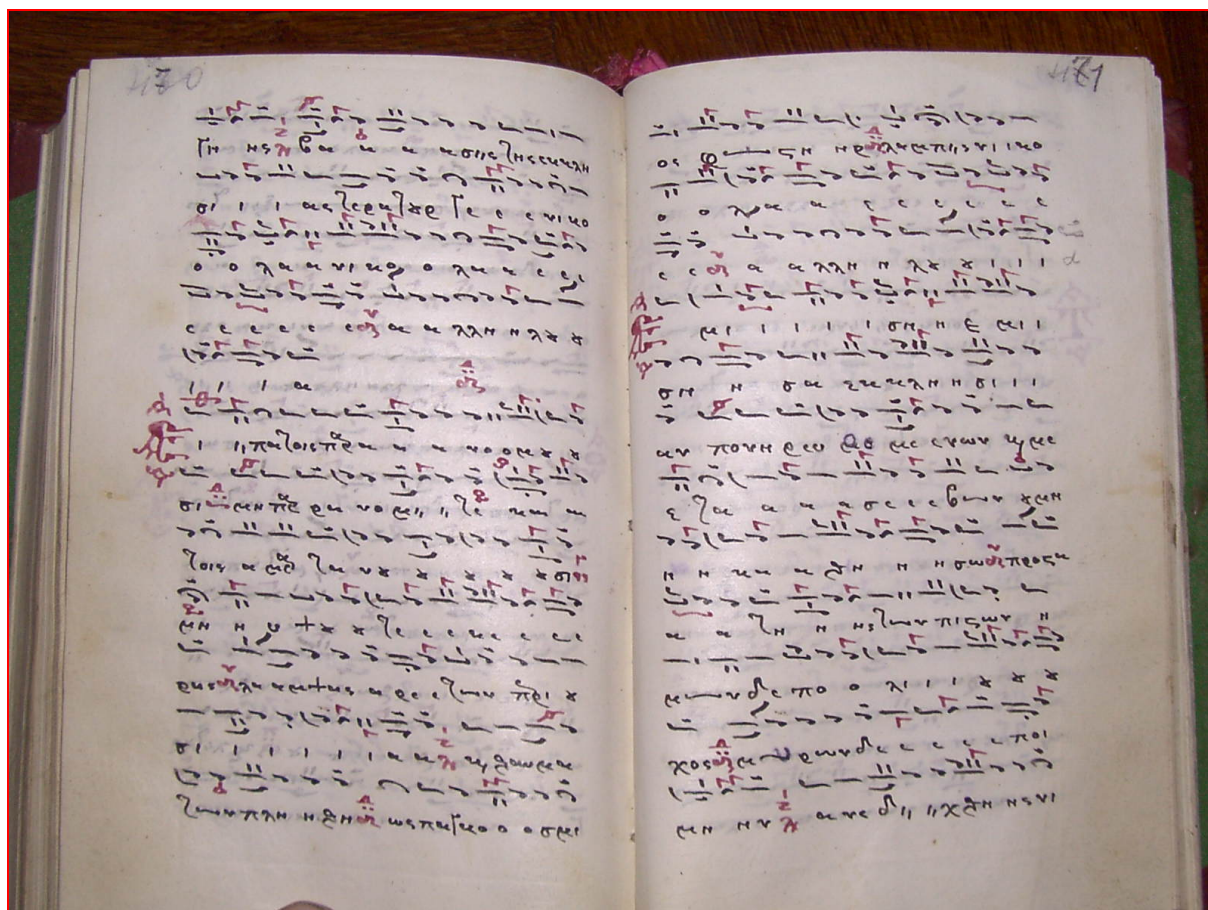

Εικ. 71. Δογ. 467, σσ. 466 – 467. Έκλογή στόν Άγιο Νικόλαο.

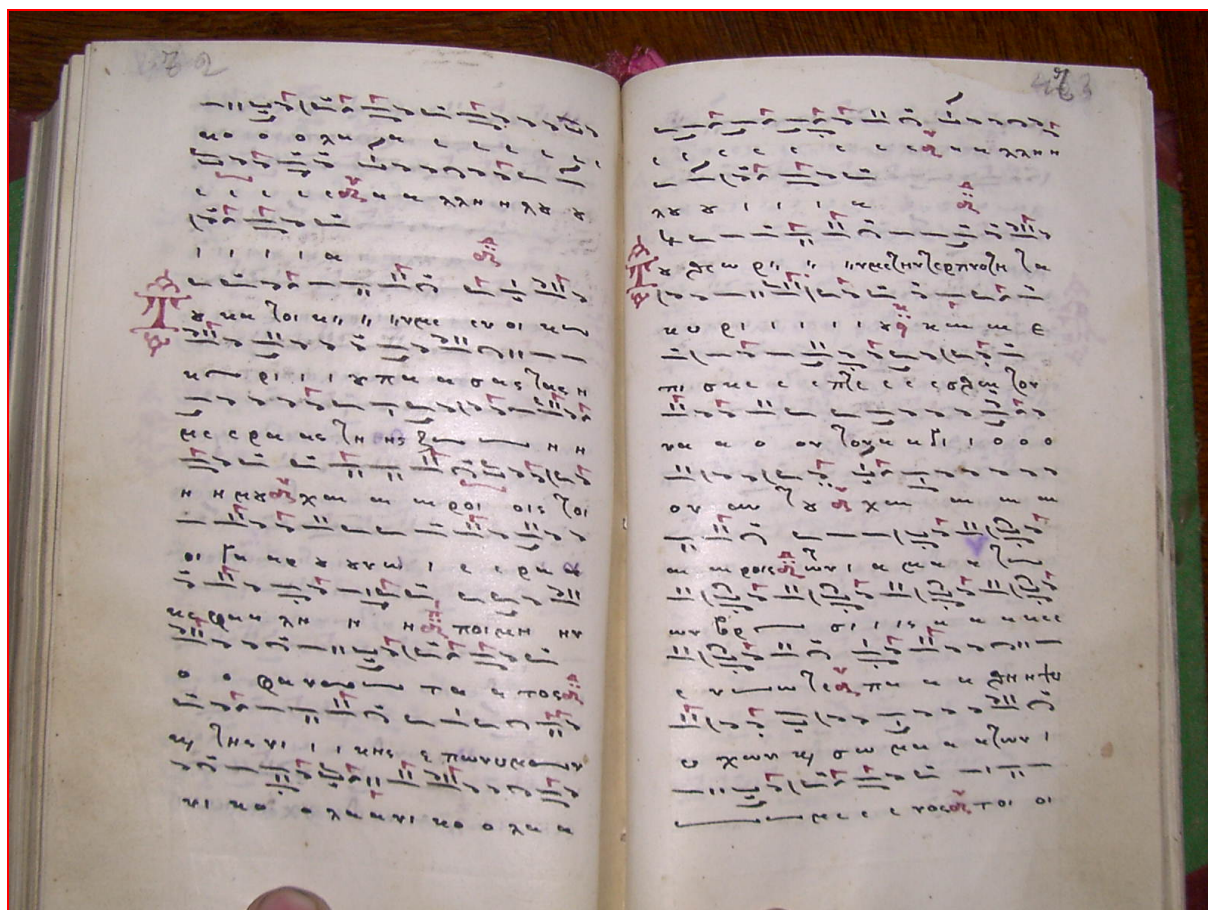

Εἰκ. 72. Δοχ. 467, σσ. 468 – 469. Ἐκλογή στόν Ἅγιο Νικόλαο.

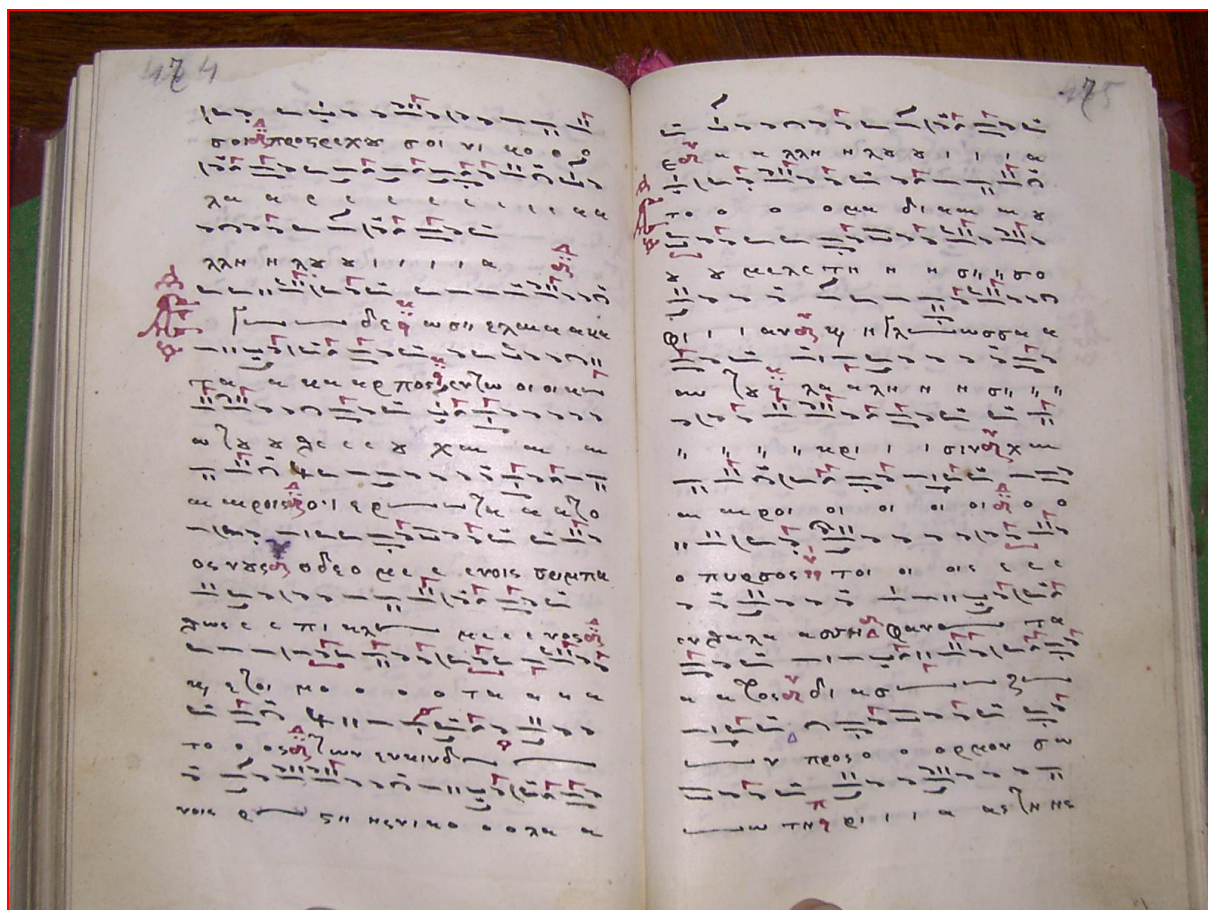

Εἰκ. 73. Δοχ. 467, σσ. 470 – 471. Ἐκλογή στόν Ἅγιο Νικόλαο.

Εἰκ. 74. Δοχ. 467, σσ. 472 - 473. Ἐκλογή στὸν Ἅγιο Νικόλαο.

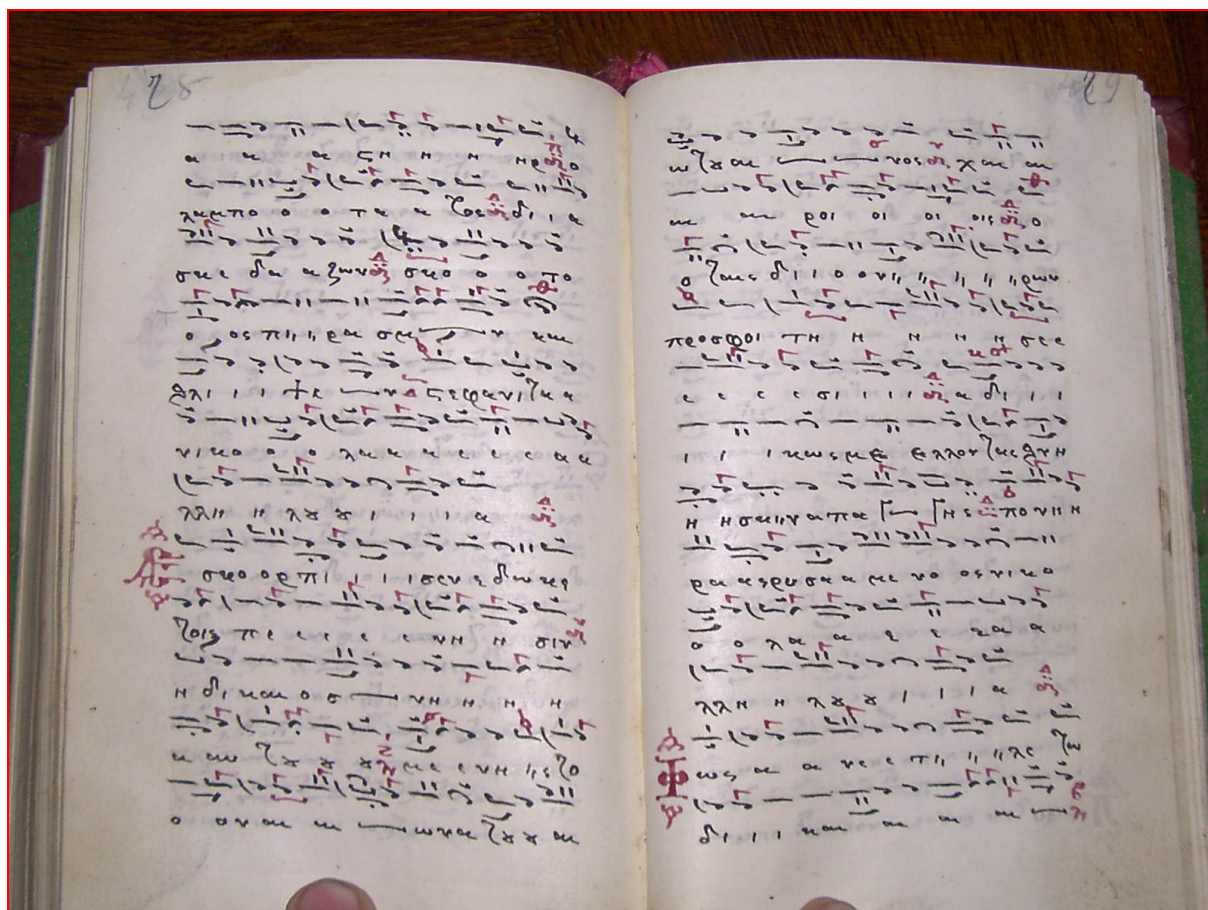

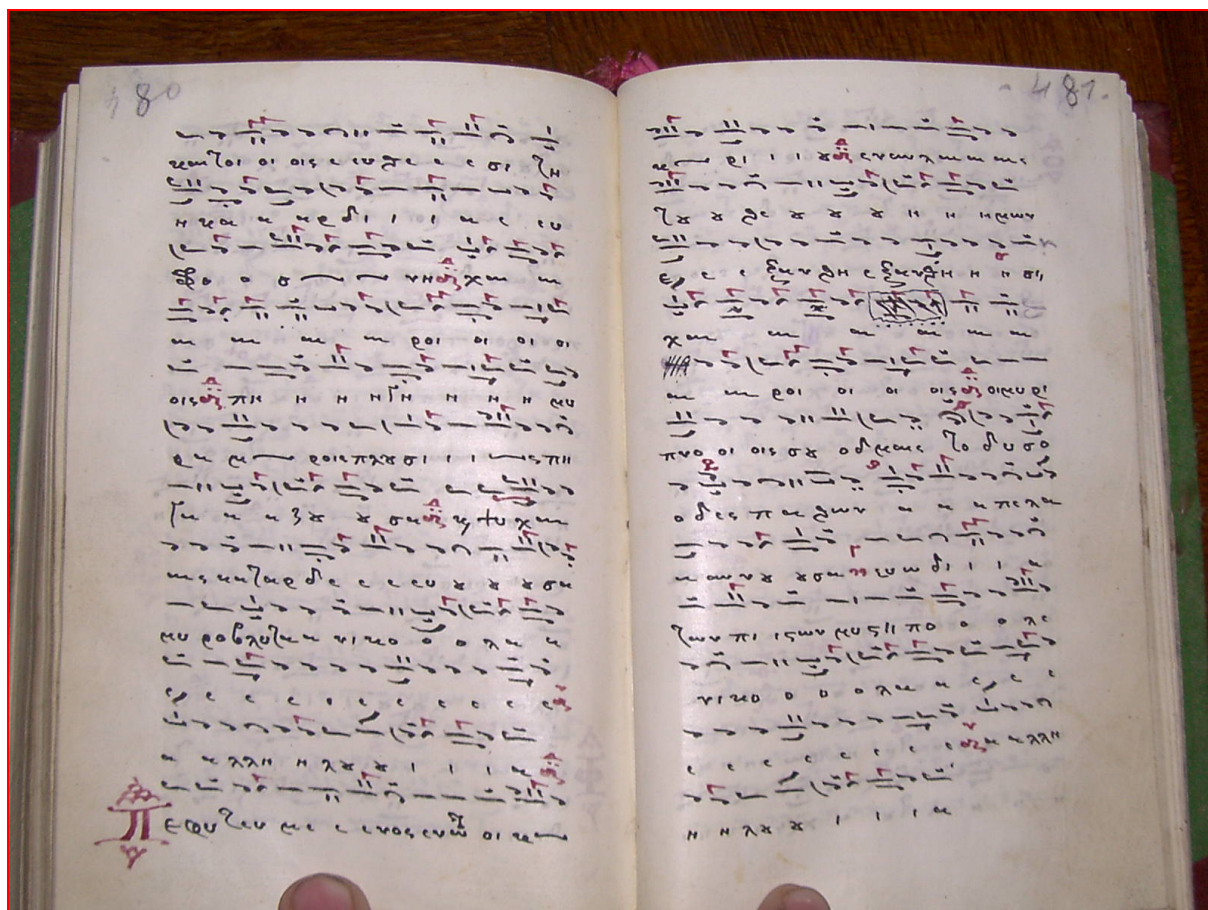
Εικ. 75. Δοχ. 467, σσ. 474 – 475. Έκλογή στον Άγιο Νικόλαο.

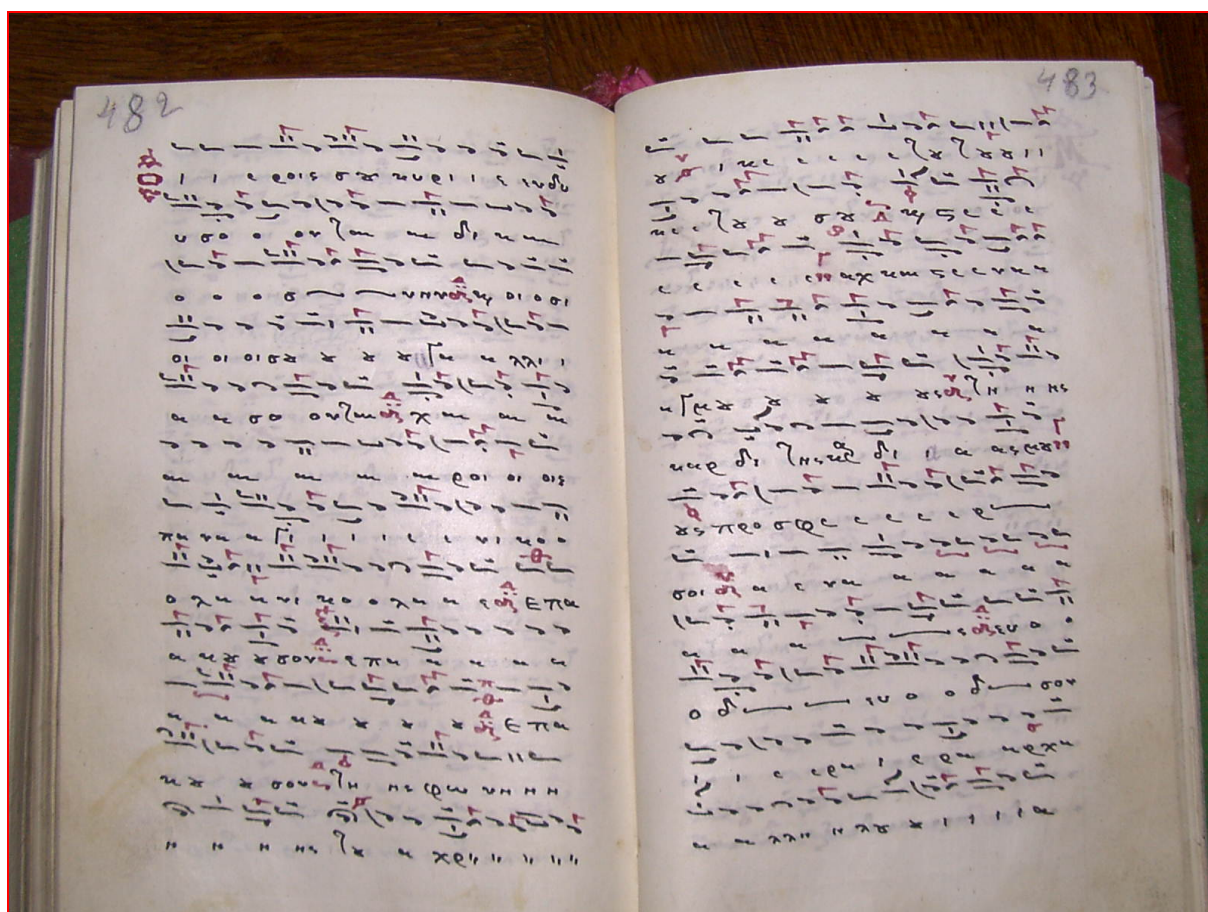

Εἰκ. 77. Δοχ. 467, σσ. 478 – 479. Ἐκλογή στόν Ἅγιο Νικόλαο.

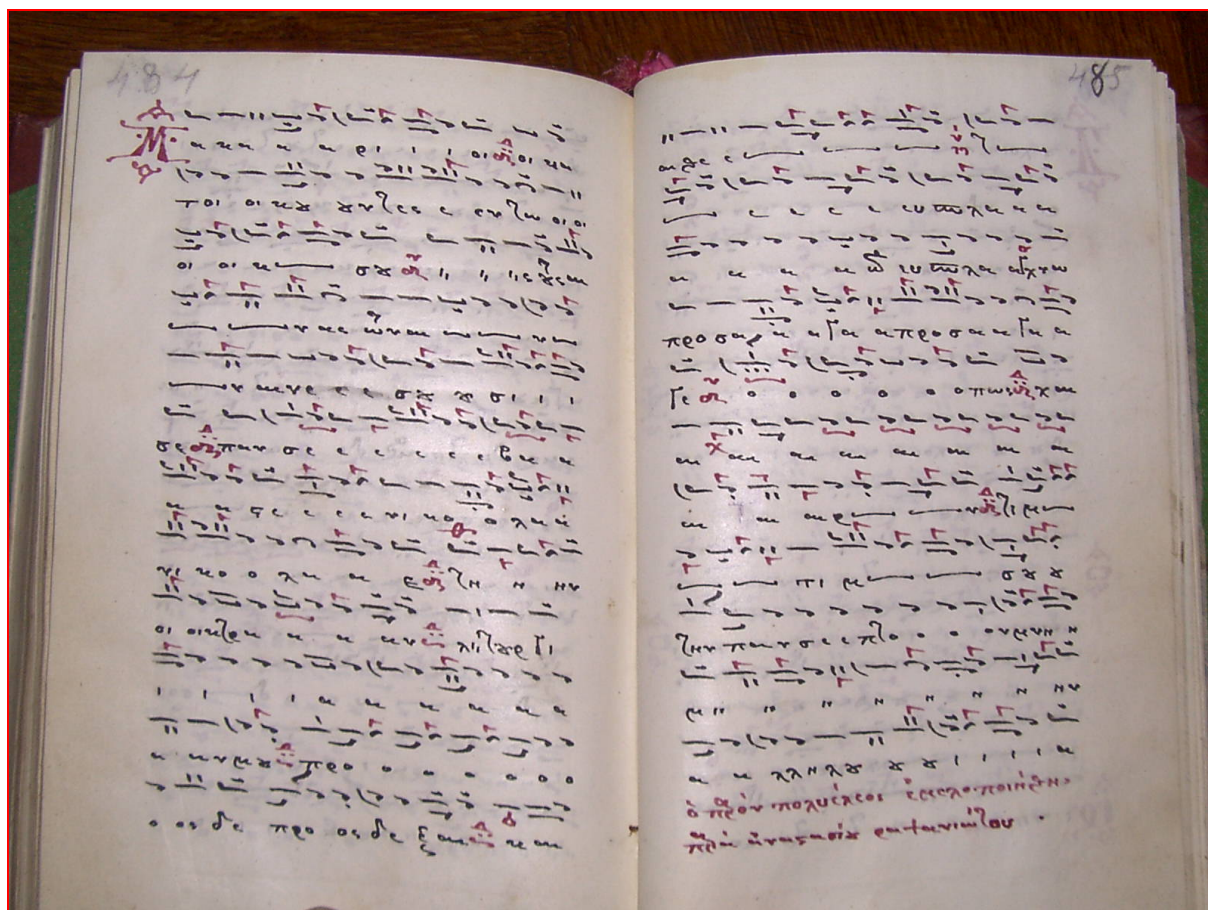

Εικ. 78. Δοχ. 467, σσ. 480 – 481. Έκλογή στον Άγιο Νικόλαο.

Εἰκ. 79. Δοχ. 467, σσ. 482 – 483. Ἐκλογή στόν Ἅγιο Νικόλαο.

Εικ. 80. Δοχ. 467, σσ. 484 – 485. Έκλογή στον Άγιο Νικόλαο.

